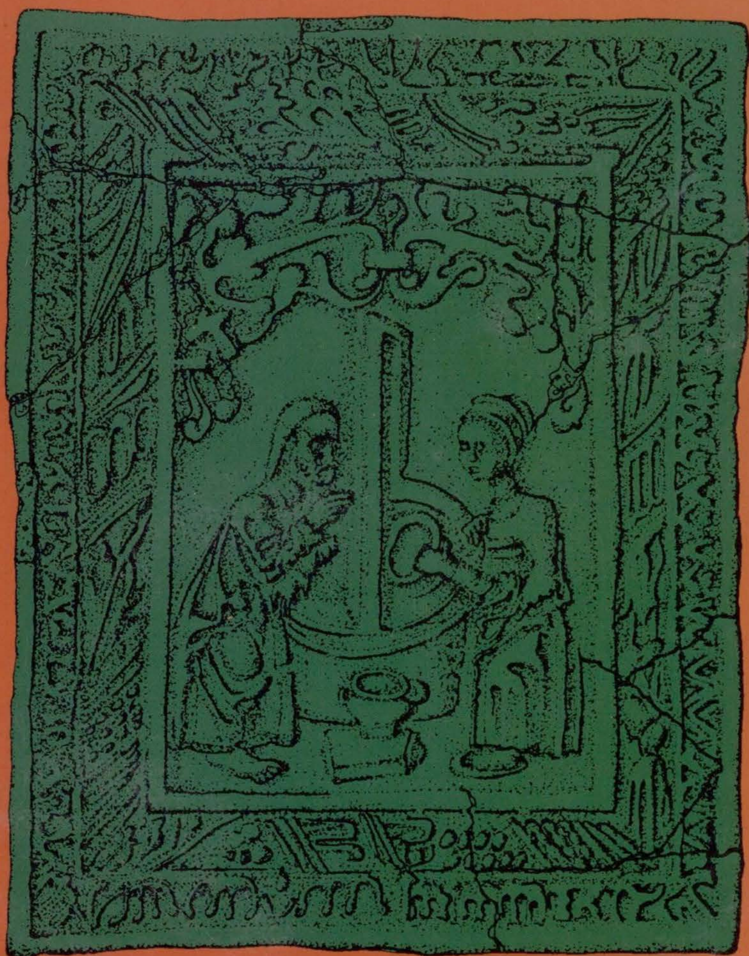
Daniela MARCU ISTRATE

CAHLE

DIN TRANSILVANIA ŞI BANAT
DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ LA 1700

Accent

Daniela Marcu Istrate

CAHLE DIN TRANSILVANIA ŞI BANAT
DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ LA 1700

BIBLIOTECA MUZEULUI BISTRIŢA

Seria HISTORICA ❾

Coordonator: **Corneliu GAIU**

Complexul Muzeal Judeţean Bistriţa-Năsăud

Daniela Marcu Istrate

CAHLE DIN TRANSILVANIA ŞI BANAT DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ LA 1700

Accent
2004

ISBN 973-8445-45-0

Editura Accent, 2004
3400 Cluj-Napoca
Str. Plopilor 30
Tel./fax: 0264-436720
E-mail: office@accentpublisher.com

Desene: Elena Savancea
Tehnoredactarea ilustraţiei şi hărţile: Angel Istrate
Traducerea rezumatului: Cosmina Oana Drăghici

Coperta 1: Cahlă decorată cu Isus şi Samariteanca, sec. XV, Făgăraş
Coperta 2: Cahlă decorată cu *Fecioara cu pruncul*, sec. XV, Sighişoara (foto: I.F. Pascu).
Cahlă decorată cu *pelican hrănindu-şi puii*, sec. XV, Sighişoara (foto: I.F. Pascu).

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE ... 7
INTRODUCERE ... 9
I. STADIUL CERCETĂRILOR ... 11
1. Stadiul cercetărilor în Moldova şi Ţara Românească ... 12
2. Stadiul cercetărilor în Transilvania ... 13
II. TEHNICA DE FABRICAŢIE. MODELE ŞI TIPARE ... 25
1. Prepararea materialului ... 25
2. Modelarea ... 26
3. Modele şi tipare ... 32
III. ATELIERE PENTRU PRODUCEREA CAHLELOR ... 34
1. Atelierul de la Feldioara ... 37
2. Atelierul din Cluj-Napoca, str. Prahovei ... 40
3. Alte ateliere urbane ... 41
4. Ateliere rurale ... 43
5. Ateliere din Ţara Haţegului ... 43
6. Ateliere habane ... 45
IV. TIPOLOGIA FORMELOR ... 48
1. Observaţii generale ... 48
2. Criterii pentru o propunere de tipologie ... 50
3. Tipologie ... 53
V. REPARTIŢIA CRONOLOGICĂ ŞI GEOGRAFICĂ A FORMELOR PRINCIPALE ... 55
1. CATEGORIA A: CAHLE CONCAVE ... 55
2. CATEGORIA B: CAHLE CONVEXE ... 65
3. CATEGORIA C: CAHLE TRAFORATE ... 65
4. CATEGORIA D: CAHLE PLĂCI CU AVERSUL ÎN ACELAŞI PLAN ... 66
5. CATEGORIA E: PIESE SPECIALE ... 71
6. CATEGORIA F: CORPURI DECORATIVE ... 78
7. CATEGORIA G. DIVERSE ... 78
VI. ORNAMENTICA ... 79
1. Cahle decorate cu scene religioase ... 80
2. Cahle decorate cu Legenda Sfântului Gheorghe. ... 87
A. Sfântul Gheorghe ecvestru. ... 87
B. Sfântul Gheorghe pedestru. ... 89
3. Cahle decorate cu animale fantastice ... 89
4. Cahle decorate cu personaje ... 91
5. Cahle decorate cu medalion octogonal şi mască feminină ... 94
6. Cahle decorate cu animale ... 96
7. Cahle decorate cu motivul leului ... 96
8. Cahle decorate cu păsări ... 97
9. Cahle decorate cu motive heraldice ... 98
10. Cahle decorate cu cap de bour ... 99
11. Cahle decorate cu elemente arhitecturale ... 99
12. Cahle decorate cu cetate ... 100
13. Cahle decorate cu motive geometrice ... 101

14. Cahle decorate cu vase cu flori 102
15. Cahle decorate cu buchet de flori 104
16. Cahle decorate cu motive vegetale, secolele XV-XVI 104
17. Cahle decorate cu rozete 107
18. Cahle decorate cu motive vegetale din cea de-a doua jumătate a sec. XVI şi din sec. XVII 109
19. Cahle decorate cu motive tapet 112

VII. CAHLE DECORATE CU CAVALERI. STUDIU DE CAZ 115
I. Cavalerul în turnir sub portal gotic. 115
II. Creaţii derivate din imaginea cavalerului în turnir 125
III. Cahle decorate cu cavaleri, variante 129
IV. Husarul 130
V. Cavalerul vânător 137
VI. Cavalerul pedestru 139

VIII. SOBE DIN CAHLE 141
1. Soba din reşedinţa voievodală de la Cuhea (a doua jumătate a sec. XIV) 142
2. Sobe din Cetatea Oradea (secolele XIV-XVI) 143
3. Sobele de la Vinţu de Jos - etapa mănăstirii dominicane (a doua jumătate a sec. XV - prima jumătate a sec. XVI) 144
4. Sobele din cetatea Lita (a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI) 147
5. Soba din reşedinţa greavilor de Roşia (sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI) 147
6. Soba de la Vad (sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI) 148
7. Soba din curia de la Racoşul de Jos (sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI) 148
8. Soba de la Cristuru Secuiesc, Piaţa Libertăţii nr. 47 (sec. XV-XVI) 151
9. Sobele de la Vinţu de Jos - etapa castelului Martinuzzi (sec. XVI) 152
10. Sobele de la Racoşul de Jos (sec. XVI) 157
11. Soba de la Negoiu - Mănăstirea Cerna (sec. XVI-XVII) 162
12. Sobele de la Geoagiu-Băi (sec. XVI-XVII) 162
13. Sobele de la Crişan (Mănăstirea Vaca) (sec. XVI-XVII) 164
14. Sobe din Târgu Mureş (sec. XVI-XVII) 165
15. Sobe de la Alba Iulia (sec. XVI-XVII) 165
16. Soba de la Cristuru Secuiesc, Piaţa Libertăţii nr. 44 (sec. XVII) 166
17. Sobele de la Vinţu de Jos - etapa castelului Bethlen (sec. XVII) 167
18. Sobele de la Racoşul de Jos - etapa castelului Bethlen (sec. XVII) 168

IX. CONCLUZII 170

X. CATALOGUL DESCOPERIRILOR 174

SUMMARY 298

XI. ANEXE 321
1. LISTA LOCALITĂŢILOR 321
2. LISTA FIGURILOR 323
3. LISTA PLANŞELOR 324
4. ABREVIERI 327
5. BIBLIOGRAFIE 328

PLANŞE 337

INDICE 540
1. Indice toponimic 540
2. Indice onomastic 544

CUVÂNT ÎNAINTE

Parcurgând bibliografia românească de specialitate se poate constata cât de necesară este o sinteză privind cahlele medievale din Transilvania şi Banat, un asemenea volum nefiind elaborat până în prezent.

Lucrarea prezentă dedicată cahlelor transilvănene, preţioase vestigii ilustrând meşteşug şi artă din evul de mijloc, o datorăm distinsei cercetătoare dr. Daniela Marcu-Istrate, prestigios arheolog medievist, format la şcoala regretatului prof. Radu Popa, sub conducerea căruia a colaborat la mai multe şantiere arheologice.

Preocupările de după 1990 ale autoarei s-au îndreptat cu precădere spre cercetarea acestui domeniu fascinant şi inedit, cel al cahlelor medievale transilvane, numărul mare de articole şi studii publicate referitor la această temă fiind relevant pentru amploarea demersului ştiinţific, încununat cu succes cu o remarcabilă teză de doctorat susţinută la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj Napoca în 1999.

Cahlele, piese componente ale sobelor de încălzit au fost create în spaţiul de civilizaţie germanică, de unde s-au răspândit în întreaga Europă centrală şi răsăriteană, în primul rând prin colonişti germani.

Este semnificativ faptul că termenul folosit în limba română îşi are originea în cel german, un împrumut similar fiind detectabil şi în cazul altor popoare.

Pe plan european primele investigaţii privind cahlele sunt cunoscute încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, fiind continuate apoi în secolul trecut, cu precădere în spaţiul germanofon, dar şi în regiunile central europene.

La noi primele menţiuni şi cercetări referitoare la cahle le datorăm istoriografiei din Transilvania de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Cercetările arheologice medievale de amploare efectuate în Moldova au scos la lumină un imens material de o valoare şi varietate deosebită, în consecinţă literatura de specialitate referitoare la cahlele din această regiune fiind cea mai amplă. Paradoxal, literatura de specialitate referitoare la producţia de cahle din Transilvania este relativ săracă, deşi muzeele şi o seamă de colecţii particulare conservă o mare cantitate de material. Este meritul doamnei dr. Daniela Marcu-Istrate de a fi întreprins o amplă cercetare timp de mai mulţi ani asupra cahlelor transilvănene, o bună parte din materialul studiat provenind din săpăturile arheologice efectuate de autoare, documentarea fiind extinsă de asemenea în depozitele instituţiilor muzeale sau în colecţiile private, volumul prezent cuprinzând un vast material inedit.

Lucrarea de faţă este prima sinteză de o asemenea anvergură, fundamentată pe o foarte bogată documentaţie asupra diverselor centre de ceramică din Transilvania şi Banat,fiind un studiu comparativ ce ne înfăţişează evoluţia cahlelor şi a sobelor de încălzit, cu trăsăturile originale sau înrâuririle apusene.

Volumul include în paginile sale toate aspectele importante în legătură cu tehnica, modele şi tipare, tipologia formelor, răspândirea cronologică şi geografică a formelor principale.

O atenţie deosebită a fost acordată ornamenticii, care este de o mare varietate, stilistic încadrându-se în curentele europene, de la gotic prin renaştere la baroc, iar imagistic tematica religioasă sau cea laică, heraldica sau temele cavalereşti, modelele arhitecturale sau cele cu desen geometric şi vegetal, ne dezvăluie o epocă, o lume cu mentalităţile ei, sau ne indică condiţia socială a comanditarilor.

Un capitol special este dedicat sobelor, cahla fiind în primul rând parte componentă a acestora, rolul decorativ fiind important, dar secundar. Încercările de reconstituire a unor sobe cu cahle sunt meritorii, având în vedere că descoperirile in situ sunt în Transilvania extrem de rare.

Concluziile din finalul volumului sunt urmate de **Catalogul descoperirilor**, amănunţită prezentare a tuturor cahlelor şi fragmentelor studiate cu toate detaliile tehnice, formale, stilistice, cronologice şi bibliografice.

Rod al unei activităţi competente şi a unei experienţe recunoscute în domeniul arheologiei medievale a autoarei, volumul ce vede acum lumina tiparului este un demers ştiinţific de o deosebită importanţă, bazat pe un vast şi un valoros material în bună parte inedit, fiind prima sinteză de amploare referitoare la cahlele transilvănene medievale, ce urmăreşte evoluţia acestora de la sfârşitul secolului al XIII-lea până în secolul al XVIII-lea.

Marius PORUMB

INTRODUCERE

Ideea unei încercări de sinteză asupra cahlelor din Transilvania s-a născut odată cu descoperirea atelierului ceramic de la Feldioara în 1990, când, îndemnată de profesorul Radu Popa, am avut primul contact direct cu acest material atât de important pentru evul mediu. Studierea acelor piese şi demersurile pentru încadrarea lor într-un context cronologic şi geografic s-au lovit de un obstacol nebănuit: aproape toate cahlele de la Feldioara erau, în momentul respectiv, unicate pe teritoriul Transilvaniei, şi rareori s-au putut stabili analogii chiar şi în teritorii mai îndepărtate, precum Ungaria sau lumea germană.

Cahlele transilvănene erau aproape necunoscute: puţinele lucrări care vizau subiectul aveau, în mod paradoxal, un caracter de sinteză, în vreme ce numărul pieselor pe care se bazau era incredibil de mic. Comparativ cu situaţia din teritoriile vecine, zona intracarpatică a României părea un teren viran, situaţie care nu se putea datora decât unui stadiu incipient al cercetării. Această stare de fapt a avut drept consecinţă stabilirea unor limite destul de largi pentru investigaţiile astfel începute: geografic s-a luat în considerare spaţiul intracarpatic în întregul său, corespunzând în linii mari Transilvaniei şi Banatului, iar cronologic intervalul dintre apariţia primelor cahle, respectiv sfârşitul secolului al XIII-lea, şi anul 1700, în jurul căruia se înregistrează schimbări majore în evoluţia acestui material.

Interesul pentru subiect s-a concretizat mai întâi în alegerea lui ca temă a tezei de doctorat, pe care am pregătit-o între anii 1992-1998 şi am susţinut-o în aprilie 1999 la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, cu titlul *Cahle medievale din Transilvania. Secolele XIV-XVII*. Suportul material pentru finalizarea tezei mi-a fost acordat atunci de către Fundaţia Soros Pentru o Societate Deschisă, faţă de care îmi exprim şi în acest fel toată gratitudinea. În această perioadă eforturile s-au concentrat în principal pe recuperarea materialului, prin investigarea şi prelucrarea acelor depozite muzeale care mi-au fost accesibile şi a pieselor din săpături. Pe măsură ce investigaţiile avansau, am constatat că în realitate există cantităţi enorme de cahle, pentru prelucrarea cărora erau necesare investiţii materiale şi de timp mult mai mari decât am prevăzut iniţial.

În ansamblu, lucrarea s-a definitivat, în forma prezentată aici, pe parcursul a 12 ani, deseori întreruptă de diverse obligaţii profesionale sau de altă natură. O problemă care a trebuit depăşită în mod repetat a fost obţinerea fondurilor necesare pentru continuarea cercetării, în condiţiile în care aceasta nu a fost niciodată susţinută de o instituţie, cu excepţia menţionată anterior.

Această carte sintetizează contribuţiile înaintaşilor care s-au îndeletnicit cu subiectul, şi adaugă mari cantităţi de materiale inedite descoperite în săpăturile proprii, cedate de colegi binevoitori sau aflate în depozitele muzeelor din Deva, Făgăraş, Hunedoara, Cluj-Napoca, Sebeş, Odorheiu Secuiesc, Sibiu, Sfântu Gheorghe, Sighişoara şi Târgu Mureş. Aproximativ 80% din materialele folosite sunt inedite.

Pentru faptul că am reuşit să duc până la capăt această dificilă întreprindere trebuie să mulţumesc tuturor profesorilor şi colegilor care au avut timpul şi răbdarea să mă sprijine în diferite feluri. Sunt onorată să mulţumesc coordonatorului tezei de doctorat, prof. univ. dr. Marius Porumb, membru corespondent al Academiei Române, pentru bunăvoinţa cu care m-a susţinut constant, în timpul stagiului de doctorat dar şi ulterior. Pentru sugestii preţioase asupra lucrării aflate în faza de teză de doctorat, pe care mi le-am însuşit cu recunoştinţă, mulţumesc domnului prof. univ. dr. Victor Spinei.

Mulţumesc colegilor care mi-au cedat materiale inedite: Petre Beşliu, Sorin Cociş, Szuszana Heitel, Petre Iambor, Sergiu Iosipescu, Gheorghe Petrov, Zeno Karl Pinter, Adrian Andrei Rusu, precum şi celor prin bunăvoinţa cărora a fost posibil să inventariez depozitele unor muzee: Adriana Rusu-Pescaru de la Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane din Deva, Ana-Maria Szöke, de la Muzeului Naţional al Transilvaniei

din Cluj-Napoca, Enikö Gazda de la Muzeul Naţional Secuiesc din Sfântu Gheorghe, Gheorghe Dragotă, de la Muzeul Ţării Făgăraşului, Zoltán Cserei, de la Muzeul Naţional Secuiesc, Ioan Fedor Pascu de la Muzeul Sighişoara şi Marcel Simina de la Muzeul orăşenesc Sebeş.

Pentru publicarea acestei cărţi sunt recunoscătoare Complexului Muzeal Judeţean Bistriţa Năsăud, şi domnului dr. Corneliu Gaiu personal, pentru siguranţa pe care mi-a inoculat-o şi răbdarea cu care a aşteptat manuscrisul.

Pentru toate eforturile pe care le-a făcut susţinând constant finalizarea acestui stadiu al cercetării, pentru felul în care a ştiut să mă ajute mereu să merg mai departe şi pentru înţelepte sugestii al căror ecou se regăseşte în paginile următoare, mulţumesc soţului meu, Angel Istrate.

15 decembrie 2003

I. STADIUL CERCETĂRILOR

Pe plan european cahlele reprezintă un material bine cunoscut; primele preocupări în domeniu datează deja de la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar lucrări mai semnificative apar în primele decenii ale secolului XX. În prima jumătate a acestuia preocupările sunt îndreptate îndeosebi spre publicarea colecţiilor muzeale şi particulare, fără ca materialul să fie sistematizat şi aşezat pe o bază ştiinţifică. Cea mai intensă activitate în acest sens îi aparţine lui Walcher von Molthein[1], care între 1903 şi 1920 a cercetat o serie de colecţii, abordând însă materialul în primul rând din perspectiva meşteşugului olăritului. O primă încercare de grupare a cahlelor a fost făcută în 1910, de către Sune Ambrosiani[2]. Studierea cahlelor prin metode ştiinţifice şi stabilirea unor criterii pentru analiza acestui material se leagă în primul rând de numele lui Konrad Strauss[3], a cărui intensă activitate din prima jumătate a sec. XX a avut drept rezultat o lucrare cu caracter general[4], care reprezintă şi astăzi un punct de referinţă. Spre deosebire de predecesorii săi, Strauss abordează această ceramică nu numai din perspectiva meşteşugului în sine, dar pune în egală măsură accent şi pe valenţele artistice ale cahlelor şi sobelor din cahle. Merită de asemenea să fie menţionată şi cartea lui Fritz Blümel[5] despre sobele germane.

Prima lucrare de sinteză în domeniu a apărut în 1969, şi a rămas până astăzi cea mai complexă încercare de acest gen, la care se raportează încă majoritatea lucrărilor de specialitate. Rosemarie Franz a analizat un lot relativ mare de material, pe baza căruia a stabilit evoluţia formelor, atât pentru sobe cât şi pentru cahle, aria de răspândire a diferitelor tipuri precum şi particularităţile locale. Din punct de vedere decorativ a reuşit adesea să identifice nu numai sursele de inspiraţie, dar şi schiţele care au stat la baza redactării anumitor compoziţii. Materialul este abordat dintr-o perspectivă complexă, care ţine cont atât de aspectele tehnice cât şi de cele artistice, relevate nu numai prin studierea directă a ceramicii, dar şi printr-o cercetare de arhivă şi prin investigaţii detaliate în diferite alte domenii ale artelor decorative. Cea mai mare parte a cahlelor cunoscute la data respectivă proveneau din spaţiul cultural german, sobele din Europa centrală şi de est fiind cunoscute într-o măsură foarte mică; concluziile autoarei sunt tributare acestei situaţii de fapt, ceea ce nu le diminuează însă valabilitatea principială pentru întregul areal în care soba din cahle a fost cunoscută şi utilizată.

Pentru zonele învecinate ţării noastre, constatăm în ansamblu că sobele din cahle şi cahlele sunt relativ bine cunoscute, desigur şi graţie unei cantităţi mari de material descoperită în săpături arheologice sistematice, prelucrată şi publicată în contextul căruia i-a aparţinut. Cele mai susţinute preocupări în acest sens aparţin literaturii de specialitate din Ungaria, foarte bogată la acest capitol. Sobele gotice sunt bine cunoscute prin lucrările publicate de Imre Holl începând încă din 1958[6]. Materialul rezultat din săpăturile sistematice din cetatea regală de la Buda a pus în evidenţă existenţa unuia dintre cele mai importante centre de producţie din Europa medievală, care a funcţionat de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi până la mijlocul veacului al XVI-lea. Analiza acestui material în contextul în care a fost descoperit a permis stabilirea unei tipologii a formelor şi motivelor[7]. O lucrare generală despre cahlele maghiare a apărut încă din 1963[8].

Despre sobele renascentiste din Ungaria s-a scris de asemenea destul de mult: un studiu de sinteză îi aparţine din nou lui Imre Holl[9], iar o lucrare mai recentă semnată de Anna Gyuricza[10] este destul de

---

1 Walcher von Molthein 1904. Walcher von Molthein 1909.
2 Sune 1910.
3 Strauss 1921. Strauss 1926. Strauss 1940.
4 Strauss 1966.
5 Blümel 1965.
6 Holl 1958. Holl 1971a-b.
7 Holl 1987.
8 Voit, Holl 1963.
9 Holl 1993.
10 Gyuricza 1992.

săracă în comentarii, având în schimb meritul de a pune în circulaţie un număr foarte mare de fragmente descoperite în partea de nord-est a Ungariei. Sobele populare constituie un alt domeniu bine cercetat, graţie preocupărilor constante ale lui Sabján Tibor[11].

O lucrare generală despre cahlele din Polonia a apărut în 1987[12], clasificând materialul din secolul al XIV-lea şi până la sfârşitul veacului al XVIII-lea, cu prioritate în funcţie de criterii funcţionale şi formale. Din Slovacia[13], Cehia[14] şi Slovenia[15] cunoaştem de asemenea destul de multe cahle şi reconstituiri de sobe.

1. Stadiul cercetărilor în Moldova şi Ţara Românească

În literatura de specialitate din ţara noastră cele mai vechi preocupări legate de cahle se înregistrează la sfârşitul secolului XIX - începutul secolului XX, şi aparţin istoriografiei din Transilvania. Dezvoltarea deosebită a arheologiei medievale la răsărit de Carpaţi a avut drept rezultat descoperirea unor consistente vestigii legate de existenţa şi funcţionarea sobelor medievale, sub forma atelierelor în care acestea au fost produse, a vetrelor sau a pieselor componente pe care le numim cahle. Graţie acestei realităţi, bibliografia cahlelor din Moldova este astăzi cea mai bogată de pe teritoriul României.

Primele cercetări în acest sens datează de la începutul secolului XX[16], şi se bazează în principal pe materialele descoperite la Suceava, care au fost descrise, clasificate, şi chiar au dat naştere la polemici între autorii lor[17]. Cahlele din Moldova sunt tratate pe larg în monografia lui Barbu Slătineanu din 1958[18], şi sunt menţionate mai mult sau mai puţin detaliat în alte lucrări generale precum *Istoria artei feudale în Ţările Române* semnată de Virgil Vătăşianu[19], *Arta populară în RPR. Ceramica*[20] sau lucrările Corinei Nicolescu[21]. După mijlocul secolului XX numărul studiilor speciale a crescut direct proporţional cu cantităţile mari de cahle descoperite în săpăturile arheologice efectuate la curţile domneşti, în rezidenţele boiereşti, în locuinţe urbane, în mănăstiri şi deseori chiar în mediul rural. Numeroase articole şi studii s-au ocupat cu piesele rezultate din cercetări arheologice sau descoperiri fortuite la Curţile Domneşti de la Suceava[22], Vaslui[23], Bacău[24], Piatra Neamţ[25] sau pe teritoriul oraşelor Iaşi[26], Târgu Trotuş[27] şi Baia – pentru a nu enumera decât cele mai importante dintre locaţii.

Frecvenţa acestor materiale a impus realizarea unor tipologii care să faciliteze clasificarea şi prelucrarea cahlelor. Primele încercări în acest sens aparţin cercetătoarei Mărioara Nicorescu, cu ocazia prelucrării, în 1966, a unui consistent lot de cahle descoperite pe teritoriul Sucevei[28]. În 1979 reconstituirea sobei din Casa Domniei de la Suceava a oferit autorilor prilejul unei incursiuni în lumea sobelor europene, între care cea de la Suceava ocupă un loc important, ea fiind considerată drept "varianta moldovenească a sobelor gotice târzii"[29], o manifestare artistică de un înalt nivel calitativ, reprezentativă pentru stadiul de dezvoltare a civilizaţiei materiale şi spirituale moldoveneşti. Prin metoda riguroasă de cercetare şi clasificare a materialului, care a condus la o tipologie coerentă ce poate fi utilizată, între anumite limite, şi astăzi, cartea semnată de Radu Popa şi Monica Mărgineanu Cârstoiu în colaborare cu Paraschiva Victoria Batariuc, constituie un important punct de referinţă în cercetarea cahlelor de pe teritoriul României.

Prelucrarea cahlelor de la Baia a condus la realizarea unei tipologii mai complicate, impusă însă de extrema varietate formală şi decorativă a elementelor din care erau construite sobele ce încălzeau locuinţele orăşenilor din secolele XIV-XVII[30].

---

[11] Sabján f.a. Sabján 1988. Sabján 1998. Sabján 2001a. Sabján 2001b.
[12] Dabrowska 1987.
[13] Egyházy-Jurovská 1993.
[14] Richterová 1982. Brych, Stehlíková, Žegklitz 1990. Hazlbauer 1995.
[15] Gaspari şi colab. 1994.
[16] Romstorfer 1913. Balş 1925. Gassauer 1935. Gassauer 1941.
[17] A se vedea în acest sens disputa dintre R. Gassauer şi Barbu Slătineanu. Slătineanu 1937, 1938a-c. Oprescu 1938.
[18] Slătineanu 1958.
[19] Vătăşianu 1959.
[20] Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958.
[21] Nicolescu 1961.
[22] Matei 1989. Nicorescu 1966. Batariuc 1979. Batariuc 1981.
[23] Popescu 1976. Popescu 1978. Popescu 1979. Andronic, Popescu 1980. Popescu 1981a. Popescu 1981b. Andronic, Popescu 1982.
[24] Artimon 1986.
[25] Neamţu 1969.
[26] Andronic, Neamţu 1964. Andronic, Neamţu, Dinu 1967. Andronic, Neamţu, Cheptea 1980. Puşcaşu, Puşcaşu 1983. Andronic 1986.
[27] Artimon 1982. Artimon 1987.
[28] Nicorescu 1966.
[29] Popa, Mărgineanu-Cârstoiu 1979.
[30] Neamţu, Neamţu, Cheptea 1980. Neamţu, Neamţu Cheptea, 1984.

Din ultimele decenii remarcăm apariţia unor studii de sinteză despre cahle decorate cu subiecte religioase[31] sau doar cu Sfântul Gheorghe[32], cu motive de inspiraţie literară[33] descoperite pe teritoriul curţilor boiereşti[34] sau în locuinţe de orăşeni[35]. Această bogăţie de materiale a constituit suportul pentru redactarea unei lucrări de sinteză despre cahlele din Moldova medievală[36], apărută în 1999, cea mai amplă realizare românească în domeniu. Autoarea a prelucrat o cantitate impresionantă de ceramică decorativă descoperită pe teritoriul Moldovei (provenită din săpături şi colecţii), pe care a studiat-o din diferite perspective realizând un studiu sintetic asupra apariţiei şi evoluţiei sobei din cahle, precum şi asupra principalelor caracteristici ale cahlelor în timp şi spaţiu. Au fost cercetate atelierele producătoare de cahle şi tehnica de lucru, pentru descifrarea celei din urmă făcându-se adesea apel la surse etnografice. Analiza detaliată a pieselor componente ale sobei se află la baza unei tipologii complexe a formelor, şi a clasificării motivelor decorative pe criterii moderne. Prin frecvente raportări la situaţii din teritoriile imediat învecinate, Ţara Românească şi Transilvania, sunt sugerate principalele caracteristici ale sobelor din cahle din aceste provincii istorice la nivelul cunoştinţelor din momentul respectiv.

Tot în 1999 a fost publicată o lucrare semnată de Horst Klusch[37], care îşi propune să sintetizeze caracteristicile sobei din cahle pe întreg teritoriul României, în intervalele cronologice aferente stilului gotic, Renaşterii şi barocului. Autorul preia subiectiv informaţii dintr-o literatură de specialitate fragmentată, meritul principal al lucrării fiind o ilustraţie fotografică relativ bogată, care scoate la lumină şi câteva piese încă inedite din diverse colecţii. Dacă adăugăm şi cantitatea însemnată de desene, putem aprecia că lucrarea şi-a atins scopul de popularizare a apariţiei şi dezvoltării sobei din cahle în ţara noastră.

Proporţional cu cercetările de arheologie medievală, din Ţara Românească cunoaştem cele mai puţine cahle, literatura de specialitate fiind relativ săracă în acest sens. Cele mai vechi piese provin din complexul domnesc de la Curtea de Argeş[38], unde la mijlocul secolului al XIV-lea se utilizau pentru construirea sobelor oale obişnuite, iar spre sfârşitul acestui veac pahare şi discuri. De la sfârşitul aceluiaşi secol datează soba din locuinţa de orăşean de la Târgovişte[39], alcătuită din cahle concave simple cu deschidere circulară, discuri şi piese traforate, acestea din urma smălţuite în verde-oliv şi brun; cahlele traforate prezintă un cavaler în turnir, respectiv o scenă de dans – ambele într-o redactare tipic occidentală şi de o realizare tehnică atât de bună încât în mod evident reprezintă importuri.

Din prima jumătate a secolului al XV-lea cunoaştem soba de la Râmnicu Vâlcea[40], realizată exclusiv din cahle concave, cu deschiderea circulară şi lobată; soba a funcţionat într-o locuinţă de orăşean şi cercetarea integrală a complexului a permis reconstituirea sa ipotetică. Loturi destul de mari de piese au fost descoperite de asemenea la Oraşul de Floci (sec. XV)[41], Târgşor şi Polata (sec. XV-XVI)[42], şi din nou la Curtea de Argeş[43] şi Târgovişte[44] (sec. XV-XVII). O lucrare de sinteză privind dezvoltarea cahlelor la sud de Carpaţi a fost realizată în ultimii ani de Maria Venera Rădulescu[45]. Pe ansamblu se poate constata că la sud de Carpaţi forma primitivă a sobei din lut în pereţii căreia sunt încastrate cahle concave supravieţuieşte până târziu în secolul al XVII-lea, cahlele plăci cu decor în relief fiind mai rare, în timp ce motivele decorative au în general o interpretare mult mai apropiată de arta populară. Piesele mai pretenţioase sunt importuri: încă în secolul al XVII-lea găsim la Târgovişte o sobă despre care nu avem nici o îndoială că a fost realizată din cahle aduse din Transilvania.

2. Stadiul cercetărilor în Transilvania

Literatura de specialitate referitoare la Transilvania a abordat subiectul mai ales din perspectiva dezvoltării meşteşugului olăritului, apelând pentru aceasta la piesele mai spectaculoase, care au fost publicate izolat, desprinse din context. Cahla, ca parte componentă a sobei, cu funcţiile ei concrete, a intrat

31 Batariuc 1994a.
32 Batariuc 1992b.
33 Batariuc 1995.
34 Batariuc 1994b.
35 Batariuc 1996.
36 Batariuc 1999.
37 Klusch 1999.
38 Constantinescu 1984, p. 137-139.
39 Constantinescu 1964.
40 Busuioc 1979. Busuioc, Mărgineanu-Cârstoiu 1979.
41 Chiţescu, Papasima, Păunescu 1983.
42 Rădulescu, Calotoiu 1982. Rădulescu, Calotoiu 1983.
43 Bătrâna, Bătrâna 1981. Bătrâna, Bătrâna 1982.
44 Constantinescu 1964.
45 Rădulescu 2002.

destul de târziu în atenţia cercetătorilor, deşi informaţiile primare erau (şi sunt) suficient de bogate. Destul de numeroase par să fie şi menţiunile documentare despre producerea sau utilizarea cahlelor în casele de locuit orăşeneşti sau în castelele nobiliare - dar şi această sursă a rămas aproape neexplorată; materialul descoperit în săpături arheologice pare să fie abundent, dar nu a fost prelucrat decât într-o proporţie foarte mică.

Deşi sunt nelipsite din orice săpătură medievală, cahlele au intrat relativ târziu în atenţia cercetătorilor. Ele sunt adesea semnalate în rapoartele arheologice, împreună cu alte fragmente ceramice descoperite; uneori se precizează chiar că au constituit un element important pentru fixarea cronologiei sitului - aşa cum se întâmplă la Lăzarea, de pildă, dar piesele abia dacă sunt enumerate, şi în cel mai bun caz, ilustrate[46], sau chiar la Negoiu (mănăstirea Cerna)[47]. De fapt, lucrările care se ocupă efectiv de cahle, prelucrând şi interpretând materialul dintr-o perspectivă mai amplă, sunt, după cum se va vedea, destul de puţine.

Opiniile exprimate de specialişti faţă de cahle au depins de o serie de condiţii obiective: cantitatea şi calitatea materialului pe care l-au avut la dispoziţie, contextul în care acesta a fost abordat (lucrări cu caracter general sau special), analogiile care se puteau stabili într-un anumit moment etc. Încercând să sintetizăm aceste opinii, deosebim câteva etape largi pe parcursul cărora s-a conturat poziţia specialiştilor faţă de acest subiect.

I. Primele cahle şi fragmente de cahle din colecţii transilvănene sunt semnalate încă la sfârşitul secolului al XIX-lea de către istoricii maghiari, dintre care îl menţionăm pe Márki Sándor[48]. În primele trei decenii ale sec. XX (până aproximativ în jurul anului 1933) iniţiativa aparţine însă aproape integral istoriografiei săseşti, în contextul preocupărilor acesteia pentru dezvoltarea meşteşugului olăritului la saşi. Sunt publicate piese provenite din colecţii[49], majoritatea târzii, iar pe baza acestora şi a puţinelor informaţii documentare se presupune existenţa unei producţii timpurii, încă din perioada instalării saşilor în Transilvania. Această opinie este împărtăşită totodată de Karl Romstorfer[50] şi Gheorghe Balş[51], care pun pe seama meşterilor saşi unele dintre cahlele moldovene. Dezbaterea este mai mult teoretică, numărul pieselor cunoscute în momentul respectiv fiind foarte mic.

Prima încercare de clasificare a puţinului material cunoscut până în acel moment se înregistrează în 1919, şi aparţine lui Emil Sigerus[52]. Pornind de la actele de breaslă din 1376, autorul conchide că meşteşugul olăritului s-a dezvoltat la saşi destul de timpuriu, deşi nu s-au păstrat prea multe materiale pe baza cărora să se poată demonstra aceasta. Cele mai importante realizări ale olarilor trebuie să fi fost cahlele de sobă, care pătrund în Transilvania ulterior secolului al XIV-lea (primele fragmente s-ar data în sec. XV), dar se răspândesc şi ajung la un nivel artistic abia în veacul al XVIII-lea. Sunt menţionate câteva piese din colecţia Muzeului Brukenthal, realizate în stil gotic, dar majoritatea exemplarelor amintite sunt târzii, din secolele XVII-XVIII.

Preocupări mai constante în această direcţie au avut Julius Bielz şi Misch Orend. În 1928, într-o prezentare generală a colecţiei Brukenthal, Bielz[53] aminteşte în treacăt cahle smălţuite (verde şi albastru) şi nesmălţuite, decorate cu motive vegetale (lalea, arborele vieţii, struguri), precum şi două dintre piesele publicate deja de Sigerus pe care le datează însă mai devreme, în secolele XIV-XV, atribuindu-le stilului gotic.

Într-un studiu publicat în 1933 (şi reluat fără modificări un deceniu mai târziu), Misch Orend[54] se ocupă de ceramica săsească în general, analizând cu precădere forma şi decorul vaselor din secolele XVIII şi XIX. Alături de marfa de lut uzuală se subliniază însă şi existenţa unor produse cu reale însuşiri artistice - în această categorie încadrându-se în primul rând cahlele. Totuşi, olăritul săsesc se dezvoltă mai ales în sec. XVIII: din perioada anterioară există menţiuni despre olari şi organizarea lor în bresle, dar nu se cunosc nici ateliere şi nici produse (cu puţine excepţii). Autorul aminteşte vag existenţa unor cahle gotice cu reprezentări în relief, fără să intre însă în detalii.

---

[46] Molnár 1978, p. 105. Munteanu 1984.
[47] Rusu 1986.
[48] Márki 1892, p. 423-424.
[49] Roth 1914.
[50] Romstorfer 1913.
[51] Balş 1925.
[52] Sigerus 1919.
[53] Bielz 1928.
[54] Orend 1933.

II. (1933-1958). Deceniul al patrulea al secolului XX este dominat, din perspectiva care ne interesează aici, de lucrările lui Barbu Slătineanu: o serie de articole despre ceramica românească[55] sunt publicate începând din 1933, pentru a se finaliza într-o lucrare de sinteză. Studiile sale se bazează mai ales pe cercetări proprii, întreprinse pe teren (săpăturile de la Curtea de Argeş) sau în depozitele marilor muzee din ţară. Adunând o impresionantă cantitate de material din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, Slătineanu a încercat să stabilească legături cronologice şi stilistice între piese, direcţiile de pătrundere a influenţelor - pentru a putea schiţa, în final, o evoluţie zonală şi naţională. Limitele studiilor sale, evidente astăzi, nu sunt decât limitele unui anumit stadiu de cercetare, dependent de materialul avut la dispoziţie, inegal ca repartizare temporală şi spaţială, altfel metoda aplicată fiind exemplară.

Prima menţiune a "plăcilor decorative" utilizate în Transilvania, în mediul românesc şi săsesc al secolului al XVII-lea, pentru decorarea sobelor, se regăseşte încă în cel mai vechi studiu al său, din 1933[56]. Fără să intre în detalii şi preocupându-se de ceramica extra-carpatică, aminteşte totuşi, în legătură cu difuzarea motivelor decorative, o placă decorată cu cerb din regiunea Bistriţa-Năsăud, datând probabil din secolele XVIII-XIX[57]. Deşi principala sursă de inspiraţie pentru dezvoltarea ceramicii decorative moldoveneşti o constituie lumea orientală, se acceptă totuşi o influenţă occidentală explicabilă "prin legăturile continue ce au existat prin intermediul meşterilor aduşi din Polonia şi Transilvania"[58].

În articolul *Trei plăci de ceramică din secolul al XVI-lea* este descrisă o placă descoperită în zona Sibiului, micasată, cu inscripţie chirilică (*Oprea 1581*), atribuită unui meşter român. Calitatea deosebită a acestei plăci, singura cunoscută de autor ca provenind din Transilvania, stă la baza afirmaţiei că "O asemenea tehnică nu putea să se nască spontan ci era înflorirea unei lungi tradiţii". Ca atare, cu siguranţă că au existat astfel de plăci lucrate şi întrebuinţate de românii transilvăneni şi înainte de sec. XVI, în vreme ce olăria săsească şi ungurească se dezvoltă mult mai târziu, către sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolul al XVIII-lea.

Această opinie asupra evoluţiei meşteşugului în Transilvania este menţionată şi dezvoltată de Slătineanu într-un studiu din 1937[59], care reprezintă un comentariu asupra articolului lui R. Gassauer din 1935[60]. Reluând câteva dintre piesele sucevene publicate deja de K. Romstorfer, R. Gassauer adăuga o serie de "teracote" descoperite între timp de el sau existente în depozitele muzeelor din Suceava şi Cernăuţi. El abordează subiectul dintr-o perspectivă mai largă decât o făcuse Slătineanu până atunci, punând în discuţie probleme cum ar fi: sursele de inspiraţie ale meşterilor, modul de întrebuinţare a cahlelor, sistemul de încălzire practicat în locuinţele sucevene, pătrunderea influenţelor occidentale etc; de asemenea descrie cu minuţiozitate fiecare fragment, iar datările lui sunt încă destul de exacte, cu toate că au fost stabilite mai mult intuitiv. Ceea ce ne interesează aici este însă rolul important pe care Gassauer îl atribuie meşterilor saşi: deşi este de părere că marea majoritate a pieselor (dacă nu toate !) sunt realizate pe teritoriul Moldovei, autorul consideră că saşii trebuie să fi avut un aport considerabil, atât ca prezenţă şi lucru efectiv în Suceava, cât şi ca purtători ai anumitor modele din Occident. Deşi nu cunoştea reprezentări similare pe teracotele transilvănene, analizând stilul diverselor teme decorative, consideră că influenţa occidentală vizibilă pătrunde mai întâi dinspre Ungaria prin intermediul saşilor, şi numai ulterior din Polonia. În aceste condiţii este de presupus - deşi autorul nu o afirmă în mod expres - existenţa unor ateliere specializate în mediul săsesc încă din secolul al XV-lea. Slătineanu ţine să facă unele "îndreptări" la acest articol al lui Gassauer, pe care îl consideră tendenţios în ceea ce priveşte "originea săsească cu caracter sud-est german" a ceramicii decorative moldovene, şi scrie câteva pagini care sunt, la rândul lor, tendenţioase. Preluând o parte din afirmaţiile autorului "*Teracotelor sucevene*" - afirmaţii care desprinse din context îşi pierd adevărata semnificaţie şi devin exagerate - Slătineanu le desfiinţează cu argumente care la vremea respectivă puteau fi valabile. Ideea de bază rămâne aceea că saşii nu au o ceramică proprie până în secolul al XVII-lea, ca atare este exclus ca ei să fi jucat vreun rol în evoluţia cahlelor moldovene din veacurile XIV-XVI. Motivele decorative cele mai frecvente au o origine orientală (chiar dacă îndepărtată în timp) şi dealtfel "nu se întâlnesc sub nici o formă la saşii din Transilvania"[61]. Pe de altă parte autorul recunoaşte că "mai toate

---

[55] Prin "ceramică românească" trebuie să înţelegem aici ceramica realizată pe teritoriul României.
[56] Slătineanu 1933.
[57] Slătineanu 1933, p. 14.
[58] Slătineanu 1933, p. 17.
[59] Slătineanu 1937.
[60] Gassauer 1935.
[61] Slătineanu 1937, p. 142.

reprezentările de animale apocaliptice erau venite pe calea Occidentului"[62], fără să intre în alte detalii. Pentru argumentare sunt citaţi pe larg autorii saşi cei mai importanţi ai subiectului - Sigerus, Roth şi Orend. Deoarece nu cunoaşte plăci săseşti mai vechi de secolul al XVII-lea, nu poate accepta că saşii ar fi practicat în Moldova un meşteşug pe care, de fapt, nu-l stăpâneau la ei acasă. Din replica lui Barbu Slătineanu reţinem, ca foarte pozitivă, aprecierea asupra metodei datării pieselor după "înfăţişarea lor": "Desigur că această metodă poate fi bună atunci când există un material comparativ, dar, în cazul nostru fără asemenea elemente, ar fi îndrăzneţ să se precizeze spaţii de timp mai restrânse de un secol. Pe de altă parte, înfăţişarea plăcilor şi subiectele folosite se repetă de multe ori de-a lungul mai multor secole, ceea ce cauzează un decalaj în timp care poate foarte uşor induce în eroare pe cercetător când se călăuzeşte după înfăţişare. Numai datarea scrisă permite să se afirme cu siguranţă că formele (tipare) au fost săpate la acea epocă"[63].

Secolul al XVII-lea este considerat, în *Plăci de ceramică românească din secolul al XVII-lea*[64], ca fiind perioada unei adevărate renaşteri pentru ceramica românească - îndeosebi pentru cea din Principate, această realitate fiind demonstrată în primul rând de plăcile de sobă. Acestea au fost lucrate în atelierele din Ţara Românească şi Moldova, dar se admite şi ipoteza ca unele "modele de sobă" să fi venit din Transilvania. Totuşi, piese aduse de peste munţi nu s-au descoperit în Principate, dar câteva exemplare de la Târgovişte (smălţuite cu albastru de cobalt şi galben pe fond alb), datate la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, ar putea fi de influenţă săsească[65]. Pentru prima dată se admite existenţa unor plăci săseşti anterioare secolului al XVII-lea, care însă sunt mai toate copiate după modele din Germania şi Boemia sau "influenţate de modele munteneşti şi moldoveneşti". În schimb se acceptă faptul ca românii transilvăneni produceau cahle încă din veacul al XVI-lea.

Cercetările întreprinse de Barbu Slătineanu s-au materializat, în 1938, în prima sa carte – *Ceramica românească*[66]; în capitolele sau fragmentele referitoare la cahle sunt reluate, în linii mari, concluziile formulate anterior, cu o argumentaţie ceva mai sistematică care-l obligă însă pe autor să-şi amelioreze poziţia atât de fermă faţă de ceramica naţionalităţilor din Transilvania.

"S-a crezut multă vreme că întrebuinţarea plăcilor de sobe este un obicei german"[67] scrie Slătineanu, citându-l pe Balş, "dar obiceiul sobelor de teracotă pare să fie mai răspândit, căci găsim la români astfel de lucrări într-o vreme foarte timpurie - sfârşitul secolului al XV-lea la Curtea de Argeş, şi numai mai târziu, prin secolul al XVI-lea şi al XVII-lea pătrunde la ruşi, poloni, saşi, unguri etc". În general se pare că saşii şi ungurii nu şi-au făcut o ceramică proprie - nici măcar uzuală - până în secolul al XVII-lea, olăritul rămânând un meşteşug al populaţiei româneşti[68]. Chiar şi smalţul nu a fost cunoscut până în secolul al XVII-lea când s-a adus din Austria şi Boemia. Oricum "mai toată" ceramica anterioară acestui veac era produsă de români şi utilizată în egală măsură de saşi şi unguri, iar "tehnica şi întrebuinţarea plăcilor ceramice pentru sobe era bine cunoscută de românii din Transilvania chiar din secolul al XVI-lea"[69]. Meşteşugul era atât de dezvoltat încât "chiar şi unele plăci de sobă numite Kahle săseşti puteau fi făcute de români" - şi se exemplifică cu o piesă publicată deja ca fiind românească, fără să se explice motivele acestei reevaluări.

Totuşi, este semnalată existenţa în depozitele unor muzee a câtorva piese care ar putea fi săseşti din secolele XVI-XVII, lucrate în tipare din lemn şi nesmălţuite, dar singurul motiv identificat este castelul dispus pe o platformă în formă de floare. Alte două exemple - arce de cerc întretăiate şi afrontate şi o acvilă bicefală mult stilizată - provin din zona Sibiului şi este greu de acceptat atât originea săsească cât şi datarea în secolul al XVII-lea (mai ales în ultimul caz). Referindu-se, cu titlu general, la decorul cahlelor din Transilvania, B. Slătineanu conchide: "găsim o reprezentare bogată a plăcilor de sobă, obiceiul fiind probabil venit din Boemia şi răspândit printre români şi saşi. Motivele, în afară de câteva, par să fi fost făcute sub dubla înrâurire a Renaşterii occidentale şi a românilor din principate"[70].

Din secolul al XVII-lea "este cu putinţă" ca saşii să fi lucrat şi cahle[71], iar din veacul următor, odată şi cu introducerea smalţului, ei dezvoltă o industrie a plăcilor de sobă lăsându-i în umbră pe români.

---

[62] Slătineanu 1937, p. 138.
[63] Slătineanu 1937, p. 34-35.
[64] Slătineanu 1938a.
[65] Textul este destul de confuz, pentru că în legătură cu aceleaşi piese se afirmă, într-o notă de subsol, că au analogii în Cehia şi probabil au fost lucrate la noi de un meşter străin.
[66] Slătineanu 1938b.
[67] Slătineanu 1938b, p. 106.
[68] Slătineanu 1938b, p. 113.
[69] Slătineanu 1938b, p. 115.
[70] Slătineanu 1938b, p. 140.
[71] Slătineanu 1938b, p. 114.

Reţinem, dincolo de aceste erori de apreciere, câteva probleme pe care le pune autorul faţă de evoluţia meşteşugului olăritului în Transilvania. Astfel, este probabil că au existat anumite centre unde au lucrat laolaltă meşteri români, saşi şi maghiari, fiecare purtător al propriei tradiţii şi deci a unor motive specifice. În aceste condiţii, este firesc să admitem un mixaj care face aproape imposibil de descifrat contribuţia fiecărui element etnic. Pe de altă parte este firesc că atelierele lucrau la comandă şi în acest caz trebuiau să accepte o tematică variată care nu reflectă totdeauna un anume specific (etnic sau de orice altă natură). Toate acestea fac ca problema atribuirii piesei unei anumite etnii producătoare sau utilizatoare să fie cel puţin delicată, dacă nu imposibilă.

Poziţia destul de fermă a lui Barbu Slătineanu faţă de ceramica săsească a fost criticată de G. Oprescu într-o recenzie apărută în "Viaţa Românească"[72]; acesta atribuie cahlelor săseşti o vechime mai mare, amintind "Kachlele gotice pe care le-am văzut eu însumi în comerţ şi în colecţii, care proveneau din case aparţinând secolului al XV-lea şi începutului secolului al XVI-lea".

În 1937 se înregistrează o primă încercare de sinteză asupra evoluţiei ceramicii săseşti din Transilvania, în care însă cahlele de sobă nici măcar nu sunt amintite[73].

Faţă de acest stadiu al cercetărilor, studiul lui A. Eichhorn apărut în 1940[74], surprinde prin bogăţia informaţiei, rigoarea cu care aceasta este prelucrată şi, nu în ultimul rând, prin metodă - astfel că rămâne încă una dintre lucrările de referinţă asupra ceramicii săseşti. Concluziile autorului se bazează mai puţin pe studiul produselor ceramice păstrate şi mai mult pe analiza documentelor: statutele din 1376, articolul de breaslă adoptat la Sibiu în 1564 şi registrele de socoteli ale Braşovului, pe baza cărora se poate intui o intensă activitate a olarilor saşi încă de la aşezarea lor pe teritoriul Transilvaniei – chiar dacă urmele concrete ale acestei activităţi erau în acel moment extrem de puţine. Ceramica săsească atinge apogeul dezvoltării sale în secolele XVIII-XIX, dar cele mai vechi fragmente care îi pot fi atribuite datează din secolul al XIII-lea, faptul că perioada medievală este atât de puţin cunoscută datorându-se stadiului incipient al cercetărilor arheologice. Autorul consideră că sobele din cahle trebuie să fi fost prezente în casele orăşenilor braşoveni încă din secolul al XV-lea (şi menţionează fragmente de cahle gotice din această perioadă[75]), dar producţia acestora se va intensifica abia în veacul următor, când se răspândesc în aproape toate mediile sociale. Studiul conţine de asemenea preţioase informaţii de ordin tehnic despre producţia cahlelor, diferitele procedee de tratare a părţilor vizibile (micasare, vopsire, smălţuire), despre comercializarea acestora şi preţurile aferente[76]. În final cahlele sunt considerate "unul dintre cele mai importante produse ale olarilor"[77].

În 1942 Julius Bielz[78] publică câteva piese din colecţia muzeului de la Sighişoara unde identifică ipotetic un atelier activ în secolul al XV-lea. Pentru prima dată se pune problema existenţei unui atelier săsesc şi a caracterului producţiei acestuia. Bielz identifică în portretul care decorează una din plăci pe Ştefan cel Mare şi, ca atare, vede aici argumente pentru o producţie săsească destinată exportului în Moldova; un alt argument în acest sens îl constituie o piesă decorată cu cap de bour, considerată ca ilustrând stema aceleiaşi provincii est-carpatice[79]. Extinzând raţionamentul, autorul consideră că o parte din piesele descoperite la Suceava - şi în primul rând cele decorate cu cavaleri, au fost realizate de meşteri saşi.

În general însă, articolul lui Eichhorn din 1940 pare să fi rămas fără ecou în literatura de specialitate din următoarele două decenii, lipsind o intervenţie comparabilă până către 1960. Dealtfel, în deceniul cinci al secolului XX, în afară de lucrarea lui J. Bielz mai putem nota doar două studii aparţinând lui Misch Orend, respectiv reeditarea lucrării din 1933[80], şi un articol în care sunt publicate câteva piese interesante, analizate însă doar din punctul de vedere al costumului purtat de personaje şi lipsind orice alte detalieri care ar putea fi utile lucrării de faţă[81].

Din perioada următoare, până în 1958, semnalăm lucrarea lui Ştefan Pascu[82] care menţionează teracotele produse în mediul orăşenesc încă din secolul al XIII-lea. Autorul consideră că despre o anumită

---

72 Oprescu 1938.
73 Kurtz 1937.
74 Eichhorn 1940.
75 Eichhorn 1940, p. 71. La fig. 40-42 trei cahle gotice, care nu sunt însă comentate în text.
76 Eichhorn 1940, p. 76-78.
77 Eichhorn 1940, p. 77.
78 Bielz 1942.
79 Bielz 1942, fig. 5, p. 262. Remarcăm faptul că nu pare să cunoască nici una dintre scrierile anterioare ale lui Barbu Slătineanu.
80 Orend 1943a.
81 Orend 1943b.
82 Pascu 1954.

specializare în branşa olarilor şi desprinderea celor care realizează cahle se poate vorbi doar în secolele XV-XVI. Se amintesc câteva piese existente în colecţiile diferitelor muzee transilvănene, cu precizarea că reflectă influenţa şcolii din Nürnberg. În sfârşit, autorul consideră că un centru rural important pentru producerea de teracote a existat în zona Aradului[83], alte centre putând fi presupuse datorită numărului mare de olari existenţi în diverse sate. În rest preocupările sunt orientate spre cahlele târzii, din secolele XIX-XX (Kós Károly[84]) sau se rezumă la consideraţii foarte generale asupra ceramicii săseşti şi organizării olarilor în bresle (H. Hoffman[85]). În studiul său din 1956 J. Bielz[86] subliniază faptul că piesele gotice din secolele XV şi XVI au la bază tipuri germane, dar stilul decorului este influenţat şi de comanditari: maghiari sau familii boiereşti din Moldova şi Muntenia[87]. Autorul menţionează cahle din secolele XV-XVI smălţuite verde, galben sau maro, unele policrome sau nesmălţuite, decorate cu cavaleri, Sfântul Gheorghe, animale heraldice. Decorul de factură renascentistă, caracterizat prin motive vegetale populare între care se remarcă "buchetul în formă de inimă sau de garoafe şi lalele" se manifestă la sfârşitul secolului al XVI-lea. În final autorul conchide "Cahlele reprezintă o mare varietate în ceramica populară săsească, pe grupe regionale"[88].

Cea mai interesantă abordare îi aparţine lui N. Dunăre, care prelucrează colecţia Muzeului Etnografic din Cluj, 212 plăci şi 4 tipare, majoritatea din secolele XIX-XX. "În general, însă, aceste cahle reproduc sau dezvoltă forme similare cu altele mai vechi. Totodată, în cuprinsul colecţiei Muzeului nostru se află şi piese mai vechi, din secolele anterioare, cum sunt unele cahle săseşti, cu o decoraţie specifică medievală - cal şi călăreţ, pereche bărbat şi femeie, cerbi, păsări şi brazi, tulipane sau trandafiri stilizate şi dispuse într-o formaţie regulată, geometrică"[89]. Nu se precizează însă nici vechimea acestor piese, nici proporţia lor în depozitul muzeului.

N. Dunăre consideră că "acest gen de plăci" provin din Orient, unde au avut un rol decorativ, iar Renaşterea "preia şi amplifică această ceramică ornamentală"[90]. Răspândirea plăcilor decorative în Europa s-ar datora astfel Renaşterii, dar pe de altă parte se precizează că în Germania această ceramică înfloreşte în secolul al XIV-lea, de aici pătrunzând "fără întârziere" în Transilvania şi în Principate. În Transilvania "capătă o mare răspândire construcţia sobelor de cahle smălţuite, la început în casele nobilimii şi burgheziei, iar prin secolul al XVII-lea şi în locuinţele ţărăneşti". În ceea ce priveşte centrele de producţie, sunt citate cele săseşti din secolele XIV-XV (citare desigur intuitivă în absenţa unui material concludent) şi apoi cele maghiare, care se dezvoltă mai cu seamă din secolul al XVI-lea. Pentru Moldova se notează centrele de la Stupca şi Suceava "unde au fost aduşi meşteri saşi de la Bistriţa"[91]. În sfârşit, reţinem concluzia că este necesar un "studiu complet, sistematic şi instructiv asupra dezvoltării formelor istorice şi artistice ale cahlelor şi asupra ariilor de răspândire pe teritoriul R.P.R."[92].

III. (1958-1971). Începutul celei de-a treia etape este marcat tot de o lucrare a lui B. Slătineanu[93] care, printre rânduri, creionează o dezvoltare a cahlelor transilvănene ceva mai apropiată de realitate, acceptând rolul important pe care l-au jucat saşii în acest sens încă de la început. Faţă de etapele anterioare însă, perspectiva se modifică acum în mod considerabil: dezbaterea se transferă de la generalităţi la situaţii concrete, piesele provin din săpături arheologice, sunt analizate în acest context şi încadrate într-o evoluţie mai largă, europeană. Cahlele nu mai sunt privite ca un simplu produs meşteşugăresc, ci sunt subliniate adesea calităţile lor artistice.

În cartea din 1958 Barbu Slătineanu se ocupă îndeosebi de secolele XIV-XVIII. Cahlele sunt incluse, pentru fiecare secol în parte, la capitolul de ceramică ornamentală, fiind considerate un important element de decorare a interioarelor. Autorul îşi propune să facă o analiză tehnică şi stilistică a materialului ceramic din perioada amintită, folosind criterii stratigrafice şi tipologice şi luând în calcul toate influenţele (posibile) care au marcat (sau ar fi putut marca) dezvoltarea ceramicii medievale din România. Analiza comparativă a materialului propriu-zis este însoţită de o serie de consideraţii asupra împrejurărilor social - economice care

[83] Pascu 1954, p. 241-242.
[84] Kós 1954.
[85] Hoffmann 1956.
[86] Bielz 1956.
[87] Bielz 1956, p. 39.
[88] Bielz 1956, p. 39-40.
[89] Dunăre 1957, p. 158.
[90] Dunăre 1957, p. 164.
[91] Dunăre 1957, p. 166.
[92] Dunăre 1957, p. 172
[93] Slătineanu 1958.

asigură cadrul de dezvoltare a meşteşugului, precum şi asupra tehnicilor întrebuinţate de olari în decursul timpului.

Fără să argumenteze într-un fel revizuirea esenţială a teoriei sale anterioare, Slătineanu afirmă că este probabil ca încă din secolul al XIV-lea "să se fi introdus din Germania, prin mijlocirea saşilor, cahlele de sobă, care în secolele XV şi XVI devin de întrebuinţare curentă, atât în Transilvania cât şi în Ţara Românească"[94]. În continuare se arată că "Ele (cahlele) sunt întrebuinţate mai întâi în Transilvania, în centrele săseşti, de unde, de la Sibiu şi Braşov, pătrund în Ţara Românească (Curtea de Argeş şi Câmpulung) şi de la Bistriţa în Moldova (spre Baia şi Suceava)" (pag. 297). Se admite pătrunderea unor "elemente de decoraţie gotică" în Moldova prin intermediul meşterilor saşi, elemente care pot fi regăsite "în plăcile şi cahlele publicate de Romstorfer şi Gassauer" - fără să se motiveze această totală modificare de optică şi fără să se amintească măcar criticile vehemente aduse în 1938 lui R. Gassauer.

Trecând peste secolul al XV-lea, Slătineanu subliniază faptul că în veacul următor cahlele se răspândesc foarte mult în toate cele trei provincii româneşti, dar mai ales în Transilvania. Piesele sunt simple sau smălţuite, iar ca motive decorative enumeră: cerbul, Sfântul Hubert, Sfântul Gheorghe, elemente arhitecturale, florale sau geometrice, fără a intra în detalii şi fără a exemplifica în mod concret - cu excepţia piesei din *1581* cu inscripţie chirilică. Aceasta din urmă ar putea fi făcută de un olar român pentru o familie care avea drept stemă pelicanul,- dar nu uită să facă trimitere totuşi şi la interpretarea anterioară[95].

Din afirmaţiile lui Slătineanu, citate mai sus, rezultă că deja din secolul al XIV-lea saşii au o ceramică proprie - sau cel puţin o ceramică decorativă proprie, suficient de evoluată pentru a-şi extinde influenţa în Ţara Românească şi în Moldova. Totuşi, vorbind despre secolul al XVI-lea revine (dar nu în mod expres) arătând că ungurii şi saşii abia acum "încep să-şi facă propria olărie[96]; ideea se regăseşte dealtfel şi în capitolul dedicat secolului al XVII-lea: "Ceramica săsească din secolele trecute nu a avut decât o prea slabă dezvoltare artistică proprie, dar sub înrâurirea legăturilor cu Apusul se petrece o adevărată Renaştere" - sau "La începutul secolului al XVII-lea ceramica săsească era încă neformată şi datorită habanilor ajunge în plină dezvoltare"[97]. Instalarea habanilor la Vinţu de Jos ar fi avut astfel o influenţă majoră asupra saşilor, aceştia preluând nu numai tehnica smălţuirii cu albastru de cobalt, dar şi o serie de motive decorative. Ceea ce este însă extrem de important, dincolo de confuzii şi generalităţi nejustificate, este faptul că B. Slătineanu pune în circulaţie prin această lucrare o serie de piese noi: un grifon de la Hunedoara, un cavaler, un personaj feminin neidentificabil şi alte câteva piese din depozitul de la Sighişoara. Nu în ultimul rând este de reţinut atenţia pe care o acordă tehnicii de producere a cahlelor şi a tiparelor necesare.

În acelaşi an 1958 apare volumul dedicat ceramicii din *Arta populară în R.P.R.* unde, deşi tema e constituită de materialul din veacurile XVIII-XIX, se fac unele referiri şi la etapele anterioare. "Moda a venit la noi prin saşii din Transilvania, care au împrumutat modele din Boemia."[98], iar cahlele sunt o specialitate a saşilor încă din secolul al XVI-lea, dar ele se lucrează deopotrivă şi de către români. Aceştia din urmă folosesc ca tehnică micasajul, şi numai din a doua jumătate a veacului al XVII-lea ceramica săsească devine cea mai importantă din Transilvania.

Lucrările lui Slătineanu din 1958 par să marcheze începutul unei noi orientări în viziunea literaturii de specialitate asupra cahlelor, fără să exercite însă o influenţa directă, pentru că autorii saşi din deceniul al şaptelea par să nu cunoască lucrările sale (sau în orice caz nu le acordă prea multă atenţie). În primul rând, cahlele încep să fie privite nu numai ca un produs meşteşugăresc dar şi ca o manifestare artistică reprezentativă pentru nivelul atins de civilizaţia unei epoci: avem în vedere includerea subiectului în *Istoria artei feudale în Ţările Române* a lui Virgil Vătăşianu[99]. Pe baza puţinelor materiale cunoscute, autorul creionează o posibilă evoluţie a cahlelor gotice din Transilvania, schemă care, în general, a fost confirmată ulterior. În al doilea rând, cahle descoperite în Transilvania încep să fie încadrate într-un curent european, de această dată prin analogii clare, corect datate. Menţionăm mai întâi articolul lui Istvan Méri din 1957 (1960)[100], care analizează piese descoperite la Nădab, Şimand, Sălard, Fotoş şi Ghidfalău, demonstrând că provin din acelaşi atelier provincial specializat, localizat la Şimand în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

[94] Slătineanu 1958, p. 293.
[95] Slătineanu 1958, p. 312-314.
[96] Slătineanu 1958, p. 308.
[97] Slătineanu 1958, p. 317.
[98] Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958b.
[99] Vătăşianu 1959.
[100] Méri 1960.

O perspectivă mai largă regăsim în articolul lui Carl Göllner[101] din 1961, care preia şi dezvoltă ideile formulate de Julius Bielz în 1940 accentuând, aşa cum rezultă dealtfel şi din titlu, influenţa olarilor transilvăneni asupra celor din Moldova. Göllner constată că aproape toate tipurile de cahle care există în Transilvania apar şi în Moldova şi pune acest lucru pe seama prezenţei meşterilor saşi la Suceava şi Baia, deşi nu exclude nici exportarea unor piese sau modele la est de Carpaţi, ulterior preluate şi reproduse de meşteri localnici. Cel mai important rol în acest comerţ trebuie să-l fi avut oraşele Bistriţa şi Braşov. În secolele XIV-XVI sunt agreate în special cahlele cu cavaleri şi cu Sfântu Gheorghe, dar în Moldova acestea serveau şi ca icoane. Sunt menţionate o serie de piese gotice pe care le-am regăsit în colecţiile muzeale, încă nepublicate până în prezent. Carl Göllner subliniază că ipoteza provenienţei meşterilor care au realizat cahlele moldovene din zona Balticii este falsă, şi că toate aceste piese trebuie privite ca un produs al olăritului săsesc, care se dezvoltă sub influenţa Nürnbergului, realitate valabilă nu numai pentru perioada gotică dar şi pentru Renaştere.

În această perioadă înregistrăm primul studiu care nu se ocupă de piese izolate, ci de un grup de cahle descoperite într-o săpătură arheologică şi analizate în contextul respectiv - chiar dacă acesta nu este foarte clar: Thomas Nägler, *Un depozit de plăci ornamentale descoperit la Roşia*[102]. În afară de ineditul motivelor decorative, lucrarea are meritul de a pune o serie de probleme precum: utilizarea unor cahle de forme şi dimensiuni diferite pentru construirea aceleiaşi sobe, refolosirea unor tipare vechi pentru modelarea pieselor, prin copierea lor totală sau parţială - ceea ce pune sub semnul întrebării datările în funcţie de elementele stilistice.

În aceeaşi categorie poate fi inclus şi articolul semnat de Ana Iliescu şi Voica Maria Puşcaşu din 1970[103], care prelucrează o parte din fragmentele de cahle descoperite la Cetatea Făgăraş până în 1969. Piesele acoperă un interval cronologic foarte larg, secolele XIV-XVIII, în cadrul căruia nu se pot opera departajări pe considerente stratigrafice întrucât materialul a fost găsit, în cea mai mare parte, în umplutură. Datările se bazează aşadar pe argumente stilistice şi tehnice, înscriindu-se în limitele unei cronologii relative; este vorba despre plăci cu faţa plană sau concavă (acestea din urmă mai puţine) decorate în principal cu motive antropomorfe sau animaliere. Observaţiile efectuate asupra cahlelor de la Făgăraş permit autoarelor o serie de generalizări importante, chiar dacă nu ne sunt furnizate totdeauna argumentele şi mai ales exemplele necesare. Două dintre criteriile care servesc acestor generalizări ne reţin atenţia: modul de finisare a suprafeţei pieselor, respectiv elementele de decor utilizate. Compoziţiile decorative sunt descompuse în elemente geometrice, vegetale stilizate şi antropomorfe-zoomorfe. Se constată că primele două se întâlnesc începând din veacul al XV-lea, utilizate ca elemente auxiliare de decor, prezenţa lor devenind tot mai frecventă în următoarele două veacuri. În ceea ce priveşte reprezentările figurative, acestea se întâlnesc până în secolul al XVI-lea, ulterior fiind mult mai rare. În prima parte a studiului se fac o serie de consideraţii cu privire la apariţia şi evoluţia cahlelor şi a sobelor de cahle în Transilvania, autoarele extinzând de fapt asupra acestui teritoriu "încheierile la care s-a ajuns în acest sens pentru Europa centrală"; sunt prezentate "grupe" sau "şcoli" de cahle, diferite unele de altele din punctul de vedere al realizării tehnice şi al stilului - care reprezintă în fapt patru grupe cronologice: gotică, renascentistă, habană şi "ceramică pe stil nou". Pe linia distincţiilor etnice stabilite de N. Dunăre şi B. Slătineanu, se vorbeşte despre centre de olari producători de cahle, după cum urmează: "Cele mai vechi centre producătoare de cahle, atestate documentar în Transilvania, în secolul al XIV-lea, au fost cele săseşti de la Braşov, Sibiu, Bistriţa, Cisnădie; cele maghiare sunt cunoscute din secolul al XVI-lea la Târgu Mureş, Târgu Secuiesc, Turda, Aiud, Dej. Atelierele de olari români sunt menţionate la Făgăraş (Porumbacu), Tohan şi Noul Român pentru secolul al XVII-lea"[104].

Din cercetările arheologice este semnalată de asemenea o sobă din secolul al XVII-lea descoperită într-o locuinţă de la Alba Iulia în 1967[105], iar dintre colecţiile muzeale este valorificată în această perioadă cea aparţinând Muzeului Naţional Secuiesc din Sfântu Gheorghe, cuprinzând piese din judeţele Harghita şi Covasna datate, cu foarte puţine excepţii, în secolele XIX şi XX[106].

[101] Göllner 1961.
[102] Nägler 1967.
[103] Iliescu, Puşcaşu 1970.
[104] Iliescu, Puşcaşu 1970, p. 12.
[105] Anghel 1967.
[106] Gazda 1969.

În seria studiilor generale, care ating tangenţial subiectul, menţionăm şi articolul semnat de N. Dunăre şi Luise Treiber-Netoliczka în 1961[107]. Sunt menţionate cahle săseşti (decorate cu figuri umane, animale, ornamente vegetale şi smălţuite cu verde sau albastru de cobalt) şi cahle maghiare (cu ornamente mai ales vegetale, smălţuite în principal cu verde dar şi cu albastru de cobalt sau policrom), precum şi influenţele dintre acestea, fără detalii.

IV. După 1970 o oarecare revigorare a cercetărilor arheologice se reflectă şi în evoluţia istoriografiei referitoare la cahle. Numeroase lucrări cu caracter special scot la lumină importante loturi de materiale rezultate din săpături sau recuperate din colecţii, iar acest orizont lărgit favorizează apariţia primelor studii cu caracter tipologic.

La şapte ani după publicarea rezultatelor săpăturilor de la Cuhea, Radu Popa revine asupra unor vase pe care la vremea respectivă le catalogase de tip comun[108] şi care sunt acum reconsiderate şi incluse în categoria cahlelor oală. În compoziţia unei singure sobe sunt identificate cinci tipuri de cahle oală: tronconice (două variante), cu fante, lobate şi convexe cu orificii. Piesele au fost fixate în corpul sobei cu lut simplu. Datarea cahlelor în prima jumătate a secolului al XIV-lea este asigurată pe de o parte de excelente analogii din Ungaria, iar pe de altă parte de condiţiile stratigrafice clare în care au fost descoperite. Autorul consideră că soba din cahle era singura soluţie pentru încălzirea turnului din lemn de la Cuhea, iar prezenţa timpurie a unei astfel de instalaţii trebuie pusă pe seama meşterilor străini aduşi de voievod pentru construirea bisericii, lor aparţinându-le atât ideea cât şi execuţia. Tot Radu Popa semnala, în 1980, o altă sobă construită din cahle-oală, care a funcţionat în mediul săsesc sighişorean de la sfârşitul secolului al XIII-lea; urmele identificate au fost însă destul de vagi, rezumându-se la 3-4 piese[109].

În 1975 în studiul *Olarii din Târgu Mureş şi produsele lor în lumina cercetării materialului rezultat din săpături*, Andrei Zrínyi publică o serie de cahle din colecţia Muzeului din Târgu Mureş. Piesele sunt în general târzii, din secolele XVI-XVII, iar ca decor predomină motivele şi compoziţiile vegetal-florale, inclusiv vasul cu flori. O parte dintre cahle au inscripţii, a căror interpretare în contextul izvoarelor scrise a făcut posibilă identificarea parţială a meşterilor care au contribuit la crearea tiparelor. Autorul menţionează pentru prima dată forme mai puţin uzuale în Transilvania, trapezoidale şi dreptunghiulare, considerându-le însă destinate decorului parietal.

Din săpăturile arheologice prilejuite de restaurarea castelului de la Lăzarea au rezultat cantităţi importante de cahle de sobă realizate în manieră populară. Deşi piesele sunt invocate de autori ca importante repere cronologice pentru evoluţia întregului ansamblu, ele nu sunt descrise şi ilustrate decât în mică măsură[110].

În săpăturile de la Mălăieşti[111] (în cetate dar şi pe teritoriul satului) au apărut numeroase cahle şi fragmente de cahle datate în intervalul secolelor XV-XVII pe baza analogiilor şi a unei inscripţii. Condiţiile de descoperire nu au permis o datare sau o confirmare a datării prin observaţii stratigrafice, în schimb cahlele sunt invocate de autori pentru cronologia etapelor de construcţie sau intervenţie la clădirile existente. Dintre sobele de la Mălăieşti cea mai interesantă, de la sfârşitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea, este construită atât din cahle-oală (cu deschiderea pătrată sau triunghiulară) cât şi din plăci decorate cu motive antropomorfe, zoomorfe şi vegetale. Este identificat şi atelierul, care trebuie să fi fost "specific haţegan" aprovizionând "în intervalul de timp amintit curţile şi cetăţile nobiliare din zonă"[112]. Cea mai importantă dintre piesele descoperite, decorată cu cavalerul în turnir şi datată în a doua jumătate a secolului al XV-lea, se află la baza unui studiu tipologic[113] care analizează întreaga serie a pieselor de acest tip provenind din Transilvania, încercând să clarifice totodată căile de pătrundere a modelului şi evoluţia acestuia. La Negoiu[114] au fost descoperite urmele unei singure sobe construite din oale, nişe şi plăci cu decor vegetal-geometric, datată uşor confuz în secolele XV-XVII. Şi în acest caz teracotele sunt folosite pentru a determina intervalul în care a funcţionat lăcaşul monahal.

---

107 Dunăre, Treiber-Netoliczka 1961.

108 Popa 1973.

109 Popa, Baltag 1980.

110 Molnár 1978. Munteanu 1984. Rădulescu 2000.

111 Eskenazy, Rusu 1979. Eskenazy, Rusu 1980a.

112 Eskenazy, Rusu 1982, p. 72.

113 Eskenazy, Rusu 1980b.

114 Rusu 1985.

Menţinându-ne în acelaşi domeniu al sobelor, este necesar să amintim câteva lucrări de arhitectură care ating tangenţial acest subiect, în legătură cu mobilarea şi încălzirea spaţiilor de locuit în perioada gotică sau renascentistă. Hermann Fabini, în *Sibiul gotic*[115] aminteşte în trecere evoluţia sistemului de încălzire, de la vatra deschisă la diferitele tipuri de sobe din cahle, încercând totodată să stabilească frecvenţa acestora din urmă într-un oraş precum Sibiul secolului al XV-lea. Despre sobele renascentiste unele observaţii se regăsesc la Gheorghe Sebestyén[116], *O pagină din istoria arhitecturii României. Renaşterea*, respectiv *Cetatea Făgăraşului*[117].

Prima lucrare de sinteză asupra unui lot de cahle descoperit în Transilvania a apărut în 1984 şi se datorează lui Benkő Elek şi Ughy István[118], care au prelucrat colecţia Muzeului de istorie din Cristuru Secuiesc şi piese descoperite în localităţi învecinate, datate în secolele XV-XVII pe baza stilului sau a contextului stratigrafic în care au apărut. Lucrarea se remarcă prin faptul că sunt coroborate toate informaţiile accesibile (arheologice, documentare) astfel încât imaginea finală este complexă, un foarte bogat repertoriu de piese fiind prezentat în contextul unor preţioase consideraţii referitoare la ateliere, circulaţia cahlelor, asamblarea acestora în corpul sobei, evoluţia tipurilor de sobe etc. Autorii consideră că sobele din secolele XV-XVI, având aspectul unor corpuri masive complet închise, erau realizate din cahle oală şi cahle plăci. De la sfârşitul secolului XVI şi în veacul următor s-a răspândit tipul sobei deschise, cu coş de fum, ceea ce a determinat unele modificări şi în forma cahlelor. Dincolo de nivelul ştiinţific impecabil trebuie să remarcăm structura coerentă a lucrării, consideraţiile de ordin general fiind însoţite de un catalog în care piesele sunt descrise detaliat din punct de vedere tehnic şi artistic, şi de ilustraţia corespunzătoare fiecărei poziţii din catalog. Autorii reuşesc să creeze o viziune complexă asupra sobei din cahle a veacurilor XV-XVII într-un mediu urban provincial, iar lucrarea lor a rămas până în prezent cel mai important reper în cunoaşterea teracotelor transilvănene.

În 1987 o nouă contribuţie la evoluţia cahlelor oală a fost adusă prin publicarea rezultatelor cercetărilor de la Voivozi[119] şi Gladna Română[120]. În ambele cazuri, în complexe bine datate pe baze documentare şi arheologice în a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea, au fost descoperite cahle oală cu deschiderea rectangulară şi marginea simplă asociate fie cu cahle convexe (Voivozi) fie cu oale cu decor interior reliefat (Gladna Română). Autorii conchid că: "Perioada folosirii lor în ţările române începe din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, fiind deosebit de răspândite în construcţii aparţinând mediilor sociale mai modeste pe durata secolului al XV-lea."[121].

Cahlele decorate cu diferite scene din viaţa regelui sfânt Ladislau au fost grupate şi analizate într-un documentat studiu despre *Legenda "eroului de frontieră" în ceramica monumentală din Transilvania şi Moldova*[122]. Autorii ajung la concluzia că în secolele XV-XVI trebuie să fi existat sobe care din punct de vedere decorativ ilustrau ciclul complet al Legendei Sfântului Ladislau, aşa cum este cunoscut acesta îndeosebi din pictura murală.

Din literatura ultimelor decenii ne atrage atenţia şi articolul lui Horst Klusch din 1990[123], *Die Entstehung des Kachelofens und seine Frühformen in Rumänien*, prin care ne întoarcem la etapa generalizărilor. Autorul prezintă sintetic, în ordine cronologică, cele mai importante sobe descoperite în România, preluând în general concluziile celor care le-au publicat. Scopul este acela de a schiţa o imagine de ansamblu asupra evoluţiei "sobei româneşti", dar exemplele furnizate sunt mult prea diferite, structural şi artistic, pentru a conduce la concluziile unitare pe care le doreşte autorul.

După 1990 este de remarcat în primul rând publicarea unui număr impresionant de piese, cantitativ depăşind cu mult tot ceea ce se cunoştea anterior: în mare măsură acestea provin din colecţii muzeale sau particulare, dar şi din complexe cercetate arheologic, cum este cazul celor de la Feldioara, Crişan, Vad, Geoagiu-Băi sau Bistriţa. În general piesele sunt descrise amănunţit şi ilustrate, iar datarea lor este asigurată prin numeroase analogii interne sau externe, şi deseori prin analiza comparativă a motivelor decorative. Prelucrarea atelierului descoperit la Feldioara a prilejuit unele observaţii de ordin general privind stadiul

---

[115] Fabini 1982.
[116] Sebestyén 1985a.
[117] Sebestyén 1992.
[118] Benkő, Ughy 1984.
[119] Popa, Căpăţână, Lukács 1987.
[120] Popa, Căpăţână, Achim 1987.
[121] Popa, Căpăţână, Achim 1987, p. 15.
[122] Bătrâna, Bătrâna 1990.
[123] Klusch 1990.

cercetărilor în domeniu şi a demonstrat necesitatea reconsiderării dimensiunilor producţiei de cahle din Transilvania, în special a celei din mediul săsesc al secolelor XV-XVII[124]. În 1992 catalogul cahlelor din zona Cristuru Secuiesc este completat cu câteva piese noi, cărora li se adaugă reconstituirea unei sobe din secolele XV-XVI pe baza pieselor descoperite pe teritoriul oraşului[125].

Cel mai important depozit de cahle decorate cu motive religioase a fost descoperit în săpăturile din Bistriţa, la casa Ion Zidarul, respectiv casa cu nr. 22 din Şirul Şugălete. O parte dintre acestea au fost publicate în 1993[126], autorii atribuindu-le unor meşteri locali care "au putut să-şi procure, din regiunile specializate în producţia de cahle ale centrului european, modelele dorite pe care apoi le transpuneau în piese finite, aşa după cum pentru altele, au putut crea ei înşişi modelele şi tiparele necesare"[127].

Cahle şi sobe din cahle aparţinând unor medii mai modeste au fost descoperite la Crişan (mănăstirea Vaca)[128], Vad[129] şi Geoagiu Băi. În primul caz a fost descoperită *in situ* o sobă întreagă prăbuşită, situaţie singulară în arheologia medievală transilvăneană. Fiind cunoscut numărul total al pieselor componente s-a propus o reconstituire a sobei, iar analiza minuţioasă a materialului a permis unele observaţii în legătură cu etapele de refacere a acestei instalaţii de foc. O reconstituire de sobă a fost propusă şi pe baza fragmentelor de cahle de la Geoagiu Băi[130], concretizată într-o reprezentare grafică discutabilă.

În 1996 A. A. Rusu a publicat cahle descoperite în săpăturile de la Palatul Apor din Alba Iulia, câteva fragmente provenite din castrele romane de la Gilău şi Porolissum precum şi cahle din colecţia Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia[131]. În acelaşi an sunt restituite piese descoperite la Hunedoara, Oradea şi din nou Alba Iulia[132], şi recent cahlele din cercetările arheologice sistematice de la Cetatea Oradea[133].

Între lucrările de referinţă ale perioadei nu trebuie uitată cartea semnată de Benkő Elek, Demeter István şi Székely Attila[134], unde regăsim o altă serie de piese descoperite în partea de sud-est a Transilvaniei, în teritoriile locuite de secui. În 1998 rezultatele unor minuţioase cercetări efectuate în centrele de olari din SE Transilvaniei s-au concretizat teoretic în catalogul expoziţiei *Centre de olari din sud-estul Transilvaniei*, care tratează separat Ţara Oltului, Trei Scaune şi zona Ciucului în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Deşi în ceea ce priveşte cahlele sunt reluate piese deja publicate, perspectiva complexă asupra dezvoltării meşteşugului olăritului bazată pe analiza documentelor de epocă şi pe investigaţii etnografice, ne determină să apreciem catalogul drept o interesantă contribuţie în domeniu. În acelaşi an într-un alt catalog de expoziţie sunt publicate o parte dintre cahlele descoperite în săpăturile de la Vinţu de Jos, de unde provine, în opinia autorului principal, "cel mai mare lot descoperit arheologic până în acest moment în Transilvania (aproape 1500 de tipuri şi variante)" [135]. Piesele sunt descrise sumar şi ilustrate, lipsind orice alte consideraţii de ordin general.

Numeroase şi variate cahle de sobă au fost recuperate din depozitele muzeelor de la Deva şi Hunedoara[136], Arad[137], Zlatna[138], Sebeş[139], Lugoj[140] şi Aiud[141]. Piesele sunt descrise amănunţit, datate, şi uneori integrate într-un context regional mai mult sau mai puţin întins. Câteva cahle transilvănene databile în secolele XVI-XVII aflate în colecţia Muzeului Ţăranului Român din Bucureşti, au fost făcute publice în anul 2001 printr-un catalog a cărui ilustraţie de calitate foarte bună este însoţită de un text ce pare redactat la începutul secolului trecut, oricum înainte de apariţia primei sinteze semnate de Barbu Slătineanu[142]. Pentru completarea bibliografiei ar mai fi de amintit o serie de rapoarte arheologice sau articole care menţionează, cu mai multe sau mai puţine amănunte, descoperirea unor cahle sau fragmente de cahle în săpături,

---

124 Marcu 1992a.
125 Benkő 1992.
126 Bătrâna, Bătrâna 1990. Bătrâna, Bătrâna 1993. Sebestyén 1985b.
127 Bătrâna, Bătrâna 1993, p. 51.
128 Marcu 1992b.
129 Marcu 1994.
130 Batariuc, Pescaru 1996.
131 Rusu 1996a.
132 Rusu 1996b.
133 Rusu şi colab. 2002.
134 Benkő, Demeter, Székely 1997.
135 Rusu 1998, p. 9.
136 Marcu, Petrov 1993. Marcu Istrate 2002a.
137 Hurezan, Szatmári 1998.
138 Marcu, Rusu 2000.
139 Marcu Istrate 2002b.
140 Pinca 2002.
141 Marcu Istrate, Scrobotă 2003.
142 Georgeta Stoica, Ion Blăjan: *Cahle*, Bucureşti 2001. Autorii rămân din păcate în afara subiectului, aşa cum demonstrează însăşi definiţia pe care o prezintă pentru cuvântul cahlă: "Placă de pământ arsă la roşu, smălţuită sau micasată, de dimensiuni variabile.." (p. 249). Pentru o imagine critică asupra acestei lucrări de popularizare a se vedea: A. A. Rusu: Recenzie la Georgeta Roşu, Ion Blăjan, *Cahle*. Bucureşti, 2001, în ArhMed, IV, p. 243-245.

informaţii utile întocmirii unui repertoriu de forme şi ornamente oricât de sumar. Cronologic, aceste lucrări se plasează mai ales în ultimele 2 -3 decenii, odată cu extinderea cercetărilor de arheologie medievală; ca repartiţie, piesele apar mai ales în cetăţi, castele şi reşedinţe voievodale sau cneziale, începând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi devenind mai frecvente în veacurile următoare.

Cahle şi fragmente de cahle sunt menţionate, în general fără prea multe detalii, în săpăturile de la Aiton[143], Aiud (cetate)[144], Alba Iulia (oraş) [145], Bistriţa (oraş)[146], Chilieni (biserica)[147], Chioar – Cetatea de piatră[148], Cluj-Mănăştur[149], Cluj-Napoca[150], Câlnic (cetate)[151], Deva[152], Dumbrăveni (biserica)[153], Hărman (aşezare şi cetate)[154], Jdioara[155], Mediaş (locuinţă)[156], Mihăileni (sat dispărut)[157], Răchiţele[158], Sâncrăieni[159], Sibiu[160], Sâmbăta de Sus (mănăstire)[161], Târgu Secuiesc (biserica)[162] şi Teaca (biserica)[163].

Această abundenţă de materiale a creat suportul necesar pentru reluarea tradiţiei unor studii tipologice al căror scop este acela de a stabili evoluţia anumitor teme decorative pe cahlele transilvănene, realizând cu acest prilej o cronologie relativă mai apropiată de realitate. Unor astfel de încercări au fost supuse cahlele decorate cu cavaleri: cavalerul în turnir, cavalerul cu mantie şi husarul[164]. Au fost stabilite principalele tipuri şi variantele acestora, acolo unde a fost cazul s-au identificat sursele care au determinat apariţia şi dezvoltarea acestor motive.

Cahlele habane. Deşi au circulat destul de mult în Transilvania, cahlele produse de meşteşugarii habani în atelierele de la Vinţu de Jos nu se bucură de o literatură prea bogată, specialiştii fiind preocupaţi îndeosebi de aspectele istorice şi religioase ale colonizării şi vieţuirii acestora în Transilvania[165]. Preocupări constante privind meşteşugul olăritului a manifestat cercetătoarea clujeană Magdalena Bunta, care s-a numărat dealtfel şi între coordonatorii cercetărilor arheologice de la Vinţu de Jos şi Vurpăr, rămase din păcate inedite. În studiul cu caracter general *Habanii în Transilvania*, M. Bunta publică câteva cahle din colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Transilvaniei decorate cu mască umană, vas cu flori sau compoziţii tapet pe care le atribuie habanilor[166]. Un număr mai mare de piese din aceeaşi colecţie sunt publicate în studiul special *Faianţa habană din Transilvania*, apărut în 1971. Analiza comparativă a materialelor păstrate în diverse colecţii şi interpretarea cronicilor din secolele XVII-XVIII permit autoarei o viziune largă asupra ceramicii realizate de atelierele habane în Transilvania[167], dar la capitolul cahle subiectul nu este prea detaliat. Monografia din 1973, *Az Erdélyi Habán Kerámia*[168], nu aduce multe noutăţi în acest sens, cahlele publicate fiind în principal aceleaşi.

În săpăturile arheologice din Transilvania cahle ce pot fi atribuite habanilor apar destul de rar şi cel mai adesea ele sunt menţionate doar cu titlu general în rapoarte, ceea ce a făcut ca până în prezent să nu poată fi realizată o tipologie clară a acestui material.

---

[143] Blăjan, Cerghi 1977.
[144] Dumitrache 1976.
[145] Protase 1956.
[146] Mizgan 2001.
[147] Székely 1986.
[148] Iosipescu, Ursu, Ursu 1983.
[149] Mitrofan 1965. Iambor 1983.
[150] Mitrofan 1965. Blăjan, Cerghi 1977. Crişan 1996.
[151] Heitel 1968.
[152] Albu 1971a. Albu 1971b.
[153] Beşliu 1995.
[154] Alexandrescu, Pop, Marcu 1973. Dumitrache 1979.
[155] Bejan 1975. Bejan 1979. Bejan 1980.
[156] Blăjan, Togan 1984.
[157] Centre 1998, p. 86.
[158] Blăjan, Cerghi 1977.
[159] Preda 1959.
[160] Beşliu, Nägler 1989. Beşliu, 1991. Beşliu, 1997.
[161] Centre 1998, p. 42.
[162] Marcu Istrate, Istrate 2001.
[163] Marcu Istrate 2002c.
[164] Marcu Istrate 2001. Marcu Istrate 2003b. Marcu Istrate, Scrobotă 2003.
[165] Klusch 1968. Klusch 1971. Bunta 1970.
[166] Bunta 1970.
[167] Bunta 1971.
[168] Bunta 1973.

II. TEHNICA DE FABRICAŢIE. MODELE ŞI TIPARE.

Tehnica de producere a cahlelor este, până la un punct, identică cu aceea a oricărei ceramici, presupunând drept etape principale: 1. Prepararea materialului. 2. Modelarea. 3. Uscarea. 4. Arderea. 5. Finisaje, urmate, după caz, de arderi succesive[1].

1. Prepararea materialului

Cahlele sunt realizate din lut amestecat cu diferite ingrediente[2]. În funcţie de cantitatea şi calitatea acestora am operat cu trei categorii de pastă: fină, medie şi grosieră. Pasta fină este realizată din lut de foarte bună calitate, bine omogenizat, degresat cu nisip foarte fin sau praf de mica, şi cu mici granule de calcar[3]. Pasta de calitate medie este degresată cu nisip cu bobul mare şi destul de frecvent pietriş, în general bine tasată. Pasta grosieră conţine în cantitate mare pietriş şi se caracterizează printr-un grad de prelucrare redus: agregatele au fost insuficient amestecate, au rămas goluri de aer, uscarea s-a făcut în straturi. Pasta medie şi cea grosieră conţin adesea fulgi de mica şi praf de calcar ca ingrediente adăugate în fluxul tehnologic. În funcţie de atelier, în amestec pot să apară şi alte elemente, cum ar fi pigmentul de cărbune, resturi vegetale, cioburi pisate; în 1587 la Cluj olarii adăugau sare în lut pentru a mări astfel rezistenţa acestuia la arderile secundare[4].

Observaţiile efectuate pe lotul ceramic analizat în această lucrare conduc spre concluzia că prima categorie de pastă este foarte rară, a doua cea mai frecventă, iar pasta grosieră este şi ea destul de des întâlnită. În esenţă, materialul din care sunt lucrate cahlele nu pare a avea o anumită semnificaţie, şi pe baza lui nu se pot realiza departajări nici formale şi nici cronologice, aşa cum se propune în cazul cahlelor din Moldova[5]. Desigur pentru piesele de dimensiuni mici, cum ar fi fragilele componente ale cahlelor de coronament traforate, era preferată în general o pastă fină, iar masivele piese de soclu puteau fi realizate şi dintr-o pastă grosieră – dar acestea nu sunt neapărat reguli. În general, calitatea pastei pare să fie întâmplătoare, eventual determinată de situaţii obiective cum ar fi gradul de exploatare a depozitului de material finit, lutul aflat la suprafaţă fiind de calitate mai bună decât cel aflat la bază. Pe de altă parte, preferinţa pentru pasta grosieră reflectă anumite preocupări pentru realizarea unui material care să reziste presiunii calorice la care urmează a fi supus un timp îndelungat.

În general loturile de piese pe care le atribuim aceluiaşi atelier prezintă caracteristici tehnice unitare. Cahlele de la Zlatna[6] de pildă sunt lucrate exclusiv dintr-o pastă grosieră, deşi majoritatea sunt de dimensiuni foarte mici. Piesele acoperă un interval cronologic larg, acela al secolelor XV-XVII, astfel că în mod evident alegerea acestui fel de pastă nu este nici întâmplătoare şi nici subiectivă, ci una dintre caracteristicile atelierului. Cu totul altfel stau lucrurile în cazul sobelor din curia de la Racoşul de Jos. Cahlele secolului al XVI-lea provin dintr-un atelier care nu avea reguli în acest sens, dat fiind că deseori piese de acelaşi tip sunt lucrate din pastă diferită. Cahlele cu medalion concav (31) au fost realizate din pastă bună dar şi grosieră iar

[1] Detalii în acest sens la: Dunăre (coord.) 1974, p. 220-238. Batariuc 1999, p. 68-80. Încercări notabile de reconstituire a tehnicii de producţie a cahlelor prin studii etnografice la: Sabján 1987, passim.

[2] Etapele parcurse de la extragerea lutului din carieră şi până la aducerea acestuia într-o formă prelucrabilă sunt îndeobşte cunoscute, fiindu-le consacrate o serie de lucrări de specialitate, astfel încât nu am considerat necesar să intrăm în detalii. Pentru o imagine generală: Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958, p. 39-50.

[3] La începutul sec. XVI olarii clujeni erau obligaţi să folosească praf de calcar în compoziţia pastei. Goldenberg 1958, p. 118.

[4] Benkő, Ughy 1984, p. 24.

[5] Batariuc 1999, p. 69-70.

[6] Marcu, Rusu 2000, passim.

la cahlele dreptunghiulare cu câmpul central concav s-au folosit toate categoriile de pastă. Această ultimă situaţie este deseori întâlnită: pentru cahlele cu medalion concav de la Făgăraş (10) s-a folosit atât pastă fină cât şi pastă medie, iar pentru cele "în punct de diamant" (28) pastă medie sau grosieră.

În analiza depozitului de la Vad s-a putut observa că oalele sunt superioare plăcilor: primele sunt lucrate din pastă de calitate foarte bună arsă complet şi acoperită cu un strat subţire de şlem galben-portocaliu, iar plăcile şi piesele de coronament din pastă cu multe impurităţi, iar stratul de şlem este grosier[7]. Alegerea pastei trebuie să fi fost influenţată în acest caz de tehnica de execuţie, pentru piesele lucrate la roată, cu pereţi mai subţiri, fiind necesar un lut mai fin. Piesele de la Dobârca[8] sunt majoritatea lucrate din pastă de calitate bună, dar câteva şi din pastă grosieră. Exemplele de acest fel pot continua, concluzia fiind deja formulată. În stadiul actual al cercetărilor este evident că atunci când avem de-a face cu o pastă comună arsă oxidant, calităţile tehnice ale acesteia, ca dealtfel şi gradul de coacere, nu pot fi invocate drept criterii cronologice. Unele diferenţieri în acest sens, care nu sunt însă suficient de clare în stadiul actual al cercetărilor, pot fi legate de pasta bazată pe caolin, extrem de rar întrebuinţată de ateliere.

Despre meşteşugarii habani se presupune că "foloseau o argilă cu caracteristici superioare, pregătită pentru a fi prelucrată timp îndelungat, ani de zile, adăugându-i-se diferite materii; aceasta după ardere avea o culoare albă sau brună-roşiatică"[9]. În practică majoritatea cahlelor habane pe care am avut ocazia să le studiem sunt lucrate însă din pastă de calitate medie sau grosieră.

2. Modelarea

Tehnica de realizare a cahlei este determinată de forma acesteia. În principal distingem următoarele variante: **1.** piese lucrate la roată, majoritatea definitivate prin intervenţii manuale sumare; **2.** piese lucrate în tipar; **3.** piese decupate şi/sau traforate; **4.** piese asamblate din componente lucrate la roată şi componente lucrate în tipar.

2.1. Cahle lucrate la roată. Includem în această categorie cahlele oală simple, cahle oală cu deschiderea modelată în forme diferite, nişele, discurile, precum şi piesele speciale care intră în componenţa hornurilor.

Cahlele oală simple, cu deschidere circulară, sunt lucrate ca şi vasele de uz comun. Cahlele cu deschiderea modelată sunt lucrate pe roata olarului, partea de sus fiind formată manual (cel mai frecvent în cazul deschiderilor lobate) sau cu ajutorul unei rame din lemn (pentru deschiderile rectangulare şi triunghiulare): urmele acestei rame sunt nelipsite în jumătatea superioară a acestor piese. În secolele XV-XVI marginea cahlelor cu deschidere rectangulară este simplă, finisată cu o spatulă din lemn. Din a doua jumătate a sec. XVI se răspândeşte tipul cu un guler format prin tragerea pastei mult pe verticală şi răsfrângerea acesteia în exterior pe peretele vasului. Şi în acest caz marginea propriu-zisă este uniformizată cu o spatulă din lemn. Aceste vase prezintă în general o mare varietate de profile la nivelul superior, probabil în funcţie de uzanţele atelierului pentru ceramica obişnuită. Decorul interior reliefat, constând în general din brâuri simple, împletite, alveolate sau crestate, este realizat în timpul cât vasul se află pe roată, prin tragere din pasta crudă, şi apoi definitivat cu ajutorul unui pieptăn, a unui vârf ascuţit sau prin presare manuală. Destul de rar acest decor se formează şi printr-o baghetă din lut care se adaugă vasului finisat. Un alt tip de decor este realizat prin împingere cu mâna dinspre exterior spre interior: pe suprafaţa exterioară rămân astfel un fel de alveole adânci, care ajută la fixarea vasului în corpul sobei, iar interiorul capătă un aspect floral. În majoritatea situaţiilor aceste alveole se află în partea inferioară a vasului, dar uneori se pare că ocupau în întregime suprafaţa acestuia – după cum demonstrează un fragment din depozitul de la Zlatna (1).

Cahlele nişă sunt lucrate pe roată sub forma unor cilindri simpli, secţionaţi apoi în stare crudă, în două sau mai multe componente; curbura unora dintre piesele provenite din săpăturile de la Cetatea Lita este atât de mică încât rezultă că diametrul cilindrului a fost foarte mare, şi a fost tăiat în mai multe segmente. Pe acelaşi lot s-a observat că în general grosimea pereţilor este mai mare la bază. Nişele lucrate pentru a susţine un decor traforat sunt lucrate în aceeaşi manieră, dar după secţionare forma finală este adesea

---

[7] Marcu 1994, p. 157.

[8] Marcu Istrate 2002b, passim.

[9] Bunta 1978, p. 227.

refăcută manual, aceasta tehnică fiind valabilă şi pentru piesele speciale din componenţa hornurilor. În toate cazurile piesele de acest fel au marginile finisate cu un obiect din lemn.

Cahlele disc erau formate pe roată, iar decorul, în general foarte simplu, era realizat manual – eventual cu ajutorul unui vârf ascuţit. După ştiinţa noastră în Transilvania nu s-au produs şi utilizat discuri cu decor reliefat care să necesite un tipar, ornamentele rezumându-se la şănţuiri circulare realizate pe roată, eventual crestate sau alveolate.

2.2. Cahle lucrate în tipar.

Pasta umedă este presată în tipar cu ajutorul unei pânze, al unei spatule din lemn sau cu mâna; nu de puţine ori aceste soluţii se suprapun, după presarea propriu-zisă reversul fiind încă o dată nivelat manual. Nu par să existe reguli în acest sens, ci doar eventuale preferinţe ale celor ce execută această operaţiune. Observaţiile făcute pe lotul de la Racoşul de Jos, arată că pentru acelaşi tip de cahlă s-au folosit diverse modalităţi de presare a lutului.

De obicei nivelarea finală este făcută în sens regulat, dar uneori apar şi urme circulare, aşa cum se poate observa pe unele fragmente de la Cluj-Napoca (10.11.). În general placa este realizată dintr-un singur calup de lut, dar sunt şi cazuri în care s-au adăugat straturi succesive, fără a se ajunge în final la o masă omogenă. O tehnică mai rar întâlnită este aceea a umplerii părţilor adâncite ale negativului cu lut, după care se adăuga o cantitate mai mare formându-se astfel câmpul plăcii; cele două cantităţi de lut nu au făcut o priză bună, astfel că decorul arată ca o aplicaţie.

Atelierele foloseau mai multe tipare de acelaşi fel, uneori cu uşoare diferenţe între ele şi aflate în stadii variabile de uzură. Aşa se explică faptul că, în cazul loturilor mari, putem observa diferenţe de decor între piesele de acelaşi fel, sau, mai frecvent chiar, diferenţe de acurateţe a reliefului. Uneori tiparele sunt atât de tocite încât motivele sunt greu de identificat. Observaţii detaliate în acest sens s-au făcut pe cahlele din secolul al XVI-lea de la Racoşul de Jos, unde s-au păstrat mai multe exemplare din acelaşi tip. Pentru producerea cahlei decorate cu vas cu flori (207 - 26-28 exemplare) s-au folosit de pildă cel puţin 5 tipare din lemn, dintre care unul extrem de uzat. Pentru cahla concavă decorată cu motive vegetale stilizate pe întreaga suprafaţă, (108 – 20 exemplare) tiparele cele mai folosite erau aplatizate, astfel că motivele se descifrează cu mare greutate.

Pentru realizarea părţilor plate ale cahlelor cu medalion concav din acelaşi complex (Racoşul de Jos 31) s-au folosit cel puţin două tipare din lemn, unul cu relief mai fin, săpat în unghiuri ascuţite, al doilea cu relieful săpat mai lat, rotunjit. Acesta din urmă (sau un al treilea?) s-a uzat mai uşor, producând de la o vreme piese cu relief aplatizat.

Pentru producerea plăcilor cu medalion central concav (şi probabil nu numai) erau folosite 2 sau 3 tipare diferite, care imprimau motivul central, medalionul, respectiv partea decorativă din exteriorul acestuia[10]. Pe reversul pieselor de acest fel este adesea vizibilă intervenţia de îmbinare a medalionului cu restul plăcii. S-a observat că partea centrală este cel mai des presată în tipar cu o pânză, iar părţile marginale cu o spatulă din lemn. Bune exemple pentru aceste consideraţii ne oferă piesele de la Racoşul de Jos (31) şi Făgăraş (24).

Cahlele de colţ alcătuite din mai multe laturi decorate erau de asemenea lucrate în tipare diferite şi asamblate în stare crudă, prin adăugarea unor baghete de lut în zonele de intersecţie.

Înainte de imprimare, tiparul era deseori presărat cu fulgi de mica sau mica măcinată, în proporţii diferite: întâlnim piese cu aversul uşor micasat, şi altele a căror suprafaţa este complet acoperită cu paiete mari de mica. Această tehnică pare a avea doua motivaţii: una de ordin decorativ (care nu este însă totdeauna reuşită), iar a doua de ordin practic, pentru creşterea termorezistenţei[11]. Aceasta din urmă explică de ce în numeroase cazuri aversul deja micasat a fost supus unui tratament de înfrumuseţare prin angobare, vopsire sau smălţuire, sau de ce uneori sunt micasate în egală măsură aversul, reversul, şi chiar piciorul cahlei. Multă vreme s-a considerat micasarea ca fiind apanajul olarilor români[12], care au recurs la această

[10] Tamási 1995, p. 55.

[11] Mica este o familie de minerale din clasa filosilicaţilor. Cea albă este rea conducătoare de căldură, motiv pentru care este adesea folosită la diverse părţi ale sobei, la confecţionarea unor lanterne sau ca material izolant. *Lexiconul tehnic român*, vol. III, 1951, p. 956.

[12] Puşcaşu 1980, p. 12.

practică din cauza faptului că nu reuşeau să îşi procure materialele necesare smălţuirii – şi de fapt nici nu aveau acest drept. Astăzi ştim însă că piesele micasate sunt realizate pe întreg teritoriul Transilvaniei, fiind folosite în sobe alături de cahle angobate sau smălţuite, ca o variantă pentru diversificarea aspectului acestora. Dealtfel această modalitate de tratare a aversului este cea mai frecventă, fiind şi cea mai ieftină. Şi tentativele de a fixa cronologic această tehnică au dat greş[13], deoarece este atestată începând din secolul al XV-lea pentru întreaga perioadă de care ne ocupăm.

O soluţie mai rar întâlnită este presărarea tiparului cu nisip fin, probabil pentru a facilita desprinderea piesei în stare încă crudă. Aversul acestor cahle nu are un aspect prea plăcut, dar ele sunt aproape fără excepţie nedecorate, destinate a forma părţile invizibile ale sobei.

După ce lutul era presat în tipar se adăuga pe revers sistemul de fixare în corpul sobei, în majoritatea cazurilor un picior scurt de înălţimi diferite – numit adesea în literatură ramă, lucrat cu o formă din lemn, ale cărei urme rămân totdeauna vizibile. Nu sunt dovezi că acest tip de picior ar fi făcut corp comun cu matriţa, el formându-se dintr-o bucată de lut aplicată pe reversul plăcii şi unită cu aceasta în stare crudă prin presare cu degetele. Lutul era apoi tras cu cadrul din lemn până la înălţimea dorită şi tăiat orizontal. În general putem constata că nu există preocupări speciale pentru uniformizarea şi cosmetizarea acestor părţi ascunse ale cahlelor. Cahla decorată cu vas cu flori de la Racoşul de Jos, din care s-au reconstituit 26 (+2) exemplare, are piciorul adăugat grosier prin presare cu mâna, operaţiune care a lăsat în urmă alveole adânci în interior, eliminate însă spre exterior prin netezire cu o spatulă din lemn. Dimensiunile picioarelor variază în grosime cu câţiva milimetri, iar în înălţime cu 1,5 cm, ceea ce nu pare să fi reprezentat o problemă pentru asamblarea sobei.

Uneori pentru a se asigura o mai bună aderenţă se adăuga în unghiul interior o baghetă din lut, aşa cum s-a observat de pildă pe unele dintre piesele de la Densuş (5). Ramele prezintă de multe ori orificii pe două dintre laturile paralele, realizate după asamblare, cu un vârf ascuţit care mai totdeauna lasă urme şi pe revers. Multă vreme s-a crezut că aceste orificii servesc la asamblarea cahlelor în corpul sobei, ele fiind legate una de cealaltă prin intermediul unor cuie sau eventual sârme în etapele mai târzii. Observaţiile efectuate pe loturi mai mari de cahle au infirmat însă această ipoteză: majoritatea orificiilor de pe ramele cahlelor de la Făgăraş au fost desfiinţate fie prin presare cu degetele fie prin adăugarea unei mici cantităţi de lut în locul respectiv, operaţiuni care nu se puteau executa decât în stare crudă, înainte de uscarea completă a materialului. Rezultă că aceste orificii nu puteau servi decât la manevrarea pieselor – scoatere din tipar, mişcări în timpul uscării – şi nicidecum la fixarea în sobă, deoarece în această etapă nu mai existau.

Pe reversul cahlelor regăsim adesea un fel de pedunculi din lut, de formă aproximativ circulară (cu un diametru care rareori depăşeşte 1 cm) şi înălţime egală sau apropiată de aceea a piciorului: aceştia sunt aplicaţi de asemenea înainte de uscare, foarte probabil când cahla încă se afla în tipar, prin presare cu degetele. Funcţiunea lor este într-adevăr legată de structura sobei, având rolul de a ţine umplutura din lut din care este realizat peretele.

După imprimare, cahlele erau scoase din tipar şi depozitate pentru uscare. În această etapă intervin eventualele decoraţii care presupun utilizarea altor tehnici, cum ar fi incizia şi ştanţarea. Cahle decorate prin incizii realizate liber cunoaştem de la Zlatna (5, 6), din secolele XV-XVI. O cahlă de coronament cu partea superioară decupată are registrul inferior decorat prin incizie: un rând de alveole imediat sub decupaj şi valuri realizate cu un fel de pieptăn (Zlatna 37). Inciziile sunt folosite uneori şi pentru completarea decorului reliefat: pe o cahlă de la Aiud (4), din sec. XVI, două iniţiale au fost incizate de o parte şi de alta a unui portret reliefat. O cahlă oală de la Făgăraş (9) a fost decorată şi ea cu ramuri de brad incizate.

Decorul ştanţat este cunoscută pe cahle de la Pâncota (12) şi de asemenea de la Zlatna (38, 43, 44), din secolele XV-XVI.

2.3. Cahle decupate şi traforate

Cahlele de coronament traforate sunt lucrate în principiu după aceeaşi tehnică: decorul este imprimat în tipar, apoi sunt executate traforurile şi, după caz, este decupat conturul. Teoretic este posibil ca forma exterioară a cahlelor de acest fel să fie realizată deja în tipar, dar majoritatea pieselor pe care am avut

---

[13] Iliescu, Puşcaşu 1970, p. 14. Puşcaşu 1980, nota 10, consideră că acest procedeu se foloseşte în secolul al XVI-lea, dar dispare în veacul următor.

posibilitatea să le studiem în mod direct prezintă urmele unui decupaj făcut cu mâna liberă, uneori destul de aproximativ. Traforurile sunt realizate prin eliminarea părţilor nedorite, şi de obicei această operaţiune este plină de imperfecţiuni. Pentru realizarea piesei de la Densuş (10) de pildă s-a folosit un obiect cu vârful prea lat, nepotrivit pentru o operaţiune atât de fină, astfel că registrele traforate sunt destul de inegale. Cahlele traforate de la Racoşul de Jos (103), din seria roşie databilă în secolul al XVI-lea, prezintă pe suprafaţă striuri orizontale mai mult sau mai puţin fine rămase de la tiparul din lemn şi vizibile sub stratul de vopsea. Piesele (17-18 exemplare) prezintă multe erori de fabricaţie produse în cursul imprimării datorită manevrării neglijente a obiectului crud, precum aplatizări, teşiri. Decupajele au fost realizate după scoaterea din tipar, manual, cu multe ezitări, ceea ce explică şi numeroasele diferenţe dintre piese. Deşi din reconstituirea grafică este evident că aceste cahle au la bază un proiect bine studiat, astfel că elementele reliefate şi cele traforate se îmbină armonios, execuţia tehnică generală poate fi apreciată drept defectuoasă.

În principiu aceleaşi observaţii au rezultat şi din studierea fragmentelor gotice de la Vinţu de Jos, din care s-au păstrat destul de multe exemplare. Din cahla decupată şi traforată din care am reuşit să întregim un segment mai amplu (132) se păstrează fragmente din 6 exemplare, felul în care este realizat traforul şi chiar părţile excizate fiind variabil. Desigur că într-un fel aceste mici inegalităţi, accentuate şi de modul de tratare a aversului erau de natură să sporească farmecul sobelor gotice.

Piesele de coronament mai târzii, din secolele XVI-XVII, au drept sistem de fixare o talpă masivă în partea inferioară, aplicată pe revers în stare crudă în maniera descrisă la punctul anterior.

2.4. Cahle asamblate din componente lucrate la roată şi componente lucrate în tipar.

Din această categorie fac parte cahlele plăci cu aversul imprimat în tipar (plin sau traforat), cu picior dezvoltat, tronconic sau semicilindric, lucrat la roată, şi cahlele concave pe deschiderea cărora sunt aplicate elemente lucrate în tipare. Părţile se lucrează separat şi se unifică în stare crudă, dar aderenţa este totdeauna problematică. În general după abandonare aceste piese se detaşează, astfel că exemplarele care au ajuns la noi sunt extrem de rare.

3.-5. Uscare-ardere-finisare

După încheierea operaţiunilor de modelare şi asamblare cahlele sunt lăsate să se usuce liber, în condiţii naturale, astfel încât procentul de apă să scadă în jurul valorii de 7% care permite o ardere uniformă, fără accidente. Uscarea se face în atelier, asigurând un sistem de ventilaţie corespunzător. Majoritatea cahlelor au aspectul ceramicii obişnuite, fără să fie înfrumuseţate în nici un fel: ele erau mai uşor de produs şi mai ieftine, accesibile oricărui mediu social, ceea ce nu înseamnă că sunt rezervate celor cu posibilităţi materiale mai restrânse. În sobele castelului de la Făgăraş sunt utilizate astfel de cahle neîntrerupt, din a doua jumătate a sec. XIV până inclusiv în sec. XVII, alături de piese cu smalţuri policrome, de o frumuseţe care impresionează.

Cea mai comună modalitate de tratare a cahlelor (după micasarea menţionată mai sus) este acoperirea acestora cu un strat de şlem pe suprafeţele vizibile sau, în cazul oalelor, pe întreaga suprafaţă. Şlemul nu este altceva decât rezultatul diluării argilei în apă, rezultând o soluţie de consistenţă variabilă[14] care este aplicată pe ceramică cu scopul uniformizării acesteia, eventual al ascunderii anumitor asperităţi sau defecte. Culoarea sa este apropiată de aceea a ceramicii. Această tehnică este destul de rar întâlnită pe cahle, şi pare să constituie mai degrabă atributul atelierelor periferice. Cahlele descoperite la Densuş sunt acoperite cu un strat gros de şlem de calitate proastă, în mare parte exfoliat[15]; cahlele oală de Vad sunt acoperite cu un strat subţire de şlem galben portocaliu, iar plăcile cu un şlem grosier[16].

O altă modalitate de tratare a aversului constă în acoperirea acestuia cu un strat de angobă; spre deosebire de şlem care se aplică treptat în cursul prelucrării sau imediat după, angoba intervine în etapa uscării ceramicii[17]. Tehnic aceasta este o soluţie de lut alb (caolin), uneori cu adaosuri de pe urma cărora primeşte diferite nuanţe din gama galben-roşu. Multă vreme s-a considerat că angobarea reprezintă o etapă intermediară în fabricarea ceramicii smălţuite, ea constituind suportul pe care se aplică smalţul. În stadiul

[14] Slătineanu 1958, p. 42-43.
[15] Marcu Istrate 2002a, p. 80-82.
[16] Marcu 1994, p. 157.
[17] Batariuc 1997, p. 135-136.

actual al cercetărilor cunoaştem însă numeroase cahle care au fost folosite în această formă, deci putem accepta angobarea drept una dintre tehnicile speciale de prelucrare a suprafeţelor vizibile.

Prima informaţie scrisă despre cahle angobate datează din 1623, când în registrele de socoteli ale Braşovului sunt menţionate "cahle albe"; o informaţie încă mai veche, din 1614, vorbeşte despre exportul de caolin din acelaşi oraş spre Sibiu, dar nu putem fi siguri că acesta era folosit şi pentru cahle[18]. Oricum, cahle angobate sunt folosite cu mult înaintea acestor date: cele mai vechi exemplare pe care le cunoaştem provin din depozitul de la Roşia[19], datat în a doua jumătate a secolul al XV-lea şi la începutul secolul al XVI-lea. Tot din secolul al XVI-lea menţionăm piesele descoperite în săpăturile din cetatea Târgu Mureş acoperite cu angobă alb-roz, iar din a doua jumătate a veacului următor cu angobă roz-gălbui[20].

După uscare cahlele sunt arse în cuptoare speciale. Majoritatea pieselor pe care le cunoaştem sunt arse oxidant incomplet. Piesele arse reducător sunt la fel rare ca şi ceramica de uz comun din această perioadă, şi din acest motiv atât producerea cât şi datarea lor ridică adesea probleme[21]. Cahlele timpurii, pe care le putem data în secolele XIV-XV sunt masive şi acoperite cu smalţuri specifice, galben muştar sau verde oliv. Astfel de fragmente au apărut în săpăturile de la Alba Iulia şi Oradea[22], dar este greu de spus dacă nu cumva ele sunt importuri. În orice caz tendinţa de a considera pasta arsă reducător drept un element cert de încadrare a pieselor în secolele XIV-XV trebuie eliminată, deoarece este evident faptul că astfel de cahle întâlnim şi mai târziu, în veacul al XVII-lea.

Gradul de coacere a ceramicii este dependent nu numai de temperatură, dar şi de compoziţia pastei, de modul de dirijare a aerului, de gradul de repartizare a căldurii în diferitele zone ale cuptorului. Prima ardere se face la temperaturi de până la 900°, care se ating treptat în cursul a 12-16 ore[23]. După răcirea materialului se realizează smălţuirea, urmată de o nouă ardere; în cazul smalţurilor policrome au loc arderi repetate. Smalţurile pe care astăzi le apreciem că fiind de calitate inferioară este posibil să fi fost aplicate imediat după uscare, iar în acest caz are loc o singură ardere[24].

În general smalţul suprapune stratul de angobă întins înainte de prima ardere, dar sunt şi cazuri în care acesta este aşezat direct pe ceramică, fără intermediar. Acest procedeu este specific mai ales secolelor XIV-XV, când meşteşugul olăritului se află într-o perioadă de căutări şi experimentează diferite modalităţi de utilizare a smalţului[25]. În general observăm că smalţurile de acest fel sunt aplicate în strat de grosime inegală, culorile nu sunt încă definite, aderenţa şi rezistenţa sunt discutabile. Cahlele de la Turea şi Cluj-Napoca - str. Prahovei ilustrează această afirmaţie. În secolele XVI-XVII acest procedeu este de asemenea utilizat dar numai în ateliere periferice, din raţiuni legate fie de lipsa de experienţă a meşterilor, fie de o oarecare economie în procesul de producţie. Cahlele de la Geoagiu-Băi au fost produse în acest interval[26], în ateliere care de fapt nici nu aveau dreptul de a folosi smalţul. În orice caz, smalţul aplicat direct pe ceramică nu poate constitui un criteriu de datare.

Calitatea smalţului nu pare să fie într-o legătură directă cu evoluţia meşteşugului: în secolul al XV-lea întâlnim atât smalţ de calitate excepţională, aşezat pe suprafaţa ceramicii în strat gros, uniform, având o strălucire frumoasă, cât şi smalţuri opace, în strat subţire, crăpate şi deformate la ardere, din care nu s-a mai păstrat aproape nimic. Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru perioada următoare. Felul în care se păstrează smalţurile depinde însă şi de condiţiile în care s-au aflat piesele în decursul timpului: deseori se întâmplă să întregim o cahlă din fragmente pe care smalţul se păstrează încă în stare foarte bună, şi fragmente pe care acesta prezintă începuturi de irizare spre argintiu sau auriu, sau este complet irizat astfel încât pelicula sticloasă a dispărut şi pe ceramică nu au rămas decât urme foarte vagi asemănătoare unei vopsele. Observaţii amănunţite în acest sens am făcut pe cahlele de la Făgăraş, şi aceeaşi constatare este valabilă şi pentru fragmentele de la Vinţu de Jos, indiferent din ce secol datează. Aşadar apariţia unor nuanţe argintii sau aurii nu poate fi invocată drept argument cronologic şi nici nu indică o tehnologie aparte, ci este doar rezultatul agenţilor din sol asupra unui smalţ de plumb de calitate mai bună sau mai proastă.

---

[18] Dunăre (coord.) 1974, p. 225-226.

[19] Nägler 1967, p. 146-148.

[20] Zrínyi 1975, p. 92-94.

[21] Pentru piesele mai timpurii astfel de observaţii sunt destul de delicate, deseori fiind dificil să decidem în ce măsură arderea este una intenţionat reducătoare sau este rezultatul unei anumite poziţii în cuptor, sau eventual al dirijării fumurilor în procesul de post ardere.

[22] Rusu şi colab., 2002, p. 121-124.

[23] Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958, p. 50-51.

[24] Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958, p. 46.

[25] Pe teritoriul Ungariei smalţul de acest fel apare încă din sec. XIII pe ceramică importată din Austria. Popa 1973, p. 675, nota 12.

[26] Batariuc, Pescaru 1996, p. 392.

În Transilvania cel mai frecvent se foloseşte smalţul de plumb verde[27], extrem de rar galben. Cele mai vechi cahle smălţuite datează din prima jumătate a secolului al XIV-lea şi au fost descoperite la Cuhea, jud. Maramureş[28]: fragmente de oale care păstrează în interior urme de smalţ verzui aşezat direct pe ceramică. Cahlele smălţuite cresc ca proporţie în secolele următoare, dar vor rămâne totdeauna pe un loc secundar faţă de cele simple, cu aspectul ceramicii obişnuite. În secolul al XVI-lea în Ţara Bârsei funcţionează un puternic monopol de breaslă asupra ceramicii în general; totuşi, în zilele de târg olarii din Principate şi din Secuime aveau dreptul să vândă din produsele proprii, numai cu condiţia că acestea să fie nesmălţuite. Breasla olarilor români din Haţeg nu are dreptul să folosească smalţul în sec. XVII, şi orice încălcare a acestei reguli era aspru pedepsită[29]. Rezultă de aici importanţa deosebită pe care o are încă produsul smălţuit[30]. Cea mai veche mărturie despre producerea unor cahle smălţuite la Braşov datează din 1537[31], dar aceasta trebuie să fi fost precedată de o lungă tradiţie: în prima jumătate a secolului al XVI-lea folosirea smalţului este deja foarte răspândită pe toate produsele.

Smalţul verde de plumb a fost utilizat frecvent şi de către habani la confecţionarea cahlelor: în săpăturile efectuate pe locul coloniei de la Vinţu de Jos au apărut multe astfel de fragmente, iar într-un urbariu din 1647 este menţionată "o sobă executată de un olar anabaptist, lucrată cu smalţ de plumb verde"[32].

Cahle smălţuite policrom circulă deja la sfârşitul secolului al XV-lea, dar se cunosc atât de puţine fragmente încât suntem tentaţi să le considerăm importuri. Smalţurile alb de cositor, albastru de cobalt şi galben de antimoniu au fost folosite de habani la începutul secolului al XVII-lea. Magdalena Bunta deosebeşte trei categorii de smalţ alb de cositor: strat gros strălucitor, strat subţire aproape transparent şi alb-albastru, nuanţă imprimată de adăugarea unor coloranţi. Cea mai veche piesă pe care a fost observată această nuanţă este un vas datat *1647*; ea este frecvent întâlnită pe cahle în cursul sec. XVII, iar în depozitul muzeului de la Cluj-Napoca se păstrează chiar câteva piese cu inscripţie *1679*[33]. În materialul studiat de noi am observat apariţia frecventă şi a unei nuanţe alb-verzui. De asemenea am constatat faptul că, aproape fără excepţie, smalţul bazat pe oxidul de cositor este crăpat fin pe toată suprafaţa observabilă, dar fără efectuarea unei analize speciale este imposibil de precizat dacă aceasta se datorează unui defect de fabricaţie sau termorezistenţei slabe a materialului.

Smalţul galben de antimoniu este realizat tot pe bază de oxizi de cositor, dar în compoziţia sa oxidul de antimoniu are o pondere mai mare, ceea ce face produsele mai accesibile din punct de vedere financiar[34].

Folosirea frecventă a smalţului albastru de cobalt pentru realizarea fondului este una dintre cele mai importante caracteristici ale ceramicii lucrate de habani în Transilvania, caracteristică motivată de faptul că oxidul de cobalt, predominant în prepararea acestui smalţ, putea fi procurat uşor şi la preţuri mult mai mici decât cositorul[35]. Pe cahle smalţul albastru de cobalt este folosit pentru evidenţierea decorului (reliefat sau nu) pe fond alb, sau numai pentru sublinierea unor detalii. Procedeul marmorării, realizat "prin scurgerea la întâmplare peste smalţul alb fie a colorantului maron, fie a cobaltului" pare să fi fost aplicat în atelierele habane în ultimele decenii ale sec. XVII şi la începutul secolului următor.

O altă modalitate de tratare a suprafeţei vizibile a cahlelor constă în vopsirea acesteia, realizată după ce producerea piesei a trecut prin toate etapele. În documentele vremii sunt adesea menţionate cahle verzi, roşii sau galbene – fără să putem preciza de obicei dacă se referă la smalţ sau la vopsea[36]. Cahle cu aversul vopsit sunt amintite la Făgăraş încă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea[37], în culorile alb, verde şi albastru, autoarea considerând că această manieră de înfrumuseţare continuă şi în veacul următor, după

[27] Eichorn 1940, p. 75.
[28] Popa 1973, p. 674.
[29] Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958, p. 22, 28.
[30] Dunăre (coord.) 1974, p. 224.
[31] Eichorn 1940, p. 75-77.
[32] Bunta 1971, p. 231.
[33] Bunta 1971, p. 229.
[34] Cea mai veche piesă ceramică pe care s-a folosit este un vas din 1650. Bunta 1971, p. 229.
[35] Prima menţiune despre prepararea acestui smalţ datează din 1651, iar cea mai veche piesă păstrată a fost produsă în acelaşi an. Bunta 1971, p. 229-230.
[36] Eichorn 1940, p. 73-76. Aceste menţiuni sunt totdeauna legate de preţuri, după câte se pare modul de tratare a aversului fiind determinant în acest sens. Cahlele verzi sunt astfel totdeauna sensibil mai scumpe decât cele roşii, astfel încât presupunem că verde poate fi asimilat cu smalţ, iar roşu cu vopsea.
[37] Iliescu, Puşcaşu 1970, p. 14. Cercetând depozitul de la Făgăraş credem că această afirmaţie a rezultat de fapt din interpretarea greşită a cahlelor al căror smalţ a irizat complet, astfel încât pe ceramică nu au rămas decât vagi urme, opace, de culoare sau angobă.

care dispare. În mod cu totul excepţional se foloseşte încă pe o cahlă datată în secolele XVI-XVII, pictată cu roşu pe un fond alb[38]. Procentul cahlelor decorate prin vopsire este posibil să fi fost destul de mare, dar dacă vopseaua nu are suficienţi adezivi atunci la o spălare mai energică poate să dispară fără urme.

De la Făgăraş şi Arad (5) sunt cunoscute oale cu decor pictat în alb şi roşu. Pentru a doua jumătate a sec. XV şi începutul veacului următor sunt menţionate la Cristuru Secuiesc cahle acoperite cu angobă peste care s-a întins un strat de vopsea roşie[39], şi din aceeaşi perioadă este cunoscută o cahlă pictată de la Pâncota (1.1.). Urme de culoare (galben, roşu) au fost observate şi pe unele din fragmentele de la Nădab[40], fără să fie însă clar dacă acestea sunt de vopsea sau de smalţ. "Urme clare de pictură" aminteşte şi A. Eichorn pe unele fragmente de cahle săseşti[41]. Cahle vopsite din secolele XVI-XVII sunt cunoscute la Aiud (3.21., 3.22.), Cluj-Napoca (11.9., 11.11., 12.35., 13.6.), Lopadea (1), Geoagiu-Băi, Orăştie (10, 11) şi Vad (2). Cel mai consistent lot de cahle vopsite în roşu a fost descoperit la Racoşul de Jos, într-o groapă de var umplută la începutul secolului al XVII-lea.

În general modalităţile de tratare a aversului nu se exclud una pe cealaltă: după cum s-a mai spus piesele micasate sunt adesea angobate sau vopsite, cele angobate pot fi folosite ca atare sau smălţuite. În practică întâlnim combinaţii diverse, dar ele trebuie analizate cu multă prudenţă deoarece de multe ori sunt rezultatul înfrumuseţării periodice a sobei prin văruire sau vopsire[42]. Cahlele de la Vad sunt acoperite cu vopsea maro închis, strat gros peste şlem[43], iar pe una din cahlele decorate cu pelican din depozitul Muzeului de la Deva angoba alb-roz a fost suprapusă de un strat gros de şlem cărămiziu[44]. Multe fragmente de cahle descoperite în săpăturile de la Drăuşeni (1.9.) păstrează urmele unui strat gros de var: piesa decorată cu vas cu flori a fost văruită peste stratul de smalţ galben-maroniu de calitate bună, iar o cahlă de soclu peste stratul de smalţ verde (1.16.). Probabil încă din secolul al XV-lea atelierele puteau să folosească oricare dintre aceste modalităţi, în funcţie de comandă sau de concepţia generală a sobei. Cahlele cu medalion concav de la Racoşul de Jos (31) din sec. XVI, au aversul tratat după cum urmează: 1: smalţ verde-gălbui peste angobă. 2: angobă. 3: medalionul smalţ verde foarte închis, aproape negru, restul plăcii verde deschis. 4: verde deschis păstrat însă doar parţial, acolo unde nu a căzut a irizat în argintiu sau auriu. 5: partea centrală a medalionului galben-maroniu, verde deschis restul suprafeţei. Evident ele făceau parte dintr-o sobă policromă, care a fost la un moment dat uniformizată, toate piesele fiind acoperite cu un strat gros de vopsea roşie, o operaţiune cu scop estetic sau impusă de degradarea treptată a smalţului.

Diferenţa de culoare era deseori rezolvată din modul în care era aplicat smalţul: un smalţ verde aplicat în strat gros peste angobă creează nuanţe de verde închis până spre negru, în vreme ce aplicat în strat subţire capătă o accentuată nuanţă gălbui. Numeroase exemple pot fi invocate aici; ne rezumăm a menţiona o cahlă de coronament de la Vinţu de Jos (132) din care se păstrează 6 exemplare cu aversul smălţuit în diferite nuanţe de verde. În ce măsură aceste procedee erau întâmplătoare sau intenţionate, rămâne o problemă deschisă.

3. Modele şi tipare

Producerea cahlelor cu decor este rezultatul unui proces complicat, care presupune interferenţa mai multor persoane şi etape ce nu se află în legătură directă cu meşteşugul olăritului. Prima treaptă o constituie desigur fixarea modelului, care poate fi rezultatul unei creaţii sau al unei copieri. Sursele de inspiraţie au fost dintre cele mai variate: sculptura în piatră şi în lemn, pictura, mobilierul, costumul, etc[45]. Nu cunoaştem prea multe despre felul în care se desfăşura această activitate, dar în principiu totdeauna trebuie să fi existat un model, indiferent sub ce formă se va fi prezentat: o schiţă, o idee, o cahlă care este copiată mai mult sau mai puţin fidel[46]. Din secolul al XVI-lea cunoaştem desene concepute special în acest sens[47], precum şi gravuri în lemn. Adesea modelele sunt importate de la distanţe variabile, aduse de calfe şi meşteri care se formează în centre deja tradiţionale, sau întâmplător, pe diferite alte căi. Încă de la începuturile producerii

[38] Puşcaşu 1980, p. 253.
[39] Benkő, Ughy 1984, p. 12.
[40] Méri 1960, p. 347.
[41] Eichorn 1940, p. 71.
[42] Eichorn 1940, p. 76-77. O însemnare din 1542 precizează faptul că sobele erau vopsite periodic.
[43] Marcu 1994, p. 157.
[44] Marcu, Petrov 1993, p. 97.
[45] Marcu 1992a, passim.
[46] Méri 1960, p. 346.
[47] Franz 1969, p. 58-65.

şi întrebuinţării cahlelor este atestată o circulaţie intensă a acestora, cu toată fragilitatea materialului, greu de transportat în condiţiile vremii. Analize detaliate, făcute fie pe loturi mici de material, fie urmărind consecvent răspândirea unui anumit motiv, constituie suportul ferm al acestei afirmaţii[48].

Următoarea treaptă o constituie realizarea patriţei, un pozitiv care se află nemijlocit la baza matriţei sau tiparului. Se presupune că patriţele erau în general sculptate în lemn, mai rar turnate din lut, iar odată cu producţia de serie au apărut şi cele din metal. În Transilvania s-au păstrat câteva fragmente din patriţe realizate din lut la Bănia (2), Cluj-Napoca (8.11., 9.28., 10.18.), Sebeş (2.4.) şi Sibiu (7.7., 7.8.). În această etapă meşterii trebuie să aibă în vedere faptul că în timpul uscării şi coacerii dimensiunile piesei se reduc în general cu 18,1%[49] din volumul iniţial; pentru a obţine o cahlă de o anumită dimensiune patriţa din lut trebuie gândită cu 36,2% mai mare, deoarece până la produsul finit urmează să parcurgă două etape de diminuare[50].

Tiparele erau realizate din materiale diverse: lemn, lut, piatră sau chiar din metal. După amprentele vizibile pe aversul plăcilor se poate afirma că majoritatea negativelor au fost sculptate în lemn[51], dar acest material fiind extrem de perisabil nu s-au păstrat exemplare[52]. Tiparele din lut sunt considerate caracteristice mai ales evului mediu târziu[53], dar şi la acest capitol inventarul este destul de sărac. Într-o săpătură întâmplătoare la Oradea (2.1.) a fost descoperit un astfel de tipar lucrat din pastă fină arsă reducător, cu o grosime de 3-4 cm, datând din a doua jumătate a sec. XV[54]. Un fragment dintr-un tipar pentru o cahlă cu reprezentare religioasă a apărut în atelierul din Cluj-Napoca – str. Prahovei (9.16.), databil în secolele XV-XVI. Alte tipare cunoaştem la Brădeni (2), Cisnădie (1), Hălchiu (1), Roşia (3), şi din nou la Oradea (4.46.), cele mai multe din secolele XVI-XVII. Un tipar din gresie este menţionat la Târgu Mureş, folosit pentru imprimarea unei cahle decorate cu vas cu flori, având inscripţionat anul 1619[55].

---

48 Franz 1969, p. 73. Tamási, 1995, passim.

49 Tamási 1995, p. 46. Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958, p. 46.

50 Studii aprofundate în acest sens la: Holl 1995, passim. Tamási 1995, passim.

51 Pentru această tehnică a se vedea şi Gyuricza 1992, p. 8.

52 Kós Károly consideră că lemnul preferat de meşteri era paltinul, deoarece este neted, aproape lucios, ceea ce uşurează desprinderea lutului crud. Kós 1954, p. 52. În sec. XIX olarii ceangăi din Ţara Bârsei preferau tipare din lemn de păr. Dunăre (coord.), 1974, p. 235.

53 Paradi 1957, p. 184.

54 Rusu 1996b, p. 126.

55 Zrínyi 1975, p. 93.

III. ATELIERE PENTRU PRODUCEREA CAHLELOR

Din punct de vedere tehnic producerea cahlelor s-a aflat în strânsă legătură cu nivelul de dezvoltare a meşteşugului olăritului, tehnicile de bază fiind aceleaşi[1]. Iniţial, în perioada în care formele se diferenţiază foarte puţin, ceramica de uz casnic şi cea destinată sobelor se lucrau în aceleaşi ateliere, de către aceeaşi meşteri. Cahlele oală descoperite la Sighişoara şi datate în secolul al XIII-lea nu se deosebesc cu nimic de vasele comune: ele au aceleaşi forme, aceleaşi dimensiuni şi chiar acelaşi decor lustruit care intrase în rutina atelierului, deşi în cazul sobelor prezenţa lui nu mai avea nici o raţiune[2]. Cahlele oală cu corp bitronconic şi deschidere circulară descoperite la Sibiu[3], Lăzarea sau aflate în depozitul MNIT, databile în secolele XIV-XV, precum şi multe altele pe care nu le mai amintim aici, se încadrează în aceeaşi categorie. Tot ca oale obişnuite au fost produse şi cahlele care au alcătuit soba de la Oradea, datată de autorul descoperirii în sec. XVII[4].

Pe măsură ce soba din cahle a evoluat, pentru construirea ei fiind necesare diferite categorii de piese, unele dintre ele cu forme şi decoruri sofisticate, s-au format meşteri specializaţi şi a apărut o nouă ramură de producţie. În general se consideră că atelierele de olari au rămas mixte, ele producând diverse categorii de ceramică a căror tehnologie de fabricaţie era în principiu aceeaşi, specializarea fiind strictă doar la nivelul meşterilor. Descoperirea frecventă în aceleaşi complexe, a căror activitate s-a întrerupt brusc, a unor piese cu destinaţii dintre cele mai diverse (de uz casnic, decorative, cahle, pentru construcţii sau instalaţii) aflate în diferite stadii de prelucrare confirmă această opinie[5]. Atelierele orientate exclusiv spre producţia de cahle trebuie să fi fost relativ puţine, funcţionând eventual în medii în care cererea era suficient de mare pentru a asigura un flux profitabil al procesului de producţie, precum curţile regale din Europa, curtea domnească din Moldova[6] sau oraşele mari ale Transilvaniei.

Chiar dacă cercetarea arheologică a Transilvaniei medievale este considerată incipientă, totuşi în depozitele muzeelor se păstrează cantităţi impresionante de ceramică, dar acestea rareori au fost prelucrate, fără să constituie până acum obiectul unui studiu de sinteză. Caracteristicile ceramicii medievale sunt cunoscute doar la nivelul generalităţilor: încă nu dispunem de un repertoriu de forme, iar aspectele tehnice ale acestei producţii aşteaptă la rândul lor să fie studiate. Probleme cum ar fi introducerea şi întrebuinţarea smalţului, tipurile de cuptoare folosite pentru ardere, tipurile de ornamente etc, sunt esenţiale pentru caracterizarea oricărei ceramici, dar clarificarea lor trebuie începută prin analiza sistematică a ceramicii de uz comun[7].

Informaţiile documentare vizează în principal aspecte organizatorice, sfera lor de interes fiind limitată la activitatea breslelor. Cele mai puternice dintre acestea aparţin desigur saşilor, în 1376 fiind menţionate organizaţiile din Sibiu, Sebeş, Orăştie şi Sighişoara[8]. Informaţiile concrete despre activitatea acestora încep mult mai târziu, spre sfârşitul secolului al XV-lea şi mai ales în secolul al XVI-lea, iar primul statut original datează abia din 1539[9].

---

1 Méri 1960, p. 341-342 subliniază relaţia dintre producerea cahlele oală şi perfecţionarea roţii olarului, care a adus o creştere substanţială a productivităţii muncii, având în vedere cantitatea destul de mare de cahle care sunt necesare pentru construirea unei sobe.

2 Popa, Baltag 1980, p. 47.

3 Beşliu, Nägler 1989, fig. VI/5.

4 Rusu şi colab., 2002, p. 135.

5 Frecvente descoperiri de acest fel au fost făcute în Moldova. Repertoriul lor şi discuţie mai amplă asupra subiectului: Batariuc 1999, p. 58-68.

6 Un astfel de atelier pare să fi fost cel care a creat soba din casa domniei de la Suceava, precum şi mare parte din cahlele de la Cetatea de Scaun şi Curtea Domnească de aici. Batariuc 1999, p. 65.

7 Informaţii cu caracter general la: Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958. Nicolescu, Petrescu 1974.

8 Hoffmann 1956, p. 5.

9 Göllner 1961, p. 83 - indică anul 1359 pentru primele statute ale breslei olarilor.

În ultimul sfert al veacului al XV-lea registrele de impozite ale Braşovului înregistrează 15 meşteri olari, pentru ca imediat după anul 1500 numărul acestora să crească la 20[10]. Prima menţiune despre existenţa breslei braşovene datează din 1553; din statutul aprobat în 1564 de obştea saşilor din oraş rezultă că olarii braşoveni erau organizaţi mult înaintea acestei date, având monopol pentru Braşov, dar şi pentru alte localităţi din Ţara Bârsei – informaţie pe baza căreia s-a presupus existenţa unei asociaţii cu centrul la Braşov[11]. În 1599 breasla depune o plângere împotriva "cârpacilor" din Ţara Bârsei care făceau olarilor saşi o concurenţă ameninţătoare, astfel că ei "scad simţitor de la o zi la alta". Breasla obţine din partea magistratului un privilegiu, iar "cârpacilor" li se interzice accesul pe piaţa braşoveană, cu excepţia lui Mikul Bucur din Tohan[12]. În aceeaşi perioadă breasla din Braşov obţine dreptul de a-şi desface produsele în Ţara Românească şi în Secuime[13]. Din secolul al XVII-lea sunt cunoscute şi câteva embleme ale acestei bresle, din 1611 reprezentând o cană cu 2 toarte[14], şi din 1648 şi 1670 reprezentând o cană încadrată într-o cunună[15].

La începutul secolul al XVI-lea sunt amintiţi meşteri olari în alte 5 localităţi din Ţara Bârsei: Feldioara (4 olari în 1526, 5 în 1536), Hălchiu (2 olari în 1526, 1 în 1536), Hărman (1 olar în 1526), Rodbav (1 olar în 1526) şi Codlea (2 olari în 1526 şi 1 în 1536)[16] – toţi aceştia aflaţi într-o oarecare formă de subordonare faţă de breasla din Braşov[17].

Din secolul al XVI-lea avem informaţii şi despre activitatea olarilor din alte zone ale Transilvaniei: în 1531 exista deja breasla de la Biertan, care în acest an îşi întocmeşte statutele[18], în 1539 se constituie breasla olarilor din Moşna, iar în 1561 a celor din Aţel[19] - cei din ultimele două localităţi fiind subordonaţi breslei din Mediaş, căreia îi plătesc o taxă anuală de 1 florin[20]. În 1569 funcţionează breasla de la Cisnădie[21], ai cărei membri obţin în 1579 un privilegiu din partea principelui Cristofor Báthory, prin care sunt ocrotiţi în faţa concurenţei pe care le-o făceau olarii din Sibiu, fiind totuşi datori către aceştia cu o taxă anuală[22].

Sunt de asemenea amintiţi olari la Bistriţa, Sibiu, Sighişoara, Mediaş, Orăştie. În anul 1530 se realizează o înţelegere între breasla din Sibiu şi breslele din celelalte oraşe, în vederea adoptării unui articol comun pentru "primirea şi supravegherea calfelor", creându-se astfel un fel de uniune care în 1589 obţine statute unice din partea obştii saşilor[23]. La Sibiu în secolul al XVI-lea sunt menţionaţi 3 meşteri, iar la începutul secolului al XVII-lea, când breasla specifică îşi reînnoieşte statutele, 11 meşteri, 7 calfe care "şi-au început măiestria" şi 14 ucenici deveniţi calfe[24]. În partea a doua a secolului al XVII-lea numărul meşterilor este deja de 38[25].

Informaţiile despre olarii maghiari nu sunt nici ele mai ample. La Cluj-Napoca sunt menţionaţi în 1453 doar 3 olari, dar numărul lor trebuie să fi fost cu mult mai mare, astfel că în 1512 sunt organizaţi într-o breaslă care îşi reînnoieşte statutele în 1523[26]. Breasla din Dej este menţionată în 1570.

Breasla olarilor din Odorheiu Secuiesc se constituie în 1572[27]. Breasla din Târgu Mureş este considerată a funcţiona ante 1552 (după un document din 1888) dar informaţii mai concrete avem de la începutul secolului al XVII-lea, respectiv din 1612 când are loc o întrunire care decide redactarea statutelor, şi din 1616 când se pare că s-a adoptat varianta preluării statutelor breslei din Odorheiu Secuiesc. În orice caz, în 1657 sunt menţionaţi 12 olari[28].

Olarii din Târgu Secuiesc, organizaţi în breaslă în 1649, au fost deosebit de activi în întreg sec. XVII, între produsele lor figurând numeroase sortimente de ceramică de uz comun dar şi cahle simple, micasate sau smălţuite verde, galben şi albastru[29]. Ei au aprovizionat foarte probabil curtea familiei Apor de la Turia,

[10] Eichhorn 1940, p. 71. Göllner 1961, p. 83.
[11] Eichorn 1940, p. 71-73. Tot aici lista olarilor braşoveni începând din 1475.
[12] Goldenberg 1984, p. 150.
[13] Pascu 1954, p. 191.
[14] Dunăre (coord.) 1974, fig. 80.
[15] Gh. Mitran: *Embleme de profesionalitate în artele minore transilvănene*, Cumidava, XIV, 1989, p. 450.
[16] Pascu 1954, p. 71
[17] Dunăre (coord.) 1974, p. 225.
[18] Pascu 1954, p. 241.
[19] Hoffmann 1956, p. 4.
[20] Pascu 1954, p. 241.
[21] Hoffmann 1956, p. 4.
[22] Pascu 1954, p. 241.
[23] Pascu 1954, p. 191.
[24] Goldenberg 1984, p. 149.
[25] Klusch 1975, p. 55-74.
[26] Pascu 1954, p. 190-191.
[27] Slătineanu 1958, p. 339.
[28] Zrínyi 1975, p. 93-95.
[29] Centre 1998, p. 51-53.

dar şi populaţia mai înstărită din oraş şi din împrejurimi. Produse care pot fi atribuite cu siguranţă acestor ateliere nu se cunosc însă decât din secolele XVIII-XIX[30].

Alte centre menţionate în zona Trei Scaune sunt la Mujna (breaslă în 1593)[31], Calnic (menţiuni la finele sec. XVII în arhiva familiei Kálnoki, care se afla probabil între clienţii acestui atelier) şi probabil la Pava[32].

În zona Ciucului cel mai important centru de olărit s-a aflat la Mădăraş, unde la începutul sec. XVIII sunt menţionaţi 15 olari[33]. Un alt centru a fost presupus la Mihăileni, pe baza descoperirii în săpături arheologice a unor cantităţi impresionante de vase şi cahle datând din secolele XVI-XVII în stadii intermediare de prelucrare[34]. La începutul sec. XVII conscripţiile militare menţionează olari în mai multe localităţi din zona Ciuc[35], dar activitatea acestora nu este confirmată prin dovezi concrete, şi probabil nu depăşea limitele deservirii comunităţii respective. Cahlele care pot fi atribuite acestei zone sunt produse în secolele XVIII-XIX.

Cercetarea cu caracter etnografic întreprinsă în Ţara Oltului a delimitat în secolul XVII şi prima jumătate a sec. XVIII trei zone în care se concentrează centre de olari: Făgăraş (centrele din Făgăraş şi Beclean), Porumbacu (centrele Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Arpaşul de Jos, Arpaşul de Sus, Ucea de Jos şi Cârţişoara), respectiv Comăna (Comăna de Jos, Comăna de Sus, Veneţia de Jos, Cuciulata şi Şercaia)[36]. La Făgăraş[37] majoritatea olarilor par să fie secui, menţionaţi începând din 1604 (4 olari) pe tot parcursul veacului XVII (12 olari în 1632 şi din nou în 1640)[38], concentraţi într-un cartier în partea de nord a localităţii, lângă Olt. Dealtfel ei erau organizaţi în breaslă încă din 1614[39], iar o conscripţie din 1721-1722, reflectând o situaţie care în linii mari trebuie să fi fost valabilă şi la sfârşitul sec. XVII, înregistrează 14 olari şi 2 zilieri cu meseria de olar în oraşul Făgăraş[40]. Pe domeniul Făgăraş olăritul ca meşteşug casnic trebuie să fi fost foarte răspândit, dar aceşti meşteri-iobagi în general nu sunt prezenţi în documente (totuşi în 1637 este pomenit 1 olar[41]). În 1678 2 olari erau angajaţi la cetate urmând să lucreze pentru necesităţile acesteia, produsele suplimentare fiind liberi să le vândă la târgurile din zonă[42].

Pe domeniul Comăna sunt menţionaţi olari cu nume româneşti, 2 în 1632[43], în 1637 se adaugă al treilea la Veneţia de Jos[44], iar în 1640 Ion Olarul din Şercaia[45], lucrând în principal pentru necesităţile curţii, după cum rezultă din inventarul din 1648[46], cu o activitate presupusă înfloritoare la mijlocul sec. XVII[47].

În 1629 olari români din Porumbacu sunt menţionaţi la Cristian (Braşov), veniţi să ia humă albă "pentru trebuinţele alteţei sale principele"[48]. Ulterior la Porumbacu de Sus[49] mai mulţi olari sunt menţionaţi în a doua jumătate a sec. XVII: 1 în 1648[50], 5 în 1676[51], 7 în 1680[52]. Produsele lor erau căutate în tot districtul[53], inclusiv la curtea princiară de la Făgăraş pe care o aprovizionau cu sute de vase[54], respectiv la palatul din Alba Iulia unde trimit pentru principesa Isabela mii de piese din ceramică smălţuită[55]. Olarii de la Porumbacu au toţi nume româneşti însoţite de apelativul "Muntean", ceea ce ar putea sugera o ascendenţă în Ţara Românească"[56]. Aceeaşi situaţie se înregistrează la Arpaşul de Sus (câte 1 olar în 1648 şi 1664) şi Porumbacu de Jos (2 olari în 1664).

Conscripţia din 1721-1722 atestă existenţa unor olari şi în alte localităţi din Ţara Făgăraşului: Cuciulata, Hîrseni şi Toderiţa[57].

Olarii români din Ţara Bârsei (Tohan, Râşnov, Zărneşti) sunt amintiţi într-o anexă la statutele din 1564 ale breslei saşilor[58], iar pe parcursul veacului al XVII-lea sunt adesea menţionaţi olari români (din ţara Bârsei sau chiar din Principate) şi secui sau "din ţinuturile ungureşti" ca fiind în afara breslelor[59]. Primul olar

---

[30] Centre 1998, p. 53-60. Marcu Istrate, Istrate 2001, p. 325-326.
[31] Centre 1998, p. 47
[32] Centre 1998, p. 73-75.
[33] Centre 1998, p. 83.
[34] Săpături arheologice în 1980 şi 1984, nepublicate. Centre 1998, p. 89-90.
[35] Centre 1998, p. 86.
[36] Centre 1998, p. 18.
[37] Iliescu, Puşcaşu 1970, p. 12.
[38] Centre 1998, p. 42-44, notele 7-9.
[39] Slătineanu 1958, p. 145.
[40] Meteş 1935, p. 246-259.
[41] Goldenberg, 1984, p. 143.
[42] Prodan 1976, p. 51. Centre 1998, p. 17.
[43] Prodan 1970, p. 269-270.
[44] Prodan 1970, p. 449-450.
[45] Prodan 1970, p. 609.
[46] Prodan 1970, p. 495-497.
[47] Centre 1998, p. 45.
[48] Dunăre (coord.) 1974, p. 199.
[49] Iliescu, Puşcaşu 1970, p. 12.
[50] Prodan 1970, p. 865.
[51] Prodan 1976, p. 797.
[52] Prodan 1976, p. 72.
[53] Rădulescu 1969, p. 529.
[54] Prodan 1976, p. 72.
[55] Meteş 1935, p. CVII.
[56] Prodan 1976, p. 797.
[57] Meteş 1935, passim.
[58] Eichorn 1940, p. 72.
[59] Eichorn, 1940, p. 78.

român nominalizat pare să fie Mikul Bucur din Tohan, la sfârşitul sec. XVI şi din nou în 1619[60]: produsele sale erau de o calitate atât de bună, încât a primit de la magistratul oraşului Braşov dreptul de a le desface pe piaţa acestui oraş pe tot timpul vieţii sale[61]. Centrul de la Tohan pare să fi fost destul de important[62], iar în secolele XVII-XVIII juca un rol primar în aprovizionarea Castelului Bran cu vase şi cahle[63]. În 1698 sunt menţionaţi olari români la Zărneşti[64]. Pe ansamblu însă, activitatea olarilor români este mai degrabă dedusă din măsurile care se iau adesea împotriva lor pentru a li se limita productivitatea[65].

Informaţiile documentare – dintre care doar o mică parte au fost enumerate mai sus – sugerează, aşa cum era de bănuit, un număr considerabil de olari în perioada de care ne ocupăm, îndeosebi în secolele XVI-XVII.

Cantitatea foarte mare de cahle din colecţiile muzeelor şi varietatea acestora pledează în acelaşi sens, oferindu-ne certitudinea unui număr mare de ateliere, răspândite pe întreg teritoriul Transilvaniei şi având consumatori în toate mediile sociale. În oraşele mari trebuie să fi existat ateliere de acest gen, care aprovizionau în primul rând populaţia proprie, având asigurată o piaţă de desfacere largă în imediata apropiere, dar adesea şi la distanţe care astăzi par incredibile[66]. Cel puţin în parte, aceste ateliere deserveau curţile princiare şi nobiliare, dar adesea mici ateliere erau organizate în interiorul celor din urmă, cum este cazul Cetăţii Făgăraş de exemplu. Meşteri olari sunt amintiţi şi pe domenii[67], dar nu cunoaştem detalii privind coordonatele activităţii lor şi nici aria de desfacere a produselor. De asemenea presupunem mici ateliere în complexele mănăstireşti importante: la Şumuleu între 1752 şi 1780 este activ un olar care lucrează în egală măsură vase şi cahle, şi construieşte sobe[68], şi desigur că astfel de situaţii trebuie să fi fost obişnuite şi în veacul anterior. Populaţia din mediile mai modeste, suburbane şi rurale, forma clientela atelierelor locale a căror producţie era adaptată posibilităţilor materiale şi necesităţilor spirituale ale acesteia. Cahlele pe care le cunoaştem provin însă din colecţii, sau în cel mai bun caz din locul în care au fost folosite: ele ne pot sugera zona în care au fost produse[69] şi ne pot ajuta la descrierea posibilităţilor tehnologice ale unui anume atelier, ceea ce nu suplineşte însă localizarea şi cercetarea directă a atelierului. Cercetarea arheologică a epocii medievale în Transilvania, în special arheologia aşezărilor, este încă restrânsă, iar informaţiile privind meşteşugul oläritului sunt în consecinţă destul de limitate. Până în prezent doar câteva ateliere producătoare de cahle au fost identificate şi investigate: Feldioara, Cluj-Napoca şi Sighişoara. Din analiza comparativă a materialului se pot deduce caracteristicile producţiei din centrele mari, cum ar fi Braşovul şi Sibiul, sau din anumite regiuni ca Ţara Haţegului sau partea de sud-est a Transilvaniei locuită de secui. De asemenea se pot localiza cu oarecare aproximaţie ateliere minore, cum sunt cele de la Şimand, Zlatna şi Densuş. Oricât de minuţios analizăm însă informaţiile pe care le avem, în stadiul actual al cercetărilor nu se poate contura decât o schiţă cu multe ipoteze şi semne de întrebare privind amploarea şi caracteristicile producţiei de cahle din Transilvania medievală şi premodernă.

1. Atelierul de la Feldioara

Ruina laturii de N a unuia dintre turnurile fortificaţiei perimetrale a Feldioarei[70] a fost refolosită pentru amenajarea unui atelier de olar ale cărui urme au fost parţial identificate în săpătură, constând din structuri zidite şi vetrele a două cuptoare. Perpendicular pe turn a apărut un zid superficial construit din piatră şi fragmente de cărămidă, cu lăţimea de 0,42-0,50 m, iar peste ruina turnului s-a observat talpa unui alt zid construit din cărămidă, cu o lăţime asemănătoare. Din cuptoare nu s-au păstrat decât vetrele, acoperite cu

[60] Eichorn 1940, p. 78.
[61] Goldenberg 1984, p. 150.
[62] Iliescu, Puşcaşu 1970, p. 12.
[63] Dunăre (coord.) 1974, p. 213.
[64] Dunăre (coord.) 1974, p. 199.
[65] Göllner 1961, p. 83.
[66] A se vedea mai jos aria de circulaţie a cahlelor produse la Braşov. Importurile sunt de asemenea practicate pe scară largă: în 1625 pentru curtea princiară de la Alba Iulia se aduceau 6 căruţe de cahle din Ungaria (conform Benkő, Ughy 1984, p. 26).
[67] Goldenberg 1984, p. 143.
[68] Centre 1998, p. 93.
[69] Putem presupune că în general piesele au fost colecţionate dintr-o zonă apropiată, dar aceasta nu este nicidecum o regulă: de pildă colecţia braşoveanului Adolf Resch a fost achiziţionată la începutul secolului XX parţial de MNS Sfântu Gheorghe, parţial de MNIT Cluj-Napoca, iar câteva piese se pare că au ajuns ulterior la Muzeul Brukenthal.
[70] Marcu 1992. Marcu Istrate 2003a.

un strat de umplutură (pământ, moloz, piatră, cărămidă) din care s-au recoltat cantităţi mari de ceramică din sec. XVI-XVII, vase şi cahle (oale şi plăci). Atelierul pare să fi avut mai multe etape de refacere, cele două vetre fiind succesiv construite, astfel încât vatra A suprapune vatra B. Un prim cuptor (B) a avut formă circulară cu diametrul vetrei 0,90 m, gura fiind foarte probabil orientată spre S. Vatra s-a păstrat parţial la – 0,30 m, jumătatea de S fiind distrusă. Vatra celui de-al doilea cuptor a fost tot circulară cu diametrul de 1,70 m, şi a apărut în săpătură la – 0,45 m. Aceasta a fost la un moment dat refăcută: peste vatra veche s-a întins un strat de lut realizându-se o vatră mai mică, cu diametrul de 1,55 m, dar cuptorul nu a mai fost folosit o perioadă prea lungă, stratul de arsură fiind subţire şi friabil. În partea de N a acestui cuptor a fost descoperită o groapă de evacuare de formă neregulată (aproximativ semicirculară), din care au fost recuperate materiale identice celor răspândite pe suprafaţă în jurul vetrelor, iar legată de acelaşi complex al cuptoarelor este şi o altă groapă, vizibilă pe grund la – 0,50 m în apropierea vetrei A, cu o umplutură de pământ negru fără materiale (fig.1).

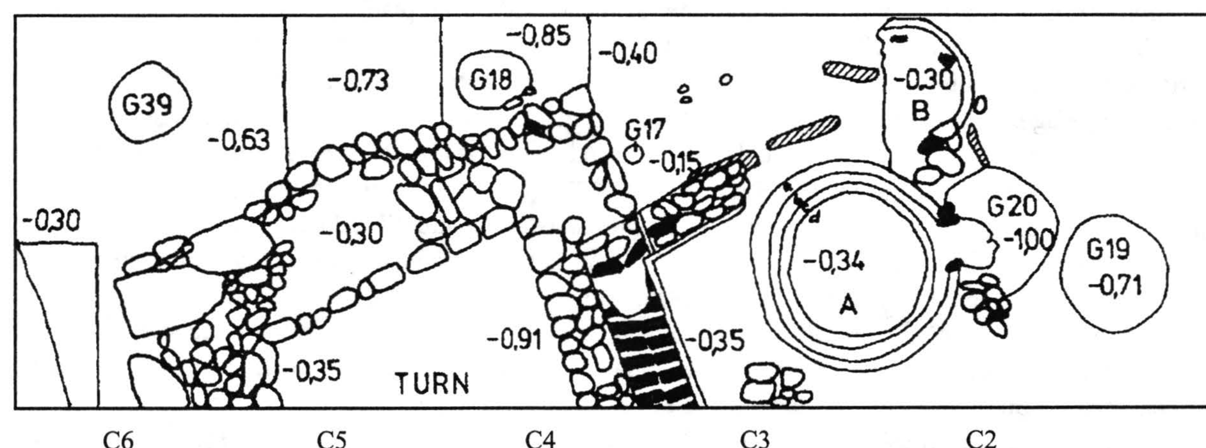

Fig. 1. Planul atelierului de la Feldioara.

În imediata apropiere a vetrelor şi pe o suprafaţă apreciabilă în jurul acestora a fost recuperată o mare cantitate de ceramică (atât vase de uz comun cât şi cahle) provenind din producţia curentă a cuptoarelor, reprezentând fie rebuturi fie, în cea mai mare parte, piese fără defecte care s-au spart probabil în timpul manevrării şi depozitării. Intervenţii ulterioare au răspândit fragmente aparţinând aceleiaşi piese pe o suprafaţă relativ mare, ceea ce a făcut ca procesul de reconstituire să fie dificil, iar numărul pieselor întregite foarte mic. După abandonarea atelierului, zona a fost folosită o perioadă în scopuri menajere, în timp acumulându-se şi materiale mai târzii, din secolele XVII-XVIII.

Din punct de vedere formal atelierul aborda toate tipurile necesare construirii unei sobe: cahle oală cu deschiderea pătrată, discuri, cahle plăci dreptunghiulare precum şi piese de coronament şi de colţ[71] (pl. 82-83, 84/A). Cahlele oală (1.1., 1.2.) reprezintă cantitativ mai mult de jumătate din totalul fragmentelor descoperite. Ele aparţin unor forme tronconice scunde (înălţimea 14,5-15,5 cm) cu pereţii mai mult sau mai puţin arcuiţi şi deschiderea rectangulară (cu latura variind între 20-25 cm) cu colţurile rotunjite. Marginile se caracterizează printr-o mare varietate, în linii mari distingându-se următoarele grupe: dreaptă (eventual uşor îngroşată), în formă de S (răsfrânte spre exterior formând o scobitură accentuată la baza răsfrângerii, care era folosită în sistemul de asamblare a vaselor în sobă) şi în formă de guler cu marginea trasă mult în sus, subţiată şi aplicată în exterior pe peretele vasului. Suprafeţele interioare erau acoperite cu un strat de şlem sau, mai rar, cu angobă. Tot la roata olarului erau lucrate plăcile de formă circulară (aşa numitele discuri), ornamentate manual cu caneluri adânci sau alveole alternând cu incizii fine.

Cahlele plăci sunt lucrate din pastă degresată cu nisip şi paiete de mica, arsă oxidant incomplet, iar faţa vizibilă este simplă sau tratată în diferite moduri: şlemuită, angobată sau acoperită cu un strat de culoare alb-roz sau maro închis. Formele sunt dreptunghiulare cu lăţimi cuprinse între 14-17,5 cm şi înălţimi între

[71] Analiza detaliată a acestor tipuri, cu precizarea cronologiei şi a tuturor analogiilor identificate în momentul respectiv: Marcu 1992, p. 27-39.

18-23 cm (în măsura în care au fost posibile reconstituiri), grosimea variază între 0,56 şi 1,5 cm iar reversul este simplu, fără picior ataşat.

Motivele decorative sunt dintre cele mai diverse: cavaleri în turnir sau la vânătoare, scene de dans, păsări şi animale fantastice, scenă de banchet, personaje diverse, motive geometrice şi vegetale. Un fragment dintr-o cahlă decorată cu cavaler în turnir sub portal gotic (1.3.) prezintă o variantă târzie a celebrei compoziţii datorate atelierului regal de la Buda, în care partea superioară a piesei a fost complet transformată, menţinându-se însă atmosfera gotică. O placă dreptunghiulară este decorată exclusiv cu motive arhitecturale gotice (1.4.), iar un fragment din partea inferioară a unei compoziţii cu cavaler pe un cal static prezintă marginal o nervură pronunţată derivată din colonetele portalului gotic de odinioară (2.3.). Sfântul Gheorghe pedestru, costumat într-o armură sofisticată redată cu minuţiozitate, în luptă cu balaurul, este plasat într-un cadru vegetal bogat care ocupă toate spaţiile libere ale plăcii (1.5.). Tot dintr-o compoziţie religioasă face parte probabil şi un fragment dintr-o placă decorată pe latura superioară cu o suită de arce pe consolete (1.21.). Perechea de îndrăgostiţi este prezentă în două variante, cu personajele redate frontal într-o atitudine de paradă (1.7.), sau cu personajele în mişcare, întoarse unul spre celălalt (1.8.). Prima variantă este o placă dreptunghiulară (dim. reconstituite 13,5x19 cm) pe al cărei câmp sunt figurate doar cele două personaje surprinse în timpul unei figuri de dans, cu detalii de fizionomie ferme şi o costumaţie elaborată ale cărei detalii sunt perfect vizibile într-un relief fin. Atrage atenţia îndeosebi modul în care este prezentat personajul feminin, ce poartă pe cap o coroană cu braţele în flori de crin iar în mâna stângă un spic de grâu, singurul element auxiliar de decor, simbol ancestral al fertilităţii. Dintr-o a treia variantă a acestei teme se păstrează un fragment marginal din latura dreaptă pe care se poate vedea un cavaler cu bucle (1.9.). În două variante era produsă şi cahla decorată cu Adam şi Eva de o parte şi de alta a unui copac cu coroană stufoasă, pe trunchiul căruia este încolăcit şarpele, într-un cadru vegetal încărcat sugerat de câteva detalii marginale (1.15.). O compoziţie ce nu s-a putut reconstitui integral prezintă trei personaje nude pe un relief denivelat, înţelenit cu iarbă şi flori (1.16.). În lipsa unor analogii pertinente semnificaţia acestei scene nu a fost descifrată, dar distribuţia personajelor sugerează fie o scenă de dans asistată de un cântăreţ dispus marginal, fie o scenă de luptă. Acelaşi relief se regăseşte pe o cahlă care ilustrează foarte probabil o poveste: în registrul din dreapta sunt redate păsări, iar în cel din stânga un personaj feminin întors cu spatele, cu mâinile aduse în faţă şi împreunate ca într-o rugăciune (1.18.). Frecventa temă a vânătorii cavalereşti este ilustrată de doi vânători pedeştri în luptă cu un urs (?) pe o altă placă din care s-au recuperat numai fragmente (1.14.). Motive mai rar întâlnite pe ceramica decorativă medievală sunt o scenă de banchet ce prezintă un personaj nud aşezat, o scenă cu personaje de dimensiuni diferite (David şi Goliat? 1.20.) şi o scenă ce prezintă un personaj masculin căzut şi lângă el un personaj feminin (1.19.). Toate fragmentele care au fost recuperate din aceste ultime trei variante aparţin unor încercări ce nu au mai fost finalizate: relieful este confuz, personajele se pierd în marginile plăcilor astfel că dacă nu s-ar cunoaşte prototipuri scenele ar fi indescifrabile. Bestiarul medieval este ilustrat de Melusina şi alte câteva animale fantastice (1.11., 1.12.) între care se poate recunoaşte grifonul. Melusina (1.10.) poartă un costum bine studiat, iar pe cap o coroană cu trei fleuroni peste un văl scurt, câmpul plăcii fiind completat cu stele şi rozete. Destul de multe fragmente decorate cu motive vegetal-florale aparţin unor compoziţii ce nu s-au putut reconstitui. O placă întregibilă, uşor convexă şi cu margini proeminente, este decorată cu o suită de cercuri concentrice incizate (1.24.). Categoria pieselor de coronament este cea mai săracă, singurul fragment ce poate fi atribuit atelierului aparţinând unei plăci cu partea superioară crenelată (1.27.).

Repertoriul decorativ evidenţiat mai sus se înscrie în principiu în trăsăturile comune unei perioade în care, pe fondul goticului târziu, pătrund şi se stabilizează elemente de Renaştere, în formele specifice în care aceasta va fi receptată în Transilvania. Alături de teme caracteristice îndeosebi secolului al XV-lea şi primei părţi a veacului următor (precum cavalerii în turnir sau la vânătoare, sfinţii militari, iubirea cavalerească, bestiarul medieval) sunt prezente scene biblice sau ilustrarea unor poveşti şi fabule, preferate abia în secolul al XVI-lea. Analiza detaliilor de costum, puţinele analogii identificate în spaţiul românesc sau european, ca şi încercarea de a integra motivele decorative în ornamentica unei epoci plasează activitatea acestui atelier în secolul al XVI-lea. Faptul că în momentul distrugerii complexului cele mai importante piese produse erau cahlele plăci decorate cu Sfântul Gheorghe (10-12 exemplare) şi Melusina (14 exemplare), compoziţii care este puţin probabil să depăşească pragul anului 1600, constituie de asemenea un argument în plus pentru restrângerea intervalului cronologic, iniţial din prea multă prudenţă extins şi la secolul al XVII-lea. Cele mai

multe dintre piese au fost publicate drept unicate, iar deceniul care s-a scurs între timp nu a schimbat prea mult lucrurile în această direcţie, deşi cantităţi impresionante de teracote au intrat în circuitul ştiinţific.

Analiza tehnică şi stilistică a materialului certifică o producţie diversificată, care se datorează mai multor meşteri olari şi creatori de tipare, dintre cei din urmă remarcându-se autorul matriţelor pentru cahlele plăci decorate cu Sfântu Gheorghe, perechea de îndrăgostiţi, Melusina, Adam şi Eva, cele 3 nuduri şi vânătoarea ursului. O serie de elemente sugerează faptul că acestea au fost gândite şi create în negativ de aceeaşi persoană: repetarea aceloraşi elemente decorative (triunghiuri, chiparoşi, relief cu vegetaţie măruntă, rozeta cu cinci petale sau floarea cu tijă înaltă şi frunze liniare), aerul comun al personajelor (fizionomie, siluetă, costumaţie) şi în ultimă instanţă dimensiunile apropiate ale negativelor care erau probabil lucrate pe loc. Unele dintre acestea au rămas în stadiul de probă, stoparea bruscă a activităţii atelierului întrerupând procesul perfecţionării şi transformării lor în produse finite: este cazul scenelor cu personaje enumerate mai sus. Altele, cum este cazul Melusinei, au fost corectate: alături de un exemplar cu defecte de tipar au fost descoperite alte 14 exemplare în care defectele au fost remediate. Semnificativ pentru dimensiunile acestei activităţi este şi faptul că se foloseau mai multe tipare pentru producerea aceluiaşi tip de cahlă: cele patru exemplare din prima variantă Adam şi Eva au fost lucrate cu negative diferite.

Sursele de inspiraţie ale acestui artist sunt însă greu de nominalizat, şi dat fiind faptul că piesele nu au analogii directe în acest spaţiu, este probabil că aceste surse sau modele (indiferent sub ce formă se vor fi prezentat) trebuie căutate în afara Transilvaniei, în direcţia atelierelor central-europene. Pentru elementele auxiliare de decor utilizate un posibil izvor se află în imediată apropiere: avem în vedere relieful în piatră cu "Rugăciunea de pe muntele măslinilor" încastrat în peretele de S al bisericii evanghelice.

Varietatea tehnică, tipologică şi decorativă atestă un atelier de dimensiuni importante, a cărui producţie era destinată în principal desfacerii pe piaţa locală la Feldioara şi eventual în localităţile din jurul acesteia, fără să circule la distanţe prea mari, ceea ce explică într-un fel şi faptul că aceste piese au rămas unicate. La începutul secolului al XVI-lea meşteşugul olăritului era dealtfel destul de dezvoltat în Ţara Bârsei: în afară de meşterii din Braşov, constituiţi în breaslă în jurul anului 1500, sunt menţionaţi olari în alte 4 localităţi, dintre care cei mai mulţi funcţionează chiar la Feldioara: 4 în 1526, respectiv 5 în 1536[72]. Cu toate că astfel de ateliere trebuie să fi fost numeroase, mai ales în zonele urbane unde comanditarii cu posibilităţi materiale adecvate puteau asigura o producţie susţinută, atelierul de la Feldioara a rămas până astăzi singurul complex de acest fel cercetat arheologic în Transilvania.

2. Atelierul din Cluj-Napoca, str. Prahovei

În Cluj-Napoca pe str. Prahovei a fost descoperit un grup interesant de cahle, provenind în principal din două complexe: un atelier care a funcţionat în secolul al XV-lea şi în primele decenii ale veacului următor[73], şi una sau mai multe sobe din secolele XVI-XVII. (pl. 22/B, 23) Vestigiile atelierului constau din mari cantităţi de piese semifabricate, fragmente de patriţă şi de matriţă, precum şi fragmente de cahle fără urme de utilizare. Formal se produc aproape toate categoriile de piese: oale cu sau fără decor interior, nişe simple sau ca suport pentru un trafor, cahle plăci fără sistem de fixare, piese de coronament decupate şi traforate. Cahlele au fost lucrate din pastă de calitate medie, frecvent degresată cu pietricele, nisip şi fulgi de mica; arderea este în general superficială. Aversul a fost acoperit cu şlem gălbui, cu angobă sau cu smalţ verde; unele dintre piesele angobate este posibil să fi fost pregătite pentru smălţuire, procesul tehnologic fiind întrerupt într-o fază intermediară. Statistic remarcăm că piesele traforate (cu nişă sau cu talpă) şi oalele sunt exclusiv smălţuite, iar nişele şi plăcile predominant acoperite cu angobă sau şlem. O parte dintre fragmentele recuperate sunt rebuturi, deformate în cursul prelucrării, la imprimare, decupare, smălţuire sau ardere; s-a păstrat un singur fragment de tipar dintr-o scenă religioasă.

Repertoriul decorativ este divers: cea mai interesantă dintre piese este fără îndoială cea decorată cu cavaler în turnir sub portal gotic, până în prezent singurul exemplar traforat descoperit pe teritoriul

[72] Eichhorn 1940, p. 71.

[73] Datarea complexului este asigurată de o groapă care taie straturile medievale, din umplutura căreia au fost recuperate monede din intervalul 1516-1526. Crişan 1996, p. 388.

Transilvaniei (9.5.). Ceilalţi cavaleri sunt predominant pedeştri: un cavaler cu flamură în atitudine de paradă (rebut, 9.11.), un cavaler în mişcare probabil dintr-o scenă de vânătoare (rebut) şi un fragment din torsul unui cavaler cu sabie (piesă traforată acoperită cu angobă, 9.10.) Un cavaler cu barbă şi plete, echipat cu armură din plăci (închisă pe unul din umeri cu pafta în formă de rozetă) şi cu un scut pe care este reprezentată o cruce greacă simplă este foarte probabil Sfântul Ladislau ecvestru (9.13.). Atelierul producea de asemenea o compoziţie cu Sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul pe un relief stâncos (asemănătoare celei de la Feldioara) (9.12.) şi foarte probabil o scenă cu Sfântul Cristofor (9.15.), iar pe singurul fragment de tipar recuperat se păstrează parţial un sfânt cu aureolă şi aripi (9.16.). Din diverse alte compoziţii cu personaje fac parte un cap feminin (9.8.), un fragment de mână îndoită din cot (9.7.), fragmente de picioare – foarte probabil compoziţii cu Sfinţii Regi (9.14.), alte mici fragmente din compoziţii indescifrabile (9.9.).

Deosebit de frecvente sunt plăcile rectangulare sau triunghiulare decorate cu reţea simplă de romburi marcate prin nervuri reliefate. Una dintre acestea are aversul acoperit cu angobă, iar pe revers se observă pete de smalţ verde curse de la o altă piesă (9.27, 9.29.). În schimb ornamentele vegetale sunt rare, folosite drept elemente auxiliare pentru acoperirea câmpului. Menţionăm un mic fragment decorat cu vrejuri simetrice (9.21., 9.22.). Cahlele nişă fără decor descriu în plan un segment de cerc cu raza extrem de mică, curbura lor fiind uneori nesemnificativă. Remarcăm un exemplar care era prevăzut pe laturile lungi cu torsade simple (9.4.).

S-au păstrat fragmente din cinci oale cu deschiderea rectangulară şi marginea simplă. În mod surprinzător din punct de vedere tehnic sunt superioare celorlalte piese, fiind lucrate din pastă fină degresată cu nisip şi arsă complet; toate piesele au fost smălţuite în interior cu smalţ verde de calitate bună, în straturi de grosimi variabile dar în general destul de consistente – astfel că smalţul are o nuanţă foarte închisă (9.1.). Două exemplare au interiorul decorat astfel: brâu de alveole pe fund şi imediat deasupra acestuia (9.3.); torsadă pe fund în jurul unui nucleu central proeminent şi două torsade succesive pe pereţi, la distanţe aproximativ egale (9.2.).

Pentru coronament se produceau piese traforate şi decupate, din care nu s-au păstrat decât fragmente mult prea mici pentru reconstituirea unei compoziţii; menţionăm elemente decupate în formă de fleuron (9.30.) sau în forma literelor *V* (9.32.) şi *Y* (9.31.), precum şi o baghetă decorată cu un şir de proeminenţe circulare (9.33.). Remarcăm faptul că în general decupajele şi traforurile sunt destul de nereuşite. Toate cahlele de acest fel sunt smălţuite verde, cu un strat subţire întins direct peste pastă.

Cahlele descoperite în str. Prahovei sunt în general fără analogii pe teritoriul Transilvaniei, ele aparţinând evident unui atelier destinat necesităţilor locale. Deşi din punct de vedere tehnic piesele prezintă multe defecte, ele sugerează existenţa în mediul urban a unor sobe specifice goticului târziu, cu repertoriu decorativ unitar subsumat unor teme îndrăgite în epocă, cu o arhitectură specifică care presupune coronamente elaborate.

3. Alte ateliere urbane

Tot în Cluj-Napoca pe strada Király (fostă stradă a olarilor) sunt menţionate 3 gropi de ateliere, cu cel puţin 30 de tipuri diferite de cahle databile în secolele XVI-XVII. Piesele erau atât nesmălţuite, cât şi smălţuite cu albastru şi roşu[74], dar nu cunoaştem detalii despre formele şi decorul lor. Dintre produsele specifice Clujului pe la mijlocul sec. XVII menţionăm o compoziţie cu lalele reprezentate cu bulbi şi frunze în interiorul unor arcade în acoladă, cu o circulaţie destul de restrânsă în jurul acestui oraş. Piesele de acest fel au deseori şi o inscripţie în relief cu litere subţiri dispuse inegal pe suprafaţă.

K. Göllner menţionează un atelier cercetat în 1933 la Sighişoara, din care provine cahla decorată cu un portret masculin presupusă a fi destinată exportului în Moldova[75]. În depozitul muzeului se află două exemplare din această piesă, ambele folosite; compoziţia aparţine sec. XV-XVI, şi unele detalii decorative cum ar fi capul de bour sugerează ca loc de producţie mai degrabă zona secuiască. Tot la Sighişoara este presupusă în sec. XV fabricarea unor cahle cu cavaler[76] - foarte probabil din tipul cu mantie sub portal în acoladă, piese a căror origine trebuie dealtfel căutată în zona Sibiului.

[74] Herepei 1957, p. 95.
[75] Göllner 1961, p. 86.
[76] Bielz 1942, p. 262. Eichhorn 1940, se referă şi el la acest atelier, care ar fi fost cercetat în 1933.

La Alba Iulia în apropierea Palatului Apor a fost localizat "cel mai vechi atelier de ceramică medievală descoperit până în prezent în Transilvania", datat în anii 1390-1437[77], producând ceramică smălţuită şi sticlărie. Pe baza unui mic fragment de disc decorativ deformat, autorul descoperirii include în această producţie şi cahlele de sobă.

În 1992 la Oradea, în centrul oraşului, a fost descoperit un atelier de ceramică, dar nu este cert dacă producea şi cahle; în orice caz în pereţii unuia dintre cuptoare au fost încastrate un tipar pentru cahle decorate cu grifon, respectiv o cahlă în formă de bulb de ceapă[78].

Un centru de producţie important trebuie să fi funcţionat la Braşov, dar până în prezent nici o descoperire arheologică nu ne ajută să ilustrăm concret această realitate. Încă din secolul al XVI-lea înregistrăm însă informaţii legate de desfacerea cahlelor, iar în secolul al XVII-lea oraşul exportă cantităţi importante de piese: 60 de plăci smălţuite la Alba Iulia în 1619, 200 de cahle la Cincu în 1626, 1 300 la Oradea în acelaşi an, 500 la Făgăraş în 1629 etc[79]. Dintre produsele specifice centrului de la Braşov cu siguranţă au făcut parte cele care includ stema oraşului (varianta coroană cu rădăcini), cahlele decorate cu o cetate[80], şi posibil cu o mască feminină în medalion octogonal. Create la începutul secolului al XVII-lea, răspândite în toată Transilvania şi chiar în afară, acestea au fost în mod repetat copiate şi au dat naştere la numeroase variante[81].

Vasele cu flori par să fi fost preferate de atelierele din zona Sibiului, împreună cu motivele decorative care includ stema acestui oraş. Inventarele conacului Kemeny de la Bichiş menţionează în 1655 o sobă din cahle de Sibiu, verzi, roşii şi galbene[82].

Produsele atelierelor din zona Cristuru Secuiesc sunt în general bine ancorate în repertoriul decorativ al epocii, dar maniera de redactare le face uşor de recunoscut datorită unor caracteristici apropiate artei populare: dificultăţi în organizarea proporţiilor, schematizare accentuată, predilecţie pentru motive preluate din arta prelucrării lemnului etc. În secolele XV-XVI sunt frecvente reprezentările antropomorfe (regi, cavaleri, sfinţi etc) dar şi compoziţiile geometrice şi vegetale[83], iar în perioada următoare devin populare vasul cu flori şi husarul[84]. În a doua jumătate a sec. XVI este identificat la Cristur atelierul lui Fazakas Lukács care a lucrat în afara breslei, producând inclusiv piese smălţuite. De aici provine una dintre primele cahle decorate cu husari, având inscripţionat anul 1573[85].

Un centru important de olărit a fost localizat la Şimand, activ în prima jumătate a secolului al XVI-lea şi aprovizionând cetatea Gyula şi domeniul acesteia. În 1525 între dările cu care este dator târgul Şimandului sunt enumerate şi cahle necesare pentru construirea sobelor[86]. După materialele cunoscute din zonă, între produsele acestui centru trebuie să se fi numărat diferite variante de cahle concave şi convexe.

Deşi în jurul cetăţii de la Făgăraş sunt atestaţi numeroşi olari, caracteristicile unui atelier care putea să funcţioneze pentru nevoile cetăţii, poate chiar în interiorul acesteia, nu se individualizează decât în sec. XVII. Astfel putem atribui acestui centru numeroase variante ale cahlei cu mască în medalion octogonal precum şi ale tipului de placă cu medalion circular concav. La începutul sec. XVII cahla cu mascheron apare în variante policrome, probabil importate sau eventual produse ale unui atelier haban timpuriu încă nelocalizat. Spre mijlocul sec. XVII apar variante smălţuite verde ale acestei cahle (în general cu inscripţie 1650), care din punct de vedere ornamentic se păstrează destul de aproape de original, iar în a doua parte a acestui secol înregistrăm o explozie de variante care copiază şi simplifică compoziţia până când aceasta devine în totalitate vegetală. Acestea din urmă, aproape fără excepţie cu aversul micasat sau simplu, trebuie să fie produsele unui atelier local. În linii mari la fel se prezintă lucrurile în legătură cu cel de-al doilea tip de piese, care apar în sobele de la Făgăraş în sec. XVI prin importuri policrome sau verzi, în veacul următor fiind copiate şi modificate pe scară largă. Nu este exclus ca în această zonă să fi funcţionat şi un atelier care producea cahle în punct de diamant şi plăci decorate cu scene din viaţa lui Moise, ambele variante smălţuite verde. Cantitatea imensă de cahle necesare construirii celor 50-60 de sobe menţionate la castel în prima jumătate a sec. XVII trebuie să fi fost în principal procurată din ateliere locale. Producţia

---

77 Rusu 1996a, p. 144.
78 Rusu 1996b, p. 126.
79 Dunăre (coord.) 1974, p. 225.
80 Câteva consideraţii generale în legătură cu acest aspect la: Marcu, Petrov 1993, p. 104-105.
81 Dunăre (coord.) 1974, p. 225-226.
82 Benkő, Ughy 1984, p. 26.
83 Benkő, Ughy 1984, p. 16-19.
84 Benkő, Ughy 1984, p. 19.
85 Benkő, Demeter, Székely 1997, p. 59.
86 Méri 1960, p. 198.

acestora era însă suficient de consistentă pentru a aproviziona şi alte zone: inventarele conacului Kemeny de la Bichiş menţionează în 1655 o cameniţă construită din cahle de la Făgăraş. Pe de altă parte este atestată şi o circulaţie în sens invers: în 1625 pentru curtea principelui au fost aduse 6 căruţe de cahle din Ungaria[87].

4. Ateliere rurale

În 1986 la Zlatna au fost descoperite întâmplător ruinele unei locuinţe de olar (sau chiar atelier?) din apropierea căreia a fost recuperată o importantă cantitate de cahle[88] (pl. 172/C, 173-175). Depozitul este extrem de eterogen, ceea ce a condus la concluzia că provine dintr-un fel de groapă menajeră în care o perioadă îndelungată, în secolele XV-XVII, au fost aruncate în principal deşeurile unui atelier, dar şi sobe scoase din funcţiune. Cel mai clar se individualizează producţia unui atelier activ în sec. XV şi prima jumătate a veacului următor, caracterizat printr-o mare originalitate din care au rezultat piese ce nu se mai repetă pe teritoriul transilvan. Remarcăm formatele neobişnuit de mici, pătrate, pronunţat dreptunghiulare sau circulare, grosimea consistentă a plăcilor (cu o medie de 1 cm), decorul predominant geometric realizat în relief sau prin tehnici mai puţin specifice cum ar fi incizia, ştanţarea, intervenţii manuale pentru alveole. Formatul dreptunghiular, cu o lăţime de 10-12 cm, destinat unor registre intermediare sau de trecere, este extrem de rar în Transilvania, ca dealtfel şi medalioanele circulare sau ovale. Pe lângă acestea se produc cahle oală cu partea inferioară decorată cu alveole şi multe variante de cahle de coronament cu partea superioară decorată în forme triunghiulare, trapezoidale sau având forma unui capitel ionic. Compoziţiile ornamentale sunt alcătuite în principal din grupuri de linii şi rozete, maniera de abordare indicând o certă apropiere de arta prelucrării lemnului, de unde sunt împrumutate majoritatea acestor motive şi combinaţii. Atelierul trebuie să fi avut o producţie destul de consistentă cantitativ deoarece folosea mai multe tipare de acelaşi fel, dar calitatea lăsa deseori loc pentru mai bine: tiparele rămân nefinisate, pasta grosieră nu este bine amestecată, arderea este superficială, piesele sunt manevrate neglijent astfel că multe se deformează înaintea procesului de uscare. Cahlele de coronament şi medalioanele erau de asemenea lucrate în tipare şi finisate manual. Aversul are cel mai adesea aspectul ceramicii obişnuite, rar fiind tratat în mod special cu un praf de mica sau cu un strat de angobă sau şlem. Atelierul face parte din categoria celor provinciale, ai căror clienţi se recrutează din medii cu posibilităţi materiale reduse.

La Turea a fost presupusă existenţa unui atelier local care producea ceramică de uz comun, ceramică pentru construcţii (olane) şi cahle pentru sobe[89]; au fost descoperite fragmente de negative precum şi rebuturi smălţuite (pl. 144/B, 145).

În săpăturile de la Cetatea Lita a fost descoperită o mare cantitate de cahle plăci de format pătrat sau dreptunghiular, având faţa vizibilă decorată cu motive diverse. Din punct de vedere tehnic acestea prezintă multe caracteristici comune, şi cu siguranţă ele sunt produsul aceluiaşi atelier: sunt foarte subţiri (fondul este de regulă sub 0,5 cm grosime) dar cu un relief bine conturat (adesea de două ori mai gros decât fondul), pasta din care sunt lucrate este constant degresată cu pietricele, arderea incompletă, iar aversul păstrează fără excepţie urme de şlem galben-cărămiziu (pl. 91/B, 92, 93/A).

Istvan Méri presupune existenţa unui atelier în zona Nădab, în care lucrau meşteri aflaţi în contact permanent cu arta populară[90]

5. Ateliere din Ţara Haţegului

O descoperire întâmplătoare efectuată în raza comunei Densuş[91] a scos la lumină un depozit alcătuit din cahle oală, cahle plăci şi cahle de coronament traforate (în total 21 de exemplare), databil la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul veacului următor (pl. 47, 48/A). Din punct de vedere tehnic cahlele sunt foarte asemănătoare. Ele au fost lucrate din pastă de calitate medie degresată în proporţii variabile cu nisip şi pietricele, arsă oxidant mai mult sau mai puţin complet. Lutul a fost presat în negative de preferinţă cu o pânză cu urzeala deasă, şi apoi uniformizat cu mâna sau cu ajutorul unei spatule din lemn. Pe avers cahlele păstrează invariabil urmele unui strat gros de şlem galben-cărămiziu, de calitate inferioară, parţial

---

87 Benkő, Ughy 1984, p. 26.
88 Marcu, Rusu 2000, p. 219-241.
89 Végh 1977, p. 41.
90 Méri, p. 345-347.
91 Marcu Istrate 2002a, p. 79-84.

exfoliat. Reversul este curat, fără urme de funingine, ceea ce înseamnă că piesele nu au fost întrebuinţate în structura unei sobe. Identitatea tehnică arată fără îndoială faptul că piesele au fost produse în acelaşi atelier, care a funcţionat, după cum ne permit să afirmăm puţinele şi îndepărtatele analogii identificate, la sfârşitul secolului al XV-lea şi/sau în prima parte a veacului următor. Atelierul pare să fi realizat doar produse finite, nu şi negative: piesele au doar o factură generală asemănătoare, imprimată în principal de modul de tratare a aversului, dar tiparele trebuie să fi fost create de meşteri diferiţi, deoarece nu există nici un element de legătură între ele. Deşi nu cunoaştem condiţiile descoperirii, este foarte probabil că aceste piese au fost recuperate din imediata apropiere a atelierului, prezenţa mai multor cahle cu defecte de fabricaţie constituind un argument serios în acest sens.

În Ţara Haţegului au funcţionat dealtfel mai multe ateliere încă de la sfârşitul sec. XV, producţia de cahle devenind mai consistentă din a doua jumătate a sec. XVI şi în veacul următor. La sfârşitul secolului al XV-lea sau la începutul sec. XVI într-un atelier local au fost produse piesele descoperite la Vad[92], oale (1), plăci rectangulare, triunghiulare (14) şi trapezoidale (15), cahle de coronament decupate (17-19) – toate acestea cu motive decorative diverse, în principal animaliere (2-4) şi vegetal-geometrice (6, 8-12), aproape fără excepţie unicate pe teritoriul de care ne ocupăm (pl. 146/B). Aversul cahlelor a fost acoperit cu angobă sau, mai rar, cu un strat de vopsea roşie. Un atelier mai ambiţios producea în acelaşi timp cahla decorată cu cavaler în turnir în varianta cu borduri decorative atestată la Mălăieşti şi Orăştie şi poate acele piese de la Geoagiu-Băi (pl. 86-88) a căror tematică subsumată goticului este evidentă (2, 3, 5, 7-11,16-20, 27, 31-35, 41, 43-46)[93]. Repertoriului acestei zone îi aparţin alte câteva motive şi compoziţii, al căror atelier nu îl putem localiza cu mai multă precizie: cerbul în cadru vegetal (Vad 2, Mălăieşti 1), o pereche antropomorfă extrem de schematizată (Vad 5, Mălăieşti 8, Haţeg 1) şi o cahlă dreptunghiulară cu medalion central din care se dezvoltă spre colţuri o tulpină cu frunze lanceolate, descoperită la Vad (6), Mălăieşti (6) şi Negoiu (3) şi într-o formă complexă, destul de mult apropiată de prototipul gotic al creaţiei, la Geoagiu-Băi (17). Piesele nu sunt totdeauna identice, fiind lucrate cu tipare diferite, dar această observaţie nu este relevantă în sensul stabilirii numărului de ateliere. Tot locală este o cahlă cu medalion concav decorat cu rozetă cu petale puternic reliefate pe care o întâlnim în forme identice la Orăştie (8) şi Geoagiu-Băi (41), dar pentru moment nu este reperată în afara acestei zone. Se produc pe de altă parte şi piese general răspândite în Transilvania acestei perioade: plăcile de forme diferite decorate cu reţele de nervuri (Vad (14), Geoagiu-Băi (7,8), Orăştie), rozetele geometrizate (Geoagiu-Băi 10, Vad 9), diverse combinaţii geometrice şi vegetale aproape nelipsite din fiecare depozit.

Deşi atelierele din această zonă au un caracter provincial (poate cu singura excepţie menţionată mai sus), ceea ce se reflectă în caracteristicile tehnice ale pieselor şi în modalităţile rudimentare de tratare a aversului, trebuie să remarcăm faptul că ele produc toată gama de forme necesare construirii unei sobe, de la simplele cahle oală la sofisticatele piese speciale compuse, decupate sau traforate. Dintre cele din urmă putem enumera cahlele nişă simple sau cu torsade aplicate (Geoagiu-Băi 35, Mălăieşti 5, Orăştie 5), torsadele folosite independent pentru acoperirea rosturilor la Vad (16), coronamente gotice traforate la Negoiu (5), Geoagiu-Băi (34) şi Vad (17-19).

Sintetizând secolele XV-XVI în producţia de cahle haţegană, constatăm că o parte dintre motivele decorative denotă surse de inspiraţie comune, împrumutate sub diferite forme dintr-un repertoriu elevat, specific mediilor urbane şi nobiliare, în vreme ce altele sunt creaţii proprii, majoritatea dealtfel fără nici un ecou în afara Ţării Haţegului.

Activitatea susţinută a olarilor haţegani din secolul al XVI-lea este certificată de faptul că în veacul al XVII-lea aceştia sunt capabili să adopte o formă de organizare modernă, respectiv să constituie o breaslă a cărei tablă se păstrează, cu un statut din 22 de articole[94] - dealtfel singura breaslă românească de olari atestată în Transilvania[95]. Reţinem din statutul menţionat interdicţia de a folosi smalţul, care a fost însă deseori încălcată[96]. Teoretic trebuie să admitem în sec. XVII o creştere a producţiei, dar în mod paradoxal cunoaştem mai puţine materiale din această perioadă, deşi s-au făcut numeroase cercetări arheologice

---

[92] Marcu 1994, p. 157-171.

[93] Acest ultim grup relativ unitar din care fac parte cavaleri, lei, rozete, diverse combinaţii marginale, coronamente gotice complicate trebuie privit însă cu multă precauţie din punctul de vedere al atelierului, deoarece prezenţa lui în această zonă pare pentru moment insolită şi nu este exclus să reprezinte un import.

[94] Goldenberg 1984, p. 150. Bunta, Iosub 1967, p. 199.

[95] Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958, p. 22.

[96] Slătineanu 1958, p. 22-28.

în zonă: lotul cel mai consistent provine de la Geoagiu-Băi (18-23), căruia îi putem adăuga piese de la Orăştie, din cetatea Deva, de la Mălăieşti[97], din depozitele de la Deva şi Hunedoara, în cantităţi destul de puţin semnificative. Majoritatea compoziţiilor sunt acum de tip tapet sau vegetal geometric, stilizate până la abstractizare completă. Dintre procedeele de tratare a aversului între timp s-a generalizat micasarea în proporţii variabile, până la acoperirea întregii suprafeţe cu un strat compact de fulgi de mica; exemplarele smălţuite sunt rare (Geoagiu-Băi).

Atelierul care a aprovizionat mănăstirea Vaca din localitatea Crişan[98], localizat ipotetic în Ţara Haţegului sau oricum într-o zonă imediat apropiată, este activ în acest secol cu o producţie constantă, bazată pe câteva modele ce par să îi aparţină în exclusivitate: un copac al vieţii care ocupă în întregime câmpul plăcilor, într-o concepţie echilibrată (produs în 4 variante (2-5)), o compoziţie tapet cu figuri în formă de inimă alternate cu flori de crin stilizate cu o amplă inscripţie cu caractere chirilice în registrul central, din care reţinem numele meşterului *Ioan* şi anul *1676* (indiciu esenţial pentru stabilirea cronologiei sobelor care au funcţionat în Mănăstire), şi un alt decor tapet cu arce parţial suprapuse având în câmpuri motive geometrice, dintre care unul pare a fi o stilizare umană (9). Dintre piesele speciale putem nominaliza o piesă de coronament decupată pe contur şi ornamentată cu o mască umană (25)[99], o cahlă traforată şi decupată (23), alte câteva fragmente cu decupaje marginale (24, 26-28) (pl. 42/C, 43, 44, 45/A). Piesele de acest fel sunt puţin răspândite în zonă, doar câteva fragmente fiind identificate la Orăştie, Mălăieşti (11) respectiv în depozitele muzeelor din Deva (12), Hunedoara şi Alba Iulia. În restul Transilvaniei aceste modele lipsesc, ceea ce constituie un argument care susţine existenţa un atelier provincial cu piaţă de desfacere limitată.

Dintre ornamentele comune epocii atelierul a preluat în mod special figurile aproximativ romboidale în care se repetă acelaşi element, o rozetă cu patru petale divers interpretate (6, 19), şi arcele suprapuse combinate cu un copac al vieţii miniatural cu ramuri lanceolate (8) – ambele combinaţii prezente şi la Geoagiu-Băi (18a, 21a).

6. Ateliere habane

În sec. XVII cantităţi importante de cahle se presupune că erau produse în atelierele habane de pe domeniul princiar de la Vinţu de Jos[100]. Rezultatele săpăturilor arheologice care au fost întreprinse pe terenul respectiv nu sunt din păcate cunoscute, astfel că tot ceea ce ştim despre aceste ateliere se deduce din analiza materialului ceramic păstrat sau din menţiunile documentare.

Între meşteşugurile practicate de habani olăritul pare să fi ocupat un loc privilegiat, fiind în orice caz cel mai bine cunoscut pe întreg teritoriul pe care aceştia au peregrinat. Ei produceau ceramică de o calitate deosebită din punct de vedere formal şi decorativ[101], ale cărei rădăcini pot fi căutate în sorgintea italiană a primilor olari anabaptişti. Activitatea se desfăşura pe baza unor regulamente stricte care indicau metodele şi procedeele ce trebuiau folosite. Cel mai vechi regulament cunoscut datează din 1584, urmat de altele în 1588, 1612 şi probabil 1641 când în localitatea Dechtitz a avut loc adunarea tuturor conducătorilor olarilor din diverse comunităţi, inclusiv de la Vinţu de Jos[102]. Organizarea atelierelor habane se baza pe diviziunea

---

[97] Menţiuni generale la: Eskenasy, Rusu 1982, p. 71-72, notele 77, 79, 80.

[98] Comentariu mai larg asupra acestui atelier la: Marcu 1992, p. 188-189.

[99] Marcu 1992, fig. 4-5. Marcu, Petrov 1993, p. 102-103.

[100] Habanii sosesc în Transilvania în grupuri mici încă din sec. XVI, iar la începutul veacului următor se înregistrează primele încercări pentru o colonizare amplă din iniţiativa principelui Ştefan Bocskay. Gabriel Bethlen este cel care a reuşit să finalizeze această intenţie, între 1621-1623, grupuri numeroase de habani fiind colonizate pe domeniul principelui de la Vinţu de Jos şi, mai târziu (dar până în 1649) tot pe teritoriul acestuia, peste Mureş, la Vurpăr, respectiv în apropiere de Alba Iulia la Miceşti (acesta din urmă sprijinit puternic de principele Gheorghe Rákóczi I). În paralel cu aceste iniţiative oficiale, mulţi nobili transilvăneni au adus şi folosit pe domeniile lor, pentru nevoile interne, diverşi meşteşugari habani împreună cu familiile lor. Pentru istoria generală a habanilor şi detalii legate de prezenţa lor în Transilvania a se vedea: Bunta 1970. Bunta 1973. Bunta, Katona 1978.

[101] Habanii excelau în toate meşteşugurile pe care le practicau, acesta fiind dealtfel motivul principal pentru care a fost dorită şi încurajată prezenţa lor în Transilvania. La scurtă vreme după instalare s-au înregistrat reacţii din partea breslelor locale, îngrijorate de noua concurenţă care iese pe piaţă cu produse mai bune şi, iniţial, mai ieftine. În secolele XVII-XVIII conscripţiile menţionează frecvent calităţile deosebite ale produselor habane. Bunta 1970, p. 201.

[102] Bunta 1971, p. 223.

muncii, coordonată de un supraveghetor care se îngrijea de respectarea regulamentelor şi veghea asupra calităţii produselor.

Tehnologia folosită de ei nu este cunoscută în amănunt, deoarece era considerată secret profesional[103]. Se pare că materia primă necesară era pregătită cu deosebită atenţie, lutul fiind ţinut la dospit şi semi-preparat timp de câţiva ani. M. Bunta a stabilit că pentru produsele speciale foloseau o pastă de culoare albă (în care procentul de caolin trebuie să fi fost predominant), în vreme ce majoritatea produselor (şi se pare că aproape fără excepţie cahlele[104]) erau lucrate din pastă obişnuită, de culoare cărămizie[105].

Pentru decorarea ceramicii foloseau în primul rând o gamă largă de smalţuri, între care la loc de frunte se află smalţul alb de cositor a cărui răspândire în ţările Europei Centrale li se datorează. Pe lângă acesta întrebuinţau smalţul albastru de cobalt, smalţul galben de antimoniu, smalţul de plumb în diferite culori (dar predominant verde) şi diverse combinaţii ale acestora, deseori realizate prin procedeul marmorării. Ceramica produsă în Transilvania prezintă câteva particularităţi, dintre care cea mai interesantă este folosirea pe scară largă a smalţului de cobalt, acest material fiind mai uşor de procurat decât cositorul. De asemenea se pare că teracotele nesmălţuite reprezentau un procent important din activitatea lor.

În general motivele florale-vegetale caracterizează întreaga ceramică habană a sec. XVII, reprezentările figurale sau arhitectonice fiind extrem de rare; în orice caz acestea apar după 1650-1655 şi sunt specifice mai ales cahlelor. Adesea se foloseşte şi un vas cu flori, cu gât şi corp sferic, aşa-numita "vază italiană". De la începutul sec. XVIII motivele decorative se modifică treptat; apar tot mai frecvent reprezentări figurale (îngeri, păsări, cerbi), semne de breaslă etc. Repertoriul decorativ folosit de habani în Transilvania a fost influenţat considerabil de fondul local, şi în mod deosebit de produsele turceşti care erau frecvente pe piaţă în această perioadă. Repertoriul lor decorativ a fost unul extrem de conservator, în care elementele renascentiste au supravieţuit până la sfârşitul sec. XVII iar unele compoziţii au fost folosite fără modificări pe parcursul unui întreg veac[106].

În contextul diviziunii muncii, producţia de cahle era separată de aceea a ceramicii obişnuite. Multe documente îi menţionează pe habani ca fiind buni specialişti în fabricarea cahlelor şi în construirea sobelor. Din punct de vedere formal produceau toate categoriile necesare realizării sobei, cu excepţia cahlelor oală care nu sunt atestate până în prezent în acest mediu. Calitatea era diferenţiată în funcţie de preferinţele şi posibilităţile comanditarului, producându-se piese nesmălţuite, smălţuite monocrom (mai ales verde) şi policrom. Cele mai preţioase erau desigur plăcile policrome pe fond alb de cositor. Prima informaţie concretă despre ceramica habană din Transilvania este una despre cahle, din 1626, şi se referă la "sobele cu smalţ alb" şi sobe făcute după "felul nemţesc" din cahle decorate cu motive de tip tapet[107]. În 1647 este menţionată "o sobă executată de un olar analogist, lucrată cu smalţ de plumb verde". O serie de piese datate 1679 poartă o variantă a smalţului alb - care, din cauza adăugării unor coloranţi capătă o culoare albăstruie spre gri[108].

Teoretic se consideră că în atelierele de la Vinţu de Jos se produceau cantităţi însemnate de cahle, destinate atât curţii princiare cât şi altor medii sociale – în principal nobiliare dar posibil şi rurale, desfacerea produselor în oraşele săseşti fiind împiedicată prin măsurile protecţioniste impuse de bresle[109]. Habanii erau obligaţi să lucreze în primul rând pentru nevoile principelui (apreciate ca fiind destul de consistente), şi numai după satisfacerea acestora erau liberi să lucreze pentru alţi beneficiari, în special pentru nobili. Produsele lor erau în general mai scumpe decât cele ale meseriaşilor autohtoni[110], şi numai în cazurile în care calitatea era aceeaşi trebuiau să se supună limitaţiilor. Pentru curtea princiară aveau însă obligaţia să

[103] O încercare de descifrare a reţetelor habane la Katona 1975, p. 422.

[104] Gyuricza 1992, p. 30 menţionează câteva fragmente din pastă albă, atribuirea lor habanilor fiind însă ipotetică.

[105] Bunta 1971, p. 226-228.

[106] Bunta 1971, p. 225-226 şi nota 30.

[107] Bunta 1971, p. 223. Cea mai veche piesă cunoscută în Transilvania este un vas datat 1631.

[108] Bunta 1971, p. 229.

[109] Din acest motiv privilegiile lor trebuiau deseori întărite chiar de către Gabriel Bethlen, şi apoi de către urmaşii săi, Gheorghe Rákóczi I şi Mihai Apafi. Dieta din 1631 le-a interzis să participe în calitate de comercianţi la târgurile din oraşele săseşti, dar cu toate acestea este cert că produsele habane au circulat şi în aceste medii. Bunta 1970, p. 213. Bunta 1971, p. 232. Julius Bielz: *Winzer Krüge*, în Korrespondenzblatt der Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 1927, p. 27.

[110] Limitaţiile din aprilie şi octombrie 1627 indică pentru produsele lor preţuri mai ridicate decât pentru produsele locale. Bunta 1971, p. 224.

comercializeze produsele cu jumătate de preţ[111]. După 1630 meşteşugari habani lucrau şi pe domeniile de la Gilău, Gurghiu, Iernut şi Făgăraş, iar o comunitate mai mică la Miceşti[112]. Deşi nu sunt menţionaţi în mod direct, presupunem că printre aceştia se aflau şi olari care satisfăceau, într-o măsură mai mare sau mai mică, necesităţile domeniilor respective.

Cu toate acestea în săpăturile arheologice fragmentele ce pot fi atribuite cu certitudine habanilor sunt destul de rare, şi din acest motiv de fapt nici nu cunoaştem prea multe despre repertoriul lor. Aceste artefacte sunt sporadice chiar în săpăturile din imediata apropiere, cum ar fi Alba Iulia sau castelul Martinuzzi de la Vinţu de Jos, iar materialul rezultat din săpăturile de pe locul atelierelor nu este cunoscut. În orice caz în depozitul muzeului din Cluj-Napoca, unde se presupune că a ajuns acest material, fragmentele habane sunt de asemenea rare. O cantitate mare de "faianţă habană destinată atât unor necesităţi de lux cât şi traiului de fiecare zi" este menţionată ca provenind din săpăturile de la Cetatea Vurpăr, fără să fie publicată până acum[113]. M. Bunta, care este în momentul de faţă principala specialistă în domeniu, atribuie habanilor cahla cu mască umană în medalion octogonal, variate compoziţii tapet cu motivele întregindu-se de pe o placă pe alta, precum şi câteva compoziţii cu vrejuri. Fără nici o îndoială habanii produceau aceste tipuri de piese, dar se pare că nu aveau o exclusivitate în acest sens, aceleaşi motive aflându-se şi în repertoriul atelierelor locale. Cahlele tapet sunt atât de răspândite în sec. XVII încât este imposibil ca ele să fie atribuite numai habanilor: datorită simplităţii motivelor erau reproduse până şi în cele mai neînsemnate ateliere. Desigur aceste observaţii vizează cahlele realizate din pastă obişnuită, în general de calitate medie, şi smălţuite verde sau nesmălţuite. Recunoaştem însă cu uşurinţă paternitatea habană în cazul pieselor lucrate din pastă fină, alb-gălbuie sau alb-roşcată, smălţuite bi- sau policrom. Cele mai răspândite variante prezintă un fond galben, pe care figurile geometrice sunt marcate cu verde. Fondul alb de cositor prezintă aproape fără excepţie nuanţe albastre sau verzi şi este crăpat fin pe toată suprafaţa; după câte am observat pe acest fond unele elemente decorative sunt evidenţiate mai ales cu albastru, alte combinaţii fiind rare.

---

111 Bunta 1970, p. 220

112 Bunta, Katona 1978, p. 321.

113 Săpături executate de Gheorghe Anghel între 1966-1967. Informaţie la: Bunta 1970, p. 212.

IV. TIPOLOGIA FORMELOR

1. Observaţii generale

Soba din cahle este considerată o creaţie a olarilor din spaţiul cultural vorbitor de limbă germană, de unde apoi s-a răspândit spre est, nord şi vest[1]. Despre începuturile sobei din cahle cunoaştem încă prea puţine amănunte; în general se consideră că acestea se situează în zorii evului mediu, fiind una dintre consecinţele "întâlnirii dintre cultura romană şi cea germană"[2]. Modelul a fost probabil împrumutat din arhitectură, unde încă în antichitate se folosesc vase din lut ars la construirea bolţilor, asigurându-se astfel nu numai o reducere considerabilă a greutăţii, dar şi o creştere semnificativă a rezonanţei – de unde şi denumirea atât de des utilizată de "oale de rezonanţă". O lege a regelui longobard Liutprand (713-744) precizează "cu ajutorul oalelor de boltă se realizează sobe." Rosemarie Franz, analizând acest document, ajunge însă la concluzia că este vorba despre sobe (sau mai degrabă cuptoare) în zidăria cărora erau încastrate oale care nu se vedeau în exterior, după exemplul bolţilor. La construirea unui asemenea cuptor (de dimensiuni mai mari decât cele menajere, cum sunt de exemplu cuptoarele olarilor) erau folosite în jur de 250 de oale. Ca formă acestea erau probabil un fel de oale borcan, tipul cel mai simplu de vas comun.

În prima parte a evului mediu sistemul de încălzire a locuinţei era bazat pe cuptorul din piatră şi lut, folosit în egală măsură pentru pregătirea hranei. Odată cu apariţia celei de-a doua camere cuptorul a fost prelungit spre aceasta, iar gura de foc şi coşul au rămas încă în exterior, în bucătărie sau într-o încăpere de dimensiuni mici special destinată activităţii de alimentare[3]. Rezultă astfel soba zidită din piatră şi spoită cu lut, în formă de jumătate de butoi aşezat pe un soclu pătrat, sau în formă de semicilindru. Apariţia ei a marcat desigur o etapă esenţială în evoluţia locuinţei, deoarece s-a asigurat astfel o încăpere protejată de fum sau cenuşă, special încălzită pentru confortul celor care o locuiesc. R. Franz consideră că acest moment "constituie o premisă pentru perfecţionarea tipului de casă vechi german, a cărui caracteristică este camera încălzită"[4].

Se presupune că pentru structura unor astfel de sobe la un moment dat au început să fie folosite oale, iniţial complet înglobate în zidărie; următoarea treaptă a constituit-o scoaterea acestora în relief din suprafaţa construită, montate cu deschiderea spre exterior (sobe concave) sau spre interior (sobe convexe), şi desigur nu trebuie să excludem nici o combinaţie între cele două. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate spune însă când a avut loc această tranziţie, şi nici cum vor fi arătat primele sobe în compoziţia cărora au intrat cahle. Cele mai vechi imagini despre o sobă de acest tip datează din prima parte a secolului al XIV-lea şi provin din regiunea Alpilor; formele pe care le prezintă se deosebesc de sobele din piatra şi lut doar prin faptul că în corpul lor sunt încastrate oale, marcate pe desen prin puncte de dimensiuni diferite. Având în vedere datarea, acestea trebuie să reprezinte însă o treaptă evoluată, lipsind astfel verigile de legătură pentru o perioadă destul de lungă[5].

Analizând o cantitate importantă de material, R. Franz a fost prima care a stabilit o evoluţie a cahlelor, conturând o schemă care este în totalitate valabilă şi astăzi. La baza tuturor tipurilor pe care le întâlnim pe parcursul evului mediu stau trei forme: concave, convexe, şi nişe; toate sunt lucrate la roata olarului, dar primele două se folosesc ca atare, pe când nişele presupun o intervenţie de secţionare a unui cilindru în diferite grade.

---

[1] Franz 1969, p. 7.

[2] Franz 1969, p. 14.

[3] Benkő, Ughy 1984. Sabján f.a., Sabján 1988.

[4] Franz 1969, p. 14.

[5] Franz 1969, p. 17-24.

Forma concavă de bază este un vas cu deschidere circulară şi corp oval alungit; din aceasta se dezvoltă în prima serie piese care modifică doar deschiderea, care devine triunghiulară, rectangulară, lobată etc. Cahla concavă cu deschidere rectangulară va cunoaşte cea mai lungă evoluţie, din ea formându-se mai întâi cahla oală cu fundul plat care stă la baza multor forme traforate şi concave, şi va conduce în final la cahla placă cu picior scurt lamelar[6].

Forma convexă de bază este de fapt tot un vas, având corpul de forma unui picior de ciupercă şi partea vizibilă circulară; de aici s-au format toate cahlele cu faţă plină, într-o primă etapă păstrându-se corpul specific care apoi s-a diminuat ajungând la dimensiuni din ce în ce mai reduse şi căpătând forma rectangulară a piciorului scurt care nu mai este însă lucrat împreună cu placa, ci separat[7].

Din cahlele nişă s-au dezvoltat în special formele dreptunghiulare şi triunghiulare destinate coronamentului, iar, prin ataşarea unui trafor, şi forme de câmp: în final acestea au condus la plăcile dreptunghiulare[8].

Dacă din punct de vedere formal etapele acestei evoluţii sunt destul de clare, nu la fel stau lucrurile şi din punct de vedere cronologic. Apariţia cahlelor plăci cu faţă plină, care au devenit forma uzuală cu cea mai mare răspândire, nu poate fi plasată în timp cu prea mare certitudine; cele mai vechi plăci cunoscute datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, şi în general se consideră că tranziţia de la formele concave la cele pline s-a încheiat cândva în veacul al XV-lea, după care plăcile se generalizează; în paralel cu acestea au continuat să fie folosite însă şi formele concave până târziu în veacul al XVII-lea, probabil în principal pentru asigurarea structurii de bază a sobei. În spaţiu acest proces trebuie să se fi dezvoltat în paralel în toate marile centre de producţie din Europa.

Concomitent cu apariţia formelor decorate, funcţiunea esenţială – aceea de a încălzi spaţiul locuibil, făcându-l astfel suportabil pe timpul anotimpurilor reci, sau chiar confortabil –, a fost dublată şi de un important rol decorativ: în întreg evul mediu soba a constituit una dintre cele mai semnificative piese de mobilare a interiorului, cu valenţe artistice pe măsura mediului căruia îi aparţinea.

Evoluţia schiţată mai sus surprinde apariţia principalelor forme de cahle, într-o arie destul de restrânsă. Procesul nu a fost însă unul liniar, ci presupune apariţia multor forme de tranziţie, cu mari decalaje cronologice de la o zonă la alta sau chiar de la un centru de producţie la altul. Deja din secolul al XV-lea, dar mai ales în veacurile următoare, această diversitate este evidentă, diferenţele regionale fiind deseori surprinzătoare chiar şi la acest nivel, pentru a deveni copleşitoare la capitolul ornamenticii. În acest context, orice demers tipologic presupune numeroase riscuri, ceea ce dealtfel justifică şi faptul că încercările de clasificare pe arii mai largi sunt destul de puţine.

În diferite lucrări de specialitate din ţara noastră s-au făcut mai multe tentative de acest fel, în general cu ocazia prelucrării unor loturi consistente de materiale, care se cereau organizate pentru coerenţa expunerii. Prima încercare se înregistrează încă din 1966, când Mărioara Nicorescu[9] a stabilit, în analiza materialului de la Suceava, trei grupe de cahle: oale, oale cu decor aplicat pe deschidere şi cahle plăci cu picior tronconic. Această clasificare a fost preluată apoi şi de alţi autori, fiind folosită de pildă pentru gruparea cahlelor descoperite pe teritoriul oraşului Iaşi[10], cu unele modificări de terminologie.

Analiza numeroaselor cahle şi fragmente de cahle descoperite în Casa Domniei de la Suceava şi reconstituirea sobei căreia acestea i-au aparţinut – un adevărat monument gotic de la sfârşitul secolului al XV-lea -, s-a făcut pe baza unei tipologii care îmbină criteriile constructive cu cele formale şi decorative[11]. Piesele au fost grupate în 10 categorii, cu subcategorii, tipuri şi variante ale acestora din urmă. Categoriile sunt următoarele: I – cahle de soclu; II – cahle pătrate cu faţă plină şi decor în relief, picior tronconic; III – cahle de ancadrament; IV – cahle dreptunghiulare cu faţă plină şi decor în relief, picior semicilindric; V – cahle dreptunghiulare cu faţă traforată şi picior semicilindric; VI – cahle pătrate cu faţă traforată; VII – fiale; VIII – plăci crenelate; IX – cahle tubulare în formă de turnuri; X – figurine. În cadrul categoriilor sunt divizate tipuri în funcţie de formă, şi variante în funcţie de decor. Tipologia propusă de Radu Popa şi

---

[6] Franz 1969, fig. 12a. Aceeaşi interpretare la: Ose 1996, fig. 9.

[7] Franz 1969, fig. 12b.

[8] Franz 1969, p. 31-37, fig. 13.

[9] Nicorescu 1966, p. 324-326.

[10] Andronic, Neamţu, Dinu, 1967, p. 236-253.

[11] Popa, Mărgineanu-Cârstoiu 1979, p. 44-97.

Monica Mărgineanu Cârstoiu în 1979 a fost realizată pentru un singur complex, cu un număr determinat de componente, ceea ce face ca schema propusă să fie relativ simplă şi imposibil de aplicat pentru alte perioade istorice, cum ar fi secolele XVI-XVII.

O tipologie complexă a fost propusă de autorii săpăturilor realizate în vatra oraşului medieval Baia în anii 1967-1976. S-au stabilit două grupe (cahle cu faţa deschisă şi olanul închis, respectiv cahle cu faţa plină şi olanul deschis), iar în cadrul acestora categorii, determinate de forma vizibilă a cahlelor – cu excepţia ultimei categorii care aparţine cahlelor nişă. Categoriile sunt subîmpărţite în tipuri pe criterii determinate de forma generală a cahlei şi dimensiuni, tipurile în variante decorative, iar variantele în subvariante care detaliază forma vizibilă a pieselor din aceeaşi variantă decorativă. Deşi aparent stufoasă, această tipologie are o logică bine argumentată, care a luat în consideraţie toate detaliile posibile. Şi în acest caz însă lotul de materiale a fost limitat, atât din punct de vedere formal cât şi decorativ.

Paraschiva Victoria Batariuc[12] a propus o clasificare pentru cahlele din Moldova medievală bazată în principal pe criterii formale. Autoarea a stabilit 18 tipuri, cu numeroase subtipuri şi variante, după cum urmează: I – cahle pahar cu deschiderea circulară şi picior tronconic (2 variante); II – cahle oală cu deschiderea rectangulară şi picior tronconic (2 subtipuri, 5 variante); III – cahle oală cu deschiderea pătrată şi picior cilindric; IV – cahle oală cu deschiderea lobată şi picior tronconic (2 subtipuri); V – cahle castron cu deschiderea rectangulară şi picior tronconic scurt (2 subtipuri, 5 variante); VI – cahle nişă (2 subtipuri); VII – cahle triunghiulare (4 subtipuri, 4 variante); VIII – cahle cu faţa pătrată (3 subtipuri, 4 variante); IX – cahle dreptunghiulare (4 subtipuri, 6 variante); X – cahle de colţ (2 subtipuri, 7 variante); XI – cahle convexe (4 subtipuri); XII – cahle de soclu cu toruri şi cavete (2 subtipuri); XIII – cahle ancadrament (3 subtipuri, 3 variante); XIV – cahle cui (2 subtipuri); XV – cahle de coronament (3 subtipuri, 3 variante); XVI – cahle turn (3 subtipuri, 4 variante); XVII – cahle fială (3 subtipuri); XVIII – cahle de coronament în formă de păsări.

Vom observa mai întâi că termeni precum "oala ... cu picior tronconic (semicilindric)" sau "castron cu picior tronconic" sunt improprii, deoarece piciorul reprezintă în fapt corpul oalei, deci cahla. Cahlele convexe formează un singur tip (XI), indiferent dacă au sau nu picior şi indiferent de forma acestuia, toate variaţiile formând subtipuri. Cahlele concave în schimb, sunt împărţite în nu mai puţin de şase tipuri (I-V, VII) luându-se în consideraţie atât forma generală (aşa numitul picior) cât şi forma exterioară vizibilă. Cahlele oală rectangulare sunt împărţite în tipuri în funcţie de forma corpului (tronconic şi cilindric), dar cele triunghiulare sunt încadrate într-un singur tip, forma exterioară formând subtipuri. Castroanele cu deschidere rectangulară formează un tip (V), dar cele cu deschidere triunghiulară au rămas de asemenea un subtip la tipul VII. În sfârşit, tipurile XVI, XVII şi XVIII pot fi considerate subtipuri la tipul XV, în care pot fi incluse şi unele cahle pentru cornişă.

2. Criterii pentru o propunere de tipologie

Diversitatea deosebită a cahlelor face dificilă o abordare tipologică, o clasificare exhaustivă fiind imposibilă datorită numărului mare de forme şi infinităţii motivelor decorative. O tipologie trebuie să ia în calcul principalele elemente care definesc cahla, ţinând cont în primul rând de faptul că ea nu are o existenţă de sine stătătoare, fiind de fapt o parte dintr-un întreg. Pentru descrierea corectă a unei cahle am considerat esenţiale următoarele trei aspecte: forma generală a piesei, forma care rămâne vizibilă după asamblarea sobei şi sistemul de fixare în corpul sobei (forma invizibilă). Alături de acestea, prezenţa sau absenţa decorului şi tehnica în care este realizat acesta reprezintă o caracteristică importantă. Combinaţiile dintre aceste criterii ar trebui să fie suficiente pentru a descrie aproape orice fel de cahlă – cu unele suprapuneri şi compromisuri pe care trebuie să ni le asumăm.

Cahlele sunt puse în operă prin intermediul corpului propriu (dacă acesta este suficient de dezvoltat pentru a o permite) sau cu ajutorul unei componente special proiectată în acest sens. Indiferent de situaţie, principalele forme pe care le putem întâlni sunt următoarele: tronconică, bitronconică, cilindrică, semicilindrică, triunghiulară şi lamelară.

Forma vizibilă a cahlelor după asamblare depinde în mare măsură de forma sobei. Primele cahle folosite, concave sau convexe, cu formă circulară, se încastrează în sobă la distanţă una de cealaltă, dar

[12] Batariuc 1999, p. 81-98.

destul de repede îşi fac apariţia forme lobate, triunghiulare, rectangulare, hexagonale sau forme mai sofisticate, cu partea superioară decupată sau modelată independent. După cum s-a mai spus, în aceeaşi direcţie evoluează şi cahlele nişă, iar cahlele cu faţa plină (plăci) odată consacrate se răspândesc şi ele în numeroase variante. Perioada de maximă înflorire a repertoriului formal este secolul al XV-lea, în special a doua lui jumătate, când arhitectura sobei gotice se află în deplină maturitate. Problemele de montare pentru aceste piese impun apariţia unor elemente intermediare cum sunt cuiele din ceramică, torsade care ascund zonele de contact, plăci de forme şi dimensiuni mai puţin obişnuite pentru a compensa golurile etc.

Din veacul al XVI-lea asistăm la un proces de simplificare prin impunerea plăcii pătrate şi dreptunghiulare, care prezintă cel puţin două avantaje: este mai uşor de produs (şi reprodus) iar unghiurile sale drepte permit asamblarea rapidă a sobei. În mod firesc acest proces este rezultatul tendinţelor de standardizare a producţiei, capabile să satisfacă o cerere mult crescută pentru astfel de produse. Totuşi chiar şi în sec. XVII pentru sobele din medii pretenţioase se folosesc piese de forme variate şi coronamente spectaculoase.

În ansamblu principalele forme care rămân vizibile în structura unei sobe sunt: circulară, lobată (2, 3 sau 4 lobi), triunghiulară, rectangulară (pătrată, dreptunghiulară), trapezoidală, hexagonală, octogonală, friză şi blazon.

Sistemul de fixare în corpul sobei poate fi reprezentat de corpul propriu-zis al cahlei sau de o componentă care este lucrată special în acest scop şi ataşată în stare crudă. Oalele de diferite forme, piesele convexe cu picior pronunţat, precum şi nişele, erau fixate ca atare în sobă, prin intermediul structurii proprii. Atunci când descriem "piciorul", olanul sau gâtul acestor categorii de cahle, descriem de fapt forma lor. Majoritatea cahlelor fac parte însă din grupa a doua, care presupune o componentă special concepută pentru a permite asamblarea unităţilor şi construirea sobei. În secolele XIV-XV aceste componente sunt reprezentate de fapt de formele primare: oale (în general tronconice), piciorul de ciupercă al cahlelor convexe, cilindri simpli sau secţionaţi după acelaşi procedeu ca nişele. Pe măsură ce soba se perfecţionează, dimensiunile sistemului de fixare se reduc, astfel că deja în sec. XV acesta se rezumă la un picior lamelar cu o înălţime de 5-10 cm (cu o medie care înclină spre limita inferioară) aplicat perimetral, deci cu o deschidere spre sobă foarte apropiată de dimensiunile vizibile ale cahlei. Uneori acest picior poate fi destul de scund, măsurând doar 1-2 cm. La piesele destinate registrelor de trecere sau de încheiere, acest picior are dimensiuni diferite şi poate fi dispus selectiv pe 2 sau 3 dintre laturi, iar la cahlele care nu se află în contact direct cu focul, în speţă la piesele traforate şi decupate pentru registre de încheiere, se reduce la o talpă care în plan poate avea o formă rectangulară sau uşor semicirculară.

Această evoluţie nu este desigur liniară, alături de piciorul lamelar formele arhaice menţinându-se vreme îndelungată. Astfel piciorul semicircular închis spre sobă este categoric preferat pentru cahlele traforate, şi încă este folosit în sec. XVII. Un picior dezvoltat de formă triunghiulară, derivat din formele convexe de bază, este păstrat până târziu, în acelaşi veac XVII, de cahlele decupate perimetral în formă de blazon sau medalion.

O soluţie aproape complet ignorată în literatura de specialitate constă în arderea separată a sistemului de fixare, care este asamblat cu partea vizibilă a cahlei numai în momentul construirii sobei. Încă din sec. XV numeroase cahle au forma unor plăci simple, aparent fără nici o posibilitate de fixare în corpul sobei – de unde s-a născut dealtfel şi teoria că erau folosite pentru decorul parietal. La o cercetare mai atentă s-a constat însă că multe dintre acestea prezintă urme consistente de funingine pe revers, dar depărtate de margini, ceea ce arată că parţial se aflau în contact direct cu focul. Aceste urme respectă în general forma plăcilor, dar adesea sunt şi circulare. Din toate aceste observaţii putem deduce existenţa unui picior separat, de dimensiuni suficient de mari ca să îi permită o existenţă independentă, lucrat foarte probabil la roată sub forma unui vas fără fund, cu deschidere simplă circulară sau modelată în alte figuri geometrice. Reconstituirea unor astfel de forme nu este posibilă decât în rarele situaţii în care se poate cerceta integral o sobă prăbuşită, păstrată ca un complex închis.

În general, picioarele sunt asamblate însă în faza uscării ceramicii, şi arse împreună, ceea ce asigură o aderenţă relativă: adesea ele se desprind complet, şi pe reversul cahlelor nu mai putem observa decât o amprentă nu totdeauna semnificativă. Picioarele de dimensiuni mari se conservă greu, ele ajungând la noi mai totdeauna în stare fragmentară, ceea ce face imposibilă orice apreciere privind dimensiunile sau

forma generală. Aceste aspecte explică de ce pentru multe din cahlele şi fragmentele de cahle descoperite în săpături sistemul de fixare rămâne neprecizat.

Pe un plan secund este interesant să urmărim alte câteva elemente, precum: tehnica de fabricaţie, locul ocupat în corpul sobei, modul de tratare a suprafeţelor vizibile şi ornamentica.

1. Tehnica de fabricaţie, în funcţie de care deosebim:
1. Cahle lucrate la roată, forma finală fiind în general rezultatul unei intervenţii manuale
2. Cahle lucrate în negative.
3. Cahle lucrate în negative şi definitivate prin intervenţii manuale precum traforarea sau decuparea.
4. Cahle alcătuite din două componente, una lucrată în negativ, cealaltă la roată.

2. Modul de tratare a suprafeţelor vizibile. În general, ca orice altă ceramică, şi cea destinată sobelor poate fi simplă sau smălţuită; ca variante intermediare, doar parţial specifice, întâlnim piese cu suprafaţa vizibilă acoperită cu praf de mică, şlem sau angobă, şi destul de des vopsită sau pur şi simplu văruită. Descoperirea aceluiaşi tip de cahlă, în acelaşi context, cu aversul tratat în moduri diferite, demonstrează faptul că acest aspect nu constituie decât un criteriu estetic.

3. Ornamentica. Cahlele au evoluat în decursul timpului de la formele concave simple la piese cu decor variat şi pretenţios, profund ancorat în curentele artistice ale fiecărei epoci, în realităţile sociale şi mentalităţi. Dacă începând din secolul al XV-lea formele se stabilizează, motivele decorative continuă să se diversifice, ele având în timp o semnificaţie mult mai mare decât forma pe care sunt aplicate. O clasificare bazată pe acest criteriu ar conduce practic la o infinitate de variante.

4. Locul ocupat de piesă în structura sobei este un criteriu destul de vehiculat, prezent în aproape orice tipologie pe care o cunoaştem. Soba clasică presupune câteva registre bine determinate (fig. 2):
- postament, realizat din materiale de construcţie obişnuite, piatră şi (sau) cărămidă, legate cu mortar sau lut. Deseori acest postament este înlocuit cu picioare din piatră sau fier.
- soclu, ce poate fi realizat atât din cărămidă sau piatră, cât şi din cahle cu o profilatură specială sau cu aversul în planuri diferite.
- camera de ardere.
- registru intermediar între camere.
- camera de încălzire.
- cornişa.
- coronamentul.

Luând însă în consideraţie această schemă, constatăm uşor că, având în faţă nu soba ci un material fragmentar, este aproape imposibil să operăm cu o astfel de clasificare, deoarece formele nu sunt decât parţial specifice. Singurul tip de piese care pot fi recunoscute fără ezitări sunt cele de coronament, pentru perioada în care se preferă forme decupate, lipsite de sistem de fixare sau cel mult prevăzute cu o talpă semicirculară. Ele nu puteau fi în contact cu focul, şi singurul amplasament posibil rămâne partea superioară a sobei sau eventual zona de tranziţie între cele două camere, dacă arhitectura sobei o permite.

Cahlele folosite pentru soclu şi cornişă sunt compuse în general din toruri şi cavete, profilatura lor fiind identică, şi doar poziţia de montare diferită. Ele sunt uşor de recunoscut în aceste forme standardizate în secolele XVI-XVII, dar în ambele situaţii pot fi folosite însă şi plăci simple, eventual mai înguste şi aşezate pe lăţime sau cu faţa vizibilă în două planuri uşor diferenţiate. În ceea ce priveşte cele doua camere, se înţelege că niciodată nu vom putea spune cu precizie dacă o cahlă a aparţinut uneia sau celeilalte.

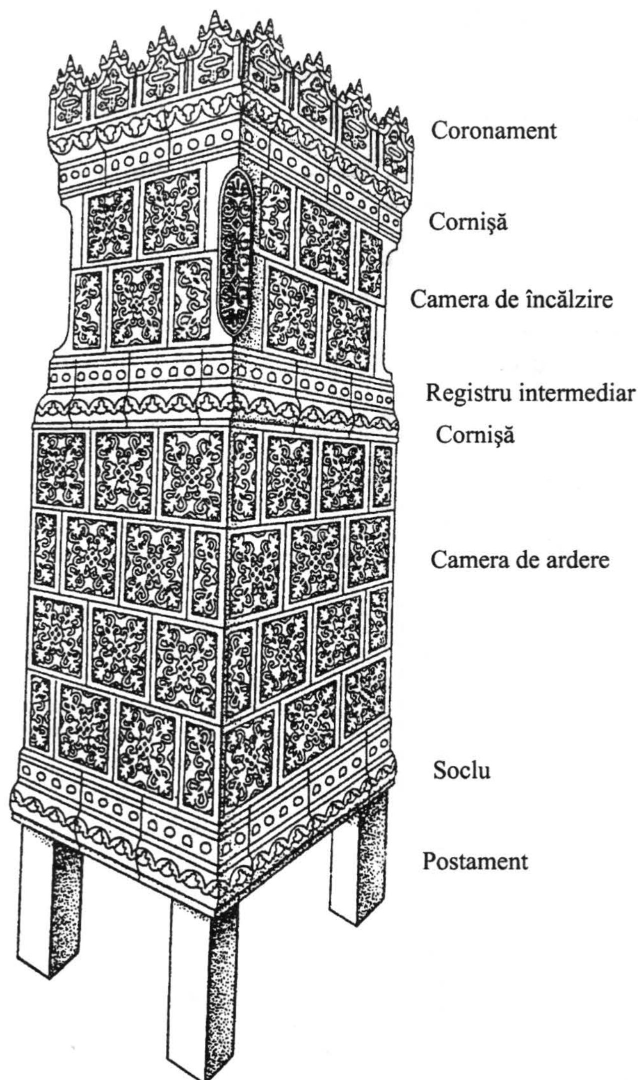

Fig. 2. Structura sobei (după: Ose Ieva).

3. Tipologie

Tipologia pe care o propunem în continuare descrie următoarele caracteristici ale pieselor:

1. Forma generală, în funcţie de care se decelează 7 categorii notate cu majuscule şi 8 tipuri notate cu minuscule.
2. Forma vizibilă, din care rezultă 11 variante.

Drept criterii separate de evaluare am luat în consideraţie:

3. Corpul pieselor sau sistemul de fixare, din care rezultă 9 variante.
4. Decorul, din care au rezultat 6 variante.

Categoriile, tipurile şi variantele sunt sintetizate în tabelul de mai jos.

CAT.	FORMA GENERALĂ	FORMA VIZIBILĂ	CORPUL/SISTEMUL DE FIXARE	DECOR
A.	Concavă a. Oale b. Castroane c. Nişe d. Cahle plăci cu medalion concav e. Cahle plăci cu câmpul central concav	1. Circulară 2. Lobată 3. Triunghiulară 4. Rectangulară 5. Trapezoidală 6. Hexagonală 7. Octogonală 8. Friză 9. Blazon 10. Bulb de ceapă 11. Diverse	1. Bitronconic 2. Picior de ciupercă 3. Tronconic 4. Semicilindric 5. Cilindric 6. Tubular 7. Scurt lamelar 8. Talpă semicirculară 9. Diverse	1. Reliefat 2. Pictat 3. Traforat 4. Incizat 5. Ştampilat 6. Diverse
B	Convexă			
C.	Traforată			
D.	Placă (cu faţa vizibilă în acelaşi plan)			
E.	Piese speciale a. Pentru soclu şi /sau cornişă. b. Pentru coronament cu partea superioară decupată. c. Pentru colţ			
F.	Corpuri decorative			
G.	Diverse			

Combinaţiile dintre aceste 4 criterii ar trebui să fie suficiente pentru a caracteriza cele mai importante forme întrebuinţate în construirea sobelor medievale, aşa cum vom încerca să demonstrăm în capitolul următor.

V. REPARTIŢIA CRONOLOGICĂ ŞI GEOGRAFICĂ A FORMELOR PRINCIPALE

1. CATEGORIA A: CAHLE CONCAVE

A.a. Cahle oală

Cahlele oală constituie într-un fel piesa de rezistenţă a sobelor medievale, în structura cărora sunt prezente neîntrerupt de la primele încercări până în zorii secolului al XVIII-lea. După cum s-a mai spus, primele sobe erau realizate exclusiv din oale, înglobate în număr variabil în pereţii din lut; începând deja din a doua jumătate a secolului al XIV-lea formele se diversifică, dar indiferent de evoluţia acestora oalele vor continua să fie folosite atât independent cât şi ca elemente structurale. (Fig. 3, 4).

Cahlele lucrate la roată sub forma unor vase se caracterizează printr-o extrem de mare varietate a formelor, secţiunilor şi deschiderilor, şi din acest motiv clasificarea pe care o propunem a fost obligată să opereze cu generalizări destul de importante. În literatura noastră de specialitate aceste piese sunt numite în majoritatea situaţiilor oale, mai rar folosindu-se denumirea de castron, fără să se fi impus până în prezent anume reguli de separare a pieselor. O distincţie de acest gen este însă reală şi, în măsura în care materialul o permite, necesară, având nu numai conotaţii tipologice dar şi cronologice. În linii mari se poate constata că termenul de oală este aplicabil în special pentru secolele XIV-XV, când raportul dintre înălţime şi deschidere este net în favoarea celei dintâi. Începând din secolul al XVI-lea formele devin mult mai scunde, soluţie încurajată şi de generalizarea deschiderii rectangulare, astfel că folosirea denumirii de castron ar putea fi justificată, reflectând mai bine caracteristicile acestor piese[1].

Cu toate acestea în lucrarea de faţă nu am operat o astfel de distincţie, în primul rând datorită faptului că materialul de care dispunem se păstrează în principal sub formă de fragmente, din care este imposibil să putem descrie forma generală a vasului astfel încât să avem o idee despre proporţiile sale. O clasificare mai detaliată îşi poate avea locul într-un capitol de istorie a ceramicii, unde, prin comparaţie cu formele ceramicii de uz comun, nu este exclusă posibilitatea stabilirii unei evoluţii care să poată fi ancorată cronologic mai bine decât o facem aici. Pentru moment am păstrat aşadar tradiţia din literatura de specialitate, rezervând termenul de castron pentru vasele foarte scunde, asemănătoare unor farfurii (categoria A.b.).

A.a.1. Cahle oală cu deschiderea circulară. Corpul: bitronconic (1). Decor: fără.

Până în prezent cele mai vechi piese provin de la Sighişoara (1.1.), din săpăturile de la casa Vlad Dracul; ele sunt totodată cele mai vechi cahle din Transilvania, bine datate pe baza contextului stratigrafic în a doua jumătate a secolului al XIII-lea; formele sunt evident acelea ale unor vase obişnuite, iar identificarea drept cahle s-a făcut pe baza urmelor de lut ars şi funingine păstrate pe exterior. Ele erau îngropate pe jumătate în peretele de lut al sobei, încadrându-se astfel în seria celor mai primitive cahle cunoscute în Europa.

Piese aproape identice au fost descoperite la Sibiu, în săpăturile de la Primăria Veche (4.1.) , datată în sec. XIV, respectiv la Biserica minoriţilor (2.1.)[2]. Din aceeaşi perioadă sunt amintite la Lăzarea (1.1.) "oale borcan", a căror formă e posibil să se încadreze în aceeaşi categorie[3]; din păcate nu s-au făcut reîntregiri, ci

---

[1] În literatura germană o astfel de distincţie este curentă (Topfkachel şi Schüsselkachel), dar în cea maghiară terminologia este confuză, termenul "ochi de cahlă" fiind aplicat tuturor formelor concave. Franz 1969, passim. Încercarea de a folosi această ultimă denumire pentru cahlele din Transilvania, rezultată din traducerea directă a terminologiei maghiare, nu pare a fi o soluţie prea inspirată: Hurezan, Szatmári 1998, passim.

[2] Beşliu 1991, p. 81, pl. IX/g.

[3] Munteanu 1984, p. 263-264, fig.8/15-16.

cunoaştem doar două profile, unul cu marginea îngroşată simplă, altul cu marginea îngroşată şi uşor albiată. O altă piesă pe care o încadrăm aici se află în depozitul muzeului din Cluj-Napoca (12.4.) (pl. 31), datată în secolele XIV-XV; evazarea ei este destul de mică, fiind astfel foarte apropiată de tipul paharelor. Profilul, ca şi urmele de arsură, indică faptul că piesa era înglobată în corpul de lut al sobei aproximativ până la jumătatea înălţimii.

Din punct de vedere formal aceluiaşi tip îi aparţin o serie de piese descoperite la Oradea (4.58.-4.62.) (pl. 104), care ar putea fi datate în secolul al XVI-lea[4].

A.a.1. Cahle oală cu deschiderea circulară. Corpul: tronconic (3). Decor: fără.

Oala cu corpul tronconic constituie categoria cea mai răspândită în perioada de care ne ocupăm, dar materialul pe care îl cunoaştem este prea puţin şi concentrat în partea a doua a intervalului, astfel încât nu este posibil să urmărim o evoluţie mai detaliată. Am încadrat aici vasele a căror formă generală poate fi caracterizată drept tronconică, fără să le clasificăm altfel decât după deschidere şi decor, deşi trebuie să recunoaştem că o analiză amănunţită a pofilelor ar conduce la numeroase variante şi subvariante. Forma tronconică a fost preluată din repertoriul ceramicii comune, sub forma vasului cu deschidere circulară, fiind pe parcurs adaptată şi îmbunătăţită; din punct de vedere tehnic mai ales, un oarecare rol trebuie să fi jucat în aceasta geneză şi cănile cu gura trilobată şi cioc.

Cele mai vechi piese pe care le cunoaştem au fost descoperite în complexul de la Cuhea (2) (pl. 45/B), din prima jumătate a secolului al XIV-lea[5]; dimensiunile reconstituite indică un diametru maxim de 12 cm, înălţime de 20-25 cm, cu pereţi foarte subţiri (0,3-0,5 cm). Toate fragmentele prezintă coaste atât la interior cât şi la exterior, iar marginea este îngroşată şi teşită spre interior. Acestea sunt totodată şi primele cahle smălţuite din Transilvania, pe câteva fragmente de margini fiind vizibile urme de smalţ verzui, cu care era acoperit însă doar interiorul.

Piese asemănătoare au fost descoperite în zona Aradului, la Bodrog[6] (2, 3, 4) (pl. 12/A) şi Şimand (1); ele au înălţimi cuprinse între 14,7 şi 17, 5 cm, diametrul fundului între 5,4 şi 6,3 cm, iar diametrul deschiderii între 10,8 şi 12 cm. Un alt fragment se află la Arad (1). Toate aceste piese au secţiuni simple, cu excepţia unui singur exemplar la care se remarcă fundul uşor lăţit în exterior, ca un fel de talpă. Cahlele au fost datate în secolele XV-XVI, dar ele aparţin cel mai probabil sec. XV, dacă nu cumva chiar veacului anterior. O piesă asemănătoare, cu o uşoară arcuire a secţiunii, se află şi la Lugoj (1) (pl. 93/C).

În depozitul muzeului din Hunedoara (2.1.) se află câteva piese, de dimensiuni mai mici însă decât cele de la Cuhea (înălţime13-14 cm, diametrul deschiderii 12 cm, diametrul fundului 7-8 cm), cu fundul extrem de subţire şi marginea îngroşată, datate în sec. XV[7]. În aceeaşi grupă putem include câteva cahle de la Cristuru Secuiesc (7.1., 8.1.). (Fig. 3).

A.a.1. Cahle oală cu deschiderea circulară. Corpul: cilindric (5). Decor: fără; 2.

Fragmente din oale cu corpul cilindric, de dimensiuni mici (numite adesea în literatură pahare), sunt menţionate la Deva (1) (înălţime 8,5 cm, diametrul deschiderii 10,8 cm)[8]. O piesă de la Cuvin (1) (pl. 46/A) are la bază o formă cilindrică dar marginea este trasă brusc în afară şi lăţită (înălţime 6,5 cm, diametrul deschiderii 11,8 cm). Toate aceste cahle pot fi datate în secolele XV-XVI.

---

[4] Rusu şi colab., 2002, p. 129-130. Oalele au deschiderea circulară, marginea mult lăţită şi o formă exterioară destul de complicată, alcătuită în principal din 2 segmente separate printr-o nervură puternic reliefată sau printr-un fel de umăr rotunjit - ceea ce le face să semene cu un bulb de ceapă (4.58.-4.62.). S-au reconstituit 5 variante, 3 nesmălţuite, 1 smălţuită în interior verde (4.58.) şi alta cu smalţ neprecizat (4.59.), probabil galben. Dealtfel în comentariul asupra cahlelor se afirmă că smalţul cel mai frecvent este galben brun, "mai rar în verde sau nuanţe intermediare" (p. 129). Piesele sunt datate în sec. XVII şi sunt o prezenţă insolită între componentele sobelor din Transilvania, unde în general formele vizibile circulare sunt rare, iar vasele de acest fel îşi încheie existenţa în secolul al XVI-lea. În orice caz teoria după care acestea reprezintă "componentele de sobă cele mai populare ale perioadei (sec. XVII, n.n.)" nu poate fi susţinută, analogiile invocate de autori fiind îndepărtate ca formă sau aparţinând unor epoci diferite.

[5] Popa 1973, p. 674, fig. 2/a-e.

[6] Aceste cahle prezintă urme consistente de arsură în jumătatea inferioară, ceea ce sugerează cu aproximaţie şi grosimea peretelui sobei, în care trebuie să fi fost încastrată cea mai mare parte a jumătăţii lor inferioare.

[7] Marcu, Petrov 1993, p. 95.

[8] Marcu, Petrov 1993, p. 95.

A.a.1. Cahle oală cu deschiderea circulară. Corpul: în formă de cupă (9). Decor: fără.

Forma generală a acestor vase este aceea a unei cupe cu picior cilindric scurt şi corp quasi-globular, marginea evazată cu buza lăţită şi canelată. O cahlă de la Nădab (3) este datată în prima jumătate a sec. XVI, şi relativ contemporane trebuie să fie alte două piese de la Mălăieşti[9] (2) (pl. 189/C) şi Şiria (1)[10] (pl. 139/A). (Fig. 3).

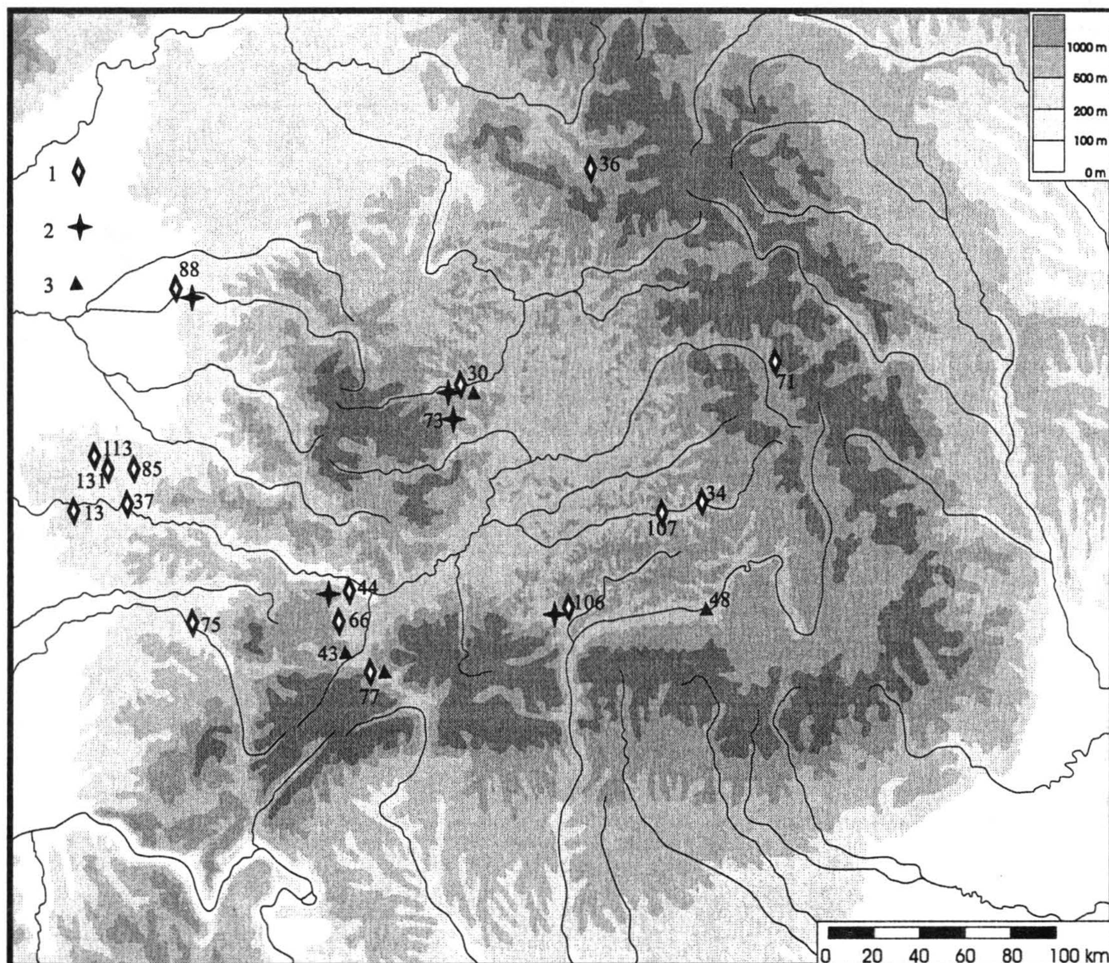

Fig. 3. Răspândirea cahlelor concave: 1.: tipul A.a.1. 2.: tipul A.a.2. 3.: tipul A.a.3.

A.a.2. Cahle oală cu deschiderea lobată. Corpul: bitronconic (1). Decor: fără.

Singurele fragmente amintite în literatură provin de la Sibiu, din săpăturile de la Primăria Veche (4.2.)[11]: o cană cu deschiderea modelată în patru lobi, din punct de vedere tehnic încadrându-se în caracteristicile generale ale ceramicii din secolele XIV-XV. (Fig. 3).

A.a.2. Cahle oală cu deschiderea lobată. Corpul: tronconic (3). Decor: fără; 1.

O variantă rezultată dintr-un pătrat ale cărui colţuri au fost trase spre exterior, este cunoscută de la Cluj-Napoca (12.2.) (pl. 31)[12]; oala este smălţuită în interior cu smalţ verde gălbui întins direct peste pastă, iar cronologic poate fi încadrată în secolele XIV-XV. Un fragment de oală cu deschiderea în patru lobi, datat în secolul al XV-lea, a fost descoperit şi la Oradea (4.22.) (pl. 101), dar nu suntem siguri dacă forma ei a fost tronconică sau cilindrică. O piesă asemănătoare a fost reconstituită din săpăturile de la Cetatea Lita (4) (pl. 92).

---

9 Eskenasy, Rusu 1982, p. 84, fig. 11 datează cahla la sfârşitul sec. XVI şi în sec. XVII pe baza unor analogii cu materialul de la Baia, care nu sunt însă reale.

10 Nu este exclus ca această oală să fi funcţionat de fapt ca un picior, iar şănţuirea să fi servit tocmai pentru fixarea unei plăci circulare. Hurezan, Szatmári 1998, pl. XVIII, cu o datare largă în secolele XV-XVII. Rusu, Hurezan 1999, p. 75, cu o datare în sec. XVII. Contextul de descoperire nu se cunoaşte, datările propuse de autori fiind teoretice.

11 Beşliu, Nägler 1989, pl. IV/j şi VII/1.

12 Mitrofan 1965, p. 658-660, fig. 5/3.

Fragmente din vase a căror formă generală nu poate fi precizată, dar cel mai probabil se încadrează în această variantă, mai putem enumera de la Cluj-Napoca (cu deschiderea în trei lobi şi interiorul acoperit cu smalţ verde aplicat în strat subţire direct peste pastă) (5.1, 8.1., 12.1. - pl. 31) şi Deva (2) (cu deschidere polilobată şi o nervură reliefată în interior), toate acestea datate în sec. XV-XVI.

Oalele având pe deschidere aplicaţii care descriu o formă lobată se pare că au circulat foarte puţin în Transilvania; pană în prezent cunoaştem, un singur fragment de acest tip, descoperit de asemenea în săpăturile de la Oradea (4.6.) (pl. 99/C) şi datat în secolul al XV-lea.

Categ.		Sec. XIV	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII
A a1					
A a2					
A a4					

Fig. 4. Cronologia cahlelor concave, tipul A.a.

A.a.3. Cahle oală cu deschiderea triunghiulară. Corpul: tronconic (3). Decor: fără.

O cahlă de la Cluj-Napoca (12.3.) (pl. 31), din secolele XIV-XV, prezintă un profil tronconic simplu, iar deschiderea este de fapt o soluţie de mijloc între un cerc şi un triunghi ale cărui colţuri sunt mult arcuite. Piesa este masivă, stângaci lucrată, cu exteriorul în mod vizibil finisat manual; toate suprafeţele sunt acoperite cu un strat subţire de smalţ verzui întins direct peste pastă, cu o pensulă care a lăsat urme grosiere. Din secolele XV-XVI menţionăm o piesă de dimensiuni mici de la Făgăraş (4) (pl. 53). (Fig. 3).

A.a.3. Cahle oală cu deschiderea triunghiulară. Corpul: cilindric (5). Decor: 1.

O cahlă de la Mălăieşti (4) are deschiderea triunghiulară rezultată în urma evazării bruşte a unui cilindru; la limita superioară a piciorului cilindric interiorul este decorat cu două torsade fine[13]. Nu cunoaştem dimensiuni sau alte detalii tehnice, dar piesa pare să fie de bună factură, cu deschiderea modelată fără ezitare în unghiuri perfect ascuţite. Cahla aparţine cel mai probabil veacului al XVI-lea.

Foarte asemănător este şi un vas de la Densuş (2) (pl. 47), cu decorul interior destul de elaborat, aparţinând unui grup datat în a doua jumătate a sec. XV şi la începutul sec. XVI.

A.a.4. Cahle oală cu deschiderea rectangulară. Corpul: tronconic (3). Decor: 1, 2, 4, 5; frecvent fără.

Cahla oală cu deschiderea rectangulară îşi face apariţia încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, va fi utilizată pe scară largă în veacul următor, pentru a deveni apoi o componentă de bază a sobelor din secolele XVI-XVII. Marea răspândire pe care o cunoaşte această formă trebuie să fi fost influenţată şi de utilizarea plăcilor decorate; indiferent dacă oalele au fost folosite ca olan, pentru susţinerea plăcii (respectiv constituind corpul acesteia), sau independent într-o structură care a presupus plăci, era necesar că acestea să prezinte aceleaşi unghiuri şi dimensiuni cel puţin apropiate. (Fig. 4, 5).

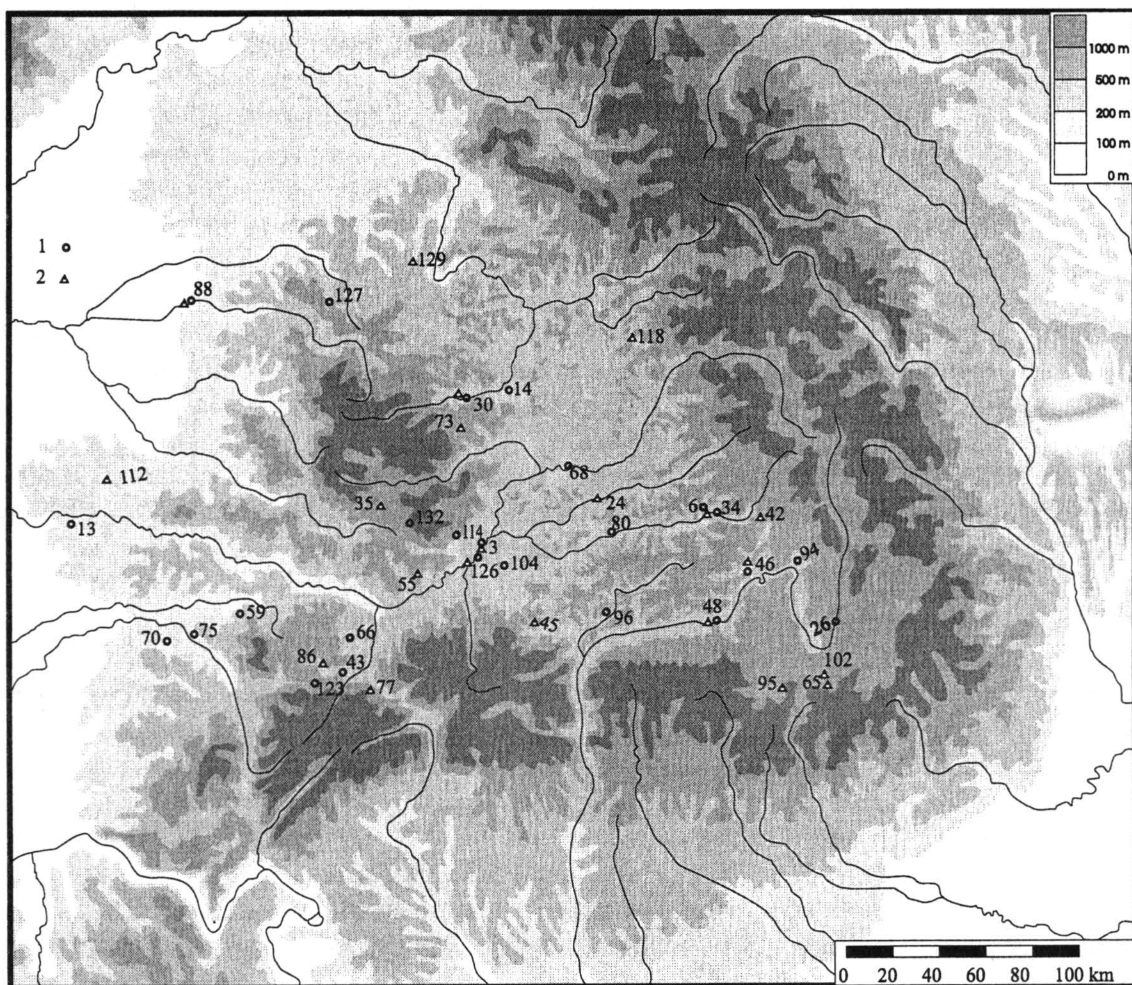

Fig. 5. Răspândirea cahlelor concave, tipul A.a.4: 1.: sec. XV-XVI. 2.: sec. XVI-XVII.

Piesele secolelor XIV-XV sunt în general zvelte, cu înălţimea medie de 18 cm, diametrul fundului 12,5 cm, şi latura de 21 cm; pereţii sunt relativ groşi iar marginea este simplă, eventual cu buza uşor îngroşată şi şănţuită, dar în cele mai multe cazuri tăiată drept cu un cuţit din lemn. În secţiune vasele se încadrează în forma tronconică, fără să luăm în calcul micile curburi legate în special de intervenţiile manuale pentru

13 Eskenazy, Rusu 1982, p. 781, fig. 11, cu o datare în secolele XV-XVI. Este menţionată şi varianta fără decor interior.

modelarea deschiderii. Decorul interior apare deja în secolul al XV-lea, dar procentul vaselor decorate este destul de mic, în jur de 20% din totalul inventariat.

Începând cu veacul al XVI-lea vasele devin sensibil mai scunde şi mai evazate, mediile principalelor dimensiuni fiind următoarele: înălţimea 10 cm, latura 22 cm, diametrul fundului 9 cm. Oalele din secolele XVI-XVII au pereţi subţiri şi deseori partea superioară este prevăzută cu guler; forma acestei perioade oscilează între o curbură accentuată şi un trapez perfect. Decorul interior se generalizează, realizat în principal în relief, dar nu lipsesc nici exemplele pictate, incizate şi ştampilate.

Cele mai vechi vase de acest fel provin de la Voivozi (1) şi Gladna Română (1), în complexe datate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea. Piesele de la Voivozi sunt de dimensiuni relativ mari (diamterul fundului 12-13 cm, înălţimea 18-20 cm), lucrate la roată, din aceeaşi pastă ca şi ceramica de uz comun descoperită în acelaşi context, marginile sunt simple, uşor lăţite şi tăiate drept, iar în interior sunt vizibile coaste puternice, care în opinia autorilor nu sunt numai rezultatul tehnicii de lucru, dar aveau şi un rol decorativ[14]. Pătratul are colţurile uşor rotunjite. Piesele de la Gladna prezintă aproximativ aceleaşi caracteristici, cu o înălţime de cca 18 cm şi pereţi de grosime variabilă între 0,4 şi 1 cm, marginea simplă formată cu un cadru din lemn şi coaste proeminente în interior[15]. O cahlă descoperită la Bodrog (5) (pl. 12/A) are un corp tronconic simplu, cu secţiune aproape identică cahlelor cu deschidere circulară din acelaşi sit, şi doar partea superioară este uşor evazată şi transformată într-un patrulater. Piesa poate fi datată în secolele XIV-XV[16]. Alte fragmente din acest interval sunt amintite la Alba Iulia[17].

Un număr mai mare de piese aparţin secolului al XV-lea, ele aflându-se foarte probabil în circulaţie şi în prima parte a veacului următor.

O oală de la Hunedoara (2.2.) (pl. 90/B) este relativ înaltă (înălţime 17 cm), cu partea inferioară a corpului uşor arcuită şi marginea trasă în sus vertical; colţurile sunt îngroşate şi laturile uşor arcuite spre interior. Decorul se rezumă la un brâu alveolat proeminent realizat din pastă crudă în zona de maximă evazare; piesa ar putea fi datată în sec. XV[18], ca dealtfel şi cele de la Avrămeşti (1) şi Cristuru Secuiesc (13.2.). Piese a căror datare este mai largă, în secolele XV-XVI, cunoaştem de la: Bonţida (1-3, 5,6) (pl. 12/B), Chilieni (1), Cluj-Napoca (2.1., 2.2., 2.6.) (pl. 19/B), Cristuru Secuiesc (1.9., 2.9., 3.5., 8.2.), Densuş (1) (pl. 47), Drăuşeni (1, 2) (pl. 51/B), Iernut (2), Jdioara (3), Lugoj (3, 5), Micăsasa (3), Roşia (1), Sebeş (1.9.) (pl. 132/B), Tăuţi (2), Vad (1) şi Racoşul de Jos (1), cele mai multe cu decor interior. Din aceeaşi grupă cronologică fac parte oalele al căror fund este modelat din exterior, astfel că are aspectul unei flori, descoperite la Cristuru Secuiesc (9.1.), Făgăraş (3) (pl. 53), Hunedoara (2.3.), Oradea (4.39.), Racoşul de Jos (2) (pl. 108/C), Vinţu de Jos (3.41.) (pl. 151) şi Zlatna (1), precum şi piesele cu decoruri mai sofisticate de la Cluj-Napoca (8.2., 8.3.) (pl. 21/E).

O grupă aparte o reprezintă oalele care au în interior, pe fund, un nucleu central proeminent, în jurul căruia este organizat decorul: astfel de piese sunt menţionate la Gladna Română (2) (un fund de vas datat poate prea devreme în secolele XIV-XV) şi la Cluj-Napoca (9.2.) (pl. 22/B). O formă de tranziţie o reprezintă oalele modelate la roată al căror fund este pronunţat convex, formând un bulb în interiorul vasului. Puţinele exemplare pe care le cunoaştem datează din sec. XVI. Forma lor este evident influenţată de cahlele convexe, iar tehnologia de fabricaţie presupune un dispozitiv special aplicat pe roată, deoarece vasele nu mai au un fund propriu-zis. O astfel de piesă cunoaştem în zona Arad (5) (pl. 8), cu interiorul bogat decorat cu motive vegetale şi geometrice pictate, şi asemănătoare este o cahlă de la Şiria (2) (pl. 139/A), cu partea convexă mult mai dezvoltată, atingând planul deschiderii. În sfârşit o "oală cu un bulb în ea" este menţionată şi la Oradea (2.2.), cu o datare foarte timpurie în secolele XIV-XV.

---

[14] Popa, Căpăţână, Lukács 1987, p. 99.

[15] Popa, Căpăţână, Achim 1987, p. 14-15, fig. 4/11.

[16] Hurezan, Szatmári 1998, pl. II, cu o propunere de datare în secolele XV-XVI.

[17] Din depozitul MNU sunt menţionate cahle cu deschiderea rectangulară, nesmălţuite, dar datarea lor este bazată pe simplul fapt că în complexul din care provin nu există ceramică smălţuită, ceea ce în nici un caz nu poate constitui un criteriu cronologic. Protase 1956, p. 30, fig. 9/1. Din săpăturile făcute de D. Protase în 1953, sunt amintite oale cu gura unghiulară, nesmălţuite, care acoperă un interval cronologic extrem de larg, cuprins între secolul al XIV-lea şi secolul al XVIII-lea. Rusu 1996a, p. 143-144.

[18] Pentru secolul al XV-lea sunt menţionate "foarte multe" fragmente de cahlă oală la Făgăraş, fără să avem însă nici o altă informaţie despre acestea. Puşcaşu 1980, p. 229.

Majoritatea oalelor tronconice pe care le cunoaştem sunt datate în veacurile XVI-XVII: deşi aceasta pare a fi forma cea mai comună, numărul descoperirilor nu este mult mai mare decât pentru perioada anterioară. Pe ansamblu, constatăm că apare şi se generalizează forma tronconică foarte evazată, cu pereţi subţiri şi profil drept. Sunt încă mici diferenţe ale secţiunilor, dar aproape nesemnificative, iar dimensiunile tind să devină standard. Un element nou este marginea întoarsă şi aplicată pe exteriorul vasului ca un fel de guler, atestată pentru prima dată la Feldioara (1.2.).

Piesele pe care le cunoaştem provin de la: Alba Iulia (1.17., 2.1.-2.4.), Cetatea de Baltă (3), Cristuru Secuiesc (7.2.-7.5., 5.14., 9.2., 10.1., 10.2.), Cluj-Napoca (12.5., 12.7.-12.9., 12.11.) (pl. 31, 32), Crişan (1), Dejuţiu (4), Dobârca (1) (pl. 50), Drăuşeni (19), Făgăraş (6, 7 - cu decor pictat, 9 - cu decor incizat) (pl. 53), Feldioara (1.1.), Geoagiu-Băi (1) (pl. 86), Hărman (2.1.), Lita (1, 2) (pl. 91/B), Mălăieşti (3), Negoiu (1), Oradea (2.4., 3.3., 4.47.-4.49.), Râşnov (1), Sânpetru (4), Şimand (3, 4) (pl. 138/C), Teaca (1), Vinţu de Jos (3.48., 3.50.) (pl. 152) şi Zalău (2.1.).

A.b. Cahle castron

Includem în acest tip vasele scunde cu profil tronconic, lucrate la roata olarului. În Transilvania această formă nu pare să fi fost prea mult utilizată, sau în orice caz până în momentul de faţă nu cunoaştem decât prea puţine exemple. (Fig. 6).

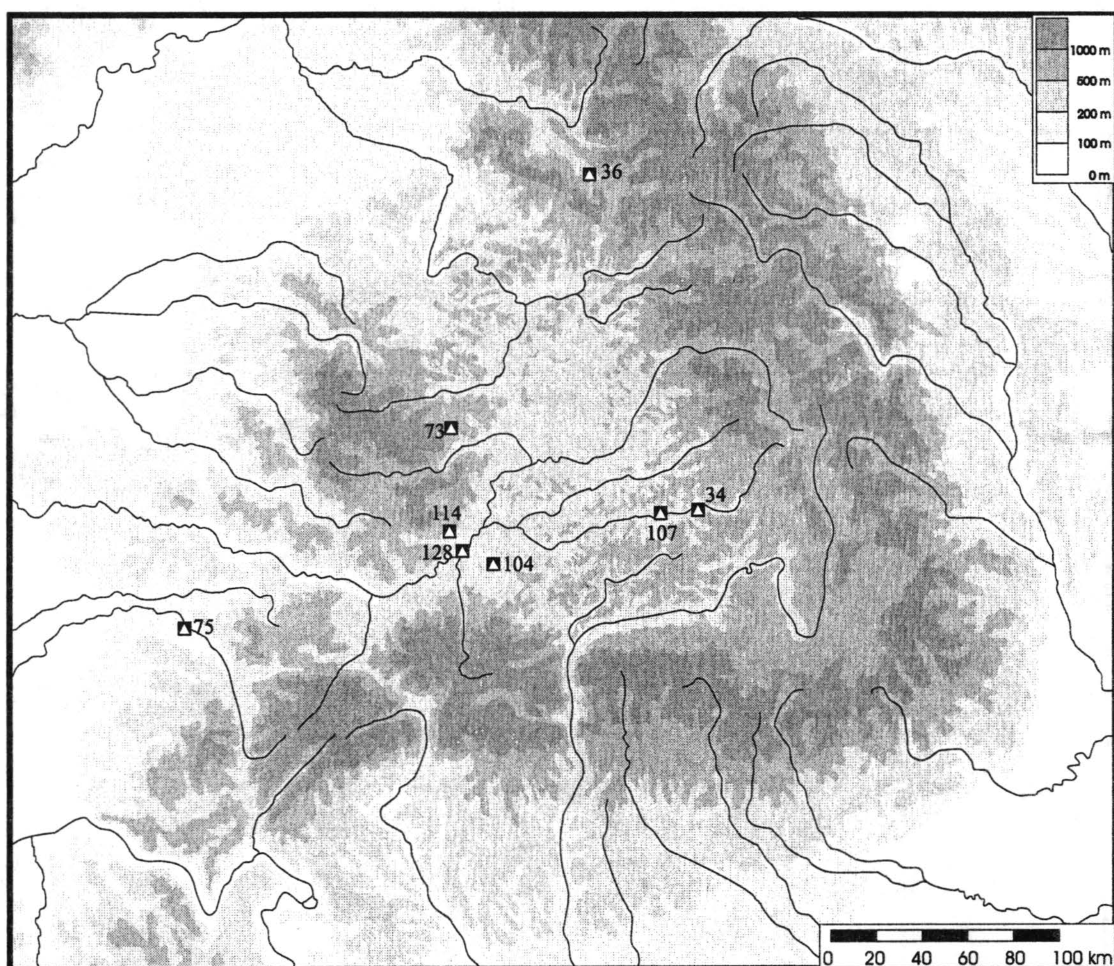

Fig. 6. Răspândirea cahlelor concave, tipul A.b.

A.b.1. Cahle castron cu deschiderea circulară. Corpul: tronconic (3). Decor: fără.

Piese din prima jumătate a secolului al XIV-lea au fost descoperite la Cuhea (1)[19] (pl. 45/B), cu o înălţime totală de 4,5 cm, deschiderea cel puţin de trei ori mai mare, şi profilul uşor evazat.

[19] Popa, 1973, p. 675, fig. 1/f-h.

A.b.2. Cahle castron cu deschiderea lobată. Corpul: tronconic (3). Decor: fără.

Fragmente de castroane cu deschidere quadrilobată au fost descoperite tot la Cuhea (5), în acelaşi complex din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

A.b.3. Cahle castron cu deschiderea triunghiulară. Corpul: tronconic (3). Decor: fără.

Castroane cu deschiderea triunghiulară sunt cunoscute în secolele XV-XVI la: Lita (3) (pl. 91/B), Lugoj (2) (pl. 94), Tăuţi (1) şi Vurpăr (3).

A.b.4. Cahle castron cu deschiderea rectangulară. Corpul: tronconic (3). Decor: fără.

Fragmente de castroane cu deschiderea pătrată sunt menţionate la Cristuru Secuiesc (13.1.), din secolul al XV-lea, şi la Sebeş (1.2.) (pl. 132/B), din secolul al XVI-lea. În aceeaşi variantă poate fi încadrată o piesă foarte scundă de la Târgu Secuiesc (1) (pl. 142/A), datată însă mult mai târziu, în veacul al XVII-lea.

A.c. Cahle nişă

Cahlele pe care le includem în acest tip au forma generală dreptunghiulară sau trapezoidală şi secţiunea în arc de cerc, fiind formate prin secţionarea unui cilindru în două sau mai multe segmente. În literatura de specialitate termenul de nişă este folosit deseori şi pentru piesele cu decor traforat şi picior semicilindric (rezultat dintr-un cilindru sau modelat manual), pe care le-am considerat o categorie aparte. Mai nou, au fost propuse şi alte denumiri precum "cahlă oală semitubulară", "cahlă oală semicilindrică" sau chiar "cahlă oală", care însă nu reflectă caracteristicile pieselor[20]. (Fig. 7, 8).

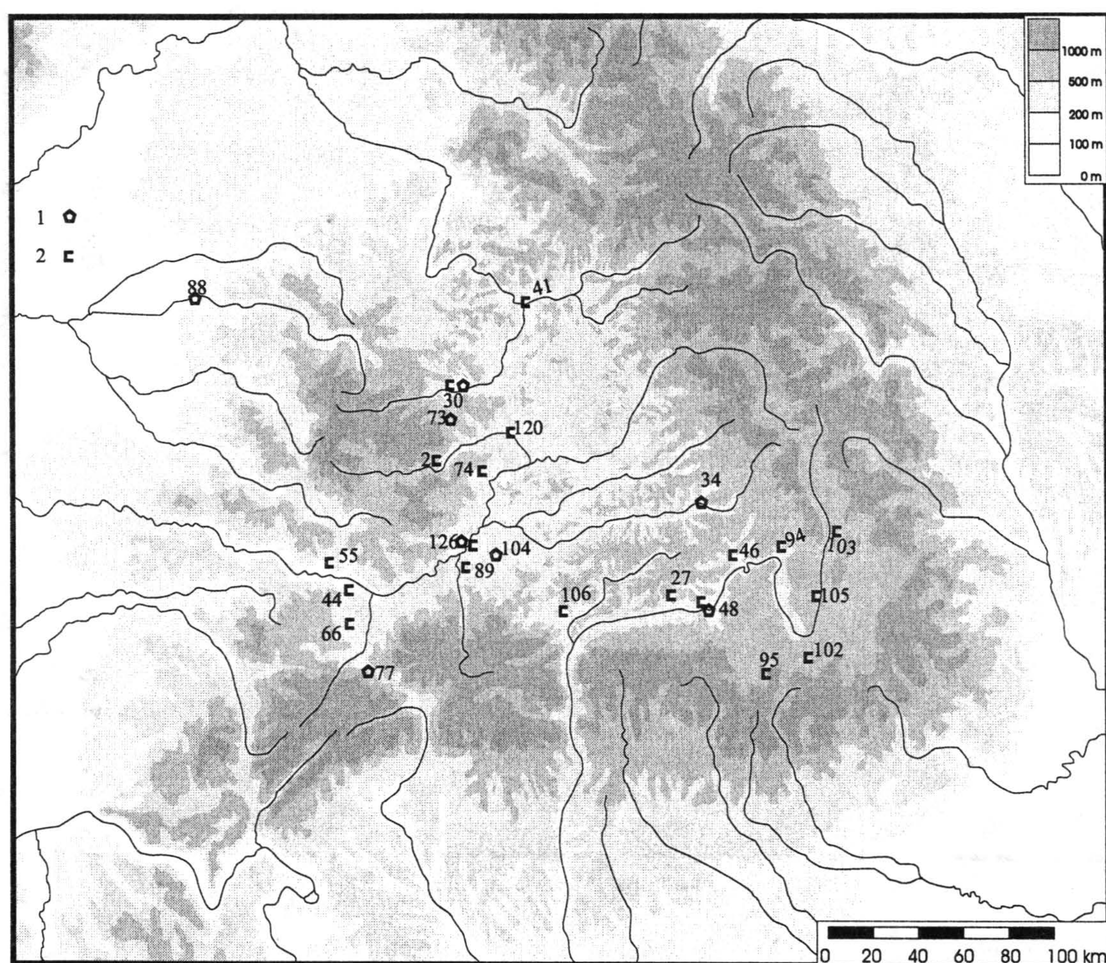

Fig. 7. Răspândirea cahlelor concave: 1.: tipul A.c. 2.: tipul A.d.

[20] Rusu şi colab. 2002, p. 178-186 pentru piesele de la pl. LXXIX/e, LXXIX/f şi LXXXI/a.

Nişele nu au un anume sistem de fixare în corpul sobei, iar urmele de lipitură din lut păstrate pe spatele multora dintre ele indică faptul că, de regulă, erau îngropate într-un corp din lut. Această metodă era folosită şi pentru piesele cu adâncimi foarte mici, de 2-3 cm, care rezultau din secţionare multiplă a cilindrului.

Deşi constituie una dintre cele trei forme primare, din care s-a dezvoltat în timp întregul repertoriu al cahlelor de sobă, nişele nu sunt foarte răspândite. Perioada lor de circulaţie se limitează la secolele XV-XVI, fără să depăşească cea de-a doua jumătate a celui din urmă. În materialul inventariat în Transilvania distingem următoarele variante:

A.c.4. Cahle nişă de formă dreptunghiulară. Decor: fără; rar 1 (aplicaţii marginale).

Cluj-Napoca (2.29.), Cristuru Secuiesc (4.5.), Făgăraş (1, 2) (pl. 53), Lita (6) (pl. 92), Negoiu (2), Oradea (4.18.- 4.21.), Sebeş (1.1.) (pl. 132/B), Vinţu de Jos (3.1.) (pl. 148). Piese cu aplicaţii marginale sub formă de torsadă, vrejuri sau baghetă profilată: Alba Iulia (1.5.) (pl. 5), Cluj-Napoca. (9.4.) (pl. 22/B), Mălăieşti (5) (pl. 190), Oradea (4.13.-4.15., 4.17.) (pl. 100, 101).

A.c.5. Cahle nişă de formă trapezoidală.

Lita (7) (pl. 92), secolele XV-XVI.

A.d. Cahle plăci cu medalion concav

A.d.4. Cahle plăci cu medalion concav. Sistem de fixare: 7. Decor: fără; 1, 4.

Cahlele din acest tip au forma unui pătrat în care este înscris un cerc; laturile şi colţurile pătratului se află în acelaşi plan, faţă de care suprafaţa cercului se adânceşte. Ele sunt o formă a cahlelor concave, dar este greu de spus care anume a fost geneza; văzută în plan, o astfel de piesă este identică cu o oală cu deschidere rectangulară şi decor interior sau aplicaţii marginale; este de asemenea identică cu un castron de formă simplă decorat, iar dacă îi adăugăm acestuia din urmă o ramă, atunci obţinem şi o formă exterioară similară. Diferenţa esenţială faţă de cahlele din tipul A.a., constă tocmai în existenţa sistemului de fixare sub formă de picior lamelar, aversul piesei fiind în întregime plin. (Fig. 7, 8).

Categ.		Sec. XIV	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII
A.c.					
A.d.					
A.e.					

Fig. 8. Cronologia cahlelor concave, tipurile A.c., A.d. şi A.e.

În literatura de specialitate aceste piese sunt denumite fie castron, fie cahle-medalion; primul termen este folosit totodată pentru a desemna un vas simplu şi l-am păstrat ca atare. Al doilea se referă în principal la plăcile cu medalion marcat doar prin relief, astfel că în final am optat pentru termenul general de cahle cu medalion concav. O altă denumire vehiculată este aceea de cahle-oglindă sau cahle cu oglindă.

Această formă este o verigă importantă în evoluţia cahlelor, ca una dintre posibilele etape de tranziţie între cahla vas, în întregime concavă, şi cahla placă al cărei câmp se află în acelaşi plan. Tipul de bază îl constituie o cahlă pătrată cu chenar în 2-3 trepte, uşor oblic, având în câmpul central un medalion adâncit al cărui diametru nu depăşeşte jumătatea laturii, de forma unui cilindru a cărui parte superioară este marcată printr-o muchie ascuţită. Cahlele cu medalion concav apar cel mai târziu la sfârşitul secolului al XV-lea, sunt deosebit de răspândite în veacul al XVI-lea şi, în forme simplificate, circulă până la finele secolului al XVII-lea. Cele mai importante transformări pe care le suportă constau în modificarea formei medalionului, care dintr-un cilindru devine un fel de bol, cu laturile arcuite, iar muchia ascuţită care făcea trecerea între cele două planuri dispare. Cahlele secolului al XVII-lea se caracterizează printr-o profilatură marginală bogată, suprafaţa plană câştigând teren în defavoarea medalionului.

Exemplarele pe care le cunoaştem provin de la: Aiud (3.4.) (pl. 3), Chirpăr (1), Cluj-Napoca (2.30., 5.2. - pl. 21/D; 8.8. - pl. 21/E; 11.1.-11.3., 12.15. - pl. 33), Cristuru Secuiesc (9.15.), Dej (1), Deva (3) (pl. 48/B), Drăuşeni (1.10.) (pl. 51/B), Făgăraş (10, 11, 15 - pl. 54; 17 - pl. 55; 18-19 - pl. 56; 21-28 - pl. 57, 58), Geoagiu-Băi (41) (pl. 88), Hunedoara (2.4.), Lopadea (1) (pl. 93/B), Oradea (4.40.) (pl. 103), Orăştie (8), Racoşul de Jos (76 - pl. 115, 116; 77, 166 - pl. 124), Râşnov (10), Sânpetru (1) (pl. 132/A), Sânsimion (1), Sfântu Gheorghe (2.1.), Sibiu (1.5., 4.9., 7.4.), Turda (3, 4) (pl. 143), Vinţu de Jos (51-53, 55) (pl. 152-154).

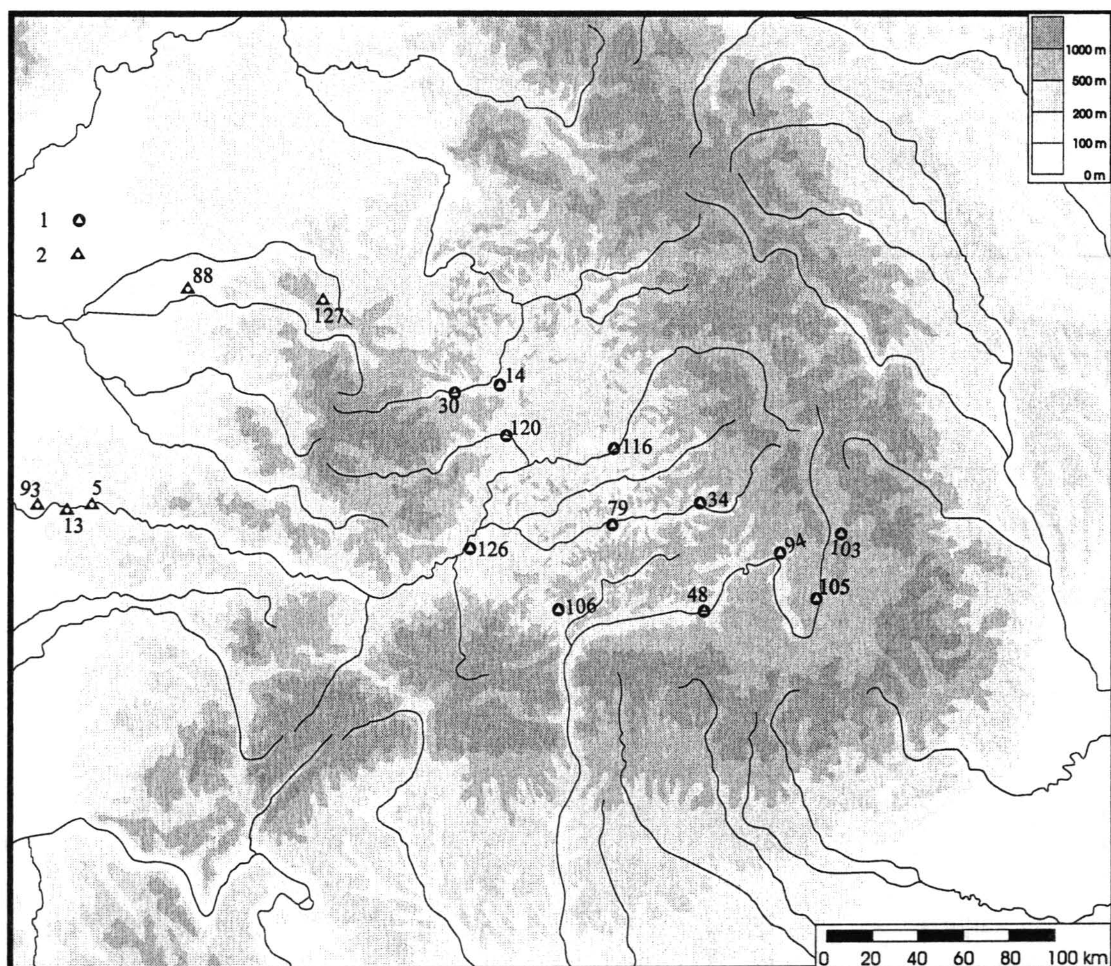

Fig. 9. 1. Răspândirea cahlelor concave, tipul A.e. 2. Răspândirea cahlelor convexe, categoria B.

A.e. Cahle plăci cu câmpul central concav

Sistem de fixare: 7. Decor: fără; 1.

Tipul de bază îl constituie o cahlă dreptunghiulară cu chenar foarte elaborat, compus în general din patru-cinci baghete dispuse în trepte, după care piesa se adânceşte în formă de trapez, câmpul central fiind foarte îngust. Sistemul de fixare este invariabil un picior scurt lamelar, a cărui înălţime este în principiu egală cu adâncimea piesei, pentru a face posibilă fixarea acesteia în sobă. Aceste cahle pot fi simple, fără decor, sau cu decor în relief dispus în câmpul central, foarte rar şi pe câmpurile oblice. (Fig. 8, 9).

Geneza acestui tip nu este foarte clară, dar se poate presupune că este o variantă mai puţin reuşită a cahlelor care se închid în unghiuri ascuţite, pentru care se foloseşte denumirea în "punct de diamant"[21].

Exemplarele pe care le cunoaştem în Transilvania datează din secolele XVI-XVII: Bonţida (13, 18) (pl. 12/B, 13/A), Cluj-Napoca (2.28., 12.47., 12.48.) (pl. 34), Cristuru Secuiesc (5.10., 9.5., 9.7., 9.12.), Făgăraş (28, 140 - pl. 72; 147 - pl. 73), Mediaş (2.1.) (pl. 95/C), Racoşul de Jos (78 - pl. 116; 79, 81, 82 - pl. 117; 99-101 - pl, 119; 128 - pl. 122), Sânsimion (2), Sfântu Gheorghe (1.9., 1.10. - pl. 195; 1.11.), Sibiu (6.1., 7.13.) (pl. 135), Târgu Mureş (1.3., 1.5., 1.13., 2.1.), Turda (5-8) (pl. 143), Vinţu de Jos (3.56., 3.90. - pl. 160; 3.106.-3.109. - pl. 162). (Fig. 8, 9).

2. CATEGORIA B: CAHLE CONVEXE

Corpul: 1, 3, 5. Decor: fără.

Cahlele din această categorie, numite deseori "bulb de ceapă", au o formă tronconică cu baza mare încheiată ca un bulb cu o proeminenţă decorativă dispusă central, iar baza mică deschisă, montată spre interiorul sobei. Piese din a doua jumătate a secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea au fost descoperite la Voivozi (2) (cu diametrul de 8-10 cm şi o înălţime de 15-16 cm)[22], şi la Oradea (2.3.). Cahle asemănătoare sunt menţionate la Pecica (1) şi Bodrog (1) (cu o înălţime de 14 cm) (pl. 12/A), iar un exemplar foarte scund (înălţime 5,5 cm) la Arad (2) (pl. 8). O variantă cu corpul aproape cilindric şi faţa vizibilă arcuită puternic spre o proeminenţă ascuţită se păstrează de asemenea la Arad (3) (pl. 8) (înălţime 16,5 cm). O cahlă convexă cu corpul puternic bombat în zona mediană şi cu marginile deschiderii îngroşate a fost descoperită la Pecica (2) (pl. 108/B).

Cahlele menţionate din zona Aradului sunt datate teoretic în secolele XV-XVI, contextul lor de descoperire fiind necunoscut sau irelevant[23]. În stadiul actual al cercetărilor se pare însă că aceste forme aparţin unei etape mai arhaice din dezvoltarea sobei din cahle, ele fiind atestate în principal în secolul al XIV-lea cu prelungiri de utilizare şi în secolul următor. Persistenţa acestor forme în secolul al XVI-lea rămâne sub semnul întrebării până la evidenţierea unor contexte care să permită astfel de încadrări. (Fig. 9, 10).

Categ.		Sec. XIV	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII
B		▬▬	▬▬		

Fig. 10. Cronologia cahlelor convexe, categoria B.

3. CATEGORIA C: CAHLE TRAFORATE

Sistem de fixare: 2, 3, 4, 5. Decor: 3.

Cahlele cu faţa traforată constituie o categorie aparte, ce nu poate fi asimilată nici formelor concave (partea concavă reprezentând de fapt sistemul lor de fixare) şi nici plăcilor, deoarece aversul lor nu este în acelaşi plan, traforul acoperind în proporţii variabile suprafaţa delimitată de picior. Ele se dezvoltă

[21] Holl 1993, p. 23.

[22] Popa, Căpăţână, Lukács 1987, p. 99, fig. 14/b.

[23] Hurezan, Szatmári 1998, passim.

în principal din cahlele nişă, forma consacrată fiind aceea dreptunghiulară, cu un picior de montare semicilindric care spre sobă trebuie să fie integral închis. În paralel circulă destul de mult alte două tipuri, respectiv cahle circulare, cu un picior cilindric specific cahlelor convexe, precum şi piese rectangulare (pătrate sau cvasi-pătrate) cu picior tronconic. Această varietate ne-a determinat să grupăm aceste piese într-o categorie aparte, diferită de cahlele nişă[24] cu care sunt adesea confundate în literatură. Nici denumirea generică de cahle oale care a fost propusă de curând pentru această categorie nu este mai inspirată, deoarece nişele şi cilindri în orice caz nu pot fi consideraţi oale. Pe de altă parte nici piciorul tronconic al acestor cahle nu poate fi socotit oală, deoarece, spre deosebire de formele pline, aici el trebuie să fie complet închis pentru a proteja astfel faţa vizibilă traforată[25]. Denumirea generică de cahlă traforată acoperă incertitudinea legată de forma piciorului în cazul fragmentelor.

Cele mai vechi piese de acest fel datează din sec. XV. În Europa centrală producţia şi circulaţia acestor cahle este stimulată în mod deosebit de produsele atelierului regal de la Buda, în principal prin intermediul cahlei decorate cu cavaler în turnir. Existenţa lor se prelungeşte în prima parte a sec. XVI, dar ulterior se întâlnesc destul de rar. Fragilitatea acestui material, care nu poate ajunge la noi decât în stare fragmentară, face ca această categorie de cahle să fie relativ puţin cunoscută, deseori fiind imposibil să stabilim apartenenţa fragmentelor traforate la o anume categorie.

Cu excepţia unui fragment de la Oradea (4.5.) (pl. 99/C) care este datat în secolele XIV-XV, toate celelalte exemplare din Transilvania aparţin secolelor XV-XVI: Cluj-Napoca (9.5. - pl. 22/B; 9.10., 12.16. - pl. 33), Cristuru Secuiesc (1.1.), Făgăraş (51) (pl. 62), Lita (5), Oradea (4.6., 4.8., 4.9. - pl. 99/C; 4.13., 4.14., 4.16. - pl. 100; 4.18.), Racoşul de Jos (63 - pl. 113; 88 - pl. 118) şi Vinţu de Jos (1.20. - pl. 147/A; 3.13. - pl. 149). Fragmente de traforuri cu aparteneţă incertă putem enumera de la: Cluj-Napoca (8.17., 8.18. - pl. 22/A; 9.33. - pl. 23), Geoagiu-Băi (34) (pl. 88) şi Racoşul de Jos (40, 41) (pl. 112).

4. CATEGORIA D: CAHLE PLĂCI CU AVERSUL ÎN ACELAŞI PLAN

Cahlele plăci cu aversul în acelaşi plan reprezintă, fără îndoială, categoria cea mai răspândită a ceramicii destinate sobelor. După cum s-a mai spus, plăcile se formează atât din cahlele concave cât şi din cele convexe, constituind din ambele sensuri punctul final al acestei evoluţii. În general, se consideră această trecere încheiată cândva în secolul al XV-lea, spre finele căruia se generalizează forma cu picior scurt.

Sistemul de fixare în corpul sobei poate avea diferite forme, dintre care cele mai frecvente sunt: forma tronconică a unui vas fără fund, forma semicilindrică dezvoltată dintr-o nişă, sau un picior scurt lamelar de secţiuni şi dimensiuni diferite. În Transilvania nu cunoaştem decât puţine plăci despre care să putem afirma că au avut picior tronconic, în principal din depozitul de la Turea, din sec. XV. Cele mai multe dintre fragmentele cu care operăm în această lucrare au sistemul de fixare complet desprins sau spart, astfel că orice statistică de această natură este din start compromisă.

Plăcile fără sistem de fixare pot fi împărţite în două grupe: a. cu urme de lut pe spate, ceea ce arată că au fost îngropate într-un corp din lut; b. cu urme de funingine dispuse la oarecare distanţă de margini, ceea ce indică existenţa unui picior independent, a cărui formă rămâne necunoscută.

Cahlele cu faţa vizibilă în acelaşi plan au fost adaptate treptat pentru diferitele registre din arhitectura sobei, ceea ce a generat un repertoriu de forme diversificat. Variantele pe care le întâlnim în mod obişnuit la aceste piese sunt: circulară, triunghiulară, rectangulară, trapezoidală, hexagonală, octogonală, friză, blazon şi rectangulară combinată cu un triunghi.

D.1. Cahle plăci de formă circulară. Sistem de fixare: fără; 2, 3, 5. Decor: 1.

D.1.a. Cahlele cu un diametru mediu de 15-20 cm sunt numite în general discuri (dată fiind asemănarea lor cu discurile decorative folosite pentru decorul arhitectural). Cele mai multe cahle de acest fel sunt lucrate la roată şi deseori (cele mai târzii) au un buton central mai mult sau mai puţin proeminent, ceea ce le face asemănătoare unor capace.

[24] Termenul de cahle "în nişă" nu ni se pare a reflecta mai bine forma acestor piese, nici măcar a celor cu picior semicilindric deoarece partea traforată nu este de fapt în interiorul nişei ci, cu nesemnificative excepţii, la limita acesteia. Vezi Rusu şi colab. 2002, p. 179-186, pentru fig. LXXX/g de pildă.

[25] Rusu şi colab. 2002, p. 179-186, pentru piesele de la fig. LXXVIII/d,e şi altele.

În principiu aceste cahle se dezvoltă din formele convexe al căror picior (cilindric sau tronconic) îl moştenesc o perioadă oarecare. Un astfel de element este cunoscut la Şimand (2) (pl. 138/C), cu forma clasică a unui picior de ciupercă cu ambele capete deschise, datat în secolele XV-XVI, fără să fie exclusă o încadrare mai timpurie. Majoritatea exemplarelor pe care le cunoaştem sunt lipsite de picior, dar urmele de arsură de pe revers, totdeauna confortabil distanţate de margini, arată că ele se aflau totuşi în contact direct cu focul, prin intermediul unui segment detaşabil.

Fragmente de acest fel au fost descoperite la: Alba Iulia (1.1.) (pl. 5), Câlnic (1.5.), Crişan (18) (pl. 44), Feldioara (1.25.) (pl. 84/A), Hărman (1.3.-1.6.) (pl. 89/C, 90/A), Lăzarea (1.2.), Lupşa (1) (pl. 95/B), Pădureni (1) (pl. 107/A), Pâncota (1.17.) (pl. 107/C), Racoşul de Jos (135) (pl. 122), Râşnov (2) şi Târgu Mureş (2.11.) (pl. 141). Cele mai vechi tipuri pe care le cunoaştem sunt datate în secolul al XIV-lea, dar perioada de maximă circulaţie a acestor piese pare să fie sec. XVI.

D.1.b. Piese cu un diametru mediu de 10 cm, numite adesea medalioane. Lucrate în tipare ca şi plăcile obişnuite, ele însoţesc de obicei în descoperiri plăcile cu medalion concav şi repetă parţial decorul acestora. Nu au un picior propriu (cel mult sunt prevăzute cu un peduncul aplatizat în zona centrală) iar decorul este exclusiv reliefat.

Acest tip apare cel mai devreme în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi se foloseşte în întreg veacul următor: Făgăraş (11, 13, 14 - pl. 54; 20, 25 - pl. 58), Turda (22) şi Sibiu (7.6.) (pl. 135). (Fig. 11, 12).

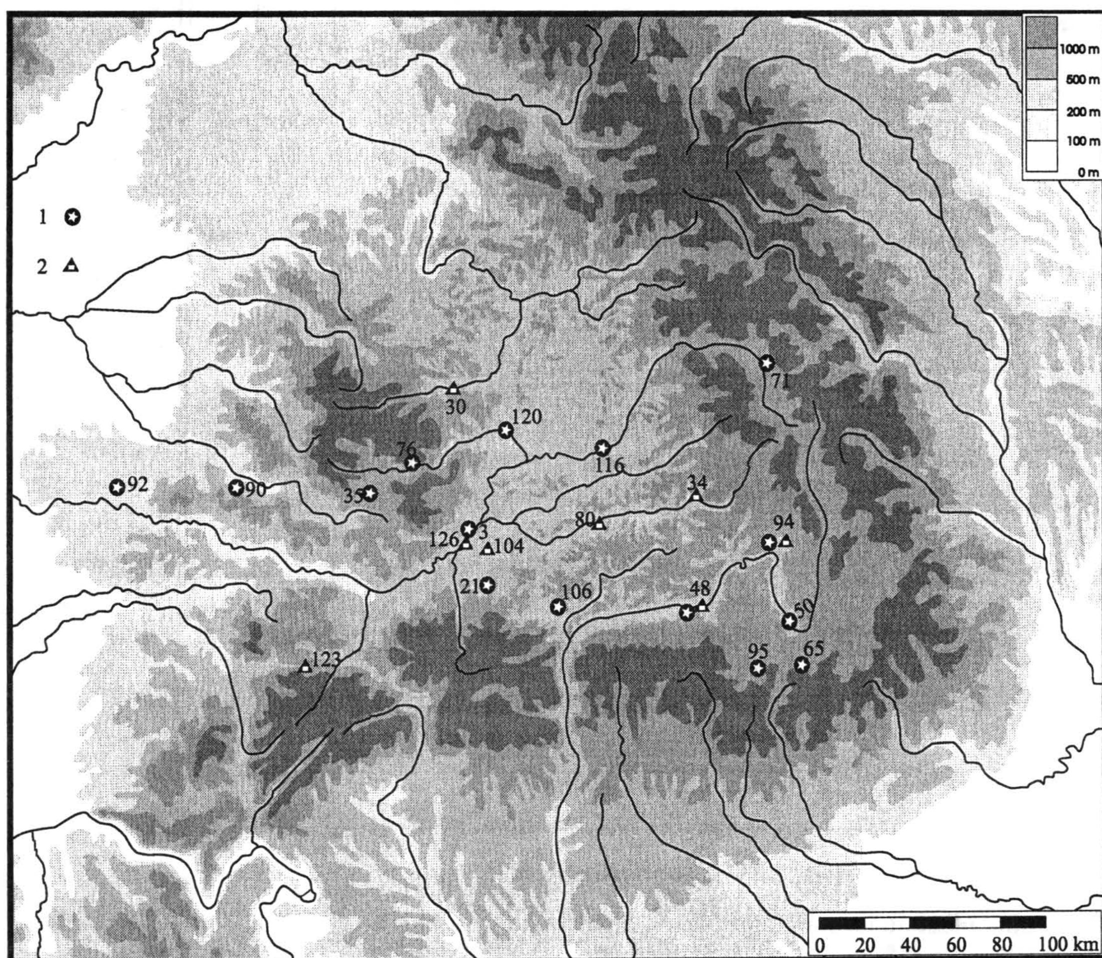

Fig. 11. Răspândirea cahlelor plăci, categoria D: 1.: varianta 1. 2.: varianta 3.

D.3. Cahle plăci de formă triunghiulară. Sistemul de fixare: fără; 9. Decor: fără; 1.

Cahlele plăci tăiate în forme triunghiulare de dimensiuni diferite erau folosite în principal pentru construirea coronamentului, dar şi în zona colţurilor, în asociere cu plăcile de forme speciale precum blazonul. Ele puteau fi folosite de asemenea şi pentru formarea unor registre, fiind aşezate alternativ cu

vârful în jos sau în sus. În general aceste piese sunt lipsite de picior, înlocuit rareori cu o baghetă din lut aplicată pe revers sau cu pedunculi scunzi (1-2 cm) care ajută la fixare într-un bloc din lut. Alteori urmele de arsură de pe revers arată că au fost în contact direct cu focul, ceea ce implică un picior detaşabil. În cazul în care există, decorul este predominant geometric, alcătuit din reţele de nervuri mai mult sau mai puţin regulate, romburi sau alte elemente simple, precum o torsadă aplicată. (Fig. 11, 12).

Aceste cahle sunt frecvente în secolele XV-XVI: Cluj-Napoca (2.25., 9.29.) (pl. 20), Făgăraş (163, 166 - pl. 74; 168 - pl. 75), Racoşul de Jos (6 - pl. 109; 87 - pl. 118; 175), Sebeş (1.8.) (pl. 132/B), Vad (14, 15) şi Vinţu de Jos (3.133.-3.136.) (pl. 166). Compoziţii mai studiate cunoaştem de la Cristuru Secuiesc (7.13. - pl. 41/D; 13.13.), decorate cu vrejuri şi cu un animal fantastic, şi de la Micăsasa (1) (pl. 96/B) cu portal gotic având în zona coronamentului un animal (leu?). (Fig. 12).

Categ.		Sec. XIV	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII
D 1					
D 3					
D 7					
D 9					
D 11					

Fig. 12. Cronologia cahlelor plăci, categoria D, variantele 1, 3, 7, 9, 11.

D.4. Cahle plăci de formă rectangulară. Sistemul de fixare: fără; 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Decor: fără; 1, 2, 4, 5, 6.

Cahlele plăci de formă rectangulară reprezintă fără îndoială categoria cea mai răspândită a cahlelor de sobă, cu utilizare neîntreruptă din veacul al XIV-lea şi până în prezent. Cele mai multe dintre acestea au un format pătrat sau aproximativ pătrat, cu diferenţa de 2-3 cm între laturi. Forma pronunţat dreptunghiulară, la a cărei origine se află în principal cahlele nişă, este întâlnită mai rar; o revigorare a acesteia se petrece în secolele XVI-XVII, în directă legătură însă cu apariţia şi utilizarea cahlelor în punct de diamant, prin adaptarea treptată a acestei forme fragile la exigenţele producţiei de serie. (Fig. 13, 14).

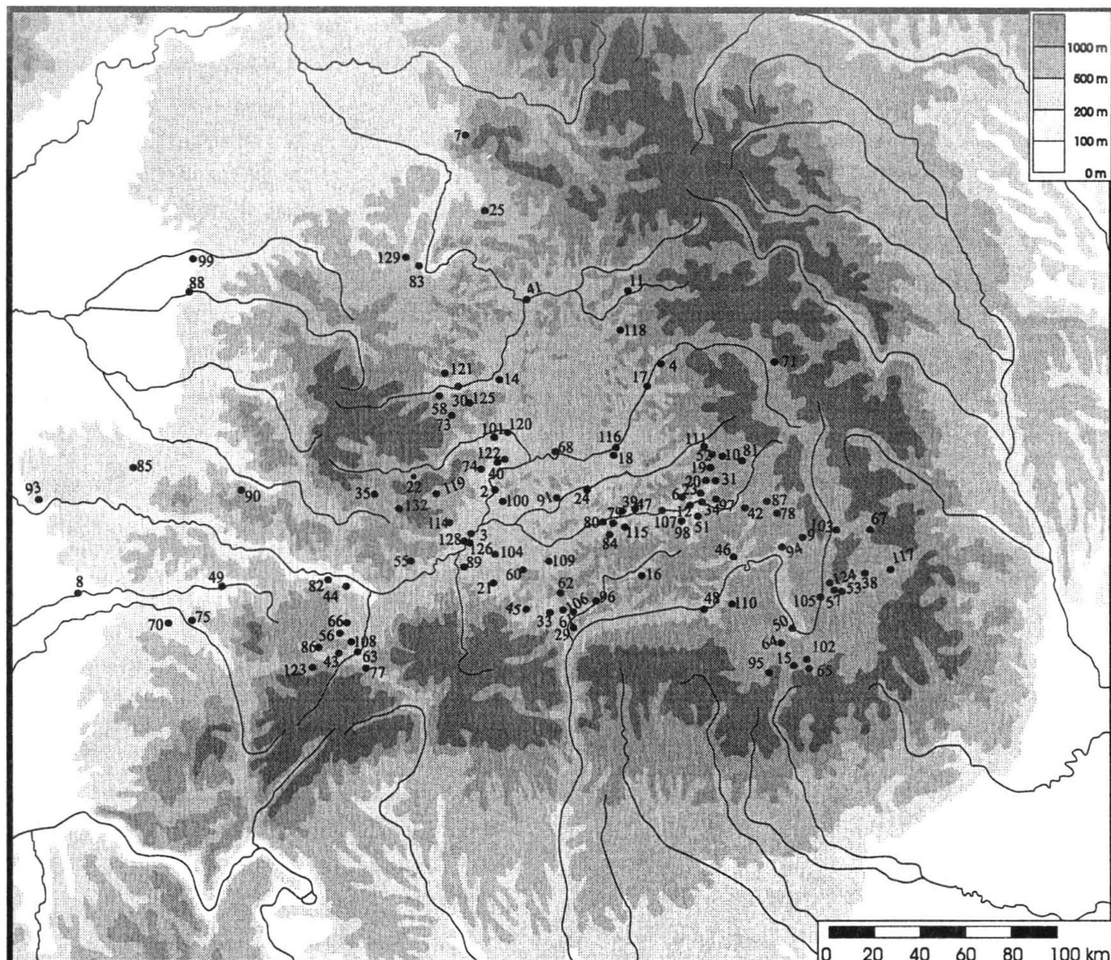

Fig. 13. Răspândirea cahlelor plăci, categoria D, varianta 4.

Cahlele plăci rectangulare cunosc, în decursul timpului, mai multe variante ale sistemului de fixare în sobă, iniţial în directă legătură cu forma din care evoluează, varianta consacrată fiind însă aceea a piciorului scurt lamelar. Majoritatea plăcilor sunt decorate în relief.

Cahlele de acest fel sunt extrem de răspândite în toată perioada pe care o investigăm, ele fiind practic nelipsite din descoperirile de acest gen: Aiud, Alba Iulia, Aluniş, Avrămeşti, Baia Mare, Bănia, Băţanii Mari, Benţid, Bistriţa, Bodogaia, Bonţida, Braşov, Brădeni, Brâncoveneşti, Budiu Mic, Cădaciu Mare, Cădaciu Mic, Câlnic, Câmpeni, Cecheşti, Cetatea de Baltă, Cetatea Chioarului, Cisnădioara, Cluj-Napoca, Cobăteşti, Cristian, Cristuru Secuiesc, Crişan, Dalnic, Dârlos, Decea, Dej, Dejuţiu, Densuş, Deva, Dobârca, Drăuşeni, Dumbrăveni, Făgăraş, Făget, Feldioara, Filiaş, Firtănuş, Fotoş, Geoagiu-Băi, Ghelari, Ghidfalău, Gilău, Gusu, Guşteriţa, Hamba, Haţeg, Hărman, Hunedoara, Iacobeni, Iernut, Jdioara,Lăzarea, Lita, Lugoj, Mălăieşti, Mărtiniş, Mediaş, Micăsasa, Mihăileni, Mintia, Moigrad, Moşna, Nădab, Negoiu, Odorheiu Secuiesc, Oradea, Orăştie, Pădureni, Pănade, Pâncota, Racoş, Râşnov, Roşia, Rugăneşti, Saschiz, Sălard, Sâncrai, Sânmihaiu de Sus, Sânpetru, Sânsimion, Sebeş, Sfântu Gheorghe, Sibiu, Sighişoara, Strei, Şeica Mică, Şercaia, Şiclod, Tăuţi, Târnava, Târgu Mureş, Târgu Secuiesc, Teaca, Trascău, Turda, Turea, Unirea, Vad, Valea Crişului, Vâlcele, Vinţu de Jos, Vurpăr, Zalău, şi Zlatna.

D.5. Cahle plăci de formă trapezoidală. Sistem de fixare: ? Decor: 1.

Cahle plăci de formă trapezoidală sunt menţionate la Brâncoveneşti (1), în secolele XVI-XVII. Unor forme de acest fel este posibil să îi fi aparţinut alte câteva fragmente identificate la: Racoşul de Jos (8), Vad (15) şi Vinţu de Jos (3.135.) (pl. 166).

D.7. Cahle plăci de formă octogonală. Sistem de fixare: fără. Decor: 1.

O piesă din sec. XVII a fost descoperită la Făgăraş (101) (pl. 67). (Fig. 12).

D.9. Cahle plăci în formă de blazon. Sistem de fixare: fără; 2, 5, 6, 9. Decor: fără; 1.

D.9.a. Blazoane aplicate pe colţul unor plăci, repetând o parte din motivul decorativ al acestora: Sighişoara (2.1.) (pl. 199), Cluj-Napoca (12.85.).

D.9.b. Blazoane folosite independent, de cele mai multe ori fixate prin intermediul unui picior cilindric, a cărui parte superioară era modelată manual, astfel că în zona de contact are în plan o formă triunghiulară[26]. În majoritatea situaţiilor aceste piese prezintă un decor reliefat şi sunt specifice secolelor XV-XVI. (Fig. 12).

Fragmente şi exemplare întregi au fost descoperite la: Alba Iulia (4.12.) (pl. 7), Bistriţa (1.2.) (pl. 9/D), Cluj-Napoca (10.15., 10.16.) (pl. 25/A), Dobârca (9) (pl. 51/A), Hunedoara (1.1.), Racoşul de Jos (92) (pl. 118) şi Vinţu de Jos (91, 92) (pl. 160).

Categ.		Sec. XIV	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII
D 4					

Fig. 14. Cronologia cahlelor plăci, categoria D, varianta 4.

[26] O astfel de soluţie presupune însă crearea spaţiului triunghiular necesar pentru fixare, de unde au rezultat plăcile având o latură tăiată oblic sau chiar formă de triunghi, pe care în general suntem tentaţi să le atribuim coronamentului; este sigur însă că o parte dintre acestea erau folosite pentru construirea colţului sobei, în locul în care aceasta urma să primească un element decorativ din tipul descris.

D.11. Cahle plăci de forme diverse:

D.11.a. Cahle plăci de formă ovală. Sistem de fixare: ? Decor: fără; 1.

Aceste piese sunt destinate registrelor de încheiere, şi se produc în secolele XV-XVII. Fragmente au fost descoperite la: Aiud (1.8.) (pl. 1), Cluj-Napoca (12.83.) (pl. 37), Făgăraş (184) (pl. 76), Pănade (1) (pl. 107/B) şi Vinţu de Jos 1.8., 1.9.) (pl. 147/A).

D.11.b. Cahle plăci în formă de oglindă. Sistem de fixare: ? Decor: 1.

Fragmente din piese care trebuie să fi fost asemănătoare unei oglinzi au fost descoperite la Zlatna (45, 46) (pl. 175), şi datează cel mai probabil din sec. XV.

D.11.c. Cahle plăci de formă semicirculară. Sistem de fixare: 8. Decor: 1.

Piese de formă semicirculară decorate cu palmete sunt descoperite la Aiud: (1.14., 1.15.) (pl. 2/A), Făgăraş (185) (pl. 76), Racoşul de Jos (173) (pl. 126) şi Vinţu de Jos 3.149.) (pl. 167), databile în secolele XVI-XVII. (Fig. 12).

5. CATEGORIA E: PIESE SPECIALE

E.a. Cahle pentru soclu şi/sau cornişă.

E.a.a. Cahle de formă dreptunghiulară cu registrul superior ieşit în consolă. Sistem de fixare: 7. Decor: 1.

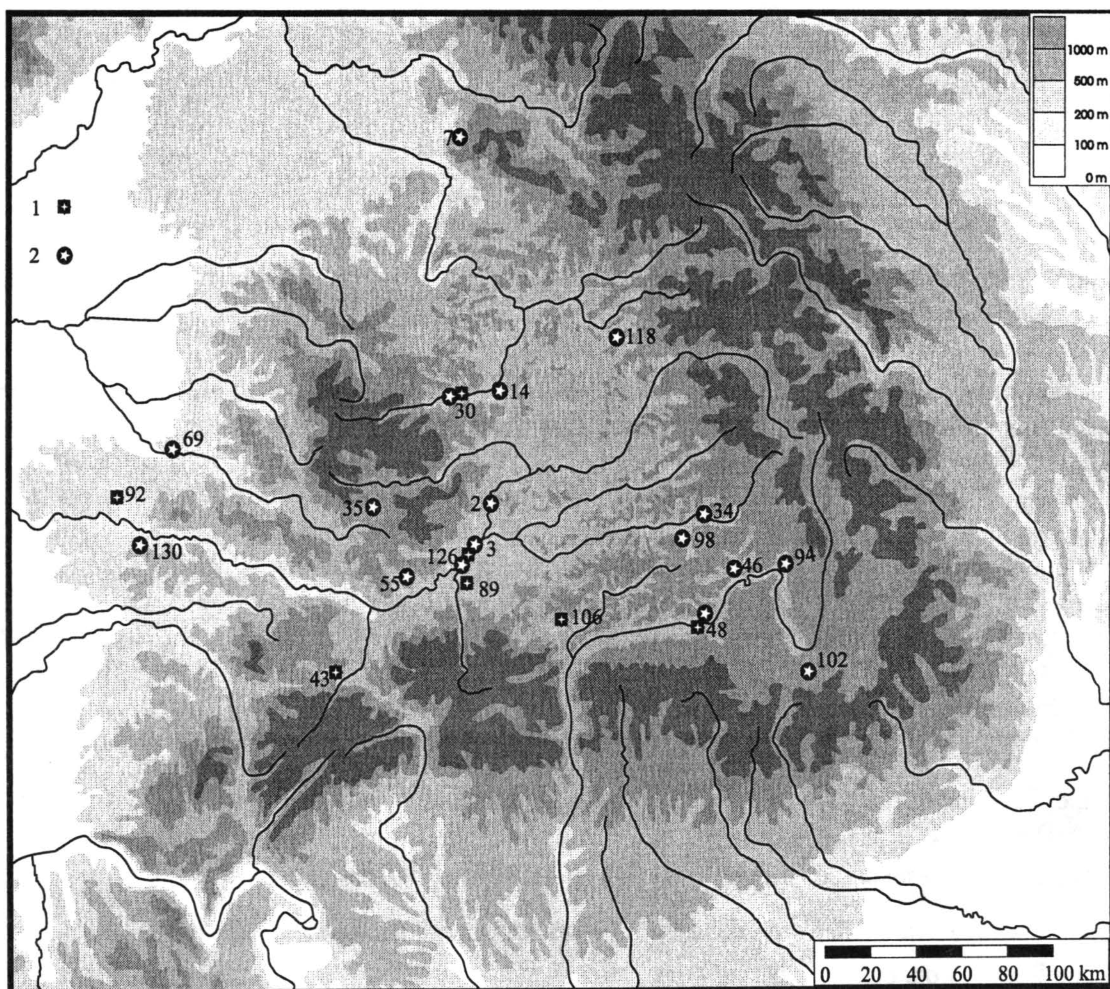

Fig. 15. Răspândirea pieselor speciale pentru soclu şi cornişă, categoria E: 1.: tipul a, varianta a. 2.: tipul a, varianta b.

Acest tip este alcătuit din cahle plăci de formă în general dreptunghiulară, cu faţa vizibilă în două sau mai multe planuri şi decorul dispus fie pe orizontală, fie pe verticală, cu posibilitatea de a fi montate în ambele sensuri. Sistemul de fixare este un picior scurt lamelar de dimensiuni diferite, adaptat la forma piesei, iar decorul este reliefat. În majoritatea situaţiilor erau folosite pentru realizarea cornişei, dar numărul mic de piese arată că prezenţa lor nu este indispensabilă. Din punct de vedere cronologic sunt atestate din secolul al XV-lea, devenind mai frecvente în veacul următor. Exemplarele pe care le cunoaştem provin de la: Cluj-Napoca (3.1.) (pl. 31/A), Densuş (9) (pl. 48/A), Făgăraş (204-208) (pl. 79), Orăştie (17, 18), Pâncota (1.11., 2.1.) (pl. 107/C; 108/A), Sibiu (7.14.) (pl. 135) şi Vinţu de Jos (3.131., 3.132.) (pl. 165). Foarte probabil în această variantă se încadrează şi cahlele decorate cu leu de la Cluj-Napoca (10.3. - pl. 24; 12.31.) şi Vinţu de Jos (1.6.). (Fig. 15, 16).

Categ.		Sec. XIV	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII
E. a					
a					
b					

Fig. 16. Cronologia pieselor speciale pentru soclu şi cornişă, categoria E, tipul a, variantele a şi b.

E.a.b. Cahle de formă dreptunghiulară, cu faţa vizibilă profilată formată din toruri şi cavete. Sistem de fixare: 7. Decor: fără; 1.

Aceste piese apar în secolul al XVI-lea, şi se generalizează în veacul următor, conservând aceeaşi formă cu nesemnificative diferenţe ale secţiunii. Piciorul acestor cahle este scurt lamelar, dar inegal ca adâncime în funcţie de profilul aversului pentru a forma un plan regulat spre interiorul sobei, astfel că la o aceeaşi piesă putem avea diferenţe de 4-5 cm între laturi. În general cahlele din această grupă sunt simple, fără decor, valenţele lor artistice rezumându-se la jocul de umbră-lumină rezolvat prin adâncimea profilaturii. Puţinele fragmente care fac excepţie de la această regulă prezintă un decor în relief. Aceste piese sunt extrem de răspândite, şi practic nelipsite din orice descoperire de acest gen din secolele XVI-XVII. (Fig. 15, 16).

Cahlele inventariate în lucrarea de faţă provin de la: Aiud (1.23.), Alba Iulia (3.1.), Bonţida (24), Crişan (29), Drăuşeni (1.15., 1.16.) (pl. 52/A), Făgăraş (202 - pl. 78; 209 - pl. 79; 210, 212-217), Geoagiu-Băi (49, 50), Ineu (1), Racoşul de Jos (169-172 - pl. 125; 180-183 - pl. 126, 127), Saschiz (2), Sânpetru (3) (pl. 132/A), Teaca (7) (pl. 140/B), Vinţu de Jos (1.16., 3.129.-3.130. - pl. 164) şi Zăbrani (1). Piese decorate: Baia Mare (3) (pl. 9/A), Cluj-Napoca (2.31.) (pl. 20), Cristuru Secuiesc (11.1.) (pl. 42/B) şi Făgăraş (202, 203) (pl. 78).

E.a.c. Cahle de formă trapezoidală, cu faţa vizibilă profilată formată din toruri şi cavete. Sistem de fixare: 6. Decor: fără.

O singură piesă este descoperită la Vinţu de Jos (3.128.) (pl. 164), din secolele XVI-XVII.

E.b. Cahle speciale pentru coronament, cu partea superioară decupată

Cahlele de coronament cu partea superioară decupată sunt în general piese de dimensiuni mici care erau asamblate una lângă alta formând o friză continuă la partea superioară a sobei sau a unui corp intermediar. Din cauza traforurilor şi a dimensiunilor în general reduse, aceste cahle sunt extrem de fragile, şi au ajuns la noi în fragmente mici, din care rareori putem reconstitui ansambluri. Cu prea puţine excepţii fiecare fragment pe care îl cunoaştem reprezintă o variantă nouă. (Fig. 17, 18).

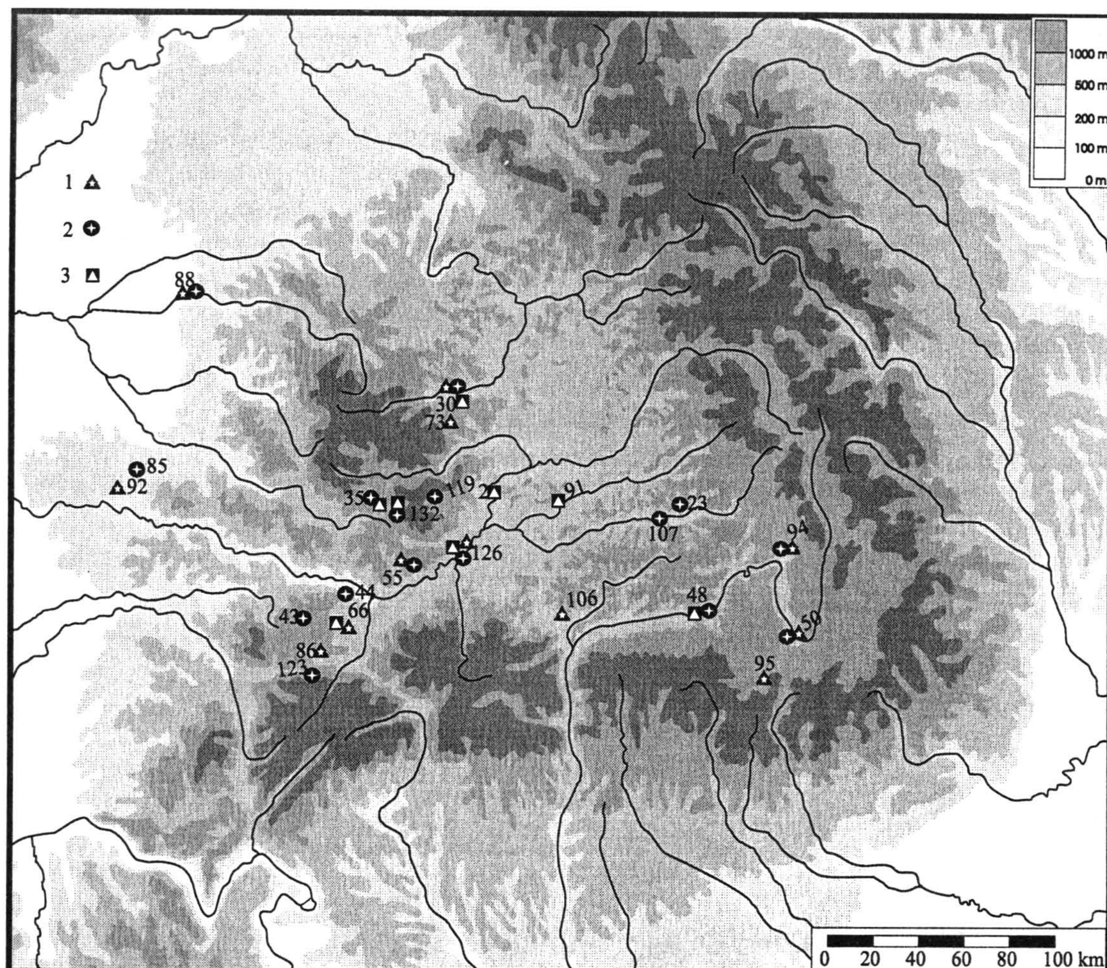

Fig. 17. Răspândirea pieselor speciale pentru coronament, categoria E, tipul b: 1.: varianta a. 2.: varianta b. 3.: varianta d.

E.b.a. Cahle decupate în forme gotice. Sistem de fixare: fără. Decor: fără; 1, 3.

Piesele reproduc elemente arhitecturale gotice redate în relief, câmpul central este în majoritatea situaţiilor traforat iar partea superioară decupată pe conturul decorului. Nu au sistem de fixare şi se utilizează din secolul al XV-lea, în special din cea de-a doua jumătate a acestuia, fiind în uz şi la începutul veacului următor. Cel mai consistent grup a fost descoperit la Vinţu de Jos (3.21.-3.33.) (pl. 150), iar piese asemănătoare sunt cunoscute de la: Cluj-Napoca (12.80.) (pl. 37), Sibiu (4.7.) (pl. 134/C), Feldioara (2.1.) (pl. 84/B). Geoagiu-Băi (34) (pl. 88). Lita (14) (pl. 92), Negoiu (5) (pl. 17/B), Oradea (4.5. - pl. 99/C; 4.25. - pl. 101, 4.26.), Pâncota (1.8.) (pl. 107/C) şi Râşnov (9).

O cahlă cu partea superioară decupată în formă de flori de crin este amintită la Hunedoara (3.2.), din secolul al XV-lea, smălţuită policrom în trei culori. În mod excepţional includem în această variantă o cahlă de la Racoşul de Jos (83) (pl. 118) a cărei parte superioară nu este decupată: piesa este traforată, nu are sistem de fixare şi se datează la începutul sec. XVI. (Fig. 17, 18).

E.b.b. Cahle cu partea superioară decupată în creneluri. Sistem de fixare: fără. Decor: fără; 1, 2.

În acelaşi interval al secolelor XV-XVI, eventual cu o concentrare mai mare la începutul sec. XVI, se produc piese cu partea superioară decupată în formă de creneluri triunghiulare, dreptunghiulare, trapezoidale sau treptate; registrul inferior al acestor cahle este de cele mai multe ori plin. Câteva cahle de la Zlatna (35-37) (pl. 175), din sec. XV, au partea superioară decupată în forme triunghiulare, iar registrul plin decorat cu elemente geometrice incizate. (35-37). Cel mai consistent grup este cunoscut din săpăturile de la Racoşul de Jos (143, 144) (pl. 123), datat în prima parte a veacului al XVI-lea, cu formele decupajelor atât de variate încât ne putem întreba dacă unele dintre aceste fragmente nu sunt cumva rebuturi. Piese

asemănătoare, de dimensiuni mici şi cu registrul plin scund, datate în secolele XV-XVI cunoaştem la: Ceceşti (19) (pl. 17/A), Făgăraş (164) (pl. 74), Feldioara (1.27.) (pl. 84/A), Vad (18, 19) (pl. 146/B), Vinţu de Jos (1.20.) (pl. 147/A) şi Zlatna (32, 38, 39) (pl. 174, 175).

Cahle cu partea inferioară traforată: Deva (9) (pl. 48/B), Densuş (10) (pl. 48/A), Geoagiu-Băi (43-45) (pl. 88) şi Racoşul de Jos (103-104 (pl. 120), şi foarte probabil fragmente din acelaşi fel de piese la numerele 105-111 (pl. 120). Cahla de la Densuş prezintă două registre traforate şi unul decupat în triunghiuri, iar piesele de la Racoşul de Jos un registru traforat în triunghiuri şi partea superioară decupată în creneluri pătrate, dreptunghiulare, sau trapezoidale.

Piese cu registrul inferior plin mai dezvoltat şi cu decoruri ample întâlnim în sec. XVI la: Cluj-Napoca (13.19.), Deva (9) (pl. 48/B), Făgăraş (169, 170-173) (pl. 75), Nădab (1), Oradea (3.1., 3.2.) (pl. 99/B), Sfântu Gheorghe (1.2.) (pl. 194/B), Vinţu de Jos (3.144.-3.146) (pl. 147) şi Zalău (1.2., 1.3.). O piesă de la Vinţu de Jos are partea superioară decupată în forme triunghiulare şi registrul plin decorat cu o pasăre stilizată (3.143.) (pl. 167), şi o regăsim şi la Trascău, într-o formă asemănătoare (3) (pl. 142/B).

Cahle decupate în forme triunghiulare sau trapezoidale se întâlnesc uneori şi în secolul al XVII-lea, după cum demonstrează un mic fragment decorat cu motive geometrice descoperit la Crişan (27) (pl. 45/A). Din acelaşi loc cunoaştem o piesă cu creneluri trapezoidale decorată cu o mască feminină (25), pe care într-o formă simplificată o întâlnim şi la Deva (10) (pl. 49) şi Sighişoara (2.7.) (pl. 138/A).

Fragmente din cahle care se pot încadra în acest tip, fără să putem preciza forma lor generală, databile în secolele XV-XVII, mai pot fi enumerate de la: Cluj-Napoca (3.5.) (pl. 21/A), Crişan (24) (pl. 45/A), Făgăraş (180) (pl. 76), Trascău (2) (pl. 142/B) şi Zlatna (33-34) (pl. 174). (Fig. 17, 18).

Categ.	E.b.	Sec. XIV	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII
a					
b					
d					

Fig. 18. Cronologia pieselor speciale pentru coronament, catgoria E, tipul b, variantele a-d.

E.b.c. Forme speciale. Sistem de fixare: fără. Decor: fără; 1.

Decupaje în forme mai puţin obişnuite, databile în secolele XV-XVI, cunoaştem de la Zlatna (31) (pl. 174) şi Vad (17) (pl. 146/B).

E.b.d. Forme arcuite. Sistem de fixare: fără; 7, 8. Decor: fără; 1.

Cahlele cu partea superioară decupată în forme arcuite, de obicei pe conturul unor motive vegetale, apar în sec. XVI devenind mai frecvente în cea de-a doua jumătate a acestuia, şi se produc în întreg veacul următor. Faţă de perioada anterioară observăm că formele devin mai mari, iar registrul inferior decorat este principalul beneficiar al acestei transformări. Cahlele prezintă decor în relief, combinat foarte rar cu elemente traforate. Din prima parte a secolului al XVI-lea menţionăm piesele de la Cluj-Napoca, str. Prahovei decorate cu lujeri (9.34.), frunze (9.35.) (pl. 23) sau alte motive mai schematizate (9.36.) (pl. 23) şi din depozitul MNIT (12.81., 12.82., 12.84.) (pl. 37). O cahlă având un registru decorat cu torsadă masivă iar partea superioară decupată este cunoscută din săpăturile de la Cluj-Napoca, Conservator (5.2.) (pl. 21/D), piese decupate pe contururi diverse sunt descoperite la Făgăraş (174, 176, 177) (pl. 76) iar o cahlă în formă de inimă provine de la Crişan (26) (pl. 45/A). Tot aici putem include un mic fragment haban de la Vinţu de Jos (157) (pl. 168). (Fig. 17, 18).

Un tip de cahlă din care cunoaştem mai multe variante este decorat cu vrejuri, partea superioară fiind decupată pe conturul acestora. Aceste piese au deseori o talpă semicirculară folosită pentru fixare, dar materialul fiind foarte fragmentar nu putem opera cu acest criteriu de clasificare; în orice caz acest element nu constituie un reper cronologic sau de altă natură, prezenţa sau absenţa sa fiind aleatorie. O piesă întreagă de la Zlatna are un registru plin scund, iar vrejurile ocupă întreg câmpul, între ele interpunându-se mici lalele a căror parte superioară este de asemenea decupată (40) (pl. 175). Fragmente foarte asemănătoare se află în depozitul de la Hunedoara: o variantă pe care lalele au fost înlocuite cu mici rozete (2.10.) (pl. 91/A) şi o a doua mai elegantă, cu decupajul de dimensiuni mai mari, frumos arcuit, şi fără elemente auxiliare (2.11.) (pl. 91/A). Aceeaşi formă generală o regăsim pe o cahlă de la Pănade (2) (pl. 107/B) unde rozetele au fost înlocuite cu elemente în formă de cruce. O cahlă de la Făgăraş are un registru plin mai dezvoltat, cu decor independent, în vreme ce partea decupată în vrejuri a devenit mai scundă (188) (pl. 77); o piesă asemănătoare se află la Lugoj (12) şi o alta la Vinţu de Jos (3.156.) (pl. 168), aceasta din urmă cu o inscripţie în oglindă, alcătuită din iniţialele *FC* (sau *G*?) şi cifrele (1)*61*?

O piesă elaborată de la Aiud (1.10.) (pl. 1) păstrează partea superioară decupată în vrejuri, în timp ce registrul median este dominat de rozete cu mijlocul decupat, iar între rozete un fel de brăduţi. Fragmente din piese identice, având în plus talpă pentru fixare, se cunosc la Făgăraş (186, 187) (pl. 77). O cahlă mai târzie, din a doua jumătate a sec. XVII, descoperită la Crişan (23) (pl. 45/A) este principial asemănătoare, cu un registru traforat în forme circulare şi cu parte superioară decupată pe conturul unor vrejuri stilizate. O serie de alte fragmente provin din părţile superioare ale unor piese de acelaşi fel, a căror formă generală rămâne sub semnul întrebării: Aiud (1.3., 1.6., 1.9., 1.11.-1.13.) (pl. 1, 2/A), Făgăraş (175, 178, 179, 181, 183) (pl. 76) şi Racoşul de Jos (97 - pl. 118; 145, 146 - pl. 123). În aceeaşi grupă includem şi piesele decupate pe conturul unor palmete, de la Făgăraş (182) (pl. 76) şi Vinţu de Jos (3.147.) (pl. 167).

Din depozitul de la Zlatna cunoaştem o piesă decorată cu vas cu flori desenat ca un pocal, cu partea superioară decupată (41) (pl. 175), şi principial asemănătoare este o piesă habană smălţuită policrom de la Cluj-Napoca (11.50.) (pl. 29), precum şi o cahlă fără decor de la Aiud (1.7.) (pl. 1).

E.c. Cahle pentru colţurile sobei

E.c.a. Cahle pentru colţ formate din două piese din categoriile A-E. Sistem de fixare: specific categoriei. Decor: 1.

Formele din acest tip se obţin prin îmbinarea a două cahle obişnuite, între care se creează o legătură prin intermediul unui chenar de contact care va asigura rezistenţa structurală, având însă mai totdeauna şi un rol decorativ. Unghiul în care se îmbină piesele este desigur determinat de forma sobei, ca dealtfel şi dimensiunile cahlelor care se îmbină: doua piese întregi sau una întreagă şi cealaltă secţionată. Din materialul cunoscut distingem următoarele variante:

1. Cahle nişă cu chenarul de contact format invariabil dintr-o torsadă: Alba Iulia (1.5.) (pl. 5), Făgăraş (6) (pl. 53), Hunedoara (2.6.), Orăştie (5), Zlatna (42) (pl. 175) şi Vinţu de Jos (3.3.) (pl. 148).

2. Cahle cu medalion concav: Hunedoara (2.5.), Vinţu de Jos (3.54.) (pl. 154).
3. Cahle cu câmpul central concav: Racoşul de Jos (80) (pl. 116).
4. Cahle plăci. În majoritatea situaţiilor se îmbină o piesă întreagă cu o alta secţionată în jumătate, într-un unghi variabil , ceea ce permite construirea colţului astfel încât rosturile să alterneze. Piesa secţionată este tăiată după imprimarea decorului, astfel că totdeauna pe aceste cahle vom vedea doar o jumătate din compoziţie, iar asamblarea se realizează înainte de uscare, zona de contact fiind modelată simplu sau ascunsă prin aplicarea unui element nou. Piese de acest fel se întâlnesc începând din sec. XV până în sec. XVII, perioada lor de maximă utilizare fiind sec. XVI. Exemplarele pe care le cunoaştem datează în principal din sec. XVI: Bistriţa (1.1.) (pl. 9/D), Bonţida (25) (pl. 13/A), Cluj-Napoca (12.85), Făgăraş (63 - pl. 63; 64, 86, 121 - pl. 69; 189, 193 - pl. 77), Feldioara (2.13.) (pl. 85/A), Geoagiu-Băi (35) (pl. 88), Oradea (4.32.) (pl. 102), Racoşul de Jos (80 - pl. 116; 147, 148, 149, 151 - pl. 123), Vinţu de Jos (1.18., 3.54. - pl. 154; 3.72., 3.73 - pl. 158; 3.155. - pl. 168). De la Vinţu de Jos provin o serie de fragmente din zona de contact dintre două astfel de piese, de secţiune circulară sau triunghiulară, îmbinate în unghiuri diferite (3.125.-3.127.) (pl. 163). (Fig. 19).

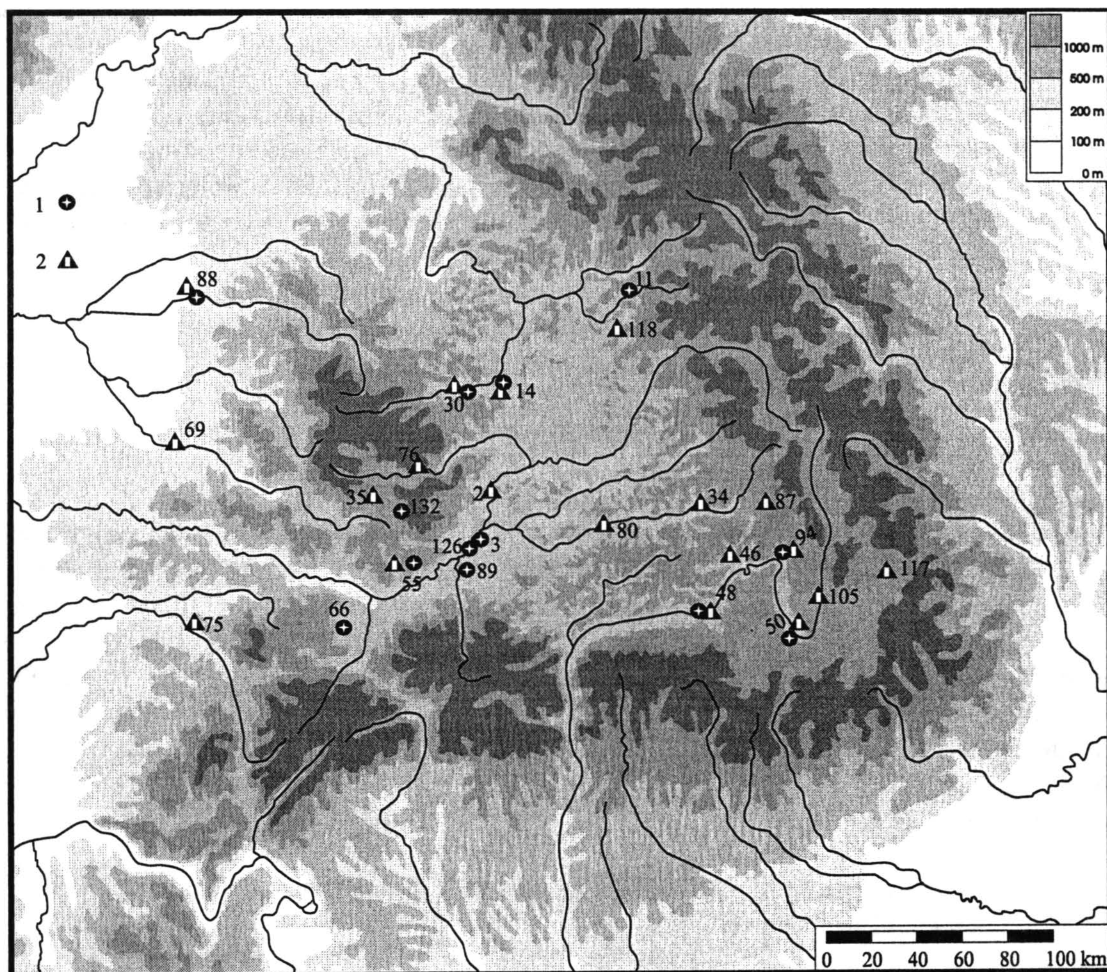

Fig. 19. Răspândirea pieselor speciale pentru colţuri, categoria E, tipul c: 1.: varianta a. 2.: varianta c.

E.c.b. Cahle pentru colţ cu secţiune arcuită. Sistem de fixare: 7. Decor: 1.

Fragmente din sec. XVII provin de la: Crişan (22), Făgăraş (190) (pl. 77) şi Vinţu de Jos (1.19.).

E.c.c. Cahle pentru colţ formate din trei laturi asamblate în stare crudă. Sistem de fixare: 7. Decor: fără; 1.

Includem în această variantă piesele formate din trei laturi de dimensiuni variabile, latura centrală formând colţul propriu-zis al sobei. Sistemul de fixare este alcătuit din picioare lamelare scurte dispuse la

extremităţi, cu lungimi adaptate piesei, astfel încât partea dinspre sobă să se afle la acelaşi nivel. Piesele descriu în plan o formă poligonală.

Cahlele de acest fel apar în secolul al XVI-lea, pentru a se generaliza în veacul următor. Cea mai importantă transformare pe care o parcurg constă în adăugarea unor terminaţii triunghiulare la extremităţile plăcii centrale, pe colţul sobei. Din materialul cunoscut se pot diferenţia următoarele variante:

1. Cahle de colţ formate din trei laturi. Exemplarele pe care le cunoaştem provin de la: Aiud (1.20., 1.26.) (pl. 2/A), Bonţida (21, 25, 26) (pl. 13/A), Cluj-Napoca (10.17. - pl. 25/A; 11.52. - pl. 59; 12.86.-12.88.), Cristuru Secuiesc (9.9.), Crişan (19-21) (pl. 44), Drăuşeni (17, 18) (pl. 52/A), Făgăraş (191, 192 - pl. 77; 195, 200, 201 - pl. 78), Feldioara (2.13.) (pl. 85/A), Geoagiu-Băi (36, 37, 39), Ineu (1), Lugoj (17, 18) (pl. 95/A), Lupşa (2) (pl. 95/B), Micăsasa (2) (pl. 96/B), Oradea (4.31.) (pl. 102), Racoşul de Jos (150) (pl. 123), Sfântu Gheorghe (2.7.), Târgu Secuiesc (2, 6) (pl. 142/A), Teaca (5, 14), Transilvania (3), Trascău (4) (pl. 142/B), Vinţu de Jos (3.158., 3.161.) (pl. 168) şi Vurpăr (2) (pl. 172/A).

2. Cahle de colţ formate din trei laturi, având la partea superioară blazoane ataşate: o piesă datând cel mai probabil din secolele XV-XVI se află la Cluj-Napoca (12.85.).

3. Cahle de colţ formate din trei laturi, cu terminaţii de formă triunghiulară. Exemplarele pe care le cunoaştem provin de la: Crişan (28) (pl. 45/A), Făgăraş (194, 196-199) (pl. 78), Feldioara (2.14.) (pl. 85/A), Geoagiu-Băi (38), Odorheiu Secuiesc (7), Racoşul de Jos (150 - pl. 123; 168) şi Vinţu de Jos (1.17. - pl. 147; 3.159., 3.160 - pl. 168). (Fig. 19).

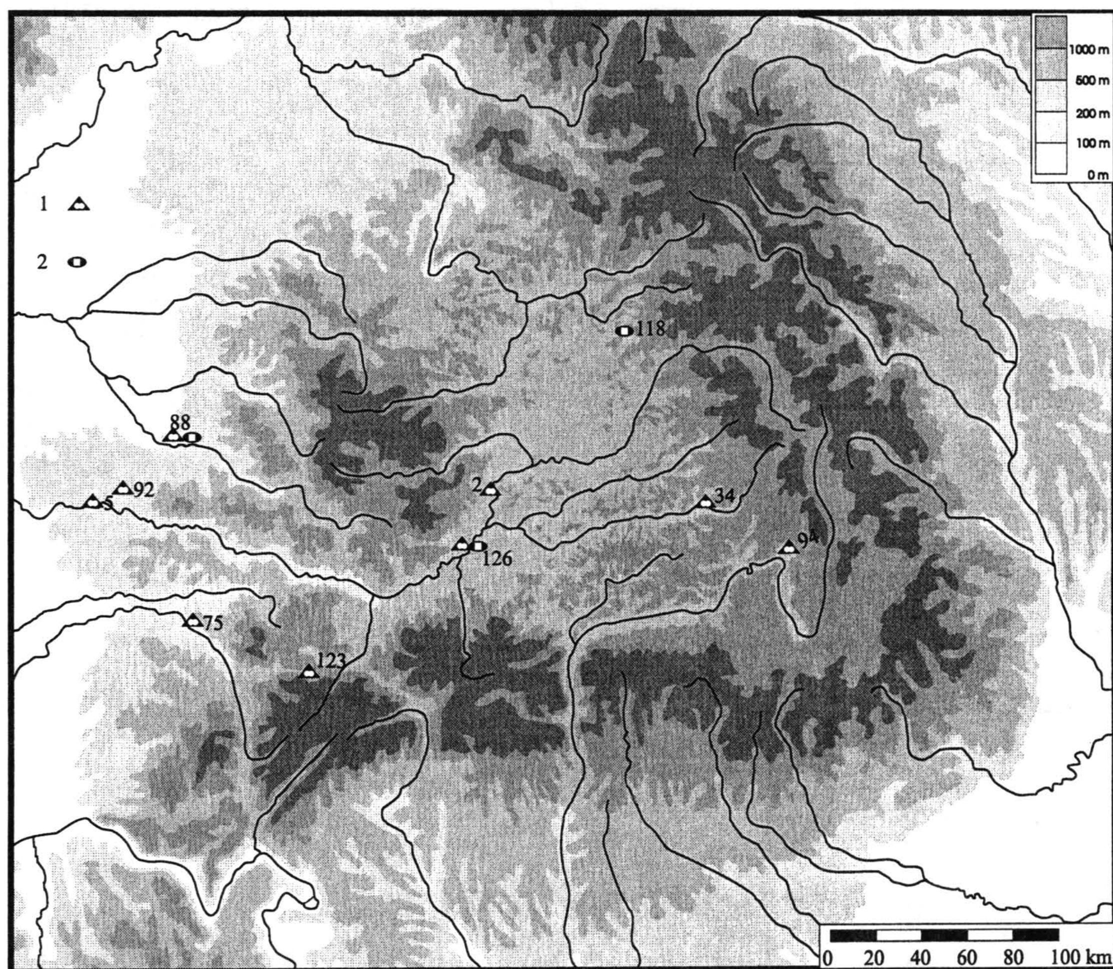

Fig. 20. 1. Răspândirea corpurilor decorative, categoria F. 2. Răspândirea formelor din structura interioară, categoria G.

6. CATEGORIA F: CORPURI DECORATIVE

Includem în această categorie piesele destinate diferitelor încheieri ale sobei, astfel lucrate încât au o existenţă independentă şi pot fi privite din orice direcţie. Câteva fragmente de factură gotică provin de la Oradea (4.10., 4.11.) (pl. 100), datate în prima jumătate a sec. XV. Piese lucrate la roată datate în secolele XV-XVI au fost descoperite la Aiud (1.1.) (pl. 1), Arad (4) (pl. 8), Cristuru Secuiesc (7.6.), Lugoj (7) (pl. 94), Racoşul de Jos (7) (pl. 109) şi Vinţu de Jos (3.35.) (pl. 150). O torsadă împletită din 3 baghete din lut a fost descoperită la Vad (16) (pl. 146/B) iar o piesă circulară decorată prin ştanţare provine de la Pâncota (1.12.) (pl. 107/C); din acelaşi loc se păstrează un alt fragment dintr-o cahlă ce poate fi încadrată în această categorie (1.16.) (pl. 107/C). (Fig. 20).

7. CATEGORIA G. DIVERSE

Includem în această categorie acele piese din structura interioară sau exterioară a sobei care fac parte din sistemul de dirijare a fumurilor (fig. 20).

Fragmente din tubulatura care conduce fumul cunoaştem destul de puţine, probabil datorită faptului că ele sunt confundate adesea cu olanele, din cauza formei foarte asemănătoare. O piesă de secţiune semicirculară, asemănătoare unei nişe, dar de dimensiuni prea mari pentru a fi fost folosită în acest sens, a fost descoperită la Vinţu de Jos (3.174.) (pl. 171). Alte fragmente de tubulatură sunt cunoscute de la Oradea (4.66.) (pl. 114) şi Teaca (16) (pl. 140/B).

Fragmente presupuse a fi aparţinut unor coşuri de fum sunt menţionate la Vinţu de Jos (3.175.) (pl. 171) şi Oradea (4.67.) (pl. 114).

VI. ORNAMENTICA

De la apariţia pieselor decorate şi până spre mijlocul secolului al XVI-lea temele preferate pentru decorul cahlelor de sobă sunt inspirate din sfera religioasă, din eposul cavaleresc, din bestiarii şi din heraldică, iar pe un plan secundar sunt întrebuinţate motivele geometrice şi vegetale. O schimbare majoră în acest repertoriu se produce la mijlocul secolului al XVI-lea: reprezentările figurale se reduc simţitor în favoarea compoziţiilor vegetale mai mult sau mai puţin stilizate, care spre finele acestui veac vor deveni dominante. Scenele religioase se rezumă la câteva imagini repetate după Vechiul Testament, cavalerul în turnir este înlocuit cu husarul, scenele cu personaje dispar iar din portrete supravieţuiesc doar câteva măşti, bestiariile sunt uitate iar din heraldică nu mai rămân decât vagi ecouri, aproape în întregime reinterpretate. Motivele vegetale inundă treptat suprafaţa plăcilor, într-o infinitate de aranjamente, care în secolul al XVII-lea apar din ce în ce mai stilizate până la sintetizarea lor în compoziţiile tapet.

Desigur că alunecările într-o direcţie sau alta sunt destul de frecvente, dar în principiu putem considera mijlocul secolului al XVI-lea ca departajând două etape ferme în ornamentarea cahlelor de sobă. În interiorul acestor intervale este dificil să propunem încadrări cronologice mai restrânse, cu excepţia situaţiilor în care acestea ne sunt sugerate sau impuse de un anumit context de descoperire, sau de anturajul din care provine piesa.

În principiu din punct de vedere stilistic primele creaţii sunt subsumate goticului, dar deja spre finele secolului al XV-lea şi începutul veacului următor se fac simţite primele semne ale Renaşterii. Cahle gotice se produc încă la începutul secolului al XVI-lea, pentru a fi abandonate odată cu sobele din care fac parte, la începutul secolului al XVII-lea, aşa cum este cazul la Racoşul de Jos. Ultimele reacţii ale stilului gotic sunt contemporane cu piese de o bună factură renascentistă, aşa cum putem constata la Făgăraş sau la Vinţu de Jos, iar un secol mai târziu puţinele manifestări baroce se pierd într-un manierism care devine dominant. În această conjunctură, este evident că orice tendinţă de a considera aceste aspecte artistice drept repere cronologice unice şi ferme este sortită de la început eşecului.

Datările prin analogie constituie o capcană în care alunecăm deseori, privind prea departe spre iluzia unei rigori ştiinţifice formale. În afară de suprapunerile stilistice discutate, această situaţie este determinată de confuzia asupra a ceea ce datăm: producerea cahlei, perioada de maximă circulaţie pe o arie determinată sau scoaterea din funcţiune într-un complex dat. Cel mai frecvent suntem în situaţia de a data scoaterea din funcţiune şi abandonarea piesei, deoarece cu acest prilej ea ajunge în contextul din care o recuperăm mai mult sau mai puţin direct, şi pe care îl putem observa ştiinţific. Acest moment se situează însă la distanţe variabile de momentul producerii, deoarece soba poate fi demontată accidental practic în orice moment, iar abandonarea pieselor din alte raţiuni precum deteriorarea sau îmbătrânirea morală se face la intervale care pot oscila în medie între 30 şi 100 de ani. Deseori s-a demonstrat că refacerea sobelor era în mare doar un proces de înnoire, parte dintre piesele vechi fiind refolosite, eventual cu uşoare îmbunătăţiri estetice sau cu schimbarea locului în structură - şi un astfel de procedeu prelungeşte considerabil viaţa unei cahle. Concluzia: rareori putem estima perioada de utilizare a unei cahle, iar datarea prin analogii ar trebui să ia în calcul ca marjă de siguranţă intervale destul de mari.

În lucrarea de faţă am încercat să datăm producerea cahlelor şi să delimităm perioada de maximă circulaţie a tipurilor principale, în limitele permise de stadiul actual al cercetărilor, luând în calcul premisele expuse şi ţinând cont de interdependenţa dintre formă şi decor. În paginile următoare ne-am propus să urmărim succint evoluţia principalelor motive decorative, pe cât posibil nominalizând originile şi punctând transformările pe care am reuşit să le descifrăm. Materialul cercetat este atât de vast, încât acest demers a fost silit, în cele mai multe cazuri, să rămână la suprafaţă, rezumat la inventarieri mai mult sau mai puţin comentate. (Fig. 21).

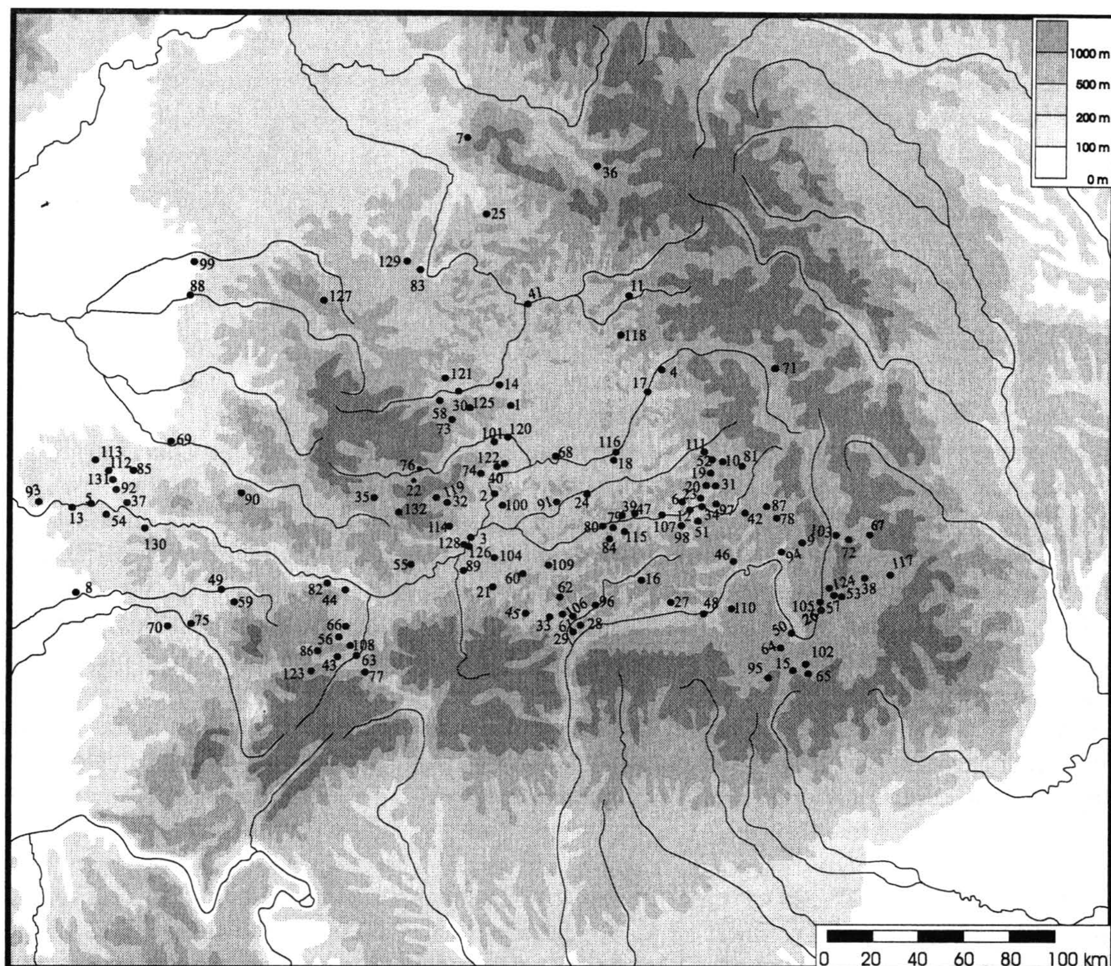

Fig. 21. Răspândirea cahlelor pe teritoriul Transilvaniei.

1. Cahle decorate cu scene religioase

Cahlele decorate cu scene religioase s-au bucurat de o mare popularitate în secolele XV-XVI, ele fiind cunoscute în numeroase variante pe întreg teritoriul transilvănean. (Fig. 22). Cel mai interesant grup de piese a fost descoperit la Bistriţa, în săpăturile realizate la casa nr. 22 din Şirul Şugălete, şi este datat de autorii cercetărilor la sfârşitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea[1]. Cahlele sunt de format dreptunghiular mai mare decât media epocii, cu excepţia unei piese care este decupată după conturul unui blazon. Cahla decorată cu ***Buna Vestire*** (1.1) (pl. 9/ D), smălţuită verde, este componenta unei piese de colţ formată din două plăci îmbinate într-un oarecare unghi, zona de întâlnire fiind mascată de o torsadă. ***Închinarea regilor magi*** (1.3.) îl prezintă pe Melchior aducându-şi ofranda, într-o compoziţie asemănătoare celor moldovene. Cea mai elaborată piesă este decorată cu ***Isus şi Samariteanca*** (1.4.) (pl. 10/A): câmpul central, delimitat de o baghetă simplă, conţine cele două personaje aşezate lângă fântână, sub o arcadă împodobită cu un frunziş bogat; spre marginea plăcii, urmează un tor cu imitaţie de lujeri înfăşuraţi, o bordură cu un decor geometric care sugerează o inscripţie, şi în sfârşit un chenar simplu. Din ***Judecata lui Pilat*** (1.5.) se păstrează fragmente din două exemplare: unul simplu, iar celalalt smălţuit policrom în verde, galben şi brun. ***Învierea*** (1.6.) (pl. 10/A) este reprezentată pe o placă nesmălţuită, iar ***Încoronarea Maicii Domnului*** apare în doua variante: încoronarea de către Isus (1.7.) (pl. 10/A), respectiv de către Sfânta Treime (1.8.), ambele populate cu îngeri în diferite ipostaze. În sfârşit pe cahla în formă de blazon se poate vedea ***Adoraţia Sfintei Dorothea*** (1.2.) (pl. 9/ D), în smalţ policrom verde, galben şi cafeniu.

---

[1] Deşi se sugerează o cantitate importantă de cahle cu această tematică, au fost publicate doar nouă piese. Bătrâna, Bătrâna 1990, p. 167. Bătrâna, Bătrâna, 1993, p. 43.

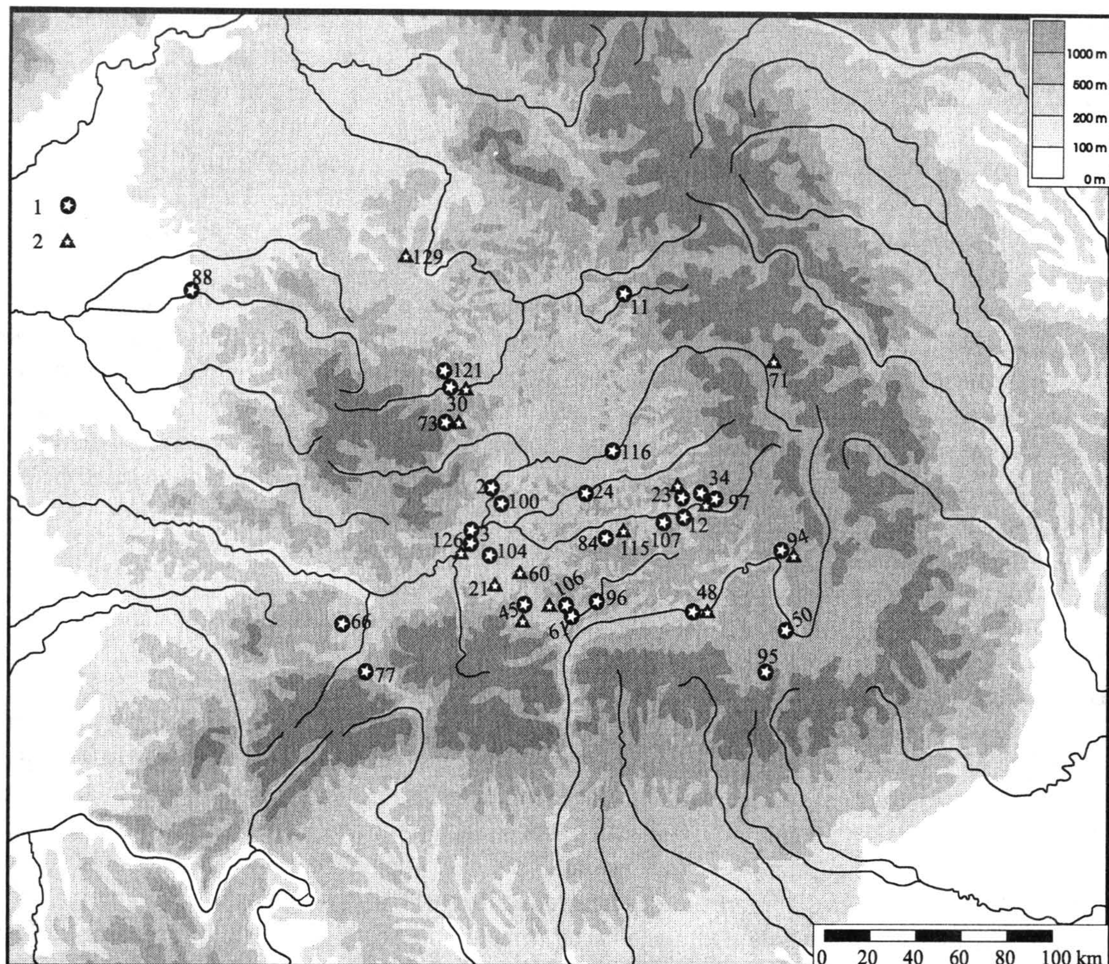

Fig. 22. 1. Cahle decorate cu scene religioase. 2. Cahle decorate cu Legenda Sfântului Gheorghe.

Cu excepţia scenei derulate în jurul fântânii lui Iacob, ce pare să se fi bucurat de o popularitate mai mare, compoziţiile de la Bistriţa sunt unicate pe teritoriul de care ne ocupăm. Folosirea smalţului policrom în a doua jumătate a secolului al XV-lea indică un atelier cu posibilităţi tehnice deosebite pe care, în stadiul actual al cercetărilor, suntem înclinaţi să îl localizăm în afara Transilvaniei.

Tot de la Bistriţa cunoaştem alte două piese datate în jurul anului 1500: o scenă de martiriu şi o alta din viaţa lui Isus. Scena de martiriu îl înfăţişează pe ***Sfântul Sebastian*** (1.9.), încoronat şi cu aureolă, lângă un copac a cărui coroană bogată este sugerată prin patru rozete care ocupă partea superioară a plăcii, şi încadrat de doi soldaţi înarmaţi cu arcuri. Scena din viaţa lui Isus are în prim plan un personaj masculin care ţine pe umărul drept un copil, ambii sprijinindu-se de un copac - foarte probabil o variantă a legendei ***Sfântului Cristofor*** (1.10.), într-un peisaj elaborat. Partea stângă a plăcii este ocupată de o arhitectură care ar putea sugera un întreg oraş: în registrul superior se conturează o biserică, în cel inferior o clădire de dimensiuni mici, iar în zona mediană un personaj îngenuncheat, într-o atitudine de donator.

Fecioara cu pruncul este o temă des întâlnită. Într-o redactare excepţională se află pe o cahlă smălţuită policrom de la Sighişoara (2.9.) (pl. 200); un fragment descoperit la Guşteriţa (1) (pl. 89/B) o prezintă pe Maria cu aureolă şi coroană, sub un portal semicircular decorat cu motive geometrice, încadrată de lună şi soare. Aceeaşi temă este amintită şi la Biserica Minoriţilor din Sibiu (2.2.): imaginea publicată este destul de neclară, dar putem observa oricum faptul că Maria este aşezată, ţinând pruncul pe genunchi.

O scenă mai rară, cu Maria proiectată pe fundalul soarelui ale cărui raze o încadrează a fost descoperită la Racoşul de Jos (11) (pl. 109), cu un relief destul de şters astfel că nu distingem prea multe detalii. Este posibil ca tiparul să fi fost copiat după o scenă aflată sub un portal semicircular, ceea ce ar explica bagheta marginală care se arcuieşte la colţuri, dar în partea de sus se pierde din cauza chenarului. Remarcăm de asemenea ornamentul din colţuri format dintr-o proeminenţă circulară încadrată de două triunghiuri. Piesa datează de la sfârşitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea.

Închinarea regilor magi este cunoscută în Transilvania pe alte două cahle: una provenind tot de la Bistriţa (1.11.), iar cealaltă de la Făgăraş. Cahla de la Bistriţa a fost considerată iniţial ca reprezentându-l pe Sfântul Ladislau[2], ulterior demonstrându-se însă că personajul este unul dintre regii magi, respectiv Balthazar[3]. Piesa este de o excepţională realizare tehnică. Regele încoronat este călare spre stânga, într-o costumaţie redată până în cele mai mici detalii, iar în mâna stângă poartă ciboriul cu monstranţa; în colţul din stânga sus este reprezentată o arhitectură laborios executată, sugerând silueta unei biserici. De la Făgăraş (30) (pl. 59) nu se păstrează decât jumătatea dreaptă a piesei, reprezentându-l pe Melchior care oferă lui Isus cutia preţioasă.

Din lotul de cahle de la Bistriţa, scena cu **Isus şi Samariteanca la fântână** se repetă în forme aproape identice în diferite puncte din zona cercetată. În săpăturile mai noi de la Cetatea Făgăraşului au fost descoperite fragmente din 7-8 exemplare (42) (pl. 60) lucrate cu tipare uşor diferite; placa are două borduri marginale - una geometrică ce pare a fi imitaţia unei inscripţii, şi o alta vegetală, cu lujeri înfăşuraţi. În câmpul central se află fântâna din care Samariteanca tocmai a scos o găleată cu apă, asistată de Isus, sub un portal sugerat printr-o împletitură de frunziş. O formă degradată a motivului recunoaştem pe câteva fragmente descoperite la Râşnov (4, 5) (pl. 128): bordura geometrică s-a transformat într-un motiv liniar, iar vrejurile înfăşurate sunt interpretate geometric. Destul de asemănător pare şi un fragment de la Vinţu de Jos (3.34.), dar scena centrală se desfăşoară sub un portal semicircular cu montanţi masivi, astfel că trebuie să admitem o variantă nouă – în cazul în care o eventuală reîntregire a piesei nu va modifica această interpretare.

Din ***Plângerea lui Isus*** cunoaştem o singură variantă descoperită la Roşia (2) (pl. 191): Isus este îngenuncheat, într-o atitudine şi cu o expresie care reuşesc să transmită perfect suferinţa sa profundă, iar pe cap poartă coroana cu spini din care se dezvoltă fleuroni, sugerând astfel şi o coroană lumească. De o parte şi de alta sunt reprezentate Maria şi Magdalena îngenuncheate, disproporţionat de mici faţă de Isus. Prezentarea generală a scenei, cu imitaţia de portal şi decorul din colţurile superioare ale plăcii, este identică cu cea a cahlei de la Racoşul de Jos decorată cu Maria. O placă foarte interesantă, descoperită în săpăturile de la Cetatea Făgăraş, îl reprezintă pe ***Isus Judecător*** (31) (pl. 59) în mandorlă de lumină, în jurul personajului distingându-se buclele unei panglici cu urmele unei inscripţii ilizibile. Scena se desfăşoară sub un arc semicircular simplu, de o parte şi de alta sunt două săbii, care în tipul iconografic încetăţenit în epocă se află de fapt în gura lui Isus, iar în partea stângă se poate descifra, imediat sub arc, mâna care poartă buretele. Pe baza stratigrafiei piesa a fost datată în secolele XV-XVI.

Răstignirea apare în Transilvania în forma cea mai simplă, cu Isus pe cruce având de o parte şi de alta pe Maria şi Ioan; cunoaştem câteva variante databile în a doua jumătate a sec. XV şi la începutul veacului următor, de la Racoşul de Jos, Cetatea Făgăraşului, Vinţu de Jos şi Moşna. ***Răstignirea*** de la Racoşul de Jos (4) (pl. 108) îl prezintă pe Isus pe o cruce în formă de copac cu rădăcini şi braţele arcuite şi înmugurite, având picioarele îndoite din genunchi şi alăturate pe cruce, şi întreg corpul contorsionat de durere. Maria şi Ioan poartă mantii bogat pliate în falduri ascuţite şi sunt surprinşi de asemenea în mişcare, întreaga scenă descriind dealtfel o atmosferă dinamică. Imaginea aparţine unui tip iconografic preferat în artele plastice o perioadă destul de scurtă, la sfârşitul veacului al XIV-lea şi până în primele decenii ale secolului al XVI-lea, înregistrând o mare frecvenţă în domeniul textilelor[4]. Răstignirea de la Făgăraş (29) (pl. 59) prezintă în schimb personaje rigide, Maria aşezată pe un fel de piedestal şi Isus, cu o siluetă gracilă uşor disproporţionată, încremenit pe o cruce monumentală. Relieful piesei este atât de şters încât nu se disting nici un fel de detalii de fizionomie. Cahla de la Vinţu de Jos (3.3.) (pl. 148) se păstrează şi ea tot fragmentar, imaginea fiind destul de asemănătoare celei de la Făgăraş, dar mai echilibrată din perspectiva proporţiilor. Maria şi Ioan poartă mantii cu falduri drepte, iar corpul lui Isus este înfăşurat până aproape de genunchi în pagnas. Dintr-o a patra variantă descoperită în săpăturile de la Moşna (2.1.) (pl. 98/D) se păstrează un mic fragment cu partea inferioară a crucii, la prima vedere o scenă mai apropiată de cea de la Racoşul de Jos, dar nu la fel de reuşită. Alte două fragmente de cahle ar putea aparţine unui scene de acest fel, în variante pe care nu le cunoaştem încă: un personaj cu braţele depărtate de corp într-o atitudine de răstignit de la Turea (3) (pl. 144/B), respectiv un personaj cu mantie aşezat pe un mic piedestal din depozitul de la Sighişoara (2.6.) (pl. 138/A).

---

2 Bătrâna, Bătrâna 1990, p. 169.

3 Batariuc 1994, p. 122-123.

4 Vătăşianu 1959, p. 943-945.

Sfinţii ***Petru şi Pavel*** apar pe o cahlă descoperită în săpăturile de la Vinţu de Jos (3.4.) (pl. 148), reprezentaţi în nişe gotice, desculţi pe un dalaj din piatră desenat în perspectivă. Sfântul Petru poartă în mână o cheie de dimensiuni mari, încheiată cu un capăt în formă de stea, iar atributul lui Pavel nu este lizibil. O imagine asemănătoare este cunoscută din literatură ca provenind de la Braşov (7).

Destul de popular a fost şi ***Sfântul Cristofor***. Piesa foarte elaborată de la Bistriţa (1.10.), menţionată mai sus, rămâne un unicat atât din punct de vedere tehnic cât şi al complexităţii reprezentării, imaginea comună fiind mult mai simplă, rezumată la cele două personaje traversând apa într-un cadru vegetal sumar. Un tipar întreg cu această imagine provine din depozitul de la Roşia (3) (pl. 191), iar un fragment dintr-un pozitiv asemănător se păstrează în colecţia Bielz (Sibiu 7.1.) (pl. 134/D). A. A. Rusu a publicat un alt fragment din depozitul Muzeului din Alba Iulia (4.4.) (pl. 6/B) pe care este reprezentată partea inferioară a unui personaj desculţ, îmbrăcat într-o haină care se desface în fâşii şi având atârnată de gât o tolbă, sprijinit într-un toiag (?) – considerând că trebuie să fie o variantă a Sfântului Cristofor. Piesa în sine este foarte interesantă, reprezentând la rândul ei un unicat; câmpul este absolut gol, iar personajul este atât de disproporţionat încât ne întrebăm dacă este vorba despre o fiinţă umană sau despre o reprezentare a bunului sălbatic, iar în această ultimă variantă vârful despicat al toiagului ar putea să fie de fapt o rădăcină. Cahla este încadrată în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

Alte câteva fragmente sunt apropiate de reprezentarea clasică a Sfântului Cristofor: un personaj bărbos învelit într-o mantie amplă a cărei parte inferioară o ţine ridicată cu mâna dreaptă (iar pe umărul stâng purta probabil copilul) descoperit la Racoşul de Jos datând din prima jumătate a sec. XVI (13) (pl. 110); un cavaler în armură purtând în braţe un copil aparţine probabil unei variante care include şi un animal fantastic prezent în dreapta imaginii (Făgăraş 40) (pl. 60). Din depozitul descoperit în Cluj-Napoca pe str. Prahovei (9.15.) se păstrează un fragment cu piciorul desculţ al unui personaj care poartă o haină lungă, care aparţine probabil tot acestei serii iconografice.

Sfintele Ursula şi Barbara sunt figurate pe cahle plăci de la Alba Iulia (4.3.) (pl. 6/B) şi Sebeş (1.6.) (pl. 132/B), în forme aproape identice şi încadrate de atributele care le individualizează în repertoriul sfinţilor. Un fragment de la Racoşul de Jos (12) (pl. 109) o reprezintă pe Barbara cu un turn minuscul figurat în lateral, şi eventual ar putea să fie ceva mai vechi, din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Sfântul Mihail este cunoscut pe o placă cu partea superioară triunghiulară de la Cetatea de Baltă (1) (pl. 17/C), datată la începutul secolului al XVI-lea. Nu este exclus ca acest sfânt să fi fost reprezentat şi pe o cahlă de la Cetatea Făgăraşului, din care se păstrează doar un mic fragment cu un personaj aureolat care ţine cu mâna dreaptă sabia iar cu stânga o mantie (aripă?) (37A) (pl. 60). Piesa este datată de autoarea săpăturilor în secolul al XV-lea, dar ar putea fi şi mai târzie, din prima parte a veacului următor. Susceptibil a intra în această serie este şi un mic fragment descoperit la Biserica Azilului din Sibiu (1.1.) (pl. 134/B) pe care se poate vedea o aripă de înger, iar în colţ un blazon de dimensiuni mici, decorat cu o stea cu cinci raze.

Cahlele decorate cu ***sfinţii regi ai Ungariei*** sunt cunoscute în mai multe exemplare, cele mai vechi dintre acestea provenind din colecţia de la Turea. Pe o placă aproape întreagă, având că sistem de prindere un picior tronconic, este reprezentat un rege care ţine într-o mână globul crucifer, iar în cealaltă buchetul cu trei flori de crin (Turea 1) (pl. 144/B). Figura este disproporţionată, cu genunchii uşor îndoiţi (atitudine întâmplătoare sau sugerând o anumită poziţie?) şi capul prea mare; coroana este simplă, dintr-o bandă de metal supra-înalţată de trei cruci. Pe un mic fragment provenit din aceeaşi colecţie se păstrează un alt cap cu o coroană identică ca formă, dar de dimensiuni mai mici (Turea 2) (pl. 144/B). Aceste piese nu pot fi produse mai târziu decât prima jumătate a veacului al XV-lea, dacă nu cumva sunt chiar mai vechi, de la finele secolului anterior.

Forma cea mai răspândită prezintă aceste personaje aşezate pe un mic piedestal sub baldachine gotice, cu aureole, coroane şi atributele care le fac uşor de recunoscut. În general remarcăm faptul că aceste imagini sunt proprii unor cahle plăci de format dreptunghiular pronunţat, cu înălţimi care se apropie de 30 cm, iar sfinţii apar atât individual cât şi asociaţi. Piesele de acest fel se găsesc la Vinţu de Jos în număr atât de mare încât este evident că formau unul sau mai multe registre dintr-o sobă. În afară de varianta clasică (3.59.-3.61.) (pl. 156), câteva fragmente par să indice şi alte variante, mai puţin reuşite atât ca acurateţe a decorului cât şi ca realizări tehnice: un piedestal mai simplificat (3.62.) sau înlocuit cu suporturi separate pentru picioare (3.63), respectiv un piedestal neregulat (poate o formă de relief?) încheiat la capete cu un decor vegetal (sau un vas cu flori?) (3.64A.). Pe un alt fragment un sfânt militar în atitudine de paradă are

sub picioare o formă nedefinită, şi aparţine cel mai probabil acestei serii – dacă nu cumva reprezintă o variantă necunoscută a Sfântului Gheorghe pedestru (3.64.). Cahlele de la Vinţu de Jos datează cel mai probabil din prima jumătate a secolului al XVI-lea.

În aceeaşi ipostază Sfântul Ladislau poate fi văzut pe o cahlă descoperită la Cetatea Râşnov (3) (pl. 128), încoronat, sub un baldachin ale cărui detalii sunt redate cu mare fineţe; imaginea ar putea fi mai veche, din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Piese identice au circulat şi în zona Clujului, deoarece în depozitul muzeului se află câteva fragmente din partea superioară, cu baldachinul, iar fragmente din partea inferioară, cu picioarele pe o formă de relief, întâlnim şi în materialul din str. Prahovei (Cluj-Napoca 9.14.). Tot acestei compoziţii îi pot fi atribuite foarte probabil acele fragmente care prezintă personaje cu mantii lungi, descoperite La Făgăraş (37) (pl. 60) şi din nou la Cluj-Napoca, Casa Bacskay (2.9.) (pl. 19/B). Într-o redactare diferită, întâlnim aceşti sfinţi pe câteva fragmente descoperite la Cetatea Lita, din care se păstrează doar fragmente cu capul încoronat şi aureolat dintr-o cahlă databilă în a doua jumătate a sec. XV (Lita 21).

Legenda Sfântului Ladislau a fost, după cum se ştie din alte ramuri ale artei medievale, destul de populară în Transilvania[5], realitate confirmată şi de frecventele reprezentări pe ceramica utilitară. Vasile Drăguţ a stabilit că în ceramica decorativă ciclul este sintetizat în patru etape: plecarea la luptă, lupta, urmărirea cumanului şi odihna[6]. Cea mai elaborată scenă din acest ciclu descoperită pe teritoriul României, a fost considerată multă vreme cahla de la Bistriţa amintită mai sus, al cărei decor a fost interpretat ca fiind *Plecarea la luptă*. O secvenţă din acest ciclu se află pe o cahlă de la Dobârca (3) (pl. 50): Ladislau este reprezentat singur, ecvestru, ocupând partea centrală a plăcii sub un portal gotic împodobit pe extrados cu frunziş[7]. Cadrul arhitectural pare să fie preluat de la cavalerul în turnir[8], ceea ce încurajează o datare a piesei la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea. În acelaşi interval se poate încadra un mic fragment recuperat dintre resturile atelierului de la Cluj-Napoca str. Prahovei (9.13.) (pl. 22/B), pe care se poate vedea un cavaler cu barbă şi plete, îmbrăcat în armură din plăci şi purtând o mantie închisă pe unul dintre umeri cu o pafta circulară decorată cu mici proeminenţe reliefate; în mâna stângă ţine un scut cu scobituri laterale iar cu dreapta probabil securea. O replică a acestei piese îl prezintă pe Ladislau încoronat, sub o arcadă semicirculară, cu un decor geometric în colţurile plăcii (Aiud 3.1.) (pl. 2/B). Este dificil să stabilim relaţia acestor două fragmente cu piesa de la Oradea (1.1.) datată 1540[9], deşi este evident că avem de-a face cu imagini înrudite, asemănarea fiind datorată poate unui model comun. Cahla de la Oradea aparţin epocii sale, prezentarea generală a cavalerului fiind aceea a unui husar: cal static şi disproporţionat, harnaşament greoi, creastă împletită, călăreţ de asemenea uşor disproporţionat pe care doar coroana şi securea ne ajută să îl identificăm ca fiind Ladislau.

Scena luptei dintre Ladislau şi cuman apare în redactări diverse pe cahle de la Sighişoara, Cecheşti şi Făgăraş. Cahla de la Sighişoara (2.2.) (pl. 199)[10], smălţuită policrom, îl reprezintă pe cuman cu obişnuita căciulă triunghiulară, întors spre stânga şi ţintind cu arcul. Marginal se află Ladiva de dimensiuni mici, încoronată, cu o mână sprijinită pe cal, ceea ce ar putea sugera atât faptul că era prizonieră, cât şi gestul de a lua sabia legată de centura barbarului. În colţurile superioare ale plăcii întâlnim acel mic decor format dintr-o proeminenţă circulară încadrată de două triunghiuri care însoţeşte adesea imaginile de sfinţi şi cavaleri. Piesa datează probabil din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Ea trebuie desigur să fi avut o pereche, pe care era reprezentat doar Ladislau, călare spre dreapta, pregătindu-se să lovească.

La Cecheşti (17) (pl. 16) cele două personaje sunt pedestre, Ladislau cu scut şi secure iar cumanul cu arc, redactarea generală fiind greoaie şi disproporţionată, specifică cahlelor din secuime. Piesa este datată în secolele XV-XVI, dar probabil că aparţine primei jumătăţi a secolului al XVI-lea. Aceeaşi scenă trebuie să fi fost reprezentată şi pe o cahlă de la Făgăraş (36) (pl. 60) din care se păstrează doar cumanul înarmat cu arc şi având capul acoperit cu o căciulă turtită împodobită cu penaj. Ladislau era dispus în partea dreaptă,

---

[5] Bătrâna, Bătrâna 1990, passim. Drăguţ 1974.

[6] Bătrâna, Bătrâna 1990, p.168

[7] Astfel de reprezentări nu erau necunoscute, după cum atestă cahla traforată de la Eger care îl prezintă pe Sfântul Ladislau sub un portal gotic cu forme mult degradate, împodobit pe extrados cu frunziş iar în interior cu vrejuri răsucite în formă de S, pornite din capitelurile portalului. Piesa este datată la începutul secolului al XVI-lea. Voit, Holl 1963, fig. 35.

[8] Scurt comentariu asupra acestei piese: Marcu Istrate 2002b, p. 90.

[9] Balogh 1982, fig. 98.

[10] Slătineanu 1937, p. 32, nota 1, descrie cahla astfel: călăreţ medieval cu arcul în mâna şi cu un personaj jos în stânga, având o coroană cu trei vârfuri". Slătineanu 1938, p. 130 menţionează un cavaler cu arc şi o sfântă încoronată.

probabil călare, lovindu-şi adversarul cu securea. Cronologic, piesa trebuie să dateze tot din prima jumătate a secolului al XVI-lea. ***Urmărirea cumanului*** este ilustrată de o cahlă de la Cristuru Secuiesc (5.1.), pe care este reprezentat Ladislau călare spre dreapta, cu o coroană înaltă cu trei fleuroni, pregătindu-se să lovească cu securea[11]. Tot de la Cristuru Secuiesc (5.4.) (pl. 41/B) cunoaştem o cahlă cu două personaje, unul masculin cu secure şi celălalt feminin cu o spadă, care a fost interpretată drept ***Odihna lui Ladislau.***

Fragmentele de cahle decorate cu imagini religioase, al căror ansamblu nu îl putem reconstitui, sunt destul de numeroase. În depozitul Muzeului Brukenthal se păstrează un fragment cu un personaj feminin care ţine o cruce (7.2.) (pl. 134/D), şi un altul cu un personaj cu filacteră (7.3.) (pl. 134/D); aceasta din urma prezintă un decor marginal format din frunze în formă de inimă răsucite în jurul unei baghete. Tot o imagine de sfânt se află pe o cahlă de la Vinţu de Jos (3.5.) (pl. 148) din care se păstrează un mic fragment din partea superioară, cu o margine de aureolă; în colţul din dreapta este reprezentată o arhitectură, ceea ce ar constitui un motiv pentru atribuirea piesei seriei Sfântului Gheorghe. Din acelaşi complex două figuri cu aureolă apar pe aceeaşi placă, despărţite de o baghetă reliefată (3.6.) (pl. 149). Un fragment care poate fi datat în secolul al XV-lea descoperit la Cluj-Napoca - Sala de box, prezintă un personaj feminin cu năframă şi aureolă, iar mâinile împreunate pentru rugăciune (10.15.) (pl. 25/A); piesa are forma unui blazon şi este smălţuită verde. Din aceeaşi localitate menţionăm o sfântă cu aureolă proeminentă, pe un fragment de placă smălţuită verde gălbui (2.10.) (pl. 19/B), un tipar pentru un înger sau sfânt cu aripi (9.16.) (pl. 22/B), şi ceva mai târzie, din secolul al XVI-lea, o cetate în faţa căreia sunt reprezentate 3 personaje este foarte probabil un fragment din scena ***Intrarea în Ierusalim*** (12.25.)

În prima parte a secolului al XV-lea putem încadra un fragment de la Turea, cu un personaj de dimensiuni mici, cu aureolă (4) (pl. 144/B). Tot o aureolă se păstrează pe un fragment de la Racoşul de Jos (14) (pl. 110), iar variante de capete masculine încadrate de aureolă au apărut şi în săpăturile de la Cetatea Lita (19, 20). La Hunedoara (3.1.) este menţionat un fragment policrom, cu "pieptul şi gâtul unui personaj considerat a fi un profet ori un evanghelist"[12], şi o imagine asemănătoare se păstrează pe o placă de la Cetatea Oradea (4.34.) (pl. 102). Un personaj feminin călare descoperit în săpăturile de la Făgăraş (44, 45, 45A) (pl. 61) face parte de asemenea dintr-o scenă religioasă.

Temele preluate din ***Vechiul Testament*** sunt destul de frecvente, capetele de serie fiind Judith şi Holofern, Samson în luptă cu leul şi scene din viaţa lui Moise.

Prima compoziţie se desfăşoară în faţa cortului, şi prezintă cele 3 personaje implicate în acţiune: ***Judith*** cu capul tăiat al lui ***Holofern***, servitoarea care îşi ajută stăpâna ţinând sacul deschis, respectiv corpul lui Holofern căzut în apropiere. O piesă întreagă este cunoscută în literatura de specialitate ca provenind din zona Aiudului (2.1.), şi un fragment identic se păstrează încă în depozitul acestui muzeu, descoperit la Sâncrai (1) (pl. 131/B).

Din atelierul de pe str. Prahovei cunoaştem un fragment din partea stângă a cahlei, unde este reprezentată Judith îmbrăcată într-o rochie cu talie înaltă, bogat drapată în partea inferioară, ţinând în mâna dreaptă sabia; capul lipseşte, dar se mai poate încă observa pornirea cortului, al cărui interior este reticulat. Piesa, smălţuită verde, este de bună factură gotică, cu borduri decorative complicate care îmbină rozete, vrejuri înfăşurate şi torsade, astfel încât datarea ei în a doua jumătate a sec. XV sau la începutul veacului următor nu ridică probleme. (Cluj-Napoca 9.17 (pl. 23), şi un fragment asemănător cu nr. 12.26.). Alte două fragmente de la Vinţu de Jos pot fi atribuite aceleiaşi teme: pe unul dintre acestea Judith ţine cu o mână sacul în care este pus capul tăiat, iar cu cealaltă sabia (3.68a., 3.68c.), iar pe un altul se observă figura servitoarei (3.68b.) (pl. 158). Tot de la Vinţu de Jos provine un mic fragment din marginea unei cahle pe care este reprezentat un personaj îngenuncheat (3.71.); în mod evident scena se termină brusc, şi nu este exclus că fragmentul să aparţină unei piese de colţ, deoarece în general aceste forme sunt tăiate după dimensiuni, nu după decor. Maniera de redactare este destul de asemănătoare cu cea a fragmentelor descrise mai sus, astfel că nu ar fi deloc exclus să aparţină aceleiaşi compoziţii, personajul fiind Holofern căzut. În sfârşit, un fragment din jumătatea superioară a acestei scene se află în depozitul Muzeului din Târgu Mureş (2.2.) (pl. 141), şi un altul pe care îl bănuim din aceeaşi compoziţie provine din săpăturile de la Mălăieşti (13).

Aceste cahle sunt atât de răspândite în Transilvania încât li s-a atribuit un caracter strict regional. I. Holl[13] datează cahla de la Aiud la mijlocul secolului al XVI-lea, dar o serie de elemente gotice observabile pe

[11] Bătrâna, Bătrâna 1990, p. 173.

[12] Rusu, 1996b, p. 125.

[13] Holl 1993, p. 96.

variante sugerează folosirea temei chiar mai devreme, poate deja la finele veacului al XV-lea şi în orice caz cu siguranţă de la începutul secolului al XVI-lea.

Încă mai frecvente sunt reprezentările lui ***Samson în luptă cu leul***, pe care le putem grupa în două variante, una cu o arie largă de circulaţie, iar cea de-a doua specifică atelierelor din secuime.

Din prima variantă cea mai veche piesă pe care o cunoaştem aparţine depozitului de la Roşia, datat la graniţa dintre veacurile XV şi XVI. Samson (8) (pl. 192) ocupă centrul imaginii, sprijinit cu un picior pe leul pe care se pregăteşte să îl ucidă cu mâinile; personajul poartă o armură scurtă, bine exprimată la nivelul detaliilor, iar părul lung se răsfiră în spatele lui ocupând jumătatea dreaptă a plăcii până mai jos de nivelul leului. Scena este încadrată de două baghete prin care s-a dorit probabil sugerarea unui portal în arc frânt, dar în partea de sus decorul nu a mai fost terminat, tăindu-se brusc. În colţurile plăcii sunt figurate două blazoane, unul decorat cu o stea iar celălalt ilizibil. Această imagine sau una foarte apropiată se află la baza unei întregi serii de cahle plăci care au fost produse şi folosite în Transilvania secolului al XVI-lea, aşa cum atestă exemplarele de la Sighişoara, Sibiu, Racoşul de Jos şi Vinţu de Jos.

Schema compoziţională este în linii mari cea descrisă anterior: Samson este îmbrăcat într-o armură, aşezat cu un picior pe leu, iar mâinile neobişnuit de lungi ţin botul animalului. Un singur element a fost re-interpretat, semn că autorii tiparelor au copiat un model a cărui semnificaţie nu o stăpâneau în întregime: părul lung a fost eliminat, fiind înlocuit fie cu vrejuri (Racoşul de Jos, Sighişoara), fie cu un motiv geometric ce ar părea să sugereze aripi sau o mantie (Vinţu de Jos). Aceste adaosuri acoperă în întregime câmpul plăcilor, fiind eliminate celelalte elemente auxiliare, respectiv portalul şi blazoanele. Dintre piesele enumerate, cea de la Racoşul de Jos (20) pare a fi mai veche, datând probabil din prima jumătate a secolului al XVI-lea. Piesa de la Sighişoara (2.3.) (pl. 137/B) este evident o copie a celei de la Racoşul de Jos, cu simplificările aferente, dar oricum trebuie să fi fost produsă în acelaşi veac. Din piesa de la Vinţu de Jos (pl. 157) se păstrează fragmente din 10-12 exemplare lucrate cel puţin cu 3 tipare diferite, dintre care două se remarcă prin detalii extrem de fine (3.67a-b), iar al treilea este nu doar mai tocit ci şi mai grosier, dar în acelaşi timp cel mai folosit (3.67.). Imaginea este oarecum mai rigidă decât cele descrise anterior, dar altfel destul de elaborată, şi datarea cahlei în secolul al XVI-lea este asigurată de anturajul ei. În sfârşit de la Biserica Azilului din Sibiu (1.4.) s-a păstrat un alt fragment al acestei serii.

Varianta a doua prezintă un Samson bătrân, dolofan, în haine de orăşean, aşezat călare pe leu sub o arcadă semicirculară, pe al cărei extrados se află două măşti (Rugăneşti 1) (pl. 131/A). Piese identice au fost descoperite în săpăturile de la Bodogaia (1), Cecheşti (10) şi Cristuru Secuiesc (7.25.), iar un fragment aproape identic se păstrează la Odorheiu Secuiesc (1) (pl. 98/C). Aceste cahle sunt datate în general în secolul al XVI-lea, cu excepţia celei de la Rugăneşti pentru care s-a propus o încadrare mai largă, în secolele XV-XVI.

Din ***viaţa lui Moise*** singura imagine pe care o cunoaştem în Transilvania îl înfăţişează pe acesta arătând cu braţul spre toiagul în formă de cruce pe care este înfăşurat şarpele; în partea stângă se află cortul făgăduinţei, deschis, iar în faţa crucii un personaj căzut – toată scena desfăşurându-se sub un portal renascentist. În săpăturile de la Cetatea Făgăraş au fost descoperite numeroase fragmente cu acest decor, plăci sau piese de colţ formate din două plăci îmbinate în unghi drept, una întreagă şi cealaltă secţionată pe jumătate. În partea de jos o bandă cu inscripţie, invariabil aceeaşi: "*MOSES ERC 3*", iar în rândul al doilea "*KIG(K).16: N(H?)V: 71:*" (Făgăraş 85) (pl. 66). Din acelaşi loc un cavaler cu sabie ar putea să aparţină de asemenea acestei compoziţii. Fragmente din cahle de colţ au fost descoperite şi la Vinţu de Jos: o placă îngustă cu inscripţia (ilizibilă) dispusă pe trei rânduri (3.72.) (pl. 158), respectiv un fragment din chenarul de contact modelat în formă de torsadă, pe care sunt înfăşurate vrejuri gotice (3.73.) (pl. 158). Aceeaşi scenă, cu mici modificări de detalii, se află pe mai multe cahle de la Cluj Mănăştur, cu deosebirea că aici inscripţiile din partea inferioară sunt diferite de la o piesă la alta, formând în ansamblul sobei un text. Pe unul din fragmente citim *NESEN* (13.11.) (pl. 38), pe altul *VERBUM DO*, iar pe al treilea *ER SO* (13.10.).

David şi Goliat sunt reprezentaţi pe o cahlă de la Cluj-Napoca, de o bună factură renascentistă, cu o bordură decorativă formată exclusiv din rozete şi câmpul interior în întregime reticulat. Goliat este în armură completă, înarmat cu sabie şi cu suliţă, ambele masive; în partea stângă David copil, în haine obişnuite, este surprins în momentul în care agită praştia pentru a-şi lovi adversarul. Piesa se datează în secolul al XVI-lea şi destul de probabil este un import (12.27.) (pl. 176). O variantă mult simplificată se găseşte la Feldioara (1.20.) (pl. 83), dar în general această temă nu pare să fi fost prea populară în mediul transilvănean.

Adam şi Eva apar într-o interpretare destul de elaborată pe cahlele de la Feldioara (1.15., 1.15a.) (pl. 83), din secolul al XVI-lea, prezentaţi de o parte şi de alta a unui copac cu coroană stufoasă pe care este încolăcit şarpele. Este posibil ca aceeaşi imagine să constituie subiectul unei plăci de la Dobârca (6) (pl. 50), din care nu se păstrează decât un fragment cu un personaj nud desenat destul de stângaci. Un personaj feminin reprezentat într-un cadru vegetal bogat este probabil ***Eva în grădina paradisului***: în variante diferite se păstrează fragmente la Vinţu de Jos (3.76.) (pl. 158) şi la Făgăraş (46) (pl. 61), iar un mic fragment de la Racoşul de Jos (126) este susceptibil a se încadra în această serie, datată în ansamblu în sec. XVI.

2. Cahle decorate cu Legenda Sfântului Gheorghe.

Dintre sfinţi de cea mai mare popularitate s-a bucurat ***Sfântul Gheorghe***, reprezentat invariabil în scena uciderii balaurului: cunoaştem în Transilvania mai multe variante, care se pot data începând cu primele decenii ale secolului al XV-lea şi până spre sfârşitul secolului al XVI-lea. Sfântul Gheorghe apare în două ipostaze, ecvestru şi pedestru, prima dintre acestea fiind dominantă. (Fig. 22).

Pe teritoriul regatului maghiar *Legenda Sfântului Gheorghe* a cunoscut o înflorire deosebită începând din secolul al XIV-lea[14], perioada de maximă răspândire fiind însă cea a veacului următor. Cea mai veche imagine pe care o cunoaştem pe cahle îl reprezintă pe Sfânt ecvestru, într-un cadru vegetal în care este figurată şi prinţesa: se păstrează două exemplare aproape identice, la Vétesszentkereszten datat în secolul al XIV-lea[15], şi la Buda datat la începutul veacului al XV-lea[16]. De la începutul secolului al XV-lea (1408) datează o cahlă traforată de la Pomáz[17] care este posibil să fi constituit prototipul pentru toate variantele pe care le găsim pe teritoriul regatului şi în zonele de influenţă ale acestuia. Sfântul Gheorghe este în armură, cu coif încoronat şi scut de dimensiuni mici decorat cu o cruce. În partea de jos balaurul de dimensiuni mari, dispus în acelaşi sens cu calul, se sprijină pe o mică formă de relief; suliţa masivă este ţinută cu mâna dreaptă şi înfiptă în gura balaurului. În partea dreaptă a piesei se află prinţesa în atitudine de rugăciune, fixată pe trafor în două puncte, cu partea inferioară a rochiei, respectiv coroana: din această soluţie rezultă o poziţie curbată pe care o vom regăsi apoi pe numeroase cahle plăci. În sfârşit, la mijlocul aceluiaşi veac (în jur de 1440) apare o imagine nouă, cu un sfânt fără scut şi coif, însoţit de prinţesă în apropierea căreia este proiectată şi cetatea.

Cahlele decorate cu Sfântul Gheorghe sunt relativ frecvente în Europa Centrală, o serie de exemplare fiind cunoscute din Cehia[18], Polonia[19] şi Slovacia[20]. De asemenea sunt foarte numeroase la est de Carpaţi[21].

În materialul cunoscut din Transilvania distingem următoarele variante:

A. Sfântul Gheorghe ecvestru.

A.1. Sfântul Gheorghe ecvestru, cu suliţă.

1.1. Zalău (3.2.) (pl. 172/B). Sfântul ocupă partea centrală a cahlei, un spaţiu destul de mare în partea inferioară fiind rezervat pentru balaurul aşezat în sens invers calului, astfel încât suliţa este dispusă oblic în câmp. Cavalerul este în armură, fără coif, iar în colţul din stânga sus este sugerată o arhitectură printr-un relief şters în interiorul căreia cu greu se pot descifra două figuri miniaturale, una încoronată (regele), cealaltă cu o năframă înfăşurată în jurul capului (regina); lângă aceştia este figurată şi prinţesa, dreaptă şi îmbrăcată cu o rochie elegantă, lungă până în pământ şi strânsă în talie cu o centură. O formă indescifrabilă la picioarele acesteia redă foarte probabil mielul pregătit pentru ofrandă. Nu cunoaştem cum va fi arătat partea dreaptă a piesei, dar probabil câmpul nu era lăsat liber, în vreme ce toate personajele sunt aglomerate pe o suprafaţă atât de redusă. Forma generală a compoziţiei este foarte asemănătoare cu cea de pe cahla de la Pomáz,

---

[14] Mezősiné Kozák 1981, p. 187-188.
[15] Mezősiné Kozák 1984, fig. 1.
[16] Holl 1990, p. 77, fig. 23.
[17] Holl 1990, fig. 29
[18] Richterová 1982, fig. 35/3.
[19] Dabrowska 1987, fig. 3 şi 130; Brych, Stehlíková, Žegklitz 1990, fig.11.
[20] Egyházy-Jurovská 1993, fig.4.
[21] Batariuc 1992, p. 39. Constatând lipsa unor analogii potrivite în spaţiul european, autoarea ajunge la concluzia că aceste piese sunt creaţii originale moldoveneşti, desigur cu unele influenţe occidentale. Atmosfera generală a compoziţiilor indică însă o legătură foarte puternică cu exemplarele din Slovacia şi Polonia, şi în stadiul actual al cercetărilor putem admite o oarecare influenţă din această direcţie.

astfel încât putem propune pentru cahla noastră o datare apropiată, spre mijlocul sau în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

1.2. O imagine foarte elaborată a fost descoperită la Racoşul de Jos (3). Compoziţia este complexă, incluzând toate elementele legendei: cavalerul călare şi balaurul, prinţesa, regele şi regina într-un balcon abia schiţat, forme de relief cu vegetaţie, şi, în sfârşit, o rozetă cu patru petale. Sfântul este de dimensiuni relativ mici, poartă armură şi un scut a cărui suprafaţă este dominată de cruce. Zona capului este destul de ştearsă, dar foarte probabil că totuşi nu a avut coif, ci părul înfoiat în lateral, după modelul polonez, şi încadrat de aureolă. Calul este cabrat, sprijinit pe picioarele din spate, şi cu un harnaşament destul de sofisticat, în vreme ce redactarea balaurului este destul de simplistă. Registrul superior este dominat de personajele secundare ale legendei: în partea stângă prinţesa încoronată ţine mielul prin intermediul unui cordon, iar în dreapta se conturează o formă de arhitectură, în interiorul căreia se văd busturile regelui şi reginei. Cahla se datează la sfârşitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea, şi o piesă identică lucrată cu alt tipar a fost descoperită la Făgăraş (32) (pl. 59).

1.3. O cahlă de la Vinţu de Jos (3.57) (pl. 155) prezintă o compoziţie uşor simplificată, din care au fost eliminate personajele auxiliare. Scena este dominată de un sfânt care ocupă mai mult de două treimi din înălţimea plăcii, îmbrăcat în armură completă şi având pe piept un blazon circular în care este înscrisă o cruce cu capetele lăţite. Nu poartă coif, părul fiind aranjat în bucle regulate ce încadrează figura uşor ovală. Cu ambele mâini ţine suliţa care se înfige în gura balaurului. O cetate monumentală ocupă întreg colţul superior, aşezată pe o formă de relief stâncos, cu puţină vegetaţie: descifrăm un turn de poartă cu scara de acces, prins într-o incintă cu guri de tragere, în interiorul căreia se află o construcţie pe două nivele, având fie o cornişă proeminentă, fie un fel de balcon imediat sub coamă. Piesa poate fi datată în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

A.2. Sfântul Gheorghe ecvestru, cu sabie.

Această variantă redă o secvenţă secundară a luptei: în timpul înfruntării suliţa s-a rupt şi Sfântul continuă lupta cu sabia. Compoziţia pare să fi fost influenţată de produsele din spaţiul german, dintre care menţionăm o cahlă de la Hamburg[22], care prezintă cavalerul pe un cal cabrat sprijinit pe picioarele din spate, formând aproape o diagonală pe câmpul plăcii. Sfântul este în armură, cu un coif (?) mic care lasă să se vadă părul, şi cu un scut decorat cu o cruce cu braţe egale şi capete lăţite. Balaurul este adunat în colţul inferior din stânga, cu coada răsucită pe unul din picioarele calului, iar suliţa este frântă în gura acestuia, astfel încât cavalerul se pregăteşte să lovească cu sabia. Cahla datează din secolul al XV-lea.

2.1. Târnava (1)[23] (pl. 139/B). Scena de luptă se desfăşoară în faţa cetăţii, amplasată în partea stângă, ocupând aproape un sfert din suprafaţa cahlei. Distingem o arhitectură complicată, cu trei nivele articulate prin deschideri ample, iar la ultimul nivel, într-un balcon închis în acoladă, sunt redate capetele celor două personaje, regele şi regina. Cetatea are trei turnuri (sau trei corpuri de clădiri?) cu pinioane trapezoidale, iar accesul pare a se realiza din dreapta, pe un pod ridicător la capătul căruia se află prinţesa în atitudine de rugăciune. Personajul principal al scenei ocupă câmpul din mijloc: este în armură, cu un coif supradimensionat care îi acoperă în întregime capul, echipat cu un scut în formă de blazon, cu câmpul împărţit pe verticală în două şi decorat cu o cruce, respectiv o stea, respectiv cu o sabie. Balaurul are un corp filiform încheiat într-o coadă înfăşurată în mai multe inele, este căzut sub burta calului şi are suliţa ruptă în gură. Câmpul piesei este aglomerat până la refuz cu forme de relief şi vegetaţie, şi nu lipseşte nici mielul, figurat în faţa calului. Datarea piesei în secolul al XV-lea este probabil prea timpurie, piesa aparţinând mai degrabă veacului următor.

2.2. Cea de-a doua imagine provine din nou de la Vinţu de Jos (3.58) (pl. 155). Cavalerul este călare tot spre stânga, de această dată pe un cal zvelt, surprins în mişcare. În registrul inferior este schiţat sumar balaurul, iar colţurile superioare sunt ocupate de prinţesa cu mielul (stânga), respectiv cetatea salvată (dreapta) - aceasta din urmă tratată cu multă atenţie de autorul tiparului. Piesa datează cel mai probabil din prima jumătate a secolului al XVI-lea.

---

[22] Franz 1969, fig. 160.

[23] Göllner 1961, p. 85, fig. 1. Klusch 1990, fig. 4. Ambii autori propun o datare în sec. XV.

2.3. O arhitectură relativ asemănătoare regăsim pe o cahlă de la Făgăraş (41) (pl. 181), ocupând însă colţul din partea stângă; central se observă un fragment dintr-o aureolă, care ar putea să aparţină unei reprezentări a Sfântului Gheorghe.

A.3. Sfântul Gheorghe cu suliţă, reprezentat sub portal.

Această variantă este rezultatul contaminării cu motivul cavalerului în turnir, de la care se preia cadrul arhitectural.

3.1 Sfântul Gheorghe sub un portal gotic restrâns la partea centrală a cahlei, cu un coronament redat printr-o succesiune de fleuroni, apare pe o cahlă placă folosită la Cetatea Lita (16, 18) (pl. 93/A). În exteriorul portalului, în partea dreaptă sus, se află o arhitectură, iar toată scena este încadrată de o torsadă abia reliefată. Probabil din aceeaşi compoziţie face parte şi un personaj feminin cu păr lung despletit (17) precum şi un fragment din corpul unui balaur (22). Fragmentele pot fi datate în a doua jumătate a sec. XV şi prima jumătate a sec. XVI. O scenă asemănătoare e posibil să fi fost reprezentată pe o piesă de la Vinţu de Jos (3.5.) (pl. 148), datată în acelaşi interval: pe fragmentul păstrat se observă portalul restrâns la partea centrală a plăcii, cetatea şi marginea unei aureole. Sfântul Gheorghe sub un portal gotic din varianta II.A. a cavalerului în turnir[24] este cunoscut pe o cahlă de la Lăzarea (2.4.)[25], din sec. al XVI-lea.

3.2. Pe o cahlă de la Cristurul Secuiesc (10.3.)[26], Sfântul Gheorghe este reprezentat sub o imitaţie de portal sugerat prin vrejuri răsucite şi descărcat pe doi montanţi masivi. Balaurul este ucis tot cu suliţa, dar aceasta nu este ţinută în poziţie oblică, ci aproximativ vertical, de către un personaj miniatural, întors cu corpul spre privitor. Imagini identice au fost descoperite la Drăuşeni (1.6.) (pl. 51/B) şi Făgăraş (35) (pl. 60), datând cel mai probabil din prima jumătate a secolului al XVI-lea.

3.3. O imagine destul de confuză prezintă un cavaler înarmat cu suliţă sub un portal împodobit cu frunziş bogat, într-o redactare care trimite din nou la cavalerul în turnir. Suliţa este şi aici în poziţie verticală, formele din partea inferioară sunt confuze, fiind probabil copiate mecanic într-o etapă în care nu mai aveau nici o semnificaţie, dar pe ansamblu pare evidentă o apropiere de Legenda Sfântului Gheorghe. Piese identice cunoaştem de la Sibiu (1.5.) şi Gusu (1), datate în sec. XVI.

Fragmente din compoziţii cu Sfântul Gheorghe, prea mici pentru a identifica varianta căreia îi aparţin, se mai cunosc de la: Cluj-Napoca (2.8. - (pl. 19/B), 9.12.), Făgăraş (33, 34) (pl. 59) şi Racoşul de Jos (15, 16, 17, 72, 73).

B. Sfântul Gheorghe pedestru.

1. De la Câlnic (2.2.)[27] se păstrează un fragment din partea stângă a unei plăci pe care observăm cetatea şi mielul în faţa acesteia, deci presupunem că undeva în partea superioară era figurată cel puţin prinţesa, dacă nu şi părinţii acesteia. Piesa a fost datată prea devreme în secolul al XIV-lea, producerea ei în a doua parte a secolului al XV-lea fiind mai realistă.

2. Sfântul şi balaurul într-un cadru vegetal bogat sunt reprezentaţi pe o cahlă de la Feldioara (1.6.) (pl. 82), iar o variantă a acesteia se află la Dobârca (4) (pl. 50), ambele datând cel mai probabil din prima parte a secolului al XVI-lea.

3. O compoziţie interesantă datorată unui atelier popular a fost descoperită la Cecheşti (16) (pl. 16)[28]: Sfântul este amplasat central, disproporţionat, iar în jurul lui sunt figurate câteva elemente care nu au legătură cu legenda, şi despre simbolismul cărora este greu să ne pronunţăm: o cană de dimensiuni mari din care par să iasă flăcări sau lujeri, respectiv o pasăre ce ar putea sugera o posibilă contaminare cu tema vânătorului. Cahla este datată în secolul al XVI-lea.

3. Cahle decorate cu animale fantastice

Dintre animalele fantastice preluate din bestiarii, **grifonul** s-a bucurat de cea mai mare popularitate. Iconografic, acesta este un animal înaripat cu corp de leu, cap şi picioare de pasăre (prevăzute cu gheare puternice), iar într-o etapă mai târzie primeşte şi o coadă, împrumutată de asemenea de la leu, cel mai adesea reprezentată printre labele din spate, despicată în trei.

---

[24] A se vedea cap. VII cu tipologia acestui motiv.
[25] Molnár, 1978, pl.XIV/1.
[26] Benkő, Demeter, Székely 1987, fig.45/2.
[27] Heitel 1968, fig. 4, cu o datare în sec. XIV.
[28] Benkő, Ughy 1984, fig.12.

Cea mai veche reprezentare a grifonului se află pe o cahlă decupată în formă de blazon de la Hunedoara (1.1), datând din prima parte a secolului al XV-lea, dacă nu cumva este chiar mai veche. Relativ contemporan trebuie să fie şi grifonul de la Turea, din care nu se păstrează decât partea inferioară (5) (pl. 145). O imagine asemănătoare celei de la Hunedoara, dar mult mai studiată, cu un relief deosebit de fin, regăsim pe un tipar de la Oradea (2.1.) (pl. 99/A), datat prudent în a doua jumătate a secolului al XV-lea. O altă piesă în formă de blazon este cunoscută de la Alba Iulia (4.2.) (pl. 6/B).

Spre mijlocul secolului al XV-lea piesele decorate cu grifoni încep să fie completate cu ornamente suplimentare, de regulă cu un cadru vegetal sau cu borduri mai mult sau mai puţin stilizate. Din jurul anului 1500 datează cele două cahle de la Roşia, decorate cu grifoni în cadru vegetal format din vrejuri împletite (9, 10) (pl. 192, 193), şi probabil piesa de la Vinţu de Jos, al cărei câmp este delimitat de o bandă decorativă cu lujeri (3.16.) (pl. 149). Câteva fragmente din 3 piese distincte, din secolele XV-XVI, au fost descoperite în săpăturile de la Făgăraş (67-69) (pl. 64), şi în acelaşi interval se plasează două exemplare de la Cluj-Napoca (3.2., 3.3.) (pl. 21/A) precum şi un mic fragment de la Hărman (1.2). Un blazon cu grifon încadrat de o bordură geometrică a fost folosit în compunerea unei piese de colţ de la Cluj-Napoca (12.85.).

Cunoaştem în Transilvania alte câteva exemplare care au fost decorate cu grifoni, dar fragmentele păstrate sunt mult prea mici pentru a fi posibilă descifrarea compoziţiei de ansamblu. Două dintre acestea aparţin atelierului de la Feldioara (1.11., 1.12.) (pl. 83), produse în secolul al XVI-lea. Un grifon foarte stilizat apare pe coronamentul unui blazon din depozitul de la Alba Iulia, înarmat cu o sabie (4.13.) (pl. 7) şi din acelaşi loc cunoaştem şi un grifon abia schiţat, în două dintre câmpurile unui alt blazon (4.12.). Schema clasică a grifonului este însă cu mult depăşită, iar gradul de stilizare atât de accentuat încât abia îl recunoaştem; piesele pot data cel mai devreme de la mijlocul secolului al XVI-lea, dar nu este exclus să fie încă mai târzii. Tot foarte stilizat este şi grifonul de la Micăsasa (15) (pl. 97/A). În secolul al XVI-lea grifonul pare să fi fost folosit în alcătuirea unor compoziţii al căror element central îl constituie stema Sibiului, variantă ce poate fi exemplificată prin piesele de la Sibiu (6.1.) şi Vinţu de Jos (3.90) (pl. 160).

O piesă interesantă provine de la Sibiu (7.18.) (pl. 136), cu un grifon descompus în segmente, şi puternic contaminat cu alte teme precum leul păzitor al copacului. Segmentul central are forma unui blazon decorat cu o cruce. Câmpul piesei este populat cu rozete de diferite dimensiuni, şi încadrat cu două borduri decorative din linii în zigzag şi triunghiuri. Piesa aparţine cel mai probabil sec. XVI-XVII[29]. Un grifon destul de stilizat se află şi în medalionul central al plăcilor de la Târgu Mureş (1.9), din secolul al XVII-lea.

Imaginea caracteristică celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVII-lea, şi în mare măsură veacului următor, este un grifon în medalion oval, pe un câmp aglomerat în proporţii considerabile cu ornamente vegetal-geometrice, aşa cum putem vedea la Cluj-Napoca (12.34.).

Melusina circulă în Transilvania în două variante: cu cozile transformate în doi peşti care îi devorează trupul, respectiv cu cozile aparţinând corpului. Prima variantă o cunoaştem de la Turea (6) (pl. 145), din prima parte a secolului al XV-lea: figura, cu un aer uşor masculin, este încoronată, poartă un costum simplu strâns în talie şi cu mâinile susţine cozile celor doi peşti. O altă piesă de la Cristuru Secuiesc prezintă o imagine mai simplificată, pe un câmp aglomerat cu mici proeminenţe circulare, dispuse parţial în forme de rozetă, parţial neregulat, cărora li se adaugă de asemenea patru roze ale vânturilor. Cahla este datată în secolele XV-XVI, dar probabil că aparţine celei de-a două părţi a acestui interval.

În sfârşit, unei imagini înrudite trebuie să îi aparţină un fragment de la Densuş (8) (pl. 47), pe care se poate vedea o coadă de peşte cu aripioara dorsală despicată.

Cea mai elaborată redactare a Melusinei din Transilvania a fost produsă la Feldioara (1.10.) (pl. 82) în sec. XVI. Redată cu chip feminin, sirena poartă o coroană înaltă cu trei fleuroni peste vălul larg desfăcut, lung până în dreptul umerilor, şi un costum elaborat, desenat cu toate detaliile. În registrul inferior sunt reprezentate trei rozete cu câte cinci petale, iar la limita superioară a plăcii două stele.

Manticora, înţeleasă în sensul de animal fantastic încoronat, apare pe un singur fragment de la Făgăraş (73) (pl. 64), dintr-o placă simplă cu un chenar bogat profilat şi smalţ verde complet irizat în argintiu.

Un animal fantastic pe care nu îl putem descifra a fost reprezentat şi pe o cahlă de la Dobârca (8) (pl. 51/A).

---

[29] Cahla a fost datată iniţial în sec. XIV, fără nici o argumentare: Klusch 1990, p. 198. Slătineanu, 1937, p. 31, nota 3 aminteşte un "zgipţor înaripat" din depozitul de la Sibiu, datat în sec. al XVII-lea, şi nu este exclus să aibă în vedere exact această piesă.

4. Cahle decorate cu personaje

Tema iubirii cavalereşti se reflectă în perechea de îndrăgostiţi despărţită în registrul superior de o floare de crin sau un copac, cele mai vechi reprezentări cunoscute datând din secolul al XV-lea. În jurul anului 1500 este datat fragmentul de cahlă de la Roşia (7) (pl. 192): personajul feminin se păstrează aproape integral, purtând o rochie lungă, strânsă în talie cu un cordon şi cu jumătatea inferioară marcată prin pliuri paralele. Cu mâna stângă se sprijină pe un copac cu tulpină subţire din care se desprind câteva crengi, încheiată pe verticală cu o coroană minusculă, în formă de inimă. Probabil din cauza copacului, iniţial s-a considerat că personajul este Eva, variantă exclusă însă deoarece Eva nu apare niciodată pe cahle îmbrăcată atât de complet. Tot dintr-o astfel de pereche face parte probabil şi o piesă de la Baia Mare (1) (pl. 9/A) datată în sec. XV, cu aversul acoperit cu un strat subţire de smalţ incolor aplicat direct peste pastă. Mici fragmente din cahle asemănătoare se cunosc de la Hărman (1.1.) (pl. 89/E) şi Sânpetru (2) (pl. 132/A), datate în sec. XV-XVI. (Fig. 23).

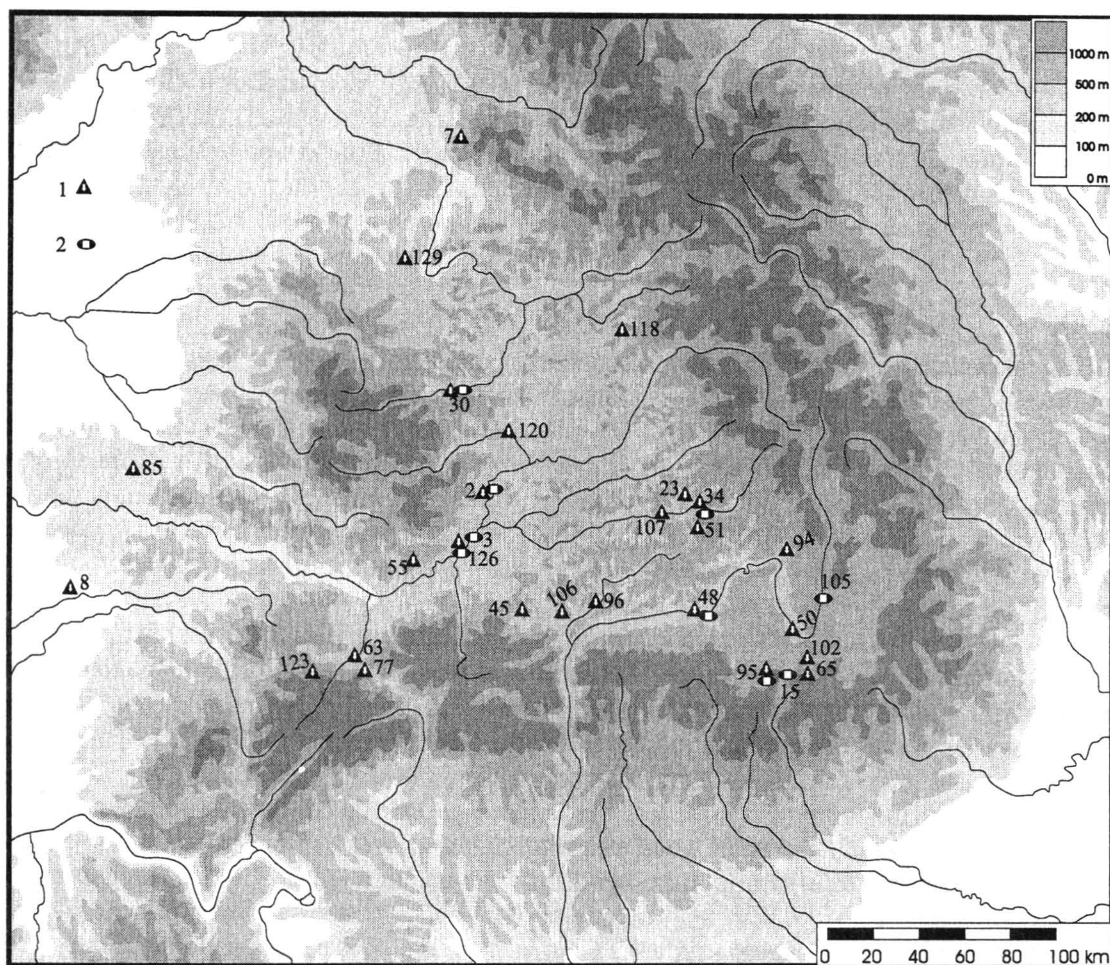

Fig. 23. 1. Cahle decorate cu personaje. 2. Cahle decorate cu medalion octogonal şi mască feminină.

Cea mai reuşită scenă din această serie a fost descoperită la Feldioara, cu perechea în timpul unei scene de dans, având drept element vegetal un spic de grâu (1.7.) (pl. 82): personajele sunt redate într-o poziţie destul de rigidă, ţinându-se de mână şi având celelalte braţe sprijinite în talie. Din acelaşi complex păstrează un fragment din partea inferioară a unei scene similare, în care personajul masculin, cu cizme înalte până aproape la genunchi, este surprins în timpul unei mişcări spre dreapta (1.8.). Ambele cahle au fost datate în secolul al XVI-lea. O a treia variantă de la Feldioara prezintă cavalerul, dispus acum în dreapta, cu capul gol şi părul buclat pieptănat într-o parte (1.9.).

O imagine destul de apropiată se află la Făgăraş (74) (pl. 182): cele două personaje sunt încoronate şi se ţin de mână, poziţiile sugerând de asemenea o scenă de dans, dar reprezentarea este mult mai stângace

faţă de prima variantă de la Feldioara: personajul masculin (singurul păstrat integral) este complet disproporţionat, detaliile anatomice şi de costum lipsesc cu desăvârşire etc. Cahla datează cel mai probabil din sec. XVI. Dintr-o compoziţie de acelaşi gen trebuie să fi făcut parte şi fragmentul marginal de la Vinţu de Jos (3.77.) (pl. 158) pe care se păstrează personajul feminin.

O cahlă decorată cu două personaje provine din Haţeg (1) (pl. 89/C). Compoziţia este dominată de un element central foarte dezvoltat, care ar putea fi descris drept o cruce cu multiple ramificaţii orizontale, din care se dezvoltă elemente vegetale. De o parte şi de alta erau probabil două personaje: se păstrează cel din stânga, disproporţionat, cu ambele braţe ridicate. Identică ca factură este o altă pereche descoperită tot în Ţara Haţegului, la Mălăieşti (8) (pl. 190): din puţinele fragmente păstrate se conturează o placă delimitată de o torsadă pe laturile verticale, iar în partea de jos de o bandă decorativă cu linii în zigzag, populată cu două personaje despărţite de un motiv de dimensiuni mai mici. Se păstrează personajul feminin, destul de nereuşit, aproape distorsionat, într-o îmbrăcăminte care încearcă să imite costumul popular. Piesele sunt datate în sec. XV-XVI. O pereche destul de asemănătoare a fost descoperită şi la Vad (5) (pl. 146/B). Din aceeaşi zonă cunoaştem alte câteva fragmente de acest tip, unul pe care se poate vedea un personaj feminin, provenind tot de la Mălăieşti (9) (pl. 190), iar al doilea, prea mic pentru descifrarea întregii compoziţii, de la Geoagiu-Băi, datat probabil prea târziu în secolele XVI-XVII. Piese destul de asemănătoare, cu o pereche despărţită de un element vegetal, au mai fost descoperite la Cecheşti (21) şi la Cristuru Secuiesc (12.2.). Desigur însă că nu se pune problema de a considera aceste cahle că fiind produsul aceluiaşi atelier, identitatea lor fiind de atribuit doar mediului în care au fost create.

O cahlă de coronament cu partea superioară decupată în creneluri este decorată cu două personaje masculine, interpretate drept culegători de ghindă. Piesa a fost descoperită la Nădab (1) şi este datată în prima jumătate a sec. XVI.

Cahlele decorate cu ***portrete*** nu au avut o circulaţie prea mare în Transilvania. În primul rând trebuie să menţionăm la acest capitol piesele cu medalion concav decorat cu figuri umane, care se încadrează într-o modă europeană destul de bine conturată în veacul al XVI-lea[30]. Medalioanele din spaţiul german sunt marcate însă doar prin relief şi eventual printr-o diferenţă de nivel nesemnificativă[31]; de asemenea este caracteristic faptul că medalionul este marcat pe contur printr-o imitaţie de coroană, care trebuie să fie derivată din torsada specifică secolului al XV-lea[32]. O formă târzie, cu medalionul marcat doar prin nervuri reliefate dar cu decorul din exteriorul acestuia mult extins cunoaştem de la Praga[33], datată în secolul al XVII-lea.

Din colecţia Adolf Resch provine o piesă cu medalion central concav decorat cu bust feminin, având în colţuri măşti rotunde, încadrate de două triunghiuri cu vârful ascuţit. Piesa este smălţuită bicrom în verde şi galben-maroniu, şi din punct de vedere tehnic este de calitate foarte bună, pe ansamblu comparabilă cu cele mai frumoase realizări ale genului din Europa centrală. Cahla este păstrată la Cluj-Napoca (11.2.) (pl. 25/B) şi trebuie să fi fost produsă pe la mijlocul secolului al XVI-lea.

Din aceeaşi colecţie cunoaştem o cahlă cu medalionul decorat cu un bust de soldat, iar câmpul cu motive vegetale stilizate. Cunoaştem două exemplare, unul aflat în prezent la Sibiu (7.4.), celălalt la Cluj-Napoca (11.1.) (pl. 25/B), acesta din urmă cu aversul smălţuit galben. Cea de-a treia variantă a acestui motiv se află la Aiud (3.4.) (pl. 3) şi trebuie să fie o replică întârziată, cu simplificări destul de importante în zona portretului, acum încadrat de două iniţiale, *M* şi *F*. Marginal medalionul este decorat cu mici proeminenţe circulare, iar pe câmpul plăcii se păstrează aceleaşi elemente vegetale, aici trasate mai schematic. Piesa poate fi datată larg în a doua jumătate a sec. XVI şi în sec. XVII. O piesă similară este menţionată la Sânsimion (1).

Dintr-o altă familie, aceea a plăcilor cu medalion marcat doar prin relief, se păstrează un fragment la Făgăraş (76) (pl. 65): medalionul este decorat cu un portret masculin redat din profil, orientat spre stânga, iar câmpul plăcii este ornamentat cu motive vegetal-geometrice. Cahla datează probabil din prima parte a secolului al XVI-lea. Un fragment de la Turda (2) (pl. 143) este susceptibil a fi aparţinut unor piese asemănătoare, cu portret în medalion reliefat.

---

30 Franz 1969, fig. 184-187.

31 Franz 1969, fig. 185.

32 Tamási 1995, passim.

33 Brych, Stehlíková, Žegklitz 1990, catalog 398 şi figura corespunzătoare.

Un portret masculin care ocupă întreg câmpul unei plăci se află în depozitul de la Sighişoara (2.8a-b) (pl. 138/A), considerat a fi o reprezentare a lui Mihai Viteazul[34]. Cahla prezintă bustul unui bărbat în vârstă, cu mustăţi şi barbă, îmbrăcat într-o haină pretenţioasă, brodată în mare parte cu perle. Pe cap poartă o căciulă trapezoidală pe care se poate distinge o săgeată: foarte probabil identificarea personajului s-a bazat pe această ultimă piesă vestimentară, dar trebuie să observăm că în general căciulile lui Mihai Viteazul arată puţin altfel, sunt mai înalte şi turtite într-o parte. Imaginea seamănă destul de bine, de pildă, şi cu unele reprezentări de epocă ale lui Gabriel Bethlen, dar totuşi nu credem că ar putea fi acesta un portret al principelui. În partea dreaptă a piesei este reprezentat blazonul cu cap de bour încadrat de soare şi lună, pe care îl întâlnim atât de frecvent în Transilvania. Oricine ar fi fost personajul reprezentat, în mod necesar el trebuie să fie posesorul acestui blazon, şi având în vedere aria de circulaţie a acestuia, foarte probabil că va trebui să căutăm în rândul nobililor secui. Piesa poate fi datată în secolele XV-XVI.

Cunoaştem în Transilvania încă o serie de fragmente de cahle decorate cu figuri umane, pe care nu putem însă să le încadram într-o compoziţie de ansamblu. Un fragment de la Bănia (1) (pl. 9/B) păstrează partea inferioară a unui cavaler şi aparţine fie unei compoziţii cu sfinţi (Sfinţii Regi de pildă) fie unei perechi (Adam şi Eva? îndrăgostiţi?). Piesa datează probabil din prima jumătate a secolului al XVI-lea. Pe un fragment de la Turda (13) (pl. 144/A) se poate vedea un personaj masculin cu pălărie, cu o figură distrată, iar de la Cluj-Napoca se păstrează un cap feminin cu bucle (9.8.) şi câteva fragmente prea mici pentru a fi atribuite (9.6., 9.9.). De la Făgăraş provin personaje miniaturale, care ocupau poziţii secundare în compoziţiile cărora le aparţineau: un personaj pe un piedestal (47), respectiv un personaj care este posibil să fi aparţinut unei compoziţii cu leu (48). Câteva fragmente interesante se află şi în materialul de la Racoşul de Jos, din prima jumătate a secolului al XVI-lea: un cap masculin încadrat de bucle (foarte probabil dintr-o pereche) (19) (pl. 110), un personaj în medalion romboidal (119, 121) (pl. 121), un altul într-un cadru vegetal schematizat (120) (pl. 121) şi o compoziţie indescifrabilă (122) (pl. 122). Într-un relief slab este schiţat un personaj pe o placă simplă, destinată părţilor mai puţin vizibile ale sobei (30) (pl. 111), şi alte două mici fragmente pot fi incluse în această categorie (28, 29) (pl. 111). Un personaj schiţat doar prin contururile principale se află şi la Râşnov (15) (pl. 129), probabil ceva mai târziu, din secolele XVI-XVII.

O serie de alte fragmente ilustrează ***fabule sau legende***. Două personaje de dimensiuni diferite se află pe o cahlă de la Roşia, despre care se crede că ar fi bufoni (6). Două personaje mai mult sau mai puţin îmbrăcate, reprezentate în timp ce se lovesc, sunt vizibile pe un fragment de cahlă de la Sibiu (7.16.) (pl. 136), şi din acelaşi loc provine un personaj sub o arcatură care trimite la tipologia cavalerilor în turnir de la începutul secolului al XVI-lea (7.17.) (pl. 136).

Un personaj jumătate om, jumătate animal este reprezentat pe o cahlă de la Racoşul de Jos (21) (pl. 110) pe care o putem data la începutul secolului al XVI-lea.

O compoziţie extrem de interesantă a fost reconstituită din numeroase fragmente rezultate din săpăturile de la Vinţu de Jos (3.65.) (pl. 165). În registrul superior figurează doi copii care se ţin de mână în timp ce sug lapte de la un animal, a cărui anatomie îl indică fără dubii a fi o iapă. În registrul inferior sunt alăturate, într-o alegorie cu profunde semnificaţii creştine, barza, şarpele şi un pui de cerb: speriat, cerbul stă ridicat cu picioarele pe un copac, în vreme ce barza este surprinsă în timp ce încearcă să omoare şarpele.

Un personaj masculin însoţit de o pasăre este cunoscut de la Cluj-Napoca (9.6.), o fată cu gâşte este reprezentată pe o cahlă de la Feldioara (1.18.) (pl. 83), şi din acelaşi loc cunoaştem şi un fragment dintr-o scenă de banchet (1.17.) (pl. 83). Un cap încoronat încadrat de vrejuri de viţă de vie cu frunze şi struguri este cunoscut de la Făgăraş (72). De la Vinţu de Jos provin fragmente care prezintă compoziţii cu personaje în costumaţie romană (3.78., 3.79.) (pl. 158), sau partea inferioară a unui personaj feminin, îmbrăcat cu rochie lungă, bogat drapată (3.80) (pl. 158). Personaje masculine şi feminine pe aceeaşi placă, de obicei în momente de ceartă sau chiar bătaie, apar de asemenea pe cahle de la Feldioara (1.19.) (pl. 83) şi Turda (14).

Cahlele decorate cu ***nuduri*** sunt şi ele cunoscute, probabil pe o scară mult mai largă decât le putem reconstitui. Pe o cahlă de la Feldioara apar trei nuduri, într-o scenă de dans (1.16.), a cărei semnificaţie nu am reuşit să o descifrăm. Un nud interesant, purtând în spate o legătură, apare pe o piesă îngustă, adâncită, de la Zalău (3.3.) (pl. 197), pe care ipotetic am considerat-o mai târzie, aparţinând secolelor XVI-XVII.

[34] Bielz 1942, fig. 4/1-b.

Cahlele decorate cu personaje devin mai rare în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi în veacul următor, ele reprezentând în general ecouri mai mult sau mai puţin îndepărtate ale unor compoziţii din etapa anterioară. La limita dintre aceste intervale, spre mijlocul secolului al XVI-lea, se situează probabil cahla decorată cu ***Hercule*** şi vulturul lui Zeus, cu o realizare tehnică excelentă, descoperită la Vinţu de Jos (3.82.) (pl. 159).

Dintr-o ***pereche*** pare să provină un fragment dintr-o cahlă placă fără picior descoperit la Cluj-Napoca, Casa Bacskay (2.11) (pl. 19/B), smălţuit verde, pe care se observă un personaj cu mâna în şold, într-o costumaţie ce sugerează o epocă mai târzie. Din secolul al XVII-lea putem menţiona alte personaje feminine, pe o cahlă de colţ (Transilvania 3), respectiv pe o cahlă dreptunghiulară de la Aiud (3.12.) (pl. 4).

O ***mască*** feminină este folosită în decorul pieselor de coronament din Ţara Haţegului, fiind foarte probabil un produs local specific; avem în vedere piesele de la Crişan (25) (pl. 45/A), şi o variantă mai simplificată a acestora din depozitul de la Deva (10) (pl. 49). De la Orăştie cunoaştem o piesă de dimensiuni mai mari, cu o mască centrală încadrată de două proeminenţe circulare masive (15) (pl. 106), iar un mic fragment provine de la Sighişoara (2.7.) (pl. 138/A).

Două măşti plasate într-un cadru vegetal geometric, sub un portal semicircular, sunt reprezentate pe o cahlă dreptunghiulară produsă probabil spre finele secolului al XVII-lea şi aflată în circulaţie şi în prima parte a veacului următor. Piese aproximativ identice cunoaştem de la Sfântu Gheorghe (2.8.) (pl. 197/A) şi Sibiu (7.32.).

5. Cahle decorate cu medalion octogonal şi mască feminină

Medalionul octogonal cu laturile oblice arcuite spre interior a fost introdus în iconografia cahlelor din Transilvania prin intermediul pieselor decorate cu o mască feminină, care îşi fac apariţia la începutul secolului al XVII-lea. Motivul a devenit în cursul acestui veac deosebit de popular, fiind reprodus în numeroase variante, în mod special de atelierul sau atelierele care aprovizionau curtea de la Făgăraş. Din materialul pe care îl cunoaştem se disting trei tipuri: **1** şi **2**, foarte probabil bazate pe modele pătrunse din exterior (posibil prin intermediul habanilor) şi dezvoltate prin variante în atelierele locale, în cursul primei jumătăţi a secolului al XVII-lea; **3**: variante dezvoltate de atelierele locale în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. (Fig. 23).

1. Medalionul este decorat cu o figură feminină destul de personalizată, încadrată de mici proeminenţe reliefate; în exterior este încadrat în lateral de măşti de dimensiuni mai mici, iar din laturile arcuite se dezvoltă spre colţuri buchete vegetale.

1.1. Cea mai veche variantă pe care o cunoaştem este o cahlă de la Cluj-Napoca smălţuită bicrom galben şi verde, cu inscripţie în interiorul medalionului: anul *1617 (?)* în câmpul superior şi iniţialele *B H* în câmpul inferior (11.5.) (pl. 26, 178).

1.2. O cahlă cu inscripţie *1620, HD* are la partea superioară o coroană cu rădăcini (stema oraşului Braşov) deasupra căreia stau 2 păsări, iar în partea de jos un vas cu flori. Piesa se află la Cluj-Napoca (11.7.) (pl. 26, 177), iar un exemplar identic dar fără inscripţie a fost descoperit la Făgăraş (90) (pl. 183). **2a.** Această compoziţie a servit drept sursă de inspiraţie pentru crearea unui nou model, în care interiorul medalionului a fost simplificat considerabil. Astfel, decorul care se afla între cifrele *16* şi *20* a fost transformat în proeminenţe circulare, iar rădăcinile coroanei au fost transformate în proeminenţe triunghiulare. În partea superioară medalionul a fost prelungit prin volute, eliminându-se coroana: Făgăraş (93).

1.3. Variantă păstrată fragmentar cu motivele din exteriorul medalionului modificate: Făgăraş (91).

1.4. Variantă păstrată fragmentar cu motivele din exteriorul medalionului modificate şi stilizate: Făgăraş (92) (pl. 66, 183).

1.5. Medalionul prelungit pe verticală prin volute, elementele vegetale din exterior modificate şi cu rezolvări diferite în partea inferioară şi partea superioară, inscripţie *1639*: Dejuţiu (3).

1.6. Motivul suportă modificări majore: măştile laterale au dispărut, fiind înlocuite cu imitaţii de coroane, iar motivele care prelungeau medalionul pe verticală au fost înlocuite cu volute. În interiorul medalionului partea superioară a capului este marcată prin mici proeminenţe circulare, ca un fel de aureolă. Din laturile arcuite spre colţuri se dezvoltă câte 3 muguri dintr-o tulpină comună: Făgăraş (99) (pl. 187). **6a.** Variantă cu ornamentele din exteriorul medalionului modificate: Făgăraş (100).

2. Medalion octogonal decorat cu mască feminină, care se repetă şi în lateral, în exteriorul medalionului, cu dimensiuni mai mici. Pe verticală medalionul este prelungit cu volute, iar din laturile arcuite spre colţuri se dezvoltă motive vegetale asemănătoare unor frunze de stejar.

2.1. Cahle cu inscripţii *1618* şi *G M* se păstrează în mai multe exemplare aproape identice la Cluj-Napoca, cu smalţ verde (11.6.) (pl. 177) sau policrom (12.28.) şi Făgăraş (94, 94A) cu smalţ policrom, în două variante în funcţie de repartizarea culorilor. **1a.** O variantă a acestei piese are elementele vegetale din exteriorul medalionului mult simplificate, iar în registrul inferior se păstrează cifrele *16* dintr-o inscripţie: Făgăraş (95) (pl. 183, 184).

2.2. Spre mijlocul secolului al XVII-lea apare o altă compoziţie, ce pare să fi avut drept principală sursă de inspiraţie cahlele policrome din 1618, pe care s-a străduit să le urmeze cu multă fidelitate. Detaliile sunt însă mai puţin reuşite, atât la figuri cât şi la decorul vegetal. S-au folosit mai multe tipare cu uşoare diferenţe, astfel că în materialul de la Făgăraş s-au putut distinge 6 variante decorative (96A-96F) (pl. 184, 185), cele mai multe dintre acestea păstrând în registrul inferior inscripţie *1640* şi *GK*. Piese identice au fost inventariate şi la Braşov (1) şi Cluj-Napoca (11.8. - cu inscripţie *GM* şi *1650*; 11.9. - variantă fără inscripţie; 11.10. - variantă cu inscripţie, lucrată cu alt tipar) (pl. 26, 178, 179). **2a.** Variantă care ataşează o bordură marginală formată din linii în zigzag intercalate în partea superioară cu mici rozete; relieful foarte fin al acestora este înecat în smalţ, astfel încât par de fapt proeminenţe rectangulare. Inscripţii *GM* în partea inferioară, dar nu totdeauna se observă ambele litere: Făgăraş (97) (pl. 185, 186) şi piese asemănătoare la Alba Iulia (1.18. (pl. 6/A), 4.9.). **2b.** Variantă care ataşează o bordură marginală uşor concavă, decorată cu mici rozete reliefate. Pe fragmentele păstrate nu se observă inscripţii: Făgăraş (98) (pl. 186), şi fragmente asemănătoare la Râşnov (23 a-c) (pl. 130), cu rozetele reduse la mici proeminenţe circulare. **2c.** Variantă cu o bordură decorativă cu lujeri şi mici rozete stilizate: Aiud (3.11.) (pl. 3).

3. Medalion cu o figură feminină lipsită de detalii, încadrată de motive vegetale stilizate. Medalionul este prelungit pe laturile drepte cu motive geometrice (volute şi imitaţii de coroane), iar poziţia motivelor vegetale din exterior se modifică, acestea dezvoltându-se dinspre colţuri. Acest tip este specific atelierelor din zona Făgăraşului în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

3.1. Mască încadrată de două garoafe stilizate, dublate de câte două frunze. Medalionul este prelungit pe verticală cu câte o imitaţie de coroană, iar pe orizontală cu volute. Din colţurile plăcii spre medalion câte 3 rozete se dezvoltă dintr-o rădăcină în formă de inimă: Făgăraş (102) (pl. 67, 188).

3.2. Variantă cu rozetele modificate, probabil fără garoafă în interior, dar cu o inscripţie din care se păstrează un *F*: Făgăraş (103) (pl. 67).

3.3. Figură feminină redusă la capul încadrat de vrejuri stilizate şi de rozete cu petale unghiulare. În exterior medalionul este prelungit pe toate laturile cu imitaţii de coroană decorate cu motive geometrice. Din colţuri spre medalion câte trei flori (mici rozete cu petale foarte stilizate şi corola încadrată de mici proeminenţe circulare) se dezvoltă dintr-o rădăcină comună în formă de inimă: Făgăraş (104) (pl. 67, 188).

3.4. Figură feminină redusă numai la capul încadrat de vrejuri stilizate. Exteriorul medalionului nu a fost identificat: Făgăraş (105) (pl. 67).

3.5. Figură feminină redusă numai la capul încadrat de vrejuri stilizate, inscripţie în interiorul medalionului din care se păstrează un *P*: Făgăraş (106) (pl. 67).

3.6. În interiorul medalionului figură feminină înconjurată de vrejuri stilizate, şi având în partea de sus inscripţie *FM*. Laturile drepte ale medalionului sunt prelungite cu volute, cele aflate pe verticală mai dezvoltate, celelalte două simple, având între ele o rozetă cu 8 petale. Din colţurile plăcii spre laturile arcuite ale medalionului motive vegetale foarte stilizate, dezvoltate dintr-o tulpină comună: Făgăraş (107) (pl. 67, 188).

3.7. Variantă a piesei precedente cu motivele vegetale din interiorul medalionului modificate: Făgăraş (108) (pl. 67).

3.8. Medalion octogonal cu mască feminină, prelungit cel puţin pe două dintre laturi cu imitaţii de coroană. În colţurile plăcii garoafe stilizate dintr-un bulb în formă de inimă: Făgăraş (109) (pl. 67), şi piese asemănătoare la Braşov (2) şi Cluj-Napoca (11.11., 12.30.).

6. Cahle decorate cu animale

Cerbul ocupând întreg câmpul plăcii, într-un cadru vegetal bogat cu diferite grade de stilizare, este cunoscut pe două piese descoperite la Vad (2) (pl. 146/B) şi Mălăieşti (7), ambele datate la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul veacului următor. Cahlele nu sunt absolut identice, dar dincolo de diferenţele de amănunt este evidentă înrudirea celor două tipare, cu siguranţă redactate după aceeaşi sursă de inspiraţie, indiferent cărui domeniu îi va fi aparţinut aceasta. Despre semnificaţia acestei imagini am discutat în detaliu cu altă ocazie[35], concluzionând că trebuie pusă în relaţie cu o legendă hagiografică. Având în vedere compoziţia de ansamblu s-a enunţat şi ipoteza unei apropieri de tema cerbului în grădina paradisului.

Căprioara apare pe un fragment de cahlă descoperit tot la Vad (4) (pl. 146/B), într-o compoziţie care presupune prezenţa şi a altor elemente decorative, poate tot un animal. O cahlă placă decorată cu animale diferite cunoaştem de la Dejuţiu (2), din secolul al XVI-lea.

7. Cahle decorate cu motivul leului

În repertoriul motivelor decorative care apar pe cahle, leul este unul dintre cele mai frecvente animale; el apare atât ca motiv principal cât şi ca motiv auxiliar, în scene de vânătoare sau ca tenant.

1. Leul învingător care primeşte hrană de la pomul vieţii[36], este cunoscut în două variante de la Făgăraş, databile în secolele XV-XVI. Imaginea, creată în atelierul sobei cu cavaleri de la Buda[37], prezintă leul aşezat într-un cadru vegetal, încadrând cu labele din faţă copacul vieţii în care se află de obicei un personaj de dimensiuni mici; în spatele leului se află un al doilea copac, scena fiind delimitată de o bordură decorativă cu palmete sau lujeri. De la Făgăraş cunoaştem partea inferioară a unei cahle care respectă întru totul această schemă, foarte probabil un import (62) (pl. 63). Dintr-o altă variantă se păstrează numai partea de sus, cu coroanele celor doi copaci şi o bordură decorativă cu motive mai puţin clare (63, 64). Cea de-a treia piesă de la Făgăraş (65), reconstituită grafic, este de dimensiuni relativ mari (24,4x19,7 cm), iar ca formă este o placă simplă, fără urme de sistem de fixare pe revers; aversul este fie simplu, fie angobat. Leul este orientat spre stânga, în spatele lui se află al doilea copac, scena fiind încadrată de o bordură decorativă cu flori de crin, dublată pe lăţime de o altă bordură cu stele în cinci raze. Câmpul central este identic până la cele mai mici detalii cu exemplarele cunoscute din Ungaria, la Nagyvázsony şi Csésznek, în vreme ce bordura decorativă cu flori de crin se regăseşte pe o copie de la Kőszeg[38]. În schimb dublarea acesteia pe laturile scurte nu este cunoscută, toate piesele de acest tip fiind, cu oarecare aproximaţie, pătrate. Cahlele de la Făgăraş sunt foarte probabil importuri, iar datarea lor la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul veacului următor este în afara oricărei îndoieli.

Leul într-o ipostază identică pare să fi constituit decorul unui mic medalion de formă circulară sau ovală, din care se păstrează un fragment marginal la Cluj-Napoca (8.16.) (pl. 22/A), datând din aceeaşi perioadă. O replică târzie, din secolul al XVII-lea, a acestor piese, pare a fi fost reprezentată pe o cahlă de la Geoagiu-Băi din care se păstrează câteva fragmente marginale, cu un chenar decorativ cu ove (5) (pl. 86).

2. Leul păzitor al copacului, cu un singur copac şi fără borduri decorative, se află pe o piesă de la Cluj-Napoca (12.33.) (pl. 34), şi eventual pe fragmentul de la Făgăraş publicat iniţial ca reprezentând un grifon[39] (61).

3. Leul *rampant* pătrunde în această ornamentică foarte probabil preluat din heraldică, popularitatea deosebită fiind explicată prin prezenţa lui în blazonul lui Sigismund de Luxemburg. Într-o redactare uşor diferită de schema clasică, apare destul de frecvent în zona Clujului. Singura piesă care se poate întregi în proporţii semnificative a fost descoperită la Cluj-Napoca, Sala de box (10.3.) (pl. 24): leul, cu figură umană, este ridicat pe labele din spate, într-o poziţie care ar putea fi definită mai exact ca semi-rampantă; pare să fie singur în câmpul plăcii, cu excepţia unui vrej care ocupă câmpul din spatele său. Bordurile decorative sunt

---

[35] Marcu 1994, p. 166-168.

[36] Această temă a fost mult timp cunoscută în literatura de specialitate ca "leul păzind copacul" sau "leul păzind comoara îngropată la rădăcina copacului"; pentru reinterpretare şi descifrarea mesajului: Tamási 1995, p. 30.

[37] Tamási 1995, p. 31-35.

[38] Tamási 1995, p. 30-35, fig. 50-75.

[39] Puşcaşu 1980, fig. 5.

asimetrice: vrejuri pe trei dintre laturi (dar semnificativ diferite între ele), linii în zigzag în partea de sus, iar pe două din laturi vrejurile sunt dublate de mici proeminenţe rectangulare. Piesa este pe ansamblu destul de nereuşită nu numai ca redactare a temei, dar şi din punct de vedere tehnic, iar încurcăturile marginale denotă o improvizaţie. Un alt fragment de la Cluj-Napoca (12.31.) păstrează doar colţul din stânga sus, cu lujerul şi o rozetă între acesta şi leu. Bordura decorativă este însă simetrică şi se prezintă ca un tor cu secţiune semicirculară, decorat cu o imitaţie de vrejuri. În sfârşit, menţionăm o piesă foarte asemănătoare cu cea de la Sala de box, realizată însă cu alt tipar şi având bordurile marginale diferite, dar la fel de asimetrice, rezultată din săpăturile de la Vinţu de Jos (1.6.). Din punct de vedere al formei toate aceste piese aparţin fie coronamentului, fie unui registru special: ele sunt uşor concave, iar rama este oblică, pierzându-se aproape complet în partea de jos. Nu cunoaştem analogii pentru aceasta variantă, dar ea pare să fie un produs al atelierelor clujene; iconografic este o combinaţie între leul păzitor al copacului şi leul *rampant* propriu-zis, a cărei producţie nu este mai timpurie decât prima jumătate a secolului al XVI-lea.

Cu figura specifică a leului de pe aceste cahle seamănă destul de bine un fragment de la Făgăraş (87), din secolele XVI-XVII.

4. Leul *passant*, în postura de rege al animalelor, cu o singură coadă, este figurat pe o placă descoperită în atelierul de la Cluj-Napoca, str. Prahovei (9.18.) (pl. 23); piesa a fost de dimensiuni relativ mici, având leul ca singur element de decor.

Un leu passant apare şi pe o cahlă dreptunghiulară de la Braşov (8), al cărei câmp pare să fi fost destul de încărcat cu motive vegetale; în acest caz piesa trebuie să fie într-adevăr mai târzie, probabil de pe la începutul secolului al XVI-lea. Probabil contemporan este şi leul de la Cristuru Secuiesc (13.15.) din care nu s-a păstrat decât un fragment prea mic pentru a putea reconstitui imaginea de ansamblu.

5. Leul apare destul de frecvent ca ***tenant*** pe cahlele decorate cu blazoane. Un leu destul de stilizat se poate vedea pe o cahlă de la Aluniş (1) (pl. 8/A), din sec. XVI. Dintr-o piesă similară trebuie să fi făcut parte şi fragmentul de la Cluj-Napoca - Conservator (3.1.) (pl. 21/A), cu un leu desenat cu mult realism - o piesă destinată foarte probabil coronamentului, cu partea superioară uşor ieşită în consolă, databilă în sec. XV-XVI. Destul de stilizat leul însoţeşte uneori şi stema oraşului Sibiu, aşa cum putem vedea pe cahla de la Hamba (1), sau o imitaţie a acesteia descoperită la Racoşul de Jos (5) (pl. 109).

Diverse fragmente din cahle decorate cu lei mai putem menţiona de la Drăuşeni (1.7.) (pl. 51/B) şi Micăsasa (1) (pl. 96/B) din sec. XV-XVI, iar o piesă mai târzie a fost descoperită la Râşnov (22) (pl. 130) (sec. XVI-XVII).

8. Cahle decorate cu păsări

Dintre ***păsări***, cel mai adesea este reprezentat pe cahle vulturul, în general pe câmpuri simple, fără blazon. Probabil cea mai veche imagine este cea de la Micăsasa (2) (pl. 96/B), datată în a doua jumătate a secolului al XV-lea - prima jumătate a secolului al XVI-lea. În perioada următoare, locul este ocupat de vulturul bicefal, care îşi face apariţia pe la mijlocul secolului al XVI-lea, influenţat de stema habsburgică. Toate piesele pe care le cunoaştem datează însă din secolul al XVII-lea: vulturi în medalion circular cunoaştem la Câlnic (1.2.) (pl. 15/A) şi Vinţu de Jos (2.1.) (pl. 147/B), vulturi fără medalion, pe cahle cu inscripţii *1610* la Sfântu Gheorghe (2.4.) (pl. 197), respectiv *1620* şi iniţialele *DS* la Cluj-Napoca (11.12., 12.35.). Vulturul, bine proporţionat, ocupă întreg câmpul cahlei, inscripţiile fiind împrăştiate în spaţiile rămase libere; pe corpul păsării se poate vedea o inimă reliefată. Motivul este încadrat de borduri decorative bogate, formate din şiruri de pastile reliefate. Tot din prima jumătate a secolului al XVII-lea datează probabil o cahlă de la Sibiu (7.27.), pe care vulturul este încadrat de o imitaţie de torsadă.

Din cea de-a doua parte a sec. XVII imaginea devine tot mai stilizată, aşa cum o putem vedea pe cahlele de la Cristuru Secuiesc (9.16.) cu inscripţie *1657*, de la Cluj-Napoca (11.13.), Cetatea Chioarului (1) (pl. 17/D) şi Geoagiu-Băi (6) (pl. 86).

Motivul ***pelicanului*** hrănindu-şi puii este utilizat că simbol al bisericii catolice, începând din secolul al XV-lea, iar în arta Renaşterii că simbol al bisericii în general. Barbu Slătineanu a publicat o piesă cu acest decor şi inscripţie chirilică *Oprea* şi data *1581* (Sibiu 8.1.), localizată destul de vag în zona Sibiului şi considerată a fi producţia unui atelier românesc. Piesa este destul de ciudată, deoarece toate păsările au picioare prea lungi, semănând mai degrabă unor berze, pelicanul nu îşi sfâşie pieptul, ci are în cioc un vierme sau un şarpe pe care

se pregăteşte să îl dea puilor. Tipul cel mai răspândit aparţine pieselor cu medalion central în interiorul căruia se află pelicanul şi puii, restul suprafeţei fiind decorat cu motive vegetale mai mult sau mai puţin stilizate. Două piese se află în depozitele de la Deva (13) (pl. 49) şi Hunedoara (2.8.) (pl. 91/A), alte două identice la Sibiu (3.1., 7.28.) şi un fragment dintr-o compoziţie asemănătoare la Cluj-Napoca (13.5.). Motivul apare uneori şi în compunerea unor blazoane, cum sunt cele de la Alba Iulia (4.12.) (pl. 7) şi Sighişoara (2.1.) (pl. 199).

Alte reprezentări de păsări, în compoziţii complexe pe care nu suntem încă în situaţia de a le reconstitui, cunoaştem din secolele XV-XVI pe fragmente de la Turea (pasăre pe pomul vieţii?) (8) (pl. 145), Sebeş (2.2.) (pl. 133/A), Cluj-Napoca (9.19.), Vâlcele (1) (pl. 146/C) şi Vinţu de Jos (3.97.-3.100.) (pl. 161). O cahlă de la Cristuru Secuiesc este decorată cu două păsări de o parte şi de alta a copacului vieţii (13.8.)

9. Cahle decorate cu motive heraldice

Stema Sibiului este cunoscută în mai multe variante în cursul secolelor XV-XVII. Imaginea clasică, cu cele două săbii încrucişate sub o coroană, apare pe o cahlă decupată după forma scutului, descoperită la Dobârca (9) (pl. 51/A), datând cel mai probabil din prima parte a secolului al XVI-lea. O piesă întreagă de la Hamba (1) prezintă stema susţinută de un leu în poziţie de tenant, şi poate fi datată într-un interval mai larg, în a doua parte a secolului al XV-lea şi la începutul veacului următor[40].

În secolul al XVI-lea trebuie să fi fost produsă cahla de la Făgăraş (88) (pl. 66)[41], cu cele două steme (săbiile încrucişate sub coroană, respectiv frunzele în formă de inimă) într-un cadru vegetal format din vrejuri împletite. Cele mai târzii imagini aparţin unor forme dreptunghiulare cu câmpul central îngust, şi prezintă stema surmontată de un grifon stilizat. Cunoaştem două variante, de la Sibiu (6.1.), cu blazonul îmbogăţit cu trei stele şi inscripţie *HD* în exteriorul acestuia, respectiv de la Vinţu de Jos (3.90.) (pl. 160) unde în interiorul blazonului sunt incluse două stele şi iniţialele *OS* – ambele din sec. XVI-XVII.

Stema familiei Báthori este de asemenea o imagine destul de răspândită. O cahlă întregibilă a fost descoperită în săpăturile de la Făgăraş (43) (pl. 61), creaţie a unui meşter local care a folosit drept sursă de inspiraţie scena cu Isus şi Samariteanca la fântână (42), de unde a copiat cu destulă fidelitate cele două personaje. În câmpul central al plăcii se află blazonul încadrat în lateral de cei doi “tenanţi”, în partea superioară de motive vegetale şi geometrice, în vreme ce latura inferioară a piesei pare dublată de o înşiruire de capete. Cahla a fost produsă cel mai probabil în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

Două variante mai târzii cunoaştem de la Vinţu de Jos (3.89.) (pl. 160) şi de la Râşnov (17) (pl. 129). În primul caz blazonul este amplasat marginal, aparţinând desigur unei compoziţii mai ample, realizată la sfârşitul secolului al XVI-lea sau începutul veacului următor. Blazonul de la Râşnov se află pe pieptul unei păsări de dimensiuni mari (vultur?), foarte stilizată.

Stema secuimii combinată probabil cu un blazon de familie apare pe o cahlă descoperită la Cecheşti (18) (pl. 16) din secolul al XVI-lea.

O ***stemă nobiliară*** formată din două săbii încrucişate apare frecvent în materialul de la Racoşul de Jos. O placă întregibilă (5) (pl. 109) prezintă stema susţinută de un leu, şi nu este exclus să fi avut drept sursă de inspiraţie piesa de la Hamba menţionată anterior. Cahla datează de la sfârşitul sec. XV – începutul sec. XVI. Din aceeaşi categorie menţionăm ***blazonul familiei Korniş***, reprezentat de o coroană cu unicorn, susţinut de doi lei pe o placă de la Aluniş (1), un blazon încoronat cu cerb de la Vinţu de Jos (3.91.) (pl. 160), şi un blazon cu o coroană de la Racoşul de Jos (92) (pl. 118) (poate fragment din stema Sibiului?) – toate acestea datând din secolul al XVI-lea. Tot un blazon cu o coroană deasupra căreia figurează pelicanul care îşi sfâşie pieptul se află la Sighişoara (2.1.) (pl. 199), pe o piesă policromă cu o excelentă realizare tehnică.

Un blazon neidentificat apare pe câteva fragmente din depozitul muzeului de la Alba Iulia; blazonul este împărţit în patru câmpuri, în cel din colţul drept inferior fiind reprezentat schematic un pelican care îşi sfâşie pieptul pentru a hrăni puii. În câmpurile din stânga jos şi dreapta sus este reprezentat un animal fantastic, la fel de schematizat - foarte probabil un grifon (4.12.) (pl. 7); o piesă identică din care nu se păstrează decât fragmentul cu pelicanul provine şi din săpăturile de la Cluj Mănăştur (13.5.). Tot de la Alba Iulia cunoaştem partea superioară a unui blazon încoronat cu un grifon care ţine o sabie (4.13.) (pl. 7). Un

---

[40] H. Klusch a propus o datare în secolul al XV-lea. Klusch 1999, fig. 29.

[41] Piesa a fost datată în sec. XV-XVI de V. M. Puşcaşu (Puşcaşu 1980, p. 239, fig. 15) şi în sec. XV de H. Klusch (Klusch 1999, fig. 30).

cap de animal foarte stilizat este reprezentat pe un fragment de la Cluj-Napoca (10.4.) (pl. 24). Un blazon cu pasăre şi inscripţie *1586* este cunoscut de la Vinţu de Jos, unde apare atât pe piese decupate în formă de blazon (3.92.) (pl. 160) cât şi pe cahle plăci de formă rectangulară, câmpul acestora fiind simplu sau completat cu motive vegetale (1.15., 3.93., 3.94.) (pl. 161). Fragmente din imagini apropiate sunt atestate la Hunedoara (2.7.) şi Densuş (7) (pl. 47).

Piesele din secolul al XVII-lea oferă imagini stilizate, cu blazoanele descărcate de semnificaţie şi reduse la simple ornamente. Un blazon decorat cu o pasăre datat prin inscripţie în *1647* a fost descoperit la Gilău (1) (pl. 89/A), iar un altul cu animale fantastice stilizate, pe o placă încărcată cu motive vegetale şi geometrice, având inscripţionat anul *1641* şi iniţialele *HP,* se află la Cluj-Napoca (11.26.). Din acelaşi loc menţionăm un blazon interpretat, devenit aproape o figură geometrică, având în câmp o rozetă, care trebuie să aparţină de asemenea secolul al XVII-lea (11.27.).

10. Cahle decorate cu cap de bour

O reprezentare heraldică frecventă este ***capul de bour***, pe care îl cunoaştem în mai multe variante în cursul secolelor XV-XVI.

1. Bourul dispus central în câmpul plăcii, fără blazon.

1.1. Bourul cu luna şi soarele figurate între coarne; două variante, cu bordura decorativă formată dintr-o torsadă, căreia îi urmează spre câmpul plăcii o bandă cu imitaţie de scriere gotică (Cristuru Secuiesc 4.6.), respectiv cu bordura formată din mici rozete (sau flori de crin), căreia îi succede o torsadă (Cecheşti 13) – ambele din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

1.2. Bourul cu luna şi soarele figurate lateral, având între coarne o stea. În partea de sus a plăcii o imitaţie de scriere gotică, iar în partea inferioară două rozete stilizate, cu câte 6 petale, înscrise în cerc: secolul al XV-lea, Turea (7) (pl. 145).

2. Bourul în câmpul unui blazon.

2.1. Blazon de dimensiuni mari care ocupă aproape întreg câmpul plăcii. O piesă întreagă provine de la Cristuru Secuiesc (13.5.): bourul are între coarne soarele şi luna, iar în câmpul plăcii, în partea inferioară, apar două rozete stilizate. Alte două variante cunoaştem de la Odorheiu Secuiesc, una cu scutul marcat prin relief, cu capul de bour încadrat de două stele şi câmpul plăcii în afara blazonului acoperit cu mici proeminenţe circulare (3), şi a doua cu scutul marcat prin spice de grâu (3A) (pl. 98/C). În ambele cazuri partea superioară a piesei lipseşte, dar presupunem că undeva în zona coarnelor erau de asemenea reprezentate soarele şi luna. Fragmente identice provin de la Hunedoara (1.3.) (pl. 90/C) şi de la Târgu Mureş (2.3.) (pl. 141). Imaginile sunt atât de asemănătoare încât foarte probabil erau produsele aceluiaşi atelier, activ în secolul al XV-lea şi în prima jumătate a veacului următor.

2.2. Blazon încadrat de motive vegetal-florale stilizate. Cunoaştem o singură piesă de la Sighişoara (2.3.) (pl. 137/B), datată în secolul al XVII-lea: bourul are între coarne soarele şi luna, iar de o parte şi de alta a acestora câte o rozetă cu şase petale dezvoltate dintr-un nucleu central. În partea de jos a scutului capul este încadrat de două motive geometrice (?).

2.3. Blazon de dimensiuni mici, amplasat în stânga unui portret masculin; se păstrează două variante la Sighişoara (2.8.) (pl. 138/A).

11. Cahle decorate cu elemente arhitecturale

Elementele arhitecturale de factură gotică pot constitui singure motivul decorativ al unei cahle. Un portal gotic este cunoscut de la Braşov (6), iar un altul apare la Micăsasa (1) (pl. 96/B), pe o piesă de format special, ambele datând din secolul al XV-lea; din aceeaşi perioadă menţionăm un fragment dintr-o piesă traforată la Sibiu (4.8.) şi alte fragmente de plăci la Vinţu de Jos (3.13.) (pl. 149) şi la Oradea (4.2., 4.24.) (pl. 99, 101). Spre sfârşitul acestui veac întâlnim cahle decorate cu elemente gotice care nu mai descriu însă forme de arhitectură, ci sunt utilizate doar ca ornamente (Cristuru Secuiesc 7.10.), uneori asociate cu flori de crin (Cristuru Secuiesc 8.3.). În paralel, la graniţa dintre secolele XV şi XVI, continuă să fie produse şi utilizate cahle decorate cu un portal gotic încă destul de elaborat, aşa cum putem vedea la Cristuru Secuiesc (5.2.)

şi la Racoşul de Jos (98) (pl. 119). Forme arhitecturale mai simplificate apar la Feldioara (1.4.) (pl. 82) şi din nou la Cristuru Secuiesc (7.9., 8.3., 13.3., 13.4., 13.16.). Pe măsură ce avansăm spre secolul al XVII-lea stilizarea se accentuează, astfel încât doar atmosfera mai sugerează o sursă de inspiraţie gotică: avem în vedere piese descoperite de asemenea la Cristuru Secuiesc (4.2.) (pl. 40/C) sau aflate în depozitul de la Cluj-Napoca (12.36.) (pl. 34). O imitaţie de portal încadrată de motive vegetale apare şi la Făgăraş (49) (pl. 61, 181).

Motivele gotice sunt folosite deseori pentru coronamentul sobelor, fie sub forma unor corpuri decorative (cum sunt cele de la Oradea 4.10. şi 4.12.) (pl. 100), fie sub forma fragmentelor traforate care au o existenţă de sine stătătoare, cum sunt cele de la Cluj-Napoca (12.80.) (pl. 37), Negoiu (5) (pl. 17/B), Sibiu (4.7.) (pl. 134/C) şi Vinţu de Jos (3.21.-3.33.) (pl. 150).

12. Cahle decorate cu cetate

În secolul al XVII-lea este foarte frecventă în Transilvania o cahlă având în câmpul central reprezentarea unei cetăţi cu 3-7 turnuri, aşezată (în majoritatea situaţiilor) pe o platformă cu picior înalt şi încadrată de un decor vegetal abundent. Compoziţia derivă în mod evident dintr-un blazon, şi cea mai apropiată imagine pe care o cunoaştem este blazonul vechi al oraşului Praga, aşa cum este reprezentat pe o cahlă descoperită în Cehia[42], datată în sec. XV. În stadiul actual al cercetării nu există însă nici o dovadă că astfel de piese ar fi circulat în Transilvania, motivul nefiind oricum cunoscut în secolele XV-XVI. Compoziţia trebuie să fi pătruns într-o etapă mai târzie, când imaginea heraldică era complet alterată şi lipsită de semnificaţie, fiind introdusă în repertoriul cahlelor ca un simplu motiv decorativ. Desigur nu putem ignora nici ipoteza unei creaţii locale având ca sursă de inspiraţie blazonul sus amintit, pe care s-a grefat o interpretare liberă a celor şapte cetăţi ale Transilvaniei. Este interesant faptul că la sud şi est de Carpaţi cahlele de acest fel sunt foarte rare, puţinele exemplare cunoscute fiind, cu maximă probabilitate, importuri din Transilvania.

În secolul al XVII-lea această imagine se bucură de o mare popularitate în zona de care ne ocupăm, alături de piesele cu medalion octogonal şi de cele cu medalion circular concav. Existenţa unei piese pe care este reprezentată şi stema oraşului Braşov ne-a determinat, cu altă ocazie, să avansăm ipoteza că aceste cahle sunt produse ale atelierelor din zona Braşov[43].

În principal deosebim trei tipuri:

1. Cetate cu trei-cinci turnuri în medalion în formă de scut format din două acolade, crestat pe ambele laturi. În exterior motive vegetale (de regulă câte trei unite în aceeaşi tulpină) dublează laturile medalionului.

1.1. Cetate cu cinci turnuri şi cu inscripţie *AI*: Sebeş (2.3.) (pl. 133/A), şi variantă apropiată la Dârlos (1) (pl. 46/B).

1.2. Cetate cu cinci turnuri aşezată pe un vas cu flori: Cluj (12.68.) (pl. 36).

1.3. Cetate cu cinci turnuri, medalionul dublat de motive vegetale, alte motive auxiliare în colţurile plăcii: Râşnov (26) (pl. 130).

1.4. Cetate cu cinci turnuri dispuse în planuri diferite: Cluj-Napoca (11.42.).

1.5. Cetate cu trei turnuri în cadru vegetal, inscripţie *1707*: Cluj-Napoca (12.69., 12.69.a), Sfântu Gheorghe (2.12.) (pl. 198); variantă care adaugă la inscripţie literele *H D*: Cluj-Napoca (11.48.); variantă care adaugă la inscripţie literele *HI*: Sibiu (7.31.).

1.6. Cetate cu trei turnuri în cadru vegetal, asemănătoare variantei 1.5. dar fără inscripţii: Cisnădioara (1), Sfântu Gheorghe (2.13.) (pl. 198).

1.7. Cetate cu cinci turnuri, inscripţie *1767*: Sibiu (7.30.).

2. Cetate cu trei sau cinci turnuri în medalion romboidal simplu, completat spre colţurile plăcii cu motive vegetale. Variante:

2.1. Cetate cu trei turnuri, în colţurile plăcii câte trei rozete dintr-o tulpină comună se dezvoltă spre medalion; inscripţie *PM*: Cluj-Napoca (11.45.) (pl. 30); piesă asemănătoare cu inscripţie *GM* la Cluj Napoca (11.46.), iar fără inscripţie la Sfântu Gheorghe (1.8.) (pl. 195) şi Făgăraş (112).

---

[42] Hazlbauer 1995, p. 19, fig. 15/4.

[43] Marcu, Petrov 1993, p. 103.

2.2. Cetate cu cinci turnuri, în colţurile plăcii câte trei lalele dintr-o tulpină comună se dezvoltă spre medalion: Cluj-Napoca (11.43.) (pl. 30), Brâncoveneşti (1); piesă asemănătoare cu inscripţie *HW* şi *GK*: Cluj-Napoca (11.44.); piesă asemănătoare la Valea Crişului (1) (pl. 200/B).

2.3. Cetate cu cinci turnuri, în colţurile plăcii câte trei flori stilizate dintr-o tulpină comună se dezvoltă spre medalion, inscripţie *GK*: Deva (14) (pl. 49), Sibiu (7.29.).

2.4. Cetate cu cinci turnuri, în colţurile plăcii motive vegetale. Probabil copiată după o cahlă cu inscripţie *HW*: Râşnov (25) (pl. 130).

2.5. Cetate cu patru turnuri, în colţurile plăcii câte trei rozete stilizate dintr-o tulpină comună, inscripţie *B*: Râşnov (24) (pl. 130).

2.6. Cetate cu şapte turnuri stilizate, în colţuri motive vegetale dintr-o tulpină comună: Cluj-Napoca (12.67.) (pl. 36).

3. Cetate cu patru turnuri (dintre care unul în plan secund) şi pod ridicător, inscripţie *1676*: Cluj-Napoca (11.47. (pl. 30), 12.66.), Drăuşeni (2.1.) (pl. 52/B).

Fragmente din cahle decorate cu cetăţi, alte variante decât cele expuse: Alba Iulia (1.9.) (pl. 5), Sebeş (1.7.) (pl. 132/B) şi Vinţu de Jos (3.151., 3.152) (pl. 168).

13. Cahle decorate cu motive geometrice

Cahlele plăci decorate cu alveole dispuse circular sunt lucrate parţial la roata olarului (partea centrală cu decorul), parţial manual. Fragmente din astfel de piese cunoaştem la Cluj-Napoca (12.77., 12.77.a) (pl. 37), Sebeş (1.4.) (pl. 132/B), Făgăraş (116) (pl. 68) şi Sibiu (4.5., 7.11).

Cahlele decorate exclusiv cu ***motive geometrice*** nu sunt foarte numeroase. Cele mai multe piese întregi sau întregibile s-au descoperit la Cristuru Secuiesc şi în apropiere, decorate cu arce de cerc suprapuse (2.3.) (pl. 40/B), cu forme rectangulare care se întretaie (2.1., 6.1., 8.12.), cu un fel de antrelacuri (7.20) şi cu romburi de dimensiuni mari combinate cu alte elemente stilizate (5.15.). Câteva variante au un medalion central decorat cu rozetă (2.2. - pl. 39/C, 4.9., 5.7.), cu motive geometrice (2.4. - pl. - 40/B, 6.3., 8.10.) sau cu o combinaţie neidentificată (3.2.). Alte motive specifice atelierelor din această zonă sunt: patru lobi încadraţi de nervuri reliefate (4.8. - pl. 40/C, 7.12.), combinaţii de cercuri (3.3., 5.6., 6.6., 8.6., 12.1.), romburi în câmpul central al unei piese concave (9.12.) sau alte figuri geometrice (3.1., 7.14.).

O piesă întreagă decorată cu roza vânturilor provine din colecţia de la Turea (9) (pl. 145), şi poate fi datată la începutul secolului al XV-lea, iar o placă dreptunghiulară decorată cu cercuri incizate a fost descoperită la Feldioara (1.24.) (pl. 84/A).

Un grup interesant de cahle provine de la Pâncota (1.3.-1.17.) (pl. 107/C), cu motivele decorative realizate în relief, dar şi prin ştanţare (12) sau incizie (17). Cele mai multe dintre cahlele de la Zlatna au de asemenea un decor geometric. În primul rând menţionăm două cahle cu un format pătrat neobişnuit de mic şi relief masiv, decorate cu trei registre de nervuri aşezate în unghiuri între care sunt intercalate proeminenţe rectangulare (2) (pl. 172/C), respectiv cu rozete foarte stilizate (3) (pl. 172/C). Din acelaşi complex adăugăm fragmente dintr-o cahlă decorată cu benzi de linii incizate (5, 6) (pl. 172/C), precum şi fragmente dintr-o bordură decorativă cu linii în zigzag (9) (pl. 172/C), sau din compoziţii diverse (10-15) (pl. 173).

Motivele geometrice sunt deseori folosite pentru ornamentarea plăcilor înguste folosite în registrele intermediare ale sobei: un motiv ce seamănă unui pieptăn se păstrează pe o piesă de la Alba Iulia (1.2.) (pl. 5), mici rozete sau simple nervuri apar la Racoşul de Jos (45, 55) (pl. 112, 113), şi nervuri reliefate la Deva (8) (pl. 48/B) şi Lita (24) (pl. 189/B). O compoziţie formată din linii întretăiate în unghiuri diferite aparţine depozitului de la Densuş (6) (pl. 47).

Cea mai frecventă combinaţie este reţeaua de nervuri intersectate mai mult sau mai puţin regulat. Un fragment cu reţea în relief foarte şters, neregulată, a fost descoperit în săpăturile de la Vinţu de Jos (1.3., 3.136.) (pl. 166) iar reţele cu figuri mari, simetrice, cunoaştem de la: Alba Iulia (1.8.) (pl. 5), Cluj-Napoca (2.25. - pl. 20; 9.27., 9.29. - pl. 23; 10.5. - pl. 24; 12.71., 13.2.), Checheşti (3), Cristuru Secuiesc (9.3.), Dej (2), Deva (6, 7), Geoagiu-Băi (7) (pl. 86), Făgăraş (166) (pl. 74), Hunedoara (2.12.), Odorheiu Secuiesc (4), Sibiu (7.10.) şi Vad (14). Reţele foarte aerisite sau conturate prin nervuri multiple au fost descoperite la Cristuru Secuiesc (7.8.), Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor (8.14., 8.15.) (pl. 30) şi Făgăraş (166b), iar reţele

asimetrice la Cluj-Napoca (12.72.) (pl. 37) şi Orăştie (13) (pl. 106). O reţea cu figuri mari, sau poate doar o bordură decorativă cunoaştem de la Vinţu de Jos (3.135.) (pl. 164).

Un alt tip de decor este alcătuit din romburi reliefate, realizate dintr-o singură bucată sau prin îmbinarea a două triunghiuri; numeroase fragmente de acest tip au apărut în săpăturile de la Vinţu de Jos (3.133., 3.137.) (pl. 166), pe plăci obişnuite dar şi pe piese de format special, triunghiular sau trapezoidal, iar câteva fragmente sunt cunoscute şi de la Orăştie (12) (pl. 106). Un motiv asemănător unor cupe constituie decorul a numeroase cahle descoperite în săpăturile de la Făgăraş (168) (pl. 75) şi Bonţida (14) (pl. 12/B), iar o torsadă aplicată apare deseori la Racoşul de Jos (6, 94) (pl. 109, 118).

Dintre motivele repetitive mai putem aminti mici proeminenţe circulare sau ovale la Cetatea Lita (32) (pl. 93/A) şi proeminenţe reliefate asemănătoare unor solzi la Vâlcele (3).

Fragmentele de cahle decorate cu motive geometrice, a căror compoziţie nu o putem reconstitui, sunt încă destul de numeroase. Compoziţii abstracte, foarte probabil asimetrice, au rezultat din săpăturile de la Crişan (15) (pl. 44) şi Geoagiu-Băi (8, 32) (pl. 86, 88), iar borduri formate din întretăierea în diferite unghiuri a unor nervuri de la Vinţu de Jos (3.140, 3.141) (pl. 166). O compoziţie care descrie forma unui medalion provine de la Brădeni (1) (pl. 13/D). O piesă de la Zlatna este decorată cu o succesiune de torsade şi mici rozete (8) (pl. 172/C), şi într-o formă identică o găsim şi la Orăştie (9, 11) (pl. 105, 106), iar o variantă mai simplificată la Hunedoara (2.9.) (pl. 90/B). Fragmente diverse din compoziţii mai ample, pe care provizoriu le inventariem la această grupă decorativă, sunt extrem de numeroase: Cluj-Napoca (10.6.) (pl. 24), Drăuşeni (1.4.) (pl. 51/B), Făgăraş (136, 137, 165) (pl. 72, 74), Geoagiu-Băi (9, 11 - pl. 87, 26, 28 - pl. 87, 29 - pl. 88), Racoşul de Jos (25, 26 - pl. 111; 32, 34-37 - pl. 111; 43 - pl. 112; 123, 126-134, 142 - pl. 122), Micăsasa (5-9, 11) (pl. 97/A), Vinţu de Jos (3.18., 3.20., 3.36., 3.37.,3.38., 3.46., 3.47., 3.120, 3.121.) (pl. 149, 150, 151, 163), Râşnov (12, 13) (pl. 129) şi scheme mai complicate la Aiud (3.23.) (pl. 4) şi Feldioara (2.6.) (pl. 85/A).

Motive circulare se observă pe fragmente de la Câmpeni (1) (pl. 15/C), Feldioara (1.26.) (pl. 84/A), Vinţu de Jos (3.42.-3.45., 3.123) (pl. 151, 163), pe un colţ dintr-o patriţă de la Sibiu (7.7., 7.8.) (pl. 135) şi redactate în manieră populară pe cahle de la Crişan (12) (pl. 44). O compoziţie cu rozete încadrate de o imitaţie de scriere gotică şi o bordură marginală cu mici rozete cu câte patru petale cunoaştem de la Cluj-Napoca (12.75.) (pl. 37), iar un fragment dintr-o cahlă placă cu imitaţie de scriere gotică se păstrează şi la Lita (23). Tot motive geometrice pot fi recunoscute pe fragmente de patriţă de la Bănia (2) (pl. 9/B) şi Cluj-Napoca (9.28.) (pl. 23), nervuri paralele pe un fragment de placă de la Cluj-Napoca (10.7.) (pl. 24), iar compoziţii indescifrabile pe plăci triunghiulare de la Făgăraş (167) (pl. 75) şi Vinţu de Jos (3.129.) (pl. 163).

Alte câteva fragmente menţionăm de la Cluj-Napoca: o compoziţie mai amplă, cu o bordură marginală formată din triunghiuri afrontate (12.76.) (pl. 37), un colţ de cahlă cu mici proeminenţe circulare (12.73.) (pl. 37), un fragment cu mici rozete extrem de stilizate (12.74.) (pl. 37), un fragment cu nervuri reliefate îmbinate în unghi drept, probabil marginal (2.27) (pl. 20), şi un altul cu o proeminenţă circulară (2.26) (pl. 20).

Motivele geometrice sunt mai rare din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ceea ce este într-un fel explicabil datorită geometrizării motivelor vegetal-florale. Plăcile cu reţea de romburi formată din nervuri reliefate continuă să circule şi în aceasta perioadă: combinaţiile din secolul al XVII-lea sunt foarte şterse, abia vizibile, aşa cum le putem vedea la Târgu Mureş (1.7.).

O compoziţie geometrică structurată de două diagonale se păstrează la Cluj-Napoca (11.49.) şi foarte probabil a fost produsă sub influenţa cahlelor tapet. Din acelaşi loc menţionăm o placă dreptunghiulară cu medalion circular reliefat decorat cu motive geometrice, din care se dezvoltă spre colţuri elemente vegetale stilizate (12.53.). Alte compoziţii din această perioadă apar pe plăci dreptunghiulare de la Lugoj (14, 15) (pl. 94), iar o roză a vânturilor combinată cu o torsadă la Turda (17).

14. Cahle decorate cu vase cu flori

Vasul cu flori a pătruns în decorul cahlelor în prima jumătate a secolului al XVI-lea, devenind apoi unul dintre cele mai populare motive. Primele cahle aparţin formei dreptunghiulare concave, cu chenar de obicei simplu dar şi din două sau mai multe baghete, laturi oblice şi un câmp central îngust. În funcţie de decorul câmpului central deosebim mai multe tipuri care se produc în sec. XVI-XVII.

1. Vas înalt cu corpul globular şi toarte în formă de S, buchetul fiind format din patru lujeri de viţă arcuiţi în lateral câte doi. Cunoaştem trei variante descoperite la Turda (6-8) (pl. 143), cu laturile oblice decorate cu vrejuri, în timp ce decorul câmpului central este identic. Pe unul dintre fragmente în partea inferioară apar două litere în relief, un *M* în stânga, şi un N sau tot un *M* în dreapta. Fragmente similare celei din urmă se păstrează şi la Cluj-Napoca (12.47.) (pl. 34), iar un mic fragment de la Vinţu de Jos provine foarte probabil dintr-o piesă identică (3.106.) (pl. 162).

Principalele variante pe care le cunoaşte acest tip sunt următoarele:

1.1. Simplificarea generală a compoziţiei şi adăugarea unor borduri decorative cu torsadă şi inscripţie: Cristuru Secuiesc (10.5., 10.6.), sec. XVI-XVII.

1.2. Înlocuirea treptată a lujerilor de viţă cu lalele. Un fragment care ilustrează perioada de tranziţie păstrează încă lujerii din partea superioară, dar ceilalţi au fost înlocuiţi cu lalele; de asemenea apar mici elemente auxiliare: Sibiu (7.13.) (pl. 135), sec. XVI.

1.3. Înlocuirea completă a lujerilor de viţă cu lalele: Cristuru Secuiesc (5.10., 9.5.), sec. XVII; fragmente identice la Sfântu Gheorghe (1.9.-1.11.) (pl. 195) şi Făgăraş (147) (pl. 73), sec. XVI-XVII. O cahlă întregită de la Racoşul de Jos (100) (pl. 119), datată în prima jumătate a sec. XVI, păstrează o singură pereche de lalele, cea de-a doua fiind înlocuită cu frunze.

1.4. Variantă cu trei perechi de lalele, borduri decorate pe trei laturi cu lujeri, iar pe cea de-a patra cu un vultur bicefal: Târgu Mureş (1.13.), sec. XVII.

1.5. Modificarea formelor generale în special în partea superioară, unde dispar lujerii înfăşuraţi, înlocuiţi cu flori sau diverse elemente vegetale mai mult sau mai puţin stilizate. Variante sunt cunoscute de la: Mihăileni (2.2.) (pl. 98/A), cu inscripţie *1637*; Cristuru Secuiesc (5.16.) (pl. 41/B) cu inscripţie *1644* şi identică la Rugăneşti (4); Dumbrăveni (1) cu inscripţie *1610*; Cetatea Chioarului (3) (pl. 18/A) cu inscripţie *16* (probabil 1616?); Micăsasa (10-12) (pl. 97/A), sec. XVI-XVII; variantă deosebit de stilizată la Cristuru Secuiesc (9.13.) cu inscripţie *1637*.

1.6. Înlocuirea lujerilor cu buchet din 3 lalele cu tulpini drepte: Racoşul de Jos (78) (pl. 116), începutul sec. XVI; Drăuşeni (1.9.). Fragmente asemănătoare, cu un buchet mai bogat: Făgăraş (149) (pl. 73), sec. XVI-XVII, Cristuru Secuiesc (5.11., 9.6.) şi Târgu Mureş (1.6.), sec. XVII.

1.7. Înlocuirea lujerilor cu un buchet din flori diverse, cu tulpini drepte sau arcuite: Târgu Mureş (1.10., 1.12.), sec. XVII; variantă foarte stilizată la Mediaş (2.1.) (pl. 95/C), sec. XVI-XVII.

1.8. Compoziţie stilizată pe o cahlă de coronament habană, smălţuită policrom, de la Cluj-Napoca (11.50.) (pl. 29).

1.9. Înlocuirea buchetului cu un motiv vegetal stilizat derivat dintr-o lalea: Racoşul de Jos (79) (pl. 117), începutul sec. XVI, şi o variantă la Cristuru Secuiesc (4.15.) (pl. 41/A), sec. XVII.

1.10. Vas stilizat dezvoltat pe verticală pe o piesă de colţ: Cluj Napoca (12.87.), începutul sec. XVII.

2. Vas cu corpul tronconic, cu toartele transformate într-un decor abstract, coborâte la nivelul tălpii, şi cinci lujeri de viţă, câte doi arcuiţi în lateral şi unul în vârful aracului: fragmente aproape identice descoperite la Turda (9) (pl. 143) şi un altul păstrat la Cluj-Napoca (12.48.) (pl. 34) - toate aparţinând cel mai probabil sec. al XVI-lea.

Variante:

2.1. Piese asemănătoare la Târgu Mureş (1.4., 1.5.), cu inscripţie *1619*.

2.2. Variantă mult stilizată la Turda (10) (pl. 144/A), sec. XVI-XVII.

3. Vas bitronconic derivat probabil din tipul 1, înconjurat de lujeri care se termină cu lalele: Făgăraş (148) (pl. 73), sec. XVI-XVII.

4. Vas cu corpul tronconic, derivat probabil din tipul 2, din care se dezvoltă pe toată suprafaţa plăcii lujeri. La bază vasul este străjuit de două animale stilizate, iar în partea de sus de două păsări: Sfântu Gheorghe (2.9.), sec. XVII-XVIII; variantă la Cluj-Napoca (11.23.).

5. Vas cu flori în medalion octogonal susţinut de 2 tenanţi, cu inscripţie *HW* şi *1674*: Cluj-Napoca (11.21., 11.22.). O compoziţie principial asemănătoare, cu medalion octogonal decorat cu un vas cu flori extrem de stilizat (sau poate un pom al vieţii?) iar în exterior încărcat de motive vegetale, datează probabil de la sfârşitul aceluiaşi veac XVII: Cluj-Napoca (11.28.).

6. Vas cu flori aşezat pe o platformă, sub o arcadă semicirculară: Sfântu Gheorghe (2.3.) (pl. 196), sec. XVII.

7. Vas cu flori în medalion oval marcat printr-o nervură reliefată, în exteriorul căruia sunt aglomerate motive vegetale diverse. Vasul, în formă de amforă, are un buchet bogat şi este încadrat de iniţialele *PM*. Un exemplar întreg se păstrează la Cluj-Napoca (11.19.) (pl. 27), iar fragmente dintr-un altul au fost descoperite la Râşnov (18) (pl. 129).

8. Vase cu flori în stil popular cunoaştem în câteva variante, datate în general în secolele XVI-XVII: Racoşul de Jos (99 - pl. 119, 140 - pl. 122), Cecheşti (11) (pl. 16), Cristuru Secuiesc (9.7., 9.10.), Turda (11, 12) (pl. 144/A), Câlnic (1.3.) (pl. 15/A), Oradea (1.13., 4.50., 4.51.) (pl. 103), Zalău (1.1.). Tot aici includem două vase în formă de cupă de la Zlatna, cu motivele vegetale foarte stilizate; unul dintre acestea decorează o piesă de coronament (41) (pl. 175), din al doilea se păstrează un fragment prea mic pentru a putea aprecia forma generală (21) (pl. 173). Compoziţii destul de stângace cunoaştem de la Târgu Mureş (1.3., 1.11.), din sec. XVII.

9. Două vase şi buchetul foarte stilizat, redus la o formă de inimă din care se dezvoltă o floare (?); între cele două vase un buchet cu rozete şi lalele cresc de asemenea dintr-un bulb în formă de inimă: Mihăileni (2.3.) şi Sfântu Gheorghe (2.10.). Variante ale motivului sunt cunoscute la: Băţanii Mari (1), Cluj-Napoca, cu inscripţie *1722* (11.24., 11.25.) (pl. 27), Odorheiu Secuiesc (5, 6) şi Sfântu Gheorghe (1.12.) (pl. 194/B).

10. Cahle decorate cu două vase dintre care unul cu flori: cunoaştem un singur exemplar păstrat în depozitul de la Cluj-Napoca (12.49.) (pl. 35), având în partea inferioară inscripţie *ISTVAN MIKLOS*. Câmpul cu vase este încadrat de borduri decorative bogate, cu linii în zigzag şi imitaţie de torsadă, iar în partea superioară se interpune un registru cu motive vegetale; piesa este datată în secolele XVI-XVII.

15. Cahle decorate cu buchet de flori

Cahlele decorate cu buchet de flori având rădăcini sau bulb în formă de inimă sunt destul de frecvente în acest interval. Un buchet format dintr-o combinaţie de rozete şi vrejuri, smălţuit policrom, este descoperit în săpăturile de la Făgăraş (118) (pl. 68) şi datează probabil din prima jumătate a sec. XVI. Un buchet format în principal din lalele cu bulb în formă de inimă este cunoscut de la Sibiu (7.14.) (pl. 135), şi o lalea stilizată cu bulb, într-o nişă semicirculară încadrată de o bordură geometrică, de la Mălăieşti (12) (pl. 189/C), ambele din sec. XVI-XVII. Alte fragmente susceptibile a face parte din piese de acest gen cunoaştem la: Căianu Mic (1) (pl. 14/D), Sibiu (7.12., 7.15.) (pl. 135), Târgu Mureş (2.7., 2.8.) (pl. 141) şi Zlatna (22) (pl. 173).

Din secolul al XVII-lea cunoaştem un buchet cu lalele şi rozete, cu vrejuri arcuite dezvoltate dintr-o tulpină comună şi dintr-o rădăcină stilizată care nu aminteşte decât vag de un bulb, încadrată de un chenar decorativ cu ove, la Cluj-Napoca (2.20., 13.15.) (pl. 38), buchete în medalioane ovale la Deva (15) (pl. 49) şi Cluj-Napoca (12.54.) (pl. 36) – acesta din urmă cu un grad de stilizare avansat. Un buchet în medalion octogonal este încadrat marginal de inscripţii: *BF* şi anul *1661*, la Cluj-Napoca (11.20., 11.21.) (pl. 27). Un buchet format din lalele şi rozete sub o arcadă circulară, cu rădăcini liniare, apare pe o piesă foarte elaborată descoperită la Zlatna (23) (pl. 173). O temă identică dar în redactare populară cunoaştem de la Lăzarea (2.5.), datată în secolele XVI-XVII. O plantă cu rădăcină în formă de bulb sub un portal semicircular, cu inscripţie în oglindă din care se poate descifra anul *1661* se află la Cluj-Napoca (11.14., 11.15.).

16. Cahle decorate cu motive vegetale, secolele XV-XVI

Cu excepţia câtorva fragmente de la Cetatea Oradea (4.2., 4.3.) (pl. 99/C) datate în sec. XIV-XV, toate piesele a căror ornamentică este circumscrisă sferei vegetale se încadrează în secolele XV-XVII. (Fig. 24).

Din prima parte a secolului al XV-lea datează câteva compoziţii cu vrejuri în aranjamente ce sugerează traforuri gotice de la Cluj-Napoca (10.1.) (pl. 24) sau o atmosferă ce poate fi circumscrisă acestui stil la Pâncota (1.1a-b., 1.2.) (pl. 107/C). Tot de la Cluj-Napoca un fragment dintr-o piesă de colţ cu planurile despărţite printr-o baghetă reliefată este decorat cu vrejuri împletite din care se dezvoltă frunze în formă de

inimă (10.17. (pl. 25/A), 12.79.). Aproximativ aceleaşi motive dar într-o alcătuire care include flori de crin şi încă alte elemente vegetale pot fi văzute pe fragmente de patriţă descoperită în acelaşi complex de la Sala de box (10.18.), dar şi la Palatul Telefoanelor din Cluj-Napoca (8.11) (pl. 21/E). O bordură marginală cu lujeri înfăşuraţi pe o baghetă cunoaştem din aceeaşi localitate (12.38.) (pl. 34).

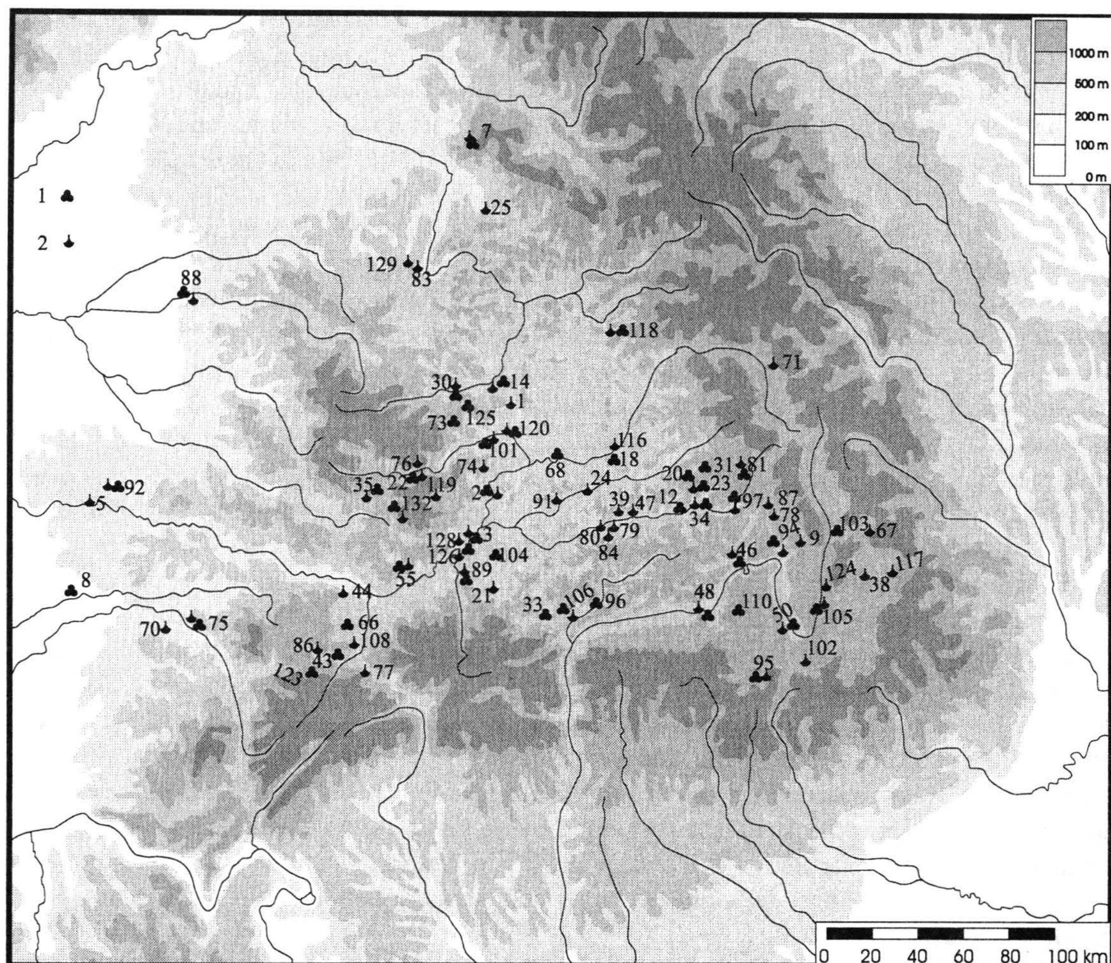

Fig. 24. Cahle decorate cu motive vegetale: 1.: sec. XV-XVI. 2.: sec. XVI-XVII.

Vrejuri neregulat împletite printre elemente vegetale asimetrice cunoaştem pe o cahlă de la Făgăraş (70), şi destul de asemănătoare, dar cu motivele altfel organizate, este şi o piesă de la Cecheşti (2), datată la sfârşitul secolului al XV-lea. Compoziţiile formate dintr-un singur vrej cu tulpină groasă care ocupă întreg câmpul, dezvoltând un S sau volute, sunt cunoscute numai în secuime, datate în majoritate în secolul al XVI-lea: un vrej care susţine două flori masive (poate un crin stilizat?), pe o placă al cărei chenar este dublat de o torsadă, a fost descoperit în Piaţa Libertăţii din Cristuru Secuiesc (4.3., 7.15.) şi la Bodogaia (4) (pl. 11/B), iar vrejuri încărcate cu frunze la Cristuru Secuiesc (7.16., 7.17.). Un aranjament din vrejuri dispuse în partea inferioară, în vreme ce câmpul superior este ocupat de o rozetă foarte stilizată şi câţiva butoni stelaţi, probabil într-o încercare de a reda bolta cerească, este destul de răspândit în această zonă, la Bodogaia (2) (pl. 11/B), Cecheşti (8) şi Cristuru Secuiesc (1.7.) (pl. 40/A). Vrejuri desfăşurate sub o arcatură cu fleuroni cunoaştem de la Feldioara (1.21.) (pl. 83) şi de asemenea de la Cristuru Secuiesc (7.18.).

O cahlă a cărei arie de circulaţie este destul de restrânsă la raza de acţiune a atelierelor din zona Cristuru Secuiesc are câmpul plăcii împărţit în pătrate, în care se repetă alternativ două sau trei motive decorative: rozete şi S - uri la Cristuru Secuiesc (7.11., 13.6.) şi Racoşul de Jos (44) (pl. 112); rozete, roze ale vânturilor şi S-uri la Cristuru Secuiesc (13.7.); S – uri şi două tipuri de zvastici la Cădaciu Mare (1) (pl. 14/C) şi Cristuru Secuiesc (2.6., 4.4., 5.7., 6.2.); S-uri reliefate combinate cu X-uri pictate cu roşu la Cluj-Napoca (12.78.) (pl. 37). Toate exemplarele cunoscute sunt datate în sec. XV-XVI.

În jurul anului1500 sunt produse cahlele decorate cu vrejuri de viţă de vie şi inscripţii, descoperite în depozitul de la Roşia (11) (pl. 193), respectiv în săpăturile de la Sibiu, str. Avram Iancu nr. 11 (9.1.). Din cahla de la Roşia lipseşte exact fragmentul cu inscripţia anului, dar cea de la Sibiu este întreagă şi pe baza ei piesele au fost datate în anul *1600*. Ceea ce putem citi pe banda cu inscripţie a cahlei de la Sibiu sunt cifrele *16* şi două zerouri nefiresc de mici, care pot fi mai degrabă elemente decorative de completare a câmpului, astfel că cifrele *16* ar putea fi ultimele din anul *1516*, sau ar putea deţine pur şi simplu o altă semnificaţie. Acelaşi motiv al viţei de vie îl întâlnim deseori în secolul al XVI-lea, dar folosit cu precădere ca element auxiliar în compunerea unor borduri decorative cum sunt cele care însoţesc piesele cu rozete; un fragment foarte elaborat, cu o bandă cu imitaţie de scriere gotică în zona inferioară a fost descoperit în zona Albei Iulia (1.3.).

O altă variantă o reprezintă vrejurile foarte stilizate, marcate prin nervuri subţiri, formând compoziţii vegetale sau abstracte, situate la limita dintre vegetal şi arhitectural, aşa cum putem vedea de pildă pe cahlele de la Cristuru Secuiesc (2.5., 4.2. - pl. 40/C, 7.19.). Din punct de vedere tematic putem include aici şi o cahlă de la Vinţu de Jos, decorată cu vrejuri ale căror terminaţii sugerează flori de crin, dar într-o dispunere destul de riguroasă, care trimite de asemenea la motivele arhitecturale. Piesa este realizată într-o tehnică desăvârşită, iar compoziţia, în ciuda asimetriei, este foarte echilibrată (3.19.) (pl. 149).

O serie de fragmente pot fi incluse în seria cahlelor cu medalion, fără să putem preciza însă decorul câmpului central. Cunoaştem astfel de exemplare din sec. XVI de la Făgăraş (113, 114) (pl. 68), de la Turda (2) (pl. 143) cu smalţ bicrom, şi un altul cu medalionul decorat în "colţ de lup" şi cu inscripţie *AY* de la Câmpeni (2). Un fragment de la Şercaia (1) (pl. 138/B) are medalionul marcat printr-o bandă cu imitaţie de scriere gotică, aparţinând probabil primei jumătăţi a secolului al XVI-lea. Alte fragmente de cahle cu decor vegetal şi imitaţii de scriere gotică cunoaştem de la Cristian (3) (pl. 18/C) şi Vâlcele (2).

Cahlele plăci decorate cu ***motive vegetale mai mult sau mai puţin stilizate*** sunt destul de numeroase în perioada de care ne ocupăm aici, ele devenind însă predominante în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi pe tot parcursul veacului următor. În general trebuie să spunem că nu cunoaştem prea multe compoziţii de ansamblu, ci doar un foarte mare număr de fragmente pe care în stadiul actual al cercetărilor trebuie să le inventariem ca atare. Rareori se întâmplă să avem două sau mai multe fragmente de acelaşi fel, sau despre care să putem spune că aparţin aceleiaşi piese: în marea majoritate a cazurilor fiecare fragment înseamnă o nouă variantă. Este foarte posibil ca multe dintre acestea să aparţină unor tipuri bine definite, cum ar fi piesele cu medalioane, dar numai sporirea cantitativă a acestui material poate să aducă în timp clarificările necesare.

Fragmente de dimensiuni foarte mici pe care se păstrează motive vegetale folosite cel mai probabil ca elemente auxiliare sunt restituite din săpăturile de la Oradea: motive indescifrabile (4.8., 4.9.) (pl. 99/C) din prima jumătate a sec. XV, frunze cu sau fără vrejuri (4.29., 4.30., 4.31.) şi o mică rozetă stilizată (4.27.) din secolele XV-XVI, o bordură cu motive vegetale lucrată în tehnica *champlevé* (4.46.) şi alte câteva fragmente (4.37., 4.41., 4.45., 4.55., 4.64.) din sec. XVI, dintre care remarcăm o piesă dreptunghiulară decorată cu vrejuri înfăşurate pe o baghetă (4.38.). Din punct de vedere decorativ piesele de la Oradea nu pot fi însă datate atât de strict, ele aparţinând repertoriului comun folosit până către mijlocul secolului al XVI-lea.

În prima parte a sec. XVI poate fi datată o cahlă dreptunghiulară de la Făgăraş, decorată cu rozete şi cu o torsadă proeminentă (138) (pl. 72), şi o compoziţie cu flori, frunze şi muguri de la Cristuru Secuiesc (13.10.). Din aceeaşi perioadă remarcăm la Racoşul de Jos câteva compoziţii aerisite ce par să redea plante cu tulpini din care se dezvoltă frunze şi muguri (24 - pl. 111; 85 - pl. 117), sau vrejuri înfăşurate în jurul unor flori (23 - pl. 110), vrejuri simple (39 - pl. 111; 48, 49-50 - pl. 112; 51-53 - pl. 113; 125, 136-139, 141 - pl. 122), cu motive florale (47 - pl. 112) sau atât de stilizate încât sunt imposibil de recunoscut (33, 38 - pl. 111; 42, 46 - pl. 112; 124 - pl. 122). Numeroase fragmente au fost descoperite şi la Bonţida (7-17) (pl. 12/B). Decorurile de acest gen sunt deosebit de frecvente şi la Cluj-Napoca: frunze de acant (7.1.) (pl. 21/B), motive vegetale dezvoltate spre colţuri (6.1. - pl. 21/C; 12.37. - pl. 34, 12.41. - pl. 34), o compoziţie cu vrejuri destul de aerisită la Cluj Mănăştur (13.3.) (pl. 38), un decor vegetal încadrat de o bordură cu mici proeminenţe rectangulare la Sala de Box (10.9.) (pl. 25/A), motive de tip central probabil, cu frunze la colţul plăcii (8.10. - pl. 21/E; 10.10., 10.11. - pl. 24; 12.42. - pl. 34) sau borduri vegetale (10.13., 10.14. - pl. 24).

O compoziţie vegetală stilizată cu rozete, lalele şi muguri cu tulpini ample încărcate de frunze, pe un câmp gol, cunoaştem de la Cluj-Napoca (8.12) (pl. 22/A), din sec. XVI. Mici fragmente cu motive vegetale

aparţinând cel mai probabil unor compoziţii de acest gen pe care nu le putem reconstitui au fost descoperite de asemenea la Cluj-Napoca – Casa Bacskay (2.12., 2.13.) (pl. 19/B) ambele smălţuite verde, nuanţă foarte închisă, spre negru. Un fragment dintr-o bordură cu motive vegetale, care încadra cel mai probabil o compoziţie asemănătoare, provine din acelaşi complex (2.15.) (pl. 19/B).

De la Vinţu de Jos (3.101.) (pl. 161) este cunoscută o combinaţie cu vrejuri şi muguri concepută într-un frumos stil renascentist, din punct de vedere tehnic identică cu piesele ornamentate cu Hercule şi vulturul lui Zeus; foarte probabil cele două provin din acelaşi atelier, produse nu departe de mijlocul veacului al XVI-lea. Asemănător este şi un alt fragment din acelaşi loc, cu vrejuri împletite (3.101A.).

Atelierele din Cristuru Secuiesc produc în sec. XVI o cahlă dreptunghiulară decorată cu o lalea (7.23.), pe care o întâlnim şi în descoperirile de la Rugăneşti (2) (pl. 131/A.).

Fragmente de cahle decorate cu motive vegetale care pot fi datate în secolul al XVI-lea mai pot fi menţionate la: Budiu Mic (1) (pl. 14/B), Cecheşti (5, 6), Cristuru Secuiesc (7.22, 8.14., 15.1., 16.1.), Făgăraş (115, 117 - pl. 68; 139, 142 - pl. 72; 145 - pl. 73), Feldioara (1.22., 1.23. - pl. 84/A; 2.5. - pl. 84/B; 2.7.-2.9. - pl. 85/A), Geoagiu-Băi (16) (pl. 87), Iernut (1), Lita (25, 29, 31), Teaca (2, 3) (pl. 140/B), Turda (6, 16) (pl. 143, 144/A), Vad (8, 10, 13) (pl. 146/B), Vinţu de Jos (1.2., 1.4., 3.105., 3.108., 3.109., 3.111.-3.115.) (pl. 148, 162, 163), Zlatna (19) (pl. 173), şi lista ar putea continua dar fără prea mare folos în acest stadiu al cercetării.

Începând din sec. al XVI-lea motivele vegetale sunt frecvent folosite pentru ornamentarea pieselor de coronament şi crearea formelor pe conturul cărora acestea sunt decupate. Numeroase fragmente de acest fel sunt cunoscute pe teritoriul Transilvaniei: Aiud (1.3., 1.6., 1.9.-1.13.) (pl. 1, 2), Cluj-Napoca (5.2. - pl. 21/D, 9.34.-9.36. - pl. 23, 12.81., 12.82., 12.84. - pl. 37), Crişan (23, 26) (pl. 45/A), Făgăraş (169 - pl. 75; 174-179, 181, 183 - pl. 76; 186-188 - pl. 77), Hunedoara (2.10., 2.11.) (pl. 91/A), Lugoj (12), Pănade (2) (pl. 107/B), Racoşul de Jos (97 - pl. 118; 145, 146 - pl. 123), Vinţu de Jos (3.156., 3.157.) (pl. 168) şi Zlatna (40) (pl. 175).

17. Cahle decorate cu rozete

În cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea apar în Transilvania cahlele plăci cu medalion central reliefat decorat cu rozetă cu cinci petale, prin intermediul modelului creat şi vehiculat de atelierul regal de la Buda[44]. Cea mai elaborată piesă pe care o cunoaştem provine din săpăturile de la Făgăraş (120) (pl. 69): rozeta, cu şase petale dispuse în două rânduri, este încadrată într-un medalion simplu, din care se dezvoltă spre colţuri motive vegetale stilizate compuse din vrejuri şi mici proeminenţe circulare. Piesa prezintă bordura decorativă clasică, cu lujeri de viţă de vie înfăşuraţi pe o baghetă, şi până la acest punct ea pare să fie o copie directă după originalele din capitala regatului. Pentru refacerea dimensiunilor necesare, oarecum standardizate probabil, s-au ataşat însă ample borduri geometrice. Fragmente dintr-o piesă asemănătoare se păstrează la Sfântu Gheorghe (1.5.) (pl. 195), şi probabil era reprezentată pe fragmentul de la Alba Iulia menţionat mai sus (1.3) (pl. 5). Câmpul central identic este cunoscut de asemenea de la Alba Iulia (1.4.) (pl. 5), şi, completat cu o bordură marginală fără decor, de la Aiud (1.2.) (pl. 1).

Aceste cahle s-au bucurat de o mare trecere în atelierul sau atelierele care aprovizionau Cetatea Făgăraş, fiind reproduse, în diferite variante, pe parcursul a aproape un secol. Într-o primă etapă câmpul central este simplificat, eventual adăugându-se în jurul medalionului o imitaţie de torsadă, în vreme ce bordurile marginale suportă modificări majore: motivele sunt geometrizate (123) (pl. 69), lujerii sunt despărţiţi de struguri (122a) sau dispar cu totul fiind înlocuiţi de o bordură cu mici proeminenţe circulare (124). Alte fragmente indică o a doua bordură decorată cu motive vegetale stilizate (119, 122b) (pl. 188, 69) sau borduri succesive cu linii încrucişate şi proeminenţe circulare (125a-b) (pl. 69).

La sfârşitul secolului al XVI-lea apare o variantă cu câmpul central radical modificat, încadrat de o bordură de lujeri şi de o alta, mai amplă, cu motive vegetale şi geometrice (126); asemănător pare să fie un fragment smălţuit policrom, cu bordurile marginale tratate însă diferit (127). O altă variantă, inspirată direct de piesele din secolul al XV-lea, are inscripţionat anul *1610*: deşi gradul de stilizare este accentuat, schema compoziţională a pieselor gotice poate fi recunoscută cu uşurinţă.

Cahle cu decor asemănător cunoaştem din alte câteva descoperiri, încadrate de asemenea în intervalul secolelor XV-XVI: o rozetă cu borduri marginale geometrice asemănătoare cahlei de la Făgăraş (126) (pl. 70)

---

[44] Tamási 1995, p. 18-32.

este descoperită la Cristuru Secuiesc (13.11.); o rozetă la care numărul de petale s-a înmulţit iar elementele vegetale care leagă medalionul de colţuri sunt asimetrice este cunoscută de la Bodogaia (3) (pl. 11/B) şi Cecheşti (14), încadrată de borduri marginale geometrice; o compoziţie asemănătoare provine de la Sibiu (7.9.) (pl. 135) şi destul de apropiată de aceste imagini este şi o rozetă de la Mălăieşti (6), într-o formă geometrizată, încadrată de imitaţii succesive de torsade şi dezvoltând spre colţuri motive vegetale simple.

Cu un grad de stilizare avansat amintim fragmentele de la Aiud (3.2., 3.3.) (pl. 2/B), din secolul al XVI-lea. Pe o cahlă dreptunghiulară specifică atelierelor din zona secuiască sunt reprezentate două rozete în medalioane reliefate, încadrate de elemente vegetale care nu mai respectă însă schema clasică: piese identice sunt cunoscute de la Mihăileni (1.1.), Cobăteşti (1) şi Cristuru Secuiesc (4.11., 8.4.). O rozetă cu petale rotunjite, tăiată în jumătate pe o cahlă de colţ a fost descoperită la Oradea (4.32.) (pl. 102) şi tot de acolo cunoaştem rozete simple înconjurate de propriile vrejuri (4.28.) (pl. 101), ambele piese încadrate în intervalul sec. XV-XVI.

Pe parcursul secolului al XVI-lea rozeta rămâne unul dintre principalele motive decorative, în interpretări care nu mai au însă nici o legătură cu modelul gotic. O grupă deosebită o formează rozetele încadrate într-un medalion decorat cu o imitaţie de coroană împletită din spice, lujeri sau motive stilizate. O rozetă cu 12 petale se păstrează la Cluj-Napoca (12.39.) (pl. 34): fragmentul este smălţuit policrom, de o calitate foarte bună, şi nu este exclus să fie un import. O piesă asemănătoare, cu motivele tratate mai simplist şi aversul simplu este cunoscută din acelaşi depozit (12.40.), iar o a doua variantă aduce în plus medalionul uşor concav, şi provine de la Lopadea (1) (pl. 93/B). O rozetă cu 11 petale într-un medalion foarte elaborat şi cu o bordură geometrică formată din mici rozete este produsă în acest veac de atelierele din zona Cluj-Napoca: mai multe fragmente au apărut în săpăturile de la Sala de Box (10.8.) (pl. 24) şi din str. Prahovei (9.22.). Asemănătoare este şi rozeta de la Vinţu de Jos (3.55.) (pl. 154) cu opt petale redate alternativ prin relief plin sau doar prin nervuri perimetrale, decorată în exterior cu frunze de stejar; piesa pare să fi avut alte două variante, diferenţiate cel puţin prin motivele vegetale din afara medalionului (3.55A.-3.55B.). Un fragment dintr-o piesă asemănătoare se păstrează la Cluj-Napoca (5.2.) (pl. 21/D). Din seria rozetelor care sunt adaptate unui medalion concav trebuie să menţionăm şi o cahlă de la Orăştie, care intercalează între petale lujeri (8) (pl. 105) sau lujeri înmuguriţi (8A, 8B), databilă în secolul al XVI-lea. Un fragment dintr-o piesă similară este descoperit şi la Geoagiu-Băi (41) (pl. 88). O altă rozetă cu 12 petale încadrată pe circumferinţă de motive vegetal-geometrice a fost descoperită în săpăturile de la Râşnov (9) (pl. 129) şi este datată în sec. XVI-XVII.

O rozetă mai târzie, din secolul al XVII-lea, este încadrată într-un medalion care ocupă aproape în întregime câmpul plăcii, doar la colţuri figurând mici motive vegetale asemănătoare unor ramuri de mărgăritar (Făgăraş 16) (pl. 55).

Cahle având că unic motiv de decor rozeta cunoaştem în doua variante: rozeta de la Densuş (10) (pl. 48/A) are opt petale marcate prin nervuri simple, între care se interpun în exterior flori de crin stilizate, şi o rozetă încă mai stilizată, tot cu opt petale, se găseşte la Sebeş (2.1.) (pl. 133/A) şi la Zlatna (16), ambele din sec. XVI-XVII.

Rozeta preferată a decoratorilor este încadrată în cerc şi are petale alungite încheiate în unghiuri ascuţite; ea este extrem de stilizată, evident preluată din arta prelucrării lemnului. Forma atât de asemănătoare răspândită pe o arie largă este rezultatul aceleiaşi surse de inspiraţie şi un motiv a cărui realizare nu punea prea mari dificultăţi. Varianta cea mai elaborată are evidente rădăcini în rozeta gotică aşa cum o cunoaştem de la Făgăraş (120) (pl. 69), de la care a preluat cu mare fidelitate tot decorul vegetal din exteriorul medalionului, adaptându-l unui format dreptunghiular. Piesa a fost descoperită la Geoagiu-Băi (17) şi aparţine secolului al XVI-lea. O compoziţie studiată, care aminteşte încă de medalioanele gotice, provine de la Alba Iulia (4.5.) (pl. 7). Rozetele de acest tip apar de obicei grupate câte două: le cunoaştem, în variante diferite, de la Cluj-Napoca (12.74.) (pl. 37), Sfântu Gheorghe (1.6.) (pl. 195), Oradea (4.1.) (pl. 99/C), Zlatna (17) (pl. 173) şi Cristuru Secuiesc (5.6., 8.5.) pe plăci dreptunghiulare care foarte probabil formau în compoziţia sobei un fel de frize decorative. Forme ceva mai elaborate, încărcate şi cu alte elemente de decor, au fost descoperite de asemenea la Vad (6) (pl. 146/B), Zlatna (18) (pl. 173) şi Filiaş (1), formatul plăcilor fiind acelaşi. O copie mai târzie a cahlei de la Mălăieşti a fost descoperită la Negoiu (3) (pl. 17/B). Alte câteva variante mai pot fi enumerate în completarea acestui tip: două rozete cu petale triunghiulare grupate pe

o placă îngustă folosită în sobele din Cetatea Lita (26, 27, 28), o rozetă sofisticată combinată cu o bordură din linii în zigzag pe o cahlă dreptunghiulară de la Zalău (3.1.) (pl. 172/B), o rozetă mai simplă, cu petale unghiulare, într-un medalion reliefat încadrat de mici proeminenţe circulare, la Vâlcele (4) (pl. 146/C), o rozetă simplă pe o placă dreptunghiulară de la Lugoj (8) (pl. 94)- toate acestea datate în sec. XV-XVI. Două rozete stilizate pe o cahlă de colţ de la Vupăr (2) sunt probabil mai târzii, din sec. XVII, ca şi o rozetă încadrată de motive vegetale pe o placă dreptunghiulară de la Lugoj (16) (pl. 95), sau câteva fragmente de la Micăsasa (14,16) (pl. 97/A).

18. Cahle decorate cu motive vegetale din cea de-a doua jumătate a sec. XVI şi din sec. XVII

Cea de-a doua jumătate a sec. XVI şi sec. XVII sunt în mod evident dominate de piesele de tip infinit; alături de acestea putem nominaliza doar câteva grupe tematice, şi un număr foarte mare de fragmente cu decor divers, care nu pot fi grupate, în stadiul actual al cercetărilor formând un număr enorm de variante. (Fig. 24).

O parte dintre piesele cu medalion central reliefat îşi prelungesc existenţa şi după mijlocul secolului al XVI-lea; alături de acestea puţine apariţii noi pot fi menţionate, precum un fragment de la Sibiu cu medalionul decorat cu motive vegetale şi inscripţii: anul *1679* şi iniţialele *HW* (7.19.) (pl. 136).

În partea a doua a sec. XVI îşi fac apariţia medalioanele formate din 4 lobi în jurul unei rozete stilizate, între lobi interpunându-se motive vegetale stilizate asemănătoare unor cupe din care cresc spice. Cunoaştem mai multe variante de la Făgăraş, cu borduri marginale geometrice pe două dintre laturi (129) (pl. 71), cu borduri formate din linii în zigzag pe toate laturile, întrerupte la colţuri de un mic element vegetal (131) (pl. 71), cu borduri din linii duble (132) (pl. 71) sau cu borduri simple (133) (pl. 71), toate acestea fiind însoţite şi de mici modificări ale câmpului central pe care însă nu suntem în măsură să le detaliem Atât prezenţa rozetei în centrul acestor piese cât şi bordurile marginale sugerează o legătură cu piesele cu rozete descoperite în acelaşi loc, dar este greu de spus dacă aceasta este genetică sau doar derivă din producerea tiparelor în acelaşi atelier, foarte probabil de către acelaşi meşter. O variantă mai târzie, probabil din prima parte a secolului al XVII-lea, înlocuieşte rozeta cu un motiv geometric şi adaugă borduri marginale în forma unor cupe de lalele (130) (pl. 71), aşa cum putem vedea de pildă pe cahlele decorate cu pelican sau cu vultur. Probabil contemporan este şi un fragment pe care bordura marginală se rezumă la o înşiruire de reliefuri liniare (134) (pl. 71).

Un alt motiv des întâlnit în această perioadă este palmeta, folosită în principal pentru ornamentarea pieselor de coronament de formă semicirculară, cum sunt cele de la Aiud (1.14.) (pl. 2/A), Făgăraş (185) (pl. 76), Racoşul de Jos (173) (pl. 126) şi Vinţu de Jos (3.148.) (pl. 167) sau forme mai stilizate la Făgăraş (184) (pl. 76). Palmeta apare şi decupată pe contur la Făgăraş (182) (pl. 76) şi Vinţu de Jos (3.147.) (pl. 167).

Compoziţiile cu vrejuri din care se dezvoltă frunze şi fructe continuă să fie răspândite şi în acest interval. O piesă reconstituită parţial din numeroasele fragmente descoperite la Cetatea Făgăraş (161) (pl. 74) prezintă un decor din vrejuri asimetrice sub o arcadă semicirculară, pe extradosul căreia apar două rozete. Mai multe fragmente dintr-o piesă asemănătoare au fost recuperate din săpăturile de la Drăuşeni (13a-g) (pl. 52/A), iar o compoziţie cu lalele şi rozete se păstrează la Cluj-Napoca (8.12.) (pl. 22/A). În aceeaşi grupă putem include câteva fragmente de la Alba Iulia (1.6.) (pl. 5), Făgăraş (143, 144) (pl. 72) şi Cetatea Chioarului (5, 6) (pl. 18/A). Frunze cu vrejuri (2.11.) sau lalele (2.10.) cunoaştem de la Feldioara (pl. 85/A), o compoziţie stilizată încadrată de proeminenţe rectangulare la Deva (5) (pl. 48/B), vrejuri care se dezvoltă dinspre colţuri spre centru la Deva (4) (pl. 48/B) şi Cluj-Napoca (10.11.) (pl. 24), o bordură marginală cu frunze la Cluj-Napoca (10.14.) (pl. 24) (poate dintr-o compoziţie cu rozetă?). Mici fragmente din piese decorate cu vrejuri cunoaştem şi de la Alba Iulia (1.7., 1.10a-b., 1.11., 1.12.) (pl. 5), iar la Aiud se păstrează câteva fragmente marginale cu rozete stilizate (3.8., 3.22.) (pl. 3, 4). O cahlă cu decor vegetal stilizat încadrat probabil într-un medalion oval, în exteriorul căruia figurează mici motive asemănătoare unor brăduţi a fost descoperită la Cluj Mănăştur (13.6) (pl. 38) şi din acelaşi loc cunoaştem o compoziţie cu o bordură decorativă care alternează lujeri şi rozete (13.17.) (pl. 38). Alte fragmente din sec. XVI-XVII, prea mici pentru a putea fi grupate, provin de la Alba Iulia (1.13.) (pl. 6), Aiud (1.5.) (pl. 1), Arad (6), Bonţida (19, 19a) (pl. 13/A), Câlnic (1.4.), Cetatea de Baltă (2), Cluj-Napoca (2.16.) (pl. 19/B), Drăuşeni (14, 17) (pl. 52/A), Făgăraş (140, 141 - pl. 72; 152-155 - pl. 73; 156-157 - pl. 74; 159 - pl. 74), Feldioara (2.12.), Jdioara (1), Micăsasa (10),

Moşna (1.2.), Negoiu (4), Oradea (1.2., 1.5.-1.8.), Orăştie (19) (pl. 106), Racoşul de Jos (19 - pl. 110; 153-155 - pl. 123), Râşnov (16) (pl. 129), Sânpetru (3) (pl. 132/A), Teaca (4, 5) (pl. 140/B), Turda (19), Vinţu de Jos (3.110., 3.116., 3.118., 3.122, 3.154., 3.155., 3. 161., 3.164.) (pl. 162, 163, 168, 169). O compoziţie aerisită cu vrejuri, flori şi fructe a fost descoperită la Vinţu de Jos, datând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (3.117.) (pl. 163), şi din acelaşi loc putem menţiona câteva fragmente cu motive vegetale stilizate (1.7., 1.8., 1.9.) (pl. 147/A).

Piese cu decoruri asemănătoare circulă şi în sec. XVII, după cum arată descoperirile de la Târgu Secuiesc (2, 3, 4-8, 9, 11) (pl. 142/A), Crişan (13, 16) (pl. 44) şi Teaca (6, 10) (pl. 140/B).

O compoziţie cu vrejuri şi lalele dezvoltate în jurul unui nucleu proeminent în formă de inimă sau de bulb cunoaştem de la Vinţu de Jos. Bulbul este înfăşurat în frunze, iar partea subţiată se încheie într-o imitaţie de floare de crin; cunoaştem două variante, prima în care din bulb cresc doar lalele (Vinţu de Jos 3.102.) (pl. 161), a doua în care din tulpina lalelelor se dezvoltă şi câte o ghindă (Vinţu de Jos 3.103.) (pl. 163). În ambele cazuri suprafaţa bulbului şi a lalelelor este acoperită cu mici proeminenţe reliefate, ceea ce ne determină să presupunem o contaminare cu cahlele de tip polonez cu suprafaţa granulată. Variantele se deosebesc şi prin modul de tratare a chenarului: în primul caz acesta este dublat de o bordură decorată cu vrejuri, în cel de-al doilea de o baghetă împărţită în trei segmente, invariabil cel din mijloc fiind de asemenea granulat. O a treia variantă a acestei compoziţii se află la Cluj-Napoca (12.38.) (pl. 34), iar fragmente înrudite cu acest tip menţionăm tot la Vinţu de Jos, o bordură cu decor asemănător (3.104.) (pl. 162) şi un fragment dintr-o cahlă cu câmpul central îngust.(3.107.) (pl. 162), iar la Alba Iulia (1.16.) (pl. 6/A) un fragment marginal decorat cu mici proeminenţe circulare.

Stilistic înrudită este şi o compoziţie care s-a dezvoltat foarte probabil dintr-un blazon: în câmpul central se află o proeminenţă circulară bine conturată, susţinând o coroană deasupra căreia se află un înger cu aripile desfăcute. Motivul este încadrat de vrejuri abundente şi delimitat de o nervură subţire; pe laturile lungi ale plăcii sunt reprezentaţi un fel de baluştri, sub care se află câte o pasăre cu faţa spre exterior. Piesa pe care am descris-o se află în depozitul de la Cluj-Napoca (12.44.) (pl. 34), iar un exemplar asemănător, cu un grad de stilizare puţin mai mare, a fost descoperit şi la Moşna (1.1.).

Cahlele având chenarul dublat de o bordură cu inscripţie, iar câmpul central decorat cu motive vegetale stilizate, par să fi cunoscut o circulaţie destul de mare în secolele XVI - XVII. Cunoaştem asemenea fragmente de la Sânmihaiu de Sus cu inscripţie *SOVE FALVI* (1a), *VIE* (1b), *NALTA* (2a) şi *AZ ISTVAN* (2b) (pl. 131/C), şi Micăsasa cu inscripţie *AZ, ERB* (13a-b) (pl. 97/A). De la Târgu Mureş se păstrează de asemenea câteva fragmente cu inscripţii: "*NSI*" "*NO*" (2.5.), ADIS (2.6.), şi *FI* (2.4.) (pl. 141) – acestea din urmă iniţialele unui meşter olar.

Cahlele specific poloneze[45], decorate cu rozete stilizate (frunze de acant?) şi frunze în formă de inimă pe un câmp granulat (acoperit în întregime cu mici proeminenţe circulare regulate) sunt cunoscute în Transilvania, fără să aibă însă o circulaţie prea mare. Fragmente foarte asemănătoare cu cele poloneze se păstrează la Cluj-Napoca (9.23. - cu inscripţie *AD* (pl. 23); 12.43.). Un fragment identic se află la Zlatna (20) (pl. 173), un mic fragment cu frunze în formă de inimă a fost descoperit la Alba Iulia (1.14.) (pl. 6/A) iar o lalea (?) stilizată provine de la Cluj Mănăştur (13.7.) (pl. 38). Un decor vegetal pe un astfel de fond, umplut cu mici proeminenţe circulare, este atestat la Cluj Mănăştur (13.12) (pl. 38), şi Sânmihaiu de Sus (3).

O cahlă placă cu picior scurt produsă în atelierele din Cluj-Napoca sau împrejurimi şi având o arie de circulaţie destul de restrânsă în jurul acestui oraş, prezintă o compoziţie specifică cu lalele cu tulpini înalte care se dezvoltă dintr-un bulb proeminent, încadrate în compartimente ovale cu terminaţii ascuţite, în două sau trei variante. Cele mai multe fragmente provin din săpături realizate pe teritoriul oraşului (str. Prahovei nr. 12 (9.26a-b.) (pl. 23), Conservator 3.4., Palatul Telefoanelor 8.13a-b. (pl. 22/A), Casa Bacskay (2.18., 2.19.) (pl. 19/B) sau în apropiere (Cluj Mănăştur 13.14. - pl. 38). Din colecţia muzeului cunoaştem o variantă cu frunze ondulate (11.18.). În afara acestui teritoriu este menţionată o piesă întreagă la Târgu Mureş (2.10.) (pl. 141) şi un mic fragment la Vinţu de Jos (3.153.). Aceste cahle au adesea inscripţii dispuse neregulat:

[45] Despre apariţia şi dezvoltarea acestor cahle în Polonia: Renner 1992. Motivul pare să fie de origine austriacă, fiind importat în Polonia la sfârşitul secolului al XVI-lea, pentru ca în veacul următor să se bucure de o popularitate deosebită, în numeroase variante, produse în principal în atelierele din Cracovia şi din împrejurimi. Motivul este cunoscut şi în Ungaria, şi, în interpretări diverse a circulat mult în Moldova.

pe unul din exemplarele descoperite în Cluj-Napoca la Palatul Telefoanelor (8.13.) (pl. 22/A) se poate citi: *PAF PAL FAZA* şi cifrele *16*, iar pe unul din fragmentele descoperite în str. Prahovei: *AD 16.. G.* Cahla este specifică sec. XVII.

O placă dreptunghiulară îngustă de la Vinţu de Jos (3.119.) (pl. 163) este decorată cu cupe de lalele stilizate şi poate fi datată probabil spre mijlocul sec. al XVI-lea, modelul fiind ceva mai popular spre finele acestui veac. O compoziţie asemănătoare pe o placă concavă se află în depozitul Muzeului din Cluj-Napoca (11.17.) (pl. 26) cu urmele unei inscripţii greu lizibile din care se pot recunoaşte câteva litere şi cifrele *1607*, şi cu aversul acoperit cu vopsea roşie peste angobă. Un fragment dintr-o cahlă placă asemănătoare smălţuită verde a fost descoperit şi la Cluj Mănăştur (13.4.) (pl. 38).

Cahlele secolului al XVII-lea se caracterizează în principal printr-un grad de stilizare accentuat, elementele vegetale fiind simplificate la maxim şi geometrizate astfel că sunt greu de recunoscut, şi deseori le descriem ca fiind vegetal-geometrice. Cu excepţia compoziţiilor tapet, unde cadrul general este oarecum standardizat, celelalte motive sunt, ca şi în etapa anterioară, de o diversitate extremă: rar se întâmplă să găsim două fragmente de acelaşi fel, astfel suntem lipsiţi de analogii şi cu siguranţă tabloul cronologic se resimte negativ de pe urma acestei stări de fapt.

Un grup compact de piese provine din săpăturile de la Aiud. Plante cu bulbi în formă de inimă, din care se răsucesc vrejuri simple, sunt grupate la centrul plăcii (3.19., 3.20.) (pl. 4) sau se dezvoltă dinspre colţuri spre centru (3.17.); o compoziţie cu figuri geometrice şi tufe care susţin lalele şi rozete este destul de apropiată de modelele tapet (3.14., 3.18.), iar pe alte fragmente vedem garoafe stilizate încadrate de o bordură geometrică (3.13.), frunze (3.17.) şi vrejuri diverse (3.7., 3.15.) (pl. 3, 4).

O compoziţie cu frunze şi vrejuri încadrată de o bordură geometrică cunoaştem de la Târgu Mureş (2.9.) (pl. 141), iar o imitaţie de coroană apare pe o piesă decupată semicircular din acelaşi loc (2.11.) (pl. 141); o compoziţie de tip central cu chenare foarte elaborate se află la Cluj-Napoca (11.29.), iar motive extrem de stilizate apar pe cahle de la Geoagiu-Băi (12, 15, 24) (pl. 86, 87).

Alte compoziţii stilizate din sec. al XVII-lea cunoaştem de la Aiton (2), Cluj-Napoca (2.16. - pl. 19/B; 9.24., 9.25., 11.51.), Lugoj (11, 28) (pl. 24, 25), Moigrad (1), Oradea (4.63.) (pl. 104), Turda (18) şi Vinţu de Jos (1.17., 1.18., 3.163.) (pl. 149, 169).

Specific secolului al XVII-lea este medalionul în patru lobi între care se intercalează motive diverse, cel mai des semănând unor fructe de ananas. Piesele de acest fel prezintă de obicei o bordură geometrică amplă, care alternează motive asemănătoare unor cupe cu picior înalt, la Valea Crişului (2, 3), Deva (16) şi Sibiu (7.26.), sau borduri formate din mici proeminenţe circulare, la Dalnic (1, 2) (pl. 179/B, 180) şi Sfântu Gheorghe (2.15.). Piese asemănătoare se află şi la Cluj-Napoca (11.16.), iar compoziţii care înlocuiesc fructele cu lalele la Deva (16A), respectiv cu motive stilizate la Cluj-Napoca (2.17. - pl. 20, 11.53.). O piesă din aceeaşi familie, care a eliminat însă medalionul, înlocuind spaţiile rămase libere prin cupe de lalele, se află la Iacobeni (2).

O compoziţie care uneşte în jurul unui nucleu central figuri în formă de inimă cu diferite tipuri de rozete şi vrejuri este cunoscută de la Aiud (3.21.) (pl. 4) şi Făgăraş. Tot de la Făgăraş provine o compoziţie cu vrejuri şi lalele stilizate (218) (pl. 81), precum şi o alta care combină motive vegetale cu romburi şi cercuri (222) (pl. 81).

Figuri în formă de inimă combinate cu motive vegetale stilizate (între care recunoaştem crinul) decorează şi cahla de la Crişan (10) (pl. 44) datată pe baza inscripţiei din câmpul central în *1676*. O variantă mult simplificată a înlocuit inscripţia cu elemente vegetale (Crişan 10A.).

Cahlele decorate cu motivul interpretat ca pomul vieţii sunt produse de asemenea în această perioadă, dar au o circulaţie destul de restrânsă în Ţara Haţegului, la Crişan (2-4) (pl. 42/C), Deva (11, 12) (pl. 49), Mălăieşti (11) şi Geoagiu-Băi. Numai în mod excepţional apar câteva fragmente în afara acestei arii, la Alba Iulia (4.11.) şi Cluj Mănăştur (13.13.) în sec. XVII. Compoziţii deosebit de stilizate apar spre finele sec. XVII şi în secolul următor, cum sunt cele de la Lugoj (19, 20, 23).

Trebuie să amintim în acest context încă o serie de motive decorative care în principiu sunt destul de apropiate de compoziţiile tapet, fără să se confunde însă cu acestea. Din depozitul de la Sibiu menţionăm o piesă decorată cu două arce de cerc afrontate, în interiorul cărora figurează motive vegetale stilizate, iar în câmpul central apar iniţialele *EM* (7.24.) (pl. 137). Din acelaşi loc provine o cahlă cu semicercuri afrontate şi motive geometrice (7.25.). Piese cu bordura decorativă bogată şi câmpul împărţit prin diagonale în patru

triunghiuri, în interiorul cărora sunt reprezentate motive vegetale derivate din copacul vieţii, cunoaştem de la Sibiu (7.21.) şi Cluj-Napoca (12.52.) (pl. 35).

19. Cahle decorate cu motive tapet

După cum am mai spus, perioada secolelor XVI-XVII este dominată de motivele vegetale de tip infinit sau tapet, care sunt preluate din decoraţia textilelor şi reproduse în nenumărate variante pe acest tip de ceramică. Primele piese de acest gen apar în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, pentru ca în veacul următor să devină dominante, un rol deloc neglijabil în acest sens revenind meşteşugarilor habani. Deseori cahlele de acest fel sunt numite în literatură "cahle habane", ceea ce indică producătorul principal dar nicidecum singurul. În prima parte a secolului al XVII-lea habanii au preluat modelul şi au realizat pe scară largă astfel de piese, dar în paralel acestea au continuat să se numere între produsele atelierelor locale. Motivele fiind relativ simple şi pretându-se perfect la producţia de serie, ele s-au răspândit foarte repede în toate mediile sociale, producţia lor intensificându-se în partea a doua a veacului, în detrimentul celorlalte modele care dispar aproape în întregime. În cantitatea enormă de material este astăzi dificil să separăm cahlele habane de cele autohtone, cu atât mai mult cu cât nu există un studiu special asupra activităţii habanilor în Transilvania. Cea mai mare parte dintre produsele lor trebuie să fi fost smălţuite: cu certitudine le putem atribui piesele cu smalţ galben şi policrom în compunerea căruia intră şi combinaţii de staniu, de asemenea o parte dintre cahlele cu smalţ verde, fără să putem face însă departajări riguroase.

Numeroase fragmente de cahle din Transilvania se încadrează în această grupă: ele sunt de o varietate atât de mare încât este imposibil să fie clasificate în detaliu, astfel că ne vom rezuma la a trece în revistă principalele tipuri pe care le putem întâlni până la 1700. (Fig. 25).

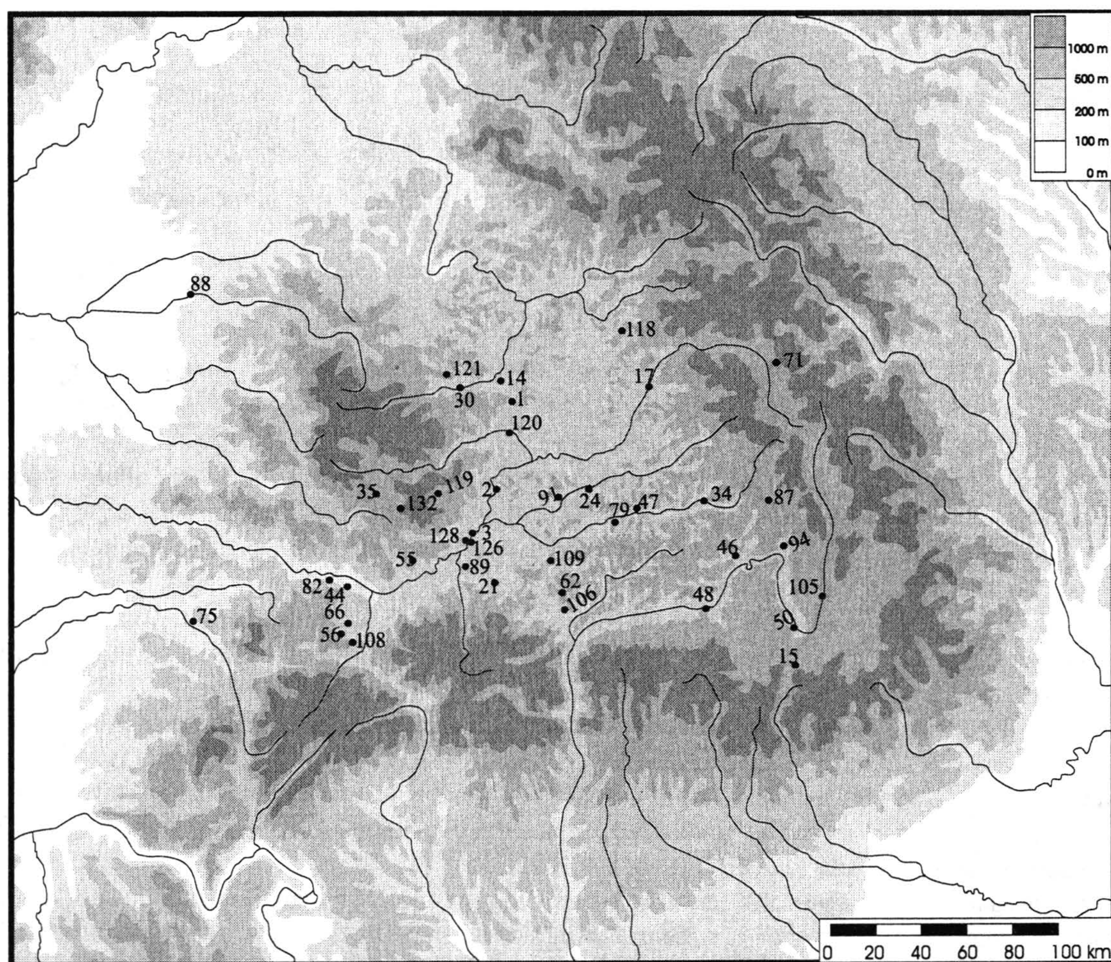

Fig. 25. Cahle decorate cu motive tapet, sec. XVI-XVII.

1. *Semicercuri afrontate câte patru* pe aceeaşi placă; cunoaştem un singur exemplar de la Cristuru Secuiesc (7.21.), datat în secolele XV-XVI, fiind probabil cea mai veche piesă de acest tip. Decorul din interiorul semicercurilor este simetric prin corespondenţă, iar central se află o imitaţie de rozetă.

2. *Figuri în formă de inimă* compuse din segmente care se încheie cu flori de crin. Cunoaştem asemenea exemplare din producţia habană la Cluj-Napoca (12.57A) (pl. 36) cu inscripţie *HW* şi *1679* (smalţ alb cu reflexe albastre fin crăpat pe toată suprafaţa, iar motivele cu albastru de cobalt), sau fără inscripţie (12.57.). O piesă smălţuită verde de la Sfântu Gheorghe (2.6.) are în câmpul central inscripţie *PW*. Fragmente asemănătoare cunoaştem de la Aiud (1.21.), Deva (19), Hunedoara (3.3.) şi Vinţu de Jos (3.166.) (pl. 169), iar o variantă cu segmentele întrerupte a fost descoperită la Cluj Mănăştur (13.18.) (pl. 38).

3. *Arce suprapuse:* jumătăţi şi sferturi de cerc care se întregesc de pe o placă pe alta, în spaţiile dintre ele fiind reprezentate motive vegetale mai mult sau mai puţin stilizate; de obicei motivele din spaţiile descrise de arce sunt relativ identice, având forma unui copac în miniatură, pe care l-am considerat a fi una dintre variantele mult simplificate ale copacului vieţii. Motivele dispuse central sunt diferite, şi cu un grad de stilizare mai accentuat. Piesele de acest tip nu au chenar, motivul dezvoltându-se chiar până în margine, ceea ce favorizează continuitatea de la o placă la alta. Cele mai multe cahle din grupă aparţin acestui tip, în care putem deosebi următoarele variante, în funcţie de motivele decorative:

3.1. Arce simple, fără decor în câmpuri, pe o cahlă de colţ rotunjită de la Vinţu de Jos (1.19.) (pl. 149).

3.2. Motive geometrice asimetrice: Cluj-Napoca (11.32., 11.34.) (pl. 28), sec. XVI-XVII.

3.3. Motive vegetale combinate cu motive geometrice: Sibiu (7.22.) (pl. 136), sec. XVI-XVII.

3.4. În câmpurile formate de arce flori cu rădăcini (două variante), în câmpul central decor geometric: Oradea (4.52.) (pl. 103), sec. XVII.

3.5. Copacul vieţii stilizat combinat cu rozete în câmpurile intermediare şi motive geometrice în câmpul central: Zlatna (24) (pl. 174), sec. XVI-XVII.

3.6. Arce cu motive stilizate, iar în câmpul central o imitaţie de arhitectură: Cluj-Napoca (12.62.), Sfântu Gheorghe (2.7.) (pl. 196), sec. XVI-XVII.

3.7. Motive geometrice care sugerează figuri antropomorfe stilizate, combinate cu rozete şi alte elemente vegetal-geometrice: Crişan (9) (pl. 43), Vinţu de Jos (3.173.), sec. XVI-XVII.

3.8. Compoziţie asimetrică cu motive vegetal-geometrice: Cluj-Napoca (2.23.) (pl. 20), sec. XVII.

3.9. Motive vegetale derivate din copacul vieţii în toate câmpurile: Crişan (8) (pl. 43), Cluj-Napoca (2.24.) (pl. 20), Geoagiu-Băi (18), sec. XVII. Variantă mai târzie, din sec. XVII-XVIII la Lugoj (25).

3.10. Motive vegetale derivate din copacul vieţii, pe o cahlă de colţ habană cu smalţ policrom la Cluj-Napoca (12.88.), şi pe o cahlă de colţ combinate cu un vas cu flori la Cluj-Napoca (12.87.), sec. XVII.

3.11. Copacul vieţii, în câmpurile intermediare o compoziţie geometrică care sugerează un măr, iar în câmpurile centrale romburi: o piesă habană cu smalţ policrom şi inscripţie *1674* şi *HW* la Cluj-Napoca (11.35.) (pl. 28), şi variante ale acesteia la Cluj Mănăştur (13.16.) şi Cluj-Napoca (11.36.). Piese asemănătoare fără inscripţii la Vurpăr (1), Geoagiu-Băi (18b), Aiud (1.27.) şi Bonţida (22) (pl. 13/A). Variante cu diferite interpretări ale elementelor decorative: **a.** Făgăraş (228) (pl. 80) şi asemănătoare la Deva (20), Geoagiu-Băi (20), Dumbrăveni (2). **b.** Făgăraş (225) (pl. 80); **c.** Cluj-Napoca (11.39., 12.63.) (pl. 29); **d.** Vinţu de Jos (167, 167A-I) (pl. 169, 170); **e.** Racoşul de Jos (159) (pl. 124).

3.12. În interiorul arcelor un decor vegetal ce sugerează o frunză de acant: Cluj Mănăştur (13.9.), sec. XVI-XVII.

3.13. Copacul vieţii în câmpurile formate de arce, iar central motive geometrice stilizate: piese habane la Cluj-Napoca (11.37., 12.64.), variante la Făgăraş (227) (pl. 81) şi Geoagiu-Băi (13, 14). Această compoziţie este reluată şi pe o piesă de colţ formată din 3 laturi, fiind dispusă pe latura principală, (în combinaţie cu motive geometrice simple pe celelalte două laturi): cahlă habană, Cluj-Napoca (11.52.) (pl. 29).

3.14. Copacul vieţii în câmpurile formate de arce, iar central rozete: Cluj-Napoca (11.38.).

3.15. Lalele stilizate în câmpurile formate de arce, combinate cu lalele în câmpul central: Făgăraş (226) (pl. 80), Racoşul de Jos (160) (pl. 124), Aiud (1.18.) (pl. 2/A).

3.16. Motive vegetal geometrice diferite atât în spaţiile delimitate de arce cât şi în câmpul central: Cluj-Napoca (2.21.) (pl. 20).

3.17. Copacul vieţii alternând cu diverse motive geometrice, cel puţin 4 elemente diferite pe o placă: Cluj-Napoca – Casa Bacskay (2.22.) (pl. 20).

3.18. Arcele transformate într-un fel de triunghiuri reprezintă foarte probabil o formă mai târzie, spre sfârşitul secolului al XVII-lea; astfel de fragmente cunoaştem de la Cristuru Secuiesc (7.30.).

Fragmente aparţinând unor variante nedeterminate: Bonţida (27, 28) (pl. 13/A), Brâncoveneşti (3), Câlnic (2.3.), Geoagiu-Băi (19) (pl. 87), Hunedoara (2.13.), Mediaş (1.2., 1.3.), Oradea (4.55.), Racoşul de Jos (161-165) (pl. 124), Turda (20, 21), Trascău (6, 7) (pl. 142/B), Sânmihaiu de Sus (4), Şeica Mică (1, 2), Vinţu de Jos (3.162.) (pl. 169), Zlatna (27).

4. ***Arce neregulate*** care se întretaie pe câmpul plăcii, descriind un medalion central. Cunoaştem o piesă simplă, fără decor în interiorul arcelor (3.168), şi o alta cu decor vegetal (1.10., 3.169.) de la Vinţu de Jos (pl. 149, 170), din sec. XVII.

5. ***Medalioane*** de formă aproximativ circulară sau ovală, formate din segmente în acoladă şi legate printr-un fel de noduri. În câmpurile astfel create sunt figurate sistematic diferite tipuri de rozete. Fragmente şi exemplare întregi de la: Aiton (1), Aiud (1.19., 1.24.) (pl. 2/A), Cluj-Napoca (12.59., 12.60.), Crişan (6, 6a, 6b, 7, 19) (pl. 43, 44), Deva (17), Drăuşeni (18) (pl. 52/A), Făgăraş (197, 218 - pl. 81; 224 - pl. 80), Geoagiu-Băi (21a-c, 40), Ghelari (1), Lăzarea (2.5.), Lugoj (27), Mintia (1) (pl. 98/B), Orăştie (21), Sfântu Gheorghe (1.14.), Vinţu de Jos (1.15., 3.172) (pl. 149, 171).

Principalele variante decorative sunt: **a**. rozete formate din mici cupe de lalele: Cluj-Napoca (11.33., 33.a) (pl. 28), (12.58.); **b.** rozete înlocuite cu frunze de acant: Cluj-Napoca (13.8.) (pl. 38).

6. ***Figuri romboidale,*** în punctele de întâlnire legate prin noduri. Câteva fragmente la: Cluj-Napoca (12.61.), Deva, Vinţu de Jos (3.170.) (pl. 171) şi piese întregi la Sfântu Gheorghe (1.13.)

7. ***Figuri geometrice*** în care sunt reprezentate elemente vegetale derivate din pomul vieţii: Cluj-Napoca (11.30. (pl. 28), 11.31., 12.56.), Deva (21), Făgăraş (223), Racoşul de Jos (157, 158) (pl. 124), Sfântu Gheorghe (1.15., 2.14.), Teaca (9a-b) (pl. 140/B), Oradea (1.10.-1.12., 4.56.), Vinţu de Jos (1.14., 3.171.) (pl. 149, 171), Zlatna (25) (pl. 174).

8. ***Reţea de cercuri*** de dimensiuni diferite, unite între ele printr-un fel de spiţe, interiorul fiind decorat cu rozete. Tipul nu are o circulaţie prea mare, şi datează foarte probabil de la sfârşitul secolului al XVII-lea. Cunoaştem câteva exemplare de la Braşov (4), Cluj-Napoca (11.41.) (pl. 29), Deva (18), Geoagiu-Băi (23), Sfântu Gheorghe (2.11.). O variantă a acestei categorii prezintă cercurile independente, iar în câmpul dintre ele proeminenţe ovale aşezate în forme regulate: Geoagiu-Băi (22) (pl. 87).

VII. CAHLE DECORATE CU CAVALERI. STUDIU DE CAZ

I. Cavalerul în turnir sub portal gotic.

Motivul cavalerului în turnir reprezentat sub un portal gotic a fost creat la mijlocul secolului al XV-lea în atelierul regal de la Buda, de unde s-a răspândit pe întreg teritoriul regatului maghiar şi nu numai, devenind sursă de inspiraţie pentru multe ateliere europene[1]. Cahlele au făcut parte din structura unei sobe monumentale (cunoscută în literatura de specialitate drept "soba cu cavaleri"), alături de piese realizate în acelaşi stil gotic, decorate cu motive diverse: grifonul, leul păzind copacul, cupluri de sfinţi. Condiţiile descoperirii, ca dealtfel şi elementele heraldice şi stilistice folosite permit datarea sobei între 1454 şi 1457, realizată fiind pentru regele Ladislau al V-lea.

Prima cahlă decorată cu cavalerul în turnir sub portal gotic a fost o piesă traforată[2], prezentând un cavaler călare spre stânga, îmbrăcat în armură, cu coif închis, încoronat şi supra-înălţat de un penaj voluminos (dimensiunile acestuia au fost determinate desigur şi de necesitatea fixării traforului), înarmat cu o lance aşezată orizontal, şi apărat de un scut pe care este figurat un leu. Calul este cabrat, sprijinit pe picioarele din spate, în vreme ce membrele anterioare sunt aproape în aer. Portalul în acoladă, de o bună factură gotic-târzie, se descarcă pe colonete de secţiune circulară, cu capiteluri simple, extradosul este împodobit cu frunziş bogat, iar vârful acoladei se încheie într-un fleuron prelungit pe chenarul plin al cahlei. În interior în jurul cavalerului se conturează o deschidere polilobată. De o parte şi de alta a vârfului portalului, în plan secund, sunt reprezentate câte trei ferestre ogivale, cu deschiderea trilobată. Compoziţia este extrem de delicată, dar în acelaşi timp viguroasă, echilibrul fiind asigurat prin axele de simetrie (realizate pe verticală prin cavaler, iar pe orizontală prin lance), şi totodată prin proporţiile bine cântărite ale elementelor componente. Realizarea tehnică trebuie apreciată de asemenea la superlativ, indicând un atelier considerat pe drept cuvânt "regal", apt să producă şi să asambleze segmentele atât de fragile ale acestei structuri. Piesa este bicromă, fondul fiind acoperit cu smalţ verde peste angobă, iar cavalerul vopsit în roşu. Dimensiunile cahlei sunt: 32,2x20,5 cm.

Fragmente din acest tip de cahle au fost identificate în 14 puncte de pe teritoriul regatului maghiar, în complexe aparţinând în general aristocraţiei laice sau religioase, dar şi în mediul rural; la acestea se adaugă două producţii mai târzii[3].

Varianta traforată cu cavalerul întors spre dreapta provine tot de la Buda, este databilă în acelaşi interval[4] dar a avut o circulaţie mai restrânsă[5]. Compoziţia este uşor diferită atât în ce priveşte armura, cât mai ales în zona portalului, al cărui coronament are în general forme rotunjite, cu detaliile estompate. Cahla are aproximativ aceleaşi dimensiuni, respectiv o lăţime de 20,8 cm, şi o înălţime probabil apropiată de prima piesă. Varianta plană a motivului este atestată pentru prima dată la Pécs, într-o sobă care a funcţionat între 1473-1505[6]. Cahla este o copie după originalul traforat, cu lăţimea de numai 18,5 cm, ceea ce indică o micşorare generală de aproximativ 10%. Tiparul pentru această cahlă pare să fi fost realizat prin copierea directă a originalului, apoi uşor corectat şi îmbogăţit cu o rozetă destul de stilizată plasată în spatele cavalerului, cu rostul evident de a diminua spaţiul rămas liber prin dispariţia nişei.

Produse destinate elitei, atestate în reşedinţele regale sau ale înaltei aristocraţii, cahlele decorate cu cavaler în turnir sub portal gotic au cunoscut o mare răspândire, iniţial prin intermediul produselor

---

1 Voit, Holl 1963, p. 18-22.

2 Holl 1958, pl. 81, p. 292. Holl 1987, pl. 22. Voit, Holl 1963, pl. 15.

3 Holl 1998, p. 178, pl. 13.

4 Holl 1958, p. 292, pl. 80; Holl 1998, pl. 12.

5 Holl 1998, p. 178.

6 Holl 1995, pl. 12/3.

atelierului regal de la Buda, şi apoi prin copiile acestora. În evoluţia firească a motivului deosebim o primă generaţie de piese care sunt copii directe, prin intermediul unui tipar nou creat pe baza originalului, micşorate faţă de acesta cu 15-20%[7]. În generaţiile următoare copiile dau la rândul lor naştere altor tipare, ceea ce are drept consecinţă o degradare a acurateţei detaliilor, aplanarea reliefului, uneori o simplificare generală. Pe de altă parte la fiecare astfel de refacere spiritul creativ al meşterilor îşi spune cuvântul, astfel că adesea apar noi elemente auxiliare al căror scop este fie să amplifice suprafaţa micşorată în urma arderilor repetate[8] (prin multiplicarea chenarelor sau adăugarea unor borduri decorative), fie să acopere spaţiile goale. Ultimele ecouri ale unui astfel de proces pot fi în consecinţă destul de îndepărtate de schema de la care s-a pornit. Din punctul de vedere al formei, cel mai mare succes l-au avut cahlele plăci, datorită faptului că tehnologia de producţie era mai simplă, produsele finite erau mai uşor manevrabile, mai rezistente la transporturi şi în consecinţă mai ieftine.

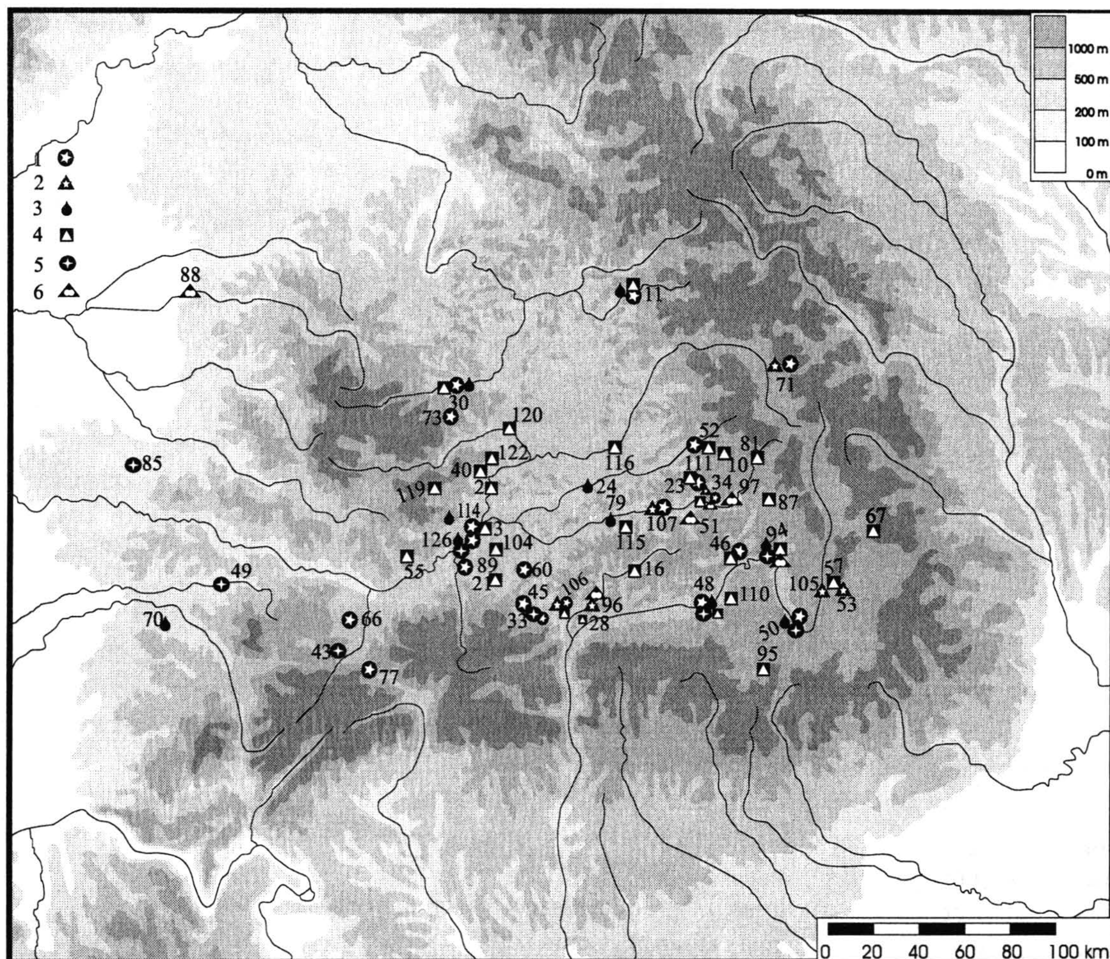

Fig. 26. Cahle decorate cu cavaleri: 1.: cavalerul în turnir. 2.: creaţii derivate din cavalerul în turnir. 3.: cavaleri ecveştri din sec. XV-XVI. 4.: husarul. 5.: cavalerul vânător. 6.: cavalerul pedestru.

Motivul cavalerului în turnir sub portal gotic s-a bucurat de o popularitate deosebită şi în Transilvania[9]. Din analiza materialului accesibil se constată în primul rând că până în momentul de faţă nu cunoaştem în

7 Tamási 1995, p. 15.

8 Realizarea unei copii directe presupune două micşorări succesive: tiparul (realizat prin imprimarea nemijlocită a modelului, deci cu dimensiunile acestuia) se va micşora la prima ardere, ca urmare a contracţiei fireşti pe care o suportă pasta, iar piesa realizată după acest tipar va parcurge acelaşi proces. O imitaţie sau copie indirectă presupune realizarea unei patriţe, şi apoi a negativului; în cazul în care patriţa este făcută din lut şi arsă înainte de crearea tiparului, atunci este evident că vom avea trei micşorări succesive. Observaţii detaliate asupra acestor fenomene la: Tamási 1995, passim, şi Holl 1995, passim.

9 În istoriografia noastră primele preocupări legate de cahlele de acest tip îi aparţin lui V. Vătăşianu: Vătăşianu

această zonă nici un fragment care să poată fi atribuit atelierului de la Buda, deşi produsele acestuia au fost cu siguranţă cunoscute atelierelor locale care le-au copiat sau imitat, dând naştere la numeroase variante. Clasificarea materialului autohton indică două grupe distincte: **I.** Piese derivate din original şi **II.** Creaţii noi bazate pe original. (Fig. 26, 27).

IA	Sec. XV post 1457
IB	Sec. XV-post 1457 sec. XV adoua jumătate
	Post 1473
IC	Sec. XV- ultimul sfert
	Sec XV-ultimul sfert sec. XVI prima jumătate
ID	1515
IE	Sec. XVI prima jumătate sec. XVI a doua jumătate
	Sec.XVI- a doua jumătate 1573
IF	Sec. XVI-sfârşit/ sec. XVI prima jumătate
IG	Sec. XV/ XVI
IH	Sec. XVI prima jumătate

Fig. 27. Tipologia şi cronologia cahlelor decorate cu cavaler în turnir.

1959, p. 754-755, pl. 721. Ulterior literatura de specialitate nu s-a preocupat în mod special de acest motiv decorativ. O sinteză a acestei literaturi la: Marcu 1992a, p 27-40. Un studiu special: Eskenasy, Rusu 1980b.

I. Grupa I conţine o serie de tipuri care ilustrează drumul parcurs de acest motiv decorativ până la degradarea şi transformarea sau dispariţia lui totală. Într-o primă etapă avem de-a face cu copii destul de fidele ale originalului (tipurile A-B), care la un moment dat începe să primească adaosuri sub forma unor borduri decorative (C). Portalul gotic evoluează în două direcţii diferite: el devine treptat semicircular (D-E) sau se simplifică din ce în ce mai mult, prin înlocuirea ferestrelor cu o succesiune de fleşe (F), apoi prin geometrizarea arcadei (G) şi în sfârşit prin înlocuire completă cu un decor abstract sau vegetal (H). În cursul acestei evoluţii se poate observa cum cavalerul gotic se transformă treptat într-unul renascentist şi apoi în husar; calul vioi, într-o mişcare elegantă, devine şi el din ce în ce mai static, şi apoi disproporţionat, iar harnaşamentul este adaptat epocilor pe care le parcurge. Spre sfârşitul acestei evoluţii se înregistrează şi contaminări cu tema Sfântului Gheorghe omorând balaurul. Desigur între aceste tipuri sau în interiorul lor apar adesea intersecţii şi suprapuneri, care uneori fac dificilă delimitarea variantelor.

Din punct de vedere geografic, se poate observa că piesele cunoscute se concentrează în partea de sud a Transilvaniei, cu o mai mare densitate în zona săsească, dar această repartiţie nu este edificatoare, deoarece o mare parte dintre fragmente provin din colecţiile muzeelor, fără să se poată preciza locul descoperirii.

Cronologia pe care o propunem se desfăşoară într-un cadru a cărui limită inferioară o constituie produsele atelierului regal de la Buda, iar limita superioară se află undeva la graniţa dintre secolele XVI-XVII. În acest interval se pot distinge relativ uşor cahlele din secolul al XV-lea de cele ale veacului următor, dar pentru o cronologie mai fină reperele sunt extrem de fragile. Majoritatea pieselor provin din colecţii sau au fost descoperite în contexte care nu le asigură nici un fel de datare, şi în aceste condiţii singura soluţie este o cronologie relativă bazată pe studiul tipologic. Pe de altă parte trebuie subliniat faptul că transformările menţionate nu sunt liniare, în majoritatea situaţiilor tipurile şi variantele evoluând în paralel.

A. Cavalerul în turnir sub portal gotic – piese aflate în relaţie directă cu originalul, cahle traforate.

1. În săpăturile efectuate în Cluj-Napoca, str. Prahovei nr. 12 (9.5.) (pl. 22/B) a fost descoperit un fragment din partea superioară a unei cahle traforate, reprezentând un portal gotic, o compoziţie destul de fidelă originalului, tratată însă cu mai puţină fineţe şi preocupare pentru detalii. Piesa a fost înecată într-un strat gros de smalţ verde, şi nu este exclus să fie de fapt un rebut. Acesta este singurul fragment de cahlă traforată care poate fi atribuit unei compoziţii cu cavaler, situată cronologic destul de aproape de original, poate imediat după mijlocul secolului al XV-lea.

Fragmente din piese traforate cu olan semicircular sau nişă sunt în general destul de frecvente, dar ele sunt atât de mărunte încât este imposibil să formulăm o ipoteză asupra motivelor decorative. Menţionăm aici doar acele fragmente provenite din săpăturile de la cetatea Lita (5) (pl. 93/A), aparţinând celei de-a doua jumătăţi a secolului al XV-lea. Fragmente dintr-un cavaler traforat au fost descoperite şi în săpăturile mai noi de la Cetatea Făgăraşului (51a-d), dar nu este sigur că aparţin unei compoziţii gotice[10].

B. Cavalerul în turnir sub portal gotic - piese aflate în relaţie directă cu originalul, cahle plăci.

Încadrăm în această variantă piesele care, raportate la original, se caracterizează prin identitatea formelor generale dar simplificarea şi eliminarea unor detalii. În plus îşi fac apariţia noi elemente de decor, aparent cu rostul de a acoperi spaţiile goale rezultate din transformarea traforului într-o placă, sub burta calului şi în spatele cavalerului. Tiparele pentru piese sunt fie imitaţii ale originalului, fie a doua generaţie de copii: în nici unul dintre cazuri nu avem de-a face cu o copie directă.

1. Singura cahlă întreagă cunoscută în Transilvania s-a aflat în depozitul muzeului de la Hunedoara (1.2.). Formatul este pronunţat dreptunghiular, aversul smălţuit verde, iar sistemul de fixare probabil lipsea. Cavalerul este întors spre stânga, calul este cabrat dar destul de greoi şi uşor disproporţionat, iar în registrul inferior, sub burta calului, se distinge un mic motiv vegetal. Iniţial piesa a fost datată în intervalul 1457-1465[11], în etapa de construcţii patronată de Elisabeta Szilágyi. Imre Holl consideră piesa ca fiind o copie directă, realizată după originalul traforat de un meşter olar aflat în echipa activă în a doua jumătate

[10] Un cavaler traforat este semnalat mai recent şi la Vinţu de Jos, dar informaţia este nesigură deoarece în continuare autorul precizează că "Este a doua piesă de aceeaşi factură, descoperită în Transilvania, după cea de la Hunedoara (..)." – dar cahla de la Hunedoara nu este traforată, ci o cahlă placă simplă, cu faţa vizibilă în acelaşi plan. A.A.Rusu: *Vinţu de Jos*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, campania 2001*, p. 334.

[11] Möller 1913, p. 85, pl. 55.

a secolului al XV-lea la Castelul din Hunedoara[12], iar Virgil Vătăşianu a propus o datare mai târzie, spre sfârşitul secolului al XV-lea sau chiar începutul veacului următor, analizând cahla exclusiv din punct de vedere stilistic, şi fără să cunoască prototipul[13]. Alţi autori consideră de asemenea mijlocul secolului al XV-lea ca fiind mai potrivit, dată fiind "asemănarea stilistică aproape perfectă cu originalul de la Buda"[14].

O comparaţie între exemplarul de la Buda şi cel de la Hunedoara indică într-adevăr păstrarea schemei de bază şi a multor detalii, în vreme ce altele au fost simplificate, precum frunzişul care împodobeşte portalul sau partea superioară a ferestrelor ogivale. Calul pare să fi suferit unele modificări atât ca dimensiuni cât şi ca poziţie, (partea din faţă sugerează încă mişcarea dar cea din spate este mai greoaie, cu picioarele groase) dar pe ansamblu este acelaşi, inclusiv coada stufoasă reprezentată în mişcare între picioarele din spate. Cahla de la Hunedoara este o creaţie nouă bazată pe original şi considerăm că datarea cea mai potrivită este în primele decenii de după mijlocul secolului al XV-lea.

2. Portalul cel mai apropiat de original a fost descoperit la Orăştie (2) (pl. 105), dar din păcate nu se păstrează decât un mic fragment din partea superioară a piesei. Dintre toate variantele pe care le cunoaştem în Transilvania, aceasta este singura care se poate încadra mai aproape de mijlocul secolului al XV-lea. Lăţimea totală a piesei trebuie să fi fost de 18,2 – 19,2 cm, ceea ce indică o micşorare faţă de original de 6-7%, suficient pentru a considera piesa o creaţie nouă. Tot de la Orăştie provine un fragment din marginea stângă a unei cahle cu chenar simplu, cu picioarele din faţă ale calului şi coloneta portalului (4) (pl. 105). Caracteristicile tehnice ale piesei şi sistemul de fixare indică un exemplar diferit de cel anterior. Dintr-un al treilea exemplar se păstrează un fragment din marginea dreaptă (3) (pl. 105), cu un chenar înalt, înclinat spre exterior iar spre interior dublat de o baghetă căreia îi urmează coloneta portalului, cu capitelul uşor deformat. Poziţia cavalerului trebuie să fi fost spre stânga, fiindcă în caz contrar ar fi trebuit să vedem aici şi un fragment din lance.

3. Unei copii foarte fidele i-a aparţinut un fragment de cahlă aflat în depozitul Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia (4.1) (pl. 6/B), pe care a fost reprezentat un cavaler călare spre stânga. Într-un grafic de fidelitate, piesa se află pe acelaşi nivel cu exemplarele de la Orăştie, care trebuie să îi fi fost relativ contemporane.

4. Din săpăturile de la cetatea Lita se păstrează fragmente din partea superioară a unui portal gotic (8a-c) (pl. 92), pe o cahlă placă cu chenar simplu şi relief viguros, dar inegal. Forma şi modenatura ferestrelor apar deja simplificate: sunt figurate micile triunghiuri laterale care delimitează forma părţii superioare şi chiar pornirea frunzişului lateral, în schimb lipsesc fleuronii, a căror naştere abia se mai observă. Aceluiaşi tip de piesă îi aparţine un fragment din latura stângă a portalului (9), pe care se poate observa frunzişul relativ bogat. După toate calculele lăţimea acestei cahle trebuie să fi fost de 21,5-22 cm, fiind puţin mai mare decât originalul, astfel că nici în acest caz nu se poate pune problema unei copii directe ci a unui tipar nou care a copiat motivul cu destul de multă exactitate. Piesele trebuie să fi fost contemporane cu cahla de la Hunedoara.

5. De la Cristian (1) (pl. 39/A) provine o cahlă cu cavalerul întors spre dreapta, din care se păstrează un fragment din colţul drept superior. Portalul este corect desenat, cu forme încheiate în unghiuri ascuţite şi o vegetaţie luxuriantă care se revarsă peste arcadă; în schimb partea superioară a ferestrelor este simplificată la extrem, ele primind formă triunghiulară, iar traforul interior este doar sugerat, modelajul fin fiind înlocuit cu un fel de noduli. O altă modificare este în zona coifului, unde a dispărut coroana, rămânând doar un penaj bogat, în formă de făclie. Lăţimea reconstituită a cahlei este de 17 cm, şi dacă ne raportăm la piesele traforate rezultă un procent de reducere de 17-18%, ceea ce înseamnă că patriţa a respectat în mare dimensiunile originalului. Cahla aparţine celei de-a doua jumătăţi a secolului al XV-lea.

6. În depozitul muzeului din Făgăraş există mai multe fragmente din acest tip de cahlă, dar relieful lor este atât de şters încât detaliile se pot reconstitui cu mare greutate; fragmentele, de dimensiuni foarte mici, aparţin evident mai multor exemplare, dar nici unul dintre acestea nu poate fi refăcut. V. M. Puşcaşu a reconstituit grafic o piesă cu portalul alungit, de o bună factură gotică[15], cu decorul vegetal şi închiderea ferestrelor mult simplificate. Din cavaler lipsesc destul de multe fragmente, astfel încât nu ne putem da seama cum arăta partea superioară. În schimb în interiorul portalului apar trei rozete cu câte şase petale,

[12] Holl 1958, p. 296, nota 31.

[13] Este identificată ca "probabil Sfântu Gheorghe".

[14] Eskenasy, Rusu 1980b, p. 111-117.

[15] Puşcaşu 1980, fig. 7.

una în spatele calului şi alte două sub burta acestuia, în partea inferioară. Placa are un chenar îngust, dublat însă pe laturile lungi de o nervură reliefată, într-un câmp uşor adâncit – spre deosebire de exemplarele anterioare, unde portalul începe imediat lângă chenar.

Din materialul aflat în depozitul de la Făgăraş am reconstituit o piesă foarte asemănătoare (50) (pl. 62), cu diferenţa că portalul este mai aplatizat iar partea superioară a acestuia este neterminată, ca şi cum ar fi fost tăiată, ferestrele au rămas deschise, frunzişul de pe extrados este mai rarefiat, iar partea din spate a calului este deja statică, cu o coadă măruntă schiţată spre marginea piesei. Cu toate aceste ezitări, compoziţia este foarte apropiată de originalul de la Buda şi aproape perfect asemănătoare variantei de la Pécs[16], încât este posibil ca autorul patriţei să o fi avut în faţă pe cea din urmă, sau cel puţin o copie foarte bună a ei - eventual un exemplar mai tocit care a necesitat apoi unele retuşuri în zona coifului şi mai ales a rozetei din spatele cavalerului. Un element nou îl constituie cele două rozete din partea inferioară a plăcii, sub burta calului. Datarea acestor piese în ultimele decenii ale secolului al XV-lea, după 1473, pare dincolo de orice îndoială.

C. Cavalerul în turnir sub portal gotic - cahle plăci care adaugă borduri decorative.

Această grupă se caracterizează prin apariţia unor borduri decorative, justificate cel mai probabil prin micşorarea substanţială a cahlelor datorită copierilor repetate, ceea ce teoretic sugerează faptul că multiplicarea s-a realizat în principal prin copii directe. În acest fel cahlele au devenit tot mai mici, iar adăugarea bordurilor decorative nu face decât să le apropie de un standard folosibil în construirea sobelor. Elementele auxiliare apărute deja la grupa anterioară sunt păstrate şi diversificate.

1.1. Borduri decorative alcătuite din butoni stelaţi. Singura piesă care s-a putut întregi grafic a fost descoperită la Mălăieşti (1) (pl. 96/A): este o cahlă placă cu picior scurt, decorată cu un cavaler călare spre stânga. În partea inferioară apar câteva elemente noi, respectiv un blazon pe care este reprezentat un inorog şi un cap cu turban (interpretate ca însemne heraldice). În afară de cele două borduri verticale, remarcăm lăţirea chenarului şi pe laturile scurte, cel superior lăsat gol, cel inferior decorat cu frunze de stejar (?). Autorii săpăturilor datează piesa în intervalul 1456-1465, având în vedere "marea apropiere de prototipul original", iar ca sursă o consideră drept un dar făcut de Iancu de Hunedoara familiei cneziale care stăpânea cetatea de la Mălăieşti, altfel fragmentele pe baza cărora s-a făcut reconstituirea provenind din "poziţii stratigrafice neconcludente, în nivelul de dărâmare a fortificaţiei din veacul al XVIII-lea"[17].

Formele generale ale compoziţiei corespund originalului, de asemenea multe din detalii, dar trebuie să observăm simplificarea altora (cum ar fi frunzişul portalului sau partea superioară a ferestrelor ogivale), micşorarea arcului polilobat ale cărui braţe mediane sunt mai scurte şi în consecinţă substanţial distanţate de cavaler, precum şi modificările din zona calului, a cărui parte din spate este deja greoaie, cu picioare nu foarte anatomice şi o coadă subţire pierdută în primul chenar. Dimensiunile cahlei reconstituite sunt 29x21 cm, iar suprafaţa reală, excluzând chenarele decorative în mod evident adăugate, indică o micşorare de 20-21%[18], ceea ce teoretic ar pleda în favoarea unei copii directe după originalul traforat, dacă diferenţele semnalate mai sus nu ar oferi certitudinea unui tipar nou. Datarea aproape concomitentă cu piesa de la Buda este forţată, fiindcă trebuie totuşi să acordăm acestui motiv un interval în care se răspândeşte, se face cunoscut, este copiat mai mult sau mai puţin direct şi completat cu bordurile respective. Din aceste motive presupunem că varianta cu butoni stelaţi nu poate să fie produsă mai repede decât în ultimul sfert al secolului al XV-lea.

1.2. Prima apariţie a acestei variante trebuie să se fi petrecut nu la Mălăieşti ci la Orăştie (1) (pl. 105), de unde se păstrează partea superioară a unei plăci cu relief fin, clar pronunţat şi ferestre corect desenate – spre deosebire de formele estompate de la Mălăieşti. Acestea din urmă sunt supraînăţate, ca şi vârful portalului, de fleuroni înalţi în formă de cruce cu terminaţiile în flori de crin. Lăţimea pieselor indică folosirea unor tipare identice, cel de la Mălăieşti fiind însă într-un stadiu avansat de uzură. Dacă această ipoteză este corectă, atunci din reconstituirea cahlei de la Mălăieşti lipseşte un buton stelat în colţul din dreapta sus.

---

[16] A se vedea în acest sens şi Holl 1958, pl. 96/1-2.

[17] Eskenasy, Rusu 1980b, p. 111.

[18] Holl 1995, p. 277, pl. 12/2, a calculat un procent de 18%; acesta poate într-adevăr varia în funcţie de dimensiunile pe care le acordăm bordurilor marginale. Suprafaţa actuală este mai mică cu 8%.

1.3. Câteva mici fragmente de bordură, cu butonii mult simplificaţi, se găsesc şi în depozitul de la Făgăraş (53) (pl. 62), aceasta fiind replica cea mai târzie a variantei 1, probabil de la începutul secolului al XVI-lea.

2. O cahlă descoperită în secolul trecut la Cristian (2) (pl. 18/C) prezintă o scenă simplificată, delimitată perimetral de o torsadă fină compusă destul de rudimentar dintr-o baghetă reliefată decorată cu linii oblice aproximativ paralele, în afara căreia marginea de lut este adăugată şi relativ netezită (dar fără o preocupare de natură estetică) cu un obiect din lemn. Pe latura scurtă inferioară şi pe latura lungă din dreapta se disting alte torsade, foarte puţin reliefate faţă de câmpul plăcii. Relieful este plat, iar aversul foarte corodat face imposibilă citirea detaliilor. Poziţia cavalerului este aceeaşi, uşor înclinat în faţă, dar proporţiile sunt inegale iar scutul a dispărut. Calul păstrează liniile de bază, în special în ce priveşte partea anterioară, dar este asimetric şi într-o poziţie nefirească, cu picioarele din spate mult prea lungi; apărătoarea nu a mai fost înţeleasă, şi din acest motiv şi partea din faţă a calului apare destul de confuză. Din portal nu se păstrează decât un mic fragment, dar deschiderea trilobată din timpan este bine conturată. Nici relaţia dintre lance şi acest arc nu fost însă bine înţeleasă, cele două făcând corp comun. În spatele cavalerului, şi în partea de jos sub burta calului, apar două reliefuri striate datorită cărora presupunem că sursa de inspiraţie a fost şi aici varianta de la Pécs[19]. Comparând lăţimile celor două piese, constatăm pentru cahla de la Cristian o micşorare cu 32%, ea încadrându-se astfel în limitele celei de-a doua generaţii de copii a variantei plane, respectiv a treia generaţie de copiere a originalului, posibil intermediată de unul din tiparele de la Făgăraş. Calitatea tehnică nu foarte bună indică un atelier mai puţin versat, iar relieful foarte şters un tipar a cărui existenţă se apropia de sfârşit. Datarea pe care o propunem este la sfârşitul secolului al XV-lea.

3. O imagine destul de asemănătoare s-a aflat probabil şi pe o cahlă de la cetatea Lita (12, 14) (pl. 92), din care cunoaştem câteva fragmente marginale. Scena prezintă un cavaler orientat spre stânga, pe un cal aflat în mişcare generală: partea din spate nu mai este statică, iar partea din faţă este mult modificată. Scena este delimitată de o baghetă subţire care imită o torsadă realizată în maniera descrisă mai sus, iar în partea inferioară este redat un relief simplu, care foarte probabil se regăsea şi în spatele calului. Cahla prezintă un chenar distinct, dublat de torsadă, iar relieful, deşi extrem de fin, este pronunţat[20]. Lăţimea probabilă a suprafeţei reale este de 16 cm, ceea ce indică o reducere de 13% faţă de varianta plană de la Pécs, al cărei ecou îndepărtat presupunem că este.

4. Tot de la Lita provin fragmente dintr-o piesă cu cavalerul orientat spre dreapta (13b) (pl. 93/A). Ca şi în cazul precedent, placa prezintă un chenar simplu, dublat la oarecare distanţă de o torsadă marcată prin linii oblice paralele. În registrul inferior apare în plus un motiv decorativ format din mici proeminenţe triunghiulare (destul de inegale), iar pe latura lungă din dreapta torsada este dublată spre interior de o nervură reliefată, care nu este exclus să aparţină la origine portalului. Fragmentele din zona centrală (13a) prezintă un relief extrem de fin; calul este în mişcare, puternic cabrat, cu picioarele din faţă ridicate şi cu un harnaşament total nou. Din cavaler nu se păstrează decât piciorul drept, cu încălţăminte cu vârf ascuţit prevăzută cu un pinten cu tija scurtă încheiată cu o rozetă masivă. Chiar dacă nu cunoaştem caracteristicile părţii superioare, poziţia mult modificată a calului şi echipamentul acestuia indică transformări majore; cele două variante de la Lita nu pot fi decât o rudă îndepărtată a cavalerului în turnir, şi se pot data cel mai devreme la începutul secolului al XVI-lea.

D. Cavalerul în turnir sub portal aplatizat.

1. Această variantă apare pentru prima dată pe o piesă de la Şiclod (1), având inscripţionat în partea inferioară anul *1515*. Cavalerul, întors spre stânga, păstrează şi aici formele generale cunoscute din veacul

[19] Relieful din spatele cavalerului ar putea fi însă interpretat şi ca o urmă de scut, ceea ce ar fi o trimitere directă spre husar; relieful din partea inferioară ar putea sugera un animal (balaur?) şi în acest caz s-ar putea stabili o legătură cu Legenda Sfântului Gheorghe. Compoziţia în ansamblul ei este însă mult mai apropiată de cavalerul gotic şi din acest motiv nu am luat în discuţie celelalte variante.

[20] Din partea superioară a acestui exemplar se păstrează un singur fragment, pe baza căruia presupunem un portal simplificat, având coronamentul redus la o succesiune de fleuroni care înlocuiesc totodată ferestrele clasice. Relieful este atât de fin încât detaliile nu se pot distinge, iar materialul la care mă refer este extrem de fragmentar şi nu se poate întregi o imagine coerentă. Presupunerea că fragmentele aparţin aceleiaşi cahle se bazează mai degrabă pe caracteristicile tehnice şi din acest motiv am preferat să includem cahla în această serie.

anterior, cu o destul de mare acurateţe: deplasat spre dreapta faţă de axul vertical al plăcii, el este îmbrăcat complet în armură, poartă un coif cu viziera lăsată şi este uşor înclinat spre înainte. Relaţia dintre partea din faţă a calului şi piciorul cavalerului nu a fost înţeleasă, astfel că apărătoarea masivă s-a transformat într-o fâşie care leagă cavalerul de cal, în vreme ce piciorul personajului este retras spre spate. Arcul portalului este decorat cu o imitaţie de vrejuri iar pe extrados este schiţat un frunziş. Deschiderea polilobată a devenit trilobată, iar ferestrele ogivale au dispărut, păstrându-se doar menourile care segmentează partea superioară a piesei în şase suprafeţe aproximativ egale. Calul în întregul său a suportat transformări radicale, şi doar unele ezitări (picioarele din faţă) ne împiedică să-l confundăm cu calul husarului. Dimensiunile piesei (25,2 x 19,2 cm) nu folosesc în acest caz, fiindcă nu se pune problema unei copii: tiparul este în întregime o creaţie nouă, inspirată de una dintre copiile cavalerului gotic. Imre Holl consideră cahla ca o rudă apropiată a cavalerului original, ilustrând modul în care stilul gotic este receptat în atelierele provinciale[21]. Rămâne să adăugăm că acest atelier este încă unul de foarte bună calitate, produsele unui atelier popular, care produce totuşi pentru anexele importantului castel de la Lăzarea[22], fiind deja rudimentare.

E. Cavalerul în turnir sub portal semicircular.

Cahla de la Şiclod analizată mai sus reprezintă o etapă de tranziţie de la portalul în acoladă la portalul semicircular. Tipul care se va impune în etapa următoare constă dintr-un portal semicircular care păstrează în interior o deschidere trilobată, încheiată la capete cu vrejuri în formă de S; în colţurile de sus, în exteriorul portalului, apare un decor vegetal care este foarte frecvent pe cahlele din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi din veacul următor, derivat dintr-o mască încadrată de aripi. Piesele pe care le prezentăm mai jos aparţin secolului al XVI-lea.

1. Cel mai complet fragment pe care îl cunoaştem se află în depozitul muzeului din Sighişoara (2.4.) (pl. 137/B). Portalul este simplu, cu montanţi care dublează chenarul pe laturile lungi, limita dintre ei şi arcul de descărcare fiind marcată prin capiteluri simple; în timpan este reprezentat arcul trilobat, încheiat la capete cu vrejuri bogate. Cavalerul este întors spre dreapta, poartă armură şi coif probabil închis, cu penaj înalt. Piesa a fost datată generic în secolul al XV-lea[23], dar după părerea noastră nu poate fi mai timpurie decât prima jumătate a veacului următor.

2. Un mic fragment dintr-o compoziţie asemănătoare provine din săpăturile de la Dobârca (2) (pl. 50).

3. În depozitul Muzeului din Cluj-Napoca se păstrează un fragment dintr-o cahlă decorată cu cavaler întors spre stânga, sub o arcadă semicirculară descărcată pe montanţi prin intermediul unor capiteluri masive; sub arcadă presupunem aceleaşi forme trilobate, încheiate la capete cu vrejuri (12.18.) (pl. 33). Cavalerul, uşor aplecat în faţă, este complet în armură, cu un coif închis în formă de cioc şi o haină lungă din lamele fixate vertical; picioarele par să fie cu cizme lungi, apărătoare pentru genunchi şi pinteni. Armamentul este compus dintr-un scut rotund decorat cu o stea, uşor depărtat de corp, respectiv lance în poziţie orizontală. Calul este cabrat, cu picioarele din faţă ridicate. Din punct de vedere tehnic piesa este de calitate bună, cu relieful fin care permite descifrarea tuturor detaliilor. Compoziţia este extrem de interesantă ca etapă de tranziţie între cavalerul gotic şi cel renascentist: în mod evident are la bază schema cavalerului sub portal gotic, pe de o parte alterată de copieri succesive, pe de altă parte îmbogăţită cu elemente noi adaptate epocii, cum ar fi armura cavalerului şi o parte din harnaşament. Din această perspectivă cahla se apropie mai mult de cavalerul gotic decât cea descrisă anterior, de la Sighişoara. Cea mai sigură încadrare cronologică pe care o putem propune este în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

4. Piesa a servit drept model unei compoziţii cu cavaler întors spre dreapta, din care se păstrează un fragment în depozitul aceluiaşi muzeu (Cluj-Napoca 12.19.) (pl. 33). Aşa cum se întâmplă în general în astfel de situaţii, copia este mai puţin reuşită: multe dintre detalii s-au pierdut (de exemplu decorul scutului), altele au devenit confuze, greu de descifrat într-un relief inegal.

5. Un fragment dintr-o compoziţie identică sau cel puţin asemănătoare prezintă un cavaler orientat spre stânga, pe un cal scund, disproporţionat, şi destul de imobil (Cluj-Napoca 12.21.); calul are un harnaşament din curele împletite care acoperă partea din spate, iar coada pare să fie de asemenea împletită. În partea de

[21] Holl 1958, p. 297.

[22] Piesa este de fapt o variantă a grupei II.B. şi nu poate fi mai veche decât a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Molnár 1978, pl. XIV/2. O variantă la: Rădulescu 2000, pl. 3a.

[23] Bielz 1942, pl. 2.

jos apare un motiv vegetal (sau eventual un animal fantastic?), iar la limita inferioară o bordură reliefată care iniţial conţinea probabil o inscripţie, ulterior transformată într-un motiv abstract. În dreapta se observă montantul portalului, aparent o coloană aşezată pe un postament solid. În limitele segmentului păstrat este evident că piesa se apropie mult de reprezentările husarilor, ceea ce ne determină să o plasăm cronologic în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

6. Tot un cavaler călare spre stânga sub un portal cu montanţi masivi şi arc trilobat încheiat cu vrejuri se păstrează pe un alt fragment de cahlă din depozitul muzeului din Cluj-Napoca (12.20.) (pl. 33). Calul este încă mai scund decât la piesa precedentă, dar are comun cu aceasta harnaşamentul format din reţea de curele şi coada împletită – fiind de asemenea foarte apropiat de reprezentările husarilor. Piesa se poate data la sfârşitul secolului al XVI-lea.

7. Schema generală a acestei variante combinată cu legenda Sfântului Gheorghe este ilustrată pe cahle de la Sibiu (7.5.) (pl. 135) şi Gusu (1.1.), decorate cu un cavaler călare spre stânga sub o arcadă semicirculară frântă exact în axul vertical al compoziţiei, şi descărcată pe pilaştri prin intermediul unor capiteluri late. Forma acestei arcade trebuie interpretată ca o suprapunere între portalul semicircular şi deschiderea treflată din interior care a fost eliminată, păstrându-se doar vrejurile, cel din dreapta în formă de S şi atârnând până la cal, cel din stânga răsucit circular şi mai scurt – în funcţie de spaţiul disponibil. În partea stângă a portalului, în exteriorul acestuia, din capitel se dezvoltă un motiv vegetal care aminteşte vag de pinacli unui alt tip de portal (încadrat de noi în tipul IIA). Calul este fără nici o îndoială inspirat de acela al cavalerului în turnir: partea din faţă a fost copiată cu destulă fidelitate (a se urmări poziţia capului şi a piciorului drept), chiar dacă de un meşter care nu a fost foarte talentat în a crea o poziţie anatomică. Partea din spate nu moşteneşte de la original decât coada, poziţia şi forma membrelor inferioare fiind preluate de la husar. Cavalerul este îmbrăcat în armură, iar pe cap are un coif încoronat, cu partea din faţă perlată, pe care îl poartă peste apărătoarea din zale pentru gât. Încălţămintea are vârf ascuţit, călcâi rotunjit proeminent, prevăzut cu un pinten cu tija scurtă terminat într-o rozetă. Armamentul este compus dintr-o suliţă (?) în poziţie oblică, iar la brâu pare să aibă o sabie scurtă cu mâner curb. În sfârşit, în partea inferioară a plăcii este redat un motiv greu de descifrat, compus dintr-o parte a unui balaur (spre care este îndreptată suliţa) şi un cap cu turban (?). Piesa se încadrează probabil în secolul al XVI-lea. Un fragment din partea superioară a unei piese asemănătoare poate fi identificat în materialul de la Geoagiu-Băi (46) (pl. 88).

8. Pe o cahlă descoperită la Cristuru Secuiesc (1.3.) (pl. 39/B), portalul se rezumă la o arcadă cu puncte de descărcare la înălţimi inegale, deasupra căreia este inscripţionat anul 1573; montanţii au dispărut complet, ca şi arcul trilobat, înlocuit oarecum de câteva ornamente geometrice “agăţate” de intradosul arcului. Cavalerul este probabil în armură, dar în loc de coif poartă o pălărie înaltă, cu boruri întoarse. Lancea este ţinută oblic, are o flamură impresionantă şi în jumătatea inferioară o contragreutate. Calul este destul de vioi dacă îl comparăm cu schema husarului, dar static şi disproporţionat dacă ne raportăm la cavalerul în turnir. Cahla trebuie să fie unul din ultimele exemplare create în etapa de tranziţie, şi, dacă nu ar fi arcada, ar putea fi considerată una din primele piese decorate cu husar.

F. Cavalerul în turnir sub portal gotic simplificat.

Această grupă se caracterizează în principal prin dispariţia ferestrelor ogivale din planul secund al portalului, şi înlocuirea lor cu alte elemente de factură gotică.

1. Pe un fragment de cahlă descoperit în săpăturile de la Feldioara (1.3.) (pl. 82) apare un portal în acoladă cu un fleuron înalt încheiat cu un motiv vegetal dezvoltat pe orizontală, iar în interior cu o deschidere trilobată. Frunzişul de pe extrados a dispărut, de asemenea montanţii, iar ferestrele gotice sunt înlocuite cu o succesiune de fleşe verticale inegale ca înălţime. La limita inferioară a portalului, un relief orizontal aparţine probabil suliţei, indicând un cavaler călare spre dreapta. Iniţial cahla a fost datată în secolul al XVI-lea, dar foarte probabil intervalul poate fi restrâns la prima jumătate a acestuia.

2. Din aceeaşi familie menţionăm un fragment de cahlă de la Vinţu de Jos (3.7.) (pl. 149), databil în acelaşi interval.

3. Din săpăturile de la Lita (10) (pl. 92) provine un mic fragment din registrul superior al unei plăci decorate cu o succesiune de fleuroni cu flori de crin, pe care îi atribuim părţii superioare a unui portal simplificat. Piesa datează probabil de la sfârşitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea.

G. Cavalerul în turnir sub o imitaţie de portal (geometrizarea portalului).

Portalul gotic se transformă într-o construcţie geometrică formată din două baghete care se intersectează în unghi obtuz, împodobite spre exterior de o imitaţie de frunziş. Cunoaştem fragmente din trei piese, la Făgăraş, Cluj-Napoca şi Bistriţa.

1. Cel mai timpuriu exemplar din acest tip a fost descoperit în săpăturile mai vechi efectuate la Cetatea Făgăraşului (53) (pl. 62). Cu o lăţime totală de 18-19 cm, piesa trebuie să fi fost realizată cu un tipar nou, inspirat de una dintre variantele anterioare. Schema cavalerului poate fi recunoscută cu destulă uşurinţă: el poartă scutul rotund şi coiful închis, cu un penaj modest. Din portal nu a rămas însă decât o sugestie: el este sugerat prin două linii drepte care se întâlnesc într-un unghi obtuz, iar micile proeminenţe vizibile de o parte şi de alta a acestor linii sunt o vagă amintire a frunzişului. Ferestrele ogivale au dispărut, iar registrul superior este format din baghete grosiere care delimitează spaţii dreptunghiulare simple. Relieful este foarte slab, iar stratul gros de şlem care îneacă aversul face imposibilă identificarea altor detalii. Această piesă încă respectă schema generală, şi este greu de spus dacă stângăciile trebuie puse pe seama neînţelegerii motivului sau calităţilor atelierului. Cahla trebuie datată la sfârşitul secolului al XV-lea sau la începutul veacului următor.

2. În depozitul MNIT se păstrează un fragment din colţul drept superior al unei plăci (Cluj-Napoca 12.17.) (pl. 33) pe care se observă delimitarea portalului şi un frunziş relativ bogat. Chiar dacă nu cunoaştem ansamblul compoziţiei, putem propune o datare în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

3. Fragmentul de la Bistriţa (2.1.) este produsul unui atelier popular. Calul şi cavalerul au multe din trăsăturile pieselor de la Lăzarea, dar echipamentul şi proporţiile sunt totuşi diferite; singurele elemente care amintesc de cavalerul în turnir sunt urmele vagi de portal din partea superioară şi lancea ţinută orizontal. Cahla a fost datată iniţial în secolul al XV-lea, dar ea aparţine cel mai devreme mijlocului veacului următor, dacă nu cumva este chiar mai târzie.

H. Dispariţia portalului.

Evoluţia descrisă în paginile anterioare conduce în mod inevitabil la dispariţia ultimelor elemente caracteristice cavalerului în turnir, în primul rând la dispariţia completă a portalului, indiferent de calea care a fost parcursă până în acest punct.

1. O compoziţie ce pare să fi avut o circulaţie destul de mare suprapune din nou cele două teme, cavalerul în turnir şi Sfântul Gheorghe omorând balaurul. Cahla ne prezintă un cavaler spre dreapta sub un portal din care nu au rămas decât montanţii masivi, cu capiteluri proeminente din care se dezvoltă pe orizontală, ocupând partea superioară a plăcii, un fel de vrejuri interpretate geometric. Calul este în mod evident copiat după cavalerul în turnir, cu o coamă bogată şi picioarele din faţă în aer. Între piciorul anterior stâng şi bot se observă un mic relief, care la origine trebuie să fi reprezentat piciorul înălţat aproape în unghi drept al calului de la mijlocul secolului al XV-lea, acum neînţeles şi transformat într-un element auxiliar de decor. Cavalerul este o invenţie în întregime nouă: de proporţii excesiv de mici, în armură dar cu capul gol, el este redat frontal, ţinând cu mâna stângă frâul iar cu dreapta o suliţă în poziţie verticală înfiptă în balaurul care ocupă registrul inferior. Piesa poate data din prima jumătate a secolului al XVI-lea. Exemplare din această cahlă au fost descoperite la Cristuru Secuiesc (10.3.), Drăuşeni (1.6.) (pl. 51/B) şi Făgăraş (35) (pl. 60).

2. Pe o cahlă descoperită la Cecheşti (20) cavalerul ocupă jumătatea inferioară a plăcii, călare spre stânga pe un cal zvelt, bine proporţionat; el poartă un scut de dimensiuni mari, circular, ţinut frontal şi o lance cu flamură şi contragreutate uşor înclinată. Portalul a dispărut complet, partea de sus a cahlei fiind decorată cu o vegetaţie formată din vrejuri, ghinde, flori de crin, şi două rozete cu câte patru petale şi patru frunze. Pe laturile verticale piesa are borduri decorative asimetrice: în dreapta acelaşi tip de rozetă ca şi în câmp, iar în stânga un motiv stilizat compus din lalele afrontate între care este intercalată câte o proeminenţă circulară. Este datată în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Fragmente din piese similare au fost descoperite şi la Cristuru Secuiesc (1.6.).

3. Cel mai târziu cavaler în turnir pe care îl cunoaştem a fost publicat prima dată de Barbu Slătineanu (Transilvania 2). Cavalerul este călare spre stânga, poartă armură şi un coif simplu, cu apărătoare pentru gât. Suliţa este şi aici uşor înclinată, vârful ei trecând pe sub botul calului. În partea superioară a plăcii câteva elemente vegetale şi două rozete cu câte patru petale şi patru frunze însumează tot ce a mai rămas din

portal. Piesa nu poate fi datată mai exact decât a doua jumătate a secolului al XVI-lea sau începutul veacului următor. Compoziţia seamănă atât de mult cu cahlele poloneze încât nu este exclus să fie un import.

4. Replica populară a cahlelor care înlocuiesc portalul cu un decor vegetal-geometric se regăseşte de asemenea în materialul de la Lăzarea[24], databilă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

II. Creaţii derivate din imaginea cavalerului în turnir

II. A. Cavalerul în turnir reprezentat sub un portal suspendat în centrul plăcii[25], între două nişe semicirculare în interiorul cărora se contureează bifore gotice circulă pe o arie bine determinată, în partea de sud-est a Transilvaniei, cel mai probabil în prima parte a secolului al XVI-lea. (Fig. 26).

1. Cea mai reuşită piesă pe care o cunoaştem se află în depozitul Muzeului Naţional Secuiesc din Sfântu Gheorghe (1.4.) (pl. 133/B)[26]. Cavalerul, întors spre dreapta, este îmbrăcat în armură şi poartă pe cap un coif cu partea din faţă în formă de cioc, împodobit cu un penaj care este mai mult simbolic, semănând mai degrabă cu un glob; lancea este în poziţie aproape orizontală dar a pierdut mult din lungime pentru a se încadra în spaţiul portalului. Calul este destul de puţin reuşit ca proporţii, membrele din faţă fiind evident mai scurte – probabil din intenţia de a reprezenta o oarecare mişcare -, în timp ce harnaşamentul este complicat cu multe elemente rămase în aer, copiate fără a fi fost şi înţelese. Portalul păstrează deschiderea trilobată şi este încadrat şi surmontat de două nişe în interiorul cărora se contureează câte două goluri cu partea superioară treflată. Cahla are în partea inferioară o inscripţie care a fost citită în mai multe feluri, dar cel mai probabil ultimele cifre sunt identice, astfel că anul înscris este *1511*.

2. Fotoş (1). Următoarea piesă din această serie prezintă forme mult simplificate, deşi în ansamblu pare ceva mai echilibrată[27] (Fig. 28). Portalul desenează o acoladă frumoasă, încheiată într-un pinaclu scurt, iar faptul că este mai lat creează o impresie de stabilitate, deşi nu există puncte de sprijin. Nişele au fost înălţate, eliminându-se astfel spaţiul gol de la limita de sus a scenei, dar spiritul gotic al compoziţiei este mult alterat, formele caracteristice – respectiv deschiderea treflată şi biforele – fiind înlocuite cu elemente liniare întretăiate în diferite unghiuri. Cavalerul şi calul sunt prezentaţi în manieră populară, trădând un meşter stângaci care a încercat să copieze cu mare fidelitate un motiv a cărui semnificaţie nu a înţeles-o decât parţial. Calul ocupă jumătatea inferioară a plăcii, cu coada lipită de latura stângă a portalului, iar poziţia lui sugerează o oarecare mişcare. Cavalerul este complet echipat într-o armură masivă care îl transformă într-un bloc dreptunghiular, astfel că abia putem ghici un coif închis împodobit cu penaj; lancea a fost înlocuită cu un sceptru (făclie? buzdugan?) ţinut în poziţie verticală. Piesa cunoscută din literatura de specialitate nu a mai fost găsită, dar fragmente asemănătoare se mai păstrează în depozitul Muzeului Naţional Secuiesc din Sfântu Gheorghe (1.1.) (pl. 134/A).

La o analiză atentă a acestor cahle se poate constata că nu este vorba despre o degradare a motivului de bază, ci în primul rând despre un alt tip de portal. După ştiinţa noastră cea mai veche apariţie pe cahle a unui astfel de portal se petrece în prima jumătate a secolului al XV-lea la Kőszeg, pe o placă de format dreptunghiular pronunţat decorată cu Sfântul Gheorghe pedestru[28]. Într-o formă mult mai elaborată portalul este reluat de atelierul sobei cu cavaleri în compoziţia cahlelor nişă cu statuete laterale (tipurile 3 şi 4)[29]: portal monumental, cu coronament sofisticat, delimitat în lateral de fiale, rozasele fiind decorate cu patrulob (tipul 3) sau cu ochi de peşte (tipul 4). Deşi nu avem decât mărturii indirecte, putem afirma că, alături de cavalerul în turnir, rozeta şi leul păzitor al copacului, şi aceste tipuri au fost mult răspândite şi imitate inclusiv pe teritoriul Transilvaniei[30].

Compoziţia de la Sfântu Gheorghe este în mod evident o imitaţie, şi nu este exclusă existenţa unor verigi intermediare pe care încă nu le cunoaştem. Intervalul de o jumătate de secol între soba cu cavaleri şi cahla de la Sfântu Gheorghe este suficient de larg pentru a permite o astfel de ipoteză.

---

[24] Molnár 1978, pl. XIV/3.

[25] Marcu Istrate 2003b, p. 112.

[26] Piesa a fost publicată anterior în: Gazda 1969, p. 282, fig.4 – cu o datare în sec. al XVII-lea. *Centre 1998*, fig. 1 – cu datare în secolele XV-XVI, considerată o reprezentare posibilă a Sfântului Gheorghe.

[27] Publicată pentru prima dată în 1929, cahla a fost reluată în mod repetat: Slătineanu 1958, fig. 80. Holl 1958, fig. 100. Méri 1960, p. 345, fig. 1, nota 111 pentru publicaţiile din 1929 după care este preluată şi datarea piesei în sec. XV.

[28] Holl 1998, fig. 20/3.

[29] Holl 1958, p. 252, fig. 78-80. Holl 1998, fig. 5-7.

[30] A se vedea cahlele cu portal gotic de la Racoşul de Jos şi Cristuru Secuiesc.

Cahla de la Fotoş a atras şi ea atenţia specialiştilor, bucurându-se de o literatură relativ bogată prin care s-au propus datări ce oscilează între secolele XV[31] şi XVI[32]. I. Holl datează piesa în secolul al XVI-lea, considerând-o produsă sub influenţa sobei de la Hunedoara[33], fără să intre în detalii şi foarte probabil fără să cunoască varianta 1. Compoziţia nu mai are însă nici o legătură cu Hunedoara, ci trebuie să fie o replică întârziată a variantei 1, realizată oricum post 1511: gradul avansat de schematizare şi atitudinea pasivă a personajelor ne sugerează o distanţă comodă în acest sens. Datarea piesei în prima jumătate a secolului al XVI-lea pare oricum să fie cea mai potrivită.

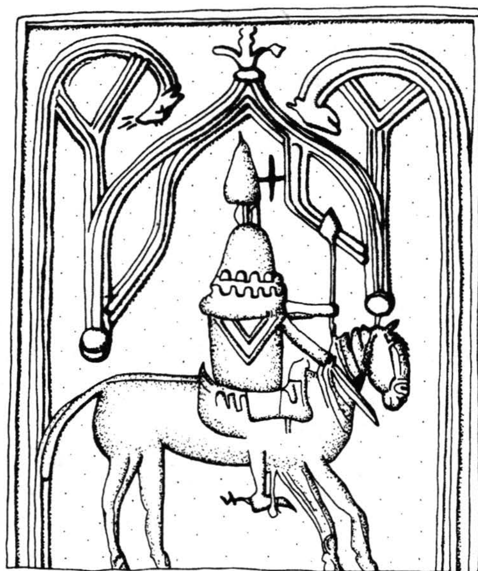

Fig. 28. Cahlă decorată cu cavaler de la Fotoş (desen după: Méri).

3. Acest tip de cahle urmează în linii mari aceeaşi evoluţie ca şi tipurile din grupa I, în cursul căreia la un moment dat portalul gotic devine semicircular, păstrându-şi în diferite proporţii celelalte atribute, respectiv deschiderea treflată în interior, iar în exterior cele două nişe cu bifore. Această variantă este reprezentată de o cahlă de la Cristuru Secuiesc (1.1.) (pl. 39/B), una dintre puţinele piese traforate din Transilvania, prevăzută cu un picior semicilindric. Portalul ocupă aici toată lăţimea piesei, iar vrejurile care îl decorează în original sunt înlocuite cu un motiv geometric. Cavalerul este călare spre dreapta, poartă un coif în formă de clopot, cu mâna stângă ţine frâul iar cu dreapta o lance masivă, uşor înclinată faţă de orizontală. Calul este încă uşor cabrat, dar detaliile echipamentului, ca dealtfel şi proporţiile generale ale cavalerului prefigurează deja husarul, şi numai prezenţa portalului ne determină să ne raportăm la cavalerul gotic. Piesa este datată în secolul al XVI-lea[34].

Variantele 1 şi 3 s-au dezvoltat în paralel, ele neavând comune decât schema generală şi forma părţii superioare, în detaliu. Modul de rezolvare a portalului este suficient pentru negarea oricărei relaţii directe, ele sunt însă două interpretări diferite ale aceluiaşi model, pe care încă nu îl cunoaştem.

4-5. Este interesant că atelierul de la Lăzarea (sau care aproviziona castelul de la Lăzarea) s-a inspirat din variantele acestui tip preluându-le, în maniera sa de neconfundat, concomitent cu scenele elevate din grupa I. Prima piesă pe care o avem în vedere (2.3., 2.3A.) prezintă un cavaler orientat spre stânga, disproporţionat şi aşezat din lateral pe un cal minuscul dar totuşi cabrat. Portalul ocupă întreg câmpul plăcii descărcându-se pe montanţi masivi iar partea superioară este încă alungită, o etapă de tranziţie spre varianta semicirculară. În fundal cele două nişe bifore au deschiderile din interior ezitante, încheiate în unghi ascuţit cele din partea stângă şi în semicerc cele din dreapta. Două fiale par să fie reprezentate între aceste nişe şi vârful portalului, element singular care aminteşte de arhitectura coerentă a grupei I. (Fig. 29).

[31] Méri 1960, p. 345.

[32] Slătineanu 1958, propune o încadrare mai largă, în secolele XV-XVI.

[33] Holl 1958, p. 297.

[34] Benkő, Ughy 1984, fig.27. Benkő 1992, fig. 73/7 – cu o datare mai largă în sec. XV-XVI.

Fig. 29. Cahlă decorată cu cavaler de la Lăzarea (după: M.V. Rădulescu).

Cea de-a doua piesă (2.2.)[35] este concepută în aceeaşi manieră populară, cu un cavaler stângaci şi minuscul pe un cal destul de stilizat, dar sugerând încă acea atmosferă de mişcare ce ne trimite la familia cavalerilor în turnir. Cavalerul ţine într-o mână o sabie, iar în cealaltă un sceptru (sau tot o sabie?), şi pare să fie în armură. Portalul, care ocupă din nou întreg câmpul, este semicircular, cu arcada descărcată pe montanţi cu baze pronunţate. În partea de sus se ghicesc în lateral nişele cu bifore încheiate în unghiuri ascuţite, iar central trei reliefuri dreptunghiulare aliniate sunt şi ele o reminiscenţă a vechiului portal. Acest ultim amănunt individualizează cele două cahle de la Lăzarea şi ne determină să considerăm că ele au avut o sursă de inspiraţie intermediară, alta decât variantele anterioare, şi teoretic mai apropiată de cavalerul în turnir. Aşa cum am constatat dealtfel şi analizând cahlele derivate din original, numeroasele tipuri şi variante ale grupei I evoluează cel mai des în paralel, astfel că o ierarhie genealogică şi cronologică este, cel puţin în stadiul actual al cercetărilor, imposibil de realizat.

6. Tot din atelierul de la Lăzarea (2.4.) provine o altă placă care ilustrează, o dată în plus, această evoluţie principial identică a temei cavalerului pe ceramica decorativă din Transilvania, de această dată exemplul referindu-se la suprapunerea cu Legenda Sfântului Gheorghe. Cahla îl prezintă pe Sfânt ucigând balaurul sub un portal în acoladă cu partea superioară mult rotunjită şi prelungită pe verticală la acelaşi nivel cu nişele bifore – o arhitectură comparabilă cu cea a variantelor 1 şi 3[36]. Raportat la caracteristicile acestui tip, remarcăm faptul că portalul este corect desenat, spre deosebire de variantele pandant ale grupei I care prezintă un portal deja cu modificări substanţiale pe cahla de la Sibiu, sau doar urme vegetale din vechiul portal pe cahlele de la Drăuşeni, Făgăraş şi Cristuru Secuiesc.

În cazul pieselor analizate mai sus, este însă dincolo de orice îndoială faptul că ele sunt produsele unor ateliere mai mult sau mai puţin modeste, active în teritoriul locuit de secui din partea de sud-est a Transilvaniei.

II.B. Cavalerul cu mantie şi arbaletă.

Piesele incluse în acest tip se caracterizează prin modificări semnificative în zona cavalerului, în vreme ce fundalul arhitectonic urmează strict evoluţia tipurilor din grupa I. Motivul pare să fie specific oraşelor săseşti din sudul Transilvaniei, la începutul secolului al XVI-lea. (Fig. 26).

1. Cea mai elaborată formă pe care o cunoaştem, descoperită în zona Sibiului[37] (5.1.), prezintă cavalerul călare spre dreapta în interiorul unui portal gotic desenat corect până la cele mai mici detalii. Cavalerul

[35] Molnár 1978, pl. XIV/4.

[36] Molnár 1978, pl. XIV/1.

[37] Klusch 1999, fig. 32.

poartă o pălărie cu boruri largi, jumătatea superioară a corpului este ascunsă sub o mantie scurtă, cu numeroase pliuri, iar încălţămintea este prevăzută cu un pinten cu tija lungă. Lancea a fost înlocuită cu o arbaletă pe care personajul o poartă pe umăr. Calul este încremenit într-o mişcare destul de nefirească, are un harnaşament cu multe podoabe şi coada înnodată şi împletită: el este depărtat de calul cavalerului în turnir, aparţinând în întregime husarilor.

Cavalerul lipsit de armură exclude o scenă de turnir şi chiar de paradă, costumaţia lui lejeră, ca dealtfel şi atitudinea detaşată, fiind proprii unor ocupaţii ceva mai paşnice, cum ar fi de pildă o vânătoare uşoară. Cea mai potrivită analogie pe care am găsit-o este dealtfel un vânător cu şoim reprezentat în medalion central reliefat, o imagine ce pare să fi fost folosită în Europa occidentală în a doua jumătate a secolului al XV-lea, dar care lipseşte complet din repertoriul propriu regatului maghiar al epocii[38]. Desigur, cu această origine este perfect posibil ca astfel de piese să fi fost cunoscute în Transilvania, vehiculate prin intermediul componentei săseşti a populaţiei acestei provincii, şi să fi servit drept sursă de inspiraţie pentru crearea unui nou tipar. Noul cavaler l-a înlocuit astfel pe cel clasic, în aceeaşi atmosferă gotică târzie asigurată de cadrul arhitectural. Apariţia arbaletei trădează probabil intenţia de a păstra caracterul războinic al scenei originale, deşi pentru aceasta putea fi păstrată chiar lancea. Cahla de la Sibiu a fost datată în secolul al XV-lea, dar după părerea noastră este puţin probabil ca ea să fi fost produsă cu mult înainte de sfârşitul acestui veac, după cum nu putem exclude din această discuţie nici începutul secolului următor.

2-3. Cea de-a doua variantă prezintă un cavaler călare spre stânga sub un portal în acoladă aplatizată, pe care cu greu mai putem citi unele reminiscenţe ale coronamentului gotic, constând într-un frunziş inegal. Vârful portalului este tăiat şi se răsuceşte de o parte şi de alta în vrejuri încheiate cu flori de crin, iar pe intrados deschiderea treflată a fost înlocuită cu o împletitură de motive vegetale. Interiorul portalului este înecat de elemente vegetale al căror traiect nu se conturează totdeauna prea clar, dar este evidentă asemănarea cu tipul I.6 al cavalerului în turnir, aşa cum se ilustrează acesta prin exemplarele de la Cluj-Napoca şi Sebeş, care probabil au servit drept surse de inspiraţie. Observăm totuşi că formele din deschiderea portalului sunt confuze, vrejurile nu mai pornesc din capitelurile portalului ci din montanţi, singurul scop al desenatorului fiind acela de a acoperi în întregime spaţiile goale. În sfârşit, în registrul inferior a apărut vegetaţie. Cunoaştem două variante descoperite la Sighişoara (2.5.) (pl. 137/B), respectiv Roşia (4) (pl. 191), lucrate cu tipare diferite dar atât de asemănătoare încât modelul trebuie să fi fost cu siguranţă acelaşi. Cavalerul este în principiu preluat din varianta 1, doar încălţămintea fiind lipsită de pinten, ca dealtfel şi calul al cărui harnaşament se reduce la liniile esenţiale, iar coada rămâne împletită. O suliţă este reprezentată stângaci în poziţie oblică, mai clar la Sighişoara şi într-un relief abia perceptibil la Roşia, şi acest element ne trimite spre cu totul altă scenă, aceea a Sfântului Gheorghe în luptă cu balaurul, dealtfel nu pentru prima dată folosită în redactarea unui cavaler. Una dintre sursele de inspiraţie importante pentru crearea acestui model ar putea fi acel Sfântu Gheorghe de la Sibiu reprezentat sub un astfel de portal, având în partea inferioară, sub cal, reliefuri greu de descifrat care în cazul de faţă s-au transformat într-o vegetaţie coerentă. În mod evident o altă sursă trebuie să fie cavalerul variantei 1 a tipului II.B, care este copiat (indirect) destul de fidel, cu excepţia arbaletei transformată într-un obiect cu o formă mai ciudată, din neînţelegere sau datorită suprapunerii unei alte imagini. Din aceeaşi familie a portalurilor cu arcul frânt la mijloc şi vrejuri în interior cunoaştem o cahlă de la Eger care îl prezintă pe Sfântul Ladislau ecvestru, purtând pe umăr o secure cu tija foarte lungă, comparabilă cu o lance[39] - piesă considerată replică a unui produs al atelierului de la Buda de la începutul secolului al XVI-lea. În ce măsură această secure putea sugera o formă similară celor de la Roşia şi Sighişoara, rămâne o întrebare deschisă, al cărei răspuns ar putea rezulta dintr-un studiu mai atent al imaginii regelui sfânt pe cahlele din Transilvania[40].

Cahla de la Roşia este singura din tipul II.B care provine dintr-un context clar, databil în jurul anului 1500, desigur cu posibilitatea ca tiparul să fi fost realizat în ultimele decenii ale secolului al XV-lea. Totuşi perioada de maximă circulaţie a acestor cahle se situează în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în paralel cu varianta corespunzătoare a cavalerului în turnir, relaţia dintre cele două fiind indubitabilă.

---

[38] Tamási 1995, p. 55, fig. 133-135.

[39] Cahlă dreptunghiulară cu faţa traforată şi un picior semicilindric ataşat. Voit, Holl 1963, p. 50-51, fig. 35.

[40] Deşi până în prezent nu sunt dovezi că această cahlă ar fi circulat în Transilvania, nu putem exclude posibilitatea ca ea să fi fost bine cunoscută – asemenea majorităţii produselor mai timpurii ale atelierului de la Buda -, şi să fie de fapt purtătoarea acestui tip de portal.

Tipul II.B este şi el rezultatul unei mixturi, între cahlele grupei I din care s-a preluat portalul gotic în diferite forme – la modă probabil în momentul respectiv -, pe care s-au grefat elemente împrumutate din alte scene mai mult sau mai puţin cunoscute, sau eventual un alt tip iconografic încă neidentificat. Şi în acest caz se pare că avem de-a face cu o creaţie particulară a zonei, complet necunoscută în Moldova, în schimb cu ecouri deloc neglijabile la sud de Carpaţi[41].

În ansamblu cahlele din tipurile II.A şi II.B susţin o dată în plus marea popularitate de care s-a bucurat în Transilvania cavalerul în turnir sub portal gotic, în toate mediile etnice şi sociale. Ele sunt însă înainte de toate dovada creativităţii speciale a meşterilor locali, indiferent dacă atelierul pentru care lucrau era unul urban supus rigorilor unui anume stil (precum producătorul piesei de la Sibiu), sau unul popular în care simbolul era mai puternic decât modul de prezentare (precum producătorii pieselor din zona secuiască).

III. Cahle decorate cu cavaleri, variante

1. Alături de materialul clasificat mai sus, cunoaştem încă o serie de fragmente din cahle decorate cu cavaleri, ale căror compoziţii de ansamblu nu pot fi identificate. Piesele se datează în principal în secolul al XVI-lea şi, în marea lor majoritate, trebuie să fi fost produse sub influenţa cavalerului în turnir sub portal gotic şi a variantelor acestuia. (Fig. 26).

Pe un fragment de cahlă de la Cluj-Napoca (1.1.) (pl. 19/A) pare să fi fost reprezentată o scenă cu două personaje, sub un portal gotic din care se poate vedea o arcatură polilobată delimitată de fiale. În jumătatea dreaptă a plăcii se păstrează capul unui cavaler cu bucle. Piesa se poate data în a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI. Un cavaler orientat spre stânga a fost descoperit în săpăturile de la Cluj-Napoca casa Bacskay (2.7.) (pl. 19/B), iar fragmente dintr-un altul, databil în sec. XVI, se află în colecţia MNIT (12.22.) (pl. 33).

O piesă interesantă recuperată din săpăturile de la Racoşul de Jos (21) (pl. 110) prezintă în registrul superior un cavaler ecvestru redactat în stil popular, pe un cal scund şi înarmat cu o lance ţinută la orizontală. În registrul inferior se află o creatură jumătate om, jumătate animal. Din acelaşi complex putem menţiona alte fragmente de cavaleri: cai de dimensiuni mici (22, 27), un cavaler călare spre stânga pe un cal cu harnaşament din curele (58), un cavaler orientat spre dreapta, scenă încadrată de o bordură decorativă cu linie în val (59), partea din spate a unui cal aflat probabil în mişcare (60), fragment cu piciorul unui cavaler (61) sau al unui cal (91). O altă compoziţie cu două registre prezintă în partea de sus un cavaler iar în partea de jos un motiv geometric, şi nu este exclus să aparţină tipologiei Sfântului Gheorghe (62). De la Bistriţa (4.1.) (pl. 11/A) este de asemenea cunoscută o scenă care suprapune imaginea cavalerului în turnir cu elemente din Legenda Sfântului Gheorghe, total străină în materialul transilvănean, în schimb atât de comună la est de Carpaţi încât ar putea fi un import.

Destul de apropiat de imaginea cavalerului din secolul al XV-lea pare un fragment din partea centrală a unei plăci de la Făgăraş (57) (pl. 62) pe care se poate vedea un călăreţ orientat spre dreapta, în armură, pe un cal aflat în mişcare. Aceeaşi observaţie este valabilă pentru un cavaler întors spre stânga, într-un relief destul de slab care ne permite totuşi să observăm în partea de jos a plăcii un motiv dreptunghiular; compoziţia pare destul de apropiată de cele de la Lita, dar absenţa părţii superioare ne-a împiedicat să o includem în categoria I (Făgăraş 54) (pl. 182). Din acelaşi complex provin fragmente din alte trei compoziţii: un cap de cal orientat spre stânga (59) databil în secolele XV-XVI, fragmente dintr-un cavaler înarmat cu sabie (55a-c) şi un cavaler orientat spre dreapta, o piesă probabil mai târzie, din secolele XVI-XVII.

Pe un fragment recuperat dintre resturile atelierului de la Feldioara, din secolul al XVI-lea, se păstrează partea din spate a unui cal (1.5.), iar pe o altă piesă a fost reprezentat un cavaler orientat spre dreapta, pe un cal static; în marginea piesei o baghetă reliefată sugerează prezenţa unei arcade sau a unui portal (2.3.) (pl. 84/B).

---

[41] O cahlă traforată de la Târgovişte precum şi un fragment de la Curtea de Argeş par să reproducă variantele 2-3 în care se mai păstrează o urmă de lance, în vreme ce alte două piese de la Târgovişte sunt mai îndepărtate de cele transilvănene discutate aici, şi foarte probabil mai târzii. Totuşi aceste imagini sunt destul de străine în Muntenia, astfel că fabricarea lor este pusă pe seama unor tipare din Transilvania. Rădulescu 2003, p. 217-222, pl. II/1-2.

Câteva fragmente de cavaleri de la Vințu de Jos se pot data în a doua jumătate a secolului al XV-lea și la începutul veacului următor: un cavaler echipat în armură (3.8.) (pl. 149), un cap de cal de dimensiuni mici (3.9.) (pl. 149), și alte fragmente din partea inferioară a unor cai (3.10.- 3.12) (pl. 149). O piesă deosebit de interesantă prezintă un cavaler călare spre stânga, costumat într-o armură peste care poartă o mantie amplă, încheiată la gât cu o pafta globulară. Cavalerul este redat frontal și pare să țină ambele mâini la piept (sau în șolduri?), iar calul are de asemenea capul întors spre privitor. Piesa este oarecum apropiată de reprezentările Sfântului Gheorghe din același complex, și pe această bază s-a propus o datare în secolul al XVI-lea (3.88.). Ceva mai târziu, probabil din secolul al XVI-lea, este un alt cap de cal dintr-o scenă care este posibil să fi fost organizată în două registre (3.86.)

Alți cavaleri sunt menționați în literatura de specialitate în relație fie cu piesa de la Hunedoara, fie cu cea de la Mălăiești: Cetatea de Baltă (4) (secolele XV-XVI), Jdioara (2) (secolele XVI-XVII), Mediaș (1.1.) (sec. XVI) și Tăuți (3) (secolele XV-XVI).

2. O cahlă descoperită la Bistrița (3.1.) (pl. 10/B) prezintă un cavaler echipat în armură, cu coif închis și lance în poziție de luptă, într-un cadru vegetal care ocupă în întregime registrul inferior[42]. Piesa nu derivă însă din modelele discutate anterior ci dintr-o compoziție familiară în Europa centrală în prima jumătate a secolului al XV-lea, care poate fi considerată una dintre sursele de inspirație ale autorului piesei de la Buda. Aceste imagini au o serie particularități care le fac ușor de recunoscut: cavalerul poartă o mantie mai mult sau mai puțin simbolică, reprezentată în mișcare în spatele său, lancea este ținută de capăt astfel că ocupă doar partea din fața cavalerului, calul este și el protejat de o armură completă, iar cadrul arhitectural lipsește. Cahlele erau totdeauna montate în pereche, astfel încât cele două lănci se suprapun parțial pe fiecare dintre piese[43]. Cahla de la Bistrița aparține în mod evident acestei serii, ea fiind o replică târzie care simplifică imaginea, în mare parte străină autorului matriței. Astfel, echipamentul calului este înlocuit cu o împletitură din curele, mantia cavalerului este interpretată ca un motiv vegetal care tinde să ocupe în întregime registrul superior, cea de-a doua lance a fost eliminată, iar scena în ansamblu a pierdut mult din elasticitate. Cahla trebuie să fi fost produsă spre mijlocul secolului al XVI-lea.

IV. Husarul

În cursul secolului al XVI-lea cavalerul gotic a fost înlocuit treptat de un alt tip de călăreț, ajuns între timp la modă în viața reală: husarul. Spre deosebire de cavalerul secolelor XIV-XV, caracterizat prin proporții desăvârșite, detalii anatomice studiate, siluetă pretențioasă și un cal zvelt într-o mișcare sugestivă, husarul este un călăreț greoi pe un cal încremenit într-o poziție aproape imposibilă: caracteristicile generale ale acestor piese sunt lipsa aproape totală a proporțiilor și armoniei.

Unitățile de husari au fost înființate de Matia Corvin la mijlocul secolului al XV-lea având costum, armament și echipament ecvestru specifice, cu multe elemente orientale[44]. Elemente specifice husarilor au apărut pe cahle încă din a doua parte a secolului al XV-lea, dar imaginea care va deveni clasică, copiind îndeaproape echipamentul și atitudinile acestor militari, se va definitiva abia în cursul veacului următor. Cahlele decorate cu husari au fost la modă mai ales în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea, pe teritoriul regatului maghiar și în imediata apropiere. Cea mai veche piesă pe care o cunoaștem provine din Slovacia[45] și este datată în secolul al XV-lea: husarul poartă armură (încă foarte apropiată de aceea a cavalerilor gotici) și ține în mână scutul triunghiular, iar lancea este înlocuită de sabie. Este una dintre puținele compoziții relativ echilibrate, ceea ce justifică datarea timpurie, deși probabil începutul secolului al XVI-lea ar fi mai potrivit. Un husar destul de simplificat descoperit la Praga a fost echivalat în mod eronat cu un cavaler în turnir[46], și încadrat tot în sec. XV. Din același loc provine imaginea clasică a

---

[42] Mizgan 2001, fig. 5, include piesa în tipologia cavalerului în turnir sub portal gotic și o datează la sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea. Un comentariu succint asupra acestui articol la: D. Marcu Istrate, *Observații și îndreptări la articolul "Cahle cu cavaler în turnir descoperite la Bistrița"*, în RB, XVII, 2003, pp.355-357.

[43] Holl 1998, p. 174-175, fig. 33-36 pentru imagini din prima jumătate a secolului al XV-lea, respectiv p. 209-212 și fig. 59-61 pentru piese de la finele secolului al XV-lea.

[44] Cantacuzino 1965, p.745-763 – cu bibliografia problemei.

[45] Richterová 1982, p. 295, fig. 55/3.

[46] Richterová 1982, fig. 56/4.

unui husar cu căciulă pe un cal cu harnaşament complicat, datată mai corect în prima treime a secolului al XVI-lea[47]. Un husar cu coif cu apărătoare pentru gât, înarmat cu lance şi călărind un cal static, cu toate picioarele pe pământ, a circulat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în Polonia[48]. O piesă mult discutată în literatura de specialitate a fost descoperită în cetatea Filakovo, Slovacia[49]: ea prezintă un husar cu mantie scurtă şi căciulă cu penaj abundent, călare spre stânga pe un cal bine proporţionat. Piesa a fost datată în secolul al XVI-lea, fie în prima, fie în cea de-a doua jumătate[50]. Gheorghe Cantacuzino propune o datare la mijlocul secolului al XVI-lea, şi consideră cahla ca fiind "una dintre cele mai vechi reprezentări ale husarului maghiar pe teracotele de sobe"[51].

Pe teritoriul României cahlele cu husari sunt cunoscute în principal din Ţara Românească, prin descoperirile de la Mănăstirile Radu Vodă şi Mihai Vodă[52] din Bucureşti precum şi cele de la Cerbureni[53], Târgovişte[54], Snagov şi Curtea de Argeş[55]. Cahlele din Bucureşti au fost recuperate din contexte care le asigură o datare în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, perioada de utilizare prelungindu-se la începutul veacului următor. Despre cahlele din Muntenia s-a formulat opinia că sunt "inspirate după reprezentări figurate, folosite pe plăci de sobe din Transilvania, unde acest tip de cavaler îmbrăcat fie în platoşă, fie în tunică cu brandenburguri, având o flamură şi un scut, este cunoscut la sfârşitul secolului al XV-lea şi în secolul al XVI-lea"[56]. În Moldova, deşi cahlele decorate cu cavaleri sunt frecvente în secolele XVI-XVII, imaginea tipică a husarului nu cunoaşte decât ecouri îndepărtate, redactate în manieră populară. La Suceava au fost descoperite fragmente din piese decorate cu cavaleri dotaţi cu un scut masiv triunghiular şi cu lance[57], care ar putea fi inspirate din acest motiv. Un grup de cahle de la Târgu Trotuş prezintă un cavaler cu lance, costumat în dolman şi o căciulă cu pene laterale oblice, întreg tabloul încadrat de un chenar format din mici triunghiuri. În spatele imaginii extrem de stilizate pot fi cu uşurinţă recunoscute atributele husarilor. Cahla este datată în secolul al XVI-lea, cu menţiunea că a fost folosită până la mijlocul veacului următor[58], dar după părerea noastră ea aparţine în totalitate sec. XVII, foarte probabil celei de-a doua jumătăţi a acestuia.

În Transilvania cahlele decorate cu husari s-au bucurat de o excepţională popularitate, ele fiind extrem de răspândite în numeroase variante. Cunoaştem în prezent peste 50 de piese (întregi şi fragmentare) care pot fi puse în relaţie directă cu imaginea husarului. În paginile următoare am încercat să inventariem şi să clasificăm acest material, pe baza următoarelor criterii: costumaţia cavalerului, armamentul şi dispunerea acestuia în compoziţie, atitudinea cavalerului, harnaşamentul şi poziţia calului, apariţia unor elemente auxiliare de decor[59]. Dintre acestea definitorie a fost costumaţia cavalerului, singura care a permis stabilirea unor grupe relativ coerente: deşi schema de principiu este aceeaşi, detaliile sunt atât de diversificate încât aproape fiecare exemplar poate constitui o variantă în sine. Tipologia pe care o propunem cuprinde următoarele grupe: A. husar cu mantie; B. husar cu dolman şi căciulă; C. husar cu dolman şi coif conic. D. husar cu armură şi căciulă. E. husar cu armură şi coif (conic sau cu apărători). F. husar în armură cu lance şi sabie. O serie de fragmente care aparţin cu certitudine unor compoziţii cu husari, prea mici pentru a fi clasificate sau definind variante singulare, au fost pentru moment doar inventariate, în ordine alfabetică, în grupa G.

Din punct de vedere cronologic aceste grupe evoluează mai mult sau mai puţin în paralel, pe parcursul secolelor XVI-XVII. Cronologia pe care o propunem este dealtfel destul de largă, deoarece în majoritatea situaţiilor contextul în care au fost descoperite cahlele este necunoscut sau irelevant, iar analogiile reperate sunt puţin edificatoare dată fiind imensa varietate a detaliilor. Câteva piese pot fi datate cu siguranţă în secolul al XVI-lea, fie datorită unui context cert (cum ar fi de exemplu cahlele de la Cristuru Secuiesc sau

---

[47] Brych, Strehlíková, Žegklitz 1990, catalog 413.
[48] Dabrowska 1987, fig. 107.
[49] Méri 1960, pl. CXII/2.
[50] Méri 1960, p. 346 cu bibliografia problemei.
[51] Cantacuzino 1965, p. 754, fig. 4/c.
[52] Cantacuzino 1965, passim.
[53] Slătineanu 1938b, p. 46.
[54] Slătineanu 1958, fig. 125.
[55] Cantacuzino 1965, p. 751, fig.2/c,d.
[56] Cantacuzino 1965, p. 757. În momentul respectiv nu se cunoştea însă nici o cahlă cu husar descoperită pe teritoriul Transilvaniei.
[57] Batariuc 1998, fig. 1/1,2 şi fig. 3/6.
[58] Batariuc 1998, fig. 2/2, p. 201-203.
[59] O variantă mai extinsă a acestui sub capitol a fost publicată separat: Marcu Istrate 2001. Forma actuală aduce câteva modificări minore prin adăugarea unor variante noi şi prin re-evaluarea cronologică a unora dintre piesele mai vechi, consecinţă a analizării acestora în contextul în care au fost descoperite.

Racoşul de Jos), fie datorită unor reminiscenţe din epoca cavalerului gotic care nu pot depăşi graniţa anului 1600. O singură cahlă are inscripţionat anul fabricării, “1647”. În jurul acestor puţine repere s-a conturat o cronologie relativă care nu poate fi decât fragilă, dar oglindeşte realist stadiul actual al cercetărilor din arheologia medievală şi premodernă.

Geografic constatăm o concentrare a pieselor în partea de sud a Transilvaniei, ceea ce reflectă însă în primul rând acelaşi stadiu al cercetării (aceasta fiind o zonă care s-a bucurat mai mult de atenţia arheologilor, iar materialele au fost publicate sau oricum uşor accesibile) şi nu o stare de fapt, aşa cum ar putea sugera la prima vedere. (Fig. 26).

Imaginea husarului pe teritoriul transilvan este introdusă treptat prin variante de tranziţie, care încheie tipologia cavalerului gotic în turnir şi o deschid pe aceea a husarului. O cahlă traforată de la Cristuru Secuiesc[60] prezintă un husar cu echipament specific şi în atitudinea care va deveni clasică, sub un portal gotic surmontat de nişe bifore. Datată în secolul al XVI-lea din context, piesa aparţine cel mai probabil celei de-a doua jumătăţi a acestui veac. În 1573 a fost realizat, tot la Cristuru Secuiesc[61], tiparul unei alte plăci, care prezintă un husar sub o arcadă semicirculară pe intradosul căreia se distinge un decor abstract – ceea ce a mai rămas din arcatura treflată care încadra partea superioară a cavalerului gotic.

A. Husar cu mantie (şi căciulă).

1. În colecţia Muzeului de artă decorativă din Budapesta se păstrează o cahlă decorată cu husar călare spre dreapta, descoperită pe teritoriul Transilvaniei (Transilvania 1). Cavalerul este redat din semi-profil, şi poartă o mantie elegant drapată peste un dolman (?) combinat cu pantaloni lungi şi încălţăminte cu pinten şi o rozetă supradimensionată. Pe cap are o căciulă semisferică, uşor turtită pe o parte. Mâna dreaptă este în şold, iar stânga ţine hăţurile calului. Calul ocupă jumătatea inferioară a plăcii sprijinindu-se de marginile acesteia, într-o poziţie care încearcă să sugereze mişcarea – în mod evident puternic influenţată de calul cavalerului în turnir sub portal gotic. Harnaşamentul este simplu, singurul element de identificare fiind o creastă masivă. Atmosfera este de paradă; în mod surprinzător lipsesc armele, iar scutul triunghiular este reprezentat în faţa cavalerului, în colţul superior al plăcii. Piesa este de o factură tehnică excepţională, smălţuită policrom atât cu smalţ de plumb (verde, galben şi brun) cât şi cu smalţ alb de staniu; este datată la sfârşitul secolului al XVI-lea dar este probabil mai veche, din prima jumătate sau de la mijlocul acestui veac. Imaginea este destul de apropiată de cahla slovacă menţionată anterior, şi nu escludem posibilitatea ca ea să fie un import.

2. Un fragment dintr-o piesă asemănătoare a fost descoperit în săpăturile de la Vinţu de Jos (3.87.) (pl. 159): cavalerul este orientat tot spre dreapta, într-o costumaţie şi atitudine care trimit la exemplarul anterior, singurul adaos fiind un obiect dreptunghiular care atârnă de oblâncul şeii (poate o goarnă) – dacă nu cumva este de fapt doar o reprezentare mai stângace a scaunului de şa. Cahla poate fi datată în a doua jumătate a veacului al XVI-lea.

3. Un fragment de cahlă de la Făgăraş (84) (pl. 65) prezintă un cavaler călare spre stânga, pe un cal masiv cu harnaşament bogat decorat. Din cavaler nu este vizibil decât piciorul cu un pinten supradimensionat, dar câteva falduri reliefate pe burta calului ne determină să includem fragmentul în această categorie.

B. Husar cu dolman şi căciulă.

Caracteristic acestei variante este husarul cu dolman încheiat cu nasturi globulari şi găitane, combinat cu o armură din plăci care acoperă braţele, şi având capul acoperit cu o căciulă cu manşeta îndoită şi cu penaj lateral oblic sau orizontal. Lancea este aşezată oblic pe una dintre axele plăcii, iar în colţul opus bandierei, în spatele cavalerului, este reprezentat scutul triunghiular. Cavalerul este totdeauna redat frontal, iar calul din profil.

1. Cea mai completă reprezentare descoperită pe teritoriul Transilvaniei, la Sibiu, prezintă un husar călare spre stânga, pe un cal uşor cabrat (5.2.). Calul are o creastă proeminentă şi coada împletită; detaliile harnaşamentului nu sunt vizibile[62]. Un fragment dintr-o piesă identică a fost descoperit la Benţid (1).

---

[60] Benkő 1992, pl. 73/7.

[61] Benkő, Ughy 1984, fig. 29.

[62] Acest tip de piese a constituit sursa de inspiraţie pentru unele dintre cahlele de la Mănăstirea Mihai Vodă cu care trebuie să fie relativ contemporan. Cantacuzino 1965, fig. 1/b.

2. O compoziţie mai târzie a fost descoperită la Iacobeni (1) (pl. 189/A); relieful piesei este destul de şters, mai ales în zona centrală, astfel că o serie de detalii rămân indescifrabile, dar în principiu pare să fie o copie destul de fidelă a cahlei de la Sibiu. Câmpul decorat este încadrat de două borduri decorative, o imitaţie de torsadă respectiv un motiv geometric compus în principal din proeminenţe circulare. Asemenea borduri sunt de regulă ataşate cahlelor a căror suprafaţă s-a micşorat prea mult în urma copierilor succesive, şi indică o replică destul de întârziată faţă de original – ceea ce trebuie să fie valabil şi în cazul de faţă. Tiparul extrem de uzat precum şi unele stângăcii (de exemplu copitele redate prin câte patru proeminenţe circulare) trimit către un atelier provincial, nu foarte exigent faţă de produsele sale. Datarea piesei în secolul al XVII-lea este astfel destul de realistă.

3. O altă replică a fost descoperită la Cristuru Secuiesc (12.3.). Imaginea este destul de mult simplificată iar în zona centrală se suprapun lancea, o sabie cu mânerul în cruce şi harnaşamentul calului, creându-se o confuzie care a rezultat din neînţelegerea motivului. Piesa trebuie să dateze din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

4. Un husar orientat spre dreapta, purtând o căciulă cu pene laterale, a fost descoperit în săpăturile de la Cetatea Făgăraşului (77); piesa datează de la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul veacului următor.

5. O variantă a acestei grupe este husarul orientat spre dreapta, cu lancea (înzestrată cu flamură şi contragreutate) căzută sub picioarele calului – pe o cahlă de la Alba Iulia (4.7.) (pl. 7). Cavalerul este echipat după toate regulile, cu dolman lung până la genunchi şi o căciulă rotundă, turtită într-o parte, şi având probabil un penaj în partea opusă, pe fragmentul care lipseşte. Husarul are ambele mâini ridicate deasupra capului, în stânga ţine o sabie iar în dreapta probabil un buzdugan. Cahla poate fi datată în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

6. Piesa de la Alba Iulia a servit foarte probabil drept model unei plăci de la Cluj-Napoca (11.4.) (pl. 176) care prezintă o compoziţie ceva mai simplificată, schema generală fiind însă aceeaşi.

7. Tot în această serie se încadrează o cahlă de la Făgăraş (83) (pl. 65) păstrată sub forma unor fragmente din care se poate reconstitui un cavaler redat frontal, costumat în tunică cu brandenburguri. Piesa se poate data în secolele XVI-XVII.

C. Husar în dolman cu brandenburguri şi coif conic.

Caracteristicile generale sunt cele ale grupei B, singura deosebire notabilă fiind înlocuirea căciulii cu un coif conic decorat cu striuri verticale şi încheiat cu o proeminenţă. Scutul pare să fi dispărut, fiind înlocuit cu motive decorative.

1. Cea mai completă imagine apare pe o cahlă păstrată în depozitul Muzeului din Aiud (3.9.) (pl. 3). Husarul este orientat spre dreapta şi are ca armament o sabie cu tăişul curb şi garda în cruce legată de centură prin mai multe curele, iar suliţa, ţinută oblic cu mâna dreaptă, a fost mult scurtată şi lipsită de bandieră, înlocuită aici cu un decor geometric. În jurul său, câmpul plăcii este încărcat până la refuz cu motive geometrice, iar puţinele spaţii rămase libere sunt ocupate de inscripţii: de o parte şi de alta a cavalerului literele "*V*", "*F*" şi "*M*", iar în registrul inferior literele "*A*" şi "*D*" (în oglindă), şi anul "*1647*".

2. În acelaşi depozit se păstrează un fragment dintr-o piesă decorată cu husar călare spre stânga (3.10.) (pl. 3). Remarcăm că elementele caracteristice acestui tip iconografic sunt prezente aproape în totalitate, şi aşezate la locul potrivit; compoziţia este echilibrată iar câmpul plăcii rămâne gol, (cu excepţia unui mic vrej amplasat sub flamură), fără abundenţa motivelor auxiliare de la piesa precedentă. Toate aceste amănunte ne determină să propunem o datare în jurul anului 1600, compoziţia devansând-o sensibil pe cea din 1647.

3. Un fragment dintr-o cahlă asemănătoare a fost descoperit în săpăturile de la Câlnic (2.1.) (pl. 15/B)[63].

4. În această variantă se încadrează şi o cahlă descoperită la Mihăileni (2.1.) (pl. 97/B), redactată foarte schematic în manieră populară; husarul poartă dolman (dar unghiurile ascuţite sugerează mai degrabă o armură!), iar pe cap un coif conic, în jurul căruia este schiţat penajul (sau striurile?). Din armament păstrează lancea cu flamură, iar partea de sus a piesei este ocupată de o inscripţie, respectiv literele *B* şi *I*. Cahla este datată în sec. XVII, probabil spre final.

---

[63] Pentru figura husarului o analogie aproape perfectă ne oferă din nou piesele de la Mănăstirea Mihai Vodă, de la sfârşitul secolului al XVI-lea. Cantacuzino 1965, fig.3/a,c.

D. Husar în armură şi căciulă.

Cavalerul poartă o armură compusă atât din zale (pieptar) cât şi din plăci de metal (mâneci). Căciula este scundă, brodată cu perle mari (?) şi are în laterale un penaj modest. Nu se cunosc decât fragmente din jumătatea superioară, databile în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi la începutul veacului următor.

1. Un husar cu o lance scurtă apare pe cahle descoperite la Câlnic (1.1a-b) (pl. 14/E). Colţul superior al plăcii, probabil în spatele cavalerului, este ocupat de un ornament geometric derivat din scut.

2. Tot acestei grupe este posibil să îi aparţină un fragment dintr-o cahlă descoperită la Drăuşeni (1.8., 1.11.) (pl. 51/B), pe care se poate vedea capul foarte stilizat al unui cavaler bărbos, acoperit cu o căciulă aplatizată; în zona gâtului se ghicesc urmele unei armuri.

E. Husar în armură completă, inclusiv coif.

1. Husar în armură şi coif conic.

Cavalerul este costumat în armură, având capul acoperit cu un coif conic simplu, încheiat cu un vârf ascuţit. Se cunoaşte o singură variantă completă din care lipseşte lancea, dar este imposibil de spus dacă aceasta reprezintă o caracteristică a întregii grupe. Caii sunt vioi, cu unul din picioare în aer şi gâtul uşor aplecat spre faţă; specifică este o aplică circulară care fixează curelele la partea superioară a capului, imediat sub coamă. Această grupă apare de asemenea la sfârşitul secolului al XVI-lea, dar cele mai multe piese aparţin secolului următor. Cahlele de acest fel trebuie să fi servit drept model pieselor din Moldova menţionate anterior.

1.1. Husar în armură şi coif conic, apărat de un scut masiv trapezoidal, decorat cu trei butoni stelaţi, care reprezintă de fapt întăriturile metalice ale unui scut din lemn, apare la Brădeni[64] (2) (pl. 14/A). Cavalerul, de dimensiuni excesiv de mici faţă de cal, este întors spre dreapta, cu capul redat frontal; lancea a dispărut. Calul are un harnaşament complet, cu coadă împletită şi o creastă micuţă modelată ca o stea în dreptul frunţii. Scutul este reprezentat şi în spatele husarului, sub forma unui mic triunghi cu protuberanţe, iar colţul din faţă este ocupat de un motiv vegetal stilizat. După cum se poate observa uşor, imaginea este destul de degradată, astfel că după părerea noastră această cahlă nu poate fi mai veche decât secolul al XVII-lea.

1.2. O piesă aproape identică este semnalată pe teritoriul Transilvaniei la Ghidfalău (1)[65].

1.3. Un fragment dintr-o piesă asemănătoare a fost descoperit la Racoşul de Jos (114-116) (pl. 121), uşor de recunoscut după ornamentul specific din colţul drept superior. Acestuia îi sunt însă asociate alte două fragmente din partea dreaptă a piesei, care indică un cal cu creastă şi un decor marginal format dintr-o baghetă cu mici steluţe. Dintr-o variantă apropiată se păstrează un ornament uşor diferit, descoperit în acelaşi complex (Racoşul de Jos 68) (pl. 114).

1.4. Fragmente de cahle traforate reprezentând husari călare atât spre dreapta cât şi spre stânga au fost descoperite în săpăturile de la Racoşul de Jos, din păcate prea puţine pentru a reconstitui un ansamblu (63a-h) (pl. 113). Din cavaler se păstrează doar capul: el este fără îndoială un husar cu barbă şi mustăţi abundente, purtând pe cap un coif conic simplu, probabil încheiat cu un bulb. Capul calului este sprijinit de marginea plăcii, iar echipamentul corespunde descrierii de la punctul anterior; pe un mic fragment este vizibilă şi mâna personajului ţinând frâul, deasupra unei coame pieptănate. Partea din spate a calului este acoperită cu un harnaşament din curele decorate, care se întretaie în unghiuri drepte. Cahlele de la Racoşul de Jos au două sisteme de fixare în sobă, fie tronconic lucrat la roată, fie semicilindric rezultat din secţionarea unui cilindru, aversul lor este smălţuit bicrom (smalţ de plumb verde şi galben) şi pot fi datate în secolul al XVI-lea.

1.5. Un husar cu coif conic a fost reprezentat pe o altă cahlă provenită din cercetările de la Cetatea Făgăraş (81) (pl. 65), din care se păstrează numai un mic fragment.

1.6.-1.8. Două capete de cai orientate spre dreapta ar putea să aparţină unor cahle plăci din această grupă: unul a fost descoperit tot la Racoşul de Jos (66) (pl. 114), iar cel de-al doilea în săpăturile de la Făgăraş

---

[64] O schiţă a cahlei în: Klusch 1990, fig.26, cu legenda "cavaler călare", fără comentarii, nedatată. O altă interpretare tot sub formă de schiţă, la Klusch 1999, fig. 49, datată în secolul al XV-lea fără comentarii. În realitate este un tipar.

[65] Imaginea este asociată cu cavalerii în turnir, şi în consecinţă datată mult prea timpuriu în secolul al XV-lea. Méri 1960, p. 345.

(58) (pl. 62). Tot aici putem include partea din spate a unui cal recuperată din acelaşi complex de la Făgăraş (80) (pl. 65).

E 2. Husar în armură din plăci, cu coif prevăzut cu apărătoare pentru gât şi viziera ridicată.

Caracteristic este faptul că aceşti cavaleri sunt redaţi din profil, iar lancea, lipsită de bandieră, este înclinată doar puţin faţă de orizontală, unind de fapt cele două laturi ale cahlei. Scutul a dispărut, fiind eventual înlocuit cu un motiv abstract. Calul este în majoritatea situaţiilor reprezentat cu toate picioarele pe pământ. În harnaşament se distinge partea din spate acoperită cu o reţea din curele fixate în punctele de intersecţie prin aplici circulare, formând în plan central un triunghi.

2.1. Din săpăturile de la Cristuru Secuiesc (5.3.) a fost recuperată o placă întregibilă, cu un husar călare spre dreapta pe un cal încremenit cu toate picioarele pe pământ. Armura este realizată din plăci care în zona mediană, imediat deasupra şezutului, se etajează, picioarele sunt protejate cu cizme înalte, genunchiere masive romboidale şi un pinten cu tija lungă şi o rozetă de dimensiuni mari cu şase raze. Câmpul plăcii este complet gol. Cahla este datată generic în secolele XVI-XVII. Un fragment identic a fost descoperit în aceeaşi localitate (Cristur 7.27.), într-un grup încadrat în secolele XV-XVI, interval definit de monedele din umplutura pivniţei respective, cea mai târzie emisă în 1577. Acesta fiind unul din puţinele cazuri în care este evidenţiat un complex închis, trebuie să admitem producerea acestor cahle în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ele fiind în uz şi la începutul veacului următor.

2.2. Un fragment dintr-o cahlă asemănătoare se află la Cluj-Napoca (12.21.) (pl. 33). Figura cavalerului este redactată cu mai multă fineţe, în cele mai mici detalii, iar chenarul plăcii este dublat de o bordură decorativă formată din butoni stelaţi. Piesa poate fi datată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

2.3. Chiar dacă nu se păstrează decât fragmentar, o imagine apropiată celor de la Cristuru Secuiesc se află pe o cahlă descoperită la Racoşul de Jos (64) (pl. 114). Husarul este şi aici călare spre dreapta şi poartă o armură din plăci, cu apărători pentru umeri sub forma unor rozete şi cu genunchiere romboidale; un pinten masiv, cu tijă scurtă şi rotiţă cu 7 spiţe completează acest echipament. Calul are coada împletită, harnaşament bogat decorat iar la spate aceeaşi reţea din curele. Cahla datează cel mai probabil din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar ar putea fi şi mai târzie, de la începutul veacului următor.

2.4. O variantă mai târzie, foarte probabil o copie directă a piesei întregibile descrise la punctul 2.1., a fost descoperită tot la Cristuru Secuiesc, pe strada Kriza János nr. 6 (10.4.). Imaginea este mai puţin clară, calul încă mai stilizat, iar câmpul plăcii este acoperit cu proeminenţe circulare (unele marcate cu o cruce); în partea de sus a cahlei se păstrează o inscripţie formată din literele majuscule *FDM* şi *FD*. Soba din care a făcut parte piesa a fost construită într-o locuinţă de suprafaţă şi este datată în secolul al XVII-lea.

2.5. O cahlă întreagă descoperită la Târnava (2) (pl. 140/A)[66] prezintă un cavaler călare spre stânga pe un cal masiv care domină compoziţia, într-o mişcare nefirească. Faţă de variantele descrise anterior piesa prezintă o imagine destul de alterată.

2.6.-2.7. Fragmente din cahle aparţinând acestei variante au mai fost descoperite la Şercaia (2) (pl. 138/B) şi la Firtănuş (1) (pl. 85/B), din punct de vedere cronologic încadrându-se în partea a doua a sec. XVI şi în secolul al XVII-lea.

F. Husar în armură, cu lance şi sabie.

Toate piesele pe care le cunoaştem sunt fragmentare, sistematic lipsind partea superioară cu cavalerul. Acesta poartă cizme înalte cu genunchiere romboidale foarte asemănătoare husarilor cu coif – şi nu este exclus să fie de fapt o variantă a celor din urmă. Lancea cu bandieră este aşezată oblic, iar sabia este legată de oblâncul şeii. Piesele datează din secolul al XVII-lea.

1. Cea mai completă imagine a fost descoperită la Turda (15) (pl. 144/A). Cavalerul este călare spre stânga pe un cal cu harnaşament bogat şi apărători pentru ochi. Un fragment dintr-o piesă aproape identică se păstrează la Sibiu (7.20.) (pl. 136).

2. Un fragment dintr-o piesă descoperită la Cisnădie (1) (pl. 18/B), prezintă un cavaler călare spre dreapta pe un cal scund cu copite trapezoidale. Lancea este reprezentată destul de stângaci pe sub harnaşament, şi un relief paralel cu ea aparţine foarte probabil sabiei.

---

[66] O schiţă a cahlei la Klusch 1999, fig. 51, datată în sec. XVI, fără comentarii şi descriere.

3. Un cal asemănător celui de la Cisnădie se află pe o cahlă de la Odorheiu Secuiesc (1.2.) (pl. 98/C). Imaginea este mult stilizată, iar în zona centrală practic nu se poate face distincţie între harnaşament, echipament de luptă şi îmbrăcăminte – şi se datează foarte probabil către sfârşitul secolului al XVII-lea.

G. Fragmente diverse.

O serie de fragmente din cahle decorate cu husari sunt prea mici pentru a fi înseriate în tipologia anterioară dar şi pentru a defini variante noi; în majoritatea situaţiilor ele nu pot fi încadrate într-un context, astfel că nu pot fi datate decât generic, în perioada de maximă răspândire a secolelor XVI-XVII. Prezentăm mai jos un inventar al acestor fragmente.

Alba Iulia (4.8.) (pl. 7): cavaler reprezentat frontal, îmbrăcat în armură din zale, cu o lance aşezată oblic (uşor deviată faţă de axul vertical al plăcii) şi un decor abstract lângă umăr sugerând foarte probabil scutul.

Bistriţa (1.2.) (pl. 9/D): fragment dintr-o cahlă decorată cu cavaler călare spre stânga pe un cal static, descoperită întâmplător pe teritoriul oraşului. Imaginea publicată este destul de ilizibilă, dar piesa nu poate fi oricum mai veche decât secolul al XVII-lea.

Cecheşti (9) (pl. 15/D): fragment din partea inferioară a unui cavaler redactat în manieră populară, pe un cal vioi semănând mai degrabă cu un animal, şi un călăreţ redat schematic, parţial ascuns în spatele calului. În zona mediană este vizibilă o sabie cu garda în cruce. Piesa este datată în secolul al XVI-lea.

Decea Mureşului (1) (pl. 46/C): fragment dintr-o cahlă decorată cu husar călare spre dreapta, cu lance şi scut.

Dobârca (5) (pl. 50): fragment de cahlă decorată cu cavaler îmbrăcat în armură din plăci şi având capul acoperit cu o căciulă scundă cu marginea întoarsă, împodobită cu două (?) pene mari în lateral. Cavalerul este redat frontal şi ţine în mâna stângă o lance în poziţie verticală.

Făgăraş (60a-b) (pl. 62): două fragmente din zona mediană prezintă un cal în mişcare (sau oricum destul de vioi) cu coada împletită şi un harnaşament format din curele fixate în punctele de intersecţie prin aplici în formă de rozete. Capul calului este lipit de marginea plăcii, de asemenea piciorul din spate, ceea ce indică o influenţă din partea schemei cavalerului în turnir; în acelaşi sens pledează dealtfel şi atitudinea generală a calului. Piesa ar putea data de la mijlocul secolului al XVI-lea şi nu este exclus să aparţină variantei cu mantie.

Făgăraş (78) (pl. 65): partea inferioară a unui cal în poziţie statică, secolele XVI-XVII.

Făgăraş (82) (pl. 65): fragment din partea superioară a unei cahle, cu ornamentul geometric care înlocuieşte scutul, secolele XVI-XVII.

Geoagiu-Băi (2-4) (pl. 86): două fragmente dintr-o cahlă placă pe care se mai observă capul, respectiv partea din faţă a unui cal, au aparţinut unui cavaler orientat spre stânga, un husar sau eventual o piesă de tranziţie. Cahla face parte dintre producţiile mai timpurii, probabil din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dacă ţinem cont de poziţia picioarelor din faţă ale calului, ambele în mişcare. Din aceeaşi imagine trebuie să fi făcut parte şi fragmentul din zona mediană pe care se poate descifra sabia cu lama curbă, garda în cruce şi mâner arcuit.

Racoşul de Jos: La castelul Bethlen de la Racoşul de Jos au fost descoperite mai multe fragmente dintr-o cahlă decorată cu cavaler călare spre dreapta pe un cal relativ vioi, cu un harnaşament bogat decorat şi coada împletită (65a) (pl. 114). Din cavaler nu se păstrează nici un fragment, dar în spatele său este reprezentată o sabie cu garda în cruce şi tăişul uşor curb, iar deasupra acesteia un relief triunghiular decorat cu mici proeminenţe circulare sugerează scutul. Armamentul nu pare să fi inclus şi lance, decât eventual un exemplar de dimensiuni mici amplasat spre partea din faţă. Calul este redactat destul de naiv, iar câmpul plăcii este completat cu o stea. Pe un mic fragment dintr-o altă variantă se observă picioarele unui cal static, iar în partea inferioară o inscripţie reliefată din care se păstrează cuvintele *DER* şi *DEPVEI* despărţite de un asterisc (65b). Piesele sunt asemănătoare din punct de vedere tehnic, şi trebuie să facă parte dintre producţiile secolului al XVI-lea. Aceluiaşi interval îi aparţin alte câteva fragmente din acest complex: un fragment marginal pe care se observă lancea şi ornamentul geometric (67); un cap de cavaler cu căciulă despicată (69); un fragment marginal pe care se observă partea din spate a husarului (75a-b); un cavaler cu căciulă turtită (sau pălărie?) redat frontal (118).

Râşnov (28) (pl. 130): fragment din partea inferioară a unei cahle decorată cu husar. Cavalerul poartă armură, iar calul, mai vioi decât în mod obişnuit, are un harnaşament extrem de încărcat cu elemente

decorative, şi aceeaşi creastă proeminentă, reprezentată ca un ornament vegetal. Piesa este probabil destul de târzie, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Trascău (5): partea din spate a unui cal în poziţie statică, foarte probabil o compoziţie cu husar din secolele XVI-XVII.

Sebeş (2.4.) (pl. 133/A): fragment de patriţă (?) dintr-o compoziţie cu husar – probabil varianta cu coif cu apărătoare pentru gât.

Târgu Mureş (1.1.): fragmente de cahle plăci descoperite în 1960 în cetatea din Târgu Mureş, datate în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Ilustraţia este mai puţin lizibilă, dar descrierea sugerează un husar: cal cu coama pieptănată şi căpăstru împodobit, un cavaler în poziţie de paradă cu mâna dreaptă în şold.

Unirea (1) (pl. 146/A): fragment din capul unui cal cu creastă triplă, secolele XVI-XVII.

Vinţu de Jos: un cap de cal cu creastă dublă (3.85.) (pl. 159), respectiv partea din spate a unui cal scund, în poziţie statică, al cărui harnaşament este atât de slab reliefat încât abia se mai observă. (3.84.) (pl. 159).

V. Cavalerul vânător

În Transilvania scenele de vânătoare circulă în patru variante: 1. alai vânătoresc; 2. cavaler singur la vânătoare; 3. vânătoarea ursului; 4. vânătoarea animalului fantastic. (Fig. 26).

1. Alaiul vânătoresc este cunoscut pe o cahlă descoperită la Dejuţiu (1) (pl. 46/D), într-o compoziţie complexă care presupune doi vânători, trei câini, două păsări, şi elemente auxiliare, vegetale şi solare. În prim plan se află un cavaler cu flamură îmbrăcat în armură scurtă, pantaloni colanţi şi cizme strânse pe picior, prevăzute cu pinten cu tija lungă încheiată cu o rozetă; calul este masiv, disproporţionat de lung şi imobil. Cavalerul din planul secund este redat doar parţial; el pare să aibă acelaşi tip de echipament, la care se adaugă o sabie cu tăişul curb, prinsă la centură. În spatele cavalerului principal se află un şoim, în colţul din stânga sus este reprezentat un vultur bicefal, iar în partea inferioară a plăcii trei câini de vânătoare, scena fiind delimitată de o imitaţie de torsadă.

Cahla de la Dejuţiu este până în momentul de faţă un unicat. Este interesant faptul că ea nu pare să fi circulat prea mult în Transilvania (deşi avem toate motivele să considerăm că a fost creată aici) în schimb s-a bucurat de o mare popularitate la est de Carpaţi, mai exact la Curtea Domnească de la Vaslui, unde au fost descoperite trei variante[67]. Desigur că se pot constata unele deosebiri în ceea ce priveşte tratarea costumului cavalerului, a harnaşamentului şi a pasărilor - dar principial schema este aceeaşi iar abaterile ţin aproape exclusiv de detalii sau de tendinţa de a încărca câmpul plăcii astfel încât să nu rămână spaţii libere.

2. Cavalerul singur la vânătoare este în general însoţit fie de o pasăre, fie de un animal.

2.1. Cavalerul însoţit de şoim este cunoscut în primul rând prin piesa de la Nădab (2) datând din prima jumătate a secolului al XVI-lea, asupra căreia s-a purtat o întreagă discuţie în literatura de specialitate[68]. De formă aproximativ pătrată, piesa este decorată cu un cavaler orientat spre dreapta, costumat într-o tunică scurtă şi în ansamblu destul de disproporţionat. Spre deosebire de celelalte piese de acest gen, câmpul plăcii rămâne gol, cu excepţia unui copac figurat în plan secund, în spatele cavalerului.

O imagine asemănătoare regăsim pe o cahlă placă de la Racoşul de Jos (112) (pl. 121), din care nu se păstrează însă decât puţine fragmente. Cavalerul este şi în acest caz orientat spre dreapta şi ţine pe una din mâini şoimul. Calul este neobişnuit de scund, cea ce sugerează proporţii generale destul de neglijate, dacă nu cumva această scenă presupune două registre, soluţie ce nu ar fi neobişnuită în ansamblul materialului de la Racoşul de Jos. Piesa se datează în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

---

[67] Replica cea mai apropiată de original pare să fie o copie directă, o primă matriţă fiind făcută probabil chiar după acesta, ulterior intervenindu-se cu câteva elemente noi. Altfel imaginea este mult mai stângace, disproporţionată, cu detalii estompate. Andronic 1980, p. 587, fig. 6/1. A doua variantă suportă modificări mai consistente, dar schema generală precum şi toate detaliile indică o apropiere atât de mare de imaginea de la Dejuţiu, încât nu există nici o îndoială că aceasta a constituit sursa de inspiraţie. Istoriografia din Moldova este de asemenea de acord în acest sens, dar cu toate acestea cahlele moldovene au rămas datate cu cel puţin o jumătate de secol înaintea modelului lor, respectiv în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Popescu 1979, fig. 1. Andronic 1979, p. 113, fig. 7/1-3. În sfârşit, a treia variantă este un produs secundar, foarte probabil creaţie nouă a meşterilor locali. Popescu 1979, fig. 2. Andronic 1979, p. 108, fig. 6/2.

[68] Méri 1960, cu o analiză critică a bibliografiei referitoare la piesele de la Nădab.

2.2. Cavalerul vânător însoţit de vultur este cunoscut pe cahle de la Densuş (3) (pl. 47) şi Făget (1)[69]. Registrul central este ocupat de un cavaler călare spre dreapta, îmbrăcat într-o tunică scurtă până la şolduri, încheiată peste piept cu nasturi mari globulari, strânsă la mijloc cu un brâu şi marcată la partea inferioară prin pliuri schematice, paralele. Personajul poartă pantaloni strânşi pe picior, cizme scurte (?) cu vârf ascuţit şi pinteni, cu tija lungă terminată într-o floare de crin. Pe cap are o pălărie foarte scundă cu boruri largi şi arcuite, prevăzută cu un penaj bogat în partea din faţă. Poziţia părţii superioare a corpului este rigidă, capul fiind redat din profil iar umerii şi braţele din faţă. Cu mâna dreaptă ţine o lance cu coada lungă, de al cărei vârf ascuţit atârnă o bandieră formată din două limbi de stofă; spre capătul opus lancea este prevăzută, pentru contrabalansarea greutăţii, cu un inel proeminent. Mâna stângă, îndoită din cot într-un unghi aproape drept, este îndreptată spre oblâncul şeii şi ţine probabil frâul. Armamentul este completat de o sabie cu tăiş curb şi garda în formă de cruce. Calul pare să fi fost reprezentat cu harnaşamentul complet - dar acum nu se mai poate vedea decât şaua înaltă, arcuită la cele două capete şi frâul. Coama este redată prin linii paralele, trasate destul de nefiresc, capul este împodobit cu o creastă, ochii sunt protejaţi de apărători iar coada înnodată.

În partea de jos se observă doi câini de vânătoare, de dimensiuni diferite şi în poziţie statică, deasupra cavalerului este schiţată o pasăre minusculă, iar colţul superior este ocupat de un vultur cu aripile desfăcute. Pasărea este trasată schematic prin aceleaşi linii rigide care marchează aripile mari şi gâtul: penajul de pe corp este sugerat prin haşuri, coada este lungă şi bifurcată iar picioarele sunt prevăzute cu gheare mari şi ascuţite. Analiza detaliată a acestei compoziţii[70] indică un meşter familiarizat atât cu imaginea husarului cât şi cu aceea a vânătorului, pe care le-a suprapus într-o creaţie proprie, elaborarea scenei fiind plasată la graniţa dintre secolele XV-XVI.

2.3. Dintr-o piesă principial asemănătoare este posibil să facă parte şi un mic fragment decorat cu o pasăre cu aripile desfăcute, aflat în materialul de la Dobârca (7) (pl. 50).

2.4. Vânătorul cu cerb este cunoscut pe un singur fragment de cahlă descoperit la Vinţu de Jos (3.83.) (pl. 159). Compoziţia pare să fi avut drept sursă de inspiraţie piesa de la Dejuţiu, trecând poate printr-o etapă intermediară în care a fost realizată o copie directă, dat fiind faptul că imaginea este în oglindă. Silueta animalului din partea inferioară seamănă destul de bine cu cea a unui câine, iar transformarea acestuia în cerb prin adăugarea unor coarne rămuroase trebuie să fi avut o anumită semnificaţie în epoca respectivă. Cerbul este un motiv frecvent în iconografia creştină, unde apare în cele mai diferite ipostaze[71]; el este reprezentat pe cahle singur, ca ilustraţie pentru fabule[72], în luptă cu şarpele[73], atacat de animale sălbatice sau domestice[74], ca însemn heraldic[75] sau ca simbol al Sfinţilor Hubertus şi Eustachius[76]. Asociat cu un cavaler îl întâlnim pe o sobă de la Salzburg construită doar din două tipuri de piese, cu cavaler în turnir în partea inferioară, respectiv cu cerb în partea superioară[77]. Apariţia cerbului pe aceeaşi placă cu un cavaler este semnalată în literatură o singură dată, pe o cahlă de la Suceava, animalul fiind însă vânatul[78]. Cahla este datată în secolul al XVI-lea.

Alte câteva scene de vânătoare e păstrează doar fragmentar, astfel că nu pot fi încadrate într-o anumită variantă: un cavaler cu lance de la Feldioara (2.2. – posibil cu şoim?) (pl. 84/B), un cal zvelt orientat spre dreapta de la Aiud (3.5.) (pl. 2/B), un cal aflat de asemenea în mişcare, însoţit de un câine, pe un fragment de la Sfântu Gheorghe (1.3.) (pl. 194), un fragment de flamură de la Trascău (1) (pl. 142/B), un cavaler cu plete de la Făgăraş (56) (pl. 62) şi eventual un cavaler de la Sibiu-Biserica Azilului (1.3.) (pl. 134/B) – toate acestea produse în secolul al XVI-lea, cu posibile alunecări într-o direcţie sau alta. În sfârşit, un vânător pedestru pare să fi fost reprezentat pe un fragment de cahlă de la Cluj-Napoca (10.2.) (pl. 24).

---

[69] Dan Căpăţână, comunicare la Sesiunea omagială Radu Popa a Institutului de Arheologie Vasile Pârvan din Bucureşti în februarie 1998.

[70] Marcu Istrate 2002a, p. 80.

[71] Marcu 1994, p. 166-168 cu bibliografia problemei şi analiza celor mai frecvente imagini.

[72] Franz 1969, p. 41.

[73] Brych, Stehlíková, Žegklitz 1990, p. 30, fig. 59.

[74] Brych, Stehlíková, Žegklitz 1990 1990, p. 29, fig.58. Dabrowska 1987, fig. 128.

[75] Holl 1958, fig. 25.

[76] Slătineanu 1958, p. 22. Popa, Mărgineanu-Cârstoiu 1979, p. 139-144.

[77] Franz 1969, p. 61, fig. 140, 141.

[78] Batariuc 1983, p. 250, fig. 5/2.

3. Vânarea ursului de către doi vânători este o creaţie inedită a artistului autor al tiparelor pe care le folosea atelierul de la Feldioara în secolul al XVI-lea (1.14.) (pl. 83). Scena se desfăşoară pe un relief stâncos, cu animalul dispus în centru şi încadrat de cele două personaje.

4. Vânarea animalului fantastic de către un cavaler ajutat de un leu apare în două variante, la Vinţu de Jos (3.66.) (pl. 157) şi la Făgăraş (75) (pl. 64). Scena de la Vinţu de Jos s-a putut reîntregi din numeroase fragmente: ea prezintă un animal fantastic masiv, cu aripi de liliac şi coada lungă înfăşurată, ridicat pe labele din spate, iar cu cele din faţă schiţând gesturi de apărare. Cavalerul este în armură, surprins în momentul în care înfige suliţa în gura animalului, iar la picioarele lui se află leul în poziţie de atac. Cahla de la Făgăraş se păstrează doar fragmentar: în esenţă imaginea este aceeaşi, dar într-o realizare mult mai stângace, astfel că probabil avem de-a face cu o copie puţin reuşită după exemplarul anterior. Fără să provină dintr-un context clar, piesele pot fi datate în secolul al XVI-lea, poate mai exact în cea de-a doua jumătate a acestuia[79].

VI. Cavalerul pedestru

Deşi nu a cunoscut o popularitate comparabilă cu cea a cavalerului ecvestru, cavalerul pedestru este totuşi prezent în repertoriul decorativ al cahlelor în câteva ipostaze, majoritatea datate în a doua jumătate a sec. XV şi la începutul sec. XVI. (Fig. 26).

Un cavaler aflat în mişcare, pe o piesă care din punct de vedere tehnologic reprezintă un rebut, cunoaştem de la Cluj-Napoca (8.9.) (pl. 21/E). O piesă întreagă a fost descoperită la Roşia (5) (pl. 191), în depozitul datat în jurul anului 1500: un cavaler în armură, ţinând în mâna dreaptă un scut dreptunghiular iar în cea stângă o lance, într-un cadru vegetal destul de simplu. Personajul este stângaci, redat frontal dar cu picioarele în profil, iar elementele auxiliare constau dintr-un copac în partea inferioară şi o rozetă (?) în colţul din stânga sus.

Un cavaler destul de asemănător, cu lance în mâna dreaptă dar cu mâna stângă adusă în faţă, pe corp, a fost descoperit în atelierul de la Cluj-Napoca str. Prahovei (9.11.) (pl. 22/B), datat în a doua jumătate a sec. XV şi la începutul sec. XVI. Din acelaşi complex provine şi un cavaler traforat, în armură din zale, având ca armament o spadă cu mâner scurt şi garda în cruce (9.10.). Dintr-o scenă mai complexă face parte un cavaler aşezat marginal, costumat în armură, având în mâna stângă un obiect cu capătul bifurcat (Cluj-Napoca 12.24.) (pl. 33).

Din prima jumătate a secolului al XVI-lea se păstrează câteva fragmente de la Racoşul de Jos: un cavaler traforat, costumat în armură şi mantie (88) (pl. 118), respectiv un cavaler într-o nişă renascentistă (54-56) (pl. 113). Doi cavaleri sunt reprezentaţi pe un tipar din lut descoperit la Hălchiu (1), datând probabil din acelaşi veac XVI (pl. 89/D).

Un cavaler într-o compoziţie extrem de interesantă pare să fi avut o circulaţie destul de mare în secuime; redactarea piesei este populară, cu un personaj schematic într-un câmp aglomerat cu tot felul de imagini care desigur trebuie să fi avut o importantă semnificaţie pentru cel care a creat tiparul. Cavalerul, îmbrăcat într-un fel de armură, ţine în mâna dreaptă o sabie masivă, iar stânga este ridicată, parcă în semn de binecuvântare; în colţul stâng inferior se află o rozetă cu şase petale înscrisă într-un cerc, iar deasupra acesteia tot felul de motive stilizate şi un peşte cu gura deschisă, orientat spre cavaler. Scena este încadrată de o bordură decorativă care imită o torsadă, dublată în partea inferioară de un motiv zimţat – toată atmosfera indicând o legătură puternică cu arta crestăturilor în lemn. Piesa pe care am descris-o a fost descoperită la Rugăneşti (3) (pl. 131/A)[80], şi este datată în secolele XV-XVI. Ea a cunoscut cel puţin doua variante în aceeaşi zonă: una la Cristuru Secuiesc (14.1.)[81], pe care doar forma şi poziţia sabiei sunt substanţial modificate, şi o a doua la Filiaş (2)[82], pe care motivul cunoaşte însă modificări semnificative. Ultimele două piese sunt datate în intervalul larg al secolelor XV-XVII, dar foarte probabil că ele nu depăşesc totuşi mijlocul secolului al XVI-lea.

Dintre reprezentările mai târzii, de după 1550, menţionăm mai întâi două imagini extrem de stilizate de la Racoşul de Jos, din care nu se păstrează decât fragmente marginale: un cavaler sub o arcadă semicirculară,

---

[79] V.M.Puşcaşu a propus pentru piesa de la Făgăraş o datare în secolul al XV-lea, care este mult prea timpurie. Puşcaşu 1980, p. 225, fig. 1.

[80] Benkő, Ughy 1984, fig.25.

[81] Benkő 1992, fig.74/6.

[82] Benkő 1992, fig.74/8.

având o platoşă în formă de inimă (?) şi însoţit de o imitaţie de inscripţie (71) (pl. 115), respectiv un cavaler cu găitane abia schiţat, în două variante (70a-b) (pl. 114). La mijlocul secolului al XVII-lea este datat cavalerul de la Oradea, înarmat cu o sabie scurtă (1.4.), şi probabil aceleiaşi perioade îi aparţine un alt cavaler stilizat, încadrat într-un medalion şi însoţit de inscripţia *BF* de la Făgăraş (89) (pl. 181).

VIII. SOBE DIN CAHLE

Aşa cum rezultă din paginile anterioare, cahlele de sobă sunt deosebit de numeroase în Transilvania, cu deosebire în intervalul secolelor XV-XVII. Cele mai multe piese provin din colecţiile muzeale şi din descoperiri întâmplătoare astfel că nu cunoaştem detalii legate de contextul în care au fost descoperite; alte fragmente au fost recuperate de săpături arheologice, în cele mai multe cazuri izolate în straturi de umplură. Cahla nu este însă un simplu obiect ornamental, cu existenţă independentă: ea a fost inventată şi produsă pentru a intra în compunerea unei sobe şi trebuie să încercăm să o privim şi din această perspectivă. Cunoştinţele noastre directe despre sobele din Transilvania sunt însă extrem de limitate: într-un singur caz au fost descoperite *in situ* resturile unei sobe din secolul al XVII-lea, la Crişan - mănăstirea Vaca[1]. Alte câteva descoperiri de la Cristuru Secuiesc pot fi luate în calcul ca şi complexe închise, resturile sobelor fiind recuperate din umplutura pivniţelor în care s-au prăbuşit[2]. Pe această bază au şi fost propuse dealtfel două reconstituiri din sec. XV-XVI[3], cu mari şanse de a corespunde în detaliu instalaţiilor medievale (fig. 30, 31). În sfârşit, o altă propunere de acest gen se bazează pe materialele din secolul al XVII-lea de la Geoagiu-Băi[4].

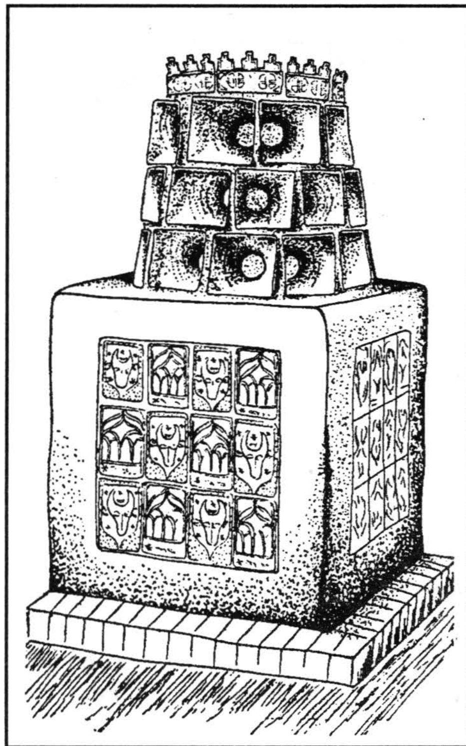

Fig. 30. Sobă de la Cristuru Secuiesc, sec. XV-XVI (după: Sabján 2001).

1 Marcu 1992b, passim.
2 Benkő, Demeter, Székely 1997, p. 56-60.
3 Fülöp Lajos, *Hajdani csempekályhák üzenete*, în Hargita Kalendárium 1990, Oradea. (după Sabján 2001a, p. 390, fig. 15, 16).
4 Batariuc, Pescaru 1996, p. 399. Asupra acestei propuneri, cu un caracter strict teoretic, a se vedea mai jos subcapitolul despre "Soba de la Geoagiu-Băi".

Pe întreg parcursul evului mediu sobele cunosc o mare varietate de forme şi dimensiuni[5], constatare probată de numeroasele descoperiri din ultimele decenii, astfel că încercările de reconstituire care nu au o bază reală nu pot fi decât hazardate. Părţile componente şi posibilităţile de asamblare sunt atât de diverse, încât astfel de demersuri este de preferat să se întemeieze pe descoperirea şi cercetarea sistematică a sobei în discuţie.

În lipsa unei astfel de posibilităţi, demersul nostru este limitat la trasarea unui cadru general, bazat pe câteva descoperiri care ne oferă indicii mai ample despre cum vor fi arătat sobele secolelor XIV-XVII, chiar dacă sugestiile sunt doar parţiale şi în majoritatea situaţiilor balanţa este înclinată în favoarea ornamenticii.

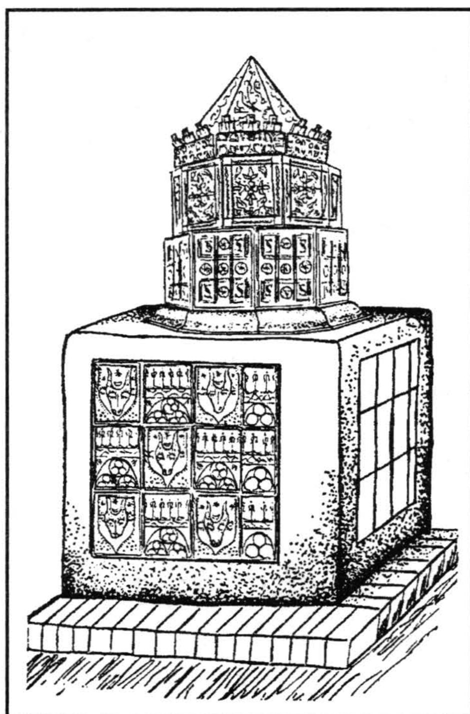

Fig. 31. Sobă de la Cristuru Secuiesc, sec. XV-XVI (după: Sabján 2001).

1. Soba din reşedinţa voievodală de la Cuhea (prima jumătate a sec. XIV)

În turnul din lemn care a servit drept reşedinţă la Cuhea voievodului maramureşean Bogdan în prima jumătate a secolului al XIV-lea a funcţionat o sobă[6] construită din cahle oală de diferite forme şi dimensiuni (pl. 45/B). Au fost identificate patru tipuri de oale cu deschiderea circulară (1, 2) sau lobată (5), respectiv cu pereţii perforaţi prin decuparea unor mici fante (3), cărora li se adaugă un fragment dintr-o piesă în formă de calotă sau semicalotă perforată de orificii, care ar putea să provină din partea superioară a sobei. O parte dintre componente au feţele vizibile acoperite cu smalţ galben verzui aplicat direct pe ceramică. Oalele erau încastrate într-un perete realizat din lut curat, la distanţă de 2-2,5 cm una de cealaltă. Turnul a funcţionat în prima jumătate a veacului al XIV-lea fiind distrus printr-un incendiu la mijlocul acestui secol[7], astfel că datarea sobei nu pune nici un fel de problemă. Deşi componentele acesteia nu au fost recuperate decât parţial, astfel că o reconstituire mai detaliată se exclude, este evident că ne aflăm în seria celor mai vechi sobe din cahle cunoscute din reprezentări iconografice pe continentul european începând din secolul

[5] Studii aprofundate despre sobele medievale, în special despre cele din mediul popular, îi aparţin lui Sabján Tibor: Sabján f.a.. Sabján 1988. Sabján 1998 I şi II. Sabján 2001a-b.

[6] Pornind de la constatarea că piesele diferă ca formă şi dimensiuni, autorul avansează ipoteza existenţei a cel puţin 2 sobe, care ar fi încălzit 2 din cele 3 posibile încăperi ale turnului. Popa 1973, nota 15, p. 676. Asamblarea unor piese de forme diferite în aceeaşi sobă nu reprezintă însă o noutate, iar, pe de altă parte, numărul fragmentelor recuperate este atât de mic încât pare mai plauzibil să admitem o singură instalaţie de acest gen.

[7] Popa 1970, p. 236.

al XIII-lea. Prezenţa fragmentului semicircular ne obligă să admitem două corpuri suprapuse, camera de ardere fiind cel mai probabil rectangulară, iar pe ansamblu cea mai mare parte a suprafeţei trebuie să fi constat în pereţi din lut, material din care se va fi format şi soclul, respectiv registrul intermediar. Prezenţa timpurie a sobei în mediul românesc al epocii este pusă pe seama meşterilor străini care vor fi edificat ansamblul curţii voievodale a Bogdăneştilor.

2. Sobe din Cetatea Oradea (secolele XIV-XVI)

Cahlele descoperite în săpăturile efectuate în ultimii ani în perimetrul cetăţii Oradea[8] ne oferă câteva sugestii despre caracteristicile sobelor timpurii folosite pentru încălzirea spaţiilor. Un mic grup de piese este plasat la graniţa dintre secolele XIV şi XV: fragmentele sunt masive (gr. 1,5-2 cm), lucrate din pastă omogenă arsă reducător, aversul fiind acoperit cu smalţ galben sau verde oliv, foarte probabil aşternut direct peste pastă. Aşa cum am arătat şi cu alt prilej, aceste caracteristici tehnice indică mai degrabă importuri decât produse ale unui atelier local. Motivele decorative par să fie predominant geometrice, dar fragmentele sunt atât de mici încât nu putem reconstitui nici forme şi nici compoziţii decorative. Pe unul dintre fragmente se observă o labă de animal (4.2.), pe un altul vrejuri cu un ciorchine de strugure (4.3.) sau simple (4.4.), iar un fragment dintr-o cahlă traforată prezintă evidente caractere gotice (4.5.). În ceea ce priveşte formele, trebuie să remarcăm faptul că singura placă cu smalţ galben (4.1.) are un picior scurt prevăzut cu orificii pentru manevrare, ceea ce ar pleda oricum pentru o datare mai târzie.

Cahlele databile în secolul al XV-lea (prima jumătate?) sunt interesante, iar trăsăturile lor generale le individualizează clar în peisajul transilvănean contemporan, ele formând un grup aparte. Dacă din punct de vedere decorativ această constatare nu este nicicum o surpriză, ea fiind repetată adesea pentru loturile importante de cahle, din punctul de vedere al formelor înregistrăm câteva noutăţi sau rarităţi, ale căror modele ne trimit fără echivoc spre atelierele importante ale regatului. O cahlă traforată cu picior tronconic sau semicircular este decorată cu motive geometrice simple, organizate în jurul unui decupaj în 4 lobi înscrişi într-un romb (4.6.); cahla este lucrată din aceeaşi pastă cenuşie, iar aversul este acoperit cu smalţ verde oliv. Din aceeaşi categorie tehnică face parte un mic fragment decorat probabil cu un medalion central reliefat (4.7.), dar cele mai multe piese sunt arse oxidant şi au pasta roşie în spărtură, cu câteva excepţii care se remarcă prin conţinutul mare de caolin (4.13., 4.16. ambele nişe). Fragmente de fleuroni cu forme destul de sofisticate sugerează corpuri decorative dintr-un coronament elaborat (4.10., 4.11.), iar un fragment decupat a aparţinut cel mai probabil unei cahle traforate în acelaşi stil gotic (4.12.). Cahlele traforate cu picior semicircular sunt dealtfel bine reprezentate, dar fragmentele sunt totdeauna marginale astfel încât nu avem informaţii despre decor (4.13., probabil 4.14.). Dintre formele rare menţionăm o nişă semicirculară cu un colţ tăiat în unghi de 130°, folosită în compunerea unui corp poligonal (4.15.), şi o nişă plată (cu secţiune rectangulară, adâncime de 5 cm) realizată din plăci îmbinate în unghiuri drepte (4.16.) - ambele decorate cu vrejuri înfăşurate pe o baghetă dispusă marginal. O nişă simplă a fost marcată pe spate cu o reţea de linii incizate, având un rol utilitar (4.17.), iar o oală cilindrică cu deschiderea în patru lobi este prevăzută în acelaşi scop cu caneluri exterioare (4.22.).

Cele mai multe dintre piesele descoperite în săpăturile din ultimul deceniu sunt produse şi folosite o perioadă lungă de timp, în secolul al XV-lea, îndeosebi în a doua jumătate a sa, şi în prima jumătate a veacului următor - astfel că o datare mai exactă este hazardată în absenţa unor repere sigure. Piesele sunt arse oxidant, şi au aversul simplu sau acoperit cu smalţ verde. Câteva motive gotice ar putea fi mai vechi în acest grup, produse anterior anului 1500: o cahlă placă cu un fleuron între 2 nişe (portal?) (4.24.), un portal gotic cu 3 deschideri, parţial traforat (4.25.) şi un mic fragment de trafor (4.26.), poate dintr-o cahlă de coronament, iar contemporane cu ele pot fi unele motive vegetale (4.27.,4.29., 4.30.). Folosirea temelor gotice de bună calitate în prima jumătate a secolului al XVI-lea este însă un fapt dovedit de multe alte descoperiri, (dintre care enumerăm doar plăcile cu portal gotic de la Feldioara, Racoşul de Jos şi Cristuru Secuiesc), care nu ne permit să trasăm graniţe cronologice atât de ferme. În aceeaşi categorie includem o piesă dreptunghiulară foarte îngustă decorată cu flori de acant şi vrejuri, fără picior (4.28.), smălţuită bicrom, cu verde pe relief şi smalţ incolor (probabil smalţ de plumb aplicat direct pe ceramică, fără intermediar) pe fond.

[8] Rusu şi colab., 2002, p. 121-130, 178-186.

O cahlă placă cu picior dezvoltat prezintă în câmpul central un profet cu filacteră încadrat de o bordură amplă cu vrejuri înfăşurate (4.34.), şi o piesă apropiată ca factură şi decor are pe revers un picior scund asemănător unui cilindru (4.33.). Două piese de colţ formate din plăci îmbinate în unghiuri drepte, cu torsade pe zona de contact (aplicate sau organice) reiau foarte probabil decorul cahlelor plăci, vegetal-geometric (4.31.) sau mult răspândita rozetă cu petale rotunjite (4.32.). Mai putem încadra aici mici fragmente de borduri (4.35., 4.37., 4.36.), precum şi o cahlă dreptunghiulară îngustă cu picior scurt (în plan descriind o formă circulară) cu un decor vegetal înfăşurat pe o colonetă (4.38.). Alte forme fac parte în schimb din repertoriul comun al secolului al XVI-lea: o cahlă oală cu deschiderea rectangulară decorată deasupra fundului cu alveole (4.39.), o cahlă cu medalion concav şi decor vegetal în colţurile plăcii (4.40.), plăci decorate cu păsări (4.41.), motive vegetale (4.44.) sau piese de coronament decupate în forme vegetale (4.45.). Probabil în acelaşi interval ar trebui să datăm un fragment dintr-o friză cu motive vegetale, care după descriere pare realizată într-o tehnică apropiată de champlevé, cu motivele uşor adâncite faţă de câmp (4.46.)[9]. Dacă interpretarea descrierii este exactă, atunci remarcăm prima apariţie în Transilvania a acestei tehnici atât de răspândită la est de Carpaţi.

3. Sobele de la Vinţu de Jos - etapa mănăstirii dominicane (a doua jumătate a sec. XV - prima jumătate a sec. XVI)

În cercetările de la Vinţu de Jos au fost evidenţiate în principal trei etape de locuire: mănăstirea dominicană, castelul Martinuzzi şi castelul Bethlen[10]. Mănăstirea dominicană era deja în funcţiune la mijlocul secolului al XIV-lea, cu certitudine din 1362, alcătuită dintr-o biserică monumentală şi un complex de clădiri dispuse în plan şi organizate în spiritul regulilor acestui ordin. Ea a cunoscut aproximativ un secol de prosperitate, după care a decăzut treptat: afectată de invaziile otomane din 1438 şi 1442, şi-a restrâns activitatea după mijlocul secolului al XV-lea, pentru a şi-o încheia în 1532, când ultimul călugăr este alungat iar domeniul şi clădirile se transferă în proprietate nobiliară, schimbându-şi radical şi definitiv funcţia. Primul castel a fost construit de Gheorghe Martinuzzi, aproximativ între 1545-1551. O parte din edificiile dominicane, inclusiv biserica, au fost transformate în spaţii de locuit sau în anexe gospodăreşti şi meşteşugăreşti, alte clădiri au fost demolate, pe locul lor fiind realizată construcţia rezidenţială. Sursele scrise şi mai ales materialul arheologic recuperat în timpul săpăturilor indică dotări pretenţioase, la nivelul poziţiei înalte a proprietarului, devenit cardinal-guvernator al principatului Transilvaniei. Castelul Martinuzzi a avut însă o existenţă destul de scurtă, de aproximativ o jumătate de secol, după cum indică deopotrivă informaţiile arheologice interpretate şi sursele scrise. În ultimii ani ai secolului al XVI-lea clădirile au fost treptat abandonate, iar la începutul veacului următor se afla deja în construcţie în imediata apropiere castelul principelui Gabriel Bethlen ale cărui ruine încă se mai pot vedea la Vinţu de Jos. Ca şi în cazul primei etape, trecerea de la un castel la altul pare să fi fost un proces destul de lung, cu multe alunecări într-o direcţie sau alta. Unele părţi ale primului castel erau încă în picioare în 1621, altele s-au menţinut încă şi mai târziu. Materialele de construcţie şi o serie de ancadramente profilate au fost preluate şi refolosite în castelul Bethlen, şi probabil o parte din inventarul mărunt, gospodăresc, a avut aceeaşi soartă. În acest context va rămâne deschisă posibilitatea ca şi o parte dintre sobe să fi fost transferate în noul castel, sau cel puţin o parte dintre cahle să fi fost refolosite în construirea noilor sobe, procedeu uzual în asemenea situaţii, după cum se constată în mod repetat.

Încercarea de a grupa materialul pe criterii stratigrafice nu a dat rezultate mulţumitoare, astfel încât se poate spune că nu beneficiem de contexte clare, care să ne sugereze cel puţin apartenenţa la o etapă sau alta. Cele mai multe fragmente provin dintr-o groapă realizată la începutul secolului al XVII-lea, cu ocazia

[9] Rusu 2002, p. 185, considerat sub semnul întrebării ca fragment de tipar şi datat în sec. XVII. Includerea fragmentului între piesele mai vechi este susţinută şi de caracteristicile sale tehnice, pasta cenuşie şi o grosime de 1,5 cm.

[10] Rusu 1998, p. 1-11. A. A. Rusu: *Un ansamblu de monumente medievale dispărute la Vinţu de Jos (jud. Alba): mănăstirea dominicană şi castelul Martinuzzi (rezultate preliminare ale cercetărilor arheologice)*, în RMI, nr.1-2, 1998, p. 36-48; Idem, *A glimpse into the Inner Life of a Transylvanian Monastery. The Dominican Monastery of Vinţu de Jos (Alba County)*, în *Church and Society in Central and Eastern Europe*, Cluj-Napoca, 1998, p. 13-21; Mihaela Sanda Salontai: *Edificarea conventului dominican de la Vinţu de Jos (jud. Alba) din perspectiva analizei stilistice*, ArsT, VIII-IX, 1998-1999, p. 107-124.

dezafectării castelului Martinuzzi: cantitatea enormă de ceramică, aparţinând atât unor cahle cât şi veselei obişnuite, datează în principal din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, dar sunt destul de multe fragmente mai timpurii, rezultate dintr-o curăţenie generală. Celelalte cahle au fost descoperite în straturi[11].

Această situaţie este într-un fel firească, deoarece graniţele între cele trei etape principale nu sunt nici ele categorice, şi numeroasele semne de întrebare lasă loc multor transferuri. Acele părţi de clădiri care au rămas în folosinţă de la o etapă la alta şi-au conservat foarte probabil şi sistemul de încălzire, cel puţin pentru un timp. Multe cahle se poate să fi fost refolosite în construirea unor sobe noi, iar urmele de văruială identificate pe unele fragmente pot constitui un argument în acest sens, în cazul în care nu provin dintr-o groapă de var. În asemenea situaţii piese din etape diferite ajung cu uşurinţă în acelaşi complex, decelarea lor cronologică fiind aproape imposibilă, cu excepţia situaţiilor fericite când elementele decorative pot fi interpretate ferm în acest sens, ceea ce se întâmplă destul de rar.

În condiţiile descrise materialul a fost analizat şi datat pe baza analogiilor tematice şi stilistice, ţinând seama de evoluţia generală a formelor şi de caracteristicile de ansamblu ale perioadei. În consecinţă intervalele cronologice pe care le propunem rămân şi în acest caz largi - mai ales în situaţiile deloc puţine în care nu am avut analogii potrivite -, sub rezerva de a putea fi modificate în orice direcţie pe măsură ce orizontul nostru devine mai complex. După cum era de aşteptat, cele mai multe fragmente aparţin etapei de mijloc, iar etapa a treia se distinge cu şi mai mare uşurinţă. Care dintre fragmente au aparţinut însă sobelor mănăstirii dominicane? Responsabilul săpăturilor menţionează că modul de încălzire a spaţiilor s-a aflat de la început în atenţia constructorilor, în refectoriu fiind realizat iniţial un sistem de încălzire prin pardoseală[12], pentru ca numai din secolul al XV-lea să fie introduse sobele din cahle. Pe baza materialului recoltat până în 1998 se poate localiza această schimbare majoră în mentalitatea şi economia conventului la a doua jumătate a secolului al XV-lea, dat fiind că nu există piese mai timpurii, sau cel puţin în stadiul actual al cercetărilor nu suntem în măsură să le identificăm cu certitudine. Aşa cum am subliniat în mod repetat, materialul din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi din primele decenii ale secolului al XVI-lea este relativ unitar în Transilvania, ceea ce se verifică şi la Vinţu de Jos, aceasta fiind perioada în care putem inventaria câteva cahle din sobele mănăstirii. Nu este locul aici să comentăm faptul că sobele au fost introduse într-un moment de decădere şi restrângere treptată a activităţii, deşi evident cele două fapte sunt contradictorii: poate că publicarea completă a rezultatelor cercetării arheologice va nuanţa acele afirmaţii de ordin general istoric care descriu evoluţia complexului.

Fragmentele pe care le putem atribui mănăstirii sunt în principal nişe, plăci şi piese de mici dimensiuni dintr-un coronament traforat, prezente în număr mic de exemplare, cu aversul simplu sau smălţuit verde (pl. 148-151).

S-au păstrat fragmente din 4 exemplare de nişe simple (3.1), nesmălţuite şi fără semne că ar fi avut alte elemente ataşate pe deschidere. Câteva fragmente păstrează pe spate şi urme de lipitură din lut, ceea ce arată pe de o parte că erau încastrate în peretele sobei, pe de altă parte că trebuie să fi fost folosite ca atare, fără nici un element de decor. Nişele formau probabil rânduri complete în structura sobei, încheindu-se la colţuri cu piese special lucrate formate din două cahle unite printr-o torsadă (3.2).

Dintre cahlele plăci în primul rând le menţionăm pe cele decorate cu Răstignirea (3.3) şi Sfinţii Petru şi Pavel (3.4). Ambele sunt plăci dreptunghiulare înguste, fără sistem propriu de fixare în sobă şi cu aversul simplu, netratat. Din Răstignire se păstrează aproximativ o treime, lipsind complet partea centrală cu figurile; scena pare să fie destul de sobră, şi teoretic ar putea fi datată mai târziu decât piesa asemănătoare de la Racoşul de Jos. Sfinţii Petru şi Pavel însoţiţi de atributele specifice sunt reprezentaţi în nişe gotice destul de corect desenate, înfăşuraţi în mantii bogat drapate dar desculţi pe un dalaj ce pare din piatră. În partea inferioară autorul desenului a schiţat o încercare de perspectivă care ne-ar trimite mai degrabă spre secolul al XVI-lea. Cahla nu are analogii pe teritoriul Transilvaniei sau în apropiere, dar micile proeminenţe circulare aplicate pe montanţii şi deschiderea portalului amintesc din nou de cahlele de la Racoşul de Jos. Tot aici putem încadra un Sfânt cu aureolă sub un portal gotic restrâns la partea centrală a piesei (3.5.),

[11] Desigur unele precizări pot fi aşteptate în contextul analizei detaliate a stratigrafiei, la publicarea monografiei acestor cercetări, dar în opinia mea acestea nu vor aduce schimbări semnificative în cronologia şi atribuirea materialului.

[12] Rusu 1998, p. 3. Până la publicarea detaliilor legate de acest sistem păstrăm însă rezervele de rigoare.

pe care o arhitectură reprezentată în colţul superior al plăcii ne îndeamnă să îl identificăm drept Sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul. O eventuală întregire a compoziţiei ar putea confirma impresia că aceasta a fost influenţată de scena cavalerului în turnir sub portal gotic, ce pare să fi fost de asemenea cunoscută la Vinţu de Jos. O altă pereche de sfinţi cu aureole, fără atribute specifice vizibile, a fost reprezentată pe o placă din care se păstrează numai un mic fragment (3.6.). Fragmentele cu subiecte de acest fel sunt prea puţine pentru a putea vorbi despre o sobă cu tematică religioasă, deşi o putem presupune într-un astfel de mediu mai mult decât oriunde în altă parte.

Câteva tipuri de cahle decorate cu cavaleri pot să fie încadrate în această perioadă, dar s-au păstrat doar fragmente izolate care nu permit reconstituiri, astfel că este dificil să identificăm variantele folosite. Un cavaler călare spre stânga (3.8.) îmbrăcat în armură cu genunchiere proeminente şi călare pe un cal cabrat, cu picioarele din faţă ridicate, este destul de aproape de imaginea cavalerului în turnir pusă în circulaţie de atelierul de la Buda după mijlocul secolului al XV-lea. Teoretic putem asocia acestui cavaler un portal al cărui coronament este reprezentat ca o succesiune de fleuroni (3.7.), şi putem astfel identifica un tip de cavaler răspândit pe teritoriul Transilvaniei în prima jumătate a sec. XVI, pe care în variante uşor diferite îl întâlnim la Feldioara şi Lita. Alte câteva fragmente aparţin tot unor cavaleri (3.9.- 3.12.), dar ele sunt prea mărunte pentru a ne permite alte comentarii. Caracteristicile lor tehnice sunt asemănătoare, şi reţinem dintre acestea aversul acoperit cu smalţ verde de calitate proastă, parţial exfoliat, ulterior văruit. Un fragment dintr-o cahlă traforată cu motive gotice (3.13.) ar putea aparţine de asemenea unui portal, altul însă decât cele folosite de atelierul sobei cu cavaleri de la Buda; tot dintr-o cahlă traforată se păstrează mai multe fragmente de baghete, greu de aşezat însă la locul pe care îl vor fi ocupat (3.13., 3.14.)

În repertoriul epocii se înscrie perfect o cahlă decorată cu grifon, având o bordură marginală cu lujeri înfăşuraţi (3.16.), ca dealtfel şi o altă compoziţie cu un animal, foarte posibil un leu (3.17.) din care nu se mai vede decât o gheară. O placă cu borduri marginale formate din mici rozete, inspirate de unele cahle nişă, pare să fi avut de asemenea un decor figurat (3.18.).

Pentru a rămâne în sfera ornamenticii gotice menţionăm mai întâi o placă dreptunghiulară îngustă folosită foarte probabil pentru construirea unui colţ de sobă, cu un sistem de fixare care se reduce la o baghetă din lut aplicată pe revers (3.19.). Destul de numeroase sunt resturile unui coronament traforat care aparţine aceluiaşi stil: din materialul extrem de mărunţit nu s-a putut întregi nici un exemplar, dar se deduce că piesele erau relativ scunde, dezvoltate în principal pe orizontală. Dacă unele dintre acestea prezintă forme mai complicate (3.22., 3.23., 3.31.) altele s-au rezumat cel mai probabil la o înşiruire de elemente identice (3.20., 3.25., 3.26.) a căror parte superioară avea aspectul unui fleuron (3.27.). Tot unui coronament trebuie să îi fi aparţinut alte câteva fragmente stilistic asemănătoare (3.21., 3.28.-3.30., 3.32.-3.34.). Din piesa de la nr. 3.21. s-au păstrat 6 exemplare aproape identice, diferenţele fiind determinate de felul în care este executat traforul, deseori ezitant şi inegal aşa cum am putut constata şi în alte cazuri. Toate aceste cahle sunt smălţuite verde, cu smalţul aflat în diverse stadii de conservare. Dintr-un alt tip de coronament provine un fragment din partea superioară a unui corp decorativ, de asemenea smălţuit verde (3.35.).

Tot în această epocă îşi află locul câteva piese decorate cu motive geometrice: o placă dreptunghiulară îngustă (3.20.) asemănătoare ca formă şi sistem de fixare celei decorate cu motive gotice, o placă de dimensiuni mai mari din care se păstrează mai multe fragmente, cu o îmbinare de motive diverse într-o concepţie ce nu o mai putem reconstitui (3.36., 3.37.), alte fragmente din compoziţii complexe care pentru moment ne rămân străine (3.38., 3.39.). Câteva plăci fără picior, cu un decor geometric sumar, au fost întrebuinţate probabil pentru laturile mai puţin vizibile ale sobei (3.46., 3.47.).

Dintre formele concave putem să luăm în calcul şi cahlele oală, din cele cinci variante identificate două fiind susceptibile să provină din sobele mănăstirii, cu condiţia să acceptăm o datare în secolul al XVI-lea. Avem în vedere piese cu pereţii mult evazaţi, deschiderea rectangulară, marginea simplă, şi un bogat decor interior constând din torsade reliefate alternând cu alveole realizate manual (3.41. - 7-8 exemplare) sau cu grupe de linii incizate (3.40. - 2 exemplare). Acest decor este dispus în zona mediană, torsadele marcând limita de la care vasul se lărgeşte mai mult, iar partea inferioară este modelată dinspre exterior prin presiune manuală astfel că interiorul seamănă cu o floare cu petalele deschise. Cahlele de acest fel sunt destul de frecvente şi par să fi avut o perioadă mai lungă de întrebuinţare, depăşind intervalul de care ne ocupăm aici cel puţin în sens ascendent. În arhitectura unei sobe ele pot fi asociate compoziţiilor de tip circular, pe care

le întâlnim adesea pe plăcile rotunde, aşa numitele discuri, în finalizarea cărora intervenţiile manuale au de asemenea un rol decisiv. Fragmente din astfel de piese lucrate pe roata olarului sunt decorate cu mici alveole inegale realizate manual, plăcile fiind circulare (3.43.) sau eventual rectangulare (3.44.). Tot rectangulară a fost o placă cu margini neobişnuit de înalte decorată cu şanţuri concentrice succesive realizate manual, pentru care avem o bună analogie în materialul de la Feldioara (3.42.). Fără să putem preciza forma plăcii menţionăm şi un decor geometric (3.45.) realizat de această dată în tipar. Datând aceste cahle în general în sec. XVI, este evident că ele ar putea să provină însă şi din sobele primului castel, limita dintre aceste două etape fiind deosebit de fragilă.

4. Sobele din cetatea Lita (a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI)

In săpăturile de la Cetatea Lita a fost descoperit un grup de cahle alcătuit din forme şi motive puţin atestate pe teritoriul Transilvaniei (pl. 91/B, 92, 93/A). Din categoria concavă sunt prezente cahle castron cu deschiderea triunghiulară (3) şi lobată (4), alături de oale cu profil tronconic de dimensiuni mari (1, 2). Cahlele nişă rezultate din secţionarea unor cilindri lucraţi la roată (6, 7) au fost folosite ca atare, sau în forma mai evoluată cu un decor traforat ataşat în stare crudă, înainte de uscare şi ardere. Din păcate nu s-au păstrat decât fragmente de nişă cu pornirile traforului, şi separat câteva elemente din trafor care sugerează un portal gotic (5).

Cahlele plăci sunt şi aici cele mai numeroase. Principala lor caracteristică este că nu au fost prevăzute din producţie cu un sistem de fixare în corpul sobei, iar urmele de funingine dispuse fără excepţie în zona centrală indică un picior cu deschidere circulară sau mai rar rectangulară, un fel de olan deschis la ambele capete. Cele două elemente au fost asamblate prin construirea sobei. Plăcile de la Lita sunt de dimensiuni mai mici decât în mod obişnuit, iar formatul lor este aproximativ pătrat (latura medie 16 cm), cu excepţia a două piese dreptunghiulare (cu lăţimea de 8,9 cm, respectiv 13,8 cm) (24, 28) Motivele decorative sunt selecte: cavalerul în turnir sub portal gotic (8-15) Sfântul Gheorghe (17, 18, 22), Sfinţii Regi (21), sfinţi neindentificaţi (19, 20), imitaţie de scriere gotică (23), rozete geometrizate (24,26). Din punct de vedere tehnic cahlele plăci prezintă multe caracteristici comune, şi cu siguranţă ele sunt produsul aceluiaşi atelier: sunt foarte subţiri (fondul este de regulă sub 0,5 cm grosime) dar cu un relief bine conturat (adesea de două ori mai gros decât fondul), pasta din care sunt lucrate este constant degresată cu pietricele, arderea incompletă, iar aversul păstrează fără excepţie urme de şlem galben-cărămiziu.

Nu cunoaştem exact contextul în care au fost descoperite cahlele: după registrul de inventar al MNIT ele provin din complexe diferite: palatul mare, palatul de mijloc, curtine şi ateliere. Piesele păstrează urme de funingine, semn că au fost folosite ca atare, dar în general şi urme puternice de ardere secundară (uneori până la deformare), semn că au suportat un incendiu puternic. Materialul este extrem de fragmentar astfel că nu a fost posibil să reconstituim nici o compoziţie în întregime. Cavalerul în turnir pare să domine acest registru, în două variante (de cavaler şi de portal, fără să le putem asocia) databile în a doua jumătate a secolului al XV-lea, ceea ce constituie un important punct de referinţă. În acest context am considerat cahlele de la Lita ca aparţinând celei de-a doua jumătăţi a secolului al XV-lea şi începutului veacului următor.

5. Soba din reşedinţa greavilor de Roşia (sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI)

Într-o mică săpătură de salvare realizată la mijlocul secolului trecut la Roşia a fost descoperit un lot interesant de cahle, alcătuit din oale şi plăci dreptunghiulare (înălţime 26,2-28,5 cm, lăţime 18,4-21 cm) fără picior (pl. 191-193). Deşi una dintre plăci este de fapt un negativ, piesele au fost considerate ca provenind dintr-o sobă - ceea ce ne determină să presupunem că, cel puţin parţial, ele prezentau urme de utilizare – al cărei schelet era construit din oale, placate spre exterior cu plăci[13]. Repertoriul decorativ al plăcilor este oarecum unitar, specific secolelor XV-XVI: grifoni în cadru vegetal (9, 10), un cavaler cu mantie sub un portal gotic decorat pe intrados cu vrejuri (4), un cavaler pedestru cu lance şi scut (5), scene religioase

[13] Nägler 1967, p. 148. Folosirea unui negativ în sobă nu ar fi probabil o noutate absolută, dar totuşi teoretic trebuie să luăm în calcul şi posibilitatea ca depozitul să provină dintr-un atelier. Amănunte precum unele diferenţe tehnice în prelucrare nu constituie un contra argument în acest sens.

(2, 3), perechi de personaje reale sau fabuloase (6, 7), Samson în luptă cu leul (8), două compoziţii vegetale mai mult sau mai puţin stilizate (11, 12). Din analiza ornamenticii şi a câtorva fragmente de inscripţie s-a conturat o datare la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul veacului al XVI-lea. Coroborată cu informaţiile istorice care plasează în secolele XIV-XV o familie de greavi la Roşia, deosebit de înstărită în a doua jumătate a sec. XV, această datare pare să fie destul de exactă, astfel că depozitul este unul dintre puţinele a cărui cronologie poate servi drept reper pentru situaţii asemănătoare.

Deşi tematic se înscriu în repertoriul perioadei, majoritatea cahlelor rămân fără analogii în spaţiul la care ne referim. Sfântul Cristofor este o apariţie frecventă în domeniu, dar forma atât de elaborată de la Roşia rămâne pentru moment singulară, ca dealtfel şi Plângerea lui Isus, cavalerul pedestru, perechile de personaje sau felul în care sunt redactate scenele cu grifoni. În toate aceste piese regăsim multe din elementele specifice secolului al XV-lea, care s-au menţinut prin folosirea unor tipare mai vechi sau prin conservarea unor surse de inspiraţie.

6. Soba de la Vad (sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI)

În complexul cercetat la Vad în vatra actualului sat, în punctul numit "Livada", pare să fi funcţionat o sobă cu tematică unitară, grădina paradisului populată cu animale diverse (cerbi, căprioare, elefanţi) într-un cadru vegetal bogat (sugerat prin elemente auxiliare de decor sau prin motive centrale între care predomină rozeta, frunzele de ferigă şi vrejuri stilizate în jurul unui medalion central) în care este plasată şi perechea Adam-Eva[14]. Au fost recuperate doar o parte dintre fragmente datate, pe baza puţinelor analogii identificate în momentul prelucrării lor, la sfârşitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea (pl. 146/B).

Cahlele decorate cu cerb (2) şi cu una din variantele de rozetă în medalion central (6) provin din acelaşi atelier cu piese identice de la Mălăieşti, aparţinând unui repertoriu local destul de strict delimitat, din care face parte dealtfel şi perechea de personaje (5). Motivele geometrice (7, 13), dintre care remarcăm rozetele cu petale ascuţite înscrise în cerc (9 – foarte probabil plăci dreptunghiulare înguste destinate unor registre intermediare) sunt frecvente în această perioadă mai ales în medii mai modeste, aşa cum trebuie să fie cel la care ne referim. Fragmentele decorate cu animale (3,4) sunt prezenţe mai puţin obişnuite, ca dealtfel şi combinaţiile vegetale cu frunze de ferigă (8) şi medalioane diverse (10, 11).

Camera de ardere era realizată din oale (1) cu deschiderea neprecizată dar probabil rectangulară (dar nu sunt excluse forme triunghiulare), şi decor interior îngrijit executat, iar camera de încălzire din plăci fără picior de fixare încastrate într-un corp din lut. Plăcile aveau o margine mai înaltă care înlesnea foarte probabil acest mod de asamblare, certificat şi de faptul că multe fragmente păstrau încă în momentul prelucrării urme din lipitura de lut pe revers. Registrele acestui corp erau de dimensiuni diferite, laturile pieselor variind între 16 şi 22 cm, iar pentru zona colţurilor sau pentru registre de trecere erau folosite plăci de format special, triunghiular decorate cu reţea de nervuri (14), sau trapezoidal (15). Coronamentul sobei era decupat în forme triunghiulare (18, 19) sau amintind vag de fleuroni (17), iar aspectul general trebuie să fi fost puternic influenţat de prezenţa uniformă a unor torsade (16) lucrate separat, şi aplicate fie pe marginile plăcilor, fie la intersecţia acestora pentru a asigura o legătură armonioasă. Cromatic soba era simplă, aversul cahlelor fiind acoperit cu un strat mai gros sau mai subţire de şlem galben-portocaliu; în câteva cazuri s-au observat urme de mica, şi doar un tip de piese păstrează urme dintr-o vopsea maro-închis (2).

7. Soba din curia de la Racoşul de Jos (sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI)

În săpăturile efectuate în 1994 şi 1997 la castelul Bethlen de la Racoşul de Jos au fost descoperite aproximativ 4000 de fragmente de cahle, acoperind în principal intervalul secolelor XVI-XVII. Spre deosebire de majoritatea situaţiilor arheologice în care avem de-a face cu cahle, istoria castelului de la Racoşul de Jos reconstituită prin cercetări arheologice şi de arhivă, ne oferă câteva repere cronologice clare, de mare ajutor în clasificarea materialului ceramic. Pe amplasamentul castelului actual s-au derulat în evul mediu trei etape principale de locuire: 1. Locuire reprezentată prin construcţii cu mortar, din care s-au păstrat ruinele a două ziduri în partea de est a incintei actuale. 2. Curie de plan neregulat, cu ziduri din piatră a căror grosime

[14] Marcu 1994, p. 151-171.

oscilează între 1,20 şi 1,70 m, şi cu o parte a suprastructurii (cel puţin) din lemn. 3. Castelul actual, a cărui construcţie a fost iniţiată în 1624, şi s-a desfăşurat în mai multe etape finalizându-se în 1700.

Materialul ceramic recuperat permite datarea curiei în secolele XV-XVI. Ea este menţionată în documente abia la sfârşitul secolului al XVI-lea, în 1583 şi din nou în 1594, ca proprietate a familiei Sükösd, care stăpânea însă domeniul cel puţin din 1377[15]. Putem presupune aşadar că primele construcţii au fost ridicate deja la sfârşitul veacului XIV, fiind înlocuite, în cursul secolului al XV-lea, de această curie pe care săpăturile arheologice o arată realizată la nivelul fundaţiilor într-o singură etapă. Clădirea este menţionată explicit pentru ultima dată în 1603, şi probabil la scurtă vreme a fost distrusă de un incendiu devastator, a cărui amintire este păstrată de o inscripţie aflată pe latura de est a bastionului de sud-vest: "Saepe calamitas felicitatis est causa". Acest dezastru este însă identificat şi reconstituit în primul rând de cercetările arheologice, el materializându-se într-un strat compact de cărbune de lemn amestecat cu cenuşă, rezultat din prăbuşirea unei construcţii din lemn în care a funcţionat o sobă din cahle, sobă ale cărei resturi au fost recuperate din stratul gros de arsură.

Curia deja ruinată trebuie să fi fost demolată de constructorii castelului, care au operat o nivelare generală a suprafeţei înainte de a începe edificarea unui ansamblu de asemenea proporţii. În aceste operaţiuni pregătitoare pe suprafaţă s-au răspândit straturi de pământ amestecat cu moloz, cărbune şi cenuşă, în care numeroase fragmente ceramice au fost antrenate şi împrăştiate pe o arie relativ mare. Cele două operaţiuni, de construire şi de demolare, par să se fi desfăşurat în paralel, o parte a curiei rămânând în picioare şi fiind folosită într-un mod sau altul până la finalizarea castelului, cel mai probabil pentru recuperarea materialului de construcţie. În orice caz componentele altor sobe, distruse cel puţin parţial tot într-un incendiu, au fost aruncate într-o groapă de var după epuizarea acesteia. Trei monede emise în intervalul 1624-1626 recuperate din straturile care acoperă această groapă confirmă faptul că varul a fost folosit în prima etapă de construire a castelului, finalizată, după spusele proprietarului, chiar mai devreme: "Soli Deo Gloria Extrui fecit ex fundamento Georgius Sukosd A(nno) D(omini) 1624. 9 Mai". Din 1636 datează un prim inventar al castelului, care reflectă situaţia din prima etapă de construcţii căreia i s-au adăugat, în primii ani ai deceniului 3, lucrări de fortificare exterioare. Următoarea etapă de construcţie s-a desfăşurat abia la sfârşitul secolului al XVII-lea, după ce domeniul a trecut printr-un şir de noi proprietari. Fără a intra în detalii istorice, datele aici enumerate arată faptul că sobele din groapa de var puteau fi în funcţiune până cel târziu în primii ani ai secolului al XVII-lea, ceea ce înseamnă că au fost produse şi asamblate cu aproximaţie în prima parte a secolului anterior. Dealtfel şi motivele decorative ne încurajează să plasăm producerea acestor cahle în acelaşi interval: ele aparţin repertoriului din veacul al XVI-lea, doar câteva fiind preluate şi folosite şi în veacul XVII. Gradul extrem de accentuat de folosire a pieselor, reflectat de pătrunderea arsurii de pe revers până în miezul peretelui, pledează pentru o folosire îndelungată a acestor complexe. Majoritatea fragmentelor păstrează urme de ardere secundară şi de cenuşă, ceea ce arată că soba sau sobele au fost distruse de asemenea într-un incendiu. Ele au rămas probabil într-o parte a curiei, mai mult sau mai puţin ruinată, care a fost demolată abia după încheierea primei etape de edificare a castelului.

Putem aşadar conchide că din săpăturile de la Racoşul de Jos au rezultat două complexe relativ coerente: soba din stratul de arsură, respectiv sobele din groapa de var. Alături de acestea, pe toată suprafaţa investigată au fost descoperite numeroase fragmente de cahle aparţinând în principal secolului al XVI-lea, risipite de constructorii castelului în operaţiunile de amenajare exterioară.

Soba din stratul de arsură a avut un subiect religios, fiind construită în principal din cahle decorate cu Răstignirea (10 exemplare) şi cu Sfântul Gheorghe omorând balaurul (15 exemplare) (pl. 108/C, 109). Ambele sunt plăci dreptunghiulare înguste (dim. medii 24x15,5-16x0,4-1 cm) fără picior. Cahla decorată cu Răstignirea (4) prezintă o compoziţie sobră, cu Isus răstignit pe o cruce în formă de copac, cu rădăcini şi braţe curbate din care se dezvoltă muguri. Maria şi Ioan par să fi fost plasaţi undeva în fundal, ambii aureolaţi. Maria poartă un veşmânt cu falduri ample, parţial frânte şi are mâinile aduse în faţă, în poziţie de rugăciune. Ioan este reprezentat ca pelerin, ţinând într-o mână o carte cu legătură metalică (sau un

---

[15] Paul Binder: *Date privind istoria domeniului, comunei şi a castelului Racoş (judeţul Braşov)*, 1994, manuscris ataşat proiectului de restaurare, p. 25.

bagaj?), cealaltă mână fiind aşezată oblic peste piept. În partea superioară este sugerată un fel de perdea din mici triunghiuri alăturate, iar pe laturile verticale ale plăcii sunt aplicate pe chenar proeminenţe circulare. Imaginea este arhaică şi teoretic ar putea fi datată chiar în prima parte a secolului al XV-lea.

Cahla decorată cu Sfântul Gheorghe (3) aglomerează pe o suprafaţă restrânsă toate personajele legendei: cavalerul ecvestru care străpunge cu suliţa un balaur masiv, regele şi regina asistând la această luptă de la fereastra castelului, respectiv prinţesa care aduce ultimul miel jertfit pentru salvarea cetăţii. Două mici spaţii rămase libere au fost şi ele ocupate de o formă de relief, respectiv de o rozetă. Poziţia calului aminteşte de schema clasică a cavalerului în turnir, cunoscut în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în vreme ce o serie de alte detalii de prezentare ne trimit spre veacul al XVI-lea. Această piesă are o bună replică la Cetatea Făgăraşului, în vreme ce formele de relief şi celelalte elemente auxiliare sugerează o apropiere de cahla de la Feldioara produsă în secolul al XVI-lea.

Tiparele pentru Răstignire şi Sfântul Gheorghe par să fie opera aceluiaşi autor, ele având câteva importante trăsături comune: absenţa oricăror detalii de fizionomie (figurile fiind simple forme ovale reliefate), părul (capilar sau facial) redat prin linii rigide, aureolele cu raze. Totuşi este evident că modelele aparţin unor epoci diferite, şi dacă ne raportăm la analogiile din literatură, mai mult sau mai puţin apropiate, putem data aceste cahle la distanţă de un secol una de cealaltă. În situaţia dată trebuie să admitem însă că ele au făcut parte din aceeaşi sobă, fiind produse în acelaşi timp, probabil la sfârşitul secolului al XV-lea sau la începutul secolului al XVI-lea, ceea ce nu exclude însă posibilitatea ca într-un alt context cahla decorată cu Răstignirea să poată fi datată în partea a doua a secolului al XV-lea. Această situaţie pune în evidenţă, o dată în plus, fragilitatea cronologiei care se întemeiază doar pe elemente izolate.

Tot din această sobă a făcut parte şi o cahlă decorată cu un leu ca tenant al unui blazon (5), din care au fost recuperate fragmente din 6-9 exemplare. Fragmentele din partea mediană a piesei lipsesc sistematic, astfel că nu am reuşit să facem o întregire grafică, dar dimensiunile probabile sunt 24-25x18 cm. Leul este în poziţie de tenant, se sprijină cu un picior pe suport, cu două pe scut iar cu cel de-al patrulea pare să susţină o flamură. El are un chip uman şi o coamă bogată redată prin linii destul de regulate, astfel că partea superioară a compoziţiei este destul de artificială. Blazonul este un scut cu scobituri laterale, care prezintă două săbii încrucişate, cu garda proeminentă şi un mâner încheiat cu buton treflat. Săbiile apar şi în colţul stâng superior, miniaturizate şi cu buton globular. Cahla este asemănătoare unei piese de la Hamba[16] cu blazonul Sibiului, pe care putem vedea mai clar că leul susţine o flamură inscripţionată. Cele două cahle trebuie să fi avut un model comun, o relaţie directă între ele fiind însă exclusă. Leul de la Racoşul de Jos este mai elaborat decât cel de la Hamba, în schimb este evident că partea de sus a cahlei nu a fost înţeleasă, flamura fiind înlocuită cu un decor greu de descifrat, pe care au fost adăugate cele două săbii. Probabil modelul cahlei de la Racoşul de Jos prezenta într-adevăr stema Sibiului, dar era suficient de uzat pentru a nu folosi decât ca sursă de inspiraţie. Cahla de la Hamba este datată în sec. XV, poate puţin prea devreme.

În structura sobei au intrat de asemenea cahle oală cu pereţi groşi, marginea simplă, şi înălţimea variind în jur de 25 cm (1). Fragmentele de oale sunt extrem de numeroase, şi până în prezent nu a fost posibil să prelucrăm acest material în detaliu pentru a reconstitui teoretic numărul de exemplare şi eventual câteva dimensiuni. Cel puţin o parte dintre aceste oale trebuie să fi avut deschiderea dreptunghiulară, funcţionând ca un fel de picior pentru cahlele plăci. Altele au fost folosite probabil ca atare, rămânând aparente. Acestui ultim grup trebuie să îi fi aparţinut şi oale al căror interior are aspectul unei flori, realizat prin modelarea fundului vasului prin presare dinspre exterior spre interior (2).

Soba trebuie să fi fost aşezată într-un colţ al camerei sau eventual lângă un perete, având astfel 1 sau 2 feţe mai puţin vizibile. Acestea erau realizate din plăci simple, fără decor, cu suprafeţele nefinisate, din care au fost descoperite numeroase fragmente pe care a fost imposibil să le asamblăm; estimăm că numărul pieselor de acest fel s-a ridicat la maxim 20 (10). Alte două exemplare prezintă pe faţa dinspre exteriorul sobei mici impresiuni, probabil însă accidentale (9). Tot din acest complex au făcut parte plăci de formă triunghiulară (6, 2 exemplare), trapezoidală (2) sau dreptunghiulară (8, 2 exemplare) decorate cu o torsadă masivă dispusă pe lungime sau pe una din diagonale. O piesă triunghiulară reconstituită are o înălţime totală de 31 cm, ceea ce ne determină să o plasăm în partea de sus a sobei, în structura unui coronament a cărui piesă centrală trebuie să o fi constituit un corp decorativ lucrat la roată (7).

---

[16] Klusch 1999, fig. 15

8. Soba de la Cristuru Secuiesc, Piaţa Libertăţii nr. 47 (sec. XV-XVI)

Materialele au fost recuperate dintr-o pivniţă construită în jurul anului 1500, a cărei umplutură se datează cu monede în cursul secolului al XVI-lea, cea mai târzie dintre acestea emisă în 1577 (pl. 41/D, 42/A)[17]. S-a stabilit existenţa a cel puţin 43 de exemplare de cahle oală, împărţite de autorii săpăturilor, pe baza caracteristicilor tehnice, în 3 grupe distincte (1, 2-4, 5). Un singur exemplar prezintă caracteristicile veacului al XV-lea, cu deschiderea circulară şi diferenţa dintre gură şi fund destul de mică (7.1.). Cele mai multe cahle oală au deschiderea rectangulară, pereţii mult evazaţi dar cu partea superioară, dinspre margine, trasă vertical în sus, şi o înălţimea medie care oscilează în jurul a 15 cm, cu un maxim de 18,6 cm. Diametrul fundului oscilează în jurul a 9 cm, cu un maxim de 12 cm (7.2.). Dacă ne raportăm la grupul cel mai consistent (7.3.) atunci observăm că deschiderile pot fi considerate pătrate, diferenţa dintre laturi fiind nesemnificativă: 23,6x24,3 cm, 24,8x25 cm, 25x25,7 cm, 25,3x25,5 cm, 25,7x26,5 cm, 25,8x27,3 cm. În general dimensiunea laturii variază însă destul de mult, între 21,8 cm şi 27,3 cm (formele menţinându-se însă în limitele unui pătrat) ceea ce pune întrebări asupra modului în care erau asamblate şi asupra felului în care arăta soba – în cazul de faţă fiind susceptibilă apartenenţa cahlelor la acelaşi complex. Foarte probabil că aceste asimetrii, datorate integral procesului de producţie care presupune intervenţii manuale pentru fiecare exemplar, erau ascunse şi estompate prin baghetele sau fâşiile din lut care legau piesele între ele.

Deşi ca dimensiuni generale se încadrează în cele de mai sus, oalele cu decor interior (7.4.) au câteva particularităţi interesante. Ele prezintă o secţiune elegant arcuită, cu marginea evazată care permite mărirea raportului dintre deschidere şi fund, pereţii sunt mai subţiri şi modelaţi la interior prin coaste proeminente cu un pronunţat rol decorativ. Decorul reliefat este dublat în mod frecvent de pictarea interiorului cu vopsea roşie. Teoretic toate aceste caracteristici ar sugera la prima vedere o încadrare mai târzie a acestor variante, pe care în general literatura de specialitate le atribuie mai ales secolului al XVII-lea – dar o parte dintre fragmentele respective au fost găsite chiar pe podeaua pivniţei[18], astfel că o încadrare, în cazul de faţă, la începutul secolului al XVI-lea pare dincolo de orice îndoială. Oalele cu marginea trasă vertical sunt considerate specifice sec. XV.

Din categoria pieselor lucrate la roată mai face parte şi un corp decorativ cu forma unei cupe cu partea superioară închisă în trei lobi (7.5). Alături de acestea au fost recuperate din umplutură 23 de tipuri de cahle plăci, împărţite de autorii săpăturilor în două grupe cronologice. Piesele mai vechi, datate în secolele XV-XVI sunt forme dreptunghiulare mai mult sau mai puţin pronunţate, decorate cu motive gotice (7.9., 7.10., 7.12., în linii mari 7.14. şi 7.18.), carouri care alternează rozete cu meandre (7.11.) şi reţele de nervuri (7.8.). Grupa a doua, datată în secolul al XVI-lea, cuprinde mai multe plăci dreptunghiulare decorate cu motive vegetale renascentiste (7.15., 7.16., 7.17., 7.19.), şi de asemenea câteva fragmente decorate cu personaje, fără excepţie specifice acestei zone: Samson în luptă cu leul (7.25.), două personaje încoronate aşezate sub arcade semicirculare (7.24.), un personaj masculin, posibil dintr-o scenă religioasă (7.26.) şi un husar echipat în armură (7.27.)[19]. O piesă dreptunghiulară este decorată cu o lalea (7.23.), o alta cu antrelacuri (7.20.), iar o placă reconstituită poate fi considerată una dintre primele compoziţii tapet apărute în Transilvania (7.21.), nu mai înainte însă decât secolul al XVI-lea. Dintre formele mai speciale menţionăm o placă triunghiulară decorată cu un animal fantastic din gura căruia ies vrejuri (7.13.) şi o cahlă de coronament cu un registru traforat şi cu partea superioară decupată (7.29.).

Din structura acestei sobe au făcut parte şi o serie de plăci din lut lucrate în tipare din lemn, cu suprafeţele ne-finisate, de dimensiuni mari (32,4x20,6 cm) şi grosimi mai puţin obişnuite (0,7-1,6 cm), din care erau compuse evident laturile mai puţin vizibile.

Dintre cahlele plăci 17% au aversul acoperit cu angobă (nuanţe de alb-roz şi alb-gălbui) iar 8,7% cu angobă şi vopsea roşie, celelalte fiind simple. Cahla de coronament este singura smălţuită verde peste angobă.

---

[17] Benkő, Demeter, Székely 1997, p. 79-91, fig. 12-18, pl. 40-41.

[18] Benkő, Demeter, Székely 1997, p. 80.

[19] Fragmentul din urmă era inclus în grupa secolelor XV-XVI, dar intervalul poate fi limitat la secolul al XVI-lea, ceea ce asigură oricum o încadrare destul de timpurie. Pentru cronologia acestui tip decorativ Marcu Istrate 2001, p. 370-371.

Din cronologia existentă putem presupune că soba a fost construită în jurul anului 1500, ea suportând probabil unele transformări spre mijlocul veacului al XVI-lea, când au fost adăugate piesele mai noi. Indiferent de cronologia mai detaliată a acestui complex, acest grup de piese poate fi considerat drept reprezentativ pentru componenţa şi ornamentica unei sobe din primele trei sferturi ale veacului al XVI-lea.

În general putem observa pentru cahlele de la Cristuru Secuiesc şi din împrejurimi că se individualizează faţă de materialul cunoscut din Transilvania printr-un repertoriu decorativ care este aproape în întregime lipsit de analogii în afara acestui spaţiu, dar şi prin frecvenţa unor forme care altfel apar destul de rar. Ultima consideraţie vizează în principal plăcile pronunţat dreptunghiulare, cu un raport între înălţime şi lăţime de 1,5 sau chiar mai mult. Înălţimea acestor cahle este apropiată de cea a plăcilor rectangulare obişnuite, gravitând între 23 şi 25 cm, în vreme ce lăţimea medie oscilează între 13 şi 15 cm. Ele sunt fără excepţie plăci simple, lipsite de picior, iar motivele decorative sunt fie vegetale, în general asimetrice astfel încât se pretează la o desfăşurare accentuat verticală. (7.10., 7.15.-7.19., 7.23.), fie geometrice (8.5.-8.7.) Aceste piese sunt bine datate în complexe închise în secolele XV-XVI, pentru decorurile vegetale de atmosferă renascentistă acest interval fiind posibil de restrâns doar la veacul al XVI-lea.

9. Sobele de la Vinţu de Jos - etapa castelului Martinuzzi (sec. XVI)

După cum am arătat mai sus, cea mai mare parte din cahlele descoperite în săpăturile de la Vinţu de Jos aparţin etapei de mijloc, când mănăstirea dominicană a încetat să funcţioneze fiind transformată treptat în reşedinţă laică. Acest proces pare să fi fost desăvârşit în vremea lui Gheorghe Martinuzzi, la mijlocul secolului al XVI-lea, când a fost edificat un somptuos castel ce a funcţionat până la începutul veacului următor, schimbând însă în acest răstimp mai mulţi proprietari. În principiu considerăm că spaţiile au fost dotate cu instalaţii de încălzit încă de la început, dar nu excludem şi intervenţii ulterioare de întreţinere sau chiar de construire a unor sobe noi, care se vor fi derulat până la finele veacului.

Cahlele au aparţinut în mod evident mai multor sobe, dar nu putem estima numărul acestora în condiţiile în care recuperarea a fost doar parţială, aşa cum se întâmplă în general în cazul săpăturilor arheologice (pl. 152-171). Desigur că vor fi funcţionat astfel de instalaţii atât în construcţia rezidenţială sau în sala de festivităţi[20] cât şi în anexe, primele mai pretenţioase, cele din urmă în mod firesc mai simple, adaptate utilizatorilor – ceea ce explică marea diversitate tematică şi stilistică a decorurilor pe care le întâlnim. În general formele şi tematica se înscriu în trăsăturile generale ale sec. XVI, dar variantele decorative rămân în majoritatea situaţiilor unicate.

Începem descrierea acestui lot cu formele concave, dintre care ne reţin atenţia mai întâi câteva fragmente de oale şi castroane cu deschiderea rectangulară şi interiorul fără decor, cu marginea întoarsă în exterior în formă de guler, folosite independent sau ca infrastructură pentru fixarea unor plăci fără picior (3.49., 3.50.). O oală decorată în interior cu două torsade succesive trebuie să fi fost desigur vizibilă (3.48.).

Din aceeaşi categorie menţionăm plăcile cu medalion concav, din care s-au păstrat numeroase fragmente aparţinând la 10-12 exemplare (3.51.). Forma este cea mai arhaică din această serie, cu un chenar bogat profilat şi colţurile plăcii marcate prin mici proeminenţe circulare încadrate de triunghiuri, cu medalion simplu (3-4 exemplare) sau cu partea de mijloc decorată cu o rozetă (3.52.). Această ultimă variantă este totdeauna smălţuită verde, dar prima poate fi simplă, angobată sau smălţuită. Aceste cahle, cu o formă fragilă şi greu de produs, presupunând în general folosirea a două tipare diferite, sunt deosebit de răspândite în secolul al XVI-lea, şi teoretic ele ar putea să aparţină chiar şi sobelor mănăstirii. Într-un atelier cu mai puţină experienţă ele au inspirat o formă mai simplă, din care a dispărut atât profilatura marginală cât şi decorul reliefat, varianta fiind o placă simplă, pătrată sau dreptunghiulară, cu medalion concav (3.53. - 5-6 exemplare). Aceste cahle nu au apărut până în prezent decât la Vinţu de Jos, semn că erau produse undeva în apropiere, şi pot fi datate cu destul de multă siguranţă în această perioadă. Cahlele de acest fel formau cel puţin o parte dintr-o sobă, registrele încheindu-se la colţuri cu piese speciale formate din două piese îmbinate în unghi ascuţit, zona de contact fiind tratată ca o baghetă simplă, cu două faţete (3.54.).

Cahlele cu medalion concav se află la baza multor variante decorative, care au exploatat mai mult sau mai puţin această formă spectaculoasă. Unul dintre cele mai frumoase exemple de acest fel s-a descoperit în

[20] Rusu 1998, p. 9.

săpăturile de la Vinţu de Jos, fiind, după toate probabilităţile, tot o creaţie locală inspirată de unele produse ale atelierelor clujene (3.55.). Cahla este o placă pătrată cu medalionul marcat printr-o împletitură din spice legate din loc în loc, şi decorat în interior cu o rozetă ale cărei opt petale sunt redate alternativ prin relief plin sau doar prin contur; în exterior spre colţurile plăcii se dezvoltă frunze de stejar (?) legate câte trei, iar pe mijlocul laturilor o imitaţie de panglică. Cele 5-6 exemplare care se pot reconstitui din fragmentele păstrate au aversul simplu, angobat sau smălţuit verde. Este posibil ca modelul să fi avut alte două variante decorative cu motivele din exterior modificate (3.55A-B.).

Deosebit de numeroase par să fi fost plăcile dreptunghiulare în punct de diamant, forme încă mai fragile care se dezmembrează uşor producând deşeuri mărunte din care este aproape imposibil să facem reconstituiri (3.56.). Aşa cum s-a mai spus, în secolul al XVI-lea acest tip este nelipsit din sobele urbane şi aulice, aproape fără excepţie având faţa vizibilă acoperită cu un smalţ verde marmorat, ceea ce se verifică şi la Vinţu de Jos.

Analizând fragmentele de cahle plăci distingem mai întâi un grup care se individualizează prin însuşiri tehnice unitare. Ele sunt plăci dreptunghiulare de un format mai rar întâlnit în Transilvania, cu înălţimea de 30-31 cm şi lăţimea variabilă cu o medie în jur de 21 cm, în majoritatea situaţiilor cu un picior scurt pentru asamblarea sobei. Aversul este tratat în mod diferit, din fiecare piesă păstrându-se atât exemplare simple cât şi angobate, respectiv smălţuite (verde) peste angobă. Smalţul este în general de calitate proastă, irizat sau în mare parte desprins de pe ceramică. Toate păstrează urme de utilizare a căror intensitate este variabilă, depinzând de locul ocupat în corpul sobei. Motivele decorative sunt diverse, dar tocmai prin aceasta oglindesc cu fidelitate epoca căreia îi aparţin: sfinţi, Samson în luptă cu leul, alegorii diverse, vânătoarea animalului fantastic etc. Formatul identic al plăcilor sugerează faptul că ele au făcut parte dintr-o singură sobă, a cărei ornamentică era variată, ca dealtfel şi cromatica, alternanţele de roşu, alb şi verde fiind de natură să creeze imagini spectaculoase.

Cantitativ motivul dominant este cel al Sfântului Gheorghe în luptă cu balaurul, surprins în două ipostaze, în timp ce încearcă să omoare duşmanul cetăţii cu suliţa, respectiv cu sabia. În ambele cazuri sfântul este reprezentat călare spre stânga având în spate cetatea pe care se pregăteşte să o salveze, cu o arhitectură complicată proiectată în perspectivă, protejată natural prin amplasarea pe un teren stâncos. Sfântul Gheorghe cu suliţa (3.57.) poartă o armură completă din plăci şi lamele cu un mic blazon pe piept, şi încălţăminte cu vârful ascuţit şi pinten în formă de rozetă cu tija lungă. Calul este static, cu un harnaşament sumar şi partea din faţă rezolvată destul de stângaci, cu capul redat frontal împodobit cu un fel de creastă: pe ansamblu calul este în mod evident influenţat de reprezentările husarilor, ceea ce susţine o datare spre mijlocul secolului al XVI-lea, deşi teoretic cavalerul ar putea fi mai vechi. Varianta a doua prezintă un alt moment al luptei, când suliţa ruptă este aruncată şi înlocuită cu o sabie (3.58.). Scena se desfăşoară pe un relief stâncos, dominată de o cetate monumentală cu patru turnuri exterioare şi o clădire masivă în interiorul incintei, şi vegheată de prinţesa care aduce ultimul miel jertfit pentru balaur[21]. Cavalerul este tratat sumar, în schimb calul este mai bine studiat, iar poziţia ca dealtfel şi echipamentul relativ simplu oglindesc o certă influenţă din partea cavalerului în turnir - ceea ce teoretic ar putea fi un argument pentru o datare mai timpurie. Totuşi dacă facem o sumă a elementelor componente piesa aparţine secolului al XVI-lea. Din prima variantă se păstrează fragmente rezultate din spargerea a 7-8 exemplare smălţuite şi 6-7 exemplare simple sau angobate, iar din cea de-a doua fragmente din 4-5 exemplare, ceea ce înseamnă un maxim de 20 de exemplare recuperate prin săpături, suficient pentru a ne gândi la o sobă dominată din punct de vedere decorativ de această imagine. Nici una dintre variante nu îşi găseşte analogii potrivite pe teritoriul transilvan sau în vecinătate, deşi tema în sine este una dintre cele mai populare în acest domeniu încă din secolul al XV-lea. Despre încărcătura ei simbolică se pot face ample comentarii, şi desigur se poate specula în cazul de faţă şi o preferinţă cauzată de relaţia onomastică cu proprietarul castelului. Altfel repertoriul sfinţilor este restrâns, exemplele pe care le putem adăuga celor menţionate fiind puţine, situaţie dealtfel firească pentru mijlocul şi cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când preferinţele se orientează tot mai mult spre alte domenii.

În conexiune cu statutul politic temporar al proprietarului, s-au folosit în construirea sobelor cahle decorate cu Sfinţii Regi ai Ungariei, Ştefan (3.60.), Emeric (3.59.) şi Ladislau (3.61., 3.62.), reprezentaţi

---

[21] Dintr-o eroare în descrierea publicată a acestei piese mielul a fost confundat cu un căţel. Rusu, 1998, p. 53.

cu aureole şi atribute specifice (sceptru sau secure), sub baldachine, aşezaţi pe câte un piedestal cu extremităţile arcuite ce seamănă cu o barcă. Din puţinele fragmente păstrate deducem că cele trei personaje erau înfăţişate atât pe plăci separate, folosite în zona colţurilor, cât şi împreună pe aceeaşi placă, dar fiecare sub baldachinul său, aşezat într-o nişă. S-au identificat două variante de baldachine, dar nu ştim dacă şi plăcile erau în două variante sau eventual fiecare personaj avea un alt tip de baldachin. Din aceeaşi serie face parte şi un fragment din partea inferioară a unei cahle cu personaje întoarse unul spre celălalt, aşezate de asemenea pe un fel de piedestal (3.63.). În sfârşit includem aici un personaj aureolat îmbrăcat în armură scurtă (spre deosebire de primii care poartă mantii lungi), cu picioarele pe o formă de relief sau poate pe un balaur ceea ce ne-ar permite să îl identificăm drept un Sfânt Gheorghe pedestru (3.64.).

O piesă deosebit de interesantă este formată din 2 registre suprapuse, despărţite printr-o baghetă puternic reliefată care pe segmente mici imită o torsadă (3.65.). În registrul superior este reprezentată stângaci o iapă care alăptează doi copii ce se ţin de mână (o interpretare stângace a lupoaicei alăptându-i pe Remus şi Romulus?). În registrul inferior pe un relief stâncos acoperit cu vegetaţie este construită o alegorie creştină în care barza omoară şarpele ce pare să fi speriat un pui de cerb, ilustrând astfel într-un mod inedit victoria binelui împotriva răului. S-au păstrat numeroase fragmente care au aparţinut la 17-19 exemplare, cele mai multe dintre acestea smălţuite verde cu acelaşi smalţ de calitate proastă în mare parte exfoliat. Imaginile sunt unicate în repertoriul cunoscut al cahlelor, astfel că nu putem indica în momentul de faţă nici un fel de analogie, oricât de îndepărtată, iar datarea propusă se bazează în principal pe asemănările tehnice cu celelalte cahle din serie.

Lupta unui soldat în armură secondat de un leu, împotriva unui animal fantastic este o creaţie mai puţin reuşită, deşi în general observăm că proporţiile sunt corecte şi a existat o preocupare constantă pentru detalii, precum armura soldatului sau înfăţişarea animalelor (3.66.). S-au păstrat fragmente din 4-5 exemplare cu aversul tratat în mod diferit. Piesa este o replică destul de bună a cahlei de la Făgăraş, şi într-un alt context ar putea fi datată chiar mai târziu, spre secolul al XVII-lea.

Pildele biblice sunt şi ele prezente: Samson în luptă cu leul, Judith tăind capul lui Holofern, Moise în faţa cortului apar în atitudinile clasice în care îi cunoaştem pe teritoriul Transilvaniei în secolul al XVI-lea şi, parţial, la începutul veacului următor. Din lupta lui Samson (3.67.) s-au păstrat fragmente din 10-12 exemplare, smălţuite verde în proporţie de 65%. Piesele au fost lucrate evident cu tipare diferite, unul dintre acestea remarcabil prin acurateţea şi fineţea reliefului, dar dominant este un tipar extrem de tocit pe care majoritatea detaliilor au devenit invizibile. Samson poartă o armură scurtă, iar pe modelul ce a stat la baza creării tiparului era înfăşurat în părul lung, transformat aici într-un fel de aripi sau mantie. Câteva elemente vegetale încarcă partea inferioară a plăcii, sporind aerul de Renaştere târzie al acestei compoziţii pe care în forme aproape identice o întâlnim frecvent în mediul aulic.

Din celelalte piese menţionate, ca dealtfel încă din multe altele pe care le vom aminti pe scurt, nu s-au păstrat decât fragmente izolate. Ele au aparţinut probabil unor alte sobe decât precedenta, abandonate şi distruse în mod diferit, dacă nu cumva acest raport cantitativ este doar expresia cercetării parţiale a sitului.

Scena tăierii capului lui Holofern de către Judith ajutată de servitoarea ce ţine marginile sacului, derulată totdeauna în faţa cortului este şi ea deosebit de răspândită în această epocă. Se păstrează câteva fragmente din personaje (3.68., 3.71.), şi altele ce ar putea proveni din partea superioară a plăcii, pe care se poate observa frunzişul ce împodobeşte de obicei cortul (3.70. şi posibil 3.69.). Viaţa lui Moise este ilustrată prin scena clasică descrisă deja între piesele de la Cetatea Făgăraş şi Cluj Mănăştur, dar în cazul de faţă nu s-a descoperit decât un mic fragment dintr-o cahlă de colţ îngustă, cu inscripţia ilizibilă (probabil neînţeleasă) dispusă în 3 rânduri (3.72.). Aşa cum am mai precizat şi cu altă ocazie, aceste cahle sunt uşor de recunoscut în orice situaţie datorită calităţilor lor tehnice speciale, respectiv o pastă care după ardere capătă culoarea gri, astfel că originalele trebuie să fi fost produse într-un singur atelier, de unde s-au răspândit apoi în toată Transilvania. Tot din această serie face parte şi un fragment dintr-o piesă de colţ formată din două plăci îmbinate în unghi ascuţit, cu zona de intersecţie rezolvată sub forma unui tor proeminent decorat cu vrejuri fine (3.73.). Câteva fragmente marginale dintr-o cahlă decorată cu portal semicircular având una dintre bordurile marginale redactată ca o imitaţie de inscripţie aparţine probabil scenei cu Isus şi Samariteanca la fântână (3.74., 3.75.).

Alte câteva personaje vin să se adauge acestei mici galerii, împrumutate din viaţa civilă (un personaj feminin probabil dintr-o pereche de dansatori sau îndrăgostiţi (3.77.), personaje în costume ce amintesc de

antichitatea romană (3.78., 3.79., 3.80.), din mitologie (Hercule cu vulturul lui Zeus (3.81.), o compoziţie necunoscută din altă parte) sau din Vechiul Testament, precum Eva în grădina paradisului (3.76.).

Desigur nu puteau să lipsească scenele cavalereşti, în parte moştenite din etapa anterioară şi aflate într-un proces de continuă metamorfoză, în parte apariţii noi care abia se pregătesc să facă istorie în veacul următor, precum husarul. Una dintre cele mai târzii variante ale cavalerului în turnir sub portal renascentist împodobit cu vrejuri este atestată de un mic fragment din partea posterioară a calului (3.82.). Un cavaler călare spre dreapta pe un cal parţial static, bine aşezat pe picioarele din spate, şi cu un harnaşament cu multe ornamente, porneşte probabil la vânătoare ajutat de un pui de cerb (3.83.). Un alt cavaler călare spre stânga dar întors spre privitor cu tot corpul, îmbrăcat în armură şi mantie, joacă o scenă necunoscută, la care participă încă un alt personaj sau animal fantastic căzut sub burta calului: Sfântul Martin, Sfântul Gheorghe sau un cavaler într-o altă împrejurare (3.88.)? Un cap de cal de dimensiuni mici se află în aceeaşi situaţie: el provine probabil dintr-o placă cu două registre, cavalerul fiind reprezentat în registrul superior (3.86.). În sfârşit un elegant husar cu mantie călare spre dreapta pe un cal cu echipament simplu (3.87.), aparţine şi el secolului al XVI-lea, în vreme ce alte două variante ale acestui cavaler, un cal având pe frunte dublă creastă (3.85.) respectiv un cal de dimensiuni mici disproporţionat (3.84.) sunt ceva mai târzii, din a doua jumătate a acestui veac sau de la începutul sec. XVII.

Motivele heraldice sunt şi ele prezente, mai întâi stema Sibiului, dealtfel frecvent folosită în decorul cahlelor, aici însă într-o variantă nouă, blazonul fiind susţinut în gheare de un grifon (3.90.). Într-o compoziţie mai amplă pe care nu o putem reconstitui este figurat şi blazonul familiei Báthori, o prezenţă firească având în vedere că în perioada de care ne ocupăm castelul s-a aflat de mai multe ori în proprietatea diferiţilor membri ai acestei familii (3.89.). Alte două blazoane sunt mai puţin cunoscute: un cerb care iese dintr-o coroană, respectiv o pasăre cu creastă care ţine o floare în cioc, aceasta din urmă având şi inscripţionat anul *1586*. Destul de stilizat, într-un relief slab înecat sub stratul gros de smalţ, cerbul se află pe o piesă decupată în formă de blazon cu uşoare scobituri laterale şi partea superioară vălurită (3.91.). Pasărea mobilează şi ea un scut cu scobituri laterale şi cu partea superioară interpretată, pe care îl întâlnim atât decupat pe contur (3.92.) cât şi plasat pe cahle plăci într-un anturaj vegetal (3.93., 3.94.). Compoziţia este deosebit de echilibrată, cu pasărea corect desenată imprimată într-un tipar care a produs un relief ferm. Cele patru exemplare de blazon decupat păstrate (fragmentar) sugerează existenţa mai multor registre formate din plăci cu acest decor, marcate în anumite puncte de blazoanele ieşite în consolă faţă de suprafaţa sobei, după cum permitea piciorul triunghiular de fixare, mai lung decât picioarele scurte ale plăcilor.

Un vultur bicefal care ocupă în întregime câmpul unei plăci dreptunghiulare (3.96.) este posibil să fi avut drept sursă de inspiraţie blazonul Casei de Habsburg, deşi compoziţia este eliberată de orice încărcătură simbolică. Un alt vultur cu aripile desfăcute putea fi admirat pe o cahlă placă cu un relief foarte fin şi borduri complicate delimitate spre câmp de şiruri de proeminenţe circulare (3.97., 3.98.). În sfârşit se păstrează câteva fragmente din corpul altor două păsări cu penaj bogat sugerat prin mici proeminenţe circulare (3.99., 3.100.).

Cahlele cu decor vegetal sunt destul de puţin numeroase comparativ cu cele amintite anterior. Ne atrag atenţia mai întâi două compoziţii renascentiste, cu vrejuri înfăşurate şi muguri: una dintre acestea este din punct de vedere tehnic identică fragmentelor decorate cu Hercule, provenind cu certitudine din acelaşi atelier (3.101.); cea de-a doua (3.101.A.) se remarcă printr-un relief extrem de fin şi bine conturat. Dintre formele mai puţin întâlnite menţionăm o placă dreptunghiulară decorată cu două cupe de lalele stilizate (3.119.) şi un fragment dintr-o placă ovală, un mic medalion decorat cu motive vegetale în relief plat, ambele smălţuite verde (3.95.).

Alte câteva motive apar în fragmente izolate, din care nu putem identifica compoziţii decât dacă avem la îndemână o analogie convenabilă, aşa cum se întâmplă în cazul unui vas cu lujeri şi frunze de viţă de vie care ornamenta câmpul central al unei cahle concave (3.106.). Dintr-o cahlă de aceeaşi fel provine un fragment de câmp central decorat cu frunze şi lujeri (3.107.). Pot fi de asemenea încadrate în această perioadă plăci decorate cu lujeri, fructe şi muguri (3.105., 3.108., 3.109.), cu frunze (3.110., 3.115.), cu elemente mai greu de descifrat (3.116., 3.118., 3.112.), uneori stilizate la extrem (3.111.). Un fragment de colţ cu bordură marginală geometrică ar putea proveni de la o compoziţie cu medalion (3.113.), ca dealtfel şi un alt mic fragment pe care se poate identifica o rozetă (3.114.). În sfârşit un ornament cu lujeri şi ghinde aglomerat pe câmpul plăcii este probabil mai târziu, de la începutul secolului al XVII-lea (3.117). Alte câteva fragmente

aparţin unor decoruri vegetal-geometrice (116) sau aparent geometrice (3.120., 3.121., 3.122., 3.123., 3.124.) pe care numai o eventuală întregire a ansamblului ne poate ajuta să le datăm cu mai multă siguranţă.

O creaţie inedită a atelierelor care aprovizionau curtea de la Vinţu de Jos are drept motiv central un boboc în formă de inimă din care se dezvoltă în lateral lalele şi lujeri (3.102.), sau lalele, ghinde şi lujeri (3.103.), cele două variante deosebindu-se şi prin bordurile marginale vegetale sau geometrice. Dintr-o a treia variantă a acestui motiv s-a păstrat doar un fragment marginal (3.104.). În ansamblu putem atesta 5 exemplare cu aversul angobat sau smălţuit în verde sau galben. În lipsa unor analogii potrivite aceste cahle pot fi datate spre finele veacului al XVI-lea şi la începutul secolului următor, şi desigur este foarte posibil ca ele să fie realizate în atelierele habane.

Despre cum vor fi arăta sobele din castelul Martinuzzi este greu să facem previziuni, având în vedere situaţiile nesigure din care provine materialul, în sensul că practic nu putem separa componentele nici unei sobe, ci trebuie să ne limităm la câteva estimări pur teoretice. Piesele speciale nu ne ajută nici ele prea mult în acest sens.

Cahlele folosite pentru soclu şi adesea pentru cornişă (sau cel puţin pentru cea intermediară) sunt, după cum am mai arătat, uniforme pentru un interval lung de timp, în momentul de faţă fiind imposibil să departajăm materialul din secolul al XVI-lea de cel din veacul următor. Forma acestor piese este simplă şi principial aceeaşi, cu mici variaţii ale profilaturii. Una dintre piesele de la Vinţu de Jos poate fi atribuită însă etapei Martinuzzi, ea fiind folosită în soba sau sobele policrome, construite din cahle simple, angobate şi smălţuite verde sau galben (3.129. – fragmente din 7-8 exemplare). De asemenea atribuim acestui interval o piesă mai puţin obişnuită, lucrată parţial la roata olarului, dar cu profilatura imprimată totuşi de un negativ (3.128.), cu forma vizibilă trapezoidală. O altă piesă din această categorie pe care am reuşit să o întregim ar putea aparţine în egală măsură şi sobelor din etapa următoare (3.130.).

Un registru de încheiere (intermediar sau final) era format din cahle dreptunghiulare cu partea superioară uşor ieşită în consolă, cu un decor geometric dispus în registre orizontale: imitaţie de torsadă, baluştri separaţi prin nervuri simple, succesiune de caneluri orizontale puternic reliefate (3.131. - 7-8 exemplare, toate smălţuite verde). Într-o variantă mai puţin reuşită baluştri au fost transformaţi în simple ornamente geometrice, iar nervurile care îi despărţeau au fost îmbogăţite cu un fel de spini laterali (3.132.) sau chiar frunze (3.132A.). Aceste cahle au bune analogii la Cetatea Făgăraş, dar cronologia lor este discutabilă, astfel că trebuie să admitem din nou un interval mai larg care să includă şi începutul secolului al XVII-lea. Nu este exclus ca ele să fie realizate în atelierele habane.

Piesele de colţ sunt destul de puţine comparativ cu numărul plăcilor, astfel că trebuie să acceptăm forme simple, hexagonale sau octogonale, care nu necesitau cahle speciale ci puteau fi realizate prin simpla alăturare a acestora. Piesele puteau fi asamblate şi în stare crudă, înainte de uscare, în acest caz fiind necesară modelarea într-un fel sau altul a zonei de contact. Puţinele fragmente de acest fel enumerate mai sus indică unghiuri ascuţite pentru sobe formate din cahle cu medalion concav sau decorate cu scene din viaţa lui Moise, şi un unghi obtuz pentru sobele din nişe. Alte câteva fragmente din aceste zone de legătură sugerează forme arcuite (3.125., 3.126.) sau, din nou, obtuze (3.127.).

Soba la care s-au folosit motive heraldice trebuie să fi avut o concepţie mai sofisticată, care să includă folosirea plăcilor în formă de blazon, prin intermediul piciorului triunghiular prelungit de care acestea dispun. Întrucât fără excepţie fragmentele acestor picioare păstrează urme intense de funingine în interior, este evident că ele se aflau în contact direct cu focul, iar pentru a facilita fixarea lor erau folosite probabil, aşa cum am mai anticipat, plăcile de formă triunghiulară care sunt destul de numeroase la Vinţu de Jos. Blazoanele erau aşezate cel mai probabil pe colţuri, delimitând cel puţin uneori, aşa cum este evident în cazul celor decorate cu pasăre, registre de plăci cu acelaşi ornament.

În ceea ce priveşte plăcile triunghiulare, acestea pot fi simple (3.134.) sau decorate cu motive geometrice pe toată suprafaţa, romburi reliefate (3.133.), triunghiuri afrontate (3.137.), reţea de nervuri reliefate de diferite dimensiuni (3.136., 3.135.) sau alte compoziţii geometrice (3.139.). Probabil din piese de acelaşi fel au făcut parte alte câteva fragmente cu o concepţie decorativă asemănătoare, a căror formă generală nu o putem reface (3.141., 3.136A., 3.142., 3.140.). O placă decorată cu triunghiuri de dimensiuni mari a avut de asemenea o formă specială, dacă ţinem seama de analogiile de la Cetatea Făgăraş (3.138.).

Coronamentele ilustrează şi ele această perioadă de tranziţie când încă se fac simţite moşteniri din epoca anterioară, dominate fiind însă compoziţiile renascentiste. Un tip de coronament de o factură mai

arhaică, amintind de formele veacului anterior, este format din cahlele cu partea superioară decupată în creneluri triunghiulare, care au în registrul plin ornamente vegetal-geometrice combinate cu o pasăre stilizată (3.143.). S-au descoperit fragmente din 5 exemplare smălţuite galben şi verde, cu segmentele din registrul inferior modificate, dar cahlele erau aşezate una lângă alta formând o friză continuă în care trebuia asigurată alternanţa pasăre - ornament vegetal-geometric – pasăre, ceea ce justifică aceste inconsecvenţe. De asemenea putem observa şi mici diferenţe de tipar (3.143.A-B.).

Din forme probabil apropiate, cu partea superioară decupată în triunghiuri dar cu decorul geometric modificat, s-au păstrat doar fragmente (3.145., 3.146.). Tot în această serie includem un fragment dintr-o cahlă cu partea superioară decupată în creneluri treptate, probabil cu două registre decorate, unul geometric şi altul vegetal (3.144.).

Cahlele decorate cu palmetă, decupate pe conturul acesteia (154) sau având o formă semicirculară (155) au aparţinut cel mai probabil tot acestor sobe. În principiu aceste piese circulă mai ales în secolul XVII şi sunt atribuite habanilor[22], dar faptul că aici ele apar în număr mare de exemplare şi cu aversul tratat în mod diferit înclină balanţa în favoarea etapei Martinuzzi. Cum s-a văzut aceste cahle sunt extrem de frecvente, în cantităţi semnificative fiind prezente atât la Racoşul de Jos cât şi la Cetatea Făgăraş.

În sfârşit, în materialul de la Vinţu de Jos se află două piese interesante, susceptibile a fi aparţinut acelor componente, altele în afară de cahle, care fac posibilă funcţionarea sobei. O piesă semicirculară asemănătoare unei nişe dar de dimensiuni mult mai mari, cu urme intense de funingine în interior, ar putea proveni de la tubulatura prin care erau dirijate fumurile (3.174.). Un fragment dintr-o piesă de dimensiuni mari, probabil circulară în secţiune, cu decor exterior realizat prin ştanţare şi incizie, ar putea să aparţină unui horn (3.175.).

10. Sobele de la Racoşul de Jos (sec. XVI)

Curia de la Racoşul de Jos a fost o construcţie destul de amplă, în care au funcţionat mai multe sobe, construite în diferite etape, în cei peste 150 de ani în care admitem că a funcţionat reşedinţa în această formă. În cursul săpăturilor au fost recuperate o serie de alte cahle, din straturi de arsură aflate in situ sau din nivelări care au antrenat atât arsură cât şi materiale de construcţie diverse, precedând în orice caz edificarea castelului. Aproape fără excepţie avem în vedere fragmente izolate care abia dacă ne sugerează configuraţia din care provin, cu urme puternice de ardere secundară, şi zdrobite mecanic în operaţiunile de amenajare a incintei. Cahlele sunt plăci fără picior propriu, cu aversul simplu, şi par să fie realizate în etape diferite pe parcursul secolului al XVI-lea. Desigur că este imposibil să grupăm aceste piese în funcţie de instalaţia căreia i-au aparţinut, dar simpla lor asociere într-un interval de timp bine definit este deosebit de sugestivă.

10.1. O compoziţie destul de elaborată prezintă Fecioara cu pruncul în braţe (11) sub o arcadă aproximativ semicirculară. Fecioara este încoronată dar fără aureolă, în schimb întreg corpul ei este proiectat pe raze de lumină. Pruncul este redat în semi-profil, uşor întors către mamă, ţine într-o mână un măr iar figura este fără detalii, deformată la scoaterea din tipar. Un fragment marginal de placă o prezintă pe Sfânta Barbara încoronată şi aureolată, în stânga capului fiind reprezentat un turn minuscul (12). Un personaj cu barbă costumat într-o mantie amplă a cărei parte inferioară o ţine ridicată cu mâna îl întruchipează cel mai probabil pe Sfântul Cristofor într-o postură des întâlnită în decorul ceramic, desculţ în timp ce traversează apa cu micul Isus pe umăr (13). Un mic fragment de aureolă face parte tot dintr-o compoziţie cu sfinţi (14), iar o cetate păstrată parţial (15) ar putea aparţine unei compoziţii cu Sfântul Gheorghe, într-o redactare diferită de cea aparţinând sobei de mai sus, şi poate ceva mai târzie. Alte câteva fragmente mai mici sunt de asemenea susceptibile a fi făcut parte din reprezentări arhitecturale, şi nu excludem posibilitatea mai multor variante ale Legendei Sfântului Gheorghe, atât de populară în epocă (16, 17). Un fragment marginal are o bordură decorativă ce aminteşte de cahla cu Răstignirea (18), în vreme ce un cap de cavaler cu bucle provine dintr-o compoziţie fără valenţe religioase, cel mai probabil o pereche de îndrăgostiţi (19).

---

[22] Gyuricza 1992, p. 27-30, fig. 294, 295 - consideră posibil ca piesele de acest fel descoperite în NE Ungariei să fie produse chiar la Vinţu de Jos.

Samson în luptă cu leul într-o compoziţie renascentistă apare pe o piesă imprimată cu un tipar din lemn ale cărui fibre grosiere au rămas aparente pe aversul plăcii, oricum deformat şi în timpul prelucrării, înainte de uscare. Samson este întors spre dreapta, cu chipul redat frontal, costumat în armură şi înconjurat de vrejuri luxuriante, care s-au format din degradarea treptată a părului lung al personajului. Piesa ar putea fi ceva mai târzie, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (20, în mod excepţional fragmente din 2 exemplare).

O legendă sau poate o fabulă pe care nu am reuşit să o identificăm este ilustrată pe o placă dreptunghiulară cu două registre decorative: în registrul superior un cavaler cu lance, în registrul inferior un personaj căzut, jumătate om, jumătate animal (21). Spre deosebire de piesele discutate anterior ale căror compoziţii bine studiate indică ateliere de bună factură, aceasta din urmă are un aer popular, cu un cavaler disproporţionat, ale cărui forme sunt aproape imposibil de descifrat în detaliu într-un relief şters. Dintr-un alt cavaler de dimensiuni mici se păstrează o parte din calul cabrat (22).

În sfârşit, atribuim acestei epoci câteva decoruri vegetale în compoziţii aerisite (23, 4 exemplare; 24). Pe alte fragmente putem vedea motive geometrice, folosite cel mai probabil ca elemente auxiliare pentru completarea câmpului unor plăci (25, 26), sau motive indescifrabile susceptibile a fi aparţinut unor scene cu personaje (27, 28, 29). Pe o placă simplă destinată cu siguranţă părţilor mai puţin vizibile ale sobei un relief slab sugerează o figură umană abia schiţată (30, 4 exemplare). O serie de fragmente sunt decorate cu reliefuri indescifrabile, probabil geometrice (31, 32, 33), diverse borduri (34), combinaţii de nervuri (35, 36, 37, 39 - acestea din urmă poate imitaţii de inscripţii?) sau mici proeminenţe circulare (38). Acestor sobe le atribuim de asemenea fragmente de piese traforate, prea mici pentru a le putea plasa însă în arhitectura sobei: câteva baghete simple (40) sau decorate cu nervuri reliefate oblice (41). (Pl. 109-112).

10.2. Din sobele mai târzii ale curiei au făcut parte o serie de cahle al căror avers a rămas simplu sau eventual a fost acoperit cu un strat de şlem, cele mai multe dintre acestea decorate cu cavaleri (pl. 113-115). Un cavaler pedestru reprezentat sub un portal Renascentist încadrat probabil de două nişe a fost lucrat dintr-o pastă cu un conţinut ridicat de caolin (54, 55), iar dintr-un alt cavaler pedestru se păstrează doar fragmente din zona centrală (56). Un alt portal semicircular găzduia probabil tot un cavaler, pe o placă încadrată de borduri geometrice ample (57). Acest repertoriu este dominat însă de călăreţi, păstraţi în fragmente prea mici pentru a putea defini ipostazele în care sunt surprinşi. Cai orientaţi spre stânga (58) sau spre dreapta (59) s-au inspirat probabil din scene de turnir, ca şi un altul reprezentat în mişcare (60) sau piciorul unui cavaler orientat spre dreapta (61). O piesă mai complicată are în registrul superior un călăreţ, iar în registrul inferior un motiv abstract, poate la origine sugerat de un balaur (62).

O serie de alţi cavaleri reflectă diferite variante ale husarului, şi trebuie să fie ceva mai târzii, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea sau chiar de la începutul veacului următor. Cea mai interesantă piesă este traforată, şi are un picior tronconic dezvoltat sau semicircular foarte aplatizat, în ambele variante smălţuit în interior cu smalţ verde gălbui aplicat în strat subţire peste pastă (63). Din trafor s-au păstrat puţine fragmente, din care deducem că husarii erau reprezentaţi în ambele direcţii, ei fiind probabil montaţi în sobă în perechi afrontate, după modelul mai vechi al cavalerilor în turnir. Din cavaler se păstrează doar capul, protejat de un coif conic simplu, probabil încheiat cu un bulb; capul calului este sprijinit de marginea plăcii, iar partea din spate este acoperită cu un harnaşament din curele decorate, care se întretaie în unghiuri drepte. Traforul era policrom, acoperit cu smalţ galben şi verde (de calitate proastă, parţial căzut sau opacizat), respectiv cu vopsea roşie peste angobă.

O compoziţie complexă prezintă un husar în armură din plăci, călare pe un cal static echipat la rândul lui după toate regulile (64), cu bune analogii la Cristuru Secuiesc. Un alt cavaler este reprezentat călare spre dreapta pe un cal vioi, cu harnaşament bogat decorat şi coada împletită. Partea centrală a plăcii lipseşte, astfel că nu ştim cum va fi arătat cavalerul, dar în orice caz nu pare să fi purtat lance – decât eventual un exemplar de mici dimensiuni care ocupa doar partea din faţă a imaginii. Din armament făceau parte o sabie cu tăişul curb şi garda în cruce, precum şi un scut triunghiular decorat cu mici proeminenţe circulare. Întreaga compoziţie degajă un aer naiv pentru care nu cunoaştem nici un termen de comparaţie potrivit (65). O variantă destul de apropiată are pe bordura inferioară o inscripţie din care se mai pot citi cuvintele *DER DEPVEI* despărţite de un asterisc.

Alte fragmente aparţin cu certitudine aceluiaşi grup decorativ: un cap de cal cu apărători pentru ochi (66), un fragment marginal pe care se vede lancea masivă iar deasupra ei un relief triunghiular ce sugerează

scutul (67), unul dintre ornamentele din colţurile superioare ale unei plăci cu borduri de butoni stelaţi (68). Stilistic înrudite sunt un cap de cavaler cu căciulă (69), un personaj stilizat îmbrăcat într-o haină cu găitane (70, 2 variante) şi un alt personaj stilizat încadrat de o arcadă (71).

În acelaşi stil naiv ca şi husarul menţionat anterior este realizată o piesă decorată cel mai probabil cu Legenda Sfântului Gheorghe: pe singurul fragment păstrat se observă un cavaler călare spre stânga înarmat cu o lance (aşezată însă în poziţie uşor oblică) şi, teoretic, echipat cu o armură a cărei singură piesă evidentă este un pinten cu rotiţă. Sub cal o labă cu gheare trebuie să fi aparţinut balaurului (72).

Din aceeaşi grupă decorativă se păstrează o imagine asemănătoare, cu un cal redat oarecum anatomic şi cu unele segmente ale harnaşamentului bine înţelese (cele din zona capului de pildă), dar un cavaler stilizat din care nu se vede clar decât pintenul. În registrul inferior o labă cu gheare ascuţite ne plasează în aceeaşi Legendă a Sfântului Gheorghe (73, 74).

10.3. Sobele din groapa de var (sec. XVI). În groapa de var folosită în prima etapă de construire a castelului au fost aruncate numeroase fragmente de cahle, reprezentând cel mai probabil resturile a două sobe. În principiu distingem două grupe mari de piese: **1.** cahle smălţuite verde şi parţial refolosite sau doar înfrumuseţate prin acoperirea smalţului cu un strat gros de vopsea roşie; **2.** cahle ale căror feţe vizibile au fost acoperite numai cu vopsea roşie, fără să existe urme de refolosire.

10.3.1. Cahlele smălţuite verde (pl.115-118). Dominante în acest grup sunt formele concave, fie în punct de diamant, fie cu medalion circular concav. Primul tip este cel mai numeros, decorativ prezent în 3 sau 4 variante de vase cu flori. 13 exemplare lucrate cu tipare diferite se păstrează dintr-o piesă al cărei câmp central este ocupat de un vas cu 3 lalele, iar aversul este angobat, smălţuit verde (uneori irizat) sau verde combinat cu galben, procentul fragmentelor acoperite cu vopsea roşie fiind de 75% (78). Piesa este inspirată de vasele de tip amforă, dar aici acest element este deosebit de stilizat, toartele fiind transformate în vrejuri, iar talpa excesiv lăţită şi de asemenea împodobită cu vrejuri. O piesă similară a apărut în săpăturile de la Drăuşeni, fără să aibă însă un context clar, dar alte analogii nu cunoaştem, deşi amfora stilizată este destul de frecventă, dar interpretările sunt diferite, acest motiv bucurându-se, aşa cum am mai spus, de o mare popularitate în sec. XVI-XVII. Aceste cahle au format şi piese de colţ prin asamblarea a două plăci în unghi ascuţit, în stare crudă, zona de contact fiind ascunsă de o torsadă puternic reliefată (80, 2 exemplare).

A doua variantă prezintă o amforă care a pierdut complet toartele, talpa a primit un sens vegetal iar buchetul se reduce la o lalea stilizată cu frunze disproporţionat de mari, aşa cum mai putem vedea în epocă pe cahle de la Vinţu de Jos sau Cluj Mănăştur. Din cele 5 exemplare identificate, doar unul a fost vopsit (79).

Deşi nu păstrează urme de vopsea roşie, celelalte particularităţi tehnice ca dealtfel şi locul de descoperire ne determină să încadrăm aici încă un vas cu flori (sau oricum un decor vegetal) reprezentat pe o placă ce avea pe câmpurile oblice o inscripţie din care se păstrează litera *B*. Cele 2 exemplare identificate sunt angobate şi cu urme puternice de ardere secundară. Un fragment dintr-o piesă smălţuită verde (irizat auriu) prezintă şi ea o bordură oblică cu inscripţie, dar litera este diferită, astfel încât nu putem preciza dacă varianta decorativă este aceeaşi sau alta (81, 82).

Din cahlele cu medalion circular concav s-au păstrat peste 100 de fragmente aparţinând la 15-16 exemplare. Două dintre acestea reprezintă tipul cel mai simplu cu medalionul fără decor iar în colţurile plăcii cunoscutul motiv al proeminenţei circulare încadrate de triunghiuri, care este o formă stilizată a motivului original, format dintr-o mască încadrată de aripi (77). Plăcile prezintă de asemenea un chenar bogat profilat, din 3-4 baghete proeminente.

Cele mai multe exemplare (10) se caracterizează prin medalion decorat cu rozetă stilizată cu petale liniare, opt lungi alternând cu opt scurte, încadrată de un dublu cerc reliefat decorat cu mici proeminenţe circulare. Suprafeţele plane sunt aglomerate cu vrejuri a căror dispoziţie spre colţuri aminteşte încă de măştile originale (76, 76A). Aversul acestor cahle este tratat în mod diferit, iniţial ele aparţinând unei sobe policrome în care alternau nuanţe de alb (de la angobă) cu verde (smalţ de diferite nuanţe, de la verde gălbui la verde foarte închis, spre negru) şi cu galben maroniu (smalţ). Fără excepţie pe fragmentele smălţuite se păstrează urme de vopsea roşie, semn că acestea au fost la un moment dat fie refolosite în construirea unei alte sobe (roşii?), fie pur şi simplu înfrumuseţate. Câteva fragmente aparţin unor plăci principial asemănătoare, dar cu motivele uşor diferite, caracterizate printr-un grad mai redus de stilizare (76B.-D.); de

asemenea caracteristică pentru aceste 3 exemplare este şi absenţa bordurii marginale formată din caneluri succesive, aceasta rezumându-se la un simplu chenar reliefat. Datarea acestor piese în prima lor etapă de utilizare în secolul al XVI-lea nu pune nici un fel de probleme, ele fiind produse şi întrebuinţate pe întreg parcursul acestui veac, şi în forme tot mai degradate, aşa cum s-a putut observa în exemplele de la Cetatea Făgăraş, încă în veacul următor.

Aproape la fel de frecventă este o cahlă de coronament (83) traforată în forme ce încă amintesc de studiile gotice, fără să poată fi însă atribuite integral acestui stil. Toate cele 12 exemplare păstrate sunt smălţuite verde, cu urme de vopsea peste smalţ. Nu cunoaştem nici un fel de analogii pentru această piesă în afara coronamentelor gotice de tipul celor de la Vinţu de Jos, dealtfel destul de îndepărtate, dar forma ei generală, fineţea cu care este lucrată ca şi fragilitatea deosebită a formelor ar permite cu uşurinţă o datare în partea a doua a secolului al XV-lea, dacă şi contextul descoperirii ar fi favorabil în acest sens.

Câteva fragmente de plăci fără picior sunt decorate cu motive vegetale stilizate, pe care le asamblăm doar pe baza trăsăturilor tehnice ce le individualizează în mod evident, altfel nefiind posibilă o reconstituire a compoziţiilor. Trei fragmente lucrate dintr-o pastă de calitate excelentă au aversul acoperit cu un smalţ verde de calitate proastă, crăpat în timpul coacerii, irizat argintiu şi exfoliat iar în ultima etapă acoperit cu vopsea roşie (85, 2-3 exemplare).

Soba smălţuită a avut şi alte componente care nu păstrează urme de vopsea roşie. Un cavaler cu armură şi mantie, decupat pe contur, pare să fi fost montat singur pe un registru de încheiere mai retras (88), şi unor forme din aceeaşi categorie le-au aparţinut alte două fragmente decupate (96, 97). Un alt cavaler pe un cal în mişcare era reprezentat pe o placă simplă (91). O cahlă decupată pe conturul unui blazon era decorată cu o coroană (poate din stema Sibiului?) iar pe revers avea un picior perimetral (92). În sfârşit o compoziţie cu alură gotică regăsim pe câteva fragmente care au aparţinut probabil aceleiaşi plăci de dimensiuni mari (89, 90) smălţuită verde-gălbui.

Destul de multe fragmente se păstrează din plăci fără picior, nedecorate, de formă rectangulară (86, 95) şi triunghiulară (87), cu aversul smălţuit verde, aproape fără excepţie cu smalţ de calitate mai proastă care a irizat în argintiu. Aşa cum am observat şi la soba din stratul de arsură, plăcile rectangulare, destinate părţilor ascunse ale sobei, păstrează amprente grosiere de la forma din lemn cu care au fost turnate şi nivelate; ele s-au aflat în contact direct cu focul, după cum indică urmele intense de funingine de pe revers. Fragmentele triunghiulare trebuie plasate din nou în zona coronamentului, ca dealtfel şi un fragment de placă decorată cu torsadă (94).

În total s-au recuperat fragmente din 46-50 de plăci decorate şi 12 piese de coronament traforate, o cantitate teoretic suficientă pentru construirea unei sobe, mai ales dacă adăugăm şi plăcile fără decor destinate părţilor din spate, din care s-au păstrat însă doar puţine fragmente. Din punct de vedere cronologic unele piese ar putea fi mai vechi, din jurul anului 1500, altele (în principal cele decorate cu vase cu flori) pot susţine o încadrare mai târzie în secolul al XVI-lea. Considerând lotul în ansamblu probabil că o datare în primele decenii ale secolului al XVI-lea este cea mai potrivită, ulterior soba fiind doar înfrumuseţată (sau reînnoită?) prin vopsire parţială, sau demontată şi o parte dintre piese refolosite în construirea unei alte instalaţii de acest fel.

10.3.2. Din grupul al doilea cele mai multe cahle sunt plăci concave în punct de diamant cu câmpul central decorat, iar într-un singur caz cu toate câmpurile acoperite cu decor (pl. 119-120). Principalele motive sunt: vasul cu flori stilizat (99, 26 exemplare), vasul cu două lalele (100, 8 exemplare), respectiv motive vegetal-florale stilizate pe toată suprafaţa (101, 18-20 exemplare). Acestora li se adaugă o cahlă decorată cu portal gotic (10-12 exemplare), a cărei suprafaţă este uşor adâncită, fără să se încadreze însă în tipul menţionat anterior, şi plăci fără decor (20-25 exemplare) precum şi cahle de coronament dreptunghiulare, traforate şi cu partea superioară decupată în creneluri pătrate, dreptunghiulare sau trapezoidale (17-18 exemplare).

Portalul gotic (98) este clasic, o compoziţie echilibrată şi corectă din punctul de vedere al stilului pe care îl reprezintă, cu excepţia faptului că formele sunt uşor geometrizate, ceea ce dealtfel era greu de evitat în condiţiile unui negativ săpat în lemn. Deschiderea este în acoladă încheiată într-un fleuron scund, în interior prezintă o arcatură treflată iar extradosul este împodobit cu frunziş. În fundalul părţii superioare sunt vizibile nişe bifore închise în unghi ascuţit şi un şir de rozase cu deschiderea în şase lobi. Montanţii par să fie coloane cu capiteluri, prelungite pe verticală cu pinacli monumentali, iar grosimea mai mare din

partea inferioară ar putea indica la origine un portal străjuit pe laterale de nişe cu statui. În exterior portalul este încadrat de alte coloane cu fusul spiralat, probabil iniţial încheiate cu fiale din care au rămas doar mici noduli şi un traseu inegal. Acest element probabil nu a mai avut un înţeles clar, astfel că în partea superioară cele două coloane au fost unite, formând un fel de chenar pe 3 laturi. Cel mai probabil sursa de inspiraţie a autorului acestui tipar a fost una dintre cahlele atelierului sobei cu cavaleri de la Buda, respectiv cahla nişă din tipul 4, al cărei portal îi prezintă în laterale pe sfinţii Antoniu şi Petru sub baldachine cu fiale.

O piesă asemănătoare a fost descoperită la Cristuru Secuiesc şi datată în sec. XVI[23]. Imaginea este mai îndepărtată de original decât cea de la Racoşul de Jos: deschiderea din interior prezintă forme arcuite iar arhitectura din partea superioară a fost înlocuită cu două stele. Desigur că aceste cahle, aflate cam la un secol distanţă de original, trebuie să fi avut drept model replici care au intermediat modificări treptate ale decorului, în special ale acelor elemente care şi-au pierdut în timp semnificaţia, precum nişele pentru statui sau coloanele laterale. De asemenea, aceste copieri au determinat micşorarea continuă a pieselor, ceea ce a impus de la o vreme ataşarea unor borduri decorative. În cazul de la Racoşul de Jos alături de unele simplificări inerente, şi bordura geometrică trădează o epocă mai târzie, dar oricum este greu să ne imaginăm această cahlă produsă după anul 1600. În lipsa unui context şi a unor vecinătăţi, piesa ar putea fi datată chiar la începutul secolului al XVI-lea.

Cahlele din celelalte 3 tipuri sunt forme concave clasice, cu un câmp central îngust şi câmpurile laterale oblice, cu chenare bogat profilate, adâncimea medie a părţii centrale fiind de 4,5 cm. Pentru vasul cu lalele (100) cea mai apropiată analogie se află la Cristuru Secuiesc, un vas cu patru lalele datat în sec. XVII, descoperit într-un context care ar permite însă şi o încadrare puţin mai timpurie[24]. Varianta stilizată, în care vasul ar putea fi interpretat şi ca o rădăcină (99), nu are analogii, iar cahla cu decor pe toate feţele se află în aceeaşi situaţie (101). Piese principial asemănătoare apar în zona Cristuru Secuiesc, databile de asemenea în sec. XVI, dar ele rămân îndepărtate atât ca formă cât şi ca ornamentică.

Pentru părţile mai puţin vizibile ale sobei s-au folosit şi în acest caz plăci fără decor prelucrate grosier şi având ambele feţe presărate cu nisip, iar aversul fără vopsea (102).

Cahla de coronament prezintă 2 registre continui al căror relief imită o torsadă, un registru intermediar traforat în triunghiuri şi un registru de încheiere decupat în creneluri inegale ca dimensiuni, pătrate alternând cu dreptunghiuri (103), iar pe un fragment apare clar un trapez (104). Întrucât aceste creneluri au şi decor în relief, forma lor variabilă nu poate fi întâmplătoare, ci a fot proiectată cel puţin o dată cu negativul. Stilistic această piesă ar forma un ansamblu armonios împreună cu portalul gotic, iar dacă o desprindem din context o datare la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul sec. XVI ar părea potrivită. Alte câteva fragmente izolate indică forme uşor mai sofisticate în acelaşi cadru general: registre cu triunghiuri traforate şi creneluri dreptunghiulare cu decor în cruce, unite la partea superioară (105) şi un fragment similar dar de dimensiuni mai mari (109); creneluri pătrate cu decor geometric (106); decupaje dreptunghiulare alternând cu compartimente decorate (108). O altă variantă înlocuia torsada din partea inferioară cu un registru plin decorat cu nervuri intersectate în unghiuri şi la distanţe variabile (107, 111), după care se succed aceleaşi triunghiuri traforate (110), respectiv creneluri pătrate (110).

Pe ansamblu, din cahlele de câmp au fost recuperate fragmente din 62-66 exemplare decorate şi 20-25 exemplare simple, respectiv un total de minim 82 de exemplare. Plăcile au înălţimi cuprinse între 24 şi 26 cm, iar lăţimile între 17,6 şi 19, 3 cm: ele formau probabil şiruri separate, grupate după ornamente. Cahla de coronament traforată forma o friză înaltă de 11 cm, lungimea probabilă a unui element fiind de 29 cm, cu segmente mai mici la colţuri; oricum fiind vorba de o repetiţie, aceste amănunte nu sunt relevante.

Desigur nu putem spune dacă acestea sunt toate componentele sobei, fiind foarte posibil ca o parte dintre piese să fi ajuns în alte depozite, după cum nu este clar dacă şi în ce măsură au fost refolosite cahlele smălţuite descrise anterior - dar cu toate aceste dubii cantitatea existentă indică o sobă de dimensiuni importante, cu un coronament impresionant. Cahlele roşii au multe trăsături comune, mai ales de natură tehnică, şi este neîndoielnic faptul că ele au fost lucrate în acelaşi atelier, pe care ar trebui să îl căutăm în teritoriul secuiesc, în atelierele din zona oraşului Cristuru Secuiesc. Din punct de vedere cronologic producerea pieselor în prima jumătate a secolului al XVI-lea poate fi destul de bine argumentată prin analiza detaliată a formelor şi decorurilor, în contextul analogiilor pe care le cunoaştem în prezent. Aşa

[23] Benkő, Ughy 1984, fig. 58.

[24] Benkő, Demeter, Székely 1997, fig. 38/2.

cum am subliniat mai sus, şi în acest caz piesele considerate separat pot fi datate la intervale destul de mari una de cealaltă, dar este evident că într-o vedere sintetică trebuie să depăşim acest stadiu şi să admitem că, pentru epoca respectivă, acest ansamblu era unitar din punctul de vedere al producţiei şi funcţionării.

11. Soba de la Negoiu - Mănăstirea Cerna (sec. XVI-XVII)

În săpăturile de la Mănăstirea Cerna[25] au fost descoperite urmele unei sobe într-una din clădirile aparţinătoare complexului monahal (pl. 17/B). Vatra era dispusă în colţul de SV al încăperii, avea dimensiunile 2,50x1,60 m, şi a fost amenajată din fragmente de lespezi de piatră şi cărămizi romane aşezate pe un pat din lut (gros de 0,15-0,20 m). Soba a fost construită în principal din cahle oală cu deschiderea rectangulară (1), din care au fost descoperite peste (?) 40 de exemplare cu următoarele dimensiuni: înălţimea 10-13,5 cm; diametrul fundului 9,5-11,5 cm; latura 22,5 cmx18,5-20 cm. Putem deduce de aici că latura constantă indică înălţimea registrelor, iar pereţii sobei aveau o grosime de 10-13,5 cm. Colţurile erau construite din cahle-nişă (2) cu diametrul de 9-12 cm, iar înălţimea, reconstituită într-un singur caz, a fost 21,5 cm. Autorul nu precizează numărul acestui tip de piese, ci doar că el a fost "sensibil mai mic" decât cel al cahlelor oală.

În dărâmătura sobei a fost descoperită şi o cahlă placă de formă dreptunghiulară (3), cu dimensiunile cahlelor oală, fără să fie prevăzută cu un sistem de fixare. Decorul este vegetal geometric, cu un medalion central decorat cu rozetă şi motive vegetale simple care se dezvoltă dinspre medalion oblic spre colţuri. Decorul este încadrat de o imitaţie de torsadă, reprezentată printr-un tor segmentat de linii oblice reliefate. Nu este precizat numărul pieselor. Autorul menţionează alte câteva fragmente de cahle plăci "fără surprize la capitolul ornamentaţie" cu decor vegetal-geometric (4) (cât se poate distinge din ilustraţii), dar nu este clar dacă acestea au aparţinut aceleiaşi sobe deoarece "unele bucăţi au fost culese relativ departe de locul sobei".

Din coronament se păstrează mai multe fragmente de piese traforate şi decupate în forme care au încă o alură gotică (5).

Autorul descoperirii datează soba în secolele XVI-XVII, acest complex fiind dealtfel singurul element concret pe baza căruia este datată şi funcţionarea mănăstirii. Informaţiile documentare nu sunt decât tangenţiale, şi oricât de minuţios ar fi analizate nu conţin decât vagi aluzii la existenţa acestui lăcaş de cult în intervalul 1585-1650. Cahlele din structura sobei se pot încadra în secolul al XVI-lea. Cahla placă are bune analogii la Mălăieşti şi Vad, în complexe care aparţin acestui interval, iar fragmentele traforate au analogii perfecte la Vinţul de Jos, într-un context cronologic identic. Nici cahlele nişă nu înclină balanţa spre o datare mai târzie, deci în stadiul actual al cercetărilor trebuie să admitem că piesele pentru soba de la Cerna au fost produse în prima jumătate a secolului al XVI-lea, cel mai târziu spre mijlocul acestuia. Nu este exclusă varianta ca ele să fi fost reutilizate în structura unei sobe a cărei arhitectură presupunea în principal oale, şi în acest caz ar trebui să admitem că au fost în uz aproape un secol, până spre 1650.

12. Sobele de la Geoagiu-Băi (sec. XVI-XVII)

Cercetările arheologice efectuate la complexul termal roman din Geoagiu Băi (antica Germisara) au scos la lumină, între alte vestigii medievale, şi ruinele unei clădiri de dimensiuni mari cu 3 compartimente interioare[26]. Într-una dintre încăperi au fost descoperite câteva fragmente de cahle precum şi partea inferioară a unei sobe, cu dimensiunile 1,70x1,40 m, realizată din pietre de râu legate cu lut. În apropierea clădirii, din umplutura a două gropi menajere, au fost recuperate numeroase fragmente de cahle aparţinând principalelor categorii cunoscute pentru secolele XVI-XVII (pl. 86-88). În acest interval larg propus de autorii descoperirii se pot distinge două grupe de piese, prima databilă în secolul al XVI-lea şi cealaltă aparţinând în principal veacului următor. Din cele 50 de variante repertoriate trebuie să eliminăm de la început două, de la nr. 42 şi 47, deoarece acestea au fost publicate anterior ca provenind din săpăturile de la Mănăstirea Vaca din satul Crişan[27] şi este imposibil să admitem că două cahle aflate în contexte şi localităţi diferite s-au putut sparge în fragmente absolut identice.

---

[25] Rusu 1986, p. 323-349.

[26] Batariuc, Pescaru 1996, passim.

[27] Marcu 1992b, fig. 6.d pentru nr. 47, respectiv 10.c pentru nr. 42. Fragmentele s-au încurcat probabil în cursul depozitării.

Fragmentele pe care le putem atribui sec. XVI sunt destul de numeroase şi se încadrează, din punct de vedere decorativ, în repertoriul elevat al epocii, care păstrează încă o serie de teme din etapa anterioară. O cahlă decorată cu cavaler călare spre stânga (2, 3) aminteşte de cavalerul în turnir sub portal gotic, şi s-ar putea să fi fost produsă chiar în prima parte a veacului. În aceeaşi situaţie se află un fragment de portal cu vrejuri arcuite în formă de S susţinute de capiteluri (46), cel mai probabil un cavaler din varianta cunoscută de la Cluj-Napoca (18-20). O placă cu bordură marginală ce sugerează o torsadă pare să fie decorată cu un leu în varianta de păzitor al copacului (5), iar o cahlă dreptunghiulară cu decor vegetal îşi are sursa principală de inspiraţie în rozeta gotică, în formele pe care le cunoaştem cel mai clar de la Cetatea Făgăraş sau din descoperiri de pe teritoriul Ungariei (17). Tot dintr-o variantă de rozetă ar putea face parte un fragment marginal cu 3 borduri geometrice (31), iar dintr-o piesă cu medalion concav decorat cu o floare cu petale puternic reliefate se păstrează un fragment central (41)[28]; modelul este răspândit în zonă, îl întâlnim în forme identice la Orăştie. Putem încadra de asemenea în acest interval alte câteva decoruri pe cahle plăci: motive vegetale pe un câmp delimitat de o bordură cu lujeri înfăşuraţi (16), butoni stelaţi şi torsadă (27), fragmente de reţele de romburi (7), borduri geometrice (8,9) sau diverse alte compoziţii cu motive geometrice (10, 11, 32, 33). Dintre piesele speciale databile în sec. XVI fac parte un fragment dintr-o piesă de colţ cu torsadă (35) şi cu siguranţă un fragment dintr-un coronament gotic, pentru care dispunem de bune analogii în imediată apropiere (34), precum şi alte câteva fragmente traforate (43-45) pe care însă nu le putem atribui cu certitudine unei anume forme. Este foarte interesant faptul că, în marea lor majoritate, piesele enumerate mai sus nu fac parte din peisajul haţegan popular aşa cum îl cunoaştem din descoperiri similare, ci reflectă existenţa unei sobe pretenţioase, de nivel aulic putem spune, comparabilă cu cele de la Mălăieşti şi Orăştie, unde dealtfel îşi găsesc analogii multe dintre piese.

Celelalte fragmente aparţin în principal secolului al XVII-lea, deşi nu putem exclude şi apariţia lor mai timpurie, dar nu mai devreme decât ultimele decenii ale veacului anterior. Ne referim în primul rând la numeroase fragmente cu decor tapet reprezentând cele două tipuri de bază, cu multe variante decorative, unele dintre ele inedite: arce suprapuse cu motive derivate din pomul vieţii (18, 18.B.) combinate în câmpurile intermediare cu rodii (20) iar în câmpurile centrale cu flori de crin (14) sau combinaţii geometrice, respectiv arce legate cu rozete stilizate în câmpuri (21) – ambele foarte răspândite şi produse probabil în orice atelier, oricât de modest. Din primul tip recunoaştem un pom al vieţii extrem de stilizat ca fiind prezent în special în această zonă (19, 18A.), iar din cel de-al doilea o rozetă simplă cu patru petale lanceolate (21A.). Apariţii noi sunt câteva fragmente cu motive stilizate la extrem (24, 25). Un motiv de asemenea destul de răspândit este cel al cercurilor împărţite în sferturi şi jumătăţi care se întregesc de la o placă la alta, având în interior rozete mai mult sau mai puţin stilizate (22, 23) iar în câmpurile intermediare diverse combinaţii geometrice. Acestea ar putea să fie şi mai târzii, din secolul al XVIII-lea. Motivele tapet decorează atât plăci cât şi cahle de colţ formate din trei laturi îmbinate în unghiuri diferite (36-40).

Alte câteva fragmente de plăci prezintă combinaţii vegetale stilizate (12, 15, 48) pe care nu le cunoaştem până acum din alt context şi în consecinţă sunt mai greu de încadrat cronologic. În aceeaşi situaţie se află o piesă decorată cu motive vegetale şi un vultur bicefal, posibil inspirată de piesele cu medalion octogonal (6), precum şi un alt fragment pe care se poate vedea o mână cu degetele răsfirate sau o gheară de animal (4).

Autorii descoperirii presupun existenţa în clădirea menţionată a cel puţin 3 sobe, una construită din cahle oală şi cahle plăci, iar celelalte două din cahle ornamentate cu motive tapet[29]. Într-adevăr materialul este atât de divers încât provine în mod cert din mai multe sobe care s-au succedat în timp, unele componente fiind eventual refolosite, aşa cum am putut constata în multe alte situaţii. Dar având în vedere contextul descoperirii clasificarea fragmentelor pe complexe este imposibilă, concluziile rezultate din analiza acestui material fiind sortite să rămână la nivelul generalităţilor. În final se propune reconstituirea unei sobe din cahle tapet, dar aceasta este evident preluată dintr-o altă situaţie (poate din Slovacia sau Polonia, aşa cum sugerează chiar autorii) şi nu o putem lua în considerare decât ca un exemplu posibil. Dealtfel doar

[28] Publicată iniţial ca piesă de coronament, este de fapt din punctul de vedere al formei una dintre cele mai răspândite piese de câmp.

[29] Batariuc, Pescaru 1996, p. 399.

componentele periferice au o bază reală în materialul de la Geoagiu Băi: cahlele de colţ şi de cornişă, de soclu, şi parţial cele care descriu un coronament gotic. Motivul care se repetă obsesiv în design-ul sobei nu există între fragmentele inventariate, astfel că stabilirea exactă a numărului de piese din câmpuri nu se poate face decât inversând procesul de reconstituire, dinspre desen spre materiale. Aşa cum am mai spus, nici piesa principală de coronament nu a fost descoperită la Geoagiu Băi ci la Mănăstirea Vaca. Desigur că în principiu putem accepta un astfel de model, reconstituit în situaţii mai bune, ca fiind răspândit şi în Transilvania sec. XVII, într-o perioadă când sobele sunt produse de serie, arhitectura şi componentele lor fiind standardizate.

13. Sobele de la Crişan (Mănăstirea Vaca) (sec. XVI-XVII)

Într-una din încăperile Mănăstirii Vaca au fost descoperite urmele a 3 vetre de sobă parţial suprapuse[30]. Cea mai veche sobă a fost construită în ultimii ani ai secolului al XVI-lea sau la începutul veacului următor, în principal din cahle oală cu deschiderea rectangulară (1). Vatra, orientată N-S, a fost amenajată dintr-un pat de piatră măruntă peste care s-a aşezat un strat de pământ amestecat cu lut, gros de cca. 12 cm, delimitată fiind de o gardină din bolovani de piatră legaţi cu lut. Crusta destul de puţin rezistentă indică o perioadă de folosire nu prea îndelungată, după care soba a fost refăcută radical, parţial pe vechiul amplasament. Vatra veche a fost prelungită spre E şi nivelul ei ridicat printr-un strat de lut curat, din care s-a format în timp o crustă dură. Acordând primei sobe o perioadă de funcţionare de 30-40 de ani, desigur numai pe considerente teoretice, cea de-a doua trebuie să fi fost realizată în jurul anului 1640 sau oricum spre mijlocul veacului. Părţile ei componente nu pot fi nominalizate decât parţial; câteva fragmente de cahle descoperite între vetre, respectiv câteva piese întregi care au fost reutilizate în compunerea celei de-a treia sobe, aversul lor fiind acoperit cu un strat de vopsea. Piesele pe care le putem enumera sunt: plăci decorate cu pomul vieţii (2, 3) şi cu motive cruciforme (9), o piesă de colţ decorată cu un pom al vieţii în miniatură (21) şi o parte cel puţin din fragmentele de oale.

Cahlele pentru cea de-a treia sobă au fost produse în jurul anului 1676, după cum mărturiseşte inscripţia aflată pe una dintre piese. Vatra a fost reorientată E-V, ocupând astfel întreg colţul de SV al încăperii, lângă intrare, la o distanţă de maxim 0,20 m faţă de cei doi pereţi. Vatra anterioară a fost parţial reutilizată, prelungită printr-un strat de pământ amestecat cu lut, şi înălţată cu 10-13 cm prin depunerea unui nivel de lut amestecat cu fragmente de arsură, olane, vase puternic arse secundar şi câteva fragmente de cahle. Gardina acestei ultime vetre a fost realizată din pietre de dimensiuni diferite, inclusiv lespezi fasonate, dar şi fragmente din alte materiale de construcţie refolosite (după urmele de mortar): cărămizi, ţigle, olane – toate acestea legate cu lut. Spre intrare se delimitează în prelungirea vetrei un spaţiu mai îngust, - marcat prin lespezi aşezate pe cant îngropate mai mult de jumătate în pământ, şi amenajat cu un strat de piatră măruntă peste care au fost aşezate olane (longitudinal şi transversal) cu gura în jos – pe care îl considerăm o gură de alimentare, fiind evident că aceasta se realiza din interiorul încăperii. Lungimea totală a sobei a fost de 1,50 m, cu o lăţime maximă de numai 0,50 m, iar nivelul vetrei a rămas cu 10 cm mai sus decât cel al spaţiului pe care îl presupunem destinat alimentării. Încăperea în care funcţiona soba a fost la un moment dat abandonată, iar instalaţia de încălzit s-a ruinat, componentele ei prăbuşindu-se treptat în spaţiul din jur, unde au şi fost descoperite în săpăturile arheologice din 1991.

Pornind de la dimensiunile vetrei şi de la prelucrarea detaliată a materialelor ceramice descoperite, se pot estima caracteristicile generale ale sobei: o înălţime totală de 2,30-2,60 m, cu un postament din piatră, un soclu din piese profilate cu toruri şi cavete, o cameră inferioară paralelipipedică, o cameră superioară circulară şi un coronament asamblat din piese decupate.

În construcţia sobei s-a folosit destul de multă cărămidă (probabil în special pentru acei pereţi care nu erau vizibili), dar şi piatră de diferite dimensiuni, liantul fiind un lut curat. Numeroase fragmente de olane căzute în apropiere sugerează faptul că acestea erau folosite pentru construirea sistemului de dirijare a fumurilor. Camera inferioară a avut probabil o înălţime de 0,84-1,05 m, fiind placată cu 4 sau 5 rânduri de cahle decorate cu motive tapet (6, 7, 10, 19), aşezate câte 9 piese pe fiecare rând: 28-35 de cahle erau suficiente pentru asamblarea acestei părţi. Camera superioară era realizată din plăci decorate cu motive

[30] Marcu 1992b, p. 190-192.

tapet formate din arce de cerc suprapuse (8, 9), respectiv cu pomul vieţii în diferite variante (2-5), în total 34 de piese, din asamblarea cărora rezultă o înălţime de 1,05 m. Forma acestei camere este mai greu de definit, dar foarte probabil că era circulară, după cum sugerează două fragmente de cahle de colţ cu secţiunea rotunjită.

Coronamentul avea drept piesă principală o cahlă decorată cu mască feminină, al cărei exterior era decupat în mici creneluri (25), căreia i se alăturau piese de forme diferite, într-o compoziţie destul de eterogenă (23, 24, 26-28).

14. Sobe din Târgu Mureş (sec. XVI-XVII)

Din mediul orăşenilor înstăriţi care aveau locuinţe în interiorul cetăţii din Târgu Mureş cunoaştem câteva cahle databile în secolele XVI-XVII, fără să provină însă din contexte arheologice clare[31]. Cea mai veche dintre acestea este o piesă dreptunghiulară destinată coronamentului (1.8.), cu talpă de susţinere, decorată în registrul superior cu un şir de flori de crin. Teoretic piesa ar putea fi produsă chiar la finele veacului XV, dar în orice caz o datare în prima jumătate a secolului al XVI-lea este certă, promiţătoare pentru existenţa unor sobe cu alură gotică. Din ultimii ani ai veacului XVI se păstrează un fragment dintr-o piesă cu decor vegetal şi inscripţie *1599* şi *FI* (numele olarului Fazakas Imre menţionat şi documentar în această perioadă) (1.2.), şi probabil un fragment dintr-o placă decorată cu reţea de nervuri (1.7.). Începând din 1600 şi până spre mijlocul sec. XVII pot fi datate o serie de cahle concave decorate cu vase cu flori în diferite interpretări datorate în mod evident unui atelier popular. Un vas cu lujeri de viţă de vie, corect desenat după descrierea autorului, trebuie să fi fost produs în primii ani ai secolului (1.5.), deja în 1619 fiind copiat şi o parte dintre elementele decorative modificate (1.4.), vasul simplificat, o parte dintre lujeri eliminaţi şi alţii înlocuiţi cu frunze mai uşor de realizat în negativ. O cahlă cu inscripţie *1600* prezintă un motiv deformat (1.3.), lipsit de proporţiile caracteristice: vasul este mult prea mare, talpa a fost înlocuită cu un fel de picioare, buchetul compus din 3 lalele ocupă doar un sfert din suprafaţa disponibilă. În absenţa inscripţiei, o datare spre sfârşitul sec. XVII s-ar fi părut mult mai potrivită dacă ne raportăm la analogiile pe care le cunoaştem, dar cum am mai spus piesa este produsul unui atelier mai puţin versat, care a copiat liber un model destul de complicat. Oricum suntem datori să apreciem că acest atelier reuşeşte să producă piese concave, mai dificile din punct de vedere tehnologic decât plăcile. O cahlă din aceeaşi categorie are în câmpul central un vas cu 6 lalele împletite în jurul unui arac, o compoziţie mult mai bine studiată din punctul de vedere al proporţiilor şi detaliilor (1.13.). Cahla este inedită prin decorurile marginale (o torsadă proeminentă în locul chenarelor profilate iar pe laturile oblice aglomerate motive vegetale şi în câmpul superior un vultur bicefal. Cahla a fost datată iniţial la finele sec. XVII pornind de la interpretarea vulturului ca simbol al prezenţei habsburgice, dar după părerea mea poate fi şi mai veche, de la începutul acestui veac. Pe alte trei plăci sunt figurate de asemenea vase cu flori în diferite grade de stilizare (1.10.-1.12.), iar câteva fragmente izolate aparţin tot unui vas cu lalele, vag asemănător celor pe care le cunoaştem de la Drăuşeni şi Racoşul de Jos (1.6.) – toate acestea databile în sec. XVII. Din aceeaşi perioadă menţionăm şi fragmente dintr-o compoziţie cu husar călare spre stânga (1.1.), iar spre finele acestui secol trebuie să fi fost produse plăci dreptunghiulare de format neobişnuit de mare, decorate în plan central cu un grifon stilizat încadrat în medalion circular şi plasat într-un cadru de motive geometrice care indică fără echivoc negative săpate în lemn (1.9.).

15. Sobe de la Alba Iulia (sec. XVI-XVII)

În săpăturile realizate în str. Munteniei, la sediul guvernatorului consular al celor trei Dacii[32], au fost descoperite ruinele unei locuinţe din secolul al XVI-lea, construite din materiale romane refolosite legate cu lut galben. În încăperea principală, cu dimensiunile 4,2x2,6 m, au apărut "resturile din chirpici ale unei vetre", iar din umplutură au fost recuperate mai multe fragmente de cahle oală (3.2.), cahle de soclu (3.1.) şi plăci dintre care una cu inscripţie *1510* (3.3.). În acelaşi complex, într-o altă locuinţă din aceeaşi epocă au fost descoperite însă urmele unei vetre circulare.

---

[31] Zrínyi 1975, passim.

[32] Viorica Rusu-Bolindeţ: *Alba Iulia, str. Munteniei*, în CCA 2001, p. 36.

Într-o locuinţă semi-îngropată care a funcţionat în prima jumătate a sec. XVII, distrusă fiind în 1658, au fost descoperite urmele unei sobe de tip ţărănesc, alcătuită în principal din cahle oală, cărora li se adaugă un număr relativ mic de cahle plăci, respectiv o cahlă de cornişă sau de coronament[33]. Din cahlele oală au fost reconstituite 4 tipuri cu dimensiuni diferite (2.1.-2.4.), dintre care ne reţine atenţia o formă neobişnuit de mare, cu latura deschiderii de minim 35 cm şi o înălţime de 20 cm. Placa cea mai frecventă (2.5.) are de asemenea o înălţime de 31,5 cm, astfel că aceste două tipuri puteau fi asamblate în arhitectura sobei, atât suprapuse cât şi alăturate. Această piesă, din care s-au recuperat 10 exemplare, este decorată cu un turn încadrat de borduri din mici rozete – motiv singular, fără nici o legătură cu arhitecturile pe care le putem vedea pe alte cahle din Transilvania ca motive principale sau de fundal. Pe alte două plăci compoziţiile sunt vegetal geometrice având ca elemente dominante frunzele de acant (2.6.), respectiv lalele (2.7.), de asemenea complet străine în ornamentica transilvăneană a secolului al XVII-lea, având în schimb analogii foarte bune în materialul din Moldova, unde sunt incluse în categoria pieselor tapet, cu o datare generală în secolele XVI-XVII[34]. Cahlele decorate din locuinţa de la Alba Iulia au o serie de elemente comune care demonstrează provenienţa lor din acelaşi atelier, şi în stadiul actual al cercetărilor nu avem nici un motiv să punem la îndoială originea lor moldovească. Această situaţie singulară lasă loc multor întrebări legate de prezenţa acestor importuri într-un oraş care trebuie să fi avut propriile lui ateliere, aşa cum demonstrează de altfel numeroase alte descoperiri, sau în orice caz în care existau posibilităţi de a procura piese mai ieftine din ateliere provinciale apropiate. Răspunsurile nu se află însă la îndemâna noastră, ci rămân în sarcina cercetărilor viitoare.

16. Soba de la Cristuru Secuiesc, Piaţa Libertăţii nr. 44 (sec. XVII)

Între numeroasele complexe cercetate arheologic pe teritoriul oraşului Cristuru Secuiesc se numără şi o pivniţă din piatră din umplutura căreia au fost recuperate, alături de alte materiale, şi o serie de cahle[35]. Umplutura este bine datată cu monede care delimitează intervalul 1627-1711, iar inventarul descoperit se încadrează perfect în această epocă, lucru certificat şi de cele două cahle cu inscripţii din *1637* (9.13.), respectiv *1657* (9.16.). Cahlele trebuie să fi aparţinut, în principiu, instalaţiei care deservea încăperea de deasupra pivniţei, dar totuşi nu se poate vorbi despre o sobă prăbuşită ale cărei componente să fi fost recuperate integral. Lotul de materiale este alcătuit din cahle oală, cahle în punct de diamant, cahle plăci dreptunghiulare şi pătrate, o cahlă de coronament cu registrul superior decupat şi o cahlă de colţ formată din 3 plăci. Autorii cercetărilor remarcă prezenţa dominantă a plăcilor dreptunghiulare faţă de cele pătrate sau aproape pătrate ca fiind o particularitate a acestui grup, observaţie la care adăugăm faptul că cele dintâi nu sunt plăci simple ci concave sau derivate din concave. Din punct de vedere cronologic se poate separa un grup de piese databile, pe baza analogiilor şi a stilului, în secolul al XVI-lea, dar prezenţa lor într-un complex din veacul al XVII-lea nu este deloc surprinzătoare.

Faţă de alte săpături medievale, în pivniţă s-au găsit puţine fragmente de cahle oală[36], din care practic nu a fost posibil să se întregească nici măcar un exemplar. Piesele au deschidere rectangulară cu latura măsurând 23,5-24 cm, diametrul fundului este de 9-10 cm iar înălţimea de 12 cm; pereţii sunt subţiri, cu grosimi sub 1 cm (9.1., 9.2.). Dintre formele prezentate reţinem un fragment de fund modelat cu alveole realizate dinspre exterior spre interior, care este foarte probabil mai vechi, din secolul al XVI-lea. Celelalte fragmente prezintă decor interior din 1-2 brâuri reliefate cu un ornament împuns ce pare să imite o torsadă. Aşa cum s-a demonstrat tot din săpăturile de la Cristuru Secuiesc aceste variante există deja în prima parte a secolului al XVI-lea, ele fiind scoase treptat din funcţiune în cursul veacului următor, deşi în majoritatea descoperirilor par să fie intens folosite până către 1700.

Dintre celelalte cahle câteva fragmente sunt considerate a fi mai vechi, în primul rând o cahlă de coronament smălţuită verde (9.4A.), ale cărei analogii în imediată apropiere indică o datare în a doua jumătate a sec. al XVI-lea (Cristuru Secuiesc 1.4.), şi o replică mai puţin finisată a acesteia (9.4.). Al doilea tip este o placă rectangulară decorată cu nervuri reliefate care descriu romburi, de asemenea datată pe baza analogiilor (Cristuru Secuiesc 5.5., Cecheşti 3) în secolele XV-XVI. În ambele situaţii însă, dacă extindem

---

33 Anghel 1967, passim.

34 Batariuc 1999, p. 103-104, fig. 25/2 şi 26.

35 Benkő, Demeter, Székely 1997, p. 125-132, fig. 40, pl. 47-49.

36 Benkő, Demeter, Székely 1997, p. 125-126.

sfera analogiilor în contextul materialului cunoscut astăzi, vom constata că piesele pot fi în funcţiune chiar în poziţie primară şi în veacul al XVII-lea, deşi este evident că ele nu se numără printre formele caracteristice perioadei ci sunt reminiscenţe ale unei epoci trecute.

Dintre cahlele plăci în aceeaşi situaţie, din punct de vedere cronologic, se află câteva piese concave, cel puţin cele decorate cu vas cu lalele împletite în jurul unui arac (9.5.), respectiv cu romburi (9.12.), formal şi decorativ creaţii ale secolului al XVI-lea, fără însă ca prezenţa lor după anul 1600 să ne surprindă.

Cele mai multe piese din acest complex se armonizează cu restul obiectelor de inventar din umplutură, fiind în general materiale reprezentative pentru secolul al XVII-lea. Cahlele dreptunghiulare mai mult sau mai puţin concave coexistă cu formele pătrate şi cu o placă cu medalion circular concav. Motivul decorativ dominant este vasul cu flori, prezent în 5 variante, în total 20-22 exemplare. Vasele sunt supraîncărcate cu buchete care tind să ocupe în întregime câmpul central, încadrat de borduri (în acelaşi plan sau oblice) la rândul lor ornamentate cu motive geometrice (9.7., 9.10., 9.11.) sau cu inscripţii (9.13.). Un mic fragment provine dintr-o placă pe care erau reprezentate foarte probabil 3 vase, unul central încadrat de alte două de dimensiuni mai mici, cu buchete identice formate din lalele cu tulpini rigide (9.6.). O piesă interesantă din seria dreptunghiulară este decorată cu un portret feminin în medalion ovoidal încadrat în partea superioară de doi putti (tenanţi?) (9.8.), fiind, foarte probabil, una din verigile de legătură în geneza compoziţiei cu mască feminină în medalion octogonal, atât de răspândită în partea de sud a Transilvaniei în secolul al XVII-lea. Acest tip de medalion se regăseşte dealtfel pe o placă decorată cu motive vegetale dispuse simetric (9.14.), respectiv pe o piesă de colţ ornamentată pe latura mare cu arce de cerc, lalele şi rozete stilizate, iar pe latura centrală cu vrejuri (9.9.). În sfârşit menţionăm o placă cu vultur bicefal destul de stilizat, cu capetele încoronate, de pe câmpul căreia se poate reconstitui o inscripţie cu anul *1657*.

17. Sobele de la Vinţu de Jos - etapa castelului Bethlen (sec. XVII)

Despre sobele castelului Bethlen putem presupune că au fost realizate în mare parte de habani, având în vedere că principele era patronul spiritual al coloniei înfiinţate chiar la Vinţu de Jos la începutul secolului al XVII-lea. Pe de altă parte, din limitaţii rezultă clar obligaţiile meşteşugarilor anabaptişti de a aproviziona în primul rând curtea princiară, astfel că trebuie să admitem ca puţin probabilă comandarea sobelor în altă parte. Pe lângă menţiunile din paginile anterioare, cahlele pe care le putem data cu siguranţă în secolul al XVII-lea sunt destul de puţine, deoarece evident deşeurile menajere ale acestei etape nu erau aruncate în curte sau depozitate în imediata apropiere, în condiţiile în care nu s-au produs dezastre majore care să justifice un astfel de comportament. (Pl. 167-171).

Un fragment dintr-o cahlă cu medalion octogonal pare să facă parte din seria măştilor feminine (3.149.): imaginea este destul de degradată deoarece în exteriorul medalionului apar ornamente vegetale stilizate iar în colţuri spice, ceea ce ne trimite pentru cele mai apropiate analogii din nou la Cetatea Făgăraş, în a doua jumătate a sec. XVII. Dintr-o piesă de acelaşi fel trebuie să fi făcut parte alte două fragmente de colţ pe care se văd doar motivele vegetale (3.150.). Un fragment din câmpul central al unei cahle cu cetate aşezată pe potir (3.151.) se înscrie de asemenea în repertoriul acestui veac sau, cel puţin, până în prezent nu avem nici un motiv să considerăm aceste cahle mai timpurii. Probabil contemporan este şi un fragment decorat cu turnuri (?) însoţite de o inscripţie din care se pot citi trei litere, *S*, *J* şi *T* (3.152.).

Cahlele decorate cu lalele cu bulbi, deosebit de răspândite în raza de acţiune a atelierelor clujene, sunt prezente printr-un mic fragment din partea inferioară (3.153.). Aproape fără excepţie aceste cahle au inscripţii care le asigură o datare în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Alte mici fragmente din compoziţii vegetale se remarcă şi prin combinaţiile de smalţuri (3.154., 3.155.), ele fiind probabil între produsele habane.

Dominanta acestor sobe o constituie însă motivele tapet, toate tipurile importante fiind prezente într-un număr variabil de exemplare. Dintre combinaţiile mai rar întâlnite menţionăm figurile în formă de inimă împletite în jurul unor cu crini şi rozete (3.166.), sau figurile arcuite cu câmpuri nedecorate (3.168.) sau ocupate de acelaşi motiv vegetal întreg sau segmentat, în funcţie de spaţiul disponibil (3.169.), acestea din urmă cu aversul acoperit cu fulgi de mica. În numeroase variante s-au descoperit omniprezentele arce suprapuse având în câmpuri motive diferite între care domină cel inspirat din pomul vieţii (3.167.), cu o serie de variante (3.167B.-3.167F.), cu mici proeminenţe circulare pe câmpuri (3.167G.) şi cu elemente

diferite în câmpurile centrale (3.167A., 3.167H.-J.). Din cele 11 variante identificate la acest tip este interesant faptul că doar 3 sunt smălţuite verde, celelalte fiind micasate (4), sau acoperite cu şlem (3) şi angobă (1). Arcele legate formează câmpuri ovale în care sunt reprezentate de regulă rozete cu diferite grade de stilizare: distingem 3 variante (3.172., 3.172A-B.) dintre care două cu aversul simplu iar un fragment smălţuit policrom (B). Derivate din acest tip sunt figurile romboidale, preferate îndeosebi în secolul al XVIII-lea (3.170.). În sfârşit nu lipsesc nici figurile geometrice desenate în jurul aceluiaşi ornament vegetal, un model care de asemenea va face carieră în veacul următor (3.171., 3.171A.). Între cahlele cu motive tapet ne atrag atenţia câteva fragmente inedite în acest peisaj, dintre care menţionăm mai întâi un motiv cu arce suprapuse şi figuri geometrice, specific atelierelor din Ţara Haţegului (3.173.). Tot cu arce suprapuse a fost decorată o altă cahlă smălţuită policrom, cu motivele vegetal-florale într-un relief extrem de slab, evidenţiate suplimentar prin culorile smalţului pe fondul alb murdar (3.165.).

Din compoziţii vegetale mai puţin cunoscute, dar probabil tot cu un caracter repetitiv, au făcut parte şi alte variante, cu mici frunzuliţe (3.162.), cu rozete şi figuri geometrice (3.164.), precum şi o combinaţie de lalele (3.163.).

Coronamentului acestor sobe îi putem atribui cu destulă siguranţă o cahlă decorată cu motive vegetale, cu partea superioară decupată pe conturul unor lujeri şi cu inscripţie din care se pot citi, în oglindă, literele *F* şi *G* şi cifrele *67* (3.156). Întrucât acestea se află în câmpul central presupunem că sunt cifrele din mijloc ale unui an care nu poate fi decât *167?*, ceea ce o dată în plus ne oferă un argument pentru datarea cahlei în acest interval. Tot de la coronament provine probabil şi un mic fragment dintr-o cahlă traforată, pe care smalţul alb specific haban ne obligă să o datăm în această perioadă, forma ei fiind teoretic mai veche cu aproape un veac (3.157.).

Cahlele de colţ formate din trei plăci şi având pe mijloc la ambele extremităţi terminaţii triunghiulare aparţin de asemenea acestei etape. În general părţile triunghiulare sunt decorate cu mici palmete (3.160.), iar plăcile cu motive vegetale stilizate. Un alt tip de cahlă este format din trei plăci îmbinate în unghiuri obtuze, doar piesa din mijloc fiind decorată cu flori de crin stilizate (3.159.) combinate cu rozete (161).

18. Sobele de la Racoşul de Jos - etapa castelului Bethlen (sec. XVII)

Materialele proprii castelului din secolul al XVII-lea sunt extrem de puţine, o imagine mai clară asupra instalaţiilor de încălzire din această etapă rezultând din inventare. Depunerile din curtea interioară care pot fi puse pe seama acestei etape au o grosime medie de 15-20 cm, şi constau din nivelări succesive: în mod firesc nu aveau cum să ajungă aici alte materiale, suprafaţa fiind permanent întreţinută şi curăţată. În exterior şanţul principal de apărare a fost menţinut în funcţiune până cel puţin în secolul al XIX-lea, fiind de asemenea întreţinut, astfel că din umplutura lui nu au fost recuperate decât materiale târzii.

Inventarul din 1636 înregistrează mai multe sobe, dar foarte succint, caracterizându-le după culoare: verzi şi galbene. După materialele pe care le-am recuperat şi ţinând cont şi de situaţia altor castele, presupunem că sobele în discuţie erau realizate în principal din cahle de tip tapet, cel puţin o parte (cu siguranţă însă cele galbene) produse de habani.

Inventarul din 1698 menţionează patru tipuri de instalaţii de încălzit: 1. loc pentru făcut focul, probabil o simplă vatră; 2. cuptor ţărănesc cu cahle verzi; 3. sobă ţărănească cu cahle verzi; 4. sobă din cahle. Putem observa cu uşurinţă repartizarea preferenţială a acestor instalaţii pe încăperi în funcţie de statutul ocupanţilor acestora. În camerele stăpânilor se află sobe din cahle verzi şi galbene, sau numai galbene: sobă mare verde în camera domnişoarelor, sobă cu smalţ galben aşezată pe picioare de herculean în camera doamnei, sobă cu cahle verzi şi galbene în camera domnului conte, sobă mare cu glazură verde şi galbenă în palatul mare cu stucaturi şi una identică în camera de oaspeţi. Sobele mai puţin importante sunt identificate astfel: sobă ţărănească pe picioare din fier (camera cămăraşului), sobă cu smalţ (bastionul spre sat), sobă ţărănească (camera vătafului) etc.[37]

În materialul rezultat din săpături (pl. 124-127) dominante sunt cahlele plăci cu decor tapet format din figuri geometrice în spaţiul cărora se repetă acelaşi motiv vegetal, o interpretare simplificată a copacului vieţii, cu aversul smălţuit bicrom, fondul galben maroniu şi conturul figurilor cu verde (157, 13 exemplare,

[37] Paul Binder, *op.cit.*, p. 45-49.

şi o variantă la nr. 158 şi 163). Compoziţiile cu arce suprapuse şi câmpurile decorate cu 3 variante de motive vegetale sunt şi ele prezente, cu faţa vizibilă acoperită cu smalţ verde de diferite nuanţe, de calitate nu prea bună astfel că s-a deteriorat încă în timpul arderii (156, 4 exemplare lucrate cu tipare diferite; 159 – variantă cu smalţ verde mai bine păstrat). Alte câteva fragmente cu aversul simplu sau smălţuit verde aparţin de asemenea unor compoziţii tapet (161, 162, 164) sau vegetale indescifrabile (165). Un fragment marginal se păstrează dintr-o cahlă cu medalion circular concav marcat prin şănţuiri circulare decorate cu mici romburi reliefate, câmpul plăcii fiind decorat spre colţuri cu motive vegetale stilizate (166). Acest tip de piese este ilustrat îndeosebi prin descoperirile de la Cetatea Făgăraş, iar datarea tuturor variantelor în a doua jumătate a secolului al XVII-lea pare dincolo de orice îndoială. Alte fragmente cu decor vegetal stilizat micasate (167) aparţin foarte probabil aceluiaşi interval, ca şi cahlele de colţ cu terminaţii triunghiulare a căror apariţie mai timpurie nu este documentată până acum suficient de convingător (168). Cahlele de soclu sau cornişă cu profilatură simplă formată din toruri şi cavete sunt prezente în cantitate relativ mare, în diferite variante. Cea mai frecventă formă se caracterizează printr-o secţiune aproximativ simetrică, formată din două toruri simple alternând cu două cavete de profunzimi diferite (7 exemplare, piesa cea mai lungă măsurând 35 cm), smălţuite în variate nuanţe de verde (169). Alte forme se caracterizează printr-o cavetă profundă (170) delimitată de toruri mai complicate (171, 172). O piesă a cărei cronologie nu este foarte clară, dar cel mai probabil se încadrează în această etapă, are forma semicirculară decupată pe contur şi este decorată cu o palmetă simplă (173).

IX. CONCLUZII

Pătrunderea sobelor din cahle în Transilvania şi Banat este legată direct de instalarea coloniştilor germani: cele mai vechi cahle sunt descoperite în teritorii unde aceştia fie s-au aşezat definitiv (Sighişoara), fie au fost prezenţi doar temporar (Cuhea). În ambele situaţii au fost înregistrate urmele unor sobe primitive, cu pereţi din lut în care erau încastrate un număr mic de oale, de forme care diferă prea puţin de cele ale ceramicii de uz comun. Cahlele de la Sighişoara aparţin celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIII-lea, şi au forma unor căni cu corp bitronconic şi decor exterior lustruit. Piesele de la Cuhea, din prima jumătate a secolului al XIV-lea, prezintă un repertoriu formal mai variat, alcătuit din forme tronconice de diferite dimensiuni, cu deschideri circulare sau lobate, alături de care apar şi oale cu fante decupate, folosite probabil ca şi corpuri decorative. (Fig. 32).

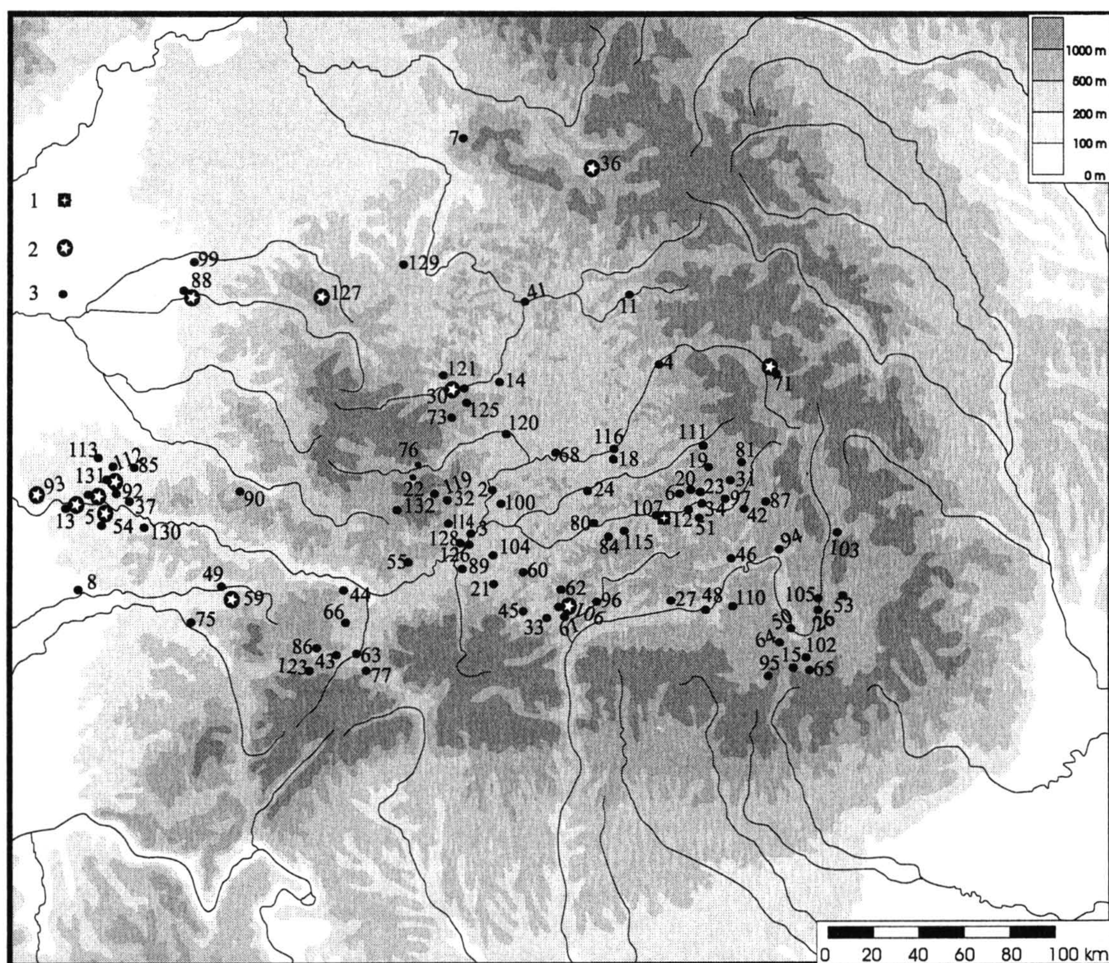

Fig. 32. Răspândirea cahlelor pe teritoriul Transilvaniei şi Banatului: 1.: sec. XIII. 2.: sec XIV-începutul sec. XV. 3.: sec. XV-prima jumătate a sec. XVI.

Acest început promiţător nu pare să fi avut însă consecinţe imediate: în intervalul cuprins între mijlocul secolului al XIV-lea şi primele decenii ale veacului următor soba din cahle este rar folosită pe

teritoriul cercetat. Repertoriul formelor se diversifică: alături de piesele concave îşi fac apariţia cele convexe şi cahlele plăci.

În modestele reşedinţe de la Voivozi[1] şi Gladna Română au funcţionat, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, sobe în structura cărora erau folosite cahle convexe în formă de bulb de ceapă, alături de oale cu deschiderea rectangulară şi, parţial, cu interiorul decorat. Sobe construite din cahle în formă de bulb de ceapă asociate cu oale tronconice cu deschiderea circulară sunt mai des atestate în jurul Aradului, la Bodrog, Frumuşeni, Pecica şi Zărand[2], iar oale borcan asociate cu discuri sunt menţionate şi într-o locuinţă de suprafaţă de la Lăzarea[3].

Pe acelaşi palier cronologic putem presupune existenţa unor sobe evoluate cel puţin în marile oraşe locuite de saşi, în care existau cu siguranţă atât posibilităţi materiale cât şi premisele tehnice şi artistice necesare finalizării unor astfel de instalaţii. Cu toate acestea materialele pe care le putem invoca sunt modeste, rezumându-se la câteva piese din săpăturile de la Primăria Veche din Sibiu[4], descoperite într-un context care le asigură datarea în secolul al XIV-lea (oale cu deschiderea circulară) sau la graniţa dintre secolele XIV şi XV (oale cu deschiderea circulară sau lobată şi plăci cu decor geometric).

Câteva fragmente de cahle plăci de la Oradea sunt incluse în acest orizont, stabilit şi în acest caz pe baza analogiilor, ceea ce de la început îndeamnă la multă precauţie[5]. Piesele sunt masive (gr. 1,5-2 cm), lucrate din pastă omogenă arsă reducător, aversul fiind acoperit cu smalţ galben sau verde oliv, foarte probabil aşternut direct peste pastă. Motivele decorative sunt predominant geometrice, dar fragmentele sunt atât de mici încât nu putem reconstitui nici forme şi nici compoziţii decorative.

Faţă de acest tablou care abia se conturează, secolul al XV-lea este echivalent cu o adevărată explozie a formelor şi motivelor decorative, pe fondul răspândirii fără precedent a sobelor în toate mediile sociale şi pe arii extinse. Acest fenomen se derulează aproape concomitent în întreaga Europă, iar coordonatele lui principale le descifrăm cu uşurinţă oglindite şi de materialul transilvănean.

Spre mijlocul acestui veac repertoriul formelor este deja complet: oale cu deschideri de forme variate, castroane, nişe simple sau cu decor marginal, plăci cu medalion concav, cahle în punct de diamant, cahle traforate şi plăci de cele mai diferite forme. Pentru soba gotică ajunsă în faza deplinei maturităţi se produc sofisticate piese pentru registre intermediare şi coronamente, cele mai spectaculoase dintre acestea reproducând arhitecturi sau elemente cu caracter gotic.

Motivele decorative ating şi ele diversitatea maximă: scene religioase din Noul şi Vechiul Testament se asociază frecvent cu cele mai semnificative momente din viaţa cavalerească precum scenele de turnir, de vânătoare şi de paradă, sau din viaţa de curte precum iubirea cavalerească, dansurile, portretele. Alături de acestea lumea sobelor este populată cu animale fantastice dintre care cele mai îndrăgite sunt grifonul şi Melusina, cu animale reale precum leul şi cerbul, cu fabule şi legende sau cu blazoane. Frecvent sunt folosite compoziţiile geometrice, în special în combinaţii cu alură gotică, dar şi motivele vegetale dintre care la loc de frunte se află rozeta în medalion reliefat.

În acest secol o influenţă deosebită au avut-o în Transilvania produsele atelierului regal de la Buda: deşi nici o piesă originală nu a fost încă descoperită pe teritoriul în discuţie, faptul că acestea au circulat este demonstrat de numeroase replici mai mult sau mai puţin fidele, care se produc în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi aproape pe tot parcursul veacului următor. Cahla decorată cu cavaler în turnir pare să ocupe primul loc: ea a dat naştere la zeci de variante, a căror evoluţie poate fi urmărită până în jurul anului 1600. Alături de aceasta recunoaştem cu uşurinţă alte câteva prototipuri, precum leul în diferite ipostaze, rozeta şi portalul gotic a căror influenţă asupra atelierelor locale este evidentă.

În intervalul la care ne referim, până spre mijlocul secolului al XVI-lea[6], numărul descoperirilor este aproape de 10 ori mai mare decât în etapa anterioară. Sobele din cahle sunt prezente în reşedinţele

[1] Popa, Căpăţână, Achim 1987, p. 99. Fragmentele descoperite în umpluturile pivniţelor celor 2 clădiri mari atestă existenţa mai multor sobe construite foarte probabil din lut şi având încastraţi în pereţi cahle oală cu deschiderea rectangulară, alternativ cu cahle convexe "bulb de ceapă". "Este foarte probabil ca aceste cahle să nu fi constituit integral carcasa sobelor, ci să fi fost dispuse în frize sau diverse combinaţii".

[2] Hurezan, Szatmári 1998, passim.

[3] Molnár 1978, p. 110.

[4] Beşliu, Nägler 1989, p. 30.

[5] Rusu şi colab., 2002, p. 121-122.

[6] Aşa cum a rezultat din capitolele care analizează forma şi decorul pieselor, în stadiul actual al cercetărilor nu se poate face o distincţie clară între cahlele din sec. XV şi cele din prima jumătate a veacului următor,

voievodale şi nobiliare, în curii pe care altfel le-am putea aprecia drept modeste, în oraşe şi târguri, în mănăstiri de diferite ranguri, dar frecvent şi în mediul rural, unde nu pot fi puse în legătură cu o anumită curte. Cele mai spectaculoase realizări ale epocii aparţin sobelor din reşedinţele nobiliare de la Făgăraş, Racoşul de Jos şi Vinţu de Jos.

În teritoriile marilor oraşe cunoştinţele noastre rămân limitate, dar puţinele materiale pe care le cunoaştem sugerează deseori, în locuinţele orăşenilor înstăriţi, sobe a căror realizare artistică este excepţională, cu mult deasupra a ceea ce cunoaştem din mediul aulic. O astfel de dezvoltare aparţine în primul rând oraşelor săseşti, fiind, în mare măsură consecinţa unui nivel înalt de dezvoltare a meşteşugului olăritului, în cadrul organizatoric asigurat de o puternică reţea de bresle. Cahle din această perioadă sunt atestate la Sibiu, Braşov, Sebeş şi Orăştie, iar piese policrome de o factură cu totul specială, decorate cu imagini religioase, erau folosite la Bistriţa şi Sighişoara, ultimele dintre acestea poate realizate chiar în atelierele locale. Cahlele descoperite la Cluj-Napoca erau destinate unor sobe cu arhitectură complexă, care apela deseori la piese traforate aşezate nu doar pe coronament ci şi în structura camerelor.

O lume specială ne dezvăluie sobele de factură populară, cum sunt cele ale căror componente se produc în atelierele de la Cristuru Secuiesc şi din împrejurimile acestui târg. Sobe din cahle sunt folosite în reşedinţele mai puţin pretenţioase, cum sunt cele de la Câlnic, Densuş, Lăzarea, Mălăieşti, Roşia şi Vad, sau în mănăstiri precum cele de la Crişan şi Negoiu. La cetatea Lita a funcţionat cel puţin o sobă al cărei decor era dominat de cavaleri în diferite ipostaze.

Deşi numărul descoperirilor nu este mai mare decât în etapa anterioară, secolele XVI-XVII par mult mai bogate în sobe, datorită cantităţilor mari de cahle pe care le descoperim în mod obişnuit în complexele aparţinând acestei epoci. Soba din cahle nu mai este nicidecum un lux, ci a devenit un bun comun[7], expresie atât a îmbunătăţirii nivelului de trai al beneficiarilor cât şi a extinderii activităţii producătorilor. Principalele coordonate care descriu cahlele tind spre o uniformizare totală, care le face uşor de produs dar şi de asamblat. Multe dintre formele vechi îşi încetează existenţa, cum ar fi de pildă vasele cu deschidere circulară şi nişele, iar tipurile care se generalizează sunt cahla placă de formă pătrată sau quasi pătrată, cahla de colţ formată din 3 laturi cu terminaţii triunghiulare pe mijloc şi cahlele de soclu profilate cu toruri şi cavete. În cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea se regăsesc încă multe din creaţiile etapei anterioare, dar în ansamblu putem constata că ornamentica traversează o etapă de modificări radicale. Sub influenţa Reformei motivele religioase încep să dispară după mijlocul secolului al XVI-lea, supravieţuind doar câteva scene inspirate din Vechiul Testament; adaptat noilor realităţi, cavalerul în turnir face loc husarului, arhitectura gotică dispare şi bestiariile nu se mai bucură de aceeaşi popularitate. Temele mari rămân însă în actualitate, în mediile culte puternic impregnate de spiritul Renaşterii, iar în cele populare puternic contaminate de arta prelucrării lemnului. Putem enumera cahle decorate cu personaje, portrete sau măşti, cu animale şi păsări din ce în ce mai stilizate, şi evident numeroase compoziţii vegetal-florale. Motivele care domină secolul al XVII-lea sunt: medalionul octogonal cu mască feminină, cetatea cu 3-5 turnuri aşezată pe o platformă, vasele cu flori şi numeroase variante de combinaţii vegetale în care domină cele de tip tapet.

Cahlele din această perioadă sunt nelipsite din orice descoperire arheologică, indiferent de mediul în care ne aflăm: aulic[8], urban, reşedinţe ale micii nobilimi, locuinţe ale ţărănimii înstărite, mănăstiri de cele

pentru tot acest interval materialul fiind relativ unitar. Pentru a opera cu o cronologie mai fină sunt necesare totdeauna şi alte repere, cum ar fi cadrul descoperirii şi posibilitatea de a analiza integral lotul de materiale provenit dintr-un anumit context, indiferent de caracterul acestuia. Astfel de situaţii sunt însă extrem de rare, şi de cele mai multe ori trebuie să apelăm la cronologia bazată pe analogii, care, într-un domeniu atât de conservator, este deosebit de fragilă. Este puţin probabil ca această situaţie să se schimbe ca urmare a unor noi descoperiri; cel mult în timp vom putea defini mai clar perioada de viaţă a anumitor forme sau compoziţii, dar aceste perioade vor rămâne largi.

[7] Benkő, Ughy 1984. Analizând preţurile din secolele XVI-XVII, autorii ajung la concluzia că acestea erau destul de mari, dar în general soba nu reprezenta un lux, mai ales în zonele bogate în lut, în care meşteşugul olăritului era înfloritor. Preţul unei sobe: la sfârşitul secolului al XVI-lea la Cluj, valoarea sobei era de 1 florin, din 30 sau 31 de cahle smălţuite, şi 18 nesmălţuite; în secolul următor preţurile ajung la 5 florini, sau 6 florini şi 50 dinari pentru o sobă nouă, din produse ale habanilor. (p. 24-26, 30). Fabini 1983, p. 40 şi 112.

[8] În reşedinţa de la Făgăraş inventarele din sec. al XVII-lea menţionează sobe în aproape fiecare încăpere: în 1632, 47 sobe din cahle smălţuite verzi şi 16 sobe din cahle nesmălţuite ţărăneşti, şi aproape aceleaşi procente în 1637. Prodan, 1970, p. 287.

mai diferite ranguri şi frecvent biserici. (Fig. 33). Bogăţia materialului arheologic este acum susţinută şi de o serie de informaţii documentare, în care spaţiul încălzit cu sobă din cahle este inventariat frecvent, nelipsit din aproape orice fel de clădire în care se locuieşte[9]. Producţia de cahle din Transilvania a fost influenţată în acest interval şi de prezenţa habanilor în colonia de la Vinţu de Jos dar, în grupuri mici, şi în alte puncte din Transilvania, pe domeniile nobiliare.

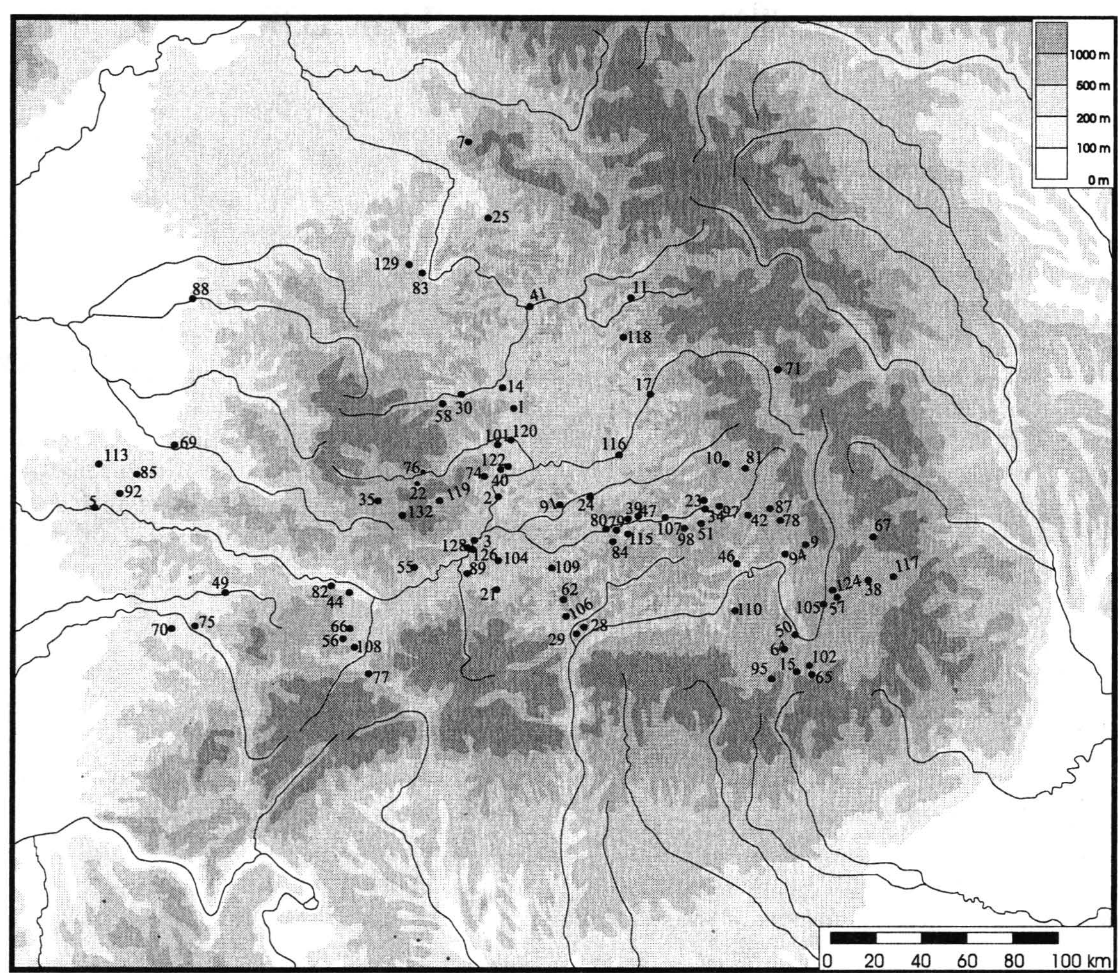

Fig. 33. Răspândirea cahlelor pe teritoriul Transilvaniei şi Banatului: sec. XVI-XVII.

În jurul anului 1700 piaţa cahlelor începe să fie dominată de produsele de serie, cu decoruri simplificate la extrem: farmecul sobelor medievale este cu totul pierdut, ca şi decorurile încărcate de semnificaţii ale veacurilor anterioare. Alături de soba din teracote, apar sobele din metal şi faianţă, asamblate dintr-un număr mic de elemente sau turnate ca un monolit. Epoca sobei din cahle, în sens clasic, apune treptat în cursul veacului al XVIII-lea.

---

9 Un inventar succint al informaţiilor documentare la: Benkő, Ughy 1984, p. 24-30.

X. CATALOGUL DESCOPERIRILOR

Punctajul luat în considerare pentru descrierea pieselor este următorul:

F.: forma generală, conform tipologiei formelor. Include dimensiunile şi numărul de exemplare reconstituit. Dimensiunile piciorului sunt indicate în ordinea: înălţime x grosime. Pentru fragmente sunt indicate trei dimensiuni, însemnând în principiu înălţimea x lăţimea x grosimea. Acele dimensiuni care se păstrează integral sau pot fi reconstituite sunt totdeauna menţionate separat prin sigle (l., h., L. etc.)
H.: caracteristici tehnice: pastă, ardere, tehnica decorării, etc. Pentru pastă s-au luat în considerare 3 categorii: fină, medie şi grosieră. Arderea este în majoritatea situaţiilor oxidantă, din acest motiv nu este precizată decât arderea reducătoare. Gradul de ardere luat în considerare: complet, incomplet, superficial.
A.: modul de tratare a aversului. În cazul suprapunerii unor modalităţi diverse, acestea sunt separate prin virgulă. În cazul în care s-au identificat variante diverse, acestea sunt evidenţiate prin litere mici: a., b., etc. Absenţa acestui punct din descriere trebuie înţeleasă în sensul că aversul cahlelor are aspectul ceramicii după ardere, fără să fi suportat un tratament special.
U.: urme de utilizare. S-au luat în considerare 3 trepte: superficială, medie, intensă.
D.: decorul.
C.: cronologia. Pentru cahlele publicate în catalog este menţinută în general datarea propusă de autori, eventualele modificări fiind indicate în paranteze.

Descrierea pieselor preluate din bibliografie este tributară informaţiilor furnizate de autorii publicaţiilor. În general pentru piesele publicate sau în curs de publicare nu sunt precizate caracteristicile tehnice (H.) şi gradul de utilizare (U.), considerând că aceste informaţii sunt în general de importanţă secundară pentru caracterizarea materialului. Piesele inedite, în special cele din depozitele de la Făgăraş, Racoşul de Jos şi Vinţu de Jos, sunt descrise detaliat la toate capitolele, ele constituind într-un fel baza informaţională a acestei lucrări.

ABREVIERI:

diam.	diametrul
dim.	dimensiuni
gr.	grosimea
h.	înălţimea
indesc.	indescifrabil
inv.	inventar
l.	lăţimea (cahle plăci)/ latura deschiderii la cahlele oală
L.	lungimea (cahle plăci de format dreptunghiular pronunţat)
min.	minim
max.	maxim
nr.	număr
p.	păstrat
prob.	probabil (dimensiuni estimate)
rec.	reconstituit

Aiton, jud. Cluj

Locul numit Pârâul şurilor.

1. **F.**: cahle plăci, fragmente. **D.**: tapet cu arce legate şi diferite variante de rozete. **C.**: sec. XVII.
2. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal ilizibil. **C.**: sec. XVII.

(după: Albu 1971b.)
Depozit: ?
Bibliografie: Albu 1971b.

Aiud, jud. Alba

1. Cetatea Aiud.

Cercetări arheologice de salvare în 1999, responsabil Daniela Marcu Istrate.

1. **F.**: corp decorativ în formă de bulb de la un coronament, fragment (8,6x7,6x1,2 cm). **H.**: pastă fină, ardere completă; lucrat la roată. **D.**: linii paralele incizate. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 1/ 1).
2. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu pânză. **D.**: rozetă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 1/ 2).
3. **F.**: cahlă de coronament decupată, cu talpă în partea inferioară (4,8x0,8 cm), fragment (7,4x6x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 1/ 3).
4. **F.**: cahlă placă cu picior (4,4x1 cm), fragment (13,4x6,4x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 1/ 4).
5. **F.**: cahlă placă cu picior (4,4x0,8 cm), fragment (10,6x6x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 1/ 5).
6. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, picior scurt în partea inferioară (talpă), fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă. **A.**: smalţ verde peste angobă, calitate proastă. **D.**: vegetal cu lujeri şi lalele. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 1/ 6a-b).
7. **F.**: cahlă de coronament decupată (17x14,5x1,2 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă. **A.**: smalţ peste angobă: câmpul marginal alb-verzui, restul suprafeţei verde. Smalţul irizat, crăpat, parţial exfoliat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 1/ 7).
8. **F.**: cahlă de coronament decupată, fragment (12,2x7,3 cm, gr. 0,8 cm). **H.**: pastă fină albă. **A.**: smalţ verde peste angobă, aproape complet exfoliat. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 1/ 8).
9. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, fragment (9x6,5 cm, gr. 1 cm). **A.**: smalţ verde deschis. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 2/ A: 9).
10. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată şi registrul median traforat, fragment (h. 9,5 cm, L.p.13,6 cm, gr. 0,8 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVII. (Pl. 1/ 10).
11. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată şi registrul median traforat, fragment (8,2x7 cm, gr. 0,8 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: vegetal-geometric, variantă a piesei anterioare. **C.**: sec. XVII. (Pl. 1/ 11).
12. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, fragment (6,6x5,9 cm, gr. 1,1 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVII. (Pl. 1/ 12).
13. **F.**: cahlă de coronament decupată, fragment (7x3,6 cm, gr. 1 cm). **A.**: smalţ alb. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 2/ A:13).
14. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (3,3x0,8 cm), fragment (7,2x7,2x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă. **A.**: a. mica. b. smalţ verde. **D.**: palmetă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 2/ A:14).
15. **F.**: cahlă decupată semicircular, fragmente. **A.**: smalţ galben verzui. **D.**: palmetă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Asemănător Făgăraş 185).
16. **F.**: cahlă placă, fragment (5,6x5,6x0,7 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă. **U.**: intensă. **A.**: smalţ verde maroniu crăpat fin pe suprafaţă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 2/ A:16).
17. **F.**: cahlă placă, fragment (4,7x4,4x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 2/ A:17).
18. **F.**: cahlă placă, fragment (10x6,8x0,9 cm). **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Pl. 2/A:18).

19. F.: cahlă placă, fragment (19x10,5x1 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă. **U.**: intensă. **A.**: a. mica; b. smalţ verde. **D.**: tapet cu arce legate şi rozete. **C.**: sec. XVII. (Pl. 2/ A:19).
20. F.: cahlă de colţ (8x7,6x0,8-1 cm). **A.**: smalţ verde exfoliat aproape complet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 2/ A: 20).
21. F.: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă medie, ardere completă. **A.**: smalţ verde gălbui peste angobă, corodat. **D.**: tapet cu figuri în formă de inimă în care se înscriu crini şi rozete. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Cluj-Napoca 12.57.).
22. F.: cahlă de colţ formată din trei plăci, fragmente. **A.**: smalţ bicrom, fondul galben, decorul galben verzui. **D.**: pe jumătate din placa centrală: tapet cu figuri în formă de inimă în care se înscriu crini şi rozete. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Cluj-Napoca 12.57.).
23. F.: cahlă de soclu, fragmente. **A.**: a. mica; b. smalţ verde. **C.**: sec. XVII.
24. F.: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă. **U.**: intensă. **A.**: smalţ verde irizat argintiu. **D.**: tapet cu arce legate şi rozete. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Crişan 6).
25. F.: cahlă placă, fragmente. **A.**: smalţ verde irizat argintiu sau auriu. **D.**: fără. **C.**: sec. XVII.
26. F.: cahlă de colţ, fragmente. **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă. **U.**: intensă. **A.**: mica pe toate feţele. **D.**: frânghie pe placa centrală. **C.**: sec. XVII. (Identic Făgăraş 191).
27. F.: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: medie. **A.**: a. mica; b. smalţ verde. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii.
Depozit: Muzeul din Aiud.

2. Zona Aiud, loc neprecizat.

1. F.: cahlă placă. **A.**: smalţ verde. **D.**: Judith şi Holofern. **C.**: sec. XVI.
(după: Holl 1993)
Depozit: ?
Bibliografie: Holl 1993.

3. Colecţia muzeului.

1. F.: cahlă placă, fragment (13,7x8,5x0,7-1 cm). **D.**: cavaler (probabil călare spre stânga), Sfântul Ladislau. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 2/ B: 1).
2. F.: cahlă placă fără picior, fragment (11,5x11x0,8 cm). **A.**: şlem. **D.**: rozetă (probabil cu 5 petale) în medalion reliefat, cu elemente vegetale dispuse oblic spre colţurile plăcii. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 509) (Pl. 2/ B:2).
3. F.: cahlă placă cu picior (3,5x0,6 cm), fragment. **A.**: şlem galben cărămiziu. **D.**: vegetal – geometric; fragment dintr-o piesă cu medalion central reliefat. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 333) (Pl. 2/ B:3).
4. F.: cahlă placă (22x22x0,8 cm) cu picior scurt (3,4x1 cm) şi medalion central concav. **A.**: mica. **D.**: figură de soldat (roman?) redată din profil, având de o parte şi de alta două litere incizate, "*M*" şi "*F*". Suprafaţa plană a cahlei este decorată cu motive vegetale. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 514, I 338) (Pl. 3/ 4).
5. F.: cahlă placă prevăzută cu picior scurt (3,5 cm) şi pedunculi, fragment (15x8x0,8 cm). **A.**: şlem cărămiziu gălbui. **D.**: cavaler călare spre dreapta, posibil o scenă de vânătoare. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 510) (Pl. 2/ B:5).
6. F.: cahlă placă cu picior, fragment (7,7x4,6x0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: pasăre stilizată – posibil o compoziţie legată de pomul vieţii. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 3/ 6).
7. F.: cahlă placă concavă cu picior, fragment (11,3x9,6x0,7 cm). **A.**: mica. **D**: motive vegetal-florale. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 327) (Pl. 3/ 7).
8. F.: cahlă placă cu picior (3,4x0,5 cm), fragment (6,3x16,5x0,7 cm); pe revers lipitură din lut. **A.**: mica. **D.**: vegetal - geometric. **C.**: sec. XVI–XVII. (Nr. inv. I 505) (Pl. 3/ 8).
9. F.: cahlă placă (23,2x19,5x0,5-0,9 cm) cu picior scurt (4x0,8 cm), pedunculi. **D.**: husar călare spre dreapta, inscripţii: de o parte şi de alta a cavalerului literele "*V*", "*F*" şi "*M*", iar în registrul inferior literele "*A*" şi "*D*" (în oglindă), şi anul „*1647*" (sau 1641?). **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 463) (Pl. 3/ 9).
10. F.: cahlă placă cu picior (3,5x0,6 cm), fragment (15x18x0,9 cm); pe revers urme de lipitură din lut amestecat cu pleavă. **A.**: mica. **D.**: husar călare spre stânga. **C.**: în jur de 1600. (Nr. inv. I 331, 472) (Pl. 3/ 10).
11. F.: cahlă placă cu picior (3,3x0,8 cm), fragment (12x9,7x0,6 cm). **A.**: mica. **D.**: variantă a tipului cu figură feminină în medalion octogonal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 3/ 11).

12. F.: cahlă placă concavă cu picior (2,8x1 cm), fragment (13,7x14,2x0,3-1,7 cm). **A.**: şlem galben-cărămiziu. **D.**: personaj feminin (?) reprezentat într-o nişă. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 471) (Pl. 4/ 12).
13. F.: cahlă placă fără picior, uşor concavă, fragment (10,5x8,7x0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal stilizat (lujeri şi garoafe), încadrat de o bandă geometrică. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 342) (Pl. 4/ 13).
14. F.: cahlă placă, fragment (11x9,7x0,7 cm). **D.**: vegetal–geometric. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 508) (Pl. 4/ 14).
15. F.: cahlă placă cu picior (3,3x0,6 cm), fragment (13,5x9,5x0,5 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal – floral stilizat, combinat cu elemente geometrice. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 515) (Pl. 4/ 15).
16. F.: cahlă placă cu picior (4,8x0,8 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: vegetal stilizat, dezvoltat probabil dintr-un nucleu central. Bordură marginală uşor oblică, asimetrică. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 370) (Pl. 4/ 16).
17. F.: cahlă placă, fragmente (6,3x3,5x0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal – floral: petale de formă triunghiulară, cu marginile zimţate - probabil o rozetă de dimensiuni mari. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 229, I 293) (Pl. 4/ 17).
18. F.: cahlă placă cu picior, fragment (7,7x4,5x0,8 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal, probabil de tip tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 4/ 18).
19. F.: cahlă placă, fragment (6,7x5x0,4 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal-floral compozit, sugerând plante cu rădăcini masive în formă de bulb, aranjate simetric în jurul unui nucleu central. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 335, I 336) (Pl. 4/ 19).
20. F.: cahlă placă, fragment (12x13,5x0,4 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal - floral stilizat, dispus probabil în jurul unui nucleu central. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. I 329) (Pl. 4/ 20).
21. F.: cahlă placă, fragment (16,8x17,5x1 cm). **A.**: vopsea roşie şi verde. **D.**: vegetal - floral stilizat, asimetric, alcătuit din rozete în diferite interpretări, vrejuri, crini – combinate cu elemente geometrice. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. I 504) (Pl. 4/ 21).
22. F.: cahlă placă fără picior, probabil dintr-o piesă dreptunghiulară folosită pentru un registru intermediar, fragment (6x6x0,8 cm). **A.**: vopsit (verde închis sau negru) şi apoi văruit. **D.**: vegetal-geometric. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 330) (Pl. 4/ 22).
23. F.: cahlă placă, fragment (7x10,5x1,2 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. I 343) (Pl. 4/ 23).
Depozit: Muzeul din Aiud.
Bibliografie: 9-10: Marcu Istrate 2001. Marcu Istrate, Scrobotă 2003.

Alba Iulia, jud. Alba.

1. Palatul Apor.

Săpături arheologice de salvare în 1992, responsabil Adrian Andrei Rusu.

1. F.: cahlă disc cu picior scurt, fragment (6,5x3,5 cm, diam. max. 12 cm) **A.**: smalţ verde închis, strălucitor. **D.**: două chenare exterioare: unul simplu, celălalt cu un şir de triunghiuri. Pe câmpul principal decor vegetal (?) asimetric. **C.**: prima jumătate a sec. XV (sec. XV-XVI). (Pl. 5/ 1).
2. F.: cahlă-placă dreptunghiulară, fără picior, fragment (l. 8,5 cm, L.p.12,5 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 5/ 2).
3. F.: cahlă-placă uşor concavă, fragment (l. 18,5 cm, L.p. l0,5 cm), pedunculi pe revers. **D.**: registre vegetal-geometrice şi imitaţie de scriere gotică. Probabil o cahlă cu rozetă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 5/ 3).
4. F.: cahlă-placă, fragment (8x8 cm). **D.**: rozetă cu mai multe petale grupate în două şiruri, probabil din aceeaşi compoziţie cu piesa anterioară. **C.**: sec. XVI. (Pl. 5/ 4).
5. F.: cahlă nişă cu torsadă aplicată marginal (diam.aprox. (deschiderea): 6,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 5/ 5).
6. F.: cahlă-placă cu picior scurt, fragment. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 5/ 6).
7. F.: cahlă-placă cu picior scurt. **A.**: smalţ verde-albăstrui neuniform şi de proastă calitate. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 5/ 7).
8. F.: cahlă-placă fără picior, fragment. **D.**: reţea de nervuri. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 5/ 8).
9. F.: cahlă placă, fragmente. **D.**: cetate. **C.**: sec. XVII. (Pl. 5/ 9a-b).
10. F.: cahlă placă, fragmente. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 5/ 10a-b).
11. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 5/ 11).
12. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 5/ 12).
13. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 6/ A:13).

14. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: suprafaţa perlată şi frunze de arţar. **C.**: sec. XVII. (Pl. 6/ A: 14).
15. F.: cahlă placă, fragmente. **D.**: tapet cu arce suprapuse. **C.**: sec. XVII. (Pl. 6/ A: 15, 15a).
16. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI, posibil începutul sec. XVII. (Identic Vinţu de Jos). (Pl. 6/ A: 16).
17. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragmente. **D.**: uneori (?) brâuri decorative în interior. **C.**: sec. XV-XVII.
18. F.: cahlă placă cu picior scurt. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă; presată cu pânza. **U.**: superficială. **A.**: mica. **D.**: mască feminină în medalion octogonal, cu bordură marginală formată din linii în zigzag şi mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVII. (Pl. 6/ A: 18).

(1-17: după Rusu 1996)
Depozit: MNU Alba Iulia.
Bibliografie: 1-17: Rusu 1996a.

2. **Locuinţă semi-îngropată** în perimetrul oraşului, săpături arheologice de salvare, responsabil Gheorghe Anghel.

1. F.: cahlă oală cu deschiderea pătrată (l. 18,5 cm, diam. fund 7,5 cm, h. 10 cm). **C.**: prima jumătate a sec. XVII.
2. F.: cahlă oală cu deschiderea pătrată (l. 21 cm, h. 6,5 cm). **C.**: prima jumătate a sec. XVII.
3. F.: cahlă oală cu deschiderea pătrată (l. 19,5 cm). **D.**: brâu cu alveole. **C.**: prima jumătate a sec. XVII.
4. F.: cahlă oală cu deschiderea pătrată (l. 35-40 cm, diam. fund 13 cm, h. 20 cm). **C.**: prima jumătate a sec. XVII.
5. F.: cahlă placă (31,5x24 cm) cu picior scurt (4 cm). 10 exemplare. **A.**: vopsea ocru închis. **D.**: turn masiv, borduri marginale cu rozete. **C.**: prima jumătate a sec. XVII.
6. F.: cahlă placă (26,5x26,5 cm) cu picior scurt. 4 exemplare. **A.**: vopsea ocru închis. **D.**: rozetă (?) stilizată, borduri marginale cu rozete. **C.**: prima jumătate a sec. XVII.
7. F.: cahlă placă (23x19,5 cm) cu picior scurt (4,5 cm). **A.**: smalţ gri verzui. **D.**: vegetal cu lalele, dispus după axele de simetrie ale plăcii. **C.**: prima jumătate a sec. XVII.
8. F.: cahlă de cornişă cu secţiune în formă de *S* alungit (20,5x15 cm) **A.**: mica. **D.**: vegetal geometric. **C.**: prima jumătate a sec. XVII.

(după: Anghel 1967)
Depozit: MNU Alba Iulia.
Bibliografie: Anghel 1967.

3. Str. Munteniei.
Cercetări sistematice în curs, responsabil Viorica Rusu-Bolindeţ. Locuinţă construită din piatră şi cărămidă, sec. XVI.

1. F.: cahle de soclu, fragmente. **C.**: sec. XVI.
2. F.: cahle oală. **C.**: sec. XVI.
3. F.: cahlă placă. **D.**: inscripţie "*JOHANNES MEZERZIUS, 1510*". **C.**: sec. XVI.

(după: Rusu-Bolindeţ 2001)
Depozit: MNU Alba Iulia.
Bibliografie: Rusu-Bolindeţ, *Alba Iulia, str. Munteniei*, în CCA 2001, p. 36.

4. Colecţia MNU.

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: cavaler în turnir. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Pl. 6/ B: 1).
2. F.: cahlă placă decupată în formă de scut (12,5x16x1 cm), cu picior triunghiular amplasat central. **A.**: smalţ verde oliv cu nuanţe de brun gălbui. **D.**: grifon. **C.**: sec. XV. (Pl. 6/ B: 2).
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment (l.16,5 cm). **D.**: Sfintele Barbara şi Ursula. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 6/ B: 3).
4. F.: cahlă placă cu picior, fragment (20,5x13,7x0,7 cm). **D.**: Sfântul Cristofor? **C.**: sec. XVI. (Pl. 6/ B: 4).
5. F.: cahlă placă (23,5x21x1 cm) fără picior. **D.**: rozetă stilizată. **C.**: sec. XVI. (Pl. 7/ 5).

6. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (14x19x1 cm). **D.**: fragmente de pasăre, posibil compoziţie inspirată de mobilierul unui scut. **C.**: sec. XVI. (Pl. 7/ 6).
7. **F.**: cahlă placă, fragment (17x24x0,9 cm). **A.**: mica. **D.**: husar. **C.**: sec. XVII. (Pl. 7/ 7).
8. **F.**: cahlă placă, fragment (12,5x10x0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: husar. **C.**: sec. XVII. (Pl. 7/ 8).
9. **F.**: cahlă placă (22x22x0,4 cm) cu picior scurt (4,2x0,5 cm). **D.**: mască feminină în medalion octogonal, bordură marginală geometrică. **C.**: sec. XVII. (Identic Alba Iulia 1.18.).
10. **F.**: cahlă placă (21x21x0,6 cm) cu picior scurt (3,5x0,5 cm). **A.**: smalţ verde de calitate proastă, exfoliat. **D.**: medalion octogonal decorat cu motive geometrice – compoziţie inspirată de masca feminină. **C.**: sec. XVII, probabil a doua jumătate.
11. **F.**: cahlă placă, fragment (10,5x8,4x0,8 cm). **A.**: mica. **D.**: pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 4354). (Asemănător Crişan 2).
12. **F.**: cahlă placă, fragment (9,2x8,7x0,5-1 cm). **A.**: smalţ verde deschis, calitate medie. **D.**: blazon cu suprafaţa împărţită în 4 câmpuri, decorate cu pelican hrănindu-şi puii, respectiv animal stilizat. **C.**: sec. XVII (sec. XVI). (Pl. 7/ 12).
13. **F.**: cahlă placă, fragment (935x6,5x1 cm). **A.**: smalţ verde exfoliat. **D.**: grifon stilizat, probabil partea superioară a unui blazon. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 7/ 13).

(2-8: după Rusu 1996b)

Depozit: MNU Alba Iulia.

Bibliografie: 2-8: Rusu 1996b. 7, 8: Marcu Istrate 2001.

Aluniş, jud. Mureş

1. **F.**: cahlă placă de la un registru de încheiere (h. 15,4 cm, l. păstrată 17,2 cm (totală probabil 26 – 27 cm) cu picior scurt (5,2x0,6 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: blazonul familiei Korniş (având în câmp o coroană din care iese un unicorn) susţinut lateral de doi lei (sau grifoni?). **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 470) (Pl. 8/ A: 1).

(după: Holl 1993)

Depozit: Muzeul din Aiud

Bibliografie: Holl 1993. Marcu Istrate, Scrobotă 2003.

Arad, jud. Arad.

Colecţia muzeului.

1. **F.**: cahlă oală de formă tronconică cu deschiderea cel mai probabil circulară, fragment (h.p. 9,5 cm, diam. fund 5,8 cm.). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XIV-XV).
2. **F.**: cahlă convexă în formă de "bulb de ceapă" (h. 5,5 cm, diam. max. 11 cm). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XIV-XV). (Pl. 8/ B: 2).
3. **F.**: cahlă convexă în formă de "bulb de ceapă" cu vârf proeminent (h. 16,5 cm, diam. max. 9,8 cm, diam. min. 8,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XIV-XV). (Pl. 8/ B: 3).
4. **F.**: corp decorativ, fragment (h.p. 10 cm, diam. max. 7 cm.). **C.**: sec. XVI-XVII (sec. XV-XVI). (Pl. 8/ B: 4).
5. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fundul modelat în formă de bulb în interiorul vasului (h. 8,5 cm; l. 17,5 cm; diam. fund 7,5 cm.). **A.**: interiorul decorat cu vopsea roşie. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 8/ B: 5).
6. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment (7,2x7,9x1-1,5 cm). **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII.

(1-6: după Hurezan, Szatmári 1998)

Depozit: Muzeul Judeţean Arad.

Bibliografie: 1-6: Hurezan, Szatmári 1998.

Avrămeşti, jud. Harghita.

1. **F.**: cahlă oală, fragment. **C.**: sec. XV. (Identic Cristuru Secuiesc 13.2.).

(după Benkő 1992)

Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.

Bibliografie: Benkő 1992.

Baia Mare, jud. Maramureş.

Săpături arheologice de salvare în centrul istoric, 2002, responsabil Angel Istrate.

1. F.: cahlă placă cu picior (posibil tronconic dezvoltat, lucrat la roată), fragment (6,7x8,7x1,1 cm); folosită probabil pentru colţul sobei, sau parte dintr-o friză. **A.**: smalţ maro (incolor) fără suport. **D.**: cavaler dintr-o scenă de dans. **C.**: sec XV. (Pl. 9/ A: 1).
2. F.: cahlă placă, fragment (6,5x7x1 cm). **A.**: smalţ maro-verzui **D.**: vegetal, dintr-o compoziţie indescifrabilă. **C.**: sec. XV. (Pl. 9/ A: 2).
3. F.: cahlă de soclu sau cornişă, fragment (12,5x7,2x1 cm). **A.**: smalţ verde de calitate medie. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 9/ A: 3).

Depozit: Muzeul Judeţean Baia Mare.
Bibliografie: Istrate, Szöcs 2002.

Bănia, jud. Timiş

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment (11x14x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, rar pietricele, ardere incompletă; presată cu lemn. **U.**: superficială. **D.**: fragment dintr-o scenă cu personaje. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Nr. inv. 2465) (Pl. 9/ B: 1).
2. F.: patriţă, fragmente. **H.**: pastă grosieră cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn. **D.**: vegetal-geometric stilizat. **C.**: secolul XVI. (Nr. inv. 2466) (Pl. 9/ B: 2).
3. *Depozit*: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Băţanii Mari, jud. Harghita

1. F.: cahlă placă (25,9x21,5 cm) cu picior scurt (3x1 cm). **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă, presată cu pânza. **U.**: intensă. **D.**: două vase cu flori stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 112).

Depozit: MNS Sfântu Gheorghe.

Benţid, jud. Harghita.

Descoperire întâmplătoare în grădina şcolii.

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment (12,8x10,8 cm). **D.**: husar călare spre stânga. **C.**: sec. XVII. (Pl. 9/ C:1).

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984; Marcu Istrate, 2001.

Bistriţa, jud. Bistriţa Năsăud

1. Casa nr. 22 din Şirul Şugălete.
Cercetări arheologice de salvare, responsabili Lia şi Adrian Bătrâna.

1. F.: cahlă placă (33x24,5 cm). Pe latura lungă din stânga o torsadă sugerează faptul că piesa era folosită pentru colţul sobei. **A.**: smalţ verde. **D.**: Buna Vestire. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 9/ D:1).
2. F.: cahlă placă decupată în formă de blazon (29x25 cm). **A.**: smalţ policrom, verde, galben şi cafeniu. **D.**: Adoraţia Sfintei Doroteea. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 9/ D: 2).
3. F.: cahlă placă (32x21,5 cm). **D.**: Închinarea regilor magi. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI.
4. F.: cahlă placă (25x19 cm). **D.**: Isus şi Samariteanca la fântână. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 10/ A: 4).
5. F.: cahlă placă (18x18 cm). **A.**: a. simplu; b. smalţ policrom verde, galben şi brun. **D.**: Judecata lui Pilat. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI.
6. F.: cahlă placă (29x23 cm). **D.**: Învierea. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 10/ A:6).
7. F.: cahlă placă (29x22,5 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: Încoronarea Maicii Domnului de către Isus Cristos. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 10/ A: 7).

8. F.: cahlă placă (24x16 cm). D.: Încoronarea Maicii Domnului de către Sfânta Treime. C.: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI.
9. F.: cahlă placă. D.: scenă de martiriu, Sfântul Sebastian. C.: în jur de 1500.
10. F.: cahlă placă. D.: Sfântul Cristofor. C.: în jur de 1500.
11. F.: cahlă placă. D.: Magul Balthazar. C.: a doua jumătate a sec. XV.

(1-8: după Bătrâna, Bătrâna 1993; 9-11: după Sebestyén 1985b)

Depozit: ?

Bibliografie: 1-8: Bătrâna, Bătrâna 1993; 9-11: Sebestyén 1985b; 11: Bătrâna, Bătrâna 1990; Batariuc 1994a.

2. Str. Armata Roşie nr. 191.

Descoperire întâmplătoare.

1. F.: cahlă placă, fragment. D.: cavaler în turnir. C.: sec. XVI.
2. F.: cahlă placă, fragment. D.: cavaler călare spre stânga, probabil husar. C.: sec. XVI.

(după: Dănilă 1960)

Depozit: ?

Bibliografie: Dănilă 1960.

3. Zona Palatului de Justiţie.

Descoperire întâmplătoare.

1. F.: cahlă placă (32x23,5 cm). A.: smalţ verde gălbui. D.: cavaler în turnir în cadru vegetal. C.: sec. XV-XVI (sec. XVI). (Pl. 10/ B: 1).

(după: Mizgan 2001)

Depozit: Complexul muzeal Judeţean Bistriţa-Năsăud.

Bibliografie: Mizgan 2001.

4. Casa nr. 24 din şirul Şugălete.

Săpătură arheologică de salvare.

1. F.: cahlă placă, fragmente. D.: cavaler în turnir, combinat probabil cu Legenda Sfântului Gheorghe. C.: sec. XV-XVI (sec. XVI). (Pl. 11/ A: 1).

(după: Mizgan 2001)

Depozit: Complexul muzeal Judeţean Bistriţa-Năsăud.

Bibliografie: Mizgan 2001.

Bodogaia, jud. Harghita

Descoperire întâmplătoare 1981, grădina Bán József.

1. F.: cahlă placă fără picior (24,8-25,3x18-18,2 cm). D.: Samson în luptă cu leul. C.: sec. XVI. (Identic Rugăneşti 1).
2. F.: cahlă placă fără picior (24-24,6x16,8-17,6 cm). D.: vegetal stilizat. C.: sec. XVI. (Pl. 11/ B: 2).
3. F.: cahlă placă fără picior (22,5x18-18,4 cm). D.: rozetă în medalion reliefat, borduri marginale asimetrice. C.: sec. XVI. (Pl. 11/ B: 3).
4. F.: cahlă placă fără picior (24x15-15,3 cm). D.: vegetal. C.: sec. XVI. (Pl. 11/ B: 4).
5. F.: cahlă placă, fragment (6x3 cm). D.: vegetal? C.: sec. XVI.

(după: Benkő, Ughy 1984)

Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.

Bibliografie: Benkő, Ughy 1984.

Bodrog, jud. Arad

Loc de descoperire necunoscut, numit "Bisericuţă".

1. **F.**: cahlă convexă "bulb de ceapă" cu proeminenţă (h. 14 cm, l. max. 12 cm, diam. gură 8 cm). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XIV-XV). (Pl. 12/ A: 1).
2. **F.**: cahlă oală de formă tronconică cu deschiderea circulară (h. 16 cm, diam. gură 11,2 cm, diam. fund 5,9 cm). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XIV-XV). (Pl. 12/ A: 2).
3. **F.**: cahlă oală de formă tronconică cu deschiderea circulară (h. 17,5 cm, diam. gură. 12 cm, diam. fund. 6,3 cm). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XIV-XV).
4. **F.**: cahlă oală de formă tronconică cu deschiderea circulară (h. 14,5 cm, diam. gură 7,6 cm, diam. fund 5,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XIV-XV).
5. **F.**: cahlă oală de formă tronconică cu deschiderea rectangulară (l. 11,2-11,4 cm, diam. fund 6 cm, h. 13,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ A: 5).

(după: Hurezan, Szatmári 1998)

Depozit: Muzeul Judeţean Arad.

Bibliografie: Hurezan, Szatmári 1998.

Bonţida, jud. Cluj

Castelul Bánffy. Săpături arheologice de salvare începând din 2000, responsabil Daniela Marcu Istrate.

1. **F.**: cahlă oală, fragmente. **H.**: pastă medie, ardere incompletă. **A.**: smalţ verde. **D.**: alveole realizate în interior în peretele vasului. **C.**: sec. XV-XVI.
2. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, marginea simplă, fragmente. **H.**: pastă medie, ardere incompletă. **A.**: smalţ verde. **D.**: nervură reliefată. **C.**: sec. XV-XVI.
3. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, marginea simplă, fragmente (gr. 0,4 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă. **U.**: intensă. **D.**: probabil o nervură mediană reliefată interioară. **C.**: sec. XV-XVI.
4. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, marginea simplă, fragmente. **H.**: pastă fină cu nisip, ardere incompletă. **C.**: sec. XV-XVI.
5. **F.**: cahlă oală cu marginea simplă. **H.**: pastă medie, ardere incompletă. **U.**: medie. **A.**: şlem. **D.**: alveole din exterior. **C.**: sec. XV-XVI.
6. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, marginea simplă, formă foarte evazată. **H.**: pastă medie, ardere oxidantă completă. **U.**: intensă. **D.**: torsadă uşor reliefată în interior. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ B: 6, 6a).
7. **F.**: cahlă placă cu picior de formă tronconică lucrat la roată, fragment. **H.**: pastă grosieră cu mica şi nisip, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: medie. **A.**: smalţ verde închis, strat subţire peste angobă, parţial exfoliat. **D.**: indescifrabil. **C.**: sec. XV. (Pl. 12/ B: 7).
8. **F.**: cahlă placă uşor concavă, fragment. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă. **A.**: smalţ verde. **D.**: floral. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ B: 8).
9. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă grosieră cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ B: 9).
10. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă grosieră cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: vegetal-geometric. Posibil din compoziţia anterioară. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ B: 10).
11. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă grosieră cu mica şi pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **A.**: smalţ verde, nuanţe diferite. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ B: 11).
12. **F.**: cahlă placă uşor concavă, fragment. **H.**: pastă grosieră, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: medie. **A.**: smalţ verde, nuanţe de la gălbui la negru. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ B: 12).
13. **F.**: cahlă placă concavă, fragment. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: superficială. **D.**: indescifrabil. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ B: 13).
14. **F.**: cahlă placă triunghiulară, fragment; baghetă din lut aplicată pe revers. **H.**: pastă medie cu mica, ardere superficială, presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: cupe. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ B: 14).
15. **F.**: cahlă traforată, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 12/ B: 15).
16. **F.**: cahlă placă uşor convexă de la un registru intermediar, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 12/ B: 16).

17. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **A.**: smalţ verde închis peste angobă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 12/ B: 17).
18. **F.**: cahlă placă în punct de diamant, fragment. **H.**: pastă grosieră cu nisip şi mica, uscată în straturi, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: medie. **A.**: smalţ verde inegal, gălbui sau marmorat. **C.**: sec. XVI. (Pl. 13/ A: 18).
19. **F.**: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 13/ A: 19, 19a).
20. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **C.**: sec. XVI-XVII.
21. **F.**: cahlă de colţ, fragment. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: angobă albă. **D.**: tapet cu arce suprapuse. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Vinţu de Jos 2.167.)
22. **F.**: cahlă placă, fragmente. **A.**: a. mica; b. smalţ verde peste angobă. **D.**: tapet cu arce simple şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Cluj-Napoca 11.35.)
23. **F.**: cahlă placă, fragmente. **A.**: mica. **D.**: tapet, motive vegetale derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Identic Vinţu de Jos 2.169).
24. **F.**: cahlă de soclu, fragment. **H.**: pastă grosieră, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: superficială. **A.**: smalţ alb şi albastru crăpat. **C.**: sec. XVII, haban.
25. **F.**: cahlă de colţ formată din 2 plăci îmbinate în 90°. **A.**: smalţ alb verzui crăpat. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII, haban.
26. **F.**: cahlă de colţ cu 3 laturi, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde. **D.**: vegetal pe mijloc. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 13/ A: 26).
27. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă fină cu mica, ardere incompletă, presată cu pânză. **U.**: medie. **D.**: tapet cu arce suprapuse. **C.**: sec. XVII. (Pl. 13/ A: 27).
28. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu pânză. **U.**: intensă. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă. **D.**: tapet cu arce suprapuse. **C.**: sec. XVII. (Pl. 13/ A: 28).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca (la data întocmirii catalogului în curs de inventariere).

Braşov, jud. Braşov

1. **F.**: cahlă placă (23x23,5x1 cm) cu picior (6x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: intensă. **D.**: medalion octogonal cu mască feminină, frunze de stejar în exteriorul medalionului. La limita inferioară a plăcii inscripţie "*G 1650 M*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1989). (Identic Cluj-Napoca 11.8.).
2. **F.**: cahlă placă (25,2x22x1-1,5 cm) cu picior (4,5-5x0,8 cm), pedunculi. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: medalion octogonal cu mască feminină şi garoafe stilizate în colţurile plăcii. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 2311). (Identic Făgăraş 109).
3. **F.**: cahlă placă (23,5x23,5) cu picior (3,5x0,5 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: mica. **D.**: tapet cu medalion central decorat cu bust feminin şi inscripţie "*1671*". În exteriorul medalionului inscripţie "*LS*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1289) (Pl. 13/ B: 1).
4. **F.**: cahlă placă (22,5x22,5x1 cm) cu picior (4,5x0,8 cm). **A.**: şlem. **U.**: intensă. **D.**: tapet, reţea de cercuri şi rozete stilizate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 12964) (Identic Cluj-Napoca 11.41.).
5. **F.**: cahlă placă (22,5x23 cm) cu picior (4,5x0,7 cm), pedunculi. **A.**: a. şlem; b. smalţ verde. **U.**: intensă. **D.**: geometric, cercuri combinate cu motive diverse. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1672, 1988).
6. **F.**: cahlă placă. **D.**: portal gotic. **C.**: sec. XV.
7. **F.**: cahlă placă. **D.**: Sfinţii Petru şi Pavel?. **C.**: sec. XV.
8. **F.**: cahlă placă. **D.**: leu *passant*. **C.**: sec. XV.

(6-8: după Eichhorn 1940)

Depozit: 1-5: Muzeul Brukenthal, Sibiu; 6-8: ?

Bibliografie: 2,3: Klusch 1999; 6-7: Eichhorn 1940.

Brădeni, jud. Sibiu

1. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **H.**: presată cu mâna, adăugiri succesive de lut. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2523) (Pl. 13/ C: 1).
2. **F.**: tipar din lut (26x22 x1,5-2,5 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă; presată cu lemn şi cu mâna. **D.**: husar. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 2505) (Pl. 14/ A: 2).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: 2: Klusch 1990. Klusch 1999. Marcu Istrate 2001.

Brâncoveneşti, jud. Mureş

Săpături de salvare 1973.

1. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,7 cm). **D.**: cetate cu cinci turnuri aşezată pe un potir, într-un cadru vegetal, medalion în formă de romb. Din colţurile plăcii spre medalion câte trei lalele din tulpină comună. În interiorul medalionului inscripţie "*HW*" şi "*GK*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. IN 10722).
2. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: smalţ galben şi verde închis, peste angobă, în cea mai mare parte căzut. **D.**: partea din spate a unui cal în poziţie statică. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. IN 10710).
3. **F.**: cahle plăci trapezoidale. **D.**: tapet. **C.**: sec. XVII.

(3: după Zrínyi 1975)
Depozit: 1-2: MNIT Cluj-Napoca; 3. Muzeul Judeţean Mureş ?
Bibliografie: 3: Zrínyi 1975.

Budiu Mic, jud. Mureş

1. **F.**: cahlă placă cu picior (3,5x0,5 cm), fragment (14,5x9,3x1cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă; presată cu lemn. **A.**: mica. **U.**: medie. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2467) (Pl. 14/ B: 1).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Cădaciu Mare, com. Şimoneşti, jud. Harghita

Descoperire întâmplătoare, grădina parohiei unitariene.

1. **F.**: cahlă placă fără picior (24,5x21 cm). **D.**: geometric, suprafaţa împărţită în carouri. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 14/ C: 1).
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 2.1.).
3. **F.**: cahlă placă, fragment (6,4x6,4 cm). **D.**: ? **C.**: sec. XV-XVI.
4. **F.**: cahlă placă fără picior (24,3x17,5 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 2.4.).

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984.

Cădaciu Mic, com. Şimoneşti, jud. Harghita

Descoperire întâmplătoare, 1955.

1. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (h.p. 14 cm, l. 16,7-17 cm). **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVI. (Pl. 14/ D: 1).

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc, jud. Harghita.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984.

Câlnic, jud. Alba

1. Loc neprecizat.

1. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (13x11x0,7 cm; 10x11x0,5 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă; presată cu pânză. **U**: superficială. **D**: husar. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI- prima jumătate a sec. XVII. (Nr. inv. 2511) (Pl. 14/ E: 1a-b).
2. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă grosieră, cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: mica. **U.**: medie. **D.**: pasăre stilizată încadrată în medalion circular. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1360) (Pl. 15/ A: 2).
3. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (25x18x1,2 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată cu pânza. **A.**: urme de vopsea roşu cărămiziu. **U.**: medie. **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1380) (Pl. 15/ A: 3).

4. F.: cahlă placă, fragment. H.: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu lemn. U.: medie. A.: mica. D.: torsadă şi medalioane vegetale. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1960).
5. F.: cahlă disc. H.: pastă medie cu mult nisip, ardere completă. D.: torsade realizate primitiv. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1377).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: 1: Marcu Istrate 2001.

2. Cetate.

1. F.: cahlă placă cu picior, fragment (15,5x14,5x0,8 cm). H: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. A.: smalţ verde strălucitor, peste angobă. U.: intensă. D.: husar cu coif în formă de clopot şi dolman cu brandenburguri. C: a doua jumătate a secolului XVI - prima jumătate a secolului XVII. (Pl. 15/ B: 1).
2. F.: cahlă placă, fragment. D.: cavaler – Sfântul Gheorghe pedestru? C.: sec. XV-XVI.
3. F.: cahlă placă, fragment. D.: tapet cu arce suprapuse. C.: sec. XVII.

(2, 3: după Simina 2000)
Depozit: Muzeul din Sebeş.
Bibliografie: 1: Marcu Istrate 2001; 2. Heitel 1968. 2-3: Simina, *Cetatea din Câlnic (jud. Alba) (Consideraţii pe marginea cercetării arheologice)*, în ArhMed, III, 2000, pag. 95-104.

Câmpeni, jud. Alba

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment. H.: pastă grosieră cu pietricele, ardere incompletă. U.: superficială. D.: geometric compozit, probabil cu un medalion circular în partea de mijloc. C.: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2458) (Pl. 15/ C: 1).
2. F.: cahlă placă cu picior, fragment. H.: pastă medie cu nisip, ardere incompletă. A.: mica. U.: superficială. D.: fragment dintr-o compoziţie cu medalion central, marcat spre interior prin "colţi de lup"; inscripţie "*AY*". C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2458).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Cecheşti, com. Avrămeşti, jud. Harghita

Săpături arheologice în vatra veche a satului începând din 1981.

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment (13,9x8,1 cm). A.: angobă roz, vopsea roşie. D.: geometric. C.: sfârşitul sec. XV.
2. F.: cahlă placă fără picior, fragment (9,2x6,8 cm). A.: angobă roz, vopsea roşie. D.: vegetal. C.: sfârşitul sec. XV.
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment (12x11,8 cm). D.: reţea de nervuri reliefate. C.: sfârşitul sec. XV.
4. F.: cahle oală, fragmente (diam. fund 10,5 cm, h. 15 cm, l. deschiderii 21 cm, gr. pereţi 0,6-0,7 cm). C.: sfârşitul sec. XV.
5. F.: cahlă placă fără picior, fragment (11,7x5,4 cm). D.: vegetal stilizat. C.: a doua jumătate a sec. XV.
6. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (4,3x2,7 cm). D.: geometric. C.: sfârşitul sec. XV. (Identic Cristuru Secuiesc 2.1.).
7. F.: cahlă oală (h. 15 cm, l. deschiderii 17,5 cm, gr. 1,3 cm). C.: sfârşitul sec. XV.
8. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 24 cm, l. 18 cm). D.: vegetal-geometric. C.: sec. XVI. (Identic Bodogaia 2).
9. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 18 cm, l. 20,8 cm). D.: cavaler stilizat călare spre dreapta, posibil inspirat de o compoziţie cu husar. C.: sec. XVI. (Pl. 15/ D: 9).
10. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragmente (h. 24,8 cm, l. 18,8 cm). D.: Samson în luptă cu leul. C.: sec. XVI. (Identic Rugăneşti 1, Bodogaia 1).
11. F.: cahlă placă fără picior, fragment (l. 16,3-16,5 cm). D.: vas cu flori. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 16/ 11).
12. F.: cahle oale, fragmente (diam. fund 9,8 cm, h. 14 cm, l. deschiderii 24,8 cm, gr. 0,6 cm; l. deschiderii 25,3 cm, gr. 0,6 cm; diam. fund 9,5 cm, h. 14 cm, l. deschiderii 24,8 cm, gr. 0,7 cm; diam. fund. 9,8 cm,

h. 14,7 cm, l. deschiderii 25,4 cm, gr. 0,7 cm; diam. fund 10 cm, h. 14,5 cm, l. deschiderii 25 cm, gr. 0,7 cm). **C.**: sec. XVI-XVII.

13. F.: cahlă placă cu picior (7,5 cm), fragment (l. 20 cm). **A.**: angobă, vopsea roşie. **D.**: cap de bour. **C.**: a doua jumătate a sec. XV.

14. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (9x9,5 cm). **D.**: rozetă. **C.**: sec. XVI. (Identic Bodogaia 3).

15. F.: cahlă placă (25,3x17,5 cm). **D.**: cavaler în turnir. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 15/ D: 15).

16. F.: cahlă placă fără picior (25,5x21,3 cm). **D.**: Sfântul Gheorghe pedestru în luptă cu balaurul. **C.**: sec. XVI. (Pl. 16/ 16).

17. F.: cahlă placă cu picior scurt (26x19,7 cm). **D.**: Sfântul Ladislau în scena luptei cu cumanul. **C.**: sec. XVI. (Pl. 16/ 17).

18. F.: cahlă placă fără picior (24,5-25,2x19,7 cm). **D.**: blazon într-un câmp stilizat. Mobilierul combină stema secuimii cu o stemă de familie (probabil). **C.**: sec. XVI. (Pl. 16/ 18).

19. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, ieşită în consolă (h. 11,5 cm, l. 24,4 cm). **D.**: partea superioară decupată în creneluri treptate, registrul plin cu decor geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 17/ A: 19).

20. F.: cahlă oală, fragmente din 45-50 exemplare (diam. fund 10,4 cm, h. 13,5 cm, l. deschiderii 20,5-21,6 cm, gr. 0,8-1,2 cm). **C.**: sec. XVI-XVII. **20A.** F.: cahlă oală, fragment (h. prob. 10 cm, gr. 0,6 cm). **A.**: smalţ verde şi galben. **C.**: sec. XVI-XVII.

21. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: personaje stilizate. **C.**: sec. XV-XVI.

22. F.: cahlă oală, fragmente. **C.**: sec. XV.

(1-20: după Benkő, Ughy 1984; 21, 22: după Benkő 1992)

Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.

Bibliografie: 1-20: Benkő, Ughy 1984. 21, 22: Benkő 1992.

Cetatea de Baltă, jud. Alba

Săpături arheologice întreprinse din 1969, responsabil Gh. Anghel.

1. F.: cahlă-placă cu partea superioară triunghiulară (l. 24 cm h.max. 34 cm). **D.**: Sfântul Mihail omorând balaurul. **C.**: sec. XVI. (Pl. 17/ C: 1).

2. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal cu flori de crin stilizate. **C.**: sec. XVI-XVII.

3. F.: cahle oale. **C.**: sec. XVI-XVII.

4. F.: cahlă placă. **D.**: cavaler în turnir. **C.**: sec. XV-XVI.

(1, 3: după Rusu 1996a; 2: după Blăjan, Togan)

Depozit: MNU Alba Iulia.

Bibliografie: 1, 3: Rusu 1996a; 2: Blăjan, Togan 1991.

Cetatea Chioarului, com. Remetea Chioarului, jud. Maramureş

1. F.: cahlă placă. **D.**: vultur bicefal, inscripţie „*16*”. **C.**: sec. XVII.

2. F.: cahlă de soclu, fragment. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII.

3. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: vas cu flori, inscripţie „*16*”. **C.**: sec. XVI-XVII.

4. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în formă de crenel, fragment. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII.

5. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII.

6. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII.

Depozit: ?

Chilieni, oraş Sfântu Gheorghe, jud.Covasna

Sacristia bisericii unitariene.

1. F.: cahle oală, fragmente. **C.**: sec. XV-XVI.

(după: Székely 1955)

Depozit: MNS Sfântu Gheorghe.

Bibliografie: Székely 1955.

Chirpăr, jud. Sibiu

1. F.: cahlă cu medalion concav. A.: mica. D.: în colţurile plăcii proeminenţe circulare încadrate de triunghiuri reliefate. C.: sec. XVI. (Nr. inv. 1363).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Cisnădie, jud. Sibiu

1. F.: tipar din lut realizat după un pozitiv din lemn, fragment. H.: pastă grosieră, cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată cu lemn. D.: partea din spate a unui cal masiv şi piciorul călăreţului; probabil husar. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2515) (Pl. 18/ B: 1).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: Marcu Istrate 2001.

Cisnădioara, com. Cisnădie, jud. Sibiu

1. F.: cahlă placă (20x21 cm) cu picior (4 cm). D.: cetate în cadru vegetal. C.: sfârşitul sec. XVII - începutul sec. XVIII.

(după Klusch 1999)
Depozit: Muzeul din Cisnădioara.
Bibliografie: Klusch 1999.

Cluj-Napoca, jud. Cluj

1. Str. Calea Mănăştur.

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment (9,5x10,5x1-1,3 cm). A.: urme de vopsea roşu închis. D.: cavaler sub portal gotic târziu. Sec. XV-XVI. (Nr. inv. II 6272) (Pl. 19/ A: 1).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

2. Str. Matei Corvin nr. 4, Casa Bacskay.
Săpături arheologice de salvare în pivniţele clădirii în anul 2001, responsabil Angel Istrate.

1. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, probabil un corp cilindric; marginea lăţită şi uşor şănţuită, fragment. C.: sec. XIV-XV. (Pl. 19/ B: 1).
2. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară şi marginea lăţită, tăiată orizontal. H.: pastă medie, ardere reducătoare. C.: sec. XIV-XV. (Pl. 19/ B: 2).
3. F.: cahlă oală, fragment. A.: smalţ verde direct peste pastă. D.: alveole adânci realizate cu mâna dinspre interior spre exterior. C.: sec. XV-XVI.
4. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragmente diverse. C.: sec. XV-XVI.
5. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragmente diverse. C.: sec. XV-XVI.
6. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragmente diverse. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 19/ B: 6).
7. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,9 cm). D.: cavaler călare spre stânga. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 19/ B: 7).
8. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,7 cm). D.: fragment dintr-un animal fantastic. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 19/ B: 8).
9. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1,2 cm). A.: mica. D.: partea inferioară a unui personaj cu mantie lungă, aşezat pe un postament. Fragment dintr-o compoziţie cu Sfinţii Regi? C.: sec. XV-XVI. (Pl. 19/ B: 9).
10. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,5-2 cm). A.: smalţ verde, strat de grosime inegală, culoarea oscilează de la verde gălbui la negru. D.: figură de sfântă. C.: sec. XV. (Pl. 19/ B: 10).
11. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,8 cm). A.: smalţ verde peste angobă. D.: fragment din corpul unui personaj. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 19/ B: 11).
12. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,9 cm). A.: smalţ verde închis spre negru, aplicat direct peste pastă. D.: vegetal stilizat. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 19/ B: 12).
13. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,9 cm); pe revers urme de la un peduncul de fixare. A.: smalţ verde maroniu spre negru peste angobă. D.: compoziţie abstractă delimitată de o torsadă. C.: sec. XVI. (Pl. 19/ B: 13).
14. F.: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 0,6 cm). A.: strat de şlem, în cea mai mare parte exfoliat. D.: vegetal. C.: sec. XVI. (Pl. 19/ B: 14).

15. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragmente; pe revers urme de la un peduncul. **A.**: mica. **D.**: vegetal-floral. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 19/ B: 15).
16. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 19/ B: 16).
17. **F.**: cahlă placă (gr.1 cm) cu piciorul parţial desprins (5,6 x 0,7 cm), uşor concavă, fragment. **A.**: şlem maroniu-gălbui. Urme de mortar. **D.**: vegetal stilizat, încadrat într-un medalion în patru lobi. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 20/ 17).
18. **F.**: cahlă placă (gr. 0,9 cm) cu picior scurt (gr. 3,7 x 1 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: lalele cu bulbi. **C.**: sec. XVII. (Pl. 19/ B: 18).
19. **F.**: cahlă placă (gr. 0,8 cm) cu picior scurt (3,9x1,1 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: lalele cu bulbi. **C.**: sec. XVII. (Pl. 19/ B: 19).
20. **F.**: cahlă placă (gr. 0,4-0,7 cm) cu picior scurt, fragmente. **A.**: mica. **D.**: vas cu flori stilizat. **C.**: sec. XVII.
21. **F.**: cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (4x1cm), fragment; urme de la doi pedunculi din lut pe revers. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate alternând cu motive geometrice. **C.**: sec. XVII. (Pl. 20/ 21).
22. **F.**: cahlă placă (gr. 0,75 cm) cu picior scurt (3,3x0,75 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate alternând cu motive geometrice. **C.**: sec. XVII. (Pl. 20/ 22).
23. **F.**: cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior scurt (3,4x0,75 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate alternând cu motive geometrice. **C.**: sec. XVII. (Pl. 20/ 23).
24. **F.**: cahlă placă (gr. 1,2 cm) cu picior scurt (4,6 x 1,2 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate alternând cu motive geometrice. **C.**: sec. XVII. (Pl. 20/ 24).
25. **F.**: cahlă placă (gr.0,7 cm) fără picior, fragment. **D.**: reţea de nervuri reliefate care descriu romburi. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 20/ 25).
26. **F.**: cahlă placă (gr. 0,7 cm), fragment. **A.**: smalţ verde închis peste angobă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 20/ 26).
27. **F.**: cahlă placă (gr. 0,6 cm), fragment. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 20/ 27).
28. **F.**: cahlă concavă în punct de diamant cu picior, fragment (gr. 0,5-0,6 cm). **C.**: sec. XVI.
29. **F.**: cahlă nişă, fragment (gr. 0,8 cm). **C.**: sec. XV-XVI.
30. **F.**: cahlă cu medalion concav, fragmente (gr. 1,1 cm). **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: în medalion rozetă cu petale marcate prin nervuri reliefate; în exterior decor vegetal stilizat. **C.**: sec. XVI.
31. **F.**: cahlă de soclu (16,6x11,3x1,4 cm) formată din două laturi îmbinate în unghi ascuţit; provine probabil din structura unei sobe hexagonale. **A.**: aversul acoperit cu smalţ verde deschis peste angobă, parţial căzut. **D.**: trei registre dispuse pe orizontală, două decorate cu motive geometrice şi al treilea cu păsări stilizate într-un cadrul vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 20/ 31).
Depozit: MNIT Cluj-Napoca (la data întocmirii catalogului fără numere de inventar).

3. Conservator.
Săpătură arheologică de salvare, responsabil Gheorghe Petrov.

1. **F.**: cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (3x0,5 cm), fragment. **A.**: smalţ verde închis, strat foarte gros. **D.**: leul passant.(?) **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 21/ A: 1).
2. **F.**: cahlă placă (gr. 0,6 cm), fragment. **A.**: smalţ verde închis, strălucitor. **D.**: grifon. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 21/ A: 2).
3. **F.**: cahlă placă (gr. 0, 8 cm), fragment. **A.**: smalţ verde închis, strălucitor. **D.**: grifon. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 21/ A: 3).
4. **F.**: cahlă placă (gr.1 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: lalele reprezentate cu rădăcini şi frunze lanceolate. **C.**: sec. XVII. (Identic Cluj-Napoca 9.26.)
5. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată (gr. 1 cm), fragment. **A**: smalţ verde închis, strălucitor, strat gros peste angobă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 21/ A: 5a-b).
Depozit: MNIT Cluj-Napoca (la data întocmirii catalogului fără numere de inventar).

4. Str. Gheorghe Doja.

1. **F.**: cahlă placă (gr. 1,1 cm) cu picior, fragment. **A.**: smalţ verde strălucitor, strat subţire peste angobă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 19405).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

5. Str. Horea.

1. **F.**: cahlă oală (sau castron) cu deschiderea lobată (gr. 0,9 cm), marginea lăţită, fragment. Probabil trei lobi. **A.**: a. şlem gălbui; b. smalţ verde. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 19458, F 19549).
2. **F.**: cahlă cu medalion circular concav (gr. 0,9 cm), fragment. **A.**: smalţ verde peste angobă, de calitate medie. **D.**: medalionul decorat cu o rozetă cu petale marcate perimetral prin nervuri reliefate. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 19466) (Pl. 21/ D: 2).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca

6. Str. Emil Isac nr. 15.

1. **F.**: cahlă placă (gr. 1 cm) cu piciorul rupt, fragment. **A.**: smalţ gălbui – strat gros care s-a corodat la ardere – probabil rebut. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 19836) (Pl. 21/ C: 1).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

7. Str. Karl Marx.

1. **F.**: cahlă placă (gr. 1 cm), fragment. **A.**: şlem gălbui, strat subţire. **D.**: vegetal cu frunze de arţar. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 19491) (Pl. 21/ B: 1).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

8. Palatul Telefoanelor.

1. **F.**: cahlă oală (sau castron) cu deschiderea lobată (gr. 0,9 cm), marginea lăţită, fragmente. Probabil trei lobi. **A.**: smalţ verde aplicat direct peste pastă. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 5302).
2. **F.**: cahlă oală (diam. fund 8,6 cm, gr. 0,7 cm) cu deschiderea probabil rectangulară, fragment. **A.**: în interior smalţ verde gălbui peste angobă – strat subţire, prin care se observă pasta; s-a turnat o cantitate prea mare de smalţ, astfel că pe fund s-a adunat un strat foarte gros, transformat la ardere în materie sticloasă. Tot smalţul crăpat fin. **D.**: nervură puternic reliefată, iar deasupra acesteia un val incizat în pasta crudă cu un vârf gros. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5412) (Pl. 21/ E: 2).
3. **F.**: cahlă oală (diam. fund. 7 cm, gr. 0,7-1,1 cm) cu deschiderea neprecizată – probabil rectangulară. **A.**: a. în interior smalţ verde marmorat peste angobă, calitate medie, bine păstrat; b. smalţ verde-gălbui peste angobă, strat inegal, crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: doua torsade fine, încadrând un brâu alveolat. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5249 şi F 5248 F 5512) (Pl. 21/ E: 3).
4. **F.**: cahlă oală (gr. 0,6 cm) cu deschiderea neprecizată, fragment. **A.**: smalţ galben maroniu. **D.**: torsadă. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5295).
5. **F.**: cahlă oală cilindrică sau cel puţin cu partea inferioară cilindrică, fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: şlem gălbui. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv F 5528).
6. **F.**: cahlă oală cu deschidere pătrată (diam. fund 7 cm, h. 11,5 cm, l. 27 cm). **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 5528).
7. **F.**: cahlă oală (gr. 0,6 cm) cu deschiderea rectangulară, marginea simplă, fragment. **A.**: smalţ verde marmorat. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 5511).
8. **F.**: cahlă placă cu medalion circular concav (gr. 0,6 cm), cu picior (8,5x0,8 cm), fragment. **A.**: smalţ verde inegal, marginal nuanţă aproape galbenă. **D.**: medalionul decorat cu o rozetă cu petale marcate perimetral prin nervuri reliefate. În colţuri decor vegetal format din trei frunze dezvoltate dintr-o tulpină. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 5376) (Pl. 21/ E: 8).
9. **F.**: cahlă placă (gr. 1,2 cm), fragment. **A.**: smalţ maroniu-verde peste angobă, crăpat pe toată suprafaţa, strat inegal a cărui grosime ajunge la 0,3 cm, ceea ce în partea inferioară a avut drept rezultat estomparea

completă a decorului. La a doua ardere piesa a devenit un rebut şi nu pare să fi fost folosită. **D.**: cavaler pedestru, în armură scurtă cu genunchiere proeminente. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5510) (Pl. 21/ E: 9).

10. F.: cahlă placă (gr. 1,1 cm) cu picior scurt (5,2x1 cm). **A.**: smalţ verde inegal, strat gros peste angobă, estompează detaliile fine ale reliefului. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5375) (Pl. 21/ E: 10).

11. F.: patriţă (gr. 1,4 cm), fragment. **D.**: vegetal – compoziţie cu vrejuri şi frunze de viţă de vie. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 5357) (Pl. 21/ E: 11).

12. F.: cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior, fragment. **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 5354 şi 5359) (Pl. 22/ A: 12a-b).

13. F.: cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (4x0,6 cm), fragment. **A.**: a. simplu; b. mica: c. smalţ verde gălbui, strat foarte subţire peste angobă. **D.**: lalele reprezentate cu rădăcini şi frunze lanceolate; în partea inferioara inscripţie "*PAP*" "*PAL*" "*FAZA*" "*16*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 5586; cu suprafaţa netratată: F 5378, F 5380; mica: F 5235, F 5239, F 5241, F 5242, F 5245, F 5249) (Pl. 22/ A: 13a-b).

14. F.: cahlă placă (gr. 0,8 cm) fără picior, fragment. A funcţionat cu olan ataşat. **A.**: smalţ verde inegal peste angobă albă. **D.**: reţea de nervuri reliefate care se întretaie descriind romburi cu laturile formate fie dintr-o singură nervură, fie din câte trei nervuri paralele; relief inegal, în unele zone destul de aplatizat. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 5372) (Pl. 22/ A: 14).

15. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: smalţ verde închis de calitate medie peste angobă. **D.**: reţea de nervuri reliefate care descriu romburi neregulate. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 5377) (Pl. 22/ A: 15).

16. F.: medalion oval sau în formă de inimă, fragment (gr. 1,5 cm); sistemul de fixare în corpul sobei a fost un picior triunghiular, amplasat central. **A.**: smalţ verde închis strălucitor, strat de grosime inegală (inclusiv pe revers). **D.**: leu. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. F 5508) (Pl. 22/ A: 16).

17. F.: cahlă traforată, fragment (gr. 1,5 cm). **A.**: smalţ verde închis, strat gros întins direct peste pastă. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. F 5300) (Pl. 22/ A: 17).

18. F.: cahlă traforată, fragment (gr. 1,2 cm). **A.**: smalţ verde, strat foarte subţire întins direct peste pastă. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. F 5290) (Pl. 22/ A: 18).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

9. Str. Prahovei nr. 12.

Săpătură arheologică de salvare, responsabil Viorica Crişan.

1. F.: cahlă oală (gr. fund 1,2 cm, gr. pereţi 0,6 cm) cu deschidere rectangulară, fragment. **A.**: smalţ verde închis, aproape complet corodat din ardere, desprins. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26821).

2. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (diam. fund 8 cm, gr. 0,7 cm), fragment. **A.**: smalţ verde, strat de grosime inegală; nuanţă mai închisă pe torsade. **D.**: torsadă pe fund, în jurul unui nucleu proeminent; pe pereţi două torsade la distanţe aproximativ egale. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26820, 26890) (Pl. 22/ B: 2).

3. F.: cahlă oală (diam. fund 8,3 cm, gr. fund 0,6 cm, gr. pereţi 1 cm), fragment. **A.**: în interior smalţ verde strălucitor, strat de grosime inegală. Parţial curs pe exterior, în partea superioară. **D.**: brâu de alveole pe fund şi imediat deasupra acestuia. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26826).

4. F.: cahlă nişă cu torsadă marginal, fragment (gr. 0,5 cm). **A.**: şlem gălbui, strat gros, crăpat pe toată suprafaţa şi parţial exfoliat. **D.**: torsadă marginală simplă. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26850) (Pl. 22/ B: 4).

5. F.: cahlă traforată, fragment; piciorul pare să fi fost destul de înalt, probabil semicilindric. **A.**: smalţ verde inegal peste angobă, strălucitor, parţial curs pe revers. **D.**: fragment de portal gotic dintr-o scenă cu cavalerul în turnir. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 26904) (Pl. 22/ B: 5).

6. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,8-1,3 cm). **A.**: smalţ verde opac peste angobă, nuanţă foarte deschisă; calitate proastă, crăpat pe toată suprafaţa şi parţial căzut. **D.**: personaj cu pasăre, fizionomie ştearsă. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26822).

7. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,8 cm). **D.**: scenă cu personaje delimitată marginal de două baghete; se observă doar mâna unui personaj îndoită din cot. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26877).

8. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,5 cm). **A.**: smalţ verde deschis peste angobă. **D.**: scenă cu personaje; se păstrează doar un cap cu bucle, într-un relief extrem de şters (?). **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26822).

9. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,6–1,2 cm). **A.**: şlem galben-cărămiziu. **D.**: fragment marginal, probabil dintr-o scenă cu personaje. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F26878).

10. F.: cahlă traforată, fragment (gr. 1,2-3 cm). **A.**: angobă. Piesa a fost probabil pregătită pentru smălţuire. **D.**: cavaler pedestru în armură din zale, având ca armament o spadă cu mâner scurt şi garda în cruce. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26881).

11. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,5–1,5 cm). **A.**: şlem galben cărămiziu, strat gros. **D.**: cavaler pedestru îmbrăcat în armură. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. F 26888) (Pl. 22/ B: 11).

12. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: şlem gălbui. **D.**: fragmente dintr-o compoziţie cu Sfântul Gheorghe ucigând balaurul, relief stâncos. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26887, F 26891, F 26893).

13. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,8 - 2 cm). **A.**: strat gros de angobă albă (cu tentă roşcată) – probabil pregătită pentru smălţuire. **D.**: cavaler cu barbă şi plete, echipat cu armură din plăci (închisă pe unul dintre umeri cu o pafta în formă de rozetă) şi cu un scut scobit decorat cu o cruce greacă simplă. Probabil Sfântul Ladislau. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26884) (Pl. 22/ B: 13).

14. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,9-1,4 cm). **A.**: şlem galben cărămiziu. **D.**: două picioare pe o formă de relief, posibil fragment din partea inferioară a unei compoziţii cu Sfinţii Regi. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26890; mic fragment dintr-o scenă identică realizată cu alt tipar, nr. inv. F 26889).

15. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,7-1 cm). **D.**: piciorul desculţ al unui personaj care poartă o haină lungă – probabil o scenă cu Sfântul Cristofor. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26896).

16. F.: tipar din lut, fragment (gr. 1,2-1,5 cm). **A.**: urme de nisip. **D.**: înger sau sfânt cu aureolă şi aripi. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26894) (Pl. 22/ B: 16).

17. F.: cahlă placă cu piciorul rupt, fragmente (gr. 0,3-1,3 cm). **A** smalţ verde uniform, parţial irizat, parţial căzut. **D.**: fragment din scena "Judith tăind capul lui Holofern". Compoziţia este încadrată de trei registre decorative: imitaţie de torsadă, lujeri înfăşuraţi pe o baghetă, şi mici rozete ataşate unei baghete. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 26824) (Pl. 23/ 17).

18. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: şlem cărămiziu. **D.**: leu *passant*. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26886) (Pl. 23/ 18).

19. F.: cahlă placă, fragment (gr.1-1,6 cm). **D.**: fragment din corpul unei păsări. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26875).

20. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,4 cm). **A.**: pată de smalţ verde pe revers. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26840).

21. F.: cahlă placă, fragment (gr. 1 cm). **A.**: şlem galben-cărămiziu. **D.**: vegetal - vrejuri. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 26833).

22. F.: cahlă placă cu picior scurt (4,5x0,6 cm), fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: rozetă stilizată încadrată într-un medalion circular. Bordură decorativă cu mici rozete. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 26828, F 26831) (Identic Cluj-Napoca Sala de box, 10.8.).

23. F.: cahlă placă cu picior scurt (5x0,4 cm), fragment (gr. 0,5-0,9 cm). **A.**: şlem cărămiziu. **D.**: vegetal-floral, pe un fond acoperit cu mici proeminenţe circulare. Inscripţie "*A*" şi "*D*". **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 26827, F 26827) (Pl. 23/ 23).

24. F.: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 0,7cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 26906).

25. F.: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal cu pasăre stilizată. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 26905).

26. F.: cahlă placă (dimensiuni reconstituite 30,6x20,3 cm, gr. 1 cm) cu picior (5x1 cm). **A.**: mica. **D.**: lalele reprezentate cu rădăcini şi frunze lanceolate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 26852, F 26902) (Pl. 23/ 26 a-b).

27. F.: cahle plăci de forme rectangulare şi triunghiulare (gr. 0,7-1,1 cm) fără picior, fragmente. **A.**: şlem cărămiziu. **D.**: reţea de nervuri reliefate care descriu romburi. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26844, F 26841, F 26843, F 26845, F 26842).

28. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1-1,5 cm). Probabil fragment de patriţă. **A.**: şlem roşiatic. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26879) (Pl. 23/ 28).

29. F.: cahlă placă de formă triunghiulară, fragment (gr. 0,9 cm). **A.**: şlem cărămiziu-gălbui. **D.**: reţea de nervuri reliefate. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26845) (Pl. 23/ 29).

30. F.: cahlă de coronament decupată, fragment (gr. 1 cm). **A.**: smalţ verde, strat subţire întins direct peste pastă. **C.**: sec. XV. (Pl. 23/ 30).

31. F.: cahlă de coronament decupată, fragment (gr. 1,1 cm). **A.**: smalţ verde, strat subţire întins direct peste pastă. **C.**: sec. XV. (Pl. 23/ 31).

32. F.: cahlă traforată, fragment (gr. 1 cm). **A.**: smalţ verde, strat gros peste angobă. **C.**: sec. XV. (Pl. 23/ 32).
33. F.: baghetă dintr-o piesă traforată, fragment (gr. 1,3 cm). **D.**: şir de proeminenţe circulare pe margine. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 26834) (Pl. 23/ 33).
34. F.: cahlă de coronament decupată, fragment (gr. 1-1,8 cm). **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 26335) (Pl. 23/ 34).
35. F.: cahlă de coronament decupată, fragment (gr. 1,1 cm). **A.**: angobă alb-gălbui. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 26880) (Pl. 23/ 35).
36. F.: cahlă de coronament decupată, eventual şi traforată, fragment (gr. 1,3 cm). **A.**: smalţ verde, strat subţire peste angobă. **D.**: probabil decupajul sugera un motiv vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 23/ 36).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca (la data întocmirii catalogului în curs de inventariere).
Bibliografie: 10, 11, 12, 13, 16, 19, 26: Crişan 1996.

10. Sala de box.
Săpături arheologice de salvare, responsabil Sorin Cociş.

1. F.: cahlă placă cu picior (3x1 cm), fragment (gr. 1 cm). **A.**: smalţ galben-verzui peste angobă, irizat, crăpat fin pe toată suprafaţa, în parte căzut. **D.**: compoziţie geometrică cu elemente preluate din arhitectura gotică. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 24/ 1).
2. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,5 cm); olan circular ataşat. **D.**: scenă de vânătoare. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 24/ 2).
3. F.: cahlă dreptunghiulară uşor concavă, fragmente (17x9,1x1 cm; 11x7x1 cm); picior scurt (3x1 cm), circular în plan, amplasat la aproximativ 2,5 cm de marginile plăcii. **A.**: smalţ verde foarte corodat, parţial suprapus de un strat subţire de mortar. **D.**: leu cu figură umană. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 24/ 3).
4. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: şlem galben-cărămiziu. **D.**: cap de animal stilizat. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 24/ 4).
5. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,7 cm). **D.**: reţea de nervuri reliefate care descriu romburi. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 24/ 5).
6. F.: cahlă placă cu picior scurt (4,3x0,6 cm), fragment. **A.**: angobă albă. **D.**: geometric: nervuri reliefate. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 24/ 6).
7. F.: cahlă placă cu picior scurt (3,5x0,8 cm), fragment (gr. 0,8 cm). **D.**: geometric: nervuri reliefate paralele. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 24/ 7).
8. F.: cahlă placă cu picior scurt (4,5x0,6 cm), fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: şlem alb-gălbui, în mare parte căzut. **D.**: rozetă stilizată încadrată într-un medalion circular. Bordură decorativă cu mici rozete. **C.**: sec. XVI. (Pl. 24/ 8). **8A.**: variantă lucrată cu alt tipar, aversul acoperit cu smalţ verde irizat în argintiu.
9. F.: cahlă placă cu picior scurt (4,3x0,6 cm), uşor concavă, fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: strat gros de şlem galben cărămiziu. **D.**: vegetal geometric, bordură marginală cu mici proeminenţe rectangulare. **C.**: sec. XVI. (Pl. 25/ 9).
10. F.: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 24/ 10).
11. F.: cahlă placă cu picior scurt (3,5x0,7 cm), fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal geometric, dezvoltat dinspre colţ spre centru. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 24/ 11).
12. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal cu rozetă şi lujeri – probabil de tip tapet. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 24/ 12).
13. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: smalţ verde irizat argintiu, aproape complet căzut. **D.**: vegetal geometric, torsadă şi o linie arcuită. **C.**: sec. XVI. (Pl. 24/ 13).
14. F.: cahlă placă cu picior scurt (4,2x0,8 cm), fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: smalţ verde opac peste angobă, irizat în argintiu, în cea mai mare parte căzut. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 24/ 14).
15. F.: cahlă în formă de blazon cu picior triunghiular, fragment (gr. 0,4 cm). **A.**: smalţ verde irizat în argintiu. **D.**: personaj feminin cu aureolă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 25/ A: 15).
16. F.: cahlă în formă de blazon cu picior triunghiular, fragment (gr. 1 cm). **A.**: smalţ verde gălbui, strat de grosime inegală aplicat direct peste pastă, parţial şi pe revers. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 25/ A: 16).

17. F.: cahlă de colţ cu picior scurt (3x0,7 cm), fragment (gr. 0,7 cm); câmpurile decorate sunt despărţite printr-o baghetă puternic reliefată. **A.**: smalţ verde aplicat direct pe ceramică. **D.**: frunze în formă de inimă şi vrejuri de viţă împletite. **C.**: sec. XV. (Pl. 25/ A: 17).
18. F.: patriţă, fragment (gr. 1,4 cm). **D.**: vegetal – compoziţie cu vrejuri şi frunze de viţă de vie. **C.**: sec. XVI. (Identic Cluj-Napoca 8.11.).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca (la data întocmirii catalogului fără numere de inventar).

11. Colecţia Adolf Resch.

1. F.: cahlă placă (22x22,7x0,7 cm) cu medalion circular concav, picior scurt (5,6x0,5 cm). **A.**: smalţ galben de calitate proastă. **D.**: portret masculin din profil, motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. indesc.) (Pl. 25/ B: 1).
2. F.: cahlă placă (23x23x0,9 cm) cu medalion circular concav, picior scurt (6,2x0,5 cm). **A.**: smalţ bicrom peste angobă, câmpul verde iar medalionul galben maroniu (în partea de sus curs peste verde). **D.**: bust feminin redat din semi-profil, încadrat de un tor reliefat ornamentat cu motive vegetale. Pe partea plană în colţuri măşti (feminine?) încadrate de mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 3301) (Pl. 25/ B: 2).
3. F.: cahlă placă cu medalion circular concav (25x26,8x1 cm), picior scurt (5,3x1 cm). **A.**: şlem maroniu roşcat. **D.**: rozetă stilizată înconjurată de mici proeminenţe circulare, în exterior elemente vegetale asimetrice. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 3338) (Asemănător Cluj-Napoca 12.15.).
4. F.: cahlă placă (27,3x21,4x0,5 cm) cu picior (4,1x0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: cavaler călare spre stânga, cu sabie şi buzdugan. Variantă a imaginii husarului. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 3343). (Asemănător Alba Iulia 4.7.) (Pl. 176/ 4).
5. F.: cahlă placă (22x22,5x0,7 cm) cu picior scurt (5,6x0,5 cm). Pe laturile verticale ale piciorului câte trei orificii, cinci obturate cu lut înainte de ardere. **A.**: smalţ bicrom: interiorul medalionului galben închis, restul câmpului verde. **D.**: medalion octogonal decorat cu mască feminină, inscripţie "*1617 (1?)*" "*B*" "*H*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 3299) (Pl. 26/ 5, 178/ 5).
6. F.: cahlă placă (23,5x22,5 cm) cu picior (5x0,6 cm). **A.**: smalţ verde nuanţat. **D.**: medalion octogonal cu mască feminină. Din laturile arcuite ale octogonului se dezvoltă spre colţuri câte trei frunze de stejar cu o rădăcină comună. În partea de jos este inscripţionat anul "*1618*" încadrat de literele "*G*"şi "*M*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 3305) (Pl. 177/ 6).
7. F.: cahlă placă (22,7x23x0,7 cm) cu piciorul desprins; pe laturile verticale urme de orificii pentru manevrare. **A.**: şlem cărămiziu deschis. **D.**: medalion octogonal cu mască feminină. În interiorul medalionului inscripţie "*H*", "*D*" şi "*1620*", iar în partea de sus o coroană în interiorul căreia este reprezentat un copac cu rădăcini (stema Braşovului). Deasupra coroanei două păsări. În părţile laterale ale medalionului, în exterior, au fost sugerate alte două măşti, de dimensiuni mai mici şi fără detalii. Restul suprafeţei este acoperit cu elemente vegetale stilizate. (Nr. inv. I 3300, F 2498) (Pl. 26/ 7, pl. 177/ 7).
8. F.: cahlă placă (23,7x23,4-22,7x0,7 cm) cu picior (7x0,6 cm). **A.**: smalţ verde închis peste angobă. **D.**: medalion octogonal cu mască feminină. Din laturile oblice ale medalionului se dezvoltă câte trei frunze de stejar cu o rădăcină comună. În partea de jos este inscripţionat anul "*1650*", încadrat de literele "*G*" şi "*M*". (Nr. inv. I 3307) (Pl. 26/ 8, 178/ 8).
9. Variantă la nr. 8, nesmălţuită, lucrată cu tipar mai tocit, inscripţie ilizibilă, foarte probabil aceeaşi: placă (23,5x22,3x0,5 cm) cu picior scurt (5,5x0,6 cm) având pe laturile verticale câte trei orificii, din care trei obturate cu lut înainte de ardere. **A.**: vopsea roşie. (Nr. inv. I 3306). (Pl. 179/ A: 9).
10. Variantă la nr. 8, placă (23,3x22,3x0,9 cm) cu picior (5,6x0,7 cm) având pe laturile verticale câte trei orificii pentru manevrare, patru obturate cu lut înainte de ardere. **A.**: smalţ verde irizat. (Nr. inv. I 3303).
11. F.: cahlă placă (25x22x1,2 cm) cu picior (4x0,9 cm). **A.**: mica, vopsea maronie **D.**: medalion octogonal decorat cu mască feminină; pe laturile drepte ale medalionului imitaţie de coroană, în colţurile plăcii garoafe stilizate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 3331).
12. F.: cahlă placă (24,8x21,4x1 cm) cu picior (3,5x0,7 cm), pedunculi. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă. **D.**: vultur bicefal stilizat, inscripţie "*1620*" în partea de sus, şi "*DS*" în zona mediană. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 3322).

13. **F.**: cahlă placă (25,5x25x1 cm) cu picior (5x0,8 cm). Câte patru orificii pentru manevrare pe laturile lungi ale piciorului. **A.**: smalţ verde închis strălucitor peste angobă. **D.**: vultur bicefal. **C.**: sec. XVII-XVIII. **13A. F.**: exemplar identic din aceeaşi colecţie: placă (20,7x21x1,4 cm) cu picior scurt (3,6x0,6 cm). (Nr. inv. I 1161).

14. **F.**: cahlă placă (25,3x19,3x1 cm) cu picior scurt (3,5x1 cm). **D.**: plantă cu rădăcină în formă de bulb, sub un portal semicircular. Inscripţie în oglindă, din care se poate descifra cu destulă certitudine anul "*1661*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 3326).

15. **F.**: variantă simplificată a nr. 14: cahlă placă (23,5x18,2x1,7 cm) cu picior scurt (3,5x1 cm), urmele unor pedunculi pe revers. (Nr. inv. I 3328).

16. **F.**: cahlă placă (23,5x22,8x0,7 cm) cu picior scurt (3x0,7 cm). **A.**: şlem cărămiziu gălbui, suprapus de var. **D.**: medalion din patru lobi, între care sunt reprezentate fructe de ananas. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1173).

17. **F.**: cahlă placă cu câmpul uşor concav (25,7x19x1,7 cm), picior scurt (4,3x0,3 cm). **A.**: vopsea maro închis peste angobă. **D.**: două lalele stilizate. Pe partea oblică a cahlei se disting urme de inscripţii, anul "*1607*" (?) pe una din laturile scurte, iar pe laturile lungi se descifrează câteva litere: "*B*", "*Z*", "*D*". **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 3336) (Pl. 26/ 17).

18. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (4,2x0,7 cm), fragment (gr. 0,8). **A.**: mica, şlem. **D.**: lalele reprezentate cu rădăcini şi frunze sub formă de valuri. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. IV 1110 a, c-j). **18A.**: un mic fragment cu şlem galben cărămiziu, fără mica. (Nr. inv. 6101).

19. **F.**: cahlă placă (24x23,2x0,7 cm) cu picior scurt (5,3x0,5 cm) şi doi pedunculi pe revers, pe laturile verticale ale piciorului câte patru orificii de manevrare. **A.**: şlem roşcat foarte fin. **D.**: vas cu flori stilizat, într-un medalion oval; relief foarte fin şi bine conturat. Inscripţie în medalion: în partea superioară "*P*" şi "*M*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1138) (Pl. 27/ 19). **19A.**: variantă smălţuită verde (24,6x24,6 cm), pe laturile ramei câte trei orificii de manevrare. (Nr. inv. I 1162).

20. **F.**: cahlă placă (23x20x1 cm) cu picior (3,5x0,7 cm), pe revers păstrează urmele a cinci pedunculi. **A.**: a. şlem galben cărămiziu; b. smalţ verde. **D.**: medalion octogonal cu trei lalele stilizate, dezvoltate dintr-un bulb comun, în formă de inimă. Din laturile arcuite ale medalionului pornesc spre colţurile plăcii acelaşi gen de lalele. Lateral două benzi cu inscripţii, în stânga anul "*1661*", iar în dreapta iniţialele "*B*" şi "*F*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 5332) (Pl. 27/ 20).

21. **F.**: cahlă placă (25x24x1 cm) cu picior (5,2x0,5 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: vas cu flori în medalion octogonal cu laturile arcuite, susţinut de doi tenanţi. În colţurile plăcii îngeri cu aripile desfăcute. Relieful piesei este extrem de fin, iar suprafaţa acoperită până la refuz cu vrejuri şi frunze. Inscripţie "*HW*" şi "*1674*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 3361).

22. **F.**: copie a nr. 21 mai puţin reuşită, cu detalii estompate şi capetele de îngeri transformate în motive abstracte: cahlă placă (23x21x0,8 cm) cu picior scurt (3,8x1 cm), păstrează pe revers urmele unor pedunculi. **A.**: vopsea cărămiziu închis spre negru. (Nr. inv.indesc.).

23. **F.**: cahlă placă (23x23x1 cm) cu picior scurt (3,5x1 cm) şi urme de la cinci pedunculi. **A.**: smalţ verde. **D.**: vas cu flori într-un cadru vegetal. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1100).

24. **F.**: cahlă placă (25x19,7x1 cm) cu picior scurt (4,7x0,5 cm); păstrează pe revers urmele a cel puţin opt pedunculi. **D.**: două vase cu flori stilizate, între ele o inimă. În câmpul central inscripţie "*1722*". Câmpul decorat încadrat de o torsadă şi o suită de chenare. (Nr. inv.3332) (Pl. 27/ 24).

25. **F.**: variantă simplificată: cahlă placă (26,3x23x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm). (Nr. inv. I 1121, 1127).

26. **F.**: cahlă placă (24,3x24,3x1,6 cm) cu picior scurt (4,2x1 cm); păstrează pe revers cinci pedunculi la fel de înalţi ca piciorul. **A.**: mica, vopsea roşie cărămizie. **D.**: blazon cu două animale, într-un câmp vegetal stilizat. Inscripţii "*HP*" şi "*1641*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 3334).

27. **F.**: cahlă placă (26,5x20x0,7 cm) cu picior scurt (5,7x0,5 cm). **A.**: mica. **D.**: blazon stilizat cu o rozetă în câmp. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 3345) (Pl. 27/ 27).

28. **F.**: cahlă placă (27x21,4x1,3 cm) cu picior scurt (3,6x0,6 cm). Urme de la un peduncul amplasat central. **A.**: urme de vopsea maro închis spre negru. **D.**: medalion octogonal încadrat de motive vegetale stilizate. În medalion un vas cu flori sau un pom al vieţii foarte stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 1121).

29. **F.**: cahlă placă (27-27,5x20,4x1,2 cm) cu picior scurt (3,5x0,5 cm), pe revers urmele a şase pedunculi. **A.**: vopsea maroniu-roşcat. **D.**: vegetal compozit, dezvoltat dintr-un nucleu central. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 3337).

30. **F.**: cahlă placă (21,3x20,8x1,5 cm) cu picior scurt (5,7x1 cm). Pe două laturi ale piciorului câte trei orificii pentru manevrare, cinci dintre ele astupate înainte de arderea piesei. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1248) (Pl. 28/ 30). **30A.** **F.**: variantă cu smalţ verde: cahlă placă (23,1x22x1 cm) cu picior scurt (4,3x0,7 cm). Pe laturile lungi câte trei orificii pentru manevrare, cinci obturate înainte de ardere. (Nr. inv. I 1091). **30B.**: variantă cu vopsea roşu închis: placă (23,5x23,5x1 cm) cu picior scurt (4,3x0,7 cm). Pe revers urme de la un peduncul central. (Nr. inv. I 1124). **30C.**: variantă cu şlem gălbui: cahlă placă (23x22,6x1,3 cm) cu picior (4,5x0,9 cm). Pe laturile lungi ale piciorului câte trei orificii pentru manevrare, cinci astupate înainte de ardere. (Nr. inv. I 1126). **30D.**: variantă simplificată: cahlă placă (20,8x20,2x1 cm) cu picior scurt (5x1 cm). Pe două laturi ale piciorului câte trei orificii pentru manevrare, astupate cu lut înainte de ardere. (Nr. inv. I 1129).

31. **F.**: cahlă placă (30,5x22x1 cm) cu picior (4x1 cm), pe revers pedunculi. **A.**: a. şlem peste angobă; b. vopsea roşie. **D.**: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale derivate din pomul vieţii, foarte stilizate (variantă simplificată a nr. 30). **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. 1113, 1181).

32. **F.**: cahlă placă (24,5x25x1,3 cm) cu picior scurt (3,8x1,3 cm), pedunculi. **A.**: vopsea cărămizie. **D.**: tapet cu arce suprapuse. Piesa prezintă încă bordură marginală, iar în partea centrală decorul este asimetric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 3351) (Pl. 28/ 32).

33. **F.**: cahlă placă (23,3x20,6x1 cm) cu picior (4,3x0,9 cm), vopsea alb gălbui. **D.**: tapet cu arce legate şi rozete. Rozetele au câte patru petale, reprezentate sub forma unor mici cupe de lalele. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1249) (Pl. 28/ 33). **33A.**: variantă smălţuită verde deschis: placă (21,5x22x1cm) cu picior scurt (4,3x1 cm); pe revers urme de la patru pedunculi. (Nr. inv. I 1098).

34. **F.**: cahlă placă (22,8x19,5x1 cm) cu picior scurt (3,2x0,5 cm). **A.**: angobă. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive vegetal-geometrice asimetrice. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1209).

35. **F.**: cahlă placă (23,6x23,6 cm) cu picior (5x0,7 cm). Pe laturile orizontale câte trei orificii pentru manevrare, imediat sub placă. **A.**: smalţ policrom crăpat fin pe toată suprafaţa, fondul alb cu reflexe albastre. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale (derivate din pomul vieţii) combinate cu elemente geometrice. Inscripţie "*1674*" şi "*HW*". **C.**: sec. XVII, habană. (Nr. inv. I 3345) (Pl. 28/ 35).

36. **F.**: variantă a nr. 35 cu motivele geometrice simplificate: cahlă placă (23,5x24x1 cm) cu picior scurt (5x1 cm), pedunculi. **A.**: vopsea roşie. (Nr. inv. 3396).

37. **F.**: cahlă placă (23x23x0,8 cm) cu picior (7,5x0,5 cm). **A.**: smalţ policrom pe fond alb cu reflexe albastre, crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii; în zona centrală motive geometrice stilizate. **C.**: sec. XVII, habană. (Nr. inv. I 3355).

38. **F.**: cahlă placă (22,5x21,5x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm); păstrează pe revers urmele a cinci pedunculi. **A.**: vopsea maronie. **D.**: tapet cu arce de cerc simple, suprapuse, iar în compartimentele astfel create motive vegetale stilizate derivate din pomul vieţii şi combinate cu mici rozete în câmpul central. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. 3347).

39. **F.**: cahlă placă (21,5x22x1,3 cm) cu picior scurt (4,3x1 cm), pedunculi. **A.**: şlem roşcat. **D.**: tapet: arce de cerc simple, suprapuse, iar în compartimentele astfel create motive vegetale stilizate. Păstrează motivul derivat din pomul vieţii, dar elementele geometrice din câmpurile intermediare sunt înlocuite cu elemente vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 3346) (Pl. 29/ 39).

40. **F.**: cahlă placă (23x22x1 cm) cu picior scurt (3,4x2 cm), pedunculi. **A.**: vopsea roşie. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive geometrice. Inscripţie în oglindă anul "*1711*". (Nr. inv. 1135).

41. **F.**: cahlă placă (21,3x21,3x1 cm) cu picior scurt (4,5x1 cm), pedunculi. **D.**: tapet cu reţea de cercuri în care sunt înscrise rozete stilizate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1130) (Pl. 29/ 41).

42. **F.**: cahlă placă (27,3x25x0,7 cm) cu picior (4,6x0,7 cm), nouă pedunculi. **A.**: mica, şlem cărămiziu gălbui. **D.**: cetate cu cinci turnuri dispuse în planuri diferite. Medalion oval dezvoltat dintr-un blazon; în scobiturile laterale motive vegetale. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 1168).

43. **F.**: cahlă placă (24,6x23,7x1 cm) cu picior (5,7x1 cm), pedunculi, pe laturile lungi ale piciorului câte 3 orificii pentru manevrare. **A.**: vopsea cărămiziu roşcat. **D.**: cetate cu cinci turnuri aşezată pe un potir, într-un cadru vegetal, medalion în formă de romb. Din colţurile plăcii spre medalion câte trei lalele din tulpină comună. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1183) (Pl. 30/ 43).

44. F.: piesă asemănătoare nr. 43, cu decorul vegetal simplificat: cahlă placă (21,3x20,8x1,5 cm) cu picior (5,7x1 cm). Pe două laturi ale piciorului câte trei orificii pentru manevrare, unul astupat înainte de ardere. În interiorul medalionului inscripţie "*HW*" şi "*GK*". (Nr. inv. I 1184).

45. F.: cahlă placă (25,4x23,8-24,2x1,5 cm) cu picior scurt (5,7x1 cm); pe revers urme de pedunculi. **A.**: mica şi şlem gălbui, câţiva stropi de var. **D.**: cetate cu trei turnuri. Inscripţie "*P*"şi "*M*" în partea de sus. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1185) (Pl. 30/ 45).

46. F.: variantă a nr. 45: cahlă placă (25x23,3x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm). **A.**: mica, angobă, vopsea. **D.**: cetate cu trei turnuri, inscripţie "*G*" şi "*M*". (Nr. inv.1136).

47. F.: cahlă placă (27x22,6x0,8 cm) cu picior (5x1 cm). **A.**: a. mica, angobă; b. smalţ verde. **D.**: cetate cu trei turnuri şi pod ridicător. În partea inferioară inscripţie "*1676*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1122, 1182) (Pl. 30/ 47).

48. F.: cahlă placă (25x27x1,3 cm) cu picior scurt (3,8x1 cm). **A.**: a. mica; b. smalţ verde. **D.**: cetate cu trei turnuri, într-un cadru vegetal, medalion format din două acolade, inscripţie "*1707*", în partea superioară literele "*H*" şi "*D*" în relief foarte slab. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 907, 1165).

49. F.: cahlă placă (25,3x20x2 cm) cu picior scurt (5x1 cm). **A.**: angobă. **D.**: geometric, structurat prin două diagonale. Chenar decorativ format dintr-o linie în val. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv.3336).

50. F.: cahlă de coronament decupată (24x22x1 cm) cu talpă în partea inferioară. **A.**: smalţ policrom pe fond alb, crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: vas cu flori stilizat. **C.**: sec. XVII, habană. (Nr. inv. I 3354) (Pl. 29/ 50).

51. F.: cahlă de coronament cu talpă (4x1 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 25590).

52. F.: cahlă de colţ din trei laturi (h. 23 cm; lăţimi 17,2 – 7,7 – 6,5 cm, gr.1 cm) cu picior (8,5x1 cm). **A.**: smalţ policrom pe fond alb, crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: pe latura mai lată decor de tip tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. Pe colţ şi pe latura scurtă motive geometrice. **C.**: sec. XVII, habană. (Nr. inv. I 3353) (Pl. 29/ 52).

53. F.: cahlă placă (26x20,2x1 cm) cu picior scurt (3x1 cm). **A.**: mica, vopsea roşie. **D.**: vegetal stilizat, încadrat într-un medalion în patru lobi. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 3325).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

12. Colecţia muzeului.

1. F.: cahlă oală cu deschiderea uşor trilobată (diam. fund 5,2 cm, h. 11,7 cm, gr. 0,3 cm, diam. gură. 10 cm). **C.**: sec. XIV-XV. (Nr. inv. F 1512) (Pl. 31/ 1).

2. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, laturile arcuite spre interior şi colţurile trase mult în afară (diam. fund 6,2 cm, h. 10,5 cm, l. 8,3 cm). **A.**: în exterior şlem galben cărămiziu şi câteva pete de smalţ; în interior smalţ verde gălbui întins direct peste pastă în strat subţire; pe fund s-a adunat o cantitate mai mare de smalţ. **C.**: sec. XIV-XV. (Nr. inv. F 519) (Pl. 31/ 2). **2A.**: fragmente dintr-o piesă de dimensiuni mai mari, smalţ verde-gălbui.

3. F.: cahlă oală cu deschiderea aproximativ triunghiulară (diam. fund 11,3 cm, h. 21,5 cm, l. 17,5-18 cm). **A.**: smalţ verde deschis, întins direct peste pastă, pe toate suprafeţele, inclusiv pe fund. **C.**: sec. XIV-XV. (Nr. inv. indesc.) (Pl. 31/ 3).

4. F.: cahlă oală de formă aproximativ bitronconică, cu deschiderea circulară (diam. fund 6 cm, h. 18,5 cm, diam. gură 8 cm, gr. 1,5 cm). **C.**: sec. XIV-XV. (Nr. inv. F 518) (Pl. 31/ 4).

5. F.: cahlă oală cu deschiderea pătrată (diam. fund 9,8 cm, h. 14 cm, l. 19,6 cm, gr. 0,7 cm). **A.**: şlem în interior. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 24560) (Pl. 32/ 5).

6. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: în interior smalţ verde opac peste angobă, strat de grosime inegală, crăpat pe toată suprafaţa. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. D 1260).

7. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragment (diam. fund 10 cm, h. 15,5 cm, gr. 0,3-0,6 cm). **A.**: şlem în interior. **D.**: brâu alveolat. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. indesc.) (Pl. 31/ 7).

8. F.: cahlă oală cu deschiderea dreptunghiulară (diam. fund 9,5 cm, h. 12 cm, l. 22 cm şi 24,5 cm, gr. 0,6 cm). **A.**: şlem în interior. **D.**: la nivelul la care a început să fie formată deschiderea o torsadă neglijent realizată. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 24566) (Pl. 32/ 8).

9. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (diam. fund 8,5 cm, h. 12,6 cm, l. 22,5 cm, gr. 0,4-0,6 cm). **A.**: şlem în interior. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 24551) (Pl. 32/ 9). **9A.**: piesă cu secţiunea identică (diam. fund 8,5 cm, h. 11,9 cm, l. 22,5-24 cm, gr. 0,5-0,8 cm). (Nr. inv. F 24552).

10. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (diam. fund 8,5 cm, h. 11,6 cm, l. 21,5 cm, gr. 0,4 cm). **A.**: şlem. (Nr. inv. F 24621).

11. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (diam. fund 8,5 cm, h. 9,6 cm, l. 22,6-23 cm, gr. 0,4 cm). **A.**: şlem în interior. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 24559) (Pl. 32/ 11).

12. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (diam. fund 8,5 cm, h. 12,5 cm, l. 22,3 cm, gr. 0,6 cm). **A.**: şlem. **D.**: nervură reliefată în interior. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 24554). (Pl. 176/ 27).

13. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (diam. fund 11,3 cm, h. 19,2 cm, l. 20 cm, gr. 0,6 cm), marginea răsfrântă spre exterior. **A.**: şlem. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 586).

14. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragment (gr. 0,6-0,7 cm). **A.**: în interior smalţ verde inegal, peste angobă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. D 1249 şi D 1260 (cu deschiderea mai mare).

15. **F.**: cahlă placă cu medalion concav (26,7x26x0,7-1,3 cm), picior scurt (5,5x0,5 cm). **A.**: smalţ verde peste angobă, vopsea maro-roşcat peste smalţ. **D.**: în centrul medalionului o rozetă stilizată înconjurată de mici proeminenţe circulare. În exteriorul medalionului, spre colţurile plăcii, pe o parte motive vegetale stilizate iar pe cealaltă un motiv format dintr-o mască încadrată de două aripi. Inscripţie din majuscule reliefate: "*D*", "*T*" şi "*V*". **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. II 1243) (Pl. 33/ 15). **15A.**: piesă identică: cahlă placă (27x25,5 cm). **A.**: şlem maroniu şi angobă. (Nr. inv.indesc.).

16. **F.**: cahlă traforată, probabil cu picior semicilindric, fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: smalţ verzui pe toate feţele, strat foarte subţire întins direct peste pastă, fără angobă. **D.**: nu se păstrează decât punctele de pornire a traforului, amplasat probabil într-un medalion circular. Colţurile piesei erau pline. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5529) (Pl. 33/ 16).

17. **F.**: cahlă placă cu piciorul desprins, fragment (gr. 1 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: partea marginală a unui portal gotic. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 45) (Pl. 33/ 17).

18. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,7-1,5 cm). **D.**: cavaler în turnir orientat spre stânga, sub un portal semicircular decorat pe intrados cu vrejuri. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 63) (Pl. 33/ 18).

19. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,8 cm). **D.**: cavaler călare spre dreapta, în turnir, sub un portal semicircular decorat pe intrados cu vrejuri. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. IV 4608) (Pl. 33/ 19).

20. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: şlem cărămiziu gălbui. **D.**: cavaler în turnir călare spre stânga, sub un portal semicircular decorat pe intrados cu vrejuri. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. IV 2814) (Pl. 33/ 20).

21. **F.**: cahlă placă cu picior (4,7x0,8 cm), fragment. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: cavaler în turnir călare spre stânga, sub un portal semicircular. Sub burta calului un decor care nu se poate reconstitui în întregime – vegetal sau eventual un animal fantastic? În partea de jos a piesei o bordură reliefată a conţinut probabil o inscripţie (sau o imitaţie?), astăzi ilizibilă. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 56) (Pl. 33/ 21). **21A.** **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 0,4 cm). **A.**: şlem cărămiziu gălbui, ulterior văruit. **D.**: husar călare spre dreapta. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI. (Nr. inv. I 5423) (Pl. 33/ 21A).

22. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: şlem gălbui cărămiziu. **D.**: cavaler călare spre dreapta; se păstrează gâtul calului, cu coama pieptănată, şi piciorul cavalerului, acoperit de faldurile unei haine lungi. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 5549).

23. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: smalţ verde peste angobă albă. **D.**: partea din spate a unui cal rigid. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 5297).

24. **F.**: cahlă placă cu picior (2x0,5 cm), fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: smalţ verde opac peste angobă, parţial corodat. **D.**: cavaler pedestru. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 19697) (Pl. 33/ 24).

25. **F.**: cahlă placă cu picior (5,3x1 cm), fragment (16x19,7x1 cm). **A.**: şlem cărămiziu. **D.**: cetate cu trei figuri – probabil fragment din scena "Intrarea în Ierusalim". **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 8024 a, b).

26. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 0,6-1,5 cm). **A.**: mica, smalţ verde-gălbui direct pe ceramică. **D.**: fragment din scena "Judith tăind capul lui Holofern". **C.**: sec. XVI.

27. **F.**: cahlă placă (23x20x0,5 cm) cu picior (5,5x0,5 cm). **A.**: smalţ verde deschis. **D.**: lupta dintre David şi Goliat. Scena are o bordură vegetală foarte încărcată, iar câmpul este acoperit cu un fel de solzi. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 8027 a şi b).

28. **F.**: cahlă placă (23,5x22,5 cm) cu picior (5x0,6 cm). **A.**: smălţuit policrom: fondul verde, marginile şi interiorul medalionului galben maroniu (irizat) măştile laterale şi frunzele spre colţuri alb, detaliile şi

masca principală pictate cu albastru. **D.**: medalion octogonal cu mască feminină. Din laturile arcuite ale octogonului se dezvoltă spre colţuri câte trei frunze de stejar cu o rădăcină comună. În partea de jos este inscripţionat anul "*1618*" încadrat de literele "*G*"şi "*M*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. indesc.).

29. **F.**: cahlă placă (23,5x22,5x0,7 cm) cu picior (5x0,7 cm). **D.**: medalion octogonal cu mască feminină, inscripţie "*A*", "*D*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 3388).

30. **F.**: cahlă placă (25x22x1,2 cm) cu picior (4x0,9 cm). **A.**: mica. **D.**: medalion octogonal decorat cu mască feminină; pe laturile drepte ale medalionului este reprezentată o imitaţie de coroană, iar în colţurile plăcii garoafe stilizate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1206).

31. **F.**: cahlă dreptunghiulară uşor concavă cu picior scurt (4,5x0,9 cm), fragmente (gr. 0,7 cm) **A.**: angobă. **D.**: leu cu figură umană. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 19829). (Identic Cluj-Napoca 10.3.).

32. **F.**: cahlă placă cu picior (6x0,5 cm), fragment (gr. 0,5 cm); partea centrală adâncită – posibil pentru coronament. **A.**: angobă albă; pată de smalţ verde marginal. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5355).

33. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,6-1 cm). **A.**: şlem cărămiziu. **D.**: leu. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. indesc.) (Pl. 34/ 33).

34. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (3,8x0,7 cm), fragment (23,5x16,5x1 cm); pe revers urmele unor pedunculi. Lateral pe picior trei orificii de manevrare, din care două obturate în stare crudă, iar al treilea s-a rupt înainte de arderea piesei. **A.**: smalţ verde deschis, strat inegal peste angobă. **D.**: animal fantastic, probabil grifon, în medalion oval. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. indesc.).

35. **F.**: cahlă placă (21,4x20,7x1 cm) cu picior (3,5x0,7 cm); pe revers urme de pedunculi. **A.**: vopsea roşie. **D.**: vultur bicefal stilizat, inscripţie "*1620*" în partea de sus, şi "*DS*" în zona mediană. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1115).

36. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1-1,4 cm); olan ataşat. **D.**: motive gotice. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. I 514) (Pl. 34/ 36).

37. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: smalţ verde irizat în argintiu, strat subţire peste angobă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 19803) (Pl. 34/ 37).

38. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: vopsea roşie, prost conservată. **D.**: vegetal. Marginal o bandă decorativă cu lujeri care se înfăşoară în jurul unei baghete; decorul central nu se poate descifra. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5665) (Pl. 34/ 38).

39. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 1,3-1,5 cm). **A.**: smalţ policrom peste angobă: chenarul şi fondul verzi, frunzele laterale alb şi albastru, frunza din colţ albastru; calitate excelentă, posibil un import. **D.**: vegetal, probabil cu medalion central. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. D 1259) (Pl. 34/ 39).

40. **F.**: cahlă placă cu picior (4,5x0,9 cm), fragment (gr. 0,4-1 cm). **D.**: medalion circular redat printr-o împletitură de vrejuri şi frunze; în interior o rozetă cu 12 petale, dezvoltate dintr-un nucleu central proeminent. În exteriorul medalionului, spre colţuri, decor vegetal. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. II 6294) (Pl. 34/ 40).

41. **F.**: cahlă placă cu picior de dimensiuni medii, fragment (gr. 1,5-1,7 cm). Partea din spate este adăugată rudimentar prin presare cu degetele, şi se păstrează pe o înălţime de 9,5 cm. **A.**: smalţ verde marmorat, strat gros crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5311) (Pl. 34/ 41).

42. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 22284) (Pl. 34/ 42).

43. **F.**: cahlă placă din pastă albă, fragment (gr. 0,5 cm) **D.**: un registru perlat decorat cu frunze în formă de inimă şi un registru simplu cu frunze de acant, pe un fond acoperit cu mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 5330) (Identic Cluj-Napoca 9.23.). **43A.** **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal cu ghinde. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 6100).

44. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,6-0,7 cm). **A.**: şlem cărămiziu închis, var. **D.**: vegetal: flori şi fructe dezvoltate dintr-o rădăcină (sau vas?) în formă de inimă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. IN 1436) (Pl. 34/ 44).

45. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,5 cm). **A.**: şlem gălbui. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 5379).

46. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (3,7x0,7 cm), fragment (gr. 0,7 cm). **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 5662, F 5356 şi IN 8642).

47. F.: cahlă în punct de diamant, fragment (gr.0,6-0,8 cm). **A.**: vopsea roşie. **D.**: vas cu lujeri de viţă de vie împletiţi în jurul unui arac; în partea de jos inscripţie "*M*" (şi probabil încă un "*M*" de partea cealaltă a vasului). **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 513) (Pl. 34/ 47).

48. F.: cahlă în punct de diamant, fragment (gr. 0,4-0,5 cm). **A.**: şlem gălbui. **D.**: partea inferioară a unui vas cu flori. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 512) (Pl. 34/ 48).

49. F.: cahlă placă (22,5x18,3x0,7 cm) cu picior scurt (3,5x0,5 cm); păstrează pe revers urma unui peduncul masiv, amplasat central. **A.**: mica. **D.**: vas cu flori şi ciboriu. Inscripţie "*ISTVAN MIKLOS*". **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 6098) (Pl. 35/ 49).

50. F.: cahlă placă (23,5x30x0,9 cm) cu picior scurt (3,7x0,8 cm). **A.**: smalţ verde inegal peste angobă. **D.**: compoziţie stilizată, derivată probabil dintr-un blazon. Marginal benzi decorative asimetrice pe orizontală, iar pe verticală imitaţii de pilaştri spiralaţi şi păsări. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1180) (Pl. 34/ 50).

51. F.: cahlă placă (23x20,5x1,5 cm) cu picior scurt (3,7x0,7 cm); păstrează pe revers urmele unor pedunculi. **A.**: angobă. **D.**: urcior cu capac, inscripţii "*1627*" şi "*IK*". Marginal benzi decorative alcătuite din mici rozete, respectiv din linii în zigzag, între care se interpun mai multe nervuri reliefate. Nu este exclus ca motivul central să reproducă emblema unei bresle. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv.6609) (Pl. 35/ 51).

52. F.: cahlă placă (23x21,1x1,3 cm) cu picior scurt (4x0,5 cm). **A.**: toată suprafaţa acoperită cu fulgi de mica. **D.**: tapet. Câmpul principal împărţit prin diagonale în patru triunghiuri în care sunt reprezentate motive vegetale derivate din pomul vieţii. Borduri decorative bogate, geometrice, formate din mici ove alternând cu proeminenţe circulare, respectiv din linii în zigzag. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv.7950) (Pl. 35/ 52).

53. F.: cahlă placă (25,2x18,3x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm). Deformată înainte de ardere. **A.**: şlem cărămiziu închis. **D.**: medalion central circular decorat cu motive geometrice; spre colţurile plăcii elemente vegetale stilizate. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. indesc.) (Pl. 35/ 53).

54. F.: cahlă placă (23x22,3x0,7 cm) fără picior, uşor concavă. **A.**: şlem roşu cărămiziu, apoi var. **D.**: medalion de formă aproximativ ovală decorat cu elemente vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1238) (Pl. 36/ 54).

55. F.: cahlă placă cu picior (5x0,8 cm), fragment (gr. 1 cm). **A.**: dungă de smalţ albastru marginal, câmpul alb – crăpat fin pe toata suprafaţa. **D.**: fără. **C.**: sec. XVII, habană. (Nr. inv. D 1251).

56. F.: cahlă placă (21,3x21,3x1,6 cm) cu picior (5,6x1 cm), urme de pedunculi. **A.**: vopsea roşie. **D.**: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate derivate din pomul vieţii; motive mult simplificate. (Nr. inv. I 1247).

57. F.: cahlă placă reconstituibilă (21,3x21,3x0,8 cm) cu picior scurt (5x0,6 cm). **A.**: smalţ bicrom, fondul alb şi relieful albastru. **D.**: tapet cu figuri în formă de inimă, combinate cu flori de crin şi rozete. **C.**: sec. XVII, habană. (Nr. inv. indesc.) (Pl. 36/ 57). **57A**. exemplar identic cu inscripţie "*HW 1679*".

58. F.: cahlă placă (23,3x20,6x1 cm) cu picior (4,3x0,9 cm). **A.**: vopsea alb gălbui. **D.**: tapet cu arce legate şi rozete. Rozetele au câte patru petale, reprezentate sub forma unor mici cupe de lalele. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1249) (Identic Cluj-Napoca 11.33.)

59. F.: cahlă placă cu picior, fragment (gr.1 cm). **D.**: tapet cu arce legate şi rozete stilizate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. IV 1110 b, m). **59A.**: variantă asemănătoare: fragment de cahlă (gr.0,7 cm) cu picior (3,3x0,7 cm). **A.**: mica. (Nr. inv. F 5358).

60. F.: cahlă placă (22x21,2x1,5 cm) cu picior (6x1 cm); pe două dintre laturile piciorului au fost practicate câte două orificii pentru manevrare, obturate apoi în stare crudă. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce legate, în câmpuri rozete stilizate cu câte patru petale de dimensiuni variabile în jurul unui nucleu central. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv.1206). **60A.**: variantă simplificată: placă (19,5x19,5x1 cm) cu picior scurt (4x0,7 cm). **A.**: mica, vopsea roşie. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. 1205, IV 1110 e).

61. F.: cahlă placă (24x22,2x0,9 cm) cu picior (4,1x0,9 cm). **A.**: vopsea maro-cărămiziu spre negru. **D.**: tapet cu arce legate transformate în romburi şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. I 1258).

62. F.: cahlă placă (25x23,2x1 cm) cu picior scurt (4,5x1 cm); păstrează pe revers urmele a nouă pedunculi. **A.**: mica. **D.**: arce de cerc simple, suprapuse, iar în compartimentele astfel create motive vegetale stilizate şi geometrice; câmpul central, rezervat între arce, sugerează o arhitectură, de asemenea foarte stilizată. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 3334).

63. F.: cahlă placă (dimensiuni (22,3x21,6x1 cm), picior scurt (3,8x0,7 cm), pe revers urme de la un peduncul amplasat central. **A.**: aversul acoperit cu smalţ verde deschis, uniform, inclusiv pe exteriorul

ramei. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale (derivate din pomul vieţii) combinate cu elemente geometrice. (variantă a piesei cu inscripţie "*1674*" şi "*HW*"). Piesa are un chenar lat care fracturează continuitatea motivelor. (Nr. inv. 1125).

64. **F.**: cahlă placă (22x22x0,5 cm) cu picior (4,3x0,8 cm). **A.**: mica, apoi acoperit cu vopsea maro (roşu?) pe relief. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii, simplificate; în zona centrală motive geometrice stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII, habană. (Nr. inv. I 1208).

65. **F.**: cahlă placă (23,2x19,1x1,1 cm) cu picior scurt (5x0,5 cm). **A.**: angobă. **D.**: tapet cu arce, motive extrem de stilizate, preluate din arta crestăturilor în lemn. **C.**: sec. XVIII. (Nr. inv.indesc.).

66. **F.**: cahlă placă (27x21,5x1 cm) cu picior scurt (4,2x1 cm), urme de pedunculi pe revers. **A.**: mica. **D.**: cetate cu trei turnuri şi pod ridicător. În partea inferioară inscripţie "*1676*". (Nr. inv.indesc.) (Identic Cluj-Napoca 11.47.).

67. **F.**: cahlă placă (27,8x23x1,5 cm) cu picior scurt (3x1 cm). Urme de la zece pedunculi pe revers. **A.**: şlem cărămiziu. **D.**: cetate cu şapte turnuri. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 1181) (Pl. 36/ 67).

68. **F.**: cahlă placă (25x19,5x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm). **A.**: smalţ verde deschis, strat de grosime inegală, parţial curs pe picior. **D.**: cetate cu cinci turnuri aşezată pe un vas cu flori. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 7949) (Pl. 36/ 68).

69. **F.**: cahlă placă (25,4,5x27,4x1 cm) cu picior (4x1 cm), pe revers urme de pedunculi. **A.**: a. mica, şlem galben cărămiziu; b. smalţ verde deschis. **D.**: cetate cu trei turnuri, într-un cadru vegetal, medalion format din două acolade. Turnul din mijloc sugerează o biserică cu cupolă. Sub cetate inscripţie "*1707*". (Nr. inv. I 1169, 1186).

70. **F.**: torsadă, fragment (gr. 2 cm). **A.**: smalţ verde marmorat peste angobă. **D.**: torsadă puternic reliefată. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. D 1256).

71. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1,2 cm). **A.**: şlem galben cărămiziu. **D.**: reţea de pătrate din nervuri simple. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2079).

72. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1 cm). **A.**: şlem galben cărămiziu. **D.**: reţea asimetrică, puternic reliefată. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 1253) (Pl. 37/ 72).

73. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,9 cm). **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 46) (Pl. 37/ 73).

74. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,8 cm). **D.**: rozete. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5238) (Pl. 37/ 74).

75. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,3-1 cm); după profil piesa a fost fie uşor concavă, fie a avut o formă mai specială, pentru coronament sau colţuri. **A.**: strat gros de şlem roşu, apoi strat gros de var; posibil refolosită. **D.**: rozetă stilizată înscrisă într-un cerc marcat prin nervură subţire, încadrat de o imitaţie de scriere gotică. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. indesc) (Pl. 37/ 75).

76. **F.**: cahlă placă cu picior (7,5x0,8 cm), fragment. **A.**: smalţ verde gălbui peste angobă. **D.**: geometric. Marginal bandă decorativă formată din triunghiuri afrontate, cele dinspre exterior de dimensiuni mai mici. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. D 733) (Pl. 37/ 76).

77. **F.**: cahlă placă fără picior, lucrată la roată şi manual, fragment (gr. 1,3 cm). După urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat. **A.**: a. şlem galben cărămiziu; b. vopsea roşie. **D.**: alveole realizate manual. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 5312, F 5346) (Pl. 37/ 77).

78. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **A.**: pictat: fond alb, decorul reliefat şi cel pictat roşu. Vopseaua în cea mai mare parte căzută. **D.**: suprafaţa plăcii împărţită în carouri; în interiorul acestora alternează S-uri reliefate cu X-uri pictate. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. IV 4607) (Pl. 37/ 78).

79. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: frunze în formă de inimă şi vrejuri de viţă împletite. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. D 1255). (Identic Cluj-Napoca 10.17.).

80. **F.**: cahlă de coronament decupată şi traforată, fragment (gr. 1,2 cm). **A.**: smalţ verde maroniu peste angobă albă. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. F 5591) (Pl. 37/ 80).

81. **F.**: cahlă de coronament decupată (gr. 1 cm). **A.**: smalţ verde gălbui peste angobă. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 47) (Pl. 37/ 81).

82. **F.**: cahlă de coronament decupată, cu urme de picior (gr. 0,4-2 cm). **A.**: smalţ verde marmorat. **D.**: în partea inferioară un tor reliefat, suprapus de o frunză de arţar. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. D 1254) (Pl. 37/ 82).

83. **F.**: medalion de formă neregulată (blazon?). În partea din spate trebuie să fi avut un picior triunghiular pentru fixare; fragment (gr. 1 cm). **A.**: smalţ verde maroniu, parţial peste angobă, strat de grosime inegală pe ambele feţe. **D.**: geometric, realizat prin incizie. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 5584) (Pl. 37/ 83).

84. F.: cahlă de coronament decupată (gr. 0,9-1,6 cm). A.: smalţ verde, strat gros peste angobă albă, parţial curs pe spate. D.: partea inferioară a piesei este plină, decorată cu un şir de pătrate; din decupaj nu se păstrează decât pornirile, care sugerează forme circulare. C.: sec. XVI. (Nr. inv. F 5373) (Pl. 37/ 84).

85. F.: cahlă de colţ având la partea superioară două blazoane ataşate. (h. 17 cm (20,2 cm cu blazon), lăţimea laturilor 13,5 cm (inclusiv blazoane), gr. 0,8 cm). A.: urme de şlem cărămiziu închis. D.: blazoane cu leu şi grifon. C.: sec. XV-XVI. (Nr. inv. indesc.).

86. F.: cahlă de colţ formată din trei laturi (lăţimile 5 cm, 6 cm şi 5,4 cm, gr. 0,9 cm. h. 24 cm). A.: smalţ verde peste angobă. D.: placa centrală: crini stilizaţi, combinaţi cu rozete. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. II 3324).

87. F.: cahlă de colţ formată din trei laturi (h. 25,5 cm, lăţimi 9,8 cm, 3,3 cm şi 6,2 cm, gr. 0,7 cm). Pedunculi pe revers, pe partea mai lată. A.: mica. D.: pe latura centrală, cea mai îngustă, vas cu flori stilizat. Pe laterale motive de tip tapet cu arce simple. Inscripţie ilizibilă din care se descifrează clar cifrele "*0*" şi "*4*" – cel mai probabil anul 1604. C.: sec. XVII. (Nr. inv. I 1234).

88. F.: cahlă de colţ, fragment (gr. 0,9 cm). A.: smalţ policrom peste angobă: verde pe arce, galben în interiorul acestora, alb-gălbui pe câmp. Calitate proastă, culorile au migrat. D.: tapet cu arce simple şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. C.: sec. XVII, habană. (Nr. inv. D 1346).

89. F.: cahlă placă (20,2x11x1 cm) cu talpă (3,4x0,8 cm); pe revers urme de la doi pedunculi. A.: şlem galben cărămiziu. D.: vegetal stilizat, inscripţie "*D*" "*H*" în partea superioară. C.: sec. XVII. (Nr. inv. II 1128).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

Bibliografie: 2: Mitrofan 1965. 21: Marcu Istrate 2001. 51: Slătineanu 1938.

13. Cluj Mănăştur.

Cercetări arheologice Petru Iambor.

1. F.: cahlă placă cu picior (4-5x0,8 cm), fragment (gr. 0,6 cm). A.: mica. D.: vegetal-geometric. C.: XV-XVI. (Pl. 38/ 1).

2. F.: cahle plăci fără picior, fragmente (gr. 0,7-1 cm). D.: reţea de nervuri reliefate care descriu romburi. C.: sec. XV-XVI. (Identic Cluj-Napoca 10.5.).

3. F.: cahlă placă cu picior scurt (3,5x0,6 cm). A.: mica. D.: vegetal compozit. C.: sec. XVI. (Pl. 38/ 3).

4. F.: cahlă placă cu picior (3,5x1,1 cm), fragment (l. 13,6 cm, gr. 0,6 cm). A.: urme de smalţ verde. D.: lalea. C.: sec. XVI. (Pl. 38/ 4).

5. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,9 cm). A.: smalţ verde peste angobă. D.: blazon. În câmpul din dreapta jos pelicanul care îşi smulge pieptul pentru a hrăni puii. C.: sec. XVI.

6. F.: cahlă placă cu picior scurt (3,7x0,7 cm), fragment (gr. 0,8 cm). A.: mica, urme de vopsea roşie. D.: vegetal, cu medalion probabil oval. În exterior motive stilizate de forma unor brăduţi. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 38/ 6).

7. F.: cahlă placă cu picior scurt (5x0,4 cm), fragmente (gr. 0,5-0,9 cm). A.: smalţ verde. D.: vegetal-floral, pe un fond acoperit cu mici proeminenţe circulare. C.: sec. XVII. (Pl. 38/ 7).

8. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,7 cm). A.: mica. D.: vegetal cu rozetă şi lujeri - probabil de tip tapet. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 38/ 8).

9. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,8 cm). A.: mica. D.: tapet cu arce legate, frunze de acant. C.: sec. XVI-XVII.

10. F.: cahlă placă cu picior (5,4x1 cm), fragmente (gr. 1-1,5 cm). A.: smalţ verde gălbui, strat de grosimi variabile. D.: scenă din viaţa lui Moise. În registrul inferior bandă cu inscripţie: "*DO*", "*ER SO*", "*VERB*". C.: sec. XVII. (Nr. inv. F 23250, F 23258, F 25243).

11. F.: cahlă placă cu picior, fragment (gr.1 cm). A.: angobă alb-gălbuie; pete de smalţ verde marginal şi pe revers; variantă cu smalţ verde. D.: scenă din viaţa lui Moise. Inscripţie "*NESSEN*" (sau *M*?). C.: sec. XVII. (Nr. inv. F 23247) (Pl. 38/ 11).

12. F.: cahlă placă cu picior scurt (3,5x0,6 cm), fragment (12x9,2x0,7 cm); piciorul cu un orificiu nefinalizat. A.: mica. D.: vegetal compozit. C.: sec. XVII.

13. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,8 cm). A.: smalţ verde brun. D.: vegetal stilizat, derivat din pomul vieţii. C.: sec. XVII.

14. F.: cahlă placă (25,5x19-21x0,7 cm) cu picior scurt (4,5x0,7 cm), piciorul cu câte două orificii pe laturile scurte. A.: a. mica; b. angobă. D.: lalele cu bulbi. C.: sec. XVII. (Pl. 38/ 14).
15. F.: cahlă placă reconstituibilă (23,5x21x0,7 cm) cu picior scurt (4,3x1,2 cm); pe revers pedunculi pentru fixare. A.: a. mica; b. angobă. D.: vegetal compozit: lalele, rozete şi vrejuri cu muguri desfăşurate simetric pe o suprafaţă structurată de un ax central ce sugerează o tulpină principală. În partea inferioară a piesei era sugerată fie o rădăcină, fie un vas cu flori. Compoziţia derivă din tema pomului vieţii, contaminată cu aceea a vasului cu flori. Chenar decorativ cu ove. C.: sec. XVII. (Pl. 38/ 15).
16. F.: cahlă placă, fragmente (gr. 0,8-1 cm). A.: smalţ verde. D.: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. C.: sec. XVII. (Identic Cluj-Napoca 11.35., fără inscripţie).
17. F.: cahlă placă cu picior (3,5x0,6 cm), fragment (gr. 0,7 cm). A.: mica. D.: vegetal compozit. C.: sec. XVII. (Pl. 38/ 17).
18. F.: cahlă placă (21x21x1 cm) cu picior (5x1 cm). A.: smalţ verde peste angobă. D.: tapet cu figuri în formă de inimă în care sunt înscrişi crini şi rozete stilizate. C.: sec. XVII. (Pl. 38/ 18).
19. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în creneluri pătrate (lăţime 15,5 cm, talpă 3,2 cm). A.: smalţ verde deschis peste angobă. C.: sec. XV-XVI.

Depozit: MNIT Cluj-Napoca (la data întocmirii catalogului fără numere de inventar).

Cobăteşti, com. Şimoneşti, jud. Harghita

Descoperire întâmplătoare, 1955, grădina farmaciei.

1. F.: cahlă placă, fragment (8,3x12,3 cm). D.: rozetă. C.: sec. XV-XVI. (Identic Mihăileni 1).
2. F.: cahlă placă, fragment. D.: geometric. C.: sec. XV-XVI.

(1: după Benkő, Ughy 1984. 2: după Benkő 1992)

Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.

Bibliografie: Benkő, Ughy 1984. Benkő 1992.

Cricău, jud. Alba

Cetatea Piatra Craivii.

1. F.: cahlă oală decorată cu caneluri exterioare. C.: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2641).

Depozit: MNU Alba Iulia

Cristian, jud. Sibiu

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment (10,5x13,5x1 cm). H.: pastă medie cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată cu lemn. A.: mica. U.: intensă. D.: cavaler în turnir, călare spre dreapta, sub arcatură gotică. C.: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. 2512) (Pl. 39/ A: 1).
2. F.: cahlă placă (18x17,5x0,5 cm) fără picior. H.: pastă medie cu mica, ardere completă; presată cu mâna. U.: superficială. D.: cavaler în turnir sub portal gotic. C.: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2509; fragment mic 1376) (Pl. 18/ C: 2).
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment. H.: pastă medie cu nisip, ardere completă. A.: mica. U.: medie. D.: bordură cu inscripţie. C.: sec. XVI. (Nr. inv. 2525) (Pl. 18/ C: 3).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Bibliografie: 1: Nägler 1967.

Cristuru Secuiesc, jud. Harghita

1. Piaţa Libertăţii nr. 23.

1-9: Săpături de salvare 1974. 10: descoperire întâmplătoare 1975.

1. F.: cahlă traforată cu picior semicilindric (26-26,6x20,6-21,3 cm; adâncimea piciorului 9,5 cm). A.: smalţ verde. D.: cavaler în turnir călare spre dreapta. C.: sec. XVI. (Pl. 39/ B: 1).
2. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 39 cm, l. 24 cm). D.: personaj încoronat aşezat pe tron, în faţa căruia se află un alt personaj. În partea inferioară cartuş cu inscripţie din care se păstrează literele "*..BRI...I. (?) I.*" C.: prima jumătate a sec. XVI.

3. **F.**: cahlă placă fără picior (23,9-25,6x19,3-19,9 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: cavaler în turnir, inscripţii: "*1573*" şi "*LF*". **C.**: 1573. (Pl. 39/ B: 3).
4. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, fragmente (h. 10 cm, l. probabil 24,6-27 cm). **A.**: smalţ verde maroniu. **D.**: geometric. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI. (Pl. 39/ B: 4).
5. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (12,4x8 cm). **D.**: probabil un fragment de portal. **C.**: a doua jumătate a sec. XV.
6. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (14,8x8,8 cm). **D.**: cavaler în turnir într-un cadru vegetal. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Identic Cecheşti 15).
7. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 23,2 cm, l. 16,5 cm). **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 40/ A: 7).
8. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (l. 16,6 cm). **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Identic Bodogaia 1)
9. **F.**: cahlă oală (l. deschiderii 23,5-24,5 cm, h. 14,2-15 cm, diam. fund 9,5-1,5 cm, gr. 0,6-0,8 cm). **C.**: sec. XV-XVI. **9A.**: **F.**: cahlă oală (l. deschiderii 24,4 cm, h. 13,3 cm, diam. fund 8,6 cm, gr. 0,5 cm). **C.**: sec. XVII.
10. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (7,5x6,7 cm). **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI.

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984. 1: Marcu Istrate 2003b.

2. Str. Harghita nr. 80.

1. **F.**: cahlă placă fără picior (22x19,6 cm). **A.**: var. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI.
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (22x19,6 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 39/ C: 2).
3. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (21-21,5x21 cm). **A.**: urme de vopsea roşie. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 40/ B: 3).
4. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (22,5x20,5 cm). **A.**: a. var. b. vopsea roşie. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 40/ B: 4).
5. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (21-21,5 cm). **A.**: var. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XV-XVI.
6. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (10,3x10 cm, 8,5x7,7 cm). **A.**: vopsea roşie pe relief. **D.**: geometric, suprafaţa împărţită în carouri, zvastici şi S-uri reliefate. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cădaciu Mare 1). **6A.**: variantă cu decor geometric în interiorul carourilor.
7. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (6,3x5 cm). **D.**: geometric, rozetă stilizată. **C.**: sec. XV-XVI.
8. **F.**: cahlă placă fără picior (23x14 cm, gr. 1-1,2 cm). **D.**: fără. **C.**: sec. XV-XVI.
9. **F.**: cahlă oală, fragmente din 7-8 exemplare (l. deschiderii 22,23 cm, h. 14-17,5 cm, gr. 0,5-0,9 cm, diam. fund 11,5-12,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI.

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984.

3. Str. Gheorghe Doja nr. 9
Săpături de salvare, 1977.

1. **F.**: cahlă placă fără picior (h. 19,5-19,8 cm, l. 12,3 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI.
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (h.p. 10,1 cm, l. 12,4 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI.
3. **F.**: cahlă placă, fragment (5,8x5,7 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Asemănător Cristur 6.6.)
4. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (7x6,4 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI.
5. **F.**: cahlă oală (l. deschiderii 19,5-20,5 cm, h. 15,5-16,5 cm, gr. 1,2-1,5 cm, diam. fund 12,3-12,6 cm). **C.**: sec. XV-XVI. **5B.**: variantă (l. deschiderii 20,5-23 cm, h. 16-18 cm, gr. 0,9-1,1 cm, diam. fund 12,5-13,5 cm).

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984.

4. Piaţa Libertăţii nr. 52
Săpături de salvare, 1972 şi 1976.

1. **F.**: cahlă placă cu picior (6 cm) fragment (13,2x10,3 cm). **A.**: angobă albă. **D.**: arhitectural gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV.
2. **F.**: cahlă placă fără picior (24,5x18,3 cm). **D.**: arhitectural gotic. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 40/ C: 2).
3. **F.**: cahlă placă, fragment (10x7,2 cm). **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Identic Bodogaia 4)
4. **F.**: cahlă placă, fragment (5,5x5,5 cm). **D.**: geometric, suprafaţa împărţită în carouri. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cădaciu Mare 1)
5. **F.**: cahlă nişă, fragment (h.p. 13 cm, l. 11 cm, adâncime 3,3 cm). **C.**: sec. XV-XVI.
6. **F.**: cahlă placă cu picior (6,5 cm) fragmente. **D.**: blazon cu bour. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Asemănător Cecheşti 13).
7. **F.**: cahlă placă, fragmente (7x2 cm, 5,3x3 cm). **D.**: indescifrabil. **C.**: sec. XV.
8. **F.**: cahlă placă fără picior (24x19 cm). **A.**: angobă albă, vopsea roşie **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 40/ C: 8).
9. **F.**: cahlă placă, fragmente (7,7x6,7 cm, 9,2x3,9 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 2.2.)
10. **F.**: cahlă placă, fragment (10,3x8 cm). **A.**: angobă alb-roz, vopsea roşie. **D.**: geometric, suprafaţa împărţită în carouri, decor vegetal şi geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Asemănător Cădaciu Mare 1 şi Cristuru Secuiesc 2.6.)
11. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (6,7x5,2 cm). **D.**: vegetal, rozetă. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Mihăileni 1.)
12. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (10,7x8,8 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI-XVII.
13. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (2 cm), fragment (13x5,9 cm). **A.**: angobă albă. **D.**: cavaler călare spre stânga. **C.**: sec. XVI-XVII.
14. **F.**: cahlă placă cu picior (3,6 cm), fragment (12,4x10,1 cm). **D.**: rozetă. **C.**: sec. XVII.
15. **F.**: cahlă placă (28x21,7 cm) cu picior (3,3 cm). **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVII. (Pl. 41/ A: 15).
16. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (h.p. 19 cm, l. prob. 18,8 cm). **C.**: sec. XVII.

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984.

5. Piaţa Libertăţii nr. 45.
Săpături de salvare 1980, 1981.

1. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (h.p. 21,7 cm, l. 20,5 cm). **D.**: Sfântul Ladislau. **C.**: prima jumătate a sec. XVI.
2. **F.**: cahlă placă fără picior (h. 25,2-25,5, l. 16,7-17,3 cm). **D.**: portal gotic. **C.**: începutul sec. XVI.
3. **F.**: cahlă placă (26,5x21,5 cm) cu picior (2,1-3 cm). **D.**: husar. **C.**: sec. XVI-XVII.
4. **F.**: cahlă placă (25,5x21 cm) cu picior scurt (2,9 cm, 3,9 cm). **D.**: rege şi regină sub arcade semicirculare. **C.**: sec. XVI. (Pl. 41/ B: 4).
5. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (16x10,9 m). **D.**: reţea de nervuri. **C.**: sec. XVI.
6. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (l. 12,7 cm). **D.**: rozete stilizate. **C.**: sec. XV-XVI.
7. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (9,7x7,8 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 2.2.)
8. **F.**: cahlă placă, fragment (7,1x5,5 cm). **D.**: geometric, suprafaţa împărţită în carouri. **C.**: sec. XV-XVI. (Asemănător Cădaciu Mare 1.)
9. **F.**: cahlă de coronament traforată, cu registrul superior decupat (h. 13,2 cm, l. 26,2 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: geometric. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI.
10. **F.**: cahlă cu câmpul central adâncit, cu picior (4,1 cm), fragment (10,5x8,8 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: vas cu lalele. **C.**: sec. XVII.
11. **F.**: cahlă placă uşor concavă, fragment (l. 19 cm). **A.**: angobă. **D.**: vas cu lalele. **C.**: sec. XVII.
12. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (9,2x9,2 cm). **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI.

13. **F.**: cahlă placă fără picior, cu o baghetă din lut aplicată pe marginea reversului, fragment (11,4x7,2 cm). **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII.
14. **F.**: cahlă oală (l. deschiderii 21,5 cm, h. 12 cm, gr. 0,6 cm, diam. fund 9 cm). **C.**: sec. XVI-XVII. **14B.**: **F.**: cahlă oală (l. deschiderii 25 cm, h. 12,2 cm, gr. 0,5 cm, diam. fund 10,8 cm). **C.**: sec. XVI-XVII.
15. **F.**: cahlă placă fără picior (h. 27-28 cm, l. 18 cm). **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI.
16. **F.**: cahlă placă uşor concavă (25,7x19,3 cm) cu picior (2,9-3,4 cm). **D.**: vas cu flori, borduri marginale cu inscripţii: *"SI DEUS PRONOBIS (!) QVIS CONTRA NOS ANNO D(OMI)NI 1644"*. **C.**: 1644. (Pl. 41/ B: 16).

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984. 3: Marcu Istrate 2001.

6. Str. Békás nr. 12.
Descoperire întâmplătoare.

1. **F.**: cahlă placă, fragment. **A.**: var, vopsea roşie. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 2.1.)
2. **F.**: cahlă placă, fragment. **A.**: vopsea roşie. **D.**: geometric, suprafaţa împărţită în carouri. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cădaciu Mare 1.)
3. **F.**: cahlă placă, fragment. **A.**: var. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 2.4.)
4. **F.**: cahlă de coronament cu registrul superior decupat, fragmente (h. 6,2 cm). **A.**: var, vopsea roşie. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 41/ C: 4).
5. **F.**: cahlă placă, fragmente (7x5 cm, 5,9x5 cm). **D.**: rozetă. **C.**: sec. XV-XVI.
6. **F.**: cahlă placă, fragment (6x4,7 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 3.3.)
7. **F.**: cahlă pentru coronament, fragment (h. 6,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI.

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984.

7. Piaţa Libertăţii nr. 47.

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea circulară (h. 20,5 cm, diam. deschiderii 14,8 cm). **C.**: sec. XV.
2. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (l. deschiderii 21,8-22,8 cm, h. 14 cm, diam. fund 9,5 cm; l. deschiderii 22,5 cm, h. 16,8 cm, diam. fund 9 cm). **C.**: sec. XVI.
3. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragmente din 16-18 exemplare, dimensiuni variabile (l. deschiderii: 23,6-25,7 cm, 23,6x24,3 cm, 24,8x25 cm, 25x25,7 cm; h. 13,6-18,6 cm; diam fund 9,6-11,6 cm). Cel puţin 9 exemplare de dimensiuni mai mari: l. deschiderii 25,3x25,5 cm, 25,7x26,5 cm, 25,8x27,3 cm; h. 15,2-16,3 cm. **C.**: sec. XVI.
4. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (l. deschiderii 23,7-25,1 cm, h. 14,5-16 cm, diam. fund 9-11,5 cm). **A.**: vopsea roşie. **D.**: coaste vizibile în interior; decor reliefat: brâu cu alveole încadrat de două torsade. **C.**: sec XVI. **4A.**: variantă cu decorul interior format dintr-o nervură crestată (imitaţie de torsadă).
5. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (l. deschiderii 25,4-27,3 cm, h. 14,9-16,2, diam. fund 10,2-12 cm). **C.**: sec. XVI.
6. **F.**: corp decorativ lucrat la roată, având în secţiune aproximativ forma unei cupe cu talpă şi picior evazat, corpul piriform şi gura închisă în 3 lobi. **C.**: sec. XVI.
7. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XV-XVI.
8. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: reţea de nervuri. **C.**: sec. XV-XVI.
9. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: arhitectural gotic. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 4.1.)
10. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (l. 13,8 cm). **D.**: arhitectural gotic. **C.**: sec. XV-XVI.
11. **F.**: cahlă placă fără picior (h. 27,3-27,6 cm, l. 21,8-22,4 cm). **D.**: geometric, câmpul împărţit în carouri decorate cu rozete şi S-uri. **C.**: sec. XV-XVI.
12. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **A.**: angobă albă, vopsea roşie. **D.**: vegetal geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 4.8.)

13. F.: cahlă placă de formă triunghiulară, fără picior, fragmente (21,5x28,5-28,7 cm). D.: vegetal. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 41/ D: 13)
14. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 23,4 cm, l. 19,6-19,9 cm). D.: geometric. C.: sec. XV-XVI.
15. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 24,5 cm, l. 15,5-15,8 cm). A.: a. angobă; b. vopsea roşie. D.: vegetal. C.: sec. XVI. (Identic Bodogaia 1.4.)
16. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 23 cm, l. 15,8 cm). D.: vegetal. C.: sec. XVI.
17. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (l. 17 cm). A.: angobă. D.: vegetal. C.: sec. XV-XVI.
18. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 25,8 cm, l. 15,9 cm). A.: a. angobă; b. angobă, vopsea roşie. D.: vegetal. C.: sec. XV-XVI.
19. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 23,6 cm, l. 14,4 cm). D.: vegetal. C.: sec. XVI.
20. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 28,4-29 cm, l. 23-23,5 cm). A.: a. simplu; b. şlem; c. angobă. D.: vegetal-geometric. C.: sec. XVI.
21. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 27,5 cm, l. 22,1 cm). A.: a. simplu; b. angobă. D.: vegetal-geometric, compoziţie tapet. C.: sec. XV-XVI (XVI).
22. F.: cahlă placă, fragment. D.: vegetal. C.: sec. XVI.
23. F.: cahlă placă, fragment. D.: lalea. C.: sec. XV-XVI. (XVI) (Identic Rugăneşti 2.)
24. F.: cahlă placă, fragmente. D.: două personaje încoronate. C.: sec. XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 5.4.)
25. F.: cahlă placă, fragmente. D.: Samson în luptă cu leul. C.: sec. XVI. (Identic Rugăneşti 1., Bodogaia 1).
26. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. D.: Samson? C.: sec. XV-XVI. (Pl. 42/ A: 26).
27. F.: cahlă placă, fragment. A.: a. simplu; b. angobă alb-roz. D.: husar. C.: sec. XV-XVI (XVI). (Identic Cristuru Secuiesc 5.3.)
28. F.: cahlă placă fără picior, fragment. D.: două personaje încoronate, probabil Ioan Sigismund repezentat ca vasal în faţa sultanului Selim. Inscripţie: *"..O?)BRI 1571"*. (piesă întregită împreună cu fragmentele descoperite la Cristuru Secuiesc 1.2.). C.: 1571. (Pl. 42/A: 28).
29. F.: cahlă de coronament, fragmente. A.: smalţ verde peste angobă. D.: geometric. C.: sec. XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 5.9.)
30. F.: cahlă placă, fragment. D.: vegetal-geometric. C.: sec. XVI.
31. F.: cahlă placă fără picior (h. 32,4 cm; l. 20,6 cm, gr. 0,7-1,6 cm). A.: urme accentuate de fibră lemnoasă. D.: fără, în general ne-finisate. C.: sec. XVI.

(după: Benkő, Demeter, Székely 1997)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Demeter, Székely 1997.

8. Piaţa Libertăţii nr. 44 – complexul 13.
Pivniţă căptuşită cu lemn, sec. XV-XVI.

1. F.: cahlă oală cu deschiderea circulară, marginea lăţită sau şănţuită. C.: sfârşitul sec. XV.
2. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (l. deschiderii 21,5 cm, gr. 0,7 cm, h. 17,5 cm, diam.fund. 12 cm; l. deschiderii 21,2 cm, gr. 0,7 cm, h. 15,5 cm, diam. fund. 11,8 cm). C.: sec. XV-XVI.
3. F.: cahlă placă cu picior, fragmente. A.: angobă albă, vopsea roşie. D.: arhitectural gotic. C.: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 1.5., 4.1.)
4. F.: cahlă placă fără picior, fragment. D.: rozetă stilizată. C.: sec. XV-XVI. (Identic Mihăileni 1.)
5. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (l. 12,6 cm). D.: rozete stilizate. C.: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 5.6.)
6. F.: cahlă placă fără picior, fragment (l. 13,6 cm). D.: geometric. C.: sec. XV-XVI.
7. F.: cahlă placă fără picior, fragment (l. 12 cm). D.: geometric. C.: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 2.7.)
8. F.: cahlă placă, fragment. D.: vegetal. C.: sec. XV (a doua jumătate?) (Identic Cecheşti 2)
9. F.: cahlă placă fără picior, fragment. D.: vegetal. C.: sec. XV-XVI.
10. F.: cahlă placă fără picior, fragment. D.: vegetal-geometric. C.: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 2.4.)
11. F.: cahlă placă, fragment. A.: angobă albă. D.: geometric, carouri. C.: sec. XV-XVI. (Identic Cădaciu Mare 1)
12. F.: cahlă placă, fragment. D.: geometric. C.: sec. XV-XVI. (Identic Cristuru Secuiesc 2.1.)

13. F.: cahlă placă fără picior, fragment. A.: angobă. D.: geometric. C.: sec. XV-XVI.
14. F.: cahlă placă fără picior, fragment. D.: vegetal. C.: sec. XV-XVI.
15. F.: cahlă placă, fragment. D.: vegetal. C.: sec. XV-XVI.

(după: Benkő, Demeter, Székely 1997)

Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.

Bibliografie: Benkő, Demeter, Székely 1997.

9. Piaţa Libertăţii nr. 44 – complexul 17.

Pivniţă cu ziduri din piatră, a cărei umplutură este datată cu monede în secolul al XVII-lea.

1. F.: cahlă oală (diam. fund 9,5-10 cm, h. 12 cm, gr. 0,8-0,9 cm). Fundul modelat prin alveole realizate dinspre exterior spre interior. C.: sec. XVII (XVI).
2. F.: cahlă oală (diam. fund 9,6 cm, l. deschiderii 23,5-24 cm, gr. 0,7-0,8 cm). D.: decor interior reliefat format din unul sau două brâuri. C.: sec. XVII (XVI-XVII).
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment (25,5x19 cm). D.: reţea de nervuri. C.: sec. XV-XVI (XVI-XVII). (Identic Cecheşti 3, Cristuru Secuiesc 5.5.)
4. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, fragment (h. 13,2 cm). A.: smalţ verde deschis peste angobă. D.: geometric. C.: sec. XVI (XVI-XVII). 4A.: variantă decorativă. (Identic Cristuru Secuiesc 1.4.).
5. F.: cahlă placă cu câmpul central concav (h. 26,3-26,8 cm, l. 13,3-14 cm). A.: smalţ verde deschis peste angobă. D.: vas cu lalele. C.: sec. XVII. (Identic Cristuru Secuiesc 5.10.)
6. F.: cahlă placă, fragment. A.: angobă. D.: vas cu flori. C.: sec. XVII. (Identic Cristuru Secuiesc 5.11.)
7. F.: cahlă placă cu câmpul central concav (h. 25,6 cm, l. 17,5 cm). D.: vas cu flori. C.: sec. XVII.
8. F.: cahlă placă (h. 23,7 cm, l. 16,5 cm) cu picior. D.: mască feminină în medalion. C.: sec. XVII.
9. F.: cahlă de colţ formată din 3 plăci (h. 25,7-26,2 cm; latura mare 16 cm, latura mica 4,9 cm). D.: vegetal stilizat, pe latura mare cu motive tapet în jurul unui medalion octogonal. C.: sec. XVII.
10. F.: cahlă placă uşor concavă (l. 21,6, h.prob. 28,6 cm). D.: vas cu flori, borduri decorative geometrice. C.: sec. XVII.
11. F.: cahlă placă cu picior, fragment (l. 21,2 cm). D.: vas cu flori. C.: sec. XVII.
12. F.: cahlă placă cu câmpul central concav, fragmente (h. 32 cm, l. 18,6 cm). D.: romburi. C.: sec. XVII.
13. F.: cahlă placă cu picior, fragmente (h. 24,8 cm, l. 23,4 cm). D.: vas cu flori, borduri marginale cu inscripţie: "*KERESZTVRI : FAZ / AKAS : ISTV[AN] / ANNO [:D]OM[INI] / [16]37*". C .: 1637.
14. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragmente (l. 23,4 cm). D.: vegetal, cu medalion octogonal. C.: sec. XVII. (Cristuru Secuiesc 5.13.)
15. F.: cahlă placă cu medalion circular concav, fragmente (h. 25,1 cm, l. 21-22,3 cm). C.: sec. XVII.
16. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragmente (h. 25,4 cm, l. 22,5-22,8 cm). D.: vultur bicefal stilizat. Inscripţii în oglindă în cele 4 colţuri, din care se poate citi anul "*1657*". C.: 1657.

(după: Benkő, Demeter, Székely 1997)

Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.

Bibliografie: Benkő, Demeter, Székely 1997.

10. Str. Kriza János nr. 6.

Săpături de salvare 1991-1992. Casă de suprafaţă din dărâmătura căreia au fost recuperate materiale din sec. XVI-XVII.

1. F.: cahlă oală (l. deschiderii 23,9-24,4 cm, h. 13,8 cm, diam. fund 11,2 cm, gr. 0,4-0,5 cm). D.: în interior decor ştampilat, mici rozete. C.: sec. XVI-XVII.
2. cahlă oală (l. deschiderii 24 cm (prob.), h. prob. 14,4 cm, gr. 0,6-0,8 cm). D.: decor circular simplu sau dublu, incizat în peretele vasului. C.: sec. XVI-XVII.
3. F.: cahlă placă cu picior scurt (2-2,5 cm), fragmente (h. 23,2 cm, l. 20,3 cm). A.: a. simplu; b. angobă. D.: Sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul, reprezentat sub portal. C.: sec. XVI. (Identic Drăuşeni 1.6., Făgăraş 35).
4. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (h. 27 cm, l. 19,5 cm). D.: husar. Inscripţii "*FDM*" şi "*FD*". (Asemănător Cristuru Secuiesc 5.3.)

5. **F.**: cahlă placă uşor concavă, cu picior (3,4-4,1 cm), fragmente (h. 26,6-26,8 cm, l. 19,5-20 cm). **D.**: vas cu flori. Bordură marginală cu inscripţie: "*CzinAltA Istuan f / Mester [...] / keresszturifazakasis / tuVaN HD*". **C.**: sec. XVI-XVII.
6. **F.**: cahlă placă uşor concavă, cu picior (4,5 cm), fragmente (h. 27 cm, l. 19,8 cm). **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVI-XVII.
7. **F.**: cahlă de coronament cu un registru traforat şi partea superioară decupată, fragmente (h. 14 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI.

(după: Benkő, Demeter, Székely 1997)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Demeter, Székely 1997.

11. Loc neprecizat.

1. **F.**: cahlă de soclu asamblată din trei elemente distincte, fragment (gr. 0,6 cm). **A.**: mica, şlem roşu-cărămiziu. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. IV 2820) (Pl. 42/ B: 1).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

12. Piaţa Libertăţii 44.

1. **F.**: cahlă placă cu picior scurt. **D.**: geometric. **C.**: sfârşitul sec. XV.
2. **F.**: cahlă placă fără picior. **D.**: personaj feminin (?). **C.**: sec. XVI.
3. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: husar. **C.**: sec. XVII.
4. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: mască feminină în medalion octogonal. **C.**: sec. XVII.

(după: Benkő 1992)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő 1992.

13. Str. Şcolii nr. 27.

1. **F.**: cahlă castron cu deschiderea pătrată. **C.**: sec. XV.
2. **F.**: cahlă concavă cu deschiderea rectangulară, marginea lăţită şi şănţuită, sau prevăzută cu o nervură proeminentă la interior. **C.**: sec. XV.
3. **F.**: cahlă placă cu picior scurt. **D.**: arhitectural gotic. **C.**: sec. XV-XVI.
4. **F.**: cahlă placă dreptunghiulară cu picior scurt. **D.**: arhitectural gotic. **C.**: sec. XV-XVI.
5. **F.**: cahlă placă cu picior scurt. **D.**: blazon cu cap de bour. **C.**: sec. XV-XVI.
6. **F.**: cahlă placă cu picior scurt. **D.**: carouri care alternează rozete cu S-uri. **C.**: sec. XV-XVI.
7. **F.**: cahlă placă cu picior semicilindric. **D.**: variantă a nr. 6 care alternează rozete, roza vânturilor şi S-uri. **C.**: sec. XV-XVI.
8. **F.**: cahlă placă. **D.**: două păsări de o parte şi de alta a unui copac. **C.**: sec. XV-XVI.
9. **F.**: cahlă placă. **D.**: Melusina. **C.**: sec. XV-XVI.
10. **F.**: cahlă placă cu picior semicilindric. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XV-XVI.
11. **F.**: cahlă placă. **D.**: rozetă. **C.**: sec. XV-XVI.
12. **F.**: cahlă de coronament cu picior tronconic, registrul inferior traforat, registrul superior decupat. **C.**: sec. XV-XVI.
13. **F.**: cahlă placă de formă triunghiulară, picior scurt. **D.**: animal fantastic din gura căruia ies vrejuri. **C.**: sec. XV-XVI.
14. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: Samson?. **C.**: sec. XV-XVII.
15. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: leu (probabil passsant) într-un cadru vegetal. **C.**: sec. XV-XVII.
16. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: arhitectural gotic. **C.**: sec. XV-XVII.

(după: Benkő 1992)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő 1992.

14. Str. Şcolii nr. 29.

1. F.: cahlă placă, fragment. D.: personaj stilizat. C.: sec. XV-XVI.
(după: Benkő 1992)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő 1992.

15. Casa parohială romano-catolică.

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment. D.: vegetal cu o lalea stilizată. C.: sec. XV-XVI.
(după: Benkő 1992)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő 1992.

16. Piaţa Libertăţii nr. 15.

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment. D.: vegetal-geometric? C.: sec. XV-XVI.
(după: Benkő 1992)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő 1992.

Crişan, com. Ribiţa, jud. Hunedoara

Punct Mănăstirea Vaca, cercetări arheologice sistematice, responsabil A. A. Rusu.

1. **F.**: fragmente de cahle oală de formă tronconică cu deschiderea pătrată sau dreptunghiulară, marginea trasă şi teşită orizontal. **A.**: şlem. **C.**: sec. XVI-XVII.
2. **F.**: cahlă placă (18x20x1 cm) cu picior scurt prevăzut cu orificii circulare sau pătrate. **D.**: pomul vieţii. **C.**: prima jumătate a sec. XVII. (Pl. 42/ C: 2).
3. **F.**: cahlă placă (19x20x1 cm) cu picior (7,5 x 1 cm). 2 exemplare. **D.**: pomul vieţii. **C.**: prima jumătate a sec. XVII. (Pl. 42/ C: 3).
4. **F.**: cahlă placă (17,5x21,8x1 cm) cu picior scurt (4,3x1 cm). 6 exemplare. **A.**: a. simplu; b. mica. **D.**: pomul vieţii. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII.
5. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment. **D.**: pomul vieţii. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII.
6. **F.**: cahlă placă (23x21,5 cm) cu picior scurt (3,7-6,5 cm). **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce legate, rozete cu patru petale. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. **6A.**: variantă cu decorul modificat. **A.**: a. simplu; b. mica. **6B.**: variantă cu decorul modificat. **6C.**: variantă cu decorul modificat. **A.**: şlem roşu suprapus de urme de var. (Pl. 43/ 6, 6a-b).
7. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: tapet cu arce legate, motiv vegetal stilizat. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 43/ 7).
8. **F.**: cahlă placă (21x22 cm) cu picior (4x1 cm). **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi pomul vieţii stilizat. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 43/ 8).
9. **F.**: cahlă placă (22x22 cm) cu picior (3,5x1 cm). **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale şi geometrice. **C.**: prima jumătate a sec. XVII. **9A.**: variantă cu motivele din câmpuri modificate. (Pl. 43/ 9).
10. **F.**: cahlă placă (20x21 cm) cu picior (6-7x1 cm). **A.**: a. simplu; b. mica. **D.**: figuri în formă de inimă alternând cu flori de crin, dispuse după schema cahlelor tapet. În registrul central inscripţie: "*VĂLEAT 1676 PISAL IOAN MEŞTER MESŢA MARTIE DENI 16*". **10A.**: variantă cu motivele vegetale diferite. (Pl. 44/ 10).
11. **F.**: cahlă placă, fragment. **A.**: mica. **D.**: geometric, compus circular, având în centru o rozetă cu opt petale. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 44/ 11).
12. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: geometric, compus circular. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 44/ 12).
13. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal: floare cu petale mari aşezată central, încadrată de vrejuri. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 44/ 13).
14. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: geometric. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII.

15. F.: cahlă placă, fragment. D.: geometric, nervuri intersectate şi o creangă de copac. C.: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 44/ 15).
16. F.: cahlă placă, fragment. D.: vegetal stilizat. C.: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 44/ 16).
17. F.: cahle plăci, fragmente. A.: mica. D.: fără. C.: a doua jumătate a sec. XVII.
18. F.: cahlă placă de formă circulară. A.: mica. D.: vegetal, cu o rozetă dispusă central. (Pl. 44/ 18). **18A.**: variantă cu decorul vegetal modificat. C.: a doua jumătate a sec. XVII.
19. F.: cahlă de colţ formată din 3 plăci dreptunghiulare (lăţimi 17 cm, 9 cm şi 6,5 cm, h. 6,5 cm; 2 tălpi cu h. 3 cm şi 4,5 cm. D.: tapet cu rozete pe jumătate din placa mai lată, şi lalea stilizată pe placa din mijloc. C.: a doua jumătate a sec. XVII. **19A.**: variantă cu rozetele modificate. (Pl. 44/ 19a-b).
20. F.: cahlă de colţ asemănătoare cu nr. 19. D.: figuri în formă de inimă combinate cu rozete pe placa centrală. C.: a doua jumătate a sec. XVII.
21. F.: cahlă de colţ asemănătoare nr. 19. D.: pom al vieţii stilizat pe placa centrală. C.: prima jumătate a sec. XVII. (Pl. 44/ 21).
22. F. cahlă de colţ având în plan forma unui arc de cerc. D.: vrejuri. C.: a doua jumătate a sec. XVII.
23. F.: cahlă de coronament de formă dreptunghiulară (22x12x1,3 cm) cu talpă în partea inferioară (h. 4 cm). A.: mica. D.: registrul inferior cu cercuri decupate, registrul superior decupat în forme ce sugerează vrejuri. C.: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 45/ A: 23).
24. F.: cahlă de coronament dreptunghiulară (l. 14 cm) cu talpă (4,5 cm). D.: probabil o pasăre stilizată, cu elemente auxiliare geometrice. C.: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 45/ A: 24).
25. F.: cahlă de coronament de formă aproximativ semicirculară, cu partea superioară decupată în creneluri trapezoidale. D.: mască feminină. C.: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 45/ A: 25).
26. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în formă de inimă. D.: vegetal. C.: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 45/ A: 26).
27. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în triunghiuri. D.: geometric. C.: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 45/ A: 27).
28. F.: cahlă de colţ, fragment. A.: mica. D.: palmetă. C.: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 45/ A: 28).
29. F.: cahle de soclu (22x12 cm; 12x7 cm), cu picioare scurte la extremităţi (3-4 cm). A.: mica. C.: a doua jumătate a sec. XVII.
30. F.: cahlă placă cu un orificiu circular. A.: şlem cărămiziu. C.: a doua jumătate a sec. XVII.

Depozit: Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane, Deva.
Bibliografie: Marcu 1992b.

Cuhea (Bogdan-Vodă), jud. Maramureş

Cercetări arheologice sistematice 1964, responsabil Radu Popa.

1. F.: cahlă oală de formă tronconică (gr. 0,5 cm, diam. fund 9,5 cm, diam. deschiderii 12 cm, h. 8 cm), fragmente. C.: prima jumătate a sec. XIV. (Pl. 45/ B: 1).
2. F.: cahlă oală tronconică (diam. max. 12 cm, h. 20-25 cm, gr. 0,3-0,5 cm); pereţii cu caneluri adânci la exterior. Fragmente din 3-4 exemplare. A.: câteva fragmente cu smalţ verzui pe buză şi în interior. C.: prima jumătate a sec. XIV. (Pl. 45/ B: 2, 2a-c).
3. F.: cahlă oală (diam. fund 9 cm, gr. 1 cm, h.p. 3,2 cm) cu mici fante decupate din pereţi. C.: prima jumătate a sec. XIV. (Pl. 45/ B: 3).
4. F.: fragment din partea superioară a unei sobe având forma unei semi calote sau calote lucrată mai întâi pe roată şi apoi îmbrăcată cu o cămaşă din lut la exterior; pereţii groşi (2 cm) sunt străbătuţi de mai multe orificii (d. 1,7 cm). A.: la exterior smalţ verde. C.: prima jumătate a sec. XIV. (Pl. 45/ B: 5).
5. F.: cahlă oală cu deschiderea lobată (4 lobi) (h. 4,5 cm). C.: prima jumătate a sec. XIV.

(după Popa 1973)
Depozit: Muzeul Maramureşului, Sighetu Marmaţiei.
Bibliografie: Popa 1973.

Cuvin, com. Ghioroc, jud. Arad

1. F.: cahlă oală cu deschiderea circulară (h. 6,5 cm, diam. deschiderii 11,8 cm, diam. fund 8,5 cm). C.: sec. XV-XVI. (Pl. 46/ A: 1).

(după Hurezan, Szatmári 1998)
Depozit: Muzeul Judeţean Arad.
Bibliografie: Hurezan, Szatmári 1998.

Dalnic, com. Moacşa, jud. Covasna

1. **F.**: cahlă placă (22,3x20,3 cm) cu picior scurt. **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată cu o pânză. **U.**: intensă. **A.**: mica, var. **D.**: medalion cu patru lobi între care se interpun motive vegetale stilizate, bordură marginală geometrică. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. Ca 72, 73, 74, 76, 77, 81, 82, 83, 88) (Pl. 179/ B: 1).
2. **F.**: cahlă placă (22,2x20,6 cm) cu picior scurt (4,7x1 cm). **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu o pânză. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: medalion cu patru lobi între care se interpun motive vegetale stilizate, borduri marginale cu mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. Ca 78, 79) (Pl. 180/ 2).
3. **F.**: cahlă placă (21x21 cm) cu picior scurt (4x1 cm). **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu o pânză şi cu lemn. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: medalion cu patru lobi între care se interpun motive vegetale stilizate, încadrat într-un careu pătrat; bordură marginală geometrică delimitată de o torsadă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. Ca 86) (Identic Valea Crişului 3)
4. **F.**: cahlă placă (20,5x21,3 cm) cu picior scurt, 1 peduncul central pe revers. **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: medalion cu patru lobi între care se interpun motive vegetale stilizate, bordură marginală cu torsadă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. Ca 80) (Pl. 180/ 4).

Depozit: MNS Sfântu Gheorghe.
Bibliografie: 1, 3: Gazda 1969.

Dârlos, jud. Sibiu

1. **F.**: cahlă placă cu picior scund şi pedunculi, fragment (l. 22 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă; presată cu pânză şi lemn. **A.**: mica. **D.**: cetate cu 5 turnuri aşezată pe un potir stilizat, în medalion oval. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv.1385, 1387) (Pl. 46/ B: 1).
2. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment. **H.**: pastă medie, ardere superficială, presată cu lemn. **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII.

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Decea, com. Mirăslău, jud. Alba

1. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (4,5 x 0,4 cm), pedunculi pe revers, fragment (20,5x9x0,5 cm). **A.**: vopsea roşie. **D.**: husar călare spre dreapta. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 528) (Pl. 46/ C: 1).

Depozit: Muzeul din Aiud
Bibliografie: Marcu Istrate 2001. Marcu Istrate, Scrobotă 2003.

Dej, jud. Cluj

1. **F.**: cahlă cu medalion concav, fragment. **D.**: în colţurile plăcii proeminenţe circulare încadrate de triunghiuri reliefate. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2457).
2. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment. **D.**: nervuri reliefate care formează romburi. **C.**: sec. XV-XVII. (Nr. inv. 2457).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Dejuţiu, com. Mugeni, jud. Harghita

La NV de sat, lucrări de amenajare în 1964. O suprafaţă cu dim. 1,40x1,40 m realizată din pietre plate, cu urme de arsură, probabil o fundaţie pentru o sobă, deoarece în apropiere s-au recuperat multe fragmente de cahle şi olane.

1. **F.**: cahlă placă fără picior (24,3x17,5 cm). **D.**: scenă de vânătoare. **C.**: sec. XVI. (Pl. 46/ D: 1).
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (15,5x9,4 cm). **D.**: animale, probabil dintr-o scenă de vânătoare, asemănător piesa anterioară. **C.**: sec. XVI.
3. **F.**: cahlă placă (23,7-24x23,7-24 cm) cu picior scurt (3,4x4,6 cm). **D.**: mască feminină în medalion octogonal, inscripţie "*1639*". **C.**: sec. XVII.

4. F.: cahlă oală (diam. fund 10 cm, h. 13 cm, l. deschidere 24,2-25 cm, gr. 0,6-0,7 cm). D.: torsadă şi brâu cu alveole. C.: sec. XVII. 4A.: cahlă oală (diam. fund 9,5 cm, h. 13,5-16 cm, l. deschidere 25 cm, gr. 0,9 cm). C.: sec. XVII.

(după: Benkő, Ughy 1984)

Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.

Bibliografie: Benkő, Ughy 1984.

Densuş, jud. Hunedoara

Descoperire întâmplătoare în raza localităţii, 1960.

1. **F.**: cahlă oală cu corpul tronconic şi deschiderea pătrată (diam. fund 7,5 cm, h. 11 cm, l. 21-22 cm). **A.**: şlem. **D.**: evazarea puternică a piesei este marcată în interior de o şănţuire adâncă urmată de un dublu brâu reliefat şi de un şir de alveole adânci, incizate cu un vârf ascuţit. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 47/ 1).
2. **F.**: cahlă oală cu corpul tronconic şi deschiderea triunghiulară (diam. deschiderii 7 cm, h. 8 cm, l. 26 cm). **A.**: şlem. **D.**: identic cu piesa precedentă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 47/ 2).
3. **F.**: cahlă placă de formă rectangulară (23x24 cm) cu picior (3,5x1 cm) şi patru pedunculi. **A.**: şlem. **D.**: scenă de vânătoare. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 47/ 3).
4. **F.**: cahlă placă de formă rectangulară (24x25 cm) cu picior (3,5 cm) şi pedunculi. **A.**: şlem. **D.**: rozetă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 48/ A: 4).
5. **F.**: cahlă placă (24x22,5 cm) cu picior (3 cm) şi 5 pedunculi. **A.**: şlem. **D.**: suprafaţa plăcii este împărţită prin benzi reliefate în patru triunghiuri egale, şi în câmpurile astfel create sunt reprezentate flori de crin stilizate. **C.**: sec. XV-XVI.
6. **F.**: cahlă placă de formă dreptunghiulară (22x14 cm). **A.**: şlem. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 47/ 6).
7. **F.**: cahlă placă cu picior, fragmente. **A.**: şlem. **D.**: partea din spate a unei păsări. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 47/ 7).
8. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment. **A.**: şlem. **D.**: peşte sau animal fantastic? Posibil aceeaşi compoziţie cu fragmentul precedent. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 47/ 8).
9. **F.**: cahlă dreptunghiulară pentru un registru de încheiere, fragment. **A.**: şlem. **D.**: coloane cu baza semicirculară. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 48/ A: 9).
10. **F.**: cahlă de coronament de formă dreptunghiulară (13,5x20 cm). **A.**: şlem. **D.**: patru registre dispuse pe lungime, după cum urmează: torsadă fină în relief, lucrată în tipar, şir de pătrate traforate, şir de triunghiuri traforate, iar ultimul registru este compus din triunghiuri pline decorate cu mici cercuri. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 48/ A: 10).

Depozit: Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane Deva.

Bibliografie: Marcu Istrate 2002a.

Deva, jud. Hunedoara

1. **F.**: cahlă oală de formă cilindrică (h. 8,5 cm, diam. fund = diam. gură 10,8 cm). **D.**: alveole în interior. **C.**: sec. XV-XVI.
2. **F.**: cahlă oală (h. 8-9 cm, diam. gură 11 cm, diam. fund 9 cm) cu deschiderea polilobată modelată manual. Evazarea este marcată în interior de o nervură puternic reliefată. **C.**: sec. XV-XVI.
3. **F.**: cahlă cu medalion concav (26x24x0,8 cm), cu picior (4,5x0,5 cm), 4 pedunculi pe revers. **A.**: şlem. **D.**: geometric, cu mici proeminenţe circulare în colţurile plăcii. **C.**: sec. XVI. (Pl. 48/ B: 3).
4. **F.**: cahlă placă cu picior (4,5x0,8 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 48/ B: 4).
5. **F.**: cahlă placă cu picior (4,8x1,4 cm), fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 48/ B: 5).
6. **F.**: cahlă placă cu picior (3,5x0,6 cm), fragment (gr. 0,5 cm). **D.**: reţea de nervuri care descriu pătrate. **C.**: sec. XV-XVI.
7. **F.**: cahle plăci, fragmente. **D.**: reţea de nervuri reliefate intersectate în unghiuri diverse. **C.**: sec. XV-XVI.
8. **F.**: cahlă placă dreptunghiulară fără picior, fragment. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 48/ B: 8).
9. **F.**: cahlă de coronament decupată şi traforată, fragment (gr. 1,5 cm). **A.**: a. simplu; b. angobă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 48/ B: 9).
10. **F.**: cahlă de coronament decupată, fragment. **A.**: mica. **D.**: mască feminină. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 49/ 10).

11. **F.**: cahlă placă (dim. prob. 24x24,3x1 cm) cu picior (4x0,8 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Pl. 49/ 11).

12. **F.**: cahlă placă (dim. prob. 24x24x1 cm) cu picior, fragment. **A.**: a. mica; b. angobă. **D.**: pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Pl. 49/ 12).

13. **F.**: cahlă placă (25x22x0,7-1 cm) cu picior (4,5-5x1 cm), fragmente. **A.**: angobă suprapusă de urme de vopsea roşie. **D.**: pelican hrănindu-şi puii. **C.**: sec. XVII. (Pl. 49/ 13).

14. **F.**: cahlă placă (21x20x1 cm) cu picior (4x0,6 cm), 12 pedunculi pe revers. Lipitură din lut pe ambele părţi ale piciorului. **A.**: angobă. **D.**: cetate cu 5 turnuri, inscripţie "*GK*". **C.**: sec. XVII. (Pl. 49/ 14).

15. **F.**: cahlă placă (23x21,3x0,7 cm) cu picior (3,5x0,5 cm), pe revers 6 pedunculi. **A.**: angobă. **D.**: vegetal stilizat în medalion oval. **C.**: sec. XVII. (Pl. 49/ 15).

16. **F.**: cahlă placă (23x23x1 cm) cu picior (3,5-4,5x1 cm). **D.**: medalion cvadrilobat între lobii căruia se interpun motive vegetale (ananaşi?). **C.**: sec. XVII. **16A.**: variantă care adaugă o bordură decorativă în formă de torsadă. **16B.** variantă care înlocuieşte ananaşii cu lalele stilizate. (Asemănător Sfântu Gheorghe 2.15.)

17. **F.**: cahle plăci cu picior, fragmente. **D.**: tapet cu arce legate sau romburi şi diferite tipuri de rozete. **A.**: a. simplu; b. mica. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Făgăraş 224).

18. **F.**: cahlă placă, fragment. **A.**: a. simplu; b. mica; c. angobă; d. mica şi angobă. **D.**: tapet cu cercuri şi rozete. Sec. XVII. (Asemănător Cluj-Napoca 11.41.).

19. **F.**: cahlă placă, fragmente. **A.**: a. mica; b. smalţ verde. **D.**: tapet cu figuri în formă de inimă şi flori de crin. **C.**: sec. XVI-XVII. (Asemănător Cluj-Napoca 12.57.).

20. **F.**: cahle plăci, fragmente. **A.**: a. simplu; b. smalţ verde. **D.**: tapet cu arce intersectate şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Făgăraş 225, 228).

21. **F.**: cahlă placă (19,3x22x0,6 cm) cu picior (4,7x1 cm). **D.**: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Asemănător Cluj-Napoca 11.33.).

Depozit: Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane Deva.

Bibliografie: Marcu, Petrov 1993.

Dobârca, com. Miercurea Sibiului, jud. Sibiu

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (l. 24 cm, h. 16,8 cm gr. 0,8-1 cm, diam. fund 5,6 cm). **D.**: nervură reliefată. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 50/ 1).

2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (10,5x7,6x0,8 cm). **D.**: fragment de portal dintr-o piesă decorată cu motivul cavalerului în turnir. **C.**: sec. XVI. (Pl. 50/ 2).

3. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (8x6,5x1 cm). **A.**: şlem galben cărămiziu, var. **D.**: cavaler înarmat cu secure dublă sub un portal gotic împodobit cu frunziş bogat - legenda Sfântului Ladislau sau cavaler în turnir. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 50/ 3).

4. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (6x10x1 cm). **A.**: şlem cărămiziu roşcat. **D.**: fragment din legenda Sfântului Gheorghe reprezentat pedestru. **C.**: sec. XVI. (Pl. 50/ 4).

5. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (12x9,7x0,8 cm). **A.**: şlem. **D.**: husar. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 50/ 5).

6. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (15x12x1cm). **D.**: personaj nud - probabil fragment din scena Adam şi Eva. **C.**: sec. XVI. (Pl. 50/ 6).

7. **F.**: cahlă placă, fragment (8x9x0,5 cm). **D.**: pasăre - probabil dintr-o scenă de vânătoare **C.**: sec. XVI. (Pl. 50/ 7).

8. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: fragment dintr-un animal fantastic (?) sau o copie nereuşită după motivul leului cu coada bifurcată. **C.**: sec. XVI. (Pl. 51/ A: 8).

9. **F.**: cahlă de coronament sau de colţ (8,9x10,6x0,8-1,5 cm) în formă de blazon. **A.**: smalţ verde irizat în argintiu (parţial şi pe revers). **D.**: stema Sibiului. **C.**: sec. XVI. (Pl. 51/ A: 9).

Depozit: Muzeul orăşenesc Sebeş.

Bibliografie: Marcu Istrate, 2002b. 5: Marcu Istrate 2001.

Drăuşeni, com. Caţa, jud. Braşov

1. Cetatea ţărănească, săpături arheologice de salvare 1993-1996, responsabil Daniela Marcu.

1. F.: cahlă oală cu fante decupate în pereţi, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, lucrată la roată. **A.**: şlem. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 51/ B: 1).
2. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în triunghiuri. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 51/ B: 2).
3. F.: cahlă placă dreptunghiulară de la un registru intermediar. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu pânză. **D.**: geometric, nervuri reliefate. **C.**: sec. XV-XVI.
4. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie ardere incompletă, presată cu lemn. **D.**: geometric, triunghiuri. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 51/ B: 4).
5. F.: cahle oală cu deschiderea rectangulară şi marginea simplă, pereţi subţiri. **H.**: pastă medie, ardere variabilă (un fragment ars inoxidant). **U.**: medie. **C.**: sec. XV-XVI.
6. F.: cahlă placă fără picior, fragmente. **A.**: angobă. **D.**: Sfântul Gheorghe sub portal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 51/ B: 6).
7. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: fragment dintr-o scenă de leu. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 51/ B: 7).
8. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pasta fină cu mica, ardere completă, presată cu pânza. **U.**: superficială. **D.**: husar. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI- prima jumătate a sec. XVII. (Pl. 51/ B: 8).
9. F.: cahlă placă reconstituită. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu pânza **U.**: superficială. **A.**: smalţ galben maroniu, var. **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVI. (Identic Racoşul de Jos 78)
10. F.: cahlă cu medalion concav, marginea profilată cu 4 trepte, picior scurt. **H.**: pastă medie, ardere superficială, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, vopsea roşie peste smalţ. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 51/ B: 10).
11. F.: cahlă placă, fragment. **A.**: var. **D.**: vegetal geometric şi inscripţie "*HD*". Posibil din compoziţia cu husar. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 51/ B: 11).
12. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu lemn şi cu pânză. **U.**: superficială. **A.**: mica. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 51/ B: 12).
13. F.: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă medie, ardere superficială. **A.**: şlem. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 52/ A: 13a-g).
14. F.: cahlă placă fără picior, cu o baghetă din lut aplicată pe revers. **H.**: pastă medie cu mica, ardere superficială, presată cu lemn. **U.**: medie. **D.**: vegetal-geometric indescifrabil. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 52/ A: 14).
15. F.: cahlă de soclu, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu pânza. **A.**: smalţ verde închis peste angobă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 52/ A: 15).
16. F.: cahlă de soclu. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde, var. **C.**: sec. XVI-XVII.
17. F.: cahlă de colţ, fragment. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu pânza. **A.**: smalţ verde închis parţial exfoliat, peste angobă. **D.**: vegetal pe una dintre laturi. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 52/ A: 17).
18. F.: cahlă de colţ, fragment. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu pânza. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial exfoliat. **U.**: superficială. **D.**: tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 52/ A: 18).
19. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, marginea întoarsă. **H.**: pastă medie, ardere incompletă. **A.**: şlem. **U.**: superficială. **C.**: sec. XVII.

Depozit: Muzeul Judeţean Braşov (la data întocmirii catalogului în curs de inventariere)
Bibliografie: 8: Marcu Istrate 2001.

2. Loc neprecizat.

1. F: cahlă placă cu picior (3,5x0,5-1 cm) şi pedunculi, fragment (19x22,5x0,5-1 cm). **H**: pastă fină cu nisip, ardere completă; presată cu lemn şi cu pânza. **A**: mica. **U**: intensă pe revers şi ramă. **D**: cetatea cu 3 turnuri, incintă şi pod ridicător. În partea inferioară inscripţie "*1676*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 4929) (Pl. 52/ B: 1).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Dumbrăveni, jud. Sibiu

Palat, săpături arheologice de salvare, responsabil Petre Beşliu.

1. **F.**: cahlă placă cu picior scurt. **D.**: vas cu flori, bordură marginală cu inscripţie din care se descifrează cuvântul "*NALTA*" şi anul "*1610*". **C.**: sec. XVI-XVII.
2. **F.**: cahlă placă cu picior. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Făgăraş 228).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: Beşliu 1995.

Făgăraş, jud. Braşov

Cetatea Făgăraş: cercetări arheologice sistematice între 1964 şi 1973, responsabil Voica Maria Puşcaşu, piese în colecţia muzeului, în general inventariate (*); cercetări arheologice de salvare în 1998, responsabil Daniela Marcu, piese în colecţia muzeului, neinventariate la data întocmirii catalogului.

1. **F.**: cahlă nişă, fragment (6x16,5x0,6 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica măcinată, ardere incompletă, lucrată la roată. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 53/ 1).
2. **F.**: cahlă nişă, fragment (11,5x9x1,2 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica măcinată, ardere incompletă, lucrată la roată. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 53/ 2).
3. **F.**: cahlă oală, fragment (gr. 1,1 cm, 13x7 cm). **H.**: pastă grosieră cu nisip, ardere completă, lucrată la roată. **A.**: pete de smalţ. **D.**: alveole dinspre exterior spre interior. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 53/ 3).
4. **F.**: cahlă oală (pahar) reconstituită, tronconică, cu deschiderea triunghiulară (h. 6,7 cm. l. 7x6x5,5 cm, gr. fund 1,1 cm, gr. pereţi 0,6 cm.). **H.**: pastă medie cu mica măcinată, ardere reducătoare completă, lucrată la roată. **U.**: medie. **C.**: sec. XV-XVI. (Piesă similară în colecţia veche, nr. inv. 1540) (Pl. 53/ 4).
5. **F***.: cahlă oală reconstituită, tronconică cu deschiderea rectangulară (h. 15,1 cm, l. 27 cm. gr. 0,4-1 cm.). **H.**: pastă grosieră cu mica măcinată şi nisip, ardere completă, lucrată la roată. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. CH 183)
6. **F.**: cahlă oală reconstituită, tronconică cu deschiderea rectangulară (h. 15,1 cm, l. 24,3 cm, gr. 0,4-1 cm.). **H.**: pastă grosieră cu mica măcinată şi nisip, ardere completă, lucrată la roată. **A.**: în interior decor vegetal pictat cu vopsea albă. **D.**: vegetal, dezvoltat spre colţuri dintr-un nucleu central. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 53/ 6).
7. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragment. **H.**: pastă grosieră cu mica măcinată şi nisip, ardere completă, lucrată la roată. **A.**: în interior decor vegetal pictat cu vopsea albă. **D.**: vegetal dezvoltat spre colţuri dintr-un nucleu central - lujeri împletiţi. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 53/ 7).
8. **F.**: cahlă oală, fragment (diam. fund 8,5 cm, h. păstrat 5 cm, gr. medie 0,7 cm). **H.**: pastă grosieră cu nisip, ardere reducătoare completă, lucrată la roată. **C.**: sec. XVI-XVII.
9. **F.**: cahlă oală, fragment (8x9,5x1 cm). **H.**: pastă fină cu nisip şi calcar, ardere incompletă, lucrată la roată. **U.**: superficială. **D.**: ramură de brad incizată. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 53/ 9).
10. **F***.: cahlă placă cu medalion concav (dim. rec. 22,6x22,6 cm, gr. 0,6-0,8 cm), picior scurt (5-6 cm, în funcţie de adâncimea medalionului). Numeroase fragmente, număr de exemplare ne reconstituibil. **H.**: pastă medie/fină cu mica/, ardere completă, presată în tipar cu pânza; cele mai multe fragmente păstrează în exteriorul piciorului, până sub placă, lipitură din lut curat. **A.**: a. şlem, strat gros; b. smalţ verde irizat argintiu / smalţ verde strălucitor crăpat fin pe toată suprafaţa. **U.**: superficială/intensă. **D.**: chenar bogat profilat, în colţuri câte o proeminenţă circulară încadrată de 2 triunghiuri. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 1328, 1241) (Pl. 54/ 10).
11. **F***.: cahlă placă cu medalion concav, picior scurt, fragment (gr. 0,6-8 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată în tipar cu pânza. **A.**: smalţ verde irizat argintiu sau crăpat fin pe toată suprafaţa. **U.**: intensă. **D.**: variantă a piesei anterioare cu medalionul decorat cu o rozetă simplă. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 1237) (Pl. 54/ 11).
12. **F***.: medalion de formă circulară (d. 8 cm, gr. 1,5 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: smalţ verde. **D.**: rozetă identică cu tipul anterior. **C.**: sec. XVI.
13. **F***.: medalion de formă circulară (d. 11 cm, gr. 1,3 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu mâna. **D.**: rozetă stilizată. **C.**: sec. XVI. (Pl. 54/ 13).

14. **F*.**: medalion de formă circulară (d. 10 cm, gr. 1,3 cm); 2 exemplare. **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: smalţ verde, strat de grosime inegală, parţial irizat. **U.**: intensă. **D.**: rozetă cu 2 rânduri de petale. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. K 189) (Pl. 54/ 14).

15. **F.**: cahlă placă cu medalion concav (23,5x23,5x1 cm), picior scurt (6x0,7 cm), urme de pedunculi. **H.**: pastă medie/fină degresată cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu pânză şi lemn. **A.**: a. verde, irizat în auriu pe toată suprafaţa; b. mic fragment dintr-o piesă policromă. **D.**: medalion circular ocupând aproape întreg câmpul plăcii, decorat cu rozetă. În colţuri, în câmpul plăcii, măşti triunghiulare. **C.**: sec. XVI. (fragmente identice în colecţia veche) (Pl. 54/ 15).

16. **F*.**: cahlă placă (23x24x0,6 cm), picior scurt (4x0,6 cm), urme de pedunculi. **H.**: pastă medie/fină degresată cu nisip şi mica, ardere incompletă; presată cu pânza. **A.**: şlem gros. **U.**: intensă. **D.**: medalion circular ocupând aproape întreg câmpul plăcii, decorat cu rozetă cu 2 rânduri de petale. În colţuri, în câmpul plăcii, ramuri de mărgăritar. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 4921) (Pl. 55/ 16).

17. **F*.**: cahlă placă cu medalion concav (reconstituire: 26x26x0,6 cm), cu picior scurt (6,3x0,8 cm). Fragmente din 10-12 exemplare, lucrate cu mai multe tipare identice, unele dintre ele deosebit de uzate. Piesele sunt lucrate destul de neglijent, multe defecte de fabricaţie. **H.**: pastă de calitate medie cu multă mica, ardere incompletă, presată cu pânză. Unele fragmente păstrează în exteriorul piciorului lipitură din lut arsă. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: câmpul plăcii decorat cu 4-5 şănţuiri succesive, două dintre acestea ornamentate cu linii reliefate paralele. În colţurile plăcii un motiv vegetal simplu, semănând cu o lalea stilizată. Medalionul decorat cu o rozetă cu 2 rânduri de petale, cele dinspre exterior intercalate cu frunze. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 66: 1, 2, 5, 12, 13, 17, 18, 30, 37, 38, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 55, 290, F 1340, F 2811) (Pl. 55/ 17).

18. **F*.**: cahlă placă cu medalion circular concav (reconstituire: 26x26 cm), picior scurt (5,4x0,8 cm), frecvent urme de pedunculi. Fragmente din 5-8 exemplare, lucrate cu mai multe tipare identice, unele dintre ele deosebit de uzate. Piesele sunt lucrate neglijent, multe defecte de fabricaţie. **H.**: pastă fină degresată cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu pânză. Multe fragmente cu urme de lipitură de lut amestecat cu pleavă pe revers şi pe exteriorul piciorului. **A.**: mica; un fragment cu urme de var. **U.**: intensă. **D.**: câmpul plăcii este decorat cu 2 şănţuiri succesive ornamentate cu linii reliefate paralele; în colţuri garoafe stilizate, chenarul marginal este dublat de triunghiuri cu vârful spre interior. Medalionul este decorat cu o rozetă stilizată, cu petale triunghiulare, încadrată de un cerc format de asemenea din triunghiuri. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 66: 6, 39, 41, 52, 64, 67, 78, 80, 235, 245, 247, 287, 298, 311, 396, 4833) (Pl. 56/ 18).

19. **F*.**: cahlă placă cu medalion concav (reconstituire: 26x26x0,7 cm), cu picior scurt (5,6x1 cm); frecvent urme de pedunculi. Fragmente din 3 exemplare, lucrate cu mai multe tipare identice, unele dintre ele deosebit de uzate. Piesele sunt lucrate destul de neglijent, multe defecte de fabricaţie. **H.**: pastă medie cu multă mica şi adesea nisip, (rar pastă fină cu mica), ardere incompletă, presată cu pânză (rar lemn). Unele fragmente păstrează pe revers şi /sau în exteriorul piciorului lipitură din lut arsă. **A.**: a. mica; b. smalţ verde deschis, calitate proastă, căzut. **U.**: intensă, inegal repartizată în funcţie de suprafeţele care au fost acoperite cu lipitură. **D.**: câmpul plăcii este decorat cu 2 şănţuiri circulare, cea exterioară ornamentată cu linii reliefate paralele; în colţuri motiv vegetal simplu format din 5 frunze dintr-o tulpină, chenarul marginal este dublat de triunghiuri cu vârful spre interior iar medalionul este decorat cu o rozetă stilizată, între petalele căreia se află mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 66: 40, 63, 72, 76, 255, 257) (Pl. 56/ 19).

20. **F*.**: medalion de formă circulară (diam. 10 cm, gr. max. 2 cm). **H.**: pastă fină cu foarte multă mica, ardere completă, presată cu mâna şi cu o pânză. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: rozeta tipului anterior. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. CH 188) (Pl. 58/ 20).

21. **F*.**: cahlă placă cu medalion concav (reconstituire: 26x26,2 cm), picior scurt (6x0,8 cm), frecvent urme de pedunculi. fragmente din 3 exemplare, lucrate cu tipare diferite. Piesele sunt lucrate destul de neglijent, multe defecte de fabricaţie. **H.**: pastă medie cu multă mica şi adesea nisip, (rar pastă fină cu mica), ardere incompletă, presată cu pânză (rar lemn). Unele fragmente păstrează pe revers şi /sau în exteriorul piciorului lipitură din lut arsă. **A.**: mica. **U.**: intensă, inegal repartizată în funcţie de suprafeţele care au fost acoperite cu lipitură. **D.**: câmpul plăcii este decorat cu şănţuiri circulare, cea exterioară ornamentată cu triunghiuri dispuse cu vârful spre interior; în colţuri un motiv vegetal

simplu format din 5 frunze cu tulpini lungi separate, iar pe fondul plăcii în colţuri apar striaţii circulare făcute probabil cu un pieptăn cu dinţii tociţi. Medalionul simplu. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 66: 69, 79, 252, 253) (Pl. 57/ 21).

22. **F*.**: cahlă placă cu medalion circular concav (reconstituire: 24x24 cm), picior scurt 85,4x0,8 cm). **H.**: pastă fină degresată cu mica şi nisip, ardere completă. Urme de lipitură de lut pe exteriorul ramei; un fragment cu urme de mortar, refolosit într-o umplutură de zidărie. **A.**: mica. **U.**: intensă, inegal repartizată. **D.**: medalionul probabil simplu, în colţuri decor vegetal compozit cu muguri şi frunze, iar în câmpul plăcii, la mijlocul laturilor, volute. **C.**: sec. XVII. (Pl. 57/ 22).

23. **F*.**: cahlă placă cu medalion concav (reconstituire: 24,2x24,2 cm), picior scurt (4,4x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu o pânză. **A.**: mica. **U.**: variabilă. **D.**: în colţurile plăcii decor din 5 frunze cu tulpini lungi, pe laturi triunghiuri cu vârful spre interior. Inscripţie reliefată pe câmpul plăcii, din care se păstrează doar litera "*A*"; decorul medalionului nu se poate reconstitui integral. **C.**: sec. XVII. (Pl. 58/ 23).

24. **F*.**: cahlă placă cu medalion concav, picior scurt, fragmente (gr. 0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie cu nisip şi mica, ardere completă. Medalionul a fost imprimat separat, presat în tipar cu o pânză; părţile marginale au fost presate cu mâna şi apoi asamblate. **A.**: mica. **U.**: variabilă. **D.**: în colţurile plăcii decor vegetal; medalionul marcat în câmpul plăcii prin mici proeminenţe circulare, decorat pe laturi cu triunghiuri cu vârful spre exterior, iar central probabil cu o variantă de rozetă. **C.**: sec. XVII. (Pl. 58/ 24).

25. **F.**: cahlă placă cu medalion concav, fragment (gr. 0,5 cm). **H.**: pastă fină cu mica, ardere incompletă, presată în tipar cu o pânză. **A.**: mica. **U.**: variabilă. **D.**: spice. Exteriorul probabil comun cu una din variantele anterioare, nu s-a putut reconstitui. **C.**: sec. XVII. (Pl. 58/ 25).

26. **F.**: cahlă placă cu medalion concav, fragmente (gr. 0,8 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu o pânză. **A.**: smalţ verde irizat. **U.**: intensă. **D.**: rozetă. Câmpul plăcii probabil comun cu una din variantele anterioare, nu s-a putu reconstitui. **C.**: sec. XVII.

27. **F*.**: cahlă placă cu medalion concav, fragment (gr. 0,3 cm). **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă, presată în tipar cu o pânză. **U.**: variabilă. **D.**: medalionul decorat pe laturi cu o cruce reliefată, câmpul plăcii probabil comun cu una din variantele anterioare, nu s-a putut reconstitui. **C.**: sec. XVII.

28. **F.**: cahlă concavă "în punct de diamant" (29-28x20x 1 cm; câmpul central lat de 6 cm; picior: 3,5x0,8-1 cm, h. total 6 cm). **H.**: pastă medie sau grosieră, ardere incompletă, miezul mai totdeauna gri, presată cu lemn sau/şi cu pânză. Majoritatea fragmentelor în exteriorul piciorului păstrează lipitură de lut puternic arsă; sub lipitură ceramica rămâne curată. **A.**: smalţ verde (nuanţe variabile în funcţie de grosimea stratului), strat de grosime variabilă, frecvent subţire, peste angobă, irizat argintiu; smalţ şi pe jumătatea superioară a piciorului, pete de smalţ pe revers şi interiorul piciorului. Acolo unde a fost mai gros, smalţul s-a crăpat. **U.**: variabilă. **D.**: cahlă dreptunghiulară cu chenar elaborat (3-5 baghete), laturile oblice şi câmpul central îngust, fără decor. **C.**: sec. XVI. (fragmente identice în colecţia veche, nr. inv. 1312, F 66).

29. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (17,5x10x1cm). **H.**: pastă fină, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem cărămiziu-gălbui, strat foarte gros. **U.**: superficială. **D.**: Răstignirea, fragment din partea stângă a piesei. Relieful piesei este atât de şters încât nu se disting nici un fel de detalii de fizionomie. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 194 K) (Pl. 59/ 29).

30. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (27x10,50,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: intensă. **D.**: scenă din Închinarea magilor. **C**: sec. XV-XVI. (Pl. 59/ 30).

31. **F*.**: cahlă placă reconstituită (28,6x22,9 cm) cu picior scurt. **A.**: angobă albă. **D.**: Isus aşezat pe tron în mandorlă, panglică, inscripţie în latină ilizibilă. **C.**: secolul XV-XVI. (Pl. 59/ 31).

32. **F*.**: cahlă placă reconstituită (26,7x17x0,8 cm) fără picior. **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna, reversul foarte denivelat. **A.**: strat gros de şlem cărămiziu gălbui. **U.**: intensă. **D.**: Sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 59/ 32).

33. **F.**: fragment marginal de cahlă placă (11x8x0,8 cm) fără picior. **H.**: pastă medie degresată cu mica, ardere incompletă. Presată în tipar cu lemn. **D.**: fragment dintr-o compoziţie cu Sfântul Gheorghe călare spre dreapta într-un cadru vegetal, în luptă cu balaurul. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 59/ 33).

34. **F.**: fragment marginal de cahlă placă (5,3x8,5x0,8 cm) fără picior. **H.**: pastă medie degresată cu mica, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. **D.**: fragment dintr-o compoziţie cu Sfântul Gheorghe. Se păstrează colţul din stânga sus cu imaginea cetăţii. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 59/ 34).

35. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente din 3 exemplare. **H.**: pastă medie degresată cu mica, ardere incompletă. Presată în tipar cu pânză. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: fragment dintr-o compoziţie care suprapune tema cavalerului în turnir sub portal gotic cu aceea a Sfântului Gheorghe în luptă cu balaurul. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 60/35a-b).

36. **F*.**: cahlă placă cu picior (5,5x0,6 cm), fragment (12x13x1 cm). **H.**: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: intensă. **D.**: probabil fragment din Legenda Sfântului Ladislau. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. CH 193) (Pl. 60/36).

37. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (6x9,4x1,2 cm). **H.**: pastă medie degresată cu nisip şi mica, ardere incompletă; presată în tipar cu mâna. **U.**: medie. **D.**: partea inferioară a unui personaj - fragment dintr-o compoziţie cu Sfinţii Regi. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 60/ 37). **37A.** **F.**: cahlă placă, fragment (9x10,5x1 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: intensă. **D.**: Sfânt cu aureolă – probabil Mihail cu aripi sau mantie. **C**: sec. XV-XVI. (Pl. 60/ 37A).

38. **F.**: cahlă placă, fragment (8,6x6,7x0,8 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: cavaler cu sabie, Sfântul Gheorghe sau Moise? **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 60/ 38).

39. **F*.**: cahlă placă, fragment (12,4x6,8x0,8 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: cavaler cu cruce şi suliţă. Sfântul Gheorghe? **C**: sec. XV-XVI.

40. **F*.**: cahlă placă reconstituită (23,1x19 cm) fără picior. **H.**: pastă medie, cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde irizat auriu, complet căzut. **U.**: superficială. **D.**: variantă a legendei Sfântului Cristofor? În partea stângă cavaler în armură purtând în braţe un copil. În dreapta, picioarele cu gheare ale unui animal. **C**: sec. XV-XVI. (Pl. 60/ 40 parţial).

41. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (12x8 cm), a funcţionat cu un olan ataşat. **H.**: pastă de calitate medie degresată cu nisip şi foarte multă mica măcinată, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: şlem. **U.**: intensă în zona centrală. **D.**: cetate. Spre centrul plăcii o aureolă – cel mai probabil fragment dintr-o scenă cu Sfântul Gheorghe călare. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 1350) (Pl. 181/ 41).

42. **F.**: cahlă placă (26x20,3x1 cm) cu picior (4,5x0,4 cm), fragmente din 7-8 exemplare lucrate cu tipare diferite, aproape identice. **H.**: pastă fină, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu pânza. **A.**: smalţ verde de calitate medie, strat gros peste angobă; parţial corodat, rar desprins. **U.**: variabilă. **D.**: Iisus şi Samariteanca la fântână. Majoritatea exemplarelor au figurile uzate. **C**: sec. XVI. (mici fragmente în colecţia veche a muzeului, fără numere de inventar) (Pl. 60/ 42).

43. **F.**: cahlă placă (27x23x1cm) cu picior scurt. Fragmente din 8-10 exemplare. **H**: pastă medie cu mult nisip, ardere superficială; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: a. smalţ verde strălucitor, frecvent irizat; b. smalţ bicrom, mici fragmente. **U.**: intensă. **D**: stema familiei Báthori în câmpul central; în partea inferioară, în poziţie de tenanţi, dar relativ depărtate de scut, sunt două personaje care copiază dimensiunile şi înfăţişarea celor de pe cahla Iisus şi Samariteanca. **C**: XVI. (Pl. 61/ 43).

44. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment. **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere superficială, presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde deschis, strat foarte subţire peste angobă. **U.**: medie. **D.**: personaj feminin călare, posibil fragment dintr-o scenă religioasă (Intrarea în Ierusalim?). Posibil compoziţie asemănătoare sau identică cu piesa următoare. **C.**: sec. XV-XVI.

45. **F.**: fragment marginal de cahlă placă (12,7x15x1 cm) cu picior (5x0,8 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă. Pasta gri-cenuşie, doar pe revers arsă la roşu-cărămiziu. Presată în tipar cu pânza. **A.**: smalţ verde alburiu în strat subţire, rămas dintr-un smalţ verde irizat în auriu. **U.**: medie. **D.**: personaj feminin călare redat foarte stângaci, ca şi cum ar fi fost întors spre spatele calului, dar cu figura reprezentată frontal; cal vioi, cu harnaşament sofisticat. Personajul pare să fie încoronat. În colţurile superioare ale plăcii elemente gotice. **C.**: sec. XVI-XVII. (**45A.**: fragment mai mare din săpăturile vechi). (Pl. 61/ 45, 45A).

46. **F*.**: fragment de cahlă placă fără picior (9,5x8x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: personaj feminin în cadru vegetal, probabil Eva în grădina paradisului. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 14146, F 14130) (Pl. 61/ 46).

47. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (7x7x0,8 cm). **H.**: pastă fină degresată cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu o pânză şi cu mâna. **A.**: verde auriu. **U.**: intensă pe revers. **D.**: personaj de dimensiuni mici pe un piedestal. **C.**: sec. XV-XVI.

48. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (4x5,5x0,7 cm). **H.**: pastă degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: angobă. **U.**: intensă pe revers. **D.**: un personaj de dimensiuni mici, posibil dintr-o scenă cu leu. **C.**: sec. XV-XVI.

49. **F*.**: cahlă placă reconstituită (40x25 cm) cu picior scurt. **H.**: pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă. Presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: relieful subliniat cu vopsea roşie pe fond alb. **U.**: intensă. **D.**: portal gotic (?). În interior motiv necunoscut. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 61/ 49, 181/ 41).

50. **F*.**: cahlă placă fără picior, reconstituire din mai multe fragmente (24x18,5x1 cm). **H.**: de la un fragment la altul calitatea pastei variază între fină şi grosieră; arderea este totdeauna incompletă; presarea în tipar s-a făcut fie cu pânză, fie cu o spatulă din lemn şi cu mâna. **A.**: a. şlem cărămiziu gălbui; b. var. **U.**: de la medie la intensă. **D.**: cavaler în turnir. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 14156, F 14162, F 14164, F 14169, F 14210, F 14242, F 14248) (Pl. 62/ 50). **50A.** variantă cu portalul alungit şi arcaturile din partea superioară închise, reconstituită cu dim. 25,4x18,5 cm.

51. **F.**: cahlă traforată, fragmente. **H.**: pastă medie ardere completă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde. **D.**: cavaler, posibil cavaler în turnir. **C.**: sec. XV. (Pl. 62/ 51a-d).

52. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,7 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, uscată în straturi cu multe goluri; ardere completă. Presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: medie. **D.**: bordură marginală cu steluţe dintr-o cahlă cu cavaler în turnir. **C.**: începutul sec. XVI. (Nr. inv. F 14181, F 14193) (Pl. 62/ 52).

53. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,7 cm). **H.**: pastă medie; ardere completă. Presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: angobă, şlem. **D.**: cavaler în turnir sub portal gotic. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.

54. **F*.**: cahlă placă fără picior (l. 18 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde complet exfoliat, piesa ulterior văruită. Pe avers urme de la un strat de şlem grosier sau poate de la o refolosire. **D.**: cavaler călare spre stânga, sub picioarele calului un motiv geometric. Posibil variantă târzie a cavalerului în turnir. **C.**: sec. XVI. (Pl. 182/ 54).

55. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente. **H.**: pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, uscată în straturi cu multe goluri; ardere completă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: medie. **D.**: cavaler înarmat (şi) cu sabie. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 62/ 55a-c).

56. **F*.**: cahlă placă, fragment (7,7x5,7x1 cm). **H.**: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **U.**: medie. **D.**: cavaler cu plete redat frontal, posibil dintr-o scenă de vânătoare? **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 62/ 56).

57. **F*.**: cahlă placă, fragment (7,6x7,6x0,8 cm). **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **U.**: medie. **D.**: cavaler călare spre dreapta, posibil variantă a cavalerului în turnir. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 62/ 57).

58. **F*.**: cahlă placă, fragment (8,3x5,8x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu pânză. **U.**: medie. **D.**: fragment cu capul unui cal dintr-o scenă cu cavaler călare spre dreapta. Posibil o compoziţie asemănătoare cu precedenta. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 62/ 58).

59. **F.**: cahlă placă, fragment (7,7x5,7x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **U.**: medie. **D.**: fragment cu capul calului dintr-o compoziţie cu cavaler călare spre stânga. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 62/ 59).

60. **F.**: fragmente marginale de cahlă placă cu picior. **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu o pânză. **A.**: smalţ verde deschis irizat în argintiu, opacizat, pe un fragment aproape complet dispărut. **U.**: medie. **D.**: cavaler călare spre stânga, probabil husar. **C.**: sec. XVI. (Pl. 62/ 60a-b).

61. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (13x18,5x1 cm), aversul uşor arcuit (convex). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă; presată în tipar cu o pânză şi cu mâna. **U.**: intensă pe revers. **D.**: leu semi-rampant într-un cadru vegetal, probabil o interpretare după leul primind hrană de la copacul vieţii. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 1348) (Pl. 62/ 61).

62. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (h. 5,5-10 cm), fragmente. Nu este exclus să fi fost o piesă de coronament într-o poziţie înclinată. (l. total 25,5 cm, h. p. 19,1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde complet irizat în argintiu, degradat în diferite grade. **U.**: variabilă. **D.**: leul păzitor al copacului. **C.**: sec. XVI. (Pl. 63/ 62).

63. **F.**: cahlă placă cu picior, fragmente din 4-5 exemplare (l. 20 cm, h. p. 11,5 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde irizat în argintiu, degradat în diferite proporţii.

U.: variabilă. **D.**: bordură din mici palmete, care de sub stratul gros de smalţ apar informe. Părţile superioare de la doi copaci (?), foarte probabil partea superioară a compoziţiei de la punctul anterior. **C.**: sec. XVI. (Pl. 63/ 63). **63A.**: mic fragment dintr-o piesă de colţ cu acest decor – cel puţin pe una dintre laturi.

64. **F.**: cahlă de colţ formată din 2 plăci, zona de contact modelată ca o torsadă, fragment. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: verde irizat în argintiu, degradat în diferite proporţii. **U.**: variabilă. **D.**: pe una din laturi decorul de la piesa precedentă. **C.**: sec. XV-XVI.

65. **F*.**: cahlă placă (24,4x19,7x1,2 cm) fără picior. **H.**: pastă medie degresată cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: a. simplu. b. angobă. **U.**: variabilă. **D.**: leul – variantă a nr. 61, cu borduri decorative cu flori de crin, dublate pe orizontală de stele cu câte 5 raze. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 63/ 65).

66. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (13,1x10,5x0,6 cm). **H.**: pastă medie amestecată cu mica, ardere incompletă, presată cu pânză. **U.**: medie. **D.**: partea din spate a unui leu passant. **C.**: sec. XVI. (Pl. 64/ 66).

67. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (10,5x5,7x0,7 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: medie. **D.**: grifon. **C.**: sec. XVI. (Pl. 64/ 67).

68. **F*.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu lemn. Pe revers se păstrează fragmente de lipitură din lut puternic arsă. **A.**: smalţ verde crăpat fin, deschis, uşor inegal, peste angobă pe placă, fără suport pe picior. **U.**: intensă. **D.**: partea superioară a unui grifon probabil. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 66-184) (Pl. 64/ 68).

69. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment(7,5x6,5x0,6 cm). **H.**: pastă medie degresată cu mica, ardere incompletă, presată cu pânză. **U.**: intensă. **D.**: grifon într-un cadru vegetal. **C.**: sec. XVI.

70. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (7,4x6x0,6 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **D.**: grifon spre dreapta, de dimensiuni reduse. **C.**: sec. XV-XVI.

71. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (18,5x14,5x1 cm). **H.**: pastă medie degresată cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **U.**: medie. **D.**: vrejuri gotice. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 14167, 14149) (Pl. 64/ 71).

72. **F*.**: cahlă placă (20,6x21x0,5 cm) fără picior. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde strălucitor. **U.**: intensă. **D.**: personaj încoronat, înconjurat de vrejuri de viţă de vie şi struguri. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. K 186) (Pl. 64/ 72).

73. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (10,1x13,4x1 cm). **H.**: pastă medie degresată cu mica, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: smalţ verde complet irizat. **U.**: intensă. **D.**: Manticora (?). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 64/ 73).

74. **F*.**: cahlă placă fără picior, (dim. reconstituite 25,2x17 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă; presată în tipar cu mâna. **A.**: şlem grosier, cărămiziu-gălbui. **D.**: probabil o secvenţă dintr-o scenă de dans; se păstrează doar personajul masculin şi câteva elemente din cel feminin (palma mâinii stângi şi un fragment de coroană). Personajul masculin încoronat şi cu genunchii îndoiţi uşor spre dreapta, o mână în şold, cealaltă ridicată. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 286) (Pl. 182/ 74).

75. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (18x17,9 cm). **H.**: pastă medie, cu nisip şi mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: scenă de vânătoare a unui animal fantastic de către un cavaler secondat de un leu. **C**: sec. XVI. (Pl. 64/ 75).

76. **F.**: cahlă placă, fragment (11x14x1 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă - pastă gri spre avers, doar o mica bandă cărămizie spre revers; presată în tipar cu lemn şi cu pânză. **A.**: smalţ verde de calitate medie. **D.**: medalion cu portret masculin. **C.**: începutul secolului XVI. (Pl. 65/ 76).

77. **F**: cahlă placă reconstituită (26x3x24x0,8 cm) fără picior. **H.**: pastă medie cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **A.**: şlem cărămiziu-gălbui, strat subţire. **U.**: intensă. **D.**: husar cu căciulă cu pene laterale. **C.**: sfârşitul sec. XVI- începutul sec. XVII. (Pl. 65/ 77).

78. **F.**: cahlă placă, fragment (4,5x5x1 cm). **H.**: pastă medie degresată cu mica, ardere incompletă, presată în tipar cu o pânză. **U.**: medie. **D.**: cavaler călare spre stânga, probabil husar. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 65/ 78).

79. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (9x7,2x1 cm). **H.**: pastă medie degresată cu mica, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. **U.**: medie. **D.**: cavaler călare spre dreapta, distanţat de marginile plăcii, într-un câmp ce pare gol. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 65/ 79).

80. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (8,5x9,5x1 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu mica şi nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: medie. **D.**: cavaler călare spre stânga, probabil husar. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 65/ 80).

81. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,7 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă. Presată în tipar cu lemn şi cu o pânză. **A.**: smalţ verde deschis, calitate medie. **D.**: cap de husar cu coif conic. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 65/ 81).

82. F.: cahlă placă, fragment (7,2x5x1 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată în tipar cu pânza. **U.**: intensă. **D.**: geometric – foarte probabil fragment dintr-o cahlă decorată cu husar. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 65/ 82).

83. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (18,5x15x1 cm). **H.**: pastă fină degresată cu mica şi nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem fin cărămiziu gălbui. **U.**: medie. **D.**: cavaler călare spre stânga – husar echipat cu dolman închis cu găitane şi nasturi globulari, înarmat cu lance (ţinută oblic) şi sabie. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 65/ 83).

84. **F***.: cahlă placă, fragment (15,4x9x1 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica măcinată, ardere incompletă, presată cu lemn. Lipitură din lut pe revers. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: cavaler. **C.**: sec. XVI. (Pl. 65/ 84).

85. **F***.: cahlă placă (dim. rec. 21x27 cm), cu picior (6x1 cm), fragmente din 7-8 exemplare. **H.**: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere în majoritatea cazurilor incompletă, cu miezul gri; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde deschis, strălucitor, în general bine păstrat cu excepţia faptului că este crăpat fin pe toată suprafaţa. Deseori nu acoperă întreaga piesă, pe margini fiind vizibilă angoba. **U.**: intensă. **D.**: scenă din viaţa lui Moise, reprezentat sub un portal renascentist. În partea de jos a plăcii o inscripţie din care se poate citi: "*MOSES ERC 3*", iar în rândul al doilea "*KIG(K).16: N(H?)V: 71:*". **C**: secolele XVI-XVII. (Nr. inv. F 66-149) (Pl. 66/ 85).

86. **F***.: cahlă de colţ formată din 2 plăci de lăţimi diferite îmbinate în unghi drept, fragmente. **D.**: pe latura îngustă decorul piesei nr. 85 tăiat în două. **C.**: sec. XVI-XVII.

87. **F***.: cahlă placă cu picior scurt, fragment (15,7x9,4 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă. Presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde prăzuliu irizat în argintiu. **U.**: intensă. **D.**: leu cu faţă umană. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. CH 192-F 1446) (Pl. 66/ 87).

88. **F***.: cahlă placă (21x29 cm) cu picior. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă, în totalitate exfoliat. **U.**: intensă. **D.**: stema Sibiului în cadru vegetal. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. K 38) (Pl. 66/ 88).

89. **F***.: cahlă placă, fragment (gr. 0,4 cm). **H.**: pasta fină cu multă mica, ardere incompletă; presată în tipar cu o pânză. **A.**: urme de vopsea maro. **U.**: intensă. **D.**: medalion central probabil circular, cavaler stilizat şi inscripţie "*BF*". **C.**: sec. XVII. (Pl. 181/ 89).

90. **F***.: cahlă placă cu câmpul uşor concav, picior scurt, fragmente. **H.**:. pastă fină degresată cu mica şi nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde destul de bine păstrat. **U.**: intensă. **D.**: mască feminină în medalion octogonal cu laturile oblice arcuite spre interior. Latura superioară a medalionului se continuă cu o coroană cu rădăcini (stema oraşului Braşov) deasupra căreia stau 2 păsări. Din laturile arcuite ale medalionului spre colţuri, buchet vegetal. **C.**: începutul sec. XVII. (Piesă identică cu inscripţie "*1620*", "*H*", "*D*" la Cluj 11.7.) (Pl. 183/ 90).

91. **F***.: cahlă placă cu câmpul uşor adâncit (chenar înalt de 3 cm) şi picior scurt (3x0,5 cm), fragment (16,5x12x0,6 cm). **H.**: pasta de calitate medie degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu pânza şi cu mâna. **U.**: medie. **D.**: medalion octogonal încadrat în exterior de motive vegetal-geometrice. Variantă a piesei anterioare, rezultată prin copierea indirectă a acesteia. **C.**: prima jumătate a sec. XVII. (Pl. 66/ 91).

92. **F***.: cahlă placă cu picior, fragment (12,5x14,5x0,7 cm); pe revers urme de pedunculi. **H.**: pastă cu nisip, uscată în straturi, ardere completă, presată în tipar cu pânza. **A.**: smalţ verde gălbui peste angobă. **U.**: medie. **D.**: medalion central octogonal din laturile căruia se dezvoltă spre colţuri motive geometrice. Variantă simplificată a piesei anterioare. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Nr. inv. F 4840) (Pl. 66/ 92, pl. 183/ 92, 92a).

93. **F***.: cahlă placă cu picior scurt, fragmente. **H.**: pastă fină degresată cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde irizat. **U.**: intensă. **D.**: mască feminină în medalion octogonal cu laturile oblice arcuite spre interior. În partea superioară medalionul este prelungit cu volute. Variantă a nr. 90, interiorul medalionului fiind remodelat şi simplificat. **C.**: prima jumătate a sec. XVII.

94. **F***.: cahlă placă cu câmpul uşor concav, picior scurt. **H.**: pastă fină degresată cu mica şi nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ policrom peste angobă: fondul verde, decorul vegetal cu

alb şi albastru. Interiorul medalionului galben-maroniu, figurile realizate cu alb şi albastru. Chenarul marginal cu galben-maroniu. **D.**: mască feminină în medalion octogonal cu laturile oblice arcuite spre interior. Masca se repetă de o parte şi de alta a medalionului, cu dimensiuni mai mici. Din laturile arcuite spre colţuri, câte 3 frunze de stejar dintr-o tulpină comună. În registrul inferior inscripţie "*1618*", "*G*", "*M*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 303) (Identic Cluj 11.6.). **94A.**: mic fragment din zona centrală cu diferenţe de repartizare a culorilor, mai puţin reuşit, înecat în smalţ.

95. **F*.**: cahlă placă cu picior scurt, fragmente. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere superficială, presată cu pânză. **U.**: intensă. **A.**: smalţ verde. **D.**: variantă a cahlei precedente cu elementele vegetale din exteriorul medalionului simplificate. Inscripţie "*16 (50)*". **C.**: mijlocul sec. XVII. (Pl. 183/ 95).

96. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, orificii pe picior, fragmente (l. 23 cm). Fragmente din 13-15 exemplare lucrate cu tipare diferite. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată în tipar cu o pânză fină. Multe fragmente cu lipitură din lut pe revers. Rareori pasta este grosieră. **A.**: smalţ verde complet irizat în argintiu, exfoliat sau crăpat fin pe toată suprafaţa. **U.**: intensă/superficială în funcţie de gradul de spălare şi de îndepărtare a lipiturii din lut. **D.**: mască feminină în medalion octogonal cu laturile oblice arcuite spre interior, inspirată după piesa de la nr. 94. Distingem 6 variante lucrate cu tipare diferite: **96A.**: în interiorul medalionului apar de o parte şi de alta a figurii centrale, 6 proeminenţe circulare aranjate oblic. **96B.**: în interiorul medalionului apar de o parte şi de alta a figurii centrale, 3 proeminenţe circulare aranjate aproximativ orizontal, iar în jurul figurii un relief fin sugerează o dantelă. **96C.**: tipar cu tulpina frunzelor puternic arcuită. **96D.**: în interiorul medalionului apar de o parte şi de alta a figurii centrale, 3 proeminenţe circulare aranjate aproximativ orizontal. **96E.**: varianta C cu inscripţie "*1640*" şi "*G*","*K*". Unele exemplare din această variantă sunt foarte tocite; în partea de jos, lângă chenar, inscripţie "1640" (la limita chenarului, "*16*" în stânga şi "*40*" în dreapta; "literele *G*" şi "*K*" se află cu un registru mai sus, între frunze şi chenar). Relieful pieselor este destul de şters astfel că nu totdeauna se observă toate componentele inscripţiilor. Două fragmente păstrează iniţiala "*A*". 11 piese cu inscripţii de acest fel. **96F.**: probabil ultima variantă prezintă un frunziş foarte mic, destul de mult retras faţă de margini, iar pe câmpul plăcii se observă mici cercuri reliefate, rezultate foarte probabil din aceea că autorul tiparului nu a mai înţeles inscripţiile, transformându-le într-un decor de fond. Cel puţin 10, maxim 15 exemplare. (Aproximativ identic Cluj 11.8.) (Pl. 184/ 96, 96a-c; pl. 185/ 96d-e).

97. **F*.**: cahlă placă (23x23x0,6 cm) cu câmpul uşor concav, picior scurt (4x0,4 cm); pe revers urme de pedunculi, câte 9 probabil la o piesă întreagă. Fragmente din 5-7 exemplare lucrate cu tipare diferite. **H.**: pastă fină degresată cu mica şi nisip (într-un singur caz pastă grosieră cu pietricele), ardere completă. Presată în tipar cu lemn sau pânză. Urme de lipitură din lut în exteriorul piciorului şi uneori pe revers. **A.**: smalţ verde cu nuanţe maronii. Pe majoritatea fragmentelor este complet irizat în argintiu. **U.**: variabilă. **D.**: mască feminină în medalion octogonal cu laturile oblice arcuite spre interior. Variantă a nr. 96, care ataşează o bordură marginală formată din linii în zigzag intercalate în partea superioară cu mici rozete. Inscripţii "*G*" şi "*M*" în partea inferioară dar nu totdeauna se observă ambele litere. Toate fragmentele au avut însă inscripţii. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Asemănător Alba Iulia, palatul Apor 1.18.) (Pl. 185/ 97; pl. 186/ 97a-c).

98. **F*.**: cahlă placă cu câmpul uşor concav, picior scurt, fragmente din 2-3 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie degresată cu mica şi nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde – argintiu. **U.**: variabilă. **D.**: mască feminină în medalion octogonal cu laturile oblice arcuite spre interior. Variantă a nr. 96, care ataşează o bordură marginală uşor concavă, decorată cu mici rozete reliefate. Pe fragmentele păstrate nu se observă inscripţie. **C.**: sec. XVII. (Pl. 186/ 98a-b).

99. **F*.**: cahlă placă cu picior scurt; numeroase fragmente, nu se poate reconstitui numărul de exemplare. **H.**: pastă de calitate medie (uneori chiar fină) degresată cu nisip şi mica, ardere completă. Presată în tipar cu pânză/lemn. Deseori lipitură de lut pe spate. **A.**: a. smalţ verde, în general irizat în auriu sau argintiu. Acolo unde este mai bine păstrat are o nuanţă gălbuie sau maronie; b. fragmente din două exemplare policrome: interiorul medalionului galben maroniu, figura cu alb, medalionul alb cu puncte albastre, fondul exterior verde, decorul reliefat cu alb-verzui; culorile uşor migrate. **U.**: intensă. **D.**: mască feminină în medalion octogonal cu laturile oblice arcuite spre interior. Din laturile arcuite spre colţuri, câte 3 tulpini încheiate cu muguri. dintr-o tulpină comună. **C.**: mijlocul sec. XVII. (Pl. 187/ 99a-c).

100. F*.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. **H.**: pastă fină degresată cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde. **U.**: intensă. **D.**: mască feminină în medalion octogonal cu laturile oblice arcuite spre interior. Variantă a piesei anterioare cu decorul vegetal din exteriorul medalionului modificat (muguri desfăcuţi) **C.**: sec. XVII.

101. F.: medalion octogonal cu decorul piesei de la nr. 99. (Pl. 67/ 101).

102. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragmente. Fragmente din 3-4 exemplare lucrate cu 3 tipare diferite. **H.**: pastă de calitate medie (rar fină) degresată cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu o pânză şi cu mâna. Uneori lipitură pe revers. **A.**: a. mica; b. angobă; c. smalţ verde. **U.**: variabilă. **D.**: medalion octogonal cu laturile oblice uşor arcuite; în interior figură feminină încadrată de două garoafe stilizate, în exterior câte 3 flori se dezvoltă dintr-o rădăcină în formă de inimă. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. K 315, F 66-238, F 66-224, F 66-219, F 66-314, 1327, F 66-228, F 66-216, F 66-220, F 66-222, F 66-225, 2481) (Pl. 67/ 102a-b, pl. 102a-b).

103. F*.: cahlă placă cu picior scurt prevăzut cu orificii obturate înainte de ardere, fragmente. **H.**: pastă medie cu multă mica, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: mica, angobă. **U.**: intensă. **D.**: medalion octogonal cu mască feminină, inscripţie din care se păstrează un "*F*" **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 67/ 103).

104. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pasta fină cu nisip şi mica, ardere inegală, presată în tipar cu pânza. **A.**: mica. **U.**: medie. **D.**: figură feminină redusă numai la capul încadrat de vrejuri stilizate. De o parte şi de alta a capului câte o rozetă cu petale unghiulare. În exterior medalionul prelungit pe toate laturile cu imitaţii de coroană decorate cu motive geometrice. Din colţuri spre medalion câte trei flori (mici rozete cu petale foarte stilizate şi corola încadrată de mici proeminenţe circulare) se dezvoltă dintr-o rădăcină comună în formă de inimă. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 67/ 104; pl. 188/104).

105. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pasta fină cu nisip şi mica, ardere inegală; presată în tipar cu pânza. **A.**: mica. **U.**: medie. **D.**: figură feminină redusă numai la capul încadrat de vrejuri stilizate. Exteriorul medalionului nu a fost identificat. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 67/ 105).

106. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pasta fină cu nisip şi mica, ardere inegală; presată în tipar cu pânza. **A**: mica. **U.**: medie. **D.**: figură feminină redusă numai la capul încadrat de vrejuri stilizate, inscripţie în interiorul medalionului din care se păstrează un "*P*". **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 67/ 106).

107. F*.: cahlă placă (25,5x24) cu picior scurt (5x0,6/1 cm); pe revers urme de pedunculi – probabil maxim 9 pe o placă. Fragmente din 25-30 exemplare lucrate cu mai multe tipare, dar diferenţele dintre ele sunt nesemnificative. Multe fragmente cu defecte de fabricaţie sau cu relieful aplatizat datorită uzurii tiparului. **H.**: pastă de calitate medie cu multă mica măcinată, nisip si rar pietricele (rar pastă fină, foarte rar pastă grosieră), ardere (in)completă; presată în tipar cu o pânză (rar cu lemn, rar cu mâna); este posibil ca medalionul să fi fost imprimat separat. **A.**: a. mica; b. angobă; c. smalţ verde de calitate proastă (2 fragmente). **U.**: variabilă, în general intensă. **D.**: medalion central octogonal cu figură feminină, înconjurată de vrejuri stilizate, şi având în partea de sus inscripţie "*F*", "*M*". **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Nr. inv. 174, 289) (Pl. 67/ 107, pl. 188/107a-b).

108. Variantă a piesei precedente cu motivele vegetale din interiorul medalionului modificate. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII.

109. F*.: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă de calitate medie degresată cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu pânză. **U.**: intensă. **D.**: medalion octogonal cu mască feminină, prelungit cel puţin pe două dintre laturi cu imitaţii de coroană. În colţurile plăcii garoafe stilizate dintr-un bulb în formă de inimă. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Pl. 67/ 109a-c). **109A.** Variantă simplificată.

110. F*.: cahlă placă cu picior scurt, fragmente (gr. 0,4). **H.**: pasta fină/ medie degresată cu nisip şi mica, ardere completă; presată în tipar cu o pânză. **A**: a. mica; b. angobă roz. **U.**: intensă. **D.**: medalion central de formă probabil ovală, cu portretul încadrat de rozete stilizate şi crengi de mărgăritar; în colţuri garoafe. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Nr. inv. F 66-227, F 66-385) (Pl. 68/ 110).

111. F*.: cahlă placă, fragment (gr. 0,6 cm). **H.**: pasta fină cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu pânza. **A**: mica. **U.**: intensă. **D.**: medalion central octogonal, în interiorul căruia se află un decor vegetal, compus din trei flori care se dezvoltă dintr-o rădăcină comună, în formă de inimă. În partea superioară inscripţie "*K*","*M*". **C.**: a doua jumătate a sec. XVII. (Nr. inv. CH 323) (Pl. 68/ 111).

112. F*.: cahlă placă. **H.**: pastă medie, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: mica. **D.**: cetate cu 3 turnuri. **C.**: sfârşitul sec. XVII.

113. **F.**: cahlă placă, fragment (4,5x5,6x0,6 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde pe marginea medalionului, galben auriu în partea centrală a medalionului, muştar în partea superioară. **D.**: medalion reliefat decorat perimetral cu palmetă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 68/ 113).

114. **F.**: cahlă placă (posibil folosită pentru coronament), fragment (6x4,5x0,6 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă, presată cu pânză. **A.**: angobă albă. **U.**: superficială. **D.**: palmetă. Posibil dintr-o cahlă cu medalion. **C.**: sec. XVI. (Pl. 68/ 114).

115. **F.**: cahlă placă, fragment (3,5x3,5x0,6 cm). **H.**: pastă medie cu mica măcinată, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde, strat subţire. **U.**: superficială. **D.**: geometric (capitel?). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 68/ 115).

116. **F.**: cahlă placă (21x29x0,3 cm) fără picior, fragmente din 3-4 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie degresată cu nisip, ardere incompletă. Lucrată la roată, chenarul marginal ataşat cu o ramă din lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, aproape complet irizat în argintiu. **U.**: superficială. **D.**: medalion circular delimitat printr-o torsadă, decorat cu 3 cercuri concentrice de alveole realizate cu mâna, în jurul unui nucleu central. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 176, F 14204, F 14196) (Pl. 68/ 116). **116A.**: variantă cu medalionul extins până în marginea plăcii.

117. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (4,6x0,6 cm), fragment (11,3x9,4x0,6 cm); aversul uşor concav. **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: verde argintiu. **U.**: medie. **D.**: vrejuri combinate cu spice. **C.**: sec. XVI. (Pl. 68/ 117a-b).

118. **F.**: cahlă placă cu picior, fragmente din 2 exemplare, pe unul dintre acestea urme de la 2 picioruşe scunde. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu pânza. **A.**: smalţ policrom: fondul verde, motivele combinaţii de alb, vernil şi maroniu, crăpat fin peste tot. **U.**: medie. **D.**: vegetal cu lujeri, ananaşi şi rozete. Piesă de calitate excepţională, probabil un import. **C.**: sec. XVI. (Pl. 68/ 118).

119. **F*.**: cahlă placă (24,3x25 cm) cu picior. **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. **A.**: verde deschis, irizat argintiu. **U.**: superficială. **D.**: rozetă. Pe bordura marginală, la colţuri şi pe mijlocul laturilor, frunze în formă de inimă. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 14240, 14224).

120. **F.**: cahlă placă (24,5x24,5x1,1 cm) cu picior (4,7x1 cm); chenar înălţat faţă de câmp 2-2,5 cm. **H.**: pastă medie degresată cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial irizat argintiu sau auriu, pe unele fragmente parţial exfoliat; două fragmente cu smalţ verde foarte închis, pe unele segmente aproape negru. **U.**: medie. **D.**: rozetă, bordură decorativă cu lujeri de viţă de vie, bordură marginală geometrică. **C.**: sec. XVI. (Pl. 69/ 120).

121. **F.**: cahlă de colţ din două plăci îmbinate în unghi ascuţit, foarte probabil de dimensiuni diferite. Muchia este simplă, uşor teşită. (Fragmentul cu rozetă: 11x7x0,6 cm. Fragmentul cu reţea de linii: 11,7x5,4x1,5 cm. Grosimea maximă a muchiei 1,9 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna, componentele asamblate manual în stare crudă. **A.**: smalţ verde strălucitor, parţial căzut. **U.**: medie. **D.**: cahlă alcătuită din îmbinarea a două plăci decorate cu motivul rozetei: pe o placă se păstrează o jumătate de rozetă, pe cealaltă bordura cu reţea fină din aceeaşi compoziţie. **C.**: sec. XVI. (Pl. 69/ 121).

122. **F.**: cahlă placă cu picior, fragmente (9x11x0,7 cm). **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde irizat. **U.**: intensă. **D.**: variantă a nr. 120 în care lujerii de viţă au fost transformaţi în lujeri şi torsadă, cu floare de crin la colţuri şi pe mijlocul laturilor. **C.**: sec. XVI. (Pl. 69/ 122a-b).

123. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (10x8,5x0,7 cm). **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde, irizat şi şters. **U.**: intensă. **D.**: variantă a nr. 120 în care lujerii de viţă au fost transformaţi în lujeri şi torsadă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 69/ 123).

124. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde gălbui. **U.**: intensă. **D.**: variantă a nr. 120 în care lujerii de viţă au fost transformaţi în mici proeminenţe circulare, probabil cu o bordură marginală din linii în zigzag. **C.**: sec. XVI. (Pl. 69/ 124).

125. **F.**: cahlă placă cu picior. **H.**: pastă medie degresată cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu pânză. **A.**: smalţ verde, parţial irizat. **U.**: intensă. **D.**: rozetă cu un singur rând de petale, bordură marginală geometrică. **C.**: sec. XVI. (Pl. 69/ 125 a-b).

126. **F.**: cahlă placă (25,5x25,5x1 cm) cu picior (3x1 cm); chenar înălţat 1,5 cm. **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi pânză. **A.**: a. simplu; b. smalţ verde auriu, iar

câmpul central cu rozeta galben maroniu, calitate proastă, căzut; c. smalţ verde sau verde maroniu, baghetele care delimitează câmpurile cu smalţ alb cu puncte verzi. **U.**: superficială. **D.**: rozeta dela nr. 125 simplificată, bordură decorativă cu vrejuri simple, borduri marginale asimetrice cu motive vegetal-geometrice. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 70/ 126).

127. F.: cahlă placă cu picior. **H.**: pastă medie degresată cu nisip şi mica, ardere completă; presată în tipar cu pânză. **A.**: câmpul central cu fondul verde foarte închis, relieful cu alb şi alb verzui, bordurile cu fondul verde deschis şi decorul reliefat cu alb. **U.**: intensă. **D.**: rozetă simplificată, cu bordură marginală formată din lujeri. **C.**: sec. XVI. (Pl. 70/ 127).

128. F.: cahlă placă (dim. rec. 22,8x22,8x0,7 cm) cu picior (3,5x0,9 cm); chenar înălţat 2-2,5 cm, oblic faţă de picior. **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde, parţial irizat. **U.**: medie. **D.**: rozetă cu inscripţie "*1610*", două borduri marginale cu vrejuri şi o a treia, marginală, cu motive geometrice **C.**: sec. XVII. (Pl. 70/ 128).

129. **F***.: cahlă placă cu picior şi mici pedunculi din lut aplicaţi pe revers. **H.**: pastă medie degresată cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. Un fragment cu urme de lipitură pe revers. **A.**: a. smalţ verde gălbui; b. un mic fragment ce pare să fi aparţinut unei astfel de piese este smălţuit policrom verde, alb şi alb cu nuanţă albastră; pe marginea piesei a rămas numai angoba de suport. **U.**: intensă. **D.**: compoziţie derivată foarte probabil dintr-o rozetă. Nucleu central cu opt braţe (?) cu margini zimţate; din acestea se dezvoltă spre colţurile plăcii un fel de cupă din care se revarsă spice şi frunze, iar spre mijlocul laturilor câte o lalea stilizată. Piesa este uşor concavă, cu ajutorul unei borduri marginale decorată pe două din laturi cu linii în zigzag. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 71/ 129).

130. **F***.: cahlă placă cu picior (gr. 0,7 cm). **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu pânza. **A.**: smalţ verde gălbui irizat în cea mai mare parte. **U.**: intensă. **D.**: variantă a nr. 128, cu motivul mult stilizat. Bordură marginală din cupe de lalea. **C.**: sec. XVII. (Pl. 71/ 130).

131. **F***.: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu pânza. **A.**: smalţ verde gălbui. **U.**: intensă. **D.**: variantă a nr. 128, cu două borduri decorate cu linii în zigzag, şi având la colţul exterior un motiv vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 71/ 131).

132. F.: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă grosieră degresată cu mica, ardere completă presată în tipar cu pânza. **A.**: angobă. **U.**: superficială. **D.**: variantă a nr. 128, cu borduri decorate cu linii în zigzag. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 71/ 132).

133. F.: cahlă placă cu picior (3,7x0,7 cm), fragment (9,2x13x0,7 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă; presată în tipar cu pânza. **A.**: smalţ verde maroniu, în cea mai mare parte căzut. **U.**: intensă. **D.**: variantă a nr. 128, cu bordurile concave simple, fără decor, şi motivele vegetale stilizate. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 71/ 133).

134. F.: cahlă placă cu picior, fragment (9,3x14,3x0,7 cm). **H.**: pastă medie degresată cu nisip şi mica, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: verde gălbui. **U.**: intensă. **D.**: variantă a nr. 128, cu o bordură plată formată din mici motive geometrice. **C.**: sec. XVII. (Pl. 71/ 134).

135. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: vegetal, probabil o variantă de rozetă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 71/ 135).

136. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (17x13,3x0,8 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. Pe revers lipitură groasă din lut şi pleavă, foarte arsă. **A.**: strat gros de şlem cărămiziu gălbui. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 72/ 136).

137. F.: cahlă placă fără picior, fragment (12,7x10x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. Pe revers lipitură groasă din lut şi pleavă, foarte arsă. **A.**: smalţ verde marmorat. **U.**: superficială. **D.**: geometric, posibil din compoziţia anterioară. **C.**: sec. XVI. (Pl. 72/ 137).

138. F.: cahlă dreptunghiulară dintr-un registru intermediar (10,5x17x0,4cm). **H.**: pastă de calitate medie amestecată cu mica măcinată şi rar pietricele, ardere completă. Presată cu pânza. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: un registru decorat cu torsadă (tor decorat cu linii oblice şi câmpuri de proeminenţe circulare) şi un registru cu mici rozete. **C.**: sec. XVI. (Pl. 72/ 138).

139. F.: cahlă placă, fragment (7,5x7x0,3 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă. **A.**: angobă alb roz sau vopsea. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 72/ 139).

140. F.: cahlă placă (posibil câmpul central al unei cahle în punct de diamant), fragmente (10,5x11,2x0,8 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde parţial căzut. **D.**: vegetal stilizat, o combinaţie de lalele. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 72/ 140a-b).

141. **F.**: cahlă placă, fragment (4,5x8x1,1 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde, strat de grosime inegală peste pastă. **U.**: superficială. **D.**: geometric, compoziţie cu mici proeminenţe de forme şi dimensiuni diferite. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 72/ 141).

142. **F.**: cahlă placă, fragment (12x7x0,9 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu pânza. **A.**: smalţ verde irizat în argintiu. **U.**: intensă. **D.**: vegetal cu lujeri. **C.**: sec. XVI. (Pl. 72/ 142).

143. **F.**: cahlă placă, fragment (9,7x10x0,8 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde, strat gros în cea mai mare parte desprins, irizat în auriu. **U.**: intensă. **D.**: vegetal stilizat cu lujeri şi frunze. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 72/ 143).

144. **F.**: cahlă placă cu picior (5,8x0,7 cm), fragment (8,2x8,5x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde, irizat argintiu. **U.**: medie. **D.**: vegetal cu lujeri. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 72/ 144).

145. **F.**: cahlă placă cu picior (3,5x0,7 cm), fragment (8,2x5,5x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde irizat argintiu; pe avers urme de mortar. **U.**: superficială. **D.**: palmete. **C.**: sec. XVI. (Pl. 73/ 145).

146. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (12,5x14x0,5 cm). **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: şlem fin cărămiziu gălbui. **U.**: superficială. **D.**: vegetal stilizat cu inscripţie "*GD*" şi "*(16)63*". **C.**: sec. XVII. (Pl. 73/ 146).

147. **F*.**: cahlă concavă, fragment din câmpul central (9x12,5x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie degresată cu pietricele şi mica măcinată, ardere incompletă. Presată cu o pânză şi cu mâna. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: vas cu lalele. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 73/ 147).

148. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragmente din 2-3 exemplare (dim. rec. 31,5x24,8x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie degresată cu mica măcinată, ardere completă. Presată cu o pânză şi cu mâna. **A.**: smalţ verde, strat relativ subţire, pe majoritatea fragmentelor irizat argintiu şi căzut. **U.**: intensă. **D.**: vas cu flori: lalele cu lujeri lungi, grupate de o parte şi de alta a vasului. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 73/ 148).

149. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (3,3x0,8 cm), fragment (8x18x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde, strat relativ subţire, pe majoritatea fragmentelor irizat argintiu şi căzut. **U.**: intensă. **D.**: vas cu flori, lalele cu tija dreaptă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 73/ 149).

150. **F*.**: cahlă placă cu picior scurt (5x1 cm), fragment (11,5x10x1 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă. **A.**: urme de var. **U.**: superficială. **D.**: fără. **C.**: sec. XV-XVII.

151. **F*.**: cahlă placă fără picior, fragment (7,5x6x0,7 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu mica, nisip şi pietricele, ardere incompletă. Presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: fără. **C.**: sec. XVI-XVII.

152. **F*.**: fragment de cahlă placă (7x8,7x0,4 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: fragment dintr-o compoziţie cu mici rozete, inscripţie "*HI*" (sau *HE*?). Probabil din seria cu medalion octogonal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 73/ 152).

153. **F.**: cahlă placă, fragment (4x9x0,8 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde irizat în auriu, astăzi integral corodat. **U.**: intensă. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 73/ 153).

154. **F.**: cahlă placă, fragment (4,4x0,4 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu pânza. **A.**: câmpul din dreapta verde, bagheta şi floarea galben maroniu, câmpul din stânga maroniu. **U.**: intensă. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 73/ 154).

155. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă grosieră cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde închis peste angobă. **U.**: superficială. **D.**: geometric? **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 73/ 155).

156. **F.**: cahlă placă, fragment (8x7x1,2 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu nisip, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde argintiu. **U.**: intensă. **D.**: vegetal - geometric stilizat, posibil din piesa anterioară. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 74/ 156).

157. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie, presată cu lemn. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 74/ 157).

158. **F*.**: cahlă placă cu picior scurt (3,5x1 cm), fragment. **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: angobă alb-roz. **U.**: intensă. **D.**: vegetal stilizat, probabil cu un medalion central. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 74/ 158).

159. **F.**: cahlă placă, fragment (5x6,5x0x8 cm). **H.**: pastă medie cu mica măcinată, ardere completă, presată cu pânză. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 74/ 159).

160. **F*.**: cahlă placă cu picior scurt (6x0,6 cm), fragmente (gr. 1 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu pietricele, nisip şi mica, ardere incompletă; presată cu pânză. **A.**: smalţ verde cu început de irizare.

U.: intensă. D.: palmetă cu petalele simple, cele din lateral striate şi întoarse spre interior. C.: sec. XVII. (Nr. inv. F 66 - 399, 1276) (Asemănător Făgăraş 182).

161. **F*.**: cahlă placă cu picior scurt (3,6x0,7 cm) şi mici pedunculi aplicaţi pe revers, fragmente (gr. 0,7 cm) din 2 exemplare. **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere incompletă, presată cu pânză. **A.**: strat gros de şlem suprapus de urme de var. **U.**: intensă. **D.**: vegetal geometric cu lalele stilizate, iar în colţurile superioare ale plăcii mici rozete. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 74/ 161).

162. **F*.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment. **H.**: pastă medie degresată cu nisip şi mica, ardere incompletă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde parţial irizat. **U.**: intensă. **D.**: vegetal stilizat, probabil cu un medalion central de formă neregulată, în colţuri câte 4 frunze, marginal spice. **C.**: sec. XVII.

163. **F.**: cahlă de coronament decupată în formă de triunghiuri, fragment (2,5x5x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: medie. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 74/ 163).

164. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în formă de creneluri dreptunghiulare sau triunghiulare, fragment (6x8x0,8 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, aproape complet irizat în argintiu. **U.**: medie. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 74/ 164).

165. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde parţial irizat, parţial cojit. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 74/ 165).

166. **F.**: cahle plăci fără sistem de fixare, fragmente (gr. 1 cm). Formele sunt în principal triunghiulare, dar pot fi şi rectangulare. Materialul este fragmentar şi în general nu se pot stabili formele: (8,2x14x1 cm), (17,7x11,5 cm). **H.**: pastă grosieră/medie, ardere superficială, presată în tipar cu lemn şi cu mâna, rar cu pânza; frecvente amprente de la tiparul din lemn, iar pe revers frecvent urme de lipitură din lut. **A.**: a. simplu (predominant); b. angobă; c. rar smalţ verde peste angobă, parţial căzut; d. un fragment cu smalţ galben verzui pe fond şi galben închis spre negru pe nervuri. **U.**: intensă, la 2 - 2,5 cm de margini. **D.**: reţea de nervuri simple care formează romburi. Fragmentele marginale au chenar. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 74/ 166, 166a-b).

167. **F*.**: cahlă placă de formă triunghiulară, fără picior, fragment (baza triunghiului mai mare de 13 cm. h. p. 11 cm, gr. 1,1 cm). **H.**: pastă de calitate medie degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu o pânză şi cu mâna. **A.**: smalţ verde, aproape complet irizat în argintiu. **U.**: superficială. **D.**: geometric indescifrabil. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 75/ 167).

168. **F*.**: cahle plăci fără sistem de fixare, forme în general triunghiulare, dar şi rectangulare sau trapezoidale, fragmente (gr. 0,5-1,2 cm) (cahlă triunghiulară, dim. păstrate: h. 27 cm, laturi: 28x28x15 cm, gr. 1,1 cm). Numeroase fragmente cu acest tip de decor având în general aceleaşi caracteristici tehnice, dar mici diferenţe de tipar. **H.**: pastă grosieră degresată cu nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. Fără excepţie, toate fragmentele păstrează urme proeminente de la tiparul din lemn pe avers, şi urme de lipitură de lut puternic arsă pe revers. **A.**: a. simplu; b. şlem cărămiziu-roşcat; c. smalţ verde, strat de grosime inegală peste angobă, inclusiv pe margini, uneori puternic irizat în argintiu. **U.**: intensă. **D.**: geometric (asemănător unor clopote). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 75/ 168, 168a).

169. **F*.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în formă de triunghiuri, fragment (9,5x12x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: mica. **D.**: registrul inferior plin este decorat cu o imitaţie de torsadă (un tor semicircular decorat cu nervuri subţiri încrucişate) şi cu un şir de rozete cu cinci petale dezvoltate în jurul unui nucleu proeminent. **C.**: sec. XVI. (Pl. 75/ 169).

170. **F*.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, fragment (9,7x5,2x0,8 cm). **H:** pastă grosieră cu pietricele, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ alb şi verde. **D:** registrul inferior plin este decorat cu o imitaţie de torsadă (un tor semicircular decorat cu nervuri subţiri încrucişate alternând cu grupe de nervuri paralele). Din acest registru pornesc mai multe decupaje a căror formă nu a fost identificată. **C:** sec. XVI. (Nr. inv.342/1966) (Pl. 75/ 170).

171. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, fragment (7,2x6x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie degresată cu nisip, pietricele şi mica, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde irizat argintiu, parţial cojit. **D.**: registrul inferior simplu, un registru cu tor reliefat decorat cu linii oblice şi proeminenţe circulare, registrul superior decupat. **C.**: sec. XVI. (Pl. 75/ 171).

172. **F*.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în triunghiuri, fragment (12,5x20x0,7 cm). **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată în tipar cu pânză. **A.**: smalţ verde gălbui, strat subţire întins

direct peste pastă, bine păstrat. **D.**: partea inferioară plină decorată cu o torsadă, în registrul median motive geometrice realizate printr-o ţesătură de nervuri fine. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 12725) (Pl. 75/ 172).

173. F*.: cahlă de coronament decupată (6,5x9,3x0,7 cm). **H.**: pastă fină cu mica şi nisip, ardere completă. **A.**: smalţ alb (cu reflexe verzui) şi verde peste angobă. **D**: geometric în relief foarte fin. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 346) (Pl. 75/ 173).

174. F*.: cahlă de coronament decupată, fragment (6x4,5x9 cm). **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **D.**: decupaj în formă de floare. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 1369) (Pl. 76/ 174).

175. F*.: cahlă de coronament, fragment (6x4,5x9 cm). **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **D.**: piesă cu registrul superior decupat în formă de floare. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 12725) (Pl. 76/ 175).

176. F.: cahlă de coronament decupată, fragment. **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu pânză. **A.**: verde auriu. **D.**: piesă cu registrul superior decupat în formă de floare. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 76/ 176).

177. F*.: cahlă de coronament decupată, fragment (5,6x3,2x0,6 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă; presată în tipar cu pânză. **A.**: mica, var. **U.**: medie. **D.**: piesă cu registrul superior decupat în formă de frunză şi decorat cu motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVI. (Pl. 76/ 177).

178. F*.: cahlă de coronament, fragment. **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde irizat în argintiu. **D.**: decupaj în formă de floare. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 76/ 178).

179. F*.: cahlă de coronament cu registrul superior decupat, fragment. **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 76/ 179).

180. F*.: cahlă de coronament parţial decupată, fragment (6,5x5x0,7 cm). **H.**: pastă fină degresată cu nisip şi mica măcinată, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial căzut. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 76/ 180).

181. F*.: cahlă de coronament traforată, fragment (12,5x6x0,7-1,5 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, irizat. **U.**: superficială. **D.**: torsadă şi cercuri cu miezul decupat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 66-370) (Pl. 76/ 181).

182. F.: cahlă de coronament în formă de palmetă, fragmente. **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi pânză. Decupată după imprimarea decorului, folosindu-se aceleaşi tipare ca şi pentru cahlele plăci. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat în auriu sau argintiu. **D.**: palmetă cu lujerii exteriori răsuciţi şi striaţi, decupată pe contur. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 76/ 182a-d).

183. F*.: cahlă de coronament decupată, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde gălbui peste angobă. **U.**: medie. **D.**: palmetă? **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 76/ 183).

184. F.: cahlă de coronament decupată, fragment (5,2x8,3x1 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: mica. **D.**: decupată semicircular sau aproximativ, decorată cu o palmetă simplă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 76/ 184a-b).

185. F*.: cahlă de coronament de formă semicirculară (l.21, h. 17,5 cm, gr. 1 cm) cu talpă în partea inferioară (4x1 cm). **H.**: pastă medie degresată cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: intensă (doar pe talpă). **D.**: palmetă. **C.**: sec. XVII. (Pl. 76/ 185).

186. F*.: cahlă de coronament cu talpă (6,5x1 cm) în partea inferioară, fragment (16,5x7x0,8 cm). **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu pânza. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial irizat. **D.**: piesă cu registrul principal decorat cu motive vegetale (rozete stilizate şi brăduţi) şi traforat, iar registrul superior decupat. **C.**: sec. XVII. (Pl. 77/ 186).

187. F*.: cahlă de coronament cu registrul inferior traforat şi registrul superior decupat în formă de lujeri, fragment (14,5x5,7x1 cm) cu talpă (5x1 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **D.**: rozete stilizate şi mici lujeri în partea inferioară. **C.**: sec. XVII. (Pl. 77/ 187).

188. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în forme vegetale, şi talpă în partea inferioară, fragment (h. 11 cm, l. p. 14,6 cm, gr. 0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie degresată cu mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu pânza. **A.**: a. angobă; b. smalţ verde peste angobă, parţial irizat. **D.**: piesă cu registrul principal plin decorat cu motive vegetale stilizate, iar registrul superior decupat în formă de frunze. **C.**: sec. XVII. (Pl. 77/ 188).

189. F.: cahlă de colţ formată din două plăci de lăţimi diferite, pe muchie o torsadă trasă din pastă, mai mult sugerată. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde irizat în argintiu, parţial căzut. **U.**: medie. **D.**: indescifrabil. **C.**: sec. XVI. (Pl. 77/ 189)

190. F.: cahlă de colţ rotunjită, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu pânza. **A.**: smalţ verde opacizat, în cea mai mare parte căzut. **D.**: torsadă din ceramică. **C.**: sec. XVI. (Pl. 77/ 190).

191. F.: cahlă de colţ formată din 3 plăci, fragment. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde strălucitor peste angobă, calitate medie. **U.**: medie. **D.**: geometric în formă de frânghie. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 77/ 191).

192. F*.: cahlă de colţ (22x16x0,7 cm) formată din 3 laturi. **H.**: pastă grosieră cu pietricele, ardere incompletă; placa îngustă presată în tipar cu o pânză, celelalte cu o spatulă din lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, parţial irizat argintiu. **U.**: superficială. **D.**: latura îngustă: vegetal floral, lujeri intercalaţi cu mici rozete; latura mare: decor parţial, indescifrabil, probabil tapet. O latură fără decor. **C**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 1258) (Pl. 77/ 192).

193. F.: cahlă de colţ formată din 2 plăci înguste (h. 7 cm, l. 9,4 cm, l. 10 cm, gr. 1 cm) cu picior perimetral (3,4-4x1,2 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde strălucitor, parţial căzut. **U.**: medie. **D.**: lalele stilizate. **C.**: sec. XVII. (Pl. 77/ 193).

194. F.: cahlă de colţ cu terminaţii triunghiulare, fragment (10x10x1 cm). **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: a. mica; b. smalţ verde. **U.**: masivă. **D.**: pe partea triunghiulară frunze decorate cu mici striuri în ace de brad. **C.**: sec. XVII. (Pl. 78/ 194).

195. F*.: cahlă de colţ formată din 3 laturi, fragment din placa centrală (6,8x7x0,6 cm). **H.**: pastă medie degresată cu nisip, pietricele şi mica, ardere completă; presată în tipar cu pânza. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: buchet de flori şi frunze legat la mijloc cu panglică, simetric. **C.**: sec. XVII.

196. F*.: cahlă de colţ formată din 3 laturi, fragmente (13,1x7,2x0,9 cm; picior 4,5 cm). **H**: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu pânza. **A.**: smalţ verde deschis, căzut aproape complet. **U.**: variabilă. **D.**: latura centrală: vegetal stilizat, cu un fel de denticuli în partea superioară. Celelalte laturi par să nu fie decorate. **C**: sec. XVII. (Nr. inv. F 4903, 4904) (Pl. 78/ 196).

197. F*.: cahlă de colţ formată din 3 laturi, cu terminaţii triunghiulare la extremităţi. **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **A**: smalţ verde închis. **U.**: intensă. **D.**: pe latura lungă şi cea scurtă, decor tapet cu arce legate şi rozete compuse din mici cupe de lalele. Pe latura oblică decor stilizat - combinaţie de crini şi mici rozete. **C.**: sec. XVII.

198. F*.: cahlă de colţ formată din 3 laturi, cu terminaţii triunghiulare la extremităţi (15x13x0,9 cm). **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă; presată în tipar cu mâna şi cu lemn. **U.**: medie. **D.**: fără. **C.**: sec. XVII.

199. F*.: cahlă de colţ formată din 3 laturi, cu terminaţii triunghiulare la extremităţi. **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă; presată în tipar cu mâna. **U.**: medie. **D.**: vegetal stilizat în formă de inimă. **C.**: sec. XVII. (Pl. 78/ 199).

200. F*.: cahlă de colţ formată din 3 laturi, fragment (gr. 0,7 cm). **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă; presată în tipar cu mâna şi cu lemn. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: lujeri cu garoafe stilizate şi mici rozete. **C.**: sec. XVII.

201. F*.: cahlă de colţ formată din 3 laturi, fragment (9,6x6,1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă; presată în tipar cu mâna şi cu lemn. **A.**: mica. **U.**: medie. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVII. (Pl. 78/ 201).

202. F*.: cahlă pentru soclu sau cornişă, cu talpă (3,2x1 cm), fragment (11,5x7,5x0,6 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat în argintiu. **U.**: intensă. **D.**: tor decorat cu vrejuri şi lalele stilizate. **C.**: sec. XVII. (Pl. 78/ 202).

203. F.: cahlă pentru soclu sau cornişă, cu talpă (7,5x1,1 cm), fragment (17x10x1 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere completă, presată cu lemn. Urme de lipitură de lut pe revers. **A.**: smalţ galben maroniu direct peste pastă. **U.**: intensă. **D.**: tor decorat cu linii oblice asimetrice, şi cavetă decorată cu vrejuri şi lalele stilizate. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 78/ 203).

204. F*.: cahlă placă (pentru cornişă?) cu picior (3,6x0,5 cm) şi pedunculi de fixare, uşor concavă pe verticală; (dim. rec. 29,5-31x18,5 cm). **H.**: pastă medie cu nisip şi mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna; lipitură de lut păstrată pe revers şi pe picior (atât interior cât şi în exterior). **A.**: a. smalţ policrom peste angobă, proeminenţele din partea inferioară verde cu reflexe maronii şi alb, alternativ; spaţiile dintre lalele cu galben, nervurile albe; torsada din partea superioară alternativ cu verde, alb şi galben; b. 2 exemplare cu smalţ verde. **U.**: intensă. **D.**: lalele stilizate şi vrejuri; decorul este delimitat în partea inferioară de un şir de proeminenţe circulare granulate, iar în partea de sus de o torsadă masivă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 175) (Pl. 79/ 204).

205. F*.: cahlă placă dreptunghiulară (26x13,6x1 cm) cu picior (4,5x1 cm), uşor concavă (pentru cornişă?). **H.**: pastă medie cu nisip şi mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: intensă. **D.**: registru canelat şi un registru decorat cu frunze triunghiulare intercalate cu mici proeminenţe circulare. **C.**: secolele XVI-XVII. (Nr. inv. 175) (Pl. 79/ 205).

206. F.: cahlă placă dreptunghiulară pentru cornişă, cu picior (5,7x0,8 cm), fragmente (18,7x4,7x0,9 cm) (11x14x1,2 cm) (11,2x8,5x1 cm). Fragmente diverse lucrate cu tipare diferite. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn/pânză. **A.**: smalţ verde irizat în argintiu. **U.**: variabilă. **D.**: registrul inferior cu baluştri, registrul superior canelat şi uşor înclinat în consolă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 79/ 206a-b).

207. F.: cahlă placă dreptunghiulară pentru cornişă, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată în tipar cu pânza. **A.**: smalţ verde irizat în argintiu. **D.**: baluştri delimitaţi de o torsadă. Alternează fuse simple şi fuse decorate cu mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVI-XVII.

208. F.: cahlă placă dreptunghiulară pentru cornişă, fragment (8x6,5x1,1 cm). Fragmente diverse lucrate cu tipare diferite. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica măcinată, ardere completă, presată în tipar cu lemn, pânză şi cu mâna. **A.**: smalţ verde aproape complet exfoliat. **U.**: intensă. **D.**: baluştri alternând cu torsade. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 79/ 208).

209. F*.: cahlă pentru soclu sau cornişă (h. 11 cm, gr. 0.6-1,3 cm), cu picioare pe laturile lungi (9,7x1,4 cm; 4,6x1,2 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat în argintiu. **C.**: sec. XVII. (Pl. 79/ 209).

210. F*.: cahlă pentru soclu sau cornişă (21x6x1 cm; picior 7 cm). **H.**: pastă medie degresată cu pietricele şi fulgi de mica, uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu pânză. **A.**: mica. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVII.

211. F*.: cahlă de colţ pentru soclu sau cornişă (laturile: 22x6 cm; 8x6 cm; gr. 1,4 cm). **H.**: pastă grosieră cu nisip, pietricele şi multă mica măcinată, ardere incompletă; presată în tipar cu pânză. **A.**: a. mica; b. smalţ verde. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVII.

212. F*.: cahlă pentru soclu sau cornişă, fragment (10x4,6x0,7 cm; picior 2,7 cm). **H.**: pastă fină degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, strat de grosime inegală. **U.**: medie. **C.**: sec. XVII.

213. F*.: cahlă pentru soclu sau cornişă (h. 10 cm, gr. 1,2 cm) cu picior (10x 2 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu lemn. Pe exteriorul piciorului lipitură grosieră cu paie amestecate cu pietricele. **A.**: smalţ galben-maroniu peste angobă. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVII. (Pl. 79/ 213).

214. F*.: cahlă de colţ pentru soclu sau cornişă, fragment (16,5x8,5 cm (păstrat)x0,8 cm); picior 6,7 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn şi cu pânza. **A.**: mica. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVII.

215. F*.: cahlă de colţ pentru soclu sau cornişă (17,5x9 (păstrat)x1cm; latura lungă 17,5 cm, latura scurtă 6,5 cm; picior 5 cm.). **H.**: pastă medie, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ galben peste angobă. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVII.

216. F*.: cahlă de colţ pentru soclu sau cornişă, fragment (9x7x0,8 cm; picior 3,6 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu pânza. **A.**: mica. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVII.

217. F*.: cahlă de colţ pentru soclu sau cornişă, fragment (13x4,6x0,6 cm; picior 3,7 cm). **H.**: pastă medie degresată cu mica şi nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVII.

218. F*.: cahlă placă cu picior scurt (l. 20 cm. gr. 0,6-1 cm). **H.**: pastă medie sau grosieră, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde deschis strălucitor, de calitate medie. **U.**: intensă. **D.**: de tip tapet, cu arce legate de dimensiuni mari şi lalele, iar la capetele scurte, pe lăţime, imitaţii de coroană. **C.**: sec. XVII. (Pl. 81/ 218).

219. F*.: cahlă placă (l. estimată 23-24 cm) cu picior, fragmente. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: medie. **D.**: vegetal stilizat, cu un medalion marcat prin torsadă (probabil) şi lalele spre colţuri. **C.**: sec. XVII.

220. F*.: cahlă placă cu picior scurt, fragmente. **H.**: pastă medie cu nisip şi foarte multă mica măcinată, ardere completă, presat cu pânză. **A.**: mica. **U.**: medie. **D.**: probabil din tipul cu medalion central, din colţ un motiv de dimensiuni mari format dintr-o floare cu tulpină lungă, rigidă, şi rădăcină în formă de inimă. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 66 – 246).

221. **F***.: cahlă placă cu picior scurt (gr. 1,2 cm) (picior 5,5x1,2 cm; 4x1 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica măcinată/medie degresată cu nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. Unele fragmente păstrează pe revers lipitură de lut puternic arsă. **A.**: a. şlem gălbui; câteva fragmente cu urme de var; b. vopsea roşu aprins. **U.**: variabilă. **D.**: combinaţie de vrejuri cu rozete cu petale triunghiulare, lalele, inimi. Pe unele fragmente întreg fondul este striat. Compoziţia întreagă nu a putut fi reconstituită, şi nu este exclus de fapt să fie mai multe variante foarte asemănătoare. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. F 66 – 301, F 66 – 304, F 66-305, F 317, F 66-318, F 66-320, F 66-383, F 438, F 550, CH 328).

222. **F***.: cahlă placă cu picior (5x1 cm), fragmente (cel mai mare 20,5x18,4x1 cm). **H.**: pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere incompletă. **A.**: smalţ verde, strat de grosime inegală. **U.**: intensă. **D.**: motive geometrice (combinaţii de romburi şi cercuri) şi motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. CH 296) (Pl. 81/ 222).

223. **F***.: cahlă placă (24x24 dim. rec.) cu picior scurt (5x0,7 cm medie). **H.**: pastă cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: a. simplu; b. mica. **U.**: intensă. **D.**: tapet cu figuri geometrice şi pomul vieţii stilizat. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. 1333, F 66 - 308).

224. **F***.: cahlă placă (21,3x21,3) cu picior scurt; 8-10 exemplare. **H.**: pastă fină/medie cu mica (rar nisip, rar pietricele) ardere completă, presată cu lemn; urme de lipitură pe exteriorul piciorului. **A.**: a. simplu; b. mica (predominant); c. smalţ verde deschis parţial căzut; d. şlem, strat gros. **U.**: variabilă. **D.**: tapet cu arce înnodate şi rozetă stilizată. Două variante de rozete cu diferenţe nesemnificative între ele. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1320, F 66 –182) (Pl. 80/ 224).

225. **F***.: cahlă placă cu picior scurt, fragmente; exemplare cu piciorul întors la bază. **H.**: pastă grosieră cu nisip/medie cu mica, ardere completă/incompletă, presată cu pânză. Multe fragmente cu lipitură din lut cu pleavă în exteriorul piciorului. **A.**: a. mica (predominant); b. smalţ verde, uneori irizat; fragmente cu urme de var. **U.**: intensă/medie. **D.**: tapet cu arce suprapuse marcate perimetral prin mici proeminenţe circulare, şi motive vegetal-geometrice. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 66-308, 371, 908, F F 4910, 1333, 4944, 8832) (Pl. 80/ 225).

226. **F***.: cahlă placă (dim. rec. 23x23x1 cm) cu picior scurt (4,2x1). Urme de pedunculi scurţi aplicaţi. **H.**: pastă medie, uneori cu mica şi nisip, ardere completă. Uneori lipitură pe exteriorul piciorului. **A.**: smalţ verde deschis, în cele mai multe cazuri irizat în argintiu. **U.**: intensă/medie. **D.**: tapet cu arce suprapuse, lalele stilizate şi mici rozete. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Pl. 80/ 226).

227. **F***.: cahlă placă (22x22x0,8 cm) cu picior scurt, în cele mai multe cazuri tras la extremitate şi îndoit spre exterior (4,55x1 cm; cu marginea întoarsă 6-8 cm medie). **H.**: pastă grosieră cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu lemn. Unele fragmente păstrează lipitură din lut atât în interiorul cât şi în exteriorul piciorului. **A.**: a. smalţ verde gălbui; b. mica; c. simplu. **U.**: intensă. **D.**: tapet cu arce suprapuse, pomul vieţii stilizat, motive stilizate în câmpul central. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1333, F 66-308) (Pl. 81/ 227).

228. **F***.: cahlă placă (dim. prob. 21x21x1,2 cm) cu picior scurt (cele mai multe cu manşetă, 6-9 cm, gr. 0,6-1 cm); urme de pedunculi. **H.**: pastă fină cu mica / medie / rar grosieră, ardere completă / incompletă, presată cu pânză: uneori urme de lipitură în exteriorul piciorului. **A.**: a. smalţ verde; b. smalţ galben fondul şi smalţ verde arcele; c. mica; d. un exemplar cu smalţ policrom: verde pe arce, galben şi probabil albastru? **U.**: intensă. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale derivate din pomul vieţii, motive vegetal-geometrice în câmpurile centrale. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. CH 177) (Pl. 80/ 228).

(31, 39, 45A, 49, 50A, 56, 58, 65, 70, 73, 74, 75, 88, 194, 196, 199, 201, 218, 222, 218: după Puşcaşu 1980)

Depozit: Muzeul Ţării Făgăraşului, Făgăraş.

Bibliografie: 13, 14, 16-18 (parţial), 21 (parţial), 22, 39, 41, 48, 56, 57 (parţial), 65, 85 (parţial), 102, 107, 110 (parţial), 161, 218 (parţial), 225: Iliescu, Puşcaşu 1970. 16-18 (parţial), 31, 40, 41, 45A, 49, 50A, 56-58, 61, 65, 70, 71 (parţial), 72-75, 85 (parţial), 87, 88, 91, 92, 97 (parţial), 99-100 (parţial), 102 (parţial), 116 (parţial), 117, 119, 129 (parţial), 148, 194, 196, 199, 201, 205, 208, 221-222 (parţial): Puşcaşu 1980. 60, 77, 81, 84: Marcu Istrate 2001.

Făget, jud. Timiş

1. F.: cahlă placă. **D.**: scenă de vânătoare. **C.**: sec. XV-XVI. (Identic Densuş 3).

Depozit: ?

Feldioara, jud. Braşov

Cercetări arheologice sistematice iniţiate în 1990, responsabil Radu Popa, din 1993 Adrian Ioniţă.

1. Atelier descoperit în 1990 pe ruinele cetăţii medievale.

1. F.: cahlă oală cu corpul aproximativ tronconic, pereţii arcuiţi şi margine înaltă de 3-4 cm, deschiderea pătrată, marginea simplă sau diverse secţiuni. (l. 20-25 cm, diam. fund 13 cm, h. 14,5-15,5 cm). C.: sec. XVI.
2. F.: cahlă oală cu corpul tronconic şi deschiderea pătrată, marginea întoarsă în exterior în formă de guler. (l. 20-25 cm, diam. fund. 13 cm, h. 14,5-15,5 cm). **A.**: a. simplu; b. angobă. **C.**: sec. XVI.
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: portal gotic dintr-o scenă cu cavaler în turnir. **C.**: sec. XVI. (Pl. 82/ 3).
4. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (l. 16 cm). **D.**: arhitectural gotic. **C.**: sec. XVI. (Pl. 82/ 4).
5. F.: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: partea din spate a unui cal, fragment dintr-o scenă cu cavaler. **C.**: sec. XVI.
6. F.: cahlă placă (15,5x21x0,3-1 cm) fără picior. 10-12 exemplare. **D.**: Sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul. **C.**: sec. XVI. (Pl. 82/ 6).
7. F.: cahlă placă (13,5x19x1 cm) fără picior. **D.**: perechea de îndrăgostiţi. **C.**: sec. XVI. (Pl. 82/ 7).
8. F.: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: perechea de îndrăgostiţi, variantă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 82/ 8).
9. F.: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: perechea de îndrăgostiţi, variantă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 82/ 9).
10. F.: cahlă placă (15x21x0,3-1 cm) fără picior. 14 exemplare, unul cu defecte de tipar. **D.**: Melusina. **C.**: sec. XVI. (Pl. 82/ 10).
11. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: animal fantastic. **C.**: sec. XVI. (Pl. 83/ 11).
12. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: animal fantastic. **C.**: sec. XVI. (Pl. 83/ 12).
13. F.: cahle plăci, fragmente. **D.**: păsări fantastice, 4-5 variante. **C.**: sec. XVI.
14. F.: cahlă placă, fragmente. **A.**: şlem. **D.**: 2 vânători în luptă cu un urs. **C.**: sec. XVI. (Pl. 83/ 14).
15. F.: cahlă placă (l. 15,5 cm), fragmente. **D.**: Adam şi Eva. **C.**: sec. XVI. (Pl. 83/ 15, 15a).
16. F.: cahlă placă (l. 16,5 cm). **D.**: 3 personaje nude, probabil o scenă de dans. **C.**: sec. XVI.
17. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: personaj nud aşezat. (scenă de banchet?). **C.**: sec. XVI. (Pl. 83/ 17).
18. F.: cahlă placă (l. 15,2 cm), fragment. **D.**: personaj feminin şi păsări. **C.**: sec. XVI. (Pl. 83/ 18).
19. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: personaj masculin căzut, personaj feminin în picioare alături. **C.**: sec. XVI. (Pl. 83/ 19).
20. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: David şi Goliat. **C.**: sec. XVI. (Pl. 83/ 20).
21. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: geometric şi vegetal, posibil dintr-o compoziţie figurată. **C.**: sec. XVI. (Pl. 83/ 21).
22. F.: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: vegetal floral, probabil dintr-o compoziţie figurată. **C.**: sec. XVI. (Pl. 84/ A: 22).
23. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal floral, probabil dintr-o compoziţie figurată. **C.**: sec. XVI. (Pl. 84/ A: 23).
24. F.: cahlă placă dreptunghiulară (17,2x21 cm) fără picior. **D.**: cercuri incizate. **C.**: sec. XVI. (Pl. 84/ A: 24).
25. F.: cahlă disc (diam.14-16 cm) cu buton central proeminent (capac?). **D.**: caneluri. **C.**: sec. XVI. (Pl. 84/ A: 25).
26. F.: cahlă disc, fragment. **D.**: incizat, realizat cu o spatulă cu vârf lat, respectiv cu un vârf ascuţit. **C.**: sec. XVI. (Pl. 84/ A: 26).
27. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, fragment. **C.**: sec. XVI. (Pl. 84/ A: 27).

Depozit: Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", Bucureşti.
Bibliografie: Marcu 1992. Marcu 2003a.

2. Diferite puncte pe teritoriul localităţii.

1. F.: cahlă de coronament traforată, fragment. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 84/ B: 1).
2. F.: cahlă placă, fragment. **A.**: angobă. **D.**: cavaler, dintr-o scenă de turnir sau de vânătoare. **C.**: sec. XVI. (Pl. 84/ B: 2).
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment. **A.**: angobă. **D.**: cavaler călare spre dreapta, reprezentat sub un portal – variantă a cavalerului în turnir. **C.**: sec. XVI. (Pl. 84/ B: 3).
4. F.: cahlă placă, fragment. **D.**: pasăre mică. **C.**: sec. XVI. (Pl. 84/ B: 4).

5. F.: cahlă placă cu picior, fragment. A.: smalţ verde. D.: vegetal - posibil variantă a unei cahle cu rozetă. C.: sec. XVI. (Pl. 84/ B: 5).
6. F.: cahlă placă fără picior, fragment. D.: borduri marginale geometrice. C.: sec. XVI. (Pl. 85/ A: 6).
7. F.: cahlă placă cu picior, posibil dintr-un registru special, fragment. D.: torsadă marginală. C.: sec. XVI. (Pl. 85/ A: 7).
8. F.: cahlă placă cu picior, fragment. A.: smalţ verde. D.: vegetal, posibil cu lujeri de viţă de vie. C.: sec. XVI. (Pl. 85/ A: 8).
9. F.: cahlă placă, fragment. A.: smalţ verde. D.: vegetal-geometric, posibil aceeaşi compoziţie cu precedenta. C.: sec. XVI. (Pl. 85/ A: 9).
10. F.: cahlă placă cu picior, fragment. A.: smalţ verde. D.: vegetal. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 85/ A: 10).
11. F.: cahlă placă cu picior, fragment. D.: vegetal. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 85/ A: 11).
12. F.: cahlă placă cu picior, fragment. A.: smalţ verde. D.: vegetal-geometric. C.: sec. XVI-XVII.
13. F.: cahlă de colţ formată din 2 plăci îmbinate în unghi obtuz, fragment. A.: smalţ verde. D.: vegetal. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 85/ A: 13).
14. F.: cahlă de colţ cu terminaţii triunghiulare, fragment. D.: vegetal. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 85/ A: 14).
15. F.: cahlă placă, fragment. A.: angobă. D.: tapet cu rozete şi flori de crin stilizate. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 85/ A: 15).
16. F.: cahlă placă, fragment. A.: smalţ verde irizat auriu, urme de văruieli succesive. D.: tapet cu rozete şi alte motive vegetale. C.: sec. XVII. (Pl. 85/ A: 16).
17. F.: cahlă placă, fragment. A.: şlem. D.: pasăre stilizată. C.: sec. XVII. (Pl. 85/ A: 17).

Depozit: Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", Bucureşti.
Bibliografie: 2, 3, 5, 7-15: Marcu 1992.

Filiaş, jud. Harghita

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment. D.: geometric, rozete stilizate. C.: sec. XV-XVII.
2. F.: cahlă placă fără picior, fragmente. D.: personaj stilizat. C.: sec. XV-XVII.
3. F.: cahlă placă fără picior, fragmente. D.: personaj stilizat înarmat cu sabie. C.: sec. XV-XVII.
4. F.: cahlă placă, fragment. D.: vegetal. C.: sec. XV-XVII.

(după: Benkő 1992)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő 1992.

Firtănuş, com. Avrămeşti, jud. Harghita

1. F.: cahlă placă, fragment. H.: pastă medie cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu lemn. A.: şlem galben cărămiziu. U.: medie. D.: cavaler călare spre stânga - probabil husar. C: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 6840) (Pl. 85/ B: 1).

Depozit: Muzeul din Odorheiu Secuiesc.
Bibliografie: Marcu Istrate 2001.

Fotoş, com. Ghidfalău, jud. Covasna

1. F.: cahlă placă (22,3x17,2 cm). D.: cavaler sub portal gotic. C.: prima jumătate a sec. XVI.

(după: Slătineanu 1958. Méri 1960)
Depozit: ?
Bibliografie: Holl 1958. Slătineanu 1958. Méri 1960. Benkő, Ughy 1984. Marcu Istrate 2003b.

Frumuşeni, com. Fântânele, jud. Arad

1. F.: cahle oală cu deschiderea pătrată. C.: sec. XV-XVI.
2. F.: cahle în formă de bulb de ceapă. C.: sec. XIV-XV.

(după Rusu 2001)
Depozit: Muzeul judeţean Arad
Bibliografie: A. A. Rusu, în CCA 2001, p. 137.

Geoagiu-Băi, com. Geoagiu, jud. Hunedoara

1. F.: cahle oală întregibile (dim. variabile ale deschiderii 17x17 cm, 17,4x17,4 cm, 20,8x19 cm, h. 8-9,2 cm) cu corp tronconic. D.: 3 brâuri alveolate în interior, dispuse succesiv deasupra fundului. Un exemplar cu alveole proeminente realizate dinspre exterior spre interior. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 86/ 1a-b).
2. F.: fragment de cahlă placă. D.: cavaler călare spre stânga, fragmente din zona calului. C.: sec. XVI. (Pl. 86/ 2).
3. F.: fragment de cahlă placă. D.: cavaler călare înarmat cu sabie cu lama curbă, garda în cruce şi mânerul arcuit. C.: sec. XVI. (Pl. 86/ 3).
4. F.: fragment de cahlă placă. D.: antopromorf – o mână cu degetele răsfirate. C.: sec. XVI-XVII.
5. F.: fragment de cahlă placă. D.: probabil leu, un chenar marginal cu ove. C.: sec. XVI (–XVII). (Pl. 86/ 5).
6. F.: fragment de cahlă placă. D.: vegetal cu o pasăre bicefală. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 86/ 6).
7. F.: fragmente de cahle plăci. D.: reţele de romburi din nervuri reliefate, diferite dimensiuni. C.: sec. XVI. (Pl. 86/ 7).
8. F.: fragment de cahlă placă. D.: bordură marginală cu decor geometric din nervuri reliefate: bandă de linii în zigzag, bandă de romburi. C.: sec. XVI. (Pl. 86/ 8).
9. F.: fragment de cahlă placă. D.: triunghiuri cu suprafaţa haşurată cu linii paralele în relief. C.: sec. XVI-XVII.
10. F.: fragment de cahlă placă. D.: rozetă geometrizată înscrisă într-un cerc. C.: sec. XVI. (Pl. 86/ 10).
11. F.: fragment de cahlă placă. D.: vegetal geometric. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 86/ 11).
12. F.: fragment de cahlă placă. D.: vegetal cu mici cupe de lalele. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 86/ 12a-b).
13. F.: fragment de cahlă placă. D.: fragment dintr-o compoziţie de tip tapet cu arce suprapuse, în interior motive vegetale simple. C.: sec. XVII. (Asemănător Făgăraş 227).
14. F.: fragment dintr-o compoziţie tapet cu arce suprapuse, având în registrul central flori de crin stilizate – posibil aceeaşi cu fragmentul de la punctul anterior. C.: sec. XVI-XVII. (Asemănător Făgăraş 227).
15. F.: fragment de cahlă placă. D.: vegetal floral schematizat, derivat foarte probabil dintr-o compoziţie cu rozetă central, la care trimit dealtfel şi bordurile marginale cu steluţe. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 87/ 15).
16. F.: fragment de cahlă placă. D.: vrejuri de viţă de vie cu ciorchini – poate o compoziţie inspirată de o rozetă? C.: sec. XVI. (Pl. 87/ 16).
17. F.: cahlă placă dreptunghiulară (25x18,4 cm). D.: medalion central cu rozetă stilizată, spre colţuri motive vegetale stilizate, borduri marginale cu lujeri înfăşuraţi. Imitaţie după compoziţiile cu rozetă. C.: sec. XVI.
18. F.: cahle plăci (25x23 cm, 22x22 cm, 21x20 cm). D.: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale derivate din pomul vieţii. C.: sec. XVII. (Asemănător Cluj-Napoca 2.24.). **18A.**: variantă cu motivele mult simplificate. (Asemănător Crişan 8). **18B.**: variantă cu registrul central compus din romburi (Asemănător Cluj-Napoca 11.35.).
19. F.: fragment de cahlă placă. D.: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale schematizate, pomul vieţii combinat cu o rozetă. C.: sec. XVII. (Pl. 87/ 19).
20. F.: fragment de cahlă placă. D.: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale schematizate, pomul vieţii combinat cu o rodie. C.: sec. XVII. (Asemănător Făgăraş 228).
21. F.: fragmente de cahlă placă. D.: tapet cu arce legate, în câmpuri rozete stilizate cu petale multiple. C.: sec. XVII. (Asemănător Crişan 6a). **21A.**: variantă cu rozete simplificate, formate din câte 4 petale. (Asemănător Crişan 6). **21B.**: variantă cu rozeta cu petale multiple între care se intercalează lujeri cu capetele răsucite în volute. **21C.**: variantă cu arcele mult alungite, astfel încât câmpurile devin ovale, iar rozeta este destul de încărcată.
22. F.: cahlă reconstituibilă. D.: tapet. Cercuri distanţate decorate cu rozete stilizate, iar între acestea romburi formate din mici proeminenţe ovale sau circulare. C.: sec. XVII. (Pl. 87/ 22).
23. F.: cahlă reconstituibilă. D.: tapet. Reţea de cercuri în interiorul cărora sunt reprezentate rozete stilizate, iar în câmpurile exterioare motive florale stilizate, motivul de bază fiind laleaua. C.: sec. XVII. (Asemănător Cluj-Napoca 11.41.).
24. F.: fragmente de cahle plăci. D.: tapet cu arce suprapuse, în câmpuri motive extrem de stilizate, sugerând plante cu rădăcini în formă de bulb (lalele?), motive solare sau simple decoruri geometrice destinate să acopere câmpul. C.: sec. XVII. (Pl. 87/ 24a-b).
25. F.: fragment de cahlă placă. D.: tapet cu arce suprapuse. Motive vegetale mult simplificate, derivate din pomul vieţii. C.: sec. XVII. (Pl. 87/ 25).

26. **F.**: fragment de cahlă placă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 87/ 26).
27. **F.**: fragment de cahlă placă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI-XVII.
28. **F.**: fragment de cahlă placă. **D.**: geometric: bordură marginală cu imitaţie de torsadă, inscripţie: "*IPIL'r*". **C.**: sec. XVII. (Pl. 87/ 28).
29. **F.**: fragment de cahlă placă uşor concavă. **D.**: bordură marginală cu torsadă. Probabil imitaţie după piesa decorată cu leu. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 29).
30. **F.**: fragment de cahlă placă. **D.**: bordură marginală dublă din mici steluţe. **C.**: sec. XVI.
31. **F.**: fragment de cahlă placă. **D.**: borduri marginale cu decor geometric, format, dinspre exterior spre interior din: friză de arce având în interior 2 compartimente separate de o bară verticală, ove înlănţuite, mici alveole. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 31).
32. **F.**: fragment de cahlă placă de formă dreptunghiulară, destinată unui registru intermediar. **D.**: geometric, format din pătrate împărţite prin diagonale. Pe latura lungă bordură marginală cu imitaţie de torsadă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 32).
33. **F.**: fragment de cahlă placă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI.
34. **F.**: fragment dintr-o cahlă (de coronament) traforată. **D.**: motive gotice. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 34).
35. **F.**: fragment dintr-o cahlă de colţ formată din două plăci îmbinate în unghi de 90^0, zona de contact obturată cu o torsadă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 35).
36. **F.**: fragment dintr-o cahlă de colţ de formă poligonală. **D.**: o latură decorată cu flori de crin stilizate. **C.**: sec. XVII.
37. **F.**: fragment dintr-o cahlă de colţ de formă poligonală. **D.**: o latură decorată cu lalele. **C.**: sec. XVII.
38. **F.**: fragment dintr-o cahlă de colţ de formă poligonală. **D.**: o latură decorată cu lalele şi margarete. **C.**: sec. XVII.
39. **F.**: fragment dintr-o cahlă de colţ de formă poligonală. **D.**: o latură decorată cu volute. **C.**: sec. XVII.
40. **F.**: fragment dintr-o cahlă de colţ de formă poligonală. **D.**: o latură decorată cu motive tapet, arce legate cu rozete în câmpuri. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Făgăraş 224).
41. **F.**: fragment dintr-o cahlă placă cu medalion circular concav. **D.**: rozetă cu petale simple încadrate de mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 41).
42. **F.**: fragment dintr-o cahlă de coronament de formă semicirculară, exteriorul marcat prin mici creneluri triunghiulare. **D.**: mască feminină. **C.**: sec. XVII.
43. **F.**: fragment dintr-o cahlă de coronament traforată. **D.**: probabil dintr-o compoziţie arhitecturală. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 43).
44. **F.**: fragment dintr-o cahlă de coronament traforată şi decupată. **D.**: probabil dintr-o compoziţie arhitecturală. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 44).
45. **F.**: fragment dintr-o cahlă de coronament traforată sau/şi decupată. **D.**: probabil dintr-o compoziţie arhitecturală. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 45).
46. **F.**: fragment de cahlă placă. **D.**: portal semicircular decorat cu vrejuri, probabil dintr-o compoziţie cu cavaler. **C.**: sec. XVI. (Pl. 88/ 46).
47. **F.**: fragment de cahlă placă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI.
48. **F.**: fragment de cahlă placă. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 88/ 48).
49. **F.**: fragment de cahlă de soclu. **A.**: smalţ verde fără angobă. **C.**: sec. XVII.
50. **F.**: fragment de cahlă de soclu. **A.**: smalţ verde fără angobă. **C.**: sec. XVII.

(după: Batariuc, Pescaru 1996)
Depozit: Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane, Deva.
Bibliografie: Batariuc, Pescaru 1996.

Ghelari, jud. Hunedoara

1. **F.**: cahle plăci cu picior, fragmente. **D.**: tapet cu arce legate sau romburi şi diferite tipuri de rozete. **A.**: a. simplu; b. mica. **C.**: sec. XVII.

Depozit: Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane, Deva.
Bibliografie: Marcu, Petrov 1993.

Ghidfalău, jud. Covasna

1. **F.**: cahlă placă. **D.**: husar costumat în armură şi coif conic, cu scut. **C.**: sec. XVII.

(după Méri 1960)

Depozit: ?

Bibliografie: Méri 1960.

Gilău, jud. Cluj

Cercetări arheologice în castrul roman de la Gilău între anii 1976-1981, responsabil Dan Isac.

1. **F.**: cahlă placă dreptunghiulară (23x17,5 cm) cu picior scurt (h. 3 cm). **D.**: blazon cu pasăre şi motive vegetale; inscripţie: "*A(NN)O*" "*1647*", iar în registrul inferior literele "*E*" şi "*M*". **C.**: 1647. (Pl. 89/ A: 1).

(după Rusu 1996a)

Depozit: ?

Bibliografie: Rusu 1996a.

Gladna Română, com. Fârdea, jud. Timiş

Reşedinţă nobiliară, cercetări arheologice sistematice în 1985-1986, responsabil Radu Popa

1. **F.**: cahlă oală (h.18 cm, l. 23 cm, gr. 0,4-1 cm). **C.**: Sec. XIV-XV.
2. **F.**: cahlă oală, fragment din partea inferioară. **D.**: în interior pe fundul vasului relief în formă de floare, probabil în jurul unui nucleu central proeminent. **C.**: sec. XIV-XV.

(după: Popa, Căpăţână, Achim 1987)

Depozit: Muzeul Banatului.

Bibliografie: Popa, Căpăţână, Achim 1987.

Gusu, com. Ludoş, jud. Sibiu

1. **F.**: cahlă placă cu picior, fragmente. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem. **U.**: superficială. **D.**: cavaler călare spre stânga cu lance, sub un portal împodobit pe intrados cu frunziş. Mixtură între cavalerul în turnir şi Sf. Gheorghe. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2503) (Identic Sibiu 1.5.).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Guşteriţa, oraş Sibiu, jud. Sibiu

1. **F**: cahlă placă fără picior, fragment. **H**: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată cu lemn. **U**: superficială. **D**: Maria cu pruncul. **C**: sec. XV. (Nr. inv. 2508) (Pl. 89/ B: 1).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Hamba, com. Şura Mare, jud. Sibiu

1. **F.**: cahlă placă dreptunghiulară (27x20 cm). **D.**: leu cu flamură susţinând stema oraşului, în varianta coroană şi 2 săbii încrucişate. Inscripţie pe flamură: "*GOT(t) IST GER(echt) 73*". **C.**: sec. XV (?).

(după: Klusch 1999)

Depozit: Muzeul Emil Sigerus, Sibiu.

Bibliografie: Klusch 1999.

Haţeg, jud. Hunedoara

1. **F.**: cahlă placă, fragment (l. 24 cm). **D.**: personaj feminin lângă o cruce. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 89/ C: 1).

(după Rusu 1996b)

Depozit: ?

Bibliografie: Rusu 1996b.

Hălchiu, jud. Braşov

1. **F.**: negativ din lut (tipar) (25x23,5x1,5 cm-2 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă. **D.**: două personaje. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2504) (Pl. 89/ D: 1).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Hărman, jud. Braşov

1. Cetatea ţărănească şi biserica evanghelică.
Cercetări arheologice sistematice, responsabil Mariana Beldie Dumitrache.

1. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: personaj feminin dintr-o pereche. **C.**: sec. XV-XVI.
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **A.**: smalţ verde închis, irizat. **D.**: partea din faţă a unui leu sau grifon în cadru vegetal. **C.**: sec. XV-XVI.
3. **F.**: cahlă disc, fragment. **D.**: cercuri concentrice incizate. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 89/ E: 3a; pl. 90/ A: 3b-c).
4. **F.**: cahlă disc, fragment. **D.**: cercuri concentrice pictate. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 90/ A: 4).
5. **F.**: cahlă disc cu marginea alveolată, fragment. **D.**: impresiuni realizate cu un obiect ascuţit. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 90/ A: 5).
6. **F.**: cahlă disc, fragment. **D.**: impresiuni realizate cu un obiect ascuţit. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 90/ A: 6).

(după: Dumitrache 1979)
Depozit: ?
Bibliografie: Dumitrache 1979.

2. Capela cetăţii ţărăneşti.
Săpături arheologice de salvare în 1994, responsabil D. Marcu.

1. **F.**: cahlă oală cu marginea întoarsă în formă de guler, fragmente. **H.**: pastă medie, ardere completă. **C.**: sec. XVI-XVII.

Depozit: Muzeul Judeţean Braşov.

Hunedoara, jud. Hunedoara

1. Teritoriul oraşului.

1. **F.**: cahlă placă decupată în formă de blazon cu crestături laterale superficiale. **D.**: grifon. **C.**: sec. XV-XVI.
2. **F.**: cahlă placă cu picior scurt. **D.**: cavaler în turnir sub portal gotic. **C.**: sfârşitul sec. XV.
3. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: cap de bour. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2447) (Pl. 90/ C: 3)

Depozit: 1, 2: ?; 3: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: 1: Slătineanu 1958. Klusch 1999. 2: Möller 1913. Balogh 1943. Holl 1958. Vătăşianu 1959. Eskenasy, Rusu 1980b.

2. Colecţia muzeului.

1. **F.**: cahlă oală de formă tronconică cu deschiderea circulară (h. 13-14 cm, diam. gură 12 cm, diam. fund 7-8 cm, gr. pereţi 0,9-1,1 cm, gr. fund 0,4 cm). **C.**: sec. XV.
2. **F.**: cahlă oală de formă tronconică cu deschiderea rectangulară (h. 17 cm, diam. fund 10,5 cm, l. 18 cm). **A.**: şlem galben cărămiziu. **D.**: brâu alveolat care marchează trecerea de la forma rotundă la cea rectangulară. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 90/ B: 1).
3. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (diam. fund. 7 cm). **A.**: şlem. **D.**: deasupra fundului alveole adânci realizate dinspre interior spre exterior. **C.**: sec. XV-XVI. (Asemănător Vinţu de Jos 3.41.).
4. **F.**: cahlă cu medalion concav (22x22x0,6 cm), picior (5,5x0,8 cm). **D.**: medalion simplu, în colţuri proeminenţe circulare încadrate de triunghiuri. **C.**: sec. XV-XVI. (Asemănător Vinţu de Jos 3.51.).
5. **F.**: cahlă de colţ formată din două plăci cu medalion concav, zona de contact rezolvată printr-o torsadă aplicată, împletită din 3 baghete de lut lucrate separat. **A.**: a. simplu; b. smalţ verde închis. **C.**: sec. XV-XVI.
6. **F.**: cahlă de colţ formată din 2 nişe (diam. mediu 10 cm), zona de contact rezolvată printr-o torsadă aplicată, împletită din 3 baghete de lut lucrate separat. **A.**: a. simplu; b. smalţ verde închis. **C.**: sec. XV-XVI.
7. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment. **A.**: mica. **D.**: pasăre cu creasta triplă. **C.**: sec. XVI. (Identic Vinţu de Jos 2.92.).
8. **F.**: cahlă placă (25x22x0,7-1 cm) cu picior (4,5-5x1 cm), fragmente. **A.**: mica. **D.**: pelican hrănindu-şi puii. **C.**: sec. XVII. (Pl. 91/ A: 8).

9. F.: cahlă dreptunghiulară cu picior scurt, fragment (l. 12-13 cm). **A.**: şlem. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 90/ B: 9).
10. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, talpă (5x0,8 cm), fragment (22x9,7 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 91/ A: 10).
11. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, talpă (5x1 cm), fragment. **A.**: smalţ verde. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 91/ A: 11).
12. F.: cahle plăci, fragmente. **D.**: reţea de nervuri reliefate intersectate în unghiuri diverse. **C.**: sec. XV-XVI.
13. F.: cahle plăci cu picior, fragmente. **D.**: tapet cu arce legate sau romburi şi diferite tipuri de rozete. **A.**: a. simplu; b. smalţ verde. **C.**: sec. XVII.

Depozit: Muzeul Hunedoara.

Bibliografie: Marcu, Petrov 1993.

3. Piese descoperite în incinta Castelului Huniazilor.

1. F.: cahlă placă, fragment. **A.**: smalţ policrom. **D.**: personaj (profet sau evanghelist). **C.**: sec. XV-XVI.
2. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în formă de floare de crin. **A.**: smalţ policrom. **C.**: sec. XV-XVI (?).
3. F.: cahlă placă. **D.**: crinul angevin combinat cu panglici (probabil o combinaţie tapet). **C.**: sec. XVI-XVII.

(după: Rusu 1996b)

Depozit: ?

Bibliografie: Rusu 1996b.

Iacobeni, jud. Harghita

1. F.: cahlă placă (21x18x1 cm) cu picior scurt (3,3x0,6 cm). **A.**: şlem cărămiziu-gălbui. **D.**: husar. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 4391) (Pl. 189/ 1).
2. F.: cahlă placă (22x18,7 cm) cu picior scurt (4,6x0,8 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu o pânză. **U.**: intensă. **D.**: motive vegetale stilizate organizate în jurul unui nucleu central. Torsadă marginală. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 94).

Depozit: MNS Sfântu Gheorghe.

Bibliografie: 1, 2: Gazda 1969. 1: Centre 1998. 2: Marcu Istrate 2001.

Iernut, jud. Mureş

Sat medieval din sec. XIV-XVI, cercetări 1991, responsabil M. Rusu.

1. F.: cahle plăci. **A.**: a. simplu; b. smălţuit. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XV-XVI.
2. F.: cahlă oală în formă de vază cu deschiderea pătrată. **C.**: sec. XV-XVI.

Depozit: ?

Ineu, jud. Arad

1. F.: cahlă de soclu pentru colţ, fragment (h. 7,1 cm, l. 5-7,5 cm, picior 4,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XVI-XVII).

(după: Hurezan, Szatmári 1998)

Depozit: Muzeul Judeţean Arad.

Bibliografie: Hurezan, Szatmári 1998.

Jdioara, com. Criciova, jud. Timiş

1. F.: cahle plăci. **A.**: a. simplu; b. smălţuit. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec.XVI-XVII.
2. F.: cahlă placă. **A.**: smalţ verde. **D.**: cavaler călare spre stânga, în armură; registru decorativ vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII.
3. F.: cahle oale în formă de vază. **C.**: sec. XV-XVII.

(după: Bejan)

Depozit: Muzeul Banatului?

Bibliografie: Bejan 1975. Bejan 1980.

Lăzarea, jud. Harghita

1. Locuinţă de suprafaţă datată în sec. XIV-XV.

1. **F.**: cahle oală cu deschidere circulară (borcan). **C.**: sec. XIV-XV.
2. **F.**: cahlă disc. **C.**: sec. XIV-XV.
3. **F.**: cahle plăci. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV.

(după Munteanu 1980)
Depozit: ?
Bibliografie: Munteanu 1980.

2. Castel, puncte neprecizate.

1. **F.**: cahlă placă. **D.**: cavaler călare spre dreapta, pe câmpul plăcii motive vegetal-geometrice. Variantă de husar? **C.**: sec. XVI.
2. **F.**: cahlă placă. **D.**: cavaler călare spre dreapta, cu sabie, sub portal gotic stilizat. Variantă a cavalerului în turnir. **C.**: sec. XVI.
3. **F.**: cahlă placă. **D.**: cavaler călare spre dreapta, cu lance, sub portal gotic stilizat. Variantă a cavalerului în turnir. **C.**: sec. XVI. **3A.**: variantă cu motivul decorativ uşor diferit.
4. **F.**: cahlă placă. **D.**: Sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul, sub portal gotic. Variantă a cavalerului în turnir. **C.**: sec. XVI.
5. **F.**: cahlă placă. **D.**: buchet de flori stilizat. **C.**: sec. XVII-XVIII.
6. **F.**: cahlă placă. **D.**: tapet cu arce legate şi rozete stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII.

(după Molnár 1978)
Depozit: Muzeul Judeţean Harghita, Miercurea Ciuc.
Bibliografie: Molnár 1978. Munteanu 1984. 1, 3: Rădulescu 2000. 2, 3, 4: Marcu Istrate 2003b.

Lăzăreşti, com. Sânmartin, jud. Harghita

1. “mare număr de cahle”.

Depozit: ?
Bibliografie: Paul János, Dionisie Kovács: *Perieghează arheologică în bazinul Ciucului*, în Studii şi materiale, II, Tg. Mureş, 1967, p. 43.

Lita, com. Săvădisla, jud. Cluj

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (diam. fund 8,6 cm, h. 10,2 cm, l. 21 cm, gr. 0,6 cm), marginea simplă. **A.**: urme de şlem în interior. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 24556). Piese cu secţiune asemănătoare (diam. fund 9,1 cm, h. 11 cm, l. 22,2 cm, gr. 0,4 cm fund, 0,7 cm pereţi), (Nr. inv. F 24557), (diam. fund 9,5 cm, h. 11,8 cm, l. 20 cm, gr. 0,8 cm). (Nr. inv. F 24563) (Pl. 91/ B: 1).
2. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (diam. fund 8,6 cm, latura 22,7 cm, h. 9,5 cm). **A.**: urme de şlem în interior. **D.**: nervură reliefată şi torsadă. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 24979, F 24980, F 24981) (Pl. 92/ 2).
3. **F.**: cahlă castron cu deschiderea triunghiulară (diam. fund 7,9 cm, h. 5 cm, l. 16-18 cm, gr. 0,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24561). **3.A.**: exemplar asemănător (diam. fund 7,5 cm, h. 4,2 cm, l.16-18 cm, gr. 0,4 cm). **D.**: imediat deasupra fundului, o nervură reliefată. (Nr. inv. F 24562) (Pl. 91/ B: 3).
4. **F.**: cahlă oală cu deschiderea lobată, marginea lăţită şi uşor şănţuită, fragmente (gr. 0,35 cm, h. 8,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 25083, 25084) (Pl. 92/ 4).
5. **F.**: cahle cu decor traforat, probabil picior semicilindric, fragmente (gr. 0,7/1 cm). **D.**: nişa era închisă cu un decor traforat, din care nu se păstrează decât pornirile şi mici elemente de câmp. Este posibil ca motivul decorativ să fi fost reprezentat de cavalerul în turnir. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24570, F 24572, F 24574, F 24575, F 24576, F 24577, F 24581, F 24582, F 24583) (Pl. 93/5 a-b).
6. **F.**: cahlă nişă, fragmente (diam. 9,1 cm, gr. 0,8 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24613, 24614, 24620) (Pl. 92/ 6).
7. **F.**: cahlă nişă de formă uşor trapezoidală, fragment (diam. 7-8,5 cm, gr. 0,8 cm, h. 20,7 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24611) (Pl. 92/ 7).
8. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (lăţime maximă 16 cm, gr. 0,3-0,6 cm). După urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, cu deschidere rectangulară. **A.**: urme de şlem galben cărămiziu.

D.: fragmente de portal gotic târziu dintr-o compoziţie cu cavaler în turnir. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 24704 a şi b) (Pl. 92/ 8a-d).

9. **F.**: cahle plăci fără picior, fragmente din 4 exemplare (gr. 0,4-1,3 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu şi angobă. **D.**: fragmente de portal gotic dintr-o compoziţie cu cavaler în turnir. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 24629, 24630, 24631, 24632) (Pl. 92/ 9).

10. **F.**: cahlă placă fără picior, olan ataşat cu deschidere circulară; fragment (gr. 0,9 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: fragment din portalul gotic târziu redat printr-o succesiune de fleuroni. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Nr. inv. F 24712) (Pl. 92/ 10).

11. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,9 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu şi angobă. **D.**: fragment de portal gotic. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. F 24568).

12. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,3-1 cm). După urmele de ardere de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, cu partea din faţă de formă circulară. **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: cavaler în turnir călare spre dreapta. **C.**: începutul sec. XVI. (Nr. inv. F 24695, F 24696).

13. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1-1,2 cm). După urmele de ardere de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, cu partea de contact de formă circulară. **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: cavaler în turnir călare spre dreapta. Scena este delimitată de o torsadă rudimentar executată, iar în partea inferioară este intercalat un decor geometric format din benzi cu mici triunghiuri, în încercarea de a sugera probabil un relief. Probabil aceeaşi compoziţie cu piesa de la nr. 12. **C.**: începutul sec. XVI. (Nr. inv. F 24697) (Pl. 93/ A: 13 a-b).

14. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1 cm). După urmele de ardere de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, cu partea de contact de formă circulară. **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: cavaler în turnir călare spre stânga. Scena este delimitată de o torsadă rudimentar executată, iar în partea inferioară, sub picioarele calului, se adaugă un relief simplu. **C.**: începutul sec. XVI. (Nr. inv. F 24707) (Pl. 92/ 14).

15. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,4 cm). **A.**: şlem galben cărămiziu. **D.**: cap de cal - fragment dintr-o compoziţie cu cavaler călare spre stânga. **C.**: începutul sec. XVI. (Nr. inv. F 24712).

16. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,9 cm). După urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, având partea de contact de formă circulară. **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: fragment de portal gotic târziu redat printr-o succesiune de fleuroni. În partea stângă a cahlei o arhitectură în relief foarte slab. Scena este delimitată de o torsadă abia perceptibilă. Probabil o mixtură între compoziţia Sfântul Gheorghe omorând balaurul şi cea a cavalerului în turnir. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr.inv. F 24712). (Pl. 93/ A: 16, 16a).

17. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,3-0,9 cm). **D.**: personaj feminin cu părul lung, probabil fragment dintr-o scenă cu Sfântul Gheorghe. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24689).

18. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,7-0,9 cm). **A.**: urme de şlem gălbui. **D.**: fragment de arhitectură, foarte probabil dintr-o scenă cu Sfântul Gheorghe. Scena delimitată de o torsadă. Relief extrem de şters, decorul aproape indescifrabil. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24592, F 24593, F 24594, F 24691, F 24692, F 24693, F 24699, F 24700, F 24706, F 24708, F 24709, F 24710, F 24711).

19. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,6-0,8 cm) **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: personaj sfânt cu aureolă. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 24715).

20. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: personaj sfânt cu aureolă. Detaliile feţei şterse din prelucrare. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 24688).

21. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr.0,4-0,8 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: rege sfânt cu aureolă. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 24687).

22. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: fragment de pasăre sau animal. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24587).

23. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,9 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: imitaţie de scriere gotică. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24688).

24. **F.**: cahlă placă de formă dreptunghiulară fără picior, fragment (l. 8,9 cm; gr. 0,9 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: benzi geometrice. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. F 24625 a şi b) (Pl. 189/ B: 24).

25. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,71 cm). **A.**: strat gros de şlem galben-cărămiziu. **D.**: vegetal geometric. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. F 24679, F 24681, F 24685, F 24686, F 24688).

26. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,9 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: geometric cu rozete. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 24678).
27. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,5-1 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: geometric cu rozete. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 24671-24675, 2467).
28. F.: cahlă placă dreptunghiulară fără picior, fragment (l. 13,8 cm, gr. 0,5 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: geometric cu rozete. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. F 24716).
29. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,9 cm). A: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24678).
30. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1,2 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: fără. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24578).
31. F.: cahlă placă, fragmente (gr. 0,5-0,9 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: vegetal cu rozetă. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. F 24585 şi F 24628).
32. F.: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1,2 cm). **A.**: urme de şlem galben cărămiziu. **D.**: proeminenţe ovale dispuse regulat pe toată suprafaţa. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 24627, F 24626) (Pl. 93/ A: 32).
Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

Lopadea Veche, com. Mirăslău, jud. Alba

1. F.: cahlă placă cu medalion concav, (dim. probabile 23,5x21,5x0,7 cm), picior (3,7x0,8 cm). **A.**: vopsea verde închis sau neagră. **D.**: rozetă simplă cu 12 petale. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 332, I 506, I 621) (Pl. 93/ B: 1).
Depozit: Muzeul din Aiud.
Bibliografie: Marcu Istrate, Scrobotă 2003.

Lugoj, jud. Timiş

Colecţia muzeului.

1. F.: cahlă oală tronconică cu deschiderea circulară (h. 20,3 cm, diam. fund 8,6 cm, diam. gură 15,6 cm). **C.**: sec. XV. (Pl. 93/ C: 1).
2. F.: cahlă castron cu deschidere triunghiulară (h. 6,8 cm, diam. fund 7,5 cm, triunghi isoscel, baza 17 cm, laturile 18,75 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 94/ 2).
3. F.: cahlă oală de formă tronconică cu deschiderea rectangulară, fragmente (h. 21 cm, diam. fund 11,1 cm). Pornirea evazării marcată de o nervură reliefată. **C.**: sec. XV-XVI.
4. F.: cahlă oală tronconică cu deschidere rectangulară (h. 15,7 cm, diam. fund 9,6 cm), evazarea marcată prin nervură reliefată. **C.**: sec. XV-XVI.
5. F.: cahlă oală tronconică cu deschiderea dreptunghiulară (h. 10,7 cm, diam. fund 8,1 cm, l. 24x18-20 cm). **C.**: sec. XVI-XVII.
6. F.: cahlă oală tronconică cu deschiderea rectangulară (h. 17,4 cm, diam. fund 10,9 cm), evazarea marcată prin brâu alveolat. **C.**: sec. XV-XVII.
7. F.: corp decorativ (h. 11 cm, diam. max. 7,7 cm, diam. picior 4,5 cm) lucrat la roată. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 94/ 7).
8. F.: cahlă placă fără picior, fragment (h.p. 11,4 cm, l. 9 cm, gr. 1,4 cm). **A.**: mica. **D.**: rozetă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 94/ 8).
9. F.: cahlă placă fără picior, fragment (l. 5,2 cm, h.p. 10,5 cm, gr. 1,4 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 94/ 9).
10. F.: cahlă placă fără picior, fragment (13,5x10,3 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Asemănător Vinţu de Jos 3.131, 3.132.)
11. F.: cahlă placă cu picior (4,3 cm), fragment. **D.**: vegetal geometric stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 94/ 11).
12. F.: cahlă de coronament cu talpă (4,7 cm), fragment (11x6,8). **A.**: mica. **C.**: sec. XVII. (Asemănător Făgăraş 188)
13. F.: cahlă placă, fragment (11,4x9,6x1,9 cm). **A.**: mica. **D.**: animal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 94/ 13).
14. F.: cahlă concavă, fragment(20,4x15,5 cm). **A.**: mica. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVII. (Pl. 94/ 14).
15. F.: cahlă concavă, fragment (20,7x12 cm). **A.**: angobă. **D.**: rozetă şi motive geometrice. **C.**: sec. XVII. (Pl. 94/ 15).

16. **F.**: cahlă concavă, fragment (12,7x12,3x1,1 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal geometric. **C.**: sec. XVII. (Pl. 95/ A: 16).
17. **F.**: cahlă de colţ formată din 3 plăci (22x7,5 cm, 22x5,7 cm, 22x6 cm). **A.**: mica. **D.**: crini stilizaţi pe placa centrală, motive vegetale diverse în lateral. **C.**: sec. XVII. (Pl. 95/ A: 17).
18. **F.**: cahlă de colţ, fragment (9x5,8 cm; 9x2,5 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVII.
19. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (5,1 cm), fragmente (16,1x14,6 cm); urme de pedunculi pe revers, urme de lipitură de lut pe faţa interioară a piciorului. **A.**: mica. **D.**: pomul vieţii stilizat. C.: sec. XVII-XVIII.
20. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (12,3x7,2x1,2 cm) **A.**: mica. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVII-XVIII.
21. **F.**: cahlă placă cu picior (7,1 cm), fragment (23,1x10,9); urme de lipitură de lut. **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII-XVIII.
22. **F.**: cahlă placă cu picior (8,1 cm), fragment. **A.**: mica. **D.**: vegetal geometric stilizat. **C.**: sec. XVII-XVIII.
23. **F.**: cahlă placă cu picior (4,8 cm), fragment (21,8x14,4 cm). **A.**: mica. **D.**: lalea stilizată. **C.**: sec. XVII-XVIII.
24. **F.**: cahlă placă (24,8x23,2 cm) cu picior (3,8 cm). **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive geometrice. **C.**: sec. XVII-XVIII.
25. **F.**: cahlă placă cu picior (3,8 cm), fragment (20x17,2 cm). **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale. **C.**: sec. XVII-XVIII.
26. **F.**: cahlă placă (20x11 cm) cu picior. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale. **C.**: sec. XVII-XVIII.
27. **F.**: cahlă placă cu picior (5,4 cm), fragment (13x11 cm). **D.**: tapet cu rozete stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII.
28. **F.**: cahlă placă cu picior (5,3 cm), fragment (9,7x6 cm). **A.**: mica. **D.**: rozetă. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Pl. 95/ A: 28).
29. **F.**: cahlă placă, fragment (8,8x4,5 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVII-XVIII.
30. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (14,2x13 cm). **D.**: personaje. **C.**: sec. XVII-XVIII.

Depozit: Muzeul de istorie şi etnografie Lugoj.
Bibliografie: Pinca 2002.

Lupşa, jud. Alba

Biserica ortodoxă Sfântu Gheorghe, cercetări arheologice de salvare 1994, responsabil D. Marcu.

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragment. **H.**: pastă caolinică, ardere completă, lucrată la roată. **D.**: incizii. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 95/ B: 1).
2. **F.**: cahlă de colţ, fragment. **H.**: pastă grosieră cu mica, ardere superficială, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: medie. **D.**: lalele stilizate pe placa centrală. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 95/ B: 2).

Depozit: MNU Alba Iulia.

Mălăieşti, com. Sălaşu de Jos, jud. Hunedoara

Cercetări arheologice sistematice, responsabil V. Eskenasy.

1. **F.**: cahlă placă (29x21 cm) cu picior scurt. **D.**: cavaler în turnir sub portal gotic, variantă cu borduri decorative. **C.**: sfârşitul sec. XV. (Pl. 96/ A: 1).
2. **F.**: cahlă oală cu deschiderea circulară, marginea mult lăţită şi canelată. **A.**: smalţ verde în interior sau numai pe margine. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 189/ C: 2).
3. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară. Jumătatea inferioară aproximativ cilindrică. **A.**: şlem. **D.**: două torsade succesive la nivelul la care vasul se evazează brusc. **C.**: sec. XV-XVI. **3A.**: variantă identică fără decor.
4. **F.**: cahlă oală cu deschiderea triunghiulară. Partea inferioară aproximativ cilindrică. **A.**: şlem. **D.**: torsadă la nivelul evazării. **C.**: sec. XV-XVI.
5. **F.**: cahlă nişă de dimensiuni mari. **D.**: central o torsadă împletită din 3 baghete din lut lucrate separat. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 190/ 5).
6. **F.**: cahlă placă fără picior. **A.**: şlem. **D.**: rozetă stilizată. Marginal chenar în formă de torsadă. **C.**: sec. XV-XVI.
7. **F.**: cahlă placă, fragment. **A.**: şlem. **D.**: cerb în cadru vegetal. **C.**: sec. XV-XVI. (Asemănător Vad 2).
8. **F.**: cahlă placă, fragment. **A.**: şlem. **D.**: pereche de îndrăgostiţi redactată în stil popular. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 190/ 8).
9. **F.**: cahlă placă, fragment. **A.**: şlem. **D.**: personaj feminin lângă o cruce monumentală. Probabil pe partea opusă a plăcii un personaj masculin. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 190/ 9).

10. F.: cahlă placă, fragment. A.: şlem. D.: personaj feminin având în mână o unealtă, în cadru vegetal. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 190/ 10).
11. F.: cahlă placă, fragment. D.: pomul vieţii, fragment. C.: sec. XVI-XVII.
12. F.: cahlă placă cu picior scurt. D.: lalea stilizată cu rădăcini. Bordură marginală geometrică. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 189/ C: 12).
13. F.: cahlă placă, fragment. D.: cort într-un cadru vegetal, cel mai probabil fragment din scena "Judith tăind capul lui Holofern". C.: sec. XVI.

(după: Eskenasy, Rusu)

Depozit: ?

Bibliografie: Eskenasy, Rusu 1980b. Eskenasy, Rusu 1982. 1: Holl 1995.

Mărtiniş, jud. Harghita

1. F.: cahlă placă (24,5x23 cm) cu picior scurt (4x1 cm). H.: pastă fină, ardere completă, presată cu pânza. A.: mica. D.: cruce în medalion octogonal încadrat de motive vegetale stilizate. (Nr. inv.2400) (Pl. 194/ A: 1).

Depozit: MNS Sfântu Gheorghe.

Mediaş, jud. Sibiu

1. Locuinţă medievală cercetată într-o săpătură de salvare în 1973.

1. F.: cahlă placă, fragment. D.: cavaler călare. C.: sec. XVI.
2. F.: cahlă placă, fragment. D.: tapet cu arce intersectate şi motive vegetale stilizate. C.: sec. XVI-XVII.
3. F.: cahle plăci, fragmente diverse. A.: smalţ verde-oliv. D.: tapet cu arce intersectate şi motive vegetale stilizate, variante. C.: sec. XVI-XVII.

Depozit: ?

Bibliografie: Blăjan, Togan 1991.

2. Loc de descoperire necunoscut.

1. F.: cahlă concavă cu picior scurt. D.: în câmpul central vas cu 5 flori. Pe câmpul marginal pare să fi fost o inscripţie, din care se văd vagi urme într-un relief foarte slab. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 505) (Pl. 95/ C: 1)

Depozit: Muzeul Mediaş.

Micăsasa, jud. Sibiu

1. F.: cahlă placă de formă triunghiulară fără picior, fragment (18x15x1,2 cm; dim. prob. 32x23 cm). H.: piesa a fost tăiată după imprimarea decorului. D.: portal gotic surmontat de un animal (leu?). C.: a doua jumătate a sec. XV - prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 96/ B: 1).
2. F.: cahlă placă fără picior, fragment (19x17,5x 1 cm; dim. prob. 36x25 cm). D.: vultur încoronat. C.: a doua jumătate a sec. XV - prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 96/ B: 2).
3. F.: cahlă oală, fragment. C.: a doua jumătate a sec. XV - prima jumătate a sec. XVI.
4. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. D.: fragmente dintr-o pasăre stilizată. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 97/ A: 4).
5. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. D.: geometric indescifrabil. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 97/ A: 5).
6. F.: cahlă de coronament traforată, fragment. D.: geometric. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 97/ A: 6).
7. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. D.: fragment de cal (?). C.: sec. XVI. (Pl. 97/ A: 7).
8. F.: cahlă placă uşor concavă cu picior scurt, fragment. D.: bordură geometrică, în câmpul central decor vegetal-geometric. C.: sec. XVI. (Pl. 97/ A: 8).
9. F.: cahlă placă uşor concavă cu picior scurt, fragment. D.: bordură geometrică. C.: sec. XVI. (Pl. 97/ A: 9).
10. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. D.: probabil vas cu flori. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 97/ A: 10).
11. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. D.: vegetal, posibil fragment din vasul cu flori (10). C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 97/ A: 11).
12. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. D.: fragment de vas, probabil aceeaşi compoziţie cu piesele de la nr. 10 şi 11. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 97/ A: 12).
13. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment. D.: bordură marginală cu inscripţie din care se pot citi cuvintele "*AZ*" şi "*ERB*". Posibil din vasul cu flori. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 97/ A: 13a-b).

14. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment. **D.**: rozetă (?). **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 97/ A: 14).
15. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment. **D.**: animal fantastic (?). **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 97/ A: 15).
16. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 97/ A: 16).
(1-16: după Rusu 1996b)
Depozit: MNU Alba Iulia.
Bibliografie: Rusu 1996b.

Mihăileni, jud. Harghita

1. Descoperire întâmplătoare, clădirea CAP, 1969.

1. **F.**: cahlă placă fără picior (h. 27,5 cm, l. 12,3 cm). **D.**: vegetal, rozete. **C.**: sec. XV-XVI.

2. Str. de Sus nr. 32.

1. **F.**: cahlă placă fără picior (24,6x19 cm). **D.**: husar. Inscripţie "*B*" "*I*". **C.**: sec. XVII. (Pl. 97/ B: 1).
2. **F.**: cahlă placă (h. 24,5 cm, l. 18,7-19,6 cm) cu picior (2,8-3,3 cm). **D.**: vas cu flori, borduri marginale cu inscripţie: "*FAZAK(AS). MIHALI. GEO(RGIVS?). MVS(N)A.(I)? AN(N)O. 1637*". **C.**: 1637. (Pl. 98/ A: 2).
3. **F.**: cahlă placă (23x24 cm) cu picior (4,8-5,2 cm). **D.**: două vase cu flori. **C.**: a doua jumătate a sec. XVII.

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.
Bibliografie: Benkő, Ughy 1984. 2.1.: Marcu Istrate 2001.

Mintia, com. Veţel, jud. Hunedoara

1. **F.**: cahlă placă cu picior (3x0,7 cm) prevăzut cu orificii pentru manevrare, fragment (gr. 1 cm). **D.** tapet cu arce legate şi rozete stilizate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. IV 4603) (Pl. 98/ B: 1).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

Moigrad, com. Mirşid, jud. Sălaj

1. **F.**: cahlă placă, fragmente. **D.**: geometric, pe un fond punctat de segmente cu mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVII.

Depozit: Muzeul Judeţean Sălaj, Zalău.
Bibliografie: Gudea 1989.

Moşna, jud. Sibiu

1. Loc neprecizat.

1. **F.**: cahlă placă (23x23x1 cm) cu picior (5x1 cm). **H.**: pastă fină cu mica, ardere incompletă; presată cu o pânză. **U.**: intensă. **D.**: vegetal stilizat, încadrat de două coloane. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 4875) (Identic Cluj 12.50.)
2. **F.**: cahlă placă uşor concavă, cu picior (4x0,5 cm), fragment. **H.**: pastă fină cu nisip, ardere incompletă. **A.**: şlem. **U.**: intensă. **D.**: vegetal cu o ghindă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1367).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

2. Cetatea ţărănească, cercetări arheologice de salvare începând din 1999, responsabil D. Marcu.

1. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **H.**: pastă medie cu nisip fin, ardere superficială, presată cu lemn. **A.**: mica. **D.**: fragment de Răstignire. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 98/ C: 1).

Depozit: Muzeul Moşna.

Nădab, com. Chişineu Criş, jud. Arad

1. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în creneluri dreptunghiulare (22x18-18,5 cm). **D.**: culegători de ghindă. **C.**: prima jumătate a sec. XVI.
2. **F.**: cahlă placă (22x23-24 cm). **A.**: smalţ verde-gălbui. **D.**: vânător cu şoim. **C.**: prima jumătate a sec. XVI.

3. **F.**: cahlă oală cu deschiderea circulară, în formă de cupă cu picior scurt (h. 11,5 cm, diam. deschiderii 11,8 cm). **C.**: prima jumătate a sec. XVI.
(după: Méri 1960)
Depozit: ?
Bibliografie: Pascu 1954. Méri 1960.

Negoiu, com. Lunca Cernii de Jos, jud. Hunedoara

Mănăstirea Cerna, cercetări arheologice sistematice, responsabil A. A. Rusu.

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (h: 10-13,5 cm; diam. fund 9,5-11,5 cm; l. 22,5x18,5-20 cm). **C.**: sec. XVI.
2. **F.**: cahlă-nişă (diam. 9-12 cm, h. 21,5 cm). **C.**: sec. XVI.
3. **F.**: cahlă placă (21,3x14,8x0,9 cm). **D.**: geometric, compoziţie derivată din cahlele gotice cu rozetă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 17/ B: 3).
4. **F.**: cahle plăci, fragmente. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII.
5. **F.**: cahlă de coronament traforată (h. 9,6 cm, l. p. 11 cm, gr. 1,2 cm). **C.**: sec. XVI. (Pl. 17/ B: 5).

(după: Rusu 1985)
Depozit: ?
Bibliografie: Rusu 1986.

Odorheiu Secuiesc, jud. Harghita

1. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (15,5x16x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă; presată în tipar cu mâna. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: Samson în luptă cu leul (posibil rebut). **C**: sec. XVI. (Pl. 98/ C: 1).
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (20x17x0,5-1 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă; presată în tipar cu mâna. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: husar călare spre dreapta. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 98/ C: 2).
3. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (14,5x17,5x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem cărămiziu-gălbui. **U.**: superficială. **D.**: blazon cu cap de bour. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 3746, 3764) (Pl. 98/ C: 3). **3A.**: variantă cu scutul marcat prin spice de grâu şi fără stele în interior, angobată. (Nr. inv. 3764) (Pl. 98/ C: 3A).
4. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: superficială. **A.**: şlem. **D.**: reţea de romburi. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 6830).
5. **F.**: cahlă placă (21,6x24,55 cm) cu picior (4,7x0,6 cm). **H.**: pastă medie, ardere superficială, presată cu lemn. **U.**: superficială. **D.**: două vase cu flori. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 413).
6. **F.**: cahlă placă (21x21 cm) cu picior (3,8x0,6 cm). **A.**: şlem. **D.**: tapet cu arce legate şi motive florale. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. 2747).
7. **F.**: cahlă de colţ formată din 3 plăci îmbinate în unghiuri diferite, cu terminaţii triunghiulare ieşite în consolă. **H.**: pastă medie, presată cu lemn. **A.**: mica. **D.**: vas cu flori stilizat pe latura din mijloc, tapet cu rozete pe jumătatea laturii mai late, palmetă pe părţile triunghiulare. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 2789).

Depozit: Muzeul din Odorheiu Secuiesc.
Bibliografie. 2: Marcu Istrate 2001.

Oradea, jud. Bihor

1. Teritoriul oraşului.

1. **F.**: cahlă placă. **D.**: Sfântul Ladislau ecvestru. În partea inferioară a plăcii inscripţie "*1540*". **C.**: sec. XVI.
2. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: heraldic combinat cu motive vegetale. **C.**: sec. XVI-XVII.
3. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: probabil heraldic, se păstrează un fragment dintr-un tenant (?). **C.**: sec. XVI-XVII.
4. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: cavaler pedestru, sabie cu lama uşor curbată prinsă de centură. **C.**: sec. XVI-XVII.
5. **F.**: cahlă de coronament, probabil cu partea superioară decupată. **D.**: vegetal-geomemtric. **C.**: sec. XVI-XVII.
6. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal, rozetă. **C.**: sec. XVI-XVII.
7. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII.

8. F.: cahlă placă, fragment. D.: tapet cu arce suprapuse şi lalele stilizate. C.: sec. XVII.
9. F.: cahlă placă, fragment. D.: tapet, probabil cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate. C.: sec. XVII.
10. F.: cahlă placă, fragment. D.: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate. C.: sec. XVII.
11. F.: cahlă placă, fragment. D.: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate. C.: sec. XVII.
12. F.: cahlă placă, fragment. D.: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate. C.: sec. XVII.
13. F.: cahlă placă. D.: vas cu flori. C.: sec. XVII.

(după Balogh 1982)
Depozit: ?
Bibliografie: Balogh 1982.

2. Piaţa Unirii, atelier ceramic.
Săpătură de salvare, responsabil Doina Ignat.

1. F.: negativ din lut (23,8x19 cm, gr. 3-4 cm). D.: grifon. C.: a doua jumătate a sec. XV. (Pl. 99/ A: 1).
2. F.: cahlă oală cu deschiderea pătrată (20x20 cm). C.: sec. XIV-XV.
3. F.: cahlă convexă în formă de bulb de ceapă (diam. max. 13 cm), un orificiu lateral practicat înainte de ardere. (la descoperire aşezat în piesa de la nr. 2). C.: sec. XIV-XV.
4. F.: cahle oală cu deschiderea rectangulară. D.: brâuri reliefate combinate cu torsade. C.: sec. XVII. (Asemănător Geoagiu-Băi 1).

(1-3: după Rusu 1996b).
Depozit: Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea.
Bibliografie: 1-3: Rusu 1996b. 4.: Batariuc, Pescaru 1996.

3. Mănăstirea franciscanilor conventuali.
Săpături arheologice de salvare în 1989, supravegheate de arh. Emődi Tamás.

1. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în creneluri dreptunghiulare şi cu faţa vizibilă în planuri diferite, fragment. H.: pastă cenuşie. D.: vegetal-geometric. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 99/ B: 1).
2. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în creneluri (?) şi cu faţa vizibilă în planuri diferite, fragment. A.: smalţ verde. C. sec. XVI-XVII. (Pl. 99/ B: 2).
3. F.: cahle oale. C.: sec. XVI-XVII. (probabil din clădirea unei mori)

(după: Emődi)
Depozit: ?
Bibliografie: Emődi Tamás: *Mănăstirea franciscanilor conventuali din Oradea*, ArsT, VII, 1997, p. 61-90.

4. Cetatea Oradea.
Cercetări arheologice sistematice începând din 1992, responsabil A. A. Rusu.

1. F.: cahlă placă cu picior (7x1,5 cm), fragment (8,8x5x 2 cm); piciorul prevăzut cu orificii circulare. H.: pastă cenuşie. A.: smalţ galben muştar. C.: sec. XIV- XV. (Pl. 99/ C: 1).
2. F.: cahlă placă, fragment (8x5,2x1,8 cm). H.: pastă cenuşie. A.: smalţ verde oliv. D.: indescifrabil. C.: sec. XIV- XV. (Pl. 99/ C: 2).
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment (6,7x7,3x1,8 cm). A.: smalţ verde oliv. D.: vegetal, strugure. C.: sec. XIV- XV. (Pl. 99/ C: 3).
4. F.: cahlă placă, fragment (5,3x3,5 cm). A.: smalţ verde oliv. D.: vegetal, posibil din piesa anterioară. C.: sec. XIV- XV.
5. F.: cahlă traforată (pentru coronament?), fragment (6,5x4x1,5 cm). H.: pastă cenuşie. A.: smalţ verde muştar. C.: sec. XIV- XV. (Pl. 99/ C: 5).
6. F.: cahlă traforată cu picior dezvoltat, probabil tronconic, fragment (dim. rec. 18,5x18,5 cm, gr. 1,1 cm). H.: pastă cenuşie. A.: smalţ verde oliv. D.: geometric încadrat de o torsadă, în partea centrală a plăcii un decupaj în formă de patrulob. C.: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 99/ C: 6). 6A.: variantă cu decorul geometric uşor modificat şi smalţ verde muştar.
7. F.: cahlă placă, fragment (6,5x9 cm). H.: pastă cenuşie. D.: medalion central reliefat, probabil decor geometric. C.: sec. XV (prima jumătate?).

8. **F.**: cahlă traforată cu picior dezvoltat, probabil tronconic, fragment (10,5x2,4x1,5 cm). **H.**: pastă cenuşie. **A.**: smalţ verde oliv. **D.**: vegetal, posibil din piesa anterioară. **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 99/ C: 8).

9. **F.**: cahlă traforată cu picior dezvoltat, posibil semicircular, fragment (10x3,5 cm, gr. traforului 1,8 cm). **A.**: smalţ verde oliv. **D.**: decupaje vegetale. **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 99/ C: 9).

10. **F.**: corp decorativ în formă de fleuron (sau cu partea superioară în formă de fleuron) (10,4x5x3,7 cm). **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 100/ 10).

11. **F.**: corp decorativ în formă de fleuron (sau cu partea superioară în formă de fleuron) (10,454x3,5 cm). **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 100/ 11).

12. **F.**: cahlă traforată, fragment (7,5x7,5 cm). **A.**: smalţ verde strălucitor. **D.**: motiv arhitectural gotic. **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 100/ 12).

13. **F.**: cahlă traforată cu picior semicircular (nişă), fragment (6,8x5,1 cm, diam. prob. 20 cm). **H.**: pastă de caolin. **A.**: smalţ verde spălăcit. **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 100/ 13).

14. **F.**: cahlă traforată cu picior semicilindric (nişă), fragment (9x5,6 cm, diam. iniţial 12,5 cm)). **A.**: smalţ verde pe trafor. **D.**: traforul complet desprins, se ghicesc doar urmele. **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 100/ 14).

15. **F.**: cahlă nişă, fragment (21x12 cm, diam. 24 cm). **A.**: smalţ verde brun. **D.**: partea inferioară decorată cu vrejuri înfăşurate pe o colonetă (?). **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 100/ 15).

16. **F.**: cahlă traforată cu picior semicilindric (nişă), fragment (12x6,5x1 cm). **A.**: smalţ verde gălbui. **D.**: fragment marginal pe care se observă vrejuri înfăşurate. **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 100/ 16).

17. **F.**: cahlă nişă, fragment (l. 18,5 cm, raza 9 cm, gr. 0,5-0,9 cm). **H.**: pastă de caolin. **D.**: incizii geometrice pe spatele nişei. **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 101/ 17).

18. **F.**: cahlă traforată combinată cu nişă, fragment (4x,5x3 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: vrejuri înfăşurate. **C.**: sec. XV (prima jumătate?).

19. **F.**: cahlă nişă, fragment (dim. prob. h. 21 cm, raza 10 cm. **A.**: smalţ verde spălăcit. **D.**: fragmente marginale. **C.**: sec. XV (prima jumătate?).

20. **F.**: cahlă nişă rezultată din secţionarea multiplă a unui cilindru (l. 9,5 cm, h.p. 10 cm, raza 5-5,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI.

21. **F.**: cahlă nişă, fragment (13x9,5 cm, gr. 0,9 cm). **A.**: în interior smalţ brun gălbui. **D.**: pe revers incizii neregulate. **C.**: sec. XV (prima jumătate?).

22. **F.**: cahlă oală cu corpul aproximativ cilindric, deschiderea în patru lobi, fragmente (diam. gură 17,5 cm, h. mai mare de 11 cm). **D.**: caneluri exterioare. **C.**: sec. XV (prima jumătate?). (Pl. 101/ 22).

23. **F.**: cahlă placă, fragment (4x4,5x3,5 cm). **A.**: smalţ verde strălucitor. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 101/ 23).

24. **F.**: cahlă placă, fragment (12x6,5x1 cm). **A.**: smalţ verde strălucitor. **D.**: arhitectură gotică. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 101/ 24).

25. **F.**: cahlă traforată, fragment (15x10,7 cm, l. prob. 18 cm); fără urme de picior, probabil de la un coronament. **A.**: smalţ verde irizat. **D.**: portal gotic cu 3 deschideri. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 101/ 25).

26. **F.**: cahlă traforată (pentru coronament?), fragment (4,3x3,5x2 cm). **H.**: pastă de caolin. **A.**: smalţ verde deschis. **C.**: sec. XV-XVI.

27. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment (7,5x10,5x0,6-0,9 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: geometric, compoziţie indescifrabilă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 101/ 27).

28. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (h. p. 12 cm, l. 8,7 cm, gr. 2 cm). **A.**: smalţ verde măsliniu pe relief, smalţ incolor pe câmp. **D.**: vegetal, frunze de acant şi vrejuri. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 101/ 28).

29. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment (7,4x6,2x1,2 cm). **D.**: vegetal, compoziţie indescifrabilă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 102/ 29).

30. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (16,2x4,7 cm, gr. 0,7 cm). **A.**: smalţ verde irizat argintiu. **D.**: vegetal cu frunză de stejar ?. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 102/ 30).

31. **F.**: cahlă de colţ, fragment (12x8x2,5 cm). **A.**: smalţ verde irizat auriu. **D.**: borduri în formă de torsadă, decorul indescifrabil. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 102/ 31).

32. **F.**: cahlă de colţ formată din 2 plăci îmbinate în unghi ascuţit, în zona de contact torsadă împletită, fragment (h. p. 8,5 cm). **A.**: smalţ verde parţial exfoliat. **D.**: rozetă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 102/ 32).

33. **F.**: cahlă placă cu picior dezvoltat, probabil tronconic, fragment (12,5x13,5 cm; gr. la colţ 5 cm). **A.**: smalţ verde închis. **D.**: bordură marginală cu vrejuri înfăşurate pe o colonetă; decorul central probabil figurat. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 102/ 33).

34. **F.**: cahlă placă cu picior dezvoltat, probabil tronconic, fragment (13x11x1,1 cm). **A.**: smalţ verde închis. **D.**: bordură marginală cu vrejuri înfăşurate pe o colonetă; în câmpul central un profet care ţine o filacteră cu inscripţie din care se păstrează doar cifrele "*78*" (?). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 102/ 34).
35. **F.**: cahlă placă de colţ (?), fragment (5x5 cm). **A.**: smalţ verde deschis. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI.
36. **F.**: cahlă placă, fragment (5,5x4x0,7 cm). **A.**: smalţ verde strălucitor. **D.**: geometric, compoziţie indescifrabilă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 102/ 36).
37. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment (7x4,5x1 cm). **A.**: smalţ verde gălbui. **D.**: geometric, compoziţie indescifrabilă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 102/ 37).
38. **F.**: cahlă dreptunghiulară cu picior scurt, circular, fragment (6x7 cm); pe revers un peduncul. **H.**: pastă cenuşie. **C.**: sec. XVI. (Pl. 102/ 38).
39. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (16x16 cm, diam. fund 6,5 cm, h. 8,8 cm). **D.**: alveole realizate dinspre exterior deasupra fundului. **C.**: sec. XVI.
40. **F.**: cahlă placă cu medalion concav (dim. prob. 20,7x19,5 cm) cu picior scurt. **A.**: smalţ verde albicios. **D.**: în colţurile plăcii decor vegetal, 3 frunzuliţe cu aceeaşi tulpină. **C.**: sec. XVI. (Pl. 103/ 40).
41. **F.**: cahlă de coronament sau corp decorativ, fragment (6x5,5x1 cm). **A.**: smalţ verde deschis pe ambele feţe. **D.**: aripă ? **C.**: sec. XVI. (Pl. 104/ 41).
42. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (5,1 cm), fragment (8x6,5 cm). **D.**: ? **C.**: sec. XVI.
43. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment (7x10 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: ? **C.**: sec. XVI.
44. **F.**: cahlă placă, fragment (11x8x0,5 cm). **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI.
45. **F.**: cahlă decupată, probabil de la coronament, fragment (5,5x5,3 cm). **A.**: smalţ verde oliv. **D.**: geometric ?. **C.**: sec. XVI. (Pl. 104/ 45).
46. **F.**: tipar pentru o cahlă de postament (7,8x6,8x1,5 cm) **H.**: pastă cenuşie. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 104/ 46).
47. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată, fragmente. **H.**: pastă cenuşie. **C.**: sec. XVI-XVII.
48. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (16x16 cm, diam. fund. 6,6 cm, h. 7,6 cm). **A.**: vopsea albă la exterior? **D.**: nervură reliefată. **C.**: sec. XVI-XVII. **48A.**: variantă cu dim. 17x17 cm, h. 9,3 cm, diam. fund 7,5 cm.
49. **F.**: cahlă oală cu deschiderea pătrată (18x18 cm, diam. fund 7,5 cm, h. 9 cm). **D.**: brâu decorativ. **C.**: sec. XVI-XVII.
50. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (3,5x0,6 cm), fragmente (dim. prob. 23x17,5 cm). **A.**: var. **D.**: vegetal încadrat de o torsadă, posibil vas cu flori. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 103/ 50).
51. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (4,3 cm), fragment (12x8,5x0,5 cm). **A.**: var. **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 103/ 51).
52. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (4,5 cm), fragment (20,5x13 cm). **A.**: var. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive vegetal-geometrice. **C.**: sec. XVII. (Pl. 103/ 52).
53. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (5,5 cm), fragment (dim. prob. 20,5x21 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII.
54. **F.**: cahlă placă, fragment (3x2 cm). **A.**: smalţ bicrom, alb şi verde. **C.**: sec. XVII, haban.
55. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment (7,5x10 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate derivate din copacul vieţii. **C.**: sec. XVII.
56. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment (10x6x0,7 cm). **A.**: smalţ verde. **D.**: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII.
57. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (5 cm), fragment (7,5x5,5x0,7 cm). **A.**: smalţ verde gălbui. **D.**: haban? Probabil tapet. **C.**: sec. XVII.
58. **F.**: cahlă oală cu deschiderea circulară (h. 12,2 cm, diam. gură 13,7 cm, diam. fund 3,2 cm). Partea inferioară de forma unui bulb de ceapă. **A.**: în interior smalţ verde deschis irizat auriu. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 104/ 58).
59. **F.**: cahlă oală cu deschiderea circulară (h. 10,5 cm, diam. gură 14 cm, diam. fund 5,2 cm); nervură proeminentă în exterior. **A.**: smalţ verde. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 104/ 59).
60. **F.**: cahlă oală cu deschiderea circulară (h. 10 cm, diam. gură 11,8 cm, diam. fund 4,7 cm); nervură proeminentă în exterior. **C.**: sec. XVI-XVII.
61. **F.**: cahlă oală cu deschiderea circulară (h. 12 cm, diam. gură 15 cm, diam. fund 4,7 cm). nervură proeminentă în exterior. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 104/ 61).

62. F.: cahlă oală cu deschiderea circulară (h.2 cm, diam. gură 8 cm), nervură la exterior. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 104/ 62).
63. F.: cahlă placă cu picior scurt (4,5 cm), fragment (l. 18 cm, h. p. 10 cm, gr. 1 cm). A.: var. D.: geometric, o inimă şi un pătrat. C.: sec. XVII. (Pl. 104/ 63).
64. F.: cahlă placă cu picior scurt (3,7 cm), fragment (15,5x13,5 1 cm). A.: var. D.: geometric. C.: sec. XVII. (Pl. 104/ 64).
65. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment (5,5x4,5x2 cm). A.: smalţ verde deschis. D.: pasăre. C.: sec. XVII-XVIII. (Pl. 104/ 65).
66. F.: conductă pentru fum (?) de formă conică (L. 20 cm, diam. 8 cm). Urme de ardere secundară. C.: sec. XV-XVII?
67. F.: fragment dintr-o carcasă sau horn, formă bitronconică (5,7x5,5 cm) (?). A.: smalţ verde oliv. D.: geometric, butoni reliefaţi. C.: sec. XV-XVI? (Pl. 104/ 66).

(după: Rusu şi colab., 2002)
Depozit: Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea
Bibliografie: Rusu şi colab., 2002.

Orăştie, jud. Hunedoara

Cercetări arheologice sistematice începând din 1991, responsabil Z. K. Pinter.

1. F.: cahlă placă cu picior, fragment. H.: pastă grosieră cu nisip şi mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. A.: şlem. D.: portal gotic dintr-o compoziţie cu cavaler în turnir. C.: sfârşitul sec. XV. (Pl. 105/ 1).
2. F.: cahlă placă cu picior, fragment (8,5x10x0,8 cm). H.: pastă medie cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. A: şlem cărămiziu gălbui. D.: fragment de portal gotic, dintr-o piesă decorată cu cavaler în turnir. C.: mijlocul sec. XV, post 1457. (Pl. 105/ 2).
3. F.: cahlă placă cu picior, fragment. H.: pastă medie cu mica, ardere superficială. A.: şlem. D.: fragment de portal dintr-o compoziţie cu cavaler în turnir. C.: mijlocul sec. XV, post 1457. (Pl. 105/ 3).
4. F.: cahlă placă cu picior, fragment. H.: pastă medie cu mica, ardere superficială, presată cu lemn şi cu mâna. D.: fragment de cal dintr-o piesă cu cavaler în turnir. C.: mijlocul sec. XV, post 1457. (Pl. 105/ 4).
5. F.: cahlă de colţ formată din două nişe cu secţiune diferită, zona de contact rezolvată printr-o torsadă. H.: pastă grosieră cu mica, ardere superficială. U.: superficială. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 105/ 5).
6. F.: cahlă oală cu deschiderea circulară, fragment. H.: pastă medie cu mica şi pietricele, ardere completă. U.: superficială. D.: la 4,5 cm deasupra fundului brâu reliefat cu alveole şi linii incizate. C.: sec. XV-XVI.
7. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (diam. fund 13 cm), fragmente. H.: pastă medie, ardere superficială. U.: superficială. D.: pe fund două brâuri reliefate. C.: sec. XV-XVI.
8. F.: cahlă cu medalion concav, fragmente. H.: pastă cu multă mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. U.: superficială. A.: mica. D.: medalionul decorat cu rozetă stilizată, câmpul plăcii cu motive geometrice. C.: sec. XVI. 8A-B.: variantă cu motivul central modificat. (Pl. 105/ 8, 8A-B).
9. F.: cahlă placă cu picior, fragment. H.: pastă cu multă mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. A.: mica. D.: geometric, foarte probabil fragment marginal din piesa anterioară. C.: sec. XVI. (Pl. 105/ 9).
10. F.: cahlă placă, fragmente. H.: pastă medie cu nisip, ardere completă, presată cu lemn. A.: vopsea roşie. U.: intensă. D.: geometric: rozete, imitaţii de torsadă etc. C.: sec. XVI. (Pl. 105/ 10a, pl. 106/ 10).
11. F.: cahlă placă cu picior (4,5x0,7 cm), fragmente. H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu lemn. U.: intensă. A.: vopsea roşie. D.: geometric: registru de rozete, torsade etc. posibil din aceeaşi compoziţie cu piesa precedentă. C.: sec. XVI. (Pl. 106/ 11).
12. F.: cahlă placă (gr. 1 cm), fragmente. H.: pastă medie cu multă mica, ardere superficială, presată cu o pânză. U.: intensă. D.: reţea de romburi reliefate. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 106/ 12).
13. F.: cahlă placă (gr. 1 cm), fragmente. H.: pastă cu multă mica, ardere superficială, presată cu lemn şi cu o pânză. U.: intensă. D.: nervuri reliefate intersectate în unghiuri diferite. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 106/ 13).
14. F.: cahlă placă cu olan semicircular, fragment. H.: pastă medie cu mica, ardere superficială. U.: superficială. A.: şlem. D.: borduri decorative cu lujeri şi steluţe, în câmpul central probabil un medalion. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 106/ 14).

15. F: cahlă de coronament decupată (9,1x14x1,2 cm). **H:** pastă grosieră cu pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **A.**: mica. **D.**: mască feminină. **C.**: sec. XVI. (Pl. 106/ 15).
16. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă. **U.**: medie. **A.**: smalţ verde gălbui peste angobă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 106/ 16).
17. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie cu mica, ardere superficială. **U.**: superficială. **D.**: baluştri, în partea inferioară cu o imitaţie de torsadă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 106/ 17).
18. F.: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: superficială. **D.**: baluştri, în partea inferioară cu o torsadă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 106/ 18).
19. F.: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă medie cu mica, ardere superficială, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 106/ 19).
20. F.: cahlă placă fără picior, fragment. **H.**: pastă medie, ardere superficială, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **A.**: mica. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 106/ 20).
21. F.: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă grosieră cu mica şi pietricele, ardere completă. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce legate şi rozete stilizate. **C.**: sec. XVII. (Identic Crişan 6).
22. F.: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII.
Depozit: Muzeul din Orăştie

Pădureni (Vadu Crişului), jud. Arad

1. F.: cahlă disc (h. 1,5 cm, diam. gură 9,9 cm, diam. fund 6,5 cm.). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ A: 1).
(după: Hurezan, Szatmári 1998)
Depozit: Muzeul Judeţean Arad.
Bibliografie: Hurezan, Szatmári 1998.

Pănade, com. Sâncel, jud. Alba

1. F.: cahlă de coronament decupată, fragment (7,6x5x0,8 cm). **A.**: smalţ peste angobă: fondul verde, iar chenarul marginal şi decorul albe. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 292) (Pl. 107/ B: 1).
2. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, fragment (7,7x9,4x0,6 cm). **A.**: smalţ peste angobă: fondul verde iar motivele decorative alb-verzui; pete de smalţ şi pe revers. **D.**: vrejuri. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. I 2291) (Pl. 107/ B: 2).
Depozit: Muzeul din Aiud
Bibliografie: Marcu Istrate, Scrobotă 2003.

Pâncota, jud. Arad

1. Piese izolate în raza localităţii, recuperate de Zsuzsa Móré-Heitel.

1. F.: cahlă placă fără picior, marginile uşor îngroşate, fragmente (10,5x8,5x1 cm). **H.**: pastă grosieră cu mult nisip, ardere superficială, presată în tipar cu lemn. Urme de ardere secundară. **U.**: superficială. **D.**: gotic. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 1a-b).
2. F.: cahlă placă fără picior, fragment (6x5,5x1,1 cm). **H.**: pastă medie, ardere superficială, presată în tipar cu mâna. **A.**: angobă alb-gălbui. **U.**: intensă. **D.**: gotic. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 2).
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment (5,2x7x0,9 cm). **H.**: pastă medie, ardere superficială, presată în tipar cu lemn. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 3).
4. F.: cahlă placă, fragment (7x9,5x1,1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 4).
5. F.: cahlă placă fără picior, fragment (5,3x3,6x0,9 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 5).
6. F.: cahlă placă fără picior, fragment (5x4,6x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: medie. **D.**: geometric, posibil aceeaşi compoziţie cu nr. 4. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 6).
7. F.: cahlă placă fără picior, fragment (5x4,6x0,8-1,2 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: geometric, posibil aceeaşi compoziţie cu piesa anterioară. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 7).
8. F.: cahlă placă fără picior, decupată, fragment (7,5x5x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 8).

9. F.: cahlă placă, fragment (4,5x4,2x1,2 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 9).
10. F.: cahlă placă fără picior, fragment (4,3x2,5x0,7 cm). **H.**: pastă medie, ardere superficială, presată în tipar cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 10).
11. F.: cahlă placă de la o cornişă, fragment (8x2x0,6 cm) cu picior (3,8x1 cm). **H.**: pastă de caolin, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **A.**: urme de vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 107/ C: 11).
12. F.: corp decorativ: tor circular decorat prin ştanţare, fragmente (8,7x2,8 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 12a-b).
13. F.: cahlă placă, fragment (4,5x5x0,8 cm). **H.**: pastă medie, ardere superficială, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 13).
14. F.: cahlă placă, fragment (5,5x4,2x0,7 cm). **H.**: pastă de caolin, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 14).
15. F.: cahlă placă, fragment (7,3x7x0,8 cm) (posibil o placă decorativă?). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 15).
16. F.: corp decorativ, fragment (7x6x0,5-2 cm). **H.**: pastă cu mult caolin, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **D.**: indescifrabil. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 16).
17. F.: disc decorativ, fragment (9x6x0,9 cm). **H.**: pastă medie, ardere superficială, lucrat la roată. **U.**: superficială. **D.**: geometric ştanţat. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 107/ C: 17).

Depozit: Muzeul Judeţean Arad.
Bibliografie: 4, 15, 17: Zsuzsa Móré-Heitel, *Egyházi építészet a Maros-völgy alsó szakaszán a 11-13. Században I*, în vol. *A középkori Dél-alföld és Szer*, Szeged, 2000.

2. Colecţia Muzeului Judeţean Arad.

1. F.: cahlă de coronament cu talpă, fragment (h. păstrat 13,5 m, l. 18,1 cm, h. picior 2,5 cm). **A.**: vopsea roşie. **D.**: geometric, cu o rozetă stilizată. Partea superioară este ieşită în consolă şi decorată cu mici denticuli în relief. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 108/ A: 1).
2. F.: cahlă de coronament cu partea superioară triunghiulară, fără picior (h. 11,5 cm, l. 10,3 cm. gr. 1,4 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 108/ A: 2).
3. F.: cahlă placă cu picior scurt (3,8 cm), fragment (10,7x8,5 cm). **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse. **C.**: sec. XVII.

(după Hurezan, Szatmári 1998)
Depozit: Muzeul Judeţean Arad.
Bibliografie: Hurezan, Szatmári 1998.

Pecica, jud. Arad

1. F.: cahlă convexă "bulb de ceapă" (h. 14 cm, diam. max. 12 cm, diam. deschidere 7,5 cm.). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XIV-XV).
2. F.: cahlă convexă "bulb de ceapă" cu extremităţile piciorului uşor îngroşate, fragment (h. 8 cm, diam. max. 10 cm, diam. deschiderii 7,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI (sec. XIV-XV). (Pl. 108/ B: 2).

(după: Hurezan, Szatmári 1998)
Depozit: Muzeul Judeţean Arad.
Bibliografie: Hurezan, Szatmári 1998.

Racoşul de Jos, com. Racoş, jud Braşov

Săpături arheologice de salvare 1994 şi 1997, responsabil D. Marcu.

1. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (h. prob. 25 cm, l. deschiderii 24-25 cm, gr. 0,7-1,3 cm), marginea simplă. 315 fragmente. **H.**: pastă în general grosieră, cu pietricele, ardere incompletă. **U.**: intensă. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
2. F.: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragment din partea inferioară (10x7x0,8-2 cm). **H.**: pastă grosieră, cu pietricele, ardere reducătoare incompletă. **A.**: în exterior şlem gălbui, în interior urme de

vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: proeminenţe circulare realizate manual dinspre exterior, şi un brâu crestat. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 108 / 2).

3. F.: cahlă placă fără picior (24,1x16x0,4-1 cm). 71 fragmente din 16 exemplare cu mici diferenţe tehnice şi de decor. **H.**: pastă de calitate medie, cu nisip, ardere incompletă, presată cu mâna; ardere secundară foarte intensă; revers denivelat. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: Sfântul Gheorghe ecvestru în luptă cu balaurul. În partea superioară a plăcii lupta este asistată de rege, regină şi prinţesă. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 108 / 3).

4. F.: cahlă placă fără picior (24,5x15,5x0,4-1 cm). 38 fragmente din 10 exemplare cu mici diferenţe tehnice. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna; ardere secundară; revers foarte denivelat. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: Răstignirea. În plan central Isus răstignit pe o cruce reprezentată ca un copac, cu rădăcini şi ramuri înmugurite, iar de o parte şi de alta Maria şi Ioan. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 108 / 4).

5. F.: cahlă placă fără picior (l. 18 cm, h. prob. 24-25 cm, gr. 0,7 cm). 58 fragmente din 7-10 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna; ardere secundară. Amprente de la tiparul din lemn. **U.**: intensă. **D.**: blazon cu leu. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 109 / 5).

6. F.: cahlă placă de formă triunghiulară, (31x11,5x0,9 cm), 2 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere superficială, presată cu lemn; ardere secundară. **D.**: torsadă puternic reliefată (înălţimea reliefului 1 cm) aplicată în stare crudă. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 109 / 6).

7. F.: corp decorativ destinat unui registru de încheiere (h. 14,5 cm, diam. max. 7,5 cm, gr. 0,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie; piesa a fost lucrată la roată pe un suport identic ca formă. Partea inferioară a fost tăiată cu un cuţit şi apoi modelată manual, iar interiorul a rămas gol. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 109 / 7).

8. F.: cahlă placă de formă dreptunghiulară sau trapezoidală, fragmente din 3-4 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica şi pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna; ardere secundară. Amprente de fibră lemnoasă. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: torsadă aplicată. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.

9. F.: cahlă placă fără picior (gr. 1 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă fină, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna, revers denivelat. **U.**: superficială. **D.**: fără decor, cu mici impresiuni probabil accidentale. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.

10. F.: cahlă placă fără picior, formă dreptunghiulară şi/sau pătrată. 260 fragmente, probabil în jur de 20 exemplare. **H.**: pastă grosieră, frecvent pietricele, ardere superficială. Suprafaţa vizibilă zgrunţuroasă. Ambele feţe finisate cu o spatulă din lemn. **U.**: variabilă. **D.**: fără. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.

11. F.: cahlă placă fără picior, fragment (l. 18,5 cm, h. p. 13,5 cm, gr. 0,5-1,4 cm). **H.**: pastă de calitate medie cu mica, ardere superficială, presată cu mâna; ardere secundară. Urme de la tiparul din lemn. Placa a fost uşor deformată la scoaterea din tipar, figura pruncului fiind aplatizată. **U.**: superficială. **D.**: Maria cu pruncul. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 109 / 11).

12. F.: cahlă placă, fragment (10,2x7,4x0,7-1,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: Sfânta Barbara. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 109 / 12).

13. F.: cahlă placă fără picior, fragment (11,3x18x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna, revers foarte denivelat. Urme de la tiparul din lemn. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: Sfântul Cristofor? **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 110 / 13).

14. F.: cahlă placă, fragment (4x4,6x0,5 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză şi cu mâna. **A.**: şlem cărămiziu gălbui. **U.**: intensă. **D.**: fragment de aureolă dintr-o compoziţie cu sfinţi. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 110 / 14).

15. F.: cahlă placă fără picior, fragment (8,5x6,8x0,6-0,8 cm). **H.**: pastă fină cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna; ardere secundară; revers denivelat. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: cetate - fragment din Legenda Sfântului Gheorghe. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 110 / 15).

16. F.: cahlă placă, fragment (6x6x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: arhitectură - posibil fragment dintr-o cahlă decorată cu Sfântul Gheorghe, variantă. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 110 / 16).

17. F.: cahlă placă fără picior, fragment (7x6,6x0,8 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: şlem cărămiziu-gălbui. **U.**: intensă. **D.**: fragment de arhitectură - posibil dintr-o compoziţie cu Sfântul Gheorghe. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 110 / 17).

18. F.: cahlă placă fără picior, fragment (7x7,5x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. Ardere secundară. **U.**: superficială. **D.**: relief aplatizat, compoziţia indescifrabilă. Bordură marginală cu două registre. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 110 / 18).

19. F.: cahlă placă, fragment (3x2,8x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu pânza. **U.**: intensă. **D.**: cavaler, probabil dintr-o pereche. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 110 / 19).

20. F.: cahlă placă fără picior, fragment (14,7x14,5x0,9 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă fină, cu mica, cu ardere completă, presată cu lemn. Amprente consistente de la tiparul din lemn, aversul uşor deformat din tipar. Ardere secundară. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: Samson în luptă cu leul. **C.**: sec. XVI. (Pl. 110 / 20).

21. F.: cahlă placă fără picior (21,7x22x0,6/1 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie cu un conţinut foarte mare de caolin, ardere incompletă, culoarea pastei după ardere alb-gălbui, presată cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: registrul inferior un personaj jumătate om, jumătate animal, căzut la orizontală; registrul superior un cavaler ecvestru orientat spre stânga, cu o suliţă de dimensiuni mari. Compoziţie în manieră populară cu multe inegalităţi. **C.**: sec. XVI. (Pl. 110 / 21).

22. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. Ardere secundară. **U.**: superficială. **D.**: cavaler de dimensiuni mici? **C.**: sec. XVI. (Pl. 110 / 22).

23. F.: cahlă placă fără picior (9x5x0,7 cm), fragmente din 4 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna; ardere secundară intensă, revers foarte denivelat. **U.**: intensă/superficială/fără. **D.**: vegetal - geometric, probabil din aceeaşi compoziţie care nu se poate reconstitui. **C.**: sec. XVI. (Pl. 110 / 23a-c).

24. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (18,5x13,5x0,9 cm, 6,5x18 cm). Fragmente din 3 exemplare. **H.**: pastă fină cu mica, ardere superficială, presată cu o pânză deasă şi cu mâna; ardere secundară intensă; revers denivelat. **A.**: strat subţire de angobă, alb-gălbui. **U.**: intensă, inegal repartizată, concentrată în zona de mijloc. **D.**: floral - geometric, câmp aerisit. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 24a-b).

25. F.: cahlă placă fără picior, dreptunghiulară, fragment (l. 6,5 cm, h.p. 6,2 cm, gr. 0,7 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu mâna. Ardere secundară. **A.**: urme de var. **D.**: geometric, relief aplatizat. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 25).

26. F.: cahlă placă fără picior, fragmente(5,2x8,2x0,8 cm, 5x6,5 cm). **H.**: pastă grosieră, cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn; ardere secundară intensă, revers denivelat. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 26a-b).

27. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: cavaler? **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 27).

28. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna. Ardere secundară. **D.**: indescifrabil. Posibil un personaj stilizat. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 28).

29. F.: cahlă placă, fragment (4x6x0,6 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu mâna. Piesa a fost refolosită, aversul înecat în var. **U.**: intensă. **D.**: personaj stilizat? **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 29).

30. F.: cahlă placă fără picior, (14x10x1 cm). Fragmente din 5 exemplare cu diferenţe nesemnificative. Probabil pentru părţile mai puţin vizibile ale sobei. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu mâna; ardere secundară, revers denivelat. Urme de la tiparul din lemn. **U.**: superficială/intensă. **D.**: geometric, poate o figură umană schiţată. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 30).

31. F.: cahlă placă fără picior, dreptunghiulară, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: urme de var. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 31).

32. F.: cahlă placă, fragment (5,5x6x0,8 cm). **H.**: pastă fină, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: şlem galben-cărămiziu. **U.**: superficială. **D.**: geometric, compoziţie indescifrabilă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 32).

33. F.: cahlă placă fără picior, fragment (6,2x5,6x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, conţinut mare de caolin, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: superficială. **D.**: geometric. Compoziţie indescifrabilă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 33).

34. F.: cahlă placă, fragment (4x3,6x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 34).

35. F.: cahlă placă fără picior, fragment (8x5,2x0,8 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 35).

36. **F.**: cahlă placă, fragment (4x3,6x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu mâna. Aversul corodat. **U.**: superficială. **D.**: geometric, posibil dintr-o compoziţie cu personaje. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 36).

37. **F.**: cahlă placă, fragment (6,7x6,7x0,5 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. Ardere secundară. **U.**: superficială. **D.**: geometric. Imitaţie de inscripţie? **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 37).

38. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (3x4,2x0,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna. Ardere secundară. **U.**: intensă. **D.**: geometric? **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 38).

39. **F.**: cahlă placă, fragment (2,5x3,5x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: indescifrabil. **C.**: sec. XVI. (Pl. 111 / 39).

40. **F.**: cahlă traforată, fragment de baghetă. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 40a-b).

41. **F.**: cahlă traforată, fragmente. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată şi finisată cu o spatulă din lemn. **A.**: şlem gălbui, urme de var. **D.**: nervuri reliefate. Fragmentele dintr-o compoziţie indescifrabilă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 41 a-d).

42. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (7,6x8x0,9 cm; 8,5x8x0,9 cm). Fragmente din 4 exemplare diferite. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă, la 2-3 cm de margini. **D.**: geometric, posibil un animal fantastic. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 42a-b).

43. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (5,5x8x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: şlem. **D.**: indescifrabil (personaj?). **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 43).

44. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (19x12,5x1,1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu nisip şi pietricele, ardere superficială, revers foarte denivelat, presată cu mâna. Urme de la tiparul din lemn. unul dintre fragmente cu urme de ardere secundară. **A.**: a. şlem gălbui; b. var. **U.**: intensă, urme concentrate în partea de mijloc, la 2-3 cm de margini. **D.**: vegetal – geometric. Pătrate în care sunt înscrise rozete cu câte 6 petale, iar între acestea volute. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 44).

45. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: şlem cărămiziu. **U.**: intensă, în partea centrală, la 2-3 cm de margini. **D.**: bordură marginală cu baghete şi mici rozete. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 45).

46. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (5,4x8,6x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 46).

47. **F.**: cahlă placă, fragment central (6x5,5x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu pânza. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial căzut. **U.**: medie. **D.**: vegetal stilizat, rozetă cu patru petale. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 47).

48. **F.**: cahlă placă, fragment (4x8,3x0,7 cm). **H.**: pastă fină, cu mica, ardere incompletă. **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 48).

49. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (6x7,5x1,3 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu mâna. **U.**: intensă. **D.**: vrejuri. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 49).

50. **F.**: cahlă placă, fragment (13x12x1-1,3 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 112 / 50).

51. **F.**: cahlă placă, fragment (5,5x3x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna. **U.**: intensă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 113 / 51).

52. **F.**: cahlă placă, fragmente (8,2x5,5x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 113 / 52).

53. **F.**: cahlă placă, fragment central (5x5,2x0,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 113 / 53).

54. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente dintr-un exemplar (l. prob. 21,5 cm, h. prob. 27,5 cm, gr. 0,7-1,2 cm). **H.**: pastă fină caolinică, de culoare alb-gălbui, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem portocaliu. **U.**: intensă în zona centrală, la 1,5-2 cm de margini. **D.**: cavaler pedestru, în poziţie de paradă, încadrat într-o nişă renascentistă. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 112 / 54).

55. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (3,2x7x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn, aşezată pentru uscare pe nisip. **U.**: medie. **D.**: baghete marginale reliefate, probabil un fragment de portal din cahla cu cavaler pedestru. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 113 / 55).

56. **F.**: cahlă placă, fragment (6x10,5x0,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu mâna. **U.**: intensă. **D.**: cavaler pedestru, posibil aceeaşi compoziţie cu nr. 54. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 113 / 56).

57. **F.**: cahlă placă cu picior (4,5x1 cm), fragment (8x7x1 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna, 1 exemplar puternic ars secundar. **A.**: rar mica. **U.**: intensă. **D.**: fragment de portal, cu o bordură marginală geometrică. **C.**: sec. XVI. (Pl. 113 / 57).

58. **F.**: cahlă placă, fragment (6x6,5x0,7 cm). **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată cu mâna. **U.**: intensă. **D.**: cavaler călare spre stânga, fragment. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 113 / 58).

59. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: cavaler călare spre dreapta, fragment: bordură marginală geometrică. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 113 / 59).

60. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă fină, cu mica şi rar pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem cărămiziu-gălbui. **U.**: superficială. **D.**: cavaler călare spre dreapta, fragment cu partea din spate a calului. **C.**: sec. XVI. (Pl. 113 / 60).

61. **F.**: cahlă placă, fragment (6x5,5x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. Urme de var şi mortar pe toate feţele. **U.**: medie. **D.**: fragment dintr-o compoziţie cu cavaler. **C.**: sec. XVI. (Pl. 113 / 61).

62. **F.**: cahlă placă fără picior, (13,5x13x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu lemn; ardere secundară intensă. Amprente de la tiparul din lemn. **U.**: superficială. **D.**: cavaler ? Posibil o compoziţie stilizată inspirată de Legenda Sfântului Gheorghe. **C.**: sec. XVI. (Pl. 113 / 62).

63. **F.**: cahlă traforată, cu picior tronconic sau semicilindric. Piciorul semicilindric a rezultat din secţionarea unui cilindru lucrat la roată, mult aplatizat, marginile fiind modelate manual. Traforul aplicat în stare crudă a făcut corp comun cu piciorul. Pe revers piciorul a fost nivelat cu o spatulă din lemn, după care s-a aplicat un strat de şlem gălbui. Interiorul piciorului a fost acoperit cu un strat de smalţ verde aplicat parţial peste angobă. Fragmente (mărunte, gr. 0,4-0,6 cm) din 2-3 exemplare. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: traforul smălţuit verde şi galben, copitele calului acoperite cu angobă albă, iar în părţile marginale se păstrează urme de vopsea roşie. Smalţul în general de calitate proastă. **U.**: intensă. **D.**: husar, varianta cu coif conic, călare atât spre stânga cât şi spre dreapta. **C.**: sec. XVI. (Pl. 113 / 63a-i).

64. **F.**: cahlă placă fără picior (22x29x0,7-0,2 cm), fragmente din 3 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu o pânză rară; ardere secundară. Amprente de la tiparul din lemn, aversul uşor aplatizat la scoatere din tipar, pe suprafeţe mici. **A.**: mica; şlem cărămiziu – gălbui deschis. **U.**: superficială. **D.**: husar. **C.**: sec. XVI. (Pl. 114 / 64).

65. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (l. prob. 18,5 cm, h.p. 20,5 cm gr. 0,5-0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere variabilă, presată cu pânză fină; ardere secundară. Amprente de fibră lemnoasă. **A.**: un exemplar cu şlem roşcat-gălbui. **U.**: intensă. **D.**: cavaler călare spre dreapta, husar. În spatele cavalerului o sabie cu lama curbă, iar în partea de sus scutul triunghiular. Fragment din partea inferioară a unei cahle de acelaşi fel, cu bordură decorată cu mici rozete şi inscripţie "*DER DEPVEI*". **C.**: sec. XVI. (Pl. 114 / 65a-b).

66. **F.**: cahlă placă, fragmente (7,5x6,6x0,4 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: şlem cărămiziu-gălbui. **U.**: superficială. **D.**: cavaler călare spre dreapta, husar. **C.**: sec. XVI. (Pl. 114 / 66).

67. **F.**: cahlă placă, fragment (6,5x6,5x1 cm). **H.**: pastă grosieră, cu mica, ardere incompletă, presată cu pânza. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial căzut. **U.**: intensă. **D.**: fragment din partea superioară a unei compoziţii cu husar. **C.**: sec. XVI. (Pl. 114 / 67).

68. **F.**: cahlă placă, fragment (8x8,3x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză fină. Ardere secundară. **A.**: şlem cărămiziu. **U.**: superficială. **D.**: geometric, dintr-o compoziţie cu husar. **C.**: sec. XVI. (Pl. 114 / 68).

69. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: cavaler cu căciulă turtită, cel mai probabil husar. **C.**: sec. XVI. (Pl. 114 / 69).

70. **F.**: cahlă placă fără picior (4x8x1,2 cm), fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu mâna; ardere secundară, revers denivelat. **U.**: superficială. **D.**: cavaler stilizat, haină cu găitane, probabil două compoziţii uşor diferite. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 114 / 70a-b).

71. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (12,5x9,5x0,8-1,3 cm). **H.**: pastă grosieră, cu pietricele, ardere incompletă, presată cu pânza şi cu mâna, ardere secundară. Amprente de la tiparul din lemn. **U.**: variabilă. **D.**: personaj stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 115 / 71).

72. **F.**: cahlă placă, fragmente (8x10x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: şlem cărămiziu-gălbui. **U.**: superficială. **D.**: Sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul. Compoziţia este redactată în manieră populară, personajele sunt difuze, relieful şters. **C.**: sec. XVI. (Pl. 115 / 72).

73. **F.**: cahlă placă fără picior, reconstituită din fragmente (fragmentul cel mai mare 9,3x14,5x0,6 cm; l. prob. 19 cm), 3-4 exemplare. **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. Ardere secundară. **U.**: intensă. **D.**: cavaler călare spre stânga, o compoziţie inspirată de Legenda Sfântului Gheorghe. **C.**: sec. XVI. (Pl. 115 / 73a-e).

74. **F.**: cahlă placă, fragment (6,7x6x1,1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: intensă. **D.**: indescifrabil. Fragment din corpul unui animal fantastic? **C.**: sec. XVI. (Pl. 115 / 74).

75. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente (6,5x6x1,3 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: şlem cărămiziu. **U.**: superficială. **D.**: fragmente dintr-o compoziţie cu husar. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 115 / 75 a-b).

76. **F.**: cahlă placă cu medalion concav, dimensiuni reconstituite 26x26,5x1 cm; picior scurt (5,5x1 cm). 94 fragmente din 9-10 exemplare. **H.**: pastă de calitate variabilă, în general medie dar şi grosieră, ardere incompletă; placa şi medalionul au fost lucrate separat şi asamblate în stare crudă: medalionul a fost presat cu o pânză, iar părţile plate cu o spatulă din lemn. S-au folosit cel puţin două tipare din lemn, unul cu relief mai fin, săpat în unghiuri ascuţite, al doilea cu relieful săpat mai lat, rotunjit. Acesta din urmă (sau un al treilea?) s-a uzat mai uşor, producând piese cu relief aplatizat. Majoritatea fragmentelor arse secundar. **A.**: a. angobă (10%); b. smalţ verde peste angobă, nuanţe: gălbui; verde foarte închis, aproape negru pe medalion, verde deschis pe placă. Frecvent irizat auriu sau argintiu (80%). c. Partea centrală a medalionului galben-maroniu, verde deschis restul suprafeţei (10%); d. fragmentele smălţuite constant cu urme de vopsea roşie peste smalţ (90%). **U.**: urme variabile, de la superficial la mediu. **D.**: medalion decorat cu rozetă stilizată, câmpul plăcii cu vrejuri. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 115 / 76). **76A.**: **F.**: cahlă placă cu medalion concav, fragment (10x9x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu pietricele, ardere completă; ardere secundară, intensă. **A.**: rar mica, angobă alb-roz. **U.**: superficială. **D.**: rozetă încadrată la limita medalionului de mici proeminenţe circulare - variantă de medalion. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 116 / 76A). **76B.**: **F.**: cahlă placă cu medalion concav, cu picior, fragment (6,5x9,5x0,4-0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat auriu, în cea mai mare parte exfoliat. **U.**: intensă. **D.**: variantă a nr. 76. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 116 / 76B). **76C.**: **F.**: cahlă placă cu medalion concav, cu picior, fragment (6x13x0,9 cm). **H.**: pastă fină, cu mica, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial exfoliat. **U.**: superficială. **D.**: variantă a nr. 76, fără bordura marginală şi cu decorul simplificat. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 116 / 76C). **76D.**: **F.**: cahlă placă cu medalion concav, cu picior (4,3x0,7 cm), fragment (8,5x18,7x0,8 cm). **H.**: pastă fină, cu mica, ardere completă, presată cu o pânză şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă; vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: variantă a nr. 76, fără bordura marginală şi cu decorul simplificat. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 116 / 76D). **76E-F.**: variante cu decorul modificat. (Pl. 116 / 76E-F). **76G.**: variantă de rozetă. (Pl. 116 / G).

77. **F.**: cahlă placă cu medalion concav, fragmente. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, calitate proastă, complet corodat. Urme de vopsea roşie peste smalţ. **U.**: superficială. **D.**: chenar bogat profilat, cu 3-4 baghete. În colţurile plăcii proeminenţe circulare încadrate de triunghiuri. **C.**: începutul sec. XVI.

78. **F.**: cahlă placă concavă, cu picior (4x1 cm), cu dimensiunile reconstituite 25x19x0,6 cm. 91 fragmente din 13 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă/incompletă (variabilă), ardere secundară parţială după spargere, presată cu lemn sau cu pânza. Cel puţin un exemplar ars reducător. **A.**: a. smalţ verde peste angobă, parţial irizat argintiu (90%); b. câmpul central cu smalţ galben iar restul suprafeţei cu smalţ verde (10%); c. vopsea roşie peste smalţ (80%). **U.**: variabilă. **D.**: vas cu flori, trei lalele, par să fie cel puţin două variante de chenar, unul cu trei şi altul cu patru baghete, cea dinspre interior fiind lată şi rotunjită. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 116 / 78).

79. F.: cahlă placă concavă, cu picior (3,7x0,6 cm), cu dimensiunile reconstituite 29,5x18,2x0,6 cm. 18 fragmente din 5 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu pânza. Fragmente cu urme de ardere secundară. **A.**: smalţ verde peste angobă, nuanţe diverse. Un exemplar cu vopsea roşie peste smalţ. **U.**: superficială. **D.**: vas cu flori extrem de stilizat, buchetul se reduce la o combinaţie de lalele. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 117 / 79).

80. F.: cahlă de colţ formată din 2 piese concave (foarte probabil decorate cu vas cu flori), îmbinate în unghi ascuţit în stare crudă. Muchia de contact modelată ca o torsadă. (15x8 cm; gr. muchiei 3,5 cm) Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie cu mica, ardere superficială, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat argintiu pe un fragment, auriu pe alt fragment. Vopsea roşie peste smalţ. **U.**: intensă. **D.**: vas cu flori. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 116 / 80a-b).

81. F.: cahlă placă concavă cu câmpul central îngust (26,5x18,7x0,7 cm), picior scurt (4x0,7 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: angobă alb-gălbui. **U.**: superficială. **D.**: din câmpul central nu au fost recuperate decât fragmente foarte mici, presupunem că decorul era un vas cu flori. Pe una din părţile oblice se păstrează litera "*B*" reliefată. Celelalte 3 părţi oblice erau simple. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 117 / 81, 81a).

82. F.: cahlă placă concavă, câmpul central îngust, fragmente. (7x8x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat în auriu. **U.**: medie. **D.**: bordura oblică cu inscripţie (litera "*D*"?). Posibil variantă smălţuită a numărului 80. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 117 / 82).

83. F.: cahlă traforată (15x16,6x1-1,8 cm). 24 fragmente din 11 exemplare uşor diferite. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu pânza şi cu mâna; ardere secundară intensă; revers denivelat. **A.**: smalţ verde în diferite nuanţe peste angobă (parţial şi pe revers); vopsea roşie peste smalţ. **U.**: superficială. **D.**: vegetal-geometric, sugerând o compoziţie gotică. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 83, 83a-d).

84. F.: cahlă parţial decupată, fără picior, fragment (10,5x5x0,9-1,5 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu pânză, revers foarte denivelat. **A.**: smalţ verde, vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: decor decupat, vegetal – geometric. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 84 a-b).

85. F.: cahlă placă fără picior (10,5x11x1 cm), fragmente din 2-3 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde de calitate proastă, corodat din ardere, irizat în argintiu. Vopsea roşie peste smalţ. **U.**: superficială. **D.**: vegetal geometric. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 117 / 85a-c).

86. F.: plăci de formă rectangulară fără picior. **A.**: a. simplu; b. angobă alb-roz; c. smalţ verde, complet irizat auriu. **D.**: fără. **C.**: începutul sec. XVI.

87. F.: cahlă placă triunghiulară fără picior (12,5x6,5x1,2 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn; ardere secundară. **A.**: smalţ verde irizat în argintiu. **U.**: intensă. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 87).

88. F.: cahlă traforată, fragment (14,5x6,5x1/1,2 cm). **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă (parţial şi pe revers), parţial irizat în auriu, parţial exfoliat. **U.**: superficială. **D.**: cavaler pedestru, probabil în atitudine de paradă. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 88).

89. F.: cahlă placă fără picior, fragment (14x3,5x0,6-1,2 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă; ardere secundară intensă. **A.**: smalţ verde-gălbui. **U.**: intensă. **D.**: vegetal geometric organizat în jurul unui nucleu. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 89a-b).

90. F.: cahlă placă fără picior, fragment (9x13x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: şlem cărămiziu. **U.**: superficială. **D.**: geometric, posibil din aceeaşi compoziţie cu nr. 89. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 90).

91. F.: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, complet irizat în auriu, aproape complet exfoliat. **U.**: superficială. **D.**: cavaler călare spre dreapta. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 91).

92. F.: cahlă în formă de blazon, cu picior perimetral, fragment (7x6x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, complet irizat în argintiu, aproape complet exfoliat. **D.**: coroană. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 92).

93. F.: cahlă decupată, fragment (8x4x1,3 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde maroniu peste angobă, în cea mai mare parte căzut. **D.**: grifon. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 93).

94. **F.**: cahlă placă, fragment (6x9,5x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, calitate proastă, parţial căzut. **U.**: intensă. **D.**: torsadă. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 94).

95. **F.**: cahlă placă fără picior (11x10x1-1,5 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu pietricele, ardere completă, ardere secundară. **A.**: angobă, smalţ verde - gălbui. **U.**: intensă. **D.**: fără. **C.**: începutul sec. XVI.

96. **F.**: cahlă decupată în forme rectangulare, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 96).

97. **F.**: cahlă decupată în forme arcuite, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, strat de grosime inegală. **C.**: începutul sec. XVI. (Pl. 118 / 97).

98. **F.**: cahlă placă cu faţa vizibilă uşor adâncită, reconstituită (19,3x24x1 cm), cu picior (4,2x1 cm). 38 fragmente din 10-12 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, frecvent pietricele şi mica, ardere incompletă, presată cu lemn sau cu pânză. Ardere secundară. Frecvent striuri pe suprafaţă. La toate exemplarele apar frecvent zone aplatizate aproape complet, marginale şi centrale. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: portal gotic cu deschidere treflată surmontat de nişe bifore cu rozase la partea superioară. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 119 / 98).

99. **F.**: cahlă placă concavă, reconstituire (17,6x24x0,4 cm), cu picior (4,3x1,2 cm). 151 fragmente din 26 de exemplare (+2) stabilite după partea inferioară a vasului. Piciorul este în general scund, variaţiile fiind +/- 1,5 cm. Câmpul central de grosimi variabile, cel mai subţire 0,2 cm. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica/grosieră/fină, ardere incompletă, presată cu o pânză şi cu mâna. Pe avers urme de la tiparul din lemn. Frecvent deformări produse la manevrarea pieselor în stare crudă, înainte de uscare. Frecvente crăpături apărute în timpul arderii, în principal în cazurile în care pasta nu este suficient de bine tasată. Piciorul a fost adăugat prin presare cu degetele, ulterior la exterior fiind netezit cu o spatulă din lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: medie/intensă. **D.**: în câmpul central vas cu flori stilizat. Câmpurile oblice fără decor. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 119 / 99).

100. **F.**: cahlă placă concavă, reconstituită (18,3x26,8x0,9 cm), cu picior puternic înclinat spre interior (5,5x0,7 cm). 26 fragmente din 8 exemplare. **H.**: pastă fină, cu mica, ardere incompletă, presată cu o pânză/lemn. Ardere secundară pe unele fragmente. Striuri fine pe avers. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă pe revers, interiorul şi exteriorul piciorului/superficială. **D.**: vas cu flori. Vasul în formă de amforă din care se dezvoltă 2 lalele cu vrejuri nefiresc de lungi, împletite. Imitaţie după vasul cu viţă de vie. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 119 / 100).

101. **F.**: cahlă placă concavă cu câmpul central îngust (19x25-26x0,4-0,7 cm) cu picior (3,6x1 cm). 188 fragmente din 18-20 exemplare. **H.**: pastă fină, ardere superficială, presată cu lemn sau cu mâna; majoritatea fragmentelor arse secundar, au zăcut în cenuşă înainte de a ajunge în groapa de var. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: relief foarte şters, motivele deseori indescifrabile. Câmpul central: 3 rozete stilizate. Câmpurile oblice: vegetal stilizat. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 119 / 101).

102. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,5-1,5-2 cm). Aproximativ 400 de fragmente, fără să se întregească un exemplar, probabil 20-25 exemplare. **H.**: pastă grosieră, cu mult nisip în compoziţie, cu mica, ardere extrem de superficială. Plăcile au fost presate cu lemn pe ambele feţe, iar înainte de uscare presărate cu nisip, ceea ce a produs suprafeţe zgrunţuroase. **U.**: intensă. **C.**: prima jumătate a sec. XVI.

103. **F.**: cahlă de coronament traforată, cu partea superioară decupată (l.p. 29 cm, h. 11 cm, gr. 1 cm). Fragmente din 8 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, ardere superficială, presată cu o pânză/lemn. Striuri orizontale mai mult sau mai puţin fine pe suprafaţă. Multe erori de fabricaţie: aplatizări, teşiri. Decupajele şi traforurile sunt realizate după imprimarea în tipar, manual, cu multe ezitări, ceea ce explică şi numeroasele diferenţe între exemplare. Pe ansamblu din punct de vedere tehnic nu sunt foarte reuşite. **A.**: vopsea roşie. **U.**: medie. **D.**: registrul inferior plin în formă de torsadă; registru traforat cu triunghiuri; registru plin în formă de torsadă; registru decupat în formă de creneluri pătrate sau dreptunghiulare. O variantă cu crenelurile mai înalte, o variantă cu bordura din partea inferioară, de sub torsadă, mai lată. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 120 / 103). **103A-B.**: variantă cu registrul triunghiurilor decupat doar parţial (poate întâmplător). Fragmente din 3-4 exemplare. (Pl. 120 / 103A-B).

104. **F.**: cahlă de coronament traforată, cu partea superioară decupată în forme trapezoidale, fragment (7,3x6,2x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză fină. **A.**: vopsea roşie. **D.**: identic cu nr. 103. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 120 / 104).

105. F.: cahlă traforată şi decupată, fragment (5,2x8,0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: vopsea roşie. **D.**: geometric. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 120 / 105).

106. F.: cahlă traforată şi decupată, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: vopsea roşie. **D.**: partea superioară decupată în creneluri pătrate; variantă a nr. 103. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 120 / 106).

107. F.: cahlă traforată şi decupată, fragment (9x5,5x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: vopsea roşie. **D.**: geometric. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 120 / 107).

108. F.: cahlă traforată, fragment (6x4,5x0,6 cm). **H.**: pasta de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu pânza. **A.**: vopsea roşie. **D.**: un registru plin decorat cu motive geometrice; un registru traforat. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 120 / 108).

109. F.: cahlă (de coronament) traforată şi decupată, fragment (4,2x6,6x1 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: vopsea roşie. **U.**: medie. **D.**: geometric. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 120 / 109).

110. F.: cahlă de coronament, cu un registru plin şi un registru decupat, fără picior, fragmente (4,6x5,2x0,8 cm; 4,8x5,3x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză sau cu mâna. Striuri fine pe faţa vizibilă. **A.**: vopsea roşie. **D.**: geometric. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 120 / 110a-b).

111. F.: cahlă de coronament parţial decupată, fără picior, fragment (4x5,8x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: vopsea roşie. **D.**: geometric. Posibil aceeaşi piesă cu nr. 109 şi 110. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 120 / 111).

112. F.: cahlă placă fără picior (l. prob. 19 cm, h. p. 14 cm, gr. 0,4-1 cm), fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna, revers denivelat. Amprente de la tiparul din lemn, un exemplar cu aversul uşor deformat la scoaterea din tipar. **A.**: cărămiziu – gălbui, urme de vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: scenă de vânătoare cu şoim: cavaler călare spre dreapta. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 112).

113. F.: cahlă placă fără picior, fragment (14,8x13x0,7 cm); fragmente din 3-4 exemplare. **H.**: pastă fină, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. Pe câteva fragmente urme de la tiparul din lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: variabilă. **D.**: cap de cavaler - cel mai probabil dintr-o compoziţie cu cavaler călare spre dreapta, redactată în manieră populară. În spatele cavalerului un blazon: scut cu scobituri laterale, în interior două săbii încrucişate, cu vârfurile în sus (stema Sibiului?). **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 113a-b).

114. F.: cahlă placă fără picior, fragment (3,5x7,5x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: şlem cărămiziu. **U.**: superficială. **D.**: baghetă marginală cu mici steluţe, cel mai probabil dintr-o compoziţie cu husar. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 114).

115. F.: cahlă placă fără picior, fragment (7,5x12,2x0,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: vopsea roşie. **U.**: medie, în zona centrală. **D.**: baghetă cu mici rozete – posibil legat de nr. 114. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 115).

116. F.: cahlă placă fără picior, fragment (7,2x11x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: geometric, cel mai probabil dintr-o compoziţie cu husar. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 116).

117. F.: cahlă placă fără picior, fragment (9x12,5x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. Un fragment puternic ars secundar. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: indescifrabil. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 117).

118. F.: cahlă placă cu picior (4,3x1,2 cm), fragment (10x9,5x0,5 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: cavaler, probabil husar. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 118).

119. F.: cahlă placă fără picior, fragment (9,5x20x0,4-0,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu mâna; revers denivelat; ardere secundară. **A.**: şlem roşcat. **U.**: intensă, distanţată 4-5 cm de margini. **D.**: medalion romboidal în care este reprezentat probabil un personaj; în exterior şi interior motive vegetal-geometrice. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 119).

120. F.: cahlă placă fără picior, fragment (6x11x0,5-1 cm). **H.**: pastă grosieră, cu mica, ardere incompletă, presată cu mâna; ardere secundară; revers uşor denivelat. Amprente de la tiparul din lemn. **A.**: şlem cărămiziu-roşcat. **U.**: intensă. **D.**: personaj feminin? **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 120).

121. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (12x7,2x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: vegetal-geometric. Relief foarte şters, compoziţie indescifrabilă. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 121 / 121).

122. **F.**: cahlă placă, fragment (15,7x13x0,8 cm) cu picior (2,8x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie, strat gros de var. **D.**: indescifrabil. Probabil o scenă cu personaje. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 122).

123. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (7,4x6x0,4 cm). **H.**: pastă fină, cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: indescifrabil. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 123).

124. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (4,6x6,8x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: indescifrabil. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 124).

125. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (3,8x3,8x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: indescifrabil. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 125).

126. **F.**: cahlă placă, fragment (3,3x3,3x0,5 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: vopsea roşie. **D.**: vegetal. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 126).

127. **F.**: cahlă placă, fragment (5,5x4,5x0,3 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: bordură marginală geometrică. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 127).

128. **F.**: cahlă placă concavă cu picior, fragment marginal (5,3x7,5x0,6 cm) cu piciorul rupt. **H.**: pastă fină, cu mica, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: vopsea roşie. **U.**: medie. **D.**: geometric. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 128).

129. **F.**: cahlă placă uşor concavă cu picior, fragment marginal cu piciorul desprins (7,2x7x0,5 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: medie. **D.**: bordură marginală formată din 3 caneluri şi un registru de linii reliefate în zigzag. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 129).

130. **F.**: cahlă placă, fragment (7,3x4,5x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. Piesa deformată înainte de ardere, la manevrare. **A.**: vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 130).

131. **F.**: cahlă placă (posibil concavă), fragment (5x9,8x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu o pânză fină. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: bordură marginală cu decor geometric. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 131).

132. **F.**: cahlă placă, fragment (6,5x5,5x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: vopsea roşie. **U.**: medie. **D.**: geometric, compoziţie indescifrabilă. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 132).

133. **F.**: cahlă placă, fragment (6x4,5x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: geometric indescifrabil. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 133).

134. **F.**: cahlă placă, fragment (6,2x4,3x1,3 cm). **H.**: pastă grosieră, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: urme de vopsea roşie. **D.**: geometric. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 134).

135. **F.**: cahlă placă de formă circulară (disc), fragment (7x11x0,8-1 cm). Fragmente din 3 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, lucrat la roată, revers denivelat. **A.**: şlem roşcat/un fragment cu urme de vopsea roşie. **U.**: intensă, doar marginal. **D.**: valuri incizate cu un vârf ascuţit, despărţite de o nervură reliefată fină, uşor alveolată. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 135).

136. **F.**: cahlă placă, fragment (6x3,2x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu o pânză fină. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: vegetal - posibil o compoziţie cu Eva în grădina paradisului. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 136).

137. **F.**: cahlă placă, fragment (5,5x6x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu o pânză. **A.**: vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: vegetal. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 137).

138. **F.**: cahlă placă, fragment (7x4x1,4 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: urme de vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: vegetal. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 138).

139. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (6,5x8x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă. **D.**: vegetal, relief foarte şters. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 139).

140. F.: cahlă placă, fragment (7,8x5,5x0,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: vopsea roşie. **D.**: vegetal, probabil un vas cu flori. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 140).

141. F.: cahlă placă fără picior, fragment (6,5x10x0,7 cm). **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. Ardere secundară. **A.**: vopsea roşie. **U.**: intensă, inegal repartizată. **D.**: vegetal. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 141).

142. F.: cahlă placă de formă dreptunghiulară, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu o pânză. **A.**: vopsea roşie. **U.**: superficială. **D.**: fără. Piesă dintr-un registru intermediar. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 122 / 142).

143. F.: cahle cu partea superioară decupată în formă de triunghiuri (h. între 4,1 şi 6,5 cm, gr. 0,5-1 cm), fragmente din 9 exemplare diferite. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn într-un tipar din lemn. **A.**: şlem gălbui. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 123 / 143, 143D). **143A-B.**: variantă cu registrul inferior mai lat şi mai gros, decorat cu o nervură; **A.**: vopsea roşie. (Pl. 123 / 143A-B). **143C.**: variantă cu registrul inferior canelat iar partea superioară a triunghiurilor teşită. Fragmente din 7 piese. Piesele sunt uşor curbate şi nu este exclus să fi fost lucrate la roată sub forma unui cilindru cu diametrul mare, ulterior secţionat în piese mici. **A.**: vopsea roşie. (Pl. 123/ 143C).

144. F.: cahle de coronament cu registrul superior decupat în forme rectangulare. (h. registru inferior 3,5 cm; h. decupaj 3 cm, gr. 0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă; fragmentele sunt tăiate dintr-un cilindru (vas scund cu deschiderea foarte mare) lucrat la roata olarului şi decupat înainte de ardere. **A.**: vopsea roşie. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 123 / 144a-d).

145. F.: cahlă decupată în forme arcuite, fragment. **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată cu lemn; decupajul realizat cu un cuţit din lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă pe toate feţele. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 145).

146. F.: cahlă decupată în forme arcuite, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, strat de grosime inegală pe toate feţele. **D.**: vegetal slab reliefat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 146).

147. F.: cahlă de colţ, fragment (5,3x6,2x1,3 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat auriu, parţial căzut. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 147).

148. F.: cahlă de colţ, fragment cu două laturi îmbinate în unghi obtuz (6x4,2x1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu pânză. Fragmentul a fost refolosit în zidărie, urme de mortar pe spărturi. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat argintiu. **U.**: intensă. **D.**: fără. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 148).

149. F.: cahlă de colţ, fragment cu două plăci îmbinate în unghi obtuz (5,5x4,3x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. Urme de mortar. **A.**: smalţ verde peste angobă, în cea mai mare parte căzut. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 149).

150. F.: cahlă de colţ, fragment (4,4x2,5x1 cm). **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: superficială. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 150).

151. F.: cahlă de colţ, fragment cu două laturi îmbinate în unghi obtuz (5x8x0,9 cm). **H.**: pastă fină, cu mica, presată cu o pânză rară, ardere secundară parţială. **A.**: şlem cărămiziu-gălbui, mica. **U.**: intensă. **D.**: pe toată suprafaţa incizii foarte fine, care ar putea proveni de la un pieptăn sau chiar de la o textură. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 151).

152. F.: cahlă placă cu piciorul desprins, fragment (6x10x0,8-1 cm). **H.**: pastă grosieră, cu pietricele, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: intensă. **D.**: vegetal, cu medalion central romboidal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 152).

153. F.: cahlă placă cu picior, fragment (14,5x6x1 cm). **H.**: pastă fină, cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu pânză; revers uşor denivelat. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă. **U.**: superficială. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 153).

154. F.: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ peste angobă, câmpul de culoare verde iar relieful alb. **U.**: superficială. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 154).

155. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial căzut. **U.**: superficială. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 123 / 155).

156. F.: cahlă placă, cu picior (4,5x0,6 cm); fragment (6x8,5x0,8-1 cm). Fragmente din 4 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă,

calitate proastă, corodat. **U.**: intensă. **D.**: tapet cu arce suprapuse, în câmpuri motive vegetale derivate din pomul vieţii şi motive vegetal-geometrice. **C.**: sec. XVII. (Identic Cluj-Napoca 11.39.).

157. F.: cahlă placă (21x21,4x1-1,2 cm) cu picior (4x1,2 cm). În total fragmente din 13 exemplare, cu mici diferenţe. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn, cu pânză şi cu mâna. **A.**: smalţ peste angobă, verde conturul figurilor şi galben câmpul; parţial şi pe picior. Smalţul de calitate proastă, crăpat din ardere. Frecvente urme de la 3-4 straturi de văruieli. **U.**: intensă. **D.**: tapet, cu figuri geometrice şi motive vegetale derivate din pomul vieţii, extrem de stilizate. **C.**: sec. XVII. (Pl. 124 / 157).

158. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment marginal. **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu pânza. **A.**: smalţ peste angobă, fondul galben maroniu iar arcele verde uşor marmorat. **U.**: intensă. **D.**: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII. (Pl. 124 / 158).

159. F.: cahlă placă cu picior, fragmente. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: intensă. **D.**: tapet cu arce suprapuse. **C.**: sec. XVII. (Pl. 124 / 159).

160. F.: cahlă placă cu picior, fragmente. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ peste angobă, fondul şi elementele vegetale galben muştar, arcele verde. **U.**: intensă. **D.**: tapet cu arce suprapuse. **C.**: sec. XVII. (Pl. 124 / 160).

161. F.: cahlă placă, fragment (3,6x3,6x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: medie. **D.**: vegetal – probabil fragment dintr-o compoziţie de tip tapet. (Pl. 124 / 161).

162. F.: cahlă placă, fragment (6x3,6x0,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn; ardere secundară. **A.**: smalţ verde peste angobă, calitate proastă, în cea mai mare parte căzut. **U.**: intensă. **D.**: vegetal – probabil tapet. **C.**: sec. XVII.

163. F.: cahlă placă cu picior scurt, fragment marginal. **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu pânza. **A.**: smalţ peste angobă, fondul galben maroniu iar arcele verde uşor marmorat. **U.**: intensă. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale stilizate derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Pl. 124 / 163).

164. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: vegetal – probabil dintr-o compoziţie tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 124 / 164).

165. F.: cahlă placă, fragment (5x3,3x0,9 cm). **H.**: pastă caolinică, foarte fină, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVII. (Pl. 124 / 165).

166. F.: cahlă placă, fragment. Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie cu mica, ardere incompletă, presată cu o pânză şi cu mâna. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: medalion central concav marcat prin borduri geometrice; vegetal spre colţuri. **C.**: sec. XVII. (Pl. 124 / 166).

167. F.: cahlă placă cu picior (5,7x0,7 cm), fragment (4,7x13,5x0,8 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 124 / 167).

168. F.: cahlă de colţ cu terminaţii triunghiulare, fragment. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde închis peste angobă; pe talpă smalţ verde aplicat în strat subţire peste pastă. **U.**: medie. **C.**: sec. XVII.

169. F.: cahlă pentru soclu sau cornişă, (10,5x36x0,9-2 cm), cu picior (h. variabil 3-6 cm, gr. 0,8-1,4 cm). Fragmente din 7 exemplare, diferite ca lungime. **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere completă/ incompletă (variabil), presată cu lemn sau cu pânză. **A.**: smalţ peste angobă, verde închis, parţial şi pe picior, diferite nuanţe. Depuneri de var. **U.**: variabilă. **C.**: sec. XVII. (Pl. 125 / 169a-b).

170. F.: cahlă pentru soclu sau cornişă (11x22x0,6-1,2 cm), cu picior (h. variabilă 4,8-7,5 cm, gr. 1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu pânză, revers concav. **A.**: rar mica, smalţ verde deschis peste angobă (parţial şi pe picior). Depuneri de var. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVII. (Pl. 125 / 170).

171. F.: cahlă de soclu, fragmente. **H.**: pastă fină, ardere completă. Depuneri consistente de mortar pe avers, reversul umplut cu mortar. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat în argintiu. **C.**: sec. XVII.

172. F.: cahlă pentru soclu, fragment (8,6x5x0,5 cm), cu talpă (3x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie, cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: şlem roşu – cărămiziu. **U.**: medie. **C.**: sec. XVII. (Pl. 125 / 172).

173. F.: cahlă placă semicirculară, fără picior; fragment (9x22x0,6-1,2 cm). **H.**: pastă grosieră, cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial şi pe revers. Calitate proastă, aproape complet exfoliat. **U.**: superficială. **D.**: palmetă. **C.**: sec. XVII. (Pl. 126 / 173).

174. F.: cahlă placă dreptunghiulară, uşor concavă, cu picior pe laturile lungi (h. 3,5 cm, respectiv 4,5 cm, gr. 0,8-1 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă fină, ardere variabilă, presată cu lemn. **A.**: rar mica, smalţ vernil peste angobă, irizat complet în argintiu, parţial căzut. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVIII. (Pl. 126 / 174).

175. **F.**: cahlă placă de formă triunghiulară, uşor concavă, cu picior (h. 4,5 respectiv 5,5 cm, gr. 0,8-1,3 cm); fragment (24,4x18x11,2 cm). Fragmente din 4 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, presată cu lemn. **A.**: smalţ albastru peste angobă (parţial şi pe picior). **U.**: intensă. **C.**: sec. XVIII.

176. **F.**: cahlă placă fără picior (gr. 0,8 cm). **H.**: pastă fină, cu mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ vernil peste angobă, irizat complet în argintiu. **U.**: intensă, urme la 1-2 cm de margini. **C.**: sec. XVIII.

177. **F.**: cahlă placă, fragment de colţ. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, strat subţire, inegal. **U.**: medie. **D.**: fără. **C.**: sec. XVIII. (Pl. 126 / 177).

178. **F.**: cahlă de colţ cu terminaţii triunghiulare, suprafaţa canelată, picior scurt (h. 5, respectiv 9,5 cm, gr. 0,8-1,5 cm). Fragmente din 3 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: rar mica, smalţ albastru peste angobă. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVIII. (Pl. 125 / 178a; Pl. 126 / 178).

179. **F.**: cahlă cu dimensiunile 44x6,8-19x0,8-1,5 cm; picior (h. variabil 5-5,3 cm, şi gr. 0,9 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: rar mica, smalţ albastru deschis peste angobă (parţial şi pe picior). **U.**: intensă. **D.**: vegetal-geometric pe o suprafaţă canelată. **C.**: sec. XVIII. (Pl. 127 / 179).

180. **F.**: cahlă pentru soclu sau cornişă, piesă de colţ (13x12,5-16,2x1,5-2,5 cm), cu picior (h. variabil 3-6 cm, gr. 1-1,2 cm. **H.**: pastă grosieră, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: rar mica, smalţ albastru deschis peste angobă (parţial şi pe picior). **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVIII. (Pl. 126 / 180). **180A.**: fragment (22x6x0,8 cm) dintr-o piesă de câmp cu profil şi decor identice.

181. **F.**: cahlă pentru soclu sau cornişă, piesă de colţ (13,8x12,5-15x1,5-2,5 cm); picior (h. 4,8 cm, gr. 1 cm). **H.**: pastă de calitate medie, ardere completă. În momentul descoperirii cahla era umplută cu lut. **A.**: rar mica, smalţ albastru peste angobă, parţial şi pe picior. **C.**: sec. XVIII. (Pl. 127 / 181).

182. **F.**: cahlă pentru soclu sau cornişă (14x15,5x1-2 cm), cu picior (5x0,6-1 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă fină, cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ vernil peste angobă, irizat complet în argintiu, parţial căzut. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVIII. (Pl. 127 / 182).

183. **F.**: cahlă pentru soclu sau cornişă, cu picior (3,9-4,5x0,6 cm), fragment (7x22x0,6-0,8 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă fină, cu mica, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ albastru peste angobă, parţial şi pe picior. **U.**: intensă. **C.**: sec. XVIII.

Depozit: Muzeul Judeţean Braşov (la data întocmirii catalogului fără numere de inventar).

Bibliografie: 63, 64, 65, 66, 114, 115, 116: Marcu Istrate 2001.

Râşnov, jud. Braşov

Cetatea Râşnov, săpături arheologice de salvare iniţiate în 1998, responsabil A. A. Rusu.

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragmente (diam. fund 9,8 cm, h.19 cm). **C.**: sec. XV-XVII.

2. **F.**: cahlă disc (diam. 24 cm, gr. 0,8 cm). **D.**: bordură marginală cu decor incizat. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 128/ 2).

3. **F.**: cahlă placă, fragment (14,7x6,3x0,1 cm). **A.**: şlem. **D.**: Rege sfânt sub baldachin. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 128/ 3).

4. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (12,5x9x1,1 cm). **A.**: şlem. **D.**: bordură marginală vegetal geometrică, cel mai probabil din scena Isus şi Samariteanca la fântână. **C.**: sec. XVI. (Pl. 128/ 4).

5. **F.**: cahlă placă, fragment central (8,5x6,5x0,3 cm). **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial irizat auriu. **D.**: bordură marginală vegetal geometrică, posibil din piesa anterioară. **C.**: sec. XVI. (Pl. 128/ 5).

6. **F.**: cahlă placă reconstituită, cu picior scurt; fragmente din 4-5 piese lucrate cu tipare diferite. **A.**: şlem. **D.**: rozetă încadrată de motive vegetale stilizate şi borduri geometrice. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 128/ 6).

7. **F.**: cahlă placă, fragment (9,9x6,5x1 cm). **A.**: şlem. **D.**: vegetal geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 128/ 7).

8. **F.**: cahlă placă, fragment central (5x3,5x1,4-2 cm). **A.**: smalţ verde - gălbui peste angobă. **D.**: gotic. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 128/ 8).

9. **F.**: cahlă de coronament traforată, fragment (5x4,3x0,6-1,7 cm). **A.**: urme de smalţ peste angobă (verde şi galben). **D.**: torsadă în partea inferioară, decupajul sugerează o compoziţie gotică. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 128/ 9).

10. **F.**: cahlă placă cu medalion concav, picior scurt (22,4x22,4x1 cm). **A.**: angobă. **D.**: vegetal. **C.**: XVI. (Pl. 129/ 10).

11. **F.**: cahlă placă, fragment (6,7x3,7x0,6-1 cm). **A.**: şlem gros. **D.**: vegetal geometric, probabil în jurul unui medalion reliefat. **C.**: sec. XVI. (Pl. 129/ 11).

12. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (13x6,6x0,6 cm). **A.**: vopsea roşie. **D.**: borduri marginale cu torsade, probabil din piesa anterioară. **C.**: sec. XVI. (Pl. 129/ 12).
13. **F.**: cahlă placă cu picior (1,5x1 cm), fragment (9,5x4x0,7 cm). **A.**: şlem. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 129/ 13).
14. **F.**: cahlă placă uşor concavă cu picior, fragment (9x5,5x0,3 cm). **A.**: şlem gros. **D.**: vegetal, cu o bordură geometrică. **C.**: sec. XVI-XVII.
15. **F.**: cahlă placă, fragment central (6x6x0,9 cm). **A.**: smalţ verde închis peste angobă, irizat auriu. **D.**: personaj stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 129/ 15).
16. **F.**: cahlă placă(?) fragment (10,1x8,2x1,3 cm). **A.**: vopsea roşie. **D.**: indescifrabil. (personaje?). **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 129/ 16).
17. **F.**: cahlă placă, fragment (28,5x16x1 cm). **A.**: şlem. **D.**: stema familiei Báthory. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 129/ 17).
18. **F.**: cahlă placă, fragmente (15,6x10x0,8 cm). **D.**: vas cu flori în medalion oval. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 129/ 18).
19. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (5x3,7x0,8 cm). **A.**: angobă pe toate feţele (posibil o piesă de coronament?). **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 129/ 19).
20. **F.**: cahlă placă, fragment (5,5x6x0,6-1,3 cm). **D.**: solzi din corpul unui animal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 129/ 20).
21. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (8,2x8,2x1 cm). **D.**: animal într-un cadru vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 130/ 21).
22. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (8x6,2x0,5 cm). **D.**: animal, probabil leu. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 130/ 22).
23. **F.**: cahlă placă, fragmente. **A.**: smalţ policrom peste angobă. **D.**: medalion octogonal cu mască feminină. **C.**: sec. XVII. (Pl. 130/ 23a-c).
24. **F.**: cahlă placă reconstituită (21,7x21,7x0,8 cm). **D.**: cetate în medalion romboidal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 130/ 24).
25. **F.**: cahlă placă, fragmente (l. 23 cm). **D.**: cetate. **C.**: sec. XVII. (Pl. 130/ 25). **25A.**: variantă cu decorul modificat. (pl. 130/ 25A)
26. **F.**: cahlă placă, fragment (6,3x6,2x0,7 cm). **A.**: smalţ alb cetatea, smalţ verde fondul. **D.**: cetate. **C.**: sec. XVII. (Pl. 130/ 26).
27. **F.**: cahlă placă, fragment (13x8,5x0,8 cm). **D.**: cavaler. **C.**: sec. XVII. (Pl. 130/ 27).
28. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (16,5x16,5x1 cm). **A.**: mica. **D.**: husar. **C.**: sec. XVII. (Pl. 130/ 28).
Depozit: Muzeul Judeţean Braşov (la data întocmirii catalogului fără numere de inventar).
Bibliografie: 28: Marcu Istrate 2001.

Roşia, jud. Sibiu

Săpătură de salvare în curtea CAP, 1959.

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (h.17 cm). **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
2. **F.**: cahlă placă. **A.**: angobă. **D.**: Plângerea lui Cristos. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 191/ 2).
3. **F.**: negativ din lut. **D.**: Sfântul Cristofor purtându-l pe umăr pe Isus copil. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 191/ 3).
4. **F.**: cahlă placă. **A.**: angobă. **D.**: cavaler cu mantie sub portal gotic. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
5. **F.**: cahlă placă. **A.**: angobă. **D.**: cavaler pedestru cu lance şi scut într-un cadru vegetal. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 191/ 5).
6. **F.**: cahlă placă. **A.**: angobă. **D.**: două personaje de dimensiuni diferite. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 191/ 6).
7. **F.**: cahlă placă. **A.**: angobă. **D.**: personaj feminin, probabil dintr-o pereche reprezentată de o parte şi de alta a copacului vieţii. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 192/ 7).
8. **F.**: cahlă placă. **A.**: angobă. **D.**: Samson în luptă cu leul. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 192/ 8).
9. **F.**: cahlă placă. **A.**: angobă. **D.**: grifon într-un cadru vegetal. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 192/ 9).
10. **F.**: cahlă placă. **A.**: angobă. **D.**: grifon. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 193/ 10).
11. **F.**: cahlă placă. **A.**: angobă. **D.**: viţă de vie, bordură marginală cu inscripţie: "*ESSE(N) … ISE GEBROTE WEIN BERE ENNO DNI 16 (..)*". (Pl. 193/ 11).

12. F.: cahlă placă. A.: angobă. D.: vegetal-geometric. C.: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 193/ 12).
13. F.: cahlă placă, fragment. A.: angobă. D.: geometric (?).C.: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
14. F.: cahlă placă, fragment. A.: angobă. D.: geometric (?).C.: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.

(1-14: după Nägler 1967)

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Bibliografie: Nägler 1967. 4: Marcu Istrate 2003.

Rugăneşti, com. Şimoneşti, jud. Harghita

Descoperire întâmplătoare 1944, grădina Bokor.

1. F.: cahlă placă, fragmente (24x19,7 cm). D.: Samson în luptă cu leul. C.: sec. XVI. (Pl. 131/ A: 1).
2. F.: cahlă placă fără picior (26,5-27x16,2-16,7 cm). D.: lalea. C.: sec. XVI. (Pl. 131/ A: 2).
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment (9,3x12,5 cm). D.: cavaler cu sabie într-un câmp stilizat, populat cu un peşte şi motive geometrice. Inscripţii "*I*" şi "*D*". C.: sec. XV-XVI. (Pl. 131/ A: 3).
4. F.: cahlă placă cu picior, fragment (11,6x11,3 cm). D.: vas cu flori, borduri marginale cu inscripţie care include şi anul "*1644*". C.: 1644. (Identic Cristuru Secuiesc 5.16.).

(după: Benkő, Ughy 1984)

Depozit: Muzeul din Cristuru Secuiesc.

Bibliografie: Benkő, Ughy 1984.

Saschiz, jud. Mureş

1. F.: cahlă placă cu picior, fragmente. A.: a. mica; b. smalţ alb şi galben. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 2518).
2. F.: cahlă de soclu, fragment. A.: smalţ verde peste angobă. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 2518).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Sălard, jud. Bihor

1. F.: cahlă placă. D.: pereche de îndrăgostiţi cu floare de crin. C.: sec. XVI-XVII, cahlă specific moldoveană.

(după: Méri 1960)

Depozit: ?

Bibliografie: Méri 1960

Sâncrai, oraş Aiud, jud. Alba

1. F.: cahlă placă, fragment (9,2x8x0,6 cm). D.: fragment din scena uciderii lui Holofern. C.: sec. XVI. (Nr. inv. I 518) (Pl. 131/ B: 1).

Depozit: Muzeul din Aiud.

Bibliografie: Marcu Istrate, Scrobotă 2003.

Sânmihaiu de Sus, com. Mihai Viteazul, jud. Cluj

1. F.: cahlă placă (gr. 0,5-1 cm) cu picior. H.: pastă medie cu nisip, ardere incompletă, presată cu pânza. A.: mica. U.: intensă. D.: vegetal geometric încadrat de o bordură cu inscripţie din care se păstrează cuvintele: "*VIE*", "*SOVE FALVI*". C: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2519) (Pl. 131/ C: 1a-b).
2. F.: cahlă placă cu picior, fragment. H.: pastă medie cu nisip, ardere incompletă, presată cu o pânză. U.: medie. A.: mica. D.: vegetal stilizat, bordură cu inscripţie: "*AZ ISTVAN*", "*NALTA*" C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2519) (Pl. 131/ C: 2a-b).
3. F.: cahlă placă, fragment. H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu lemn. U.: superficială. D.: vegetal de tip polonez. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 2519).
4. F.: cahlă placă, fragment. A.: a. simplu; b. mica; c. smalţ verde peste angobă. D.: tapet cu arce suprapuse. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 2519).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu

Sânpetru, jud. Braşov

Săpături de salvare la capela cetăţii ţărăneşti, 1994, responsabil D. Marcu.

1. **F.**: cahlă cu medalion concav, fragment. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu mâna. **U.**: superficială. **A.**: smalţ galben maroniu în interiorul medalionului, verde pe câmpul plăcii. **D.**: în colţuri proeminenţă circulară încadrată de triunghiuri. **C.**: sec. XV-XVI. (pl. 132/ A: 1).
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **H.**: pastă medie cu mica, ardere superficială. **U.**: superficială. **D.**: partea inferioară a unui personaj? **C.**: sec. XVI. (pl. 132/ A: 2).
3. **F.**: cahlă de soclu, fragment. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: superficială. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial exfoliat. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (pl. 132/ A: 3).
4. **F.**: cahlă oală cu marginea întoarsă în formă de guler, fragmente din 5-6 exemplare. **H.**: pastă medie, ardere completă. **C.**: sec. XVI-XVII.

Depozit: Muzeul Judeţean Braşov (la data întocmirii catalogului fără numere de inventar).

Sânsimion, jud. Harghita

1. **F.**: cahlă placă cu medalion concav, fragment. **D.**: bust masculin (soldat) din profil. **C.**: sec. XVI.
2. **F.**: cahlă concavă, fragment. **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVI.
3. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: probabil figurat, indescifrabil. **C.**: sec. XVI.
4. **F.**: cahlă placă, fragmente. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI.

Depozit: ?

Bibliografie: Paul János, Dionisie Kovács: *Periegheză arheologică în bazinul Ciucului*, în Studii şi materiale, II, Tg. Mureş, 1967, p. 48, pl. XXVI, fig. 167,169; pl. XV, fig. 57-58.

Sebeş, jud. Alba

1. Săpături de salvare la sediul BCR, responsabil Nicolae Marcel Simina.

1. **F.**: cahlă nişă, fragment. **C.**: sec. XV-XVI. (pl. 132/ B: 1).
2. **F.**: cahlă concavă (castron?). **D.**: şanţuri circulare realizate manual. **C.**: sec. XVI. (pl. 132/ B: 2).
3. **F.**: cahlă placă uşor concavă (gr. 0,7 cm). **C.**: XVI-XVII. (pl. 132/ B: 3).
4. **F.**: cahlă placă fără picior. **D.**: alveole realizate manual. **C.**: sec. XVI. (pl. 132/ B: 4).
5. **F.**: cahlă placă fără picior. **D.**: motive geometrice incizate, între care şi steaua lui David. **C.**: sec. XV-XVI. (pl. 132/ B: 5).
6. **F.**: cahlă placă fără picior, pedunculi pe revers, fragment. **D.**: Sfintele Barbara şi Ursula cu atributele specifice. **C.**: XV-XVI. (pl. 132/ B: 6).
7. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: cetate. **C.**: sec. XVII. (pl. 132/ B: 7).
8. **F.**: cahle plăci de formă triunghiulară, fără picior. **C.**: sec. XVI. (pl. 132/ B: 8a-b).
9. **F.**: cahlă de coronament decupată, fragment. **D.**: mici alveole realizate manual. **C.**: sec. XVI. (pl. 132/ B: 9).

2. Colecţia muzeului.

1. **F.**: cahlă placă fără picior (23,75x23,75x0,9 cm). **D.**: rozetă cu opt petale, foarte stilizată. **C.**: sec. XV-XVI. (pl. 133/ A: 1).
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (9x7x0,5 cm). **D.**: pasăre incizată. **C.**: sec. XV-XVI. (pl. 133/ A: 2).
3. **F.**: cahlă placă (22,8x18,7x0,65 cm) fără picior. **A.**: şlem. **D.**: cetate cu 5 turnuri într-un medalion aproximativ oval, inscripţie "*A*" şi "*T*". **C.**: sec. XVII. (pl. 133/ A: 3).
4. **F.**: patriţă, fragment (11,2x13x1,3 cm). **D.**: husar (?). **C.**: sec. XVII. (pl. 133/ A: 4).

Depozit: Muzeul orăşenesc Sebeş.

Bibliografie: Marcu Istrate, 2002b.

Sfântu Gheorghe, jud. Covasna

1. Colecţia muzeului.

1. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente. **H.**: pastă grosieră uscată în straturi, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: şlem, strat gros de var. **D.**: cavaler în turnir sub portal gotic stilizat. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 11223) (pl. 134/ A: 1a-d).
2. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în creneluri treptate, fragment. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem. **D.**: torsadă proeminentă în registrul inferior, vegetal-geometric în registrul superior. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 13011) (Pl. 194/ B: 2).
3. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: şlem. **U.**: intensă. **D.**: cavaler călare spre stânga, probabil într-o scenă de vânătoare. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 194/ B: 3).
4. **F.**: cahlă placă (28,4x21,1x1 cm) cu picior (4 cm). **H.**: pastă fină cu nisip, ardere completă, presată cu pânza. **U.**: superficială. **A.**: smalţ verde de calitate proastă, deformat din ardere. **D.**: cavaler în turnir sub portal gotic, inscripţie în partea inferioară "*1511*". **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 11189) (pl. 133/ B: 5).
5. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (2x0,8 cm), fragment. **H.**: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă, aproape complet exfoliat. **D.**: rozetă, borduri decorative geometrice. **C.**: sec. XVI. (Pl. 195/ 5).
6. **F.**: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă fină cu mica, ardere incompletă, presată cu pânza. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: rozete stilizate. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 1901) (Pl. 195/ 6, 6a).
7. **F.**: cahlă de colţ. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse combinat cu motive vegetale stilizate pe latura oblică. Inscripţie "*1651*" şi literele "*MA*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 1172) (Pl. 195/ 7).
8. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (4,5x0,8 cm), fragment. **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu pânza. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: cetate cu 3 turnuri. **C.**: sec. XVII. (Pl. 195/ 8).
9. **F.**: cahlă concavă cu picior, fragment. **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu o pânză. **A.**: şlem. **U.**: intensă. **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv.438).
10. **F.**: cahlă concavă cu picior scurt, fragment. **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată cu pânza. **U.**: superficială. **D.**: vas cu lalele. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv.1116) (Pl. 195/ 10).
11. **F.**: cahlă concavă cu picior scurt, fragment. **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată cu pânza. **U.**: superficială. **D.**: vas cu flori, posibil fragment din piesa anterioară. **C.**: sec. XVI-XVII.
12. **F.**: cahlă placă (26x22,6 cm) cu picior scurt (3x1 cm), 4 pedunculi pe revers. **H.**: pastă grosieră, presată cu mâna. **U.**: intensă. **A.**: mica, şlem. **D.**: 2 vase cu flori stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 113) (Pl. 194/ B: 12).
13. **F.**: cahlă placă (23,8x22,5 cm) cu picior scurt (4x0,6-0,7 cm), pedunculi pe revers. **H.**: pastă fină, presată cu mâna. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: tapet cu figuri romboidale şi motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 442).
14. **F.**: cahlă placă (23x20,4 cm) cu picior scurt (4x1 cm), pedunculi pe revers. **H.**: pastă grosieră cu mica şi rar pietricele, presată cu lemn. **U.**: superficială. **A.**: şlem, var. **D.**: tapet cu arce legate şi rozete stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 46).
15. **F.**: cahlă placă (20,2x20,6 cm) cu picior scurt (4,7x1 cm), pedunculi. **H.**: pastă fină, ardere incompletă, presată cu o pânză. **U.**: superficială. **A.**: mica, şlem. **D.**: medalion cu patru lobi între care se interpun motive vegetale stilizate, bordură marginală geometrică. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 89).

Depozit: MNS Sfântu Gheorghe
Bibliografie: 4, 14, 15: Gazda 1969. 1,4: Marcu Istrate 2003.

2. Colecţia Adolf Resch.

1. **F.**: cahlă placă cu medalion concav (25x26,3 cm), picior (5x0,7 cm). **H.**: pasta presată cu pânză. **A.**: şlem sau vopsea roşie. **A.**: intensă. **D.**: în medalion rozetă, pe câmpul plăcii motive vegetale stilizate. În relief foarte şters se observă literele "*I*", "*D*", "*V*". **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. Ca 16) (Asemănător Cluj-Napoca 12.15.).
2. **F.**: cahlă placă (21,5x21,5 cm) cu picior scurt. **H.**: pastă fină cu nisip, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă, deformat din ardere. **D.**: mască feminină în medalion octogonal. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. Ca 114) (Pl. 196/ 2).

3. **F.**: cahlă placă (23x22,5 cm) cu picior scurt (3,8x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, presată cu lemn şi cu pânza. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: medie. **D.**: vas cu flori aşezat pe o platformă, sub o arcadă semicirculară. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. Ca 404) (Pl. 196/ 3).
4. **F.**: cahlă placă (21x20,5 cm) cu picior scurt (4x0,7 cm). **H.**: pastă fină, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: intensă. **A.**: smalţ verde peste angobă. **D.**: vultur bicefal, inscripţie "*1610*". **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. Ca 34) (Pl. 197/ A: 4).
5. **F.**: cahlă placă (21,6x21,2 cm) cu picior scurt (4,1x0,4-1 cm). **A.**: a. simplu; b. smalţ verde peste angobă. **D.**: vultur bicefal. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 308).
6. **F.**: cahlă placă (22x22,5 cm) cu picior scurt (5-3,7x0,7-1 cm). **H.**: pastă fină, presată cu lemn. **U.**: intensă. **A.**: şlem. **D.**: tapet cu flori de crin stilizate, inscripţie "*PW*". **C.**: sec. XVII, habană. (Nr. inv. Ca 19).
7. **F.**: cahlă placă (25x23 cm) cu picior scurt (4,8x1-1,3 cm). **H.**: pastă fină cu multă mica, presată cu pânza. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive geometrice stilizate, în registrul central o arhitectură (?). **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. Ca 117).
8. **F.**: cahlă placă (30,2x23 cm) cu picior scurt (3x1 cm), pedunculi pe revers. **H.**: pastă medie, presată cu pânza. **U.**: intensă. **A.**: smalţ verde de calitate medie, inclusiv pe exteriorul piciorului. **D.**: 2 măşti sub o arcadă semicirculară. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 30) (Pl. 197/ A: 8).
9. **F.**: cahlă placă (25x24 cm) cu picior scurt (4,8x1 cm). **H.**: pastă medie, presată cu pânza. **A.**: şlem. **D.**: vas cu flori, în partea inferioară 2 animale stilizate, în partea de sus păsări. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 31).
10. **F.**: cahlă placă (25x22,5 cm) cu picior scurt (3x1 cm). **H.**: pastă fină, presată cu pânza. **U.**: intensă. **A.**: mica, şlem. **D.**: 2 vase cu flori stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 27).
11. **F.**: cahlă placă (21,5x20,8 cm) cu picior scurt (4,8x1-1,3 cm). **H.**: pastă medie, presată cu lemn. **A.**: şlem. **U.**: intensă. **D.**: rozete încadrate în medalioane circulare unite între ele prin nervuri. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. 1166).
12. **F.**: cahlă placă (25x27 cm) cu picior scurt (4x1 cm), pedunculi pe revers. **H.**: pastă fină, presată cu pânza. **U.**: intensă. **A.**: mica, şlem. **D.**: cetate cu 3 turnuri, inscripţie "*1707*". **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 95/1193) (Pl. 198/ 12).
13. **F.**: cahlă placă (25,7x26,5 cm) cu picior scurt (2,5x1 cm), pedunculi pe revers. **H.**: pastă fină, presată cu pânza. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: cetate cu 3 turnuri, asemănătoare tipului anterior dar fără inscripţie. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 29/1191) (Pl. 198/ 13).
14. **F.**: cahlă placă (22x22 cm) cu picior scurt (4,7x1 cm). **H.**: pasta presată cu o pânză şi cu mâna **U.**: intensă. **A.**: şlem. **D.**: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 99).
15. **F.**: cahlă placă (22,2x20,3 cm) cu picior scurt (5x0,9 cm). **H.**: pastă cu mica şi nisip, ardere incompletă, presată cu o pânză. **U.**: medie. **A.**: mica. **D.**: medalion cu patru lobi între care se interpun motive vegetale stilizate, borduri marginale cu mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 57).

Depozit: MNS Sfântu Gheorghe.

Sibiu, jud. Sibiu

1. Biserica Azilului.

Cercetări arheologice sistematice, responsabil Petre Beşliu.

1. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **H**: pastă medie cu nisip, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D**: o aripă de înger, iar în colţ un blazon de dimensiuni mici, decorat cu o stea cu cinci raze. Sfântul Mihail? **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 134/ B: 1).
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (15x8x0,5 cm). **H.**: pastă medie cu multă mica, ardere completă; presată cu lemn şi cu mâna, reversul uşor concav. **U.**: medie. **D.**: chenar marginal lat, uşor înălţat faţă de câmp, dublat de o nervură subţire. Personaj: se văd veşmintele şi una dintre mâini. **C.**: sec. XV-XVI.
3. **F.**: cahlă placă cu picior (4x1 cm), fragment. **H.**: pastă cu nisip, ardere completă, presată cu pânza. **U.**: medie. **D.**: cavaler călare spre dreapta, un motiv vegetal în faţa calului. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 134/ B: 3).
4. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (15,5x16,6 cm). **H.**: pastă cu nisip, ardere completă. **D.**: partea din spate a unui leu dintr-o scenă cu Samson. **C.**: sec. XVI.
5. **F.**: cahlă placă cu medalion concav fragment. **H.**: pastă cu pietricele, ardere superficială, presată cu lemn. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: vegetal geometric în colţurile plăcii. **C.**: sec. XVI.

6. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă cu mica, ardere superficială, presată cu lemn. **U.**: superficială. **A.**: şlem. **D.**: medalion reliefat cu decor geometric. **C.**: sec. XVI.
7. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu mâna. **D.**: geometric (?). **C.**: sec. XVI.
8. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă cu mica şi nisip, ardere superficială, presată cu lemn. **U.**: medie. **D.**: geometric, combinaţii de lujeri şi proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVI.

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: Beşliu 1990a.

2. Biserica minoriţilor.

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea circulară, fragment. **C.**: sec. XV.
2. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: Maria cu pruncul. **C.**: sec. XV-XVI.

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: Beşliu 1990a.

3. Biserica catolică.

1. **F.**: cahlă placă (24x11 cm). **D.**: pelican hrănindu-şi puii. **C.**: sec. XVII.

(după Klusch 1999)
Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: Klusch 1999.

4. Primăria Veche.

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea circulară, fragmente. **C.**: sec. XIV.
2. **F.**: cahlă oală (cană) cu deschiderea în patru lobi, fragmente. **C.**: sec. XIV-XV.
3. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară, fragmente. **C.**: sec. XIV-XV.
4. **F.**: cahlă placă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XIV-XV.
5. **F.**: cahlă placă (22x19 cm). **D.**: cercuri de alveole concentrice pe toată suprafaţa, realizate manual. **C.**: sec. XV-XVI. (XIV-XV?).
6. **F.**: cahlă placă, fragment. **D.**: cap de animal, probabil fragment dintr-un blazon. **C.**: sec. XV-XVI.
7. **F.**: fragmente dintr-o piesă de coronament decupată şi traforată (10x8,2 cm; 9x6,3x1 cm;4,7x9x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip şi mica, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde inegal, parţial căzut. **C.**: sec. XV. (Pl. 134/ C: 7a-c).
8. **F.**: cahlă traforată şi decupată, fragment. **D.**: portal gotic. **C.**: sec. XV.
9. **F.**: cahlă placă cu medalion concav, fragment. **A.**: smalţ verde. **D.**: vegetal geometric în colţurile plăcii. **C.**: sec. XVI.

(1-5: după Beşliu, Nägler. 8: după Fabini)
Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: 5, 6: Beşliu 1997. 8: Fabini 1983. 1-5: Beşliu, Nägler, 1989.

5. Sibiu, loc neprecizat.

1. **F.**: cahlă placă (24,7x18,5x1,5 cm) fără picior. **D.**: cavaler cu mantie sub portal gotic. **C.**: sec. XV-XVI.
2. **F.**: cahlă placă (24,7x19x1,5 cm). **D.**: husar. **C.**: sec. XVI-XVII.

(după Klusch 1999)
Depozit: colecţie particulară, München.
Bibliografie: 1-2: Klusch 1990; Klusch 1999. 2: Marcu Istrate 2001.

6. Colecţia Muzeului Brukenthal (?).

1. **F.**: cahlă concavă în punct de diamant. **A.**: smalţ verde. **D.**: stema oraşului Sibiu (2 săbii încrucişate, coroană şi 3 rozete), scutul surmontat de un grifon (?) cu sabia ridicată, inscripţie "*HD*". **C.**: sec. XVI.

(după Klusch 1999)
Depozit: ?
Bibliografie: Klusch 1999.

7. Muzeul Brukenthal.

1. F.: cahlă placă cu picior (5x0,5 cm), fragment (14x15x1-1,5 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu lemn. **U.**: medie. **D.**: Sfântul Cristofor având pe umărul drept pe Isus copil. **C.**: a doua jumătate a sec. XV. (Nr. inv. 2451). (Pl. 134/ D: 1).
2. F.: cahlă placă fără picior, fragment (18x11x0,5 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: personaj feminin îmbrăcat în haine cu falduri bogate, ţine în mâna dreaptă o cruce cu tijă lungă. Scena se desfăşoară sub o arcadă gotic târzie. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2514) (Pl. 134/ D: 2).
3. F.: cahlă placă cu picior, uşor concavă, fragment (14x10x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: superficială. **A.**: smalţ bicrom: fondul şi mâna personajului alb, vrejurile marginale, filactera şi hainele albastru deschis. **D.**: personaj care ţine o filacteră decorată cu motive vegetale - probabil un profet. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2469) (Pl. 134/ D: 3).
4. F.: cahlă placă cu medalion concav (22x22x0,5-1 cm), cu picior (5x0,5 cm). **H.**: pastă medie, presată în tipar cu lemn şi pânză (partea centrală). **U.**: intensă. **A.**: şlem. **D.**: în interiorul medalionului o figură de soldat roman; în exterior un decor dens, vegetal geometric stilizat. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 1968) (Identic Cluj-Napoca 11.1.).
5. F.: cahlă placă (23x17,5x0,7 cm) cu picior scurt (1x0,5 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **A.**: şlem. **D.**: cavaler călare spre stânga, cu lance, sub un portal împodobit pe intrados cu frunziş. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 4125) (Pl. 135/ 5).
6. F.: medalion circular (diam. 7,2 cm, gr. 1,8 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, presată în tipar cu lemn. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2510) (Pl. 135/ 6).
7. F.: fragment de patriţă. **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă. **D.**: vegetal, rozetă stilizată. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2465) (Pl. 135/ 7).
8. F.: fragment de patriţă (gr. 1,5 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **D.**: vegetal geometric. Posibil aceeaşi compoziţie cu piesa anterioară. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2465) (Pl. 135/ 8).
9. F.: cahlă placă fără picior, fragment (7x10x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă. **D.**: rozetă, delimitată de o torsadă. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2466) (Pl. 135/ 9).
10. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (gr. 0,5-0,7 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere superficială. **D.**: reţea de nervuri reliefate. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2467).
11. F.: cahlă placă fără picior, fragmente (gr. 0,5-0,7 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere superficială. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: cercuri de alveole concentrice pe toată suprafaţa. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 2448).
12. F.: cahlă placă cu picior, fragment. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: medie. **D.**: vegetal-geometric, probabil cu un medalion central. **C.**: secolul XVI. (Nr. inv. 2465) (Pl. 135/ 12).
13. F.: cahlă placă concavă cu picior, fragment (11x10,5x0,5 cm). **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: angobă alb-gălbui. **D.**: vas cu lalele şi frunze de viţă. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2697) (Pl. 135/ 13).
14. F.: cahlă placă (14,5x23,5x 1 cm) cu talpă în partea inferioară (3x0,75 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere incompletă, presată cu pânză, pedunculi pe revers. **U.**: intensă. **D.**: buchet de flori compus din lalele şi vrejuri, care se dezvoltă dintr-un bulb în formă de inimă; partea superioară, uşor ieşită în consolă, este decorată cu o torsadă proeminentă şi motiv vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1974) (Pl. 135/ 14).
15. F.: cahlă placă cu picior (3,5-4x1 cm), fragment. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: mica. **U.**: medie. **D.**: bordură marginală cu decor vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2927) (Pl. 135/ 15).
16. F.: cahlă placă fără picior, fragment (10x7x1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată în tipar cu lemn; puternic arsă secundar. **U.**: medie. **D.**: două personaje într-o scenă de luptă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2468) (Pl. 136/ 16).

17. F.: cahlă placă fără picior, fragment. H.: pastă medie, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. D.: personaj feminin cu năframă legată după cap, portal renascentist în partea superioară. Posibil din compoziţia anterioară. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2468) (Pl. 136/ 17).
18. F.: cahlă placă (21,5x20,5x0,7 cm) cu picior scurt (3,5x1 cm). H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere incompletă, presată cu lemn. U.: intensă. A.: mica. D.: grifon stilizat. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1969) (Pl. 136/ 18).
19. F.: cahlă placă cu picior (4,5x1 cm), fragment. H.: pastă medie, ardere incompletă, presată în tipar cu pânza; parţial arsă secundar. U.: intensă pe revers şi picior. A.: mica. D.: medalion central marcat prin proeminenţe rectangulare de forme şi dimensiuni diferite, în interiorul căruia se află ornamente vegetale stilizate (poate un buchet sau chiar un vas?); în colţuri motive vegetale. Inscripţie "*1.6. H.W. 7.9.*". C.: sec. XVII. (Nr. inv. 4941) (Pl. 136/ 19).
20. F.: cahlă placă fără picior, fragment (19x18 x1 cm). H.: pastă medie cu nisip, ardere completă, parţial crăpată; presată cu pânza şi cu mâna. A.: şlem maroniu. U.: intensă. D.: husar. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 2506) (Pl. 136/ 20).
21. F.: cahlă placă (22,5x22,5x0,5-1 cm) cu picior (3,5x1 cm) şi pedunculi. A.: mica. D.: vegetal, cu suprafaţa împărţită în 4 triunghiuri, borduri marginale cu decor geometric. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 4870)
22. F.: cahlă placă (25x21,5x0,7 cm) cu picior (5x1cm). H.: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, presată cu pânza. U.: intensă. A.: mica. D.: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetal-geometrice combinate cu muguri de brad. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1306) (Pl. 136/ 22).
23. F.: cahlă placă (24x25x1 cm) cu picior (4x0,5 cm). H.: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. A.: mica. D.: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale derivate din pomul vieţii şi rozete stilizate. C.: secolele XVI-XVII. (Nr. inv. 2307)
24. F.: cahlă placă (24x21,5-3x1 cm) cu picior. H.: pastă medie, ardere incompletă, presată cu pânza. U.: medie. A.: mica. D.: vegetal, o derivaţie din tipul anterior, cu două semicercuri afrontate, având în partea centrală iniţialele "*EM*". C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 4869) (Pl. 137/ A: 24).
25. F.: cahlă placă (24x21,5x1 cm) cu picior (2,3x1 cm). H.: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. U.: medie. A.: mica. D.: vegetal geometric cu două semicercuri afrontate. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 2307)
26. F.: cahlă placă cu picior. A.: vopsea albă. D.: medalion cu patru lobi, între care se interpun ananaşi. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 1240)
27. F.: cahlă placă (21,5x20,5) cu picior (4x0,5 cm) şi pedunculi. H.: pasta presată cu pânza. A.: vopsea albă, ulterior roşu închis. U.: intensă. D.: vultur bicefal. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 2755)
28. F.: cahlă placă cu picior, fragment. D.: pelican hrănindu-şi puii în medalion circular. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 1373) (Identic Deva 13).
29. F.: cahlă placă (23x22x0,8 cm) cu picior (6,2x0,9 cm). D.: cetate cu cinci turnuri aşezată pe un potir. Inscripţii "*HW*" şi "*GK*". C.: sec. XVII. (Nr. inv. 1981) (Asemănător Deva 14).
30. F.: cahlă placă (23x23x0,6 cm) cu picior (4x0,5 cm) şi pedunculi. H.: pastă medie, ardere completă, presată cu mâna. A.: mica, vopsea. U.: intensă. D.: cetate cu cinci turnuri aşezată pe un potir stilizat, cu picior înalt; medalion aproximativ oval întrerupt la mijloc, semicercuri cu motive vegetale în lateral. Inscripţie "*1767*". C.: 1767. (Nr. inv. 1256)
31. F.: cahlă placă (25x27x0,6 cm) cu picior (4,3x0,5 cm). H.: pastă medie, ardere completă, presată cu mâna şi cu o pânză. A.: mica. D.: cetate cu cinci turnuri aşezată pe o platformă, într-un cadru vegetal; medalionul transformat în decor vegetal. Inscripţie "*1707*" şi "*HI*". C.: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. 1335)
32. F.: cahlă placă dreptunghiulară (31x22x0,8 cm) cu picior (4,5x1 cm). A.: mica. D.: două măşti feminine sub o arcadă semicirculară. C.: sec. XVII-XVIII.

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Bibliografie: 1: Nägler 1967. 5: Pascu 1954. 4, 18, 23, 24, 26, 29-32: Klusch 1999. 20: Marcu Istrate 2001.

8. Diverse.

1. F.: cahlă placă (23x17) cu picior. H.: pasta presată cu pânza. A.: mica. U.: intensă. D.: pelican hrănindu-şi puii, inscripţie "*OPREA 1581*", chirilice. C.: sec. XVI.
2. F.: cahlă placă. D.: blazon stilizat cu cap de bour în cadru vegetal. C.: sec. XVII.

Depozit: ?
Bibliografie: 1: Slătineanu 1935. Slătineanu 1958. 2: Bielz 1942.

9. Str. Avram Iancu nr. 11.
Cercetări arheologice 1996, responsabil Petre Beşliu.

1. **F.**: cahlă placă (20x28 cm). **D.**: vas cu flori, bordură marginală cu inscripţie: "*ESSEN*WIR DISE GEBROTE WEINBERE ANNO*DNI*1*600*". **C.**: 1600 (?). (Identică Roşia 11).

(după: Beşliu 1996)
Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: Petre Munteanu Beşliu, CCA 1996.

Sighişoara, jud. Mureş
1. Cercetări arheologice în cetatea medievală, casa Vlad Dracul.

1. **F.**: oale bitronconice folosite drept cahle, îngropate pe jumătate în lipitura de lut a peretelui sobei. **C.**: a doua jumătate a sec. XIII.

(după: Popa, Baltag)
Depozit: Muzeul de istorie Sighişoara.
Bibliografie: Popa, Baltag 1986.

2. Colecţia muzeului.

1. **F.**: cahlă placă (26,5x25 cm) având pe colţurile superioare blazoane (l. 8 cm). **A.**: smalţ alb, galben, verde şi albastru. **D.**: scut cu scobituri laterale, blazon cu o coroană deasupra căreia este reprezentat pelicanul care îşi sfâşie pieptul. Imaginea se repetă pe blazoanele ataşate. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 1523, 1525, 1526) (Pl. 199/ 1).
2. **F.**: cahlă placă, fragment (26,3x20,5 cm). **A.**: smalţ alb, galben, verde şi albastru. **D.**: secvenţă din legenda Sfântului Ladislau. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 1528) (Pl. 199/ 2).
3. **F.**: cahlă placă (h. 25,8 cm, l. p. 16,8 cm, gr. 0,7 cm) fără picior. **D.**: Samson în luptă cu leul. **C.**: sec. XVI. (Pl. 137/ B: 3).
4. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (22x11x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, rar pietricele; ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **D.**: cavaler în turnir sub o arcadă semicirculară. **C.**: sec. XVI. (Pl. 137/ B: 4).
5. **F.**: cahlă placă fără picior, reconstituită din mai multe fragmente (25x20x1,2 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, rar pietricele, uscată în straturi; ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem subţire cărămiziu-gălbui. **U.**: medie. **D.**: cavaler cu mantie. **C.**: sec. XVI. (Pl. 137/ B: 5).
6. **F.**: cahlă placă fără picior (11,5x10x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn. **D.**: personaj feminin în haine lungi, bogat drapate; posibil fragment dintr-o Răstignire? **C.**: sec. XVI. (Pl. 138/ A: 6).
7. **F.**: fragment dintr-o piesă de coronament decupată (5x5x0,4 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **D.**: figură feminină încoronată. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 138/ A: 7).
8. **F.**: cahlă placă (19,5x19x0,7 cm) cu picior (4,5x1 cm). **H.**: pastă cu nisip, ardere completă, presată cu pânză şi cu mâna. **D.**: portret masculin însoţit de un blazon care prezintă capul de bour cu o stea între coarne iar soarele şi luna de o parte şi de alta. Borduri decorative geometrice. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 138/ A: 8a-b).
9. **F.**: cahlă placă cu picior, aversul uşor concav. **D.**: Fecioara cu pruncul. **C.**: sec. XV. (Pl. 200/ 9).

Depozit:
Bibliografie: 1: Slătineanu 1958 menţionează o piesă similară, întreagă. 2: Slătineanu 1937; Slătineanu 1938b. 3-5, 8: Bielz 1942. 5: Marcu Istrate 2003.

Strei, com. Călan, jud. Hunedoara

1. **F.**: cahle plăci cu picior, fragmente. **D.**: tapet cu arce legate sau romburi şi diferite tipuri de rozete. **A.**: a. simplu; b. mica. **C.**: sec. XVII.

2. F.: cahlă placă cu picior (5x0,8 cm), fragment. D.: vegetal. C.: sec. XVI-XVII.
Depozit: Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane, Deva.
Bibliografie: Marcu, Petrov 1993.

Şeica Mica, jud Sibiu

1. F.: cahlă placă, fragment (6,5x9,3 cm). A.: mica. D.: vegetal, probabil tapet. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1386)
2. F.: cahlă placă, fragment. A.: a. simplu; b. smalţ verde. D.: tapet. C.: sec. XVII. (Nr. inv. 1378, 1382).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Şercaia, jud. Braşov

1. F.: cahlă placă cu picior, fragment (8,5x7x1 cm). H.: pastă fină, ardere completă; presată în tipar cu lemn. A.: şlem maroniu gălbui, strat gros, parţial căzut. D.: garoafe sau rozete; medalion cu imitaţie de inscripţie gotică. C.: sec. XVI. (Nr. inv. 1361) (Pl. 138/ B: 1).
2. F.: cahlă placă, fragment (13x12x0,8 cm). H.: pastă medie cu pietricele şi mica, ardere completă; presată în tipar cu lemn. U.: superficială. D.: partea din spate a unui cavaler, probabil husar. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1361) (Pl. 138/ B: 2).
3. F.: cahlă placă, fragment. H.: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere completă, presată cu lemn. D.: geometric, probabil cu medalion central. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 1361)

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: 2: Marcu Istrate 2002.

Şiclod, com. Atid, jud. Harghita

1. F.: cahlă placă (h. 25,2 cm). D.: cavaler în turnir, inscripţie "1515". C.: 1515.

(după: Benkő, Ughy 1984)
Depozit: Muzeul Naţional Maghiar, Budapesta.
Bibliografie: Holl 1958. Benkő, Ughy 1984.

Şimand, jud. Arad

1. F.: cahlă oală tronconică cu deschiderea circulară (h. 14,7 cm, diam. gură 10,8 cm, diam. fund 5,4 cm). C.: sec. XV-XVI.
2. F.: picior de cahlă în formă de ciupercă, deschis la ambele capete. Cel mai probabil aversul a fost un disc lucrat separat şi ataşat în stare crudă, prin impresiuni manuale. (h. 10 cm, diam. max. 9,2 cm, diam. min. 5,4 cm). C.: sec. XV-XVI. (Pl. 138/ C: 2).
3. F.: cahlă oală de formă tronconică cu deschiderea pătrată (h. 13 cm, l. 18,3-18,5 cm, diam. fund 9 cm). A.: vopsea roşie parţial în interior. D.: nervură alveolată care marchează începutul evazării vasului. C.: sec. XVI. (Pl. 138/ C: 3).
4. F.: cahlă oală cu deschiderea pătrată cu laturile uşor arcuite spre interior. (h. 10,5 cm, l. 18 cm, diam. fund 9,5 cm). C.: sec. XV-XVII (sec. XVI).

(după: Hurezan, Szatmári 1998)
Depozit: Muzeul Judeţean Arad.
Bibliografie: Hurezan, Szatmári 1998.

Şiria, jud. Arad

1. F.: cahlă oală cu deschiderea circulară, marginea lăţită şi şănţuită (h.p. 12,3 cm, diam. gură 10,3 cm, diam. fund 4 cm păstrat). C.: sec. XV-XVII. (Pl. 139/ A: 1).
2. F.: cahlă convexă combinată cu o oală. C.: sec. XV-XVII. (Pl. 139/ A: 2).

(după: Hurezan, Szatmári 1998)
Depozit: Muzeul Judeţean Arad.
Bibliografie: 1. Hurezan, Szatmári 1998. 2. Otto Greffner: *Cetatea Şiriei. Contribuţii monografice*, 1976; Rusu, Hurezan 1999.

Tăuţi, com. Meteş, jud. Alba

1. F.: cahlă castron cu deschiderea triunghiulară (18,5x18x15 cm, h. 3,3 cm, diam. fund 9 cm, gr. 1 cm). C.: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 4799, 1441).

2. F.: cahlă oală decorată cu caneluri exterioare, fragmente. A.: a. simplu; b. smalţ verde. C.: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 520, 532, 541, 559, 567, 580, 583, 588, 597, 628, 671)
3. F.: cahlă placă. D.: cavaler. C.: sec. XV-XVI.

Depozit: 1, 2: MNU Alba Iulia.
Bibliografie: 3: menţiune la Blăjan, Togan 1991.

Târnava, jud. Sibiu

1. F.: cahlă placă (29x24,5x0,8 cm). D.: Sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul. C.: sec. XVI. (Pl. 139/ B: 1).
2. F.: cahlă placă (27,5x21x1 cm) fără picior. H.: pastă medie cu nisip, ardere incompletă; presată cu pânza, reversul foarte denivelat, se poate citi forma decorului. A.: angobă. U.: superficială. D.: husar. C.: sec. XVII. (Pl. 140/ A: 2).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.
Bibliografie: 1: Göllner 1961. Klusch 1990. 2: Klusch 1999. Marcu Istrate 2001.

Târgu Mureş, jud. Mureş

1. Săpături arheologice în 1960 pe teritoriul cetăţii. Piesele provin din casele orăşenilor mai înstăriţi, demolate la începutul sec. XVIII.

1. F.: cahlă placă cu picior, fragmente. D.: husar călare spre stânga. C.: sec. XVII.
2. F.: cahlă placă cu picior, fragment. D.: bordură cu inscripţie: "*1599*" şi "*FI*" (Fazakas Imre?). C.: sec. XVI-XVII.
3. F.: cahlă concavă (26x17x0,7 cm) cu picior. D.: vas cu 3 lalele. Pe laturile oblice inscripţii în oglindă: "*1600*" şi "*FM*" (probabil Fazakas Mátyás). C.: *1600*.
4. F.: cahlă concavă (29x18,7x0,7 cm) cu picior. D.: vas cu lujeri de viţă de vie şi struguri. De o parte şi de alta a vasului inscripţie "*1619*". C.: 1619.
5. F.: cahlă concavă (28x19,5x0,6 cm) cu picior. D.: vas cu lujeri de viţă de vie şi struguri, asemănător piesei precedente. Vasul are toarte iar buchetul se termină în partea superioară cu frunze de viţă. C.: sfârşitul sec. XVI - începutul sec. XVII.
6. F.: cahlă placă uşor concavă cu picior, fragment. A.: angobă. D.: vas cu lalele. C.: sec. XVII. (Asemănător Racoş 78).
7. F.: cahlă placă fără picior, fragment (l. 23 cm). D.: reţea de romburi. C.: sec. XVI-XVII.
8. F.: cahlă placă dreptunghiulară (13,2x24,3x1,4-2,5 cm) cu o talpă pe una dintre laturile lungi, folosită pentru coronament. D.: geometric. Proeminenţe circulare şi un registru cu flori de crin stilizate. C.: sec. XVII (sec. XVI).
9. F.: cahlă placă dreptunghiulară (46x27x1 cm). D.: grifon stilizat (?) într-un câmp cu decor vegetal geometric. C.: sec. XVII.
10. F.: cahlă placă uşor concavă (27x20x0,7 cm) cu picior. A.: a. simplu; b. smalţ verde. D.: vas cu 5 lalele între care sunt intercalate frunze treflate; de o parte şi de alta a vasului coboară lujeri răsuciţi în spirală. C.: sec. XVI-XVII.
11. F.: cahlă placă uşor concavă (27x16,8x0,7 cm) cu picior. A.: smalţ verde. D.: vas cu flori de tipul amforă cu lalele şi lujeri. C.: sec. XVII.
12. F.: cahlă placă uşor concavă (27,8x17x0,7 cm) cu picior. A.: smalţ verde. D.: vas cu buchet format din lalele, mici rozete, boboci şi frunze. C.: sec. XVII.
13. F.: cahlă placă concavă (26,5x18x0,1 cm) cu picior. D.: vas cu 6 lalele împletite în jurul unui arac. Chenarele profilate specifice acestor cahle sunt înlocuite cu o torsadă, iar laturile oblice sunt decorate cu lujeri şi lalele, latura îngustă superioară cu un vultur bicefal cu aripile întinse. De o parte şi de alta a vasului inscripţie: "*FM*" (probabil acelaşi Fazakas Mátyás). C.: prima jumătate a sec. XVII.

Depozit: Muzeul Judeţean Mureş
Bibliografie: Zrínyi 1975.

2. Colecţia muzeului.

1. F.: cahlă placă în punct de diamant. C.: sec. XVI.
2. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,8 cm). D.: fragment din scena "Judith tăind capul lui Holofern". C.: sec. XVI. (Pl. 141/ 2).

3. F.: cahlă placă (dim. prob. 26x18,6x1,4 cm) fără picior. D.: blazon stilizat, având drept mobilier capul de bour cu soarele şi luna între coarne. C.: sec. XVI.
4. F.: cahlă placă, fragment (gr.2 cm). D.: vegetal geometric, în partea inferioară inscripţie în oglindă "*F I*", probabil meşterul Fazakas Imre. C.: sfârşitul sec. XVI - începutul sec. XVII. (Pl. 141/ 4).
5. F.: cahlă placă uşor concavă, cu picior, fragment (gr. 0,7 cm). D.: vegetal, cu inscripţie pe latura oblică din care se păstrează literele: "*NSI*" "*NO*". C.: sec. XVI-XVII.
6. F.: cahlă placă uşor concavă cu picior, fragment (gr. 0,8 cm). D.: vegetal, cu inscripţie pe latura oblică din care se păstrează literele: "*ADIS*". C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 141/ 6).
7. F.: cahlă placă uşor concavă cu picior, fragment (gr. 0,8 cm). D.: vegetal stilizat pe câmpul central şi pe bordurile marginale. C.: sec. XVII. (Pl. 141/ 7).
8. F.: cahlă placă (l. 19,6 cm, gr. 1,2 cm) cu picior (5x1,2 cm). D.: vegetal stilizat. C.: sec. XVII. (Pl. 141/ 8).
9. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,7 cm). D.: vegetal stilizat. C.: sec. XVII. (Pl. 141/ 9).
10. F.: cahlă placă (24x16x0,8 cm) cu picior (4x0,8 cm). D.: lalele stilizate cu bulbi şi tulpini. Sec. XVII. (Asemănător Cluj-Napoca 9.26a).
11. F. cahlă placă semicirculară fără picior (gr.1,2 cm). D.: vegetal-geometric. C.: sec. XVII. (Pl. 141/ 11).

Depozit: Muzeul Judeţean Mureş.

Târgu Secuiesc, jud. Covasna

1. F.: cahlă oală cu deschiderea dreptunghiulară, fragmente. (24x9,5-10,5 cm, h. p. 5,5 cm, diam. fund 8,5 cm). C.: sec. XVII. (Pl. 142/ A: 1).
2. F.: cahlă de colţ, fragment. A.: smalţ verde peste angobă albă, suprapus de urme consistente de văruire. D.: vrejuri. C.: sec. XVII. (Pl. 142/ A: 2).
3. F.: cahlă placă, fragment. D.: vegetal-geometric. C.: sec. XVII. (Pl. 142/ A: 3).
4. F.: cahlă placă, fragment. A.: smalţ verde peste angobă, suprapus de urme consistente de var. D.: vegetal-floral. C.: sec. XVII. (Pl. 142/ A: 4).
5. F.: cahlă placă cu picior, fragment. D.: vegetal-floral. C.: sec. XVII. (Pl. 142/ A: 5).
6. F.: cahlă de colţ cu latura îngustă decorată, fragment. D.: vrejuri. C.: sec. XVII. (Pl. 142/ A: 6).
7. F.: cahlă placă cu picior, fragment. A.: mica. D.: vrejuri. C.: sec. XVII. (Pl. 142/ A: 7).
8. F.: cahlă placă cu picior, fragment. D.: vegetal, vrejuri. C.: sec. XVII. (Pl. 142/ A: 8).
9. F.: cahlă placă cu picior, fragment. A.: mica. D.: vrejuri. C.: sec. XVII-XVIII. (Pl. 142/ A: 9).
10. F.: cahlă placă cu picior scurt, prevăzut cu orificii pentru manevrare, fragmente. C.: sec. XVII-XVIII.
11. F.: cahlă placă cu piciorul desprins, fragment. A.: smalţ verde peste angobă, de calitate proastă, în cea mai mare parte căzut. D.: geometric. C.: sec. XVII-XVIII. (Pl. 142/ A: 11).
12. F.: cahlă placă, fragment. D.: vegetal. C.: sec. XVIII.

Depozit: MNS Sfântu Gheorghe.
Bibliografie: Marcu Istrate, Istrate 2002.

Teaca, jud. Bistriţa Năsăud

1. F.: cahlă oală, fragment. C.: sec. XVI-XVII.
2. F.: cahlă placă, fragment (gr.0,8 cm). A.: smalţ verde peste angobă. D.: vegetal stilizat, cu o ghindă spre colţul plăcii. C.: sec. XVI. (Pl. 140/ B: 2).
3. F.: cahlă placă cu aversul concav (gr. 0,9 cm), picior dezvoltat (se păstrează pe o înălţime de 4,5 cm), fragment. A.: smalţ verde închis peste angobă. D.: vegetal, probabil cu medalion central circular. C.: sec. XVI. (Pl. 140/ B: 3).
4. F.: cahlă placă cu aversul uşor concav (gr. 1 cm) şi picior scurt (4,5x1 cm). A.: smalţ verde peste angobă. D.: vegetal-geometric. C.: sec. XVI-XVII.
5. F.: cahlă de colţ, fragment (gr.0,5 cm). A.: smalţ verde irizat în auriu. D.: geometric. C.: sec. XVI-XVII.
6. F.: cahlă placă, fragment (gr. 0,7 cm). A.: smalţ verde deschis peste angobă; smalţul prezintă irizaţii accentuate şi a fost acoperit cu cel puţin 3 straturi de văruieli succesive. D.: vegetal, posibil tapet. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 140/ B: 6).
7. F.: cahlă de soclu, fragment (gr. 0,6 cm). A.: smalţ verde peste angobă. C.: sec. XVII.
8. F.: cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (3,5x0,5 cm), fragment. A.: smalţ, fondul verde iar decorul reliefat alb. D.: tapet cu arce simple intersectate; în câmpuri rozete stilizate. C.: sec. XVII. (Pl. 140/ B: 8).

9. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,9 cm). **A.**: angobă alb-roz. **D.**: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetal-geometrice stilizate. **C.**: sec. XVII. (Pl. 140/ B: 9a-b).
10. **F.**: cahlă de coronament decupată (gr. 0,5 cm), cu talpă (1,7x0,5 cm), fragment. **A.**: smalţ verde închis cu tentă albastră. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVII. (Pl. 140/ B: 10).
11. **F.**: cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior (3,7x0,5 cm), fragment. **D.**: vegetal, probabil de tip tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 140/ B: 11).
12. **F.**: cahlă placă (gr. 0,5 cm) cu picior scurt (1,7x0,5 cm), fragment. **A.**: smalţ verde peste angobă, strat gros parţial cojit, parţial irizat. **D.**: vegetal geometric. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Pl. 140/ B: 12).
13. **F.**: cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior (4,8 x 0,7 cm), fragment. **A.**: strat gros de şlem roşu-cărămiziu. **D.**: vegetal geometric. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Pl. 140/ B: 13).
14. **F.**: cahlă de colţ (gr. 0,7 cm) cu tălpi masive (6,5x0,8 cm; 9,2x0,8 cm), fragment. **A.**: smalţ verde aproape complet irizat în argintiu. **D.**: vegetal geometric pe jumătatea vizibilă a piesei. **C.**: sec. XVII-XVIII.
15. **F.**: cahlă placă, fragment central (gr. 1 cm). **A.**: smalţ alb gălbui peste angobă – smalţul crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: personaje. **C.**: sec. XVIII-XIX.
16. **F.**: tubulatură din ceramica pentru evacuarea fumului de la un sistem de încălzire. **H.**: pastă grosieră arsă oxidant complet, fragment. **D.**: valuri şi striuri incizate. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 140/ B: 16).

Depozit: Complexul Muzeal Judeţean Bistriţa Năsăud.
Bibliografie: Marcu Istrate 2002d.

Transilvania

1. **F.**: cahlă placă. **A.**: smalţ de plumb verde, galben, brun, smalţ de staniu alb. **D.**: husar. **C.**: sfârşitul sec. XVI.
2. **F.**: cahlă placă. **D.**: cavaler în turnir, într-un cadru vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII.
3. **F.**: cahlă de colţ. **A.**: smalţ galben- verzui. **D.**: personaj feminin. **C.**: sec. XVII.

Depozit: 1: Muzeul de artă decorativă Budapesta. 2-3: ?
Bibliografie: 1: Voit, Holl 1963. Marcu Istrate 2001. 2,3: Slătineanu 1958.

Trascău, com. Rimetea, jud. Alba

1. **F.**: cahlă placă, fragment (5,3x5x0,5 cm). **D.**: fragment dintr-o flamură, aparţinând cel mai probabil unei scene de vânătoare. **C.**: sec. XV–XVI. (Nr. inv. I 288) (Pl. 142/ B: 1).
2. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată şi registrul median traforat în triunghiuri, fără picior, fragment (7x6,6x1 cm). **D.**: în registrul inferior o torsadă fină, iar câmpul decupat şi traforat este decorat cu nervuri subţiri dispuse în coadă de rândunică. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. I 297) (Pl. 142/ B: 2).
3. **F.**: cahlă de coronament decupată, fără talpă, fragment (6x10,3x0,9 cm). **A.**: smalţ peste angobă, fondul verde şi pasărea galbenă. **D.**: partea inferioară a piesei este împărţită în registre dreptunghiulare, fiecare dintre acestea decorat cu o pasăre. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 300) (Pl. 142/ B: 3).
4. **F.**: cahlă de colţ, fragment (13x8x0,8 cm); urme din lipitura de lut pe revers. **A.**: angobă (sau var?). **D.**: portal semicircular împodobit cu vrejuri. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. I 306) (Pl. 142/ B: 4).
5. **F.**: cahlă placă, fragment (5x4,5x0,8 cm). **A.**: mica. **D.**: partea din spate a unui cal, husar. **C.**: sec. XVI-XVII (Nr. inv. I 290).
6. **F.**: cahlă placă, fragment (7,5x7x0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal–geometric, posibil tapet. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 294).
7. **F.**: cahlă placă cu picior scurt, fragment (8x7,7x0,6 cm). **A.**: mica, straturi succesive de văruieli. **D.**: tapet cu arce suprapuse, motive vegetale. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. I 301).

Depozit: Muzeul din Aiud.
Bibliografie: Marcu Istrate, Scrobotă 2003.

Turda, jud. Cluj

1. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (11x9,2x0,8 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **U.**: medie. **D.**: bordura marginală cu vrejuri; în câmpul central o inscripţie? **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 4919) (Pl. 143/ 1).
2. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (8x9,4x0,8 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde irizat şi alb verzui crăpat, peste angobă; smalţul de calitate foarte proastă, cele două culori nu se delimitează clar, şi este parţial căzut. **U.**: medie. **D.**: chenar în trei trepte, cea

exterioară fiind mai bine conturată; medalion central, iar în colţuri un motiv vegetal stilizat. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2520) (Pl. 143/ 2).

3. **F.**: cahlă cu medalion concav şi picior scurt, fragmente. **H.**: pastă medie, alb gălbuie, ardere completă. **U.**: medii. **D.**: în colţurile plăcii mici proeminenţe circulare încadrate de triunghiuri cu marginile zimţate. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2462, 2470) (Pl. 143/ 3).

4. **F.**: cahlă cu medalion concav şi picior scurt, fragmente. **H.**: pastă medie, alb gălbuie, ardere completă. **U.**: medii. **D.**: în colţurile plăcii frunze de stejar şi o ghindă, încadrate de o nervură subţire. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2470)

5. **F.**: cahlă concavă în punct de diamant (23,2x16x0,6 cm) cu picior (4x1,5-1 cm). **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde închis. **C.**: sec. XVI.. (Pl. 143/ 5).

6. **F.**: cahlă în punct de diamant, fragment. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: medie. **D.**: pe laturile oblice decor vegetal. Probabil în câmpul central un vas cu flori. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2470) (Pl. 143/ 6).

7. **F.**: cahlă în punct de diamant (24x14x0,5 cm) cu picior. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă; presată cu lemn şi pânza. **U**: medie. **D**: vas cu flori. **C**: sec. XVI. (Nr. inv. 2462) (Pl. 143/ 7).

8. **F.**: cahlă în punct de diamant cu picior (4,5x0,5 cm), fragment (19x12,5x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată cu lemn. **U.**: medie. **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2470) (Pl. 143/ 8).

9. **F.**: cahlă placă cu picior, fragmente (13x18x0,6 cm; 13,6x20,6x0,6 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: vas cu flori. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Nr. inv. 2470) (Pl. 143/ 9a-b).

10. **F.**: cahlă placă cu picior (4x1 cm), fragment (11x14x0,7 cm). **H.**: pastă fină, ardere completă, presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: vas cu flori stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2470) (Pl. 144/ A: 10).

11. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (9x7,8 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: mica. **U.**: intensă, pe revers. **D.**: vas cu flori în stil popular; vasul are un corp mic, globular, din care se dezvoltă vrejuri şi probabil garoafe. **C.**: sec. XVI- XVII. (Nr. inv. 2459) (Pl. 144/ A: 11).

12. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (8,5x5,2 cmx0,5 cm). **H.**: pastă medie, ardere incompletă; presată cu lemn. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2460) (Pl. 144/ A: 12).

13. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (12x6,5x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem cărămiziu gălbui; în partea superioară o pată de smalţ verde. **D.**: personaj schematic. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. 2462) (Pl. 144/ A: 13).

14. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **H.**: pastă medie presată cu o ţesătură şi cu mâna. **U.**: superficială. **A.**: smalţ verde maroniu. **D.**: două personaje, unul mai înalt, al doilea mai scund. Probabil un rebut. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2462).

15. **F.**: cahlă placă cu piciorul desprins, fragmente (22,5x20x1 cm); înălţimea reală trebuie să fi fost 26-27 cm; după urmele de pe revers piciorul a avut şi orificii. **H**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată cu pânza; reversul puternic denivelat; parţial crăpată la ardere. **D.**: husar. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 2507) (Pl. 144/ A: 15).

16. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie, ardere superficială. **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2462) (Pl. 144/ A: 16).

17. **F.**: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă medie, ardere superficială. **A.**: a. simplu; b. mica. **D.**: combinaţii cu roza vânturilor şi torsadă marginală. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2464).

18. **F.**: cahlă placă cu picior (3x0,5 cm), fragment. **H.**: pastă medie, ardere superficială. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: vegetal, cu lalea stilizată. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 2462).

19. **F.**: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă medie, ardere superficială. **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2461).

20. **F.**: cahlă placă, fragmente. **H.**: pastă grosieră, ardere superficială. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive geometrice. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2462).

21. **F.**: cahle plăci, fragmente. **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. 2456).

22. **F.**: cahlă disc (diam. 9 cm). **H.**: pastă grosieră cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn. **A.**: angobă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 2520).

Depozit: Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Bibliografie: 15: Marcu Istrate 2001.

Turea, com. Gârbău, jud. Cluj

1. F.: cahlă placă (22x16x1,2 cm) cu picior tronconic, păstrat parţial (6x1,5 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; piciorul din pastă grosieră, cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, lucrat la roată; cele două componente asamblate în stare crudă, prin presare cu degetele; în exteriorul piciorului strat subţire de şlem. **A.**: smalţ verde închis peste angoba albă, strat gros parţial căzut. **U.**: intensă. **D.**: personaj masculin cu genunchii uşor îndoiţi, având într-o mână un glob crucifer iar în cealaltă un vas cu trei flori – probabil trei crini stilizaţi; poartă o tunică scurtă, strânsă la mijloc cu un cordon subţire, iar pe cap o coroană simplă cu trei cruci înalte. **C.**: sec. XV. (Pl. 144/ B: 1).
2. F.: cahlă placă cu picior tronconic, fragment (7x4,8x1,5 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă. **A.**: smalţ verde închis, strat gros peste angoba albă, în cea mai mare parte căzut. **D.**: cap feminin (?) încoronat cu o coroană scundă, formată dintr-o bandă lată pe care stau trei cruci simple; părul scurt încadrează ovalul accentuat al feţei. **C.**: sec. XV. (Pl. 144/ B: 2).
3. F.: cahlă placă cu piciorul desprins, probabil tronconic; fragment (4,5x8,7x1,2 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, strat gros, calitate proastă, aproape complet corodată la ardere. **U.**: intensă. **D.**: personaj cu braţele depărtate de corp, în formă de cruce; capul aproape rotund, cu o bărbie ascuţită, pare să fi fost aureolat; relieful foarte slab, înecat în smalţ, face detaliile ilizibile. Probabil fragment dintr-o Răstignire. **C.**: sec. XV. (Pl. 144/ B: 3).
4. F.: cahlă placă cu piciorul desprins, probabil tronconic (4,7x8,7x1,2 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, strat gros, calitate proastă, corodat complet din ardere. **U.**: intensă. **D.**: personaj cu mâna dreaptă îndoită din cot în unghi drept şi ridicată, stânga larg arcuită, capul în formă de ou, fără detalii anatomice, pare să fi fost înconjurat de aureolă; relieful a fost foarte şters, iar sub stratul gros de smalţ aproape nu se mai percepe. **C.**: sec. XV. (Pl. 144/ B: 4).
5. F.: cahlă placă cu picior probabil tronconic, fragment (11x19x1,7 cm) cu piciorul spart (?x0,6 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă. **A.**: smalţ verde închis peste angoba albă, strat gros parţial căzut. **U.**: intensă, până sub placă. **D.**: grifon care ocupă întreg câmpul plăcii; se păstrează doar partea inferioară, cu picioarele. **C.**: sec. XV. (Pl. 145/ 5).
6. F.: cahlă placă (19,5x16x1,5 cm) cu picior tronconic (10,2x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; piciorul din pastă grosieră, cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, lucrat la roată. Cele două componente asamblate în stare crudă, prin presare cu degetele; piciorul în exterior cu şlem subţire, care nu acoperă însă toate inegalităţile pastei. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, strat de grosime inegală, în unele zone se vede angoba; nu acoperă chenarul decât accidental. **U.**: intensă pe picior, până la marginea plăcii. **D.**: Melusina. Figura are un aer masculin, cu păr scurt care încadrează ovalul feţei; coroana are cinci braţe; poartă o haină fără mâneci, strânsă în talie cu un cordon simplu. Cozile au forma unor peşti care devorează picioarele Melusinei. **C.**: sec. XV. (Pl. 145/ 6).
7. F.: cahlă placă (20x19,6x1,5 cm) cu picior; în starea actuală părţile marginale sunt restaurate ca placă simplă, şi doar într-un colţ se mai observă pornirea piciorului. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă. **A.**: smalţ verde închis peste angoba albă, parţial căzut. **D.**: cap de bour. **C.**: sec. XV. (Pl. 145/ 7).
8. F: cahlă placă cu picior, fragment (6x8,5x1,3 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă. **A.**: smalţ verde, strat foarte gros cu pete alburii pe toată suprafaţa, peste angobă. **U.**: intensă. **D.**: pasăre cu pomul vieţii? **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 145/ 8).
9. F.: cahlă placă (20x19,3x1 cm) cu picior probabil tronconic, aproape complet spart. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; placa lucrată în tipar, piciorul probabil la roată, cele două componente îmbinate în stare crudă. **D**: roza vânturilor. **C.**: sec. XV. (Pl. 145/ 9).

Depozit: colecţie particulară.
Bibliografie: Végh 1977. Kós Károly, *Népélet és néphagyomany*, 1972. Kabay Bela, *Előzetes néhány öreg csempéről*, 1974.

Unirea, jud. Alba

1. F.: cahlă placă fără picior, fragment (6,5x7x0,6 cm). **D.**: husar. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 146/ A: 1).

Depozit: Muzeul din Aiud.
Bibliografie: Marcu Istrate 2001. Marcu Istrate, Scrobotă 2003.

Vad, jud. Hunedoara

1. **F.**: cahlă oală, fragment. **D.**: dublu brâu reliefat. **C.**: sfârşitul sec. XV- începutul sec. XVI.
2. **F.**: cahlă placă (19x22 cm) fără picior. **A.**: vopsea roşie. **D.**: cerb în cadru vegetal. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 2).
3. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **D.**: animal stilizat? **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 3).
4. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment. **A.**: mica. **D.**: animal (căprioară?). **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 4).
5. **F.**: cahlă placă (l. prob. 16 cm) fără picior, fragmente. **D.**: personaje stilizate, Adam şi Eva sau pereche de îndrăgostiţi. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 5).
6. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente. **D.**: vegetal cu medalion central. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 6). (Asemănător Mălăieşti).
7. **F.**: cahlă placă cu picior scurt şi pedunculi, fragment. **D.**: geometric. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
8. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 8a-b).
9. **F.**: cahlă placă fără picior, probabil dreptunghiulară, fragmente. **D.**: geometric: rozetă stilizată înscrisă într-un cerc. Trei variante cu mici diferenţe ale decorului. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 9).
10. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente. **D.**: medalion cu decor vegetal. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
11. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente. **D.**: medalion cu decor vegetal-geometric. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 11).
12. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
13. **F.**: cahlă placă fără picior, fragmente. **D.**: geometric. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
14. **F.**: cahlă placă de formă triunghiulară, fără picior, fragmente. **D.**: reţea de nervuri reliefate. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
15. **F.**: cahlă placă de formă triunghiulară sau trapezoidală, fragment. **A.**: mica. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI.
16. **F.**: corp decorativ în formă de torsadă format din 3 baghete din lut împletite. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 16).
17. **F.**: cahlă de coronament decupată. **A.**: mica. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 17).
18. **F.**: cahlă de coronament decupată. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 18).
19. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în triunghiuri. **C.**: sfârşitul sec. XV - începutul sec. XVI. (Pl. 146/ B: 19).

Depozit: ?
Bibliografie: Marcu 1994.

Valea Crişului, jud. Covasna

1. **F.**: cahlă placă (21,5x20,3 cm) cu picior scurt (3,5x0,5 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: intensă. **A.**: şlem. **D.**: cetate cu 5 turnuri în medalion romboidal, inscripţii "*WH*" în partea de sus, "*G*" şi "*K*" de o parte şi de alta a platformei. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. Ca 96) (Pl. 200/ 1).
2. **F.**: cahlă placă (21x21 cm) cu picior scurt (4,7x1 cm). **H.**: pastă cu mica, ardere incompletă, presată cu o pânză. **U.**: intensă. **A.**: mica. **D.**: medalion cu patru lobi între care se interpun motive vegetale stilizate, bordură marginală geometrică. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 92).
3. **F.**: cahlă placă (20,6x20,6 cm) cu picior scurt. **H.**: pastă cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu o pânză. **U.**: superficială. **A.**: mica. **D.**: medalion cu patru lobi între care se interpun motive vegetale stilizate, încadrat într-un careu pătrat; bordură marginală geometrică delimitată de o torsadă. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Nr. inv. Ca 98).

Depozit: MNS Sfântu Gheorghe.

Vâlcele, com. Feleacu, jud. Cluj

Reşedinţă feudală, periegheză Petru Iambor.

1. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,7 cm). **D.**: păsări într-un cadru vegetal. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 146/ C: 1).
2. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (gr. 1,2 cm). **A.**: smalţ verde de calitate proastă, peste angobă, pe alocuri căzut. **D.**: imitaţie de scriere gotică. **C.**: sec. XV-XVI.
3. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 1,5 cm). **A.**: şlem cărămiziu-roşcat. **D.**: solzi. **C.**: sec. XV-XVI.
4. **F.**: cahlă de coronament decupată, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: şlem, suprapus de un strat subţire de angobă. **D.** rozete încadrate de mici proeminenţe circulare. **C.**: sec. XVI. (Pl. 146/ C: 4).

Depozit: ?

Vinţu de Jos, jud. Alba

1. Colecţia MNIT.

Fragmente de cahle rezultate din săpăturile efectuate în anii '70 pe locul atelierelor habane, responsabil M. Bunta.

1. **F.**: cahlă placă cu picior (4,3x0,6 cm), fragment (gr. 0,4-1 cm). **A.**: smalţ verde irizat în argintiu, peste angobă. **D.**: lujeri înfăşuraţi pe o baghetă. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 19802).
2. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,3-0,5cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 19737) (Pl. 147/ A: 2).
3. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,9 cm). **A.**: smalţ verde marmorat, opac. **D.**: reţea de nervuri duble subţiri, probabil simetrică. **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. F 19883)
4. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (3,2x1 cm), fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv F 19910) (Pl. 147/ A: 4).
5. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (gr. 0,7 cm); pe revers marginile uşor îngroşate. **D.**: medalion - probabil cu pasărea Phoenix. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 19504) (Pl. 147/ A: 5).
6. **F.**: cahlă concavă cu picior de înălţime inegală (1-5,5 cm x 0,3-0,9 cm), fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, strălucitor, crăpat pe toată suprafaţa; picior smălţuit până la jumătatea înălţimii. **D.**: leu cu figură umană; marginal benzi decorative cu imitaţie de vrejuri. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 19831, F 19832, F 19881 şi F 19884) (copie puţin reuşită după Cluj-Napoca 10.3.).
7. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,8-0,9 cm). **A.**: mica. **D.**: floral-vegetal stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 19854).
8. **F.**: cahlă placă de formă ovală, fără picior, fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: smalţ verde inegal, direct peste pastă. **D.**: vegetal; relief slab, înecat în smalţ. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 19743) (Pl. 147/ A: 8).
9. **F.**: cahlă placă de formă ovală, fără picior, fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: smalţ verde inegal întins direct peste pastă, strat gros, căzut în cea mai mare parte. **D.**: vegetal, relief foarte şters. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. F 19741) (Pl. 147/ A: 9).
10. **F.**: cahlă placă cu picior scurt (4,7x0,7 cm), fragment (gr. 1,1 cm). **A.**: smalţ verde aplicat direct peste pastă, în cea mai mare parte căzut. **D.**: tapet cu arce simple, decor derivat din pomul vieţii. **C.**: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. 19740) (Pl. 147/ A: 10). **10A.**: variantă având interiorul câmpurilor descrise de arce fără decor: fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm). **A.**: smalţ verde, strat gros peste angobă. (Nr. inv. F 19731).
11. **F.**: cahlă placă cu picior (6x1 cm), fragment (gr. 1 cm). **A.**: smalţ alb verzui crăpat. **D.**: fără. **C.**: sec. XVII, haban. (Nr. inv. F 19744).
12. **F.**: cahle plăci cu picior (5-6,1x1 cm), fragmente (gr. 0,7-1,1 cm). **A.**: smalţ alb verzui peste angobă, crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: fără. **C.**: sec. XVII, haban. (Nr. inv. F 19745, F 19782).
13. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,8 cm). **A.**: smalţ bicrom peste angobă: fond alb murdar, decor albastru de cobalt - crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: vrejuri. **C.**: sec. XVII, haban. (Nr. inv. F 19662).
14. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 0,7 cm). **A.**: smalţ bicolor, verde şi galben peste angobă. **D.**: tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 19698, 19699).
15. **F.**: cahlă placă, fragment (gr. 1 cm). **D.**: tapet cu arce legate, în câmpuri rozete stilizate cu câte patru petale de dimensiuni variabile în jurul unui nucleu central. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. F 19729).

16. F.: cahlă de soclu, fragment (gr. 0,7 cm). A.: smalţ alb verzui peste angobă, crăpat fin pe toata suprafaţa; variante cu smalţ alb cu nuanţă albastră. C.: sec. XVII, habană. (Nr. inv. F 19747).
17. F.: cahlă de colţ alcătuită din trei elemente lucrate separat şi asamblate în unghiuri obtuze (lăţimi 6 cm, 7,7 cm, 7 cm păstrat; talpa în medie 4,5 cm, gr. 1 cm, h. max. 21 cm.). A.: smalţ verde peste angobă, opac, în cea mai mare parte căzut. D.: câmpul central: decor floral stilizat, compus dintr-o rozetă amplasată central, din care se dezvoltă spre extremităţi frunze. În partea superioară piesa prezintă o prelungire de formă triunghiulară, decorată cu trei denticuli. Latura oblică mai lungă era de asemenea decorată pe jumătate: la limita rupturii se păstrează vagi urme de relief, insuficiente însă pentru reconstituirea motivului. C.: sec. XVI-XVII. (Nr. inv. F 19700, 19712) (Pl. 147/ A: 17).
18. F.: cahlă de colţ formată din două laturi cu lăţimile egale, fragment (latura 5 cm, gr. 0,5-1 cm). A.: smalţ verde opac, căzut pe cea mai mare parte a suprafeţei. D.: o latură simplă, cea de-a doua decorată cu motive florale. C.: sec. XVII. (Nr. inv. F 19801).
19. F.: cahlă de colţ rotunjită, fragment (gr. 1,2 cm). A.: smalţ verde, strat gros peste angobă. D.: arce simple, fără decor în interiorul câmpurilor. C.: sec. XVII. (Nr. inv. F 19731).
20. F.: cahlă traforată, fragment (gr. 1 cm). A.: smalţ verde, strat gros peste angobă, parţial curs şi pe revers; în cea mai mare parte căzut. D.: în partea inferioară a fragmentului o torsadă puternic reliefată, după care urmează o bandă de nervuri (?) din care se dezvoltă coronamentul propriu-zis, decupat sau traforat; se păstrează doar pornirile. C.: sec. XVI. (Nr. inv. F 19732) (Pl. 147/ A: 20).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

2. Punct neprecizat pe teritoriul localităţii.

1. F.: cahlă placă (22x22x0,3 cm) fără picior. A.: şlem cărămiziu gălbui, suprapus de urme de var. D.: vultur redat frontal, probabil bicefal, încadrat într-un medalion circular; în partea de jos inscripţie "*M* ..(*M*?)". C.: sec. XVII. (Pl. 147/ B: 1).

Depozit: Muzeul Orăşenesc Sebeş.
Bibliografie: Marcu Istrate 2002b.

3. Castelul Martinuzzi.

Cercetări arheologice sistematice iniţiate în 1990, responsabil: A. A. Rusu. Catalogul cuprinde cahlele descoperite până în 1998 inclusiv, care ne-au fost încredinţate spre prelucrare: au fost inventariate 1318 fragmente, din clasificarea cărora au rezultat 175 de variante decorative[1], câteva dintre acestea cu sub-variante.

1. F.: cahlă nişă, fragment (8,4x10,4x0,6 cm). 4 exemplare. H.: pasta de calitate medie, cu mica şi nisip, ardere incompletă; lucrată la roată. Un fragment păstrează în exterior urme de lipitură de lut. U.: superficială. C.: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 148/ 1a-c).
2. F.: cahlă de colţ formată din două nişe de secţiune semicirculară, unite printr-o torsadă proeminentă, fragment (15x4,5x0,8 cm). H.: pastă medie, cu nisip, ardere superficială; nişele lucrate la roată, torasadă împletită manual din trei baghete de lut. A.: smalţ probabil verde, irizat argintiu. U.: intensă. C.: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI.
3. F.: cahlă placă fără picior, fragment (dim. rec. 21,5x19x0,7 cm). H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. A.: şlem cărămiziu. U.: superficială. D.: partea inferioară a unei Răstigniri: Iisus cu picioarele alăturate pe cruce, de o parte şi de alta Maria şi Ioan. C.: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 148/ 3).
4. F.: cahlă placă (25x16,5x1 cm) fără picior, fragmente. H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată cu lemn şi cu mâna, revers denivelat. A.: şlem. U.: intensă, în medie la 2-3 cm distanţă de margini; probabil a funcţionat cu olan ataşat. D.: Sfinţii Petru şi Pavel cu atributele specifice, sub un portal gotic decorat cu proeminenţe circulare aplicate pe relief. Sfântul Petru este redat frontal, iar Pavel din semi-profil. C.: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 148/ 4).

[1] Dintr-o eroare în catalogul expoziţiei din 1998 au fost anunţate 1500 de tipuri şi variante.

5. F.: cahlă placă cu picior, fragment (13x12,5x0,9-1,2 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, parţial căzut; depuneri de var pe avers. **U.**: medie. **D.**: Sfânt sub portal gotic; posibil fragment dintr-o piesă decorată cu Sfântul Gheorghe. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 148/ 5).

6. F.: cahlă placă, fragment (9,6x10x1,2 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, parţial căzut. **U.**: medie. **D.**: pereche de sfinţi fără atribute specifice. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 6).

7. F.: cahlă placă cu picior, fragment (8x10x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată cu lemn şi mâna; revers foarte denivelat. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, calitate proastă, parţial căzut. **U.**: intensă. **D.**: fragment de portal gotic din scena cavalerului în turnir. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 7).

8. F.: cahlă placă, fragment (9,6x10,3x0,7 cm). **H.**: pastă de calitate medie cu mica şi nisip, arsă complet, presată cu lemn; revers denivelat, adâncit în dreptul calului. **A.**: smalţ verde deschis strălucitor peste angobă, parţial căzut. **U.**: medie. **D.**: cavaler călare spre stânga, posibil dintr-o variantă a cavalerului în turnir sub portal gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 149/ 8).

9. F.: cahlă placă, fragment (3,5x4x1,1 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; ardere completă; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, inegal, parţial căzut; strălucitor. **U.**: intensă. **D.**: cap de cal de dimensiuni mici, posibil dintr-o compoziţie cu cavaler în turnir. **C.**: a doua jumătate a secolului XV-prima jumătate a secolului XVI. (Pl. 149/ 9).

10. F.: cahlă placă, fragment (5,4x5,4x1 cm). **H.**: pastă medie, cu mica, ardere completă; presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial irizat auriu. **U.**: intensă. **D.**: fragment de cal dintr-o compoziţie cu cavaler. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 10).

11. F.: cahlă placă, fragment (6,8x4,7x1 cm). 2 exemplare. **H.**: pasta de calitate medie, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde strălucitor peste angobă, corodat şi parţial căzut. Depuneri de var. **U.**: superficială. **D.**: fragment dintr-o compoziţie cu cavaler. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI.

12. F.: cahlă placă cu picior (3,5x0,3 cm), fragment (13,5x7x0,6 cm). **H.**: pastă de calitate medie cu mica şi nisip, presată cu pânza. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, început de irizare aurie. **U.**: intensă. **D.**: fragmente dintr-o compoziţie cu cavaler. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 12).

13. F.: cahlă traforată, fragment (7,8x5x0,9 cm). **H.**: pastă grosieră, ardere incompletă; presată cu lemn. **A.**: şlem cărămiziu. **D.**: fragment de portal gotic (?). **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 13).

14. F.: baghetă de secţiune pătrată, fragment (4,3x1,5x1,7 cm). **H.**: pastă fină, cu nisip şi mica; arsă complet, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, calitate proastă. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 14).

15. F.: baghetă, fragment (6,5x2,3x~1,1 cm). **H.**: pastă medie, cu nisip; arsă complet. **A.**: smalţ peste angobă - verde deschis pe toate feţele. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 15).

16. F.: cahlă placă cu picior, câmpul central uşor adâncit, fragmente (15x11x0,5 cm; 6,2x5,8x0,7-1 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, ardere completă; presată cu pânza; revers foarte deformat, adâncit în dreptul decorului. **A.**: smalţ verde deschis, irizat auriu (fragmentul mare) sau argintiu. **U.**: intensă. **D.**: probabil un grifon; bordură marginală cu imitaţie de lujeri înfăşuraţi pe o baghetă. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 16a-b).

17. F.: cahlă placă cu picior, fragment (9,3x3,4x0,4 cm). **H.**: pastă medie cu mica, arsă complet; presată cu lemn. **U.**: intensă. **D.**: gheară de animal. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 17).

18. F.: cahlă placă cu picior, fragmente (6x4,1x0,6 cm;10x3,6x0,5 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere aproape completă; presată cu o pânză. **A.**: şlem gros, galben-maroniu. **U.**: superficială, inegal repartizată pe suprafaţă. **D.**: bordură geometrică cu mici rozete, câmpul central probabil vegetal-geometric. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 149/ 18a-b).

19. F.: fragment de cahlă placă (h.p. 13,5 cm, l. 10,2 cm, gr. 0,7-1,4 cm) fără picior, pe revers o uşoară îngroşare a marginilor. **H.**: pastă grosieră, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn şi mâna; reversul foarte denivelat, cu pete de smalţ şi şanţuri de la degete. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat argintiu, parţial căzut; depuneri de var. **U.**: intensă. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 149/ 19).

20. **F.**: fragment de cahlă placă (h.p. 11,5 cm, l. 11,2 cm, gr. 1,3 cm) cu un picior de dimensiuni variabile, pe una din laturi redus la o baghetă din lut. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, uscată în straturi, ardere incompletă; presată cu lemn, revers denivelat. **A.**: smalţ verde peste angobă, inegal în funcţie de grosimea stratului; crăpat fin pe toată suprafaţa, parţial opacizat; depuneri de var. **U.**: intensă pe revers şi interiorul piciorului, inegal repartizată. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 150/ 20).

21. **F.**: cahlă traforată (coronament), fragment (4x7x0,7x1,2 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica, nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn; revers denivelat, parţial acoperit cu smalţ. **A.**: smalţ verde deschis, început de irizare. **D.**: vegetal. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 150/ 21).

22. **F.**: cahlă de coronament traforată, fragment (9,3x9,3x0,7-1 cm). Fragmente din 6 exemplare cu mici diferenţe de tipar. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere inegală, presată cu lemn şi cu mâna; revers foarte denivelat, cu smalţ în apropierea traforurilor. **A.**: smalţ verde, dominant nuanţă deschisă, peste angobă; strat de grosimi variabile, în unele zone de trecere apare marmorat; urme de văruială peste smalţ. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 150/ 22-22a.).

23. **F.**: cahlă de coronament traforată (6,4x4,6x0,7 cm). **H.**: pastă medie, cu nisip şi mica, ardere completă; presată cu lemn şi cu mâna, revers denivelat acoperit complet cu angobă, smalţ marginal. **A.**: smalţ verde foarte deschis, parţial căzut; început de irizare în auriu. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 150/ 23).

24. **F.**: cahlă de coronament traforată, fragment (5,3x4,3x1,2 cm). **H.**: pastă grosieră cu nisip, uscată în straturi; ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna; revers parţial acoperit cu smalţ. **A.**: a. angobă; b. smalţ verde închis peste angobă, în cea mai mare parte căzut. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 150/ 24).

25. **F.**: cahlă de coronament traforată, fragment (5,6x5,6x1,1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu mâna; reversul denivelat, complet acoperit cu smalţ, strat de grosimi diferite. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, în cea mai mare parte căzut. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 150/ 25).

26. **F.**: cahlă de coronament traforată (6x6,9x1,1 cm). Fragmente din 2 exemplare, lucrate în tipare diferite. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată cu pânza şi cu mâna; revers denivelat, complet acoperit cu smalţ. **A.**: smalţ verde peste angobă; depuneri de var. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV- începutul sec. XVI. (Pl. 150/ 26).

27. **F.**: cahlă de coronament traforată, fragment (5x6x1,1 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu mâna; reversul denivelat cu pete de angobă. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, strat inegal (subţire în partea de sus, mai gros în partea inferioară), crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: crini. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 150/ 27).

28. **F.**: cahlă de coronament traforată, fragment. **H.**: pastă medie, ardere completă, presată cu o pânză; reversul smălţuit. **A.**: smalţ verde peste angobă, strat inegal. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 150/ 28-28a).

29. **F.**: cahlă de coronament traforată, fragment (5x6x1,1 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere completă; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, opacizat. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 150/ 29).

30. **F.**: cahlă de coronament traforată (3,3x2,4x1,1 cm). **H.**: pastă fină cu mica şi nisip, ardere completă; presată cu lemn şi cu mâna, reversul denivelat, parţial acoperit cu angobă şi smalţ. **A.**: smalţ verde deschis strălucitor, peste angobă. **D.**: vegetal. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 150/ 30).

31. **F.**: cahlă de coronament traforată, fragment (5,3x6,2x0,7-1,4 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu mâna; reversul denivelat cu pete de angobă. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, strat inegal (subţire în partea de sus, mai gros în partea inferioară); crăpat fin pe toată suprafaţa. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 150/ 31).

32. **F.**: cahlă de coronament traforată (4,6x9x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată cu lemn şi cu mâna, reversul denivelat, complet acoperit cu smalţ. **A.**: smalţ verde închis, integral corodat. **D.**: gotic. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 150/ 32).

33. **F.**: cahlă de coronament traforată (6,5x3,6x1,1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată cu lemn şi cu mâna, reversul denivelat, cu pete de smalţ pe trafor. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, în cea mai mare parte căzut. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 150/ 33).

34. **F.**: cahlă de coronament traforată (3,6x5x1 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată cu lemn, reversul cu smalţ pe contururile traforului. **A.**: smalţ verde inegal, strălucitor, peste angobă, parţial căzut. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI.

35. **F.**: corp decorativ, fragment (4,8x1,8x0,4 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă; pe toată suprafaţa smalţ verde închis, strat subţire peste angobă albă; în cea mai mare parte căzut; lucrată la roată? **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 150/ 35).

36. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (l6xl0,7x0,8 cm). **H.**: pastă medie, cu nisip; arsă incomplet; presată cu lemn; arsă secundar. **A.**: şlem roşcat, în cea mai mare parte căzut; depuneri de var. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 150/ 36).

37. **F.**: cahlă placă fără picior, framente (6,8x12x1,2 cm), (9,6x8x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, uscată în straturi şi arsă incomplet; presată cu un lemn, mai întâi un strat relativ subţire care a fost bine netezit pentru fixarea decorului, ulterior adăugându-se o cantitate mai mare pentru grosime; arsă secundar. Urme de lipitură de lut pe avers, probabil de la o refolosire. **U.**: superficială. **D.**: geometric. Compoziţie indescifrabilă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 151/ 37a-b).

38. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (13x5,3x0,8 cm). **H.**: pasta grosieră, cu mica, nisip şi pietricele; arsă incomplet; presată cu pânza. **A.**: smalţ verde peste angobă, crăpat, parţial irizat auriu. **U.**: medie. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 151/ 38).

39. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (5x10,4x1,2 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu lemn; revers cu angobă şi pete de smalţ. **A.**: smalţ verde strălucitor peste angobă albă, corodat parţial la ardere. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 151/ 39)

40. **F.**: cahlă oală cu deschidere rectangulară, fragment (10,5x7,1x0,6 cm). 2 exemplare. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip; arsă incomplet. **A.**: şlem gălbui. **U.**: intensă. **D.**: în zona mediană brâu reliefat proeminent, combinat cu incizii regulate, realizate cu un fel de pieptăn. Între fund şi brâul decorativ alveole de dimensiuni mari realizate cu mâna dinspre exterior spre interior. **C.**: sec. XV-XVI.

41. **F.**: cahlă oală (h. 12,2 cm, diam. fund 7,3 cm, gr. 0,4 cm) cu deschiderea pătrată (21x21 cm). 78 fragmente, probabil 7-8 exemplare. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă incomplet; imediat sub buză şi rar pe corp, fragmente de lipitură de lut arsă. **A.**: şlem gălbui. **U.**: intensă. **D.**: în zona mediană un brâu de alveole mari, încadrat de două torsade de dimensiuni diferite; în partea inferioară 5 alveole masive realizate dinspre exterior spre interior. **C.**: sec. XV-XVI. (PL. 151/ 41).

42. **F.**: cahlă placă, fragment (10,6x5,3x0,7 m). Posibil de formă circulară. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: angobă. **U.**: superficială. **D.**: geometric, compoziţie circulară. **C.**: sec. XV- XVI. (151/ 42).

43. **F.**: cahlă placă de formă circulară, fragment (11x11,3x0,8 m). **H.**: pastă grosieră, cu mica şi nisip, arsă incomplet; lucrată la roată. **U.**: intensă. **D.**: geometric, compoziţie circulară. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 151/ 43).

44. **F.**: cahlă placă, fragment (10,3x5,6x1,3 cm). 2 exemplare. **H.**: pastă grosieră cu mica, nisip şi pietricele, arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: şlem galben. **U.**: superficială. **D.**: geometric, compoziţie circulară. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 151/ 44).

45. **F.**: cahlă placă, fragment (6,9x6,5x0,9 m). Posibil de formă circulară. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: superficială. **D.**: geometric, compoziţie circulară. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 151/ 45).

46. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (7,9x8x0,8 cm). 2 exemplare. **H.**: pastă medie, cu mica; arsă incomplet; presată cu o pânză. **A.**: angobă. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 151/ 46).

47. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (8,6x7x0,9 cm). **H.**: pastă medie, cu mica, arsă incomplet; presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde peste angobă. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 151/ 47).

48. **F.**: cahlă oală (h. 14,7 cm, diam. fund 9,6 cm, gr. 0,8 cm) cu deschiderea pătrată (23,5x23,2 cm). **H.**: pastă grosieră, cu nisip şi pietricele, arsă incomplet; lucrată la roată. **A.**: şlem roşu. **U.**: intensă, pe exterior, la 3-5 cm sub margini. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 152/ 48).

49. **F.**: cahlă oală (h. 8 cm, diam. fund 9 cm, gr. 0,6 cm) cu deschiderea pătrată (17x17 cm). **H.**: pastă fină, arsă incomplet; lucrată la roată. Pe exterior în partea superioară, în zona fără arsură, vagi urme de lipitură de lut. **A.**: şlem gri roşcat. **U.**: intensă, pe exterior, la 3-5 cm sub margini. **C.**: sec. XVI-XVII.

50. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (h. prob. 18 cm, diam. fund prob. 8 cm, gr. 0,3-0,5 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, arsă incomplet. **A.**: a. şlem cărămiziu; b. smalţ verde. **U.**: intensă. **D.**: în zona mediană două brâuri reliefate realizate cu un instrument foarte fin. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 152/ 50).

51. **F.**: cahlă placă cu medalion concav (22x22x1 cm), cu picior (4,7x0,7 cm). Fragmente din 4-5 exemplare cu mici diferenţe de tipar. În general s-a folosit un număr mic de tipare: sunt câteva exemplare cu chenarele foarte clar conturate, cu secţiunea semicirculară – apoi acestea devin tot mai aplatizate şi confuze. **H.**: pastă medie, cu nisip, arsă incomplet, presată cu lemn; lipitură de lut pe picior. **A.**: a. simplu (40%); b. angobă albă, parţial căzută; c. câteva fragmente cu urme de vopsea roşie peste angobă; d. smalţ verde peste angobă, calitate proastă, exfoliat (40%). **D.**: chenar din 4-5 trepte; în colţuri decor format dintr-o proeminenţă circulară mărginită de triunghiuri. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 152/ 51).

52. **F.**: cahlă placă cu medalion concav (23,2x24,4-23x0,7 cm), cu picior (5x0,7 cm). 131 fragmente, 7-8 exemplare. **H.**: pastă medie (uneori cu mica), ardere completă; presată în tipar cu pânză şi cu lemn; lipitură de lut pe revers. **A.**: smalţ verde peste angobă, calitate proastă, pe unele fragmente căzut, pe altele doar în stadiul de irizare. Urme de văruială peste smalţ (rar). **U.**: variabilă. **D.**: în centrul medalionului o rozetă stilizată. În colţurile plăcii acelaşi decor ca la piesa precedentă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 153/ 52, 52a-b).

53. **F.**: cahlă placă cu medalion concav (27,5x19,2x1 cm), cu picior (5,6x1 cm). Un exemplar aproximativ pătrat (21,6x21x1cm) (53b). 37 fragmente, probabil 5-6 exemplare. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu lemn; lipitură de lut ars pe interiorul şi exteriorul piciorului. **A.**: şlem roşu-gălbui. **U.**: inegală. **C.**: sec. XVI. (Pl. 153/ 53a; pl. 154/ 53b).

54. **F.**: fragment dintr-o piesă de colţ formată din două plăci concave încheiate în unghi ascuţit; legătura este realizată printr-un tor simplu, cu două faţete (12x9x1,2 cm). **H.**: pastă medie cu nisip şi mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde-gălbui peste angobă. început de irizare în auriu. **U.**: superficială. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 154/ 54).

55. **F.**: cahlă placă cu medalion concav (21x21x0,5-1 cm), picior (4,4-5x0,6 cm). 24 fragmente, 5-6 exemplare. **H.**: pastă medie, cu nisip, ardere inegală; presată cu lemn şi cu mâna; revers denivelat. Lipitură de lut pe exteriorul piciorului. **A.**: a. netratat (30%); b. angobă (30%); c. smalţ verde peste angobă, strat destul de subţire, bine păstrat (40%). **U.**: superficială. **D.**: medalion central al cărui decor sugerează o coroana din spice; în interior, rozeta cu opt petale, marcate alternativ prin relief plin sau doar contur; pe placă frunze de stejar dezvoltate spre colţuri, şi o imitaţie de lujeri pe mijlocul laturilor. **C.**: sec. XVI. **55A.**: variantă cu decorul din colţurile plăcii diferit. Fragment (13,5x8,5x0,3-1,1 cm), smalţ verde peste angobă, urme de văruială peste smalţ. Lipitură de lut pe picior. **55B.**: variantă cu decorul din colţurile plăcii diferit. Fragment (6x5,5x0,6 cm), smalţ verde peste angobă, complet irizat argintiu. (Pl. 154/ 55, 55A-B).

56. **F.**: cahlă dreptunghiulară în punct de diamant. 104 fragmente, număr de exemplare nedeterminat. **H.**: pasta de calitate medie, cu mica, arsă complet; presată cu lemn sau cu mâna. **A.**: smalţ peste angobă – diferite nuanţe de verde închis, marmorat. **U.**: variabilă. **D.**: chenar eleaborat (3-5 baghete). Câmpul central fără decor. **C.**: sec. XVI.

57. **F.**: cahlă placă (31,6x22,4x1-1,2 cm) cu picior (3,5x1,2 cm). Fragmente din 7-8 exemplare smălţuite, 6-7 exemplare nesmălţuite, cu diferenţe tehnice şi de uzură a tiparului. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn. Amprente de la tiparul din lemn. **A.**: a. şlem roşietic; b. angobă albă; c. smalţ verde peste angobă, calitate proastă, corodat din ardere, pe multe fragmente complet exfoliat. Câteva fragmente cu urme de var peste smalţ. **U.**: intensă. **D.**: Sfântul Gheorghe ecvestru omorând balaurul cu suliţa. **C.**: sec. XVI. (Pl. 155/ 57).

58. **F.**: cahlă placă (31x22,5x1 cm) cu picior (5,5x1 cm). 3-4 exemplare. **H.**: pastă medie cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: a. simplu; b. angobă; c. smalţ verde peste angobă. **U.**: medie. **D.**: Sfântul Gheorghe omorând balaurul cu sabia. În colţul drept cetatea asediată, în colţul stâng prinţesa cu ultimul miel jertfit. **C.**: sec. XVI. (Pl. 155/ 58).

59. **F.**: cahlă cahlă fără picior, fragment (22,2x8x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial exfoliat. **U.**: medie. **D.**: Sfântul Emeric sub baldachin. Fragment dintr-o placă pe care erau reprezentaţi cei trei Regi Sfinţi ai Ungariei. **C.**: sec. XVI. (Pl. 156/ 59).

60. F.: cahlă cahlă (22,2x8x1 cm) fără picior. **H.**: pastă medie cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **U.**: medie. **D.**: Sfântul Rege Ştefan. **C.**: sec. XVI.

61. F.: cahlă placă, fragment (13,4x12,4x1 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica, arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: angobă albă. **U.**: superficială. **D.**: Sfântul Rege Ladislau. **C.**: sec. XVI. (Pl. 156/ 61).

62. F.: cahlă placă cu picior (6,3x0,9 cm), fragment (l. 8,5 cm, h.p. 7,5 cm, gr. 1 cm); probabil folosită pentru colţ. **H.**: pastă fină, arsă complet, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde închis peste angobă – parţial corodat la ardere, parţial căzut. **U.**: superficială. **D.**: Rege Sfânt, probabil Sfântul Ladislau. **C.**: sec. XVI. (Pl. 156/ 62).

63. F.: cahlă cahlă cu picior, fragment (22,2x8x1 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial irizat auriu, parţial exfoliat. **U.**: superficială. **D.**: compoziţie cu personaje, posibil variantă a celor trei Regi Sfinţi ai Ungariei. **C.**: sec. XVI. (Pl. 156/ 63).

64. F.: cahlă placă cu picior (6,8x0,8 cm), fragment (23x7,3x1,3 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial căzut, parţial corodat. **U.**: intensă. **D.**: fragment dintr-o piesă decorată cu un Sfânt Rege (Ladislau?) sau cu Sfântul Gheorghe pedestru. **C.**: sec. XVI. (Pl. 156/ 64). **64A.**: fragment dintr-o compoziţie asemănătoare. (Pl. 156/ 64A).

65. F.: cahlă placă reconstituită (30x21x1 cm), cu picior (5,4x0,8 cm). Fragmente din 11-12 exemplare smălţuite, 4 exemplare angobate, 2-3 exemplare cu aversul simplu. **H.**: calitate variabilă, în general pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: variabilă. **D.**: în registrul superior doi copii sub burta unui animal (iapă?) – probabil o compoziţie inspirată de Remus şi Romulus sub burta lupoaicei; în registrul inferior alegorie cu barza, şarpele şi cerbul. **C.**: sec. XVI. (Pl. 156/ 65).

66. F.: cahlă placă reconstituită (31,4x21,4x1 cm) cu picior (6x0,7 cm). Fragmente din 4-5 exemplare. **H.**: pastă grosieră cu pietricele şi nisip, ardere incompletă; presată cu lemn şi cu mâna; revers denivelat. **A.**: a. simplu; b. angobă; c. smalţ verde deschis strălucitor peste angobă, corodat pe toată suprafaţa. Depunere de var. **U.**: medie. **D.**: scenă de vânătoare a unui animal fantastic. **C.**: sec. XVI. (Pl. 157/ 66).

67. F.: cahlă placă reconstituită (30,3x20,8x1,2 cm) cu picior (5,4x1 cm). Fragmente din 10-12 exemplare. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: a. simplu; b. angobă; c. smalţ verde peste angobă (strat mai subţire, bine păstrat, sau strat gros corodat la ardere) (65%). **U.**: variabilă. **D.**: Samson în luptă cu leul. **C.**: sec. XVI. (Pl. 157/ 67, 67a-b: fragmente din piese lucrate cu tipare diferite).

68. F.: cahlă placă, fragmente (7,5x7x0,6-1,6 cm; 5,5x5,4x0,3-1,3 cm). 3 exemplare. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă complet, presată cu lemn. **A.**: smalţ verde închis peste angobă. **U.**: superficială. **D.**: fragmente din scena "Judith tăind capul lui Holofern". **C.**: sec. XVI. (Pl. 158/ 68 a-c).

69. F.: cahlă placă cu picior (5,5x0,8 cm), fragment (12,5x10x0,5 cm). **H.**: pastă fină cu mica, arsă complet; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde închis peste angobă. **U.**: intensă. **D.**: fragment dintr-o compoziţie cu portal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 158/ 69).

70. F.: cahlă placă cu picior, fragment (9x11,2x0,8 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica, ardere incompletă; presată cu mâna. **A.**: angobă. **U.**: superficială. **D.**: vegetal stilizat – fragment din partea superioară a unei compoziţii cu portal, sau cortul din scena Judith şi Holofern. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI. (Pl. 158/ 70).

71. F.: cahlă placă, fragment (8x6x0,6 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată cu pânza şi cu mâna; revers foarte denivelat, adâncit în dreptul personajului. **A.**: smalţ verde peste angobă, relativ bine păstrat. **U.**: intensă. **D.**: personaj îngenuncheat; probabil fragment dintr-o piesă de colţ, posibil din scena anterioară. **C.**: sec. XVI. (Pl. 158/ 71).

72. F.: cahlă de colţ, latura îngustă, fragment (6x8,2x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere aproape completă; presată în tipar cu mâna. **A.**: smalţ verde închis, strălucitor, peste angobă albă; strat gros, înecând relieful fragil. **U.**: superficială. **D.**: fragment din partea inferioară a unei compoziţii cu Moise; se păstrează doar inscripţia, indescifrabilă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Asemănător Cluj-Napoca 13.11., Făgăraş 85) (Pl. 158/ 72).

73. F.: cahlă de colţ formată din două plăci (probabil una mai îngustă) îmbinate din fabricaţie în unghi obtuz prin intermediul unui tor de secţiune aproximativ semicirculară; fragment din partea de mijloc (17x4 cm). **H.**: pastă medie, cu nisip şi mica, ardere incompletă; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde marmorat peste angobă albă. **U.**: superficială. **D.**: tor decorat cu vrejuri înfăşurate; caracteristicile tehnice indică fără îndoială un fragment din seria Moise (vezi piesa anterioară). **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 158/ 73).

74. F.: cahlă placă cu picior (4,2x0,5 cm), fragment (19,1x6,5x1,1 cm). **H.**: pastă medie cu mica, arsă incomplet; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă. **U.**: medie. **D.**: portal semicircular, posibil fragment dintr-o compoziţie cu Isus şi Samariteanca la fântână. **C.**: sec. XVI. (Asemănător Făgăraş 42) (Pl. 158/ 74).

75. F.: cahlă placă cu picior (5x1,1 cm), fragment (11x6,5x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica, arsă incomplet; presată cu o pânză. **A.**: angobă. **U.**: medie. **D.**: fragment marginal dintr-o compoziţie cu portal, asemănătoare precedentei. **C.**: sec. XVI. (Pl. 158/ 75a-b).

76. F.: cahlă placă, fragment (7,6x6x0,4-0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: smalţ galben-maroniu peste angobă, în mare parte căzut. **U.**: intensă. **D.**: Eva în grădina paradisului? **C.**: a doua jumătate a sec. XVI. (Pl. 158/ 76).

77. F.: cahlă placă cu picior, fragment (7,8x7x0,6-1 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă de calitate medie, cu nisip; arsă incomplet, presată cu lemn. **A.**: a. angobă; b. smalţ verde peste angobă, parţial corodat. Depuneri de var. **U.**: medie. **D.**: personaj feminin, probabil dintr-o pereche. **C.**: sec. XVI. (Pl. 158/ 77).

78. F.: cahlă placă, fragment (11,2x10x1 cm). **H.**: pastă medie, cu nisip şi multă mica, ardere completă; presată în tipar cu pânza; reversul denivelat, adâncit în dreptul figurii. Urme de la tiparul din lemn. **A.**: şlem galben-maroniu. **U.**: intensă. **D.**: în stânga un personaj în togă (?); în dreapta în registrul superior arhitectură, iar în cel inferior decor vegetal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 158/ 78).

79. F.: cahlă placă, fragment (7x5x0,8 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată cu pânza, reversul uşor denivelat. **U.**: intensă. **D.**: personaj în armură (?). Posibil aceeaşi compoziţie cu piesa precedentă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 158/ 79).

80. F.: cahlă placă, fragment (7,5x8,7x0,8 cm). **H.**: pastă medie cu mica, nisip şi, rar, pietricele; ardere incompletă; presată cu lemn şi cu mâna, reversul denivelat; urme superficiale de ardere secundară. **A.**: mica; şlem roşu, parţial căzut. **U.**: medie. **D.**: probabil partea inferioară dintr-o compoziţie cu personaje. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 158/ 80).

81. F.: fragment de cahlă placă (16x10x0,7-1 cm) fără picior. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu mâna; revers foarte denivelat. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, parţial irizaţii spre auriu. **U.**: intensă. **D.**: Hercule cu arcul şi vulturul lui Zeus. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI. (Pl. 159/ 81, 81a-b).

82. F.: cahlă placă, fragment (8,4x8,6x0,8 cm). **H.**: pastă medie, cu mica, ardere completă; presată cu o pânză şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă, inegal, parţial căzut. **U.**: intensă. **D.**: cavaler călare spre stânga. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 159/ 82).

83. F.: cahlă placă cu picior, fragment (13,5x14,5x1 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, crăpat fin. **D.**: scenă de vânătoare cu cerb. **C.**: sec. XVI. (Pl. 159/ 83).

84. F.: cahlă placă, fragment (12,5x8x0,8-1,2 cm); probabil cu un picior subţire în partea inferioară. **H.**: pastă grosieră, cu mica şi nisip; arsă incomplet; presată cu pânza. **A.**: smalţ verde închis, strălucitor, peste angobă, parţial distrus. **U.**: intensă. **D.**: partea din spate a unui cal de dimensiuni mici, o compoziţie cu husar. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 159/ 84).

85. F.: cahlă placă cu picior (2,2x0,7 cm), fragment (8,2x4,2x0,4 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; ardere completă; presată cu o pânză. **A.**: şlem cărămiziu. **U.**: intensă. **D.**: cap de cal de dimensiuni mici, posibil dintr-o compoziţie cu husar. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 159/ 85).

86. F.: cahlă placă cu picior (3,8x0,6 cm), fragment (11,2x5,8x0,9 cm). **H.**: pastă fină, ardere completă; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă, inegal, bine păstrat. **U.**: superficială. **D.**: cap de cal de dimensiuni mici. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 159/ 86).

87. F.: cahlă placă, fragment (10x15x0,5-1,3 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn şi cu mâna. Revers denivelat, cu urme de la doi pedunculi scunzi. **A.**: angobă albă, parţial căzută; depuneri de var. **U.**: intensă. **D.**: cavaler cu mantie, călare spre dreapta. Probabil husar. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI. (Pl. 159/ 87).

88. F.: cahlă placă cu picior, fragmente (8x13x0,7-1,3 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde, aproape complet irizat argintiu. **U.**: intensă. **D.**: cavaler călare spre stânga redat frontal. **C.**: sec. XVI. (Pl. 159/ 88).

89. F.: cahlă placă (14x15x0,7 cm) cu picior (5,5x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip şi mica, ardere incompletă; presată în tipar cu mâna. **A.**: smalţ verde închis peste angobă. **D.**: stema familiei Báthori amplasată

marginal, posibil dintr-o compoziţie mai amplă. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI-prima jumătate a sec. XVII. (Pl. 160/ 89).

90. **F.**: cahlă dreptunghiulară concavă (25x17,3x0,7 cm) cu picior (4,5x1 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, ardere completă. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat argintiu. Văruială peste smalţ. **U.**: intensă. **D.**: în câmpul central adâncit stema oraşului Sibiu susţinută de un grifon. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 160/ 90).

91. **F.**: cahlă în formă de blazon (18x18x1 cm) având drept sistem de fixare un picior triunghiular. 3 exemplare. **H.**: pastă medie cu nisip şi rar pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde închis strălucitor. **U.**: intensă. **D.**: coronamentul unui blazon, cu cerb. **C.**: sec. XVI. (Pl. 160/ 91).

92. **F.**: cahlă în formă de blazon, fragment (16x13,6x0,5 cm); un picior triunghiular amplasat pe mijloc, pentru fixare. 4 exemplare. **H.**: pastă medie, cu nisip; arsă complet; presată cu lemn şi mâna; revers adâncit în dreptul corpului păsării, complet acoperit cu smalţ. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, inegal, strat foarte subţire, parţial desprins. **U.**: intensă. **D.**: pasăre cu creasta triplă, ţinand în cioc o floare; în partea de sus inscripţie în oglindă "*1586*". **C.**: 1586. (Pl. 160/ 92).

93. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (6,3x8,7x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu nisip şi mica, ardere completă; presată în tipar cu pânza şi cu mâna. **A.**: a. smalţ verde deschis strălucitor, peste angobă; b; smalţ galben maroniu. **U.**: intensă. **D.**: în câmpul central blazon cu pasăre (probabil identic cu nr. 92), în colţuri ghinde. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI. (Pl. 161/ 93).

94. **F.**: cahlă placă, fragment (11,2x6,8x1,2 cm). **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă; presată în tipar cu pânza şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă, irizat în argintiu; în mare parte căzut. **U.**: intensă. **D.**: probabil medalion central cu pasăre. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI. (Pl. 161/ 94).

95. **F.**: cahlă în formă de medalion oval, fragment (10x4,3x1,2 cm). **H.**: pastă medie cu nisip şi mica, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde închis strălucitor pe ambele părţi. **D.**: indescifrabil. **C.**: sec. XVI. (Pl. 160/ 95).

96. **F.**: cahlă placă (26x17x0,7 cm) cu picior (4,5x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu nisip şi mica. **A.**: var. **D.**: vultur bicefal. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI-prima jumătate a sec. XVII.

97. **F.**: fragment de cahlă placă (12,5x6x0,3 cm) cu picior. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu mâna; urme de lipitură de lut pe revers. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, corodat; depuneri de var. **U.**: intensă. **D.**: aripă de pasăre. **C.**: sec. XVI. (Pl. 161/ 97).

98. **F.**: cahlă placă cu picior (6,6x0,6 cm), fragment (11x5,1x0,6 cm). **H.**: pastă medie arsă complet; presată cu pânza şi cu lemn. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, calitate medie. **U.**: superficială. **D.**: fragment marginal, posibil din compoziţia anterioară. **C.**: sec. XVI. (Pl. 161/ 98).

99. **F.**: fragment dintr-o cahlă placă de formă nedeterminată (3x6x0,8 cm); pe revers un picior adăugat, (3x1,8 cm); probabil de la o piesă de colţ a coronamentului, după piciorul neobişnuit de lung. **H.**: pastă medie, cu nisip, ardere incompletă; presată cu mâna şi cu o pânză. **A.**: mica. **D.**: aripă de pasăre. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 161/ 99).

100. **F.**: cahlă placă, fragment (6,2x4x0,4 cm); pe revers urmele unui peduncul înalt. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu o pânză. **A.**: smalţ verde închis de calitate proastă, crăpat la ardere. **U.**: medie. **D.**: pasăre. **C.**: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 161/ 100).

101. **F.**: fragment de cahlă placă (14,3x10,6x0,4 cm) fără picior. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu mâna; revers foarte denivelat. **A.**: smalţ verde foarte închis peste angobă. **U.**: intensă. **D.**: vrejuri. **C.**: sec. XVI. (Pl. 161/ 101). **101A.** **F.**: cahlă placă, fragment (6x0,3-0,5 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: şlem. **U.**: intensă. **D.**: vegetal stilizat. **C.**: a doua jumătate a sec. XVI.

102. **F.**: cahlă placă reconstituită (21,2x23x1cm) cu picior (6x0,7 cm). H: pastă medie cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu pânza şi cu mâna. **A.**: angobă albă. **U.**: intensă, pe revers şi picior. **D.**: vrejuri şi lalele dezvoltate dintr-o proeminenţă centrală în formă de inimă. **C.**: sec. XVI. (Pl. 161/ 102).

103. **F.**: cahlă placă reconstituită (28x27,2x0,8 cm) cu picior (4,5x0,7 cm). Fragmente din 4 exemplare. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu pânza şi cu mâna; revers foarte denivelat, adâncit în partea centrală; piciorul a avut orificii de manevrare, astupate cu lut înainte de ardere; pe interiorul piciorului un strat subţire de lipitură de lut, puternic ars. **A.**: a. simplu; b. angobă, diferite nuanţe; c. smalţ verde (diferite nuanţe) peste angobă, parţial căzut; d. smalţ galben maroniu peste

angobă. U.: intensă. D.: vegetal-floral, compus din vrejuri, lalele şi ghinde care se dezvoltă în jurul unui nucleu central proeminent, în formă de inimă. C.: sec. XVI. (Pl. 162/ 103).

104. F.: cahlă placă cu picior (6,2x0,9 cm), fragment (13,3x7,2x0,7 cm). H.: pastă grosieră, cu nisip, pietricele şi mica, arsă incomplet; presată cu pânza. A.: smalţ verde închis peste angobă, destul de egal, acoperit parţial cu o depunere de lut ars şi pete de var. U.: medie. D.: vegetal, probabil variantă la 102 sau 103. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 162/ 104).

105. F.: cahlă placă cu picior, fragment (6,9x5x0,6 cm). H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată cu un lemn. A.: smalţ verde închis, strat destul de gros peste angobă, strălucitor. U.: superficială. D.: vegetal-floral. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 162/ 105).

106. F.: cahlă placă, fragment (5,3x6,4x0,9 cm). H.: pastă medie cu mica, ardere incompletă; presată cu o pânză. A.: şlem gălbui. U.: superficială. D.: vegetal-floral – fragment dintr-o cahlă concavă având câmpul central decorat cu vas cu lujeri de viţă de vie. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 162/ 106).

107. F.: cahlă concavă, fragment (10,6x6x0,7 cm). H.: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă incomplet; presată cu pânza. A.: angobă albă. U.: superficială. D.: vegetal. C.: sec. XVI. (Pl. 162/ 107).

108. F.: cahlă concavă cu picior (3,9x0,7 cm), fragment (13x8,3x0,6 cm). H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată cu pânza. A.: mica; smalţ verde închis peste angobă, parţial păstrat. U.: intensă. D.: vegetal-floral. C.: sec. XVI. (Pl. 162/ 108).

109. F.: cahlă concavă cu picior, fragment (11,6x8,4x0,4-0,7 cm). H.: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu pânza. A.: smalţ verde deshis peste angobă, complet irizat în argintiu; depuneri de var. U.: intensă. D.: vegetal-floral. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 162/ 109a).

110. F.: cahlă placă, fragment (5x4x1 cm). H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu pânza. A.: mica. U.: medie. D.: vegetal. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 162/ 110).

111. F.: cahlă placă cu picior, fragment (12,3x7,6x0,6-1 cm). H.: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă incomplet; presată cu lemn şi cu mâna. A.: şlem roşcat; stropi de var. U.: superficială. D.: vegetal stilizat. C.: sec. XVI. (Pl. 162/ 111).

112. F.: cahlă placă fără picior, fragment (4x6,5x1 cm). H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. A.: smalţ verde peste angobă, parţial irizat. D.: vegetal. C.: sec. XVI. (Pl. 163/ 112).

113. F.: cahlă placă cu picior (4x1 cm), fragment (10x7x0,6 cm). H.: pastă medie, cu nisip; arsă incomplet; presată cu lemn. A.: smalţ verde deschis peste angobă, parţial irizat argintiu; depuneri de var. U.: intensă pe revers şi în interiorul piciorului. D.: vegetal. C.: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 163/ 113).

114. F.: cahlă placă cu picior, fragment (8x7x0,6 cm). H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată cu lemn. A.: smalţ verde peste angobă, parţial irizat argintiu. U.: superficială. D.: vegetal, probabil dintr-o compoziţie cu medalion. C.: prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 163/ 114).

115. F.: fragment de cahlă placă (5,2x6x0,7 cm). H.: pastă grosieră cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată cu mâna. A.: angobă. U.: superficială. D.: vegetal. C.: sec. XVI. (Pl. 163/ 115).

116. F.: cahlă placă, fragment (6x4,1x0,8 cm). H.: pastă grosieră cu mica, ardere incompletă; presată în tipar cu mâna. A.: angobă alb-gălbuie. D.: vegetal. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 163/ 116).

117. F.: cahlă placă cu picior (3,8x0,7 cm), fragment (12x10x0,6 cm). H.: pastă medie, cu nisip şi rar pietricele, ardere superficială; presată cu lemn şi cu mâna. A.: mica. U.: superficială. D.: vegetal cu o ghindă. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 163/ 117).

118. F.: cahlă placă fără picior, fragment (4x6,5x1 cm). H.: pastă medie cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. A.: smalţ verde de calitate proastă, parţial irizat argintiu. D.: vegetal. C.: sec. XVI-XVII. (Pl. 163/ 118).

119. F.: cahlă placă (22,7x10,1x0,9 cm) cu o baghetă din lut aplicată pe revers (0,5 cm). H.: pastă medie presată în tipar cu lemn. A.: smalţ verde deschis de calitate proastă, parţial desprins. U.: intensă. D.: cupe de lalele stilizate. C.: sec. XVI. (Pl. 163/ 119).

120. F.: cahlă placă cu picior (4x0,6 cm), fragment (4,4x3,3x0,9 cm). H.: pastă medie arsă complet; presată cu lemn. A.: smalţ verde peste angobă. U.: superficială. D.: geometric. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 163/ 120).

121. F.: cahlă placă fără picior, fragment (10x5,4x1 cm). Pe revers mici pedunculi. H.: pastă grosieră cu mica, arsă incomplet; presată cu lemn; arsă secundar. U.: intensă. D.: geometric. C.: sec. XV-XVI. (Pl. 163/ 121).

122. F.: cahlă placă fără picior, fragment (7x8x0,7 cm). H.: pastă medie, arsă incomplet; presată cu lemn. A.: smalţ verde peste angobă. U.: superficială. D.: geometric. C.: sec. XVII. (Pl. 163/ 122).

123. F.: cahlă placă cu picior, fragment (6,3x5,6x0,9 cm). **H.**: pastă fină cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu pânza. **A.**: smalţ verde peste angobă, inegal, parţial căzut. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 163/ 123).

124. F.: cahlă placă, fragment. **H.**: pastă fină, cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI.

125. F.: cahle de colţ cu zona de intersecţie rezolvată ca o baghetă cu secţiune semicirculară sau pătrată. **H.**: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: şlem cărămiziu, strat subţire; urme de mortar. **U.**: intensă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 163/ 125a-b).

126. F.: cahlă de colţ, fragment din zona de intersecţie (5,4x2,2x1,5 cm). **H.**: pastă medie cu nisip, arsă incomplet; presată cu mâna. **U.**: intensă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 163/ 126).

127. F.: cahlă de colţ, fragment din zona de intersecţie (10x5x0,7 cm). **H.**: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: şlem. **U.**: intensă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 163/ 127a-b).

128. F.: cahlă de cornişă (soclu) de formă trapezoidală cu picior tubular (l. max. 20,5 cm, l. min. 8,5 cm, h. 24 cm, gr. 1,1 cm). **H.**: pastă grosieră, cu mica, nisip şi pietricele, arsă complet; piesa lucrată parţial la roată. **U.**: variabilă. **C.**: sec.XVI-XVII. (Pl. 164/ 128).

129. F.: cahlă de soclu. Fragmente din 7-8 exemplare cu uşoare variaţii ale profilaturii. **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu lemn şi mâna. **A.**: a. simplu; b. mica; c. angobă; d. smalţ verde peste angobă; e. smalţ galben peste angobă. **U.**: superficială, pe revers şi în interiorul ramei. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 163/ 129).

130. F.: cahlă de soclu (13,5x20,4x0,9-1,4 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, foarte friabilă; ardere inegală; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, destul de compact. **U.**: intensă în interior. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 164/ 130, 130a).

131. F.: cahlă placă cu picior (4,5x1 cm), fragment (21,2 x 18,2x0,7-1 cm); piesa prezintă o uşoară curbură pe verticală, provenind dintr-o zonă de încheiere. Fragmente din 7-8 exemplare. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn; reversul cu pete de smalţ. **A.**: smalţ verde peste angobă albă, strat de grosime inegală, parţial căzut; câteva fragmente cu smalţ marmorat. **U.**: superficială. **D.**: trei registre orizontale distincte: torsadă, baluştri delimitaţi de nervuri fine, caneluri. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 165/ 131).

132. F.: cahlă placă cu picior (5,4x0,6 cm), fragment (13,6x28,6x0,7-1,2 cm). Fragmente din 3 exemplare. **H.**: pasta medie, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu mâna; revers foarte denivelat. **A.**: smalţ verde peste angobă albă, partial căzut. **U.**: superficială. **D.**: fragment din registrul superior al unei piese asemănătoare nr. 131. **132A.**, **132B.**: variante decorative ale nr. 131. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 165/ 132, 132A-B).

133. F.: cahlă placă triunghiulară cu unghi de 90°, chenar pe una dintre laturi. 28 fragmente, număr de exemplare nedeterminat, posibil forme diferite ale plăcilor; fragment (16,3x12x1,3 cm). **H.**: pasta grosieră, cu mica, nisip şi pietricele, arsă incomplet; presată cu pânza. **A.**: a. simplu (50%); b. angobă (25%); c. smalţ verde peste angobă (25%). **U.**: intensă. **D.**: romburi reliefate. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 166/ 133). **133A. F.**: cahlă placă triunghiulară, fragment (6x3,3x0,9 cm). Pe revers, pe una dintre laturi, o baghetă din lut. **H.**: pastă grosieră cu mica, ardere incompletă; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde, parţial peste angobă. **D.**: romburi sau triunghiuri. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 166/ 133, 133A).

134. F.: cahlă de coronament triunghiulară, fragment (6x3,3x0,9 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă, presată cu lemn, reversul denivelat, aproape complet acoperit cu smalţ şi angobă. **A.**: smalţ verde deschis, strat foarte subţire. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 166/ 134).

135. F.: cahlă placă de formă triunghiulară sau trapezoidală, fără urme de picior, fragment (7,3x8,6x0,9 cm). **H.**: pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn; reversul denivelat păstrează vagi urme de lipitură de lut. **A.**: şlem cărămiziu roşcat, strat gros. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 164/ 135). **135A. F.**: cahlă placă cu picior foarte scund, fragment (6,6x8,6x0,7 cm). 4-5 exemplare. **H.**: pasta medie, cu mica şi pietricele, arsă incomplet; presată cu lemn şi cu mâna, revers foarte denivelat. **A.**: a. simplu; b. smalţ verde peste angobă, văruit. **U.**: variabilă. **D.**: reţea geometrică. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 164/ 135).

136. F.: cahlă placă fără picior, fragment (8x6,5x0,7 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pastă grosieră cu pietricele, nisip şi multă mica, ardere completă; presată în tipar cu lemn. A: a. mica; b. smalţ verde. **U.**: intensă. **D.**: geometric – reţea fină de romburi. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 166/ 136). **136A. F.**: cahlă placă

fără picior, fragment (8x6,5x0,7 cm). 3 exemplare. **H.**: pasta grosieră, cu mica, nisip şi pietricele; arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: a. mica; b. smalţ verde. **U.**: intens. **D.**: reţea geometrică.

137. F.: cahlă placă, fragment (11x15,5x1,2 cm); nu are picior, ci doar o îngroşare superficială a marginilor pe revers. 45 fragmente, număr de exemplare nedeterminat, diferenţe tehnice şi de decor. **H.**: pastă grosieră, cu mica, pietricele şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn, revers denivelat. **A.**: a. simplu (5%); b. şlem (5%); c. angobă (50%); d. smalţ verde peste angobă, calitate proastă, exfoliat.(40%). **U.**: intensă. **D.**: reţea de romburi în care sunt înscrise triunghiuri afrontate, inegale atât ca dimensiuni cât şi ca relief. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 166/ 137a-b).

138. F.: cahlă placă, fragment (8x5x1,1 cm). **H.**: pasta grosieră, cu mica şi nisip; arsă incomplet; presată cu pânza. **A.**: smalţ peste angobă, verde marmorat. **U.**: superficială. **D.**: geometric, triunghiuri. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 166/ 138).

139. F.: cahlă placă triunghiulară, fără picior, fragment (8,2x9,5x0,7 cm). **H.**: pastă medie, cu mica; arsă incomplet; presată cu o pânză. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 166/ 139).

140. F.: cahlă placă fără picior, fragment (7,5x7,6x1,1 cm). **H.**: pastă grosieră cu mica, arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă, aproape integral exfoliat. **U.**: superficială. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 166/ 140).

141. F.: cahlă placă cu picior scund (1,8x0,7 cm), fragment (8,3x7x0,9 cm). **H.**: pasta grosieră, cu nisip şi pietricele; ardere incompletă; presată cu lemn. **A.**: şlem cărămiziu. **U.**: intensă. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 166/ 141a-b).

142. F.: cahlă placă fără picior, fragment (4,4x5x0,9 cm). Fragmente din 2 exemplare. **H.**: pasta medie cu nisip şi foarte multă mica, ardere completă; presată cu lemn. **A.**: mica; vopsea roşie, strat subţire, parţial păstrat. **D.**: geometric, delimitat prin nervuri fine. **C.**: sec. XV-XVI.

143. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată, fragment (14,5x12x0,4 cm; l. totală în jur de 18 cm); uşor concavă pe verticală. Fragmente din 3 exemplare. **H.**: pastă fină cu mica, ardere completă; presată în tipar cu pânza; reversul denivelat, cu pete de angobă şi smalţ. **A.**: a. smalţ galben cu nuanţe maronii-verzui, peste angobă albă; pe chenarul din partea inferioară întins direct peste pastă; b. smalţ verde. **U.**: superficială pe revers, în partea inferioară. **D.**: în partea inferioară 3 compartimente, cel din mijloc cu o pasăre stilizată, iar cele laterale cu nervuri; în partea de sus creneluri triunghiulare decupate. **C.**: sec. XVI. (Pl. 167/ 143). **143A-D.**: variante cu decorul uşor modificat.

144. F.: cahlă de coronament cu registrul superior decupat, fragment (5x6x1,1 cm). Pe revers urme de la un picior scurt lamelar. **H.**: pastă medie, ardere completă; partea inferioară presată cu pânză, partea superioară decupată cu lemn şi cu mâna. Probabil lucrată cu două tipare diferite, componentele fiind apoi asamblate cu ajutorul piciorului. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă, aproape complet exfoliat. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: a doua jumătate a sec. XV-prima jumătate a sec. XVI. (Pl. 167/ 144).

145. F.: cahlă de coronament decupată (6,2x5x1,1 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată cu o pânză. **A.**: smalţ verde gălbui peste angobă albă; strat gros, corodat la ardere, aproape complet căzut. **U.**: superficială. **D.**: geometric, în formă de cruce. **C.**: sec. XVI. (Pl. 167/ 145).

146. F.: cahlă de coronament decupată, fragment (7,2x6,4x0,7 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată cu pânza, reversul uşor denivelat. **A.**: smalţ verde, strat subţire, peste angobă; calitate proastă, început de irizare, parţial opacizat; depuneri de var. **D.**: partea superioară decupată în formă de triunghiuri. **C.**: sec. XVI. (Pl. 167/ 146).

147. F.: cahlă de coronament decupată în formă de palmetă, fragment (13x10x1,1 cm). **H.**: pastă fină cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna, reversul denivelat, cu pete de angobă şi smalţ. **A.**: smalţ verde deschis, strat egal peste angobă albă, inclusiv pe contururile traforului. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 167/ 147).

148. F.: cahlă semicirculară (dim. rec. 15x22x0,7-1,3 cm), având în partea inferioară o talpă. Fragmente din 6-7 exemplare. **H.**: pastă medie, cu nisip; arsă complet; presată cu lemn. **A.**: a. simplu; b. angobă alb-gălbuie; c. şlem; d. smalţ verde. **D.**: palmetă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 167/ 148).

149. F.: cahlă placă cu picior, fragment (9,5x6,6x1 cm). **H.**: pastă fină, arsă complet; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde deschis peste angobă – parţial corodat la ardere, complet irizat argintiu. **U.**: superficială. **D.**: fragment dintr-o compoziţie cu medalion octogonal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 167/ 149).

150. F.: cahlă placă cu picior (5,5x0,8 cm), fragment (12,5x10x0,5). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu lemn şi mâna. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, relativ bine păstrat. **U.**: intensă pe revers, inegală. **D.**: vegetal, probabil cu medalion central. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 167/ 150a-b).

151. F.: cahlă placă cu picior, fragment (5,3x6,2x0,6-0,9 cm); piciorul a avut cel putin un orificiu, după urma de pe revers. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; presată cu pânza. **A.**: smalţ verde deschis, strat subţire peste angobă; început de irizare; urme de var. **U.**: intensă. **D.**: cetate cu 3 sau 5 turnuri asezată pe un suport. **C.**: sec. XVII. (Pl. 168/ 151).

152. F.: cahlă placă cu picior, fragment (7x14x1,1 cm). **H.**: pastă medie cu mica, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. **A.**: angobă albă. **U.**: superficială. **D.**: fragment din partea superioară a unei compoziţii cu arhitectură şi inscripţie. **C.**: a doua jumătate a secolului XVI-prima jumătate a secolului XVII. (Pl. 168/ 152).

153. F.: cahlă placă cu picior (4,3x0,6 cm), fragment (13x4,6x0,5 cm). **H.**: pasta medie cu nisip, uscată în straturi, ardere incompletă; presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: intensă. **D.**: lalele cu bulbi. **C.**: sec. XVII.

154. F: cahlă placă, fragment (6x5x9,9 cm). **H.**: pasta medie, cu nisip, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: smalţ peste angobă, verde maroniu şi alb verzui, crăpat fin. **U.**: intensă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 168/ 154).

155. F.: cahlă de de colţ formată din 2 plăci, parţial decorată, fragment (7,5x3,5x0,7 cm). **H.**: pastă medie, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: smalţ peste angobă, galben câmpul fără decor, verde câmpul decorat. **U.**: intensă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 168/ 155).

156. F.: cahlă de coronament, fragment (10,7x22x1 cm); în partea inferioară a avut o talpă, acum complet desprinsă. **H.**: pastă medie cu nisip, uscată în straturi şi arsă incomplet; presată cu lemn şi cu mâna; reversul denivelat, cu pete de angobă şi smalţ. **A.**: smalţ verde închis peste angobă, parţial irizat auriu. **D.**: partea inferioară (plină) este delimitată de o nervură subţire şi decorată cu vrejuri; registrul superior este decupat de asemenea în formă de vrejuri. Ceea ce se păstrează este partea de miloc, pe ansamblu piesa având probabil lăţimea corespunzatoare a patru elemente decupate. La limita dintre cele două registre inscripţie în oglindă şi răsturnată: "*F.D.*" şi "*67*" (sau 1?) – foarte probabil cifre de mijloc din anul *167?* **C.**: sec. XVII. (Pl. 158/ 156).

157. F.: cahlă de coronament decupată, fragment (3,1x3,8x0,8 cm). **H.**: pastă fină, ardere completă; presată cu lemn; reversul smălţuit. **A.**: smalţ alb cu reflexe albastre, parţial exfoliat. **C.**: sec. XVII, habană. (Pl. 168/ 157).

158. F.: cahlă de colţ de formă trapezoidală cu latura din mijloc decorată, fragment (7,3x5,5x1 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu lemn; revers cu pată mare de smalţ verde închis. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: floral. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 168/ 158).

159. F.: cahlă de colţ formată din 3 plăci, fragment. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn şi cu mâna. **U.**: superficială. **D.**: floral. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 168/ 159).

160. F.: cahlă de de colţ formată din 3 plăci, cu terminaţii triunghiulare în partea centrală, fragment. **H.**: pastă fină, arsă complet; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: smalţ verde peste angobă, parţial exfoliat. **U.**: superficială. **D.**: palmetă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 168/ 160a-c).

161. F.: cahlă de de colţ formată din 3 plăci, placa centrală îngustă decorată, fragment (10x10x0,9 cm). **H.**: pastă medie, arsă complet; presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: a. mica; b. smalţ galben maroniu. **U.**: intensă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 169/ 161a).

162. F.: cahlă placă, fragment (7,7x5x0,8 cm). **H.**: pasta medie, cu mica, nisip şi pietricele; arsă complet; presată cu lemn. **A.**: şlem. **U.**: superficială. **D.**: vegetal, dintr-o compoziţie tapet. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 169/ 162).

163. F.: cahlă placă cu picior (4x0,8 cm) fragment (7,2x8,3x0,6 cm). **H.**: pastă medie, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde strălucitor peste angobă albă. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVII-XVIII. (Pl. 169/ 163).

164. F.: cahlă placă, fragment (8x4,2x0,9 cm). **H.**: pastă medie cu mica şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. **A.**: smalţ verde deschis de calitate proastă, corodat din ardere, parţial desprins. **U.**: intensă. **D.**: vegetal. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 169/ 164).

165. F.: cahlă placă cu picior (7,8x0,9-2 cm), fragment (8,3x7,3x1 cm). **H.**: pasta grosieră, cu nisip şi pietricele, arsă superficial, presată cu lemn. **A.**: smalţ peste angobă, albastru pe arce iar în interior combinaţie de albastru, maro şi galben, totul pe fond alb. **U.**: superficială. **C.**: sec. XVII, habană. (Pl. 169/ 165).

166. F.: cahlă placă cu picior (6,5x0,7 cm), fragment (12x12x0,6 cm). **H.**: pastă medie, cu nisip, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: a. angobă (40%); b. mica (40%); c. smalţ verde (20%). **D.**: tapet cu crini şi rozete. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 169/ 166).

167. **F.**: cahlă placă reconstituită (21,6x21x0,9) cu picior (6,9x0,5 cm). Fragmente din 3-4 exemplare. **H.**: pastă fină, cu mica, nisip şi rar pietricele; arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: smalţ peste angobă - verde (cu puncte negre), strălucitor, bine păstrat. **U.**: medie. **D.**: tapet cu arce simple. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 169/ 167). **167A.**: variantă cu elementele din câmpuri modificate. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (15x6,5x0,6 cm). 2 exemplare. **H.**: pasta medie, cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: mica. (Pl. 169/ 167A). **167B.** **F.**: cahlă placă cu picior (8x1,1 cm), fragment (7,4x11x1 cm). **H.**: pasta grosieră, cu nisip şi pietricele; arsă complet. **A.**: mica. (Pl. 169/ 167B). **167C.** **F.**: cahlă placă cu picior (6x0,5 cm), fragment (10,6x8x0,6 cm). 2 exemplare. **H.**: pasta medie, cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu lemn. **A.**: angobă albă. (Pl. 169/ 167C). **167D.** **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (7x7x0,7 cm). **H.**: pasta medie, cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu lemn. **A.**: şlem portocaliu gros. (Pl. 170/ 167D). **167E.** **F.**: cahlă placă cu picior (4,5x0,6 cm), fragment (8,3x7x0,6 cm). 2 exemplare. **H.**: pasta grosieră, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn; ardere secundară parţial. **A.**: şlem roşcat - gros. (Pl. 170/ 167E). **167F.** **F.**: cahlă placă cu picior (4,4x0,6 cm), fragment (8,1x7,2x0,8 cm). **H.**: pasta medie, cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: smalţ peste angobă, diferite nuanţe de verde, în general deschis şi strălucitor, bine păstrat. (Pl. 170/ 167F). **167G.** **F.**: cahlă placă cu picior (3,5x1 cm), fragment (6,2x4,5x0,6 cm). **H.**: pasta medie cu nisip, arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: smalţ verde peste angobă. (Pl. 170/ 167G). **167H.** **F.**: cahlă placă, fragment (6,3x4,7x0,7 cm). **H.**: pasta medie, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn şi mâna. **A.**: mica. (Pl. 170/ 167H). **167I.** **F.**: cahlă placă, fragment (8,5x6,7x0,6 cm). **H.**: pasta medie, cu mica şi nisip; arsă incomplet; presată cu lemn şi cu mâna; revers uşor denivelat. **A.**: şlem galben. (Pl. 170/ 167I). **167J.** **F.**: cahlă placă, fragment (5,3x5,6x0,7-1,2 cm). **H.**: pastă fină, cu mica şi nisip; arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: mica.

168. **F.**: cahlă placă cu picior (5x1,1 cm), fragment (21,5x12,5x0,9 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: mica. **U.**: superficială. **D.**: tapet cu arce simple. **C.**: sec. XVII. (Pl. 170/ 168).

169. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (17,7x17x1,1 cm). 2 exemplare. **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: mica; şlem roşu. **U.**: superficială. **D.**: tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 170/ 169).

170. **F.**: cahlă placă cu picior (4,2x1,2 cm), fragment (18,2x12x1,3 cm). **H.**: pastă medie, cu mica şi nisip; arsă complet; presată cu lemn şi cu mâna; urme de lipitură de lut puternic arsă pe revers şi picior. **A.**: smalţ peste angobă - prost păstrat, mat; urme de var. **U.**: intensă pe revers şi în interiorul piciorului. **D.**: tapet cu romburi. **C.**: sec. XVII. (Pl. 171/ 170).

171. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (12,2x21x1,2 cm). **H.**: pastă medie, cu nisip şi foarte multă mica; ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna; ardere secundară parţială. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 171/ 171). **171A.** **F.**: cahlă placă, fragment (7,3x6x1,1 cm). **H.**: pasta grosieră, cu mica, nisip şi pietricele, arsă incomplet; presată cu lemn. (Pl. 171/ 171A).

172. **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (17,7x17x1,1 cm). **H.**: pasta medie, cu mica şi nisip; arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: şlem roşu, rar mica. **U.**: superficială. **D.**: tapet cu arce legate şi rozete stilizate. **C.**: sec. XVII. **172A.** **F.**: cahlă placă cu picior, fragment (17x8,3x0,6-1 cm). **H.**: pasta grosieră, cu mica, nisip şi pietricele, arsă complet, presată cu lemn şi cu mâna. **A.**: mica. (Pl. 171/ 172A). **172B.** **F.**: cahlă placă cu picior (5,2x0,9 cm), fragment (9x7,3x0,9 cm). **H.**: pasta medie, cu mica şi nisip, arsă complet; presată cu lemn. **A.**: a. smalţ peste angobă, alb pe arce, probabil verde deschis în interiorul acestora (acum cu reflexe aurii sau argintii); b. albastru pe arce, alb în câmpuri. Smalţurile albe şi albastre sunt crăpate fin pe toată suprafaţa. (Pl. 171/ 172B).

173. **F.**: cahlă placă cu picior (6,3x1,1 cm), fragment (10x7x0,7-1,3 cm). **H.**: pasta fină, cu mica şi nisip, arsă incomplet; presată cu lemn. **A.**: mica. **U.**: intensă. **D.**: tapet cu arce simple, motive geometrice stilizate. **C.**: sec. XVII. (Pl. 171/ 173).

174. **F.**: piesă semicilindrică (34x10,6x0,3-0,8 cm, R. 2,7 cm), posibil din structura unui horn. **H.**: pastă fină, cu mica; arsă incomplet; lucrată la roată ca un cilindru, apoi tăiat în lungime; urme de var pe interior şi pe exterior. **U.**: intens, în exterior, doar pe zona de curbură maximă. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 171/ 174)

175. **F.**: piesă semicirculară, foarte probabil de la un horn, fragment (diam. exterior 15,1 cm, îngustat la 14,5 cm; h.p. 12,5 cm, gr. 1,1 cm). **H.**: pastă grosieră, cu mica, nisip şi pietricele; arsă complet, lucrată pe un calapod. **U.**: variabilă. **D.**: geometric, incizat şi ştanţat. **C.**: sec.XVI-XVII. (Pl. 171/175).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca. (la data întocmirii catalogului fără numere de inventar)

Bibliografie: 1, 3, 4, 6, 19, 36, 37, 40, 41, 51, 53, 55, 57, 58, 59, 64A, 65, 66, 83, 87, 89, 90, 91, 92, 96, 101, 102, 103, 119, 128, 129, 132, 133, 143, 147, 149, 156, 167, 168, 174, 175: Rusu 1998, cu datările autorului. 14, 85, 87: Marcu Istrate 2001.

Voievozi, com. Popeşti, jud. Bihor

Reşedinţă medievală, cercetări sistematice 1984, responsabil Radu Popa.

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (h. 18-20 cm, diam. fund 12-13 cm). **C.**: a doua jumătate a sec. XIV-prima jumătate a sec. XV.
2. **F.**: cahlă convexă în formă de bulb de ceapă încheiată cu o mica proeminenţă decorativă (diam. cilindru 8-10 cm, h. 15-16 cm). **C.**: a doua jumătate a sec. XIV-prima jumătate a sec. XV.

(după: Popa, Căpăţână, Lukács 1987).
Depozit: Muzeul Ţării Crişurilor Oradea.
Bibliografie: Popa, Căpăţână, Lukács 1987.

Vurpăr, com. Vinţu de Jos, jud. Alba

1. **F.**: cahle plăci, fragmente (gr. 0,8-1 cm). **A.**: mica. **D.**: tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. **C.**: sec. XVII. (Nr. inv. IV 4605) (Identic Cluj-Napoca 11.35.).
2. **F.**: cahlă de colţ, fragmente (gr. 1 cm). **A.**: smalţ verde argintiu peste angobă. **D.**: două rozete foarte stilizate, una în formă de cruce. Sec. XVII. (Nr. inv. IV 4605) (Pl. 172/ A: 2).
3. **F.**: cahlă castron cu deschiderea triunghiulară (14x15x15,3 cm, h. 6 cm, diam. fund 7,3 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Nr. inv. 4298).

Depozit: 1-2: MNIT Cluj-Napoca. 3. MNU Alba Iulia.

Zalău, jud. Sălaj

1. Str. Republicii nr. 57.

1. **F.**: cahlă de coronament dreptunghiulară, cu partea superioară decupată în creneluri dreptunghiulare şi triunghiulare dispuse alternativ. Registrul plin este uşor concav. **A.**: mica. **D.**: vas cu flori stilizat. **C.**: sec. XVI-XVII.
2. **F.**: cahlă de coronament cu partea superioară decupată în creneluri pătrate, fragment. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI.
3. **F.**: cahlă de coronament dreptunghiulară cu partea superioară decupată în creneluri trapezoidale. **D.**: geometric. **C.**: sec. XVI.

(după Muscă 1992)
Depozit: Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău.
Bibliografie: Muscă 1992.

2. Primărie.

1. **F.**: cahlă oală cu deschiderea rectangulară (17,5x17,8 cm) (diam. fund 8,3 cm, h. 13,1 cm). **C.**: sec. XVI-XVII.

(după Muscă 1992)
Depozit: Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău.
Bibliografie: Muscă 1992.

3. Teritoriul oraşului.

1. **F.**: cahlă dreptunghiulară, uşor concavă (gr. 0,8 cm) cu picior (4,6x0,8 cm). **A.**: şlem cărămiziu deschis. **D.**: o margine marcată printr-un chenar simplu, cealaltă printr-o torsadă proeminentă. Decorul propriu-zis constă din rozete alternând cu elemente vegetale. **C.**: sec. XVI. (Nr. inv. IV 2819) (Pl. 172/ B: 1).
2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (h. 27,3 cm, gr. 1 cm); după urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat. **A.**: smalţ verde irizat, inegal. **D.**: Sfântul Gheorghe omorând balaurul. Compoziţie complexă, având în plan secund toate personajele legendei: regele, regina, prinţesa şi

mielul. Sfântul este călare spre stânga, şi ucide balaurul cu o suliţă dispusă oblic. În partea inferioară a cahlei este sugerat un relief. **C.**: sec. XV. (Nr. inv. IV 2813) (Pl. 172/ B: 2).

3. **F.**: cahlă placă dreptunghiulară (19,6x9,4x 0,7 cm) uşor concavă, fără picior. **A.**: şlem roşu cărămiziu. **D.**: personaj nud. Sec. XVI-XVII. (Nr. inv. IV 2812) (Pl. 197/ B: 3).

Depozit: MNIT Cluj-Napoca.

Zăbrani, jud. Arad

Cercetări arheologice în 1975 (V. Boroneanţ şi E. Dörner) în punctul "Deluţ".

1. **F.**: cahlă de colţ de la soclu (h. 17,5 cm; l. (latura mare) 15,5 cm; l. (latura mica) 4,5 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (după: Hurezan, Szatmári 1998)

Depozit: Muzeul Judeţean Arad.

Bibliografie: Hurezan, Szatmári 1998.

Zărand, jud. Arad

Cercetări arheologice 1982-1983.

1. Cahle din secolele XIV-XVI.
(după: Rusu, Hurezan 1999).

Depozit: ?

Bibliografie: Rusu, Hurezan, 1999.

Zlatna, jud. Alba

1. **F.**: cahlă oală, fragment (5,4x5,4x0,6 cm). **D.**: alveole superficiale, realizate din exterior spre interior cu mâna. **C.**: sec. XVI.

2. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (14x15x0,8 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV. (Pl. 172/ C: 2).

3. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (13x20x1,2-2 cm). **D.**: geometric cu rozete stilizate. **C.**: sec XV. (Pl. 172/ C: 3).

4. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (4,6x6,6x0,7 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 172/ C: 4).

5. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (5,7x3,5x1 cm). **A.**: strat subţire de şlem gălbui. **D.**: geometric, realizat prin incizie cu mâna liberă. **C.**: sec. XV. (Pl. 172/ C: 5).

6. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (6x5x1 cm). **A.**: angobă albă. **D.**: geometric incizat. **C.**: sec. XV. (Pl. 172/ C: 6).

7. **F.**: cahlă placă fără picior; fragment (6,1x6x0,9 cm); după curbura laturii lungi este posibil să fi aparţinut unui coronament. **D.**: bandă geometrică. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 172/ C: 7).

8. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (11,5x10,5x1,1 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 172/ C: 8).

9. **F.**: cahlă placă cu picior (3x0,6 cm), fragment (10,5x5,2x0,6 cm). **A.**: mica. **D.**: geometric. **C.**: sec XV-XVI. (Pl. 172/ C: 9). **9A.** **F.**: cahlă placă cu picior (2x0,6 cm), fragment (6,5x6,5x0,7 cm); probabil dintr-o piesă uşor concavă. **A.**: mica. **D.**: bordură geometrică, în câmpul central probabil un vas cu flori sau un decor vegetal. **C.**: sec. XV-XVI (Pl. 173/ 9A).

10. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (7,8x4,6x0,7 cm). **A.**: şlem cărămiziu-gălbui. **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 173/ 10).

11. **F.**: cahlă placă, fragment (5x5x1 cm). **D.**: probabil geometric, compus atât în tipar cât şi prin stampilare. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 173/ 11).

12. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (7x3,6x1,5 cm). **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 173/ 12).

13. **F.**: cahlă placă, fragment (5,5x3,5x1 cm). **D.**: geometric. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 173/ 13).

14. **F.**: cahlă placă, fragment (7x5x1 cm). **D.**: nervuri reliefate. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 173/ 14).

15. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (5x4,7x1 cm). **D.**: probabil vegetal-geometric, delimitat de o baghetă. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 173/ 15).

16. **F.**: cahlă placă, fragment (6,5x10,3x0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: rozetă stilizată care ocupă întreg câmpul plăcii. **C.**: sec. XV-XVI.

17. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (10,2x12x1 cm). **A.**: şlem cărămiziu roşcat. **D.**: rozete stilizate. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 173/ 17).

18. F.: cahlă placă fără picior, fragment (10,2x10x0,9 cm). **D.**: rozete. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 173/ 18).
19. F.: cahlă placă fără picior, fragment (5x6x0,7 cm). **D.**: vegetal-geometric în care este inclusă o rozetă cu patru petale. **C.**: sec. XVI. (Pl. 173/ 19).
20. F.: cahlă placă prevăzută pe revers cu un picior scund, fragment. **A.**: şlem. **D.**: vegetal-geometric. **C.**: sec. XVI. (Pl. 173/ 20).
21. F.: cahlă placă cu picior (2x1 cm), fragment (10,2x7,6x0,7 cm). **A.**: mica. **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVII. (Pl. 173/ 21).
22. F.: cahlă placă cu picior (5,7x0,8 cm), fragment (14,5x10,7x0,6 cm). **A.**: mica. Pe revers şi parţial pe interiorul şi exteriorul ramei se păstrează urme de folosire intensă, peste care la un moment dat s-a realizat o spoială cu lut, la rândul ei uşor arsă. Piesa trebuie să fi fost refolosită. **D.**: vegetal floral, probabil un motiv de tip central din care se dezvoltă spre colţuri flori. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 173/ 22).
23. F.: cahlă placă (dim. rec. 28,4x21,5x1,3 cm) cu picior (2,5x0,6 cm). **A.**: mica. **D.**: buchet de flori stilizat. **C.**: sec. XVII. (Pl. 174/ 23).
24. F.: cahlă placă (21,2x23x0,8 cm) cu picior (5,8x1 cm). **A.**: mica. **D.**: de tip tapet cu arce simple. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 174/ 24).
25. F.: cahlă placă cu picior (4-4,5x1 cm), fragment (13x21x0,1 cm), fragmente din 5 exemplare. **A.**: şlem fin cărămiziu roşcat; b. angobă albă; c. mica; d. smalţ verde deschis peste angobă albă, de calitate medie. **D.**: tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 174/ 25).
26. F.: cahlă placă cu picior (3,7x0,6 cm), fragment (5,1x9x0,5 cm). **A.**: şlem galben-maroniu; b. smalţ verde peste angobă albă. **D.**: tapet. **C.**: sec. XVII.
27. F.: cahlă placă cu picior (4,7x0,7 cm), fragment (6x10x1 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal floral, compoziţie de tip tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 173/ 27).
28. F.: cahlă placă cu picior (4,1x0,6 cm), fragment (9x6,5x0,4 cm). **A.**: mica. **D.**: vegetal – floral, probabil tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 174/ 28).
29. F.: cahlă placă, fragment (5,5x4x1 cm). **D.**: vegetal-geometric, probabil tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 174/ 29).
30. F.: cahlă placă cu picior (4x1 cm), fragment. **D.**: vegetal-geometric, probabil tapet. **C.**: sec. XVII. (Pl. 174/ 30).
31. F.: cahlă de coronament, fragment (14x11x1,1 cm). **D.**: partea inferioară plină, decor geometric. Partea superioară decupată aproximativ triunghiular, cu terminaţii de forma unui capitel ionic. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 174/ 31). **31A.**: variantă cu partea inferioară tăiată în zona mediană a primului registru decorativ.
32. F.: cahlă de coronament, fragment (3,7x9x0,7 cm). **D.**: geometric în formă de făclie, parţial decupată. **C.**: sec. XV-XVI (Pl. 174/ 32).
33. F.: cahlă traforată, fragment de forma literei "V" (2,9x4x0,9 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 174/ 33).
34. F.: cahlă traforată, fragment (4,7x6,7x0,4 cm). **A.**: şlem cărămiziu roşcat. **D.**: decupaj în formă de triunghiuri cu laturile uşor arcuite, subliniate prin nervuri subţiri reliefate. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 174/ 34).
35. F.: cahlă cu partea superioară decupată (h. 9 cm), fragmente (14x9x1 cm; 7,7x9x1 cm). **A.**: angobă albă. **D.**: decupaj sub forma unor creneluri înalte, al căror vârf este crestat. **C.**: sec. XV. (Pl. 175/ 35a-b).
36. F.: cahlă de coronament cu partea superioară decupată sub forma unor creneluri late, trapezoidale, cu baza mică crestată; marginal creneluri triunghiulare; fragment (8,2x9,7x1 cm). **A.**: angobă albă. **D.**: geometric incizat. **C.**: sec. XV. (Pl. 175/ 36).
37. F.: cahlă de coronament decupată, cu talpă în partea inferioară, fragment (8,3x4,7x1 cm). Partea superioară a piesei trebuie să fi constat dintr-o înşiruire de metereze decupate în forma literei V, distanţate. **D.**: partea plină este decorată prin incizie: un rând de alveole imediat sub decupaj, iar la partea inferioară valuri realizate cu un fel de pieptăn. **C.**: sec. XV. (Pl. 175/ 37).
38. F.: cahlă de coronament decupată, cu partea superioară în formă de triunghi, fragment (6,2x9,5x1 cm). **D.**: geometric prin ştanţare. **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 175/ 38).
39. F.: cahlă de coronament decupată, fragment (4,2x9x1,1 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 175/ 39).
40. F.: cahlă de coronament cu decupaje marginale (8,6x20,6x0,9 cm) cu talpă aplicată (4,3x0,9 cm). **A.**: parţial un strat de smalţ verde închis peste angobă albă. **D.**: vrejuri şi lalele stilizate. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 175/ 40).
41. F.: cahlă de coronament (11x17,3x1,2 cm; lăţimea totală probabil 19 cm), cu talpă semicirculară (4x0,7 cm). **A.**: smalţ verde închis peste angobă albă. **D.**: vas cu flori. **C.**: sec. XVI-XVII. (Pl. 175/ 41).

42. **F.**: cahlă de colţ formată din două nişe legate printr-o torsadă, fragment (9x3,5x0,6 cm). **C.**: sec. XV-XVI. (Pl. 175/ 42).

43. **F.**: cahlă placă cu picior scund, fragment (3,2x4,4x1 cm). **A.**: angobă albă. **D.**: mici rozete foarte stilizate, realizate prin stanţare. **C.**: sec. XV. (Pl. 175/ 43).

44. **F.**: cahlă placă fără picior, fragment (8x7x0,6 cm). **A.**: şlem cărămiziu gălbui, pulverulent. **D.**: trei şiruri de "pastile" circulare stanţate, cu decor ce imită o textură rară. **C.**: sec. XV.

45. **F.**: piesă circulară (11x9,7x0,5-1,2 cm) decupată grosier, cu o mica prelungire în partea inferioară, ca un mâner. **D.**: geometric, rozetă stilizată. **C.**: sec. XV. (Pl. 175/ 45).

46. **F.**: piesă circulară, probabil cu formă identică cu nr. 46, fragment (4,6x9,1 cm). **D.**: geometric, rozetă stilizată, lucrată cu alt tipar decât piesa anterioară. **C.**: sec. XV. (Pl. 175/ 46).

Depozit: ?

Bibliografie: Marcu, Rusu 2000.

STOVE TILES OF TRANSYLVANIA AND BANAT FROM THE BEGINNINGS UP TO THE YEAR 1700
SUMMARY

I. STAGES OF RESEARCH

I. The first stove tiles and fragments of stove tiles from Transylvanian collections are recorded as early as the XIXth century by Magyar historians, among which we mention Márki Sándor. During the first three decades of the XXth century (almost up to 1933), the initiative belongs almost entirely to the historiography of saxons, due to their concerns for the development of pottery. The first attempt to classify the little known material is registered in 1919 and it belongs to Emil Sigerus; constant attempts in researching this material were made especially by Bielz and Misch Orend.

II. (1993-1958). The forth decade of the XXth century is dominated by Barbu Slătineanu`s works: a series of articles on Romanian ceramics are published starting with 1933, being materialized in a synthesis paper. His studies are mainly based on his own researches, accomplished in the field or in the great deposits of the country museums. Gathering an impressive quantity of material from Wallachia, Moldavia and Transylvania, Slătineanu tried to establish chronological and stylistic associations between pieces, the course that influences took – so that he could finally outline a local and national evolution. The limits of his studies, that are so evident nowadays, are but those of a certain stage of research that was dependent on the available material, unequal as the spatial and temporal distribution, otherwise the applied method being consummate.

Important contributions in the field are brought by A. Eichohrn, too, in his study of 1940, that amazes through the richness of information, the rigor of the way it is processed and last, but not least, through the method - thus, it remains one of the reference works on Transylvanian Saxon ceramics. In 1942 Julius Bielz published some pieces from the collection of Sighisoara Museum where he hypothetically identified a functioning workshop of the XVth century.

III. (1958-1971). The beginning of the third stage is also characterised by a paper written by B. Slătineanu, who, among other things, sketches a closer to reality development of Transylvanian stove tiles, admitting the important role that Transylvanian Saxons had in this respect ever since the beginning. Compared to the previous stages, the outlook changes now significantly: the debate moves from general to specific situations, the pieces come from archaeological excavations, they are analyzed according to this circumstance, being framed in a more complex European evolution. Stove tiles are no longer regarded as simple handicraft products and their arty qualities are often highlighted. In Barbu Stalineanu`s book from 1958, he deals particularly with the XIV-XVIIIth centuries. Stove tiles are classified, according to each specific century, being considered an important element of interior decoration in the ornamental pottery chapter. The most important writers of the first decades of the mid XXth century are: Virgil Vătăşianu, István Méri, Carl Göllner and Thomas Nägler.

IV. After the seventies a certain revival of archaeological research is also reflected in the evolution of stove tiles historiography. Various distinctive works reveal important sets of materials resulted from excavations or retrieved from collections, and this widened horizon favours the publication of the first studies with a typological character. Seven years after the publication of the results of Cuhea excavations, Radu Popa goes back to some pots that he labelled then as being of a common type, and which are re-evaluated and included in the category of pot tiles now. The same author pointed out, in 1980, another stove made of pot tiles, which functioned in Saxon environment of Sighişoara by the end of the XIIIth century.

The first synthesis on a stove tiles lot discovered in Transylvania appeared in 1984 and they are due to Benkő Elek and Ughy István`s researches who processed the collection of Cristuru Secuiesc History

Museum and also the fragments discovered in the neighbouring areas, that dated back to the XV-XVIIth centuries according to their style or the strata-graphic context in which they appear. The work is remarkable as all available information is corroborated (archaeological and documentary ones) so that the final image is complex. A very rich catalogue of fragments is represented in the context of some valuable considerations concerning workshops, the stove tiles circulation, their fitting into the body of the stove, the evolution of stove types, etc. The authors succeeded to create a complex image of tile stove of the XV-XVIIth centuries in a urban provincial environment and their works remained the most important reference in the field of Transylvanian stove tiles up to nowadays.

After 1990 the first thing to be noticed is the exhibit of an impressive number of fragments, exceeding by far in quantity all that has already been known: they mostly come from museums or private collections, but also from archeologically researched sites, as it is the case of those originating in Feldioara, Crişan, Vad, Geoagiu-Băi or Bistriţa. The most important contributions of the XXth century last decades are signaled by Lia and Adrian Bătrâna, Benkő Elek, Voica Maria Puşcaşu and A. A. Rusu. Among the reference works of the period, we should not forget the book by Benkő Elek, Demeter István and Székely Attila in 1997, where we find again another series of fragments discovered in South-East Transylvania.

Haban stove tiles. Although they had a wide spread in Transylvania, the stove tiles made in Vinţu de Jos workshops are not registered too much, the experts being concerned especially with the historical and religious aspects of the colonization and of the Habans` way of life in Transylvania.

II. THE MANUFACTURING TECHNIQUE. TYPES AND PATTERNS

The technique of manufacturing the stove tiles is, up to a certain point, identical with that of any ceramic, having as main steps the following: 1. The preparation of the material. 2.The modelling. 3. The drying. 4. The firing. 5. Finishing followed by successive firings if necessary.

1. Preparing the material

The stove tiles are made of clay combined with distinct ingredients: depending on their quantity and quality, we worked with 3 types of pastes: refined, average and compact ones. The observations made upon the analysed ceramic pot in this study has led to the conclusion that the first category of paste is very rare, the second is more frequent and the compact paste is sufficiently met, too. Mainly, the material stove tiles are made of, does not seem to be of any importance, and on this basis, one can not make any chronological or formal distinction. Usually, the paste quality seems to be accidental, that was possibly determined by objective situations as the degree of exploitation of the finite material storage pit, the clay situated above, being of a higher quality that the one placed at the basis. This statement is sustained by detailed observations based on the research of some compact pots of stove tiles discovered in Dobârca, Racoşul de Jos and in Vad.

2. The modelling

The technique of stove making is determined by its shape. Mainly, we distinguish the following variants: 1. Wheel-thrown pot tiles, most of them finished with the help of brief hand made interventions. 2. Patterned stove tiles. 3. Cut up and/or fret-saw fragments; 4. Pieces assembled from wheel-thrown and mould fragments.

2.1. Wheel-thrown stove tiles

We include here the simple stove tiles, the pot tiles with the holes moulded in different shapes, the niches, the disks and also the special fragments that are part of the furnaces. The simple pot-like stove tiles with round holes are made the same way as common vessels. The stove tiles with moulded rims are made on the potter's wheel, the upper section being hand made (most frequently met in the case of lobed protrusions) or with the help of a wooden framework (for triangular and rectangular protrusions): the traces of this frame are permanent in the upper half of these fragments. During XV and XVIth centuries the border of the rectangular stove tiles is simple, finished with a wooden spatula. Beginning with the second half of the XVIth century the type with a band, made by pulling the pasta vertically and its impact on the exterior, on the side of the pot, is widely spread. The niche tiles are wheel made in the shape of simple cylinders,

sectioned then in crude state, into two or more components. The ready made niches to sustain fret-sawed sets are made in the same way, but after the sectioning, the final shape is often manually remade, this technique being also valid in the case of special fragments from the furnaces composition. In all the cases such fragments have the borders finished with the help of a wooden tool. The round stove tiles were wheel made, and the ornaments were generally simple and hand made – eventually with the help of a sharp tip. According to our knowledge no disks with relief decoration that needed a pattern were made and used in Transylvania, the ornaments being only wheel made circular ditches, possibly cut or celled.

2.2. *Patterned Stove Tiles*

The wet paste is pressed into the mould with the help of a cloth, a wooden spatula or hand made; not for few times, these blends overlap, after the proper press the back being once again manually levelled. A more unusual technique is that of filling the negative deeper sides with clay, then a bigger quantity is added, thus forming the panel field; the two quantities of clay do not hold, so the sets look like an application.

The workshops used more identical moulds, sometimes with minor differences between them and that were in different stages of wear. Thus we may explain that, in the case of big lots, we can notice differences regarding the decoration between fragments alike, or, more frequently met, differences regarding the accuracy of the relief. Sometimes, moulds are so crammed that motifs are hard to recognize. For example, to make the XVIth century decorated tile with a flower vase from Racoşu de Jos, there were used at least 5 wooden patterns, from which one was extremely worn out. To produce the central concave medallion tiles (and probably not only that), they used 2 or 3 different moulds that pressed the central motif, the medallion, and also the decoration from its exterior: on the back of such pieces the joining of the medallion with the rest of the pile is often seen. It has been noticed that the central part is more often pressed in the mould with the help of a cloth, and the borders with a wooden spatula. Corner stove tiles made of more decorated sides were also made in different moulds and assembled in a crude state, by adding some clay sticks into the joining points.

Before imprinting, the mould was often scattered, in different proportions, with mica flakes or ground mica. A more rare solution is scattering the mould with fine sand, probably to facilitate the separation of the fragment that was still in a crude state. The cover of these stove tiles does not have a nice aspect, but they are almost without exception undecorated, meant only to built the invisible sides of the stove.

After the clay is pressed into the mould, the fitting into the body of the stove system is added on the back, being in most of the cases a short lamellar leg of different heights – often called in literary works `rim` - made with a wooden profile, whose traces are always visible. The leg usually have handling cavities on two of the parallel sides, made after assembling, with a sharp tip that always leaves traces on the back, too. After all these operations were done, the stove tiles were drawn out of the mould and stored for drying. Possible decorations that presuppose the usage of other techniques are added during this stage, as the incision and the punch.

2.3. *Cut Up and Fret-Saw Stove Tiles*

Crown fret-saw stove tiles are generally made according to the same technique: the decoration is pressed into the mould, then the cuttings are made, and, if needed, the rim is also cut. Theoretically, it is possible that the exterior part of such stove tiles to be already made in the mould, but most of the fragments that we studied directly have traces of a free-hand cutting, that sometimes is more or less precise. The cuttings are made by removing the unwanted sides, and this operation is usually full of deficiencies. The fret-saw stove tiles from Racoşul de Jos, belonging to the red series of the XVIth century, have more or less refined horizontal marks remained from the wooden mould and which are also visible under the paint stratum. The fragments (17-18 items) contain many fabrication errors made during printing, owing to the careless handling of the crude object, and also to the flattening and blunting.

2.4. *Stove tiles assembled from wheel-thrown and from mould fragments*

Panel tiles with the cover pressed in mould are part of this category (full or fret-saw), with a developed leg, trunk conic or semi cylindrical, wheel-made, and concave tiles having printed on the openings, elements made in mould. The parts are separately made and they are assembled in crude state, but their

adherence is always troublesome. Normally, after abandoning, these fragments are removed; therefore the fragments that reached us are extremely rare.

3.-5. Drying – Firing – Finishing

After closing the shaping and assembling processes, stove tiles are freely left to dry, in a natural environment, so that the water percent should decrease up to 7% which permits a homogenous firing, without any accidents. The drying is made in a workshop, assuring an adequate ventilation system. Most stove tiles look like common ceramics, without any decoration: they were easier to make and cheaper, accessible to any social class, which does not mean that they are meant exclusively for the rich.

The simplest ways of remedying the visible surfaces of stove tiles consist in covering them with slip or liquid clay; unlike slip that is gradually applied during the processing stage or immediately after, the liquid clay occurs during the ceramic drying phase. Technically speaking this is a white clay solution (kaolin) that sometimes has surpluses that result in different yellow-reddish nuances. It was thought for long that using the liquid clay is an intermediary phase in the manufacturing of enameled ceramics, being the surface on which the enamel is added, but, in this stage of research, many stove tiles are known to be used in this format.

The degree of tile hatching depends not only on temperature, but also on the paste composition, on the way the air is guided, on the degree of distributing the heat into different parts of the stove. The first firing is made up to 900 degrees Celsius, which are gradually reached in 12-16 hours. After the material is cooled, the glazing is made, followed by a new firing; in the case of polychrome glazes, repeated firings are made. The glazes that we consider nowadays as being of an inferior quality are likely to have been applied immediately after drying; in this case a sole firing is made. Usually, the enamel overlaps the straight liquid clay stratum before the first firing, but there are also cases when this is directly laid on the ceramic, without any intermediary phases. This method is specific to the XIV-XVth centuries, when pottery passes through a stage of searches and it experiments distinct modalities of using the glaze. We usually notice that such glazes are applied in an unequal stratum of thickness, the colours are not outlined yet, and the adherence and the resistance are questionable. The stove tiles from Cluj-Napoca, Prahovei street and Turea, demonstrate it. During the XVI-XVIIth centuries this method is used too, but only in the peripheral workshops, due to the workers` lack of experience or to a kind of economy of production. The stove tiles from Geoagiu-Băi were made during this period, in workshops that did not have the authority to use the enamel. Anyway, the glaze applied directly on ceramic can not represent a dating criterion.

The glaze quality does not seem to be in a close relation to the craft evolution: during the XVth century we meet not only high quality glaze, laid on the ceramic surface in a thick layer, having a beautiful brightness, but also opaque ones, laid in a thin layer, cracked and deformed during the firing, from which nothing else remained nowadays. The same remark is also valid as regarding the following period. The way in which glazes are preserved also depends on the conditions fragments were in the course of time: it often happens to complete a stove tile from fragments having the glaze in a very good shape, and also, fragments with some irisations of a silvery or gold colour, or, it is completely irisated so that the glassy stratum disappeared and the stove tile has only some vague traces like that of a pain.

The green lead glaze is most frequently used in Transylvania the yellow one being rarely used. The oldest glazed stove tiles date back to the first half of the XIVth century and were discovered in Cuhea: pot fragments that preserve traces of green glaze inside that is laid directly on the ceramic. The glazed stove tiles increase in number during the following centuries, but they will always be of a second importance towards the simple ones, that look like common ceramic. The polychromous glazed stove tiles have already spread by the end of the XVth century, but little fragments are known that we are tempted to regard them as imports. White tin glazes, cobalt blue and the antimony yellow ones were used by the Habans at the beginning of the XVIIth century. Magdalena Bunta distinguishes three categories of white tin glaze: sparkling thick stratum, a thin, almost transparent stratum and the blue-white one, nuance imprinted by adding some colorants. Inside the studied material we also noticed the frequent appearance of a greenish-white nuance. We also remarked that, almost with no exception, the glazed based on tin oxide is slightly cracked on the whole visible surface, but, after a special analysis it is impossible to say if this is due to a fabrication error or to the weak thermo resistance of the material.

The antimony yellow glaze is also made of tin oxides, but the oxide has a higher weight in its composition, which makes the products more accessible from the financial point of view. The frequent use of the cobalt-blue glaze to make the background is one of the most important characteristics of the Haban ceramic in Transylvania, due to the fact that the cobalt oxide that is predominant could be easily found and at better price than the tin.

Another way of treating the visible surface of the stove tiles is their painting, made after the producing of it passed through all the phases. Usually the modalities of treatment the cover do not reciprocally exclude: the mica fragments are often painted or pressed with liquid clay, the latter being glazed or used as such. In practise we come across distinct combinations, but they must be prudently analysed as they are often the result of recurrent decorations of the stove by painting or whitewashing. Beginning with the XVth century workshops might have used any of these methods, depending on the order or on the overall conception of the stove. The XVIth century concave stove tiles with a medallion from Racoşu de Jos the cover treated as follows: 1. green-yellow glaze on the liquid clay; 2. liquid clay; 3. the dark-green, almost black, glaze medallion, with the rest of the panel light green; 4. light green almost partially preserved, where it didn't fall, it had a silver or gold colour; 5. the middle of the medallion being brown-yellowish and light green on the rest of the surface. Obviously they were part of a polychromous stove, that was once homogenized, all its fragments being covered with a thick stratum of red paint, an operation with aesthetic purpose or imposed by the gradual degradation of the glaze.

The colour difference is often worked out from the way in which the glaze is applied: a green glaze applied in a thick stratum on the liquid clay creates nuances of dark green up to black, while applied in a thin stratum it gets a stressed nuance of yellow.

Models and patterns

The manufacturing of decorated stove tiles is the result of a difficult process which presupposes the interference of more persons and stages that have no direct relation with the pottery craftwork. The next stage after the model identification or manufacturing is the making of the hallmark, a kind of matrix or pattern. It is assumed that hallmarks were sculptured in wood, occasionally made of clay, and, together with the serial production those made of metal come to being. Some fragments of hallmarks made of clay were preserved in Transylvania, in Bănia, Cluj-Napoca, Sebeş and Sibiu.

Patterns were made of distinct materials: wood, clay, stone or even metal. According to visible fingerprints on the cover of the panels, we may say that most were carved in wood, but no fragments were preserved as the material was very perishable. Clay patterns are specific to the Late Middle Ages, but the inventory is also poor: the fragments we know come from: Oradea, Cluj-Napoca, Brădeni, Cisnădie, Hălchiu and Roşia, most of them belonging to the XVI-XVIIth centuries.

III. WORKSHOPS FOR MANUFACTURING STOVE TILES

Technically speaking, the tile manufacturing is in a close relation with the development degree of pottery, using the same main techniques. At first, during the period when the shapes are vaguely distinguished, the home ceramic and that meant for stoves were made in the same workshops by the same craftsmen. According as the tile stove developed, some having sophisticated shapes and decorations, specialised craftsmen were trained and thus, a new production branch appeared. In the main the pottery workshops remained mixed, making distinct types of ceramic whose technology was the same, the training being obvious as regarding the craftsmen. This opinion is confirmed by the discovery, in the same place, of some fragments with different destinations, that were in different stages of processing.

Although pottery was a domestic craft, little is known about medieval ceramic from Transylvania. Documentary information aims at the organizational aspects, their area of interest being limited to the guild activity. The most powerful ones belong to the Saxons, the guilds from Sibiu, Sebeş, Orăştie and Sighişoara being mentioned in 1376. Precise information about their activity appears much later, by the end of XVth century and mostly in the XVIth century, and the first original statute dates back to 1539. Documentary information – from which a little part is enumerated in this chapter, puts forward a considerable number of potters during the period we are interested in, especially during the XVI-XVIIth centuries. The great amount

of stove tiles that belong to museums and their variety pleads in this respect, providing the certainty of a great number of workshops, spread in the entire Transylvanian territory and having customers in all social mediums. In big cities, such workshops should have been existed, supplying the population first, having a great share market close at hand, but often remote ones that seem incredible nowadays. To some extent, these workshops served the royal and noble courts, but smaller workshops were often set inside the bigger ones, as it is the case of Făgăraş Citadel. The potters are mentioned according to the province, important monasteries but we do not know details regarding the coordinates of their activities and the area of their share market. The stove tiles we know come from collections or, in the best case from the area where they were used: they can not suggest the area in which they were made. They also may help us in describing the technological possibilities of a certain workshop that is not a substitute for the direct localizing and researching of the workshop. Up to now, only few stove tiles workshops have been identified and studied: Feldioara, Cluj-Napoca and Sighişoara. From the comparative analysis of the material used, the production characteristics of big centres can be deduced, as Braşov and Sibiu or certain regions as Ţara Haţegului or the south-east of Transylvania which was inhabited by Szeklers. Minor workshops may also be localized approximately as those from Şimand, Zlatna and Densuş. No matter how thorough we analyze the information we have, in this current stage of research, only a design with many hypotheses can be outlined regarding the proportion and the characteristics of tiles production of medieval and pre-modern Transylvania.

1. The Feldioara workshop

The ruin of the northern side of the perimeter fortress towers of Feldioara was reused for fitting a pottery workshop whose remains were partially identified during archaeological research, consisting in stone work structures and the fireplaces of two furnaces. Near the fireplaces and on a considerable area around them a great quantity of ceramic was retrieved (not only household pots but also stove tiles), proceeding from the current production of furnaces, being either scraps or mostly perfect fragments that probably broke during handling and storage.

Form the formal point of view the workshop approached all the necessary types of building a stove: pot tiles with square hole, disks, rectangular panel tiles and also crown fragments and corner ones. The pot tiles represent more than half of the entire fragments that were discovered. They belong to some squat trunk conic shapes (of 14,5 – 15,5 cm) with rectangular hole and the sides more or less vaulted (the sides ranging between 20-25 cm) and with round corners. The inside surfaces were covered with a slip or liquid clay stratum. The round panels were also wheel made (the so-called disks), hand-made decorations with deep taps or sporadic cells with thin incisions.

Panel tiles are made of degreased paste with sand and flakes of mica, incomplete oxide and the visible side is simple or treated in distinct ways: with liquid clay, slip or covered with a white-pink or dark-brown stratum. The shapes are rectangular with breadths between 14-17,5 cm and heights of 18-23 cm (where they could be retrieved), the thickness ranges from 0.56 and 1,5 cm and the back is simple, without any attached leg. The decorative motifs are distinct: knights in tournament or at hunting, dancing scenes, birds and fictional animals, a banquet scene, different characters, geometrical and vegetal motifs – a catalogue that has the common features of a certain period, based on late Gothic which breaks in and stabilizes Renaissance elements in the specific form in which it would be perceived in Transylvania. The analysis of the details of costumes, the few identified analogies in the Romanian and European space, and also the attempt to integrate the decorative motifs in one period's decoration, places the activity of this workshop in the XVIth century. Most fragments were made known as unique, and the following decade did not change too many things in this respect, although impressive amounts of earth stoves make a way through the scientific circuit.

The technical and stylistic analysis of the material certifies a diverse production that is due to more potters and pattern designers. From the latter category, the creator of the Saint George, the pair of lovers, Melusina, Adam and Eve, the three naked bodies and the bear hunting decorated panel tiles mould was mentioned. A series of elements suggest the fact that these were thought and conceived in negative by the same person: the reiteration of the same decorative elements (triangles, cypresses, relief with small vegetation, the five petal rosette or the flower with high rod and linear leaves), the common air of the

characters (physiognomy, figure, dressing up) and finally, the close dimensions of the negatives that were probably made on the spot. Some of them remained in the stage of investigation, the sudden cease of the workshop activity putting an end to their improvement and change in finite products: it is the case of character scenes mentioned above. Others, like Melusina, were rectified: besides a faulty mould sample, 14 other samples were discovered and the deficiencies were remedied. More moulds were used for making the same type of stove tile: the four examples from the first variant Adam and Eve, were made with distinct moulds.

The technical, typological an decorative variety certifies a workshop of important dimensions, whose production was mainly destined to sales on the local market of Feldioara and, eventually in the vicinities, without circulating at longer distances, which explains in a way that these fragments remained unique. Although these workshops were many, even in urban areas where patrons with adequate financial possibilities could supply a sustained production, the workshop from Feldioara remained the only complex of the kind that was archaeologically researched in Transylvania up to nowadays.

2. The workshop from Cluj-Napoca, Prahovei Street

In Cluj-Napoca, on Prahovei Street, an interesting amount of stove tiles was discovered, coming from two sites: a workshop that was running in the XVth century and during the first decades of the following century, and one or more stoves from the XVI-XVII centuries. The workshop traces contained great amounts of semi-fabricated fragments, fragments of mould and hallmark, and also fragments of tiles without any trace of usage. Formally, all types of tiles are made: pots with or without inside decorations, simple niches or made as a support for a fret-saw, panel tiles without a fitting system, fret-saw and cut up crown tiles. A part of these retrieved fragments are scraps, deformed during processing, casting, cut up, glazed or fired; only one patterned fragment from a religious scene was preserved.

The decorative catalogue is varied: the most interesting fragment is undoubtedly that one decorated with a knight in tournament under Gothic portal, the only fret-saw fragment discovered on the Transylvanian territory up to now. The other knights are predominantly pedestrians: one knight with a flag in a parade position, one moving knight, probably from a fight scene (scrap) and one fragment from a knight's torso with a sword. A long haired knight with beard, equipped with an armour made of panels and with a shield on which a simple Greek cross is represented, probably being Saint Ladislau. The workshop also produced a combination of Saint George fighting with the dragon on a stony relief and, very probable, together with Saint Christopher. On the only retrieved patterned fragment a winged saint with aura is partially preserved.

3. Other Urban Workshops

On Király Street in Cluj-Napoca (a former potters` street), 3 pits of workshops are mentioned, having at least 30 types of stove tiles from the XVI-XVIIth centuries. The fragments were either unglazed or glazed with blue and red, but we do not know any details regarding their shapes and decoration. Among the specific elements of Cluj during the XVIIth century, we mention a composition of tulips with bulbs and leaves inside some arcades, with a pretty little spread around this town. Such fragments usually have a relief inscription, with thin letters, unequally distributed on the surface. Other workshops are assumed to have existed in Sighişoara, Alba Iulia and Oradea.

An important manufacturing centre must have functioned in Braşov, but no archaeological discovery helps us demonstrate this reality up to now. Among specific items in Braşov, those with include the city's emblem (the crown with roots variant), the tiles with a citadel decorations, and possibly, with a feminine mask in an octagonal medallion. Made at the beginning of the XVIIth century, spread all over Transylvania and even outside it, these were repeatedly copied and led to countless variants.

The items made around Cristuru Secuiesc are usually part of the decorative catalogue of the period, but the way they are drafted makes them easier to be recognized due to some characteristics that are closely related to the folk art: difficulties in arranging the proportions, increased simplification, predilection for motifs borrowed from the art of wood processing, etc. During the XV-XVIth centuries the anthropomorphic representations are recurrent (kings, knights, saints, etc.) but also geometrical and vegetal compositions, and during the period to follow, the vase with flowers and the hussar become popular. During the second

half of the XVIth century Fazakas Lukacs`s workshop is discovered, who worked outside the guild, making even glazed pieces.

An important pottery centre was localized in Şimand, that functioned in the first half of the XVIth century and that supplied the Gyula citadel and its surroundings. In 1525, among the taxes that the market from Şimand owed the stove tiles are mentioned.

4. Rural workshops

In 1986 the ruins of a potter's house were discovered in Zlatna (it might have been a workshop as well) and an important quantity of stove tiles was retrieved from its surroundings. The storehouse is extremely heterogeneous which led to the conclusion that it comes from a kind of house pit in which the refuse of a workshop was mainly thrown during the XV-XVIIth centuries, but also old stoves. The production of an active workshop is most obviously remarked during the XVth century and the first half of the next one, being characterized by a great originality out of which unique pieces resulted. We notice the unusually small shape, square, rectangular circular, the consistent thickness of the tiles (with an average of 1cm), the predominantly geometrical relief decoration or by less specific techniques as the incision, the punch, hand interventions for alveoli. Beside all these, pot tiles with the inferior side decorated with alveoli and many variants of crown tiles with the superior side decorated triangular and trapezoidal shapes having the shape of an ionic capital are made. The ornamental compositions are mainly made from joining lines or roses, the approaching method showing a clear approximation with the art of timber processing, from which most of these motifs and combinations are borrowed. The workshop must have had a fairly consistent production as it used more identical patterns and the quality wasn't always the best: patterns remain unfinished, the thick paste is not well mixed, the firing is superficially made, pieces are carelessly handled so that many of them are deformed before the drying process. Crown tiles and medallions were patterned and manually finished. The cover was usually the common aspect of a tile, being rarely specially treated with mica flour or with a liquid clay or slip stratum. The workshop belongs to the rural ones category, whose customers are recruited from low or middle class environments. Other minor workshops are supposed to be situated in Turea, Nădab and close to Lita Citadel.

5. Workshops from Hatzeg Region

Even from the end of the XVth century, more workshops functioned in Hatzeg Region, the tile production becoming more constant from the second half of the XVIth century and during the following one. By the end of the XVth century or at the beginning of the XVIth century, fragments discovered in Vad, pots, rectangular, triangular and trapezoidal panels, cut up crown tiles, were all produced in a regional workshop. They had all distinct decorative motifs, mainly with animals and geometrical-plant ones, unique almost with no exception on the territory we deal with. A more ambitious workshop was making, in the same time, the tile with a knight in tournament in a variant with decorative margins certified in Mălăieşti and Orăştie and may be at Geoagiu-Băi, whose Gothic theme is so obvious. Some other motifs and compositions belong to the catalogue of that region, whose workshop we can not situate more precise that we have already done: the stag in a vegetal frame (Vad, Mălăieşti), an anthropomorphic pair, vaguely designed (Vad, Mălăieşti 8, Haţeg 1) and a rectangular stove tile with a central medallion from which a stem with spear leaves grows towards the corners, discovered in Vad (6), Malaiesti (6) and Negoiu (3) and in Geoagiu-Băi, a complex shape similar enough to the Gothic prototype. A stove tile with concave medallion decorated with a rose with relief petals is also regional met and we encounter it in identical shapes in Orăştie (8) and Geoagiu-Băi (41), but for the moments it is not encountered outside the region. Pieces generally spread in Transylvania of that time are made: distinct shape panels decorated with networks of ribs (Vad (14), Geoagiu-Băi (7,8), Orăştie), geometrical roses (Geoagiu-Bai 10, Vad 9), different geometrical and vegetal combinations almost permanent in each storehouse.

Although workshops belonging to this region have a local character (the only exception being mentioned above), what is reflected in the technical characteristics of the fragments and in the rudimental way of treating the cover, we must observe that they produce the entire range of shapes needed to build a stove, from the simple pot tiles to the sophisticated pieces, especially made, cut up or fret-sawed.

The activity led by the potters from Haţeg during the XVIth century is attested by the fact that they were able to adopt a modern organizational formula during the XVIIth century, that is, to form a guild whose board is preserved, having a statute from 22 articles – the only Romanian guild attested in Transylvania. Theoretically we have to acknowledge the production growth during the XVIIth century, but we paradoxically know less about materials during this time, although various archaeologically researches were done in that area: the most consistent lot comes from Geoagiu-Băi, to which we add in less quantities pieces from Orăştie, the Deva Citadel, Mălăieşti, from the museum's storages of Deva and Hunedoara. Most compositions are now of wall paper type or geometric vegetal ones; they are so stylized up to the full abstraction.

The workshop that supplied Vaca monastery of Crişan, hypothetically situated in Haţeg county, or in its surroundings, was on the go during that century, having a constant production, based on some models that seemed to belong exclusively: a tree of life which covers the whole panel field, with a well-balanced look (made in 4 variants), a wall-paper composition with images rendering heart figures alternating with stylized lily flowers that have an ample description with Cyrillic letters in the middle, from which we keep in mind the name of *Ioan* and the year *1676* (important clue to establish the stoves chronology that were in the monastery), and another wall-paper decoration with archs partially overlapped having geometrical motifs in the field, among which one seems to be a human stylization (9).

6. Haban Workshops

Theoretically, it is considered that important quantities of stove tiles were made in the Haban workshops from Vinţu de Jos, being destined not only for the princely courts but also to other social strata. The Habans were forced to work for the prince's needs at first (that were very consistent), and only after that, for other beneficiaries. Their products were generally more expensive than those of the local craftsmen, and only in the case in which the quality was the same they had to obey the limits. After 1630 the Haban craftsmen worked on the domains from Gilău, Gurghiu, Iernut and Făgăraş, and for a smaller community in Miceşti. Although they are not directly mentioned, we suppose that among them there were also potters that met, more or less, the needs of those certain domains.

And yet, after archaeological excavations, the fragments that can be undoubtedly attributed to Habans are fairly rare, and that's why we don't know too much about them. M. Bunta, who is now the main specialist in the field, assigns the human mask tile in octagonal medallion to the Habans, distinct wall-paper compositions being registered from one panel to another, and also some stalks compositions. Undoubtedly, the Habans made these types of pieces, but not only that, the same motifs being also registered in the local workshops catalogues.

IV. TYPOLOGY

The typology suggested by the author is based on the evolution scheme drafted by the main field researcher, R. Franz, according to which there are three forms at the basis of all types we encounter during Middle Ages: concave, convex and niches; all are wheel made, but the first two are used as such, while niches presuppose a intervention of sectioning a cylinder in different stages. From these elementary parts numerous forms evolved later on that we meet in the medieval and pre-modern stove structures, during a laborious process that supposed the apparition of many transition phases with great chronological gaps from one area to another or, even from one production centre to another. Starting with the XVth century, but especially in the following centuries, the regional differences among shapes were often astonishing and they became overwhelming when we talk about ornaments.

The proposed typology describes the following characteristics of the fragments:

1. The general shape, according to which it 7 capitalized categories and 8 types evolve.
2. The visible shape from which 11 variants evolve.

Separate evaluation criteria were taken into consideration for the following:

3. The body of the pieces or the fitting system, from which 9 variants evolve.
4. The decoration, from which 6 variant evolve.

Category	General shape	Visible form	The body/The fitting system	Decoration
A.	A. Concave a) Pots b) Bowls c) Niches d) Panel tiles e) Panel tiles with concave medallion f) Panel tiles with concave central field	1. Circular 2. Lobbed 3. Triangular 4. Rectangular 5. Trapezoidal 6. Hexagonal 7. Octagonal 8. Frieze 9. Blazon 10. Onion bulb 11. Varied	1. Bi-trunk conic 2. Mushroom leg 3. Trunk conic 4. Semi-cylindrical 5. Cylindrical 6. Tubular 7. Lamellar shield 8. Semi-circular file 9. Varied	1. Outlined 2. Painted 3. Fret-sawed 4. Incised 5. Stamped 6. Varied
B	Convex			
C.	Fret-sawed			
D.	Panel (with the visible side in the same field)			
E.	Special pieces a) For pedestal and/or cornice b) For crowning with cut up upper side c) or corner			
F.	Decorative Bodies			
G.	Varied			

The combinations of these 4 criteria should be enough to characterize the most important shapes used for building medieval stoves. On a secondary plan, some elements are characterized as: the fabrication technique, the position in the body of the stove, the method of treating the visible surfaces and the ornaments.

V. THE CHRONOLOGICAL AND GEOGRAPHICAL DISTRIBUTION OF THE MAIN FORMATS

1. A CATEGORY: CONCAVE STOVE TILES

A.a. Pot tiles (Fig. 3)

A.a.1. Pot tiles with circular hole. The body: bi-trunk conic (1). Decoration: without.

The most ancient pieces date back to the second half of the XIIth century, but this variant is mainly specific to the XIV-XVth centuries.

A.a.1. Pot tiles with circular hole. The body: trunk conic (3). Decoration: without

Pots whose general shape may be regarded as trunk conic are included here. They are classified according to their decoration and opening, specifying that a deep analysis of the profiles would lead to distinct variants and sub variants. The oldest pieces date back to the first half of the XIVth century, but the shape is more often encountered during the XVth century.

A.a.1. Pot tiles with circular hole. The body: cylindrical (5). Decoration: without. XVIth century.

A.a.2. Pot tiles with lobbed hole. The body: bi-trunk conic (1). Decoration: without. XIV-XVth centuries

A.a.2. Pot tiles with lobbed hole. The body: trunk conic (3). Decoration: without. XIV-XVth centuries, rarely met in the first half of the century.

A.a.3. Pot tiles with triangular hole. The body: trunk conic (3). Decoration: without. XIV-XVIth centuries.

A.a.3. Pot tiles with triangular hole. The body: cylindrical (5). Decoration: 1. XV-XVIth centuries.

A.a.4. Pot tiles with rectangular hole. The body: trunk conic (3). Decoration: 1, 2, 4, 5; frequently without.

The rectangular-format pot tiles occur during the second half of the XIVth century, it would be largely used during the next century, to become then a basic component of the XVI-XVIIth centuries stoves. (Fig. 4, 5). The pieces belonging to the XIV-XVth centuries are generally lissome, having an average height of 18 cm, the lower edge diameter of 12,5 cm and the side of 21 cm. The sides are relatively thick and the margin is simple, possibly with the rim slightly thickened and channeled, but usually, cut straight with a wooden knife. In section, the pots belong to the trunk conic category, without taking into consideration the little vaults usually related to manually interventions in order to mould the hole. The inner decoration is already on the run during the XVth century, but the percent of decorated pots is small enough, around 20% from the registered number.

Beginning with the XVIth century pots become smaller and rounded, the average of the main dimensions being as follows: height 10 cm, side 22 cm, low side diameter 9 cm. The XVI-XVIIth centuries pot tiles have thin sides and usually, the upper side is equipped with ribbon; the format specific to this period oscillates between an accentuate curve and a perfect trapezium. The inner decoration is generalized, made in relief, but painted, incised and punched fragments are encountered.

A.b. Bowl Tiles

Small wheel made tiles with trunk conic profile belong to this category. This format didn't seem to have been very much used in Transylvania, or, anyway, very few models are known up to now. (Fig. 6)

A.b.1. Circular – format bowl tiles. The body: trunk conic (3). Decoration: without. XIVth century.

A.b.2. Lobbed – format bowl tiles. The body: trunk conic (3). Decoration: without. XIVth century.

A.b.3. Triangular – format bowl tiles. The body: trunk conic (3). Decoration: without. XV – XVIth centuries.

A.b.4. Rectangular – format bowl tiles. The body: trunk conic (3). Decoration: without. XV-XVIIth centuries.

A.c. Niche tiles

Tiles that belong to this category have rectangular or trapezoidal profile and a circular arch section, being made by sectioning a cylinder into two or more segments. Niches have a certain fitting system into the body of the stove and the clay traces preserved on the reverse of many of them show that they were usually submerged into a clay body. This method was used for pieces with little width, of 2-3 cm, that were the result of a multiple sectioning of the cylinder.

Although niches are among the three primary forms, from which the whole tile catalogue developed in time, they are not very much spread. Their period of circulation is limited to the XV-XVIth centuries, without exceeding the second half of the latter. According to the registered material we distinguish the following variants:

A.c.4. Rectangular – format niche tiles. Decoration: without; rarely 1 (minor applications).

A.c.5. Trapezoidal – format niche tiles.

A.d. Panel tiles with concave medallion

A.d.4. Panel tiles with concave medallion. Fitting system: 7. Decoration: without; 1, 4.

This type is an important link in tiles evolution, as one of the stages of transition between the pot tile, wholly concave, and the panel tile, whose field belongs to the same surface. The basic type is a square tile with a 2-3 leveled frame, slightly oblique, having in the middle a widened medallion whose diameter does not exceed the half of the side, of a cylinder-format whose upper side is marked by a sharp edge. (Fig.7, 8). Tiles with concave medallion appear later on, by the end of the XVth century, they are widely spread during the XVIth century and they are used, in simplified formats, up to the end of the XVIIth century. The tiles belonging to the XVIIth century are characterized by a rich marginal profile, the plane surface making ground against the medallion.

A.e. Panel tiles with central concave field. Fitting system: 7. Decoration: without; 1.

The main format is a rectangular tile with an elaborate frame, made of four – five leveled sticks, then the piece deepens in a trapezoidal format, the central field being very narrow. The fitting system is invariably a

lamellar short leg, whose height is usually equal with its depth, to make the fitting into the stove possible. These tiles may be simple, undecorated, or with relief decoration disposed in the central field and rarely on the oblique fields. (Fig. 8, 9). The genesis of this type is not very obvious, but it may be supposed that it is a less well-done variant of tiles that close in sharp angles, that we call "diamante point". These tiles are specific to the XVIth century.

2. B CATEGORY: CONVEX TILES

The body: 1, 3, 5. Decoration: without

These tiles, often called "onion bulb", have a trunk conic format with the large basis closed like a bulb with a decorative prominence centrally disposed, and the opened small basis, fitted towards the inside of the stove. These shapes belong to a more archaic stage of stove development, being attested during the XIVth century and the next one. (Fig.9, 10).

3. C. CATEGORY: FRET-SAW TILES

Fitting system: 2, 3, 4, 5. Decoration: 3.

Fret-saw tiles belong to a special category that can not be included neither in the concave formats (the concave side being, in fact, their fitting system), nor in the panel-type tiles, because their averse is not in the same plane, the fret-saw covering in variable amounts the surface bordered by the leg. Niche tiles are developed from them, the final format being rectangular with a semi-cylindrical fitting leg that must be totally closed towards the stove. Simultaneously two other types circulate fairly enough that is, the circular - format tiles with a cylindrical leg, specific to convex tiles, as well as rectangular pieces with trunk conic leg. The most ancient pieces of the kind date back to the XVth century. Their existence is prolonged in the first part of the XVIth century, but they are rarely met later on.

4. D CATEGORY: PANEL TILES

Panel tiles (with the visible side in the same plane) represent the most spread category of the ceramic destined for stoves. As it has already been mentioned, panels are made of concave tiles and convex ones too, being the final point of their evolution. Generally, this evolution is considered as being finalized somewhere in the XVth century, when the short leg format is generalized. The fitting system into the body of the stove may have different forms, among which the most frequently used are: the trunk conic format of a bottomless vessel, the semi-cylindrical format developed from a niche, or a lamellar short leg of different dimensions and sections. The tiles without a fitting system may be divided into two groups: a. with traces on the reverse, that show that they were buried into a clay body; b. with traces of soot disposed at some distance from the edges, which indicates the existence of an independent leg, whose shape remains unknown.

These tiles with visible cover in the same plane were gradually adapted for the distinct registers of the stove architecture, which generated a repertoire with different formats. The variants we usually see at these pieces are: circular, triangular, rectangular, trapezoidal, hexagonal, octagonal, frieze, blazon and rectangular combined with triangular. (Fig. 11, 12).

D.1. Circular panel stove tiles. Fitting system: without; 2, 3, 5. Decoration: 1. XIV – XVIth centuries

D.3. Triangular panel stove tiles. Fitting system: without; 9. Decoration: without; 1. XV – XVIth centuries

D.4. Rectangular panel stove tiles. Fitting system: without; 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Decoration: without; 1, 2, 4, 5, 6.

Rectangular – format tiles have an uninterrupted use from the XIVth century up to nowadays. Most of them have a square format or almost square, with 2-3 cm differences between the sides. The marked rectangular format, whose origins come from the niche tile, is rarely met; a revival of it is noticed during the XVI-XVIIth centuries, being in close relationship with the apparition and use of diamante point tiles, by gradual adjustment of this fragile form to the serial production demands. (Fig. 13, 14). Such tiles are widely spread during the period, being permanent in discoveries of the kind.

D.5. Trapezoidal panel stove tiles. Fitting system: ? Decoration: 1. XVI – XVIIth centuries.

D.7. Octagonal panel stove tiles. Fitting system: without. Decoration: 1. XVIIth century.

D.9. Blazon – format stove tiles. Fitting system: without; 2, 5, 6, 9. Decoration: without; 1. XV – XVIth centuries.

D.11. Different format panel stove tiles: a. oval; b. mirror; c. semi – circular.

5. E CATEGORY: SPECIAL PIECES

E.a. Cornice and/or pedestal stove tiles.

E.a.a. Rectangular – format tiles with superior register emerging in console. Fitting system: 7. Decoration: 1.

This type is made of panel type stove tiles, usually of rectangular format, with visible surface in two or more planes and the decoration disposed horizontally or vertically, with the possibility of being fitted both ways. The fitting system is a short lamellar leg of different sizes, adapted to the shape of the piece, and with a relief decoration. In most cases they were used for making the cornice, but the reduced amount of pieces shows that their presence is not indispensable. They are attested from the XVth century, being more used during the following century.

E.a.b. Rectangular – format tiles, with profiled visible cover, made of torus and hollows. Fitting system: 7. Decoration: without; 1.

These pieces appear during the XVIth century and are generalized in the following century, preserving the same format with unimportant differences of the section. The leg of these stove tiles is lamellar short, but unequal, according to the averse profile to form a regular plane towards the inner part of the stove, so that at the same piece we may have differences of 4-5 cm between the sides. Generally the stove tiles of this type are simple, undecorated, their artistic valences being reduced to the shadow-light diversion solved by deepening the profile. The few fragments that make exception have a relief decoration. These pieces are widely spread and they are practically permanent in any XVI - XVIIth centuries discovery. (Fig. 15, 16).

E.a.c. Trapezoidal - format stove tiles, with profiled visible cover, made of torus and hollows. Fitting system; 6. Decoration: without. XVI – XVIIth centuries.

E.b. Crown tiles, with cut up upper side

Crown tiles with fret-saw upper side are generally small pieces that were fitted one close to another making a continuous frieze at the upper side of the stove or a intermediary corpus. (Fig. 17, 18)

E.b.a. Gothic tiles. Fitting system: without. Decoration: without; 1, 3.

The pieces reproduce relief Gothic architectural elements, the central field is mostly cut and the upper section is cut on the frame of the decoration. They don't have a fitting system and they are used starting with the XVth century, especially from the second half of it, being used during the first half of the next one.

E.b.b. Tiles with the upper side cut into battlements. Fitting system: without. Decoration: without; 1, 2.

During the same period of XV – XVIth centuries, but with a higher concentration at the beginning of the XVIth century, pieces with the upper section cut in triangular, rectangular, trapezoidal or gradual battlements are made, the lower register of these tiles is usually full.

E.b.c. Special format tiles. Fitting system: without. Decoration: without; 1. XV – XVIth centuries.

E.b.d. Vaulted format tiles. Fitting system: without; 7,8. Decoration: without; 1.

Tiles with the upper section cut in vaulted formats, usually on the rim of some vegetal motifs, appear in the XVIth century being more frequently used in the second half of it, and they are produced during the entire century to come. Compared to the previous period, we notice that shapes grow bigger, and the lower decorated register is the main beneficiary of this transformation. Stove tiles represent relief decoration, rarely combined with fret-saw elements.

E.c. Tiles for the stove corners

E.c.a. Corner tiles made of two pieces from A-E category. Fitting system: specific to the category. Decoration: 1.

The formats belonging to this type are made by joining two of the common stove tiles, among which a link is created with the help of a contact frame which will assure the structural resistance, always having an ornamental role, too. The joining angle of the pieces is determined by the shape of the stove, and also by the shape of the joining tiles: two whole pieces or one whole piece and the other one sectioned. Such combinations are specific especially to the XV – XVIth centuries.

E.c.b. Corner tiles with vaulted section. Fitting system: 7. Decoration: 1. XVI – XVIIth centuries.

E.c.c. Corner tiles made of three joined sides in crude state. Fitting system: 7. Decoration: without; 1.

We include here pieces made of three sides of variable dimensions, the central side making the proper corner of the stove. The fitting system is made of short lamellar legs disposed at extremities, so that the closer to the stove side to be at the same level. The pieces describe a polygonal format. Such tiles appear during

the XVIth century and they are generalized during the next century. The most important transformation that they bear is the adding of some triangular endings to the central panel extremities, on the stove corner.

6. F CATEGORY: DECORATIVE BODIES

Pieces destined for different corners of the stove belong to this category. They are so made that they have an independent existence and can be viewed from any point. XV – XVIIth centuries.

7. G CATEGORY. DIFFERENT TYPES

Pieces from the stove internal or external structure are part of the conducting and evacuating the smoke systems. (Fig. 20).

VI. THE ADORNMENT

From the apparition of decorated pieces and up to the middle of the XVIth century, the most enjoyed motifs for the tile ornamentation are inspired from the religious sphere, from the chivalry sagas, from the bestiaries and also from heraldic, and secondly, geometrical and vegetal motifs are used. A major change in this field is produced during the middle of the XVIth century: figurine representations are reduced and more or less stylized vegetal compositions appeared that would become dominant by the end of that century. Religious scenes are reduced to only some copied images from the Old Testament, the tournament knight is replaced by the hussar, scenes with characters disappear and from portraits only some masks survive, bestiaries are forgotten and only some vague echoes remain from the heraldic, which are wholly reinserted. Vegetal motifs gradually fill the panel surfaces, in endless arrangements, which appear more and more stylized during the XVIIth century, up to their synthesis in the wall-paper compositions.

The oscillations to one direction or another are of course frequently met, but we may consider the middle of the XVIth century as the one that distinguished two distinct phases in the stove tiles ornamentation. During these intervals it's difficult to suggest closer chronological framings, with the exception of the situations in which they are suggested or imposed by a certain discovery context, or by the provenience of the piece. From the stylistic point of view the first creations came from the Gothic, but the first signs of Renaissance appear by the end of the XVth century and the beginning of the XVIth century. Gothic stove tiles are made at the beginning of the XVIth century, to be abandoned together with the stoves from with they come, at the beginning of the XVIIth century, as it is the case from Racoşul de Jos. The latest reactions of Gothic style are contemporary with good pieces from Renaissance, as we can notice in Făgăraş or at Vinţu de Jos, and a century alter, the few Baroque manifestations are lost in a dominant mannerism. In this situation, it is obvious that any tendency to consider these artistic aspects as being unique chronological points is faulty from the very beginning.

The analogical dates are a trap in which we usually fall, looking too far towards the illusion of a formal scientific rigor. Beside the mentioned stylistic overlaps, this situation is determined by the confusion of what we date: the tile making, the period of maximum circulation on a limited area or the leaving out in a given circumstance. We are mostly in the situation of leaving out and abandoning the piece because thus, it reaches the environment we retrieve it more or less directly and that we can scientifically research. But this moment is situated at variable distances from the period of its production, because the stove may be accidentally dismantled in any moment, and the abandoning of pieces for other reasons, as the deterioration and the moral aging, is produced at intervals that may oscillate between 30 and 100 years. It was often demonstrated that stove retrieving was mostly a renewal process, some of the old fragments being reused, with slight aesthetical improvements or with the changing of the structure position - and such a method considerably prolongs the life of a tile. Conclusion: we can rarely estimate the usage period of a tile, and dating by analogies should consider as secure margin longer intervals.

In this paper we tried to date the tile production and to limit the period of maximum spread of the main types, in the limits granted by the present stage of research, taking into consideration the exposed premises and the interdependence between format and decoration. In the chapter meant for ornamentation the evolution of the main ornamental motifs is monitored. (Fig. 21).

1. Stove tiles with religious scenes

Stove tiles with religious scenes were very popular during the XV – XVIth centuries, being known in distinct variants in the entire Transylvanian territory. (Fig. 22). The most interesting lot of pieces was discovered in Bistriţa, made of panels decorated with *Annunciation, The Magus Worship, Jesus and the Samaritan Woman, Pillat`s Judgment, Virgin Mary's Crowning, Saint Dorothea`s Veneration, Saint Sebastian and Saint Christophe.* Other often met scenes are: *Virgin Mary with the Child, The Magus Worship, Jesus and the Samaritan Woman at the Fountain, The Crucifixion, Jesus Grievance, Jesus Judge, Saint Peter and Patrick, Saint Ursula and Barbara, Saint Michael, The Saint Kings of Hungry, Saint Ladislaw* presented in different hypostases that illustrate his fight and victory over the Cumans.

Themes from the **Old Testament** are very frequent, the series beginning being *Judith and Holofern, Samson fighting the lion* and scenes from *Moses life.*

2. Stove tiles with Saint George Legend

Among the saints, Saint George was the most popular one, being represented invariably in the scene of killing the dragon: we know more variants in Transylvania that may be dated starting with the XVth century and up to the end of the XVIth century. Saint George appears in two hypostases, pedestrian and equestrian, the latter being dominant. (Fig. 22)

A. Saint George equestrian.

A.1. Saint George armed with a spear, is known on stove tiles in: Zalău, Racoşul de Jos, Făgăraş and Vinţu de Jos.

A.2. Saint George armed with a sword. The composition seems to have been influenced by products of the German environment, which present the knight on a pranced horse leaned on the hind legs, almost making a diagonal on the surface of the panel. In Transylvania this variant is illustrated by the pieces from Târnava and Vinţu de Jos, and probably on a panel from Făgăraş from which only a fragment is preserved.

A.3. Saint George with a spear, presented under the portal. This variant is the result of the contamination with the knight in tournament motif, from which the architectural rim is taken. The Saint may be presented under a Gothic portal, restricted at the middle of the tile, with a flower-shaped ornament crown (Lita, Vinţu de Jos, Lăzarea), under a portal whose upper side in decorated with stalks (Cristuru Secuiesc, Făgăraş and Drăuşeni), or a portal whose interior is decorated with stalks having a *S* shape (Sibiu and Gusu).

B. Saint George pedestrian is an image rarely met, attested through some isolated discoveries during the XV – XVIth centuries: Câlnic, Feldioara, Dobârca and Cecheşti.

3. Tiles with fictional animals

From the fictional animals taken over from bestiaries, **the gryphon** was the most popular. Pieces from the XVth century are known in Hunedoara, Turea, Oradea and Alba-Iulia; towards the mid of this century, compositions start to be filled with extra decorations, usually with a vegetal rim or with more or less stylized borders: Roşia, Vinţu de Jos, Făgăraş, Cluj-Napoca. The image that is characteristic to the second half of the XVIIth century, and mostly used during the next one, is a gryphon in an oval medallion, on a very crowded field with geometrical – vegetal ornaments.

Melusina circulates in Transylvania in two variants: with the tails changed in two fishes that devour her body (Turea, XVth century; Cristuru Secuiesc, XVIth century), and with the tails as part of her body (Feldioara, sec. XVIth century).

4. Stove tiles with characters (Fig. 23)

The theme of the chivalrous love is reflected in the pair of lovers separated in the upper register by a tree or a lily, used on tiles from the XV – XVIth centuries. Tiles with **portraits** had a too large spread in Transylvania: we can mention pieces with concave medallion decorated with a female or a soldier bust, dated in the XVIth century, from Sibiu, Cluj-Napoca, Aiud and Sânsimion. From the relief medallion type fragments are preserved in Făgăraş and Turda and a male portrait that covers the whole tile is stored in Sighişoara.

Tiles with characters become rare in the second half of the XVIth century and during the next one, being more or less distant echoes of some previous compositions.

5. Tiles with octagonal medallion and female mask

The octagonal medallion with inner oblique curved sides was introduced in the tiles iconography of Transylvania through decorated pieces with a female mask, that appear at the beginning of the XVIIth century. The motif became then very popular, being reproduced in many variants, especially by workshops that supplied the Făgăraş Court. From the identified material we can distinguish three types:

1. The medallion is decorated with a female figure, enough personalized, framed by small relief protrusions; in the exterior, it is laterally framed by smaller masks and from the curved sides vegetal bouquets develop toward the corners. 6 variants from the first half of the XVIIth century are attested, the oldest having an inscription from *1617*: Cluj-Napoca, Făgăraş, Dejuţiu.

2. Octagonal medallion with feminine mask, which is repeated on the lateral side, in the exterior, of smaller dimensions. The medallion is prolonged on the vertical position, with volutes, and from the curved sides vegetal motifs develop towards the corners, like the oak tree leaves. The oldest pieces have the inscriptions *1618 and G M* (Cluj-Napoca, Făgăraş), and towards the mid of the XVIIth century a simpler composition appears, often preserving in the lower register the inscription *1640* and GK (Făgăraş), or *1650* and GM (Braşov, Cluj-Napoca). A variant with a marginal attached border, made of zigzag lines intercalated in the upper section with small roses, with *GM* inscriptions, is attested in Făgăraş and Alba-Iulia. Other variants of marginal borders were discovered in Aiud, Făgăraş and Râşnov.

3. Medallion with a female figure, without details, framed by stylized vegetal motifs. The medallion is prolonged by the right sides with geometrical motifs (volutes and crown reproductions), and the vegetal motifs position from the exterior modifies, developing from the corners. This type is specific to the workshops from Făgăraş in the second half of the XVIIth century, being made in at least 8 variants.

6. Tiles with animals

The stag covering the entire tile, in a vegetal frame, enriched with different grades of stylization, is known on the tiles from Hatzeg region. A panel tile with distinct animals was discovered in Dejuţiu, during the XVIth century.

7. Tiles with the lion motif.

1. **The victorious lion which receives food from the tree of life**, is known in two variants from Făgăraş, dated from the XV – XVIth centuries.
2. **The lion as the guardian of the tree**, with a single tree and without any border decorations: Cluj-Napoca and Făgăraş.
3. **The rampant lion**, as king of all animals, with only one tail, is shown on tiles from: Cluj-Napoca, Braşov and Cristuru Secuiesc.
4. The lion appears also as **tenant** on blazon tiles: Aluniş, Cluj-Napoca, Sibiu, Hamba, Racoşul de Jos.

8. Tiles with birds

Among ***the birds,*** the eagle is mostly rendered on tiles, generally on simple fields, without any blazon. All identified pieces date from the XVIIth century: eagles in circular medallion (Câlnic, Vinţu de Jos), eagles without medallion, on tiles with *1610* inscriptions (Sfântu Gheorghe), respectively *1620* and *DS* initials (Cluj-Napoca). From the second half of the XVIIth century, the image becomes more stylized, as we can see it on tiles from Cristuru Secuiesc with the inscription *1657*, Cluj-Napoca, Cetatea Chioarului and Geoagiu-Băi.

The **pelican that feeds his chicks** motif is frequent, too. The mostly spread type belongs to pieces with central medallion, in which the pelican and the chicks are, the rest of the surface being decorated with more or less stylized vegetal motifs. Two pieces are in Deva and Hunedoara storages, other two identical in Sibiu and a fragment from a similar composition in Cluj-Napoca. The motif sometimes appears in the compositions of some blazons, as those from Alba Iulia and Sighişoara.

9-10. Tiles with heraldic motifs

From the heraldic motifs, the most favourite seemed to be the Sibiu escutcheon, known in more variants during the XV – XVIIth centuries. Noble blazons are met in this repertoire, as that of the **Báthori family** or the **aurochs head,** made in two variants during the XV – XVIth centuries.

11-12. Tiles with architectural elements

During the XVIIth century a tile with the central field represented by a citadel with 3-7 towers is very frequently used in Transylvania, disposed (in most cases) on a high legged platform and framed by a abundant vegetal ornament. The composition evidently derives from a blazon, but in this stage of research, the origin of this motif can not be deciphered yet. Basically we distinguish 3 types:

1. Citadel with 3 or 5 towers in a medallion, shield shaped, made of two braces, cut on both sides. The vegetal motifs (usually 3 units in each trunk) double the sides of the medallion. 7 variants with little decoration differences were discovered in: Sebeş, Dârlos, Cluj-Napoca, Râşnov, Sfântu Gheorghe, Sibiu and Cisnădioara.

2. Citadel with 3 or 5 towers in simple rhomboidal medallion, filled with vegetal motifs towards the panel corners. 6 variants, most of them with inscriptions: Cluj-Napoca, Sfântu Gheorghe, Făgăraş, Brâncoveneşti, Valea Crişului, Deva, Sibiu and Râşnov.

3. Citadel with 4 towers (one in a secondary plan) and lifting bridge, inscription *1676*: Cluj-Napoca, Drăuşeni.

13. Tiles with geometrical motifs

The tiles with only ***geometrical motifs*** were spread especially during the XV – XVIth centuries. The most wholly pieces were made in the workshops from Cristuru Secuiesc and from its surroundings. On the researched field, the most frequent combinations were the ribs network combinations crossed more or less regularly, that is, the relief rhombus, made from one piece or by joining two triangles.

14. Tiles with flower vases

The flower vase was inserted into the tile decoration in the first half of the XVIth century, and became one of the most popular motifs. The first tiles belong to the concave rectangular formats, usually with simple rim but also with two or more sticks, oblique sides and a narrow central background field. Depending on the central background field decoration, we distinguish more types that are made in the XVI – XVIIth centuries.

15. Tiles with flower bouquets

Tiles with flower bouquet having roots or heart – shaped bulb, are met especially in the XVI – XVIIth centuries.

16. Tiles decorated with vegetal motifs, XV – XVIth centuries.

Panel tiles with ***vegetal motifs more or less stylized*** are many enough during the period we deal with, becoming predominant in the second half of the XVIth century, and in the following one. (Fig. 24). Beginning with the XVIth century, vegetal motifs are frequently used to decorate crown pieces and to make formats on the frames of which they are cut.

17. Tiles with rosettes

In the second half of the XVth century, panel tiles with relief central medallion, decorated with a five-petal rosette, appear in Transylvania with the help of the created model and spread by the royal workshop from Buda. The most elaborate piece we know comes from the excavations from Făgăraş, and the fragments alike are preserved in Sfântu Gheorghe, Alba Iulia and Aiud. These tiles had a great frequency in the workshops that supplied the Făgăraş Citadel, being reproduced, in different variants, for almost one century. In the XVIth century, the rosette remains one of the main decorative motifs, in formats that are by far related to the Gothic model. The rosettes framed in a medallion decorated with a crown imitation, knit from ears, stalks or stylized motifs formed a special group.

The favourite rosette of the decorators is framed in a circle and it has prolonged petals, closed in sharp angles: it is extremely stylized, taken evidently from the art of wood processing. The so common shape, spread on a large area, is the result of the same inspiration source and that's why its making was not so complicated.

18. Tiles with vegetal motifs from the second part of the XVIth century and from the XVIIth century

The second half of the XVIth century and the XVIIth century are evidently dominated by pieces of wall-paper type. Besides these, we may nominate only some thematic groups, and a great number of fragments

with distinct decoration, that can not be grouped, having a great number of variants in the present stage of research. (Fig. 24). Tiles of the XVIIth century are mainly characterized by a high degree of stylization, vegetal elements being simplified to maximum and geometrized so that they are hardly recognizable, and we often describe them as being geometric-vegetal. Excepting the wall-paper compositions, in which the overall rim is somehow standardized, the other motifs are, like the previous stage, of an extreme diversity: we seldom come across two identical fragments, thus we lack analogies and the chronological table is surely negative according to such an experience.

19. Tiles with wall-paper motifs

The first such pieces appear during the XVIth century, being dominant in the next one, the Haban craftsmen paying an important role in this respect. (Fig.25).These tiles are often called in literature "Haban tiles", which indicates the main manufacturer but not the only one. In the first part of the XVIIth century, the Habans took over the pattern and made such pieces on a large scale, but in the same time, they continued to be among the products of the local workshops. Being relatively simple and yielding to the serial production, the motifs spread very quickly in all social mediums, their production being intensified during the second half of the century, to the prejudice of all the other models that disappear almost entirely. The numerous fragments from Transylvania belong to this category: they are so diverse that it's impossible to classify them in detail; the main types we can meet up to the year 1700 are:

1. **Semi-circles confronted by fours** on the same panel.
2. **Heart-format figures** made of segments which close with lily flowers.
3. **Overlapped arches:** halves and quarters of a circle that round off from one panel to another, more or less stylized vegetal motifs being represented in between.
4. **Irregular arches** which mingle on the panel field, describing a central medallion.
5. Circular or oval – format **medallions**, made of accolade segments and bound with some sort of knots. In such created fields different types of rosettes are shown.
6. **Romboidal figures** bound by knots in the crossing points.
7. **Geometrical figures** in which vegetal elements derived from the tree of life are represented.
8. **Circles network** of different measures, united by some sort of spokes, the inner side being decorated with rosettes. This type does not have a wide spread, and it dates probably back to the XVIIth century.

VII. TILES WITH KNIGHTS. CASE STUDY

I-II. The Knight in tournament under Gothic Portal

The knight in tournament motif under Gothic portal, was made in the middle of the XVth century, in the royal workshop of Buda, from where it spread on the whole Magyar territory and not only, becoming a source of inspiration for many European workshops. The motif enjoyed a special popularity in Transylvania, too. From the accessible material analysis it is found that we don't know in this area any fragment that may be attributed to the workshop of Buda so far, although its products were surely known to the regional workshops that copied or imitated it, giving birth to two distinct types: **I.**: pieces developed from the original and **II.**: new conceptions based on the original (Fig. 26, 27).

I. The first group contains a series of types that illustrate the way took by this decorative motif up to degradation and it total change and disappearance. In a first stage we have to deal with very faithful copies of the original (types A-B), which, at a certain point, begins to receive supplements under the form of decorative borders (C). The Gothic portal evolves in two different directions: it gradually becomes semi-circular (D-E) or it simplifies more and more, by replacing the windows with a spire succession (F), then, by geometrizing the arcade (G) and finally, by the complete replacing with an abstract or vegetal decoration (H). During this evolution we can see how the Gothic knight changes into a Renascent one and then, into a hussar; the cheerful horse, with an elegant step, becomes more and more static, too, and then, disproportional, and the harness is adapted to the epochs he passes through. By the end of this evolution, contaminations with Saint George killing the dragon theme appear. Among these types, or inside them, interactions and overlaps do show, which sometimes make the variants delimitations difficult. The studied pieces are concentrated in the South of Transylvania,

with a greatest density in the Saxons` area, but this distribution is not illustrative, as a most fragments come from the museums` collections, without being able to state the place of discovery. The suggested chronology fits in an area whose inferior limit is given by the products of the Buda workshop, and the upper limit is situated somewhere at the turning point of XVIth – XVIIth centuries. During this period the tiles of the XVth century can be easily recognized from those belonging to the next century, but for a more refined chronology, they are extremely fragile.

II.A. The knight in tournament under a suspended portal, in the middle of the panel, between two semi-circular niches, has a wide determined spread in the South East of Transylvania, probably in the first half of the XVIth century. (Fig. 26). The type is illustrated by tiles from Sfântu Gheorghe, Fotoş, Cristuru Secuiesc and Lăzarea. At a closer analysis of these tiles we may observe that it is not about the main motif degradation, but in the first place, about another portal type. This one are used to decorate tiles from the first half of the XVth century and, in a more elaborate format, took back by the stove workshop with knights of Buda, in the composition of niche tiles with lateral statues (types 3 and 4).

II.B. The knight with mantle and crossbow. Pieces included here are characterized by important changes in the knight's region, while the architectonic background strictly follows the evolution of the first group. The motif seems to be specific to Saxon cities from South Transylvania, at the beginning of the XVIth century. (Fig.26). The above mentioned pieces come from Sibiu, Roşia and Sighişoara.

III. TILES WITH KNIGHTS, VARIANTS

1. Besides the above classified material, we know another series of tile fragments, decorated with knights, whose overall compositions can not be identified. Pieces are dated mainly in the XVIth century, and they must have been produced mainly under the influence of the knight in tournament under Gothic portal and of its variants. (Fig. 26).

2. A stove tile discovered in Bistriţa shows a knight in armour, with a closed helmet and a spear in a fight position, in a vegetal frame that covers the whole inferior register. The piece does not come from any previous models but from a Central European familiar composition in the first half of the XVth century that may be regarded as one of the inspiration sources of the craftsman of Buda. These images have a series of particularities that made them easily recognizable; the tile must have been made towards the middle of the XVIth century.

IV. THE HUSSAR

During the XVIth century, the Gothic knight was gradually replaced by another type of horseman, who was, in time, in fashion in real life: the hussar. Unlike the XIV –XVth century knight, characterized by complete proportions, studied anatomical details, demanding silhouette and a lithe horse in a suggestive movement, the hussar is a tiring horseman with a horse stock-still in an almost impossible position. The general characteristics of those pieces are the total lack of proportions and harmony.

In Transylvania, tiles with hussars enjoyed an extraordinary popularity, being extremely spread in countless variants. We now know over 50 pieces (complete and fragments) that can be related to the hussar's image. In this subchapter, a classification of this material is suggested, on the basis of the following criteria: the hussar's costume, the armament and its position into the composition, the hussar's attitude, the harness and the horse position, the apparition of some auxiliary decorative elements. From these, the hussar's costume was significant, the only one that permitted the establishment of some relatively coherent groups: although the basic scheme is the same, the details are so diverse that almost each fragment may constitute a distinct variant. The suggested typology contains the following groups: A. hussar with mantle; B. hussar with dolman and cap; C. hussar with dolman and conic helmet; D. hussar with armour and cap; E. hussar with armour and helmet (conic or shields); F. hussar in armour with spear and sword. A series of fragments that belong to some hussar compositions, too small to be classified or describing unique variants were only catalogued, in alphabetical order, in G group.

From the chronological point of view, these groups develop in a more or less parallel manner, during the XVI – XVIIth centuries. The chronology of the variants is wide, as in most cases, the context of their discovery is unknown or irrelevant, and the analogies are of little value because of the great variety of the details. Few pieces may be surely dated in the XVIth century, due to a definite context (as the tiles from Cristuru Secuiesc or Racoşul de Jos), or due to some reminiscences from the Gothic knight epoch, that can

not go beyond the year 1600. Only one stove tile has the fabrication year written down:"*1647*". Around these few reference points a relative chronology took shape that can not be but fragile, but it realistically mirrors the actual stage of research from Medieval and pre-modern archaeology. Geographically, we notice a concentration of pieces in the south of Transylvania (Fig. 26).

V. THE HUNTER KNIGHT

The hunting scenes spread during the XV – XVIth centuries, in four variants: 1. Hunting convoy. 2. Sole knight at hunting. 3. Bear hunting. 4. The imaginary animal hunting.

VI. THE PEDESTRIAN KNIGHT

Although the pedestrian knight wasn't as popular as the equestrian one, he is present in the decorative register of the tiles in some hypostases, most of them belonging to the second half of the XVth century and the beginning of the XVIth century. Whole pieces, and usually fragments were discovered in: Cluj-Napoca, Roşia, Racoşul de Jos, Hălchiu, Rugăneşti, Cristuru Secuiesc, Filiaş. Among later representations, after the year 1550, we mention extremely stylized images from Făgăraş and Racoşul de Jos, and the knight from Oradea, armed with a short sword.

VIII. STOVES MADE OF TILES

Stove tiles are extremely numerous in Transylvania, especially during XV-XVIIth centuries. Most pieces come from the museums collections and from accidental discoveries, so that we do not know details related to the context of their discovery; other fragments were retrieved by archaeological excavations, most of them being isolated in forcemeat strata. The tile is not a simple ornamental object, with independent existence: it has been invented and produced for making a stove and we must see it from this perspective. But our direct knowledge about the stoves from Transylvania are extremely limited: in only one situation the remains of a XVIIth century stove were discovered *in situ* in Crişan – Vaca monastery. Some other discoveries from Cristuru Secuisc may be taken into account as close centre, the stove remains being retrieved from the basements` fillings in which they fell. On this basis two reconstitutions were proposed from the XV – XVIth centuries, with great chances of matching in detail with the medieval system (Fig. 30, 31).

Throughout the entire Middle Ages, stoves had a great variety of shapes and dimensions, remark approved by the various discoveries of the last decades, so that the attempts to reconstitute those pieces without a solid basis, can not be but venturesome. The components and possibilities of assembling are so diverse, that such approaches are preferably to happen on the basis of systematic research of the discussed stove. In the absence of such a variant, we are forced to stick to outlining a general frame, based on some discoveries that offer us more ample details about how stove might have looked during the XIV-XVIIth centuries, even if suggestions are partly made and in most cases the balance is inclined towards ornaments.

In this chapter the most interesting sites discovered on the researched territory are discussed, that is, those belonging to: 1. Cuhea (the first half of the XIVth century); 2. Oradea fortress (XIV - XVIth centuries); 3. Vinţu de Jos - the Dominican monastery stage (the second half of the XVth century - the first half of the XVIth century); 4. Lita Citadel (the second half of the XVth century – the first half of the XVIth century); 6. Vad (the second half of the XVth century - the first half of the XVIth century); 7. Racoşul de Jos - the mansion stage (the second half of the XVth century - the first half of the XVIth century); 8. Cristuru Secuiesc, 47, Piaţa Libertăţii Str. (XV - XVIth centuries); 9. Vinţu de Jos - the Martinuzzi Castle stage (XVIth century); 10. Racoşul de Jos - the mansion stage (the XVIth century); 11. Negoiu - Cerna monastery (XVI - XVIIth centuries); 12. Geoagiu-Băi (XVI - XVIIth centuries); 13. Crişan (Vaca Monastery) (XVI - XVIIth centuries); 14. Târgu Mureş (XVI - XVIIth centuries); 15. Alba Iulia (XVI - XVIIth centuries); 16. Vinţu de Jos - the Bethlen Castle stage (the XVIIth century); 18. Racoşu de Jos - the Bethlen Castle stage (the XVIIth century).

IX. CONCLUSIONS

The infiltration of stove tiles in Transylvania and Banat is directly related to the German colonists settlement there: the most ancient tiles are discovered on territories where they settled for good (Sighişoara), or temporary (Cuhea). In both cases traces of some primitive stoves were registered, with clay sides in which a small number of pots, of shapes that are slightly different from those of common ceramics (Fig.32). This promising start does not seem to have had immediate consequences: between the XIV and XVth centuries, the tile stove is rarely used on the researched territory.

As compared to the scene that has just been sketched, the XVth century constitutes a real outburst of forms and decorative motifs, due to the wide spread of stoves in all social mediums and on great areas. This phenomenon takes place in the same time in the whole Europe, and its main coordinates are easily deciphered, being also reflected by the Transylvanian material.

By the middle of this century, the format repertoire is already completed, and the decorative motifs reach the maximum in diversity: religious scenes from the Old and New Testament are often associated with the most important moments from the chivalrous life as the scenes in tournament, the hunting and parade ones, or those inspired from the Courtly life and the chivalrous love, the dances and the portraits. Besides these, the world of stoves is filled with imaginary animals among which the most loved are the gryphon and Melusina, with real animals like the lion and the stag, with legends and fables or with blazons. Geometrical compositions are often used, especially in Gothic combinations, and the vegetal motifs too, the rosette in relief medallion being the chief motif. During this century, an important influence in Transylvania had the pieces from royal workshop of Buda.

During this period, up to the middle of the XVIth century, the number of discoveries is almost ten times greater than the previous period. Tile stoves are present in the royal and noble residences, in mansions that we may regard as being modest, in cities and markets, in monasteries of different ranks, and most frequently in the rural areas where they can not be related with a certain royal court. The most spectacular accomplishments of the century belong to the stoves of the nobler courts from Făgăraş, Racoşul de Jos and Vinţu de Jos. On the territories of big cities, or knowledge is limited but the few materials we know often suggest stoves whose artistic realization is exceptional, being more than we know from the aulic medium. Such a development usually belongs to the big Saxon cities, being the consequence of a high level of development of pottery, in a organizational environment made by a strong guild network. Popular stoves reveal us a special world, as those from Cristuru Secuiesc and from its surroundings.

Although the number of discoveries is not greater than in the previous period, the XVI – XVIIth centuries seem richer in stoves, due to the great amount of tiles usually discovered in sites belonging to that time. The tile stove is not a luxury anymore, but the expression of the standard of living improvement of the beneficiaries and also of the producers` activity expansion. The main coordinates that describe the tiles tend to a complete standardization which makes them easy to be made and to be assembled. More of the ancient types cease to exist, as it's the case of pots with circular hole and niches. The standardized types are the square panel tile and the quasi-rectangular one, corner tiles with three sides and triangular endings in the middle and relief pedestal tiles with torus and hollows. In the second half of the XVIth century many creations of the previous stage are encountered, but we can see that the decoration passes a stage of important changes. The main motifs are: octagonal medallion with female mask, the citadel with 3-5 towers set on a platform, flower vases and many vegetal combinations in which those of wall paper type are dominant.

Stove tiles from this period are present in any archaeological discovery, no matter the environment we are in: urban, noble residences, houses of the wealthy peasants, different rank monasteries and often churches. (Fig. 33). The richness of the archaeological material is now backed by a series of documentary information, in which the area heated by a stove is frequently catalogued, being present in any sort of living building. The tile production of Transylvania was influenced in this interval by the existence of Habans in the Vinţu de Jos colony, and in other areas from Transylvania, on the noble domains.

Around the year 1700, the tile market begins to be dominated by serial number products, with extremely simplified decorations: the charm of medieval stoves is totally lost, like the decorations full of meaning of the previous century. Beside the tile stove, metal and faience stoves appear, being assembled from a small number of elements or being cast like a monolith. The tile stove epoch is gradually fading away during the XVIIIth century.

X. THE DISCOVERIES RECORD

The tiles discovered in the 132 places identified on the territory of Transylvania and Banat are synthetically displayed. Inside the above mentioned places, tiles are classified according to the typology and their chronology, without any stringent rules, the order being imposed mainly by the characteristics of that certain group. The Catalogue references will contain the name of the place and the fragment number (e.g. Lita 8, Făgăraş 180). In the case in which different lots may be identified in the same place, according to the place or the circumstance the discovery was made, they are separately numbered: thus, the reference will contain 2 numbers (e.g. Vinţu de Jos .5., Vinţu de Jos 3.150.).

The points to be considered for the description of the pieces is the following:

F.: the general format, according to the format typology. It includes the reconstituted dimensions and the number of copies. The dimensions of the leg are specified as follows: height x thickness. For fragments three dimensions are specified: height x width x thickness. Those dimensions which are totally preserved or that can be reconstituted are always mentioned separately with the help of an emblem (l., h., L.)

H.: technical characteristics: paste, firing, the decoration technique. 3 categories have been considered for the paste: thin, normal and thick. The firing is usually oxidant and that's why only the reducing firing is mentioned. The considered firing degree: complete, incomplete, superficial.

A.: the method of the cover treatment. In the case when some distinct modalities overlie, they are separated by comma. When different variants have been identified, they are outlined by small letters: a., b., etc. The lack of such a point from our description should be understood in the way the tiles cover looks like a burned ceramic, without any special treatment.

U.: traces of usage. 3 stages have been considered: superficial, average, intense.

D.: the decoration.

C.: the chronology. For previously published tiles, the date suggested by the authors is mentioned in the catalogue, the possible changes being shown in parentheses.

The description of the pieces taken from the bibliography is tributary to the information provided by the publications authors. Generally for published pieces or for those to be published the technical characteristics (H) and the usage degree are not stipulated (U), this information being of a secondary importance for the material characterization. The stove tiles from Făgăraş, Racoşul de Jos and Vinţu de Jos storages have a detailed description in all points, being in a way the informational basis of this paper.

ABBREVIATIONS

diam.	diameter
dim.	dimensions
gr.	thickness
inv.	inventory
indesc.	undecipherable
l.	width (panel tiles)/ the hole side of pot tiles
L.	the length (rectangular-format panel tiles)
min.	minimum
max.	maximum
nr.	number
p.	preserved
prob.	probably (estimate dimensions)
rec.	reconstituted

THE LIST OF FIGURES

1. The Feldioara workshop plan.
2. The stove structure (according to: Ose Ieva).
3. Concave tiles spreading: 1. A.a.1. type; 2. A.a.2. type; 3. A.a.3. type.
4. The concave tiles chronology, type A.a.
5. The concave tiles spread, type A.a.4: 1.: XV-XVIth centuries; 2. XVI-XVIIth centuries .

6. Concave tiles spread, type A.b.
7. Concave tiles spread: type A.c. 2.: type A.d.
8. Concave tiles chronology, types A.c., a.d. and A.e.
9. Concave tiles spread, type A.e. 2.2. Convex tiles spread, B category.
10. Convex tiles chronology, B category.
11. Panel tiles spread, D category: 1.: 1-2 variants 2.: variant 3.
12. Panel tiles chronology, D category, variants 1, 3, 7, 9, 11.
13. Panel tiles spread, D category, variant 4.
14. Panel tiles chronology, D category, variant 4.
15. The spread of special pieces for pedestal and cornice, E category: 1.: type a, variant a. 2.:type a, variant b.
16. The chronology of special pieces for pedestal and cornice, E category, type a and b.
17. The spread of special crown pieces, E category, type b: 1.: variant a. 2.: variant b. 3.: variant d.
18. The chronology of the unique crown pieces, E category, type b, variants a-d.
19. The spread of unique pieces for corners, E category, type c: 1.: variant a. 2.: variant c.
20. 1. The spread of decorative bodies, F category. 2. The spread of the format from the inner structure, G category.
21. The spread of tiles on the Transylvanian territory.
22. 1. Tiles with religious scenes. 2. Tiles with the Legend of Saint George
23. 1. Tiles with characters. 2. Tiles with octagonal medallion and female mask.
24. Tiles with vegetal motifs: 1. XV-XVIth centuries. 2. XVI-XVIIth centuries.
25. Tiles with wall paper motifs, XVI-XVIIth centuries.
26. Tiles with knights: 1.: knight in a tournament. 2.: variants of the knight in a tournament. 3.: equestrian knights of the XV-XVIth centuries. 4.: the hussar. 5.: the hunter knight. 6.: the pedestrian knight.
27. The typology and chronology of tiles with knights in tournament.
28. Tile with a knight from Fotoş (design after: Méri).
29. Tile with a knight from Lăzarea (after: M. V. Rădulescu)
30. Stove from Cristuru Secuiesc, XV-XVIth centuries (after: Sabján 2001)
31. Stove from Cristuru Secuiesc, XV-XVIth centuries (after: Sabján 2001)
32. The spread of tiles in Transylvania and Banat: 1.: XIIIth century. 2.: XIV-XVth centuries. 3.: XV - the beginning of the XVIth century.
33. The spread of tiles in Transylvania and Banat: the XVI-XVIIth centuries.

XI. ANEXE

1. LISTA LOCALITĂŢILOR

1. Aiton, jud. Cluj
2. Aiud, jud. Alba
3. Alba Iulia, jud. Alba
4. Aluniş, jud. Mureş
5. Arad, jud. Arad.
6. Avrămeşti, jud. Harghita
7. Baia Mare, jud. Maramureş
8. Bănia, jud. Timiş
9. Băţanii Mari, jud. Covasna
10. Benţid, jud. Harghita
11. Bistriţa, jud. Bistriţa-Năsăud
12. Bodogaia, jud. Harghita
13. Bodrog, jud. Arad
14. Bonţida, jud. Cluj
15. Braşov, jud. Braşov
16. Brădeni, jud. Sibiu
17. Brâncoveneşti, jud. Mureş
18. Budiu Mic, jud. Mureş
19. Cădaciu Mare, com. Şimoneşti, jud. Harghita
20. Cădaciu Mic, com. Şimoneşti, jud. Harghita
21. Câlnic, jud. Alba
22. Câmpeni, jud. Alba
23. Checheşti, com. Avrămeşti, jud. Harghita
24. Cetatea de Baltă, jud. Alba
25. Cetatea Chioarului, com. Remetea Chioarului, jud. Maramureş
26. Chilieni, oraş Sfântu Gheorghe, jud. Covasna
27. Chirpăr, jud. Sibiu
28. Cisnădie, jud. Sibiu
29. Cisnădioara, com. Cisnădie, jud. Sibiu
30. Cluj-Napoca, jud. Cluj
31. Cobăteşti, com. Şimoneşti, jud. Harghita
32. Cricău, jud. Alba
33. Cristian, jud. Sibiu
34. Cristuru Secuiesc, jud. Harghita
35. Crişan, com. Ribiţa, jud. Hunedoara
36. Cuhea (Bogdan Vodă), jud. Maramureş
37. Cuvin, com. Ghioroc, jud. Arad
38. Dalnic, com. Moacşa, jud. Covasna
39. Dârlos, jud. Sibiu
40. Decea, com. Mirăslău, jud. Alba
41. Dej, jud. Cluj
42. Dejuţiu, com. Mugeni, jud. Harghita
43. Densuş, jud. Hunedoara
44. Deva, jud. Hunedoara
45. Dobârca, com. Miercurea Sibiului, jud. Sibiu
46. Drăuşeni, com. Caţa, jud. Braşov
47. Dumbrăveni, jud. Sibiu
48. Făgăraş, jud. Braşov
49. Făget, jud. Timiş
50. Feldioara, jud. Braşov
51. Filiaş, oraş Cristuru Secuiesc, jud. Harghita
52. Firtănuş, com. Avrămeşti, jud. Harghita
53. Fotoş, com. Ghidfalău, jud. Covasna
54. Frumuşeni, com. Fântânele, jud. Arad
55. Geoagiu-Băi, com. Geoagiu, jud. Hunedoara
56. Ghelari, jud. Hunedoara
57. Ghidfalău, jud. Covasna
58. Gilău, jud. Cluj
59. Gladna Română, com. Fârdea, jud. Timiş
60. Gusu, com. Ludoş, jud. Sibiu
61. Guşteriţa, jud. Sibiu
62. Hamba, com. Şura Mare, jud. Sibiu
63. Haţeg, jud. Hunedoara
64. Hălchiu, jud. Braşov
65. Hărman, jud. Braşov
66. Hunedoara, jud. Hunedoara
67. Iacobeni, jud. Harghita
68. Iernut, jud. Mureş
69. Ineu, jud. Arad
70. Jdioara, com. Criciova, jud. Timiş
71. Lăzarea, jud. Harghita
72. Lăzăreşti, com. Sânmartin, jud. Haghita
73. Lita, com. Săvădisla, jud. Cluj
74. Lopadea Veche, com. Mirăslău, jud. Alba
75. Lugoj, jud. Timiş
76. Lupşa, jud. Alba
77. Mălăieşti, com. Sălaşu de Jos, jud. Hunedoara
78. Mărtiniş, jud. Harghita
79. Mediaş, jud. Sibiu

80. Micăsasa, jud. Sibiu
81. Mihăileni, jud. Harghita
82. Mintia, com. Veţel, jud. Hunedoara
83. Moigrad, com. Mirşid, jud. Sălaj
84. Moşna, jud. Sibiu
85. Nădab, com. Chişineu Criş, jud. Bihor
86. Negoiu, com. Lunca Cernii de Jos, jud. Hunedoara
87. Odorheiu Secuiesc, jud. Harghita
88. Oradea, jud. Bihor
89. Orăştie, jud. Hunedoara
90. Pădureni, jud. Arad
91. Pănade, com. Sâncel, jud. Alba
92. Pâncota, jud. Arad
93. Pecica, jud. Arad
94. Racoşul de Jos, com. Racoş, jud. Braşov
95. Râşnov, jud. Braşov
96. Roşia, jud. Sibiu
97. Rugăneşti, com. Şimoneşti, jud. Harghita
98. Saschiz, jud. Mureş
99. Sălard, jud. Bihor
100. Sâncrai, oraş Aiud, jud. Alba
101. Sânmihaiu de Sus, com. Mihai Viteazul, jud. Cluj
102. Sânpetru, jud. Braşov
103. Sânsimion, jud. Harghita
104. Sebeş, jud. Alba
105. Sfântu Gheorghe, jud. Covasna
106. Sibiu, jud. Sibiu
107. Sighişoara, jud. Mureş
108. Strei, com. Călan, jud. Hunedoara
109. Şeica Mică, jud. Sibiu
110. Şercaia, jud. Braşov
111. Şiclod, com. Atid, jud. Harghita
112. Şimand, jud. Arad
113. Şiria, jud. Arad
114. Tăuţi, com. Meteş, jud. Alba
115. Târnava, jud. Sibiu
116. Târgu Mureş, jud. Mureş
117. Târgu Secuiesc, jud. Covasna
118. Teaca, jud. Bistriţa-Năsăud
118a. Transilvania
119. Trascău, com. Rimetea, jud. Alba
120. Turda, jud. Cluj
121. Turea, com. Gârbău, jud. Cluj
122. Unirea, jud. Alba
123. Vad, jud. Hunedoara
124. Valea Crişului, jud. Covasna
125. Vâlcele, com. Feleacu, jud. Cluj
126. Vinţu de Jos, jud. Alba
127. Voivozi, com. Popeşti, jud. Bihor
128. Vurpăr, com. Vinţu de Jos, jud. Alba
129. Zalău, jud. Sălaj
130. Zăbrani, jud. Arad
131. Zărand, jud. Arad
132. Zlatna, jud. Alba

2. LISTA FIGURILOR

1. Planul atelierului de la Feldioara.
2. Structura sobei (după: Ose Ieva).
3. Răspândirea cahlelor concave: 1.: tipul A.a.1. 2.: tipul A.a.2. 3.: tipul A.a.3.
4. Cronologia cahlelor concave, tipul A.a.
5. Răspândirea cahlelor concave, tipul A.a.4: 1.: sec. XV-XVI. 2.: sec. XVI-XVII.
6. Răspândirea cahlelor concave, tipul A.b.
7. Răspândirea cahlelor concave: 1.: tipul A.c. 2.: tipul A.d.
8. Cronologia cahlelor concave, tipurile A.c., A.d. şi A.e.
9. 1. Răspândirea cahlelor concave, tipul A.e. 2. 1. Răspândirea cahlelor convexe, categoria B.
10. Cronologia cahlelor convexe, categoria B.
11. Răspândirea cahlelor plăci, categoria D: 1.: variantele 1-2. 2.: varianta 3.
12. Cronologia cahlelor plăci, categoria D, variantele 1, 3, 7, 9, 11.
13. Răspândirea cahlelor plăci, categoria D, varianta 4.
14. Cronologia cahlelor plăci, categoria D, varianta 4.
15. Răspândirea pieselor speciale pentru soclu şi cornişă, categoria E: 1.: tipul a, varianta a. 2.: tipul a, varianta b.
16. Cronologia pieselor speciale pentru soclu şi cornişă, categoria E, tipul a, variantele a şi b.
17. Răspândirea pieselor speciale pentru coronament, categoria E, tipul b: 1.: varianta a. 2.: varianta b. 3.: varianta d.
18. Cronologia pieselor speciale pentru coronament, categoria E, tipul b, variantele a-d.
19. Răspândirea pieselor speciale pentru colţuri, categoria E, tipul c: 1.: varianta a. 2.: varianta c.
20. 1. Răspândirea corpurilor decorative, categoria F. 2. Răspândirea formelor din structura interioară, categoria G.
21. Răspândirea cahlelor pe teritoriul Transilvaniei.
22. 1. Cahle decorate cu scene religioase. 2. Cahle decorate cu Legenda Sfântului Gheorghe.
23. 1. Cahle decorate cu personaje. 2. Cahle decorate cu medalion octogonal şi mască feminină.
24. Cahle decorate cu motive vegetale: 1.: sec. XV-XVI. 2.: sec. XVI-XVII.
25. Cahle decorate cu motive tapet, sec. XVI-XVII.
26. Cahle decorate cu cavaleri: 1.: cavalerul în turnir. 2.: creaţii derivate din cavalerul în turnir. 3.: cavaleri ecveştri din sec. XV-XVI. 4.: husarul. 5.: cavalerul vânător. 6.: cavalerul pedestru.
27. Tipologia şi cronologia cahlelor decorate cu cavaler în turnir.
28. Cahlă decorată cu cavaler de la Fotoş (desen după: Méri).
29. Cahlă decorată cu cavaler de la Lăzarea (după: M.V.Rădulescu).
30. Sobă de la Cristuru Secuiesc, sec. XV-XVI (după: Sabján 2001).
31. Sobă de la Cristuru Secuiesc, sec. XV-XVI (după: Sabján 2001).
32. Răspândirea cahlelor pe teritoriul Transilvaniei şi Banatului: 1.: sec. XIII. 2.: sec XIV-începutul sec. XV. 3.: sec. XV-prima jumătate a sec. XVI.
33. Răspândirea cahlelor pe teritoriul Transilvaniei şi Banatului: sec. XVI-XVII.

3. LISTA PLANŞELOR

1-175: desene.

176-200: fotografii.

Numerele figurilor care alcătuiesc planşele coincid cu numerele din Catalogul descoperirilor. Majusculele indică variante prezente şi în Catalog, iar minusculele fragmente din compoziţii identice sau asemănătoare, care nu sunt diferenţiate în text. Piesele ilustrate în planşele 1-175 sunt micşorate 55%, excepţiile fiind nominalizate fie prin menţiunea "fără scară", fie prin ataşarea unei grile individuale.

1. Aiud 1/ 1-8, 10-12.
2. A. Aiud 1/ 9, 13, 14, 16-20. B. Aiud 3/ 1-3, 5.
3. Aiud 3/ 4, 6-11.
4. Aiud 3/ 12-23.
5. Alba Iulia 1/ 1-12.
6. A. Alba Iulia 1/13-16, 18. B. Alba Iulia 4/ 1-4.
7. Alba Iulia 4/ 5-8, 12, 13.
8. A. Aluniş /1. B. Arad /2-5.
9. A. Baia Mare /1-3. B. Bănia /1-2. C. Benţid / 1. D. Bistriţa 1/1, 2.
10. A. Bistriţa 1/ 4, 6, 7. B. Bistriţa 3/ 1.
11. A. Bistriţa 4/ 1. B. Bodogaia / 2-4.
12. A. Bodrog / 1, 2, 5. B. Bonţida / 6-17.
13. A. Bonţida / 18, 19, 26-28. B. Braşov / 3. C. Brădeni / 1.
14. A. Brădeni / 2. B. Budiu Mic / 1. C. Cădaciu Mare / 1. D. Cădaciu Mic / 1. E. Câlnic 1 / 1.
15. A. Câlnic 1/ 2, 3. B. Câlnic 2 / 1. C. Câmpeni /1. D. Cecheşti / 9, 15.
16. Cecheşti / 11, 16-18.
17. A. Cecheşti / 19. B. Negoiu / 3, 5. C. Cetatea de Baltă / 1. D. Chioar / 1, 2.
18. A. Chioar/ 3-6. B. Cisnădie / 1. C. Cristian / 2, 3.
19. A. Cluj-Napoca 1 / 1. B. Cluj-Napoca 2 / 1, 2, 6-16, 18, 19.
20. Cluj-Napoca 2 / 17, 21-27, 31.
21. A. Cluj-Napoca 3 / 1-3, 5. B. Cluj-Napoca 7/ 1. C. Cluj-Napoca 6 / 1. D. Cluj-Napoca 5 / 2. E. Cluj-Napoca 8 / 2-3, 8-11.
22. A. Cluj-Napoca 8 / 12-18. B. Cluj-Napoca 9/ 2, 4, 5, 11, 13, 16.
23. Cluj-Napoca 9 / 17, 18, 23, 26, 28, 29, 30-36.
24. Cluj-Napoca 10 / 1-8,10-14.
25. A. Cluj-Napoca 10 / 9, 15-17. B. Cluj-Napoca 11 / 1, 2.
26. Cluj-Napoca 11 / 5, 7, 8, 17.
27. Cluj-Napoca 11 / 19, 20, 24, 27.
28. Cluj-Napoca 11 / 30, 33-35.
29. Cluj-Napoca 11 / 39, 41, 50, 52.
30. Cluj-Napoca 11 / 43, 45, 47.
31. Cluj-Napoca 12 / 1-4, 7.
32. Cluj-Napoca 12 / 5, 8, 9, 11.
33. Cluj-Napoca 12 / 15-21 ,21A, 24.
34. Cluj-Napoca 12 / 33, 36-42, 44, 47, 48, 50.
35. Cluj-Napoca 12 / 49, 51-53.
36. Cluj-Napoca 12 / 54, 57, 67, 68.
37. Cluj-Napoca 12 / 72-78, 80-84.
38. Cluj-Napoca 13 / 1, 3, 4, 6-8, 11, 14, 15, 17, 18.
39. A. Cristian / 1. B. Cristuru Secuiesc 1 / 1, 3, 4. C. Cristuru Secuiesc 2 / 2.
40. A. Cristuru Secuiesc 1 / 7. B. Cristuru Secuiesc 2 / 3, 4. C. Cristuru Secuiesc 4 / 2, 8.
41. A. Cristuru Secuiesc 4 / 15. B. Cristuru Secuiesc 5 / 4, 16. C. Cristuru Secuiesc 6 / 4. D. Cristuru Secuiesc 7 / 13.
42. A. Cristuru Secuiesc 7 / 26, 28. B. Cristuru Secuiesc 11 / 1. C. Crişan / 2, 3.
43. Crişan / 6-9.
44. Crişan / 10-13, 15, 16, 18, 19, 21.
45. A. Crişan / 23-28. B. Cuhea / 1-4.
46. A. Cuvin / 1. B. Dârlos / 1. C. Decea / 1. D. Dejuţiu / 1.
47. Densuş / 1-3, 6-8.
48. A. Densuş / 4, 9, 10. B. Deva / 3, 4, 5, 8, 9.
49. Deva / 10-15.
50. Dobârca / 1-7.
51. A. Dobârca / 8-10. B. Drăuşeni 1 / 1, 2, 4, 6, 7, 8, 10-12.
52. A. Drăuşeni 1 / 13-15, 17, 18. B. Drăuşeni 2 / 1.
53. Făgăraş / 1-4, 6, 7, 9.
54. Făgăraş /10, 11,13-15.
55. Făgăraş / 16,17.
56. Făgăraş / 18,19.
57. Făgăraş / 21, 22.
58. Făgăraş / 20, 23, 24, 25.
59. Făgăraş / 29-34.
60. Făgăraş / 35-38, 40, 42.
61. Făgăraş / 43, 45, 46, 49.
62. Făgăraş / 50-53, 55-61.
63. Făgăraş / 62, 63, 65.
64. Făgăraş / 66-68, 71-73, 75.
65. Făgăraş / 76-84.
66. Făgăraş / 85, 87, 88, 91, 92.
67. Făgăraş / 101-109.
68. Făgăraş / 110, 111,113-118.
69. Făgăraş / 120-125.
70. Făgăraş / 126-128.
71. Făgăraş / 129-135.

72. Făgăraş / 136-144.
73. Făgăraş / 145-149, 152-155.
74. Făgăraş / 156-159, 161, 163-166.
75. Făgăraş / 167-173.
76. Făgăraş / 174-185.
77. Făgăraş / 186-193.
78. Făgăraş / 194, 196, 199, 201-203.
79. Făgăraş / 204-209, 213.
80. Făgăraş / 224-226, 228.
81. Făgăraş / 218, 222, 227.
82. Feldioara 1 / 3, 4, 6-10.
83. Feldioara 1 / 11, 12, 14, 15, 17-21.
84. A. Feldioara 1 / 22-27. B. Feldioara 2 / 1-5.
85. A. Feldioara 2 / 6-11,13-17. B. Firtănuş / 1.
86. Geoagiu-Băi / 1-3, 5-8, 10-12.
87. Geoagiu-Băi / 15, 16, 19, 22, 24-26, 28.
88. Geoagiu-Băi / 29, 31, 32, 34, 35, 41, 43-46, 48.
89. A. Gilău / 1. B. Guşteriţa / 1. C. Haţeg / 1. D. Hălchiu / 1. E. Hărman 1 / 1.
90. A. Hărman 1 / 3-6. B. Hunedoara 2 / 2, 9. C. Hunedoara 1 / 3.
91. A. Hunedoara 2 / 8, 10, 11. B. Lita / 1, 3.
92. Lita / 2, 4, 6-10, 12, 14.
93. A. Lita / 5, 13, 16, 32. B. Lopadea / 1. C. Lugoj / 1.
94. Lugoj / 2, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15.
95. A. Lugoj / 16, 17, 28. B. Lupşa / 1, 2. C. Mediaş 2 / 1.
96. A. Mălăieşti / 1. B. Micăsasa / 1, 2.
97. A. Micăsasa / 4-9, 11-16. B. Mihăileni 2 / 1.
98. A. Mihăileni 2 / 2. B. Mintia / 1. C. Odorheiu Secuiesc / 1-3. D. Moşna 2/ 1.
99. A. Oradea 2 / 1. B. Oradea 3 / 1, 2. C. Oradea 4 / 1-3, 5, 6, 8, 9.
100. Oradea 4 / 10-16.
101. Oradea 4 / 17, 22-25, 27, 28.
102. Oradea 4 / 29-34, 36-38.
103. Oradea 4 / 40, 50-52.
104. Oradea 4 / 41, 45, 46, 58-59, 61-65, 67.
105. Orăştie / 1-5, 8-10a.
106. Orăştie / 10-20.
107. A. Pădureni / 1. B. Pănade / 1,2. C. Pâncota 1 / 1-17.
108. A. Pâncota 2 / 1, 2. B. Pecica / 2. C. Racoşul de Jos / 2-4.
109. Racoşul de Jos / 5-7, 11, 12.
110. Racoşul de Jos / 13-23.
111. Racoşul de Jos / 24-39.
112. Racoşul de Jos / 40-50, 54.
113. Racoşul de Jos / 51-53, 55-63.
114. Racoşul de Jos / 64-70.
115. Racoşul de Jos / 71-76.
116. Racoşul de Jos / 76A-G, 78, 80.
117. Racoşul de Jos / 79, 81, 82, 85.
118. Racoşul de Jos / 83, 87-94, 96, 97.
119. Racoşul de Jos / 98-101.
120. Racoşul de Jos / 103-111.
121. Racoşul de Jos / 112-121.
122. Racoşul de Jos / 122-142.
123. Racoşul de Jos / 143-155.
124. Racoşul de Jos / 157-161, 163-167.
125. Racoşul de Jos / 169, 170, 172, 178.
126. Racoşul de Jos / 173, 174 , 177, 178, 180.
127. Racoşul de Jos / 179, 181, 182.
128. Râşnov / 2-7.
129. Râşnov / 8-13, 15-20.
130. Râşnov / 21-28.
131. A. Rugăneşti / 1-3. B. Sâncrai / 1. C. Sânmihaiu de Sus / 1, 2.
132. A. Sânpetru / 1-3. B. Sebeş 1 / 1-9.
133. A. Sebeş 2 / 1-4. B. Sfântu Gheorghe 1 / 4.
134. A. Sfântu Gheorghe 1 / 1. B. Sibiu 1/ 1-3. C. Sibiu 4 / 7. D. Sibiu 7 / 1-3.
135. Sibiu 7 / 5-9, 12-15.
136. Sibiu 7 / 16-20, 22.
137. A. Sibiu 7 / 24. B. Sighişoara 2 / 3-5.
138. A. Sighişoara 2 / 6-8. B. Şercaia / 1, 2. C. Şimand / 2, 3.
139. A. Şiria / 1, 2. B. Târnava / 1.
140. A. Târnava / 2. B. Teaca / 2, 3, 6, 8-13, 16.
141. Târgu Mureş 2 / 2, 4, 6-9, 11.
142. A. Târgu Secuiesc / 1-9, 11, 12. B. Trascău 1-4.
143. Turda / 1, 2, 4-9.
144. A. Turda / 10-13, 15, 16. B. Turea 1-4.
145. Turea / 5-9.
146. A. Unirea / 1. B. Vad / 2-6, 8, 9, 11, 16-19. C. Vâlcele / 1, 4.
147. A. Vinţu de Jos 1 / 2, 4, 5, 8-10, 17, 20. B. Vinţu de Jos 2 / 1.
148. Vinţu de Jos 3 / 1, 3-5.
149. Vinţu de Jos 3 / 6-10, 12-19.
150. Vinţu de Jos 3 / 20-33, 35, 36.
151. Vinţu de Jos 3 / 37-39, 41-47.
152. Vinţu de Jos 3 / 48, 50, 51.
153. Vinţu de Jos 3 / 52, 53.
154. Vinţu de Jos 3 / 53b, 54, 55.
155. Vinţu de Jos 3 / 57, 58.
156. Vinţu de Jos 3 / 59, 61-65.
157. Vinţu de Jos 3 / 66, 67.
158. Vinţu de Jos 3 / 68-80.
159. Vinţu de Jos 3 / 81-88.
160. Vinţu de Jos 3 / 89-92.
161. Vinţu de Jos 3 / 93-95, 97-102.
162. Vinţu de Jos 3 / 103-111.
163. Vinţu de Jos 3 / 112-123, 125, 127, 129.

164. Vinţu de Jos 3 / 128, 130, 135.
165. Vinţu de Jos 3 / 131,132.
166. Vinţu de Jos 3 / 133-141.
167. Vinţu de Jos 3 / 143-150.
168. Vinţu de Jos 3 / 151-152, 154-161.
169. Vinţu de Jos 3 / 161a, 162-167, 167A-C.
170. Vinţu de Jos 3 / 167D-I, 168, 169.
171. Vinţu de Jos 3 / 170-172, 174, 175.
172. A. Vurpăr / 2. B. Zalău 3 / 1, 2. C. Zlatna / 2-9.
173. Zlatna / 10-15, 17-23, 27.
174. Zlatna / 24, 25, 28-34.
175. Zlatna / 35-43, 45, 46.
176. Cluj-Napoca / 11.4., 12.27.
177. Cluj-Napoca 11 / 6, 7.
178. Cluj-Napoca 11 / 5, 8.
179. A. Cluj-Napoca 11 / 9. B. Dalnic / 1.
180. Dalnic / 2, 4.
181. Făgăraş / 41, 49, 89.
182. Făgăraş / 54, 74.
183. Făgăraş / 50, 92, 92a, 95.
184. Făgăraş / 95a, 96, 96a-c.
185. Făgăraş / 96d-e, 97.
186. Făgăraş / 97a-c, 98a-b.
187. Făgăraş / 99a-c.
188. Făgăraş / 102a-b, 104, 107a-b, 119.
189. A. Iacobeni / 1. B. Lita / 24. C. Mălăieşti / 2, 12.
190. Mălăieşti / 5, 8, 9, 10.
191. Roşia / 2-5.
192. Roşia / 7-9.
193. Roşia / 10-12.
194. A. Mărtiniş / 1. B. Sfântu Gheorghe 1 / 2, 3, 12.
195. Sfântu Gheorghe 1 / 5-8, 10.
196. Sfântu Gheorghe 2 / 2, 3.
197. A. Sfântu Gheorghe 2 / 4, 8. B. Zalău 3 / 3.
198. Sfântu Gheorghe 2 / 12, 13.
199. Sighişoara 2 / 1, 2.
200. A. Sighişoara 2 / 9. B. Valea Crişului 1.

4. ABREVIERI

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
Angustia	Angustia. Arheologie-Istorie-Etnografie, Sfântu Gheorghe.
Apulum	Apulum. Anuarul Muzeului Naţional al Unirii, Alba Iulia.
AIIA Cluj-Napoca	Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie, Cluj-Napoca.
AIIA Iaşi	Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie A.D.Xenopol, Iaşi.
Aluta	Aluta, Sfântu Gheorghe.
AMM	Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui.
AMN	Acta Musei Napocensis, Cluj.
AMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
AnalBan	Analele Banatului, SN, Arheologie-Istorie, Timişoara.
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapesta.
ArhMed	Arheologia Medievală, Reşiţa-Brăila
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iasi-Bucureşti.
ArsT	Ars Transilvaniae, Cluj-Napoca.
Banatica	Banatica, Reşiţa.
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti.
BMI	Buletinul Monumentelor Istorice, Bucureşti.
Buridava	Anuarul Muzeului Judeţean Vâlcea, Râmnicu-Vâlcea.
DaciaNS	Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Bucureşti.
CA	Cercetări Arheologice, Muzeul Naţional Bucureşti.
CCA	Cronica cercetărilor arheologice din România, Bucureşti.
Crisia	Crisia. Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea.
Cumidava	Cumidava, Muzeul judeţean Braşov, Braşov.
DFS	Deutsche Forschung im Südosten, Braşov.
DMI	Direcţia Monumentelor Istorice, Bucureşti.
EphNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca.
Forsch	Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu.
Marisia	Marisia, Târgu Mureş.
MCA	Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti.
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ.
MNS	Muzeul Naţional Secuiesc, Sfântu Gheorghe.
MNIT	Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.
MNU	Muzeul Naţional al Unirii, Alba Iulia.
RB	Revista Bistriţei, Bistriţa.
RIR	Revista Istorică Română, Bucureşti.
RMI	Revista Monumentelor Istorice, Bucureşti.
RMM	Revista Muzeelor şi Monumentelor, Bucureşti.
RMM-MIA	Revista Muzeelor şi Monumentelor. Monumente istorice şi de Artă, Bucureşti.
Sargeţia	Sargeţia, Buletinul Muzeului judeţean Hunedoara, Deva.
SCIA	Studii şi Cercetări de Istoria Artei, Bucureşti.
SCIV(A)	Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie), Bucureşti.
Suceava	Suceava. Anuarul Muzeului Naţional al Bucovinei, Suceava.
Tibiscus	Tibiscus, Timişoara.
Ziridava	Ziridava, Anuarul Muzeului Judeţean Arad.

5. BIBLIOGRAFIE

Albu 1971a	Ion Pătru Albu: *Noi descoperiri arheologice pe dealul Cetăţii Deva* (I), Apulum, IX, 1971, p. 139-145.
Albu 1971b	Ion Pătru Albu: *Noi descoperiri arheologice pe dealul Cetăţii Deva* (II), Sargeţia, VIII, 1971, p. 57-61.
Alexandrescu, Pop, Marcu 1973	Alexandrina D. Alexandrescu, I. Pop, Mariana Marcu: *Raport asupra săpăturilor de la Hărman, Braşov (1961-1970)*, MCA, 1973, p. 231-259.
Andronic 1979	Alexandru Andronic: *Şantierul arheologic Vaslui. Principalele rezultate ale săpăturilor din anii 1976-1977*, AMM, I, 1979, p. 113.
Andronic 1986	Alexandru Andronic: *Iaşii pană la mijlocul secolului al XVII-lea. Geneză şi evoluţie*, Iaşi, 1986.
Andronic, Neamţu 1964	Alexandru Andronic, Eugenia Neamţu: *Cercetări arheologice pe teritoriul oraşului Iaşi în anii 1956-1960*, ArhMold, II-III, 1964, p. 415-435.
Andronic, Neamţu, Dinu 1967	Alexandru Andronic, Eugenia Neamţu, Marin Dinu: *Săpăturile arheologice de la Curtea Domnească din Iaşi*, ArhMold, V, 1967, p. 236-259 (cu versiunea franceză în Dacia, N.S., XIV, 1970, p. 335-388).
Andronic, Neamţu, Cheptea 1980	Alexandru Andronic, Eugenia Neamţu, Stela Cheptea: *Cercetări arheologice pe teritoriul oraşului Iaşi în anii 1961-1967*, ArhMold, IX, 1980, p. 106-109.
Andronic, Popescu 1980	Alexandru Andronic, Rica Popescu: *Vaslui - reşedinţă voievodală în sec. XV-XVI*, în AIIA Iaşi, XVII, 1980.
Andronic, Popescu 1982	Alexandru Andronic, Rica Popescu: *Curtea domnească din Vaslui în vremea lui Ştefan cel Mare*, în Muzeul Naţional, VI, 1982.
Anghel 1967	Gheorghe Anghel: *O locuinţă din secolul al XVII-lea descoperită la Alba Iulia*, Apulum, VI, 1967, p. 361-377.
Arion 1974	Gheorghe Arion: *Sculptura gotică din Transilvania*, Cluj, 1974.
Artimon 1982	Alexandru Artimon: *Oraşul medieval Tg. Trotuş în lumina datelor istorico-arheologice*, Carpica, XIV, 1982.
Artimon 1986	Alexandru Artimon: *Noi contribuţii arheologice privind Curtea Domnească de la Bacău*, Carpica, XVIII-XIX, 1986-1987.
Artimon 1987	Alexandru Artimon: *Descoperiri arheologice de la Tg.Trotuş din anii 1983-1986*, Carpica, XVIII-XIX, 1986-1987.
Artimon 1989	Alexandru Artimon: *Date istorice şi arheologice cu privire la Curtea Domnească din Bacău*, RMM-MIA, 2, 1987.
Balş 1925	Gheorghe Balş: *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, BCMI, XVIII, 1925, p. 224-236.
Balogh 1943	Balogh Jolán: *Az erdélyi renaissance*, Kolozsvár, 1943.
Balogh 1982	Balogh Jolán: *Varadinum. Várad vára*. II. Budapest, 1982.
Bănăţeanu 1954	Tancred Bănăţeanu: *Arta populară în satele specializate din sudul raionului Beiuş, reg. Oradea*, în SCIA, 1-2, 1954, p. 34.
Batariuc 1979	Paraschiva Victoria Batariuc: *Ceramica ornamentală din secolul al XV-lea descoperită la Curtea Domnească din Suceava*, Suceava, VI-VII, 1979-1980, p. 663-665.
Batariuc1981	Paraschiva Victoria Batariuc: *Motive decorative în ceramica ornamentală din sec. al XVII-lea de la Curtea Domnească–Suceava*, Suceava, VIII, 1981, p. 111-120.
Batariuc 1983	Paraschiva Victoria Batariuc: *Ceramica ornamentală din secolul al XV-lea descoperită la curtea domnească din Suceava*, Suceava, X, 1983, p. 245-254.
Batariuc 1992a	Paraschiva Victoria Batariuc: *Ateliere pentru producerea cahlelor în Moldova medievală*, SCIVA, 43, 2, 1992, p. 207-224.
Batariuc 1992b	Paraschiva Victoria Batariuc: *Cahle cu Sfântu Gheorghe descoperite la Suceava*, SCIA, 39, 1992, p. 33-40.
Batariuc 1994a	Paraschiva Victoria Batariuc: *Cahle decorate cu subiecte religioase descoperite în Moldova*, ArsT, IV, Bucureşti, 1994, p. 115-134.
Batariuc 1994b	Paraschiva Victoria Batariuc: *Ceramică monumentală descoperită la curţi boiereşti din jud. Suceava*, SCIVA, 1, 45, 1994, p. 71-83.
Batariuc 1995	Paraschiva Victoria Batariuc: *Motive decorative de inspiraţie literară pe cahle din secolele XV-XVI, descoperite în Moldova*, ArsT, V, 1995, p. 86-95.
Batariuc 1996	Paraschiva Victoria Batariuc: *Cahle descoperite în locuinţe de orăşeni de la Suceava*, ArhMed, I, 1996, p. 69-104.

Batariuc 1998 Paraschiva Victoria Batariuc: *Cahle cu reprezentări de cavaleri din secolele XVI-XVII descoperite în Moldova*, SCIVA, 49, 2, 1998, p. 195-205.

Batariuc 1999 Paraschiva Victoria Batariuc: *Cahlele din Moldova medievală (secolele XIV-XVII)*, Suceava-Brăila 1999.

Batariuc, Pescaru 1996 Paraschiva Victoria Batariuc, Eugen Pescaru: *Cahle descoperite la Germisara (Geoagiu-Băi, jud. Hunedoara)*, în Sargeţia, XXVI, 1995-1996, 1, p. 391-417.

Bătrîna, Bătrâna 1974 Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna: *Raport privind cercetarea arheologică de la Bistriţa (jud. Bistrita-Năsăud) – Casa Ioan Zidarul*, 1974, arhiva DMI.

Bătrîna, Bătrâna 1975 Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna: *O locuinţă domnească din vremea lui Alexandru cel Bun*, BMI, 1975, 2, p. 72-80.

Bătrîna, Bătrâna 1976 Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna: *Raport preliminar privind cercetările arheologice efectuate în oct. 1976 în suprafaţa ocupată de casa nr. 22 din ansamblul "Şugălete"- oraş Bistriţa (jud. Bistriţa-Năsăud*, arhiva DMI.

Bătrîna, Bătrâna 1981 Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna: *Cercetările arheologice efectuate în anul 1979 în cuprinsul aşezării Curtea de Argeş*, în CA, IV, 1981.

Bătrîna, Bătrâna 1982 Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna: *Cercetările arheologice de la Curtea de Argeş*, CA, V, 1982, p. 103.

Bătrîna, Bătrâna 1983 Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna: *Unele opinii privind aşezarea saşilor la Baia în lumina cercetărilor arheologice*, CA, VI, 1983, p. 239-258.

Bătrîna, Bătrâna 1986 Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna: *Elemente decorative în ceramica monumentală de la Baia (jud. Suceava)* în *"Aspecte ale civilizaţiei româneşti în secolele XIII-XVII"*, Culegere de studii, Suceava, 1986, p. 62-78.

Bătrîna, Bătrâna 1990 Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna: *Legenda "Eroului de Frontieră" în ceramica monumentală din Transilvania şi Moldova*, SCIVA, 41, 2, 1990, p. 165-185.

Bătrîna, Bătrâna 1993 Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna: *Elemente de iconografie creştină în ceramica monumentală*, SCIA, 40, 1993, p. 43-52.

Bejan 1975 Adrian Bejan: *Cetatea Jdioara. Raport preliminar de săpătură – campania 1973*, Tibiscus, 4, 1975, p. 155-166.

Bejan 1979 Adrian Bejan: *Concluzii preliminare asupra săpăturilor arheologice de la Cetatea feudală Jdioara, din anii 1973-1977*, Tibiscus, 5, 1979, p. 199-206.

Bejan 1980 Adrian Bejan: *Cetatea feudală Jdioara, sat Jdioara, com. Criciova, jud. Timiş*, MCA, 1980, p. 514-523.

Benkő 1970 Benkő Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*, Bukarest, 1970.

Benkő, Ughy 1984 Benkő Elek, Ughy István: *Székelykeresztúri kályhacsempék, 15-17. század*, Bukarest, 1984.

Benkő 1992 Benkő Elek: *A középkori Keresztúri-szék régészeti topográfiája*, Budapest, 1992.

Benkő, Demeter, Székely 1997 Benkő Elek, Demeter István, Székely Attila - *Középkori mezőváros a Székelyföldön*, Kolozsvár, 1997.

Beşliu 1991 Petre Beşliu: *Istoria unei biserici de mănăstire din Sibiu*, RMI 1, 1991, p. 78-85.

Beşliu 1995 Petre Beşliu: *Biserica nobiliară, azi dispărută, de la Dumbrăveni (jud. Sibiu) - cercetări arheologice*, BMI, 1995-1996.

Beşliu 1997 Petre Beşliu: *Cercetările arheologice de la Primăria Veche din Sibiu*, BCMI, 1-4, 1997, p. 40.

Beşliu, Nägler 1989 Petre Beşliu, Thomas Nägler: *Die archäologischen Grabungen in Hermannstadt*, Forsch, 2, 1989, p. 28-40.

Bielz 1928 Bielz, Julius: *Führer durch die volkskundliche Sammlung des Baron Brukenthalischen Museums*, Hermannstadt, 1928.

Bielz 1942 Julius Bielz: *Deutsch-siebenbürgische Hafnerarbeiten für die Moldau*, în DFS, 1, 2, 1942, p. 260-263.

Bielz 1947 Julius Bielz: *Die Graphik in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1947.

Bielz 1956 Julius Bielz: *Arta populară a saşilor din Transilvania*, SCIA, 3-4, 1956, p. 33-51.

Blăjan, Cerghi 1977 Mihai Blăjan, Tiberiu Cerghi: *Cercetări arheologice la Aiton, Cluj-Napoca şi Răchiţele (jud. Cluj) (Partea I-a)*, Sargeţia, XIII, 1977, p. 131-146.

Blăjan, Togan 1984 Mihai Blăjan, Gheorghe Togan: *Mittelalterliche archäologische Funde aus Mediasch*, Forsch, 1, 1984, p. 17-26.

Blăjan, Togan 1991 Mihai Blăjan, George Togan: *Locuinţa medievală descoperită la Mediaş (jud. Sibiu)*, Sargeţia, XXI-XXIV, 1988-1991, p. 690-705.

Blümel 1965	Fritz Blümel: *Deutsche Öfen. Kunstofen von 1480 bis 1910. Kachel- und Eisenofen aus Deutschland, Österreich und der Schweiz*, München, 1965.
Bodnár 1988	Bodnár Katalin: *Szécsény mezővàros XV-XVI századi kályhacsempéi*, A Nógrad megyei múzeumok évkönyve, XIV, 1988, p. 9-24.
Brych, Stehlíková, Žegklitz 1990	Vladimir Brych, Dana Stehlíková, Jaromir Žegklitz: *Pražské kachle doby gotické a renesanční. Katalog vỳstavy*, Praha, 1990.
Bunta 1970	Magdalena Bunta: *Habanii în Transilvania*, AMN, VII, 1970, p. 201-225.
Bunta 1971	Magdalena Bunta: *Faianţa habană din Transilvania*, AMN, VIII, 1971, p. 219-236.
Bunta 1973	Magdalena Bunta: *Az erdélyi habán kerámia*, Bucureşti, 1973.
Bunta, Iosub 1967	M. Bunta, V. Iosub: *Tablele şi semnele de breaslă din colecţiile Muzeelor de istorie din Cluj şi Sighişoara*, în AMN, IV, 1967, p. 199.
Bunta, Katona 1978	Magdalena Bunta, Katona Imre: *Cronica habană de la Cluj*, AMN, XV, 1978, p. 315-330.
Busuioc 1979	Elena Busuioc: *Vestigii feudale de la Râmnicu Vâlcea*, Buridava, 3, 1979.
Busuioc, Mărgineanu-Cârstoiu 1979	Elena Busuioc, Monica Mărgineanu-Cârstoiu: *Mittelalterliche Kachelofenarten in den rumänischen Fürstentürmens (XIV.-XV. Jahrhunderts)*, Dacia, NS, XXIII, 1979, p. 275-306.
Cantacuzino 1965	Gheorghe C. Cantacuzino: *Observaţii privind unele cahle de la Mănăstirea Mihai Vodă*, SCIV, 16, 1965, 4, p. 745-763.
Cantacuzino 1977	Gheorghe I. Cantacuzino: *Cercetări arheologice la biserica din Sînpetru (com. Sîntămărie Orlea, jud. Hunedoara)*, Sargeţia, XIII, 1977, p. 285-292.
Cantacuzino 1982	Gheorghe I. Cantacuzino: *Aspecte ale cercetării arheologice privind începuturile urbane ale Târgoviştei*, CA, V, 1982, p. 225.
Centre 1998	*Centre de olari din sud-estul Transilvaniei*, vol. I, catalog de expoziţie, Sfântu Gheorghe, 1997-1998.
Cipăianu 1981	A. M. Cipăianu: *Piese de interior orăşenesc transilvănean din sec. XVI-XVII (ceramică, metale, broderii)*, AMN, XVIII, 1981, p. 626-640.
Chiţescu, Papasima, Păunescu 1983	Lucian Chiţescu, Tudor Papasima, Anca Păunescu: *Cercetările arheologice de la Piua Petrii, jud. Ialomiţa*, CA, 1983, p. 95-108.
Cîrjan 1971	Cornel Cîrjan: *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice efectuate la Geoagiu de Sus – jud. Alba* – 1971, Arhiva DMI.
Constantinescu 1964	Nicolae Constantinescu: *Contribuţii arheologice asupra Curţii Domneşti din Târgovişte, sec. XIV-XVII*, SCIV, 15, 2, 1964, p. 225-241.
Constantinescu 1984	Nicolae Constantinescu: *Curtea de Argeş 1200-1400. Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1984.
Crişan 1996	Viorica Crişan: *Săpăturile de salvare din Cluj Napoca*, AMN, XXXIII, 1996, p. 385-401.
Dabrowska 1987	Maria Dabrowska: *Kafle i piece kaflowe w polsce do końca XVIII wieku*, Varşovia, 1987.
Dănilă 1960	Ştefan Dănilă: *Descoperiri arheologice în raionul Bistriţa*, Probleme de muzeografie, Cluj, 1960.
Detsy 1972	Detsy M.: *Adalékok a sárospataki újkeresztények (habánok) történetéhez*, A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc XI, 1972, p. 123-145.
Drăguţ 1974	Vasile Drăguţ: *Legenda "eroului de frontieră" în pictura medievală din Transilvania*, RMM, 2, 1974.
Drăguţ 1976	Vasile Drăguţ: *Ceramica monumentală din Moldova - operă de inspirată sinteză*, RMM-MIA, 1976, I, p. 33-38.
Dumitrache 1976	Mariana Dumitrache: *Raport preliminar (II) privind cercetările arheologice din cetatea Aiud, etapa mai-iunie 1976*, Arhiva DMI.
Dumitrache 1979	Mariana Dumitrache: *Materiale ceramice din Cetatea Ţărănească din comuna Hărman, jud. Braşov*, CA, 1979, p. 409-419.
Dunăre 1957	Nicolae Dunăre: *Colecţia de cahle a Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj*, Anuarul Muzeului Etnografic, 1957-1958, p. 157-177.
Dunăre, Treiber-Netoliczka 1961	Nicolae Dunăre, Luise Treiber-Netoliczka: *Rumänische, Sächsische und ungarische Beziehungen auf dem Gebiete der Volkskunde*, Forsch, 4, 1961, p. 47-76.
Dunăre (coord.) 1974	Nicolae Dunăre (coord.): *Ţara Bârsei*, vol.II, Bucuresti, 1974.
Eichhorn 1940	Albert Eichhorn: *Von deutschen Zünften in Kronstadt. IV. Die Töpfer*, Mitteilungen des Burzenländer sächsischen Museums, 1, 1940, p. 69-85.

Egyházy-Jurovská 1993 Beata Egyházy-Jurovská: *Stredoveké kachlice. Katalóg*, Bratislava 1993.

Emődi 1997 Emődi Tamás: *Mănăstirea franciscanilor conventuali din Oradea*, ArsT, VII, 1997, p. 61-90.

Eskenasy, Rusu 1979 Victor Eskenasy, Adrian Andrei Rusu: *Cercetări arheologice la cetatea cnezială de la Mălăieşti, jud. Hunedoara. Câteva rezultate şi perspective ale campaniei din 1978*, Sargeţia, XIV, 1979, p. 667.

Eskenasy, Rusu 1980a Victor Eskenasy, Adrian Andrei Rusu: *Cercetări arheologice la cetatea de la Mălăieşti, jud. Hunedoara*, MCA, 1980, p. 530-536.

Eskenasy, Rusu 1980b Victor Eskenasy, Adrian Andrei Rusu: *Cahlele cu cavaler în turnir din cetatea cnezială de la Mălăieşti (jud. Hunedoara)*, Sargeţia, XV, 1980, p. 111-117.

Eskenasy, Rusu 1982 Victor Eskenasy, Adrian Andrei Rusu: *Cetatea Mălăieşti şi cnezatul Sălaşului (sec. XIV- XVII)*, AIIA Cluj-Napoca, XXV, 1982, p. 53-93.

Fabini 1982 Hermann Fabini: *Sibiul gotic*, Bucureşti, 1982.

Franz 1969 Rosemarie Franz: *Der Kachlofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*, Graz, 1969.

Gaspari şi colab. 1994 Andrei Gaspari, Rachel Miović, Alenka Miškec, Janja Tratnik, Bernarda Županek, Katarina Katja Predovnik, Mitja Guštin: *Lončena peč*, în vol. *Ljubljanski grad*, Ljubljana 1994.

Gassauer 1935 Rudolf Gassauer: *Teracote sucevene*, în BCMI, 86, 1935, p. 148.

Gassauer 1941 Rudolf Gassauer: *Beiträge zur Kulturgeschichte der Bukowina*, Südost-Forschungen, München, 1, 1941.

Gazda 1969 Gazda Klára: *Figurális kályhacsempék a sepsiszentgyörgyi múzeum gyűjteményében*, în Aluta, I, 1969, p. 281-286.

Gebhard 1981 Torsten Gebhard: *Kachelöfen*. München, 1981.

Goldenberg 1958 Samuil Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producţia şi schimbul de mărfuri*, Bucureşti, 1958.

Goldenberg 1984 Samuil Goldenberg, *Meşteşugurile din Ţările Române în secolul al XVII-lea: muncă şi forme de organizare*, AIIA Cluj-Napoca, XXVI, 1983-1984, p. 141-159.

Göllner1961 Carl Göllner: *Über die Beziehungen siebenbürgisch-sächsischer Töpfermeister mit der Moldau (14.-16. Jahrhundert)*, Forsch, 1961, 4, p. 83-89.

Greffner 1976 Otto Greffner: *Cetatea Şiriei, contribuţii monografice*, Arad, 1976.

Gyuricza 1992 Gyuricza Anna: *Reneszánsz kályhacsempék Északkelet-Magyarországról*, Miskolc, 1992.

Gudea 1989 Nicolae Gudea: *Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, vol. I, p. 280-516, în AMP, XIII, 1989, p. 289..

Hazlbauer 1995 Zdeněk Hazlbauer: *Historiké kamnové kachle z rabštejna nad střelou*, Praga, 1995.

Heitel 1968 Radu Heitel: *Cetatea din Câlnic*, Bucureşti, 1968.

Herepei 1927 Herepei János: *A kolozsvári református leánygimnázium és papilak alapozásakor előkerült neolitkori és XVI-XVII. századbeli leletek*, în *Márki Emlékkönyv*, Cluj, 1927, p. 91-97.

Herepei 1957 Herepei János: *A bokályos ház*, în *Emlékköny Kelemen Lajos 70 születésnapjára*, Cluj-Bucuresti 1957, p. 326-333.

Hoffmann 1956 Herbert Hoffmann: *Din istoria şi tehnica artei ceramice săseşti din sudul Transilvaniei*, în Studii şi Comunicări, Muzeul Brukenthal, 3, 1956, p. 3-23.

Holl 1958 Holl Imre: *Középkori kályhacsempék Magyarországon I.* Budapest Régiségei, XVIII, 1958, p. 211-300.

Holl 1971a Holl Imre: *Sopron középkori városfalai III*, ArchÉrt, 98, 1971, p. 24-44.

Holl 1971b Holl Imre: *Középkori kályhacsempék Magyarországon II*, Budapest Régiségei 22, 1971, p. 161-207.

Holl 1975 Holl Imre: *A kaposszentjakabi kályhacsempék*, Somogyi Múzeumok Közleményei, II, 1975, p. 209-216.

Holl 1980 Holl Imre: *Regensburgi későközépkori kályhacsempék Magyarországon*, ArchÉrt, 107, 1980, 1, p. 30-43.

Holl 1983 Holl Imre: *Középkori kályhacsempék Magyarországon III*, ArchÉrt, 110, 1983, p. 201-230.

Holl 1987 Holl Imre: *A budai várpalota egy középkori rétegsorának elemzése*, ArchÉrt, 112-113, 1987-1988, p. 183-198.

Holl 1993 — Holl Imre: *Renaissance Öfen. Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn*, V, în ActaArchHung, 45, 1993, p. 249-299.

Holl 1995 — Holl Imre: *Neutronaktivierungsanalyse Mittelalterlicher Ofenkacheln II*, ActaArchHung, 47, 1995, p. 258-294.

Holl 1998 — Holl Imre: *Spätgotische Ofenkacheln*, ActaArchHung, 50, 1998, p. 139-213.

Holl, Balla 1994 — Holl Imre, Balla M.: *Neutronenaktivierungsanlyse mittelalterlicher Ofenkacheln*, în ActaArchHung, 46, 1994, p. 381-403.

Hurezan, Szatmári 1998 — George Pascu Hurezan, Szatmári Imre: *Colecţia de cahle şi de ochiuri de cahlă din evul mediu târziu a Muzeului din Arad*, Ziridava, XXI, p. 83-138. (var. maghiară: Hurezan George Pascu, Szatmári Imre: *Az aradi múzeum késő középkori kályhacsempe- és kályhaszemgyűjteménye*, Studia Archaeologica, IV, 1998, p. 275-296.)

Iambor, Matei, Halasu 1983 — Petre Iambor, Ştefan Matei, A Halasu: *Şantierul arheologic Cluj-Mănăştur*, în MCA, 1983, p. 281-284.

Iliescu, Puşcaşu 1970 — Ana Iliescu, Voica Maria Puşcaşu: *Plăci ceramice descoperite în cursul cercetărilor de la Cetatea Făgăraş*, în BMI, XXXIX, 4, 1970, p. 11-16.

Iosipescu, Ursu, Ursu 1983 — Sergiu Iosipescu, Viorica Ursu, Traian Ursu: *Cercetările arheologice la Cetatea de Piatră (Chioar)*, în MCA, 1983, p. 474.

Istrate, Szöcs 2002 — Angel Istrate, Szőcs Péter: *Cercetare arheologică la Casa "Vulturul Negru". Documente de civilizaţie urbană la Baia Mare din secolele XV-XVIII*, Marmaţia, 2002, sub tipar.

Katona 1975 — Katona Imre: *A sárospataki habán kerámia receptkönyv tanulságai*, A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc, XIII-XIV, 1975, p. 415-433.

Klusch 1968 — Horst Klusch: *Die Habaner in Siebenbürgen*, Forsch, 11, 2, 1968, p. 21-41.

Klusch 1971 — Horst Klusch: *Forschungsergebnisse zu dem Thema "Die Habaner in Siebenbürgen"*, Forsch, 14, 2, 1971, p. 101-107.

Klusch 1975 — Horst Klusch: *Zum Hermannstädter Töpferhandwerk des 17. und 18. Jahrhunderts*, Forsch, 18, 1, 1975, p. 55-74.

Klusch 1990 — Horst Klusch: *Die Entstehung des Kachelofens und seine Frühformen in Rumänien*, Forsch, 33, 1-2, 1990, p. 60-81.

Klusch 1999 — Horst Klusch: *Zauber alter Kacheln aus Rumänien*, Sibiu, 1999.

Kocsis, Sabján 1998 — Kocsis Edit, Sabján Tibor: *A visegrádi királyi palota kályhái és kályhacsempe leletei*, Viségrad, 1998.

Kós 1954 — Kós Károly: *Cahlele din Ciuc*, în SCIA, 1-2, 1954, p. 49-57.

Kurtz 1937 — H. Kurtz: *Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Siebenbürger Keramik*, Mitteilungen des Burzenländer Museums, Kronstadt, 1937, 2, p. 72-75.

Marcu 1992a — Daniela Marcu: *Cahle săseşti din sec. XVI-XVII descoperite la Feldioara, jud. Braşov*, RMI, LXI, 1, 1992, p. 27-39.

Marcu 1992b — Daniela Marcu: *Sobele de cahle din Mănăstirea Vaca sec.XVII)*, ArsT, II, 1992, Bucureşti, p.169-194.

Marcu 1994 — Daniela Marcu: *Cahle medievale descoperite la Vad (jud. Hunedoara*, ArsT, IV, 1994, p.157-173.

Marcu, Petrov 1993 — Daniela Marcu, Gheorghe Petrov: *Cahle din sec. XV-XVII în colecţiile muzeelor din Deva şi Hunedoara*, ArsT, III, 1993, p. 93-105.

Marcu, Rusu 2000 — Daniela Marcu, Adrian Andrei Rusu: *Cahle din secolele XV-XVII descoperite la Zlatna, jud. Alba*, în ArhMed, III, 2000, p. 219-228.

Marcu Istrate 2001 — Daniela Marcu Istrate: *Cahle transilvănene decorate cu cavaleri. IV. Husarul (sec. XVI-XVII)*, AnalBan, 2001 (2002), p. 361-387.

Marcu Istrate 2002a — Daniela Marcu Istrate: *Cahle din secolele XV-XVI de la Densuş*, în vol. *Artă românească. Artă europeană. Centenar Virgil Vătăşianu*, Oradea, 2002, p. 79-84.

Marcu Istrate 2002b — Daniela Marcu Istrate: *Cahle medievale din colecţia Muzeului din Sebeş (sec. XV-XVI)*, în vol. *Sub zodia Vătăşianu. Studii de istoria artei*, Cluj-Napoca, 2002, p. 87-95.

Marcu Istrate 2002c — Daniela Marcu Istrate: *Biserica evanghelică din Teaca, jud. Bistriţa-Năsăud. Cercetări arheologice*, RB, XVI, 2002, p. 159-193.

Marcu Istrate 2003a — Daniela Marcu Istrate: *Feldioara/Marienburg, in the last Middle Age. Archaeological contributions to the history of the settlement in the* 15th*-*16th

centuries, în vol. *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european*, Cluj-Napoca 2003, p. 305-328.

Marcu Istrate 2003b — Daniela Marcu Istrate: *Cahle transilvănene decorate cu cavaleri. II. Cavalerul în turnir (secolele XV-XVI)*, în vol. *Artă, istorie, cultură. Studii în onoarea lui Marius Porumb*, Cluj Napoca 2003, p. 111-121.

Marcu Istrate, Istrate 2002 — Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate: *Biserica ortodoxă "Adormirea Maicii Domnului" din Târgu Secuiesc. Cercetări arheologice*, Angustia, 7, 2002, p. 321-342.

Marcu Istrate, Scrobotă 2003 — Daniela Marcu Istrate, Paul Scrobotă: *Cahle medievale din Transilvania în colecţia Muzeului din Aiud*, în Patrimonium Apulense, III, 2003, p. 143-159.

Márki 1892 — Márki Sándor: *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története I*, Arad, 1892.

Matei 1989 — Mircea Matei: *Civilizaţia urbană medievală românească. Contribuţii (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, Bucureşti, 1989.

Méri 1957 — Méri István: *A nadábi káhlyacsempék*, ArchÉrt, 84, 1957, p. 187-206.

Méri 1960 — Méri István: *Figurenverzierte Ofenkacheln volkstümlichen Characters aus dem mittelalterlichen Ungarn*, în ActaArchHung, 12, 1960, p. 332-360.

Meteş 1935 — Ştefan Meteş: *Situaţia economică a românilor din Ţara Făgăraşului*, Cluj, 1935, I.

Mezősiné Kozák 1981 — Mezősiné Kozák Éva: *A vértesszentkereszti bencés apátság gótikus kályhacsempéi*, Communicationes Archaeologicae Hungariae 1981, p. 179-195.

Mezősiné Kozák 1984 — Mezősiné Kozák Éva: *A vértesszentkereszti bencés apátság gótikus kályhacsempéi* II, Communicationes Archaeologicae Hungariae, 1984, p. 187-204.

Mitrofan 1965 — I. Mitrofan: *Descoperiri arheologice în Cluj şi împrejurimi*, AMN, II, 1965, p. 657-666.

Mizgan 2001 — Vasile Mizgan: *Cahle cu cavaler în turnir descoperite la Bistriţa*, în RB, XV, 2001, p. 126-140.

Moisil 1931 — Iuliu Moisil: *Arta decorativă în ceramica românească*, Bucureşti, 1931.

Möller 1913 — Möller István: *A vajdahunyadi vár építési korai*, Magyarország Műemlékei III, 1913.

Molnar 1978 — Ştefan Molnár şi colab.: *Însemnări pe marginea cercetărilor de la castelul feudal de la Lăzarea (jud. Harghita)*, AMP, II, 1978, p. 105-115.

Munteanu 1984 — Luminiţa Munteanu: *Cercetări arheologice şi istorice efectuate la Castelul Lăzarea*, CA, VII, 1984, p. 245.

Muscă 1992 — Elena Muscă: *Cahle medievale în depozitele Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă Zalău*, AMP, XVI, 1992, p. 376-381.

Muscă 1995 — Elena Muscă: *Centrul de olari de la Tihău*, AMP, XIX, 1995, p. 121-126.

Nägler 1967 — Thomas Nägler: *Un depozit de plăci ornamentale descoperit la Roşia (raionul Sibiu)*, Culegere de studii şi cercetări, Muzeul Regional Braşov, I, 1967, p. 145.

Neamţu 1969 — Eugenia Neamţu: *Date istorice şi arheologice cu privire la Curtea Domnească din Piatra Neamţ*, MemAntiq, I, 1969, p. 227-240.

Neamţu, Neamţu, Cheptea 1980 — Eugenia Neamţu, Vasile Neamţu, Stela Cheptea: *Oraşul medieval Baia în secolele XIV-XVII*, vol. I, Iaşi, 1980.

Neamţu, Neamţu, Cheptea 1984 — Eugenia Neamţu, Vasile Neamţu, Stela Cheptea: *Oraşul medieval Baia în secolele XIV-XVII*, vol. II, Iaşi, 1984.

Nicolescu 1961 — Corina Nicolescu: *Începuturile ceramicii ornamentale în Moldova*, Omagiu lui George Oprescu, 1961, p. 373 şi urm.

Nicolescu, Petrescu 1974 — Corina Nicolescu, Paul Petrescu: *Ceramica românească tradiţională*, Bucureşti, 1974.

Nicorescu1966 — Maria Nicorescu: *Noi descoperiri de ceramică ornamentală din sec. XV-XVI la Suceava*, în ArhMold, IV, 1966, p. 317-326.

Oprescu 1938 — George Oprescu: *Recenzie la:* "B. Slătineanu, *Ceramica românească*", Viata Românească, aprilie, 1938.

Orend 1933 — Misch Orend: *Krüge und Teller. Siebenbürgisch-sächsische Töpferwaren*, Hermannstadt, 1933.

Orend 1943a — Misch Orend: *Krüge und Teller. Deutsche Töpferwaren aus Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1943.

Orend 1943b — Misch Orend: *Mensch- und Trachtdarstellung in der Volkskunst der Deutschen in Siebenbürgen*, în DFS, 2, 1943, p. 294-323.

Ose 1996 Ose Ieva: *Podiņu krāsnis kurzemes un zemgales pilīs 15.gs.beigas-18.gs. sākums*, Riga, 1996.

Pamfile 1910 Tudor Pamfile: *Industria casnică la români*, Bucureşti, 1910.

Paradi 1957 Paradi Nándor.: *Későközépkori kályhacsempe negatívok*, Folia Archeologica, IX, 1957, p. 179-185.

Pascu 1954 Stefan Pascu: *Meşteşugurile din Transilvania până în sec. al XVI-lea*, Bucureşti, 1954.

Petrescu 1956 Paul Petrescu: *Ceramica smălţuită românească din Transilvania*, SCIA, 1956, I-II, p. 57-71.

Pinca 2001 Răzvan Pinca: *Cahle medievale din colecţia Muzeului de istorie şi etnografie din Lugoj*, AnalBan, IX, 2001 (2002), p. 329-343.

Popa 1971 Radu Popa: *Noi cercetări de arheologie medievală în Maramureş. Şantierul Sarasău*, SCIV, 22, 1971, 4, p. 616-620.

Popa 1973 Radu Popa: *O sobă cu cahle oală din secolul XIV la Cuhea-Maramureş*, SCIV, 24, 4, 1973, p. 671-679.

Popa, Mărgineanu-Cârstoiu 1979 Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu: *Mărturii de civilizaţie medievală românească*, Bucureşti, 1979.

Popa, Baltag 1980 Radu Popa, Gheorghe Baltag: *Documente de cultură materială orăşenească în Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIII-lea*, SCIV, 31, 1, 1980, p. 33-52.

Popa, Căpăţână, Lukács 1987 Radu Popa, Dan Căpăţână, Antal Lukács: *Cercetările arheologice de la Voivozi. Contribuţii la istoria Bihorului în secolele XII-XV*, Crisia, XVII, 1987, p. 61-107.

Popa, Căpăţână, Achim 1987b Radu Popa, Dan Căpăţână, Viorel Achim: *O cetate medievală la izvoarele Begheiului. Cercetările de la Gladna Română, jud. Timiş*, RMM-MIA, XVIII, 1, 1987, p. 12-16.

Popescu 1976 Rica Popescu: *Cahle din timpul lui Ştefan cel Mare cu motive animaliere descoperite la Curtea Domnească din Vaslui*, MemAntiq, IV-VI, 1974-1976.

Popescu 1978 Rica Popescu: *Cahle şi plăci decorative descoperite la Curtea Domnească din Vaslui*, în RMM-MIA, 2, 1978.

Popescu 1979 Rica Popescu: *Cahle din vremea lui Ştefan cel Mare cu reprezentări de cavaleri medievali descoperite la Curtea Domnească din Vaslui*, AMM, I, 1979, p. 129-139.

Popescu 1981a Rica Popescu: *Catalogul cahlelor din secolul al XV-lea de la "Curţile Domneşti" din Vaslui (I)*, AMM, III-IV,1981-1982, p. 111-135.

Popescu 1981b Rica Popescu: *Câteva elemente de factură gotică descoperite la Curţile Domneşti din Vaslui*, RMM-MIA, 1, 1981, p. 50-55.

Prodan 1970 David Prodan: *Urbariile Ţării Făgăraşului, vol. I (1601-1650)*, Bucureşti, 1970.

Prodan 1976 David Prodan: *Urbariile Ţării Făgăraşului, vol. II (1651-1680)*, Bucureşti, 1976.

Protase 1956 Dumitru Protase: *Cercetările arheologice din 1953 în cetatea de la Alba Iulia*, Studii şi cercetări de istorie, Cluj, VII, nr. 1-4, 1956, p. 30.

Puşcaşu 1980 Voica Maria Puşcaşu: *Plăci ceramice decorative descoperite la Cetatea Făgăraşului în anii 1966-1973*, AMM, II, 1980, p. 223-273.

Puşcaşu, Puşcaşu 1983 Voica Maria Puşcaşu, Nicolae Puşcaşu: *Mărturii de civilizaţie şi urbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iaşilor*, RMM-MIA, 2, 1983.

Rădulescu 1969 Lelia Rădulescu: *Centre de olari din Ţara Făgăraşului*, Cumidava, III, 1969, p. 529-531.

Rădulescu 2000 Maria-Venera Rădulescu: *Cahle decorate cu scene de turnir din colecţia Muzeului Naţional de Istorie a României*, ArhMed, III, 2000, p. 243-253.

Rădulescu 2002 Maria-Venera Rădulescu: *Cahle medievale din Ţara Românească. Secolele XIV-XVII*, teză de doctorat, Bucureşti, 2002.

Rădulescu 2003 Maria-Venera Rădulescu: *Cahle medievale din Muntenia decorate cu scena "cavalerul cu mantie" (sec. XV-XVI)*, în vol. *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european*, Cluj-Napoca 2003, p. 217-222.

Rădulescu, Calotoiu 1982 Venera Rădulescu, Gheorghe Calotoiu: *Cercetările arheologice de la Polata, jud. Gorj*, CA, V, 1982, p. 119-127.

Rădulescu, Calotoiu 1983 Venera Rădulescu, Gheorghe Calotoiu: *Cercetările arheologice de la Polata, jud. Gorj*, CA, VI, 1983, p. 133-139.

Renner 1992 Joanna Renner: *Późnorensansowe kafle wawelskie z motywem rozety w kwadracie*, Studia Waweliana, I, 1992, p. 37-67.

Richterová 1982 — Julie Richterová: *Středověké kachle*, Praga, 1982.
Romstorfer 1913 — Karl Romstorfer: *Cetatea Sucevii descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895-1904*, Bucureşti, 1913.
Roth 1914 — Victor Roth: *Beiträge zur Kunstgeschichte Siebenbürgens*, Strassburg, 1914.
Rusu 1986 — Adrian Andrei Rusu: *Mănăstirea Cerna*, AIIA Cluj-Napoca, XXVII, 1985-1986, p. 323-349.
Rusu 1991 — Adrian Andrei Rusu: *Vechea biserică din Nălaţi, Hunedoara*, EphNap, I, 1991, p. 127-145.
Rusu,1996a — Adrian Andrei Rusu: *Cahle din Transilvania (I)*, Ziridava XIX-XX 1996, p. 143-150.
Rusu,1996b — Adrian Andrei Rusu: *Cahle din Transilvania (II)*, ArhMed, I, 1996.
Rusu1998 — Adrian Andrei Rusu: *Gotic şi Renaştere la Vinţu de Jos*, catalog de expoziţie, Cluj-Napoca-Satu Mare, 1998.
Rusu şi colab., 2002 — Adrian Andrei Rusu (coord.): *Cetatea Oradea. Monografie arheologică. Vol. I. Zona Palatului Episcopal*, Oradea, 2002.
Rusu, Hurezan 1999 — Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan: *Cetăţi medievale din judeţul Arad*, Arad, 1999.
Sabján 1987 — Sabján Tibor: *Adatok a kályhamesterségről I. (Völcsey Lajos. Dőr)*, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Füzetei, 22, 1987, p. 137-154.
Sabján f.a. — Sabján Tibor: *Népi cserépkályhák*, Budapest, fără an.
Sabján 1988 — Sabján Tibor: *A búbos kemence*, Budapest, 1988.
Sabján 1998 — Sabján Tibor: *Tüzelőberendezések a történeti forrásokban*, I şi II Ethnographia CIX, 1, 1998, p. 7-46; 2, 1998, p. 478-503.
Sabján 2001a — Sabján Tibor: *Késő középkori népies kályháink nagytáji vonatkozásai*, în vol. *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig*, Szentendre, 2001, p. 281-330.
Sabján 2001b — Sabján Tibor: *Késő középkori lakóházak rekonstrukciói*, în vol. *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig*, Szentendre, 2001, p. 391-420.
Sebestyén 1985a — Gheorghe Sebestyén: *Unele aspecte privind constructorii Renaşterii în Transilvania*, Apulum, 1985.
Sebestyén 1985b — Gheorghe Sebestyén: *Şirul Şugălete*, Arhitectura, 1, 1985, p. 34.
Sebestyén 1987 — Gheorghe Sebestyén: *O pagină din istoria arhitecturii României. Renaşterea*, Bucureşti, 1987.
Sebestyén 1992 — Gheorghe Sebestyén: *Cetatea Făgăraşului*, Bucureşti, 1992.
Sigerus 1919 — Emil Sigerus: *Siebenbürgisch-sächsische Töpferwaren*, Ostland, I, 3, 1919, p. 132-138.
Slătineanu 1933 — Barbu Slătineanu: *Contribuţiuni la studiul originii ceramicii româneşti*, în Convorbiri Literare, 66, mai-iunie, 1933 (reluat în Studii de artă populară, Bucureşti, 1972, p. 1-19).
Slătineanu 1935 — Barbu Slătineanu: *Trei plăci de ceramică românească din secolul al XVI-lea*, în RIR, V-VI, 1935-1936. (reluat în Studii de artă populară, Bucureşti, 1972, p.19-27).
Slătineanu 1937 — Barbu Slătineanu: *Despre teracotele sucevene*, BCMI, 93, 1937.
Slătineanu 1938a — Barbu Slătineanu: *Plăci de ceramică românească din secolul al XVII-lea*, RIR, VIII, 1938.
Slătineanu 1938b — Barbu Slătineanu: *Ceramica românească*, Bucureşti, 1938.
Slătineanu 1938c — Barbu Slătineanu: *Ceramica de la Cotnari*, I-II, Revista Fundaţiilor Regale nr.10, oct.1938 şi nr.6, iunie 1939.
Slătineanu 1958 — Barbu Slătineanu: *Ceramica feudală românească şi originile ei*, Bucureşti, 1958.
Slătineanu, Stahl, Petrescu 1958 — Barbu Slătineanu, Paul Stahl, Paul Petrescu: *Arta populară în R.P.R. Ceramica*, Bucureşti, 1958.
Strauss 1921 — Konrad Strauss: *Alte frankfurter Kachelöfen*, Berlin, 1921.
Strauss 1926 — Konrad Strauss: *Kacheln und Öfen der Mark Brandenburg*, Strassburg, 1926.
Strauss1940 — Konrad Strauss: *Kacheln und Öfen der Steiermark*, Graz, 1940.
Strauss 1966 — Konrad Strauss: *Die Kachelkunst des 15. und 16. Jarhunderts*, Strassburg, 1966.
Sune 1910 — Sune Ambrosiani: *Zur Typologie der älteren Kacheln*, Stockholm, 1910.
Szatmári 1985 — Szatmári Imre: *Későközépkori kályhacsempék Nagymágocsról*, Szeged, 1985.
Szatmári 1994 — Szatmári Imre: *Későközépkori házrészletek és kályhacsempék Békéscsabán*, în vol. *A kőkortól a középkorig*, Szeged, 1994, p. 495-508.

Székely 1955 — Székely Zoltán: *Raport despre cercetările arheologice executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe între anii 1945-1953*, în vol. *Muzeul Regional Sf. Gheorghe, Almanah 1879-1954*, Tg. Mureş, 1955.

Székely 1973 — Székely Zoltán: *Săpăturile executate la Muzeul din Sf.Gheorghe (1967-1970)*, MCA, X, 1973, p. 219-224.

Székely 1986 — Székely Zoltán: *Cimitirul şi biserica datând din feudalismul timpuriu de la Chilieni (oraş Sf. Gheorghe, jud. Covasna)*, MCA, Bucureşti, 1986.

Tamási 1989 — Tamási Judit: *Népies kályhacsempék a nagyvázsonyi Kinizsi-várból újabb adatok a dunántúli népies kályhásmühelyek működéséhez*, Acta Musei Papensis, 2, 1989, p. 149-180.

Tamási 1995 — Tamási Judit: *Verwandte Typen im Schweizerischen und Ungarischen Kachelfundmaterial in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, Budapest, 1995.

Vătăşianu 1959 — Vătăşianu Virgil: *Istoria artei feudale în Ţările Române*, vol. I, Bucureşti, 1959.

Végh 1977 — Végh Olivér: *A kalotaszegi fazekasság*, Bucureşti, 1977.

Vlasa 1965 — N. Vlasa: *Cercetări arheologice în regiunile Mureş, Autonomă Maghiară şi Cluj*, AMN, II, 1965, p. 19-38.

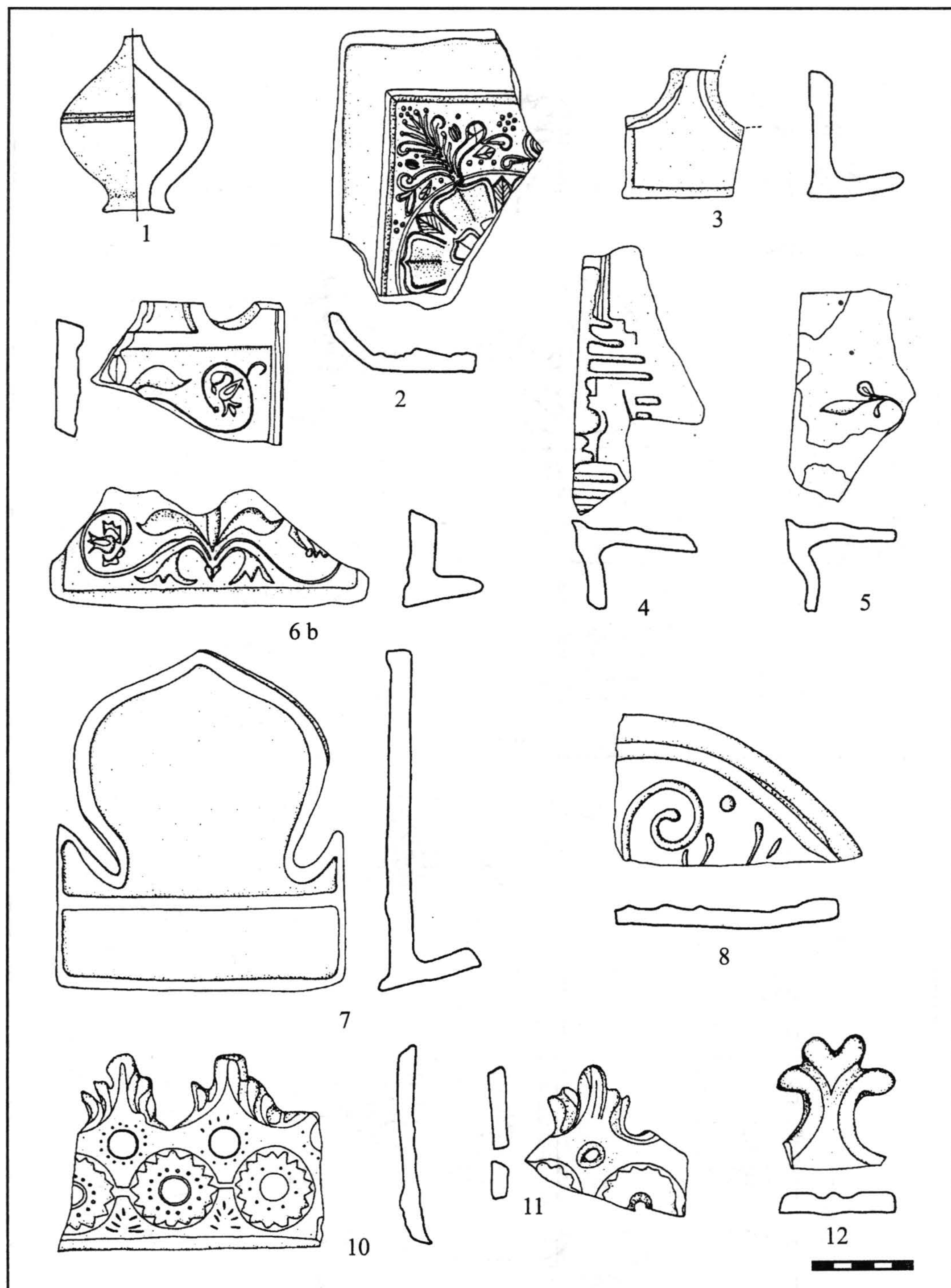
Voit, Holl 1963 — Voit Pál, Holl Imre: *Anciens carreaux de poêle hongrois*, Budapest, 1963.

Walcher von Molthein 1904 — Alfred Walcher von Molthein: *Der gotische Ofen der Veste Hohensalzburg, seine vermutliche Herkunft und ähnliche Arbeiten in Österreich*, Kunst und Kunsthandwerk, 8, 1904.

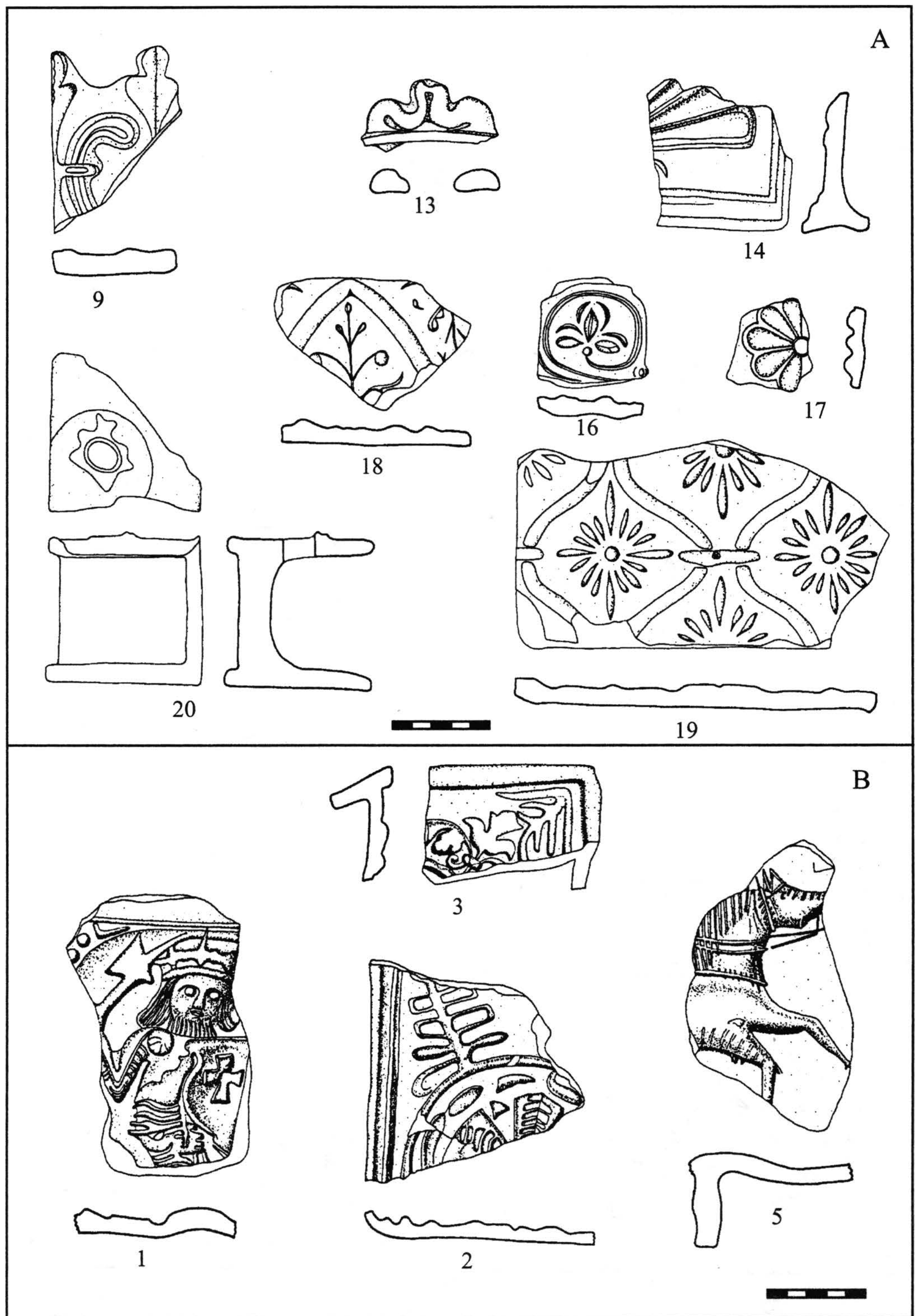
Walcher von Molthein 1909 — Alfred Walcher von Molthein: *Deutsche Keramik in der Sammlung Figdor*, Kunst un Kunsthandwerk, 12, 1909.

Zrínyi 1975 — Andrei Zrínyi: *Olarii din Târgu Mureş şi produsele lor în lumina cercetării materialului rezultat din săpături*, în Marisia, V, 1975, p. 93-97.

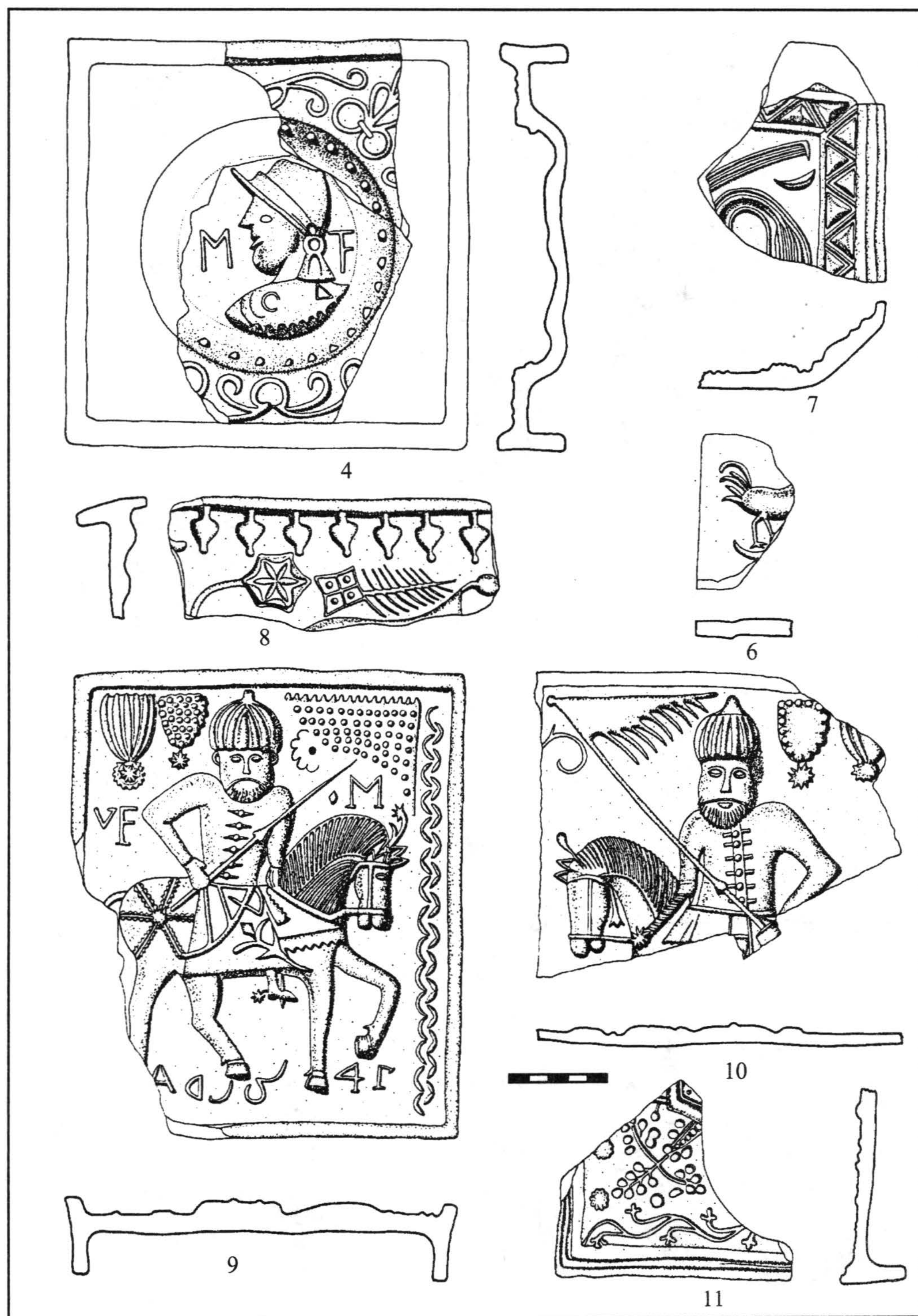
PLANȘE

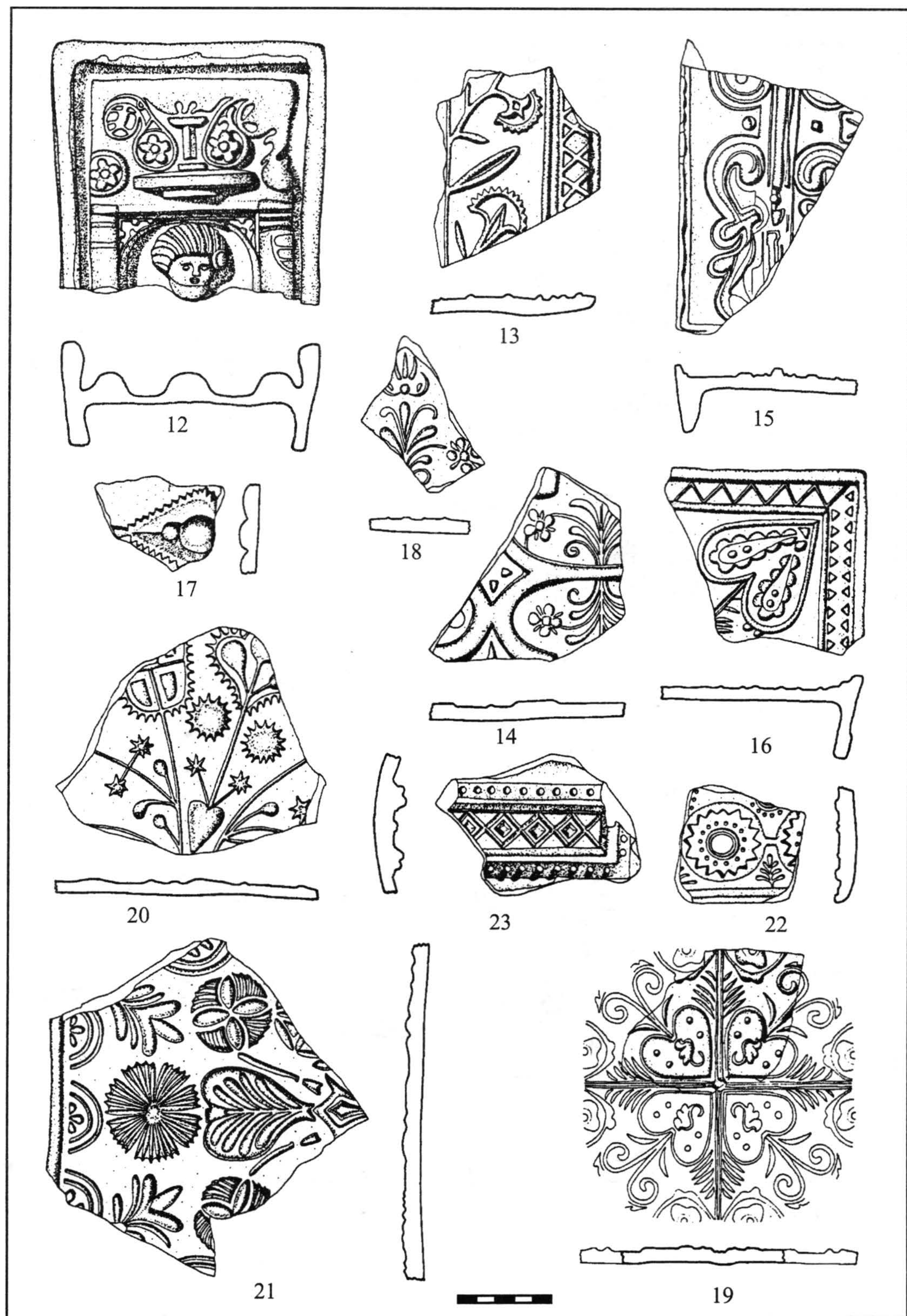
Planşa 1: Aiud 1

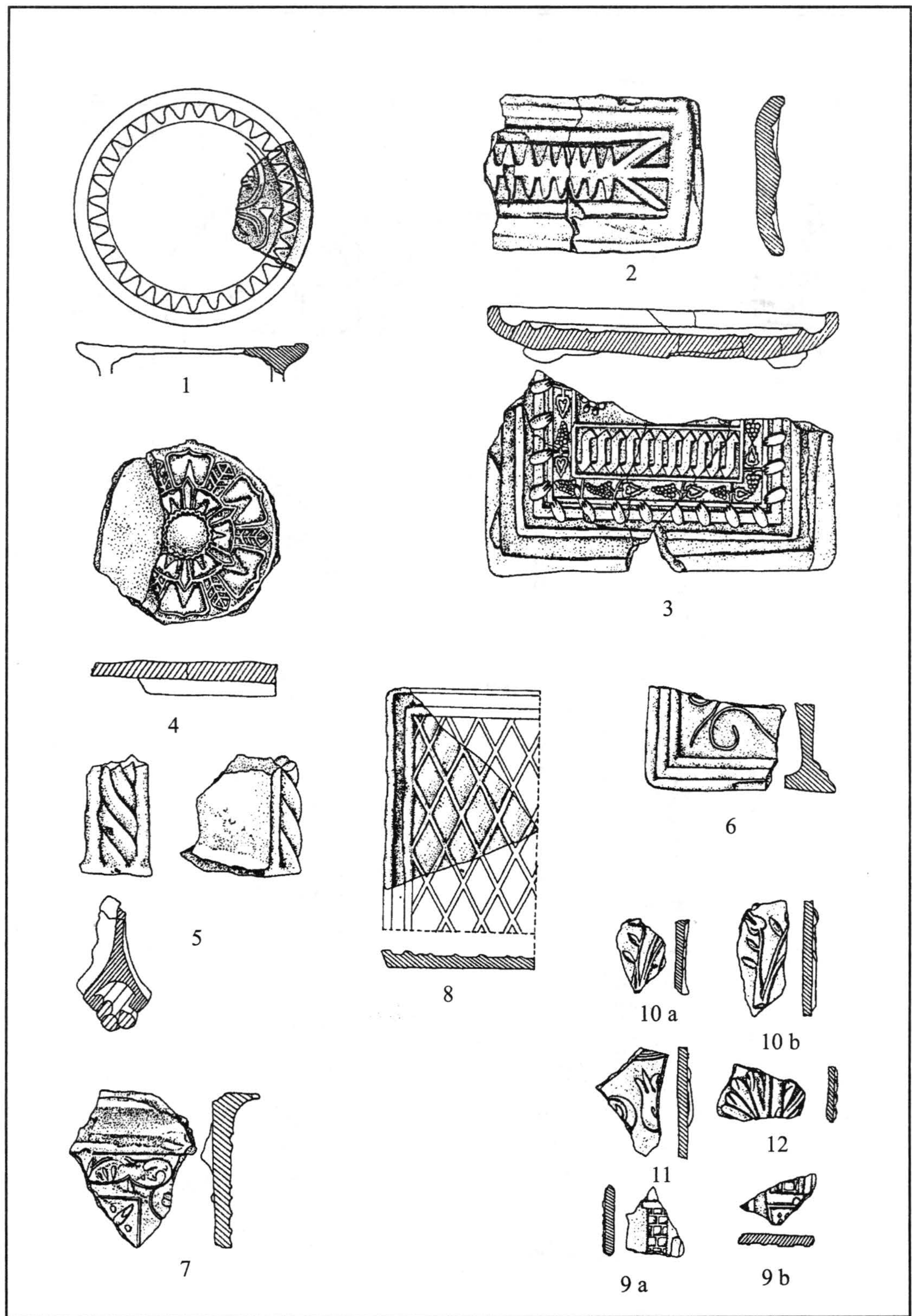
Planşa 2: A. Aiud 1; B. Aiud 3.

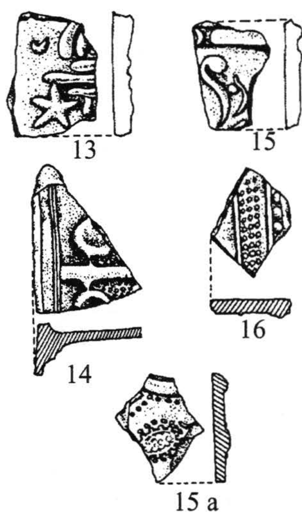
Planşa 3: Aiud 3.

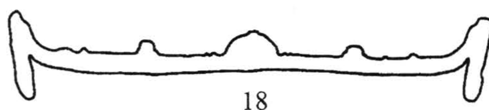
Planşa 4: Aiud 3.

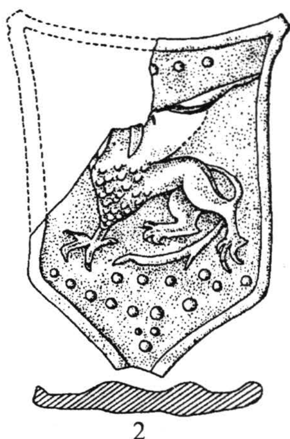

Planşa 5: Alba Iulia 1 (după A. A. Rusu; fără scară).

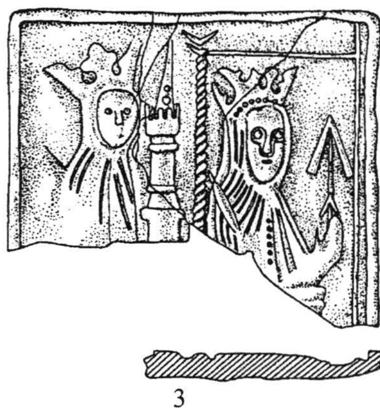

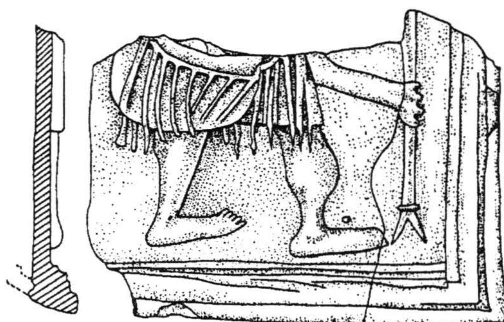

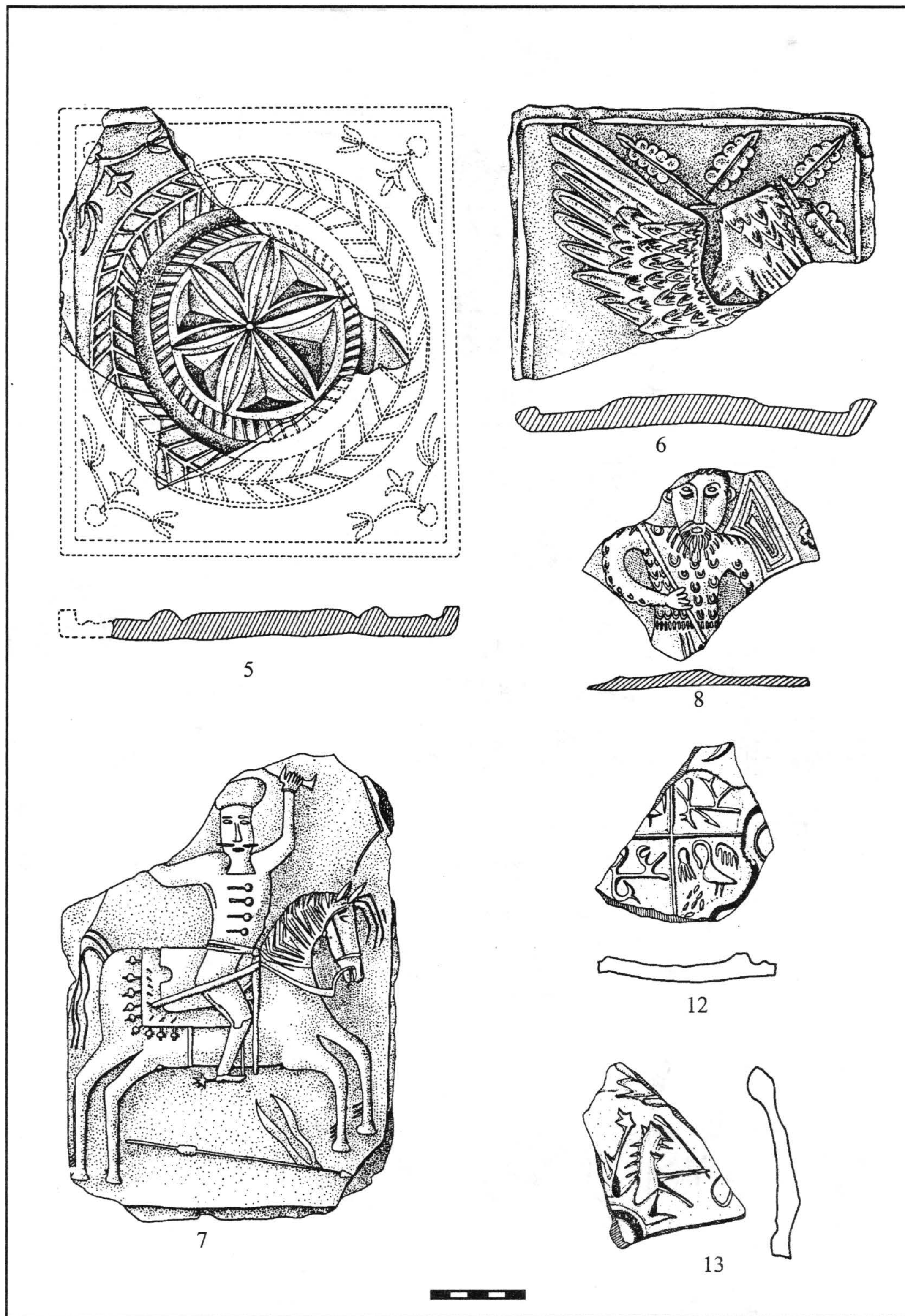

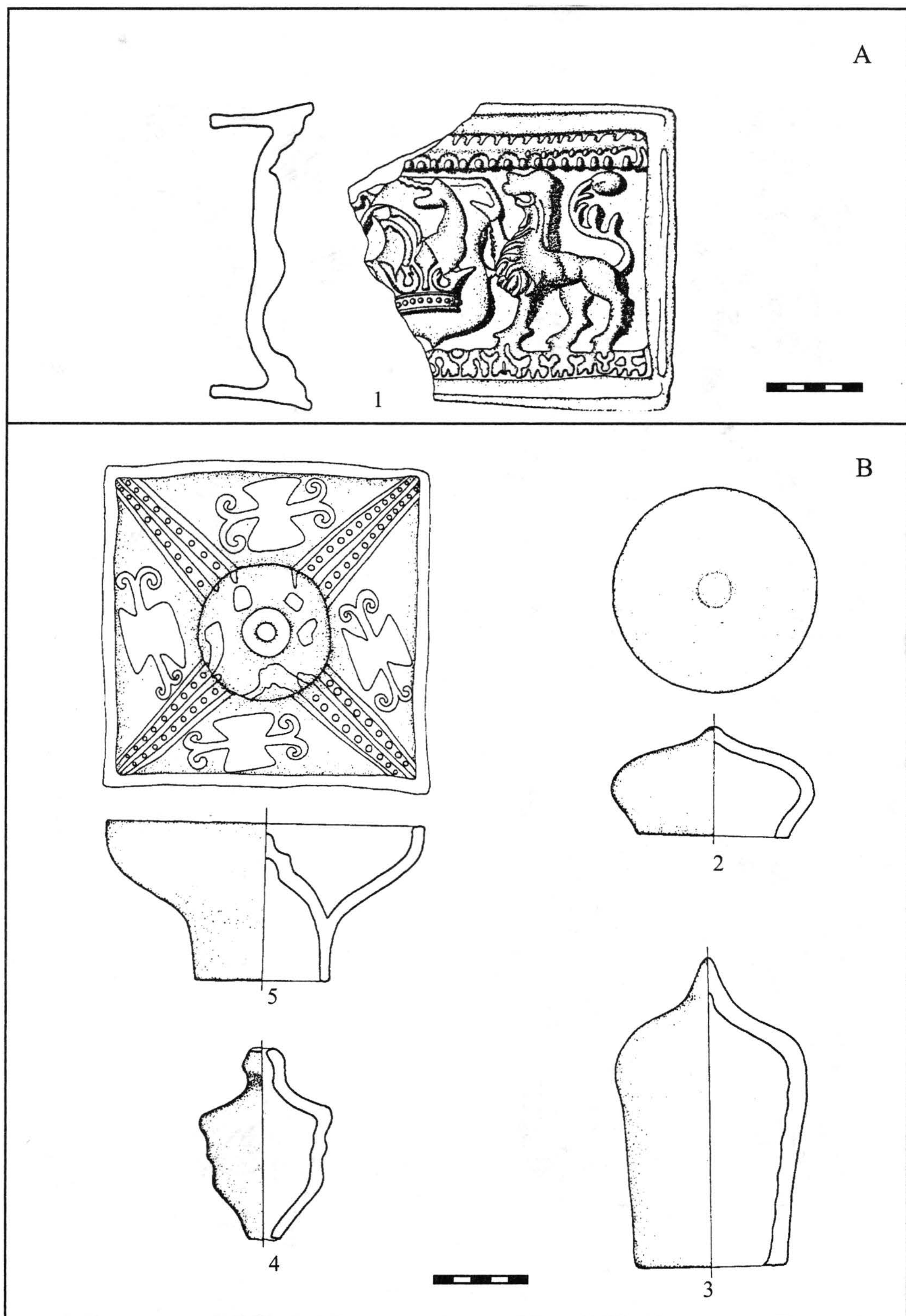

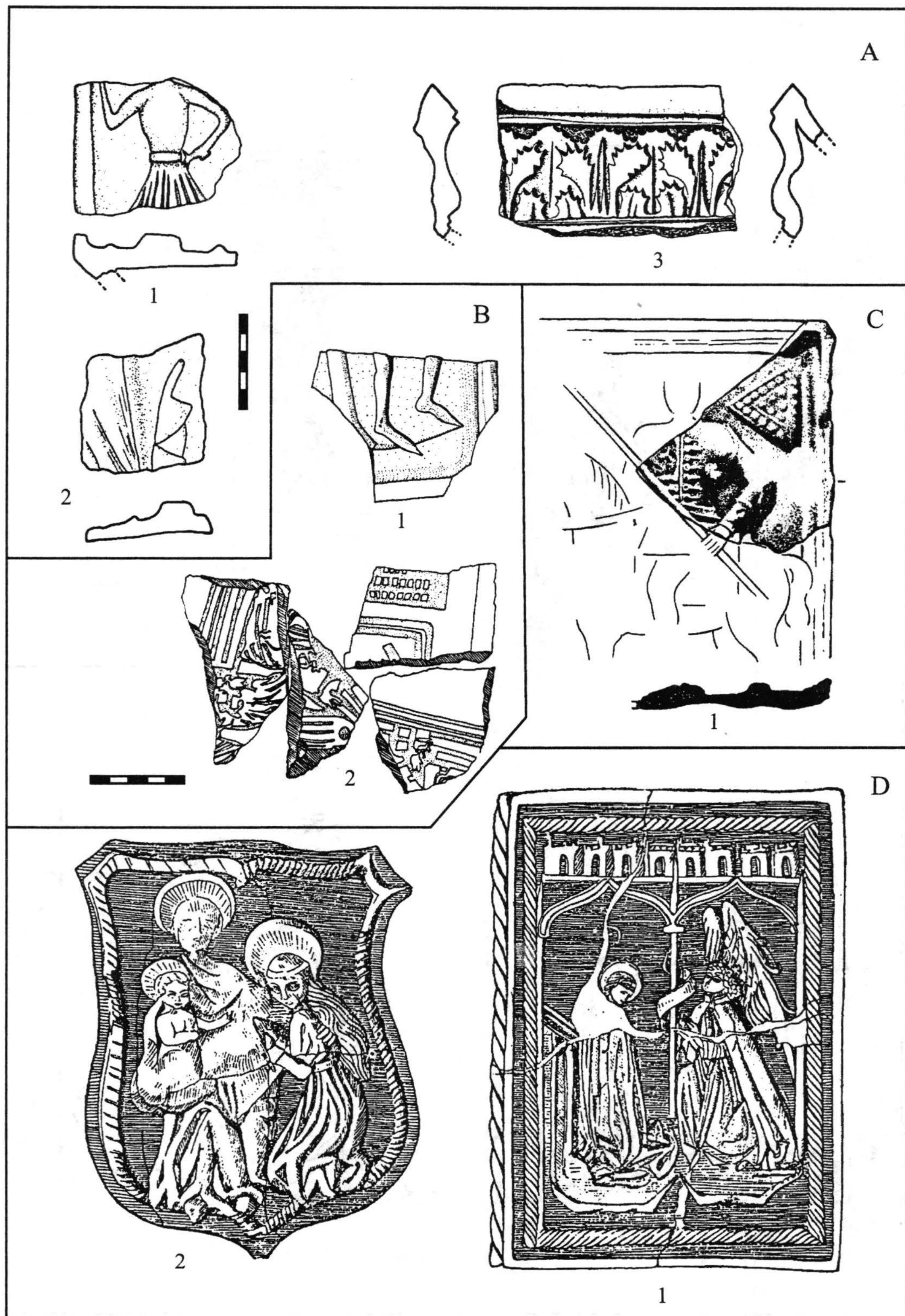
Planşa 6: A. Alba Iulia 1 (13 - 16: după A. A. Rusu; fără scară);
B. Alba Iulia 4 (2 - 4: după A. A. Rusu).

Planşa 7: Alba Iulia 4 (5 - 8 după A. A. Rusu).

Planşa 8: A. Aluniş; B. Arad (desene după Hurezan, Szatmári).

Planşa 9: A. Baia Mare; B. Bănia; C. Benţid (după Benkő, Ughy; fără scară)
D. Bistriţa 1 (după L. Bătrâna, A. Bătrâna; fără scară).

A

4

6

B

7

1

Planşa 10: A. Bistriţa 1 (după L. Bătrâna, A. Bătrâna; fără scară); B. Bistriţa 3 (după Mizgan; fără scară).

A

1

B

2

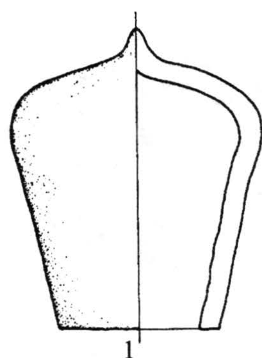
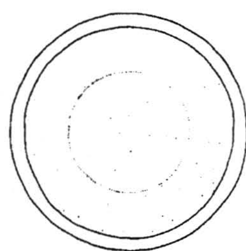
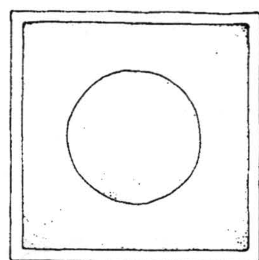
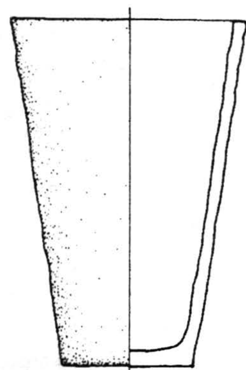
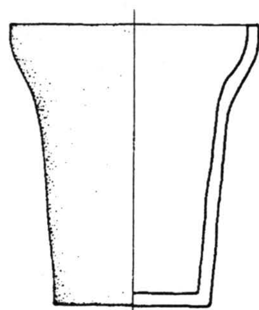

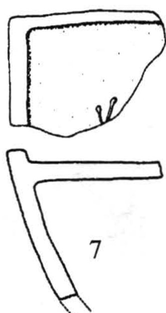
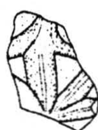
3

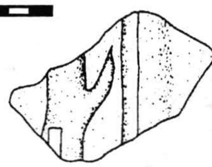

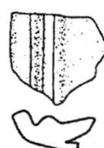
4

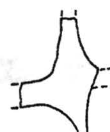
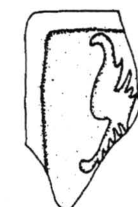
Planşa 11: A. Bistriţa 4 (după Mizgan; fără scară); B. Bodogaia (după Benkő, Ughy; fără scară).

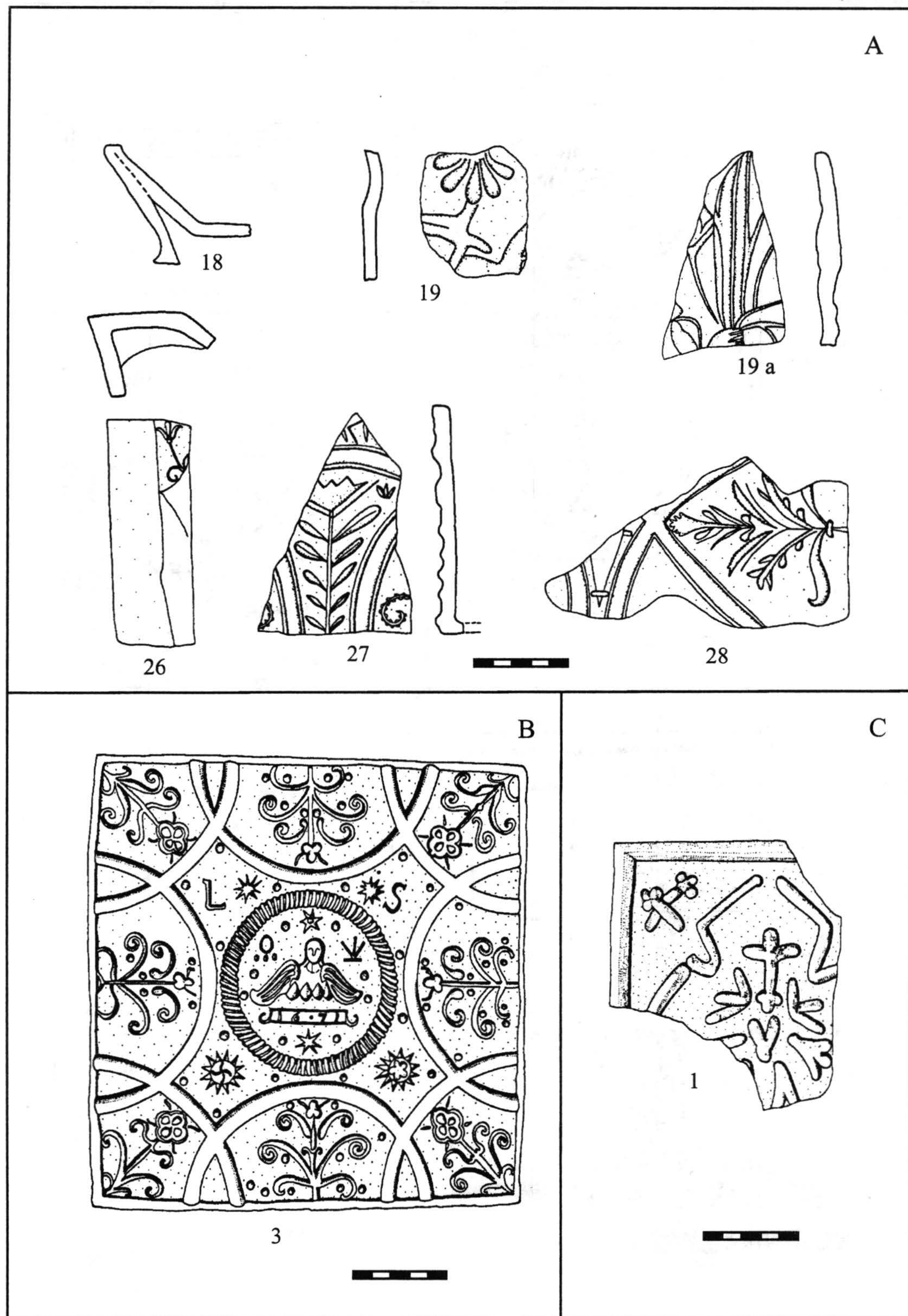

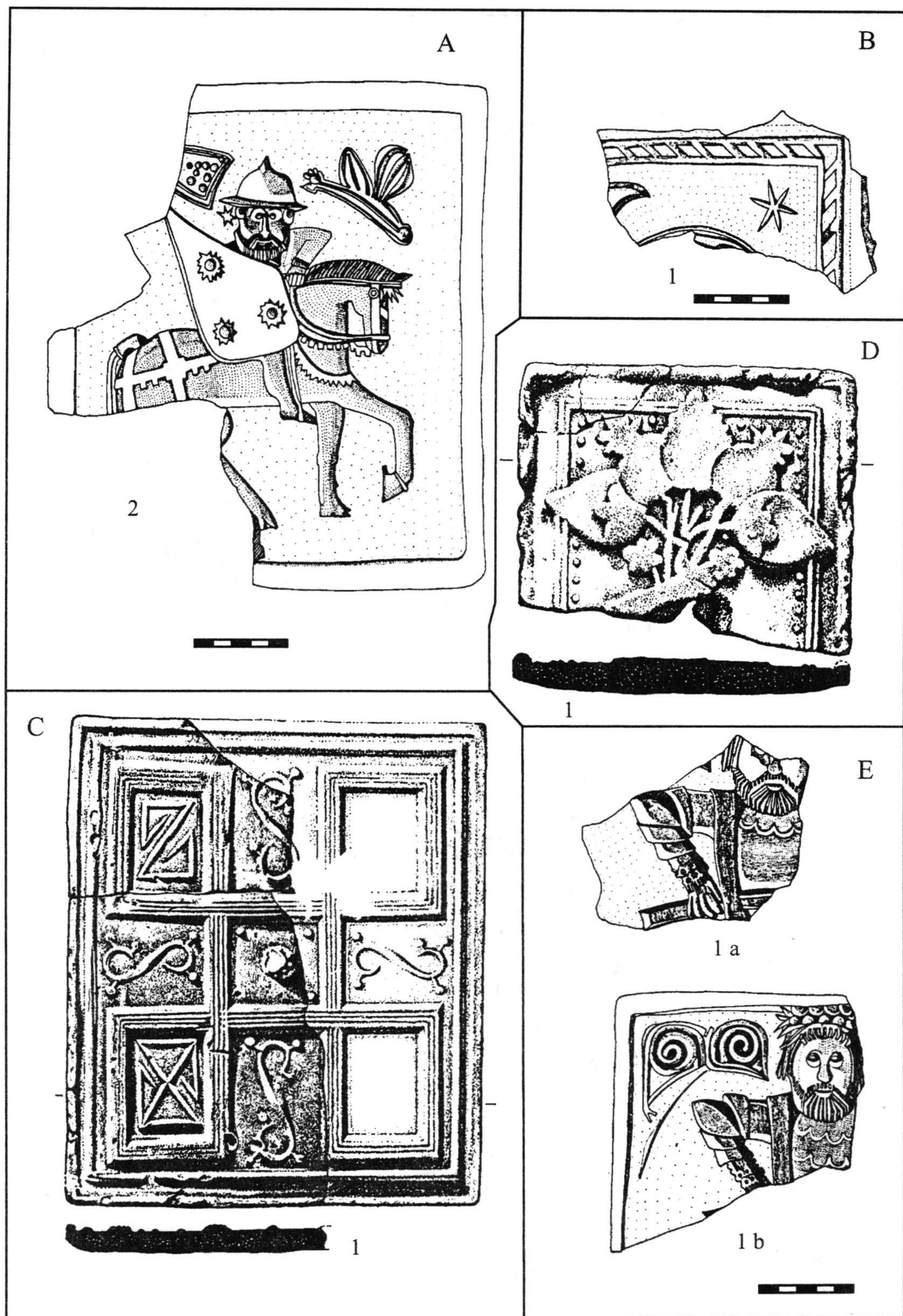

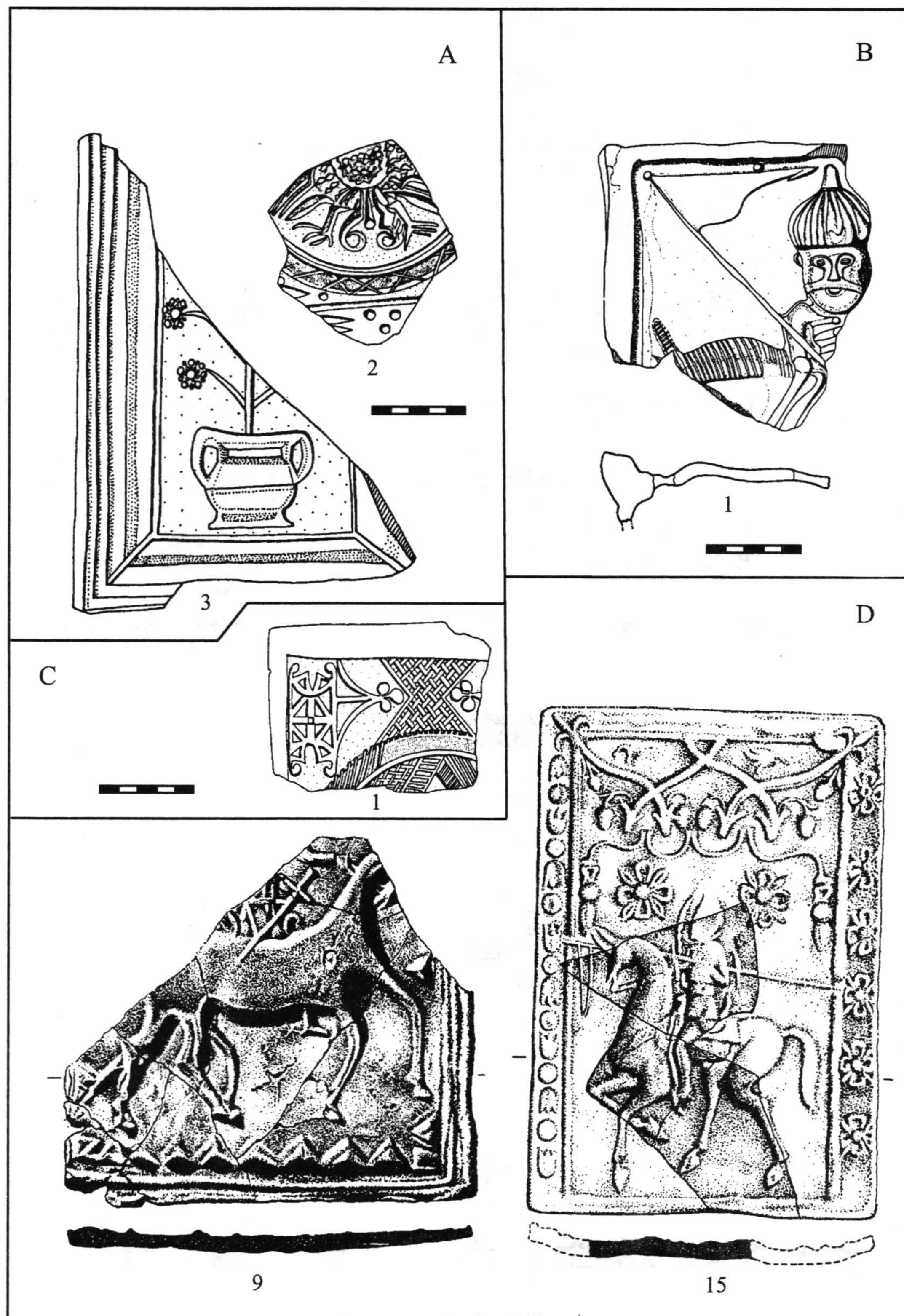
Planşa 12: A. Bodrog (desene după Hurezan, Szatmári); B. Bonţida.

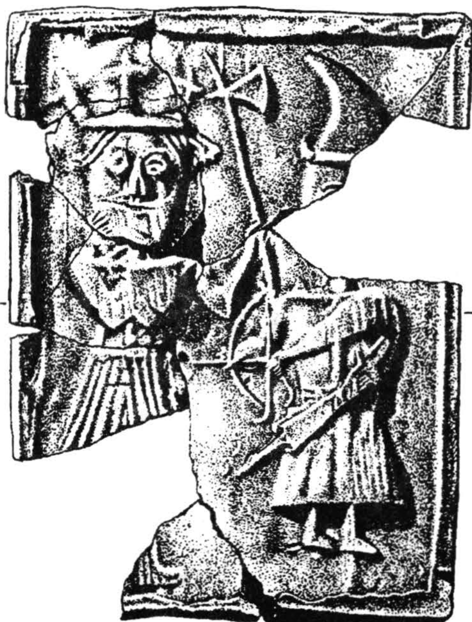
Planşa 13: A. Bonţida; B. Braşov; C. Brădeni.

Planşa 14: A. Brădeni; B. Budiu Mic; C. Cădaciu Mare (după Benkő, Ughy; fără scară)
D. Cădaciu Mic (după Benkő, Ughy; fără scară); E. Câlnic 1.

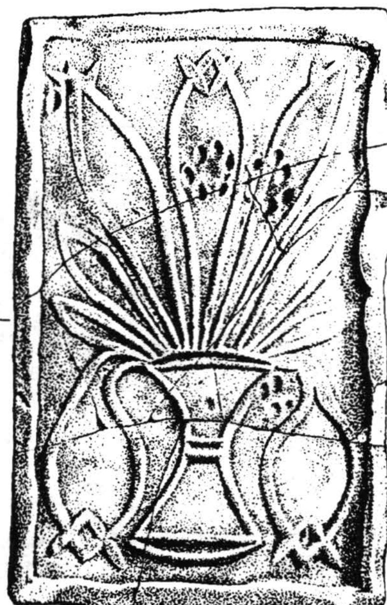

Planşa 15: A. Câlnic 1; B. Câlnic 2; C. Câmpeni 1; D. Ceceşti (după Benkő, Ughy; fără scară).

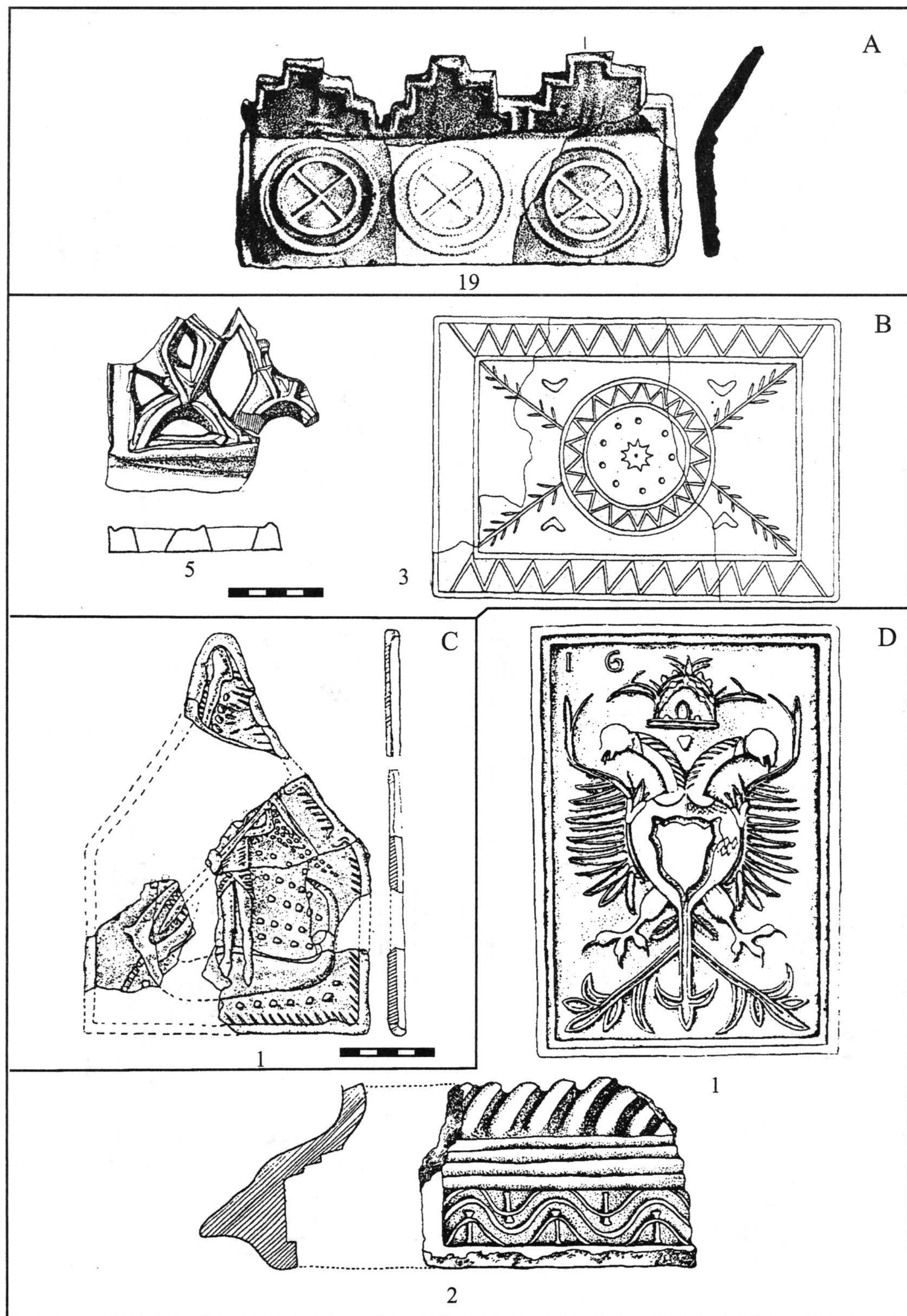

17

16

18

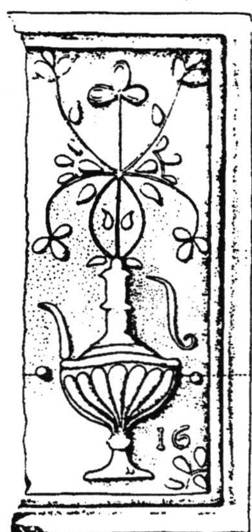

11

Planşa 16: Cecheşti (după Benkő, Ughy; fără scară).

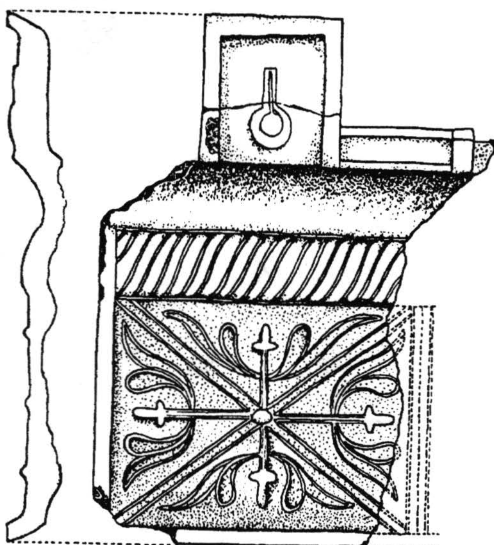

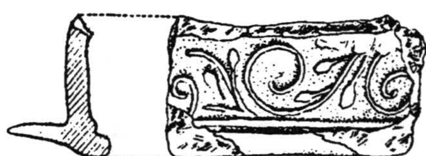
Planşa 17: A. Ceceşti (după Benkő, Ughy ; fără scară); B. Negoiu;
C. Cetatea de Baltă (după A. A. Rusu); D. Cetatea Chioarului (după Iosipescu; fără scară).

A

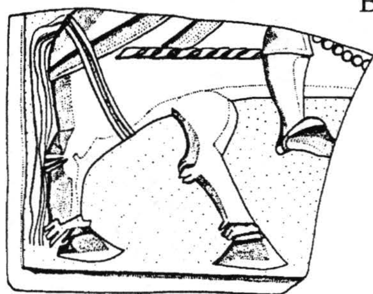
3

4

5

6

B

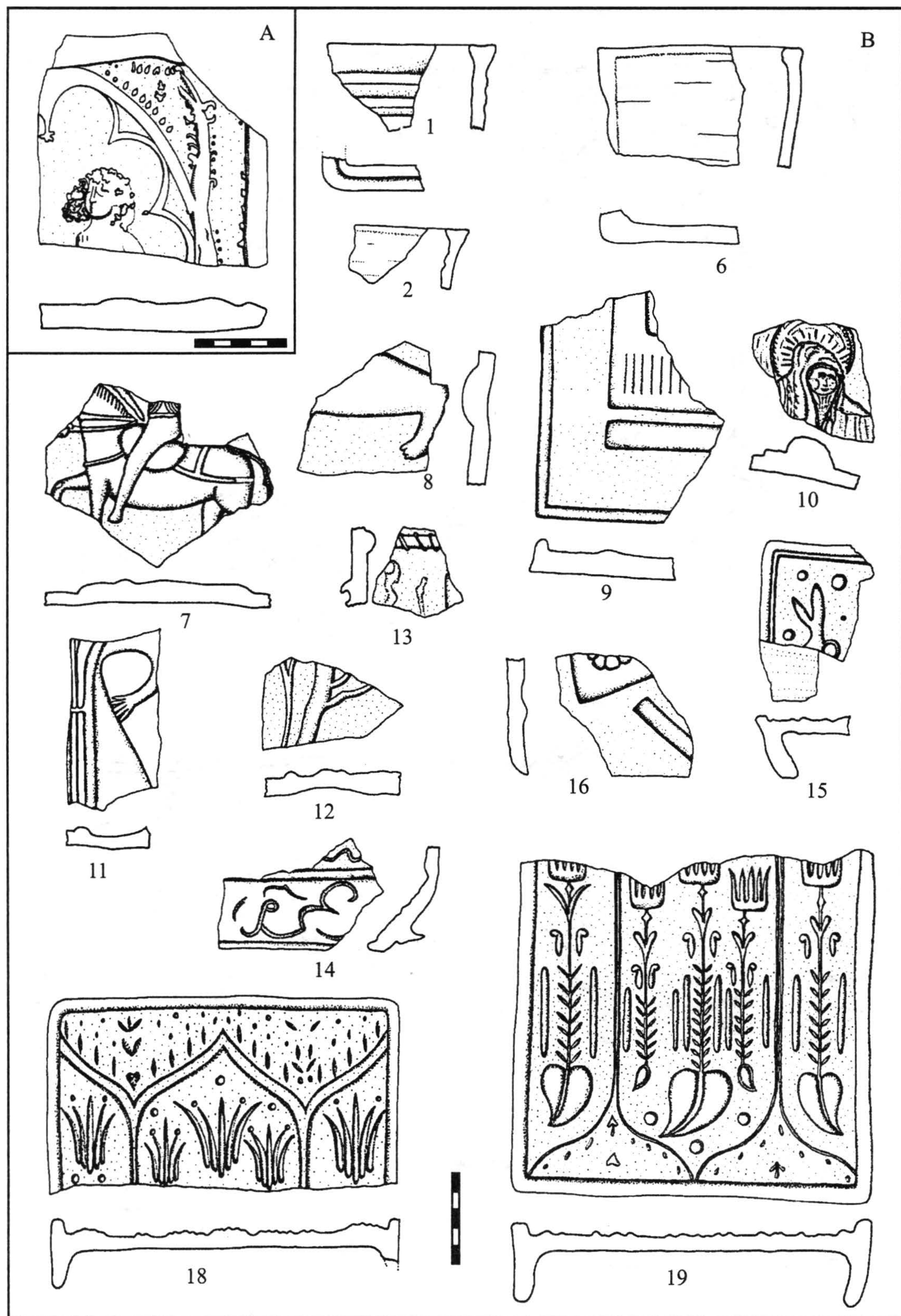

1

C

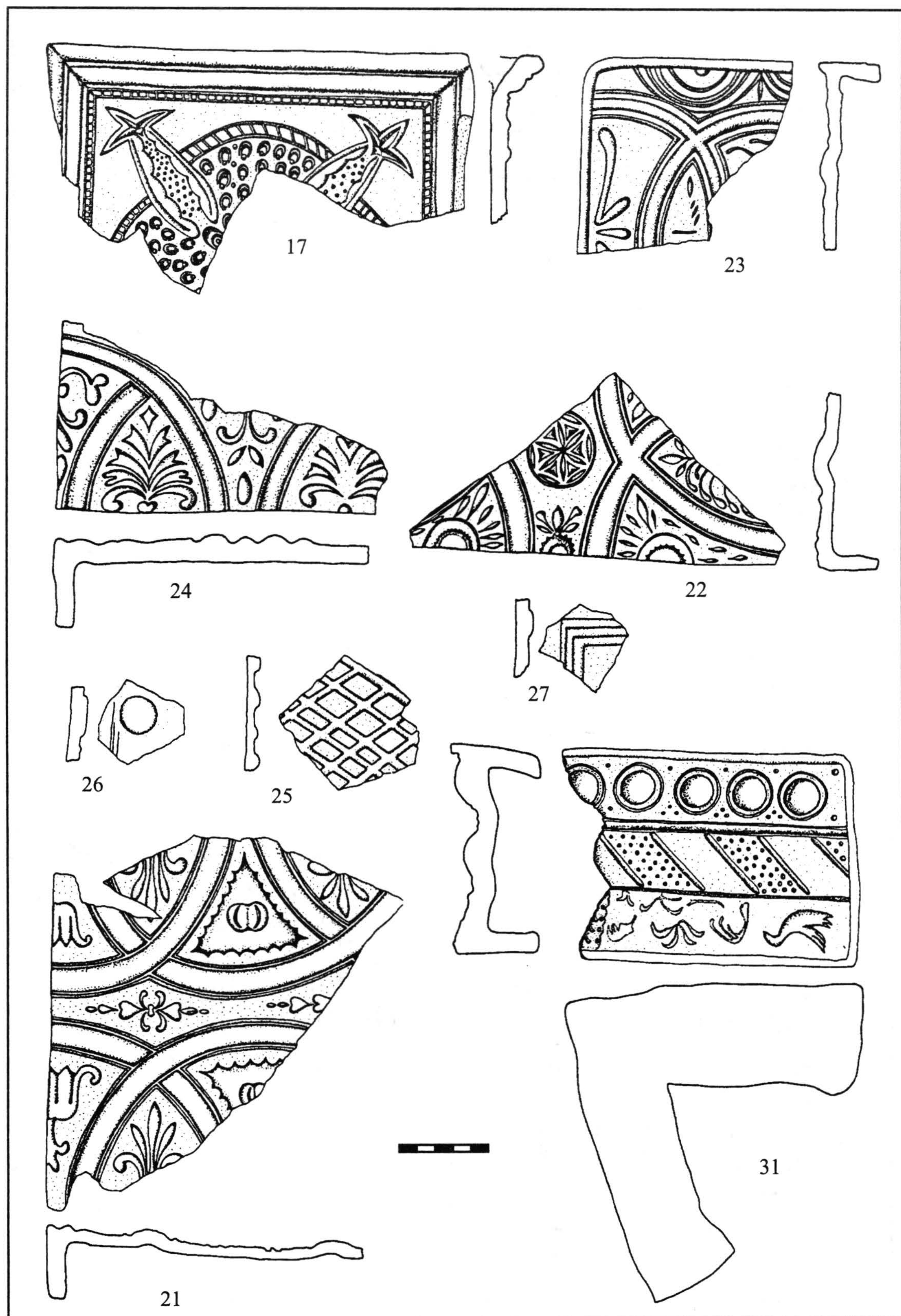

2

3

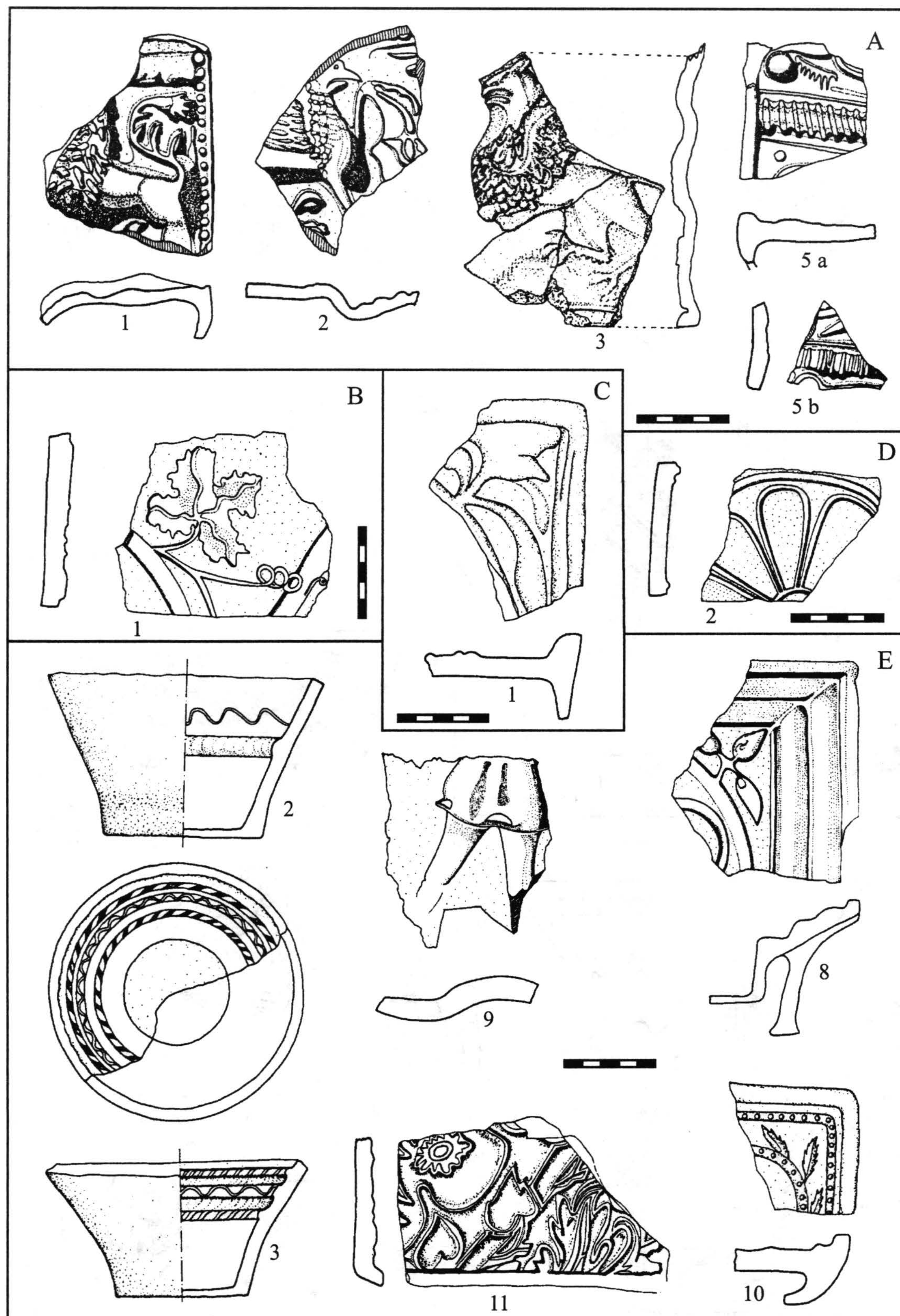
Planşa 18: A. Cetatea Chioarului (după Iosipescu; fără scară); B. Cisnădie; C. Cristian.

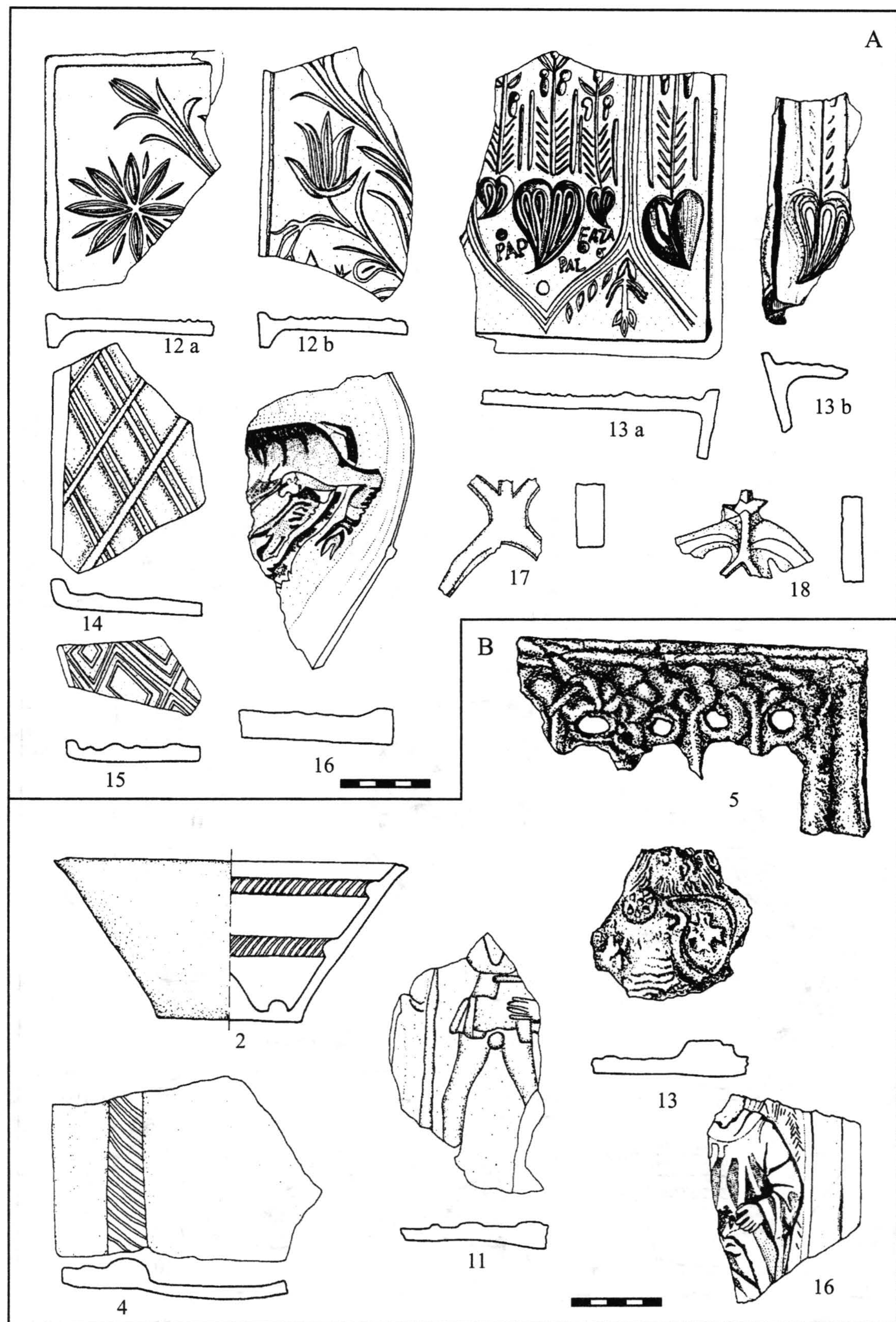
Planşa 19: A. Cluj-Napoca 1; B. Cluj-Napoca 2.

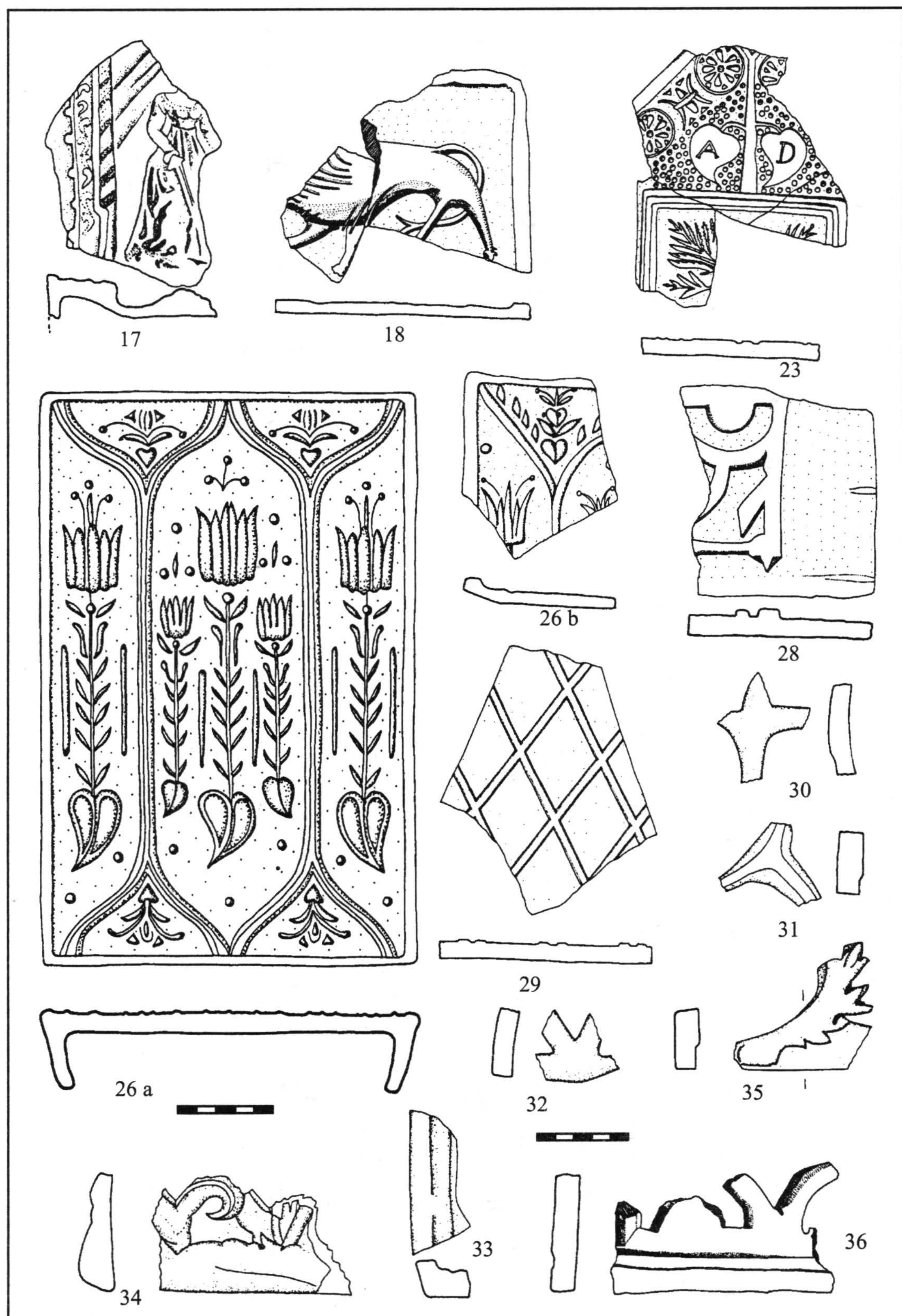
Planşa 20: Cluj-Napoca 2.

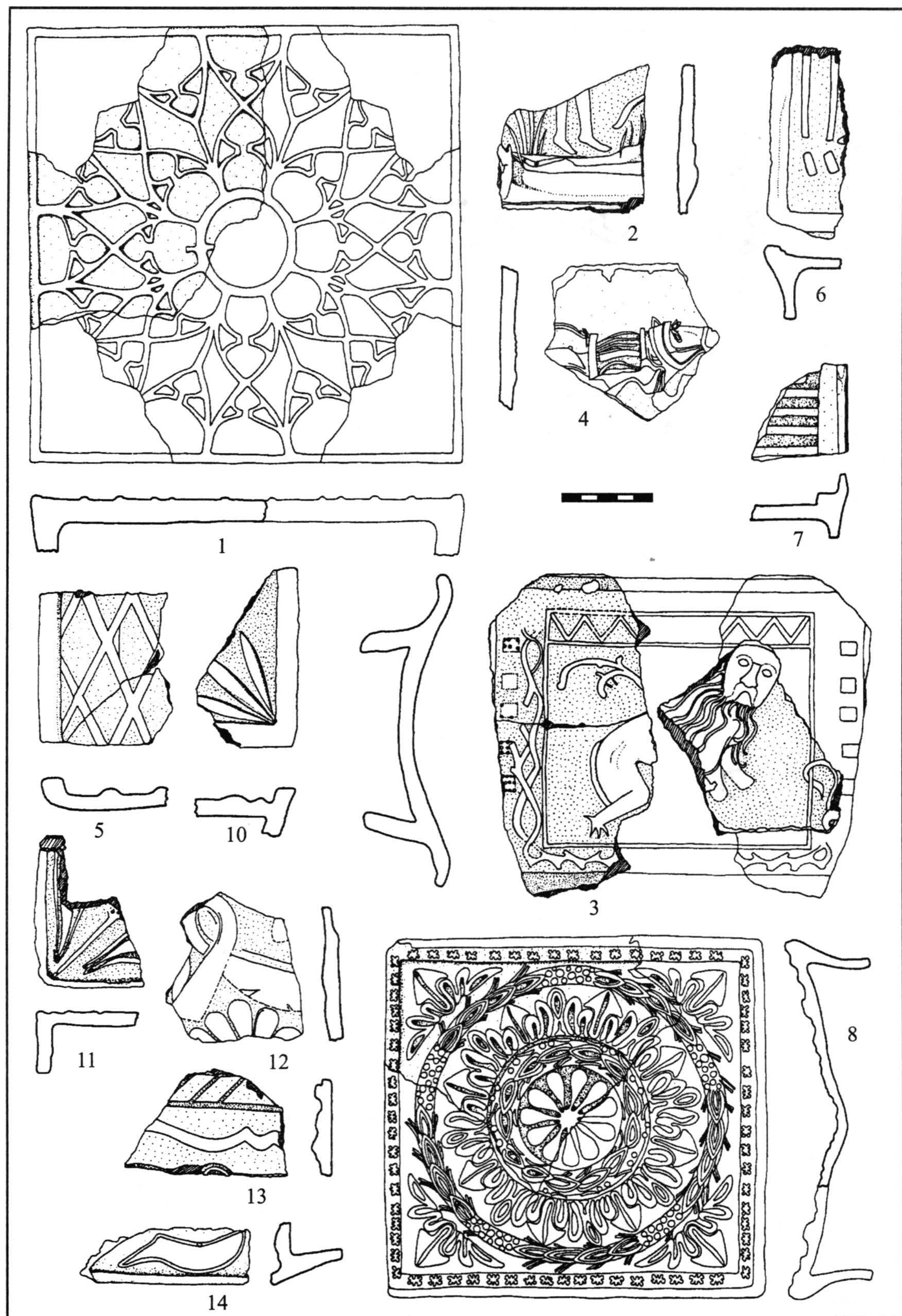
Planşa 21: A. Cluj-Napoca 3; B. Cluj-Napoca 7; C. Cluj-Npoca 6; D. Cluj-Napoca 5; E. Cluj-Napoca 8.

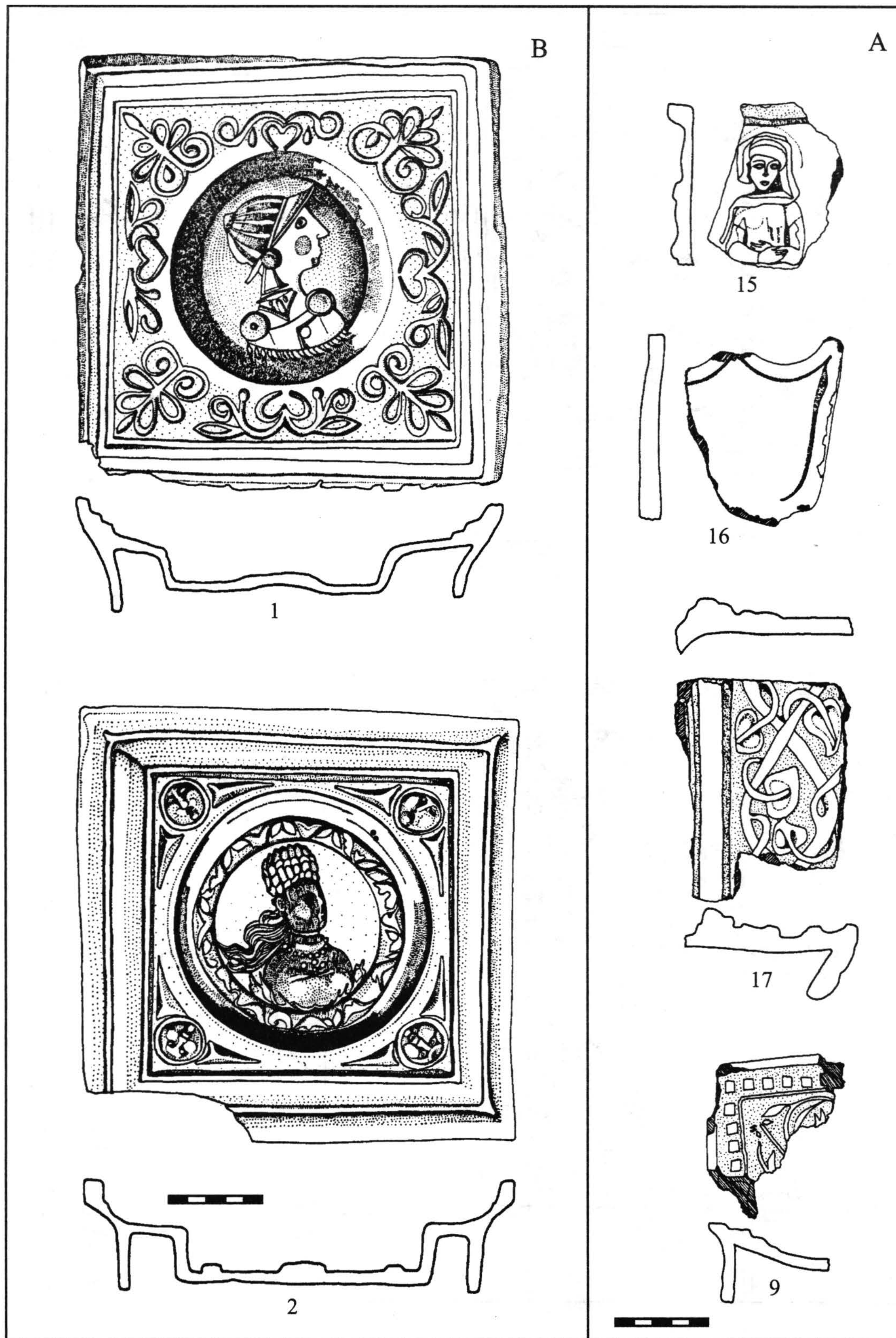
Planşa 22: A. Cluj-Napoca 8; B. Cluj-Napoca 9.

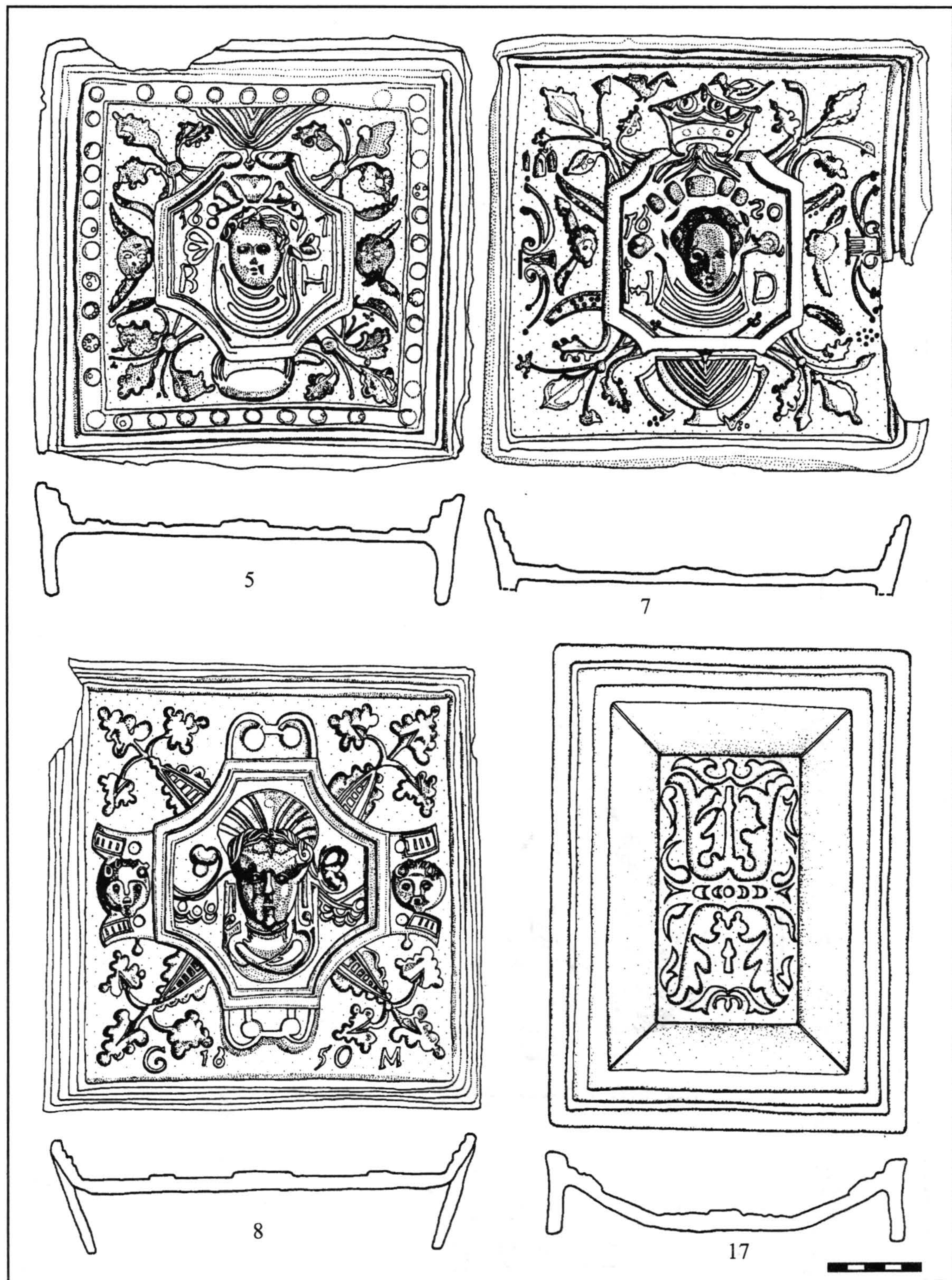
Planşa 23: Cluj-Napoca 9.

Planşa 24: Cluj-Napoca 10.

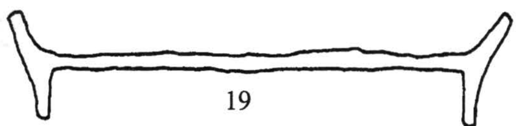

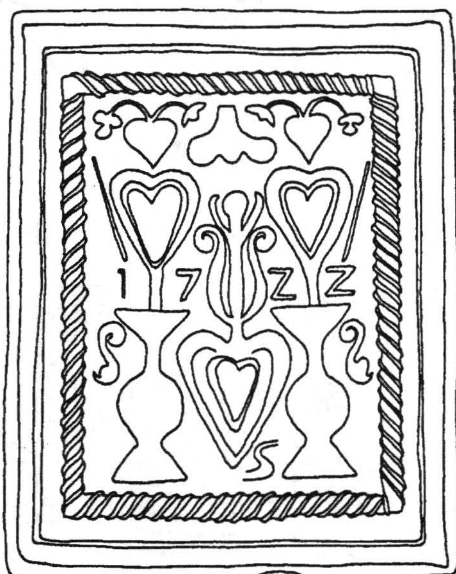
Planşa 25: A. Cluj Napoca 10; B. Cluj-Napoca 11.

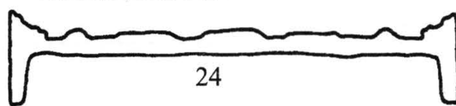

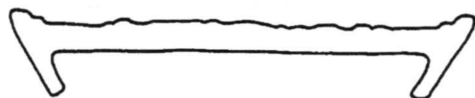
Planşa 26: Cluj-Napoca 11.

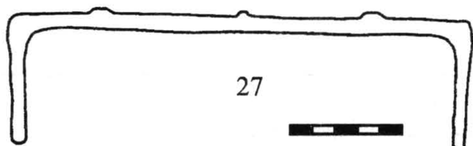

19

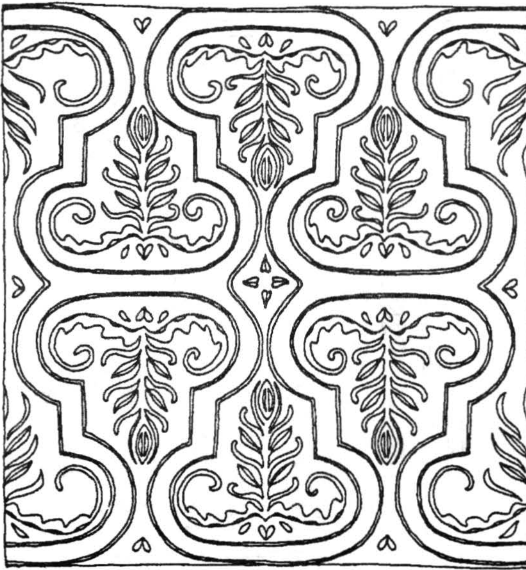
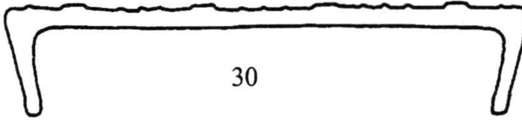

24

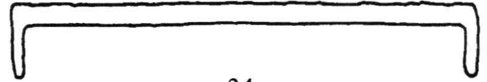

20

27

Planşa 27: Cluj-Napoca 11.

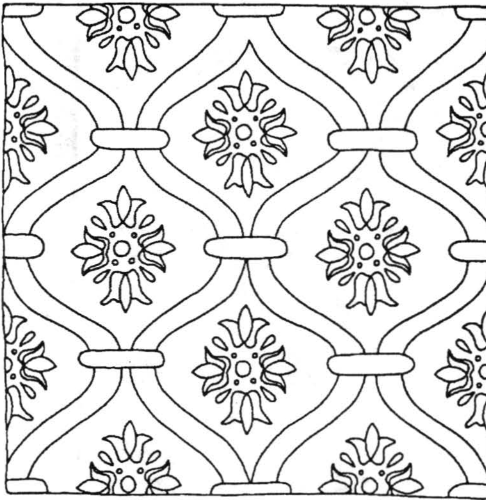
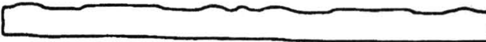

30

34

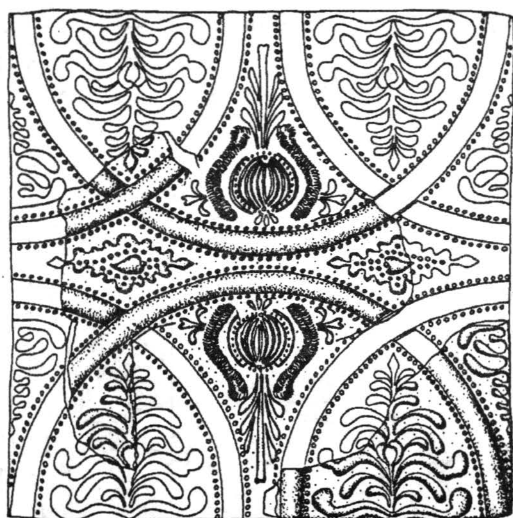

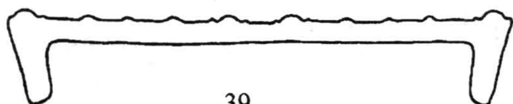
33

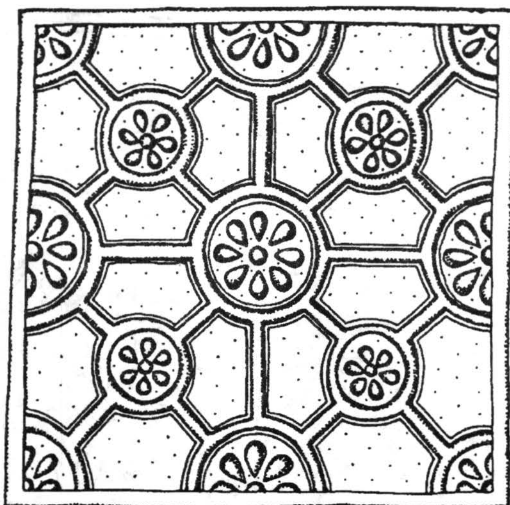
35

Planşa 28: Cluj-Napoca 11.

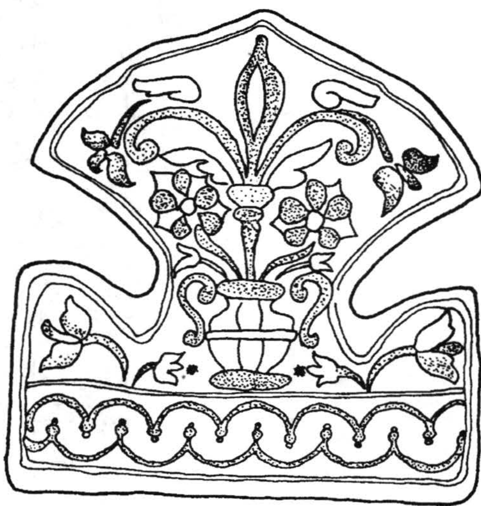
39

41

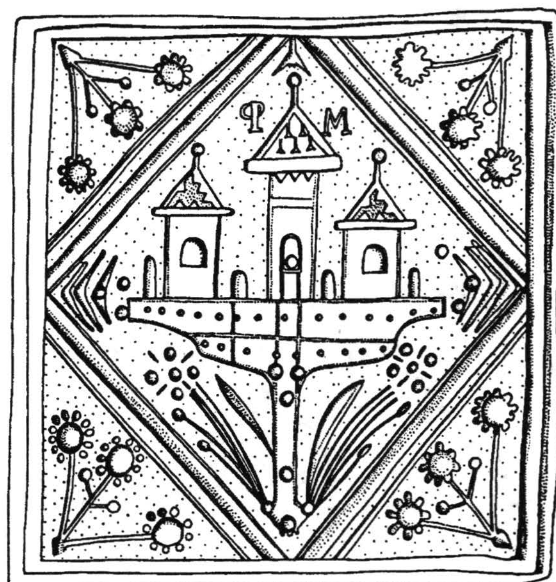

52

50

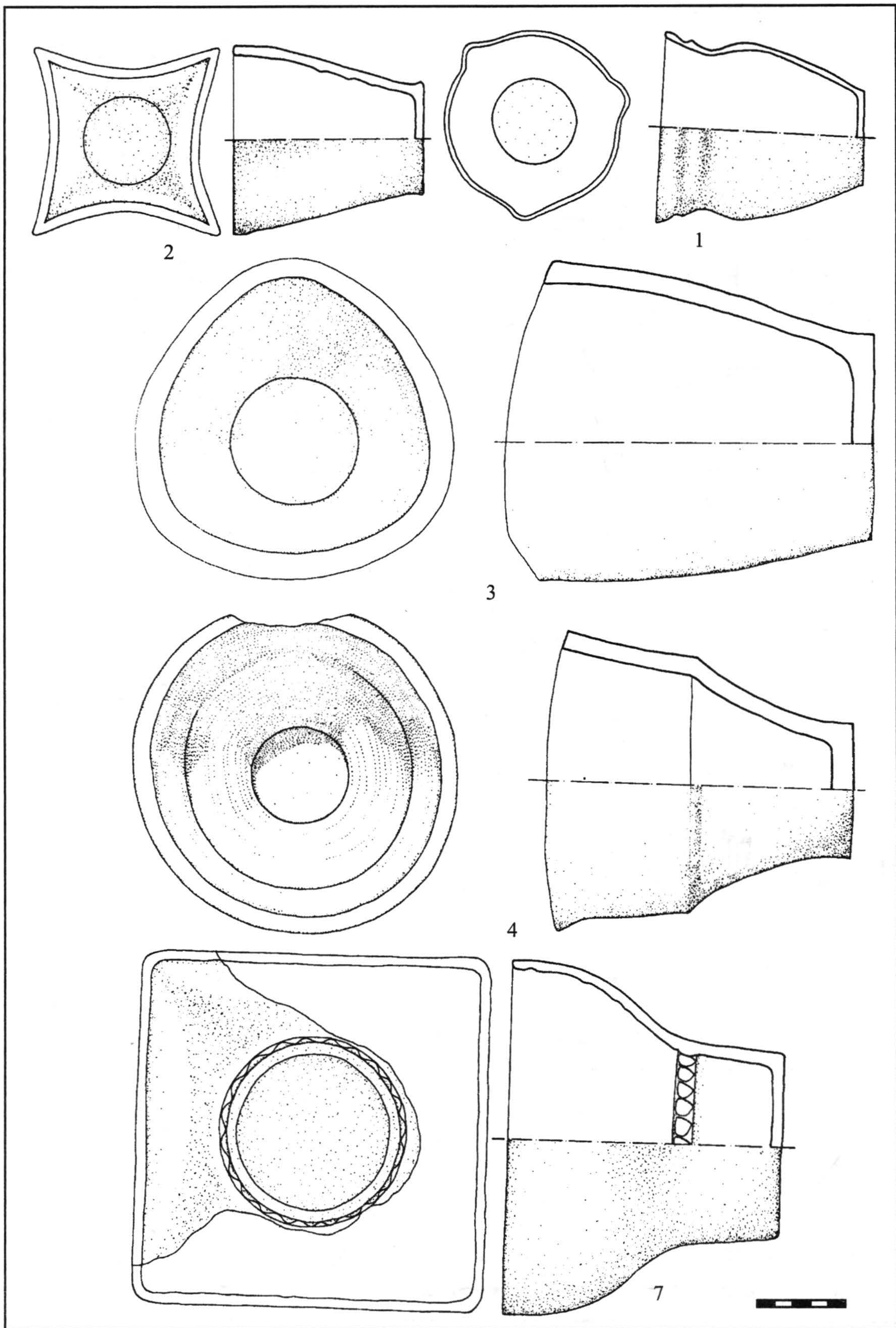
Planşa 29: Cluj-Napoca 11.

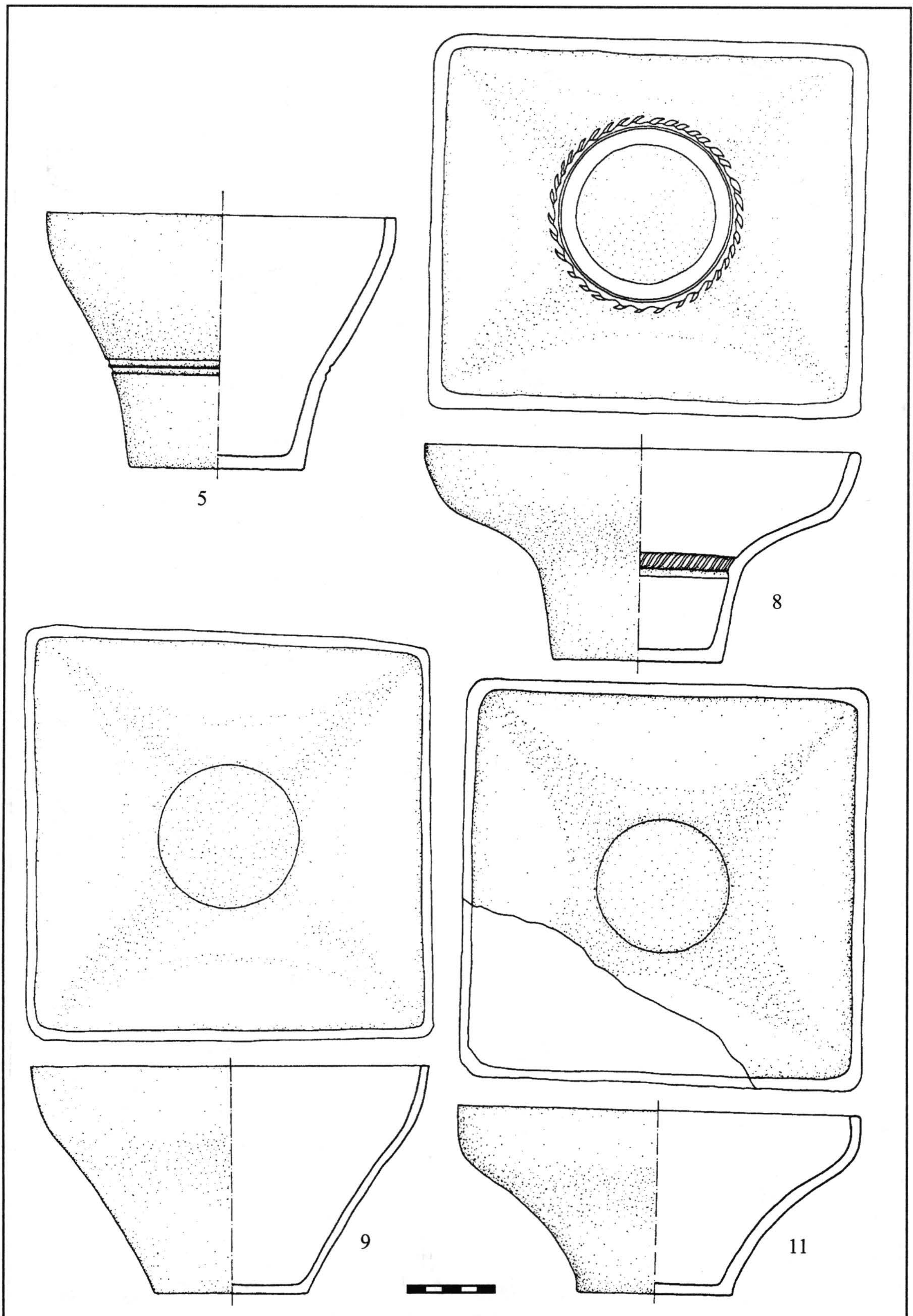

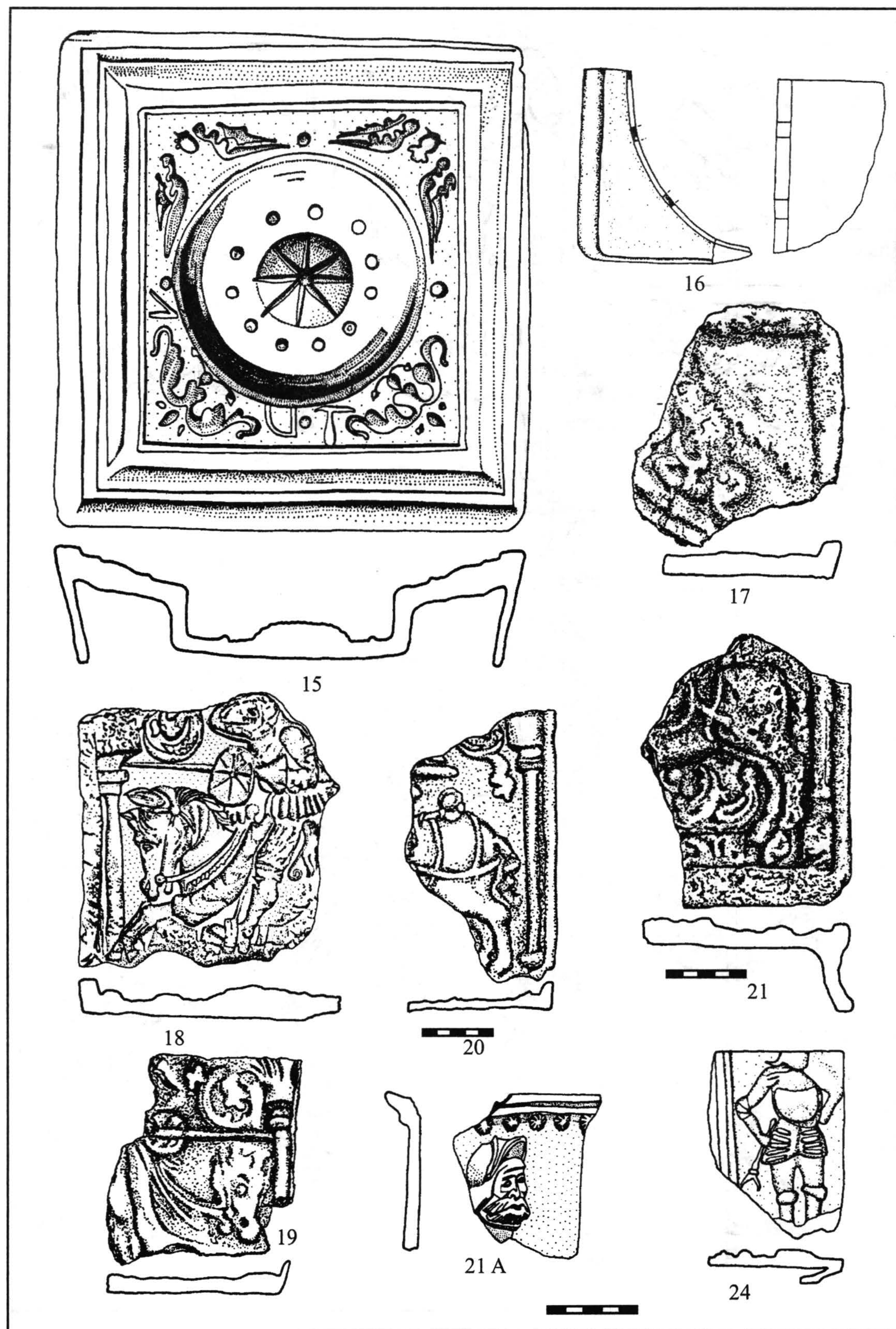
Planşa 30: Cluj-Napoca 11.

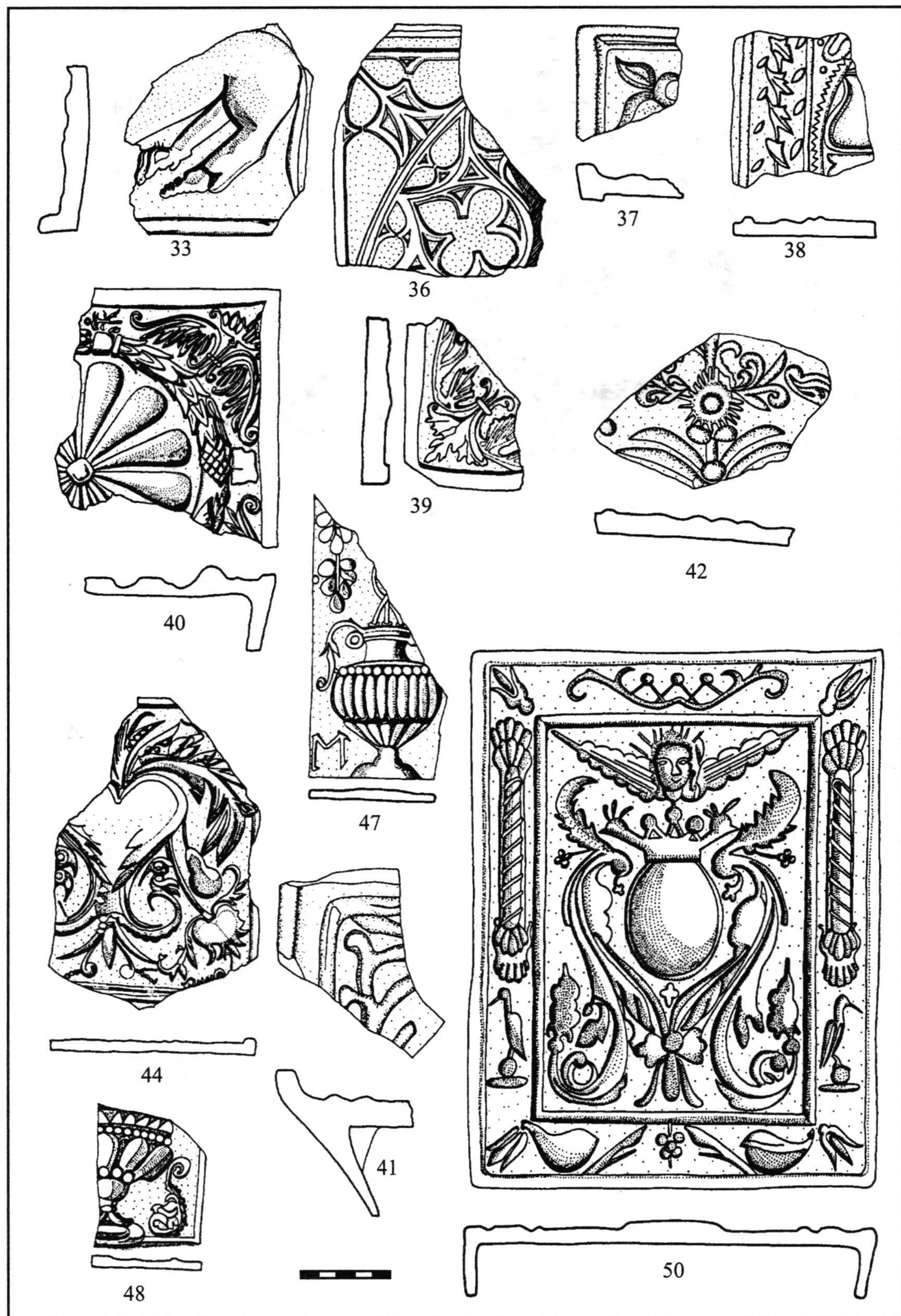
Planşa 31: Cluj-Napoca 12.

Planşa 32: Cluj-Napoca 12.

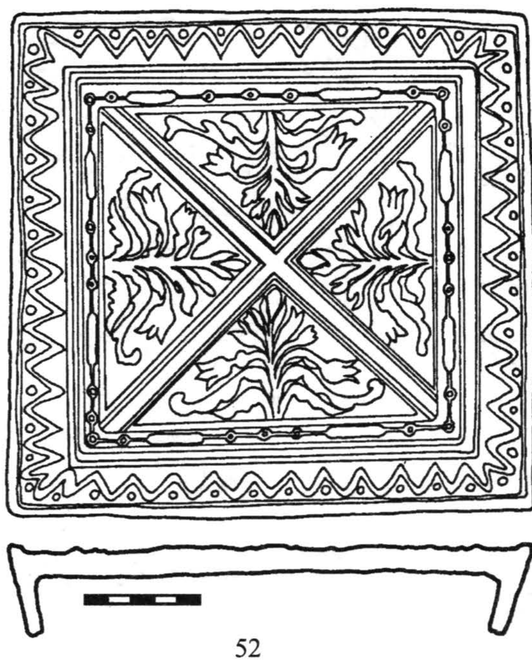
Planşa 33. Cluj-Napoca 12.

Planşa 34: Cluj-Napoca 12.

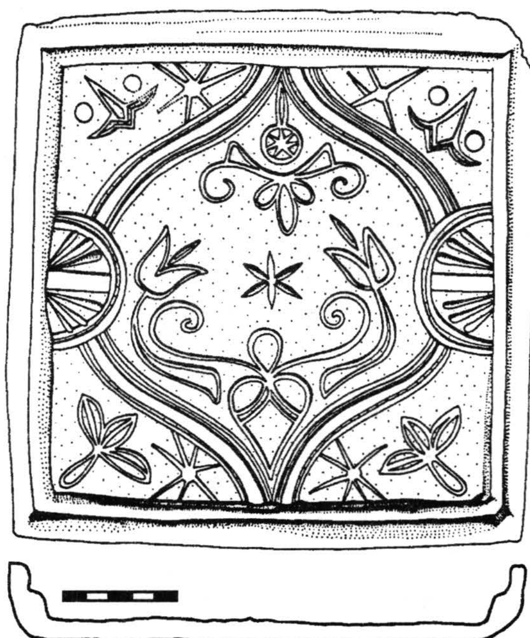

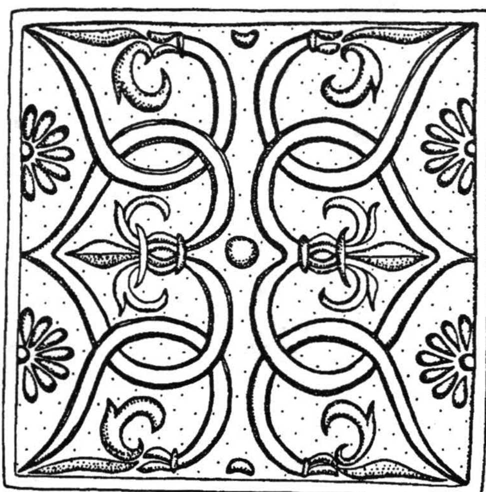

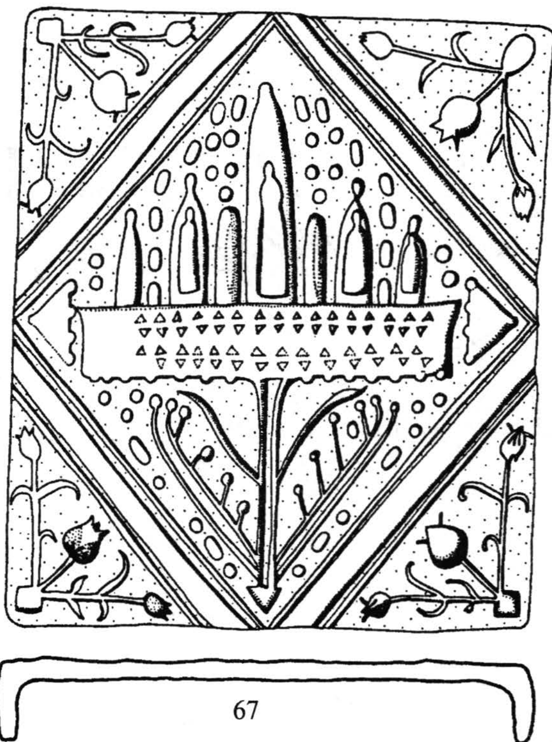

Planşa 35: Cluj-Napoca 12.

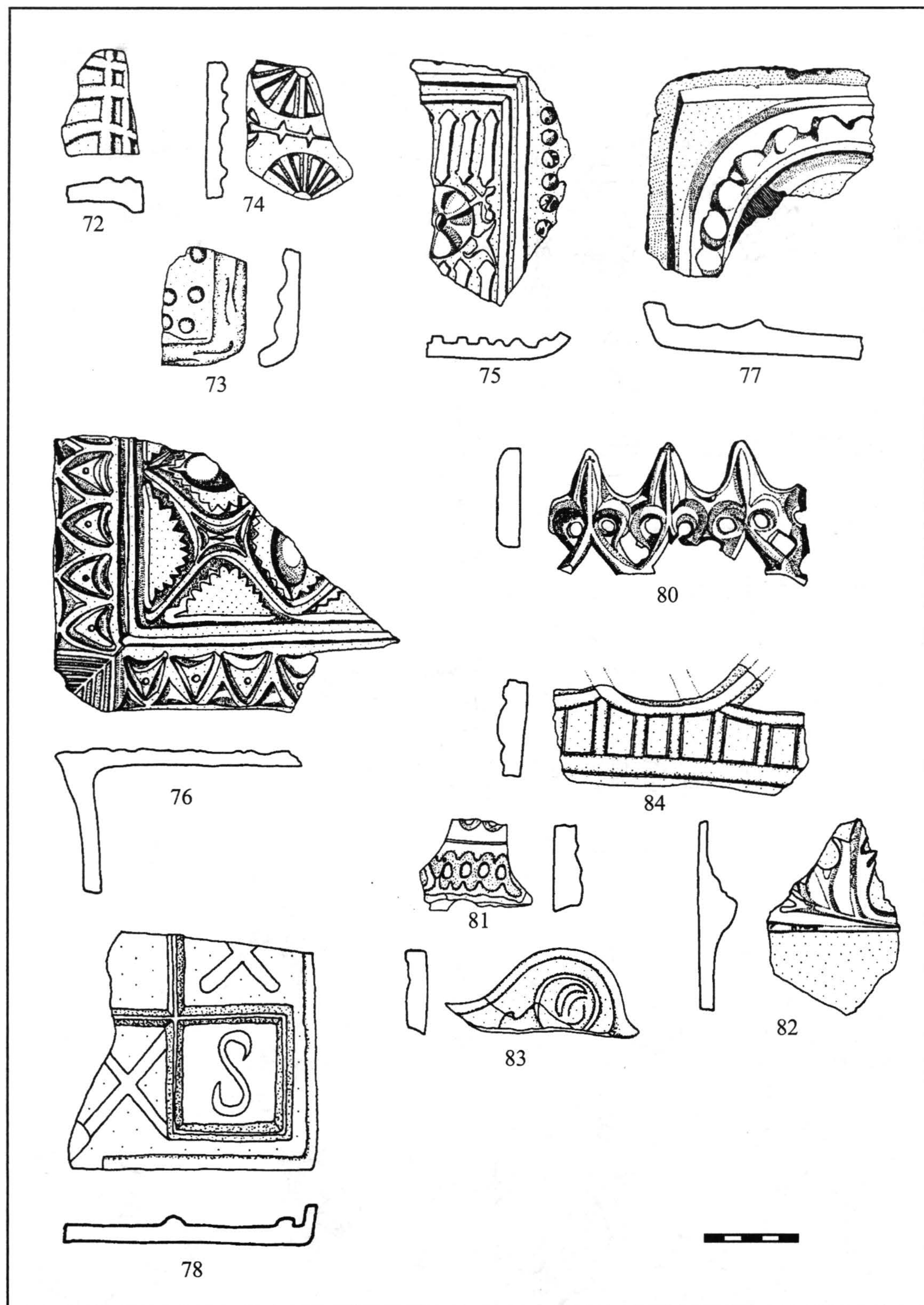

54

57

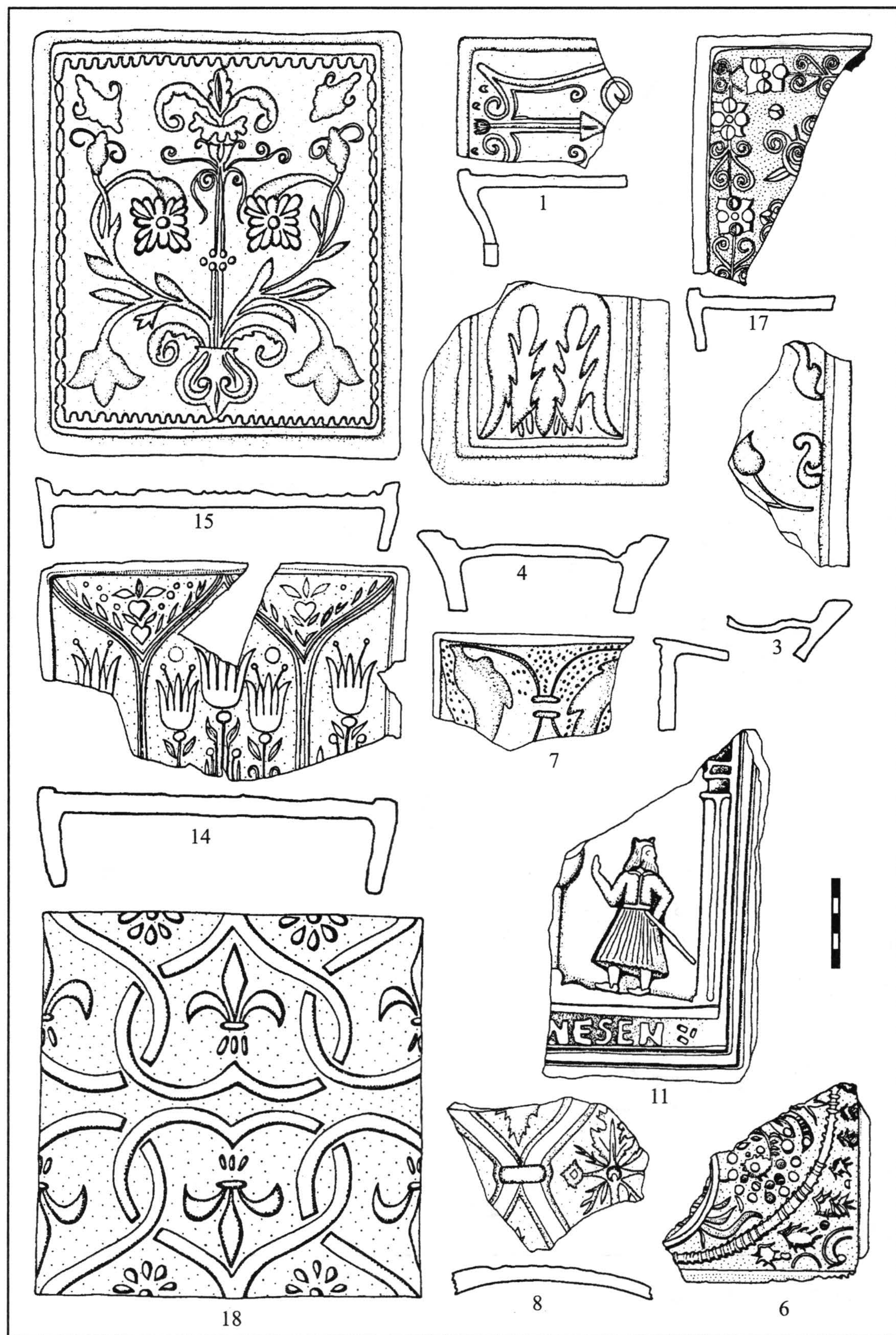

67

68

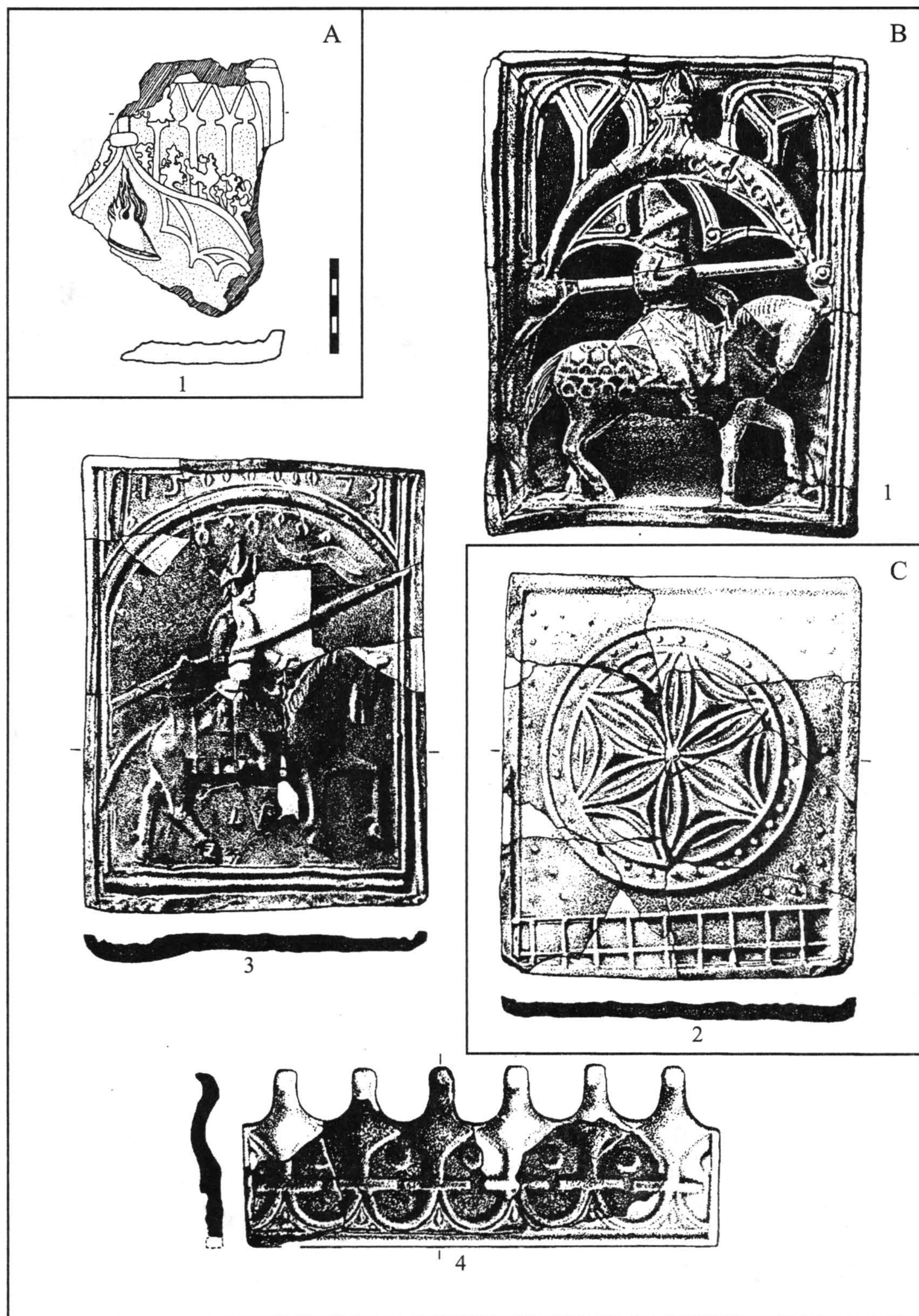
Planşa 36: Cluj-Napoca 12.

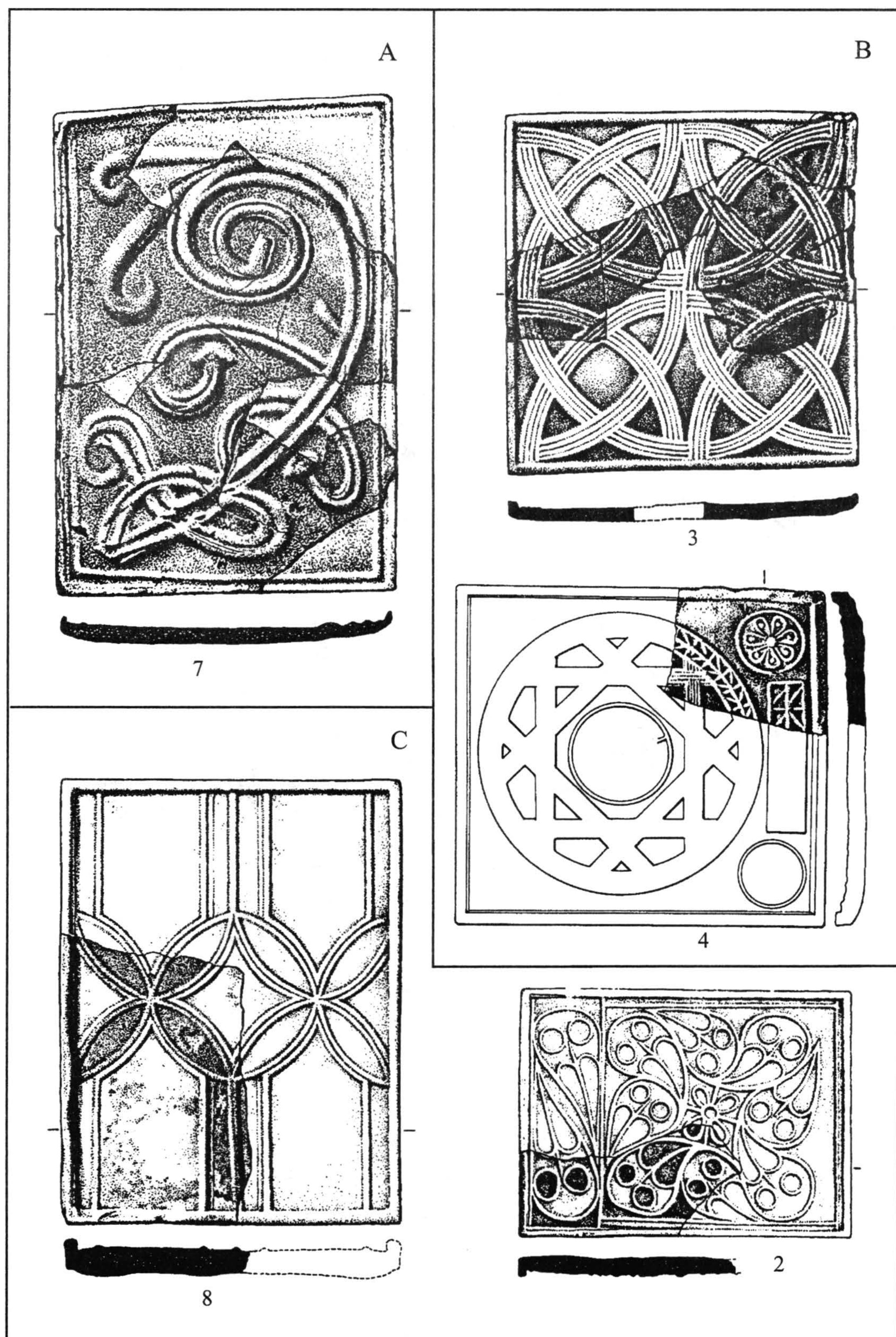
Planşa 37: Cluj-Napoca 12.

Planşa 38: Cluj-Napoca 13.

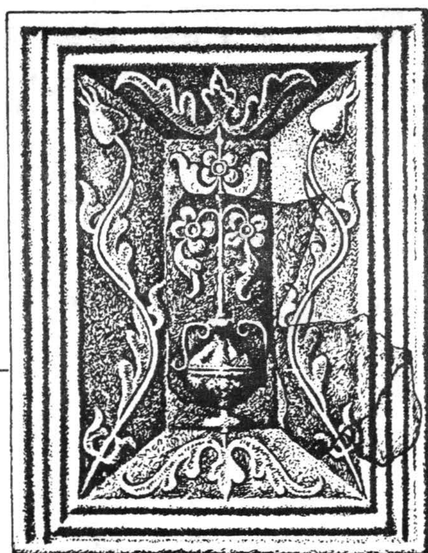

Planşa 39: A. Cristian; B. Cristuru Secuiesc 1; C. Cristuru Secuiesc 2. (B şi C după Benkő, Ughy; fără scară).

Planşa 40: A. Cristuru Secuiesc 1; B. Cristuru Secuiesc 2;
C. Cristuru Secuiesc 4 (A-C după Benkő, Ughy; fără scară).

A

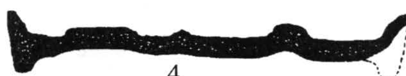

15

B

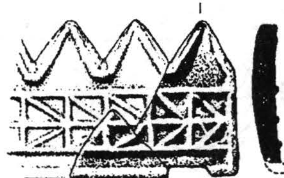
4

16

C

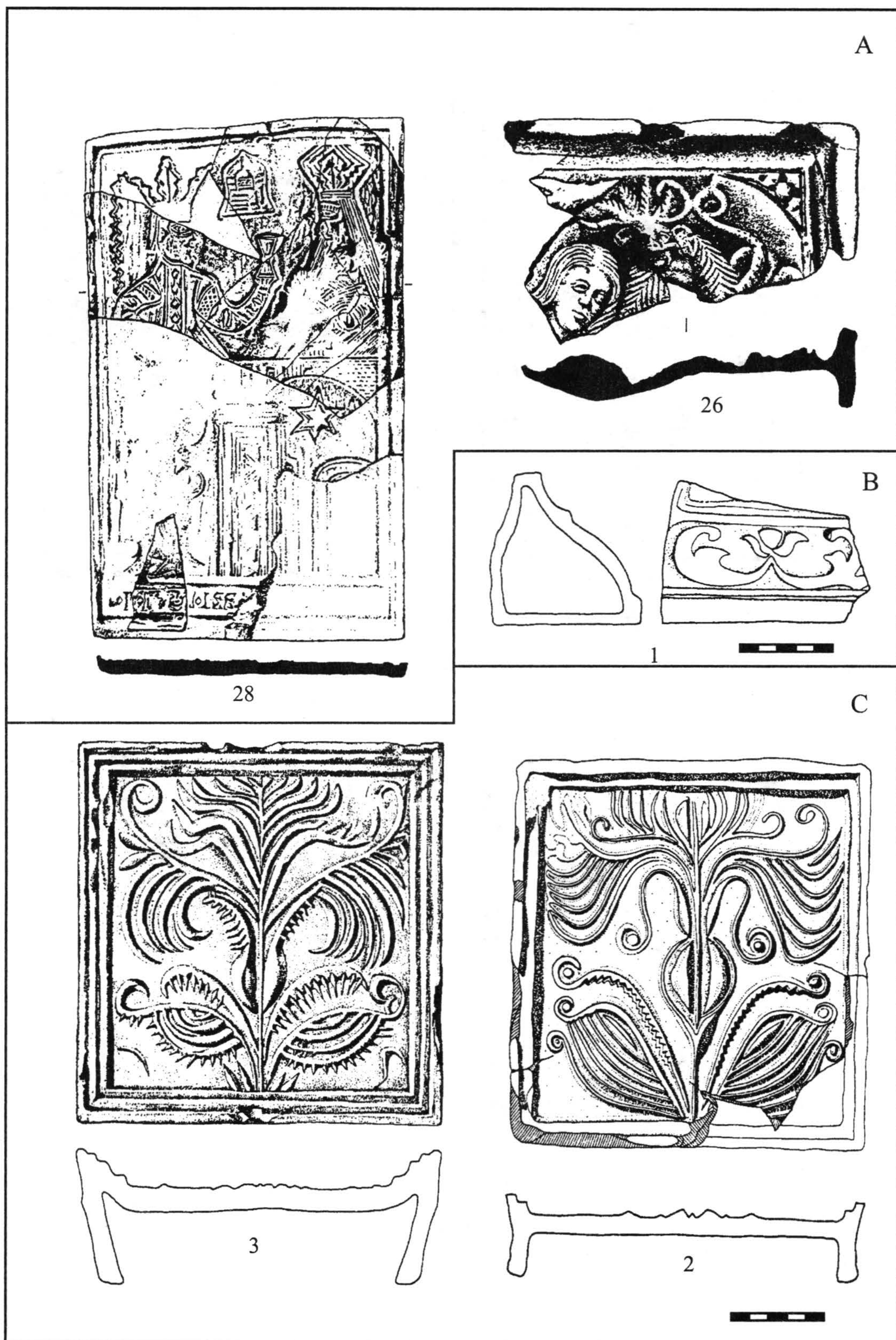
4

D

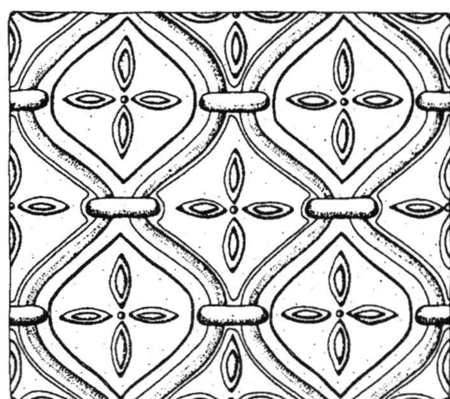

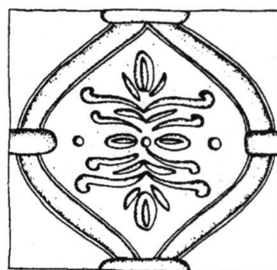
13

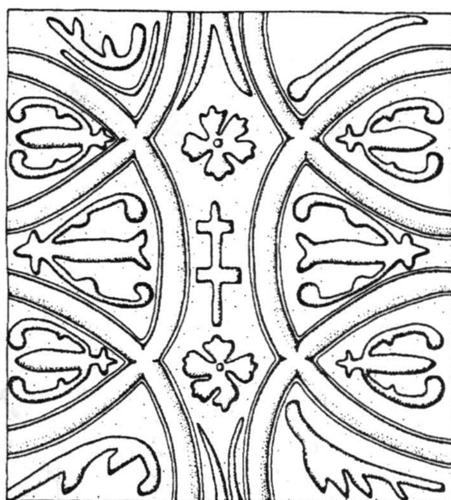
Planşa 41: A. Cristuru Secuiesc 4; B. Cristuru Secuiesc 5; C. Cristuru Secuiesc 6; D. Cristuru Secuiesc 7 (A-D după Benkő, Ughy, fără scară).

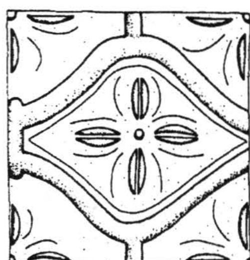

Planşa 42: A. Cristuru Secuiesc 7; B. Cristuru Secuiesc 11 (A: după Benkő, Ughy; fără scară); C. Crişan.

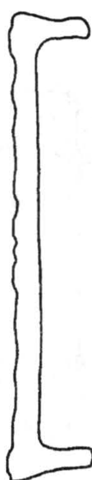

6

7

9

6 a

8

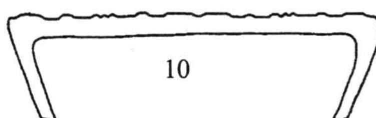

6 b

Planşa 43: Crişan.

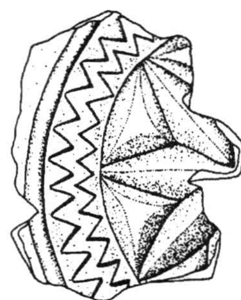
10

10 a

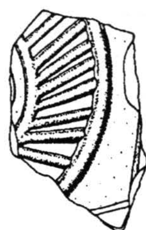

16

11

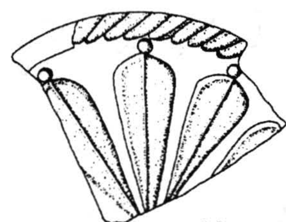
12

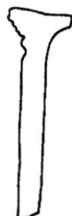

13

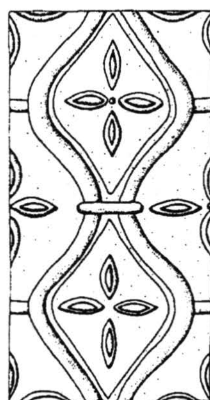

15

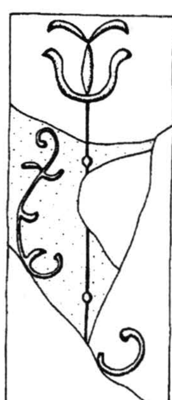

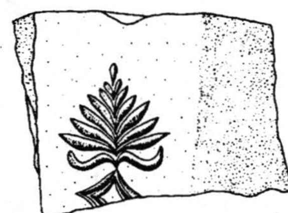
18

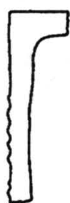

19 a

19 b

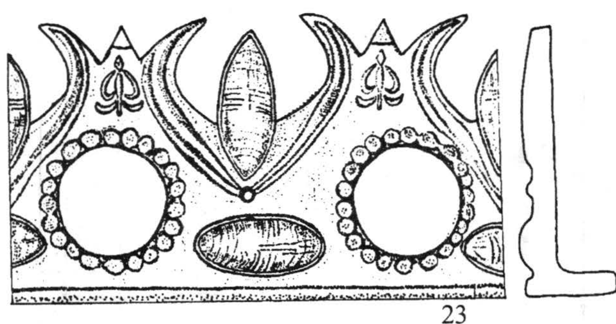

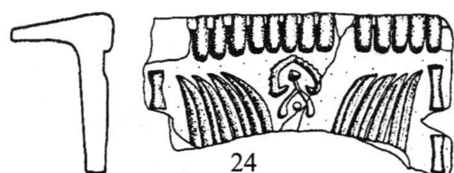
21

Planşa 44: Crişan.

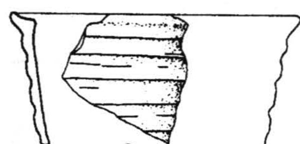

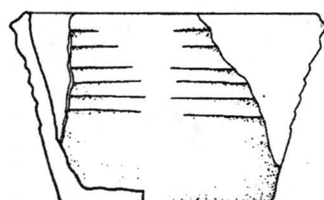

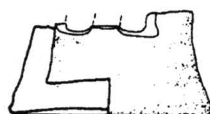

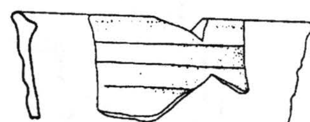

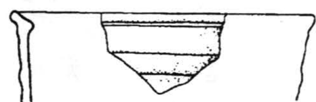

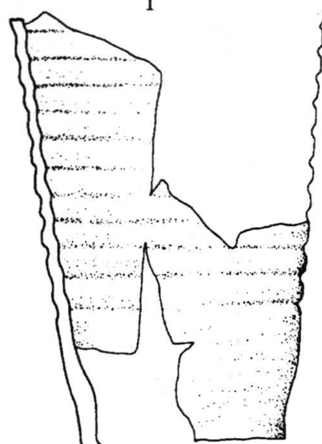

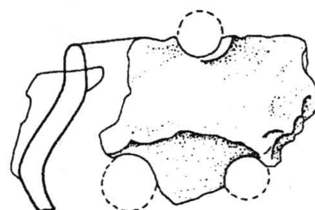

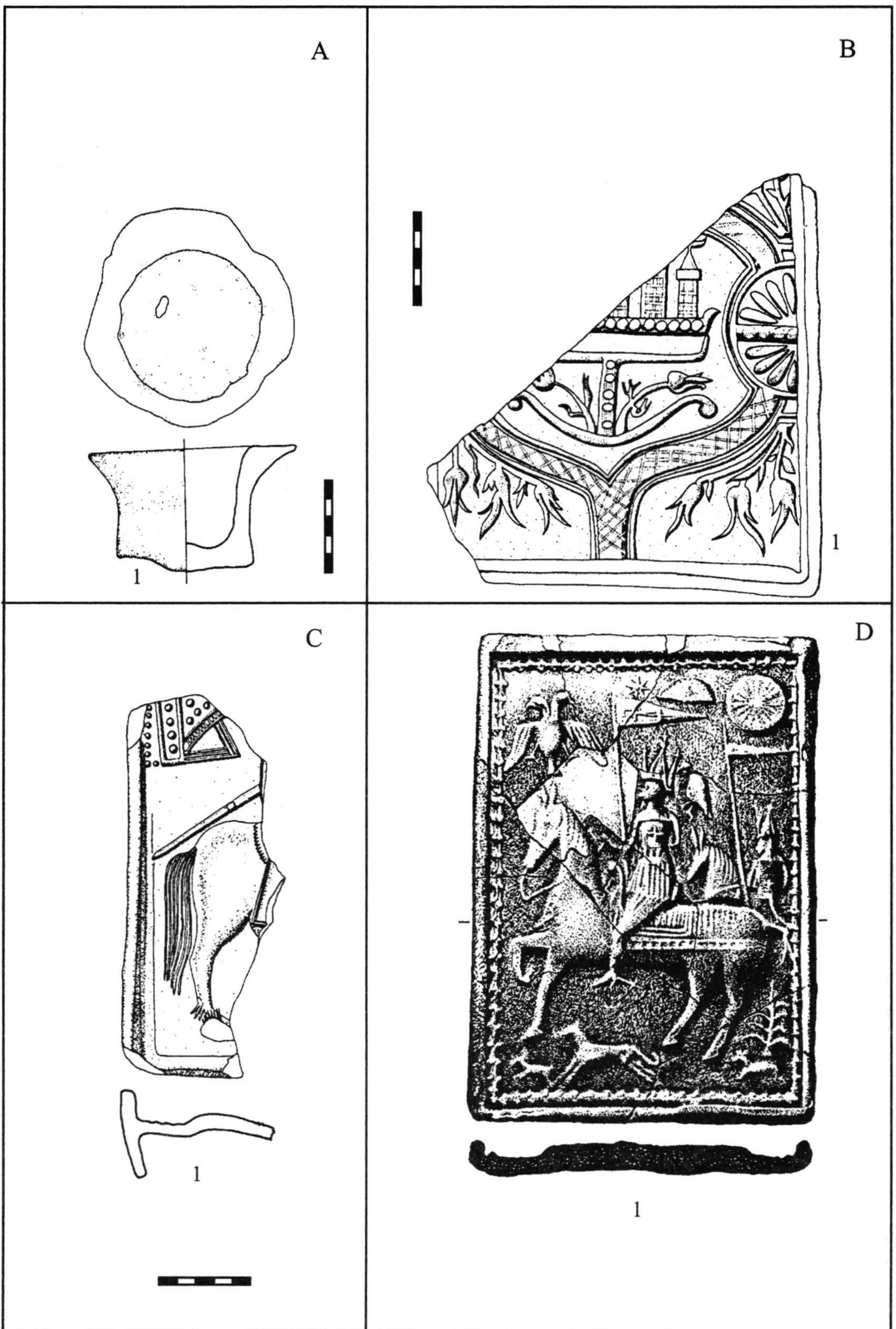

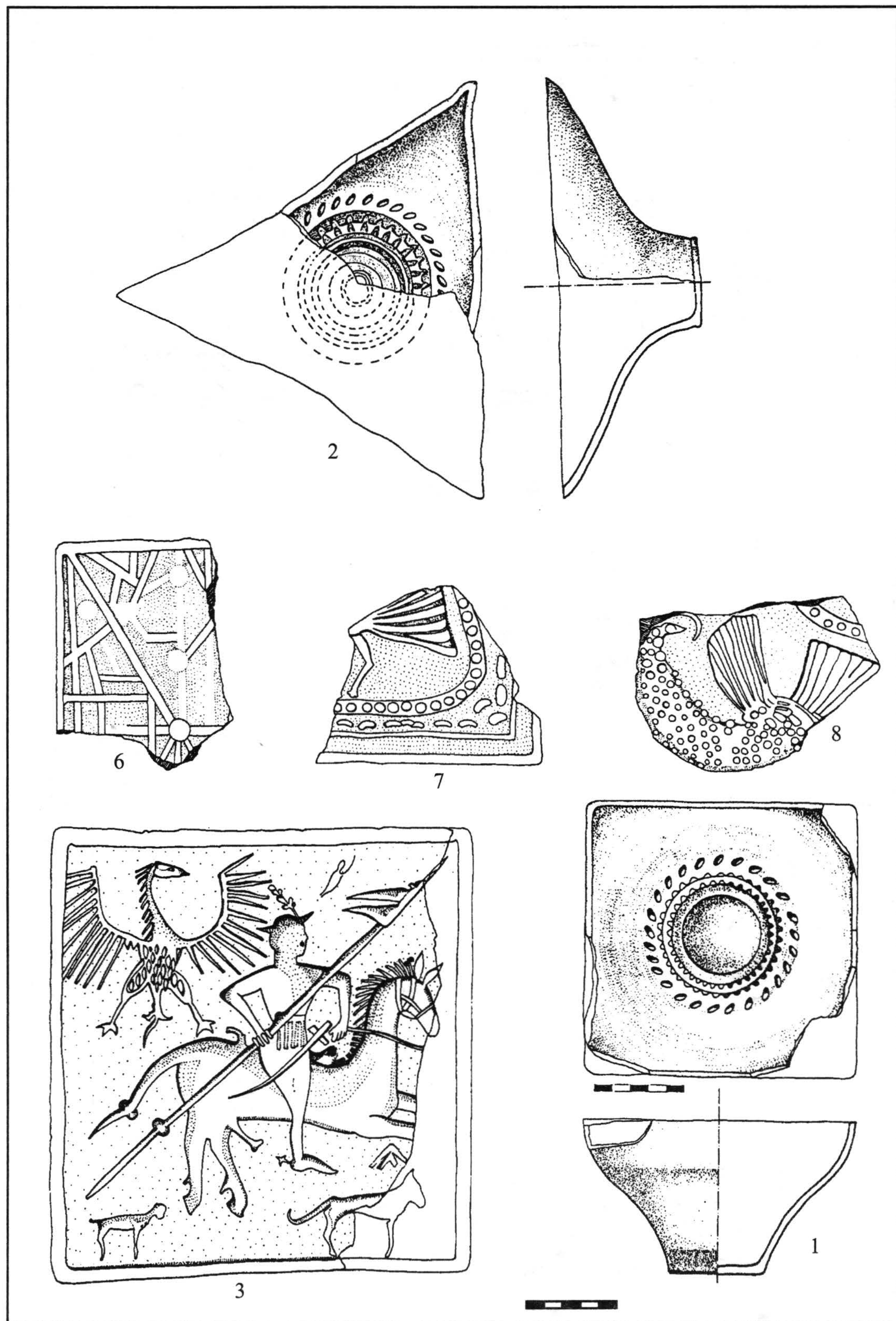

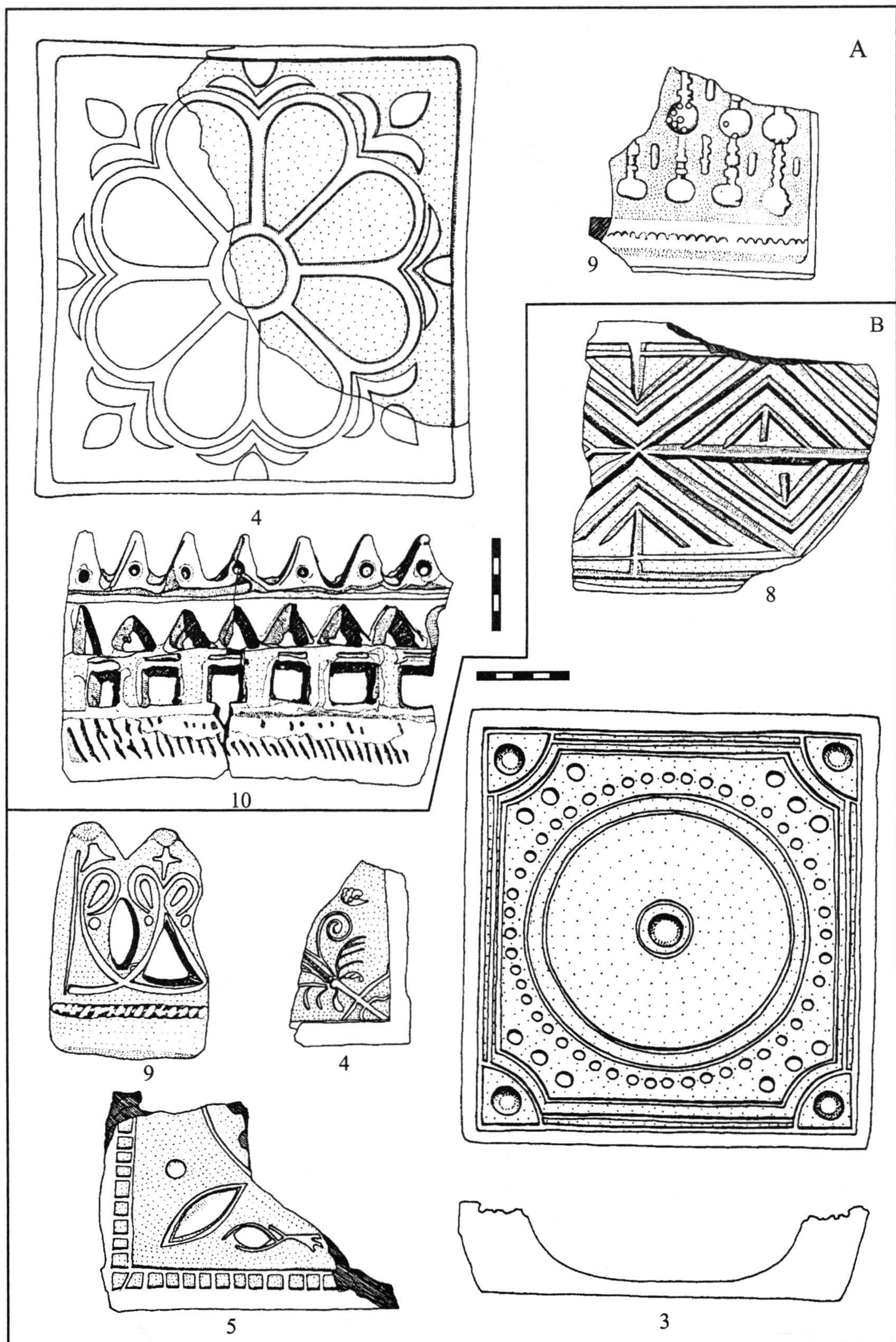
Planşa 45: A. Crişan; B. Cuhea (după R. Popa).

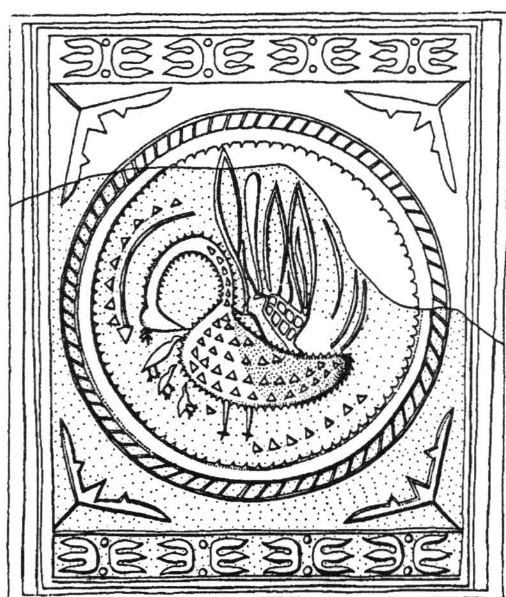
Planşa 46: A. Cuvin (desen după Hurezan, Szatmári); B. Dârlos; C. Decea;
D. Dejuţiu (după Benkő, Ughy; fără scară).

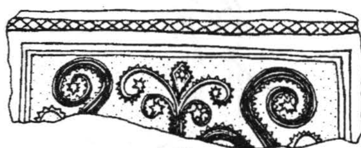
Planşa 47: Densuş.

Planşa 48: A. Densuş; B. Deva.

13

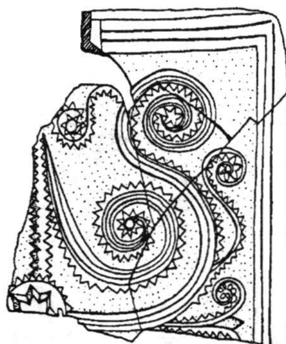

10

11

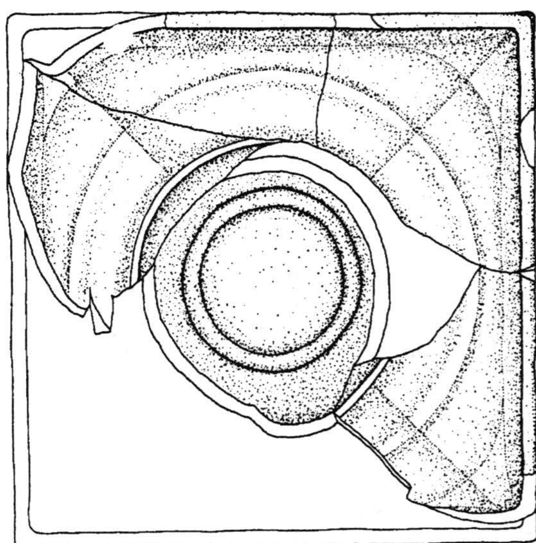

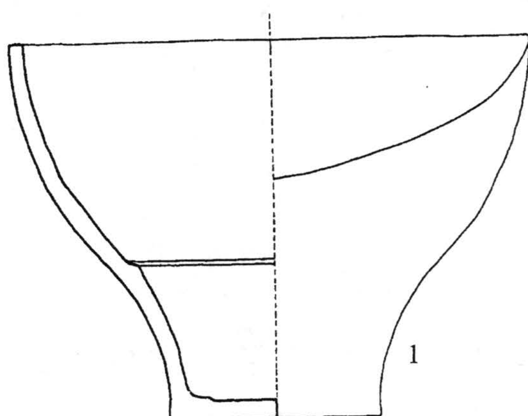
14

15

12

Planşa 49: Deva.

1

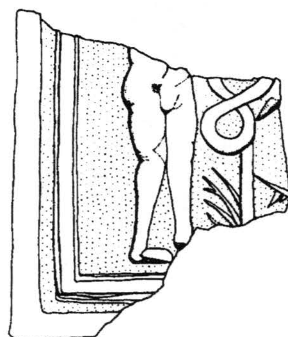
2

3

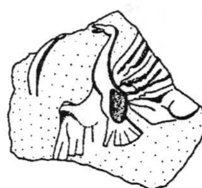

4

5

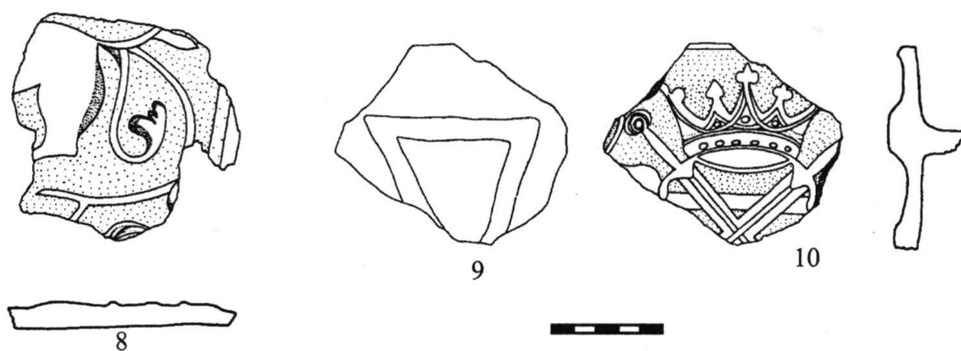

7

6

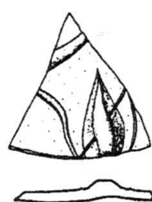
Planşa 50: Dobârca.

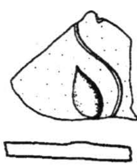

B
1
2
8
4
7
11
10
6
12

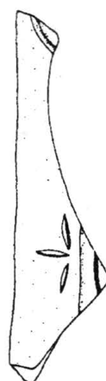
Planşa 51: A. Dobârca; B. Drăuşeni 1.

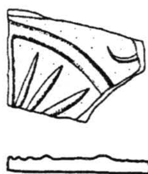
A

13 a

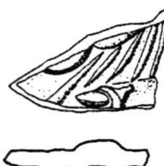

13 b

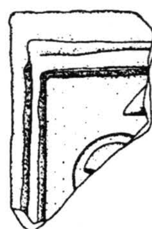

13 c

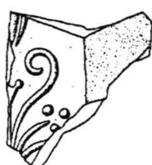

13 g

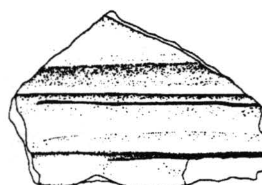

13 d

13 e

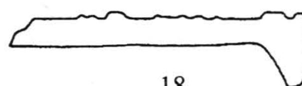

13 f

14

17

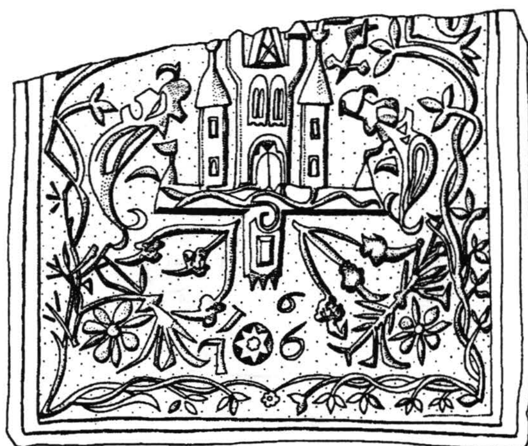

15

18

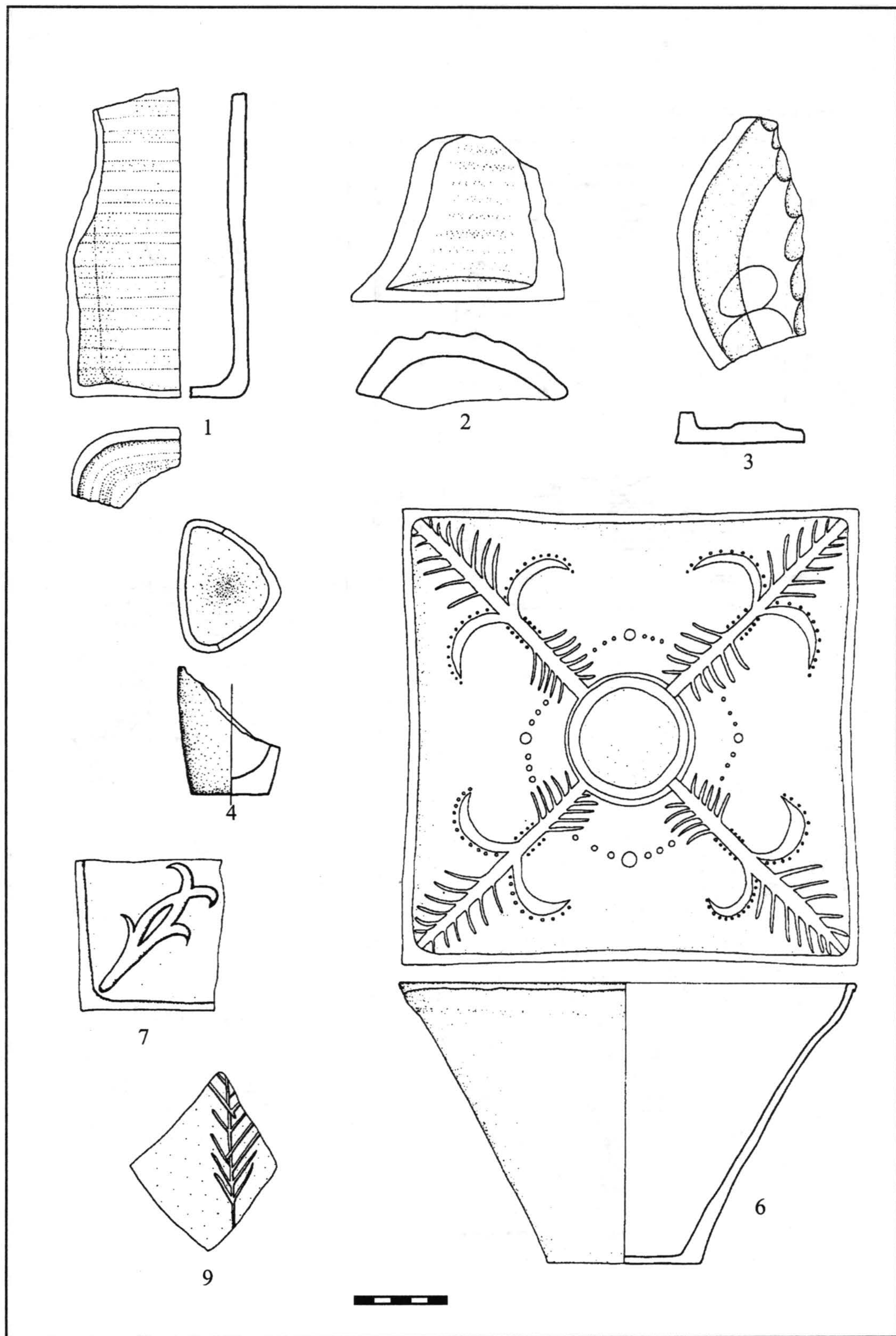

B

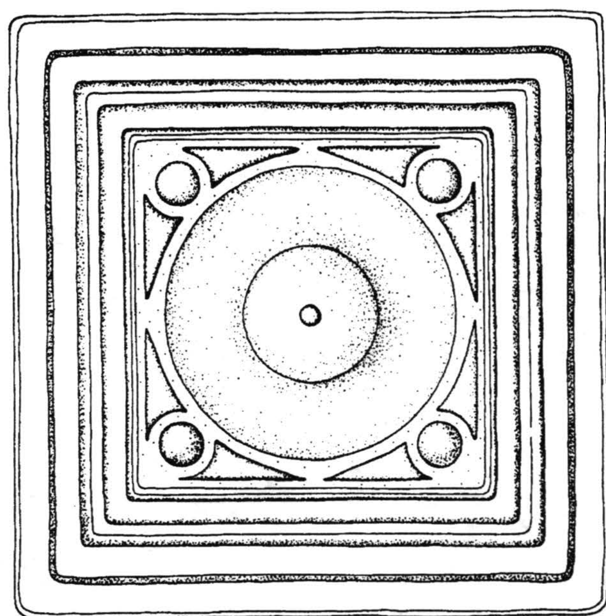
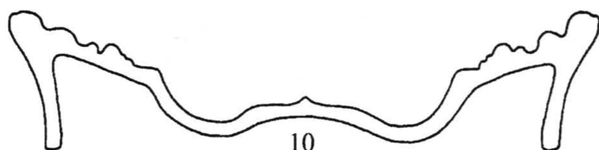
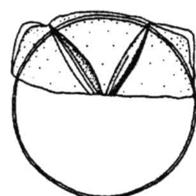
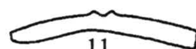

1

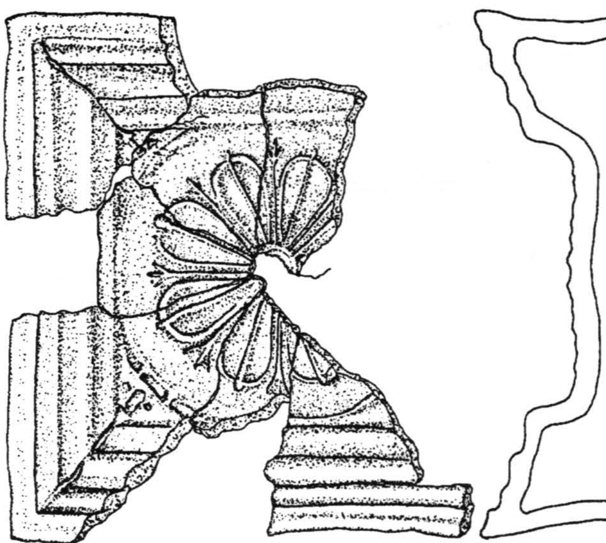

Planşa 52: A. Drăuşeni 1; B. Drăuşeni 2.

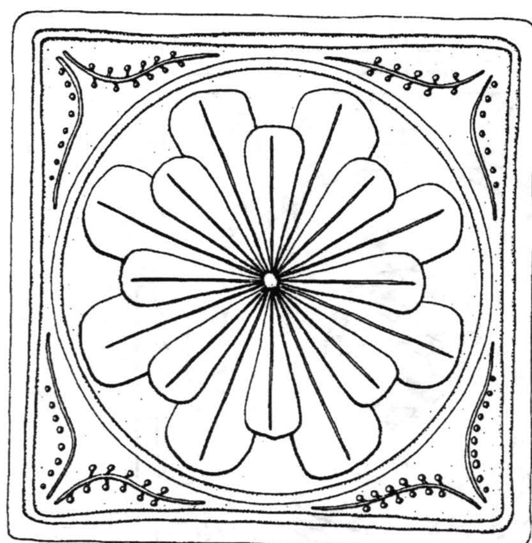
Planşa 53: Făgăraş.

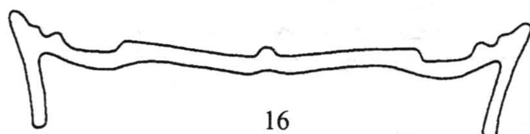

10

11

13

15

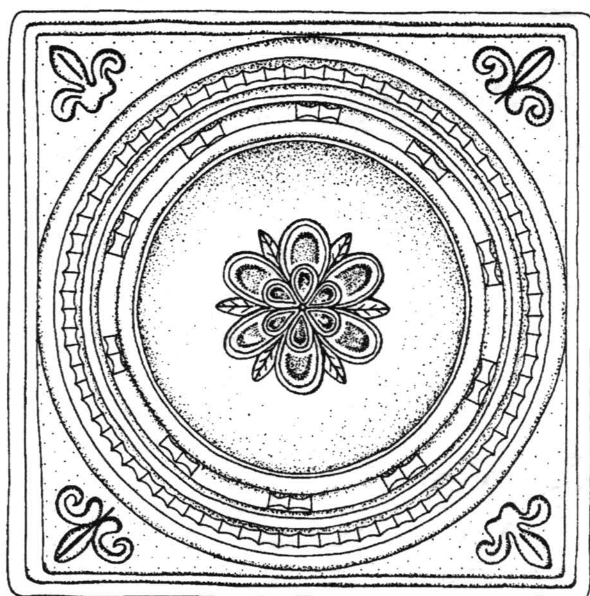

14

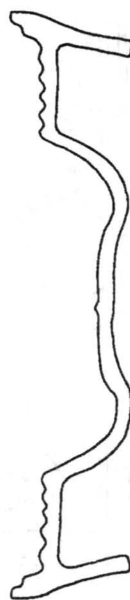

Planşa 54: Făgăraş.

16

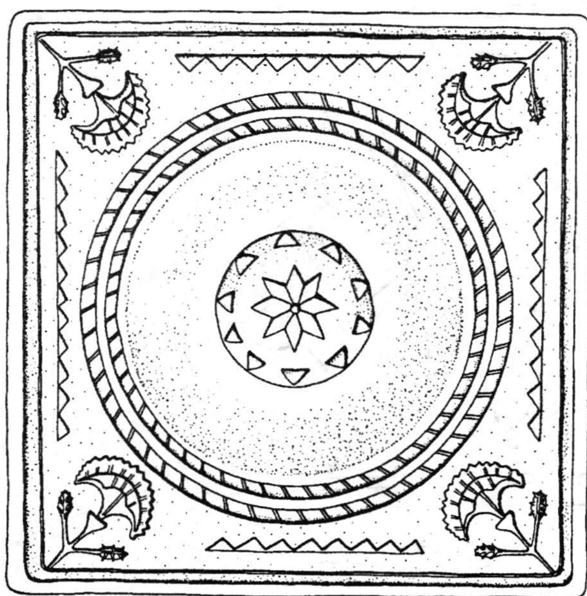
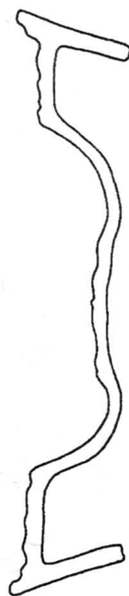

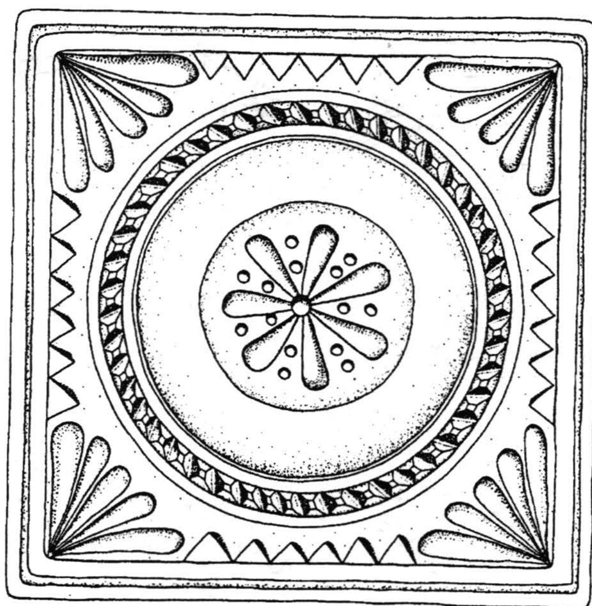
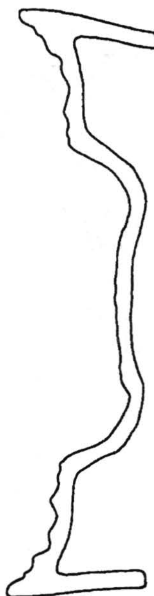
17

Planşa 55: Făgăraş.

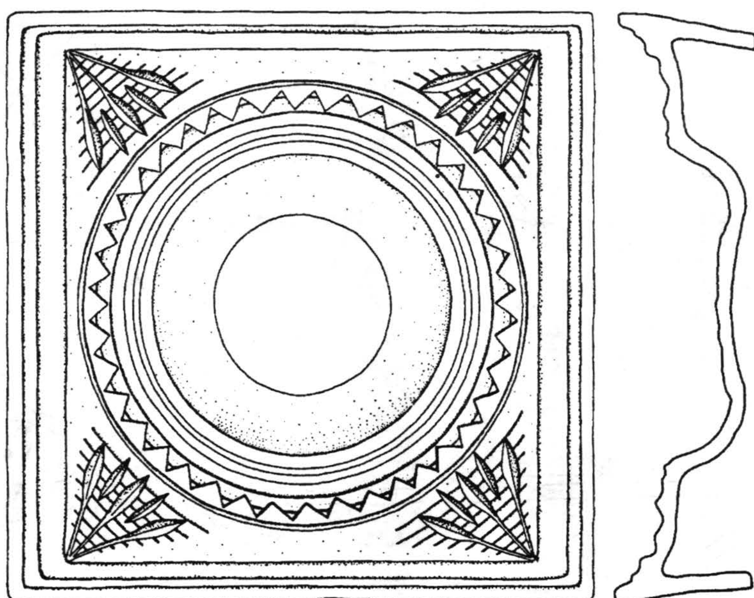
18

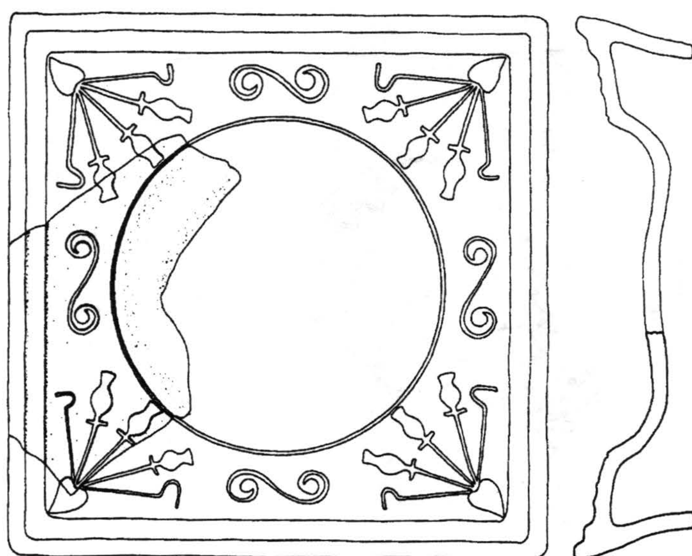

19

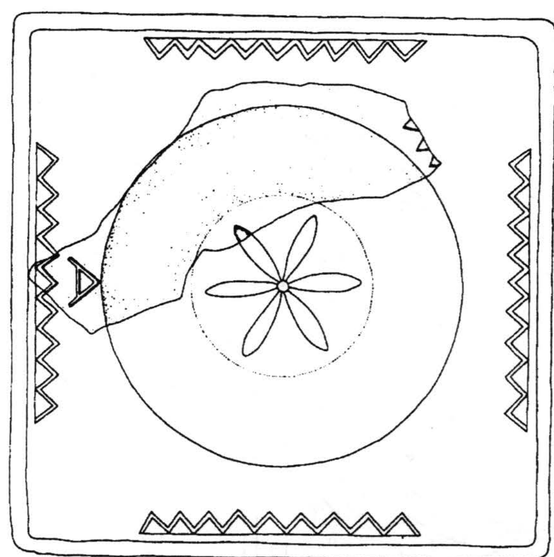
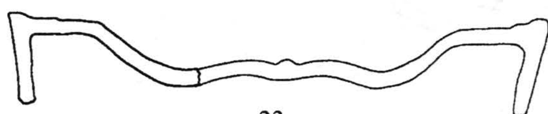
Planşa 56: Făgăraş.

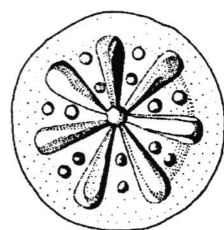
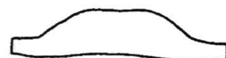

21

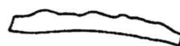

22

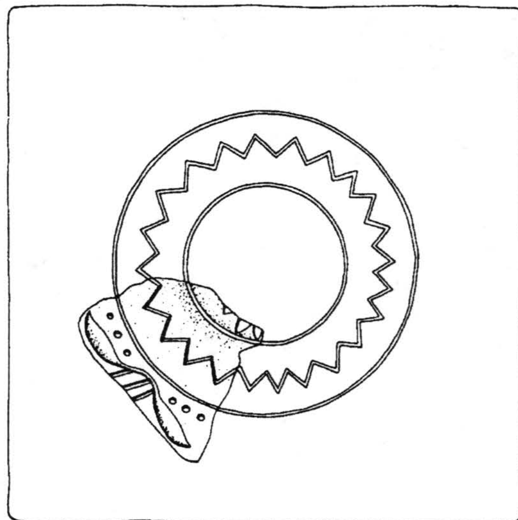

Planşa 57: Făgăraş.

23

20

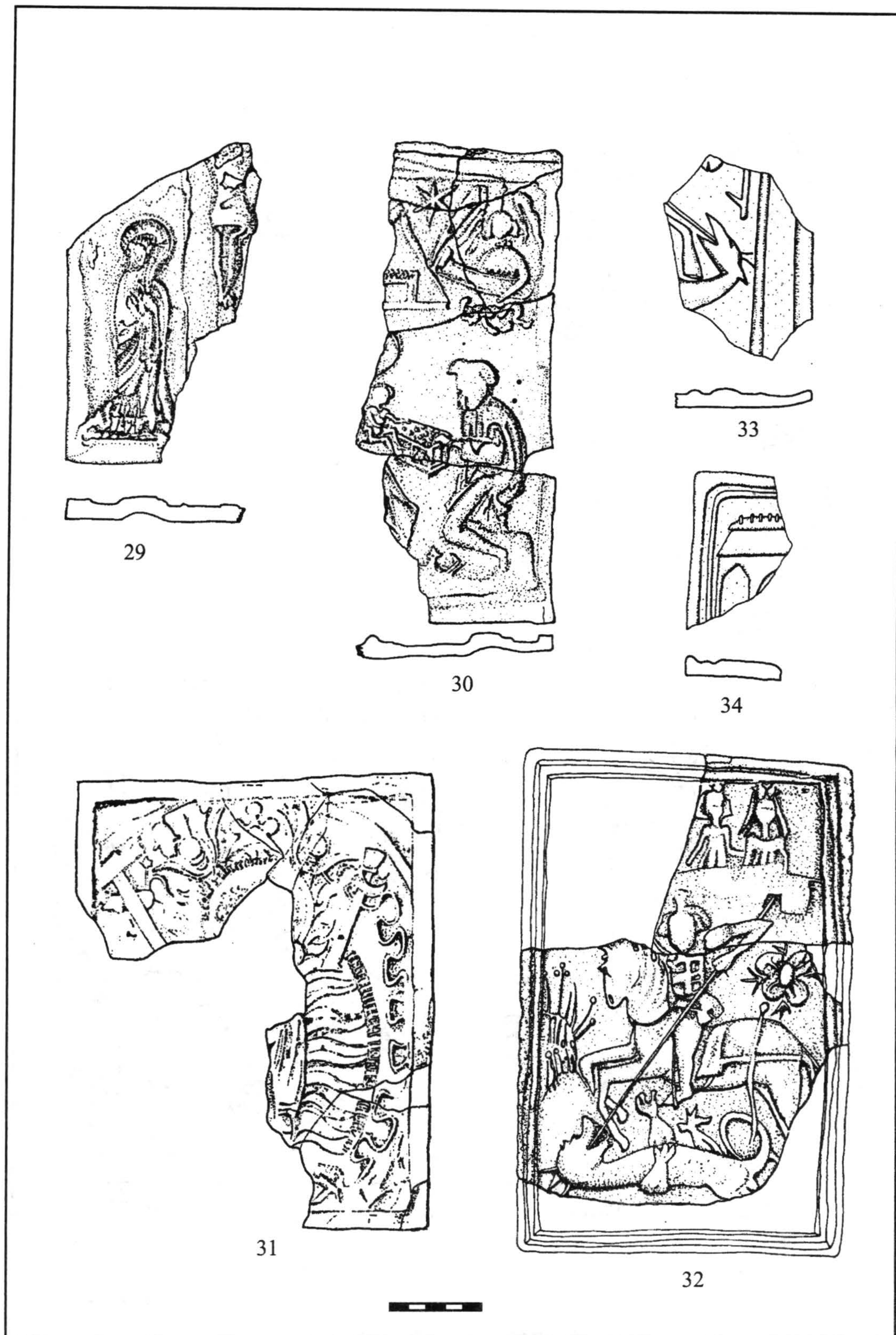

25

24

Planşa 58: Făgăraş.

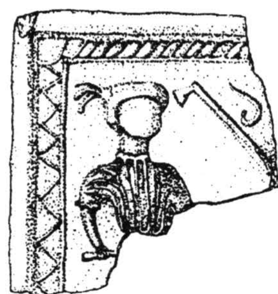
Planşa 59: Făgăraş (31: după V. M. Puşcaşu, fără scară).

35 a

35 b

36

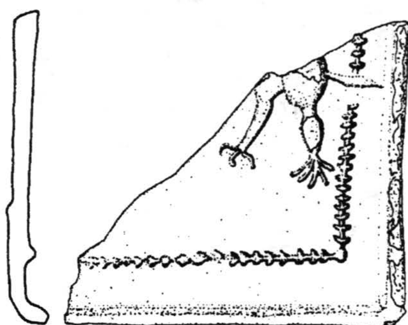
37

38

37 A

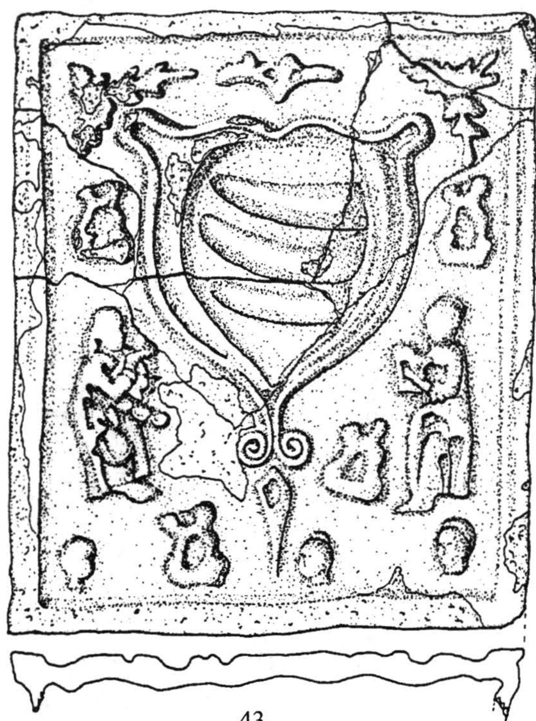
40

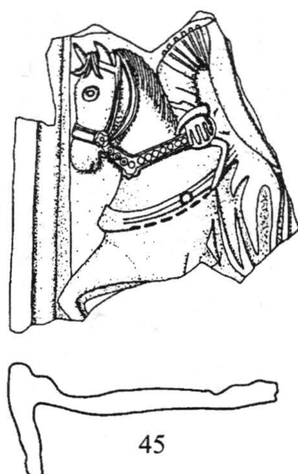

42

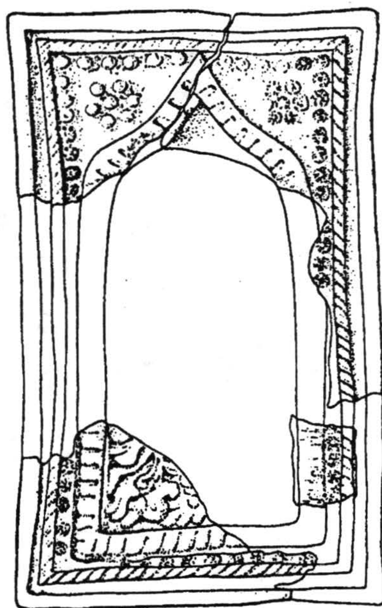

Planşa 60: Făgăraş.

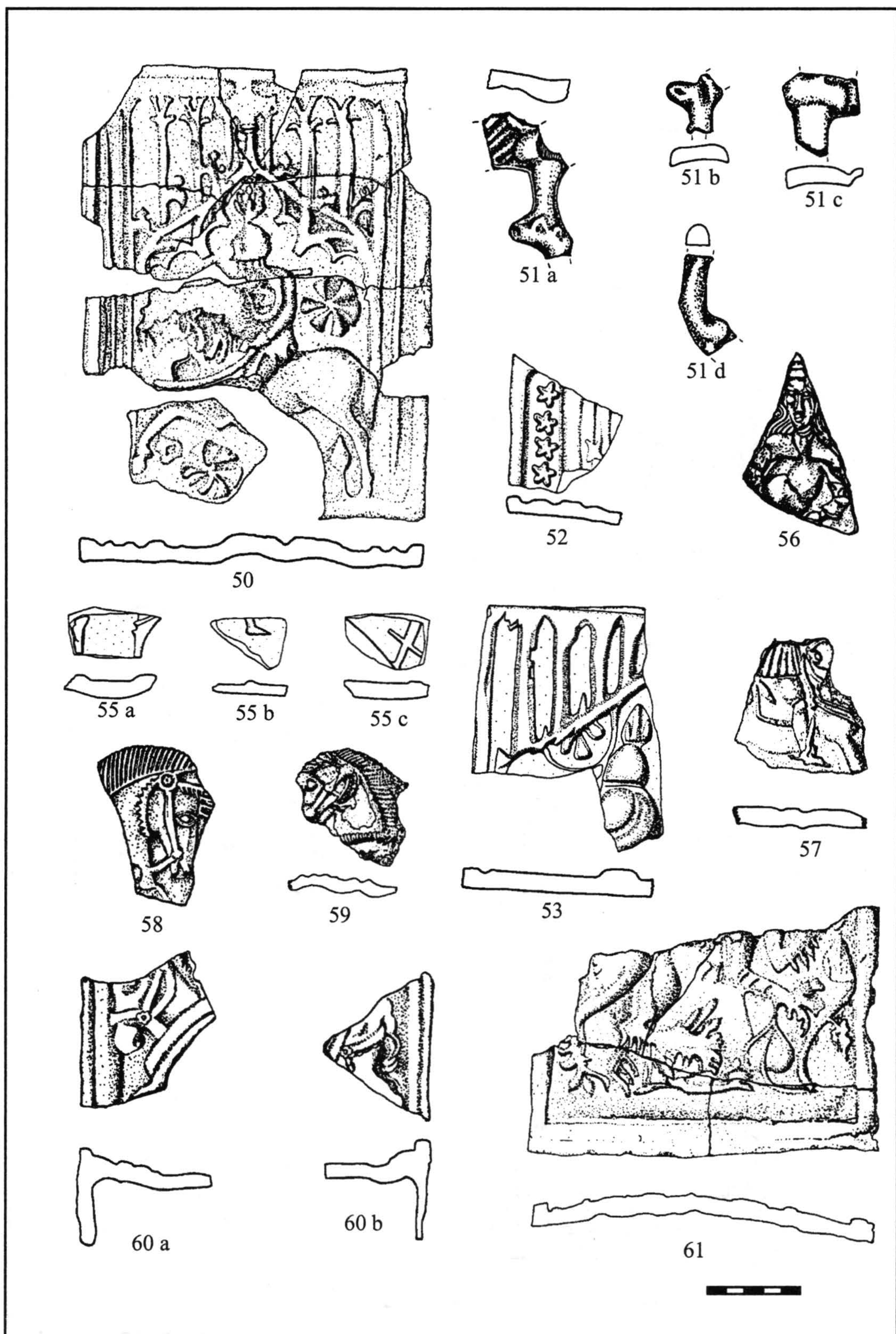

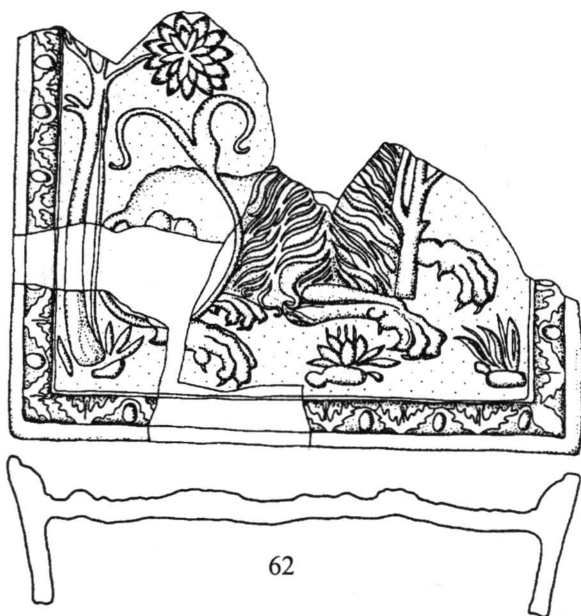

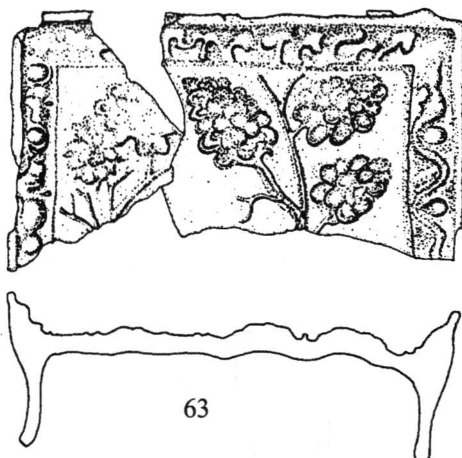

Planşa 61: Făgăraş (45 A, 49: după V. M. Puşcaşu; fără scară).

Planşa 62: Făgăraş (56,58: după V. M. Puşcaşu; fără scară).

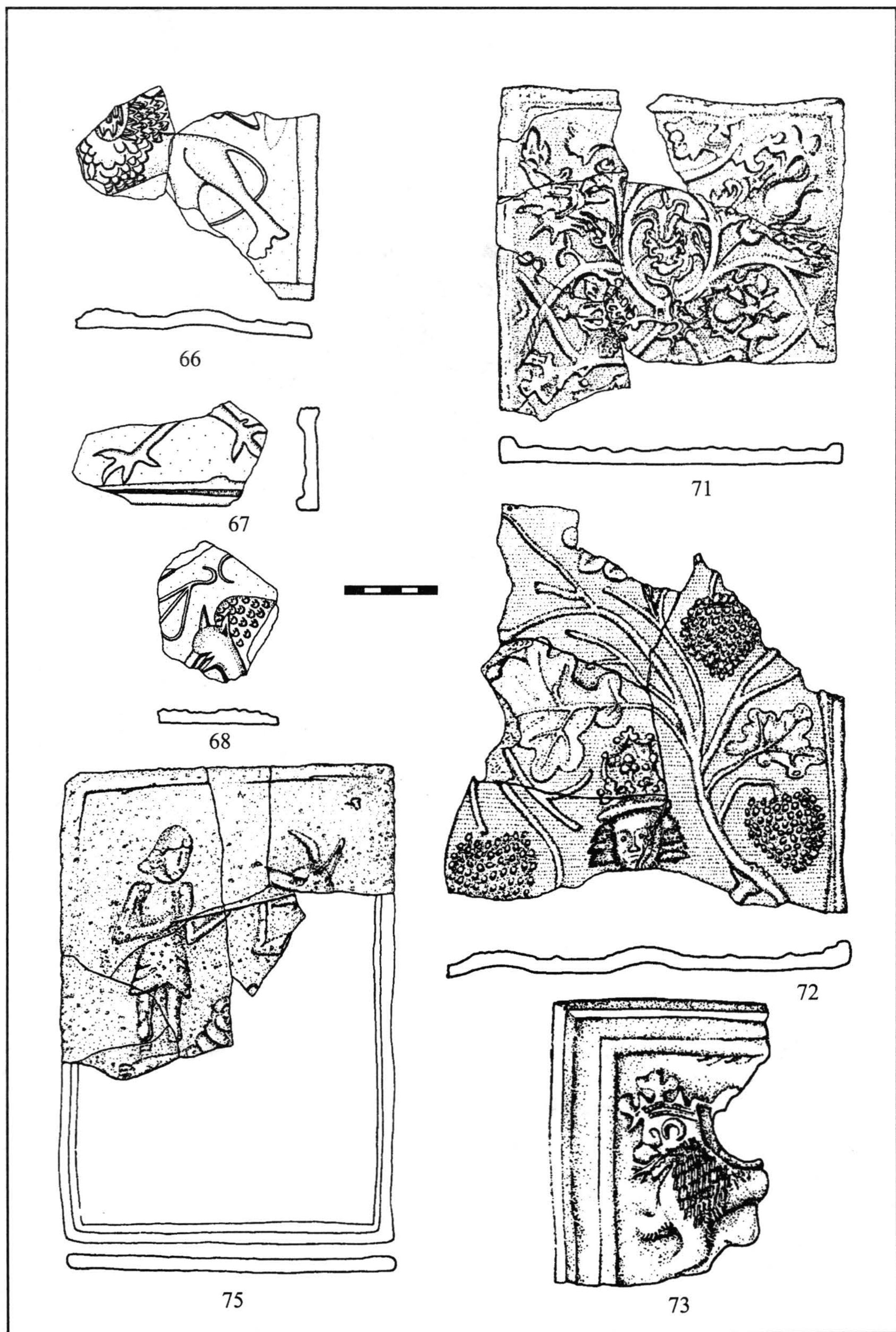

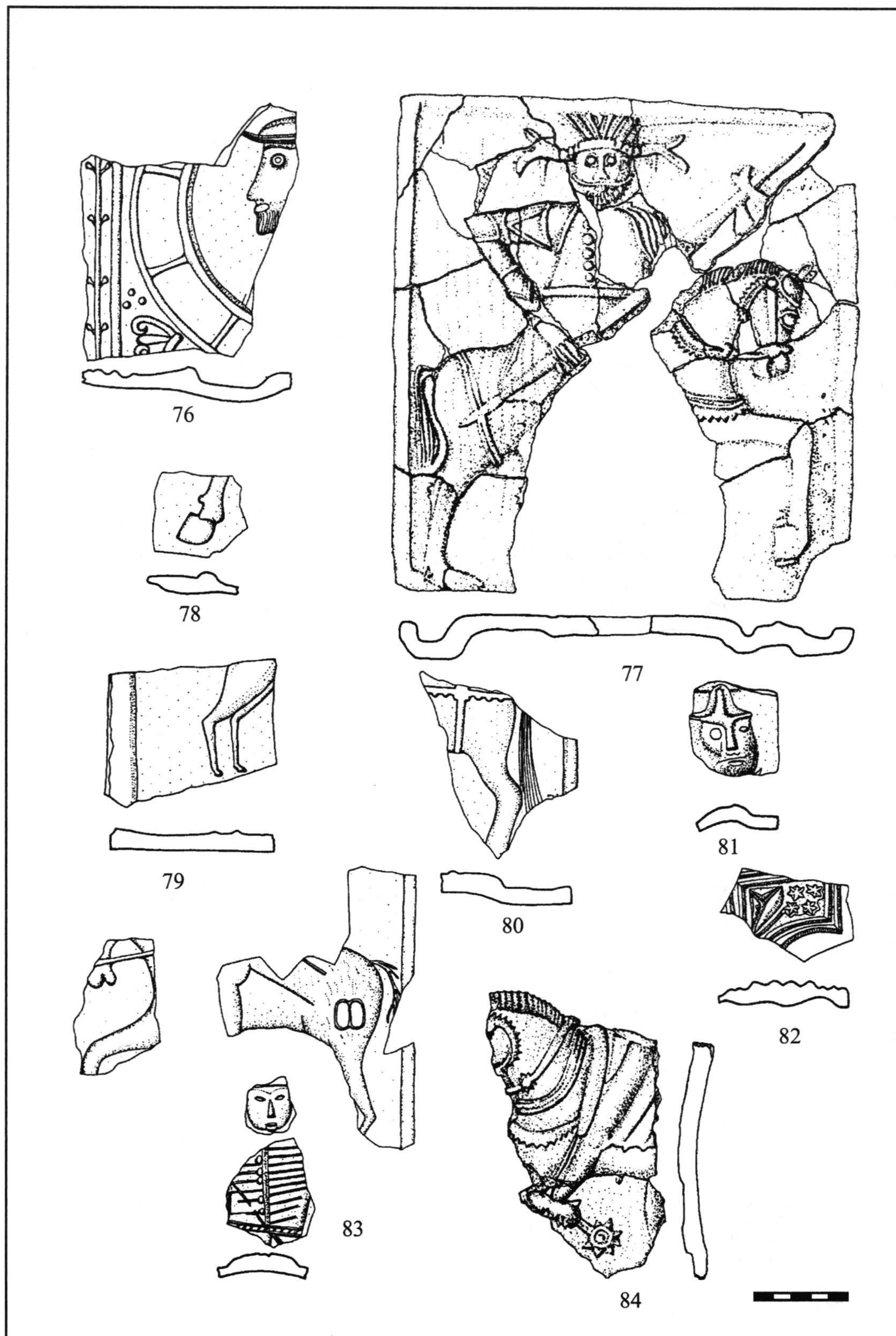

Planşa 63: Făgăraş (65: după V. M. Puşcaşu; fără scară).

Planşa 64: Făgăraş (73: după V. M. Puşcaşu; fără scară).

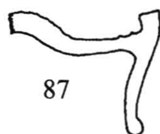

Planşa 65: Făgăraş.

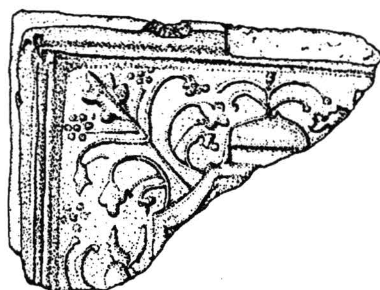

85

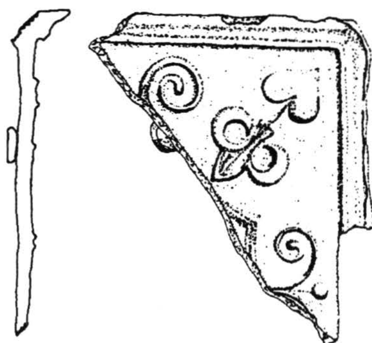

87

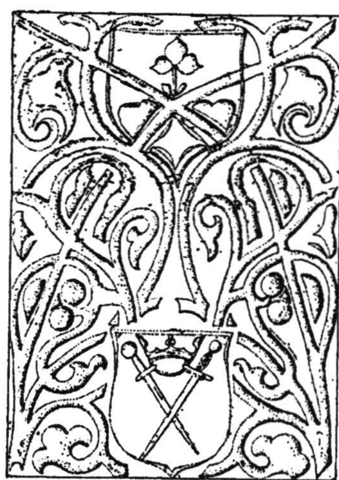

91

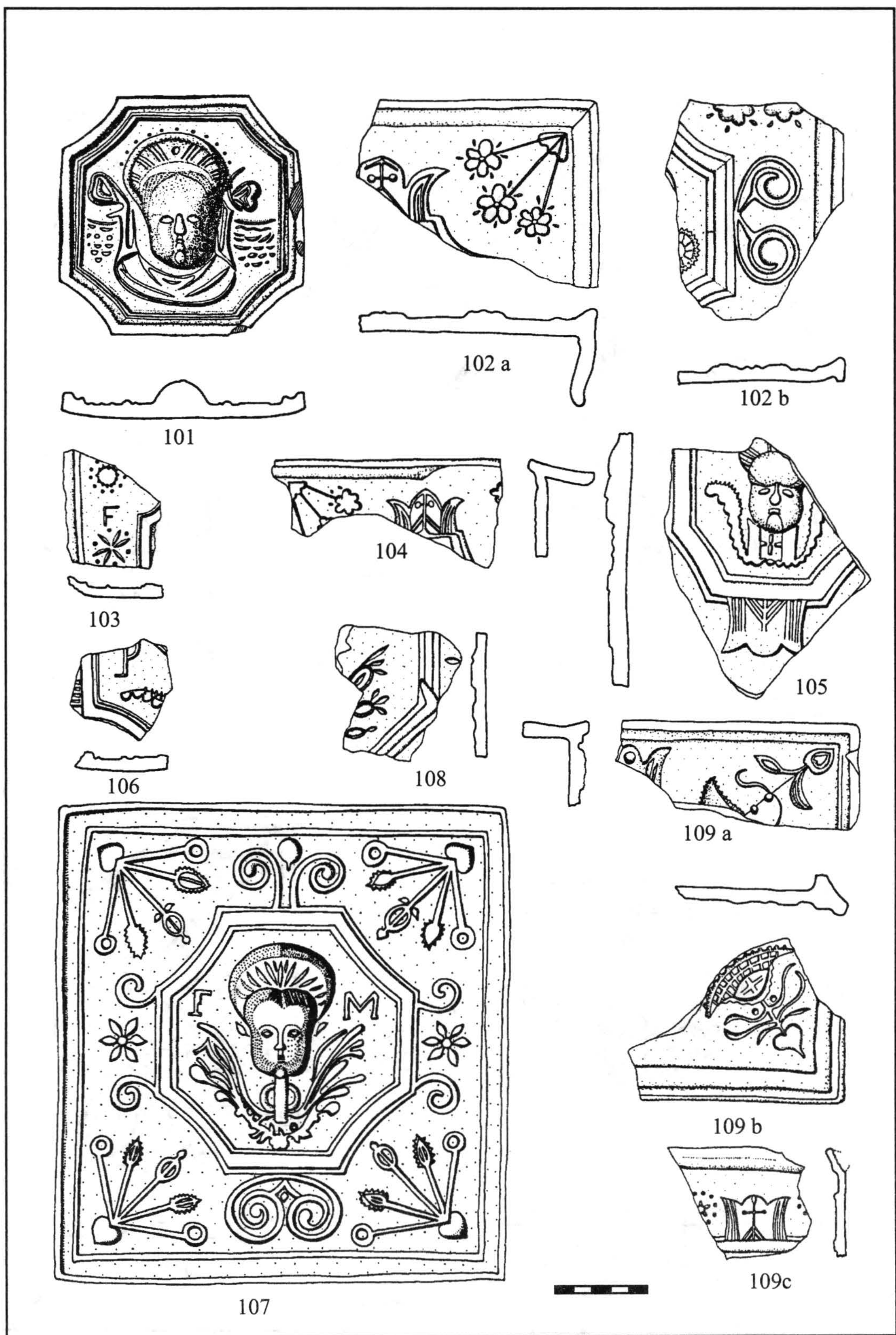
92

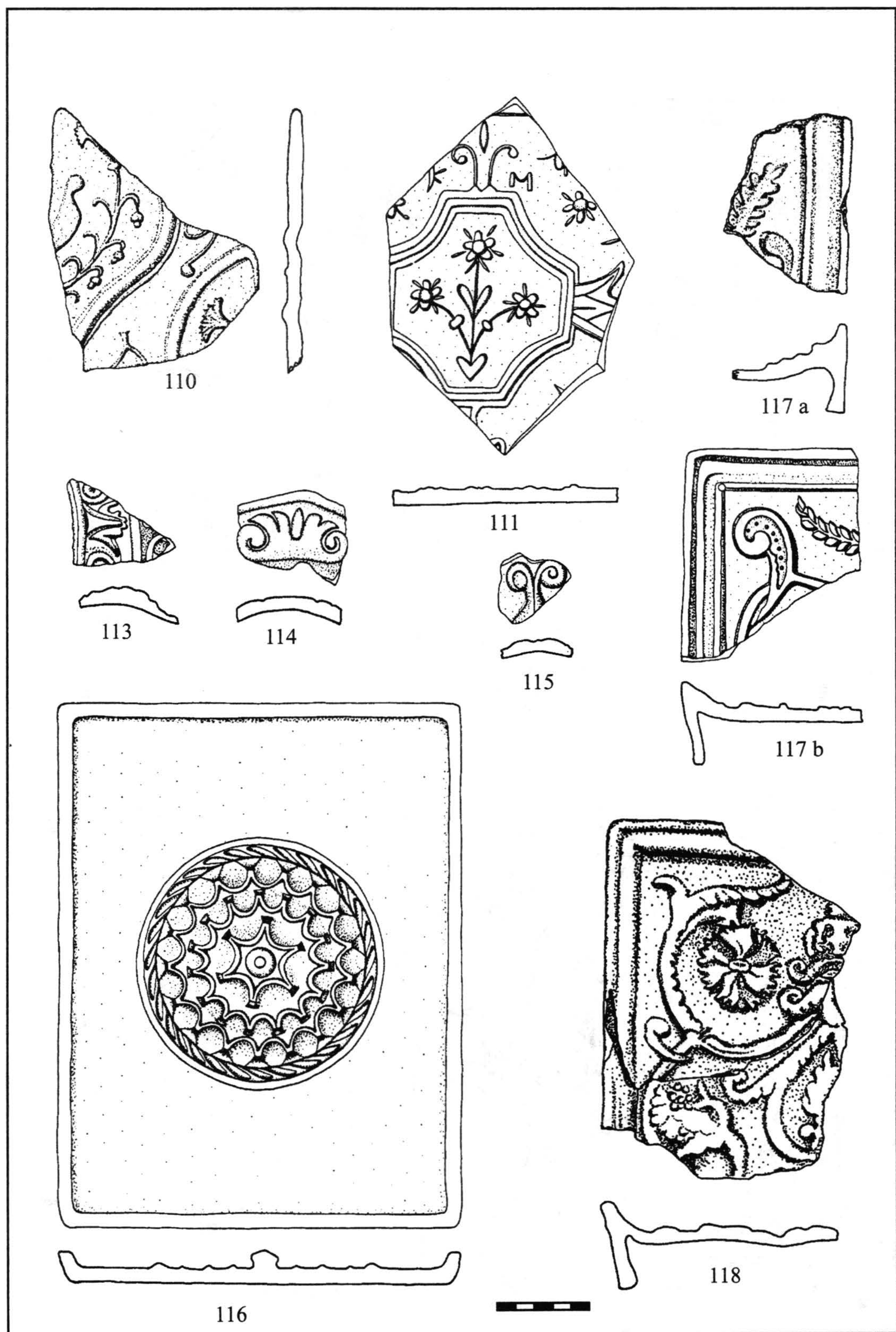
88

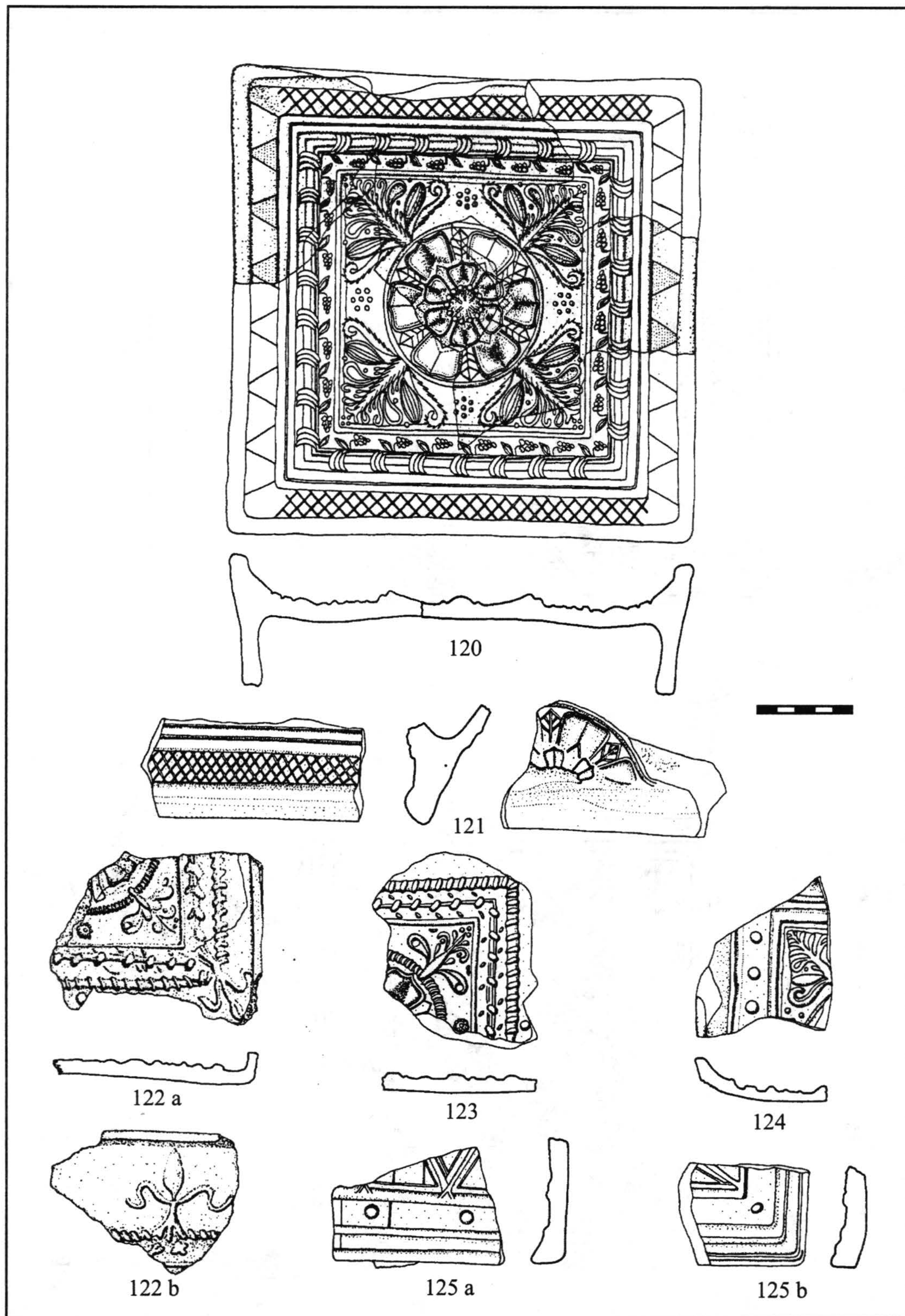
Planşa 66: Făgăraş (88: după V. M. Puşcaşu; fără scară).

Planşa 67: Făgăraş.

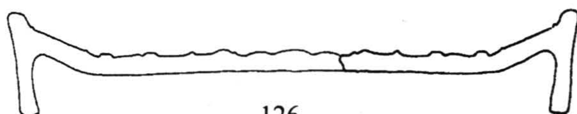

Planşa 68: Făgăraş.

Planşa 69: Făgăraş.

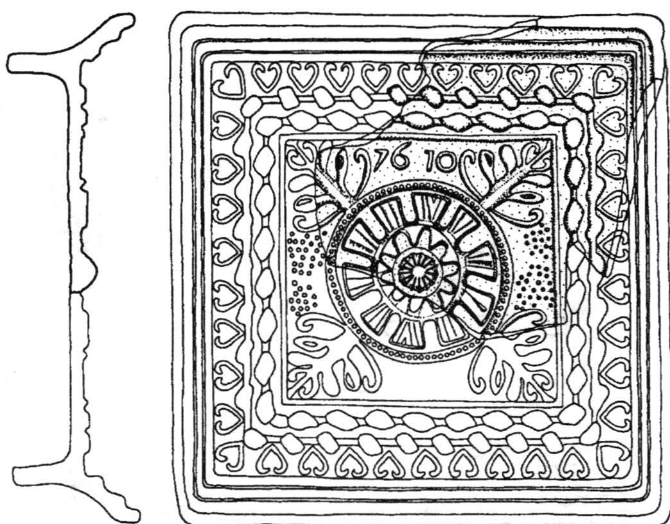

126

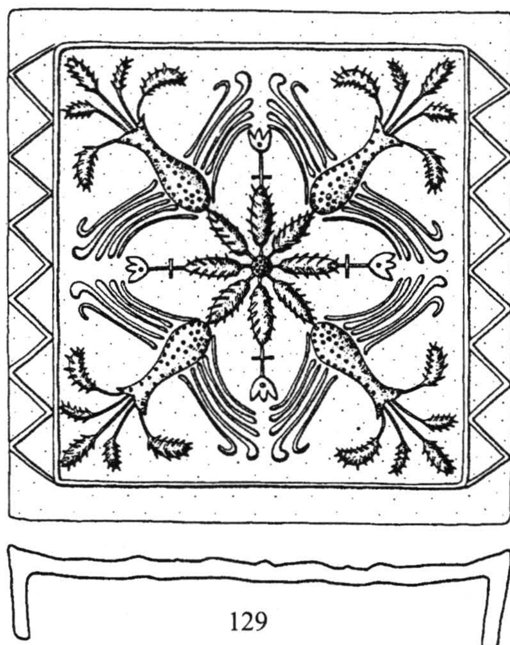
127

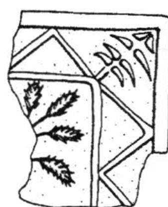

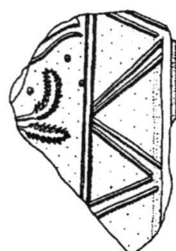
128

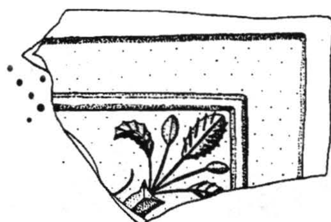

Planşa 70: Făgăraş.

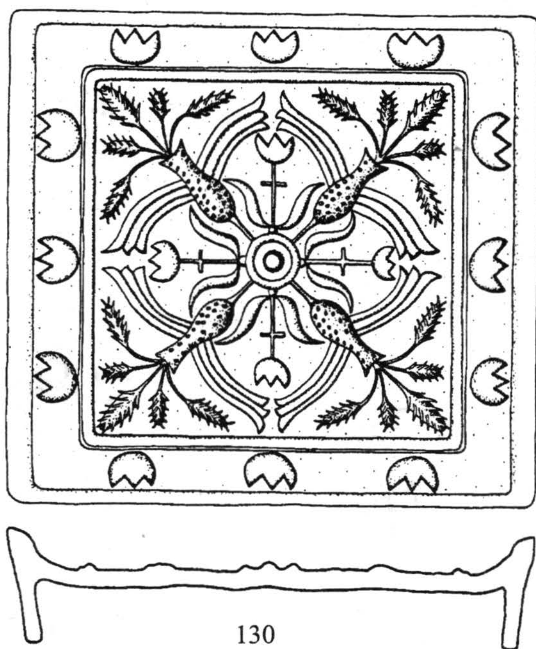

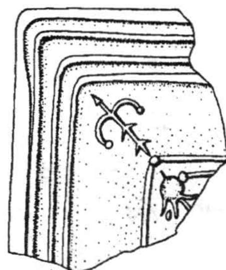

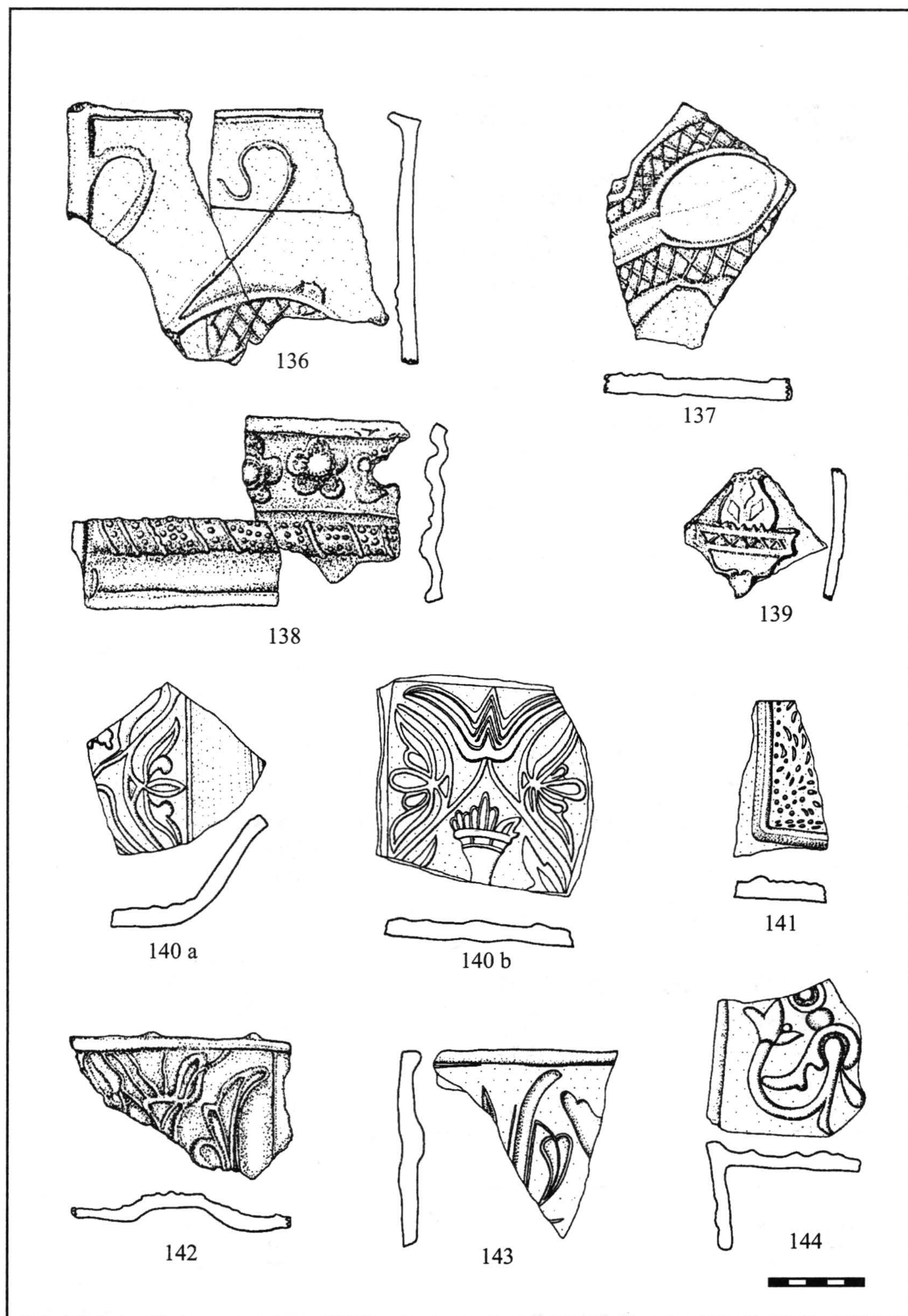

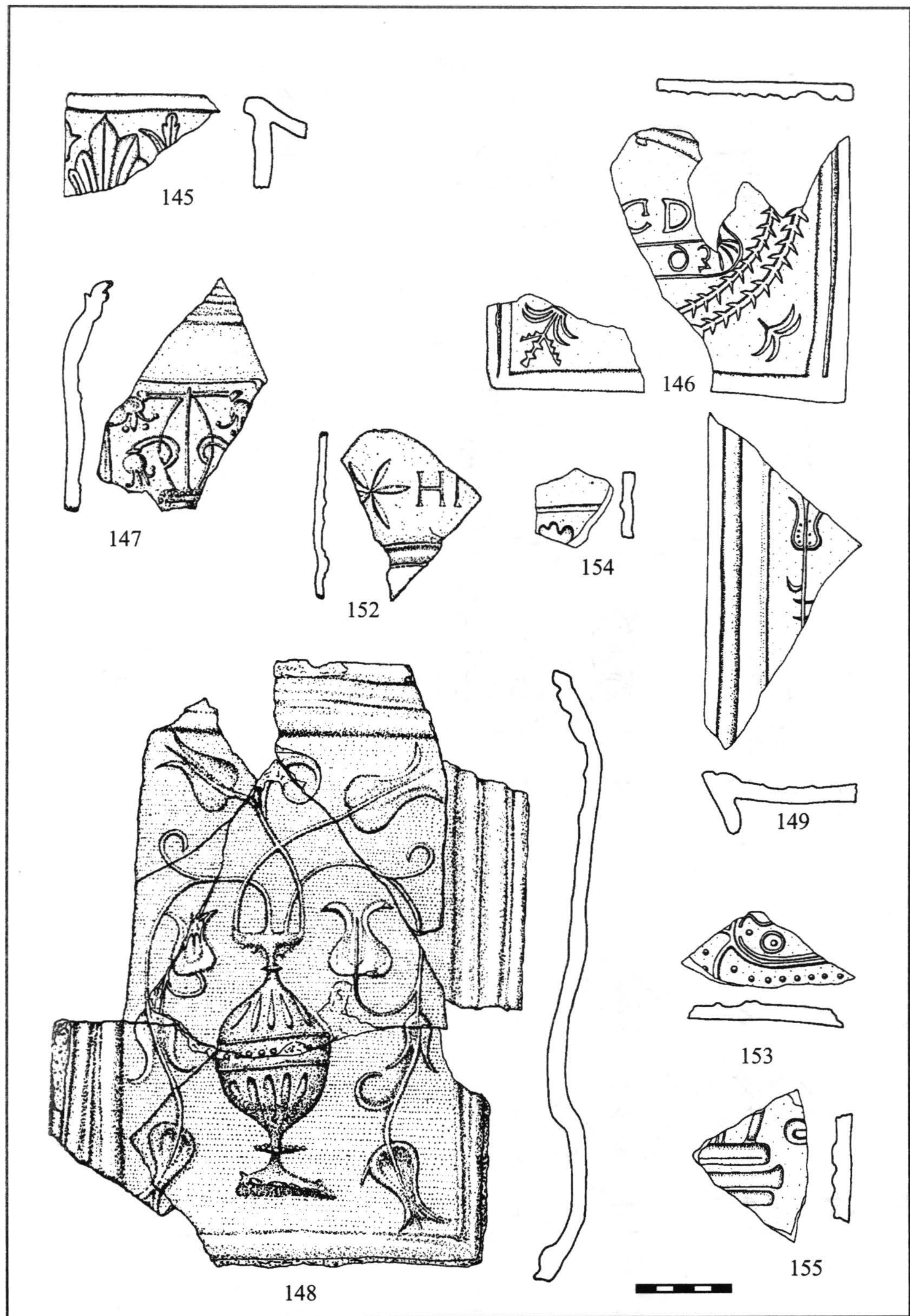

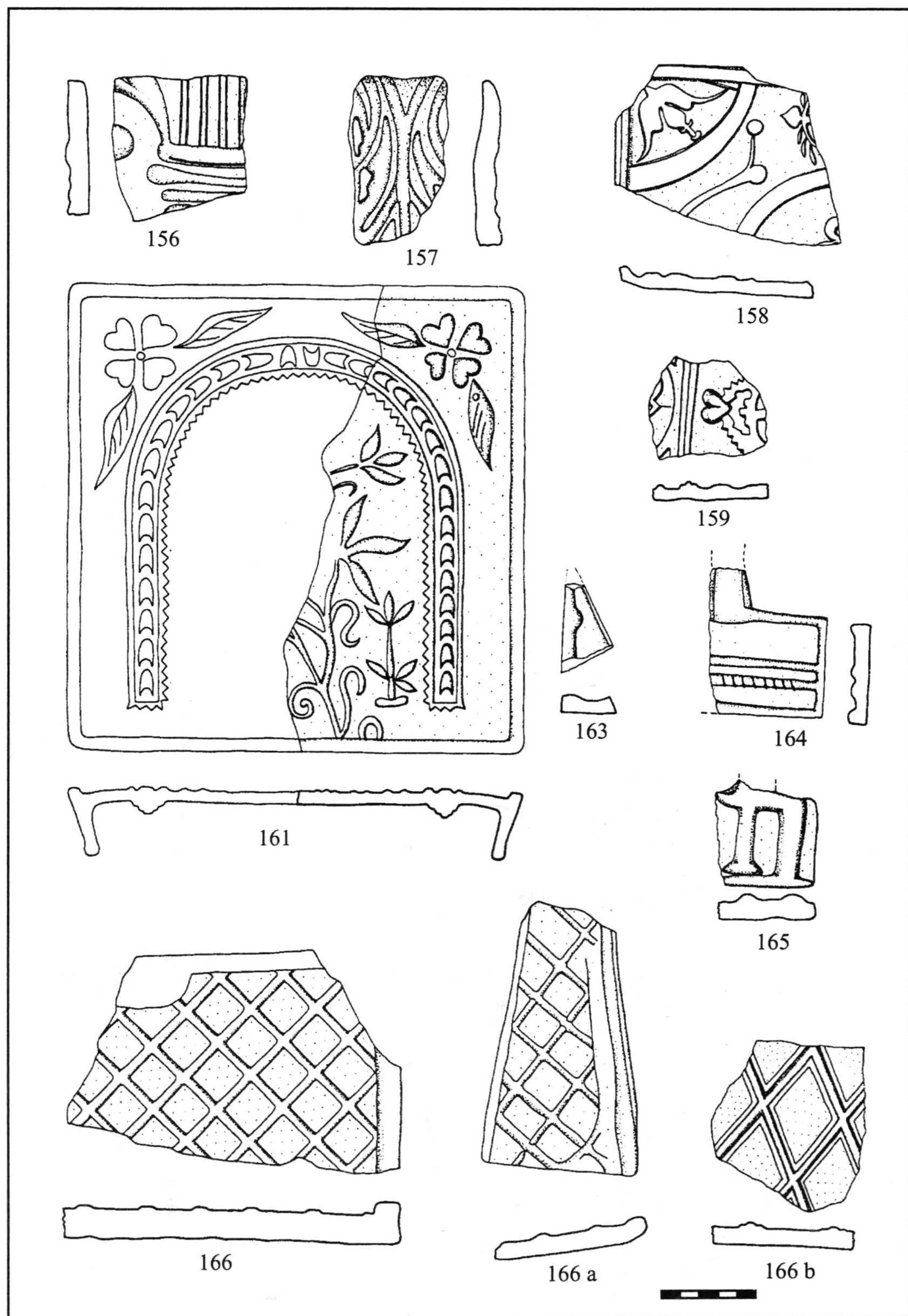
Planşa 71: Făgăraş.

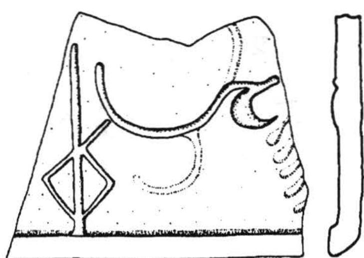
Planşa 72: Făgăraş.

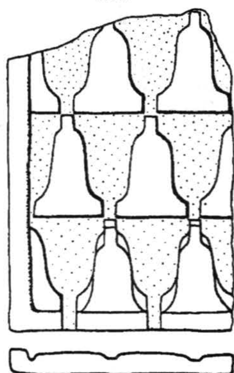

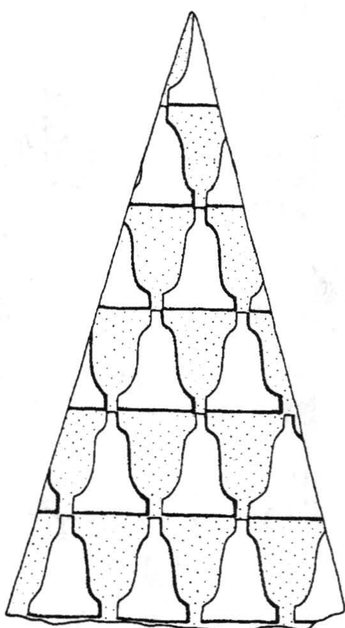
Planşa 73: Făgăraş.

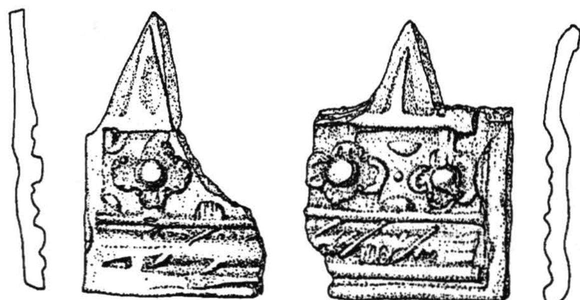

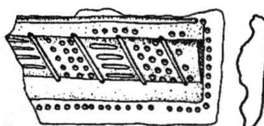
Planşa 74: Făgăraş.

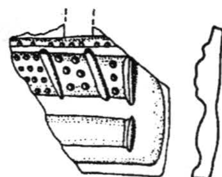

167

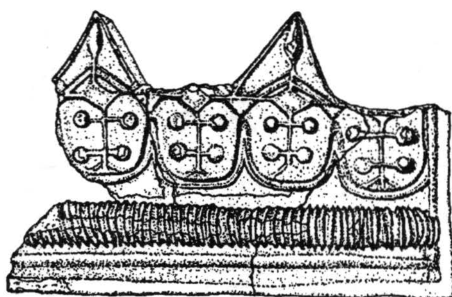

168 a

168

169

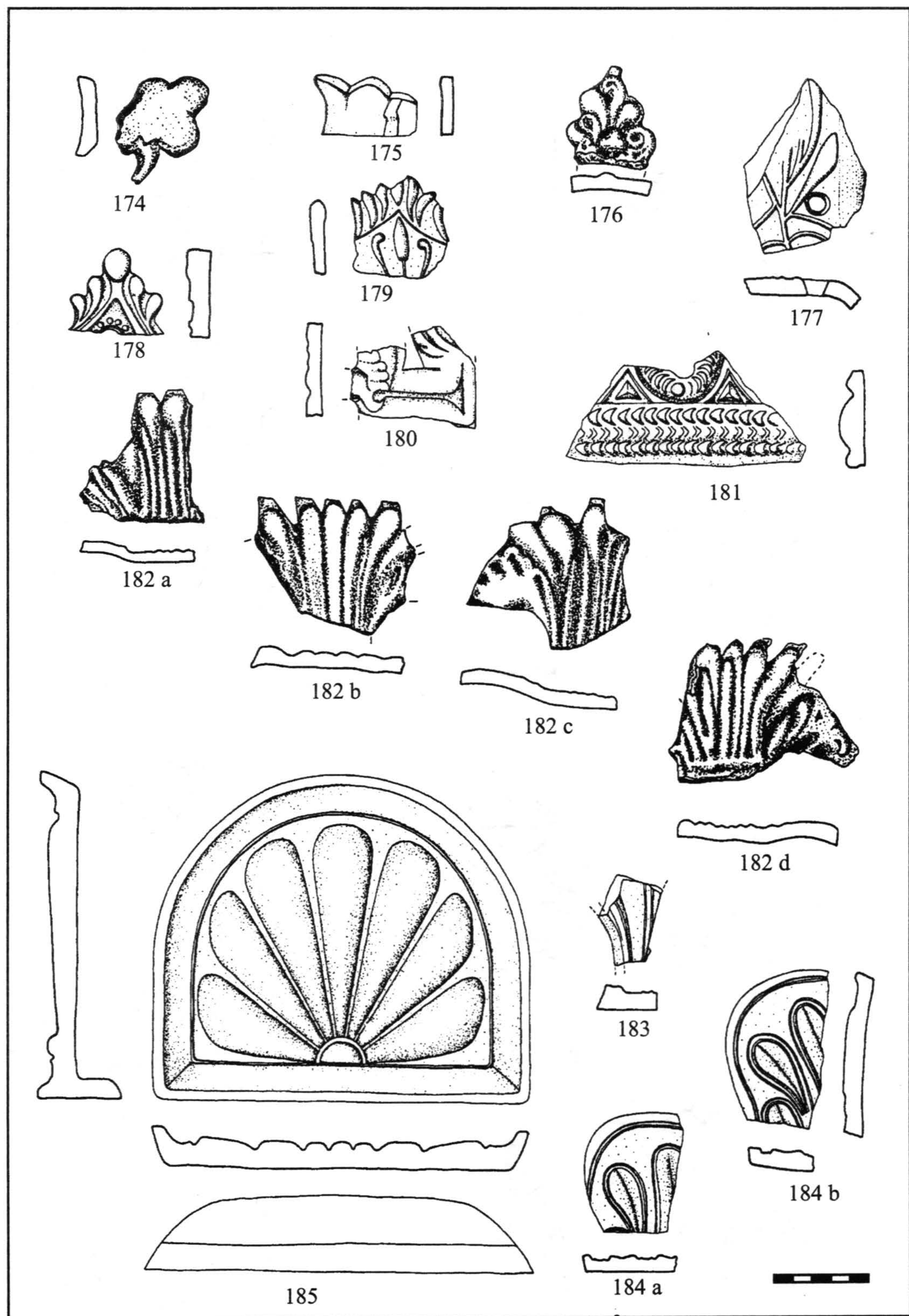

170

171

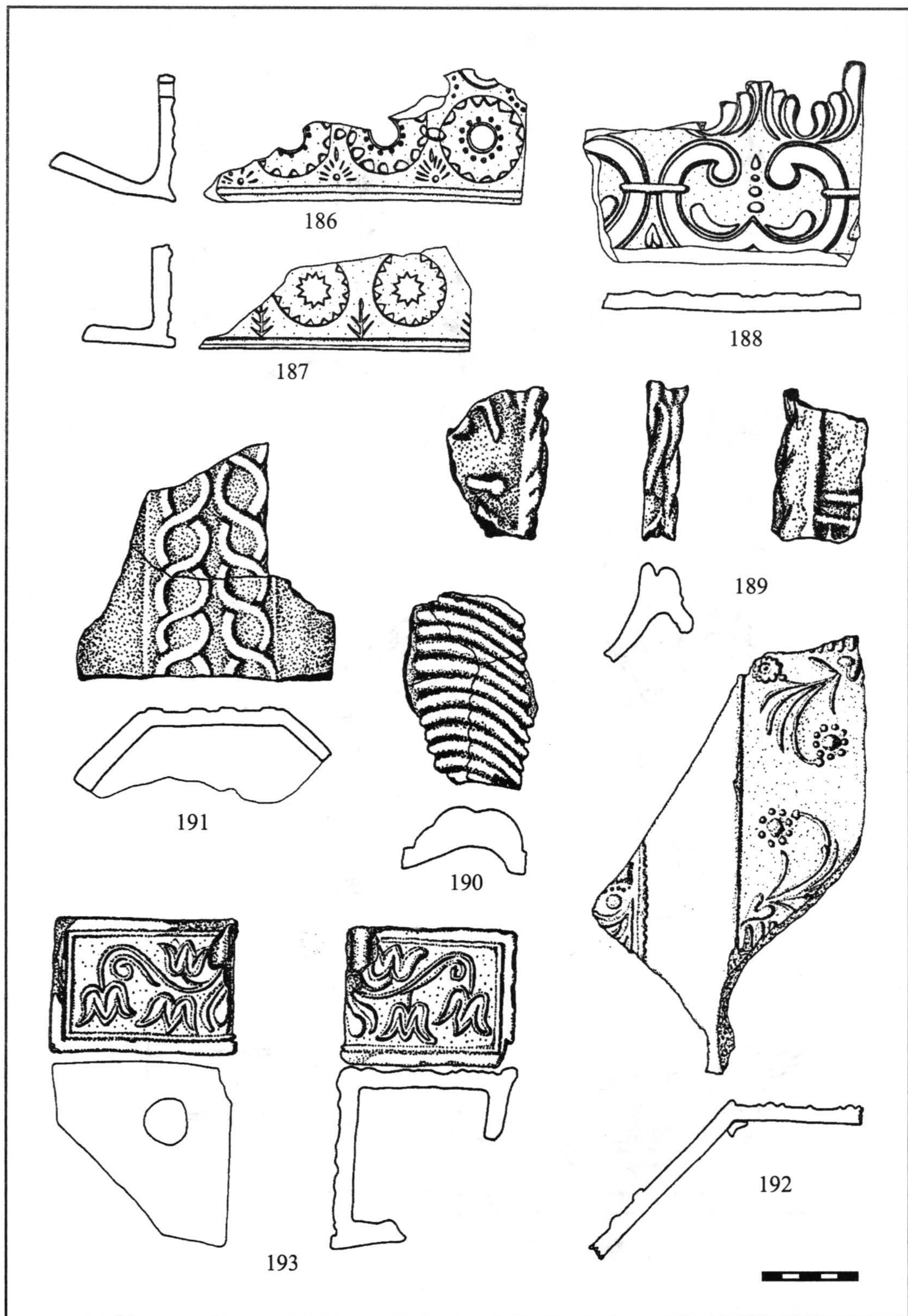

172

173

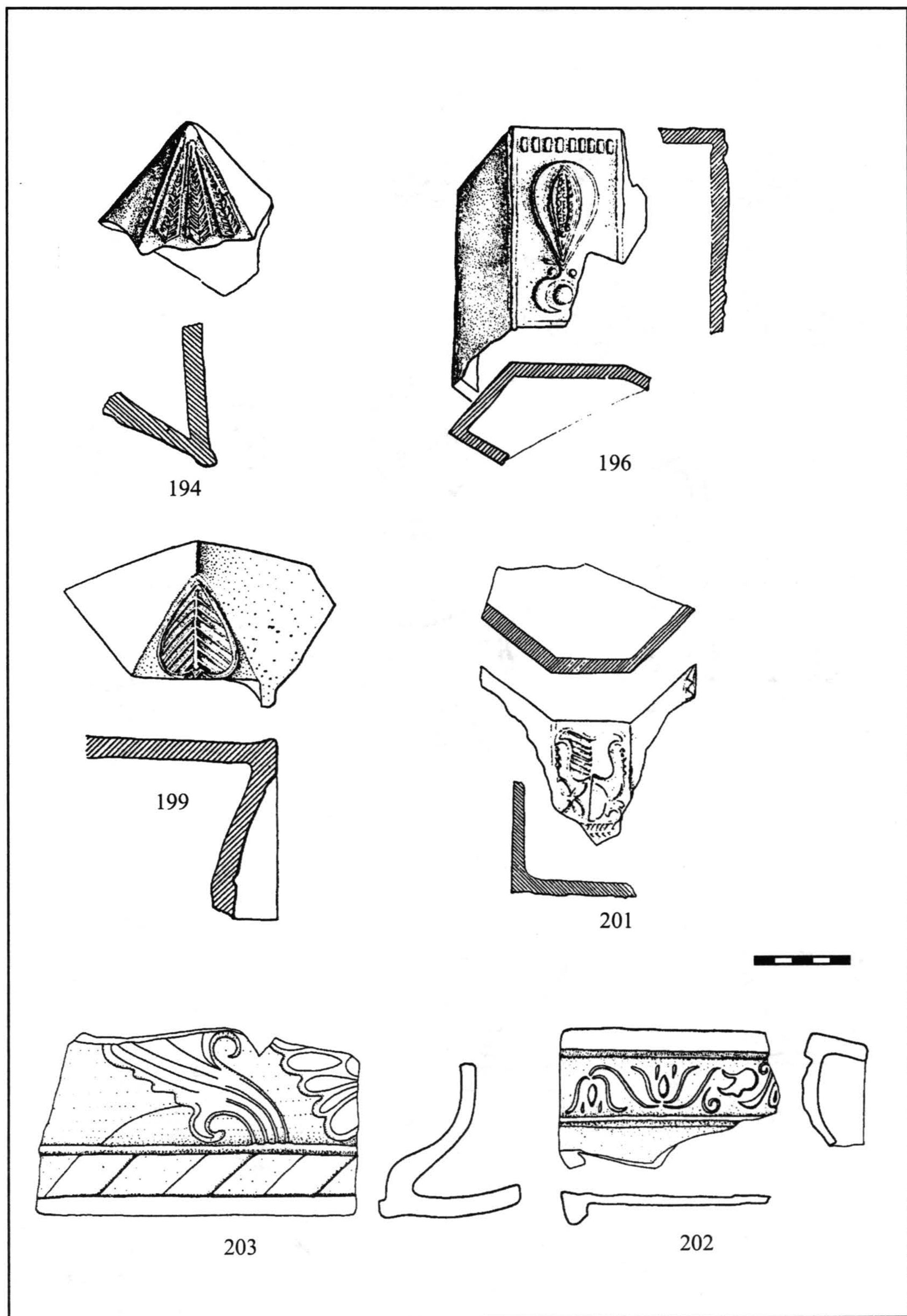
Planşa 75: Făgăraş.

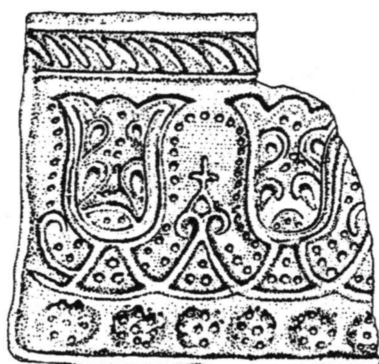
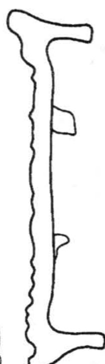
Planşa 76: Făgăraş.

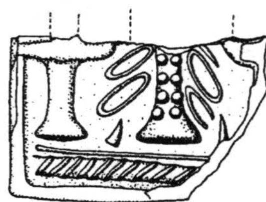

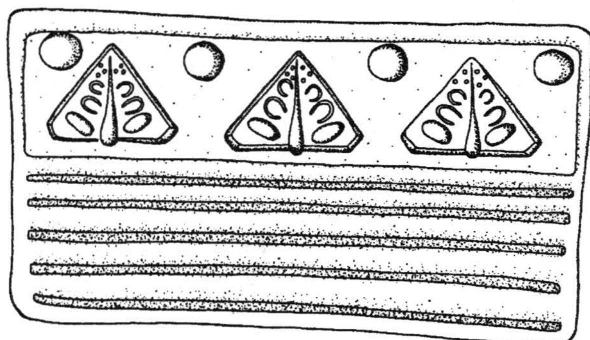
Planşa 77: Făgăraş.

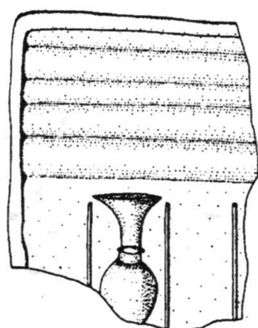
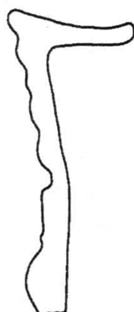
Planşa 78: Făgăraş (194, 196, 199, 201: după V. M. Puşcaşu; fără scară).

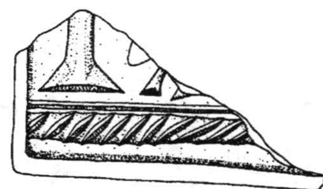
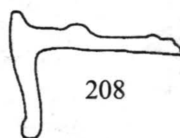

204

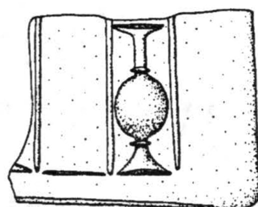

207

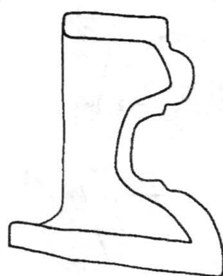
205

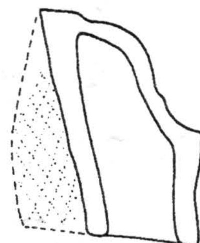

206

208

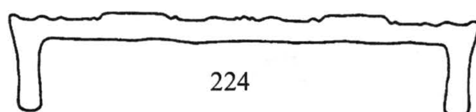

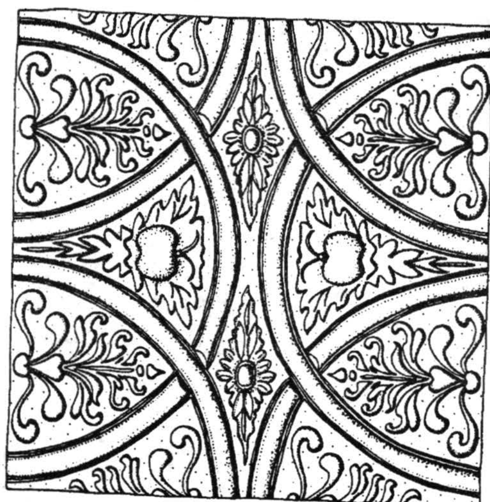
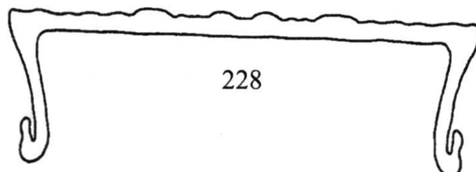
206 a

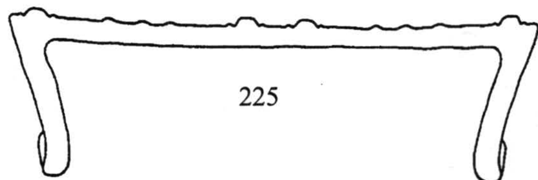

209

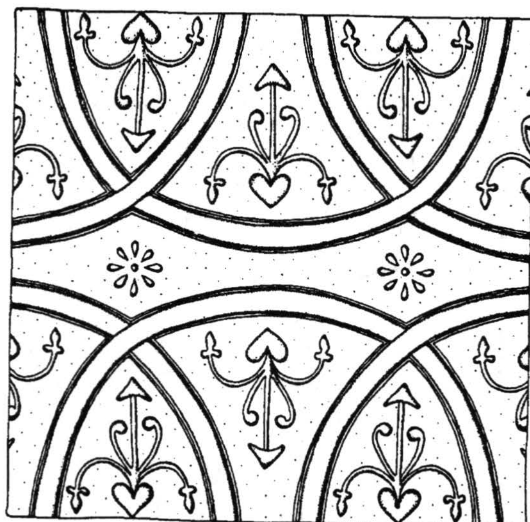
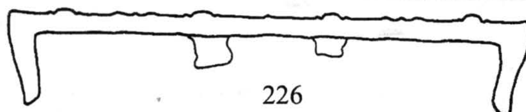

213

Planşa 79: Făgăraş.

224

228

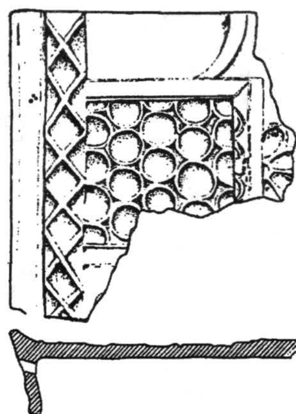

225

226

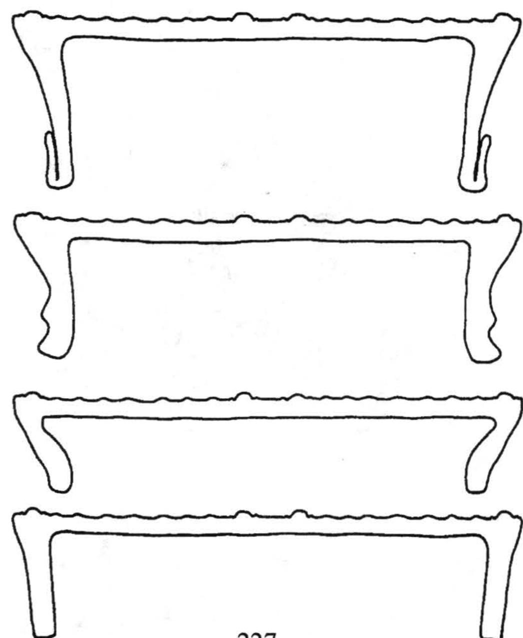

Planşa 80: Făgăraş.

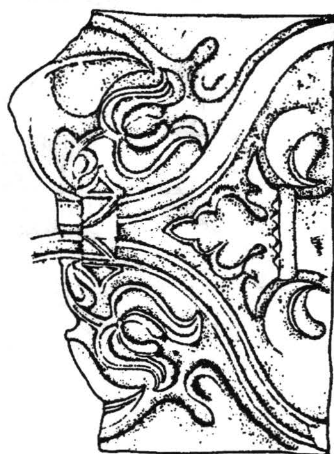

222

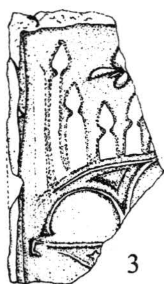
227

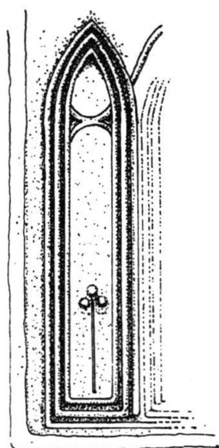

218

Planşa 81: Făgăraş.

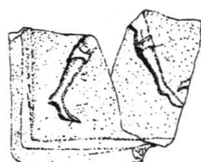

3

4

6

7

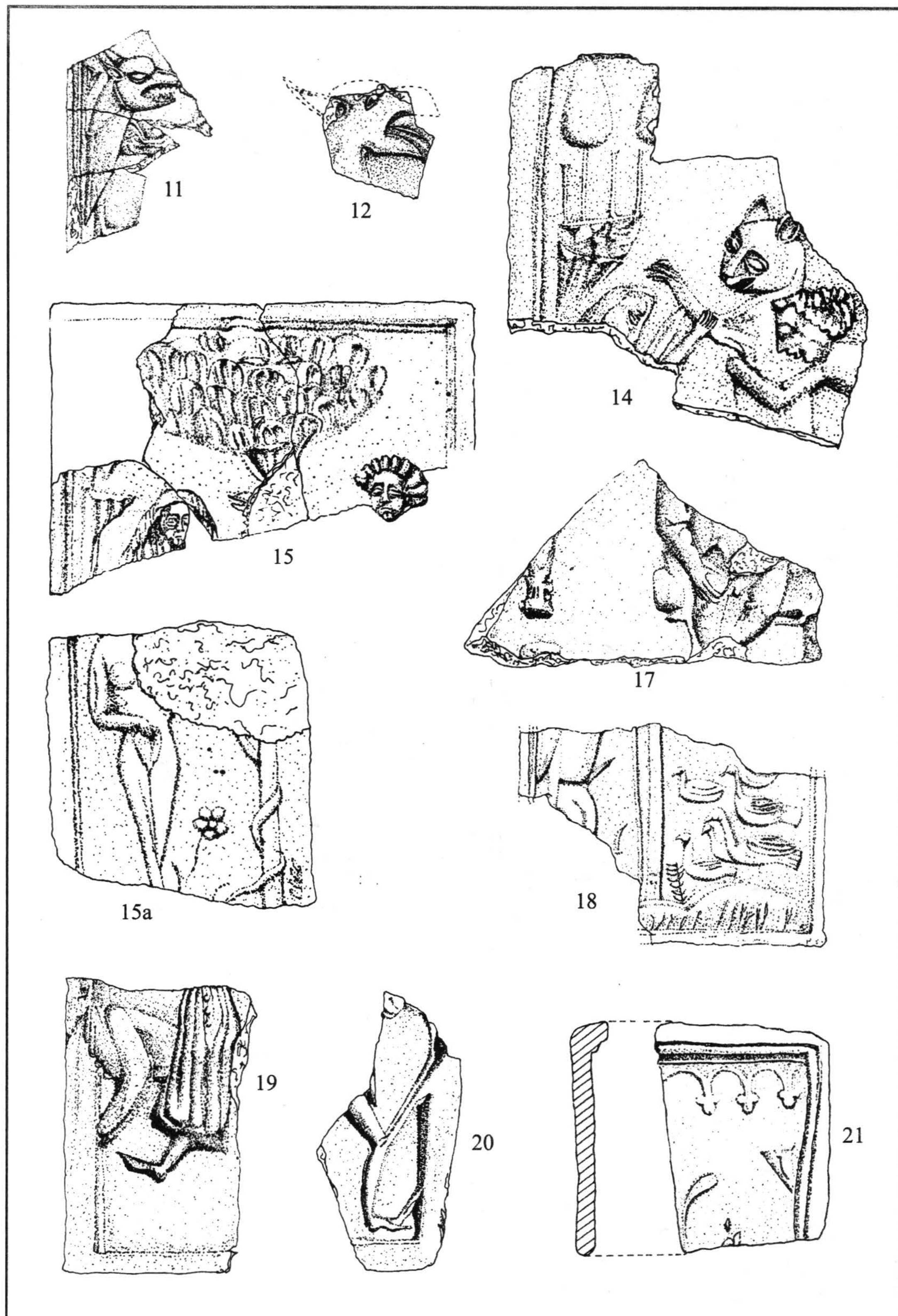

10

8

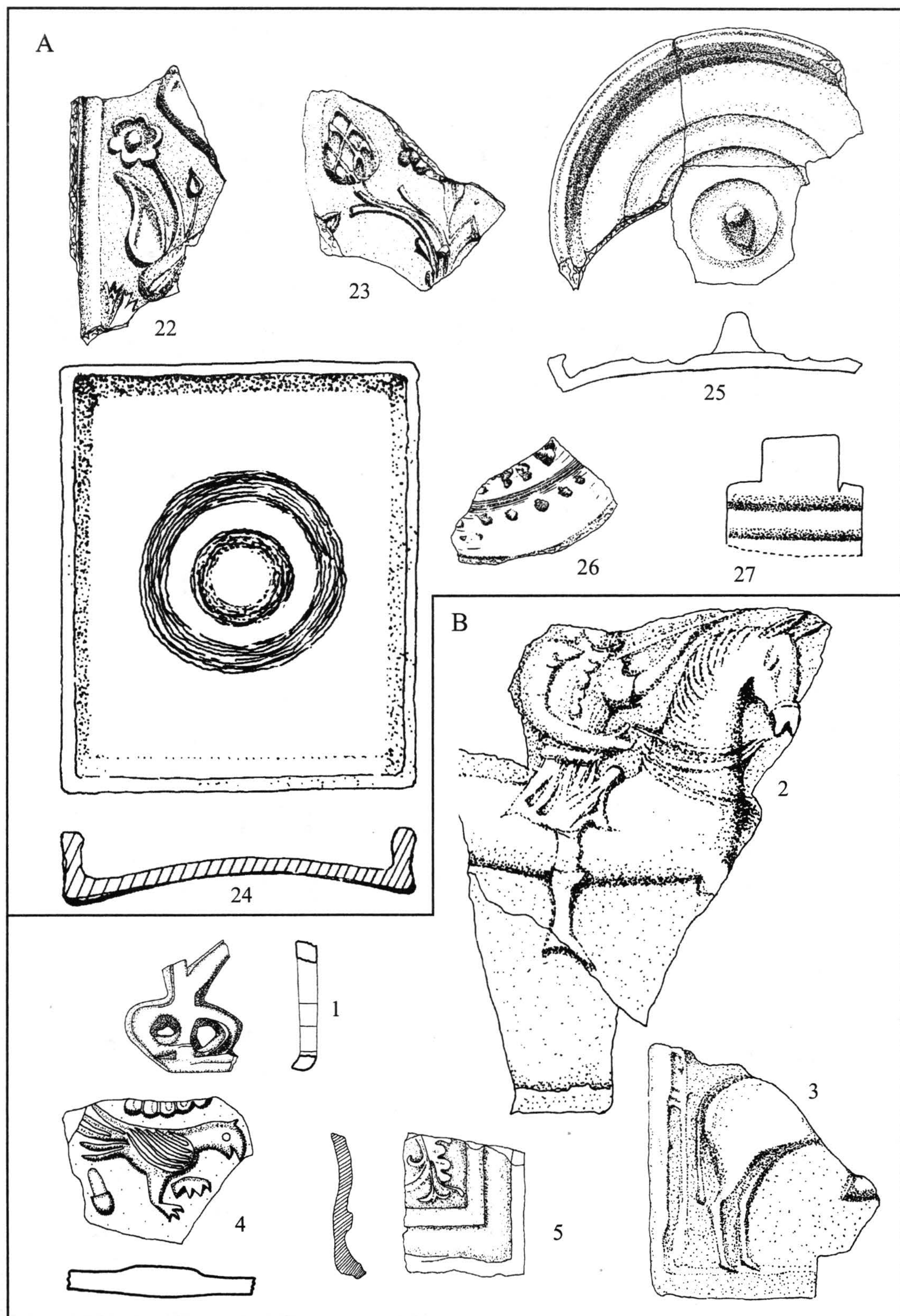

9

Planşa 82: Feldioara 1 (fără scară).

Planşa 83: Feldioara 1 (fără scară).

Planşa 84: A. Feldioara 1; B. Feldioara 2 (fără scară).

A

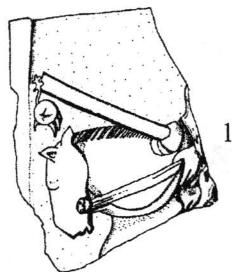
6 7 9 8

10 11 13

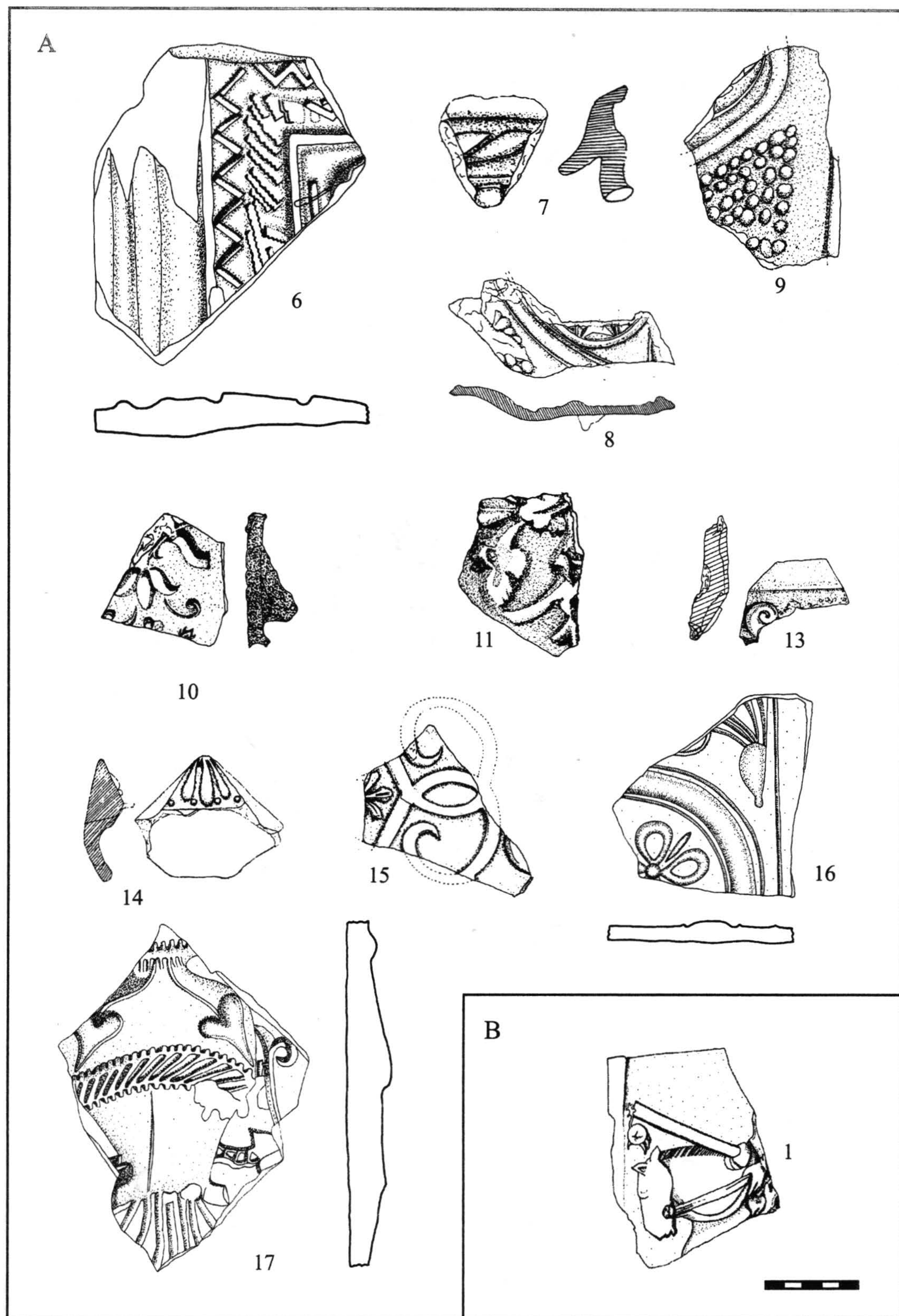
14 15 16

17

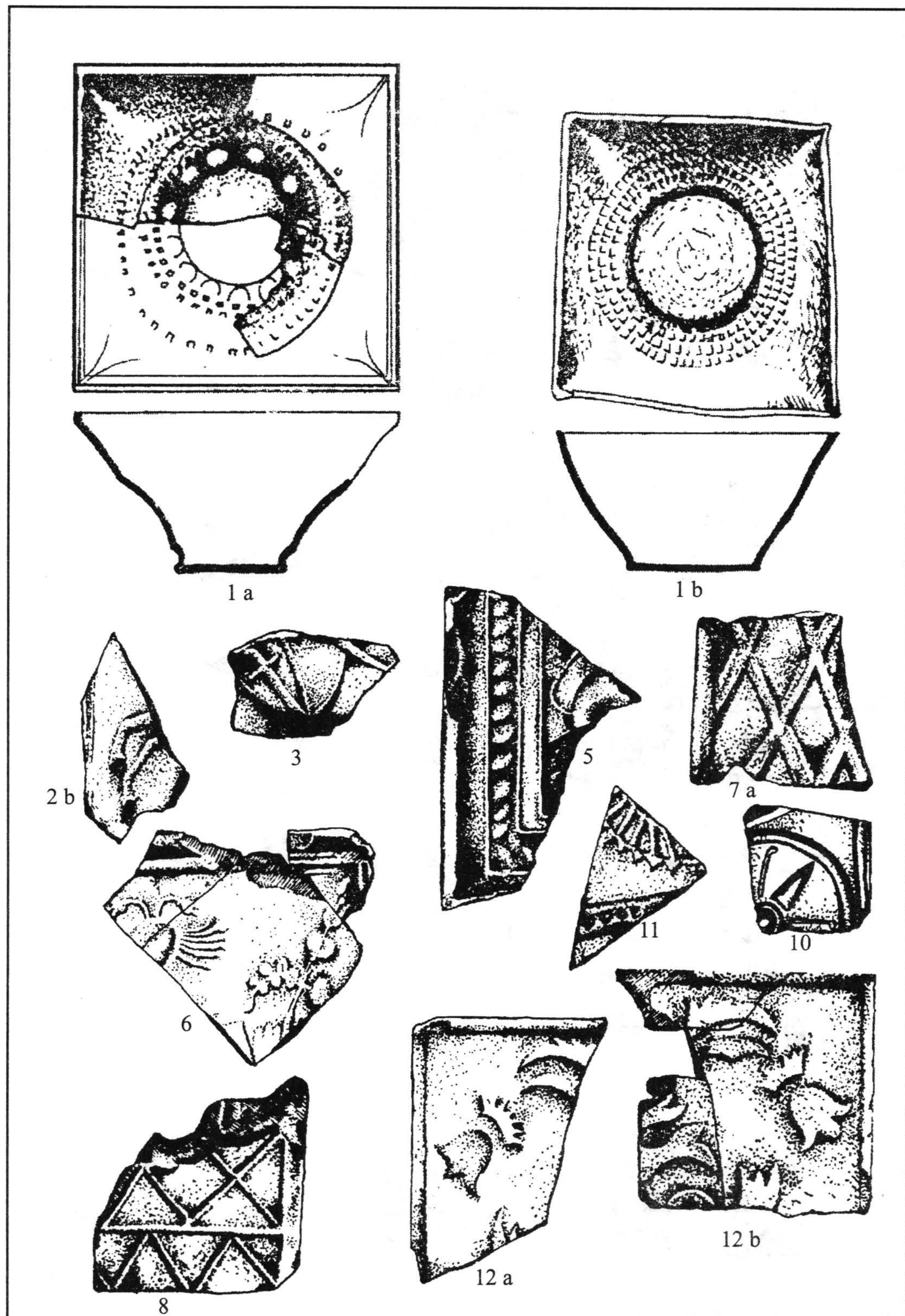
B

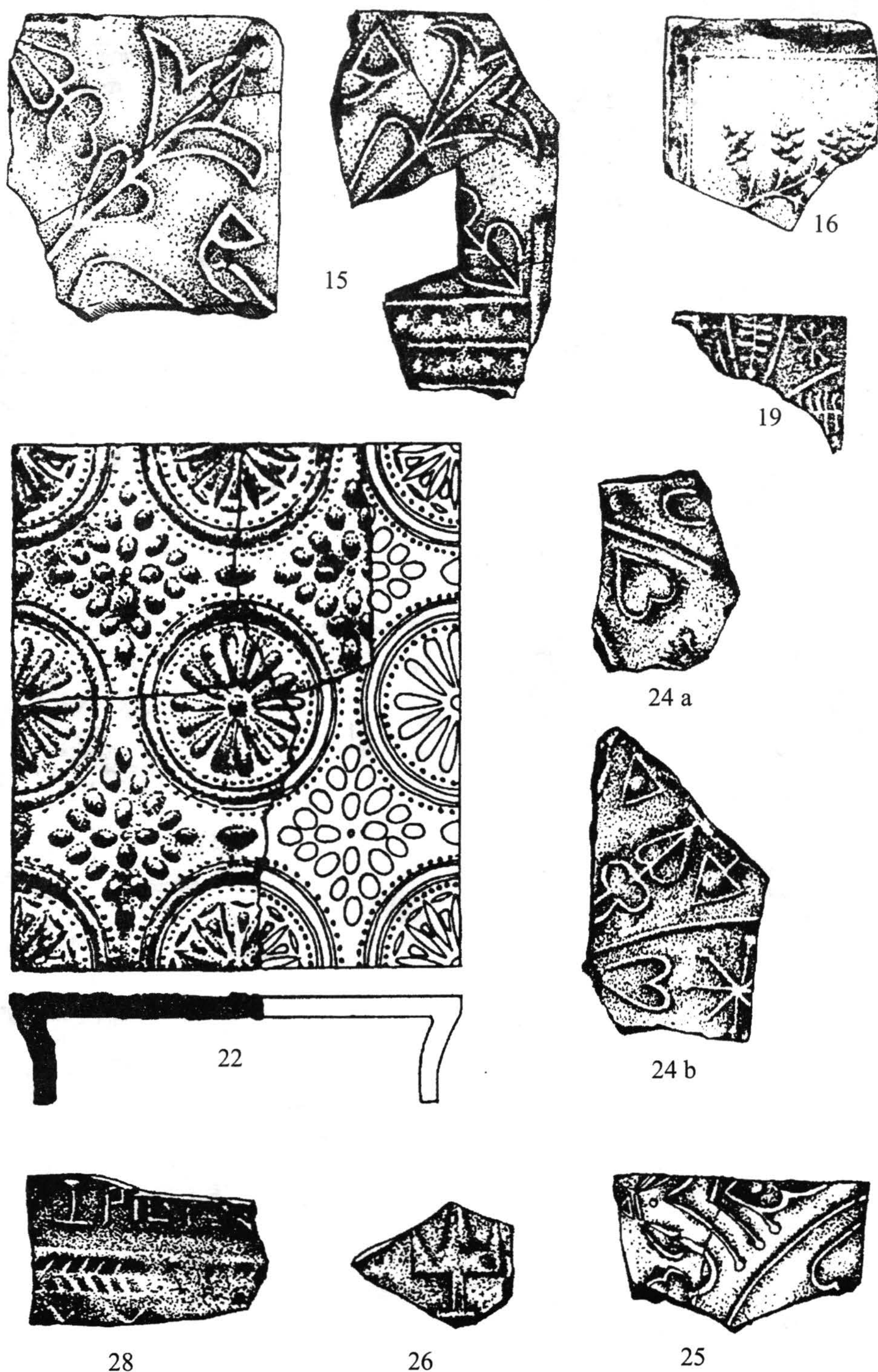
A: Feldioara 2 (fără scară). B: Firtănuş

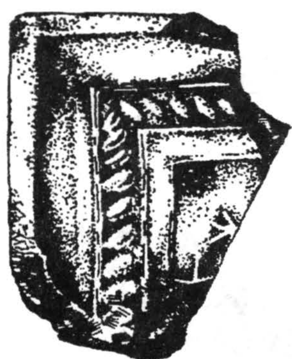
Planşa 85: A. Feldioara 2 (fără scară); B: Firtănuş.

Planşa 86: Geoagiu-Băi (după Batariuc, Pescaru; fără scară).

Planşa 87: Geoagiu-Băi (după Batariuc, Pescaru; fără scară).

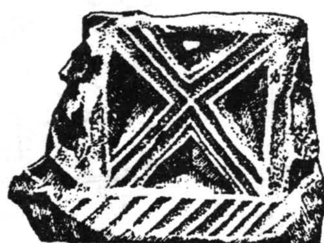
29

31

34

32

35

41

44

45

43

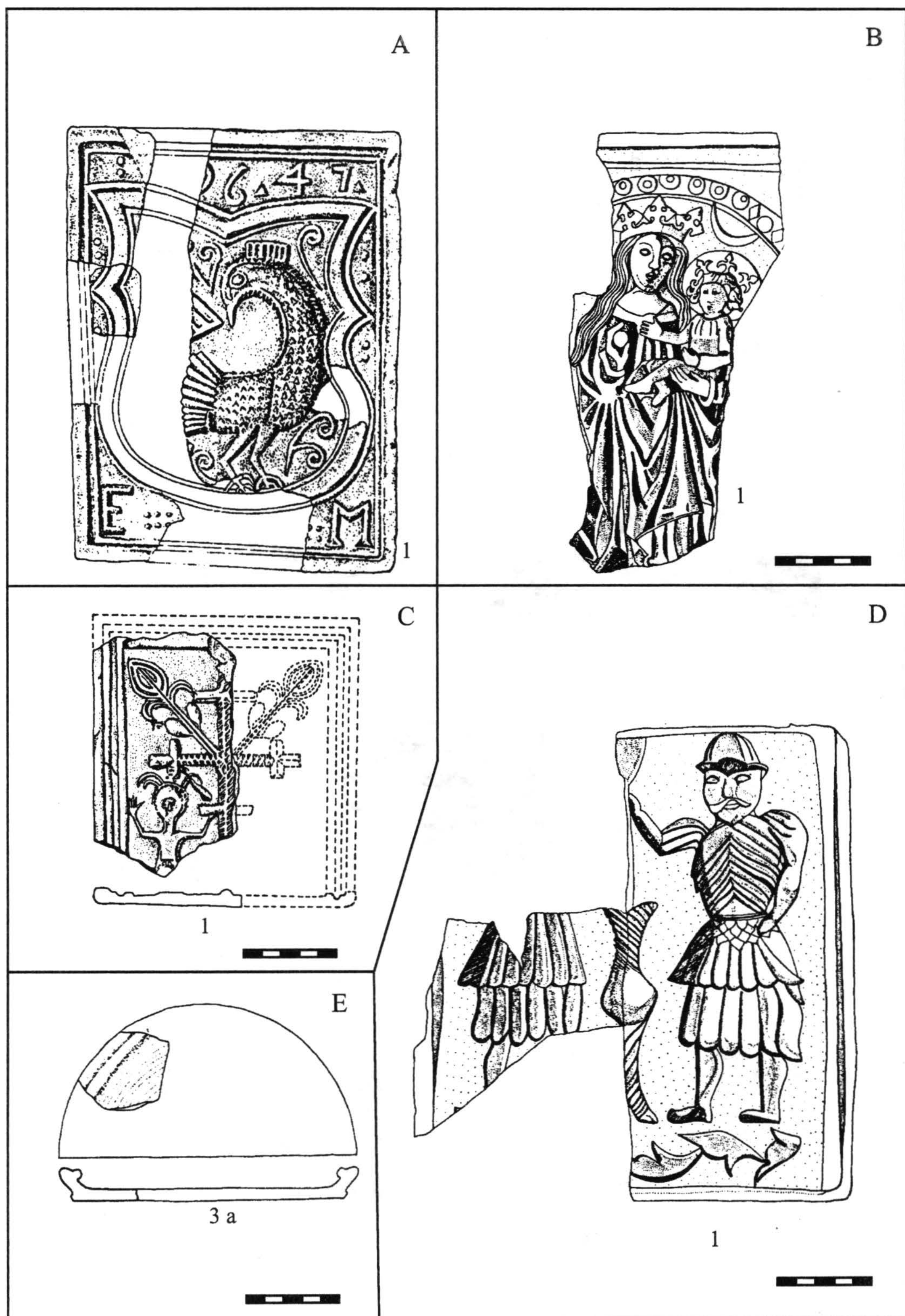

46

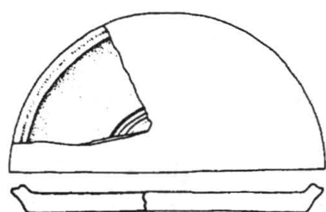
48

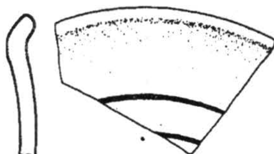
Planşa 88: Geoagiu-Băi (după Batariuc, Pescaru; fără scară).

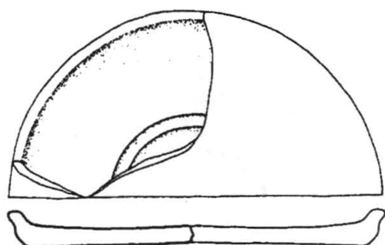
Planşa 89: A. Gilău (după A.A. Rusu; fără scară); B. Guşteriţa; C. Haţeg; D. Hălchiu; E. Hărman 1 (desen după M. Dumitrache).

A

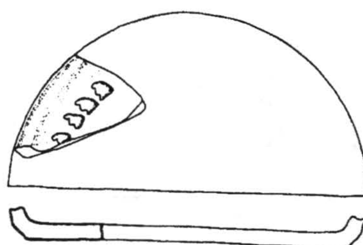

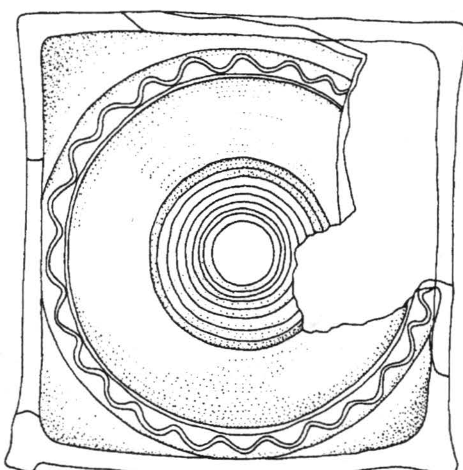

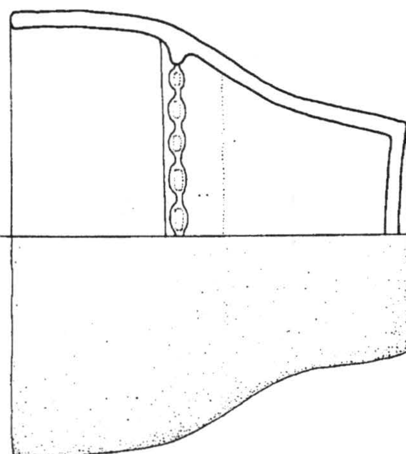

B

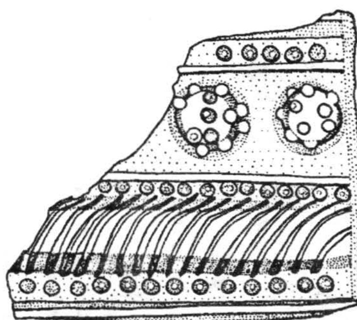

C

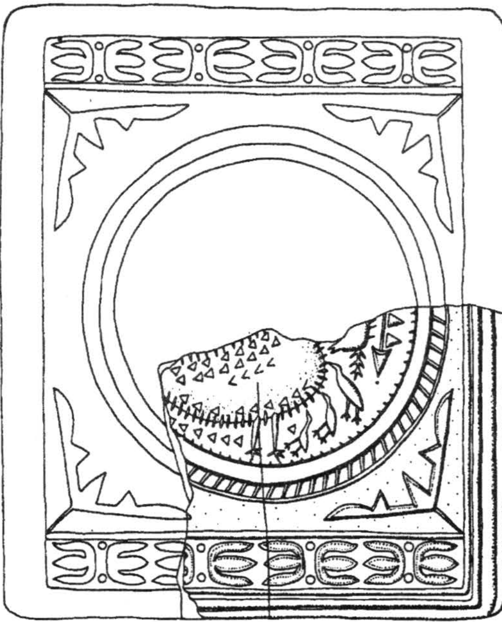

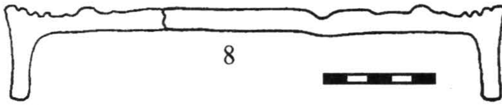

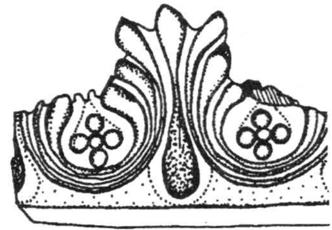

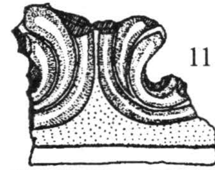

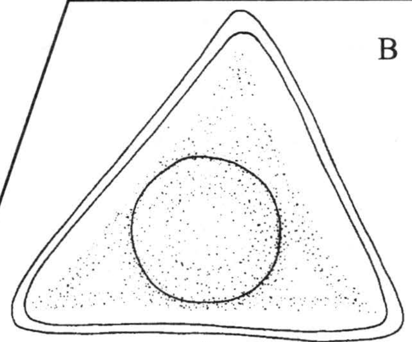
Planşa 90: A. Hărman 1 (desene după M. Dumitrache); B. Hunedoara 2; C. Hunedoara 1.

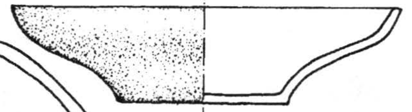

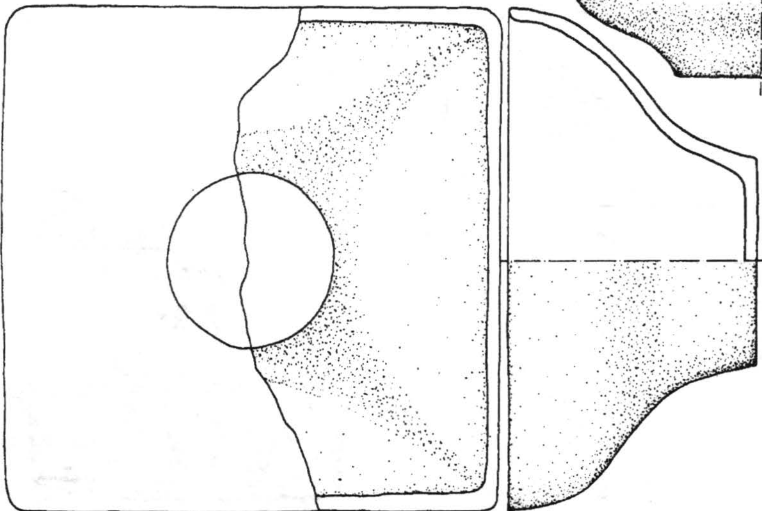

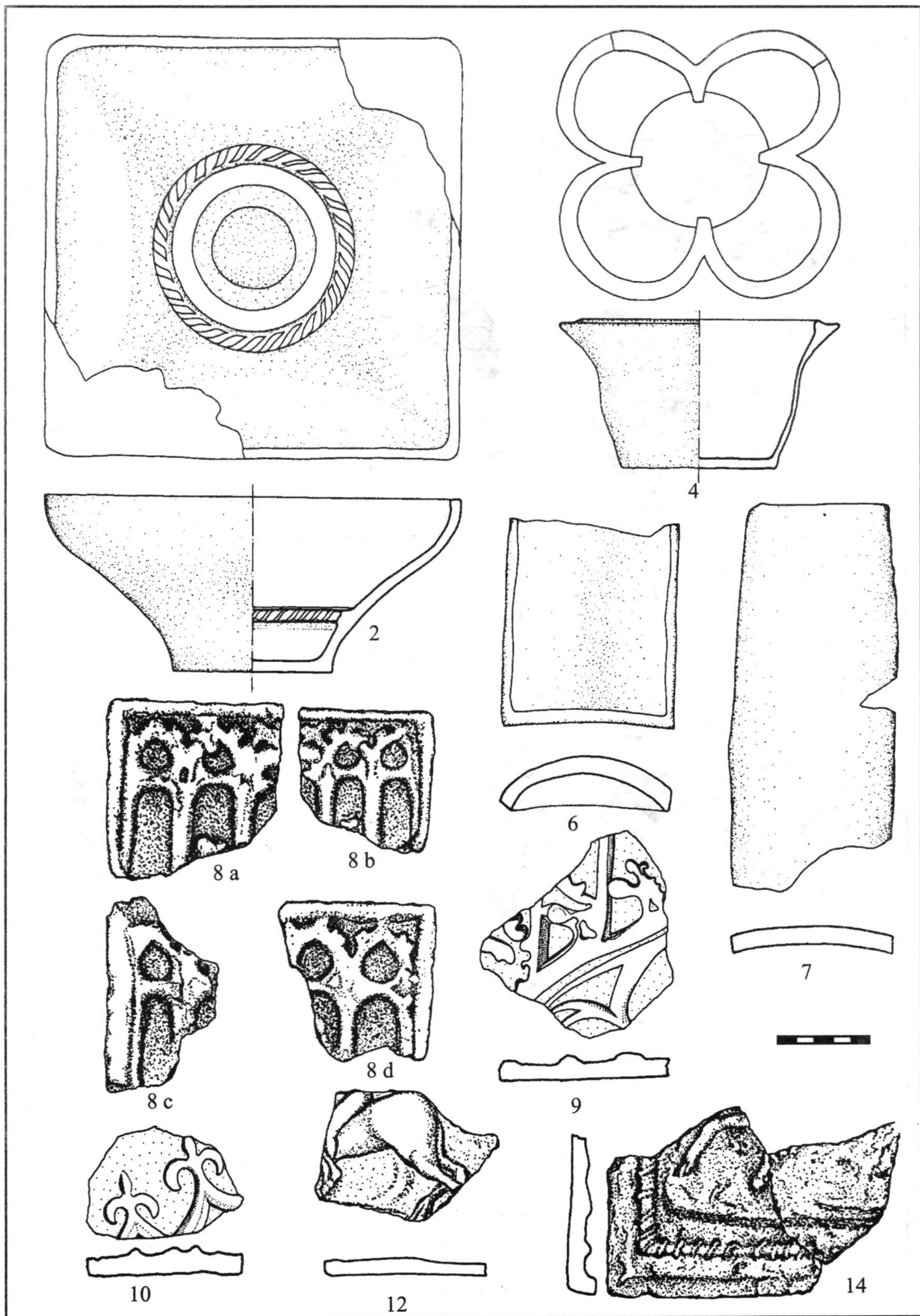

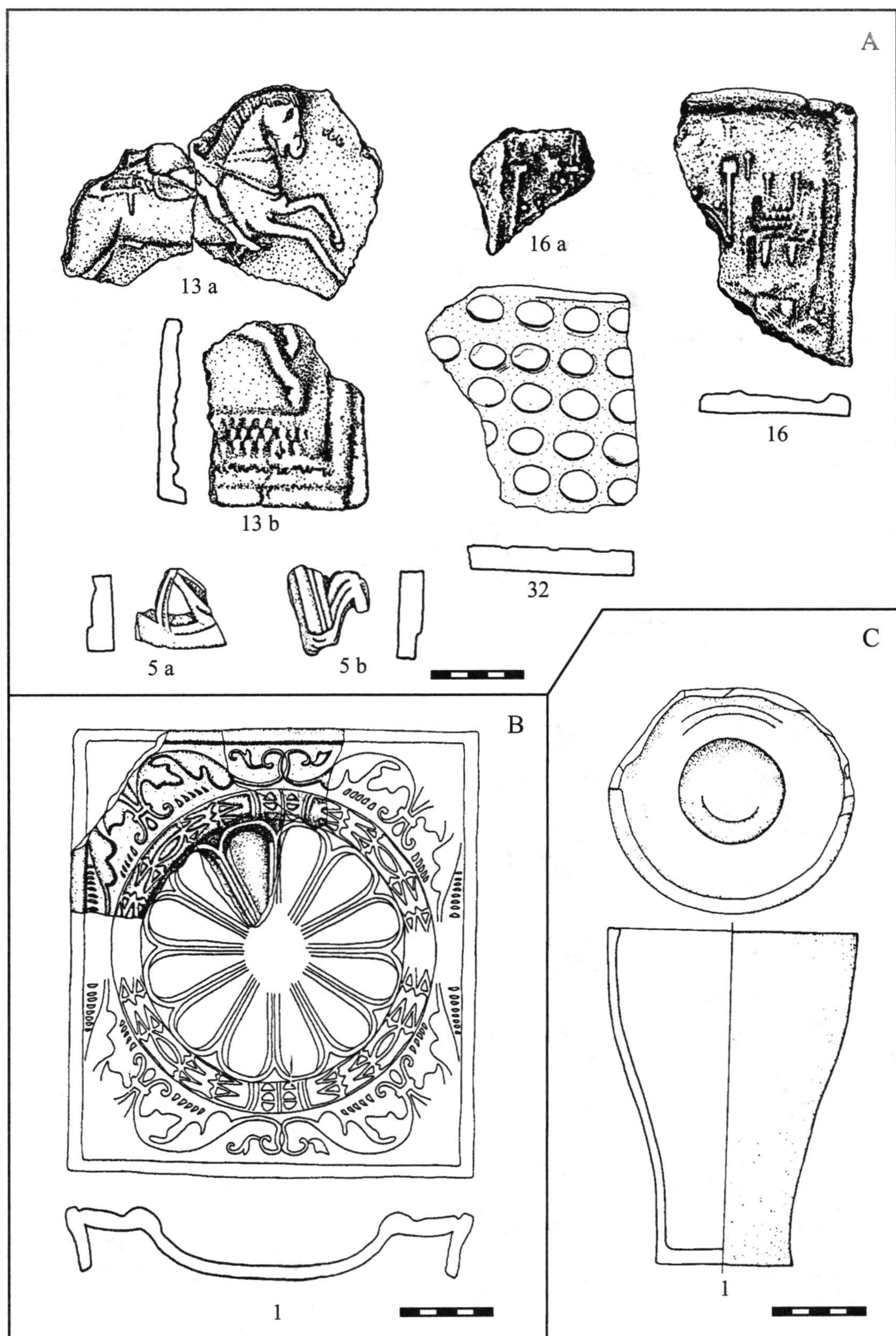

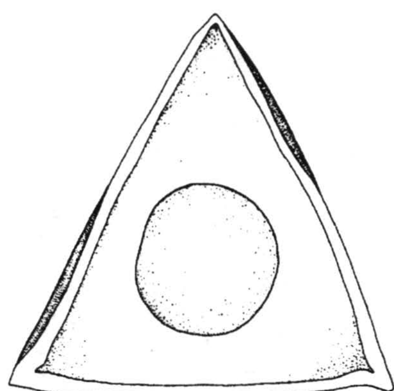
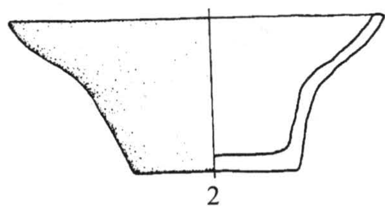
Planşa 91: A. Hunedoara 2; B. Lita.

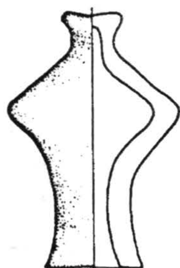

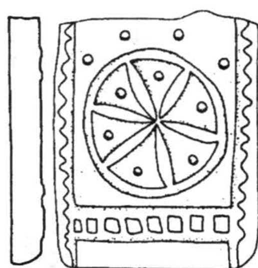
Planşa 92: Lita.

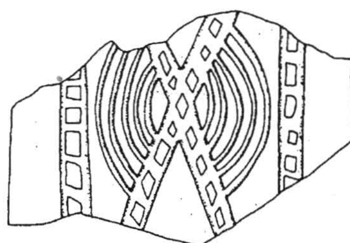
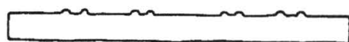

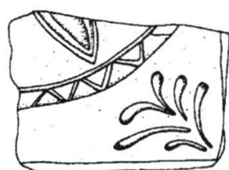
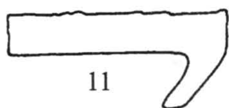
Planşa 93: A. Lita; B. Lopadea; C. Lugoj (desen după Pinca).

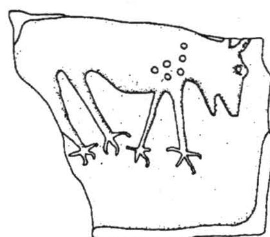
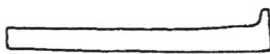

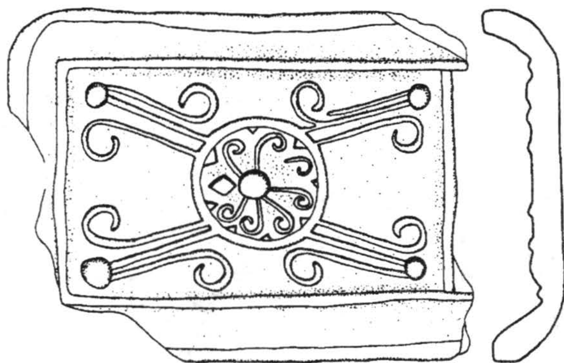

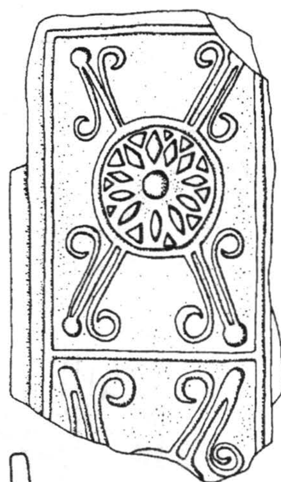

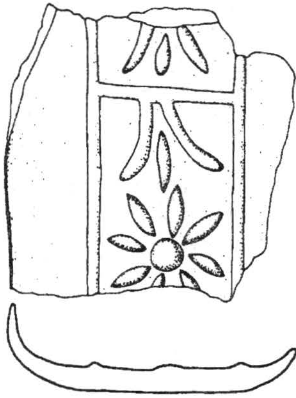

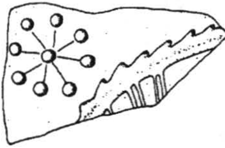

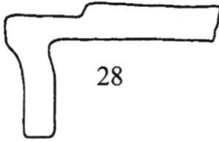

Planşa 94: Lugoj (desene după Pinca).

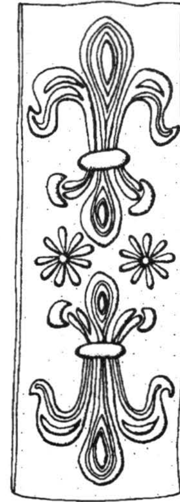

16

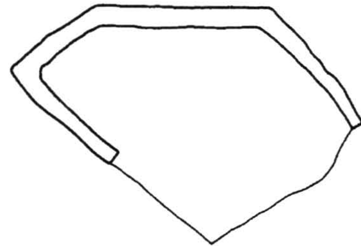
28

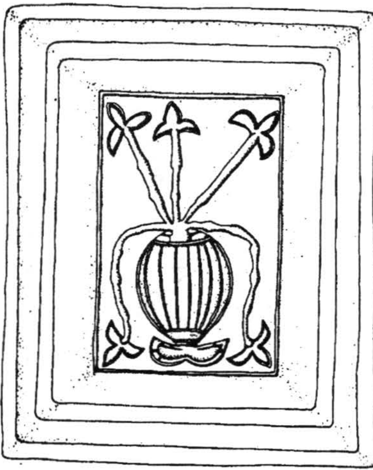

17

A

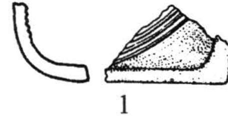
C

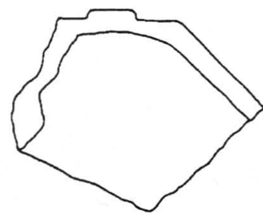
1

B

1

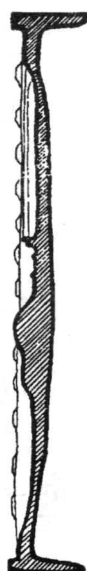

2

Planşa 95: A. Lugoj (desene după Pinca); B. Lupşa; C. Mediaş 2.

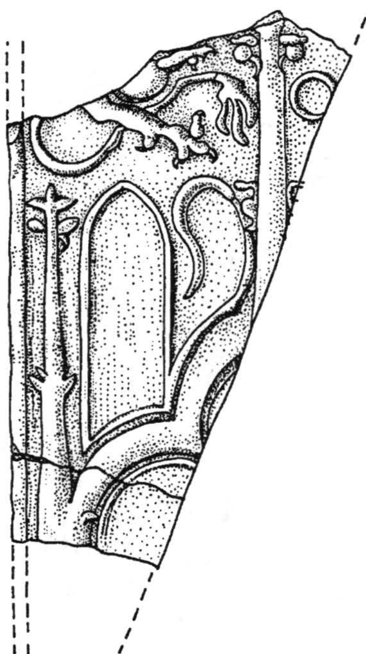
A

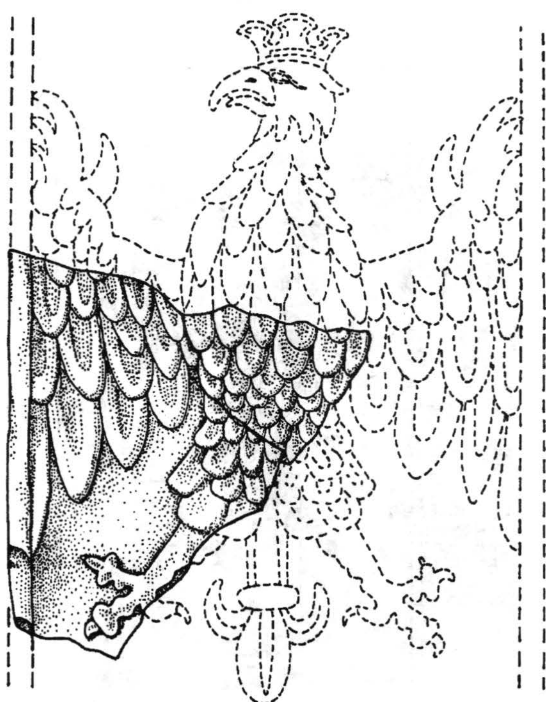

1

B

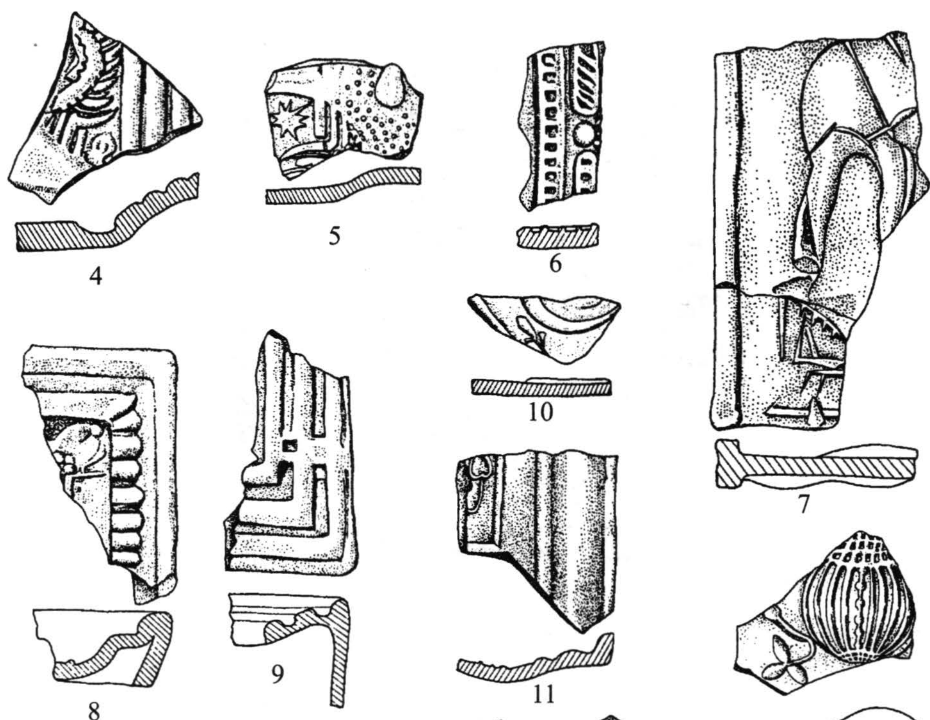

1

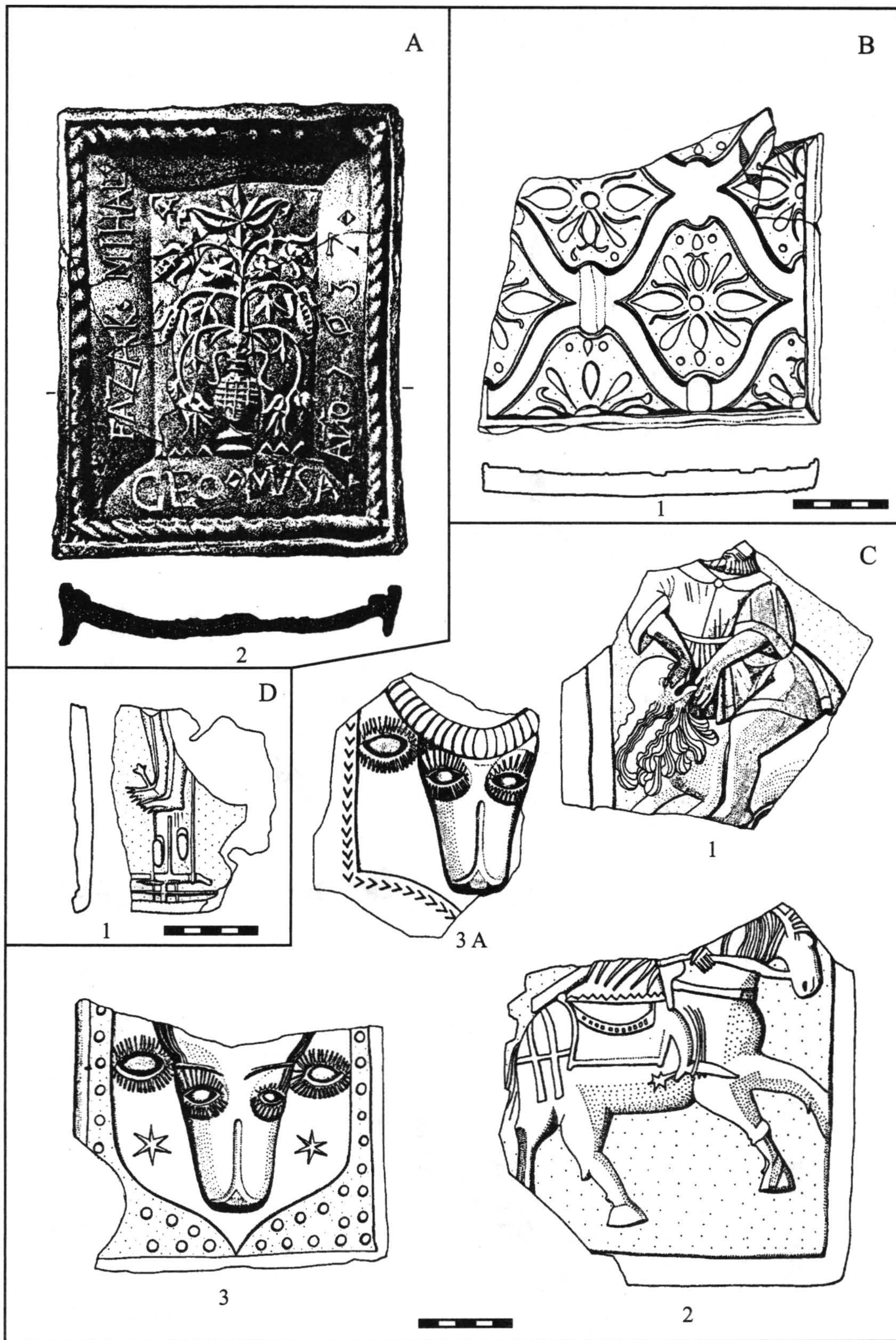
2

Planşa 96: A. Mălăieşti; B. Micăsasa (A şi B după A. A. Rusu; fără scară).

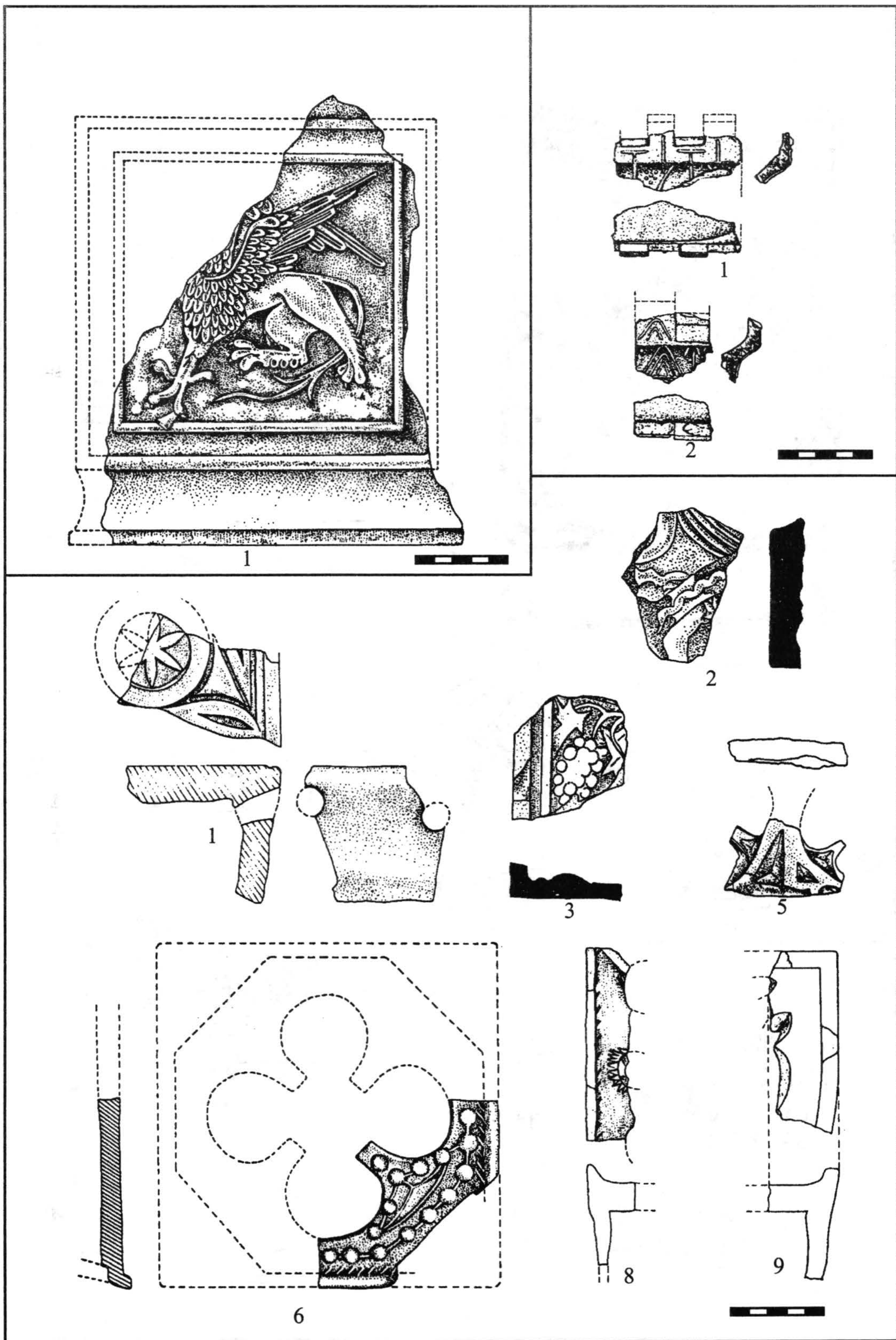

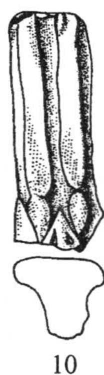
Planşa 97: A. Micăsasa (după A. A. Rusu; fără scară); B. Mihăileni 2 (după Benkő, Ughy; fără scară).

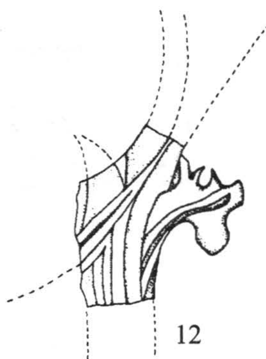
Planşa 98: A. Mihăileni (după Benkő, Ughy; fără scară); B. Mintia; C. Odorheiu Secuiesc; D. Moşna 2.

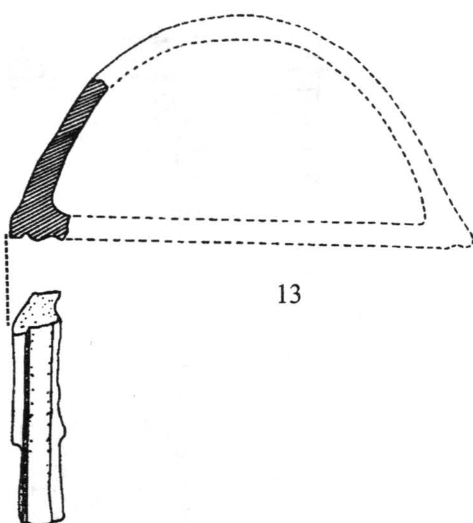

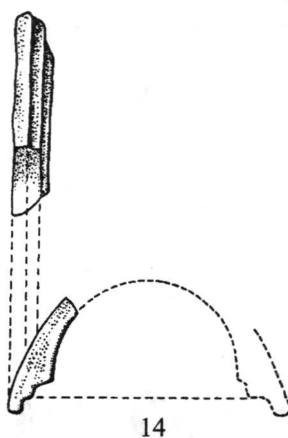
Planşa 99: A. Oradea 2 (după A. A. Rusu); B. Oradea 3 (după Emődi); C. Oradea 4 (după A. A. Rusu).

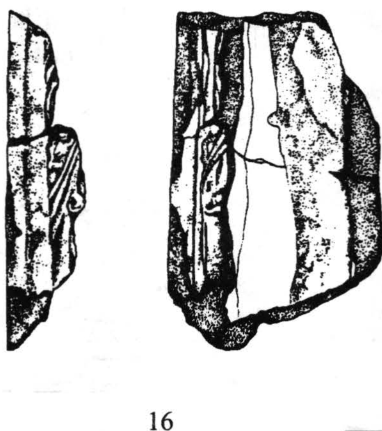

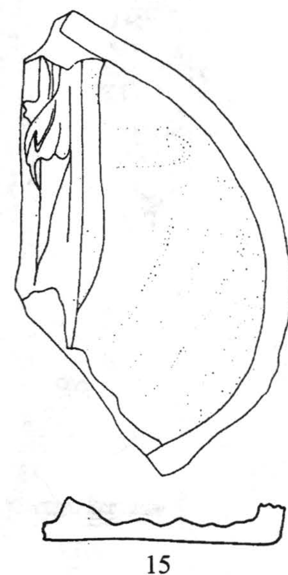

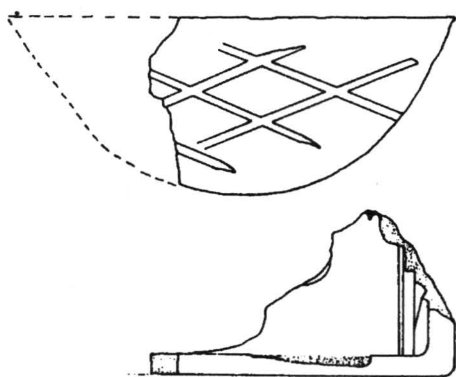

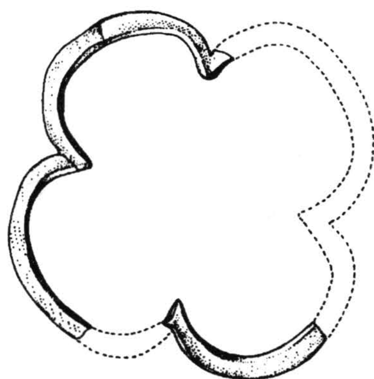

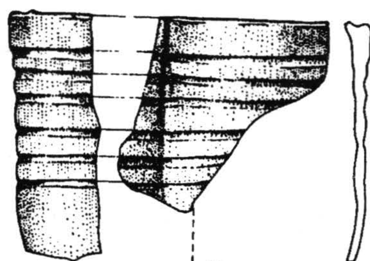
Planşa 100: Oradea 4 (după A.A. Rusu).

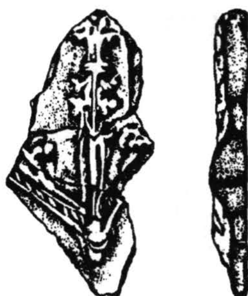
17

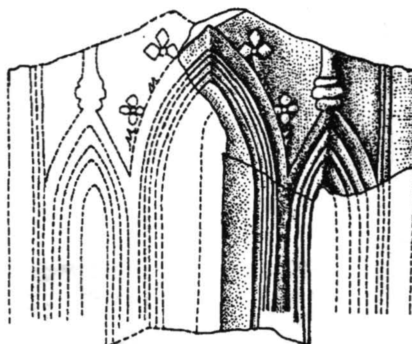
22

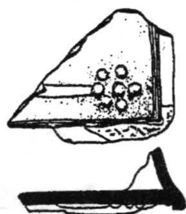
23

24

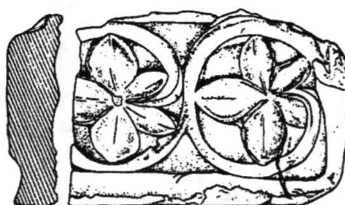

25

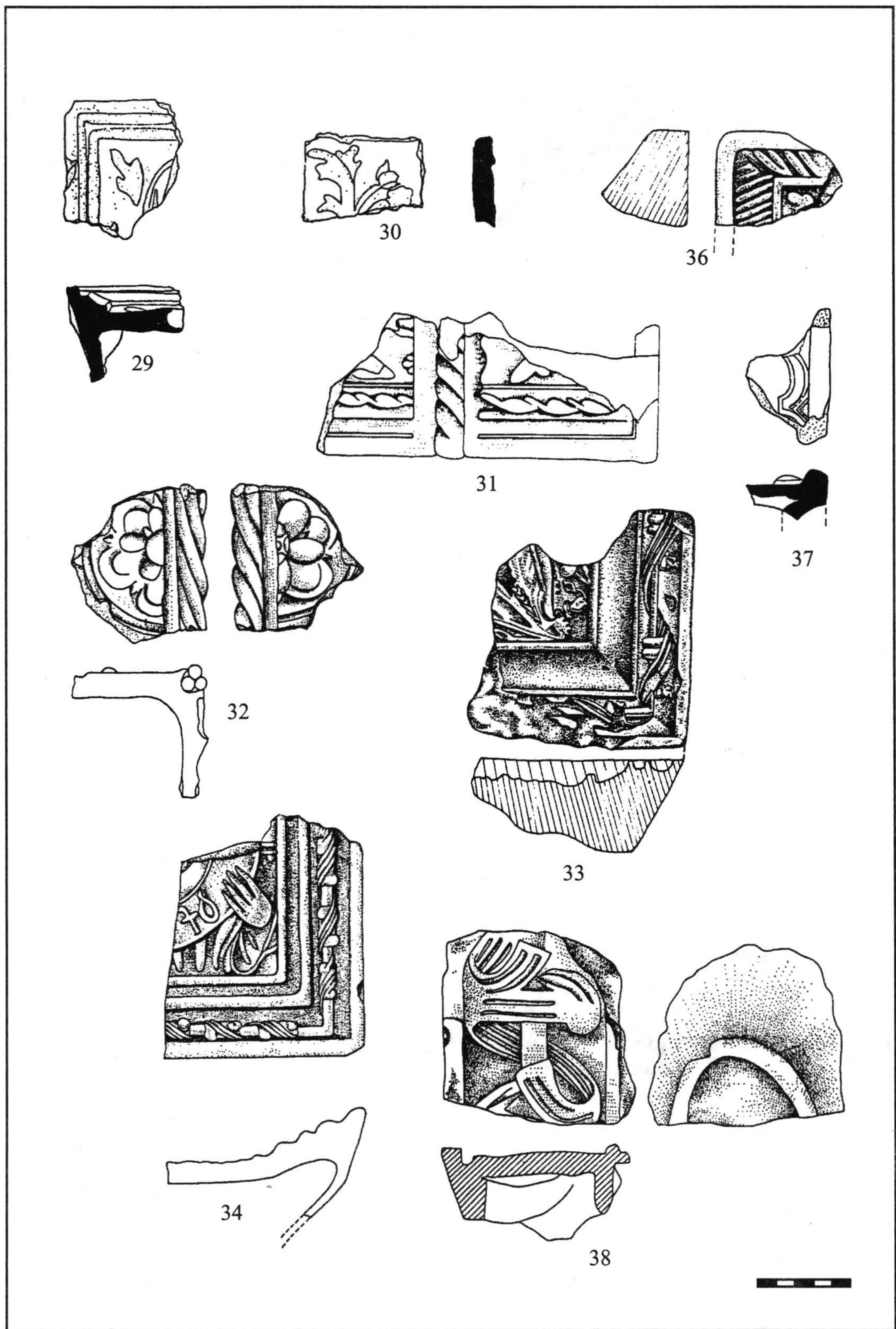
27

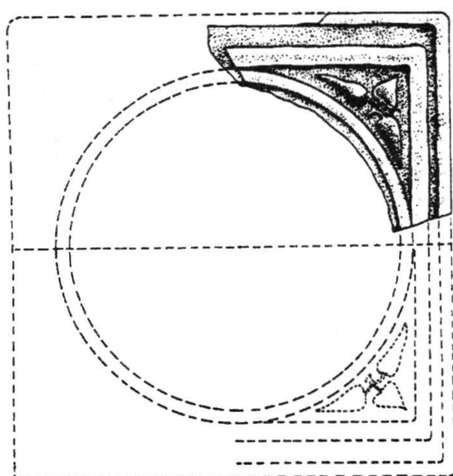

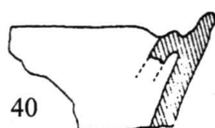
28

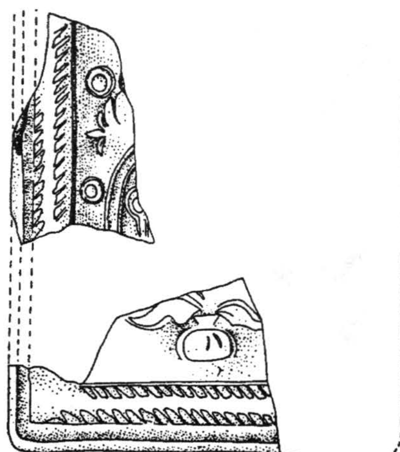
Planşa 101: Oradea 4 (după A. A. Rusu).

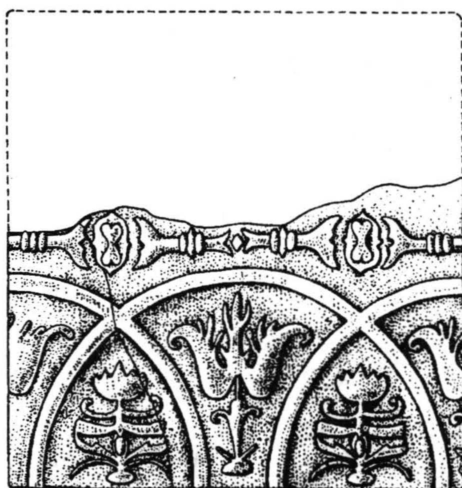
Planşa 102: Oradea 4 (după A.A. Rusu).

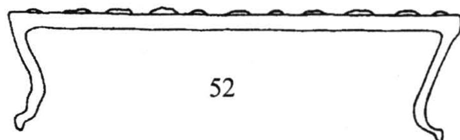

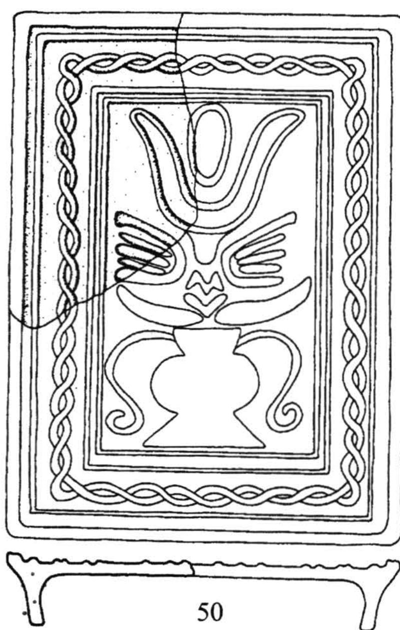

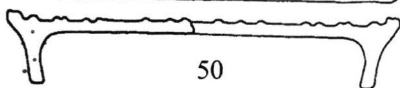

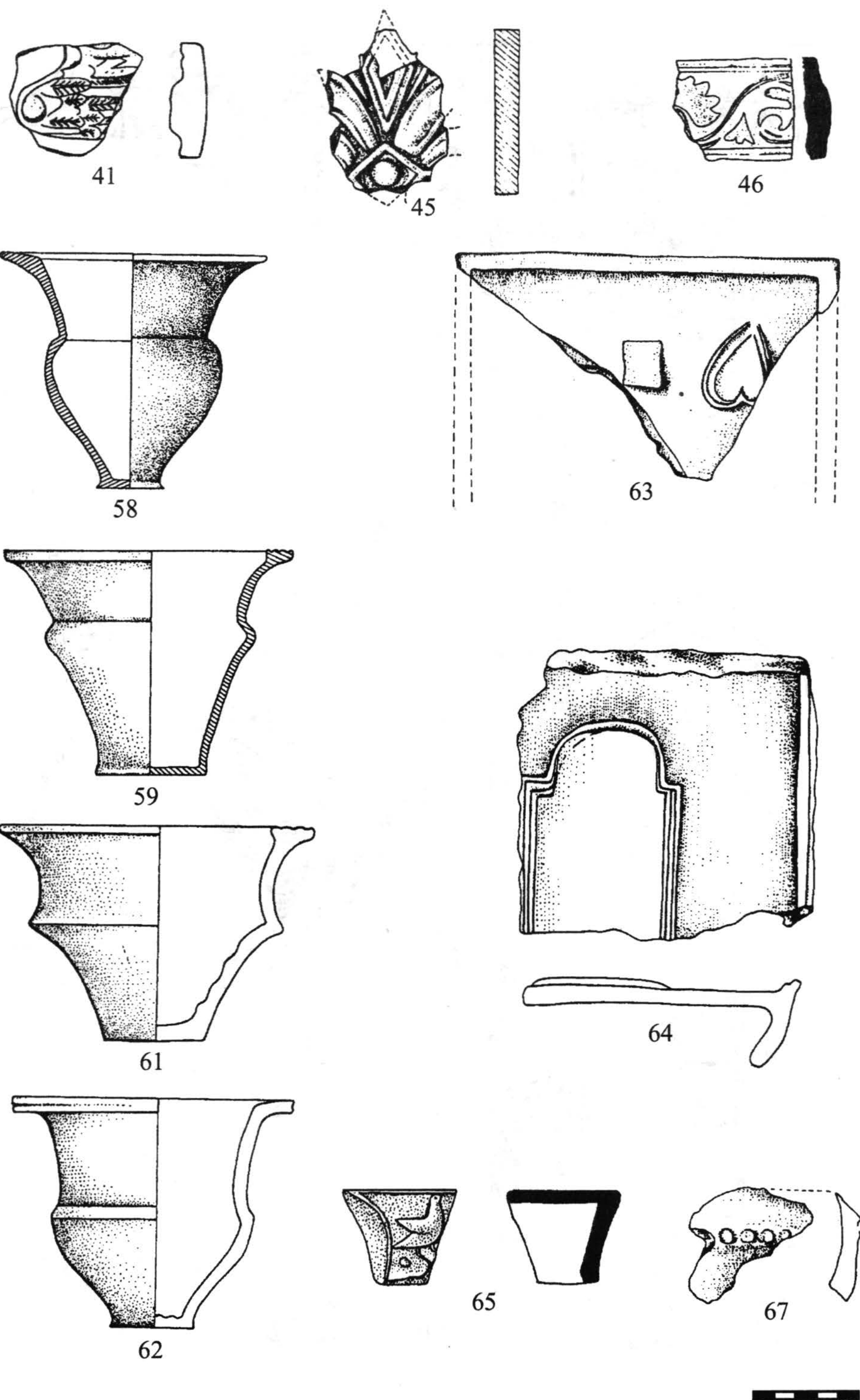

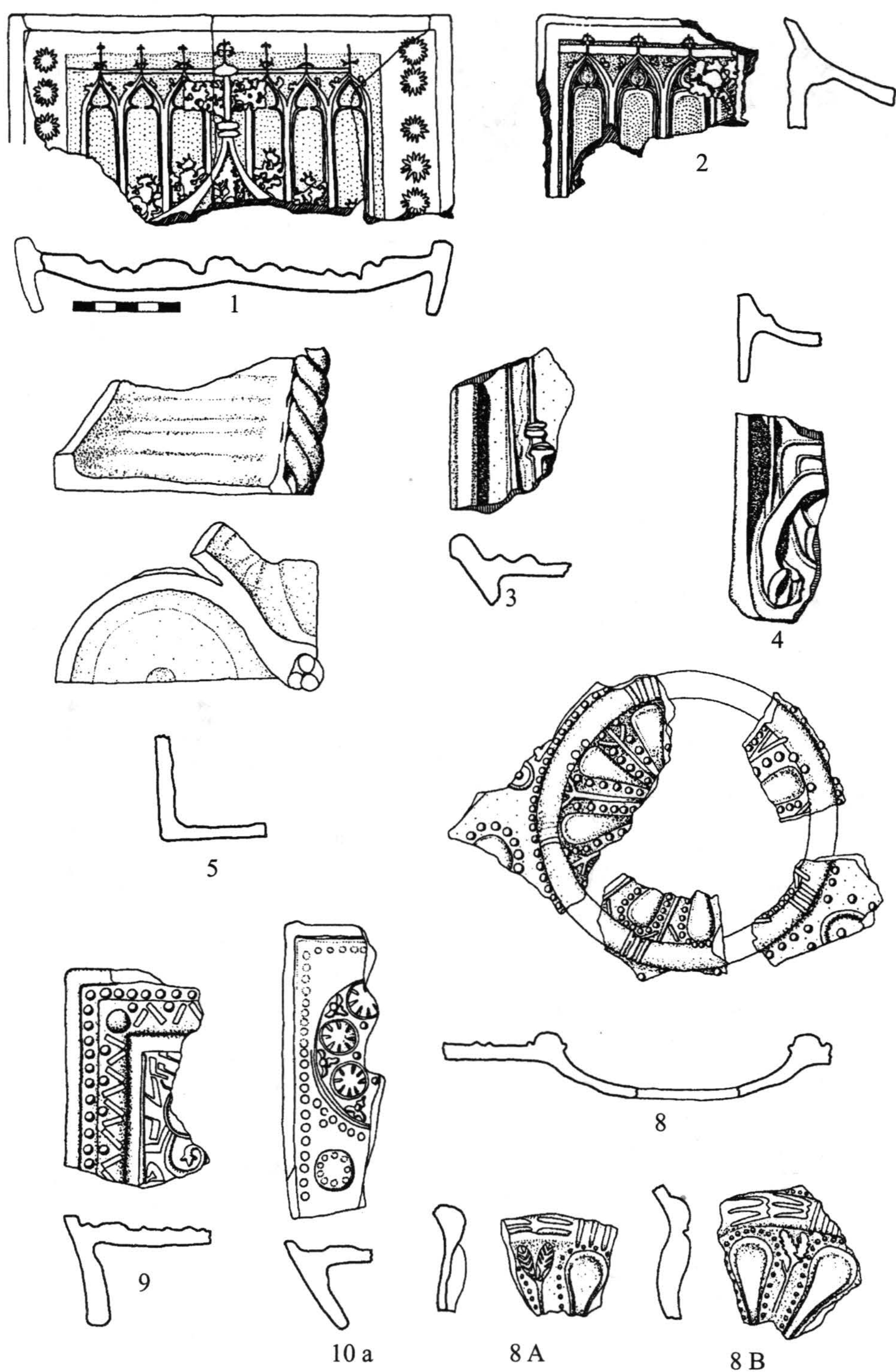

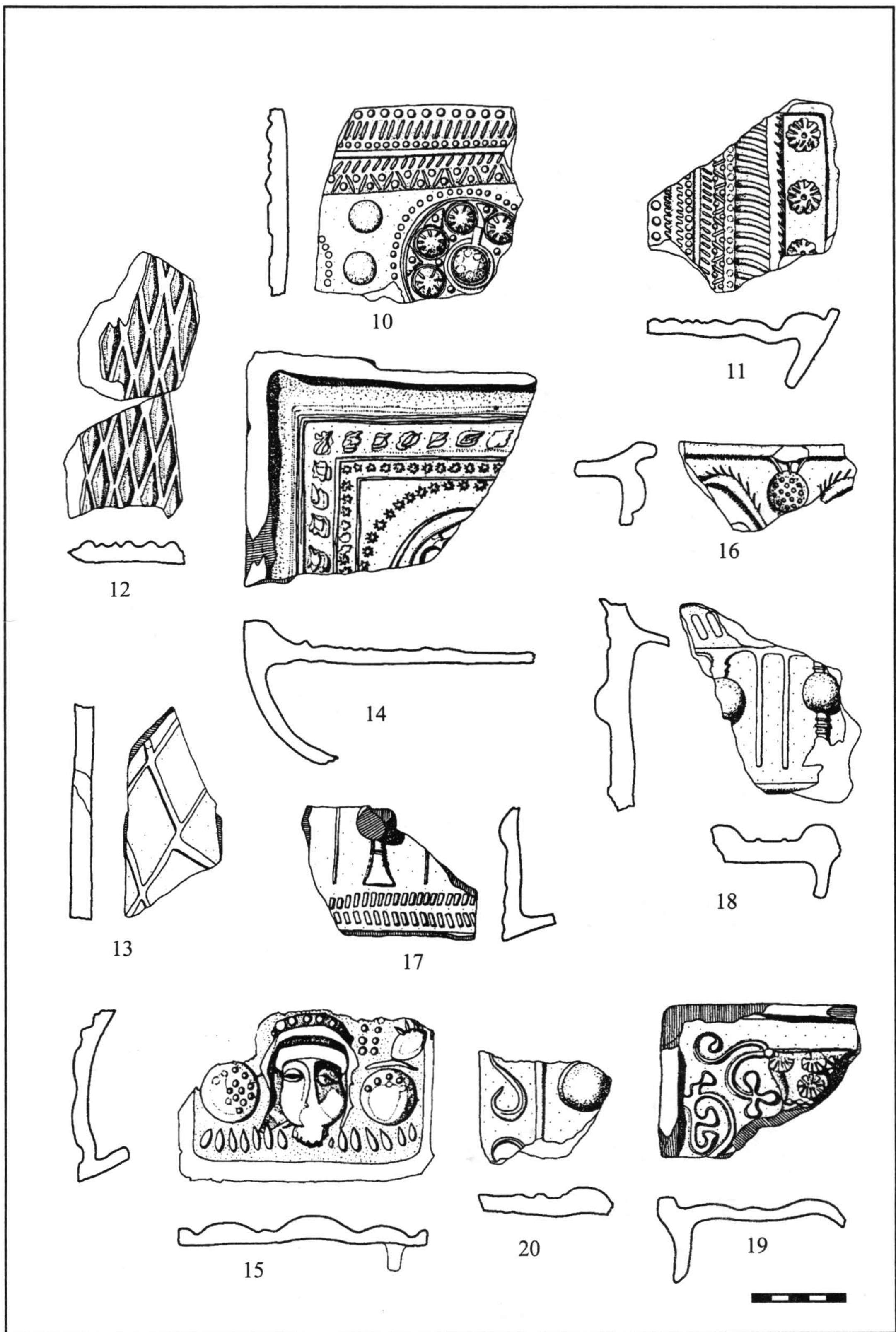
Planşa 103: Oradea 4 (după A. A. Rusu).

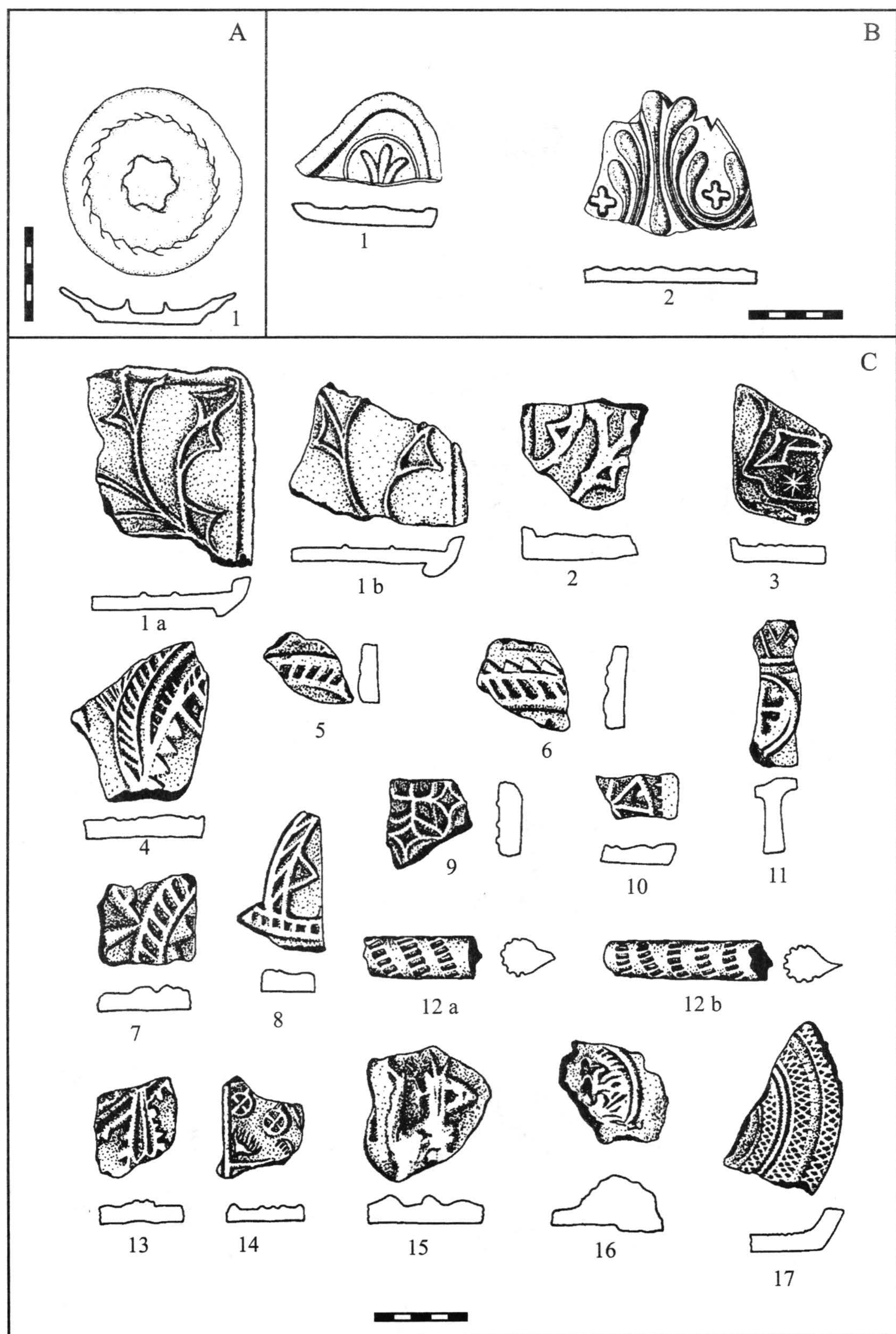
Planşa 104: Oradea 4 (după A.A. Rusu).

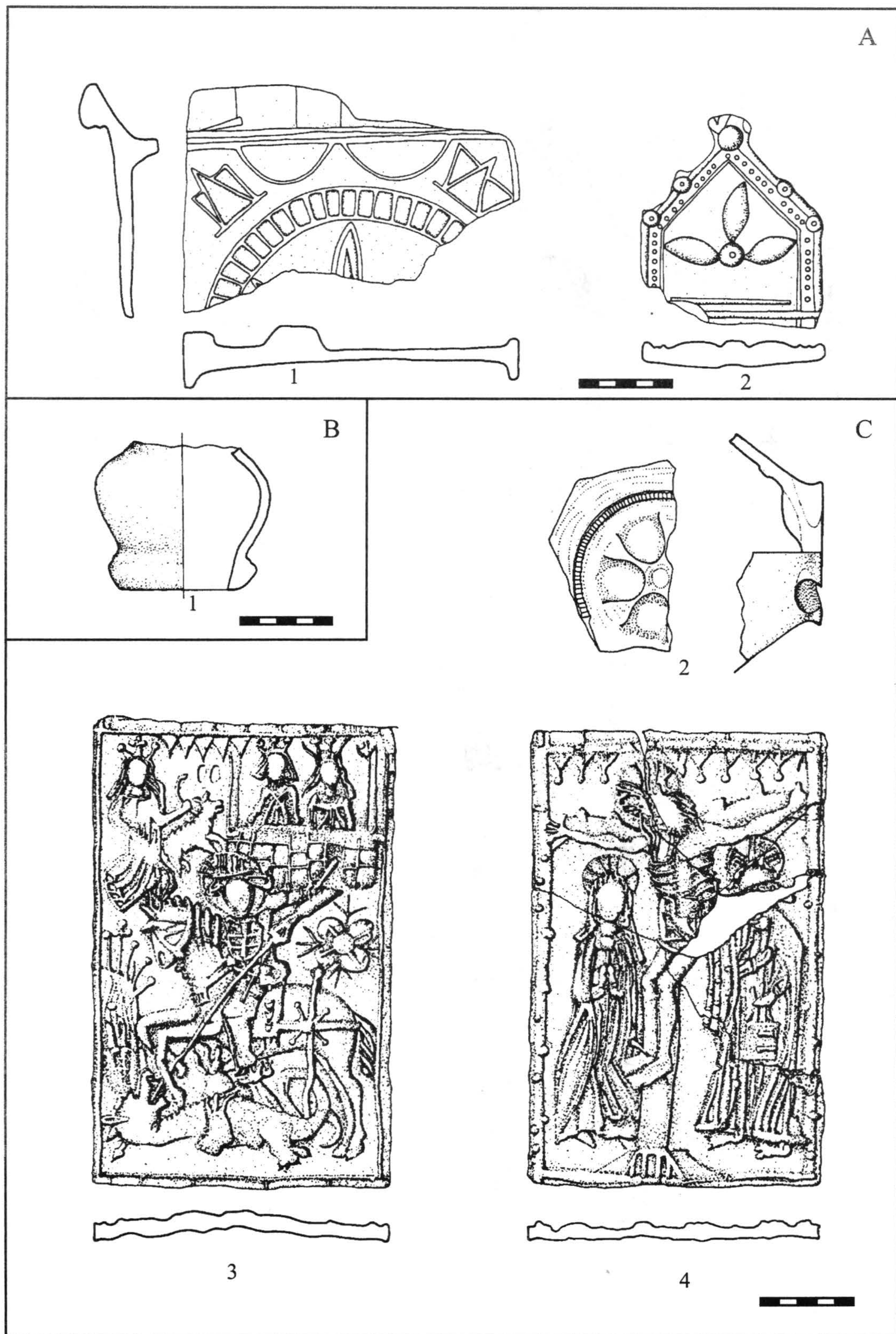
Planşa 105: Orăştie.

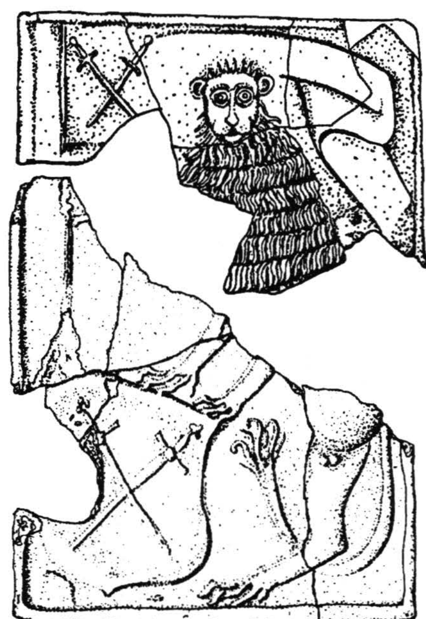
Planşa 106: Orăştie.

Planşa 107: A. Pădureni; B. Pănade; C. Pâncota 1 (A: desene după Hurezan, Szatmári).

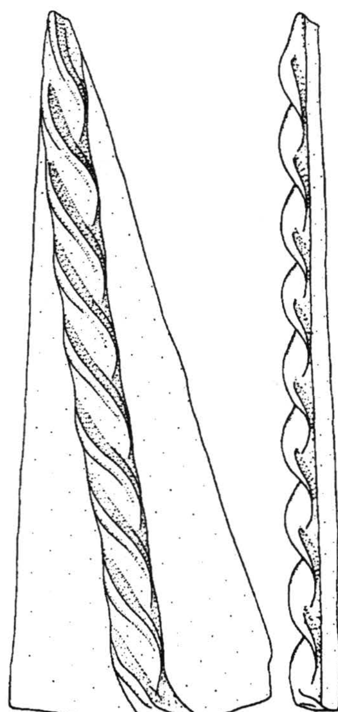
Planşa 108: A. Pâncota 2; B. Pecica; C. Racoşul de Jos (A, B: desene după Hurezan, Szatmári).

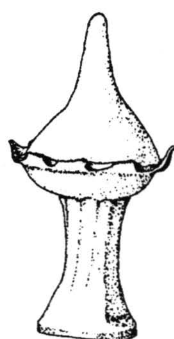
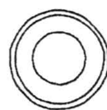

5

11

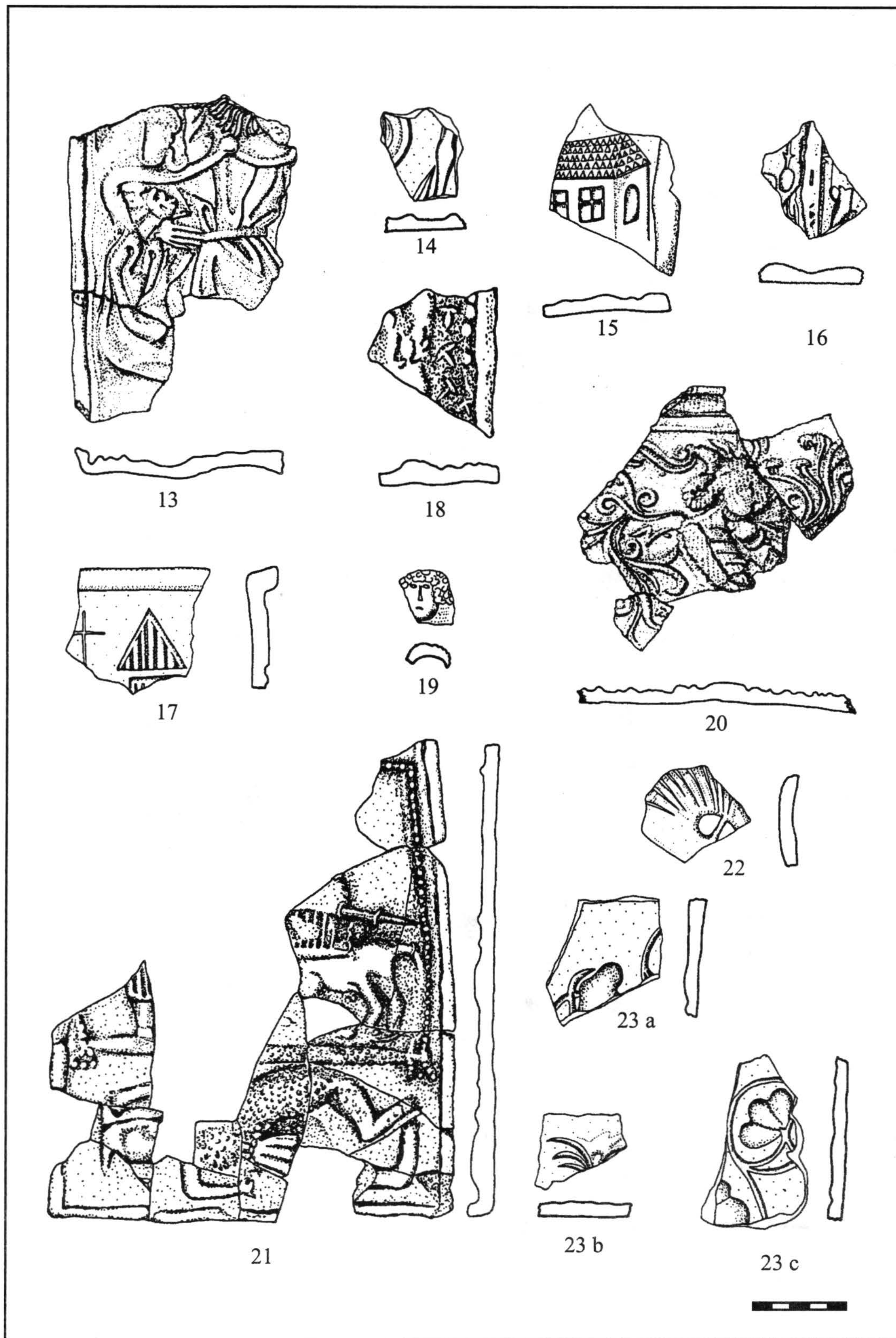

12

6

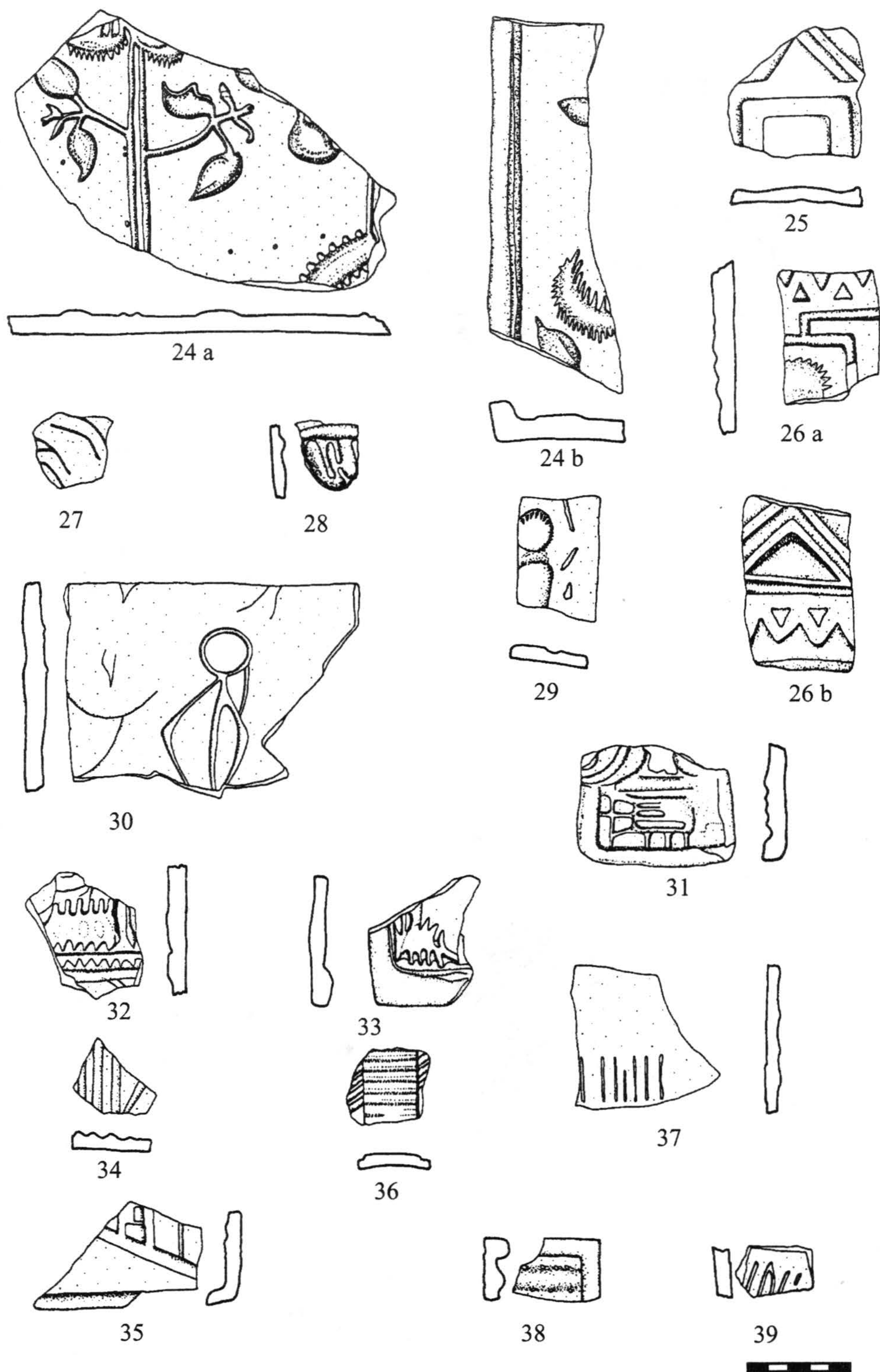

7

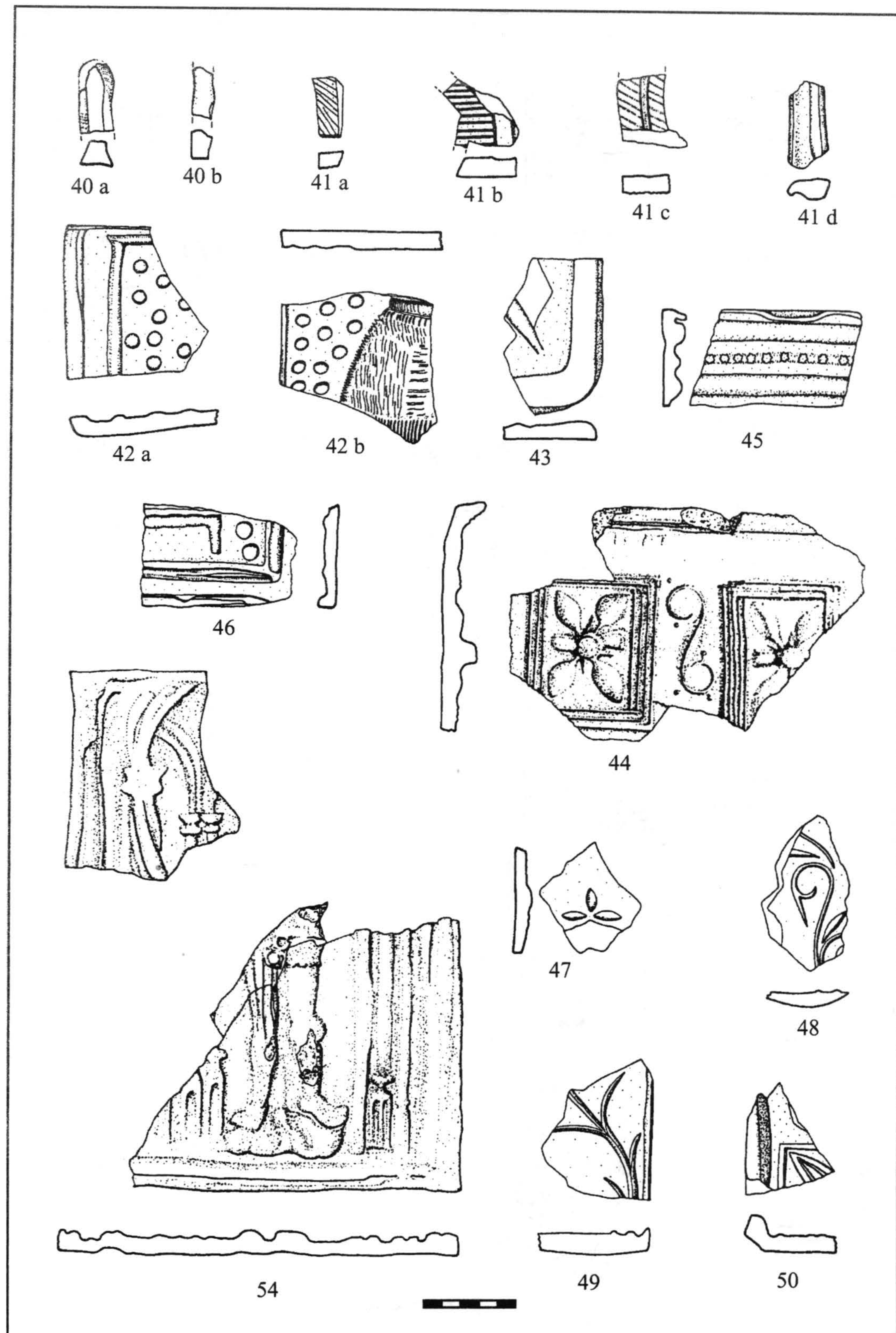
Planşa 109: Racoşul de Jos.

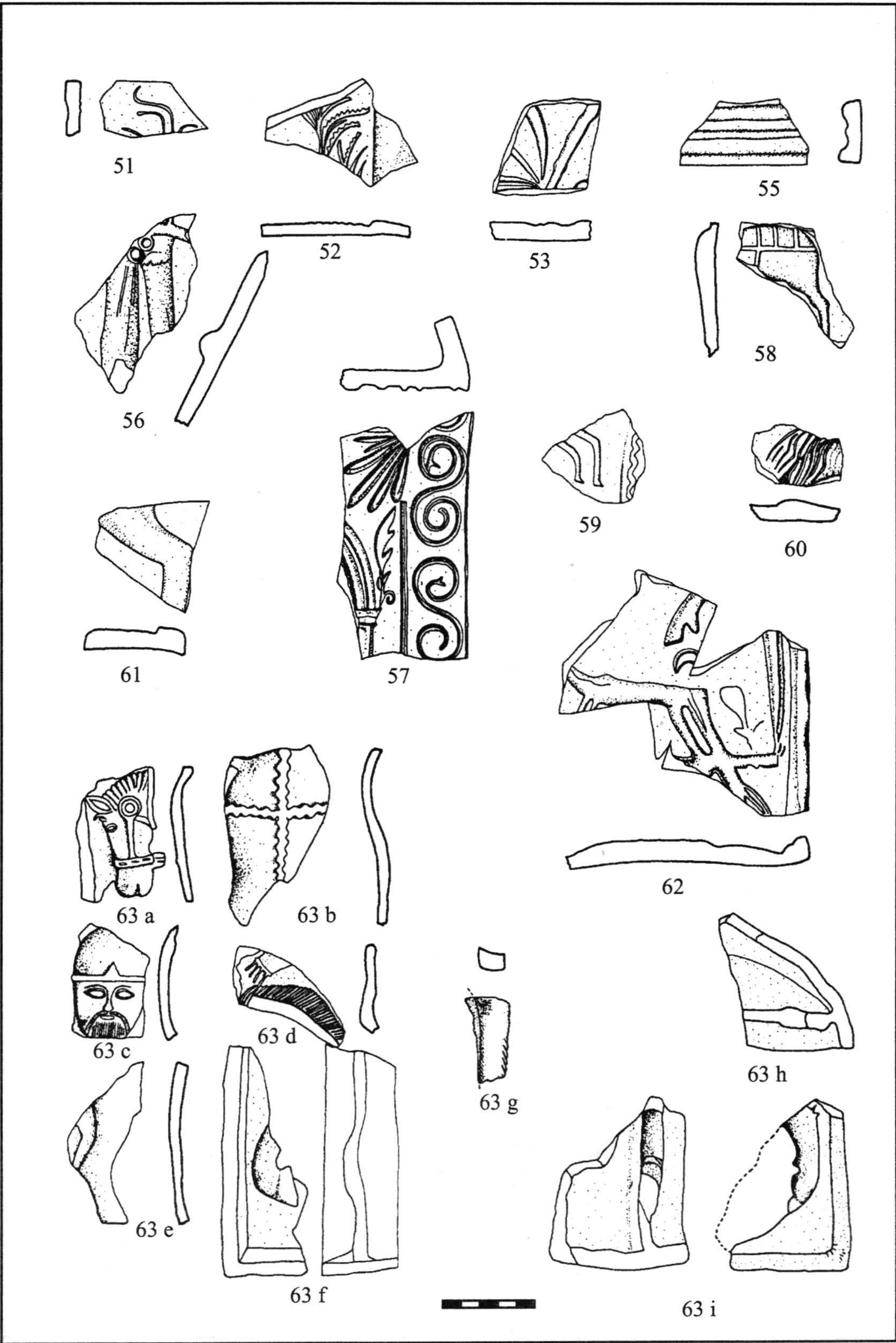
Planşa 110: Racoşul de Jos.

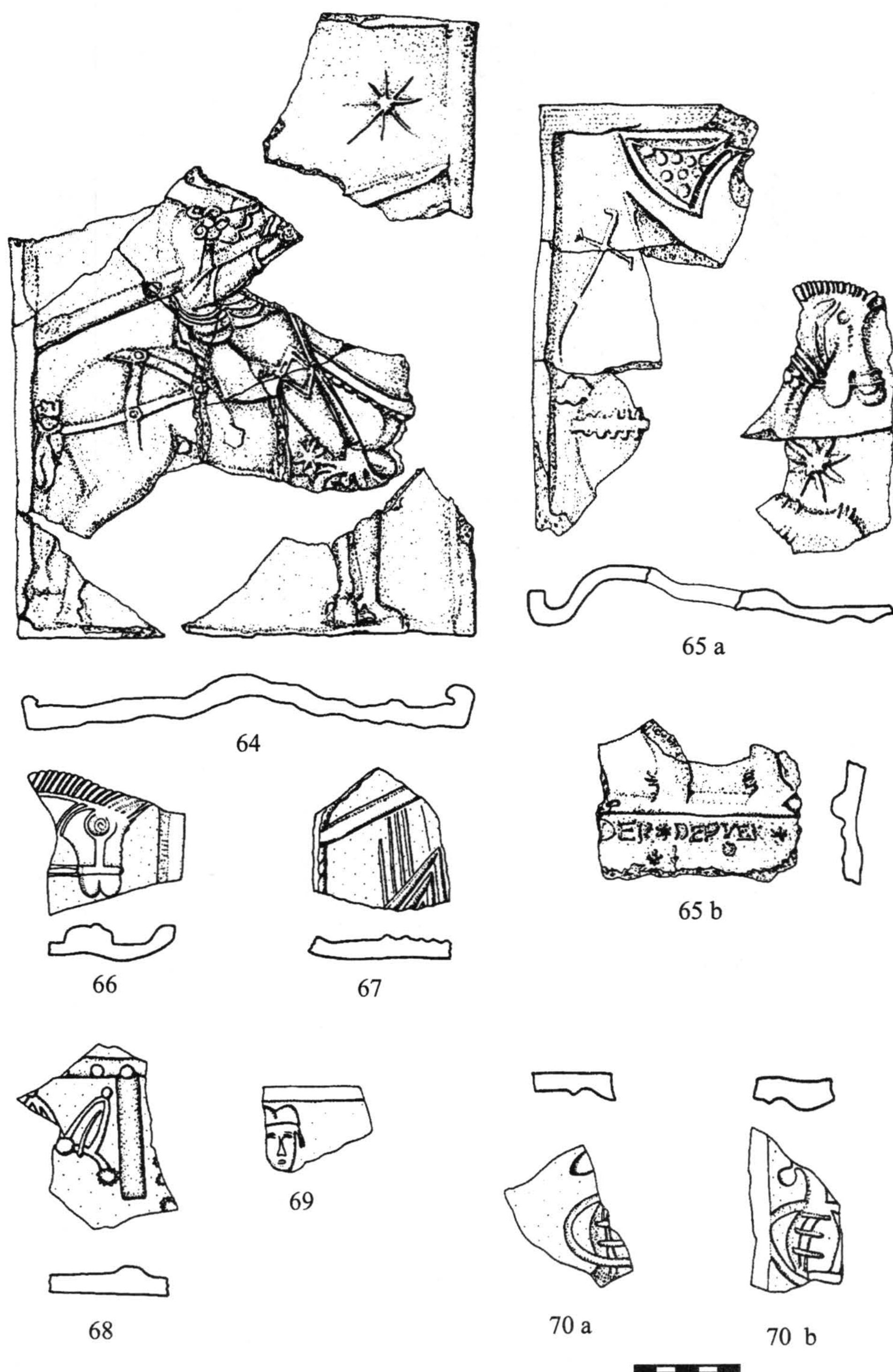
Planşa 111: Racoşul de Jos.

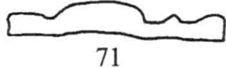
Planşa 112: Racoşul de Jos.

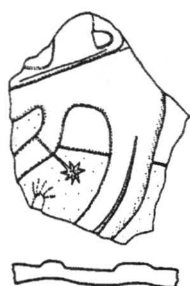

Planşa 113: Racoşul de Jos.

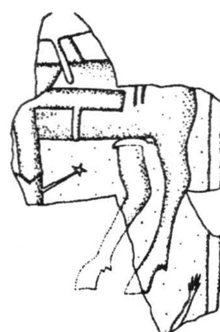

Planşa 114: Racoşul de Jos.

71

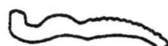
72

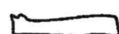
73 a

73 b

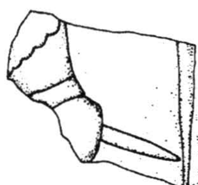
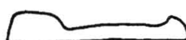

73 c

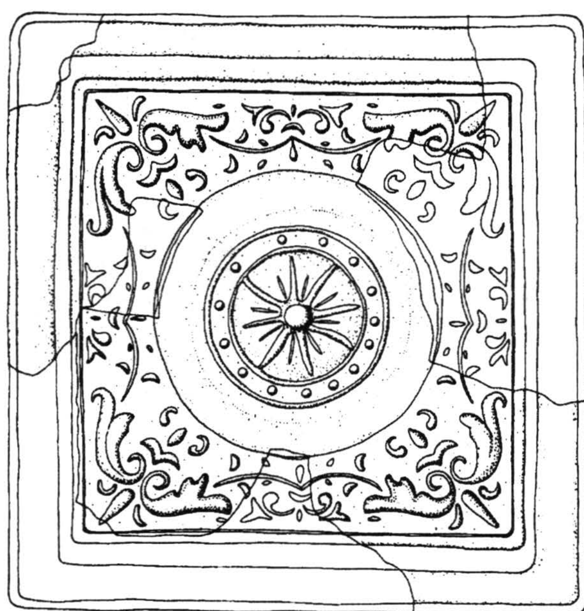

73 d

73e

74

75 a

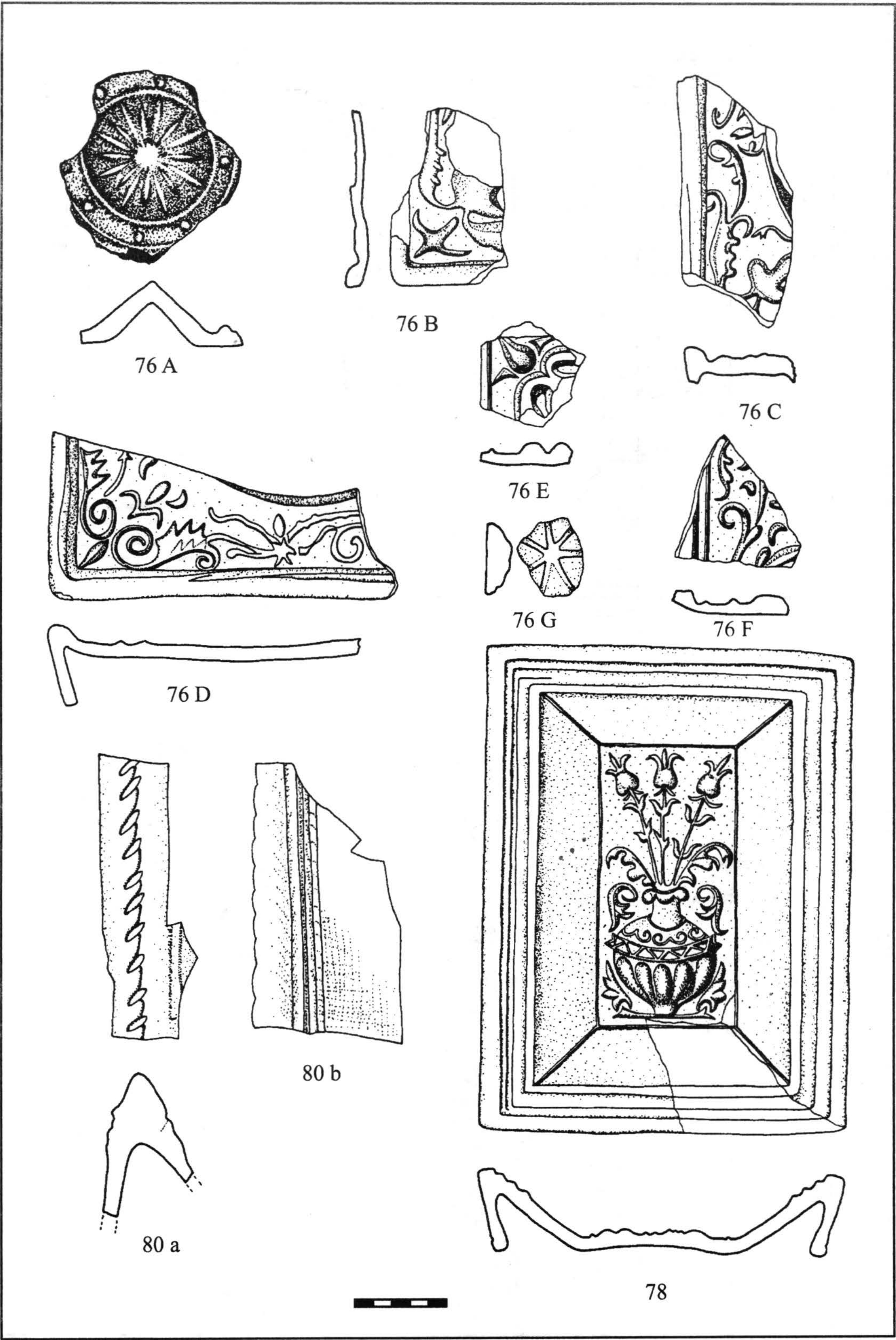

75 b

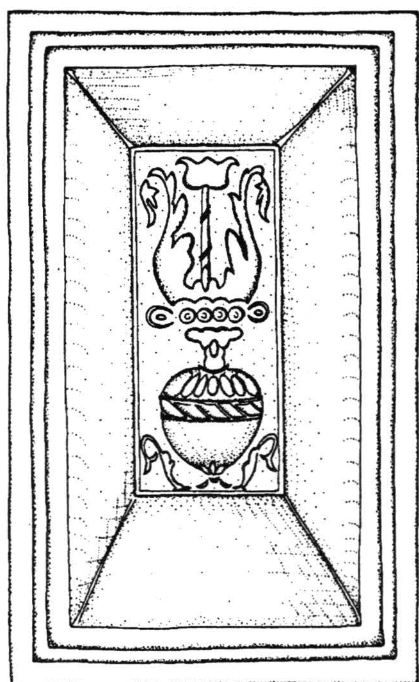
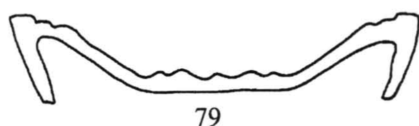
76

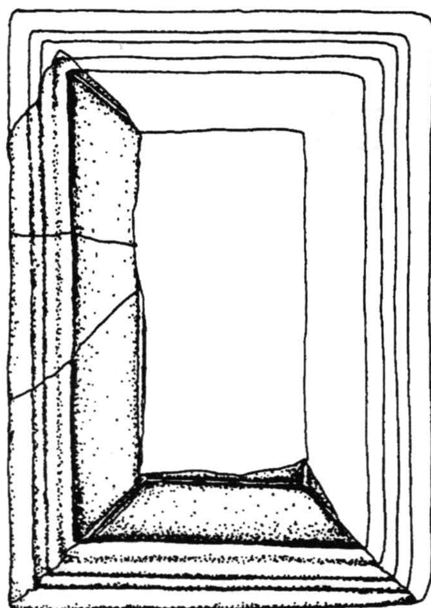
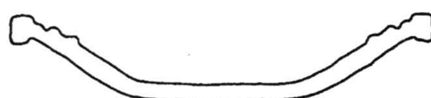

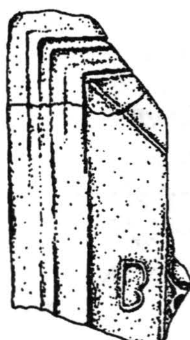
Planşa 115: Racoşul de Jos.

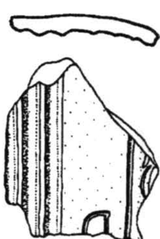
Planşa 116: Racoşul de Jos.

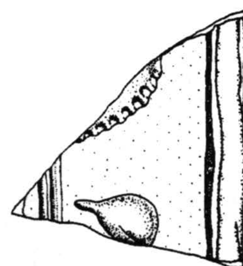
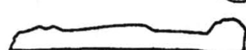

79

81

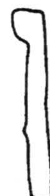

81 a

82

85 a

85 b

85 c

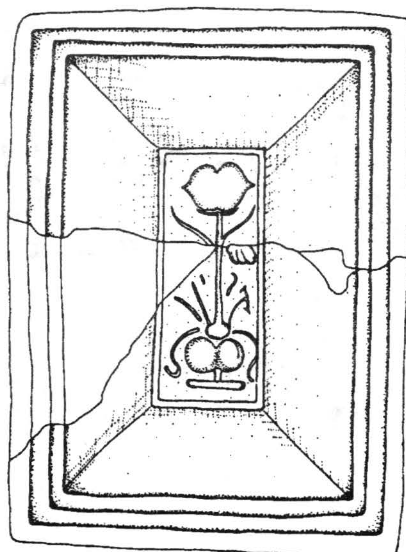

Planşa 117: Racoşul de Jos.

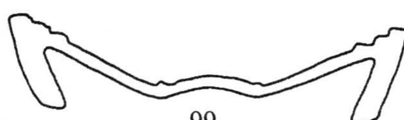
Planşa 118: Racoşul de Jos.

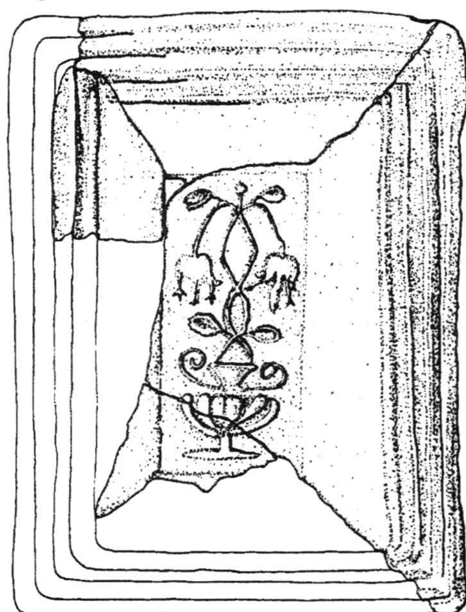

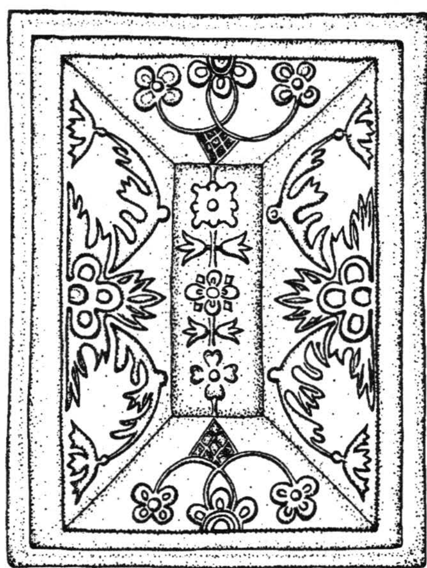

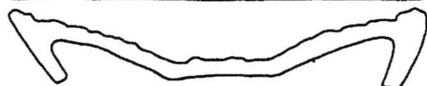
98

99

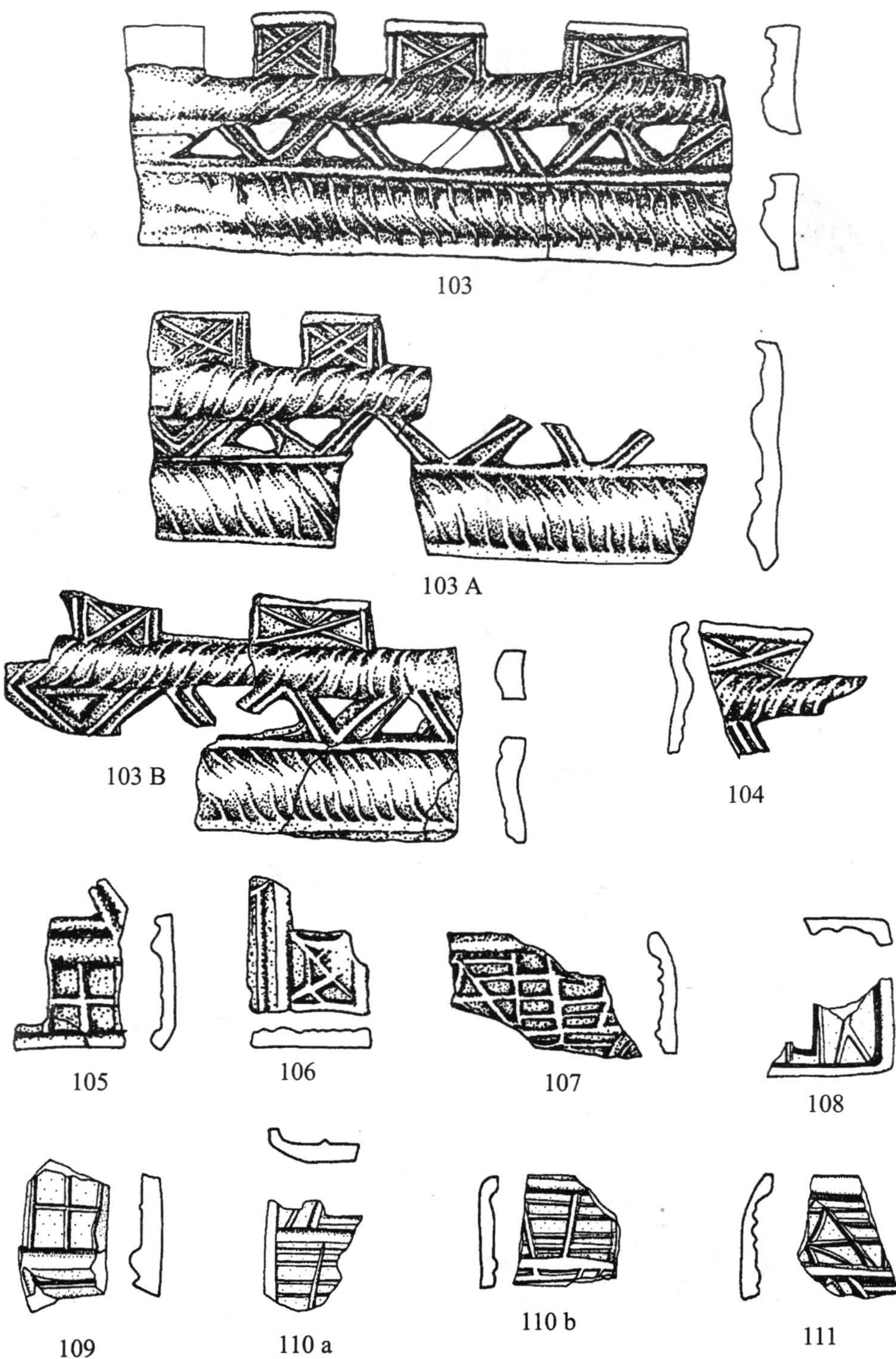

100

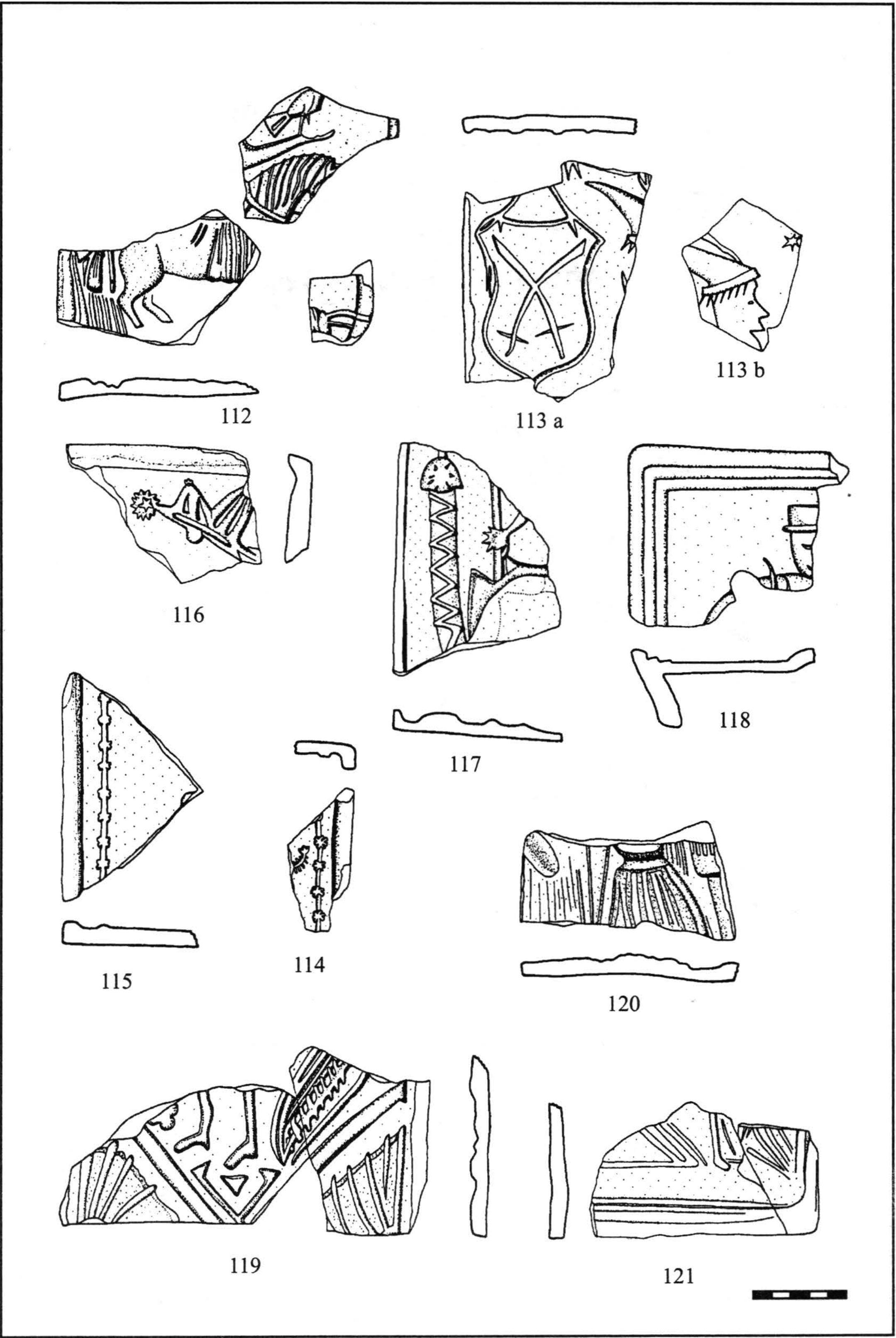
101

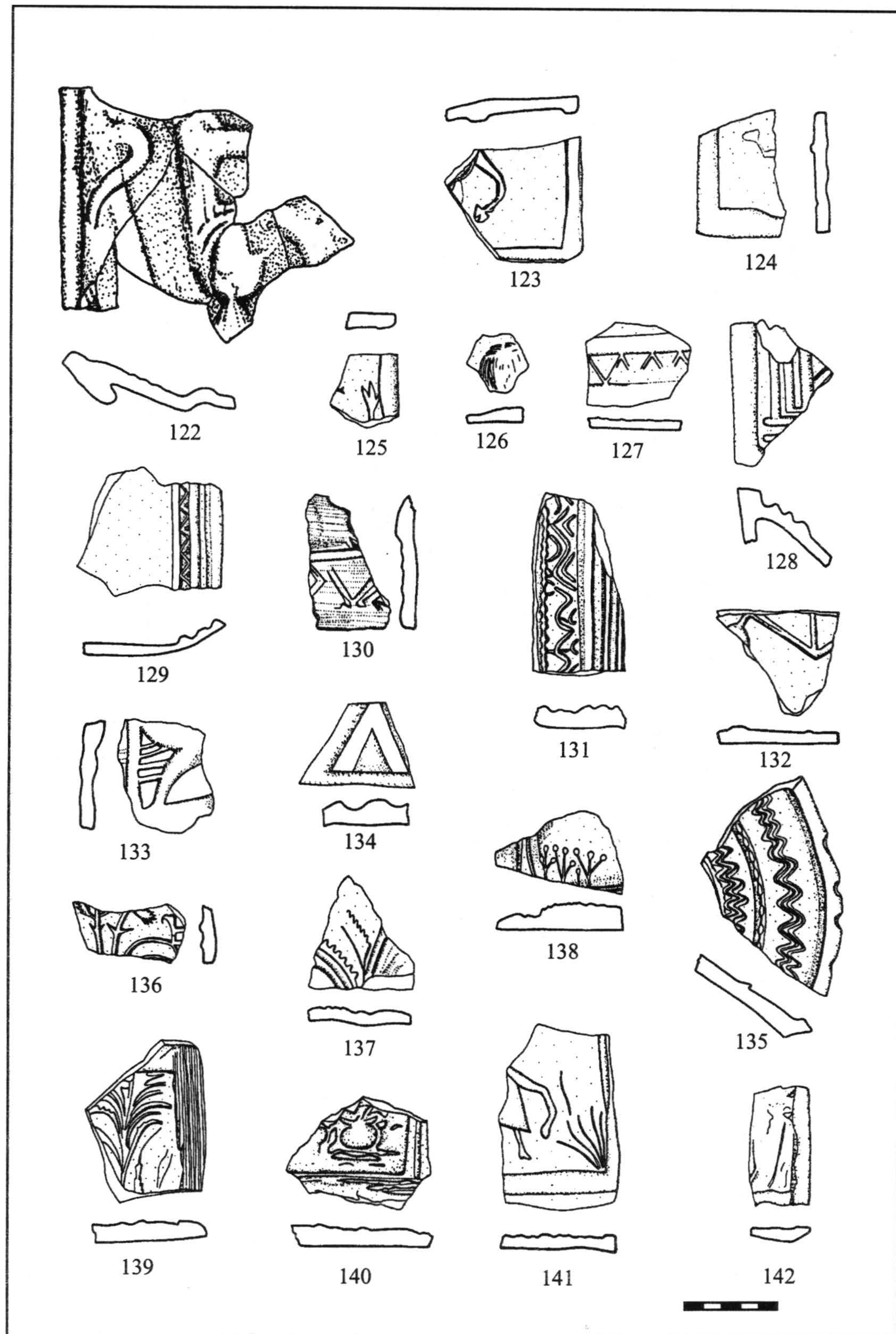
Planşa 119: Racoşul de Jos.

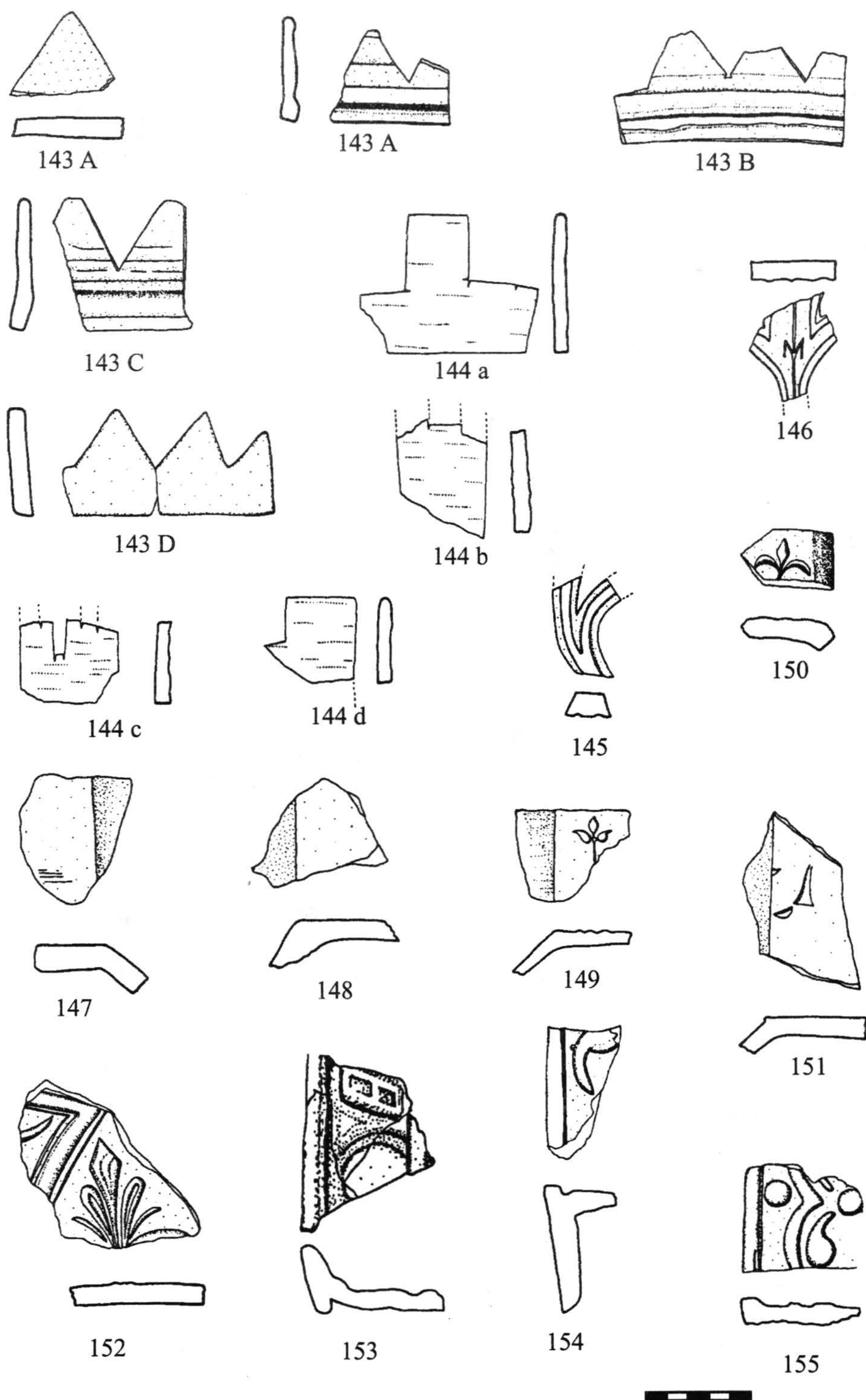
Planşa 120: Racoşul de Jos.

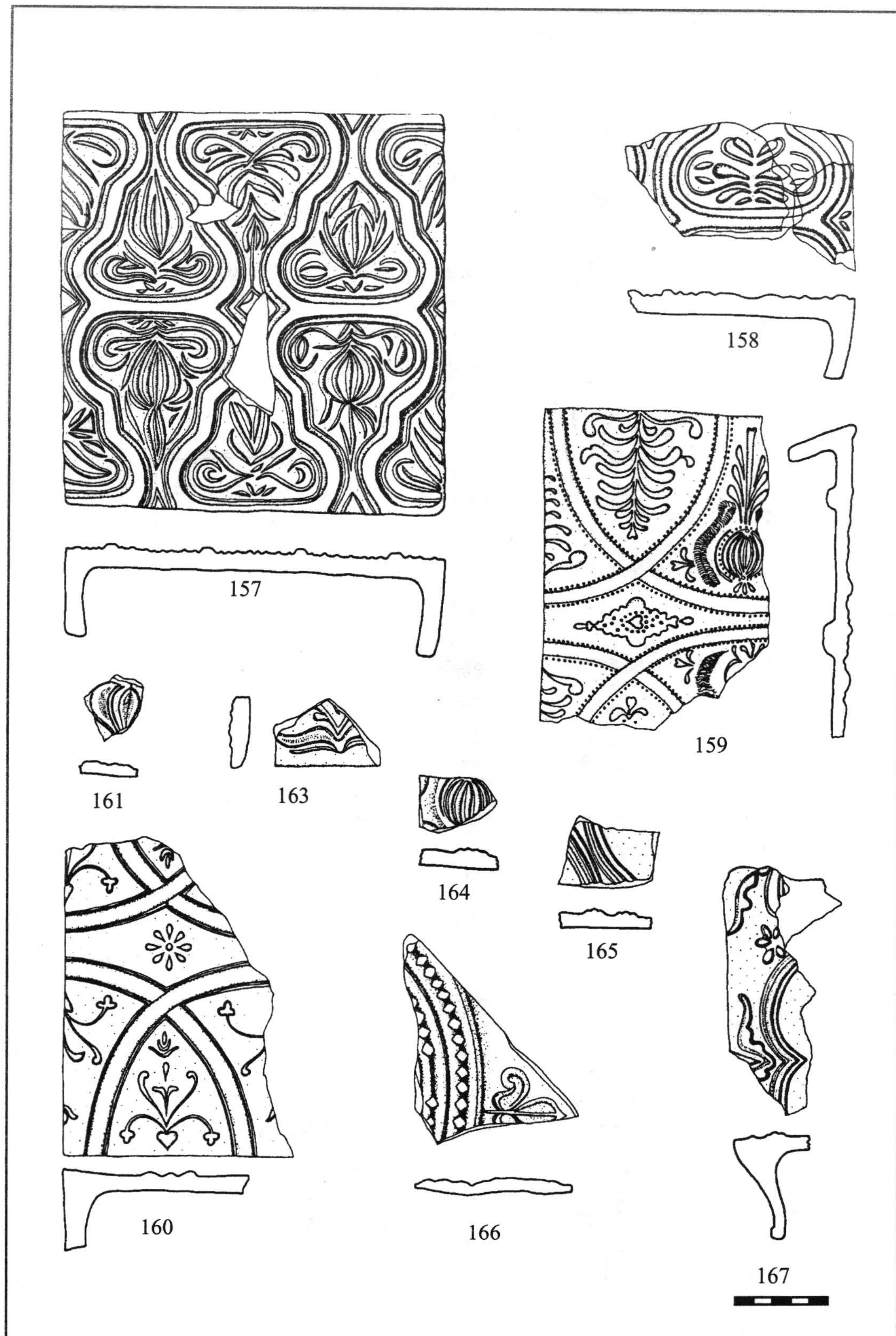
Planşa 121: Racoşul de Jos.

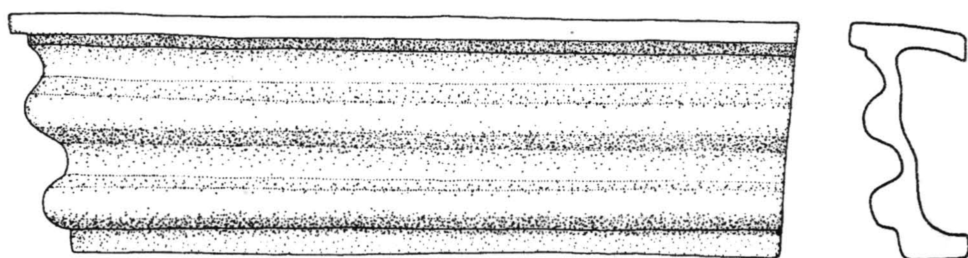
Planşa 122: Racoşul de Jos.

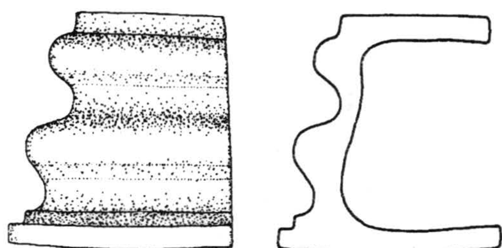
Planşa 123: Racoşul de Jos.

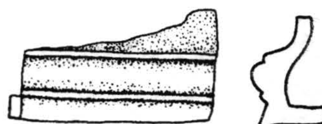
Planşa 124: Racoşul de Jos.

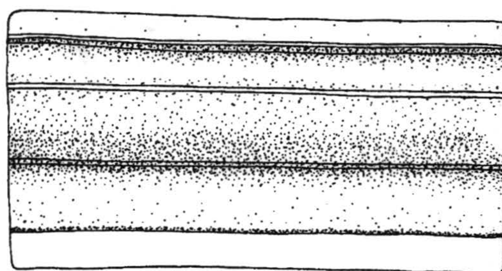
169 a

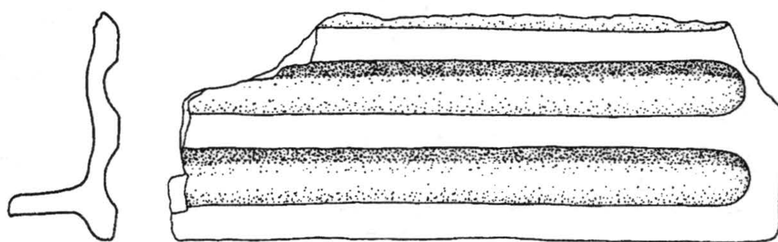
169 b

172

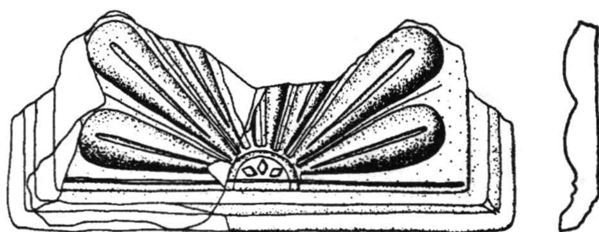
170

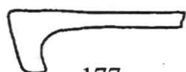

178 a

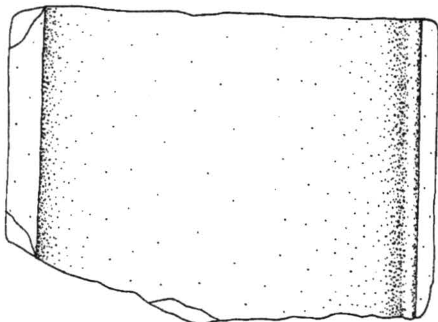
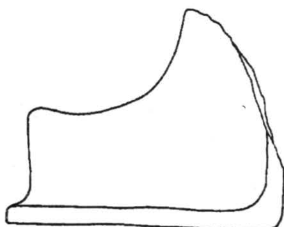
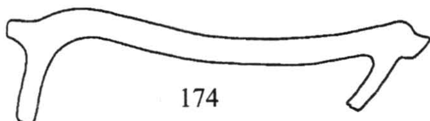
Planşa 125: Racoşul de Jos.

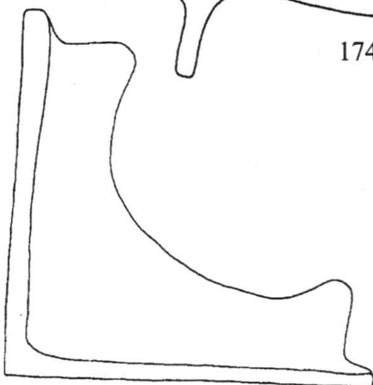
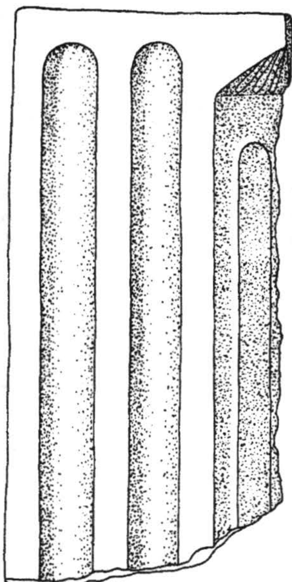
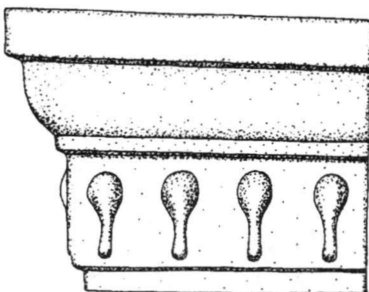
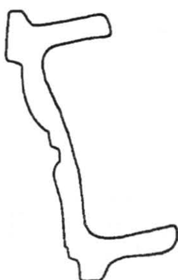
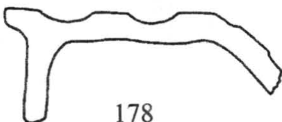

173

177

174

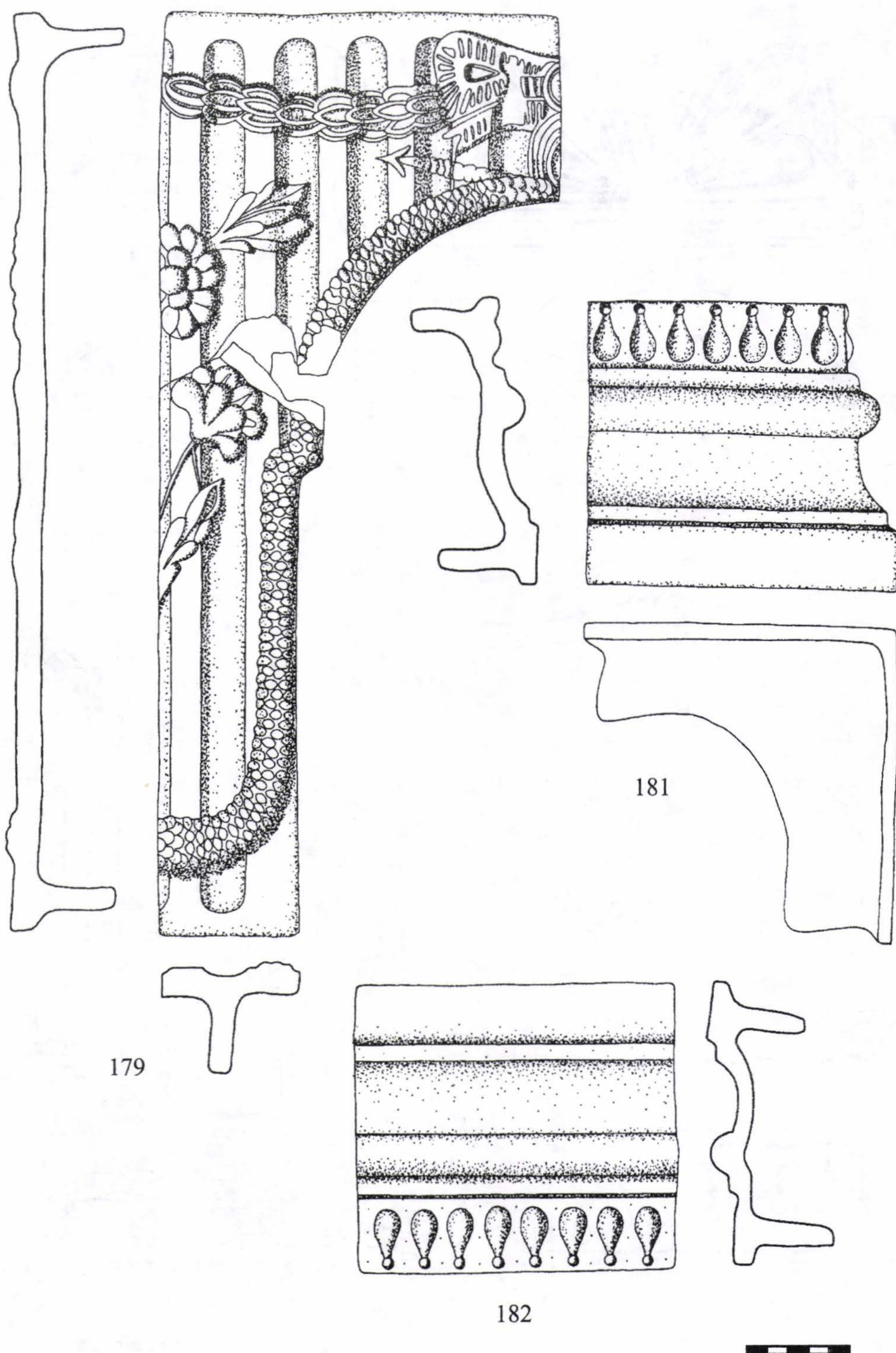

178

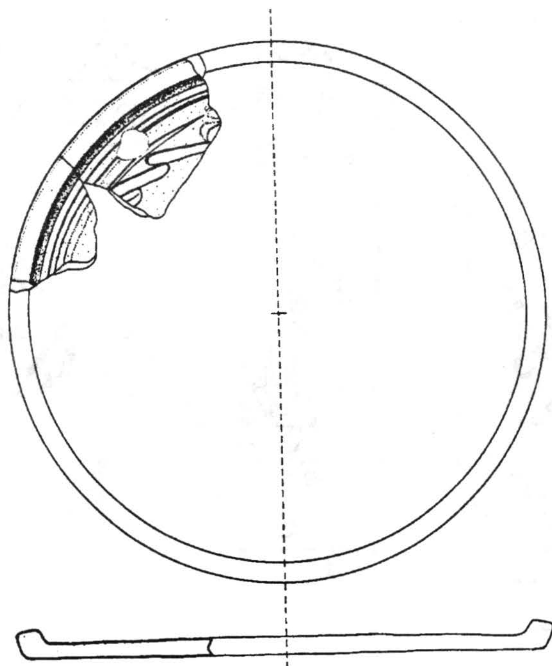
180

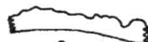

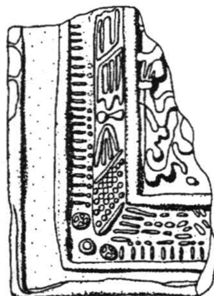
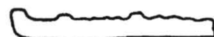
Planşa 126: Racoşul de Jos.

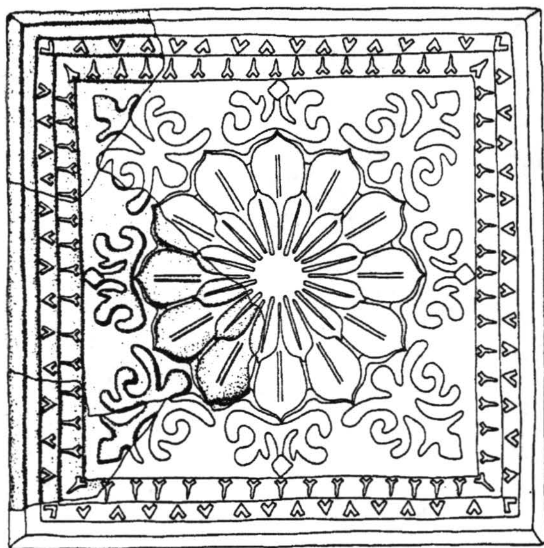
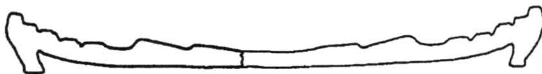
Planşa 127: Racoşul de Jos.

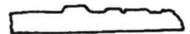

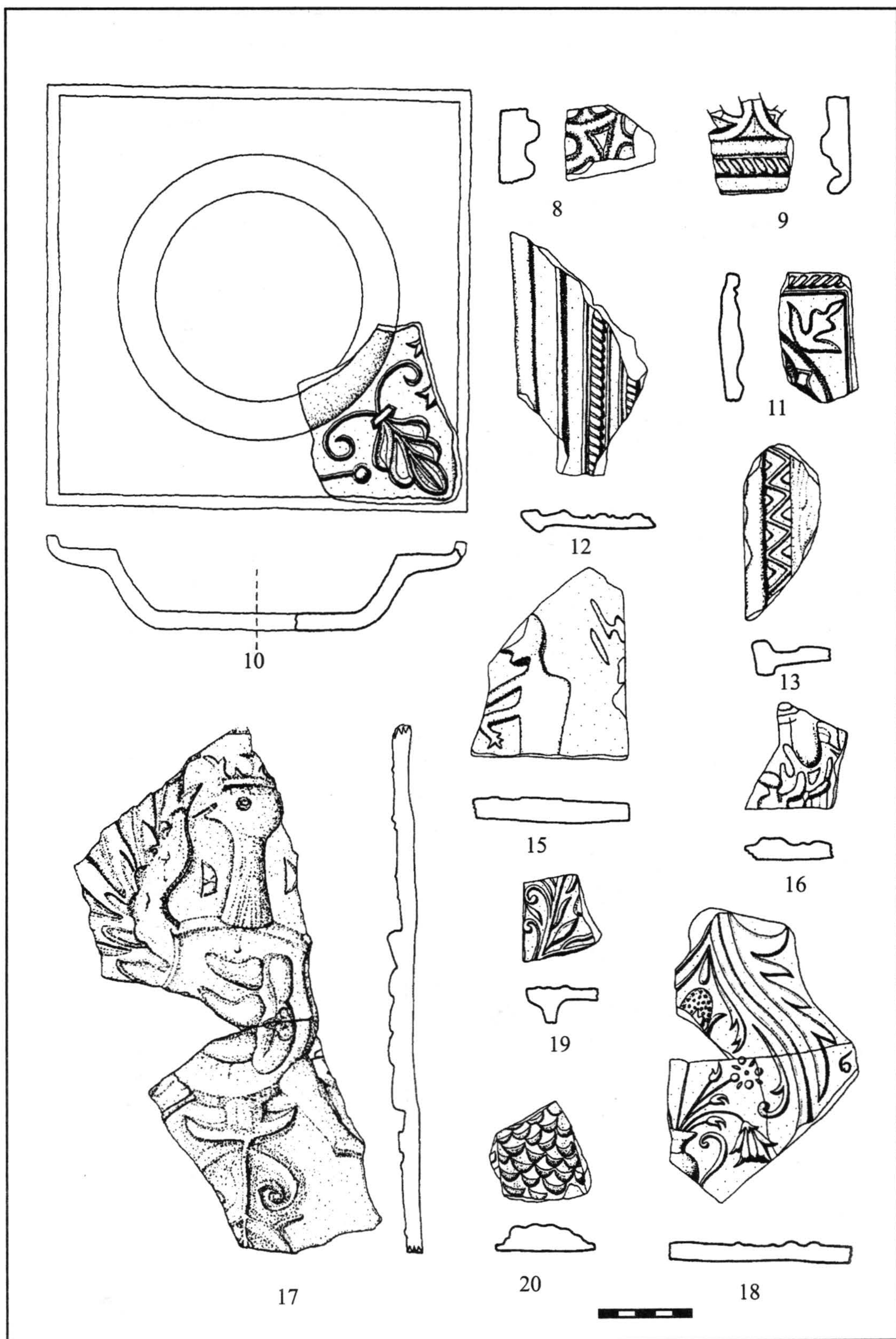

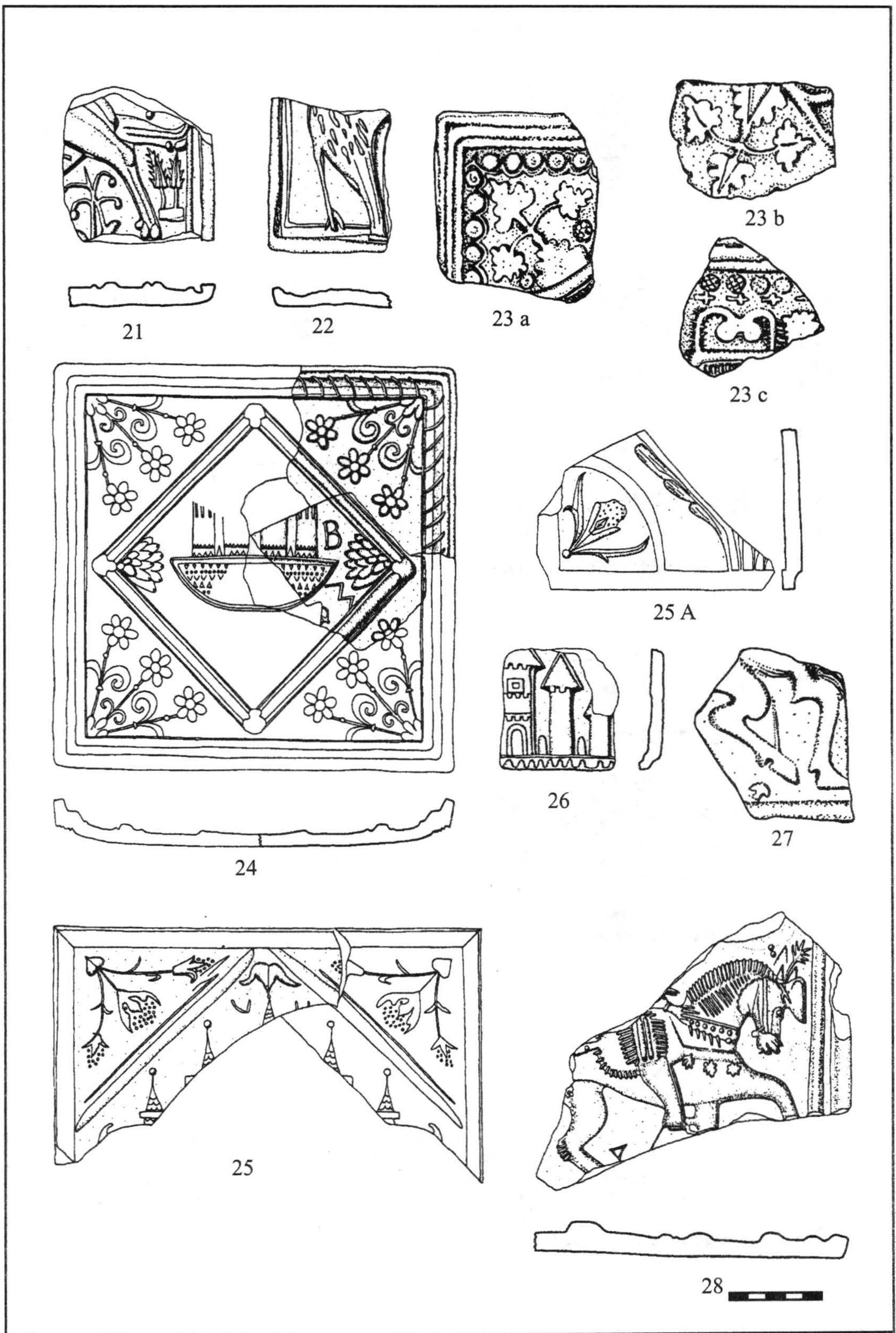

Planşa 128: Râşnov.

Planşa 129: Râşnov.

Planşa 130: Râşnov.

A

1

2

3

B

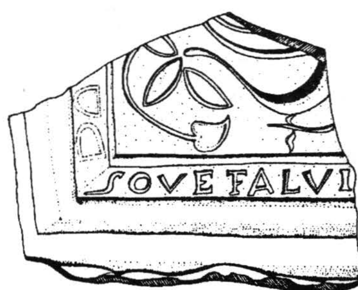
1

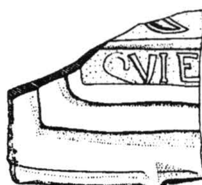
C

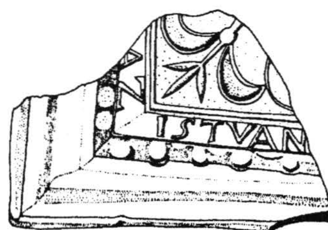
2 a

1 a

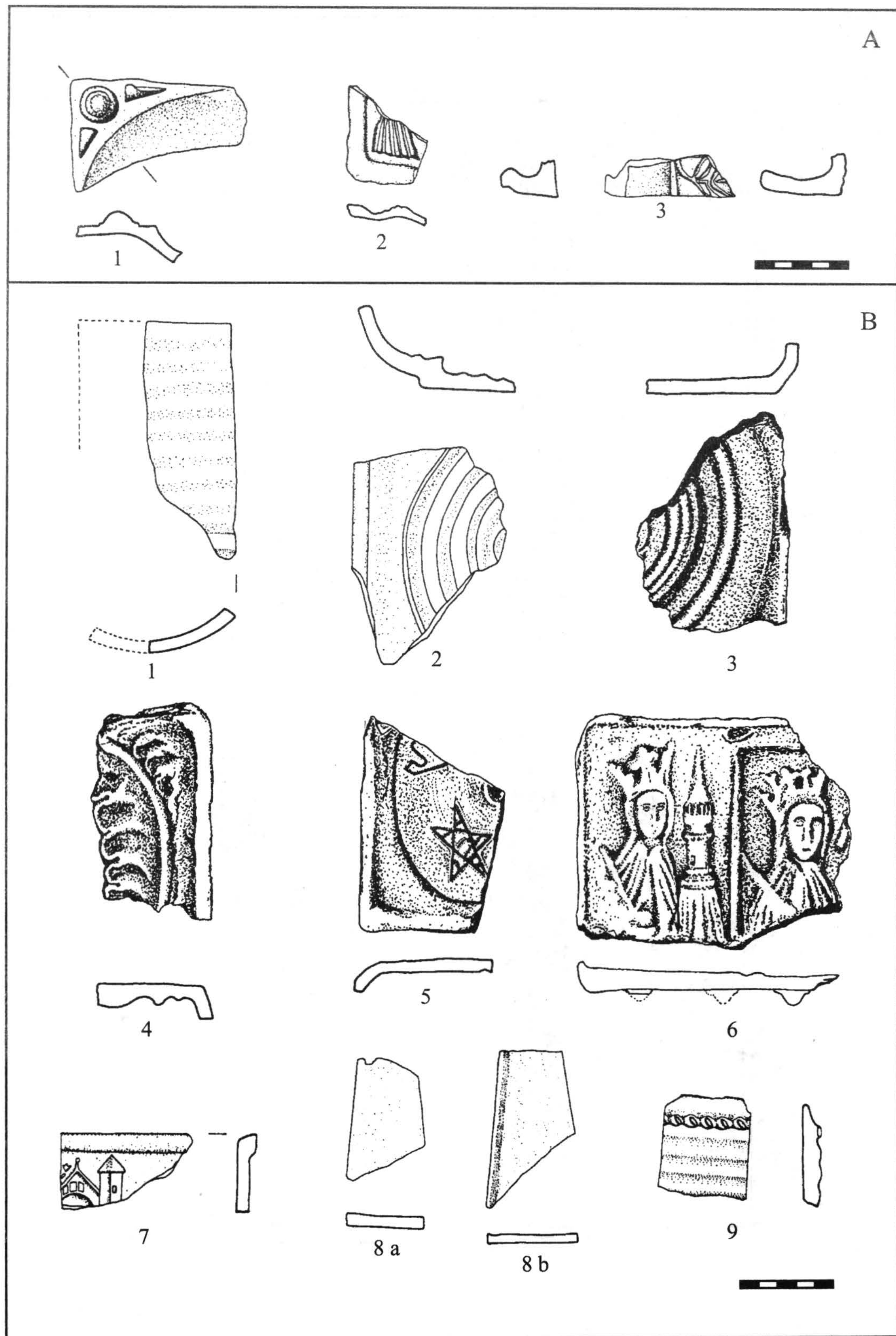

1 b

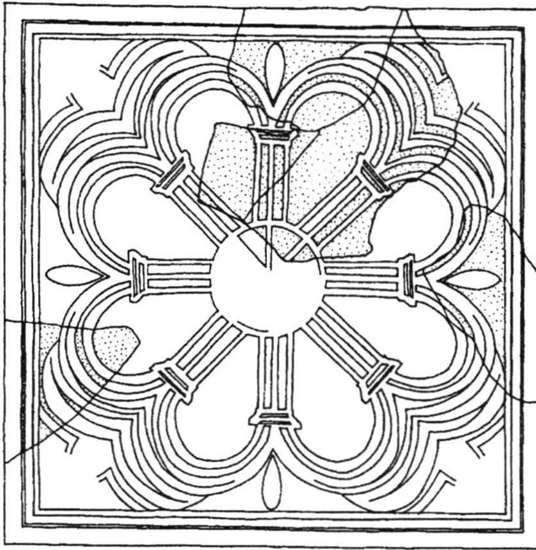
2 b

Planşa 131: A. Rugăneşti (după Benkő, Ughy; fără scară); B. Sâncrai; C. Sânmihaiu de Sus.

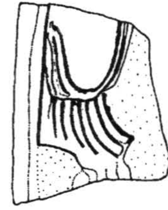

Planşa 132: A. Sânpetru; B. Sebeş 1.

A

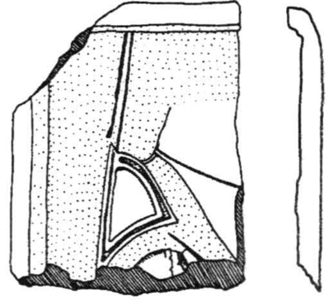

1

2

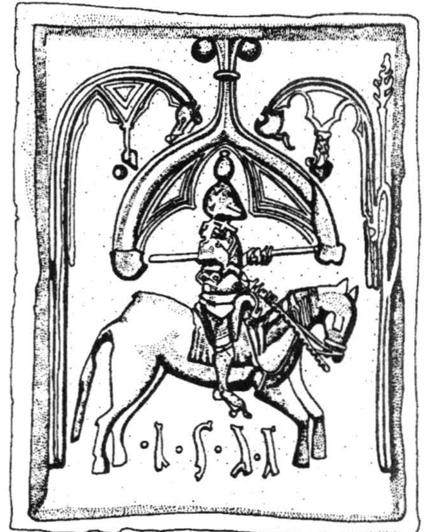
4

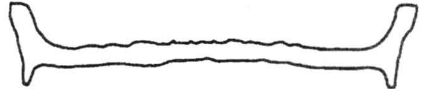

3

B

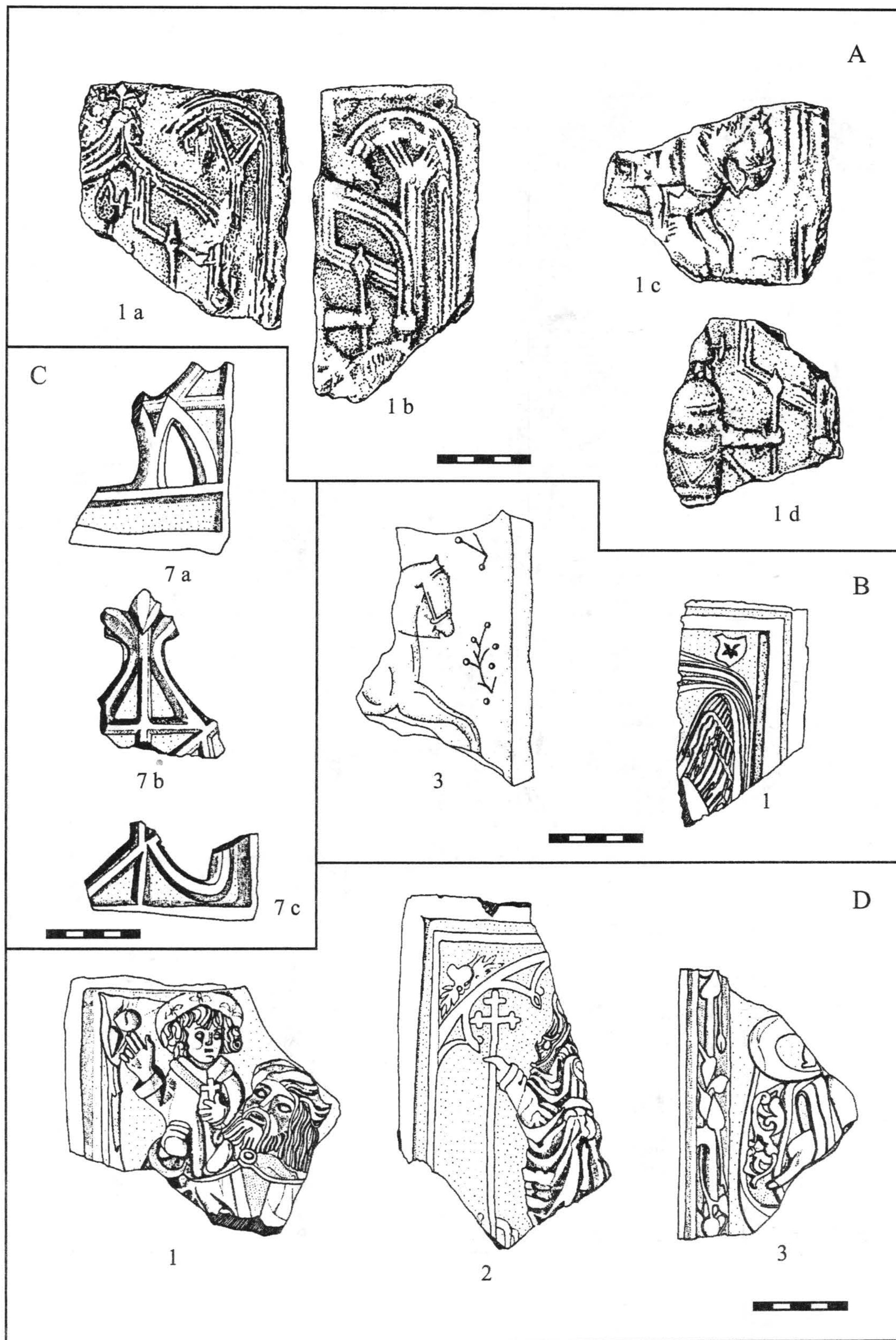

4

Planşa 133: A. Sebeş 2; B. Sfântu Gheoghe 1.

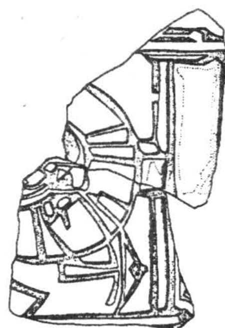
Planşa 134: A. Sfântu Gheoghe 1; B. Sibiu 1; C. Sibiu 4; D. Sibiu 7.

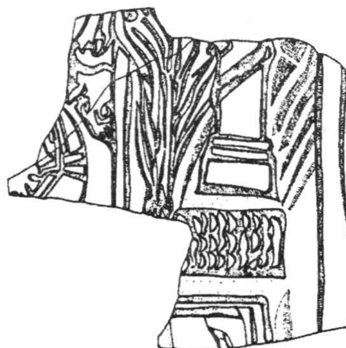
5

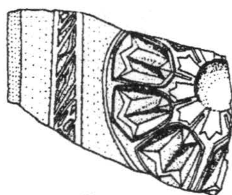
6

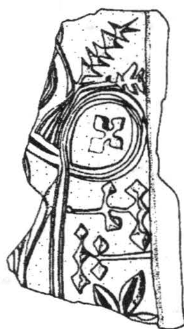
7

8

9

12

13

15

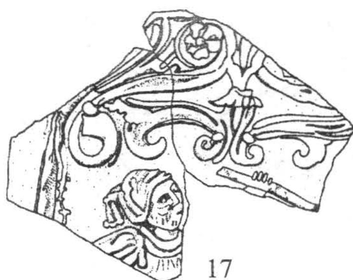
14

Planşa 135: Sibiu 7.

16

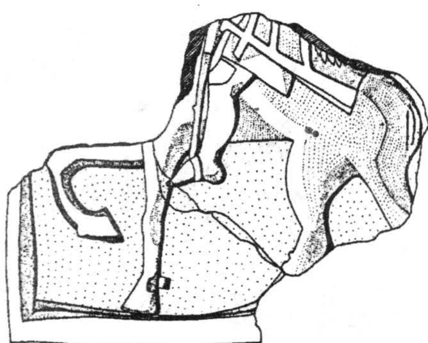
17

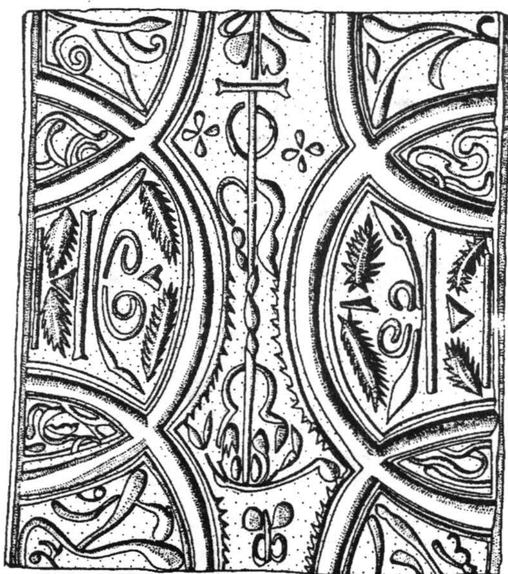
18

19

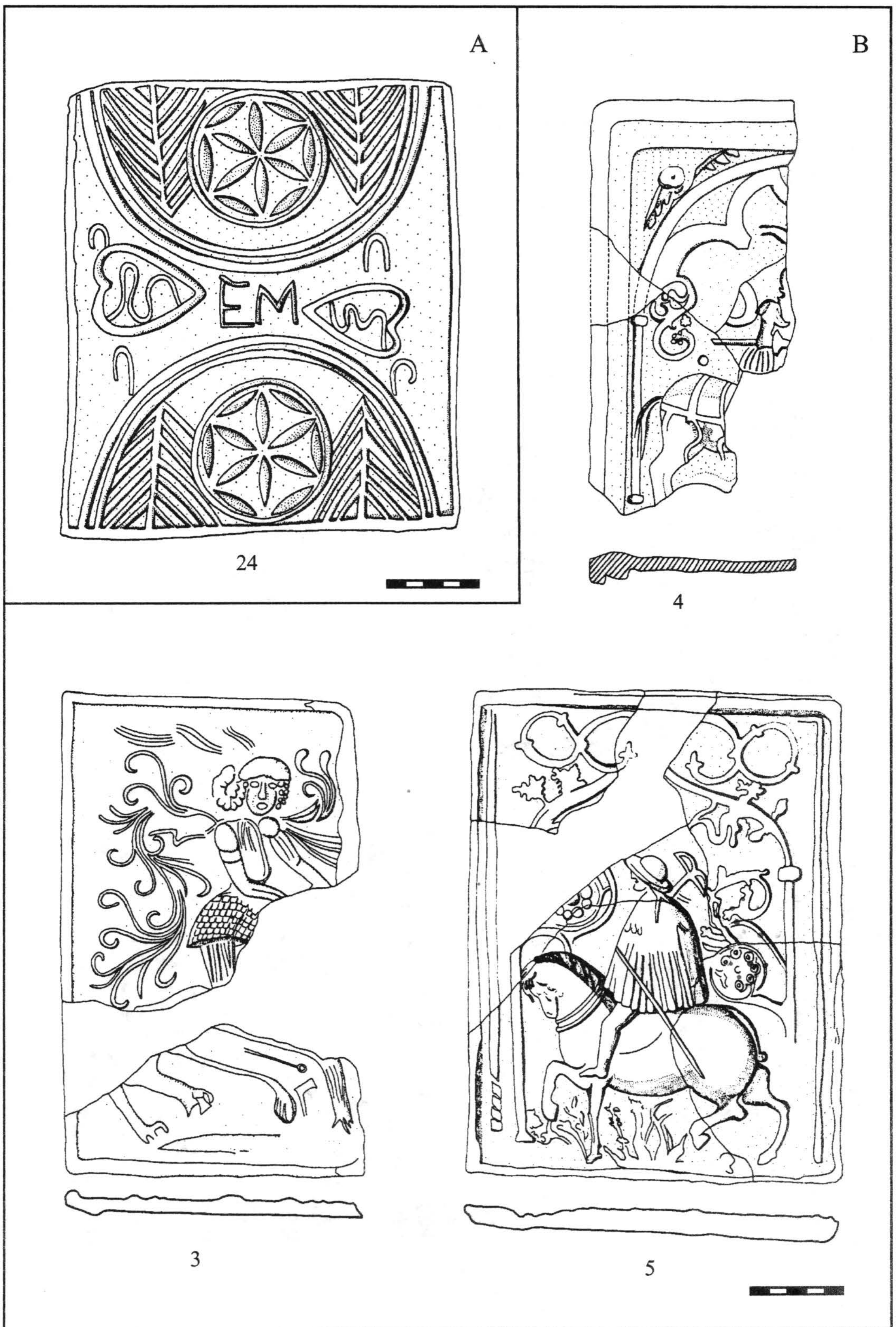
20

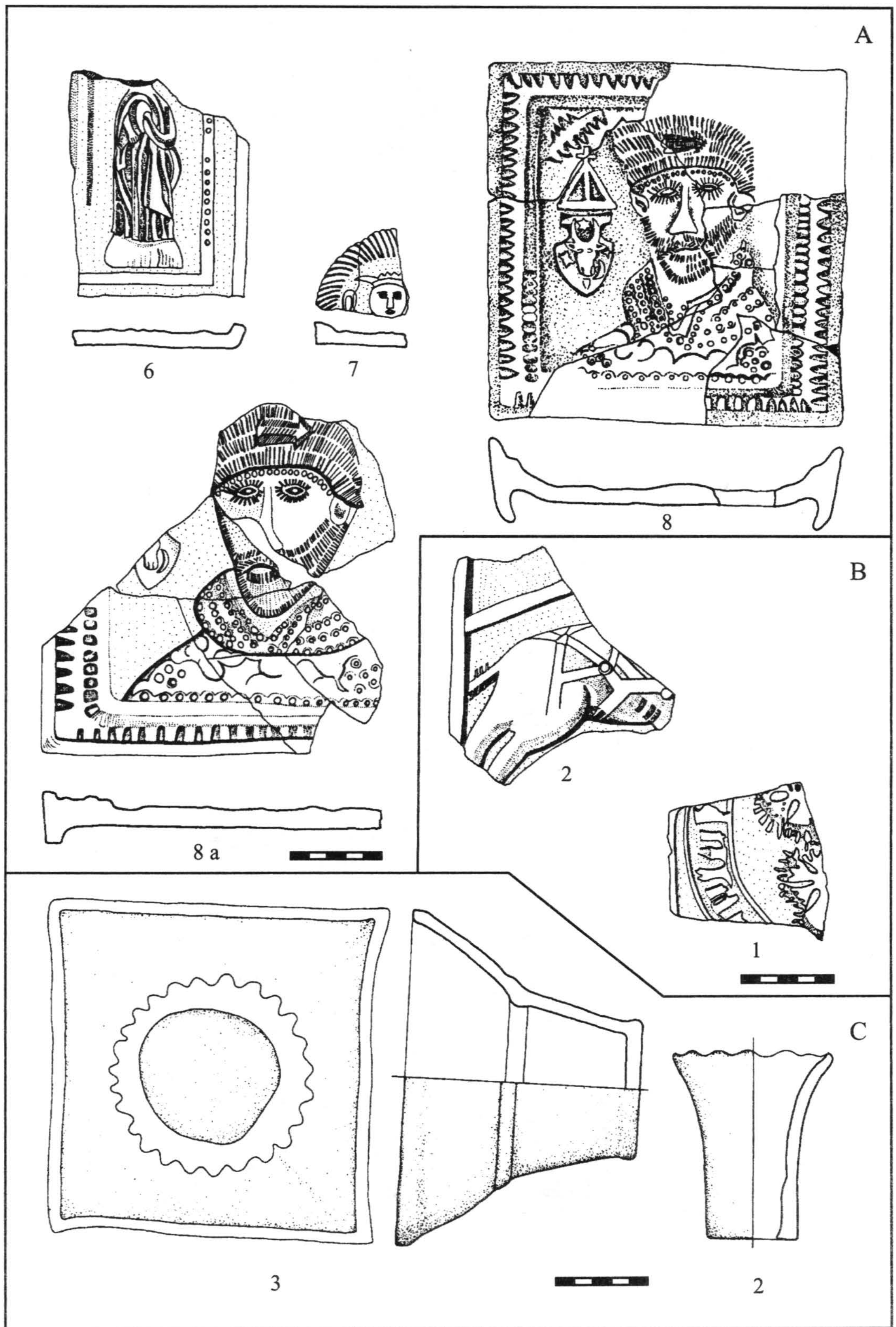
22

Planşa 136: Sibiu 7.

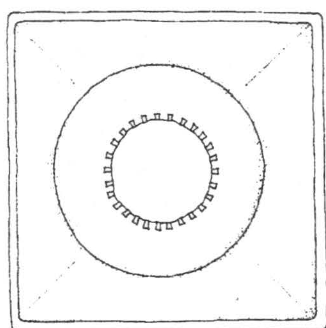

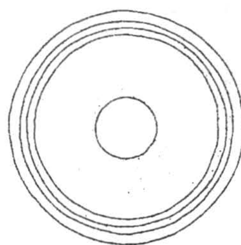
Planşa 137: A. Sibiu 7; B. Sighişoara 2.

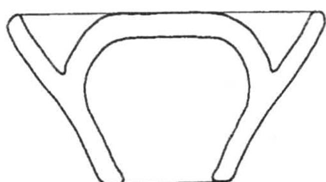

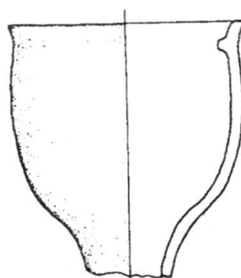
Planşa 138: A. Sighişoara 2; B. Şercaia; C. Şimand (desene după Hurezan, Szatmári).

A

2

1

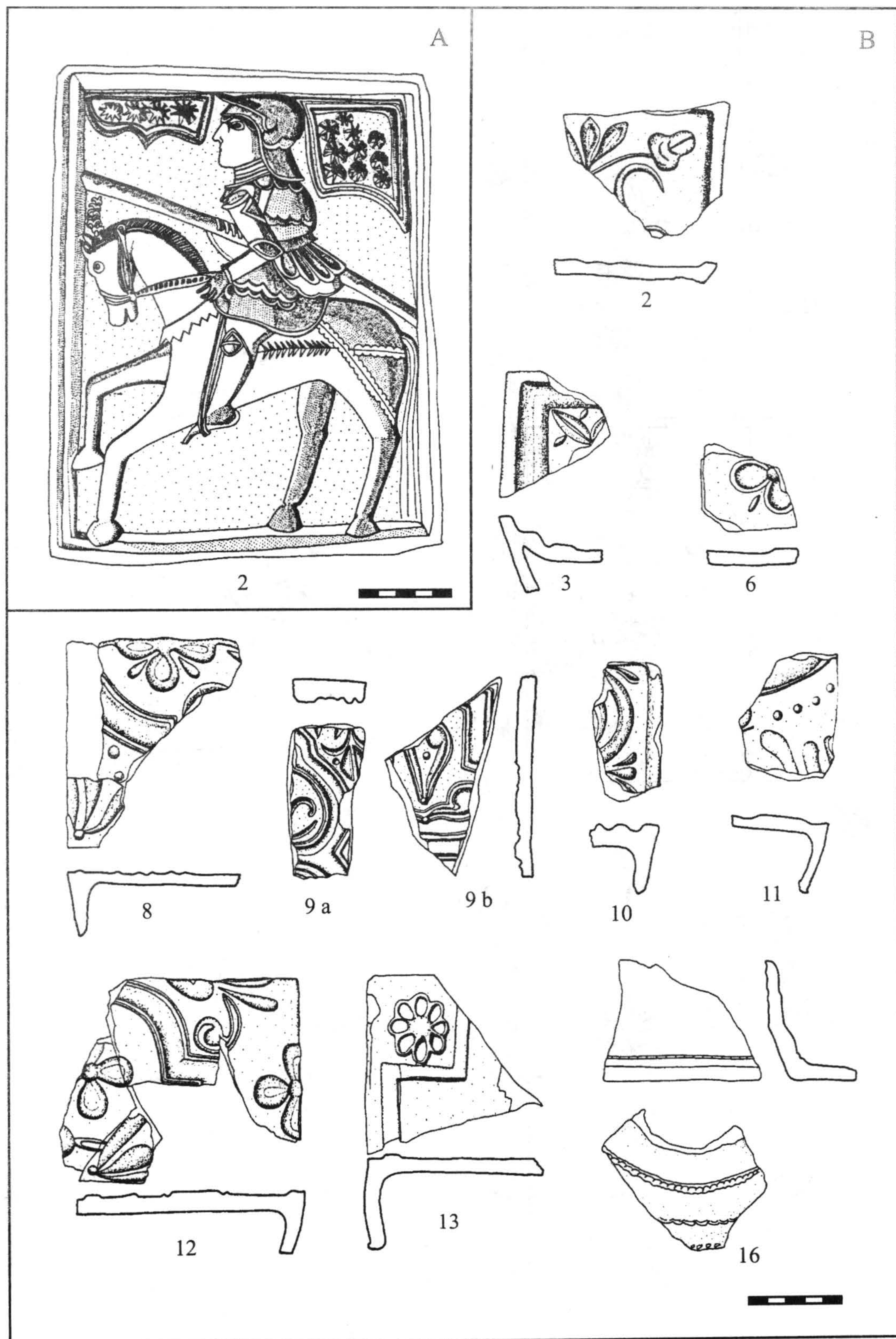
B

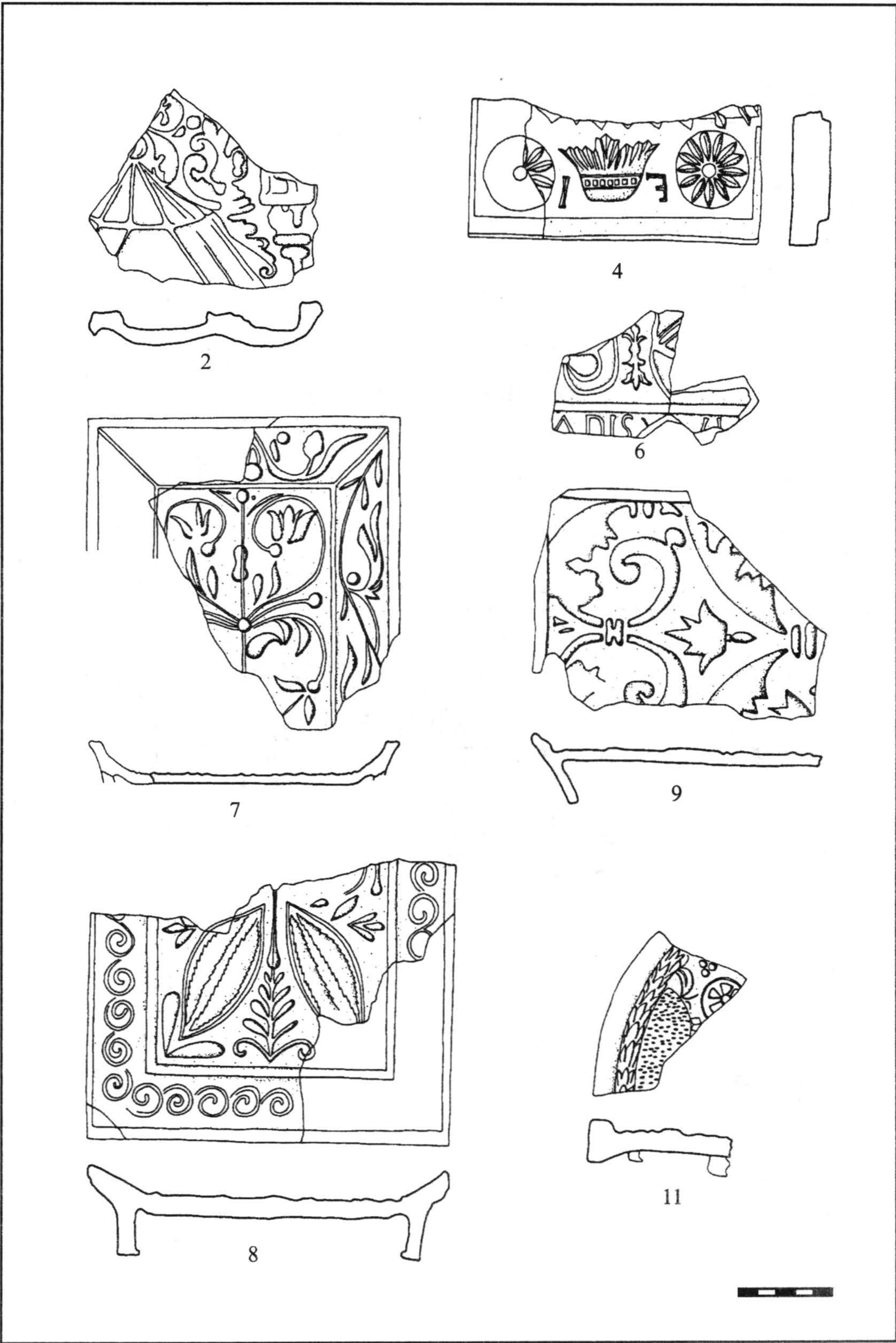
1

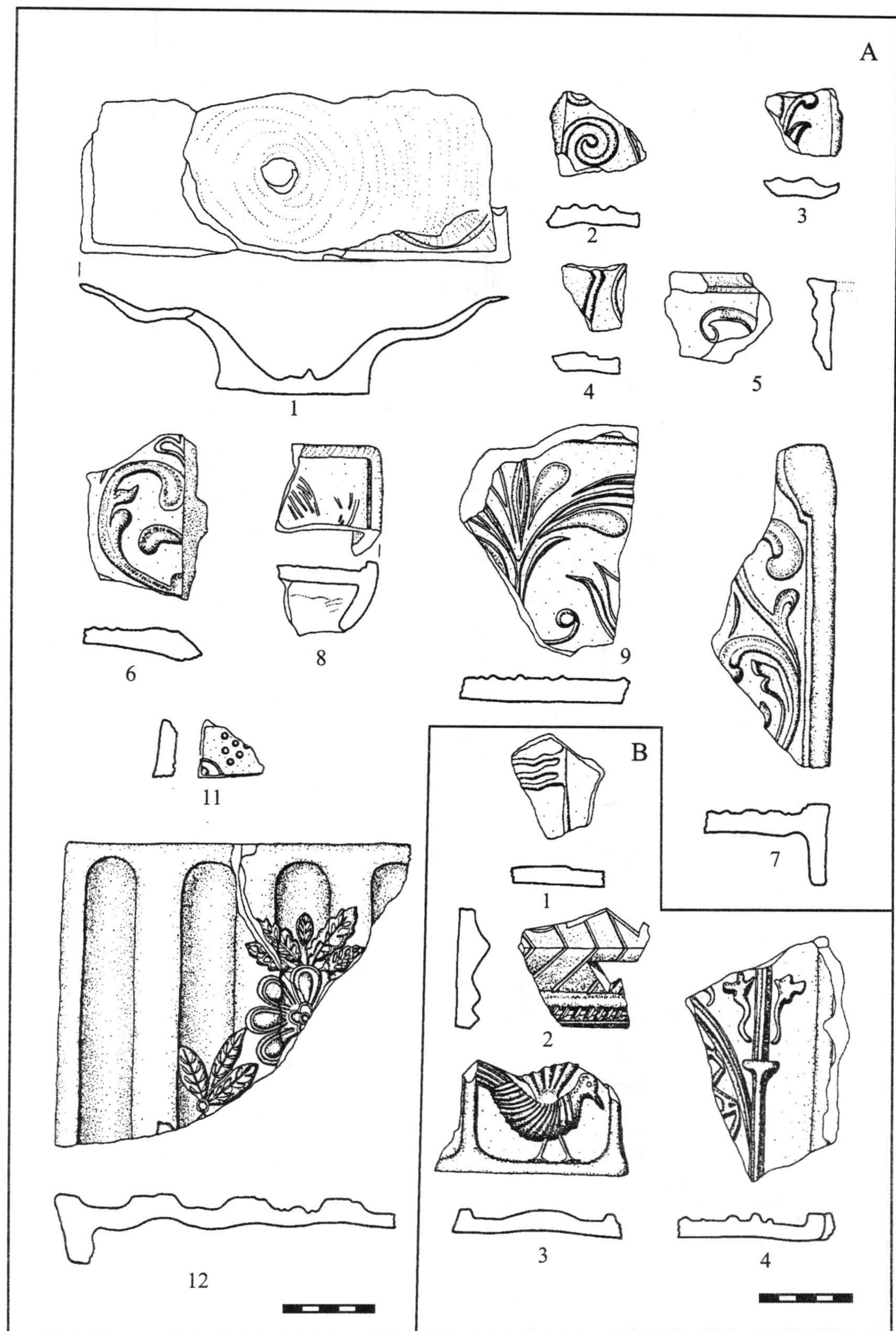
Planşa 139: A. Şiria (desene după Hurezan, Szatmári); B. Târnava.

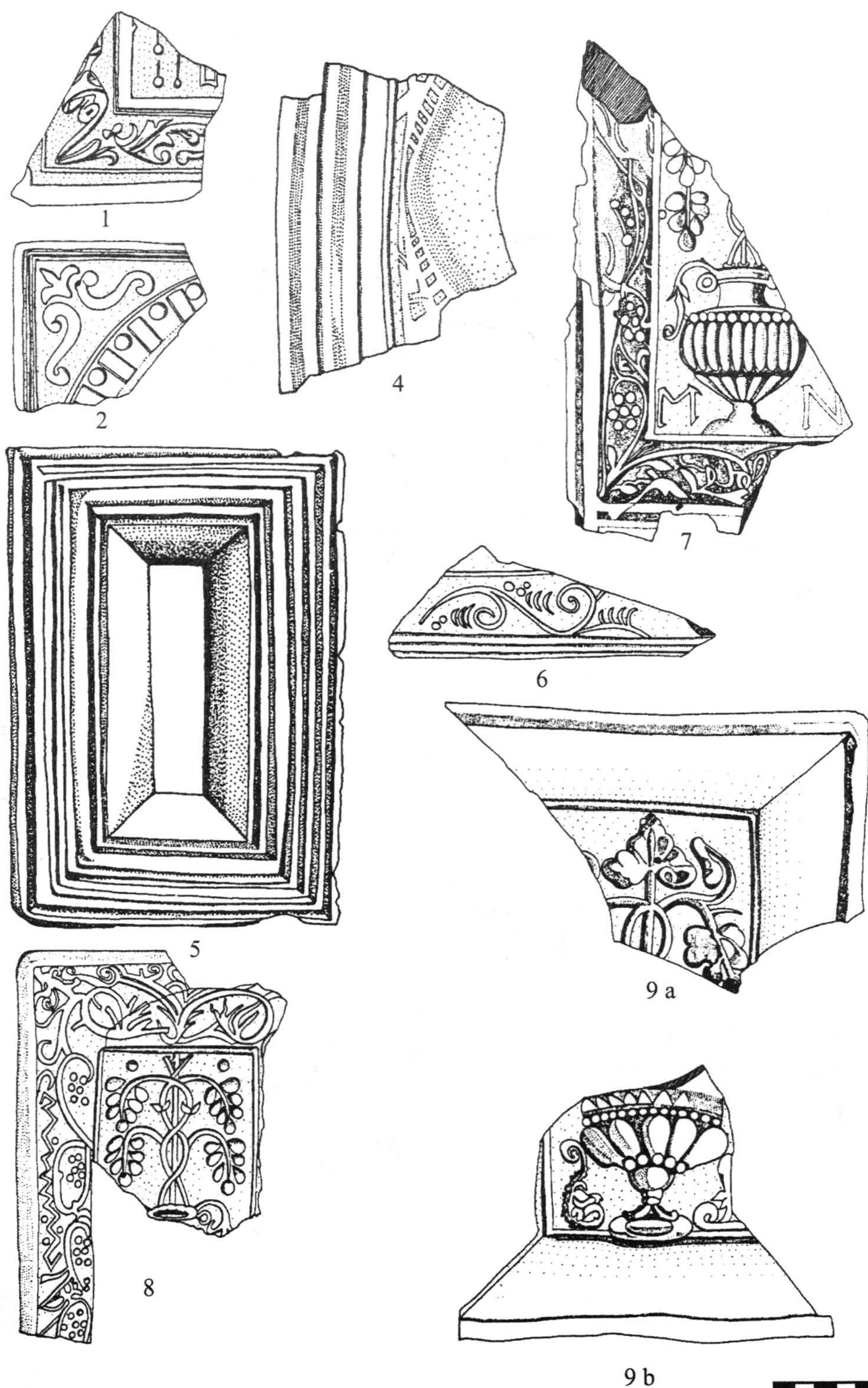
Planşa 140: A. Târnava; B. Teaca.

Planşa 141: Târgu Mureş 2.

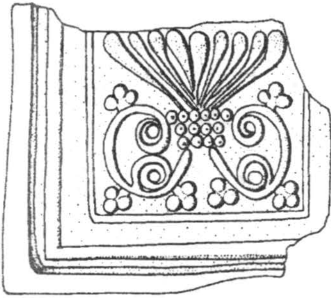

Planşa 142: A. Târgu Secuiesc; B. Trascău.

Planşa 143: Turda.

A

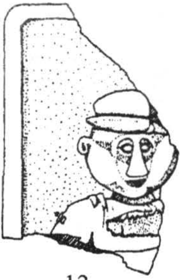
10

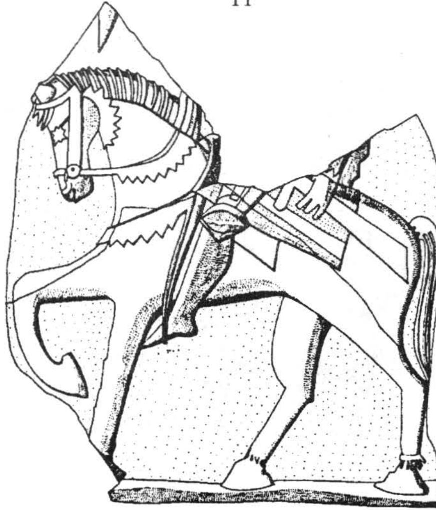
11

12

13

16

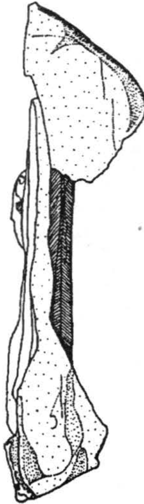

15

B

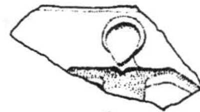

1

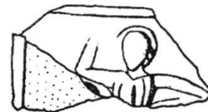

2

3

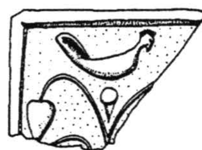
4

Planşa 144: A. Turda; B. Turea.

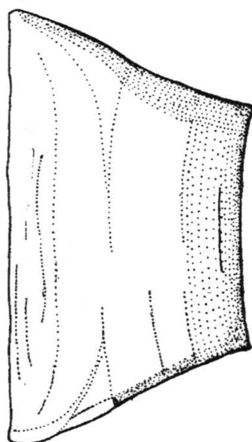

5

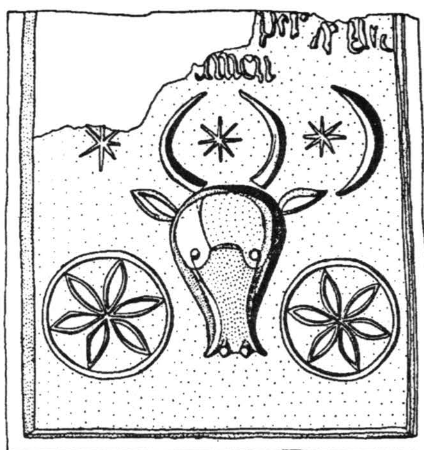

8

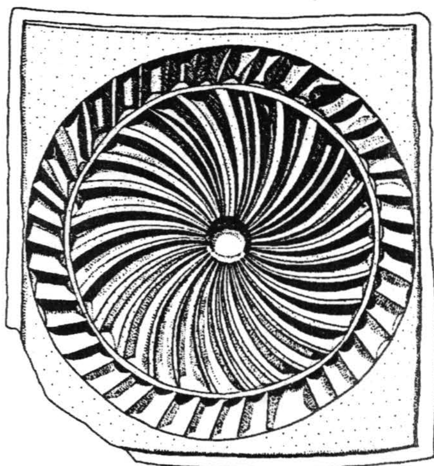

6

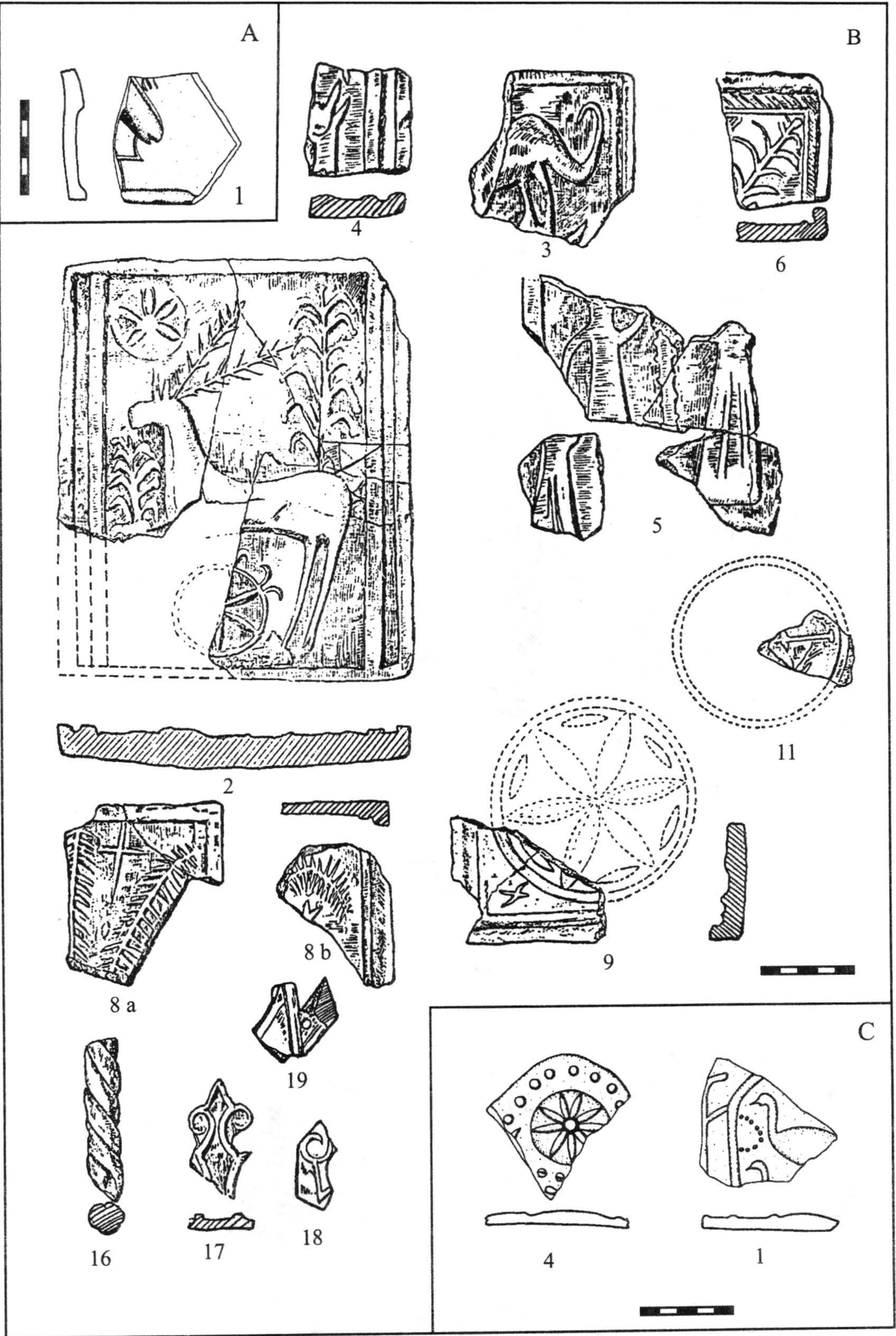
7

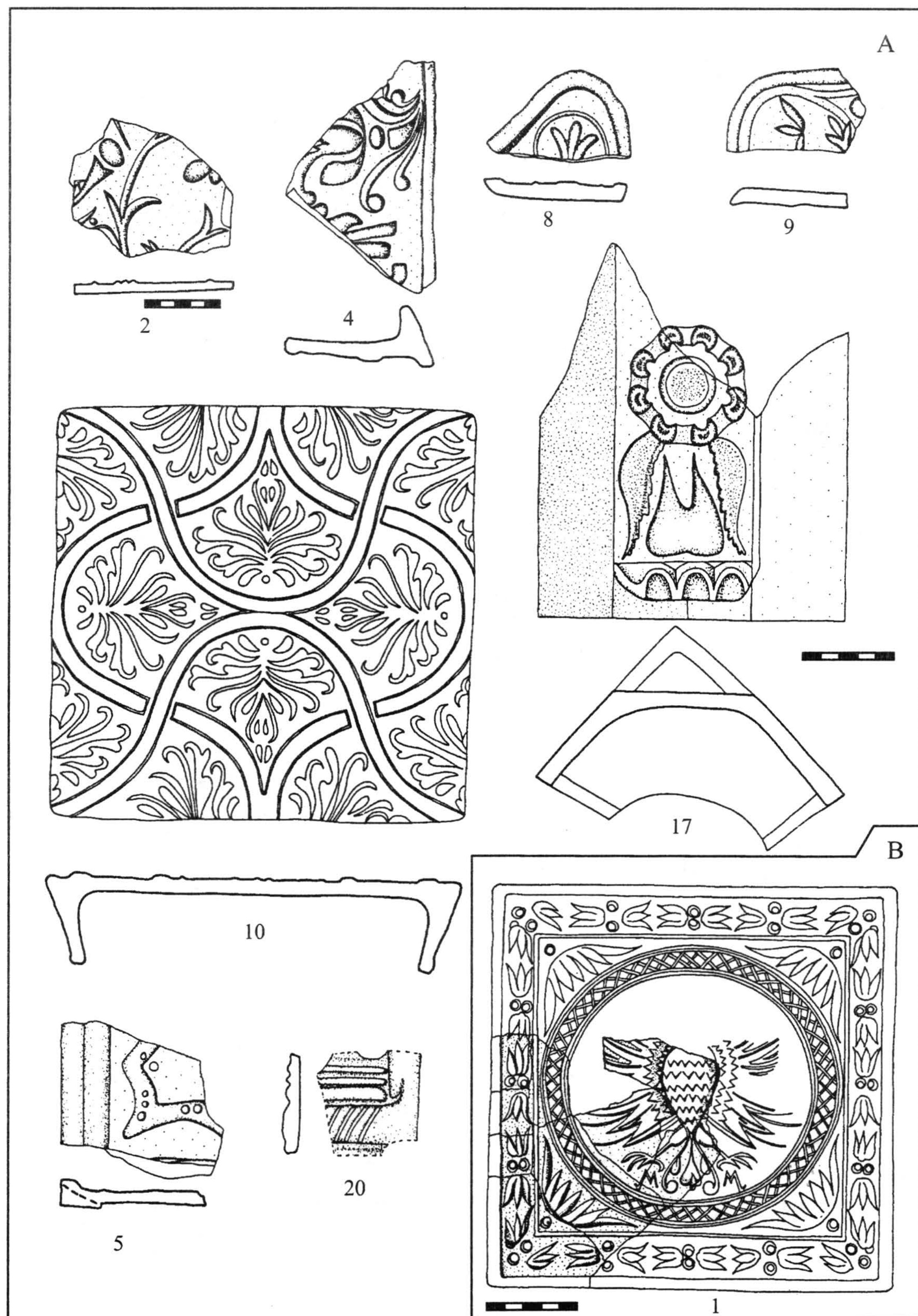
9

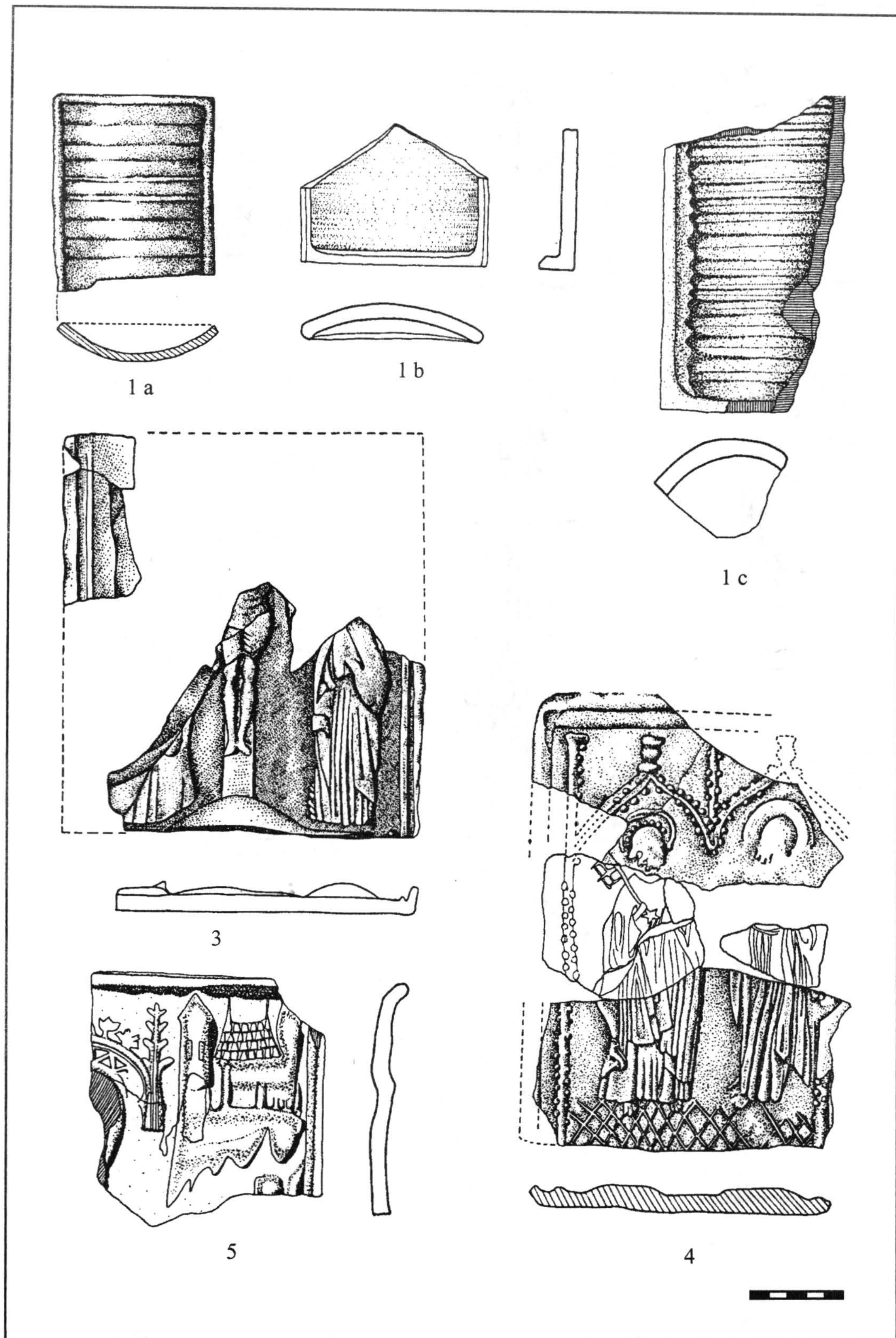
Planşa 145: Turea.

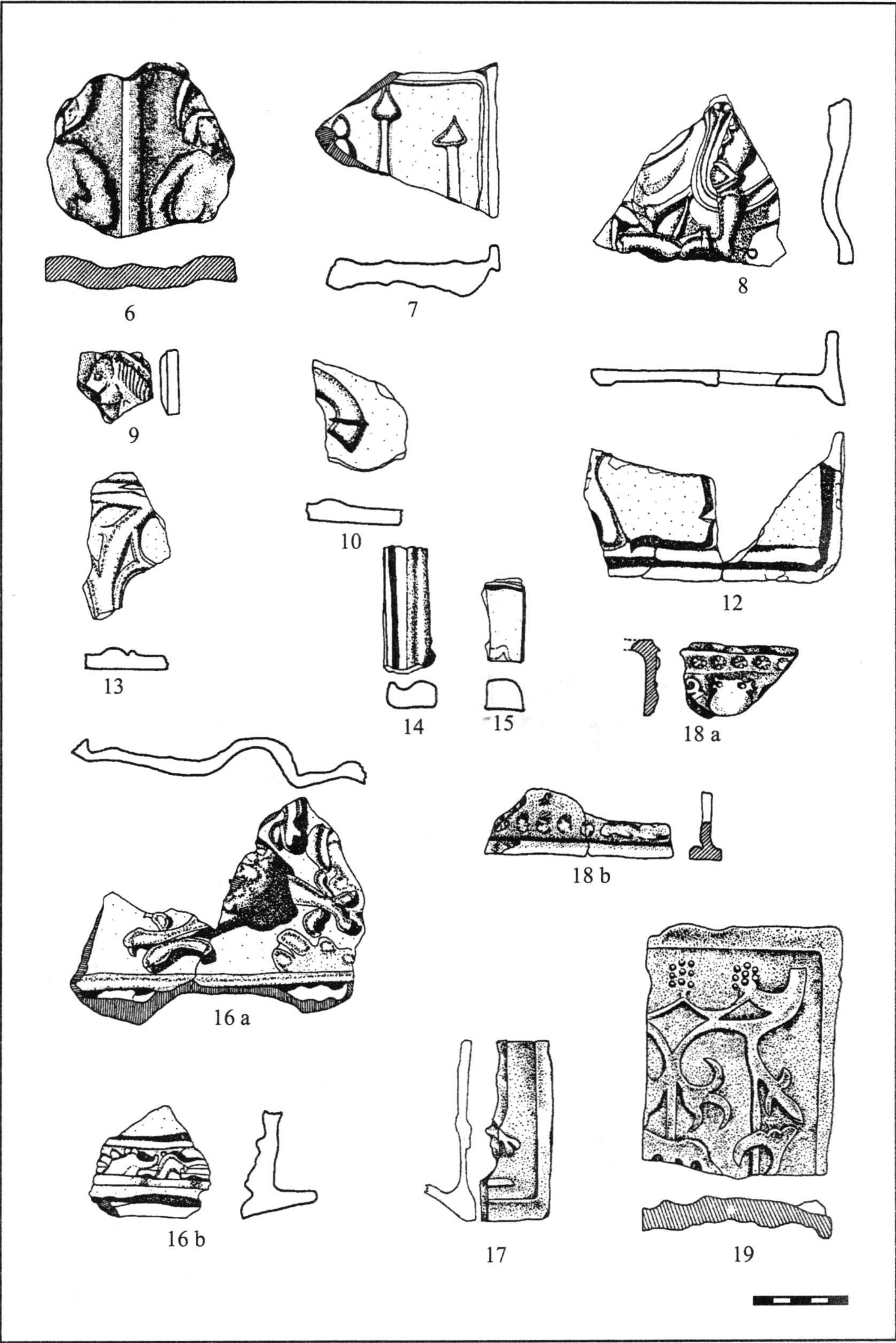
Planşa 146: A. Unirea; B. Vad; C. Vâlcele.

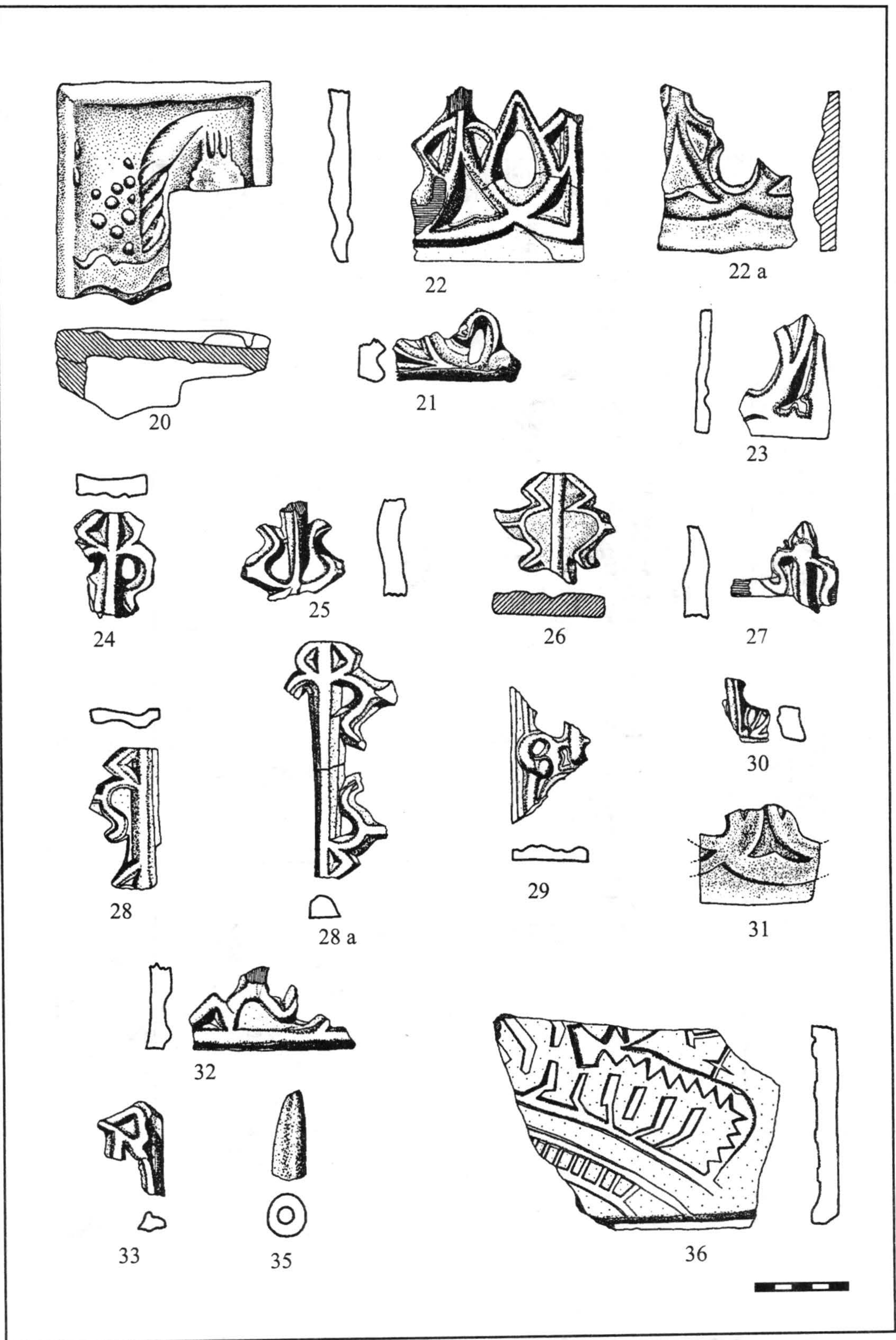
Planşa 147: A. Vinţu de Jos 1; B. Vinţu de Jos 2.

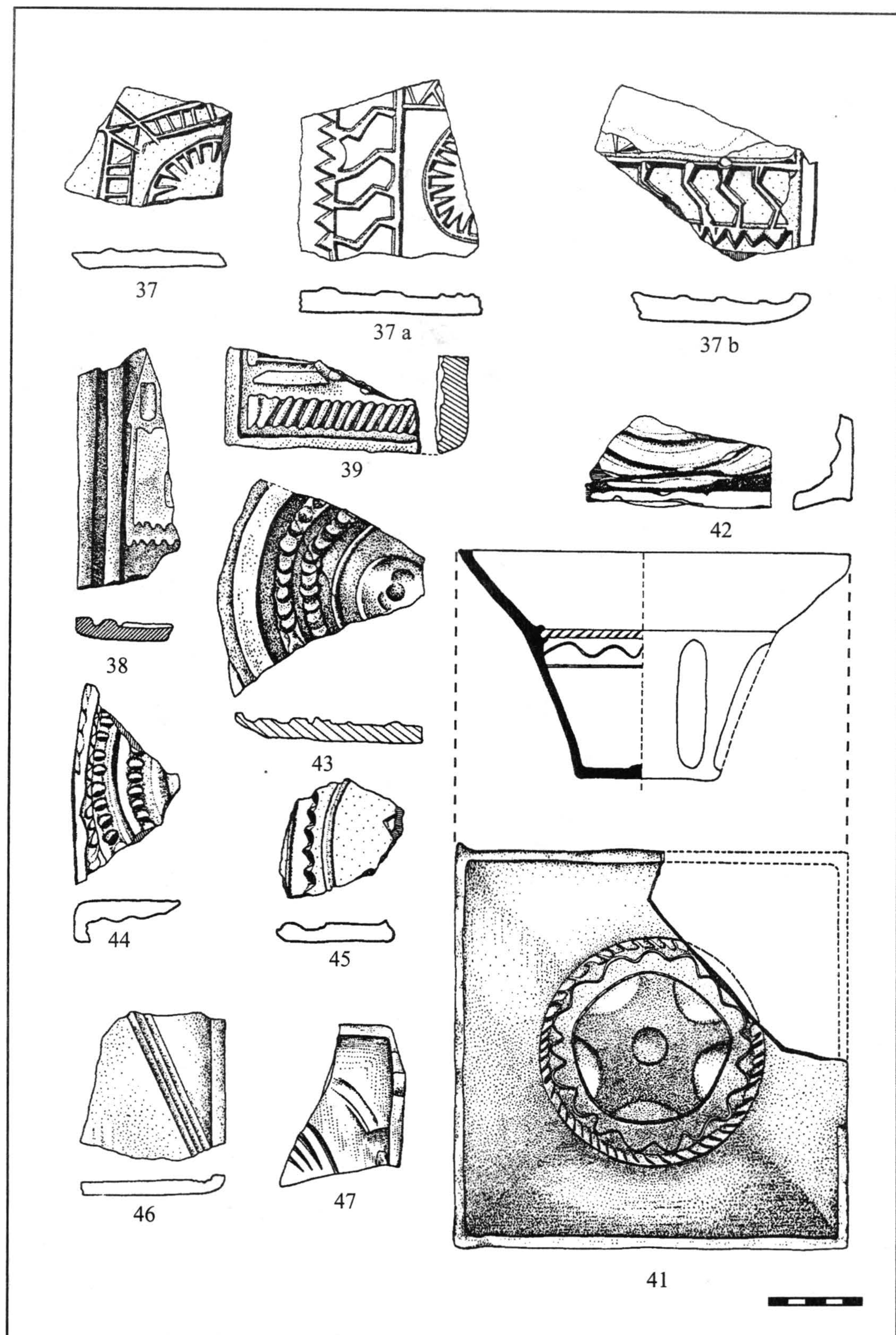
Planşa 148: Vinţu de Jos 3.

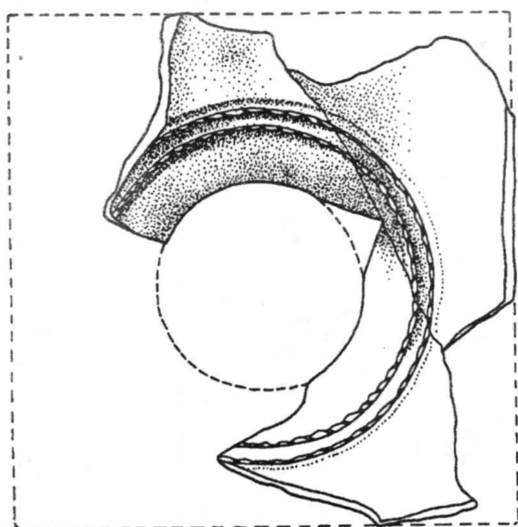
Planşa 149: Vinţu de Jos 3.

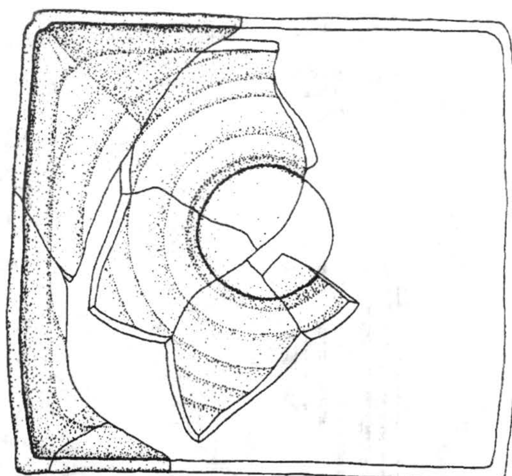

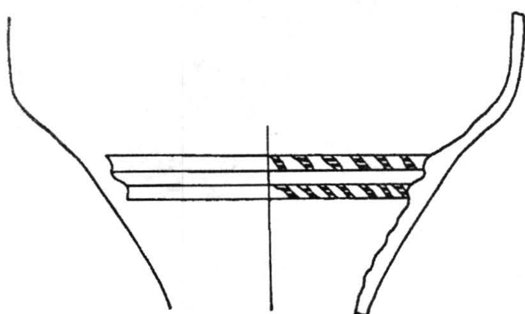
Planşa 150: Vinţu de Jos 3.

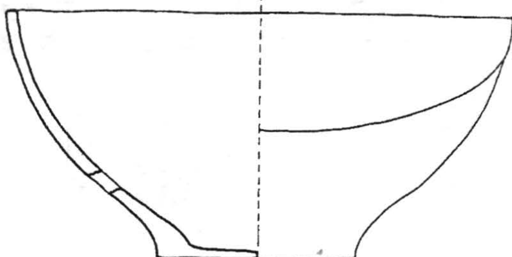
Planşa 151: Vinţu de Jos 3.

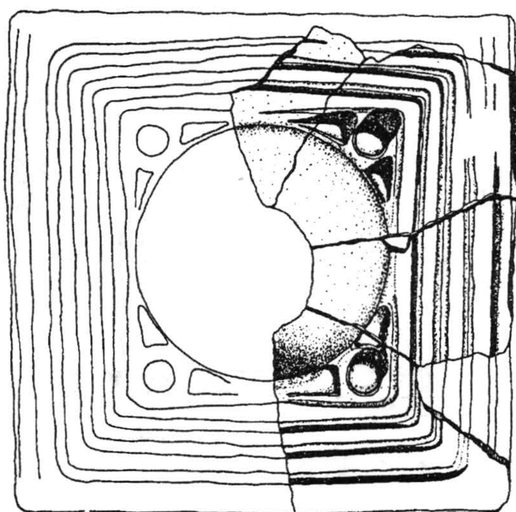

48

50

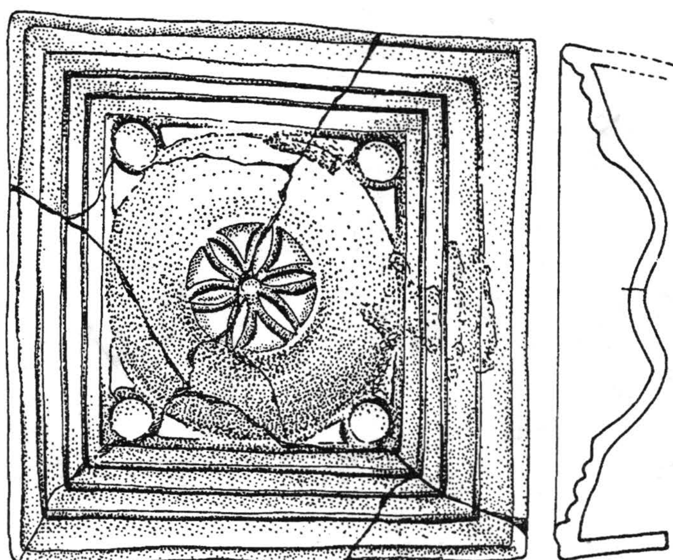

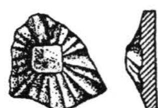

51

Planşa 152: Vinţu de Jos 3.

52

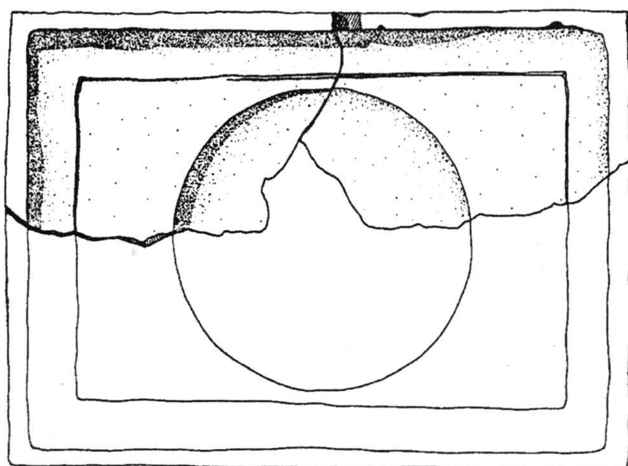

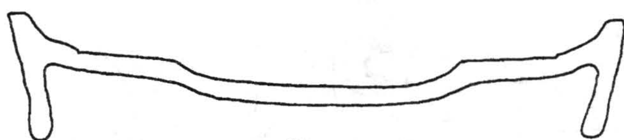
52 b

52 a

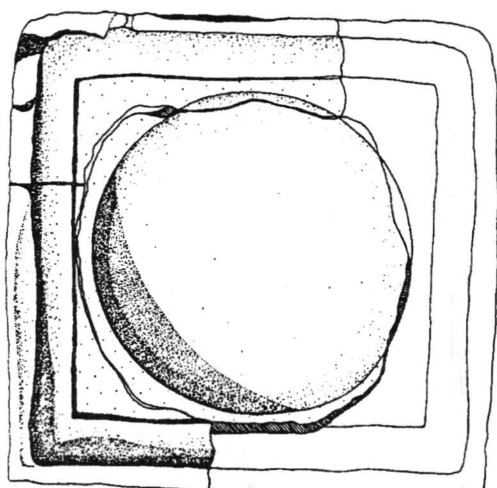
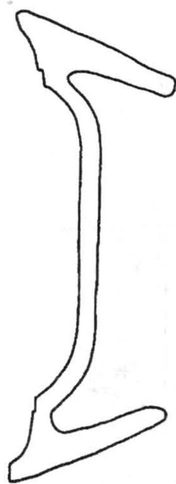

53 a

Planşa 153: Vinţu de Jos 3.

53 b

54

55 B

55

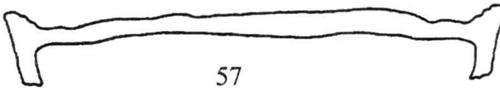

55 A

Planşa 154: Vinţu de Jos 3.

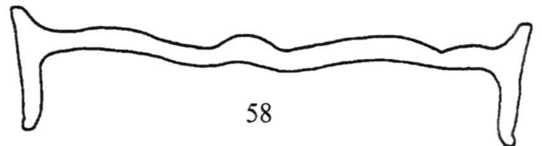

57

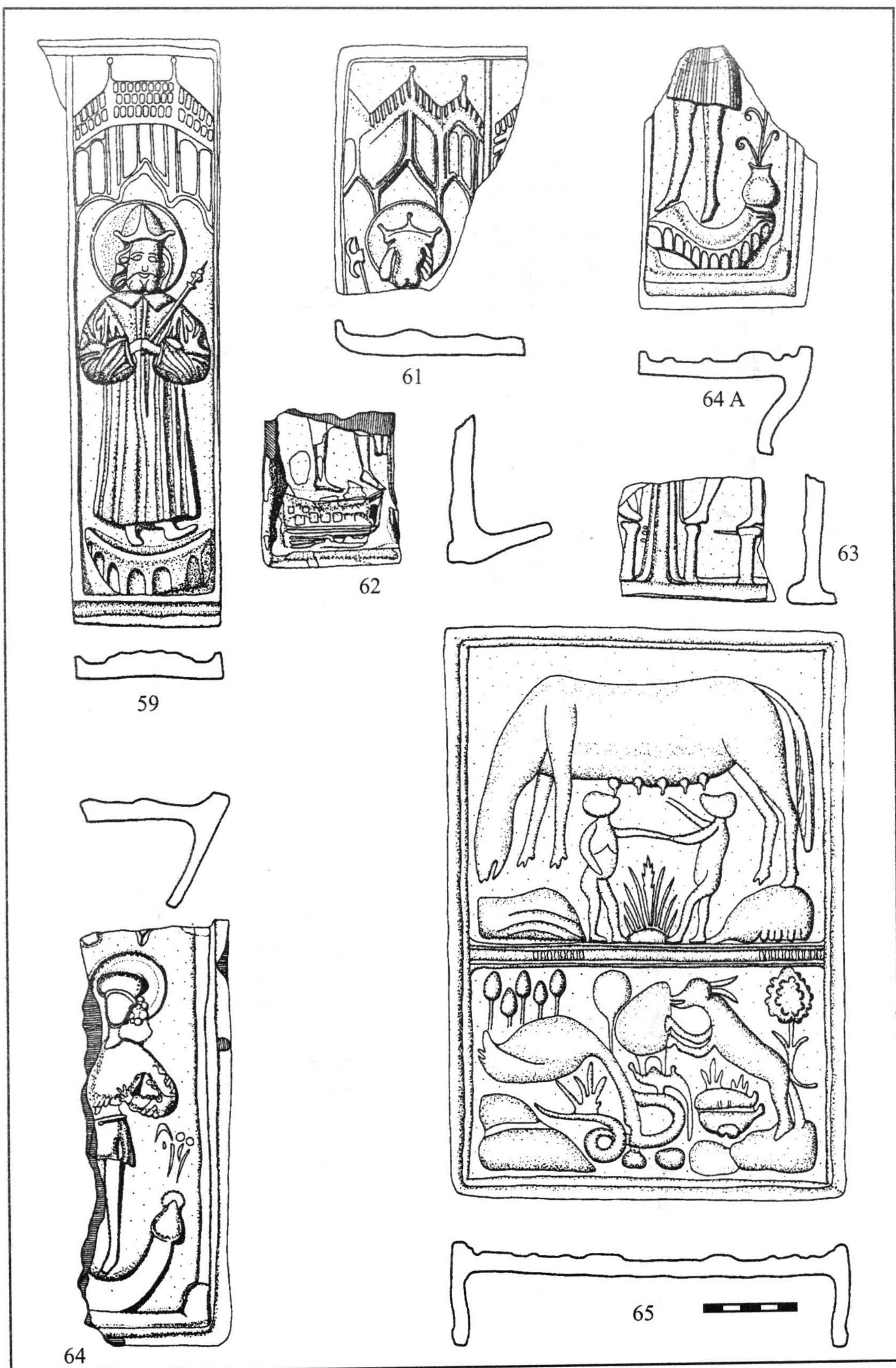

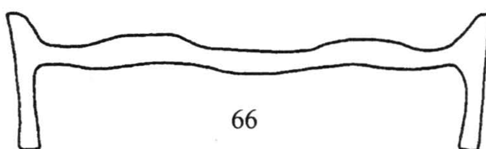
58

Planşa 155: Vinţu de Jos 3.

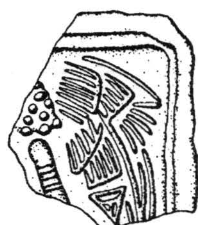

Planşa 156: Vinţu de Jos 3.

66

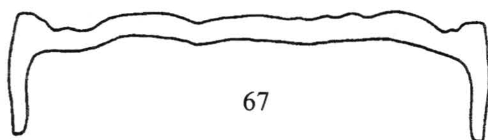

67 a

67 b

67

Planşa 157: Vinţu de Jos 3.

Planşa 158: Vinţu de Jos 3.

81 a

82

81

81 b

84

83

85

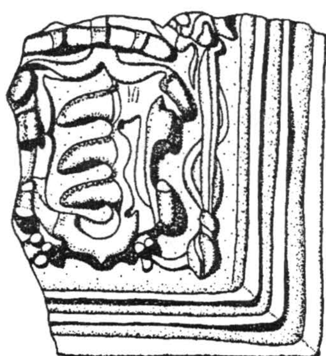
87

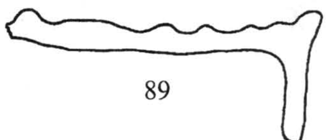
86

88

Planşa 159: Vinţu de Jos 3.

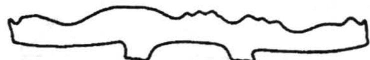

89

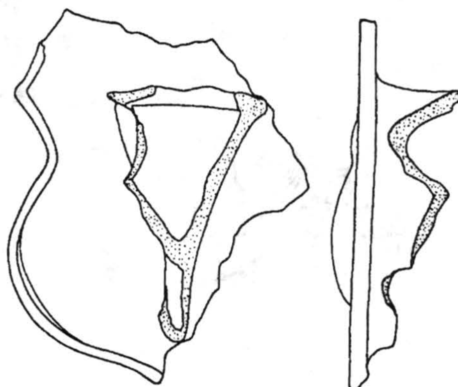
90

91

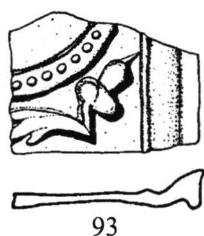

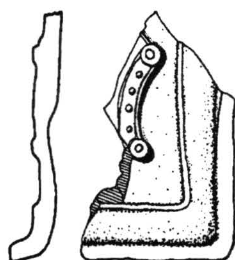

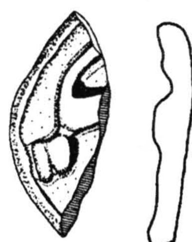
92

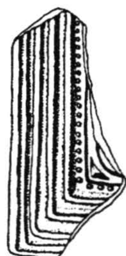
Planşa 160: Vinţu de Jos 3.

93

94

95

97

98

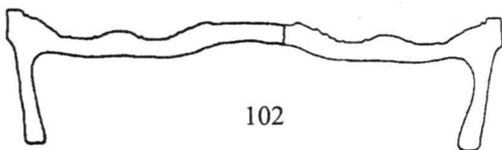

99

100

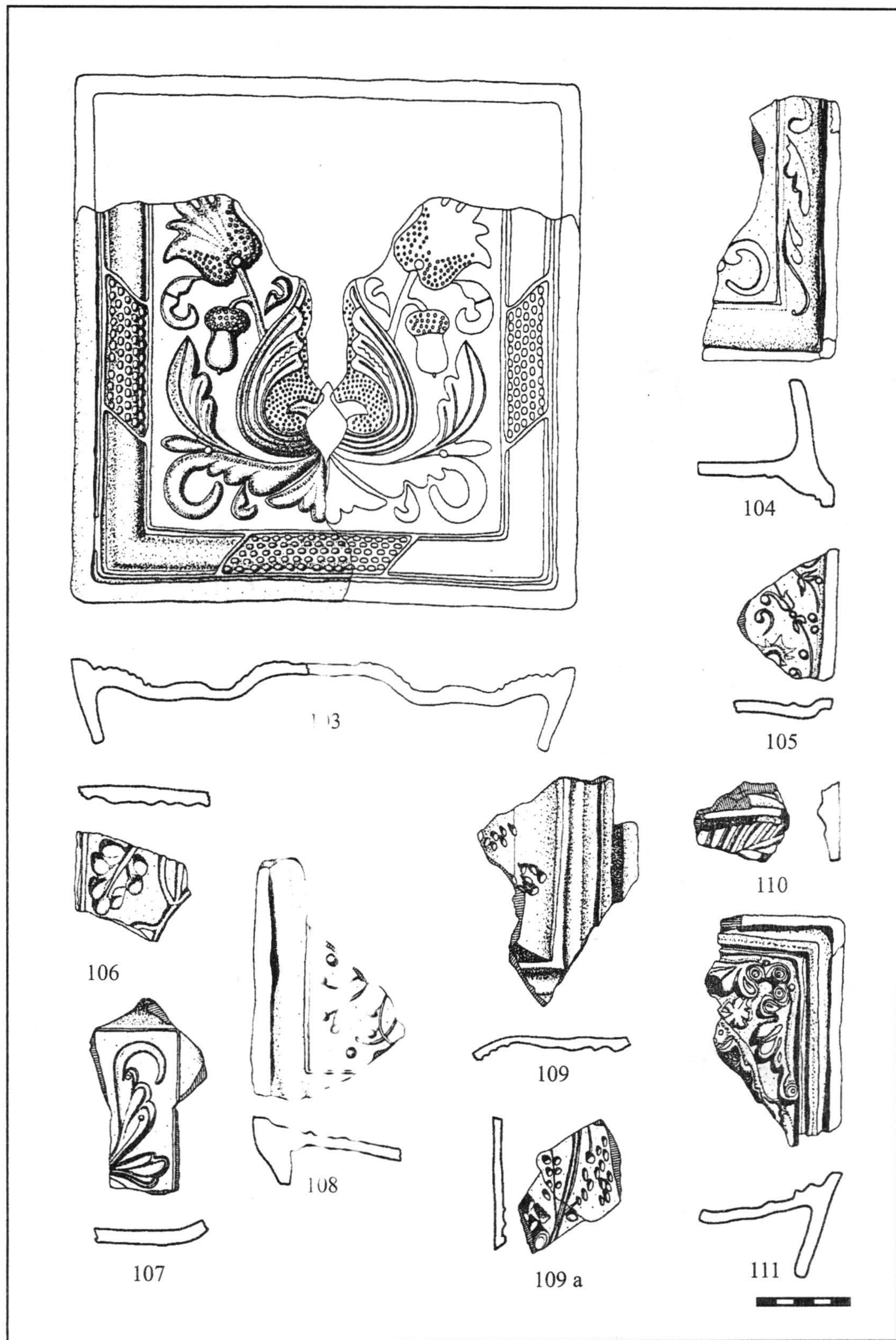
101

101 A

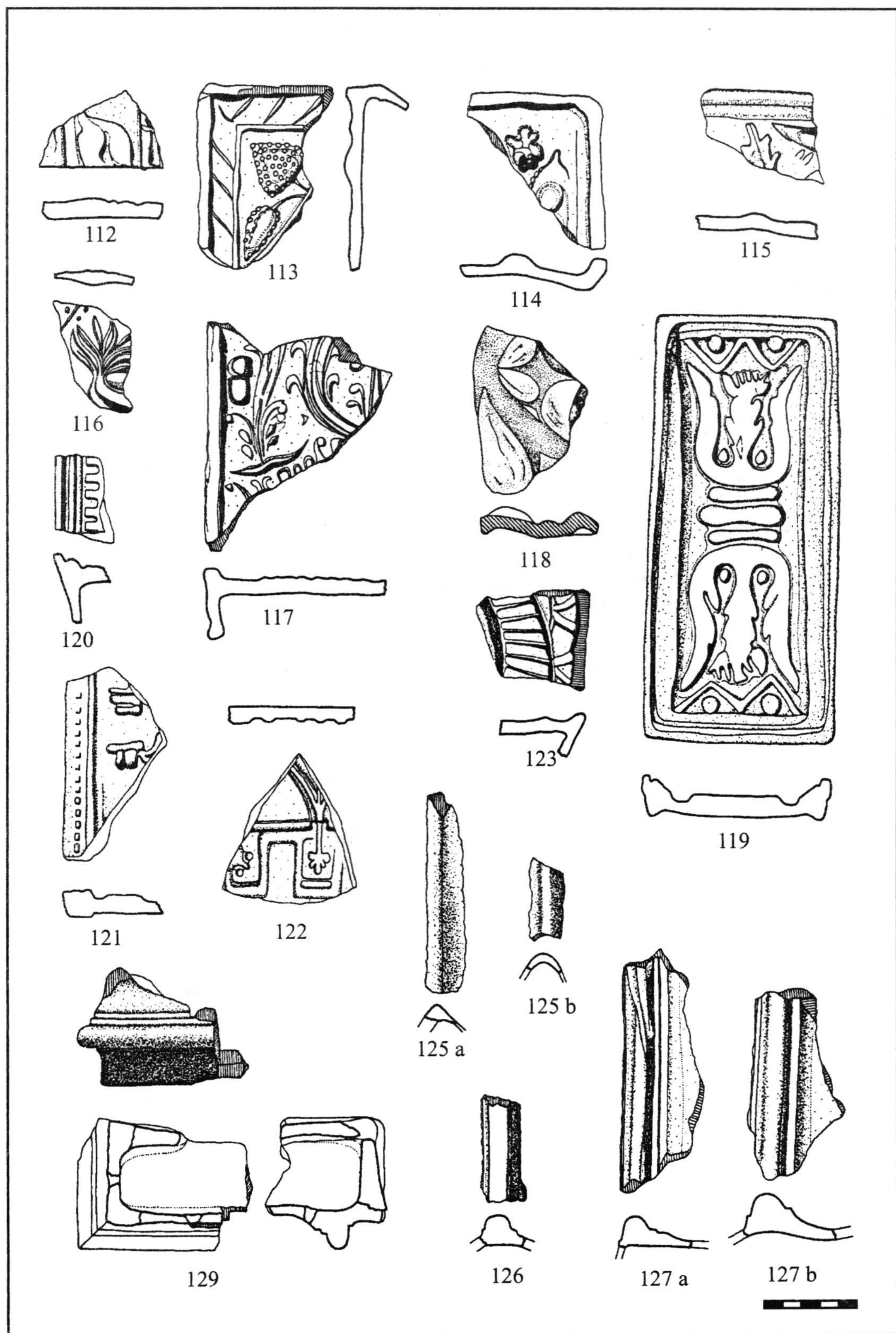

102

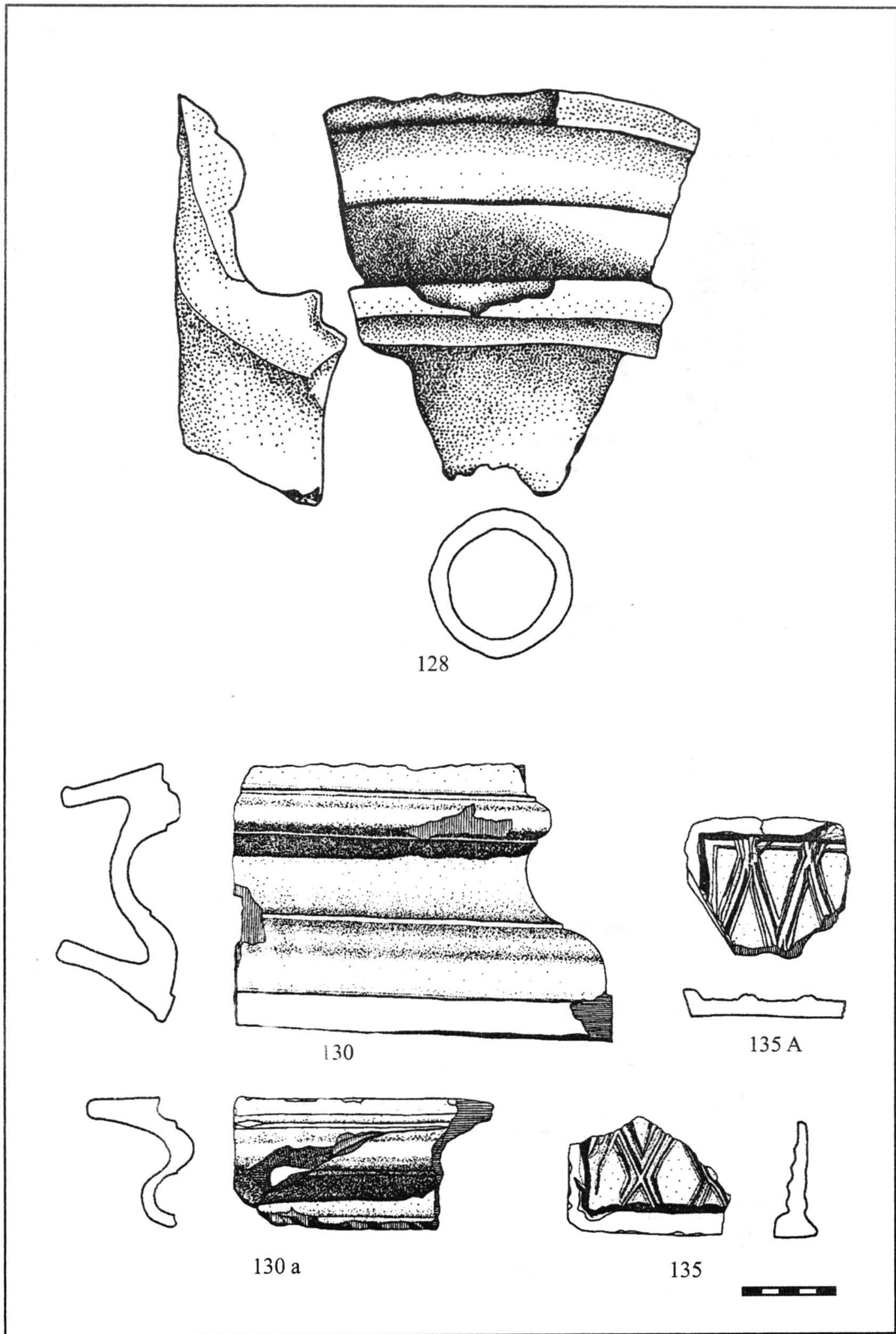
Planşa 161: Vinţu de Jos 3.

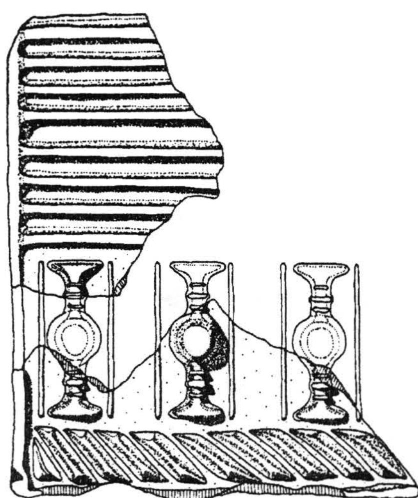
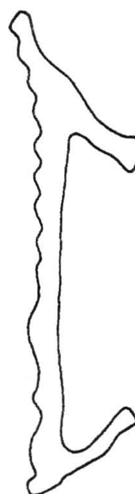
Planşa 162: Vinţu de Jos 3.

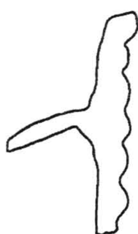
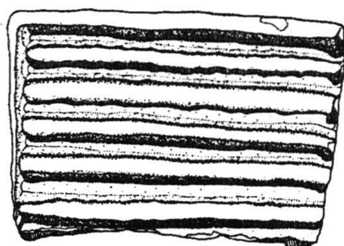
Planşa 163: Vinţu de Jos 3.

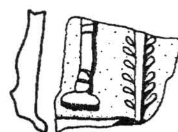
Planşa 164: Vinţu de Jos 3.

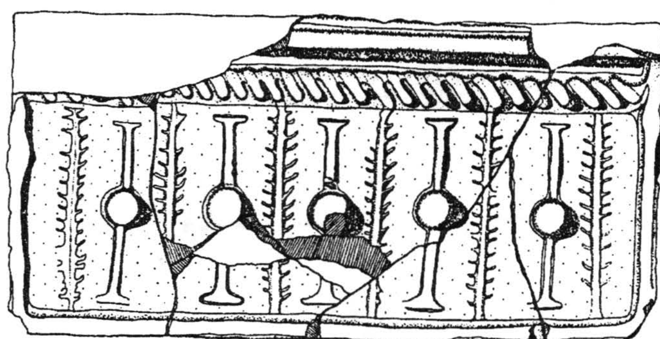
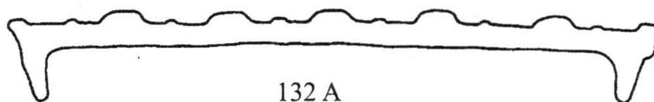
131

132

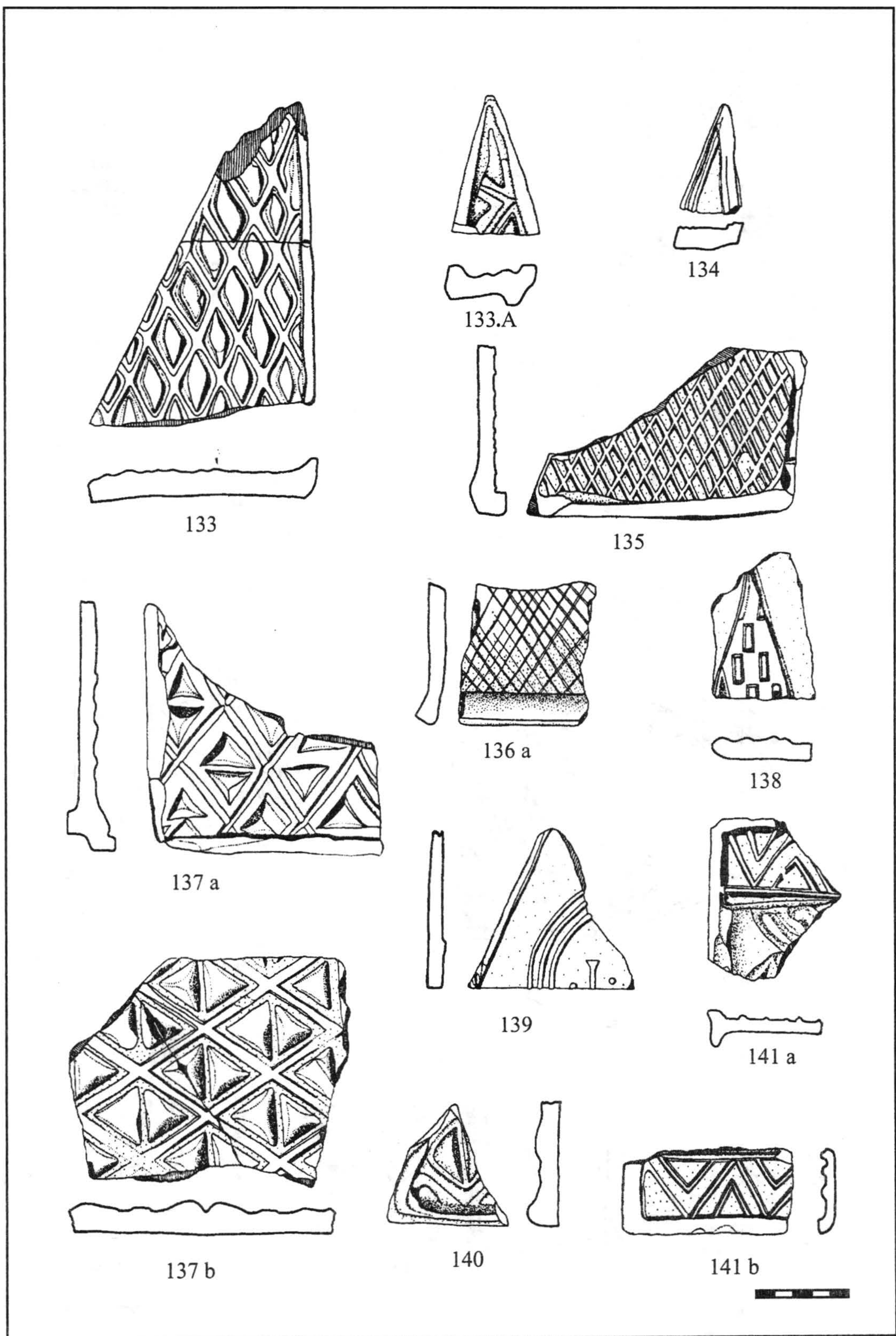
132 B

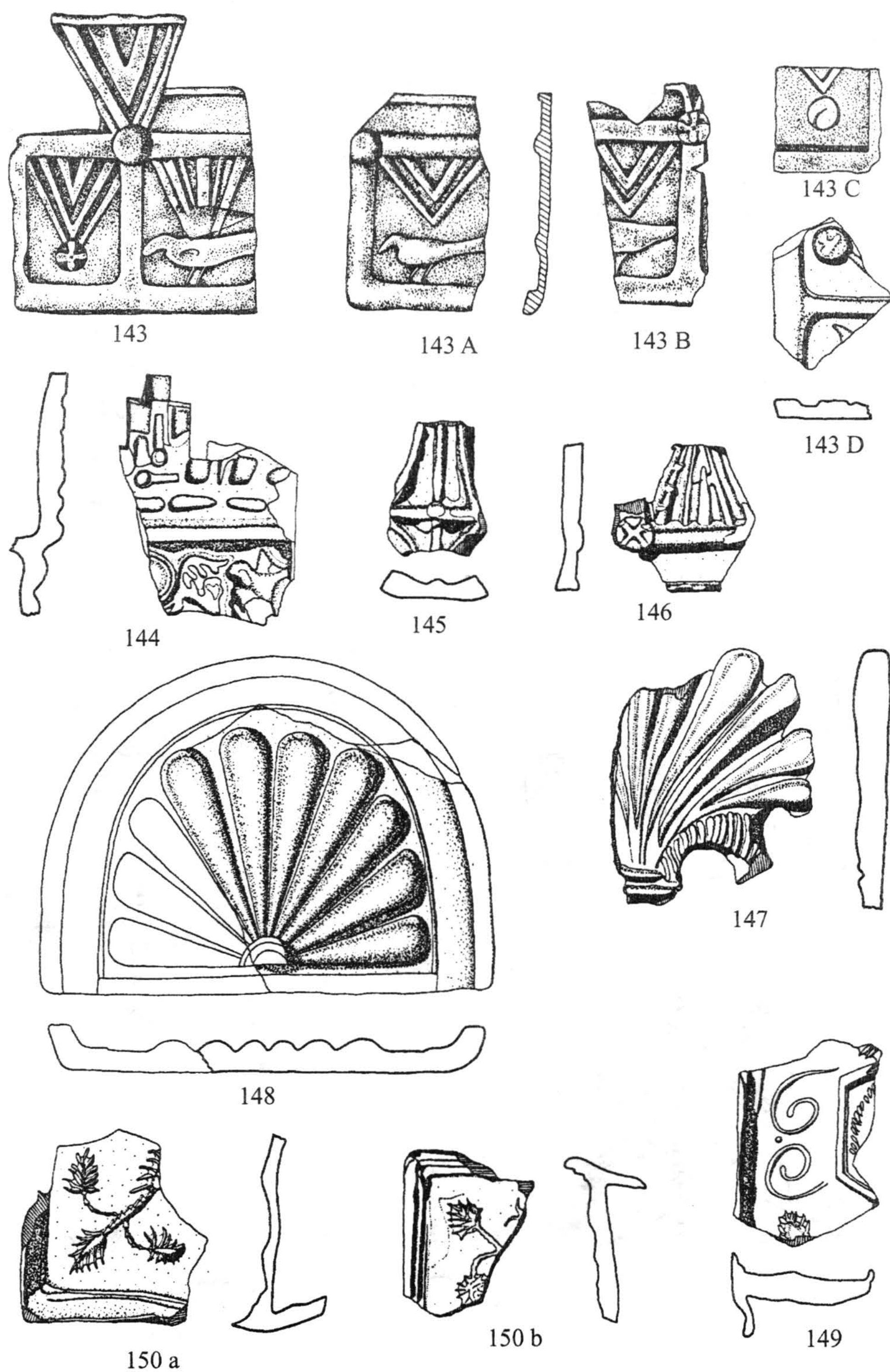
132 A

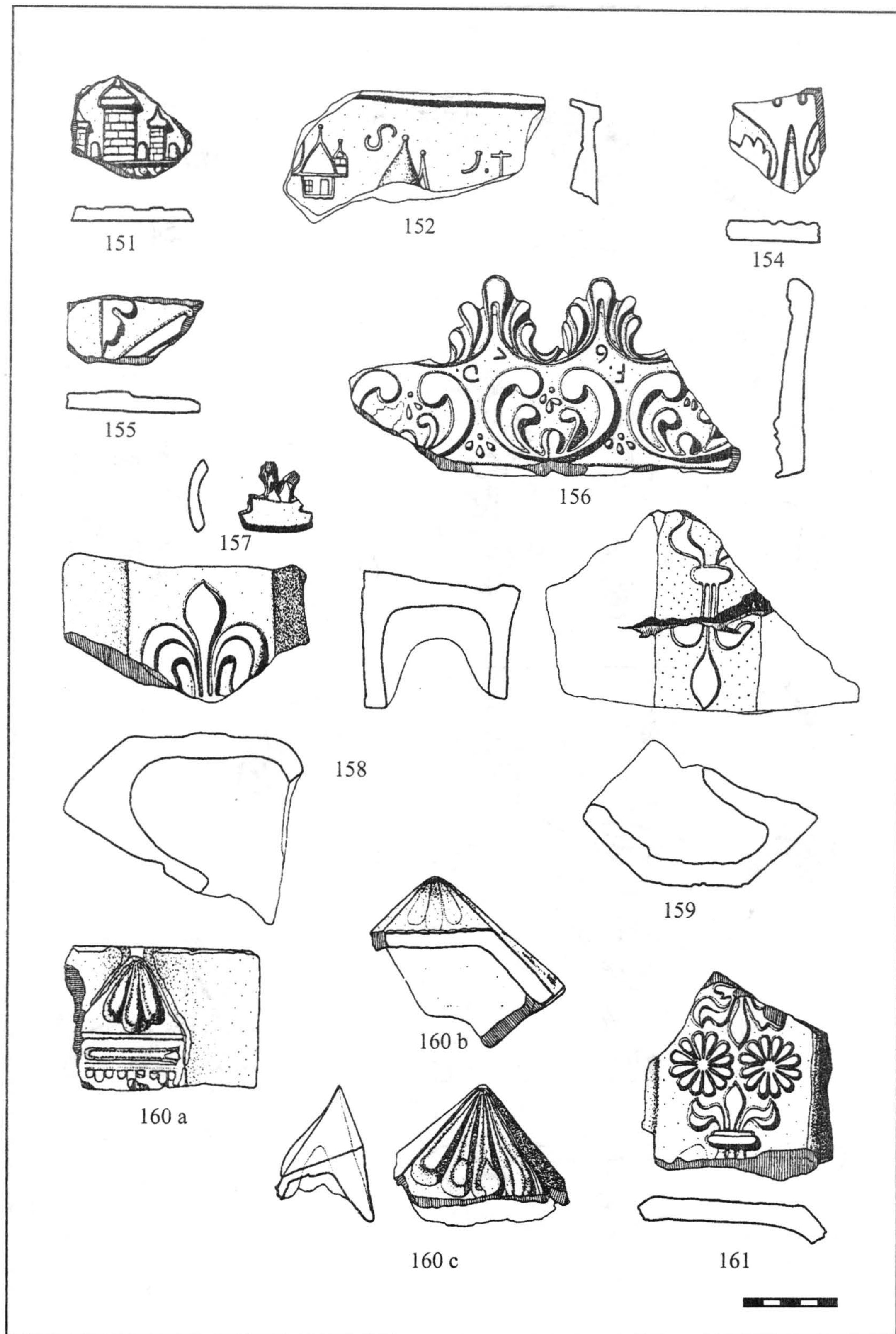
Planşa 165: Vinţu de Jos 3.

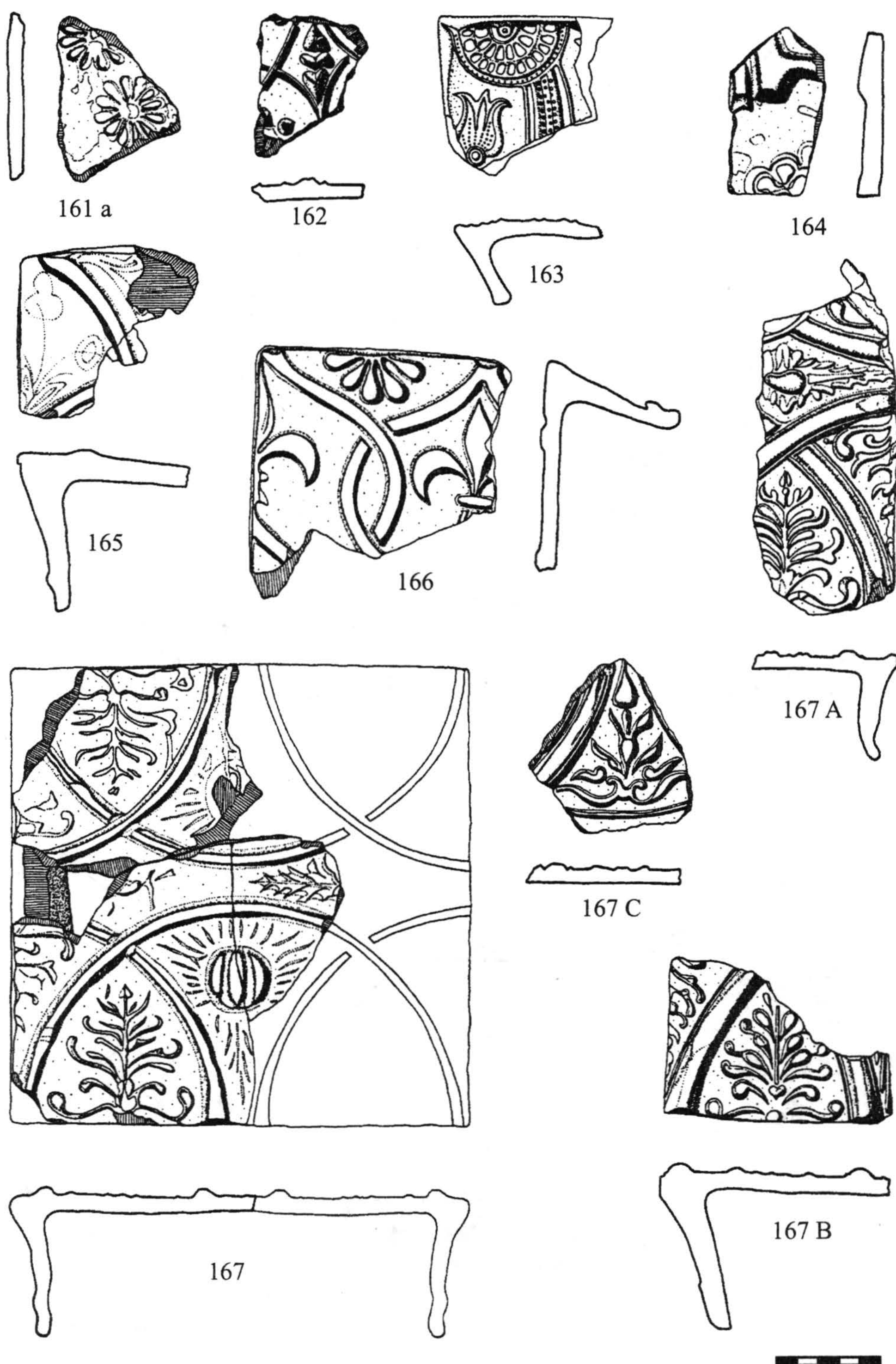
Planşa 166: Vinţu de Jos 3.

Planşa 167: Vinţu de Jos 3.

Planşa 168: Vinţu de Jos 3.

Planşa 169: Vinţu de Jos 3.

167 D

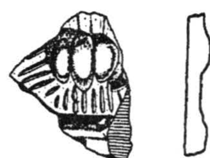
167 E

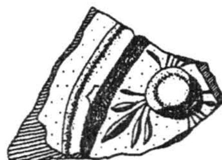
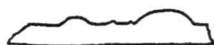
167 F

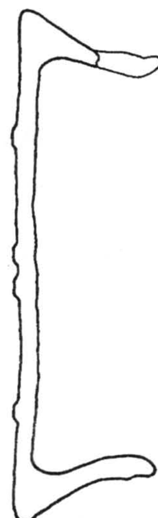

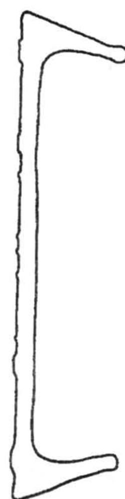
167 G

167 H

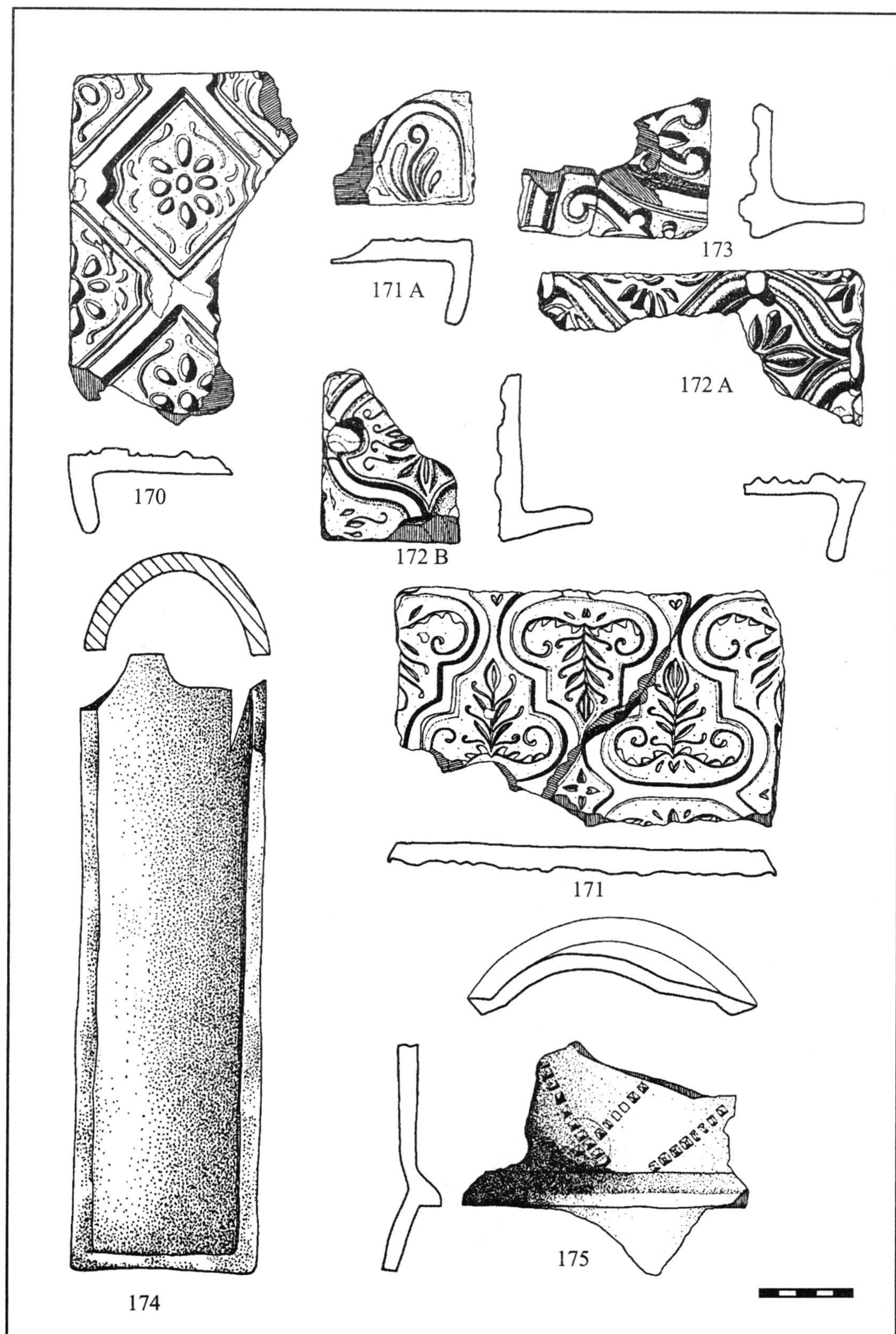

167 I

168

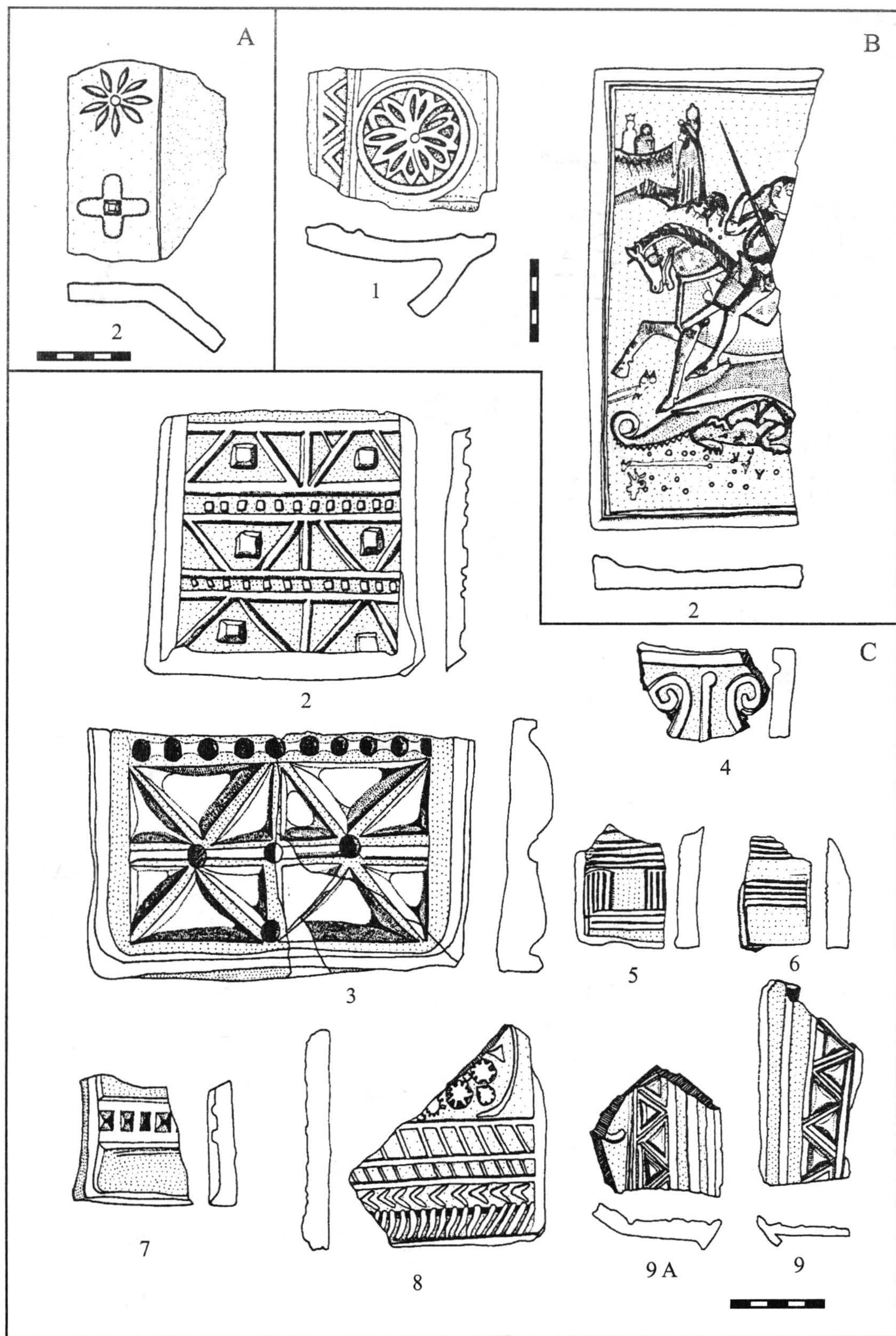

169

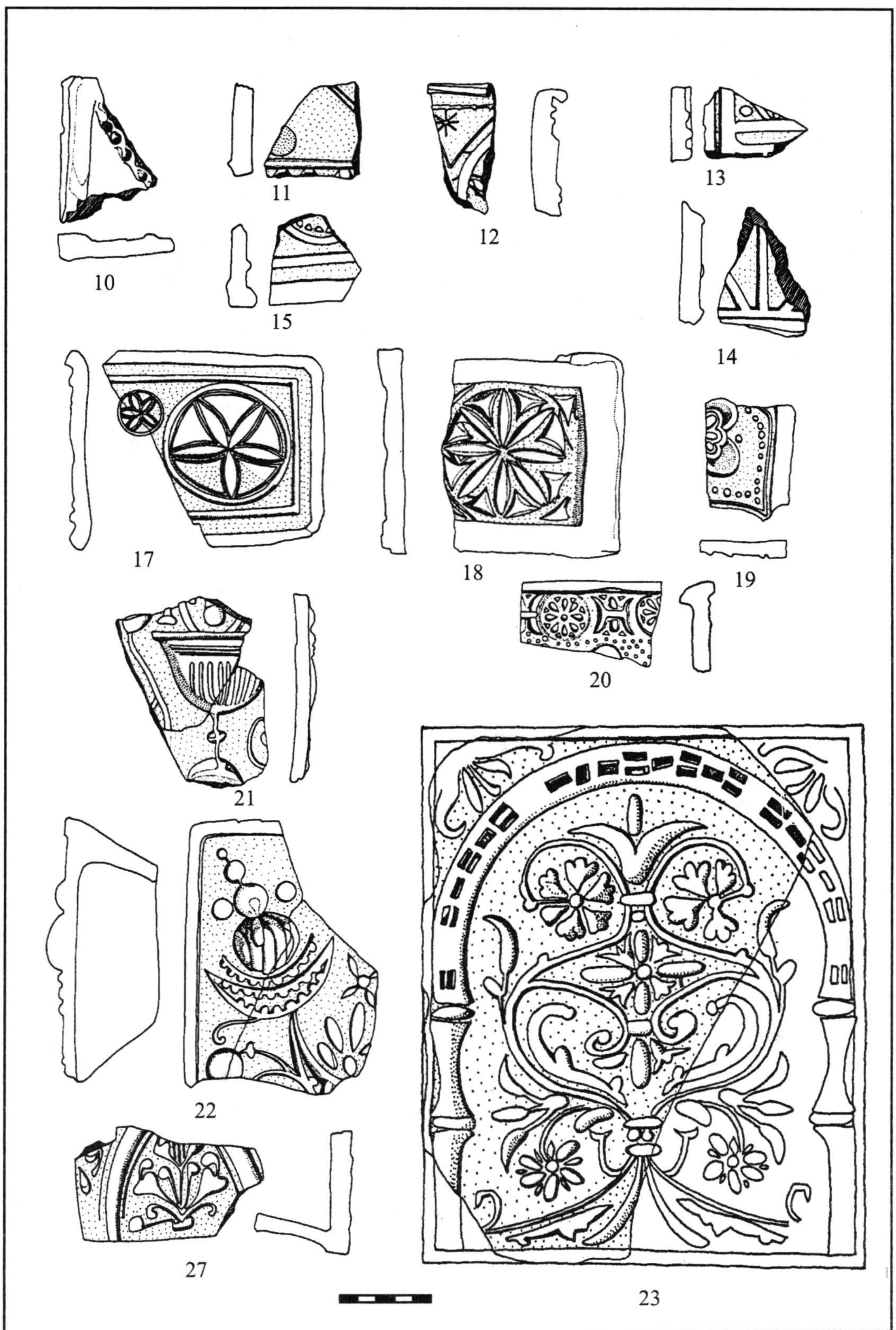
Planşa 170: Vinţu de Jos 3.

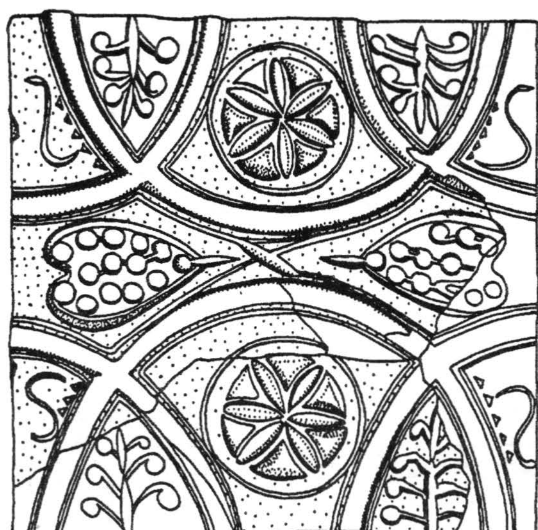
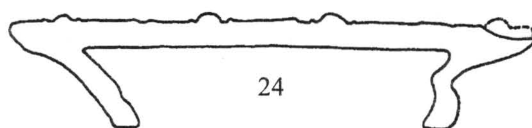
Planşa 171: Vinţu de Jos 3.

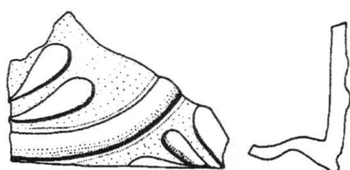

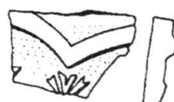
Planşa 172: A. Vurpăr; B. Zalău 3; C. Zlatna.

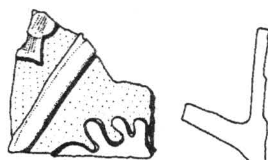

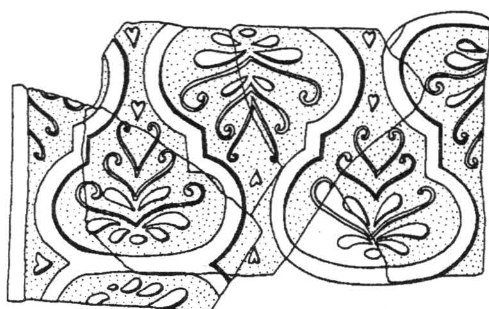
Planşa 173: Zlatna.

24

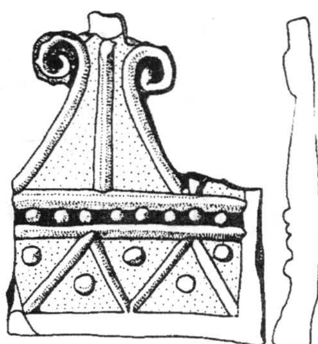

28

29

30

25

31

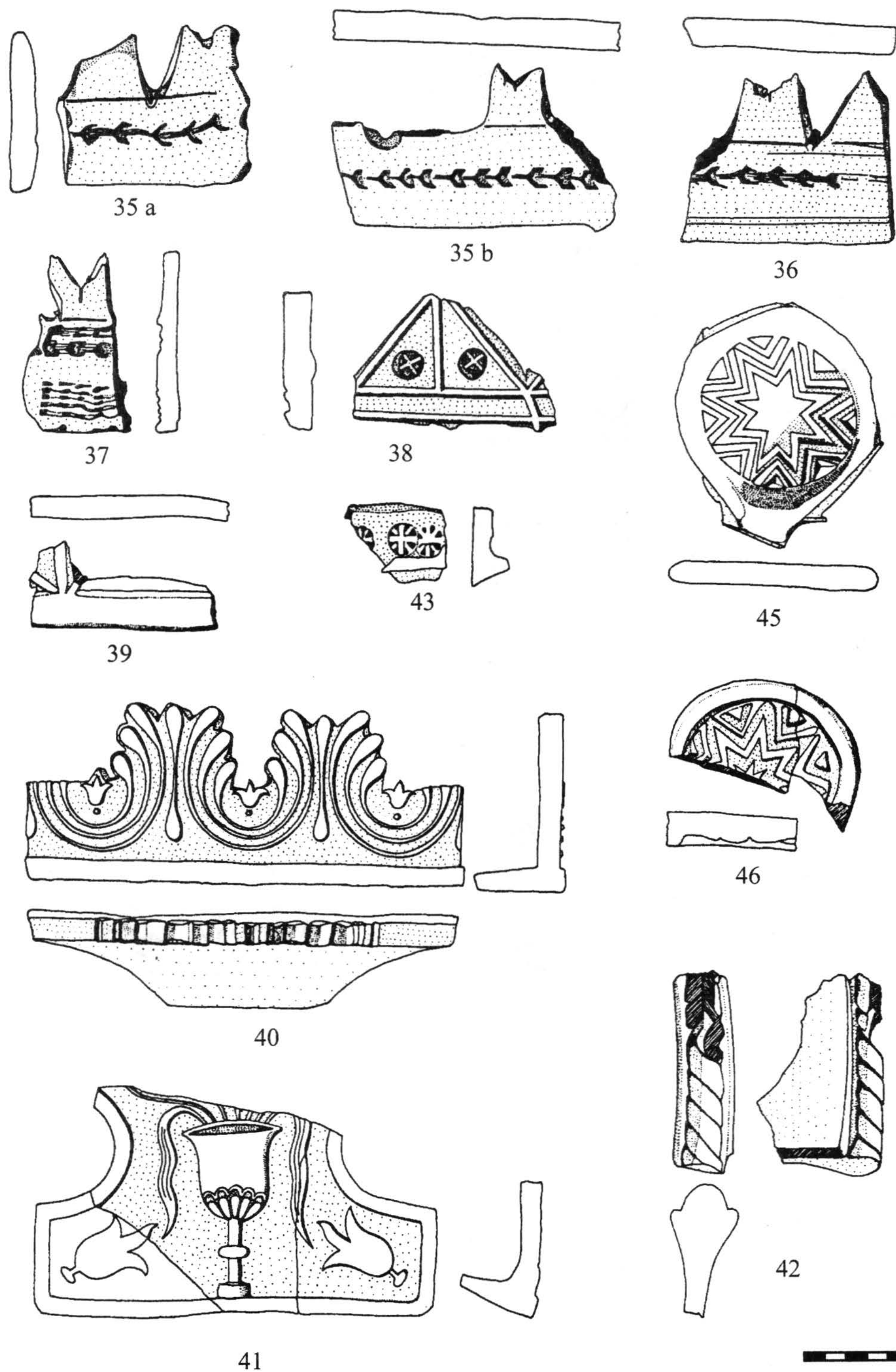

33

34

32

Planşa 174: Zlatna.

Planşa 175: Zlatna.

11. 4.

12 . 27.

Planşa 176: Cluj-Napoca.

11 . 6.

11.7.

Planşa 177: Cluj-Napoca.

11.5.

11.8.

Planşa 178: Cluj-Napoca.

A

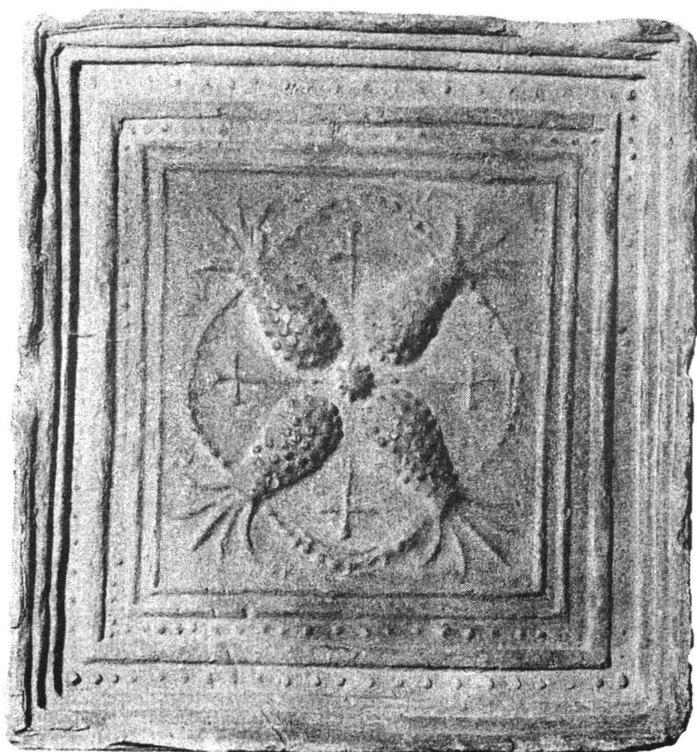
11.9.

B

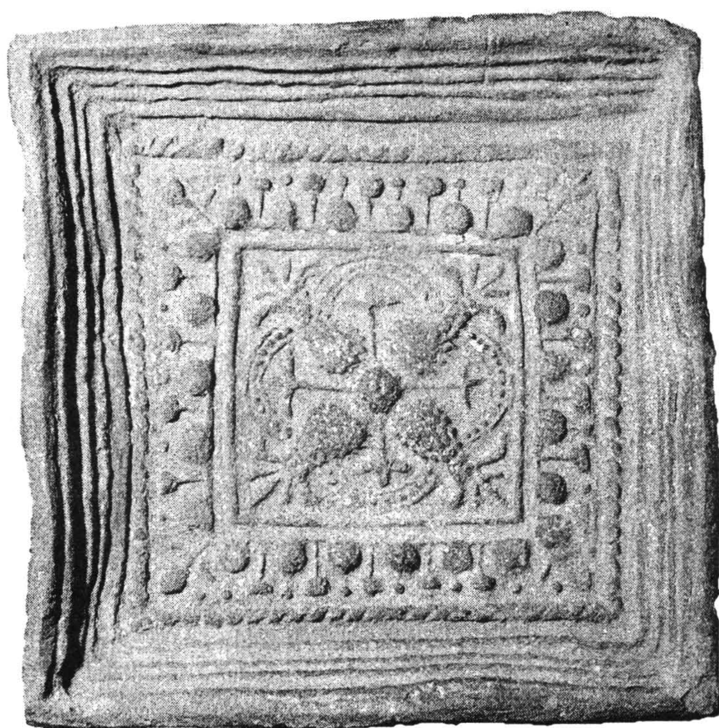

1

Planşa 179: A. Cluj-Napoca; B. Dalnic.

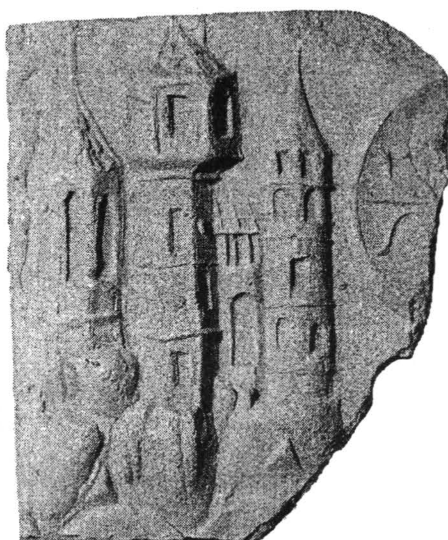

2

4

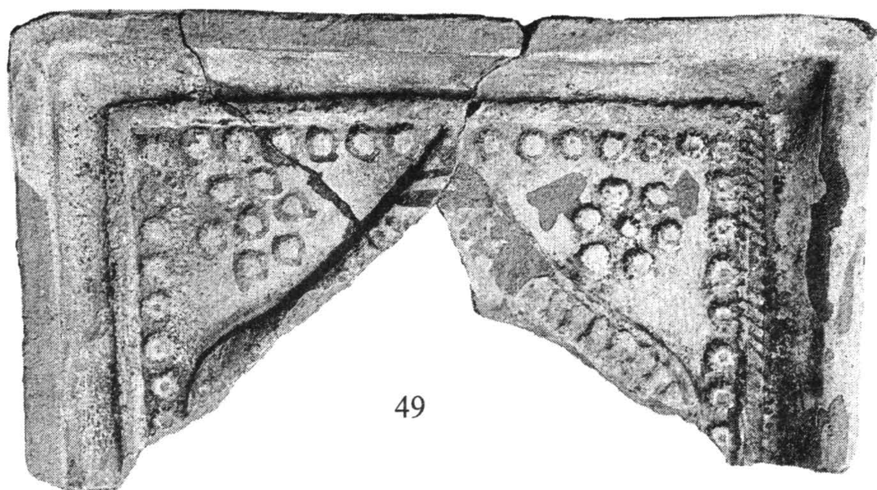
Planşa 180: Dalnic.

41

89

49

Planşa 181: Făgăraş.

54

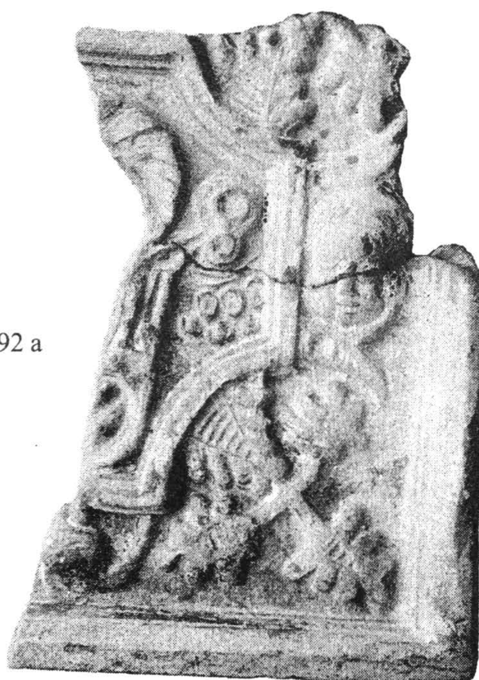

74

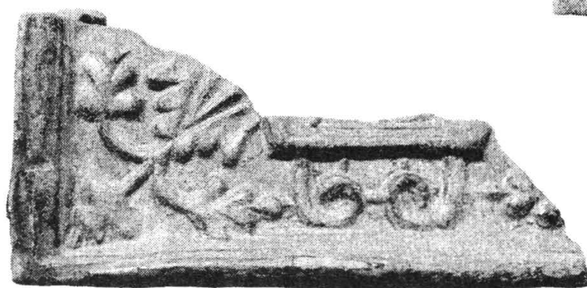
Planşa 182: Făgăraş.

90

92 a

95

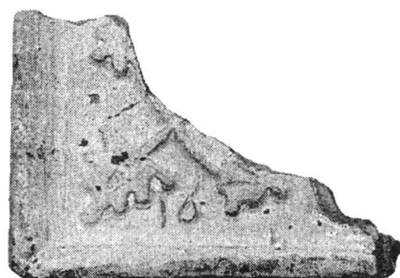
92

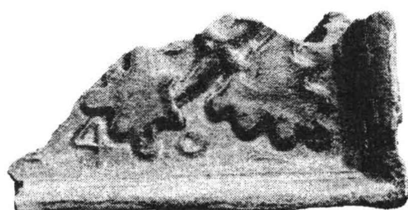
Planşa 183: Făgăraş.

95 a

96 b

96

96 c

96 a

Planşa 184: Făgăraş.

96 d

96 e

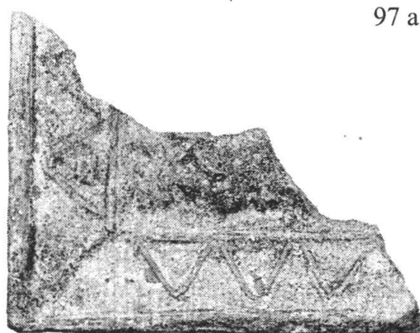

97

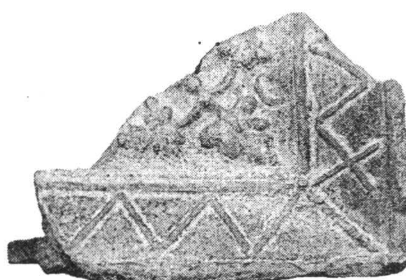
Planşa 185: Făgăraş.

97 a

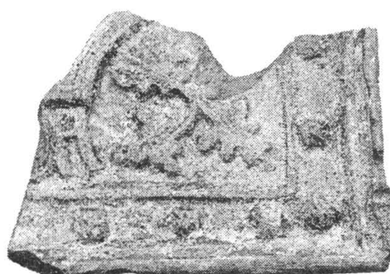
97 b

97 c

98 a

98 b

Planşa 186: Făgăraş.

99 a

99 b

99 c

Planşa 187: Făgăraş.

102 a

102 b

104

107 b

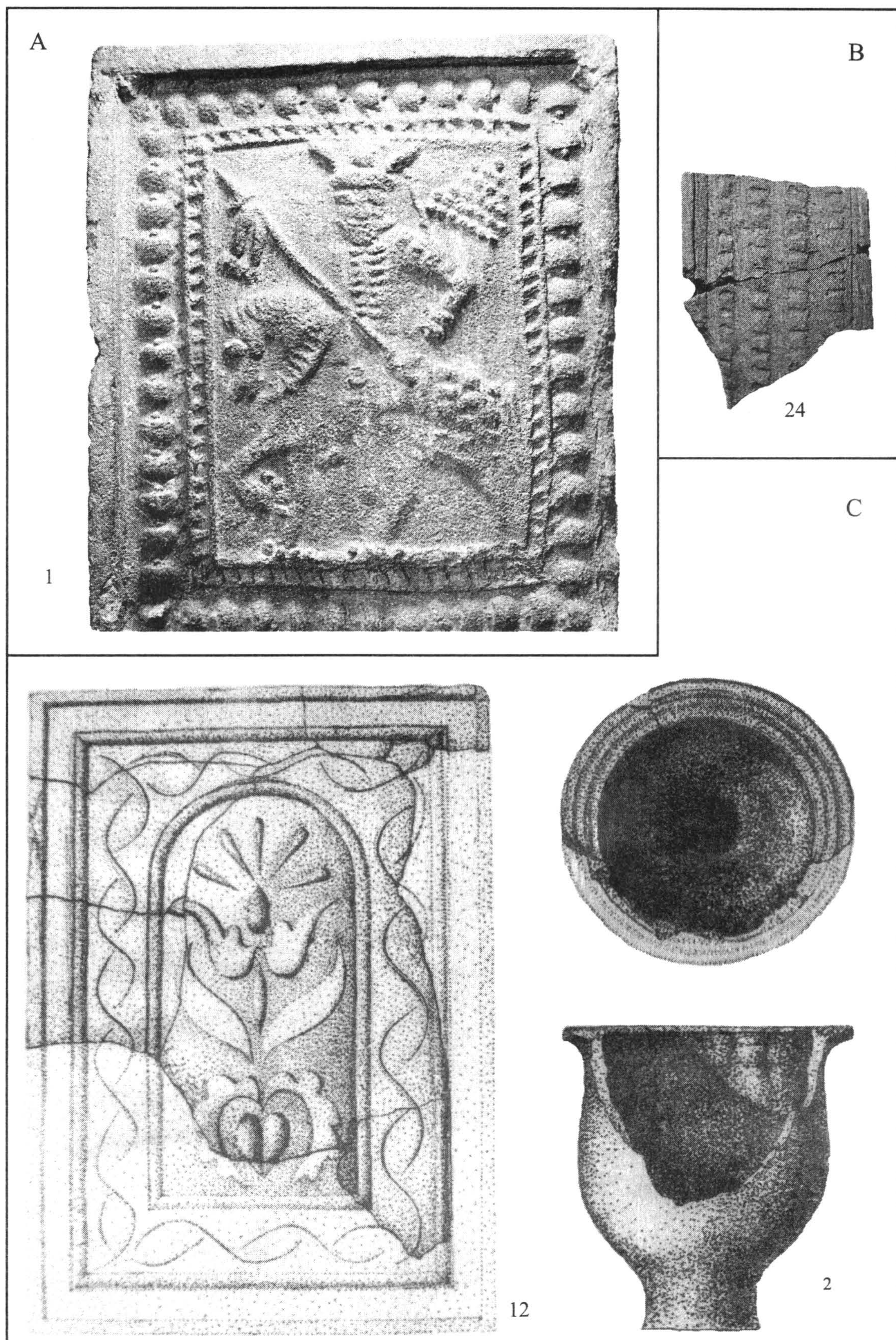

107 a

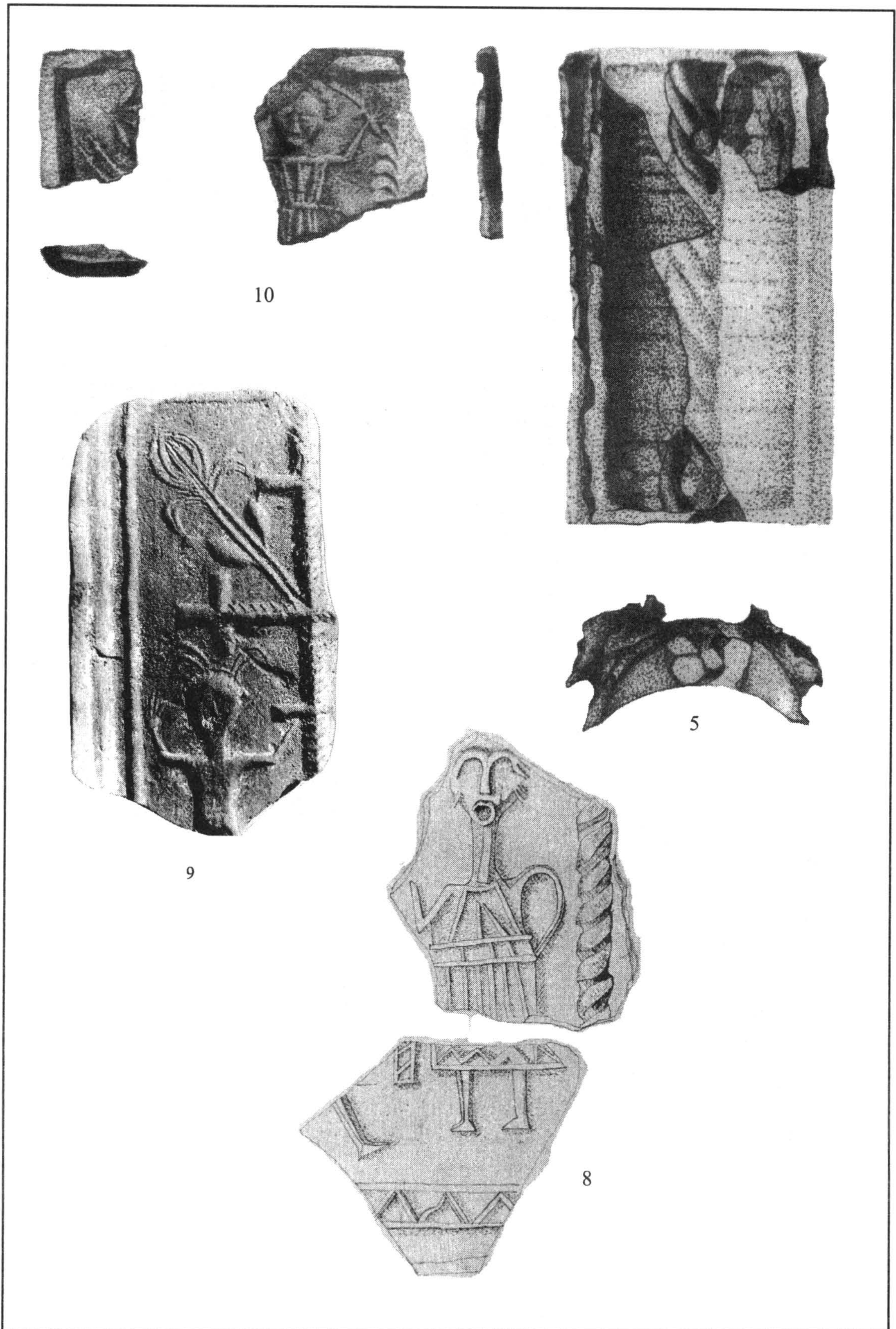

119

Planşa 188: Făgăraş.

Planşa 189: A.Iacobeni; B. Lita; C. Mălăieşti (după Eskenasy, Rusu).

Planşa 190: Mălăieşti (după Eskenasy, Rusu).

2

3

5

6

Planşa 191: Roşia.

7

8

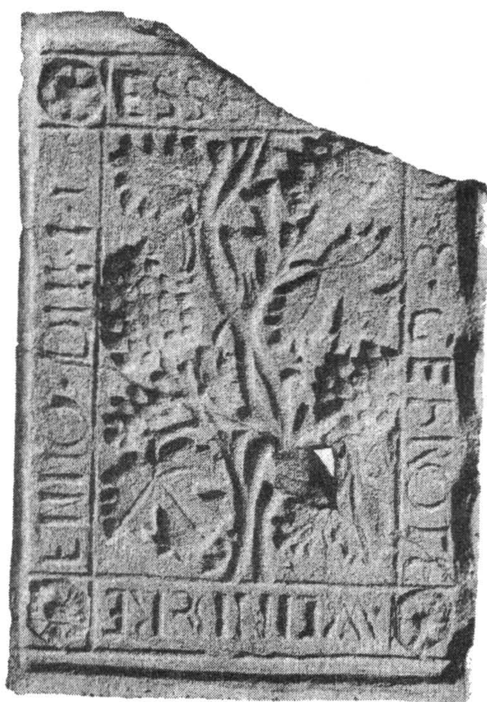

9

Planşa 192: Roşia.

10

11

12

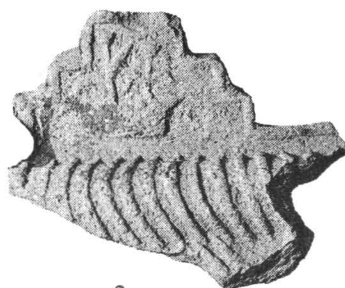
Planşa 193: Roşia.

A

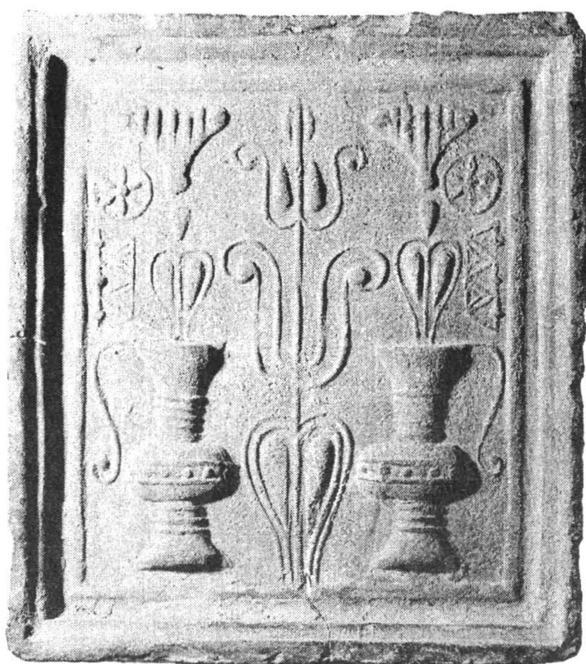
B

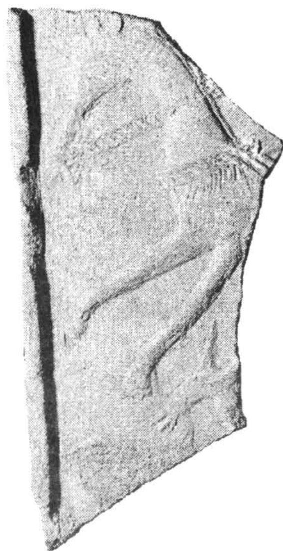
1

2

12

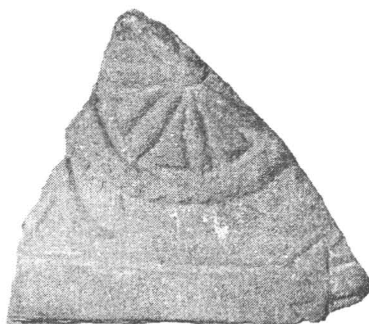

3

Planşa 194: A. Mărtiniş; B. Sfântu Gheorghe1.

5

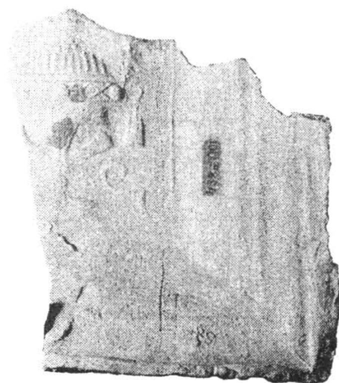
6a

7

6 b

10

8

Planşa 195: Sfântu Gheorghe 1.

2

3

Planşa 196: Sfântu Gheorghe 2.

A

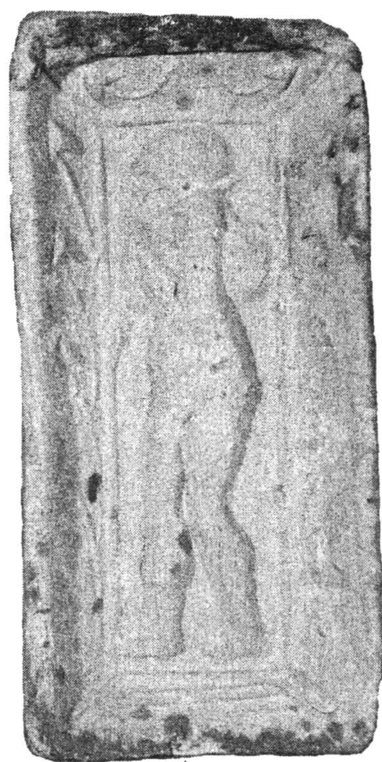

4

8

B

3

Planşa 197: A. Sfântu Gheorghe 2; B. Zalău 3.

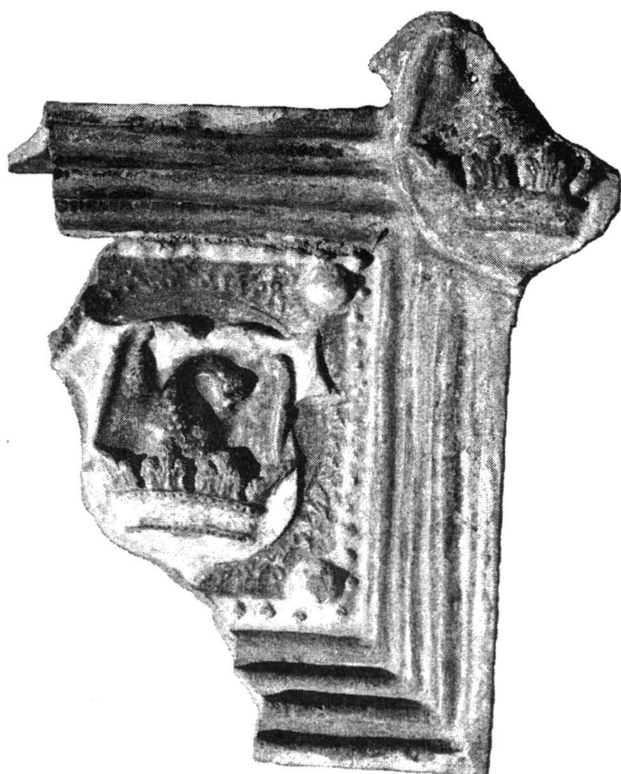

12

13

Planşa 198: Sfântu Gheoghe 2.

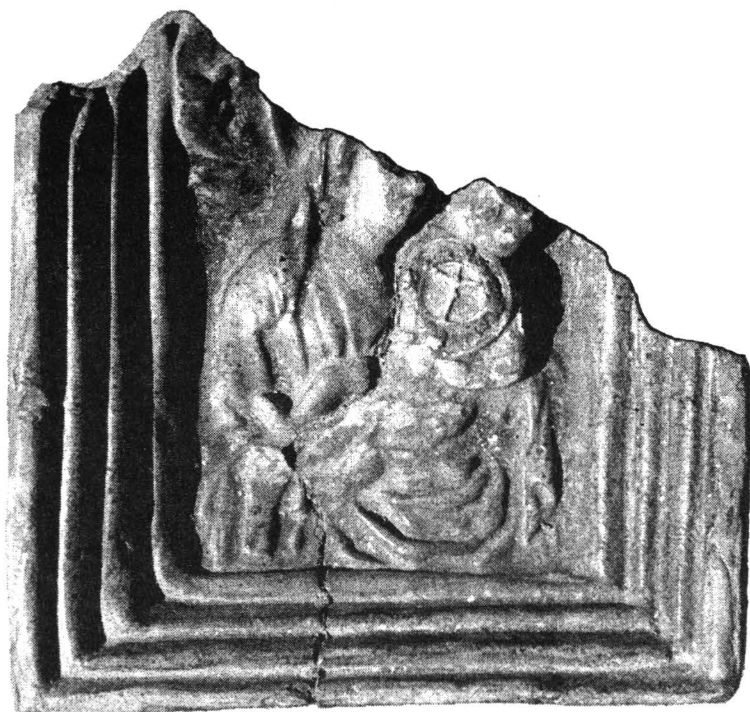
1

2

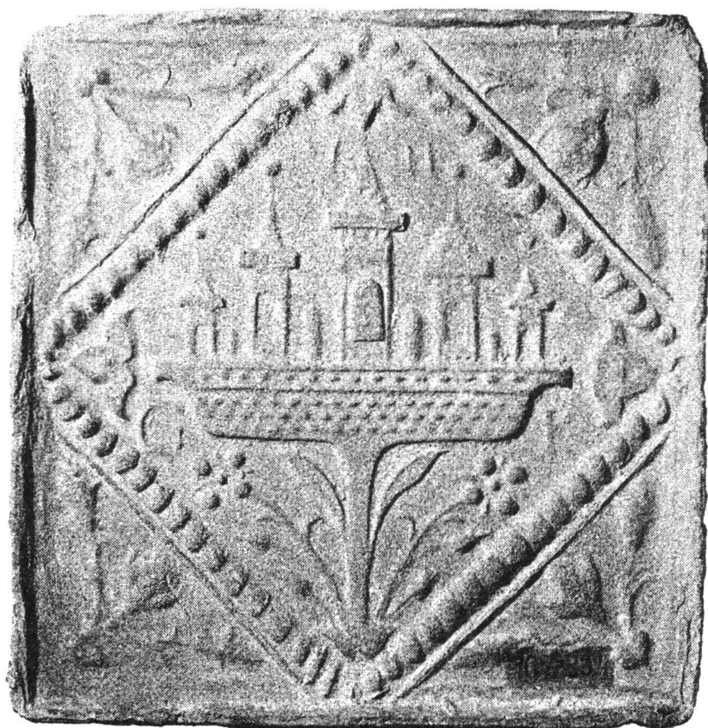
Planşa 199: Sighişoara 2.

A

9

B

1

Planşa 200: A. Sighişoara 2; B. Valea Crişului.

INDICE

1. INDICE TOPONIMIC

A

Aiton: 24, 111, 114, 175, 321, 329
Aiud: 20, 23, 24, 28, 32, 64, 69, 71, 72, 75, 77, 78, 84, 85, 92, 94, 95, 102, 107-109, 111, 113, 114, 133, 138, 175-177, 179, 211, 241, 250, 265, 276, 278, 312-314, 321, 322, 324, 330, 333, 339-342
Alba Iulia: 20, 23, 24, 30, 36, 37, 42, 45, 47, 60, 61, 63, 67, 69, 70, 72, 75, 83, 90, 95, 98, 101, 106, 107-111, 119, 133, 136, 165, 166, 177-179, 186, 193, 202, 222, 242, 244, 274, 294, 304, 312, 313, 314, 317, 321, 324, 327, 328, 334, 343-345
Aluniş: 69, 97, 98, 179, 313, 321, 324, 346
Arad: 18, 23, 32, 56, 60, 65, 78, 109, 171, 179, 182, 210, 211, 233, 238, 244, 250, 251, 273, 295, 321, 322, 324, 327, 331-333, 335, 346
Arpaşul de Jos: 36
Arpaşul de Sus: 36
Atid: 273, 322
Aţel: 35
Avrămeşti: 60, 69, 179, 185, 233, 321

B

Bacău: 12, 325, 328, 551
Baia: 12, 19, 20, 50, 57, 329, 333
Baia Mare: 69, 72, 91, 180, 321, 324, 332, 347
Bănia: 33, 69, 93, 102, 180, 302, 321, 324, 347
Băţanii Mari: 69, 104, 180, 321
Beclean: 36
Benţid: 69, 132, 180, 321, 324, 347
Bichiş: 42, 43
Biertan: 35
Bistriţa: 15, 18-20, 22-24, 35, 69, 70, 76, 80-84, 124, 129, 130, 136, 172, 180, 181, 275, 276, 299, 312, 316, 321, 322, 324, 327, 329, 330, 333, 347-349
Bodogaia: 69, 86, 105, 108, 181, 185, 186, 203, 204, 206, 321, 324, 349
Bodrog: 56, 60, 65, 171, 182, 321, 324, 350
Bonţida: 60, 65, 69, 72, 76, 77, 102, 106, 109, 113, 114, 182, 321, 324, 350, 351
Bran: 37
Braşov: 17, 19, 20, 30, 31, 35-37, 40, 42, 69, 83, 94, 95, 97, 99, 100, 114, 172, 183, 214, 221, 237, 263, 264, 266, 303, 304, 313, 321, 324, 351
Brâncoveneşti: 69, 101, 114, 184, 314, 321
Brădeni: 33, 69, 102, 134, 183, 302, 321, 324, 351, 352
Bucureşti: 23, 131
Buda: 11, 39, 66, 87, 96, 107, 115-120, 128, 130, 146, 161, 171, 314-316, 318
Budapesta: 132, 273
Budiu Mic: 69, 107, 184, 321, 324, 352

C

Calnic: 36
Caţa: 214, 321
Cădaciu Mare: 69, 105, 184, 203-206, 321, 324, 352
Cădaciu Mic: 69, 104, 184, 321, 324, 352
Călan: 272, 322
Câlnic: 24, 67, 69, 89, 97, 104, 109, 114, 133, 134, 172, 184, 185, 312, 313, 321, 324, 331, 352, 353
Câmpeni: 69, 102, 106, 185, 321, 324, 353
Câmpulung: 19
Cârţişoara: 36
Cecheşti: 69, 74, 84, 86, 89, 92, 98, 99, 101, 104, 105, 107, 108, 124, 136, 166, 185, 203, 204, 206, 207, 312, 321, 324, 353-355
Cerbureni: 131
Cerna, mănăstire: 14, 162, 245, 317, 335
Cernăuţi: 15
Cetatea Chioarului: 24, 69, 97, 103, 109, 186, 313, 321, 324, 332, 355, 356
Cetatea de Baltă: 61, 69, 83, 109, 130, 186, 321, 324, 355
Chilieni: 24, 60, 186, 321, 336
Chirpăr: 64, 187, 321
Chişineu Criş: 244, 322
Cincu: 42
Cisnădie: 20, 33, 35, 135, 136, 187, 302, 324, 356
Cisnădioara: 69, 100, 187, 314, 321
Cluj Mănăştur: 24, 86, 98, 106, 109, 110, 111, 113, 154, 332
Cluj-Napoca: 24, 25, 27, 30-33, 35, 37, 40, 41, 47, 56-58, 60, 61, 63-66, 68-77, 83-86, 89, 90, 92-105, 107-114, 118, 122-124, 128, 129, 133, 135, 138, 139, 176, 183, 184, 187-193, 196, 198-202, 208, 213, 221, 222, 234, 241, 244, 262, 267, 270, 275, 280, 281, 286, 293, 295, 301-304, 312-314, 317, 324, 326, 327, 329, 330, 331, 333, 356-376, 515-518
Cobăteşti: 69, 108, 202, 321

Codlea: 35
Comăna de Jos: 36
Comăna de Sus: 36
Cracovia: 110
Cricău: 202, 321
Criciova: 238, 321, 329
Cristian: 36, 69, 106, 119, 121, 202, 321, 324, 356, 377
Cristuru Secuiesc: 22, 23, 32, 42, 56, 60-66, 68, 69, 72, 77, 78, 85, 86, 89, 90, 92, 97-101, 103-108, 113, 114, 123-127, 131-133, 135, 139, 141-143, 151, 152, 158, 161, 166, 172, 179-181, 184-186, 202-209, 212, 233, 244, 265, 298, 304, 312-314, 316-318, 320, 321, 323, 324, 377-380
Crişan (mănăstirea Vaca): 22-24, 45, 61, 67, 72, 74-77, 94, 102, 107, 110, 111, 113, 114, 162, 164, 172, 176, 179, 209, 234, 250, 299, 306, 317, 321, 324, 332, 380-383
Csésznek: 96
Cuciulata: 36
Cuhea (Bogdan Vodă): 21, 31, 56, 61, 62, 142, 170, 210, 298, 301, 317, 318, 321, 324, 334
Curtea de Argeş: 13, 15, 16, 19, 129, 131, 329, 330
Cuvin: 56, 210, 321, 324, 384

D

Dalnic: 69, 111, 211, 321, 326, 518, 519
Dârlos: 69, 100, 211, 314, 321, 324, 384
Decea: 69, 136, 211, 321, 324, 384
Dechtitz: 45
Dej: 20, 35, 64, 69, 101, 211, 321
Dejuţiu: 61, 69, 94, 96, 137, 138, 211, 313, 321, 324, 384
Densuş: 28, 29, 37, 43, 59, 60, 69, 72, 74, 90, 99, 101, 108, 138, 172, 212, 231, 303, 321, 324, 332, 385, 386
Deva: 23, 24, 32, 45, 56, 58, 64, 69, 74, 94, 98, 101, 104, 109, 111, 113, 114, 210, 212, 213, 235, 271, 273, 306, 313, 314, 321, 324, 327, 328, 332, 386, 387
Dobârca: 26, 61, 69, 70, 84, 87, 89, 90, 98, 122, 136, 138, 213, 299, 312, 321, 324, 388, 389
Drăuşeni: 32, 60, 61, 64, 69, 72, 77, 89, 97, 101-103, 109, 114, 124, 127, 134, 159, 165, 207, 214, 312, 314, 321, 324, 389
Dumbrăveni: 24, 69, 103, 113, 215, 321, 329

E

Eger: 84, 128

F

Făgăraş: 20, 22, 26-32, 36, 37, 42, 43, 47, 58, 60, 61, 63-69, 71, 72, 74-77, 79, 82-98, 100-109, 111, 113, 114, 118-121, 124, 127, 129, 132-136, 138-140, 150, 154, 156, 157, 160, 163, 167, 169, 172, 174-176, 183, 207, 213, 215, 227, 231, 234, 235, 241, 286, 287, 303, 306, 311-314, 317-319, 321, 324-326, 332, 333, 334, 335, 391-419, 521-527
Făget: 69, 138, 231, 321
Fântânele: 233, 321
Fârdea: 236, 321
Feldioara: 22, 35, 37, 38, 40, 41, 61, 67, 69, 73, 74, 76, 77, 86, 87, 89-93, 100-102, 105, 107, 109, 123, 129, 138, 139, 143, 146, 147, 150, 232, 299, 303, 304, 312, 319, 321, 323, 325, 332, 420-424
Feleacu: 280, 322
Filakovo: 131
Filiaş: 69, 108, 139, 233, 317, 321
Firtănuş: 69, 135, 233, 321, 325, 424
Fotoş: 19, 69, 125, 126, 233, 316, 320, 321, 323
Frumuşeni: 171, 233, 321

G

Gârbău: 278, 322
Geoagiu: 234, 321
Geoagiu-Băi: 22, 23, 30, 32, 44, 45, 61, 64, 66, 69, 72-74, 76, 77, 92, 96, 97, 101, 102, 107, 108, 111, 113, 114, 123, 136, 141, 162, 164, 234, 246, 299, 301, 305, 306, 315, 325, 329, 330, 425-427
Ghelari: 69, 114, 235, 321
Ghidfalău: 19, 69, 134, 233, 236, 321
Ghioroc: 210, 321
Gilău: 23, 47, 69, 99, 236, 306, 321, 325, 428
Gladna Română: 22, 60, 171, 236, 321, 334
Gurghiu: 47, 306
Gusu: 69, 89, 123, 236, 312, 321
Guşteriţa: 69, 81, 236, 321, 325, 428
Gyula: 42, 305

H

Hamba: 69, 97, 98, 150, 236, 313, 321
Hamburg: 88
Haţeg: 44, 69, 92, 236, 306, 313, 321, 325, 428
Hălchiu: 33, 35, 139, 236, 302, 317, 321, 325, 428
Hărman: 24, 35, 61, 67, 69, 90, 91, 237, 321, 325, 328, 330, 428, 429
Hârseni: 36
Hunedoara: 19, 23, 45, 56, 60, 64, 69, 70, 73, 75, 76, 85, 90, 98, 99, 101, 102, 107, 113, 114, 118-120, 126, 130, 209, 212, 237, 238, 306, 312, 313, 321, 325, 429, 430

I

Iacobeni: 69, 111, 133, 238, 321, 326, 528
Iaşi: 12, 327, 328, 334
Iernut: 47, 60, 69, 107, 238, 306, 321
Ierusalim: 85, 197, 218
Ineu: 72, 77, 238, 321

J

Jdioara: 24, 60, 69, 109, 130, 238, 321, 329

K

Kőszeg: 96, 125

L

Lăzarea: 14, 21, 34, 55, 67, 69, 89, 104, 114, 122, 124-126, 127, 171, 172, 239, 312, 316, 320, 321, 323, 333
Lăzăreşti: 239, 321
Lita: 26, 43, 57, 61-63, 66, 69, 73, 84, 85, 89, 101, 102, 107, 109, 118, 119, 121, 123, 129, 146, 147, 172, 239, 305, 312, 317, 319, 321, 325, 326, 430-432, 528
Lopadea Veche: 32, 64, 108, 241, 321, 325, 432
Ludoş: 236, 321
Lugoj: 56, 60, 62, 69, 75, 77, 78, 102, 107, 109, 111, 113, 114, 241, 242, 321, 325, 334, 432-434
Lunca Cernii de Jos: 245, 322
Lupşa: 67, 77, 242, 321, 325, 434

M

Mădăraş: 36
Mălăieşti: 21, 44, 45, 57, 59, 61, 63, 69, 85, 92, 96, 104, 108, 111, 120, 130, 148, 162, 163, 172, 242, 279, 305, 306, 321, 325, 326, 331, 435, 528, 529
Mărtiniş: 69, 243, 321, 326, 533
Mediaş: 24, 35, 65, 69, 103, 114, 130, 243, 321, 325, 329, 434
Meteş: 273, 322
Micăsasa: 60, 68, 69, 77, 90, 97, 99, 102, 103, 109, 110, 243, 322, 325, 435, 436
Miceşti: 45, 306
Miercurea Ciuc: 239
Miercurea Sibiului: 213, 321
Mihai Viteazul: 265, 322
Mihăileni: 24, 36, 69, 103, 104, 108, 133, 202, 204, 206, 244, 322, 325, 436, 437
Mintia: 69, 114, 244, 322, 325, 437
Mirăslău: 211, 321
Mirşid: 244, 322
Moacşa: 211, 321
Moigrad: 23, 69, 111, 244, 322
Moşna: 35, 69, 82, 110, 244, 322, 325, 437
Mugeni: 21, 321
Mujna: 36
München: 269

N

Nădab: 19, 32, 43, 57, 69, 74, 92, 137, 244, 305, 322
Nălaţi: 335
Negoiu: 14, 21, 44, 61, 63, 69, 73, 100, 108, 110, 162, 172, 245, 305, 317, 322, 324, 335, 355
Noul Român: 20
Nürnberg: 18, 20

O

Odorheiu Secuiesc: 35, 69, 77, 86, 99, 101, 104, 136, 233, 245, 322, 325, 437
Oradea: 23, 33, 34, 35, 42, 56-58, 60, 61, 63-66, 69, 73, 74, 76-78, 84, 85, 90, 99, 100, 104, 106, 108, 110, 111, 113, 114, 140, 141, 143, 171, 245, 246, 249, 294, 302, 304, 312, 317, 322, 325, 327, 328, 331, 332, 335, 438-443
Oraşul de Floci: 13
Orăştie: 32, 34, 44, 45, 64, 69, 72, 75, 94, 102, 108, 110, 114, 119, 120, 163, 172, 249, 250, 302, 305, 306, 322, 325

P

Pava: 36
Pădureni: 67, 69, 250, 322, 325, 446
Pănade: 69, 71, 75, 107, 250, 322, 325, 446
Pâncota: 28, 32, 67, 69, 72, 73, 78, 101, 104, 250, 322, 325, 446, 447
Pecica: 171, 251, 322, 325, 447
Pécs: 115, 121
Piatra Neamţ: 12, 333
Piua Petri: 330
Polata: 13, 334
Pomáz: 87
Popeşti: 294, 322
Porumbacu de Jos: 20, 36
Porumbacu de Sus: 36
Praga: 92, 100, 130, 331, 335

R

Racoşul de Jos: 25, 27-29, 32, 60, 64-79, 81-83, 85-89, 93, 97, 98, 100-107, 109, 110, 113, 114, 125, 129, 132, 134-137, 139, 143, 145, 148-150, 157, 161, 165, 168, 172, 174, 214, 251, 299, 300, 311-313, 316-319, 322, 325, 447-466
Răchiţele: 24, 329
Râmnicu Vâlcea: 13
Râşnov: 36, 61, 64, 67, 69, 73, 82, 84, 93, 95, 97, 98, 100-102, 104, 108, 110, 136, 263, 313, 314, 322, 325, 467-469
Remetea Chioarului: 186, 321
Reşiţa: 327
Ribiţa: 209, 321
Rimetea: 276, 322
Rodbav: 35
Roşia: 20, 30, 33, 60, 69, 82, 83, 86, 90, 91, 93, 106, 128, 139, 147, 148, 172, 264, 272, 302, 312, 316, 317, 322, 326, 333, 530-532
Rugăneşti: 69, 86, 103, 107, 139, 181, 185, 206, 265, 317, 322, 325, 470

S

Salzburg: 138
Saschiz: 69, 72, 265, 322
Sălaşu de Jos: 242, 321
Sălard: 19, 69, 265, 322
Săvădisla: 239, 321
Sâmbăta de Sus: 24
Sâncel: 250, 322
Sâncrai: 69, 85, 265, 322, 325, 470
Sâncrăieni: 24

Sânmartin: 239, 321
Sânmihaiu de Sus: 69, 110, 114, 265, 322, 325, 470
Sânpetru: 61, 64, 69, 72, 91, 110, 266, 322, 325, 471
Sânsimion: 64, 65, 69, 92, 266, 312, 322
Sebeş: 23, 33, 34, 60, 62, 63, 68, 69, 83, 98, 100, 101, 108, 128, 137, 172, 185, 213, 266, 281, 302, 314, 322, 325, 332
Sfântu Gheorghe: 20, 37, 64, 65, 69, 74, 77, 94, 97, 100, 103, 104, 107, 108, 111, 113, 114, 125, 128, 138, 180, 186, 211, 213, 238, 242, 243, 267, 268, 275, 279, 313, 314, 316, 321, 322, 325-326, 330, 336, 472, 473, 533-537
Sibiu: 16, 17, 19, 20, 22, 24, 30, 33-35, 37, 41, 42, 55, 57, 64, 65, 67, 69, 72, 73, 81, 83, 86, 89, 90, 92-94, 97-104, 106, 108, 109, 111-113, 123, 127-129, 132, 133, 135, 138, 150, 155, 160, 172, 180, 183-185, 187, 202, 211, 213-215, 236, 237, 244, 259, 265, 268, 269, 271-274, 277, 288, 302, 303, 312-314, 316, 321, 322, 325, 329, 473-476
Sighetu Marmaţiei: 210
Sighişoara: 17, 19, 34, 35, 37, 41, 55, 69, 70, 74, 81, 82, 84, 86, 93, 94, 98, 99, 122, 128, 170, 172, 272, 298, 302-304, 312, 313, 316, 318, 322, 325, 326, 330, 476, 477, 538, 539
Snagov: 131
Strei: 69, 272, 322
Stupca: 18
Suceava: 12, 15, 17-20, 34, 40, 131, 138, 328, 329, 333

Ş

Şeica Mică: 69, 114, 273, 322
Şercaia: 36, 69, 106, 135, 273, 322, 325, 477
Şiclod: 69, 121, 122, 273, 322
Şimand: 19, 37, 42, 56, 61, 67, 273, 303, 305, 322, 325, 477
Şimoneşti: 184, 202, 321
Şiria: 57, 60, 273, 322, 325, 331, 478
Şumuleu: 37
Şura Mare: 236, 321

T

Tăuţi: 60, 62, 69, 130, 273, 322
Târgovişte: 13, 16, 129, 131, 330
Târgşor: 13
Târgu Mureş: 20, 21, 30, 33, 35, 65, 67, 69, 85, 90, 99, 102, 103, 104, 110, 111, 137, 165, 274, 317, 322, 325, 327, 336, 480
Târgu Secuiesc: 20, 24, 35, 62, 69, 77, 110, 275, 322, 325, 333, 481
Târgu Trotuş: 12, 131, 328
Târnava: 69, 88, 135, 274, 312, 322, 325, 478, 479
Teaca: 24, 61, 69, 72, 77, 78, 107, 110, 114, 275, 322, 325, 332, 479
Tihău: 333
Timişoara: 327
Toderiţa: 36
Tohan: 20, 35-37
Trascău: 69, 74, 77, 114, 137, 138, 276, 322, 325, 481
Turda: 20, 64, 65, 67, 69, 92, 93, 102-104, 106, 107, 110, 111, 114, 135, 276, 312, 322, 325, 482, 483
Turea: 30, 43, 66, 69, 82, 83, 85, 90, 98, 99, 101, 278, 301, 305, 312, 322, 325, 483, 484
Turia: 35

Ţ

Ţara Bârsei: 31, 35, 36, 40, 330
Ţara Haţegului: 31, 37, 43, 44, 45, 92, 94, 111, 168, 303, 305

U

Ucea de Jos: 36
Unirea: 69, 137, 278, 322, 325, 485

V

Vad: 22, 23, 26, 29, 32, 44, 60, 68, 69, 74, 75, 78, 92, 96, 101, 107, 108, 148, 162, 172, 242, 279, 299, 305, 317, 322, 325, 332, 485
Vadu Crişului: 250
Valea Crişului: 69, 101, 111, 211, 279, 314, 322, 326, 539
Vaslui: 12, 137, 327, 328, 334
Vâlcele: 69, 98, 102, 106, 109, 280, 322, 325, 485
Veneţia de Jos: 36
Vértesszentkereszten: 87
Veţel: 244, 322
Vinţu de Jos: 19, 23, 24, 29, 30-32, 45-47, 60, 61, 63-66, 68-79, 82-90, 92-94, 97-103, 106-111, 113, 114, 118, 123, 130, 132, 137-139, 144-146, 152, 153, 156, 157, 159, 160, 162, 167, 172-174, 178, 183, 237, 241, 280, 294, 299, 306, 311-313, 317-319, 322, 325, 326, 335, 486-510
Voivozi: 22, 60, 65, 171, 294, 322, 334
Vurpăr: 24, 45, 47, 62, 69, 77, 109, 113, 294, 322, 326, 511

Z

Zalău: 61, 69, 74, 87, 93, 104, 109, 244, 294, 312, 322, 326, 333, 511, 536
Zăbrani: 72, 295, 322
Zărand: 295, 322
Zărneşti: 36, 37
Zlatna: 23, 25, 26, 28, 37, 43, 60, 69, 71, 73-75, 101, 102, 104, 107, 108, 110, 113, 114, 295, 303, 305, 322, 326, 332, 511-514

2. INDICE ONOMASTIC

A

Achim, V.: 22, 60, 171, 236, 334
Adam: 39, 40, 87, 93, 148, 213, 232, 279, 303, 304
Albu, I. P.: 24, 175, 328
Alexandrescu, A.D.: 24, 328
Andronic, A.: 12, 49, 137, 328
Anghel, Ghe.: 20, 47, 166, 178, 186, 328
Anton, sfânt: 161
Apafi, Mihai: 46
Arion, Ghe.: 328
Artimon, A.: 12, 328

B

Balla, M.: 332
Balogh, Jolán.: 84, 237, 246, 328
Balş, Ghe.: 12, 14, 16, 328
Baltag, Ghe.: 21, 34, 272, 334
Balthazar, mag: 82, 181
Barbara, sfântă: 83, 157, 178, 252, 266, 312
Batariuc, P. V.: 12, 13, 23, 25, 29, 30, 34, 50, 82, 87, 131, 138, 141, 162, 163, 166, 181, 235, 246, 328, 329, 425-427
Báthori, C., principe: 35
Báthori, fam.: 98, 155, 218, 264, 287, 313
Bătrâna, A.: 13, 22, 23, 80, 82, 84, 85, 180, 181, 299, 329, 347, 348
Bătrâna, L.: 13, 22, 23, 80, 82, 84, 85, 180, 181, 299, 329, 347, 348
Bejan, A.: 24, 238, 329
Benkő Nagy, M.: 329
Benkő, E.: 22, 23, 25, 32, 37, 42, 43, 48, 89, 126, 132, 139, 141, 151, 161, 166, 172, 173, 179, 180, 181, 184, 186, 202-209, 212, 233, 244, 265, 273, 298, 299, 329, 347, 349, 352-355, 377-380, 384, 436, 437, 470
Beşliu, P.: 24, 34, 55, 57, 171, 215, 268, 269, 272, 329
Bethlen, fam.: 136, 144, 148, 167, 168, 317
Bethlen, G., principe: 45, 46, 93
Bielz, J.: 14, 17, 18, 20, 41, 46, 83, 93, 122, 272, 298, 329
Binder, P.: 149, 168
Blăjan, M.: 24, 186, 243, 274, 329
Blăjan, I.: 23
Blümel, F.: 11, 330
Bocskay, Ş.: 45
Bodnár, K.: 330
Brych, V.: 12, 87, 92, 131, 138, 330
Bunta, M.: 24, 26, 31, 44-47, 280, 301, 306, 330
Busuioc, E.: 13, 330

C

Calotoiu, Ghe.: 13, 334
Cantacuzino, Ghe. C.: 130-133, 330
Cantacuzino, Ghe. I.: 330
Căpăţână, D.: 22, 60, 65, 138, 171, 236, 294, 334
Cerghi, T.: 24, 329
Cheptea, S.: 12, 328, 333
Chiţescu, L.: 13, 330
Cipăianu, A.M.: 330
Cociş, S.: 192
Constantinescu, N.: 13, 330
Corvin, Matia: 130
Cristofor, sfânt: 41, 81, 83, 148, 157, 178, 181, 191, 218, 252, 264, 270, 304, 312
Crişan, V.: 24, 40, 190, 192, 330

D

Dabrowska, M.: 12, 87, 131, 138, 330
David, profet: 39, 86, 197, 232, 266
Dănilă, Şt.: 181, 330
Demeter I.: 23, 42, 89, 141, 151, 161, 166, 206-208, 299, 329
Detsy M.: 330
Dinu M.: 12, 49, 328
Doroteea, sfântă: 80, 180, 312
Drăguţ, V.: 84, 330
Dumitrache, M.: 24, 237, 330, 428, 429
Dunăre, N.: 18, 20, 21, 25, 30, 31, 33, 35-37, 42, 330

E

Egyházy-Jurovská, B.: 12, 87, 331
Eichhorn, A.: 17, 31, 32, 35-37, 40, 41, 183, 298, 330
Emeric, rege şi sfânt: 153, 285
Emődi T.: 246, 331, 438
Eskenasy, V.: 21, 45, 57, 59, 117, 119, 120, 237, 242, 243, 331, 528, 529
Eustachiu, sfânt: 138
Eva, personaj biblic: 39, 40, 87, 91, 93, 148, 155, 213, 218, 232, 260, 279, 287, 303, 304

F

Fabini, H.: 22, 172, 269, 331
Fazakas Lukács, olar: 42, 305
Fülöp, L.: 141
Franz, R.: 11, 32, 33, 48, 49, 55, 88, 92, 138, 306, 331

G

Gaspari, A.: 12, 331
Gassauer, R.: 12, 15, 19, 331
Gazda, C.: 20, 125, 211, 238, 267, 331
Gebhard, T.: 331
Gheorghe, sfânt: 13, 18-20, 39-41, 84, 85, 87-89, 118, 121, 123-125, 127-130, 146, 147, 149, 150, 153-155, 157, 159, 184, 186, 207, 213, 214, 217, 218, 232, 236, 239, 240, 242, 252, 255, 256, 274, 281, 285, 286, 294, 303, 304, 312, 315, 320, 328
Goldenberg, Şt.: 25, 35-37, 44, 331
Goliat, personaj biblic: 39, 86, 197, 232
Göllner, C.: 20, 34, 35, 37, 41, 88, 274, 298, 331
Greffner, O.: 273, 331

Gudea, N.: 244, 331
Gyuricza, A.: 11, 33, 46, 157, 331

H

Halasu, A.: 332
Hazlbauer, Z.: 12, 100, 331
Heitel, R.: 24, 89, 185, 331
Hercule, personaj mitologic: 94, 107, 155, 287
Herepei, J.: 41, 331
Hoffmann, H.: 18, 34, 35, 331
Holl, I.: 11, 33, 65, 84, 85, 87, 115, 116, 118-120, 122, 125, 126, 128, 130, 138, 176, 179, 233, 237, 243, 273, 276, 331, 332, 336
Holofern, personaj biblic: 85, 154, 176, 191, 197, 243, 265, 274, 286, 312
Hubert, sfânt: 19, 138
Hurezan, G. P.: 23, 55, 57, 60, 65, 171, 179, 182, 211, 238, 250, 251, 273, 295, 332, 335, 346, 350, 384, 446, 447, 477, 478

I

Iacob, personaj biblic: 81
Iambor, P.: 24, 201, 280, 332
Ignat, D.: 246
Iliescu, A.: 20, 28, 31, 36, 37, 231, 332
Ioan Sigismund, principe: 206
Ioan, sfânt: 82, 149, 252, 281
Ioan, olar: 45, 206, 306
Ion Olarul: 36
Ioniţă, A.: 232
Iosipescu, S.: 24, 332, 355, 356
Iosub, V.: 44, 330
Isac, D.: 236
Istrate, A.: 24, 36, 180, 187, 275, 333
Isus: 80-82, 98, 148, 149, 154, 157, 180, 217, 218, 252, 263, 264, 270, 281, 287, 312

J

János, P.: 239, 266
Judith, personaj biblic: 85, 154, 176, 191, 197, 243, 274, 286, 312

K

Kálnoki, fam.: 36
Kabay, B.: 278
Katona, I.: 45-47, 330, 332
Klusch, H.: 13, 22, 24, 35, 88, 90, 98, 127, 134, 135, 150, 183, 184, 187, 236, 237, 269-271, 274, 332
Kocsis E.: 332
Korniş, fam.: 98, 179
Kós K.: 18, 33, 278, 332
Kovács, D.: 239, 266
Kurtz, H.: 17, 332

L

Ladislau, V.: rege: 115
Ladislau, rege şi sfânt: 22, 41, 82, 84, 85, 128, 153, 176, 186, 191, 204, 213, 218, 245, 272, 286, 304, 312
Ladiva: 84
Liutprand: 48
Lukács, A.: 22, 60, 65, 294, 334

M

Magdalena, personaj biblic: 82
Manticora, animal fantastic: 220
Marcu (Istrate), D.: 23-26, 29, 32, 36-38, 42-45, 56, 84, 96, 100, 117, 125, 130, 131, 138, 141, 148, 151, 162, 164, 175, 177, 179, 180, 182, 184, 185, 187, 201, 203, 205, 210-215, 231-233, 235, 237-239, 241, 242, 244, 245, 250, 251, 263-267, 269, 271-279, 281, 294, 297, 328, 332, 333
Marcu, M.: 24, 328
Maria, Fecioara: 13, 20, 81, 82, 149, 236, 252, 269, 272, 281
Márki, S.: 14, 298, 333
Martin, sfânt: 155
Martinuzzi, Ghe.: 47, 144, 145, 152, 156, 157, 281, 317
Matei, M.: 12, 187, 333
Matei, Şt.: 332
Mărgineanu-Cârstoiu, M.: 13, 49, 50, 138, 330, 334
Melchior, mag: 80, 82
Melusina, personaj fantastic: 39, 40, 90, 171, 208, 232, 278, 303, 304, 312, 318
Méri, I.: 19, 32, 34, 42, 43, 125, 126, 131, 134, 137, 233, 236, 245, 265, 298, 320, 323, 333
Meteş, Şt.: 36, 333
Mezősiné Kozák, É.: 87, 333
Mihai, Viteazul: 93
Mihail, sfânt: 83, 186, 218, 268, 312
Mikul Bucur, olar: 35, 37
Mitran, Ghe.: 35
Mitrofan, I.: 24, 57, 201, 333
Mizgan, V.: 24, 130, 181, 333, 348, 349
Moise, personaj biblic: 42, 85, 86, 154, 156, 201, 218, 221, 286, 312
Moisil, I.: 333
Möller, I.: 118, 237, 333
Molnár, Şt.: 14, 21, 89, 122, 125, 127, 171, 239, 333
Móré-Heitel, Zs.: 250, 251
Munteanu, L.: 14, 21, 55, 239, 333
Muscă, E.: 294, 333

N

Nägler, T.: 20, 24, 30, 34, 57, 147, 171, 202, 265, 269, 271, 298, 329, 333
Neamţu, E.: 12, 49, 328, 333
Neamţu, V.: 12, 333
Nicolescu, C.: 12, 34, 333
Nicorescu, M.: 12, 49, 333

O

Oprescu, G.: 12, 17, 333
Orend, M.: 14, 16, 17, 298, 333
Ose, I.: 49, 53, 319, 323, 334

P

Papasima, C.: 13, 330
Paradi, N.: 33, 334
Pascu, Şt.: 17, 18, 35, 245, 271, 335
Pavel, sfânt: 83, 145, 183, 281
Păunescu, A.: 13, 330
Pescaru, E.: 23, 30, 141, 162, 163, 235, 246, 329, 425-427
Petrescu, P.: 12, 19, 25, 30, 31, 33, 34, 44, 333-335
Petrov, Ghe.: 23, 32, 42, 45, 56, 100, 188, 213, 235, 238, 273, 332
Petru, sfânt: 83, 145, 161, 183, 281, 312
Pilat, personaj biblic: 80, 180, 312
Pinca, R.: 23, 242, 334, 432, 433, 434
Pinter, Z. K.: 249
Pop, I.: 24, 328
Popa, R.: 12, 21, 22, 30, 31, 34, 49, 56, 59, 60, 61, 65, 138, 142, 171, 210, 232, 236, 272, 294, 298, 333, 334, 383
Popescu, R.: 12, 137, 328, 334
Preda, C.: 24
Prodan, D.: 36, 172, 334
Protase, D.: 24, 60, 334
Puşcaşu, V. M.: 12, 20, 27, 28, 31, 32, 36, 37, 60, 96, 98, 119, 139, 215, 231, 299, 332, 334, 397, 399-402, 404
Puşcaşu, N.: 334

R

Rákóczi, Ghe.: 45, 46
Rădulescu, L.: 334
Rădulescu, M. V.: 13, 122, 127, 129, 239, 320
Renner, J.: 110, 334
Resch, A.: 37, 92, 193, 267
Richterová, J.: 12, 87, 130, 335
Romstorfer, K.: 12, 14, 15, 19, 335
Roşu, G.: 23, 334
Roth, V.: 14, 16, 335
Rusu, A. A.: 14, 21, 23, 25, 30, 33, 34, 42, 43, 56, 57, 59, 62, 66, 83, 85, 118-120, 143-145, 152, 153, 162, 171, 177, 179, 186, 209, 233, 236-238, 243-246, 249, 263, 281, 294, 295, 297, 299, 331, 332, 335, 343-345, 355, 428, 435, 436, 438-443, 528, 529
Rusu, M.: 238
Rusu-Bolindeţ, V.: 165, 178

S

Sabján, T.: 12, 25, 48, 141, 142, 320, 323, 332, 335
Salontai, M. S.: 144
Samariteanca, personaj biblic: 80, 82, 98, 154, 180, 218, 263, 287
Samson, personaj biblic: 85, 86, 148, 151, 153, 154, 158, 181, 185, 206, 208, 245, 253, 264, 265, 268, 272, 286, 312
Scrobotă, P.: 23, 24, 177, 179, 211, 241, 250, 265, 276, 278, 333
Sebastian, sfânt: 81, 181, 312
Sebestyén, Ghe.: 22, 23, 181, 335
Selim, sultan: 206
Sigerus, E.: 14, 16, 236, 298, 335
Simina, N. M.: 185, 266
Slătineanu, B.: 12, 15-20, 23, 25, 29-31, 33-36, 44, 84, 90, 97, 124-126, 131, 138, 201, 233, 237, 272, 276, 298, 335
Stahl, P.: 12, 19, 25, 30, 31, 34, 44, 335
Stehlíková, D.: 12, 87, 92, 131, 138, 330
Strauss, K.: 11, 335
Sune, A.: 11, 335
Sükösd, fam.: 149
Szatmári, I.: 23, 55, 57, 60, 65, 171, 179, 182, 211, 238, 250, 251, 273, 295, 332, 335, 346, 350, 384, 446, 447, 477, 478
Székely, A.: 23, 42, 141, 151, 161, 166, 206-208, 299, 329
Székely, Z.: 24, 89, 186, 336
Szőcs, P.: 180, 332

Ş

Ştefan, rege şi sfânt: 153, 286

T

Tamási, J.: 27, 33, 92, 96, 107, 116, 128, 336
Togan, G.: 24, 186, 243, 274, 329
Treiber-Netoliczka, L.: 21, 330

U

Ughy, I.: 22, 25, 32, 37, 42, 43, 48, 89, 126, 132, 139, 161, 172, 173, 180, 181, 184, 186, 202-205, 212, 233, 244, 265, 273, 298, 329, 347, 349, 352-355, 377-380, 384, 436, 437, 470
Ursu, T.: 24, 332
Ursu, V.: 24, 332
Ursula, sfântă: 83, 178, 266, 312

V

Vătăşianu, V.: 12, 19, 82, 116, 119, 237, 298, 336
Végh, O.: 43, 278, 336
Voit, P.: 11, 84, 115, 128, 276, 336

W

Walcher von Moltheim, A.: 11, 36

Z

Žegklitz, J.: 12, 87, 92, 131, 138, 330
Zeus, vulturul lui: 94, 107, 155, 287
Zrínyi, A.: 21, 30, 33, 35, 165, 184, 274, 336

Literatura de specialitate referitoare la producţia de cahle din Transilvania este relativ săracă, deşi muzeele şi o seamă de colecţii particulare conservă o mare cantitate de material. Este meritul doamnei dr. Daniela Marcu-Istrate de a fi întreprins o amplă cercetare timp de mai mulţi ani asupra cahlelor transilvănene, o bună parte din materialul studiat provenind din săpăturile arheologice efectuate de autoare, documentarea fiind extinsă de asemenea în depozitele instituţiilor muzeale sau în colecţiile private, volumul prezent cuprinzând un vast material inedit.

Lucrarea de faţă este prima sinteză de o asemenea anvergură, fundamentată pe o foarte bogată documentaţie asupra diverselor centre de ceramică din Transilvania şi Banat, fiind un studiu comparativ ce ne înfăţişează evoluţia cahlelor şi a sobelor de încălzit, cu trăsăturile originale sau înrâuririle apusene.

Acad. Marius PORUMB

ISBN 973-8445-45-0